។ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

វិសុទ្ធិមគ្គ-មហាដីកា

(ទុតិយោ ភាគោ)

១២. ឥទ្ធិវិធនិទ្ទេសវណ្ណនា

អភិញ្ញាកថាវណ្ណនា

៣៦៥. សំវណ្ណនាវសេន អនន្តរសមាធិកថាយ អាសន្នបច្ចក្ខតំ ទីបេន្តោ “**អយំ សមាធិភាវនា**”តិ អាហ។ “អភិញ្ញា សម្បាទេតុំ យោគោ កាតព្ពោ”តិ វត្វា តត្ថ បយោជនវិសេសេ ទស្សេតុំ “**ឯវញ្ហិ**”តិអាទិ វុត្តំ។ កិញ្ចាបិ ចិរតរភាវោ, វិបស្សនាភាវនាសុខតា ច សមាធិភាវនាយ អានិសំសោ ឯវ, តថាបិ បញ្ច លោកិយាភិញ្ញា យថាវុត្តសមាធិភាវនាយ អានិសំសភាវេន បាកដា បញ្ញាតាតិ តាសំយេវ វសេន យោគិនោ អធិគតានិសំសតា វុត្តា, ចុទ្ទសធា ចិត្តបរិទមនេន ចិរតរតា វុត្តា។ លោកិយាភិញ្ញាសុ វសីភាវោបិ សមាធិស្សេវ វសីភាវោ, តថា ច “សមាហិតោ យថាភូតំ បជានាតី”តិ (សំ. និ. ៣.៥; ៤.៩៩; ៥.១០៧១; នេត្តិ. ៤០; មិ. ប. ២.១.១៤) វចនតោ “**សុខេនេវ បញ្ញាភាវនំ សម្បាទេស្សតី**”តិ វុត្តំ។ **តស្មា**តិ យស្មា សមាធិភាវនាយ អានិសំសលាភោ ចិរតរតា, សុខេនេវ ច បញ្ញាភាវនា ឥជ្ឈតិ, តស្មា អភិញ្ញាកថំ តាវ អារភិស្សាម, បញ្ញាភាវនាយ ឱកាសេ សម្បត្តេបីតិ អធិប្បាយោ។

ភគវតា បញ្ច លោកិកាភិញ្ញា វុត្តាតិ សម្ពន្ធោ។ ន ចតុក្កជ្ឈានមត្តមេវ ឥធ សាសនេ សម្បាទេតព្ពំ, នបិ ឥទ្ធិវិធញាណមេវ, អថ ខោ អញ្ញម្បិ អត្ថីតិ **ឧត្តរុត្តរិបណីតបណីតធម្មទេសនត្ថញ្ច**។

ឥទ្ធិវិកុព្ពនន្តិ ឥទ្ធិសង្ខាតំ បកតិវណ្ណជហនកិរិយំ, ឥទំ ឥទ្ធីសុ វិកុព្ពនិទ្ធិយា បធានតាយ វុត្តំ, ឥទ្ធីវិកុព្ពនញ្ចាតិ ឯវំ វា អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ វិកុព្ពនស្ស វិសុំ គហណម្បិ វុត្តការណេនេវ ទដ្ឋព្ពំ។ អាកាសកសិណវសេន អរូបសមាបត្តិយោ ន សម្ភវន្តិ, អាលោកកសិណញ្ច ឱទាតកសិណន្តោគធំ កត្វា “**ឱទាតកសិណបរិយន្តេសូ**”តិ វុត្តំ កសិណានុលោមាទិចិត្តបរិទមនវិធិនោ អធិប្បេតត្តា, អាកាសនិម្មានាទិអត្ថំ បន តទុភយម្បិ ឥច្ឆិតព្ពមេវ។ **អដ្ឋ អដ្ឋា**តិ យថាវុត្តេសុ កសិណេសុ ឯកេកស្មិំ អដ្ឋ អដ្ឋ សមាបត្តិយោ។ **កសិណានុលោមតោ**តិ កសិណបដិបាដិតោ, បដិបាដិ ច ទេសនាវសេន វេទិតព្ពា។ **ឈានានុលោមោ** បន បដិបត្តិវសេនបិ។ ឧក្កមនំ ឧក្កន្តំ, ឧក្កន្តមេវ ឧក្កន្តិកំ, ឈានស្ស ឧក្កន្តិកំ **ឈានុក្កន្តិកំ,** តតោ, ឈានលង្ឃនតោតិ អត្ថោ។ **អង្គសង្កន្តិតោ** អង្គាតិក្កមតោ។ **ចិត្តំ បរិទមេតព្ពំ** យទិច្ឆកំ យត្ថិច្ឆកំ ឈានានំ សមាបជ្ជនាទិសុខត្ថំ, តេសំ អារម្មណានញ្ច សល្លក្ខណត្ថំ។ ឯវញ្ហិស្ស តត្ថ វិសវិតា សមិជ្ឈតីតិ។

៣៦៦. **ឈានំ សមាបជ្ជតី**តិ កឹ ចតុព្ពិធម្បិ ឈានំ សមាបជ្ជតិ, ឧទាហុ ឯកេកន្តិ? កិញ្ចេត្ថ យទិ ចតុព្ពិធម្បិ សមាបជ្ជតិ, អង្គសង្កន្តិតោ វិសេសោ ន សិយា, អថ ឯកេកំ អារម្មណសង្កន្តិតោ។ នាយំ ទោសោ អាភោគវសេន តេសំ វិសេសសិទ្ធិតោ។ យទា ហិ កសិណានុលោមមេវ អាភុជិត្វា តត្ថ តត្ថ កសិណេ ឈានានិ សមាបជ្ជតិ, ន អង្គសង្កន្តឹ, តទា កសិណានុលោមោ។ យទា បន អង្គសង្កន្តឹ អាភុជិត្វា ឈានានិ សមាបជ្ជតិ, តទា អង្គសង្កន្តិ វេទិតព្ពា។ ឥមិនា នយេន កសិណានុលោមអារម្មណសង្កន្តិអាទីនម្បិ អញ្ញមញ្ញំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។ ឥទំ កសិណានុលោមំ នាម ចិត្តបរិទមនន្តិ អធិប្បាយោ។

តថេវាតិ “បដិបាដិយា អដ្ឋសុ កសិណេសុ សតក្ខត្តុម្បិ សហស្សក្ខត្តុម្បី”តិ ឯតស្ស ឧបសំហារត្ថោ តថា-សទ្ទោ។ បដិលោមតោ ចេត្ថ បដិបាដិ។ តេនាហ “**បដិលោមក្កមេនា**”តិ។ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ – បឋមំ ឱទាតកសិណេ ឈានំ សមាបជ្ជតិ, តតោ លោហិតកសិណេតិ យាវ បថវីកសិណា វត្តព្ពា។

បុនប្បុនំ សមាបជ្ជនន្តិ “សតក្ខត្តុំ សហស្សក្ខត្តុ”ន្តិ វុត្តំ ពហុលាការមាហ។

តត្ថេវាតិ បថវីកសិណេយេវ។ **តតោ**តិ បច្ឆា តតិយជ្ឈានតោ វុដ្ឋានន្តរកាលំ។ **តទេវា**តិ បថវីកសិណមេវ។ **តតោ អាកិញ្ចញ្ញាយតន**ន្តិ តតោ បថវីកសិណុគ្ឃាដិមាកាសេ បវត្តិតអាកាសានញ្ចាយតនសមាបត្តិតោ វុដ្ឋាយ វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ អមនសិករិត្វា តំ លង្ឃិត្វា យថាវុត្តអាកាសានញ្ចាយតនវិញ្ញាណស្ស អភាវេ បវត្តិតំ

អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ សមាបជ្ជតិ។ បថវីកសិណុគ្ឃាដិមាកាសកសិណំ បថវីកសិណបក្ខិកមេវ ហោតីតិ វុត្តំ “**កសិណំ អនុក្កមិត្វា**”តិ។ អថ វា អដ្ឋសុ កសិណេសុ កស្សចិ ឧក្កមនំ ឥធ កសិណុក្កន្តិកំ នាមាតិ អាហ “**កសិណំ អនុក្កមិត្វា**”តិ។ **ឈានុក្កន្តិក**ន្តិ ឯត្ថ ឥច្ឆិតំ អវធារណេន និវត្តេតព្ពំ, ឧក្កមនស្ស ច សរូបំ ទស្សេតុំ “ឯវំ កសិណ”ន្តិអាទី វត្វា បុន តំ បការំ សហ និស្សយេន សេសកសិណេសុ អតិទិសន្តោ “**ឯវំ អាបោកសិណាទិ…បេ… កាតព្ពា**”តិ អាហ។ តេនាហ “**ឥមិនា នយេនា**”តិអាទិ។ យថា បឋមជ្ឈានមូលកំ បថវីកសិណាទីសុ ឈានុក្កន្តិកំ ទស្សិតំ, ឯវំ ទុតិយជ្ឈានាទិមូលកម្បិ តំ យថារហំ ទស្សេតព្ពំ។

តទេវាតិ បឋមជ្ឈានមេវ។ កសិណុក្កន្តិកេបិ អាបោកសិណាទិមូលិកា យោជនា វុត្តនយេនេវ កាតព្ពា, តថា យថារហំ ទុតិយជ្ឈានាទិមូលិកា។

លោហិតកសិណតោ អាកិញ្ចញ្ញាយតនន្តិ លោហិតកសិណំ អាវជ្ជេន្តោ អភិមុខំ កត្វា តស្ស ឧគ្ឃាដនេន ឧបដ្ឋិតេ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសេ អមនសិការេន អាកាសានញ្ចាយតនជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា តត្ថ បុព្ពេ បវត្តវិញ្ញាណស្ស អបគមំ អារម្មណំ កត្វា អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ សមាបជ្ជតិ។

ឥតរេសន្តិ អវសិដ្ឋរូបាវចរជ្ឈានានំ។ ន ហិ អរូបជ្ឈានេសុ អង្គសង្កន្តិ អត្ថិ, នាបិ តានិ បថវីកសិណេ បវត្តន្តិ។ យំ បន អង្គារម្មណសង្កន្តិវចនេ “នីលកសិណំ ឧគ្ឃាដេត្វា អាកាសានញ្ចាយតន”ន្តិអាទិ វុត្តំ, តំ យថាលាភវសេន វុត្តំ, បរិយាយេន វាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ និប្បរិយាយតោ បន យថា អង្គសង្កន្តិ រូបជ្ឈានេសុ ឯវ លព្ភតិ, ឯវំ អរូបជ្ឈានេសុ ឯវ អារម្មណសង្កន្តិ។ តស្ស តស្សេវ ហិ ឈានស្ស អារម្មណន្តរេ បវត្តិ **អារម្មណសង្កន្តិ**។ តេនាហ “**សព្ពកសិណេសុ ឯកស្សេវ ឈានស្ស សមាបជ្ជនំ អារម្មណសង្កន្តិកំ នាមា**”តិ។

យថា បន “សព្ពកសិណេសូ”តិ ឥមិនា អាកាសវិញ្ញាណកសិណានម្បិ សង្គហោ ហោតីតិ ន សក្កា វត្តុំ ឥធ អដ្ឋន្នំយេវ កសិណានំ អធិគតត្តា, ឯវំ សព្ពម្បិ អរូបជ្ឈានំ “ឯកំ ឈាន”ន្តិ ន សក្កា វត្តុំ អដ្ឋន្នំ សមាបត្តីនំ វសេន ចិត្តបរិទមនស្ស ឥច្ឆិតត្តា។ តស្មា អារុប្បជ្ឈានានំ វសេន អង្គារម្មណសង្កន្តិ បរិយាយេន វុត្តាតិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ បីតកសិណុគ្ឃាដិមាកាសេ យំ បឋមារុប្បវិញ្ញាណំ, តទារម្មណំ វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ សន្ធាយាហ “**បីតកសិណតោ វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ សមាបជ្ជិត្វា**”តិ។ ឥមិនា នយេន សេសទ្វយេបិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **ឯកន្តរិកវសេនា**តិ អញ្ញត្ថោ អន្តរ-សទ្ទោ។ អន្តរមេវ អន្តរិកំ, ឯកជ្ឈំ អន្តរិកំ ឯតស្មិន្តិ ឯកន្តរិកំ, ឈានសមាបជ្ជនំ, តស្ស វសេន។ យថា អង្គានំ, អារម្មណស្ស ច ឯកជ្ឈំ អញ្ញថា វិសេសោ ហោតិ, តថា សមាបជ្ជនវសេនាតិ។ សោ បន វិសេសោ ហេដ្ឋិមានំ តេសំ អង្គារម្មណានំ សមតិក្កមនវសេន ហោតីតិ វុត្តំ “**ឯកន្តរិកវសេន អង្គានញ្ច អារម្មណានញ្ច សង្កមន**”ន្តិ។ “តទំ ឈានំ បញ្ចង្គិក”ន្តិអាទិនា អង្គេសុ, “តទំ បថវីកសិណ”ន្តិអាទិនា អារម្មណេសុ ច វត្តាបិតេសុ ឯកជ្ឈំ តេសំ វត្តាបនេ ន កោចិ វិសេសោ អត្ថីតិ អដ្ឋកថាសុ អយំ វិធិ នាភតោ។ ឯវញ្ច កត្វា ឈានុក្កន្តិកាទីសុ បដិលោមក្កមេន, អនុលោមបដិលោមក្កមេន ច ឯកន្តរិកភាវេន លព្ភមានម្បិ ឈានាទីនំ ឧក្កមនំ ន ឧទ្ធដំ, តេហិ នយេហិ វិនាបិ ចិត្តបរិទមនំ ឥជ្ឈតីតិ បបញ្ចបរិហារត្ថំ វា តេ អដ្ឋកថាសុ អនាគតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៣៦៧. អភាវិតភាវនោ ឈានាភិញ្ញាសុ អកតាធិការោ។ តត្ថ ឧបនិស្សយរហិតោបីតិ កេចិ។ អាទិភូតំ យោគកម្មំ អាទិកម្មំ, តំ ឯតស្ស អត្ថីតិ **អាទិកម្មិកោ,** បុព្ពេ អកតបរិចយោ ភាវនំ អនុយុញ្ជន្តោ។ តេនាហ “**យោគាវចរោ**”តិ។ **កសិណបរិកម្មម្បិ ភារោ**តិ ទោសវិវជ្ជនាទិវិធិនា កសិណមណ្ឌលេ បដិបត្តិ យាវ ឧគ្គហនិមិត្តុប្បត្តិ កសិណបរិកម្មំ, តម្បិ នាម ភារោ, បគេវ ឥទ្ធិវិកុព្ពនាតិ អធិប្បាយោ។ **និមិត្តុប្បាទន**ន្តិ បដិភាគនិមិត្តុប្បាទនំ ។ **តំ វឌ្ឍេត្វា**តិ តំ និមិត្តំ, ភាវនញ្ច វឌ្ឍេត្វា។ ន ហិ ភាវនាយ វិនាវ និមិត្តវឌ្ឍនំ លព្ភតិ។ កេចិ ឧបចារសមាធឹ លភិត្វា អប្បនាសមាធឹ អធិគន្តុំ ន សក្កោន្តិ, តាទិសាបិ ពហូ ហោន្តេវាតិ អាហ “**អប្បនាធិគមោ ភារោ**”តិ។ **អប្បនាធិគមោ**តិ វា អដ្ឋន្នំ សមាបត្តីនំ អធិគមមាហ។ អញ្ញោវ សមាបត្តីនំ ឧបនិស្សយោ , អញ្ញោ អភិញ្ញានន្តិ អាហ “**បរិទមិតចិត្តស្សាបិ ឥទ្ធិវិកុព្ពនំ នាម ភារោ**”តិ។ ខិប្បំ និសន្តិ និសាមនំ ឈានចក្ខុនា បថវីកសិណាទិឈានារម្មណស្ស ទស្សនំ ឯតស្សាតិ ខិប្បនិសន្តិ, សីឃតរំ ឈានំ សមាបជ្ជិតា, តស្ស ភាវោ **ខិប្បនិសន្តិភាវោ**។ អម្ហាកំ និចិតំ មហាមហិន្ទត្ថេរាទីហិ ឱតិណ្ណដ្ឋានំ **ថេរម្ពត្ថលំ**។ យថា បដិបក្ខវិជយាយ យោធាជីវា និម្មលមេវ អសិតោមរាទី គហេត្វា វិចរន្តិ, ឯវំ ភិក្ខុនាបិ កិលេសវិជយាយ និម្មលាវ ឈានាភិញ្ញា វឡញ្ជិតព្ពាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**តស្មា**”តិអាទិ វុត្តំ។

បតិដ្ឋាភាវោតិ ឥធ បរស្ស ឧបទ្ទវូបសមនំ អធិប្បេតំ។ តំ ហិ ខិប្បនិសន្តិភាវតោបិ គរុតរំ អច្ចាយិកកិច្ចសាធនវសេន វិធាតព្ពតោ ទុរភិសម្ភវតរត្តា។ តំ បន **រក្ខិតត្ថេរ**និទស្សនេនេវ សិទ្ធម្បិ តតោ គរុតរេន អង្គារវស្សបរិត្តាណេន វិភាវេតុំ “**គិរិភណ្ឌវាហនបូជាយ…បេ… ថេរោ វិយា**”តិ អាហ។ **គិរិភណ្ឌវាហនបូជា** នាម

ចេតិយគិរិមាទី កត្វា សកលទីបេ, សមុទ្ទេ ច យាវ យោជនា មហតី ទីបបូជា។ **បថវឹ មាបេត្វា**តិ មារេន បវត្តិតំ អង្គារវស្សំ ផុលិង្គមត្តេនបិ យាវ មនុស្សេ ន បាបុណាតិ, តាវទេវ អាកាសេ បថវឹ និម្មិនិត្វា។

ពលវបុព្ពយោគានន្តិ គរុគរូបនិស្សយានំ, ឥទ្ធិវិធាទីនំ ហេតុភូតមហាភិនីហារានន្តិ អត្ថោ។ **អគ្គសាវកាទីន**ន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ឯកច្ចេ មហាសាវកេ សង្គណ្ហាតិ។ **ភាវនានុក្កមោ** យថាវុត្តំ ចិត្តបរិទមនំ។ **បដិសម្ភិទាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ឋានាឋានញាណាទីនម្បិ សង្គហោ វេទិតព្ពោ, ន សេសាភិញ្ញានមេវ។ សាវកានម្បិ ហិ ឋានាឋានញាណាទីនិ បទេសវសេន ឥជ្ឈន្តិ។ **តស្មា**តិ យស្មា បុព្ពហេតុសម្បន្នស្សេវ យថាវុត្តំ ភាវនានុក្កមំ វិនា អភិញ្ញាយោ ឥជ្ឈន្តិ, ន ឥតរស្ស, តស្មា។ **អគ្គិធមនាទីហី**តិ អគ្គិម្ហិ តាបនកោដ្ដនាទីហិ។ **យថា ចា**តិ **ច**-សទ្ទេន លាខាការាទីនំ លាខាកោដ្ដនាទី អវុត្តម្បិ សង្គណ្ហាតិ។ **ឆន្ទ...បេ.... វសេនា**តិ "ឆន្ទវតោ ចេ អភិញ្ញា សិជ្ឈតិ, មយ្ហម្បិ សិជ្ឈតី"តិ កត្តុកម្យតាឆន្ទំ សីសំ ធុរំ ជេដ្ឋំ បុព្ពង្គមំ កត្វា, ឆន្ទំ វា ឧប្បាទេត្វា តំ ភាវនាយ មុខំ កត្វា ឈានស្ស សមាបជ្ជនវសេន។ ឯសេវ នយោ សេសេសុបិ។ "**អាវជ្ជនាទិវសីភាវវសេនា**"តិ ឥទំ អដ្ឋសុបិ សមាបត្តីសុ សាតិសយំ វសីភាវាបាទនំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តញ្ច ខោ អាទិកម្មិកវសេន, ន កតាធិការវសេនាតិ អាហ "**បុព្ពហេតុ...បេ.... វដ្ដតី**"តិ។ បុព្ពហេតុសម្បន្នស្ស ហិ យំ ឈានំ បាទកំ កត្វា អភិញ្ញា និព្ពត្តេតព្ពា, តត្ថេវ សាតិសយំ ចិណ្ណវសិតាបិ ឥច្ឆិតព្ពា, ន សព្ពត្ថេវាតិ អធិប្បាយោ។ "ចតុត្ថជ្ឈានមត្តេ ចិណ្ណវសិនា"តិ វចនតោ អរូបសមាបត្តិយោ វិនាបិ អភិញ្ញា ឥជ្ឈន្តីតិ វទន្តិ។ តម្បិ យទិ បុព្ពហេតុសម្បន្នស្ស វសេន វុត្តំ, យុត្តមេវ។ អថេតរស្ស, តេសំ មតិមត្តំ។ **យថា**តិ យេន បការេន យេន វិធិនា។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មឹ ឥទ្ធិវិធនិប្ផាទនេ។

៣៦៨. **តត្រា**តិ ច តទេវ បច្ចាមសតិ។ **បាឡិនយានុសារេនេវា**តិ បាឡិគតិយា អនុសរណេនេវ, បាឋសំវណ្ណនានុក្កមេនេវាតិ អត្ថោ។ "ចតុត្ថជ្ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតី"តិ វត្វា "សោ"តិ វុត្តត្តា អាហ "**អធិគតចតុត្ថជ្ឈានោ យោគី**"តិ។ "ឯវំ សមាហិតេ"តិ ឯត្ថ **ឯវំ**-សទ្ទោ ហេដ្ឋាឈានត្តយាធិគមបដិបាដិសិទ្ធស្ស ចតុត្ថជ្ឈានសមាធានស្ស និទស្សនត្ថោតិ អាហ "**ឯវន្តិ ចតុត្ថជ្ឈានក្កមនិទស្សនមេត**"ន្តិ, ចតុត្ថជ្ឈានស្ស, តស្ស ច អធិគមក្កមស្ស និទស្សនំ។ យេន សមាធានានុក្កមេន ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិ លទ្ធោ, តទុភយនិទស្សនន្តិ អត្ថោ។ តេនាហ "**ឥមិនា...បេ.... វុត្តំ ហោតី**"តិ។ យទិបិ "ឯវ"ន្តិ ឥទំ អាគមនសមាធិនា សទ្ធឹ ចតុត្ថជ្ឈានសមាធានំ ទីបេតិ។ សតិបារិសុទ្ធិសមាធិ ឯវ បន ឥទ្ធិយា អធិដ្ឋានភាវតោ បធានន្តិ អាហ "**ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិនា សមាហិតេ**"តិ។ **ឧបេក្ខាសតិបារិសុទ្ធិភាវេនា**តិ ឧបេក្ខាយ ជនិតសតិបារិសុទ្ធិសព្ភាវេន។ សព្ពបច្ចនីកធម្មុបក្កិលេសបរិសុទ្ធាយ ហិ បច្ចនីកសមនេបិ អព្យាវដាយ បារិសុទ្ធិឧបេក្ខាយ វត្តមានាយ ចតុត្ថជ្ឈានំ, តំសម្បយុត្តធម្មា ច សុបរិសុទ្ធា, សុវិសទា ច ហោន្តិ, សតិសីសេន បន តត្ថ ទេសនា កតាតិ អាហ "**ឧបេក្ខាសតិបារិសុទ្ធិភាវេន បរិសុទ្ធេ**"តិ។ បរិសុទ្ធិយា ឯវ បច្ចយវិសេសេន បវត្តិវិសេសោ បរិយោទាតតា សុធន្តសុវណ្ណស្ស និឃំសនេន បភស្សរតា វិយាតិ អាហ "**បរិសុទ្ធត្តាយេវ បរិយោទាតេ, បភស្សរេតិ វុត្តំ ហោតី**"តិ។

សុខាទីនំ បច្ចយានំ ឃាតេនាតិ សុខសោមនស្សានំ, ទុក្ខទោមនស្សានញ្ច យថាក្កមំ រាគទោសបច្ចយានំ វិក្ខម្ភនេន។ "សុខំ សោមនស្សស្ស បច្ចយោ, សោមនស្សំ រាគស្ស, ទុក្ខំ ទោមនស្សស្សា"តិ ហិ វុត្តំ។ យថា រាគាទយោ ចេតសោ មលាសុចិភាវេន "អង្គណានី"តិ វុច្ចន្តិ, ឯវំ ឧបគន្ធា កិលេសនដ្ឋេន ឧបក្កិលេសាតិ អាហ "**អនង្គណត្តាយេវ វិគតូបក្កិលេសេ**"តិ។ តេនាហ "**អង្គណេន ហិ តំ ចិត្តំ ឧបក្កិលិស្សតី**"តិ, វិពាធីយតិ ឧបតាបីយតីតិ អត្ថោ។ **សុភាវិតត្តា**តិ បគុណភាវាបាទនេន សុដ្ឋុ ភាវិតត្តា។ តេនាហ "**វសីភាវប្បត្តេ**"តិ, អាវជ្ជនាទិនា បញ្ចធា, ចុទ្ទសវិធេន វា បរិទមនេន វសវត្តិតំ ឧបគតេតិ អត្ថោ។ **វសេ វត្តមានំ ហិ ចិត្តំ** បគុណភាវាបត្តិយា សុបរិមទ្ទិតំ វិយ ចម្មំ, សុបរិកម្មកតា វិយ ច លាខា **មុទុន្តិ វុច្ចតិ។ កម្មក្ខមេ**តិ វិកុព្ពនាទិឥទ្ធិកម្មក្ខមេ។ **តញ្ច ឧភយ**ន្តិ មុទុតាកម្មនិយទ្វយំ។

នាហន្តិអាទីសុ ន-ការោ បដិសេធត្ថោ។ **អហ**ន្តិ សត្ថា អត្តានំ និទ្ទិសតិ។ **ភិក្ខវេ**តិ ភិក្ខូ អាលបតិ។ **អញ្ញ**ន្តិ ឥទានិ វុច្ចមានចិត្តតោ អញ្ញំ។ **ឯកធម្មម្បី**តិ ឯកម្បិ សភាវធម្មំ ន សមនុបស្សាមីតិ សម្ពន្ធោ។ អយំ ហេត្ថ អត្ថោ – អហំ, ភិក្ខវេ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន ឱលោកេន្តោបិ អញ្ញំ ឯកធម្មម្បិ ន សមនុបស្សាមិ។ **យំ** វសីភាវាបាទនេន **ភាវិតំ**, តថា បុនប្បុនំ ករណេន **ពហុលីកតំ**, ឯវំ សវិសេសមុទុភាវប្បត្តិយា **មុទុំ**, កម្មក្ខមតាយ **កម្មនិយ**ញ្ច ហោតិ។ **យថយិទំ ចិត្ត**ន្តិ អត្តនោ, តេសញ្ច បច្ចក្ខតាយ ឯវមាហាតិ។ យថា យថាវុត្តា បរិសុទ្ធតាទយោ ន វិគច្ឆន្តិ, ឯវំ សុភាវិតំ ចិត្តំ។

តត្ថ អវដ្ឋិតំ ឥធ "ឋិតំ, អានេញ្ជប្បត្ត"ន្តិ ច វុត្តន្តិ អាហ "**ឯតេសុ បរិសុទ្ធតាទីសុ ឋិតត្តា ឋិតេ, ឋិតត្តាយេវ អានេញ្ជប្បត្តេ**"តិ។ យថា មុទុកម្មញ្ញតា វសីភាវប្បត្តិយា លក្ខីយន្តិ, ឯវំ វសីភាវប្បត្តិបិ មុទុកម្មញ្ញតាហិ លក្ខីយតីតិ, មុទុកម្មញ្ញភាវេន វា អត្តនោ វសេ ឋិតត្តា "ឋិតេ"តិ វុត្តំ។ យថា ហិ ការណេន ផលំ

និទ្ទរិយតិ, ឯវំ ផលេនាបិ ការណំ និទ្ទរិយតីតិ និច្ចលភាវេន អវដ្ឋានំ អានេញ្ជប្បត្តិ។ សា ច សម្បយុត្តធម្មេសុ ថិរភាវេន, បដិបក្ខេហិ អកម្បនិយតាយ ច សម្ភវន្តី សទ្ធាទិពលានំ អានុភាវេន ហោតីតិ “សទ្ធាទីហិ បរិគ្គហិតត្តា អានេញ្ជប្បត្តេ”តិ សង្ខេបតោ វុត្តមត្ថំ វិវរិតុំ “**សទ្ធាបរិគ្គហិតំ ហិ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សទ្ធាបរិគ្គហិត**ន្តិ ឯវំ សុភាវិតំ វសីភាវប្បត្តំ ឯតំ ចិត្តំ ឯកំសេន អភិញ្ញាសច្ឆិករណីយានំ ធម្មានំ អភិញ្ញាសច្ឆិកិរិយាយ សំវត្តតីតិ ឯវំ បវត្តាយ សទ្ធាយ បរិគ្គហិតំ យថាវុត្តសទ្ធាពលេន ឧបត្ថម្ភិតំ។ **អស្សទ្ធិយេនា**តិ តប្បដិបក្ខេន អស្សទ្ធិយេន ហេតុនា ន ឥញ្ជតិ ន ចលតិ ន កម្បតិ, អញ្ញទត្ថុ ឧបរិ វិសេសាវហភាវេនេវ តិដ្ឋតិ។ **វីរិយបរិគ្គហិត**ន្តិអាទីសុបិ ឥមិនា នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អយំ បន វិសេសោ – **វីរិយបរិគ្គហិត**ន្តិ វសីភាវាបាទនបរិទមនសាធនេន វីរិយេន ឧបត្ថម្ភិតំ។ **សតិបរិគ្គហិត**ន្តិ យថាវុត្តេ ភាវនាពហុលីការេ អសម្មោសសាធិកាយ, កុសលានញ្ច ធម្មានំ គតិយោ សមន្នេសមានាយ សតិយា ឧបត្ថម្ភិតំ។ **សមាធិបរិគ្គហិត**ន្តិ តត្ថេវ អវិក្ខេបសាធនេន សមាធានេន ឧបត្ថម្ភិតំ។ **បញ្ញាបរិគ្គហិត**ន្តិ តស្សា ឯវ ភាវនាយ ឧបការានុបការធម្មានំ បជាននលក្ខណាយ បញ្ញាយ ឧបត្ថម្ភិតំ។ **ឱភាសគត**ន្តិ ញាណោភាសសហគតំ។ ឱភាសភូតេន ហិ យថាវុត្តសមាធានសំវទ្ធិតេន ញាណេន សំកិលេសបក្ខំ យាថាវតោ បស្សន្តោ តតោ ឧត្រសន្តោ ឱត្តប្បន្តោ តំ អធិភវតិ, ន តេន អភិភូយតិ។ តេនាហ “**កិលេសន្ធការេន ន ឥញ្ជតី**”តិ។ ឯតេន ញាណបរិគ្គហិតំ ហិរោត្តប្បពលំ ទស្សេតិ។

អដ្ឋង្គសមន្នាគតន្តិ ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិនា សមាហិតតា, បរិសុទ្ធតា, បរិយោទាតតា, អនង្គណតា, វិគតូបក្កិលេសតា, មុទុភាវោ, កម្មនិយតា, អានេញ្ជប្បត្តិយា ឋិតតា, សមាហិតស្ស វា ចិត្តស្ស ឥមានិ អង្គានីតិ “សមាហិតេ”តិ ឥមំ អង្គភាវេន អគ្គហេត្វា ឋិតិអានេញ្ជប្បត្តិយោ វិសុំ គហេត្វា ឥមេហិ អដ្ឋហិ អង្គេហិ សមន្នាគតំ។ **អភិនីហារក្ខម**ន្តិ ឥទ្ធិវិធាទិអត្ថំ អភិនីហារក្ខមំ តទភិមុខំ ករណយោគ្គំ។ តេនាហ “**អភិញ្ញាសច្ឆិករណីយានំ ធម្មានំ អភិញ្ញាសច្ឆិកិរិយាយា**”តិ។

កាមំ នីវរណានិ វិក្ខម្ភេត្វា ឯវ បឋមជ្ឈានសមធិគមោ, វិតក្កាទិកេ វូបសមេ ឯវ ច ទុតិយជ្ឈានាទិសមធិគមោ, តថាបិ ន តថា តេហិ ទូរីភូតា អបេតា វា យថា ចតុត្ថជ្ឈានតោ, ចេតសោ មលីនភាវសង្ខាតឧប្បិលាភោគករេហិ នីវរណាទីហិ សុដ្ឋុ វិមុត្តិយា តស្ស បរិសុទ្ធិ, បរិយោទាតតា ច យុត្តាតិ អាហ “**នីវរណ…បេ…. បរិយោទាតេ**”តិ។ **ឈានបដិលាភបច្ចយាន**ន្តិ ឈានបដិលាភហេតុកានំ ឈានបដិលាភំ និស្សាយ ឧប្បជ្ជនកានំ។ **បាបកាន**ន្តិ លាមកានំ។ **ឥច្ឆាវចរាន**ន្តិ ឥច្ឆាយ អវចរានំ ឥច្ឆាវសេន ឱតិណ្ណានំ “អហោ វត មមេវ សត្ថា បដិបុច្ឆិត្វា បដិបុច្ឆិត្វា ភិក្ខូនំ ធម្មំ ទេសេយ្យា”តិអាទិនយប្បវត្តានំ មានមាយាសាឋេយ្យាទីនំ។ **អភិជ្ឈាទីន**ន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេនាបិ តេសំយេវ សង្គហោ។ អភិជ្ឈា ចេត្ថ បឋមជ្ឈានេន អវិក្ខម្ភនេយ្យា, មានាទយោ ច តទេកដ្ឋា ទដ្ឋព្ពា “ឈានបដិលាភបច្ចយាន”ន្តិ អនុវត្តមានត្តា។ វិក្ខម្ភនេយ្យា បន នីវរណគ្គហណេនេវ គហិតា, កថំ បន បឋមជ្ឈានេន អវិក្ខម្ភនេយ្យា ឥធ វិគច្ឆន្តីតិ? “សព្ពេ កុសលា ធម្មា សព្ពាកុសលានំ បដិបក្ខា”តិ សល្លេខបដិបត្តិវសេន ឯវំ វុត្តំ ឈានស្ស អបរាមដ្ឋភាវទស្សនតោ។ យេ បនេត្ថ “ឥច្ឆាវចរានំ អភិជ្ឈាទីន”ន្តិ ឥមេហិ បទេហិ កោបអបច្ចយកអាមរាគព្យាបាទាទយោ គហិតាតិ អធិប្បាយេន “ឈានបដិលាភបច្ចយាន”ន្តិ បាឋំ បដិក្ខិបិត្វា “ឈានបដិលាភបច្ចនីកាន”ន្តិ បាឋោតិ វទន្តិ, តំ តេសំ មតិមត្តំ តថា បាឋស្សេវ អភាវតោ។ ឈានបដិលាភបច្ចនីកា ច នីវរណា ចេវ តទេកដ្ឋា ច តេសំ ទូរីភាវំ វត្វា បុន អភាវវិគមចោទនាយ អយុជ្ជមានត្តា។ ននុ ច **អនង្គណសុត្ត-** (ម. និ. ១.៥៧ អាទយោ) **វត្ថសុត្តេសុ** (ម. និ. ១.៧០ អាទយោ) អយមត្ថោ ន លព្ភតិ, ឱឡារិកានំយេវ បាបធម្មានំ តត្ថ អធិប្បេតត្តា? សច្ចមេតំ, ឥធ បន អធិគតចតុត្ថជ្ឈានស្ស វសេន វុត្តត្តា សុខុមាយេវ តេ គហិតា, អង្គណូបក្កិលេសតាសាមញ្ញេន បនេត្ថ សុត្តានំ អបទិសនំ។ តថា ហិ “**សុត្តានុសារេនា**”តិ វុត្តំ, ន បន សុត្តវសេនាតិ។ អវស្សំ ចេ តមេវំ សម្បដិច្ឆិតព្ពំ អធិគតជ្ឈានានម្បិ កេសញ្ចិ ឥច្ឆាវចរានំ បវត្តិសព្ភាវតោ។

ឥទ្ធិបាទភាវូបគមេនាតិ ឥទ្ធិយា បាទកភាវស្ស បទដ្ឋានភាវស្ស ឧបគមនេន។ **ភាវនាបារិបូរិយា**តិ ឥតោ បរំ កត្តព្ពស្ស អភាវវសេន អភិនីហារក្ខមភាវនាយ បរិបុណ្ណត្តា។ **បណីតភាវូបគមេនា**តិ តតោ ឯវ បធានភាវំ នីតតាយ ឧត្តមដ្ឋេន, អតិត្តិករដ្ឋេន ច បណីតភាវស្ស ឧបគមនេន។ ឧភយញ្ចេតំ ឋិតិយា ការណវចនំ បរិបុណ្ណាយ ភាវនាយ បណីតភាវប្បត្តិយា “**ឋិតេ**”តិ។ “**អានេញ្ជប្បត្តេ**”តិ ឥទំ ឋិតិយា វិសេសនំ។ តេនាហ “**យថា អានេញ្ជប្បត្តំ ហោតិ, ឯវំ ឋិតេ**”តិ។ ឥមស្មឹ បក្ខេ “ឋិតេ អានេញ្ជប្បត្តេ”តិ ឧភយមេកំ អង្គំ, “សមាហិតេ”តិ បន ឥទម្បិ ឯកមង្គំ។ តេនេវស្ស បឋមវិកប្បតោ វិសេសំ សន្ធាយាហ “**ឯវម្បិ អដ្ឋង្គសមន្នាគត**”ន្តិ។

ទសឥទ្ធិកថាវណ្ណនា

៣៦៩. **និប្ផត្តិអត្ថេនា**តិ សិជ្ឈនដ្ឋេន។ **បដិលាភដ្ឋេនា**តិ បាបុណនដ្ឋេន។ **ត**ន្តិ កាមិតំ វត្ថុំ។ **សមិជ្ឈតី**តិ និប្ផជ្ជតិ។ បព្ពជ្ជំ អាទឹ កត្វា យាវ ឈានមគ្គា ឥធ **នេក្ខម្មំ។ ឥជ្ឈតី**តិ បាបុណីយតិ។ **បដិហរតីតិ បាដិហារិយ**ន្តិ យស្មា បដិបក្ខំ ហរតិ អបនេតិ, តស្មា បាដិហារិយំ។ អត្តនោ បដិបក្ខំ ហរតីតិ បដិហារិយំ, នេក្ខម្មាទិ, បដិហារិយមេវ បាដិហារិយំ, យថា "វេកតំ, វេសម"ន្តិ ច។

ឥជ្ឈនដ្ឋេនាតិ និប្ផជ្ជនដ្ឋេន។ **ឧបាយសម្បទាយា**តិ សម្បន្នឧបាយស្ស, ញាយារម្ភស្សាតិ អត្ថោ។ **ឥជ្ឈតី**តិ បសវេតិ។ **សីលវា**តិ អាចារសីលេន សីលវា។ **កល្យាណធម្មោ**តិ ទសកុសលកម្មបថវសេន សុន្ទរធម្មោ។ សីលសម្បត្តិយា វា **សីលវា**។ ទានាទិសេសបុញ្ញកិរិយវត្ថុវសេន **កល្យាណធម្មោ។ បណិទហិស្សតី**តិ បត្ថេស្សតិ។

ឥជ្ឈន្តីតិ វឌ្ឍន្តិ, ឧក្កំសំ បាបុណន្តីតិ អត្ថោ។ សាតិសយនិប្ផជ្ជនបដិលាភសិជ្ឈនពុទ្ធិអត្ថេ ហិ ឥទ្ធិ វុត្តា។ **សា ទសវិធា**តិ សព្ពា ឥទ្ធិយោ អានេត្វា អត្ថុទ្ធារវសេន ឥធាធិប្បេតំ ឥទ្ធឹ ទស្សេតុំ វុត្តំ។ ពហុភាវាទិកស្ស អធិដ្ឋានំ អធិដ្ឋហនំ ឯតិស្សា អត្ថីតិ **អធិដ្ឋានា**។ វិវិធំ រូបនិម្មានសង្ខាតំ កុព្ពនំ ឯតិស្សា អត្ថីតិ **វិកុព្ពនា។ មនោមយា**តិ ឈានមនេន និព្ពត្តិភាវតោ មនោមយា។ ញាណស្ស វិប្ផារោ វេគាយិតត្តំ ឯតិស្សា អត្ថីតិ **ញាណវិប្ផារា**។ អរិយានំ អយន្តិ **អរិយា**។ យតោ កុតោចិ កម្មវិបាកតោ ជាតា ឥទ្ធិ **កម្មវិបាកជា**។ សាតិសយបុញ្ញនិព្ពត្តា ឥទ្ធិ **បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ**។ កម្មវិបាកជា ឥទ្ធិ ជាតិតោ បដ្ឋាយ ហោតិ, ឥតរា យទា តទា បុញ្ញស្ស វិបច្ចនកាលេតិ ឯវំ វា ឥមាសំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។ អាថព្ពនវិជ្ជាភិនិព្ពត្តា **វិជ្ជាមយា។ សម្មាបយោគោ** ឧបាយបយោគោ ញាយារម្ភោ។

៣៧០. **បកតិយា ឯកោ**តិ សភាវេន ឯកោ។ **ពហុក**ន្តិ ពហុំ។ តេន អគ្គហិតបរិច្ឆេទំ អធិដ្ឋាតព្ពស្ស អនេកភាវំ ទស្សេត្វា បុន បរិច្ឆេទតោ ទស្សេតុំ **"សតំ វា"**តិអាទិ វុត្តំ។ **អាវជ្ជតី**តិ បរិកម្មសង្ខាតេន អាភោគេន អាភុជតិ ភាវិរូបេ តេន បរិកម្មមនសិការេន មនសិ ករោតិ។ **ញាណេន អធិដ្ឋាតី**តិ តថា បរិកម្មំ កត្វា អភិញ្ញាញាណេន យថាធិប្បេតេ ពហុកេ អធិដ្ឋាតិ, អធិដ្ឋានចិត្តេន សហេវ ពហុភាវាបត្តិតោ ពហុភាវាបាទកំ ឥទ្ធិវិធញាណំ បវត្តេន្តោ ច តថា អធិដ្ឋាតីតិ វុច្ចតិ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។ **ឯវ**ន្តិ បការត្ថោ ឯវំ-សទ្ទោ, តេន សព្ពម្បិ អធិដ្ឋានប្បការំ សង្គណ្ហាតិ។ **អធិដ្ឋានវសេនា**តិ "ញាណេន អធិដ្ឋាតី"តិ (បដិ. ម. ៣.១០) ឯវំ វុត្តអធិដ្ឋានវសេន និប្ផន្នត្តា។

៣៧១. **បកតិវណ្ណ**ន្តិ បកតិសណ្ឋានំ អត្តនោ បាកតិករូបំ។ **បកតិវណ្ណវិជហនវិការវសេនា**តិ អត្តនោ បកតិវណ្ណវិជហនបុព្ពកស្ស កុមារកវណ្ណាទិវណ្ណវិការស្ស វសេន។

៣៧២. **ឥមម្ហា កាយា**តិ បច្ចក្ខភាវេន "ឥមម្ហា"តិ វុត្តា ភិក្ខុស្ស ករជកាយា។ **អញ្ញំ កាយ**ន្តិ អញ្ញំ ឥទ្ធិមយំ កាយំ។ តតោ ឯវ ឥទ្ធិមយរូបវន្តតាយ **រូបឹ**។ អភិញ្ញាមនេន និព្ពត្តត្តា **មនោមយំ។ និប្ផត្តិវសេនា**តិ និប្ផជ្ជនវសេន។ អភិញ្ញាញាណស្ស ហិ យថា មនោមយោ កាយោ និប្ផជ្ជតិ, តថា បវត្តិ **មនោមយិទ្ធិ**។ ឯសេវ នយោ សេសេសុបិ។ យទិ ឯវំ កថមយមេវ មនោមយិទ្ធីតិ? រុឡ្ហីវសេន វេទិតព្ពា យថា "មនោមយោ អត្តភាវោ"តិ, យថា វា "គោសមញ្ញា វិសាណាទិមតិ បិណ្ឌេ"។ អថ វា អព្ភន្តរតោ និក្ខន្តេ, ឥទ្ធិមតា ច ឯកន្តសទិសេ ឥមស្មឹ និម្មានេ សុបាកដោ មនសា និព្ពត្តិតភាវោតិ យថា សាតិសយោ មនោមយវោហារោ, ន តថា អញ្ញាសុ អធិដ្ឋានវិកុព្ពនិទ្ធីសុ សមញ្ញន្តរវន្តាសូតិ វេទិតព្ពំ។

៣៧៣. **ញាណុប្បត្តិតោ បុព្ពេ វា**តិ អរហត្តមគ្គញាណុប្បត្តិតោ បុព្ពេ វា វិបស្សនាក្ខណេ, តតោបិ វា បុព្ពេ អន្តិមភវិកស្ស បដិសន្ធិគ្គហណតោ បដ្ឋាយ។ **បច្ឆា វា** យាវ ខន្ធបរិនិព្ពានា។ **តង្ខណេ វា** មគ្គុប្បត្តិសមយេ។ **ញាណានុភាវនិព្ពត្តោ វិសេសោ**តិ សូរិយស្ស ឧដ្ឋិតដ្ឋានេ, សមន្តតោ ច អាលោកករណសមត្ថតា វិយ តស្សេវ ញាណស្ស អានុភាវេន និព្ពត្តោ សព្ពសោ បហាតព្ពបហានភាវេតព្ពភាវនាបារិបូរិសង្ខាតោ វិសេសោ។ វត្ថូនិ បន អនន្តរាយតាវសេន អាគតានិ។ **អនិច្ចានុបស្សនាយា**តិ សង្ខារេ អនិច្ចតោ អនុបស្សន្តិយា ពលវវិបស្សនាយ។ អារទ្ធវិបស្សនស្ស ហិ យថាវុត្តវិបស្សនាយ បវត្តិក្ខណេ តតោ បុព្ពេ, បច្ឆា ច បកិណ្ណកសម្មសនវារេ និច្ចសញ្ញាយ បហានដ្ឋោ ឥជ្ឈតិ។ ឯសេវ នយោ សព្ពត្ថ។ កាមំ ឯត្តកាយ សង្ខេបកថាយបិ អធិប្បេតត្ថោ បកាសិតោវ , វិត្ថារកថាយ បន វិភូតតរោ ហោតីតិ អាហ **"វិត្ថារេន កថេតព្ពា"**ន្តិ។

គព្ភគតស្សេវាតិ អនាទរេ សាមិវចនំ។ **វុត្តនយេនា**តិ "បច្ឆិមភវិកស្សា"តិអាទិនា **ពាកុលត្ថេរវត្ថុម្ហិ** វុត្តនយេន។

ទារុភារំ កត្វាតិ ទារុភារំ សកដេ កត្វា, អារោបេត្វាតិ អត្ថោ។ **ឱស្សជ្ជិត្វា**តិ ឆឌ្ឌេត្វា។ **សកដមូលេ**តិ សកដសមីបេ។ **វាឡយក្ខានុចរិតេ**តិ កុរូរេហិ យក្ខេហិ អនុវិចរិតព្ពេ។ យក្ខបរិគ្គហិតញ្ហិ រាជគហនគរំ។

៣៧៤. **សមាធិតោ**តិ បឋមជ្ឈានាទិសមាធិតោ។ **បុព្ពេ**តិ ឧបចារជ្ឈានក្ខណេ។ **បច្ឆា**តិ សមាបត្តិយា ចិណ្ណបរិយន្តេ។ **តង្ខណេ**តិ សមាបន្នក្ខណេ។ **សមថានុភាវនិព្ពត្តោ វិសេសោ**តិ តស្មិំ តស្មិំ ឈានេ សមាធិតេជេន និព្ពត្តោ នីវរណវិក្ខម្ភនវិតក្កាទិសមតិក្កមសញ្ញាវេទយិតនិរោធបរិស្សយសហនាទិកោ វិសេសោ។

កបោតកន្ទរាយន្តិ ឯវំនាមកេ អរញ្ញវិហារេ។ **ជុណ្ហាយ រត្តិយា**តិ ចន្ទាលោកវតិយា រត្តិយា។ **នវោរោបិតេហិ កេសេហី**តិ ឥត្ថម្ភូតលក្ខណេ ករណវចនំ។ **យស្សា**តិ បហារស្ស។ **តស្សា**តិ យក្ខស្ស។ ឱប្បនិសន្តិភាវស្ស ឧក្កំសគតត្តា ថេរោ តស្មិំ បហារន្តេ ឯវ សមាបត្តិំ សមាបជ្ជីតិ អាហ “**បហរណសមយេ សមាបត្តិំ អប្បេសី**”តិ។ បាឡិយំ បន “និសិន្នោ ហោតិ អញ្ញតរំ សមាធិំ សមាបជ្ជិត្វា”តិ (ឧទា. ៣៤) វុត្តំ។ ឥមេ បន ថេរា សមាបត្តិតោ វុដ្ឋានសមកាលំ តេន បហារោ ទិន្នោតិ វទន្តិ។

សញ្ជីវត្ថេរន្តិ កកុសន្ធស្ស ភគវតោ ទុតិយំ អគ្គសាវកំ មហាថេរំ សន្ធាយាហ។ សោ ហិ អាយស្មា អរញ្ញាទីសុ យត្ថ កត្ថចិ និសិន្នោ អប្បកសិរេនេវ និរោធំ សមាបជ្ជតិ, តស្មា ឯកទិវសំ អញ្ញតរស្មិំ រុក្ខមូលេ និរោធំ សមាបជ្ជិ, តំ សន្ធាយ វុត្តំ “**និរោធសមាបន្ន**”ន្តិអាទិ។ ចីវរេ អំសុមត្តម្បិ ន ឈាយិត្ថ, សរីរេ កា កថា។ តេនេវ ហិ ថេរោ “សញ្ជីវោ” ត្វេវ បញ្ញាយិត្ថ។ **អយមស្សា**តិ អស្ស អាយស្មតោ សញ្ជីវត្ថេរស្ស យោ និរោធសមាបត្តិយំ អគ្គិបរិស្សយាភាវោ, អយំ សមាធិវិប្ផារា ឥទ្ធីតិ យោជនា។ កថំ បន និរោធសមាបត្តិយំ សមាធិវិប្ផារសម្ភវោតិ អាហ “**អនុបុព្ព…បេ…. និព្ពត្តត្តា**”តិ។

បឋមំ ឋបិតភណ្ឌកស្សាតិ សព្ពបឋមំ ឋបិតភណ្ឌកស្ស។ តញ្ហិ គហណកាលេ សព្ពបច្ឆិមំ គយ្ហតិ។ **កាលបរិច្ឆេទវសេនា**តិ “ឯត្តកេ កាលេ គតេ វុដ្ឋហិស្សាមី”តិ សមាបត្តិតោ បុព្ពេ កតកាលបរិច្ឆេទវសេន។ **ភីតា វិរវិំសូ**តិ រត្តន្ធការេ រូបទស្សនេន “បិសាចោ ឧដ្ឋហតី”តិ មញ្ញមានា។ ឯត្តកេហិ នាម ភណ្ឌកេហិ អជ្ឈោត្ថតោ និព្ពិការោ “អហោ មហានុភាវោ, អហោ វិវេកវាសី”តិ ច **ថេរគតេន បសាទេន**។

តត្តតេលកដាហន្តិ អាធារសីសេន អាធេយ្យមាហ, កដាហេ តត្តតេលំ កដាហេន អាសិញ្ចីតិ អធិប្បាយោ។ **វិវដ្ដមាន**ន្តិ កត្ថចិបិ អលគ្គនវសេន ភស្សន្តំ។

សបរិវារាតិ បញ្ចហិ ឥត្ថិសតេហិ សបរិវារា។ **រាជានំ មេត្តាយ ផរី**តិ ឱទិស្សកមេត្តាសមាបត្តិយា រាជានំ ផុសិ។ **ខិបិតុ**ន្តិ វិជ្ឈិតុំ។ **ឱរោបេតុ**ន្តិ សរសន្ធានំ បដិសំហរិតុំ។

៣៧៥. **បដិក្កូលាទីសូ**តិ អនិដ្ឋាទីសុ។ អនិដ្ឋំ ហិ បដិក្កូលំ, អមនុញ្ញម្បិ “បដិក្កូល”ន្តិ វុច្ចតិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន អបដិក្កូលាទី សង្គណ្ហាតិ។ **តត្ថា**តិ បដិក្កូលារម្មណេ។ **ឧបេក្ខកោ**តិ ឆឡង្គុបេក្ខាយ ឧបេក្ខកោ។ **តត្ថា**តិ បដិក្កូលាបដិក្កូលភេទេ វត្ថុស្មិំ។ **សតោ**តិ សតិវេបុល្លប្បត្តិយា សតិមា។ **សម្បជានោ**តិ បញ្ញាវេបុល្លប្បត្តិយា សម្បជានការី។ **អយ**ន្តិ អយំ បដិក្កូលាទិវត្ថូសុ អបដិក្កូលសញ្ញីវិហារាទិកា ខីណាសវានំ អគ្គមគ្គាធិគមសិទ្ធា ចិត្តិស្សរិយតា។ តេនាហ “**ចេតោវសិប្បត្តានំ…បេ…. វុច្ចតី**”តិ។

អនិដ្ឋេ វត្ថុស្មិំ សត្តសញ្ញិតេ **មេត្តាផរណំ វា** ធាតុសោ បច្ចវេក្ខណាយ **ធាតុមនសិការំ វា** គូថាទិកេ ធាតុមនសិការំ ករោន្តោតិ យោជេតព្ពំ។ **អបដិក្កូលសញ្ញី វិហរតី**តិ ហិតេសិតាយ, ធម្មសភាវចិន្តនាយ ច ន បដិក្កូលសញ្ញី ហុត្វា ឥរិយាបថវិហារេន វិហរតិ។ **ឥដ្ឋេ វត្ថុស្មិំ** ញាតិមិត្តាទិកេ។ កេសាទិអសុចិកោដ្ឋាសមត្តមេវាតិ **អសុភផរណំ វា** អសុភមនសិការំ វា។ តត្ថ រូបធម្មជាតំ **អនិច្ច**ន្តិ អាទិអត្ថោ ឥតិ-សទ្ទោ, តស្មា អនិច្ចទុក្ខានត្តវិបរិណាមធម្មោតិ មនសិការំ វា ករោន្តោតិ យោជនា។ **បដិក្កូលាបដិក្កូលេសូ**តិ ឥដ្ឋានិដ្ឋានិ វត្ថូនិ ឯកជ្ឈំ គហេត្វា វទតិ។ ឯស នយោ ឥតរត្ថ។ យំ វា សត្តានំ បឋមំ បដិក្កូលតោ ឧបដ្ឋិតមេវ បច្ឆា អបដិក្កូលតោ ឧបតិដ្ឋតិ, យញ្ច អបដិក្កូលតោ ឧបដ្ឋិតមេវ បច្ឆា បដិក្កូលតោ ឧបតិដ្ឋតិ, តទុភយេបិ ខីណាសវោ សចេ អាកង្ខតិ, វុត្តនយេន អបដិក្កូលសញ្ញី វា វិហរេយ្យ, បដិក្កូលសញ្ញី វាតិ អយមរិយិទ្ធិ វុត្តា។

ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វាតិ ការណវសេន “ចក្ខូ”តិ លទ្ធវោហារេន រូបទស្សនសមត្ថេន ចក្ខុវិញ្ញាណេន, ចក្ខុនា វា ការណភូតេន, ទ្វារភូតេន វា រូបំ បស្សិត្វា។ **នេវ សុមនោ ហោតី**តិ គេហស្សិតសោមនស្សស្សាយំ បដិក្ខេបោ, ន នេក្ខម្មបក្ខិកាយ កិរិយាសោមនស្សវេទនាយ។ **ឆឡង្គុបេក្ខ**ន្តិ ឥដ្ឋានិដ្ឋឆឡារម្មណាបាថេ បរិសុទ្ធបកតិភាវាវិជហនលក្ខណំ ឆសុ ទ្វារេសុ បវត្តិយា “ឆឡង្គុបេក្ខា”តិ លទ្ធនាមំ តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខំ។ យថាវុត្តមត្ថំ បាឡិយា សមត្ថេតុំ “**បដិសម្ភិទាយ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

៣៧៦. បត្តីអាទីនន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ទេវាទីនំ សង្គហោ។ **វេហាសគមនាទិកា**តិ បន **អាទិ**-សទ្ទេន ចក្ខុវិសុទ្ធិអាទី សង្គណ្ហាតិ។ កុសលកម្មេន និព្ពត្តិត្វាបិ អកុសលវិបាកានុភាវេន សុខសមុស្សយតោ វិនិបតិតត្តា **វិនិបាតិកានំ។ ឈាន**ន្តិ អភិញ្ញាបត្តំ ឈានំ សន្ធាយាហ។ វិបស្សនាបិ ឧក្កំសគតា ឧព្ពេគបីតិសហិតា អាកាសេលង្ឃាបនមត្តាបិ ហោតីតិ វុត្តំ **“វិបស្សនំ វា”**តិ។ **“បឋមកប្បិកាន”**ន្តិ ឥទំ “ឯកច្ចានំ មនុស្សាន”ន្តិ ឥមស្ស វិសេសនំ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឯវមាទីន**ន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន បុនព្ពសុមាតាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។

៣៧៧. វេហាសន្តិ ភុម្មត្ថេ ឧបយោគវចនំ, អច្ចន្តសំយោគេ វា។ ចក្កវត្តី ហិ ចក្ករតនំ បុរក្ខត្វា អត្តនោ ភវនតោ អព្ភុគ្គន្ត្វា អាកាសេនេវ សិនេរុំ បទក្ខិណំ កត្វា សកលចក្កវាឡំ អនុសំយាយតីតិ។ **អស្សពន្ធា**តិ អស្សបាលា, យេ អស្សានំ យវទាយកា។ តថា **គោពន្ធា**។

ចក្កវត្តិអាទីនំ បុញ្ញិទ្ធិយា វិត្ថារិយមានាយ អតិបបញ្ចោ ហោតីតិ បុញ្ញវតោ ឥទ្ធី លក្ខណតោ ទស្សេន្តេន “បរិបាកំ គតេ បុញ្ញសម្ភារេ ឥជ្ឈនកវិសេសោ”តិ វត្វាបិ ជោតិកាទីនំ បុញ្ញិទ្ធី ឯកទេសេន ទស្សេតុំ **“ឯត្ថ ចា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សុវណ្ណបព្ពតោ**តិ សព្ពសុវណ្ណមយោ បព្ពតោ។ តស្ស កិរ គហិតគហិតដ្ឋានេ ឱជិ ន បញ្ញាយតិ។ **ឯកសីតាមត្តេ**តិ ឯត្ថ **សីតា** នាម កសនវសេន នង្គលស្ស គតមគ្គោ។ **តុម្ពំ** នាម អាឡ្ហកំ។ **ចុទ្ទសមគ្គា**តិ ចតុទ្ទស កសនមគ្គា។

៣៧៨. វិជ្ជំ បរិជបិត្វាតិ គន្ធារីវិជ្ជាទិកំ អត្តនោ វិជ្ជំ កតូបចារំ បរិវត្តេត្វា មន្តបឋនក្កមេន បឋិត្វា។

៣៧៩. សម្មាបយោគេនាតិ ឧបាយបយោគេន, យថា យថិច្ឆិតត្ថសិទ្ធិ ហោតិ, តថា បវត្តិតញាយារម្ភេន។ **តស្ស តស្ស កម្មស្សា**តិ យថាធិប្បេតស្ស និប្ផាទេតព្ពកម្មស្ស។ **ឯត្ថ ចា**តិ “តត្ថ តត្ថ សម្មាបយោគប្បច្ចយា ឥជ្ឈនដ្ឋេន ឥទ្ធី”តិ (បដិ. ម. ៣.១៨) ឥមិស្សា ទសមាយ ឥទ្ធិយា និទ្ទេសេបិ។ **បុរិមបាឡិសទិសាវា”**តិ សមាធិវិប្ផារឥទ្ធិអាទីនំ និទ្ទេសសទិសាវ។ **សកដព្យូហាទិករណវសេនា**តិ សកដព្យូហចក្កព្យូហបទុមព្យូហាទីនំ សំវិធានវសេន និព្ពត្តវិសេសោតិ សម្ពន្ធោ។ គណិតគន្ធព្ពាទិ **សិប្បកម្មំ**។ សល្លកត្តកាទិ **វេជ្ជកម្មំ**។ ឥរុព្ពេទាទីនំ **តិណ្ណំ វេទានំ**។

“ឯកោបិ ហុត្វា ពហុធាវ ហោតី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៣៨; ម. និ. ១.១៤៧; សំ. និ. ៥.៨៣៤; បដិ. ម. ១.១០២; ៣.១០) អធិដ្ឋានិទ្ធិយា ឯវ គហិតត្តា អាហ **“អធិដ្ឋានា ឥទ្ធិយេវ អាគតា”**តិ។ **ឥមស្មិំ បនត្ថេ**តិ ឥមស្មិំ អភិញ្ញានិសំសសង្ខាតេ, ឥទ្ធិវិធសង្ខាតេ វា អត្ថេ។

៣៨០. “ឯកវិធេន ញាណវត្ថុ”ន្តិអាទីសុ (វិភ. ៧៥១) កោដ្ឋាសត្ថោ វិធសទ្ទោ, “វិវិធម្បិ សេនាព្យូហំ ទស្សេតី”តិអាទីសុ (បដិ. ម. ៣.១៣) វិកប្បត្ថោ, តទុភយម្បេត្ថ យុជ្ជតីតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“ឥទ្ធិវិធាយាតិ ឥទ្ធិកោដ្ឋាសាយ, ឥទ្ធិវិកប្បាយ វា”**តិ។ ឥទ្ធី ហិ អភិញ្ញាសុ ឯកោ កោដ្ឋាសោ, វុច្ចមានេហិ ភេទេហិ អនេកប្បភេទា ច។ **វុត្តប្បការវសេនា**តិ វុត្តស្ស ចុទ្ទសប្បការស្ស, ចិត្តបរិទមនស្ស សមាហិតតាទិប្បការស្ស ច វសេន។ “ឥទ្ធិវិធាយា”តិ តទត្ថស្ស សម្បទានវចនន្តិ អាហ **“ឥទ្ធិវិធាធិគមត្ថាយា”**តិ។ **“កសិណារម្មណតោ អបនេត្វា”**តិ ឥទំ អភិញ្ញាបាទកបរិកម្មចិត្តានំ សមានសន្តានតាយ វុត្តំ, ន បរិកម្មចិត្តស្ស កសិណារម្មណត្តា។ **ឥទ្ធិវិធាភិមុខំ បេសេតី**តិ និប្ផាទេតព្ពស្ស ឥទ្ធិវិធស្ស អភិមុខភាវេន បវត្តេតិ។ យំ ហិ “សតំ ហោមី”តិអាទិនា បរិកម្មចិត្តស្ស បវត្តនំ, តទេវស្ស អភិនីហរណំ, ឥទ្ធិវិធាភិមុខបេសនញ្ច តថេវ ឥទ្ធិវិធស្ស បវត្តនតោ អភិនិន្នាមនំ ឥធ បរិកម្មចិត្តស្ស ឥទ្ធិវិធេ អធិមុត្តីតិ អាហ **“អធិគន្តព្ពឥទ្ធិបោណំ ឥទ្ធិបព្ភារំ ករោតី”**តិ។ ឥធ បច្ចនុភវនផុសនា សច្ឆិកិរិយាបត្តិបរិយាយា ឯវាតិ ទស្សេន្តោ **“បាបុណាតីតិ អត្ថោ”**តិ អាហ។ **អស្សា**តិ ឥទ្ធិវិធស្ស។

ឯកោបីតិ **បិ**-សទ្ទោ វុច្ចមានំ ពហុភាវំ ឧបាទាយ សម្បិណ្ឌនត្ថោ។ សោ ហិស្ស បដិយោគី “ឯកោបិ ហុត្វា ពហុធា ហោតិ, ពហុធាបិ ហុត្វា ឯកោ ហោតី”តិ។ សោ ច ខោ ពហុភាវំ និម្មិនិត្វា បិតស្ស អន្តរាឯកភាវូបគមោ។ យថាកាលបរិច្ឆេទំ បន សរសេនេវ ឯកភាវូបគមោ ឥធ នាធិប្បេតោ អនិទ្ធិនិម្មានភាវតោ។ តម្បិ បុព្ពេ កតកាលបរិច្ឆេទវសេន សិទ្ធត្តា ឥទ្ធានុភាវោយេវាតិ កេចិ។ អដ្ឋានេ វាយំ **បិ**-សទ្ទោ, ឯកោ ហុត្វា ពហុធាបិ ហោតិ, ពហុធា ហុត្វា ឯកោបិ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ ឥមស្មិំ បក្ខេ បិ-សទ្ទោ វុច្ចមានំ ឯកភាវំ ឧបាទាយ “សម្បិណ្ឌនត្ថោ”តិ វត្វា “សោ ហី”តិអាទិ សព្ពំ យថារហំ វត្តព្ពំ។ ពហុភាវនិម្មានេ បយោជនំ ទស្សេតុំ **“ពហូនំ សន្តិកេ”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ពហូនំ សន្តិកេ**តិ អត្តនា និម្មិតានំ ពហូនំ សមីបេ, តេហិ បរិវារិតោ ហុត្វាតិ អធិប្បាយោ។ **វា**-សទ្ទោ អវុត្តវិកប្បត្ថោ, តេន “ធម្មំ វា កថេតុកាមោ”តិ ឯវមាទិ សង្គយ្ហតិ។ **“ញាណេន អធិដ្ឋហន្តោ** ឯវំ ហោតី”តិ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។

៣៨១. ភវតិ ឯត្ថ ឥទ្ធីតិ **ភូមិយោ,** ឈានានិ។ **ឯត្ថា**តិ ច ហេតុម្ហិ ភុម្មវចនំ។ វិវេកតោ ជាតា ភូមិ **វិវេកជភូមិ**។ វិវេកជំ ហិ បឋមំ ឈានំ នីវរណវិវេកសម្ភូតត្តា។ បីតិសុខភូតា ភូមិ **បីតិសុខភូមិ**។ ទុតិយជ្ឈានញ្ហិ បីតិសុខភូមិភូតញ្ចេវ បីតិសុខសញ្ញាតញ្ច សមាធិវសេន។ ឧបរិ ទ្វីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **ឥទ្ធិលាភាយា**តិ ឥទ្ធិយា អធិគមាយ។ **ឥទ្ធិបដិលាភាយា**តិ ឥទ្ធិយា បុនប្បុនំ លភមានាយ, ពហុលីករណាយាតិ អត្ថោ។ **ឥទ្ធិវិកុព្ពនតាយា**តិ ឥទ្ធិយា វិវិធរូបករណាយ, វិកុព្ពនិទ្ធិយាតិ អត្ថោ ។ **ឥទ្ធិវិសវិតាយា**តិ ឥទ្ធិយា វិវិធានិសំសបសវនាយ។ **ឥទ្ធិវសិតាយា**តិ ឥទ្ធិយា ខិប្បនិសន្តិអាទិភាវាវហវសីភាវត្ថាយ។ **ឥទ្ធិវេសារជ្ជាយា**តិ ឥទ្ធិយា បដិបក្ខទូរីភាវេន វិគតសំកិលេសតាយ សុដ្ឋុ វិសារទភាវាយ។ ចតុត្ថជ្ឈានំ តាវ ឥទ្ធិយា ភូមិ ហោតុ តត្ថ បតិដ្ឋាយ និប្ផាទេតព្ពតោ, ឥតរានិ បន កថន្តិ អាហ **“ឯត្ថ ចា”**តិអាទិ។ តត្ថ តីណិ ឈានានិ សម្ភារភូមិយោតិ វេទិតព្ពានីតិ សម្ពន្ធោ។ តតិយជ្ឈានេ សុខផរណេន, បឋមទុតិយេសុ បីតិផរណេន សុខផរណេន ច ហេតុភូតេនាតិ យថារហវសេន យោជនា។ ផរណំ ចេត្ថ ឈានស្ស សុភាវិតភាវេន សាតិសយានំ បីតិសុខានំ វសេន ឈានប្បច្ចយាទិនា សហជាតនាមកាយស្ស បរិព្រូហនំ, រូបកាយស្ស ច តំសមុដ្ឋានេហិ បណីតរូបេហិ បរិប្ផុដតា។ តេនាហ ភគវា “បីតិសុខេន អភិសន្ទេតិ បរិសន្ទេតិ បរិបូរេតិ បរិប្ផរតី”តិ (ទី. និ. ១.២២៦; ម. និ. ១.៤២៧)។ **សុខសញ្ញ**ន្តិ ឈានសុខេន សហគតំ សញ្ញំ។ **លហុសញ្ញ**ន្តិ តំសម្បយុត្តលហុតាសហគតំ សញ្ញំ។ **ឱក្កមិត្វា**តិ អនុបវិសិត្វា។ តេសុ ហិ ឈានេសុ សាតិសយាយ លហុតាយ សម្បយុត្តំ សុខំ សន្តានវសេន បវត្តេន្តោ យោគី តំ សមោក្កន្តោ វិយ ហោតីតិ ឯវំ វុត្តំ។ សញ្ញាសីសេន និទ្ទេសោ។ ឈានសម្បយុត្តា ហិ លហុតា វិនាបិ ឥទ្ធិយា អាកាសំ លង្ឃាបនប្បមាណប្បត្តា វិយ ហោតិ។ លហុភាវគ្គហណេនេវ ចេត្ថ មុទុកម្មញ្ញភាវាបិ គហិតា ឯវ។ តេនាហ **“លហុមុទុកម្មញ្ញកាយោ ហុត្វា”**តិ។

ឥមិនា បរិយាយេនាតិ តិណ្ណំ ឈានានំ សមាបជ្ជនេន សុខលហុភាវប្បត្តនាមរូបកាយស្ស សតិចិត្តបរិទមនេ ចតុត្ថំ ឈានំ សុខេនេវ ឥទ្ធិបដិលាភាយ សំវត្តតីតិ ឥមិនា បរិយាយេន។ បកតិភូមិយា ហិ អធិដ្ឋានភូតា សម្ភារភូមិយោ បាការស្ស នេមិប្បទេសោ វិយាតិ។

៣៨២. ឥទ្ធិបាទនិទ្ទេសេ **ចត្តារោ**តិ គណនបរិច្ឆេទោ។ **ឥទ្ធិបាទា**តិ ឯត្ថ ឥជ្ឈតីតិ ឥទ្ធិ, សមិជ្ឈតិ និប្ផជ្ជតីតិ អត្ថោ។ ឥជ្ឈន្តិ វា ឯតាយ សត្តា ឥទ្ធា វុទ្ធា ឧក្កំសគតា ហោន្តីតិ ឥទ្ធិ។ បឋមេនត្ថេន ឥទ្ធិ ឯវ បាទោតិ ឥទ្ធិបាទោ, ឥទ្ធិកោដ្ឋាសោតិ អត្ថោ។ ទុតិយេនត្ថេន ឥទ្ធិយា បាទោតិ ឥទ្ធិបាទោ។ **បាទោ**តិ បតិដ្ឋា, អធិគមូបាយោតិ អត្ថោ។ តេន ហិ ឧបរូបរិវិសេសសង្ខាតំ ឥទ្ធឹ បជ្ជន្តិ បាបុណន្តិ។ អយំ តាវ អដ្ឋកថានយោ។ តត្ថ ឥទ្ធិ-សទ្ទស្ស បឋមោ កត្តុអត្ថោ, ទុតិយោ ករណត្ថោ វុត្តោ។ បាទ-សទ្ទស្ស ឯកោ ករណត្ថោវ។ បជ្ជិតព្ពាវ ឥទ្ធិ វុត្តា, ន ច ឥជ្ឈន្តី, បជ្ជិតព្ពា ច ឥទ្ធិ បជ្ជនករណេន បាទេន សមានាធិករណា ហោតីតិ បឋមេន អត្ថេន “ឥទ្ធិ ឯវ បាទោ ឥទ្ធិបាទោ”តិ ន សក្កា វត្តុំ។ តថា ឥទ្ធិកិរិយាករណេន សាធេតព្ពាវ វុទ្ធិសង្ខាតា ឥទ្ធិ បជ្ជនកិរិយាករណេន បជ្ជិតព្ពាតិ ទ្វិន្នំ ករណានំ ន អសមានាធិករណតា សម្ភវតីតិ ទុតិយេនត្ថេន “ឥទ្ធិយា បាទោ ឥទ្ធិបាទោ”តិ ច ន សក្កា វត្តុំ។ តស្មា បឋមេនត្ថេន សមានាធិករណសមាសោ, ទុតិយេន សាមិវចនសមាសោ ន យុជ្ជតីតិ បឋមេនត្ថេន ឥទ្ធិយា បាទោ ឥទ្ធិបាទោ, ទុតិយេនត្ថេន ឥទ្ធិ ឯវ បាទោ ឥទ្ធិបាទោតិ សមាសោ យុត្តោ, យថាវុត្តោបិ វា, បាទស្ស ឥជ្ឈមានកោដ្ឋាសឥជ្ឈនករណូបាយភាវតោ។

បុព្ពភាគឆន្ទវសេន **ឆន្ទហេតុកោ**។ សម្បយុត្តឆន្ទវសេន **ឆន្ទាធិកោ**។ បុព្ពាភិសង្ខារវសេន ឯវ បន សហជាតឆន្ទស្សាបិ អធិកតា វេទិតព្ពា។ អថ វា “ឆន្ទញ្ចេ ភិក្ខុ អធិបតឹ ករិត្វា លភតិ សមាធឹ, លភតិ ចិត្តស្សេកគ្គតំ, អយំ វុច្ចតិ ឆន្ទសមាធី”តិ ឥមាយ បាឡិយា ឆន្ទាធិបតិសមាធិ **ឆន្ទសមាធី**តិ អធិបតិ-សទ្ទលោបំ កត្វា សមាសោ វុត្តោតិ វិញ្ញាយតិ។ អធិបតិសទ្ទត្ថទស្សនវសេន បន **អដ្ឋកថាយំ** “ឆន្ទហេតុកោ ឆន្ទាធិកោ វា សមាធី”តិ វុត្តំ។ តេនេវាហ **“ឆន្ទំ អធិបតឹ ករិត្វា”**តិអាទិ។ **បធានភូតា**តិ វីរិយភូតាតិ កេចិ វទន្តិ។ សង្ខតសង្ខារនិវត្តនត្ថំ បន **បធានគ្គហណំ**។ អថ វា តំ តំ វិសេសំ សង្ខរោតីតិ **សង្ខារោ,** សព្ពម្បិ វីរិយំ។ តត្ថ ចតុកិច្ចសាធកតោ អញ្ញស្ស និវត្តនត្ថំ **បធានគ្គហណំ។ បធានភូតា** សេដ្ឋភូតាតិ អត្ថោ។ ចតុព្ពិធស្ស បន វីរិយស្ស អធិប្បេតត្តា ពហុវចននិទ្ទេសោ។ យោ បន “ឥទ្ធិយា បាទោ ឥទ្ធិបាទោ”តិ ឯវំ សមាសយោជនាវសេន បាទស្ស ឧបាយត្ថតំ គហេត្វា ឥទ្ធិបាទត្ថោ វុត្តោ, សោ បដិលាភបុព្ពភាគានំ កត្តុករណិទ្ធិភាវំ “ឆន្ទិទ្ធិបាទោ”តិអាទិនា (វិភ. ៤៥៧) វា អភិធម្មេ អាគតត្តា ឆន្ទាទីហិ ឥទ្ធិបាទេហិ សាធេតព្ពាយ វុទ្ធិយា កត្តិទ្ធិភាវំ, ឆន្ទាទីនំ ករណិទ្ធិភាវញ្ច សន្ធាយ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

វីរិយិទ្ធិបាទេ **“វីរិយសមាធិបធានសង្ខារសមន្នាគត”**ន្តិ ទ្វិក្ខត្តុំ វីរិយំ អាគតំ។ តត្ថ បុរិមំ សមាធិវិសេសនំ វីរិយាធិបតិ សមាធិ **វីរិយសមាធី**តិ។ ទុតិយំ សមន្នាគមង្គទស្សនំ។ ទ្វេ ឯវ ហិ សព្ពត្ថ សមន្នាគមង្គានិ សមាធិ , បធានសង្ខារោ ច។ ឆន្ទាទយោ សមាធិវិសេសនានិ, បធានសង្ខារោ បន បធានវចនេនេវ វិសេសិតោ, ន ឆន្ទាទីហីតិ ន ឥធ វីរិយាធិបតិតា បធានសង្ខារស្ស វុត្តា ហោតិ។ វីរិយញ្ច សមាធឹ វិសេសេត្វា ឋិតមេវ

សមន្នាគមង្គវសេន បធានសង្ខារវចនេន វុត្តន្តិ នាបិ ទ្វីហិ វីរិយេហិ សមន្នាគមោ វុត្តោ ហោតីតិ។ យស្មា បន ឆន្ទាទីហិ វិសិដ្ឋោ សមាធិ, តថា វិសិដ្ឋេនេវ ច តេន សម្បយុត្តោ បធានសង្ខារោ, សេសធម្មា ច, តស្មា សមាធិវិសេសនានំ វសេន ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា វុត្តា។ វិសេសនភាវោ ច ឆន្ទាទីនំ តំតំអវស្សយវសេន ហោតីតិ។

អថ វាតិអាទិនា និស្សយដ្ឋេបិ បាទ-សទ្ទេ ឧបាយដ្ឋេន ឆន្ទាទីនំ ឥទ្ធិបាទតា វុត្តា។ តេនេវ អភិធម្មេ ឧត្តរចូឡភាជនីយេ "ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា ឆន្ទិទ្ធិបាទោ"តិអាទិនា (វិភ. ៤៥៧) ឆន្ទាទីនមេវ ឥទ្ធិបាទតា វុត្តា។ បញ្ហាបុច្ឆកេ ច "ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា ឥធ ភិក្ខុ ឆន្ទសមាធី"តិអាទិនាវ (វិភ. ៤៦២) ឧទ្ទេសំ កត្វាបិ បុន ឆន្ទាទីនំយេវ កុសលាទិភាវោ វិភត្តោ។ ឧបាយិទ្ធិបាទទស្សនត្ថមេវ ហិ សុត្តេ, អភិធម្មេ ច និស្សយិទ្ធិបាទទស្សនំ កតំ, អញ្ញថា ចតុព្ពិធតា ន ហោតីតិ។

៣៨៣. **ឆន្ទាទីនិ អដ្ឋា**តិ ឆន្ទសមាធិ វីរិយសមាធិ ចិត្តសមាធិ វីមំសាសមាធីតិ ឯវំ ឆន្ទាទីនិ អដ្ឋ។ កាមំ ចេត្ថ ចតូសុបិ ឋានេសុ សមាធិ សមាធិ ឯវ, តថាបិ ឥទ្ធី ឧប្បាទេតុកាមតាឆន្ទសហិតោវ សមាធិ ឥទ្ធិបដិលាភាយ សំវត្តតិ, ន កេវលោ។ ឯវំ វីរិយសមាធិអាទយោបិ។ តស្មា ឆន្ទាទិសហិតា ឯតេ ចត្តារោ ច សមាធី, ឆន្ទាទយោ ច ចត្តារោតិ អដ្ឋ បជ្ជតិ ឥទ្ធិ ឯតេហិ បាបុណីយតិ, សយំ វា បជ្ជន្តិ ឥទ្ធិបដិលាភាយ សម្បជ្ជន្តីតិ **បទានី**តិ វុច្ចន្តិ។ តេនាហ **"ឥទ្ធិបដិលាភាយ សំវត្តន្តី"**តិ។ យំ បន បាឡិយំ "ឆន្ទោ ន សមាធី"តិអាទិ, តំ យទិបិ ឆន្ទាទយោ សមាធិសហិតាវ ឥទ្ធី និប្ផាទេន្តិ, តថាបិ វិសុំ នេសំ បទភាវទស្សនំ។ **ឯកតោ និយុត្តោវ,** ន ឯកេកោ ហុត្វាតិ អធិប្បាយោ។ **និយុត្តោវា**តិ សហិតោ ឯវ, ន វិយុត្តោ។

៣៨៤. **អនោនត**ន្តិ ន ឱនតំ, វីរិយេន បគ្គហិតត្តា អលីនន្តិ អត្ថោ។ តេនាហ **"កោសជ្ជេ ន ឥញ្ជតី"**តិ, កោសជ្ជនិមិត្តំ ន ចលតីតិ អត្ថោ។ ឧទ្ធំ នតំ **ឧន្នតំ,** ឧទ្ធតំ វិក្ខិត្តំ។ ន ឧន្នតំ **អនុន្នតំ,** អវិក្ខិត្តំ សមាហិតន្តិ អត្ថោ។ តេនាហ **"ឧទ្ធច្ចេ ន ឥញ្ជតី"**តិ។ អភិសង្គវសេន នតំ អភិនតំ, ន អភិនតំ **អនភិនតំ,** អរត្តំ។ អបគមនវសេន នតំ អបនតំ, កោធវសេន វិមុខំ។ ន អបនតំ **អនបនតំ,** អទុដ្ឋំ។ ទិដ្ឋិយា "អហំ, មម"ន្តិ និស្សយវសេន ន និស្សិតន្តិ **អនិស្សិតំ**។ ឆន្ទរាគវសេន ន បដិពទ្ធន្តិ **អប្បដិពទ្ធំ។ រាគោ** កេវលំ អាសត្តិមត្តំ, **ឆន្ទរាគោ** បន ពហលកិលេសោ។ តថា ហិស្ស ទូរេ ឋិតម្បិ អារម្មណំ បដិពទ្ធមេវ។ **វិប្បមុត្ត**ន្តិ វិសេសតោ បមុត្តំ។ ឈានានំ កាមរាគបដិបក្ខតាយ អាហ **"កាមរាគេ"**តិ។ **វិសំយុត្ត**ន្តិ វិរិត្តំ សំកិលេសតោ, ន វា សំយុត្តំ ចតូហិបិ យោគេហិ។ **វិមរិយាទិកតំ** កិលេសមរិយាទាយ, យថា ព្លសកម្បិ កិលេសមរិយាទា ន ហោតិ, តថា បដិបន្នំ។ **ឯកត្តគត**ន្តិ ឯកគ្គតំ ឧបគតំ អច្ចន្តមេវ សមាហិតំ។ តតោ ឯវ **នានត្តកិលេសេហិ** នានាសភាវេហិ កិលេសេហិ **ន ឥញ្ជតិ**។

ឯស អត្ថោតិ កោសជ្ជាទិនិមិត្តំ។ ឥមស្ស ចិត្តស្ស អានេញ្ជនត្ថោ សិទ្ធោ ឯវ អានេញ្ជប្បត្តិយា បកាសនវសេន ទស្សិតត្តា។ **បុន វុត្តោ**តិ ឥទ្ធិយា ភូមិបាទបទទស្សនប្បសង្គេន "ឥមានិ មូលានិ នាមា"តិ មូលភាវទស្សនត្ថំ បុន វុត្តោ។ **បុរិមោ**តិ "សទ្ធាទីហិ បរិគ្គហិតត្តា"តិអាទិនា បុព្ពេ ឆធា ទស្សិតនយោ។ **អយ**ន្តិ អធុនា សោឡសធា ទស្សិតនយោ។ សុត្តនយេ, បដិសម្ភិទានយេ ច ទស្សិតេ តត្ថ សម្មោហោ ន ហោតិ, ន អទស្សិតេតិ អាហ **"ឧភយត្ថ អសម្មោហត្ថ"**ន្តិ។

៣៨៥. **ញាណេន អធិដ្ឋហន្តោ**តិ "កថំ បនាយំ ឯវំ ហោតី"តិ ឯត្ថ បុព្ពេ អត្តនា វុត្តបទំ ឧទ្ធរតិ អធិដ្ឋានវិធិំ ទស្សេតុំ **"អភិញ្ញាបាទកំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយា"**តិ។ ឯត្ថ អនុបុព្ពេន ចត្តារិ ឈានានិ សមាបជ្ជិត្វា ចតុត្ថជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយាតិ កេចិ, តំ អយុត្តំ។ យថិច្ឆិតជ្ឈានសមាបជ្ជនត្ថញ្ហិ ចិត្តបរិទមនំ, ចតុត្ថជ្ឈានមេវ ច អភិញ្ញាបាទកំ, ន ឥតរានិ។ **បរិកម្មំ កត្វា**តិ បាទកជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ កាមាវចរចិត្តេន "សតំ ហោមី"តិអាទិនា ចិន្តនមេវេត្ថ បរិកម្មករណំ, តថាវជ្ជនមេវ ច អាវជ្ជនំ។ **ទុតិយម្បី**តិ **បិ**-សទ្ទោ សមុច្ចយត្ថោ, តេន តតិយម្បិ, តតោ ភិយ្យោបីតិ ឥមមត្ថំ ទីបេតិ។ យថា ហិ ឈានភាវនា, ឯវមភិញ្ញាភាវនាបិ។ **"ឯកវារំ ទ្វេវារ"**ន្តិ ឥទម្បិ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ **និមិត្តារម្មណ**ន្តិ បដិភាគនិមិត្តារម្មណំ។ **បរិកម្មចិត្តានី**តិ ឯត្ថ ឯកេកស្ស បរិកម្មចិត្តស្ស សតារម្មណតា ទដ្ឋព្ពា "សតំ ហោមី"តិ បវត្តនតោ។ **សហស្សារម្មណានី**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **វណ្ណវសេនា**តិ អត្តនា បរិកប្បិតវណ្ណវសេន។ **នោ បណ្ណត្តិវសេនា**តិ ន សត្តបណ្ណត្តិវសេន។ **តំ** អធិដ្ឋានចិត្តំ **អប្បនាចិត្តមិវា**តិ ឥវគ្គហណំ អភិញ្ញាចិត្តស្ស ឈានចិត្តស្ស បឋមុប្បត្តិសទិសភាវតោ វុត្តំ, ន តស្ស អប្បនាភាវតោ។ **រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានិក**ន្តិ រូបាវចរចតុត្ថឈានវន្តំ, តេន សម្បយុត្តំ។

៣៨៦. យទិ ឯវំ "អាវជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋាតី"តិ បដិសម្ភិទាវចនំ កថន្តិ អាហ **"យម្បី"**តិអាទិ។ **តត្រាបី**តិ បដិសម្ភិទាយម្បិ។ **អាវជ្ជតី**តិ "ពហុកំ អាវជ្ជតី"តិ ឥទំ បាឋបទំ **បរិកម្មវសេនេវ វុត្តំ,** ន អាវជ្ជនវសេន។ **អាវជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋាតីតិ អភិញ្ញាញាណវសេន វុត្តំ,** ន បរិកម្មចិត្តសម្បយុត្តស្ស, អញ្ញស្ស វា កាមាវចរស្ស

ញាណស្ស វសេន។ ន ហិ តស្ស តាទិសោ អានុភាវោ អត្ថីតិ។ **តស្មា**តិ យស្មា អប្បនាប្បត្តស្ស អភិញ្ញាញាណស្សេវ វសេន អធិដ្ឋានំ, តស្មា។ អយមធិដ្ឋានក្កមោតិ ទស្សេន្តោ “**ពហុកំ អាវជ្ជតី**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សន្និដ្ឋាបនវសេនា**តិ និប្ផាទនវសេន។

កាយសក្ខិទស្សនត្ថន្តិ ន កេវលំ វចនមត្តមេវ, អថ ខោ អយមេតស្សត្ថស្ស អត្តនោ កាយេន សច្ឆិកតត្តា កាយសក្ខីតិ សក្ខិទស្សនត្ថំ។

កោកនទន្តិ បទុមវិសេសនំ យថា “កោកាសក”ន្តិ។ តំ កិរ ពហុបត្តំ, វណ្ណសម្បន្នំ, អតិវិយ សុគន្ធញ្ច ហោតិ។ **បាតោ**តិ បគេវ។ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ – យថា កោកនទសង្ខាតំ **បទុមំ បាតោ** សូរិយស្សុគ្គមនវេលាយំ **ផុល្លំ** វិកសិតំ **អវីតគន្ធំ សិយា វិរោចមានំ**, ឯវំ សរីរគន្ធេន, គុណគន្ធេន ច **សុគន្ធំ** សរទកាលេ **អន្តលិក្ខេ អាទិច្ចមិវ** អត្តនោ តេជសា **តបន្តំ** អង្គេហិ និច្ឆរណកជុតិតាយ **អង្គីរសំ** សម្មាសម្ពុទ្ធំ **បស្សា**តិ។

អភព្ពោតិ បដិបត្តិសារមិទំ សាសនំ, បដិបត្តិ ច បរិយត្តិមូលិកា, តញ្ច បរិយត្តិំ ឧគ្គហេតុំ អសមត្ថោ, តស្មា អភព្ពោតិ អធិប្បាយោ។ **អភព្ពោ នាម ន ហោតិ** វាសធុរស្សេវ បធានភាវតោ។

ភិក្ខូតិ បព្ពជិតវោហារេន វុត្តំ, ភាវិនំ វា ភិក្ខុភាវំ ឧបាទាយ យថា “អគមា រាជគហំ ពុទ្ធោ”តិ (សុ. និ. ៤១០)។ **បិលោតិកខណ្ឌ**ន្តិ សុវិសុទ្ធំ ចោឡខណ្ឌំ ។ រជោ ហរតីតិ **រជោហរណំ។ អភិនិម្មិនិត្វា អទាសិ** តត្ថ បុព្ពេកតាធិការត្តា។ តថា ហិ យោនិសោ ឧម្មុជ្ជន្តោ “អត្តភាវស្ស បនាយំ ទោសោ”តិ អសុភសញ្ញំ, អនិច្ចសញ្ញញ្ច បដិលភិត្វា នាមរូបបរិគ្គហាទិនា បញ្ចសុ ខន្ធេសុ ញាណំ ឱតារេត្វា កលាបសម្មសនាទិក្កមេន វិបស្សនំ វឌ្ឍេត្វា ឧទយព្ពយញាណាទិបដិបាដិយា វិបស្សនំ អនុលោមគោត្រភុសមីបំ បាបេសិ។ ឱភាសវិស្សជ្ជនបុព្ពិកា ភាសិតគាថា **ឱភាសគាថា**។

រាគោ រជោ អរិយស្ស វិនយេ, ន ច បន **រេណុ វុច្ចតិ “រជោ”**តិ។ កស្មា? ចិត្តស្ស មលីនភាវករណតោ។ **រាគស្សេតំ អធិវចនំ “រជោ”**តិ។ **ឯតំ រជ**ន្តិ ឯតំ រាគសង្ខាតំ រជំ។ **វិប្បជហិត្វា**តិ អគ្គមគ្គេន វិសេសតោ បជហនហេតុ។ **បណ្ឌិតា វិហរន្តិ តេ**តិ តេ បជហនកា បណ្ឌិតា ហុត្វា វិហរន្តិ។ **វីតរជស្ស** សព្ពសោ បហីនរាគាទិរជស្ស ពុទ្ធស្ស ភគវតោ **សាសនេ**។ តថា ហិ វទន្តិ –

“ចិត្តម្ហិ សំកិលិដ្ឋម្ហិ, សំកិលិស្សន្តិ មាណវា;
ចិត្តេ សុទ្ធេ វិសុជ្ឈន្តិ, ឥតិ វុត្តំ មហេសិនា”តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៧៣; ម. និ. អដ្ឋ. ១.១០៦; សំ. និ. អដ្ឋ. ២.៣.១០០; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ៨៨);

ឆឡភិញ្ញាគហណេន គហិតាយ ឆឡភិញ្ញាយ វិភាវិតេបិ អរិយមគ្គេ អនុត្តរភាវសាមញ្ញេន ផលនិព្ពានេហិ សទ្ធិំ សង្គណ្ហន្តោ អាហ “**នវ លោកុត្តរធម្មា**”តិ។

បត្តស្ស បិទហនាការេន ហត្ថំ ឋបេន្តោ “**ហត្ថំ បិទហី**”តិ វុត្តោ។ **ហត្ថ**ន្តិ វា ករណត្ថេ ឧបយោគវចនំ, ហត្ថេន បិទហីតិ អត្ថោ។

សហស្សក្ខត្តុន្តិ សហស្សធា។ សហស្សធា ហិ អត្តានំ ឯកចិត្តេនេវ និម្មិនន្តោបិ សហស្សវារំ និម្មិនន្តោ វិយ ហោតិ។ អសតិបិ កិរិយាព្យាវុត្តិយំ តទត្ថសិទ្ធិតោតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “សហស្សក្ខត្តុ”ន្តិ វុត្តំ។ **អម្ពវនេ**តិ អម្ពវនេ កតវិហារេ។ **រម្មេ**តិ រមណីយេ។ យាវ កាលប្បវេទនា, តាវ និសីទីតិ យោជនា។

អនិយមេត្វាតិ វណ្ណវយសរីរាវយវបរិក្ខារកិរិយាវិសេសាទីហិ និយមំ អកត្វា។ **នានាវណ្ណោ**តិ នានាការោ យថា វុត្តវណ្ណាទិវសេន នានាវិធោ។ **មិស្សកកេសេ**តិ បលិតេហិ មិស្សិតកេសេ។ ឧបឌ្ឍរត្តវណ្ណឧបឌ្ឍបណ្ឌុវណ្ណាទីសុ អញ្ញតរវណ្ណន្តិ ឯវំ **ឧបឌ្ឍរត្តចីវរេ**។ បទវសេន អត្ថស្ស , គមនវសេន បាឡិយា ភណនំ **បទភាណំ**។ បរិកថាទិវសេន ធម្មស្ស កថនំ **ធម្មកថា**។ សរេន ភញ្ញំ សុត្តាទីនំ ឧច្ចារណំ **សរភញ្ញំ។ អបរេបី**តិ វុត្តាការតោ អញ្ញេបិ ទីឃរស្សកិសថូលាទិកេ នានប្បការកេ។ **ឥច្ឆិតិច្ឆិតប្បការាយេវ ហោន្តី**តិ យថា យថា ឥច្ឆិតា, តំតំបការាយេវ ហោន្តិ។ យត្តកា ហិ វិសេសា វណ្ណាទិវសេន តេសុ ឥច្ឆិតា, តត្តកវិសេសវន្តោវ តេ ហោន្តិ។ តេ បន តថា ពហុធា ភិន្នាការេបិ វណ្ណវសេន អារម្មណំ កត្វា ឯកមេវ អធិដ្ឋានចិត្តំ បវត្តតិ។ អយំ ហិស្ស អានុភាវោ – យថា ឯកាវ ចេតនា នានាវិសេសវន្តំ អត្តភាវំ និព្ពត្តេតិ, តត្ថ ភវបត្ថនា កម្មស្ស វិសេសបច្ចយោ ហោតិ។ អចិន្តេយ្យោ ច កម្មវិបាកោតិ ចេ, ឥធាបិ បរិកម្មចិត្តំ វិសេសបច្ចយោ ហោតិ, អចិន្តេយ្យោ ច ឥទ្ធិវិសយោតិ

គហេតព្ពំ។ **ឯស នយោ**តិ ឃ្វាយំ ពហុភាវនិម្មានេ “អភិញ្ញាបាទកំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា”តិអាទិនា អធិដ្ឋាននយោ វុត្តោ, ឯស នយោ ឥតរេសុបិ អធិដ្ឋានេសុ។

ឥតិ អវិសេសំ អតិទេសេន ទស្សេត្វា វិសេសំ សរូបតោ ទស្សេតុំ “**អយំ បន វិសេសោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ឥមិនា ភិក្ខុនា ឥច្ឆន្តេនាតិ សម្ពន្ធោ។ **មំ ជានិស្សន្តី**តិ “ឥទ្ធិមា”តិ មំ ជានិស្សន្តិ។ **អន្តរាវា**តិ បរិច្ឆិន្នកាលស្ស អព្ភន្តរេ ឯវ។ **បាទកជ្ឈាន**ន្តិអាទិ បរិកម្មករណាការទស្សនត្ថំ វុត្តំ, ឥតរំ បន អតិទេសេនេវ វិភាវិតន្តិ។ **ឯវំ អករោន្តោ**តិ “ឯកោ ហោមី”តិ អន្តរា អធិដ្ឋានំ អករោន្តោ។ “**យថាបរិច្ឆិន្នកាលវសេនា**”តិ ឥមិនា “សតំ ហោមី”តិអាទិនា អធិដ្ឋានំ ករោន្តេន កាលបរិច្ឆេទវសេនេវ កាតព្ពន្តិ ទស្សេតិ។ **សយមេវ ឯកោ ហោតិ** អធិដ្ឋានស្ស បដិប្បស្សទ្ធត្តា។ ឯត្ថ ច បរិកម្មាធិដ្ឋានចិត្តានំ ឥទ្ធិមា វណ្ណវសេន សយមេវ អារម្មណំ ហោតិ។ តេសុ បរិកម្មចិត្តានិ សន្តតិបច្ចុប្បន្នារម្មណានិ។ អធិដ្ឋានចិត្តំ សម្បតិវត្តមានារម្មណំ អធិដ្ឋានស្ស ឯកចិត្តក្ខណិកត្តាតិ វទន្តិ។

៣៨៧. “**អាវិភាវ**”ន្តិ បទស្ស ហេដ្ឋា វុត្តេន ហោតិ-សទ្ទេន សម្ពន្ធោ ន យុជ្ជតិ ឧបយោគវចនេន វុត្តត្តា, តថា វក្ខមានេន ច គច្ឆតិ-សទ្ទេន អត្ថនោ, បរេសញ្ច អាវិភាវស្ស ឥច្ឆិតត្តា, នាមបទញ្ច កិរិយាបទាបេក្ខន្តិ កិរិយាសាមញ្ញវាចិនា ករោតិ-សទ្ទេន យោជេត្វា អាហ “**អាវិភាវំ ករោតី**”តិ។ **តិរោភាវ**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ ។ យទិ ឯវំ កថំ បដិសម្ភិទាយន្តិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**ឥទមេវ ហី**”តិអាទិ។ កាមំ **បដិសម្ភិទាយំ** “អាវិភាវន្តិ កេនចិ អនាវដំ ហោតី”តិអាទិនា (បដិ. ម. ៣.១១) អាគតំ, តម្បិ ឥទមេវ អាវិភាវករណំ, តិរោភាវករណញ្ច សន្ធាយ វុត្តំ។ សេសបទានិ តេសំយេវ វេវចនានិ។ **អន្ធការ**ន្តិ វត្ថន្ធការំ, ទិវាបិ វា ពិលគុហាទិគតំ **អន្ធការំ។ បដិច្ឆន្ន**ន្តិ កុដ្ដកវាដាទិនា បដិច្ឆាទិតំ។ **អនាបាថ**ន្តិ ទូរតាសុខុមតាទិនា ន អាបាថគតំ។ **អយ**ន្តិ ឥទ្ធិមា។ បដិច្ឆន្នោបិ ទូរេ ឋិតោបិ អត្តា វា បរោ វា យថា ទិស្សតីតិ វិភត្តិ បរិណាមេត្វា យោជេតព្ពំ។ **អាលោកជាត**ន្តិ អាលោកភូតំ, ជាតាលោកំ វា។

៣៨៨. **ឯតំ បន បាដិហារិយ**ន្តិ អាវិភាវបាដិហារិយមាហ។ **កេន កតបុព្ព**ន្តិ តត្ថ កាយសក្ខី បុច្ឆិត្វា “សត្ថារា កាយសក្ខី”តិ ទស្សេន្តេន “ភគវតា”តិ វត្វា តមត្ថំ វិភាវេតុំ “**ភគវា ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ សាវត្ថិវាសិកេ បស្សន្តីតិ អានេត្វា សម្ពន្ធោ, តថា “យាវ អវីចិ ទស្សេសី”តិ។ អាកាសគតេសុ ហេដ្ឋិមហេដ្ឋិមវិមានេសុ ឧបរូបរិវិមានំ ព្យវធាយកេសុ ព្យូហិយមានេសុ តត្តកំ អាកាសំ ព្យូឡ្ហំ នាម ហោតីតិ វុត្តំ “**អាកាសញ្ច ទ្វិធា វិយូហិត្វា**”តិ។

អយមត្ថោតិ អាវិភាវបាដិហារិយស្ស សត្ថារា កតភាវោ។ បុរិមពុទ្ធានំ បដិបត្តិអាវជ្ជនំ ពុទ្ធប្បវេណិយា អនុបាលនត្ថំ។ “**ឯកេន បាទេនា**”តិអាទិ តិវិក្កមទស្សនំ។ **នយំ ទេតិ** យស្ស នយស្ស អនុសារេន វាចនាមគ្គំ បបេសិ។

ចូឡអនាថបិណ្ឌិកោ នាម អនាថបិណ្ឌិកមហាសេដ្ឋិស្ស កនិដ្ឋភាតា។

សិនេរុបព្ពតំ និព្ពិជ្ឈិត្វាតិ តំ បរិសាយ ទិស្សមានរូបំយេវ កត្វា និព្ពិជ្ឈិត្វា។ **ន**ន្តិ សិនេរុបព្ពតំ។

អនេកសតសហស្សសង្ខស្ស ឱកាសលោកស្ស, តំនិវាសិសត្តលោកស្ស ច វិវដភាវករណបាដិហារិយំ **លោកវិវរណំ នាម។ មហាព្រហ្មា**តិ សហម្បតិមហាព្រហ្មា។

បស្សថ តាវ អបណ្ណកបដិបទាយ ផលន្តិ **និរយភយេន តជ្ជេត្វា** សត្ថា អនុបុព្ពិកថានយេន **សគ្គសុខេន បលោភេត្វា,** ន បន សគ្គសម្បត្តិយំ និន្នភាវាបាទនេន។

៣៨៩. យថា អាវិភាវករណេ អាលោកកសិណំ សមាបជ្ជិតព្ពំ អាលោកនិម្មានាយ, ឯវំ តិរោភាវករណេ អន្ធការនិម្មានាយ នីលកសិណំ សមាបជ្ជិតព្ពំ។ កាមញ្ចេតំ បាឡិយំ សរូបតោ នាគតំ, “វិវដំ អាវដ”ន្តិ (បដិ. ម. ៣.១១) បន វចនតោ អត្ថតោ អាគតមេវ។ ឱទាតកសិណន្តោគធំ វា អាលោកកសិណន្តិ វុត្តោវាយមត្ថោ។ **អន្ធការ**ន្តិ អន្ធការវន្តំ។

៣៩០. **អវសេសេ** ឥទ្ធិយត្ថោរាទិកេ។

៣៩១. បាកដោ ឥទ្ធិមា ឯតស្ស អត្ថីតិ បាកដំ, បាកដញ្ច តំ បាដិហារិយញ្ចាតិ **បាកដបាដិហារិយំ**។ ន ឯត្ថ ឥទ្ធិមា បាកដោតិ អបាកដំ, អបាកដញ្ច តំ បាដិហារិយញ្ចាតិ **អបាកដបាដិហារិយំ**។ ឥទ្ធិមតោ ឯវ ហិ

បាកដាបាកដភាវេនាយំ ភេទោ, ន បាដិហារិយស្ស។ ន ហិ តំ អបាកដំ អត្ថិ។

ឧត្តរិមនុស្សធម្មាតិ មនុស្សធម្មោ វុច្ចតិ ទស កុសលកម្មបថធម្មា, តតោ មនុស្សធម្មតោ ឧត្តរិ។ ឥទ្ធិសង្ខាតំ បាដិហារិយំ **ឥទ្ធិបាដិហារិយំ**។ **អាឡិន្ទេ**តិ បមុខេ។ **ឱកាសេហី**តិ បកិរ។ **ឥទ្ធាភិសង្ខារ**ន្តិ ឥទ្ធិបយោគំ។ **អភិសង្ខាសី**តិ អភិសង្ខរិ, អកាសីតិ អត្ថោ។ **តាលច្ឆិគ្គឡេនា**តិ កុញ្ចិកច្ឆិទ្ទេន។ **អគ្គឡន្តរិកាយា**តិ បិដ្ឋសង្ឃាតានំ អន្តរេន។

អន្តរហិតោតិ អន្តរធាយិតុកាមោ។ **ពកោ** ព្រហ្មា យថា អន្តរធាយិតុំ ន សក្កោតិ, តថា កត្វា ភគវា សយំ តស្ស, ព្រហ្មគណស្ស ច អនាបាថភាវគមនេន អន្តរហិតោ ហុត្វា “សមណស្ស គោតមស្ស ឥមស្មិំ ឋានេ អត្ថិភាវោ វា នត្ថិភាវោ វា ន សក្កា ជានិតុ”ន្តិ ឯវំ ព្រហ្មគណស្ស វចនោកាសោ មា ហោតូតិ “**ភវេវាហ**”ន្តិ ឥមំ គាថំ អភាសិ។

តត្ថ **ភវេវាហំ ភយំ ទិស្វា**តិ អហំ ភវេ សំសារេ ជាតិជរាទិភេទំ ភយំ ទិស្វា ឯវ។ **ភវញ្ច វិភវេសិន**ន្តិ ឥមញ្ច កាមភវាទឹ តិវិធម្បិ សត្តភវំ, វិភវេសិនំ វិភវំ គវេសមានម្បិ បរិយេសមានម្បិ បុនប្បុនំ ភវេ ឯវ ទិស្វា។ **ភវំ នាភិវទិ**ន្តិ តណ្ហាទិដ្ឋិវសេន កិញ្ចិ ភវំ ន អភិវទឹ ន គហេសឹ។ **នន្ទិញ្ច ន ឧបាទិយិ**ន្តិ ភវតណ្ហំ ន ឧបគច្ឆឹ, ន អគ្គហេសិន្តិ អត្ថោ។

៣៩២. **អលគ្គមានោ**តិ វិនិវិជ្ឈិត្វា គមនេន កុដ្ដាទីសុ កត្ថចិ ន លគ្គមានោ។ **អាវជ្ជិត្វា កតបរិកម្មេនា**តិ យស្ស បរតោ គន្តុកាមោ, តំ អាវជ្ជិត្វា “អាកាសោ ហោតុ, អាកាសោ ហោតូ”តិ ឯវំ កតបរិកម្មេន ឥទ្ធិមតា។ បាការបព្ពតាបេក្ខាយ “សុសិរោ, ឆិទ្ទោ”តិ ច បុល្លិង្គវសេន វុត្តំ។ ឧព្ពេធវសេន បវត្តំ វិវរំ **សុសិរំ**។ តិរិយំ បវត្តំ **ឆិទ្ទំ**។

យត្ថ កត្ថចិ កសិណេ បរិកម្មំ កត្វាតិ បថវីកសិណាទីសុ យត្ថ កត្ថចិ កសិណេ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា បរិកម្មំ កត្វា “អាកាសោ ហោតូ”តិ អធិដ្ឋាតព្ពោ។ តត្ថ ការណមាហ “**អដ្ឋសមាបត្តិវសីភាវោយេវ បមាណ**”ន្តិ។ តស្មា **យំ យំ ឥច្ឆតិ, តំ តទេវ ហោតិ**។ ឯតេន បថវិយា ឧម្មុជ្ជននិមុជ្ជនេ អាបោកសិណសមាបជ្ជនំ, ឧទកាទីសុ បថវីនិម្មានេ បថវីកសិណសមាបជ្ជនំ ន ឯកន្តតោ ឥច្ឆិតព្ពន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឯត**ន្តិ ឯតំ តិរោកុដ្ដាទិគមនបាដិហារិយករណេ អាកាសកសិណសមាបជ្ជនំ **អវស្សំ វត្តព្ពំ** អនុច្ឆវិកភាវតោ។ ឯវញ្ច កត្វា “អាកាសកសិណវសេន បដិច្ឆន្នានំ វិវដករណ”ន្តិអាទិវចនំ វិយ បថវីកសិណវសេន “ឯកោបិ ហុត្វា ពហុធា ហោតី”តិអាទិភាវោ “អាកាសេ វា ឧទកេ វា បថវឹ និម្មិនិត្វា បទសា គមនំ ឥច្ឆតី”តិអាទិនា យំ បកិណ្ណកនយេ វុត្តំ, តម្បិ សមត្ថិតំ ហោតិ។

“ទោសោ នត្ថី”តិ ទ្វិក្ខត្តុំ ពទ្ធំ សុពទ្ធំ វិយ ទឡ្ហីករណំ នាម ហោតីតិ អធិប្បាយេន វត្វា តេន បយោជនាភាវំ ទស្សេតុំ “**បុន សមាបជ្ជិត្វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អធិដ្ឋិតត្តា អាកាសោ ហោតិយេវា**តិ សចេបិ កិញ្ចិ អន្តរា ឧបដ្ឋិតំ បព្ពតាទិ សិយា, តម្បិ “អាកាសោ ហោតូ”តិ អធិដ្ឋិតត្តា អាកាសោ ហោតិយេវ។ ឥទម្បិ អដ្ឋានបរិកប្បនមត្តំ, តាទិសស្ស ឧបដ្ឋានមេវ នត្ថីតិ ទស្សេតុំ “**អន្តរា**”តិអាទិ វុត្តំ។

៣៩៣. **បរិច្ឆិន្ទិត្វា**តិ យថិច្ឆិតដ្ឋានំ ញាណេន បរិច្ឆិន្ទិត្វា។ **តត្រា**តិ តស្មិំ បថវិយា ឧទកភាវាធិដ្ឋានេ **អយំ** យថាវុត្តបដិបត្តិវិភាវិនី **បាឡិ** ។ បរតោ “តត្រាយំ បាឡី”តិ អាគតដ្ឋានេសុបិ ឥមិនា នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

សោតិ ឥទ្ធិមា។ អធិដ្ឋានកាលេ កាលបរិច្ឆេទំ កត្វា អធិដ្ឋាតីតិ វុត្តំ “**បរិច្ឆិន្នកាលំ បន អតិក្កមិត្វា**”តិ។ **បកតិយា ឧទកំ** អនិម្មានឧទកំ។

៣៩៤. **វិបរីត**ន្តិ យំ ឧទកំ អក្កមិត្វា អក្កមន្តោ ន សំសីទតិ, តំ បនេត្ថ ឥទ្ធិយា បថវីនិម្មានវសេន វេទិតព្ពំ។ **បថវីកសិណា**ន្តិ បថវីកសិណជ្ឈានំ។

៣៩៥. **បល្លង្ក**ន្តិ សមន្តតោ ឩរុពទ្ធាសនំ។ ឆិន្នបក្ខោ, អសញ្ជាតបក្ខោ វា សកុណោ ខេតុំ ន សក្កោតីតិ បាឡិយំ “បក្ខី សកុណោ”តិ (បដិ. ម. ៣.១១) បក្ខី-សទ្ទេន វិសេសេត្វា សកុណោ វុត្តោតិ “**បក្ខេហិ យុត្តសកុណោ**”តិ អាហ។ **បរិកម្មំ កត្វា**តិ “បថវី ហោតូ”តិ បរិកម្មំ កត្វា។

អាកាសេ អន្តលិក្ខេតិ អន្តលិក្ខសញ្ញិតេ អាកាសេ។ យត្ថ យត្ថ ហិ អាវរណំ នត្ថិ, តំ តំ “អាកាស”ន្តិ វុច្ចតិ។ អយញ្ច ឥទ្ធិមា ន បថវិយា អាសន្នេ អាកាសេ គច្ឆតិ។ យត្ថ បន បក្ខីនំ អគោចរោ, តត្ថ គច្ឆតិ, តាទិសញ្ច លោកេ “អន្តលិក្ខ”ន្តិ វុច្ចតិ។ តេន វុត្តំ “អន្តលិក្ខសញ្ញិតេ អាកាសេ”តិ។

ថេរោតិ បុព្ពេ វុត្ត **តិបិដកចូឡាភយត្ថេរោ។ សមាបត្តិសមាបជ្ជន**ន្តិ បុន សមាបត្តិសមាបជ្ជនំ។ **ននុ សមាហិតមេវស្ស ចិត្ត**ន្តិ ឥទ្ធិមតោ បាដិហារិយវសេន បវត្តមានស្ស ចិត្តំ អច្ចន្តំ សមាហិតមេវ ហោតិ, ន អញ្ញទា វិយ អសមាហិតន្តិ អធិប្បាយោ។ តំ បន ថេរស្ស មតិមត្តំ។ បុព្ពេ ហិ បថវីកសិណំ សមាបជ្ជិត្វា បថវី អធិដ្ឋាយ គច្ឆតិ, ឥទានិ បន អាកាសោ ឥច្ឆិតព្ពោ, តស្មា អាកាសកសិណំ សមាបជ្ជិតព្ពមេវ។ តេនាហ “**កិញ្ចាបិ**”តិអាទិ។ **តិរោកុដ្ដបាដិហារិយេ វុត្តនយេនេវ បដិបជ្ជិតព្ព**ន្តិ យថា តត្ថ កុដ្ដាទិ “អាកាសោ ហោតូ”តិ អធិដ្ឋានេន អាកាសោ ហោតិ, ឯវំ ឥធាបិ បព្ពតរុក្ខាទី អធិដ្ឋានេន អាកាសំ កត្វា គន្តព្ពន្តិ អត្ថោ។ អថ វា **តិរោកុដ្ដបាដិហារិយេ វុត្តនយេនេវា**តិ “សចេ បនស្ស ភិក្ខុនោ អធិដ្ឋហិត្វា គច្ឆន្តស្សា”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៣៩២) តត្ថ វុត្តនយេន។ ឯតេន “បុរិមាធិដ្ឋានពលេនេវ ចស្ស អន្តរា អញ្ញោ បព្ពតោ វា រុក្ខោ វា ឧតុមយោ ឧដ្ឋហិស្សតីតិ អដ្ឋានមេវេត”ន្តិ នាគាទីហិ កយិរមានោ វិពន្ធោ គមនន្តរាយំ ន ករោតីតិ ទស្សេតិ។

ឱកាសេតិ ជនវិវិត្តេ យុត្តដ្ឋានេ។ **បាកដោ ហោតិ** អាកាសចារី អយំ សមណោតិ។

៣៩៦. **ទ្វាចត្តាលីសយោជនសហស្ស**គ្គហណំ បឋមកប្បវសេន កតំ, តតោ បរំ បន អនុក្កមេន បថវិយា ឧស្សិតភាវេន តតោ កតិបយយោជនូនតា សិយា, អប្បកំ អធិកំ វា ឩនំ វា គណនូបគំ ន ហោតីតិ តថា វុត្តំ។ **តីសុ ទីបេសុ ឯកក្ខណេ អាលោកករណេនា**តិ យទា យស្មឹ ទីបេ មជ្ឈេ តិដ្ឋន្តិ, តទា តតោ បុរិមស្មឹ អត្ថំ គច្ឆន្តា បច្ឆិមេ ឧទេន្តា ហុត្វា អាលោកករណេន។ អញ្ញជោតីនំ វា អភិភវនេន, ទុទ្ទសតាយ ច **មហិទ្ធិកេ**។ សត្តានំ សីតបរិឡាហវូបសមនេន, ឱសធិតិណវនប្បតីនំ បរិព្រូហនេន ច **មហានុភាវេ។ ឆុបតី**តិ ផុសតិ។ **បរិមជ្ជតី**តិ ហត្ថំ ឥតោ ចិតោ ច សញ្ចារេន្តោ ឃំសេតិ។ **អភិញ្ញាបាទកជ្ឈានវសេនេវា**តិ យស្ស កស្សចិ អភិញ្ញាបាទកជ្ឈានវសេន។ **ឯវ**-ការេន បាទកជ្ឈានវិសេសំ និវត្តេតិ, ន អធិដ្ឋានំ។ តេនេវាហ “**នត្ថេត្ថ កសិណសមាបត្តិនិយមោ**”តិ។ តិរោកុដ្ដបាដិហារិយាទីសុ វិយ ឥមស្មឹ នាម កសិណេ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា អធិដ្ឋាតព្ពន្តិ ន ឯត្ថ កោចិ និយមោ អត្ថីតិ អត្ថោ។ តថា ហិ បាឡិយំ កិញ្ចិ សមាបត្តឹ អបរាមសិត្វា “ឥធ សោ ឥទ្ធិមា”តិអាទិ (បដិ. ម. ៣.១០-១១) វុត្តំ។ **ហត្ថបាសេ ហោតិ** “ចន្ទិមសូរិយេ”តិ ឯវំ វុត្តំ ចន្ទិមសូរិយមណ្ឌលំ។ **រូបគតំ ហត្ថបាសេ**តិ ហត្ថបាសេ ឋិតំ រូបគតំ, ហត្ថបាសេ វា រូបគតំ។ ហត្ថំ វា វឌ្ឍេត្វា បរាមសតីតិ យោជនា។

ឧបាទិន្នកំ និស្សាយ អនុបាទិន្នកស្ស វឌ្ឍនំ វុត្តំ។ យុត្តិយា បនេត្ថ ឧបាទិន្នកស្សបិ វឌ្ឍនច្ឆាយា ទិស្សតិ។ អត្តនោ អណុមហន្តភាវាបាទនេ ឧបាទិន្នកស្ស ហាបនំ វិយ វឌ្ឍនម្បិ លព្ភតេវ។ យថា អាយស្មតោ **មហាមោគ្គល្លានស្ស នន្ទោបនន្ទ**ទមនេតិ ឯវំ បវត្តំ សហវត្ថុនា ថេរវាទំ អាហរិត្វា តមត្ថំ ទស្សេតុំ “**តិបិដកចូឡនាគត្ថេរោ អាហា**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ **កឹ បន ន ហោតិ,** ហោតិយេវាតិ អធិប្បាយោ។ ទ្វេ ហិ បដិសេធា បកតឹ គមេន្តីតិ។ “**តទា មហន្តំ ហោតិ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរស្ស វិយា**”តិ ឥទំ យថាធិកតត្ថទស្សនវសេន វុត្តំ, ខុទ្ទកភាវាបាទនម្បេត្ថ លព្ភតេវ។

នន្ទោបនន្ទនាគទមនកថាវណ្ណនា

ឱលោកេសិ ពុទ្ធាចិណ្ណវសេន “អត្ថិ នុ ខោ អស្ស ឧបនិស្សយោ”តិ។ លោកិយំ រតនត្តយេ បសាទលក្ខណំ សាសនាវតារំ សន្ធាយាហ “**អប្បសន្នោ**”តិ។ មិច្ឆាទិដ្ឋិកោ វិវេចេត្វា បសាទេតព្ពោតិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ “**កោ នុ ខោ…បេ…. វិវេចេយ្យា**”តិ។

តំ ទិវសន្តិ យទា ភគវា ភិក្ខុសង្ឃបរិវុតោ តាវតឹសភវនាភិមុខោ គច្ឆតិ, តំ ទិវសភាគំ។ **អាបានភូមឹ សជ្ជយឹសូ**តិ យត្ថ សោ និសិន្នោ ភោជនកិច្ចំ ករោតិ, តំ បរិវេសនដ្ឋានំ សិត្តំ សម្មដ្ឋំ ភោជនូបករណូបនយនាទិនា សជ្ជយឹសុ បដិយាទេសុំ។ **តិវិធនាដកេហី**តិ វធូកុមារិកញ្ញាវត្ថាហិ តិវិធាហិ នាដកិត្ថីហិ។ **ឱលោកយមានោ**តិ បេក្ខន្តោ, វិចារេន្តោ វា។

ឧបរូបរីតិ មត្ថកមត្ថកេ។ **ភវនេនា**តិ ភវនបទេសេន។ **ភោគេហី**តិ សរីរភោគេហិ។ **អវកុជ្ជេនា**តិ និកុជ្ជិតេន។ **គហេត្វា**តិ យថា តាវតឹសភវនស្ស បទេសោបិ នាវសិស្សតិ, ឯវំ បរិយាទាយ។

សិនេរុបរិភណ្ឌន្តិ សិនេរុមេខលំ។ សិនេរុស្ស កិរ សមន្តតោ ពហលតោ, បុថុលតោ ច បញ្ចយោជនសហស្ស បរិមាណានិ ចត្តារិ បរិភណ្ឌានិ តាវតឹសភវនស្ស អារក្ខាយ នាគេហិ, គរុឡេហិ, កុម្ភណ្ឌេហិ, យក្ខេហិ ច អធិដ្ឋិតានិ, តានិ បរិភណ្ឌភាវសាមញ្ញេន ឯកជ្ឈំ កត្វា “បរិភណ្ឌ”ន្តិ វុត្តំ។ តេហិ កិរ សិនេរុស្ស ឧបឌ្ឍំ បរិយាទិន្នំ។

អត្តភាវំ វិជហិត្វាតិ មនុស្សរូបំ អន្តរធាបេត្វា។ **ពាធតី**តិ ខេទមត្តំ ឧប្បាទេតិ។

អត្តភាវំ វិជហិត្វាតិ សុខុមត្តភាវនិម្មានេន នាគរូបំ វិជហិត្វា។ **មុខំ វិវរិ** “មុខគតំ សមណំ សំខាទិស្សាមី”តិ។ **បាចីនេន ច បច្ឆិមេន ចា**តិ នាគស្ស តថានិបន្នត្តា វុត្តំ។ សុដ្ឋុ សតិយា បច្ចុបដ្ឋាបនត្ថមាហ **“មនសិ ករោហី”**តិ។

អាទិតោ បដ្ឋាយ សព្ពបាដិហារិយានីតិ តទា ថេរេន កតបាដិហារិយានិ សន្ធាយ វុត្តំ។ **ឥមំ បន ឋានន្តិ** ឥមំ នាសារាគវិស្សជ្ជនការណំ។

អនុពន្ធីតិ “ន សក្កា ឯវំមហិទ្ធិកស្ស ឥមស្ស សមណស្ស បដិបហរិតុ”ន្តិ ភយេន បលាយន្តំ អនុពន្ធិ។

ឯកបដិបាដិយាតិ ឯកាយ បដិបាដិយា, និរន្តរន្តិ អត្ថោ។ **អយមេវា**តិ យា ឧបាទិន្នកំ និស្សាយ អនុបាទិន្នកស្ស វឌ្ឍិ, អយមេវ។ **ឯត្ថ** ឯទិសេ ហត្ថវឌ្ឍនាទិបាដិហារិយេ **យុត្តិ** យុត្តរូបា ចិត្តតោ, ឧតុតោ វា ឧបាទិន្នករូបានំ អនុប្បជ្ជនតោ។ អថ វា **ឧបាទិន្នន្តិ** សកលមេវ ឥន្ទ្រិយពទ្ធំ អធិប្បេតំ។ ឯវម្បិ តស្ស តថា វឌ្ឍិ ន យុជ្ជតិ ឯវាតិ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពា។ ឯកសន្តានេ ឧបាទិន្នំ, អនុបាទិន្នញ្ច សម្ពន្ធំ វិយ បវត្តមានម្បិ អត្ថតោ អសម្ពន្ធមេវ។ តត្ថ យថា អាឡ្ហកមត្តេ ខីរេ អនេកាឡ្ហកេ ឧទកេ អាសិត្តេ យទិបិ ខីរំ សព្ពេន សព្ពំ សព្ពត្ថកមេវ លព្ភមានំ ហុត្វា តិដ្ឋតិ, តថាបិ ន តត្ថ ខីរំ វឌ្ឍតិ, ឧទកមេវ វឌ្ឍតិ, ឯវមេវ យទិបិ ឧបាទិន្នំ អនុបាទិន្នញ្ច សម្ពន្ធំ វិយ បវត្តតិ, តថាបិ ឧបាទិន្នំ ន វឌ្ឍតិ, ឥទ្ធានុភាវេន ចិត្តជំ, តទនុសារេន ឧតុជញ្ច វឌ្ឍតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

សោតិ សោ ឥទ្ធិមា។ **ឯវំ កត្វា**តិ វុត្តាការេន ហត្ថំ វា វឌ្ឍេត្វា តេ វា អាគន្ត្វា ហត្ថបាសេ ឋិតេ កត្វា។ បាទដ្ឋបនាទិបិ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ **អបរោបិ** ឥទ្ធិមា។ **តថេវា**តិ បាដិហារិយករណតោ បុព្ពេ វិយ។ **តថូបមមេតន្តិ** យថា ឧទកបុណ្ណាសុ នានាបាតីសុ ពហូហិ នានាចន្ទមណ្ឌលេសុ ទិស្សមានេសុ ន តេន ចន្ទមណ្ឌលស្ស គមនាទិឧបរោធោ, ពហូនញ្ច បច្ចេកំ ទស្សនំ ឥជ្ឈតិ, តថូបមមេតំ បាដិហារិយំ ចន្ទិមសូរិយានំ គមនាទិឧបរោធាភាវតោ, ពហូនញ្ច ឥទ្ធិមន្តានំ តត្ថ ឥទ្ធិបយោគស្ស យថិច្ឆិតំ សមិជ្ឈនតោតិ អធិប្បាយោ។

៣៩៧. បរិច្ឆេទំ កត្វាតិ អភិរិធិវសេន បន បរិច្ឆេទំ កត្វា, ន មរិយាទវសេន។ តថា ហេស ព្រហ្មលោកេ អត្តនោ កាយេន វសំ វត្តេតិ។ **បាឡី**តិ បដិសម្ភិទាមគ្គបាឡិ។

យាវ ព្រហ្មលោកាបិ កាយេន វសំ វត្តេតីតិ ឯត្ថ យស្មា ន ព្រហ្មលោកស្សេវ គមនំ អធិប្បេតំ, នាបិ ព្រហ្មលោកស្ស គមនមេវ, អថ ខោ អញ្ញថា អញ្ញម្បិ។ **យាវ ព្រហ្មលោកា**តិ បន ទូរវធិនិទស្សនមេតំ, តស្មា “សចេ ព្រហ្មលោកំ គន្តុកាមោ ហោតី”តិ វត្វាបិ ឥតរម្បិ ទស្សេតុំ **“សន្តិកេបិ ទូរេ អធិដ្ឋាតី”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **បិ**-សទ្ទោ សមុច្ចយត្ថោ, តេន វុត្តាវសេសស្ស អធិដ្ឋានិទ្ធិយា និប្ផាទេតព្ពស្ស សព្ពស្សាបិ សង្គហោ, ន វុត្តស្សេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

យមកបាដិហារិយាវសានេតិអាទិនា តិវិក្កមស្ស អធិដ្ឋានិទ្ធិនិប្ផន្នតា វុត្តា, អញ្ញត្ថ បន លក្ខណាទិសំសតា។ តទុភយំ យថា អញ្ញមញ្ញំ ន វិរុជ្ឈតិ, តថា វិចារេត្វា គហេតព្ពំ។

នីលមាតិកន្តិ នីលវណ្ណោទកមាតិកំ។

មហាពោធិន្តិ អបរាជិតបល្លង្កំ មហាពោធឹ។ **ចិត្តេ ឧប្បន្នេ សន្តិកេ អកាសី**តិ តថា ចិត្តុប្បត្តិសមនន្តរមេវ បថវឹ, សមុទ្ទញ្ច សំខិបិត្វា មហាពោធិសន្តិកេ អកាសិ។

នក្ខត្តទិវសេតិ មហទិវសេ។ **ចន្ទបូវេ**តិ ចន្ទសទិសេ ចន្ទមណ្ឌលាការេ បូវេ។ **ឯកបត្តបូរមត្តមកាសី**តិ យថា តេ បមាណតោ ស្វបេនេវ អន្តោបត្តបរិយាបន្នា ហោន្តិ, តថា អកាសិ។

កាករលិយវត្ថុស្មិញ្ច “ភគវា ថោកំ ពហុំ អកាសី”តិ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។ តំ បន វត្ថុំ សង្ខេបតោវ ទស្សេតុំ **“មហាកស្សបត្ថេរោ កិរា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **សមាបត្តិយា**តិ និរោធសមាបត្តិយា។

គង្គាតីរេតិ គម្ពបណ្ណិទីបេ គង្គានទិយា តីរេ។ **សញ្ញំ អទាសី**តិ យថា តេ យថាធិដ្ឋិតំ សប្បឹ បស្សន្តិ, តថា សញ្ញំ អទាសិ។

តស្សាតិ យស្ស ព្រហ្មុនោ រូបំ ទដ្ឋុកាមោ, តស្ស ព្រហ្មុនោ រូបំ បស្សតិ។ **សទ្ទំ សុណាតី**តិ ទិព្ពាយ សោតធាតុយា ព្រហ្មុនោ សទ្ទំ សុណាតិ។ **ចិត្តំ បជានាតី**តិ ចេតោបរិយញាណេន ព្រហ្មុនោ ចិត្តំ បជានាតិ។ **ករជកាយស្ស វសេនា**តិ ចាតុមហាភូតិករូបកាយស្ស វសេន។ “ចិត្តំ បរិណាមេតី”តិ ឯត្ថ កឹ តំ ចិត្តំ, កថំ វា បរិណាមេនន្តិ អាហ **“បាទកជ្ឈានចិត្តំ គហេត្វា កាយេ អារោបេតី”**តិ។ កថំ បន កាយេ អារោបេតីតិ អាហ **“កាយានុគតិកំ ករោតី”**តិ។ ឯវម្បិ សទ្ទទន្ធរោវាយន្តិ វចនបថំ បច្ឆិន្ទន្តោ អាហ **“ទន្ធគមន”**ន្តិ។ ករោតីតិ សម្ពន្ធោ។ **កាយគមនំ ហិ ទន្ធំ,** ទន្ធមហាភូតបច្ចយត្តាតិ អធិប្បាយោ។ អយញ្ចេត្ថ អត្ថោ – ទិស្សមានេន កាយេន គន្តុកាមតាយ វសេន ចិត្តំ បរិណាមេន្តោ យោគី បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ “ឥទំ ចិត្តំ កាយោ វិយ ទន្ធគមនំ ហោតូ”តិ បរិកម្មំ ករោតិ។ តថា បរិកម្មករណំ ហិ សន្ធាយ “បាទកជ្ឈានចិត្តំ គហេត្វា”តិ វុត្តំ។ បរិកម្មំ បន កត្វា បុន សមាបជ្ជិត្វា ញាណេន អធិដ្ឋហន្តោ តំ ចិត្តំ កាយេ អារោបេតិ, កាយានុគតិកំ ទន្ធគមនំ ករោតិ។

សុខសញ្ញន្តិ សុខសហគតំ សញ្ញំ, សញ្ញាសីសេន និទ្ទេសោ។ លហុភាវេន សញ្ញាតន្តិ **លហុសញ្ញំ**។ កថំ បន ឥទ្ធិចិត្តេន សហ សុខសញ្ញាយ សម្ភវោតិ អាហ **“សុខសញ្ញា នាម ឧបេក្ខាសម្បយុត្តា សញ្ញា”**តិ។ សុខន្តិ សញ្ញាតន្តិ វា **សុខសញ្ញំ**។ តេនេវាហ **“ឧបេក្ខា ហិ សន្តំ សុខន្តិ វុត្តា”**តិ ឯកន្តគរុកេហិ នីវរណេហិ, ឱឡារិកេហិ អនុបសន្តសភាវេហិ ច វិតក្កាទីហិ វិប្បយោគោ ចិត្តចេតសិកានំ លហុភាវស្ស ការណន្តិ ទស្សេន្តោ អាហ **“សាយេវ…បេ… វេទិតព្ពា”**តិ។ **តំ ឱក្កន្តស្សា**តិ តំ សុខលហុសញ្ញំ អនុប្បត្តស្ស។ **អស្សា**តិ យោគិនោ។ **គន្តុកាមតា ឯវ ឯត្ថ បមាណ**ន្តិ ឯត្ថ ឯតស្មឹ ទិស្សមានេន កាយេន គមនេ យំ ឋានំ គន្តុកាមោ, តំ ឧទ្ទិស្ស គន្តុកាមតាវសេន បវត្តបរិកម្មាធិដ្ឋានានិ ឯវ បមាណំ, តាវតា គមនំ ឥជ្ឈតិ។ តស្មា មគ្គនិម្មានវាយុអធិដ្ឋានេហិ វិនាបិ ឥច្ឆិតទេសប្បត្តិ ហោតីតិ។ ឥទានិ តមេវត្ថំ បាកដតរំ កាតុំ **“សតិ ហី”**តិអាទិ វុត្តំ។

កាយំ គហេត្វាតិ ករជកាយំ អារម្មណករណវសេន បរិកម្មចិត្តេន គហេត្វា។ **ចិត្តេ អារោបេតី**តិ “អយំ កាយោ ឥទំ ចិត្តំ វិយ ហោតូ”តិ បាទកជ្ឈានចិត្តេ អារោបេតិ តគ្គតិកំ ករោតិ។ តេនាហ **“ចិត្តានុគតិកំ ករោតិ សីឃគមន”**ន្តិ។ **ចិត្តគមន**ន្តិ ចិត្តប្បវត្តិមាហ។ **ឥទំ បន** ចិត្តវសេន កាយបរិណាមនបាដិហារិយំ។ **ចិត្តគមនមេវា**តិ ចិត្តេន សមានគមនមេវ។ កថំ បន កាយោ ទន្ធប្បវត្តិកោ លហុបរិវត្តិនា ចិត្តេន សមានគតិកោ ហោតីតិ? ន សព្ពថា សមានគតិកោ។ យថេវ ហិ កាយវសេន ចិត្តបរិណាមនេ ចិត្តំ សព្ពថា កាយេន សមានគតិកំ ន ហោតិ។ ន ហិ តទា ចិត្តំ សភាវសិទ្ធេន អត្តនោ ខណេន អវត្តិត្វា គរុវុត្តិកស្ស រូបធម្មស្ស ខណេន វត្តតិ។ “ឥទំ ចិត្តំ អយំ កាយោ វិយ ហោតូ”តិ បន អធិដ្ឋានេន ទន្ធគតិកស្ស កាយស្ស អនុវត្តនតោ យាវ ឥច្ឆិតដ្ឋានប្បត្តិ, តាវ កាយគតិអនុលោមេនេវ ហុត្វា សន្តានវសេន បវត្តមានំ ចិត្តំ កាយគតិយា បរិណាមិតំ នាម ហោតិ, ឯវំ “អយំ កាយោ ឥទំ ចិត្តំ វិយ ហោតូ”តិ អធិដ្ឋានេន បគេវ សុខលហុសញ្ញាយ សម្បាទិតត្តា អភាវិតិទ្ធិបាទានំ វិយ ទន្ធំ អវត្តិត្វា យថា លហុកតិបយចិត្តវារេហេវ ឥច្ឆិតដ្ឋានប្បត្តិ ហោតិ, ឯវំ បវត្តមានោ កាយោ ចិត្តគតិយា បរិណាមិតោ នាម ហោតិ, ន ឯកចិត្តក្ខណេនេវ ឥច្ឆិតដ្ឋានប្បត្តិយា។

ឯវញ្ច កត្វា “សេយ្យថាបិ នាម ពលវា បុរិសោ សមិញ្ជិតំ វា ពាហំ បសារេយ្យ, បសារិតំ វា ពាហំ សមិញ្ជេយ្យា”តិ ឥទម្បិ ឧបមាវចនំ និប្បរិយាយេនេវ សមត្ថិតំ ហោតិ។ អវស្សំ ចេតំ ឯវំ សម្បដិច្ឆិតព្ពំ, អញ្ញថា សុត្តាភិធម្មបាឋេហិ, វិនយអដ្ឋកថាយ ច វិរោធោ សិយា, ធម្មតា ច វិលោមិតា។ “នាហំ, ភិក្ខវេ, អញ្ញំ ឯកធម្មម្បី”តិ (អ. និ. ១.១១ អាទយោ) ហិ ឯត្ថ អញ្ញគហណេន រូបធម្មា គហិតា អលហុបរិវត្តិតាយ។ អភិធម្មេ (បដ្ឋា. ១.១.១០-១១) ច បុរេជាតបច្ចយោ រូបមេវ វុត្តោ, បច្ឆាជាតបច្ចយោ ច តស្សេវ។ យត្ថ យត្ថ ច ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តិ, តត្ថ តត្ថេវ ភិជ្ជន្តិ។ នត្ថិ ទេសន្តរសង្កមនំ, ន ច សភាវោ អញ្ញថា ហោតីតិ។ ន ហិ ឥទ្ធិពលេន ធម្មានំ កេនចិ លក្ខណំ អញ្ញថត្តំ កាតុំ សក្កា, ភាវញ្ញថត្តមេវ បន កាតុំ សក្កា។ **“តីសុបិ ខណេសូ”**តិ ឥទម្បិ គមនារម្ភំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន គមននិដ្ឋានន្តិ វទន្តិ។ **ថេរោ**តិ អដ្ឋកថាចរិយានំ អន្តរេ ឯកោ ថេរោ។ **ឥធា**តិ ឥទំ បាដិហារិយំ វិភជិត្វា វុត្តបាឋេ។ **សយំ គមនមេវ អាគតំ** “ព្រហ្មលោកំ គច្ឆតី”តិ វុត្តត្តា។

ចក្ខុសោតាទីនន្តិ ចក្ខុសោតាទីនំ អង្គានំ។ តថា ហិ វុត្តំ “សព្ពង្គបច្ចង្គ”ន្តិ, សព្ពអង្គបច្ចង្គវន្តន្តិ អត្ថោ។ **បសាទោ នាម នត្ថី**តិ ឥមិនាវ ភាវជីវិតិន្ទ្រិយានម្បិ អភាវោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **រុចិវសេនា**តិ ឥច្ឆាវសេន។ **អញ្ញម្បី**តិ ភគវតា ករិយមានតោ អញ្ញម្បិ កិរិយំ ករោតិ។ អយញ្ចេត្ថ ពុទ្ធានុភាវោ។ យទិ សាវកនិម្មិតេសុ នានប្បការតា នត្ថិ, “សចេ បន នានាវណ្ណេ កាតុកាមោ ហោតី”តិអាទិ យំ ហេដ្ឋា វុត្តំ, តំ កថន្តិ? តំ តថា តថា បរិកម្មំ កត្វា អធិដ្ឋហន្តស្ស តេ តេ វណ្ណវយាទិវិសេសា បរិកម្មានុរូបំ ឥជ្ឈន្តីតិ កត្វា វុត្តំ។ ឥធ បន យថាធិដ្ឋិតេ និម្មិតរូបេ សចេ សាវកោ “ឥមេ វិសេសា ហោន្តូ”តិ ឥច្ឆតិ, ន ឥជ្ឈតិ, ពុទ្ធានំ បន ឥជ្ឈតីតិ អយមត្ថោ ទស្សិតោតិ ន កោចិ វិរោធោ។

ឥទានិ យានិ តានិ “យាវ ព្រហ្មលោកាបិ កាយេន វសំ វត្តេតី”តិ (បដិ. ម. ៣.១០) បាឡិយា អត្ថទស្សនវសេន វិភត្តានិ “ទូរេបិ សន្តិកេ អធិដ្ឋាតី”តិអាទីនិ ចុទ្ទស បាដិហារិយានិ , តត្ថ សិខាប្បត្តំ កាយេន វសវត្តនបាដិហារិយំ ទស្សេតុំ **“ឯត្ថ ច**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **យ**ន្តិ កិរិយាបរាមសនំ, តេន **“រូបំ បស្សតី**”តិ ឯត្ថ យទេតំ រូបទស្សនំ, **“សទ្ទំ សុណាតី**”តិ ឯត្ថ យទេតំ សទ្ទសវនំ, **“ចិត្តំ បជានាតី**”តិ ឯត្ថ យទេតំ ចិត្តជាននន្តិ ឯវំ ទិព្ពចក្ខុសោតចេតោបរិយញ្ញាណកត្តុកំ ទស្សនសវនជាននកិរិយំ បរាមសតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥតោ បរេសុ **សន្តិដ្ឋតី**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **យម្បិស្សា**តិ យម្បិ អស្ស។ យោគិនោ អធិដ្ឋានន្តិ សម្ពន្ធោ។ **យញ្ច ខោ**តិ ឯត្ថ **ខោ**-សទ្ទោ អវធារណត្ថោ, វិសេសត្ថោ វា, តេន អយមេវេត្ថ កាយេន វសវត្តនបាដិហារិយេសុ ឧក្កដ្ឋតរន្តិ ទីបេតិ។ កស្មា? “អយំ នុ ខោ ឥទ្ធិមា, អយំ នុ ខោ និម្មិតោ”តិ ឯកច្ចស្ស ព្រហ្មុនោ អាសង្កុប្បាទនតោ។ យទគ្គេន ចេតំ អធិដ្ឋិតំ វិសេសតោ មនោមយន្តិ វុច្ចតិ, តទគ្គេន ឧក្កដ្ឋតរន្តិ វេទិតព្ពំ។ តេនាហ **“ឯត្តាវតា កាយេន វសំ វត្តេតិ នាមា**”តិ។ យទិ ឯវំ កស្មា ឥធ សេសានិ គហិតានីតិ អាហ **“សេសំ...បេ.... វុត្ត**”ន្តិ។

៣៩៨. ឥទំ នានាករណន្តិ កាមមិមាបិ ទ្វេ ឥទ្ធិយោ អធិដ្ឋានវសេនេវ ឥជ្ឈន្តិ, តថាបិ ឥទំ ឥទានិ វុច្ចមានំ ឥមាសំ នានាករណំ វិសេសោ។ **បកតិវណ្ណំ វិជហិត្វា**តិ អត្តនោ បកតិរូបំ វិជហិត្វា អបនេត្វា, បរេសំ អទស្សេត្វាតិ អត្ថោ។ **កុមារកវណ្ណ**ន្តិ កុមារកសណ្ឋានំ។ **ទស្សេតី**តិ តថា វិកុព្ពន្តោ អត្តនិ ទស្សេតិ។ **នាគវណ្ណំ វា**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **ហត្ថិម្បិ ទស្សេតី**តិ អត្តានម្បិ ហត្ថី កត្វា ទស្សេតិ, ពហិទ្ធាបិ ហត្ថី ទស្សេតិ។ ឯតទត្ថមេវ ហិ ឥធ “ហត្ថិវណ្ណំ វា ទស្សេតី”តិ អវត្វា “ហត្ថិម្បិ ទស្សេតី”តិ (បដិ. ម. ៣.១៣) វុត្តំ។ យំ បន កេចិ ពហិទ្ធា ហត្ថិអាទិទស្សនវចនំ “បកតិវណ្ណំ វិជហិត្វា”តិ វចនេន វិកុព្ពនិទ្ធិភាវេន វិរុជ្ឈតីតិ វទន្តិ, តទយុត្តំ។ កស្មា? បកតិវណ្ណវិជហនំ នាម អត្តនោ បកតិរូបស្ស អញ្ញេសំ អទស្សនំ, ន សព្ពេន សព្ពំ តស្ស និរោធនំ។ ឯវំ សតិ អត្តានំ អទស្សេត្វា ពហិទ្ធា ហត្ថី ទស្សេន្តោ “បកតិវណ្ណំ វិជហិត្វា ហត្ថី ទស្សេតី”តិ វុច្ចមានេ កោ ឯត្ថ វិរោធោ, អត្តនា បន ហត្ថិវណ្ណោ ហុត្វា ពហិទ្ធាបិ ហត្ថី ទស្សេន្តេ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ តេនេវាហ “ពហិទ្ធាបិ ហត្ថិអាទិទស្សនវសេន វុត្ត”ន្តិ។ ឯវញ្ច កត្វា វិកុព្ពនិទ្ធិភាវេន ច ន កោចិ វិរោធោ។

បាឡិយញ្ច **កុមារកវណ្ណំ វា**តិអាទីសុ អនិយមត្ថោ វា-សទ្ទោ វុត្តោ។ តេសុ ឯកេកស្សេវ ករណទស្សនត្ថំ។ **ហត្ថិម្បី**តិអាទីសុ បន ហត្ថិអាទីនំ ពហូនំ ឯកជ្ឈំ កាតព្ពភាវទស្សនត្ថំ សមុច្ចយត្ថោ បិ-សទ្ទោ វុត្តោ។ តេន “ហត្ថិម្បិ ទស្សេតី”តិអាទីសុ ទុតិយេ វុត្តនយេនេវ អត្ថោ គហេតព្ពោ។

ឥទ្ធិមតោ អត្តនោ កុមារកាការេន បរេសំ ទស្សនំ កុមារកវណ្ណនិម្មានំ, ន ឯត្ថ កិញ្ចិ អបុព្ពំ បថវីអាទិវត្ថុនិប្ផាទីយតីតិ កសិណនិយមេន បយោជនាភាវតោ **“បថវីកសិណាទីសុ អញ្ញតរារម្មណតោ**”តិ វុត្តំ។ សតិបិ វា វត្ថុនិប្ផាទនេ យថារហំ តំ បថវីកសិណាទិវសេនេវ ឥជ្ឈតីតិ ឯវម្បេត្ថ កសិណនិយមេន បយោជនំ នត្ថេវ។ កុមារកវណ្ណញ្ហិ ទស្សេន្តេន នីលវណ្ណំ វា ទស្សេតព្ពំ សិយា, បីតាទីសុ អញ្ញតរវណ្ណំ វា។ តថា សតិ នីលាទិកសិណានិ សមាបជ្ជិតព្ពានីតិ អាបន្នោវ កសិណនិយមោ។ ឯសេវ នយោ សេសេសុបិ។ ឯវមធិដ្ឋិតេ យទេកេ បថវីកសិណវសេន “ឯកោបិ ហុត្វា ពហុធា ហោតី”តិអាទិ (ទី. និ. ១.២៣៨; ម. និ. ១.១៤៧; សំ. និ. ៥.៨៤២; បដិ. ម. ៣.១០) ភាវោតិ ឯវំ បវត្តេន កសិណនិទ្ទេសេន ឥធ វិកុព្ពនិទ្ធិនិទ្ទេសេ “បថវីកសិណាទីសុ អញ្ញតរារម្មណតោ”តិអាទិវចនស្ស វិរោធំ អាសង្កន្តិ, សោ អនោកាសោវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ និម្មិនិតព្ពភាវេន អត្តនា ឥច្ឆិតោតិ **អត្តនោ កុមារកវណ្ណោ**, ន បន អត្តនោ ទហរកាលេ កុមារកវណ្ណោតិ។ **នាគា**ទិវណ្ណេសុបិ អយំ នយោ ព្យាបី ឯវាតិ យទេកេ “នាគាទិនិម្មានេ ន យុជ្ជតិ វិយា”តិ វទន្តិ, តទបោហតំ ទដ្ឋព្ពំ។

ពហិទ្ធាបីតិ **បិ**-សទ្ទេន អជ្ឈត្តំ សម្បិណ្ឌេតិ។ អយញ្ចេត្ថ អត្ថោ – **ហត្ថិម្បិ ទស្សេតី**តិអាទិ អជ្ឈត្តំ, ពហិទ្ធាបិ ហត្ថិអាទិទស្សនវសេន វុត្តំ, ន “កុមារកវណ្ណំ វា”តិអាទិ វិយ អជ្ឈត្តមេវ កុមារកវណ្ណាទីនំ ទស្សនវសេនាតិ។ យំ ឯត្ថ វត្តព្ពំ អធិដ្ឋានវិធានំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។

៣៩៩. កាយន្តិ អត្តនោ ករជកាយំ។ **វុត្តនយេនេវា**តិ “អយំ កាយោ សុសិរោ ហោតូ”តិ បរិកម្មំ កត្វា បុន “បាទកដ្ឋានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយា”តិ ឥមំ ហេដ្ឋា វុត្តនយានុសារមាហ។ **អញ្ញំ កាយ**ន្តិ យំ មនោមយំ កាយំ និម្មិនិតុកាមោ, តំ។ **មុញ្ជម្ហា**តិ មុញ្ជតិណតោ។ **ឦសិក**ន្តិ តស្ស កណ្ឌំ។ **កោសិយា**តិ អសិកោសតោ។ **ករណ្ឌាយា**តិ បេឡាយ, និម្មោកតោតិ ច វទន្តិ។ **អព្ពាហតី**តិ ឧទ្ធរតិ។ **បវាហេយ្យា**តិ អាកឌ្ឍេយ្យ។

ឥទ្ធិវិធនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ ទ្វាទសមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

១៣. អភិញ្ញានិទ្ទេសវណ្ណនា

ទិព្ពសោតធាតុកថាវណ្ណនា

៤០០. តត្ថាតិ ទិព្ពសោតធាតុយា និទ្ទេសេ។ អភិញ្ញាបាឡិយា ហិ និទ្ទេសមុខេន អភិញ្ញានំ និព្ពត្តនវិធិ វិធីយតិ។ អភិញ្ញាសីសេនេត្ថ អភិញ្ញាបាឡិ វុត្តា។ តេនាហ “**តតោ បរាសុ ច តីសុ អភិញ្ញាសូ**”តិ។ **តតោ បរាសូ**តិ ច សត្ថុនោ ទេសនាក្កមំ, អត្តនោ ច ឧទ្ទេសក្កមំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន បដិបត្តិក្កមំ។ ន ហិ បដិបជ្ជន្តា ឥមិនាវ កមេន បដិបជ្ជន្តិ។ **សព្ពត្ថា**តិ ទិព្ពសោតធាតុបាឡិយំ, សេសាភិញ្ញាបាឡិយញ្ចាតិ សព្ពត្ថ។ **តត្រា**តិ វាក្យោបញ្ញាសេ និបាតមត្តំ, **តត្រ** វា យថាវុត្តបាឡេ។ **ទិព្ពសទិសត្តា**តិ ទិព្ពេ ភវាតិ ទិព្ពា, ទេវានំ សោតធាតុ, តាយ ទិព្ពាយ សទិសត្តា។ ឥទានិ តំ ទិព្ពសទិសតំ វិភាវេតុំ “**ទេវានំ ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សុចរិតកម្មនិព្ពត្តា**តិ សទ្ធាពហុលតាវិសុទ្ធទិដ្ឋិតានិសំសទស្សាវិតាទិសម្បត្តិយា សុដ្ឋុ ចរិតត្តា សុចរិតេន ទេវូបបត្តិជនកេន បុញ្ញកម្មេន និព្ពត្តា។ **បិត្តសេម្ហរុហិរាទីហី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន វាតរោគាទីនំ សង្គហោ។ **អបលិពុទ្ធា**តិ អនុបទ្ទុតា។ បិត្តាទីហិ អនុបទ្ទុតត្តា, កម្មស្ស ច ឧឡារតាយ **ឧបក្កិលេសវិមុត្តិ** វេទិតព្ពា។ ឧបក្កិលេសទោសរហិតំ ហិ កម្មំ តិណាទិទោសរហិតំ វិយ សស្សំ ឧឡារផលំ អនុបក្កិលិដ្ឋំ ហោតិ។ ការណូបចារេន ចស្ស ផលំ តថា វោហរិយតិ, យថា “សុក្កំ សុក្កវិបាក”ន្តិ (ទី. និ. ៣.៣១២; ម. និ. ២.៨១; អ. និ. ៤.២៣៣)។ **ទូរេបី**តិ **បិ**-សទ្ទេន សុខុមស្សាបិ អារម្មណស្ស សម្បដិច្ឆនសមត្ថតំ សង្គណ្ហាតិ។ **បសាទសោតធាតូ**តិ ចតុមហាភូតានំ បសាទលក្ខណា សោតធាតុ។

វីរិយារម្ភវសេនេវ ឥជ្ឈនតោ សព្ពាបិ កុសលភាវនា វីរិយភាវនា, បធានសង្ខារសមន្នាគតា វា ឥទ្ធិបាទភាវនាបិ វិសេសតោ វីរិយភាវនា, តស្សា អានុភាវេន និព្ពត្តា **វីរិយភាវនាពលនិព្ពត្តា**។ ញាណមយា សោតធាតុ ញាណសោតធាតុ។ **តាទិសាយេវា**តិ ឧបក្កិលេសវិមុត្តតាយ, ទូរេបិ សុខុមស្សាបិ អារម្មណស្ស សម្បដិច្ឆនសមត្ថតាយ ច តំសទិសា ឯវ ។ **ទិព្ពវិហារវសេន បដិលទ្ធត្តា**តិ ទិព្ពវិហារសង្ខាតានំ ចតុន្នំ ភូមីនំ វសេន បដិលទ្ធត្តា, ឥមិនា ការណវសេនស្សា ទិព្ពភាវមាហ។ យំ ចេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ **ទិព្ពវិហារសន្និស្សិតត្តា**តិ អដ្ឋង្គសមន្នាគមេន ឧក្កំសគតំ បាទកជ្ឈានសង្ខាតំ ទិព្ពវិហារំ សន្និស្សាយ បវត្តត្តា, ទិព្ពវិហារបរិយាបន្នំ វា អត្តនា សម្បយុត្តំ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានំ និស្សយបច្ចយភូតំ សន្និស្សិតត្តាតិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **សវនដ្ឋេនា**តិ សទ្ទគហណដ្ឋេន។ យាថាវតោ ហិ សទ្ទូបលទ្ធិ សទ្ទសភាវាវពោធោ សវនំ។ សន្តេសុបិ អញ្ញេសុ សភាវធារណាទីសុ ធាតុអត្ថេសុ អត្តសុញ្ញតាសន្ទស្សនត្ថា សត្ថុ ធាតុទេសនាតិ អាហ “**និជ្ជីវដ្ឋេន ចា**”តិ។ **សោតធាតុកិច្ចំ** សទ្ទសម្បដិច្ឆនំ, សទ្ទសន្និដ្ឋានបច្ចយតា ច។

ញាណស្ស បរិសុទ្ធិ ឧបក្កិលេសវិគមេនេវាតិ អាហ “**និរុបក្កិលេសាយា**”តិ។ **មានុសិកា** មនុស្ស សន្តកា, មំសសោតធាតុ, ទិព្ពវិទូរាទិវិសយគ្គហណសង្ខាតេន អត្តនោ កិច្ចវិសេសេន អតិក្កន្តំ មានុសិកំ ឯតាយាតិ **អតិក្កន្តមានុសិកា**។ តេនាហ “**មនុស្សូបចារំ អតិក្កមិត្វា សទ្ទសវនេនា**”តិ។ តត្ថ **មនុស្សូបចារ**ន្តិ មនុស្សេហិ ឧបចរិតព្ពដ្ឋានំ, បកតិយា សោតទ្វារេន គហេតព្ពំ វិសយន្តិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ “**សទ្ទសវនេនា**”តិ។ **ទិព្ពេ**តិ ទេវលោកបរិយាបន្នេ។ តេ បន វិសេសតោ ទេវានំ កថា សទ្ទា ហោន្តីតិ អាហ “**ទេវានំ សទ្ទេ**”តិ។ មនុស្សានំ ឯតេតិ មានុសា, តេ **មានុសេ**។ ឯវំ ទេវមនុស្សសទ្ទានំយេវ គហិតត្តា វុត្តំ “**បទេសបរិយាទាន**”ន្តិ, ឯកទេសគ្គហណន្តិ អត្ថោ។ **សទេហសន្និស្សិតា** អត្តនោ សរីរេ សន្និស្សិតា។ **និប្បទេសបរិយាទានំ** ឋានភេទគ្គហណមុខេន សវិញ្ញាណកាទិភេទភិន្នស្ស សទ្ទស្ស អនវសេសេន សង្គណ្ហនតោ។

អយំ ទិព្ពសោតធាតុ។ **បរិកម្មសមាធិចិត្តេនា**តិ បរិកម្មភូតាវេណិកសមាធិចិត្តេន, ទិព្ពសោតញាណស្ស បរិកម្មវសេន បវត្តក្ខណិកសមាធិនា សមាហិតចិត្តេនាតិ អត្ថោ។ **បរិកម្មសមាធិ** នាម ទិព្ពសោតធាតុយា ឧបចារាវត្ថាតិបិ វទន្តិ។ សា បន នានាវជ្ជនវសេន វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពា។ សព្ពោឡារិកសទ្ទទស្សនត្ថំ សីហាទីនំ សទ្ទោ បឋមំ គហិតោ។ តិយោជនមត្ថកេបិ កិរ កេសរសីហស្ស សីហនាទសទ្ទោ សុយ្យតិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន មេឃសទ្ទព្យគ្ឃសទ្ទាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯត្ថ ច យថា ឱឡារិកសទ្ទាវជ្ជនំ យាវទេវ សុខុមសទ្ទាវជ្ជនូបាយទស្សនត្ថំ, តថា សទ្ទគ្គហណភាវនាពលេន សុខុមតរសទ្ទគ្គហណសំសិទ្ធិតោ។

ឯវំ អាសន្នសទ្ទគ្គហណានុសារេន ទូរទូរតរសទ្ទគ្គហណម្បិ សមិជ្ឈតីតិ ទស្សេតុំ “**បុរត្ថិមាយ ទិសាយា**”តិអាទិនា ទិសាសម្ពន្ធវសេន សទ្ទានំ មនសិការវិធិ អារទ្ធោ។ តត្ថ **សទ្ទនិមិត្ត**ន្តិ ញាណុប្បត្តិហេតុភាវតោ សទ្ទោ ឯវ សទ្ទនិមិត្តំ, យោ វា យថាវុត្តោ ឧបាទាយុបាទាយ លព្ភមានោ សទ្ទានំ ឱឡារិកសុខុមាការោ, តំ សទ្ទនិមិត្តំ។ តេនេវាហ “**សទ្ទានំ សទ្ទនិមិត្ត**”ន្តិ។ យំ បន វុត្តំ “**ឱឡារិកានម្បិ សុខុមានម្បិ សទ្ទានំ សទ្ទនិមិត្តំ មនសិ កាតព្ព**”ន្តិ, តំ ឱឡារិកសុខុមសម្មតេសុបិ ឱឡារិកសុខុមសព្ភាវទស្សនត្ថំ។ តញ្ច សព្ពំ សុខុមេ

ញាណបរិចយទស្សនត្ថំ ទដ្ឋព្ពំ។ សទ្ទនិមិត្តស្ស អបច្ចុប្បន្នសភាវត្តា “សទ្ទោវ សទ្ទនិមិត្ត”ន្តិ អយមេវ បក្ខោ ញាយាគតោតិ កេចិ, តំ ន ឱឡារិកសុខុមានំ សទ្ទានំ វណ្ណារម្មណេន ញាណេន នីលបីតាទិវណ្ណានំ វិយ តត្ថេវ គហេតព្ពតោ។ ឱឡារិកសុខុមភាវោ ចេត្ថ សទ្ទនិមិត្តន្តិ អធិប្បេតន្តិ។ **តស្សា**តិ យថាវុត្តេន វិធិនា បដិបជ្ជន្តស្ស យោគិនោ។ **តេ សទ្ទា**តិ យេ សព្ពោឡារិកោ បកតិ អាវជ្ជន្តស្ស អនុក្កមេន សុខុមសុខុមា សទ្ទា អាវជ្ជិតា, តេ។ **បាកតិកចិត្តស្សាបី**តិ បាទកជ្ឈានសមាបជ្ជនតោ បុព្ពេ បវត្តចិត្តស្សាបិ។ **បរិកម្មសមាធិចិត្តស្សា**តិ ទិព្ពសោតធាតុយា ឧប្បាទនត្ថំ បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋិតស្ស សទ្ទំ អារព្ភ បរិកម្មករណវសេន បវត្តក្ខណិកសមាធិចិត្តស្ស។ បុព្ពេបិ ញាណេន បរិមទ្ទិតត្តា អតិវិយ បាកដា ហោន្តីតិ សម្ពន្ធោ។

តេសុ សទ្ទេសូតិ យេ បរិកម្មស្ស វិសយទស្សនត្ថំ ពហូ សទ្ទា វុត្តា, តេសុ សទ្ទេសុ។ **អញ្ញតរ**ន្តិ យត្ថស្ស បរិកម្មករណវសេន អភិណ្ហំ មនសិការោ បវត្តោ, តំ ឯកំ សទ្ទំ។ **តតោ បរ**ន្តិ តតោ អប្បនុប្បត្តិតោ បរំ។ **តស្មឹ សោតេ**តិ តស្មឹ ញាណសោតេ។ **បតិតោ ហោតី**តិ ទិព្ពសោតធាតុ អន្តោគធា ហោតិ អប្បនាចិត្តស្ស ឧប្បត្តិតោ បភុតិ ទិព្ពសោតញាណលាភី នាម ហោតិ, ន ទានិស្ស តទត្ថំ ភាវនាភិយោគោ ឥច្ឆិតព្ពោតិ អត្ថោ។ **តន្តិ** ទិព្ពសោតធាតុំ។ **ថាមជាត**ន្តិ ជាតថាមំ ទឡ្ហភាវប្បត្តំ។ **វឌ្ឍេតព្ពំ** បាទកជ្ឈានារម្មណំ។ កិន្តិ កិត្តកន្តិ អាហ “**ឯត្ថន្តរេ សទ្ទំ សុណាមីតិ ឯកង្គុលមត្តំ បរិច្ឆិន្ទិត្វា**”តិ។ បាទកជ្ឈានស្ស ហិ អារម្មណភូតំ កសិណនិមិត្តំ “ឯត្តកំ ឋានំ ផរតូ”តិ មនសិ ករិត្វា បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជន្តស្ស កសិណនិមិត្តំ តត្តកំ ឋានំ ផរិត្វា តិដ្ឋតិ ។ សោ សមាបត្តិតោ វុដ្ឋាយ តត្ថ គតេ សទ្ទេ អាវជ្ជតិ, សុភាវិតភាវនត្តា តត្ថ អញ្ញតរំ សទ្ទំ អារព្ភ ឧប្បន្នាវជ្ជនានន្តរំ ចត្តារិ, បញ្ច វា ជវនានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ តេសុ បច្ឆិមំ ឥទ្ធិចិត្តំ, ឥតរស្ស បុនបិ បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិតព្ពមេវ។ តតោ ឯវ ហិ បាទកជ្ឈានារម្មណេន ផុដ្ឋោកាសព្ភន្តរគតេបិ សទ្ទេ សុណាតិយេវាតិ សាសង្កំ វទតិ។ **ឯកង្គុលទ្វង្គុលា**ទិក្កមេណព្ចេត្ថ សុខុមសទ្ទាបេក្ខាយ កតំ។

ឯវំ សុណន្តោវាតិ ឯវំ បរិច្ឆិន្ទិត្វា បរិច្ឆិន្ទិត្វា សវនេន វសីកតាភិញ្ញោ ហុត្វា យថាវជ្ជិតេ សទ្ទេ សុណន្តោ ឯវ។ **បាជិយេក្ក**ន្តិ ឯកជ្ឈំ បវត្តមានេបិ តេ សទ្ទេ បច្ចេកំ វត្ថុភេទេន វវត្ថបេតុកាមតាយ សតិ។

ទិព្ពសោតធាតុកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចេតោបរិយញាណកថាវណ្ណនា

៤០១. **បរិយាតី**តិ សរាគាទិវិភាគេន បរិច្ឆិជ្ជ ជានាតិ។ តេនាហ “**បរិច្ឆិន្ទតីតិ អត្ថោ**”តិ។ យេសញ្ហិ ធាតូនំ គតិ អត្ថោ, ពុទ្ធិបិ តេសំ អត្ថោ។ “បរសត្តាន”ន្តិ ឯត្ថ បរ-សទ្ទោ អញ្ញត្ថោតិ អាហ “**អត្តានំ ឋបេត្វា សេសសត្តាន**”ន្តិ, យថា ហិ យោ បរោ ន ហោតិ, សោ អត្តា។ យោ អត្តា ន ហោតិ, សោ បរោតិ។ **សត្តាន**ន្តិ ចេត្ថ រូបាទីសុ សត្តាតិ សត្តា។ តស្សា បន បញ្ញត្តិយា សវិញ្ញាណកសន្តានេ និរុឡ្ហត្តា និច្ចន្ទរាគាបិ សត្តាត្វេវ វុច្ចន្តិ, ភូតបុព្ពគតិយា វា។ “បុ”ន្តិ នរកំ, តត្ថ គលន្តិ បបតន្តីតិ **បុគ្គលា,** បាបការិនោ។ ឥតរេបិ សំសារេ សំសារិនោ តំសភាវានាតិវត្តនតោ បុគ្គលាត្វេវ វុច្ចន្តិ។ តំតំសត្តនិកាយស្ស វា តត្ថ តត្ថ ឧបបត្តិយា បូរណតោ, អនិច្ចតាវសេន គលនតោ ច **បុគ្គលា**តិ នេរុត្តា។

ឯតញ្ហីតិ ឯត្ថ **ហិ**-សទ្ទោ ហេតុអត្ថោ។ យស្មា “ឯតំ ចេតោបរិយញាណំ ទិព្ពចក្ខុញាណវសេន ឥជ្ឈតី”តិ **តំ** ទិព្ពចក្ខុញាណំ, **ឯតស្ស** ចេតោបរិយញាណស្ស ឧប្បាទនេ **បរិកម្មំ,** តស្មា តេន ចេតោបរិយញាណំ ឧប្បាទេតុកាមេន អធិគតទិព្ពចក្ខុញាណេន ភិក្ខុនាតិ ឯវំ យោជនា កាតព្ពា ។ **ហទយរូប**ន្តិ ន ហទយវត្ថុ, អថ ខោ ហទយមំសបេសិ។ យំ ពហិ កមលមកុឡសណ្ឋានំ, អន្តោ កោសាតកីផលសទិសន្តិ វុច្ចតិ, តញ្ហិ និស្សាយ ទានិ វុច្ចមានំ លោហិតំ តិដ្ឋតិ។ ហទយវត្ថុ បន ឥមំ លោហិតំ និស្សាយ បវត្តតីតិ។ កថំ បន ទិព្ពចក្ខុនា លោហិតស្ស វណ្ណទស្សនេន អរូបំ ចិត្តំ បរិយេសតីតិ អាហ “**យទា ហី**”តិអាទិ។ កថំ បន សោមនស្សសហគតាទិចិត្តវុត្តិយា កម្មជស្ស លោហិតស្ស វិវិធវណ្ណភាវាបត្តីតិ? កោ វា ឯវមាហ “កម្មជមេវ តំ លោហិត”ន្តិ ចតុសន្តតិរូបស្សាបិ តត្ថលព្ភមានត្តា។ តេនេវាហ “**ឥទំ រូបំ សោមនស្សិន្ទ្រិយសមុដ្ឋាន**”ន្តិអាទិ។ ឯវម្បិ យំ តត្ថ អចិត្តជំ, តស្ស យថាវុត្តវណ្ណភេទេន ន ភវិតព្ពន្តិ? ភវិតព្ពំ, សេសតិសន្តតិរូបានំ តទនុវត្តនតោ។ យថា ហិ គមនាទីសុ ចិត្តជរូបានិ ឧតុកម្មាហារសមុដ្ឋានរូបេហិ អនុវត្តីយន្តិ, អញ្ញថា កាយស្ស ទេសន្តរុប្បត្តិយេវ ន សិយា, ឯវមិធាបិ ចិត្តជរូបំ សេសតិសន្តតិរូបានិ អនុវត្តមានានិ បវត្តន្តិ។ បសាទកោធវេលាសុ ចក្ខុស្ស វណ្ណភេទាបត្តិយេវ ច តទត្ថស្ស និទស្សនំ ទដ្ឋព្ពំ។

បរិយេសន្តេនាតិ បឋមំ តាវ អនុមានតោ ញាណំ បេសេត្វា គវេសន្តេន។ ចេតោបរិយញាណញ្ហិ ឧប្បាទេតុកាមេន យោគិនា ហេដ្ឋា វុត្តនយេន រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានំ អដ្ឋង្គសមន្នាគតំ អភិនីហារក្ខមំ កត្វា ទិព្ព

ចក្ខុញ្ញាណស្ស លាភី សមានោ អាលោកំ វឌ្ឍេត្វា ទិព្ពេន ចក្ខុនា បរស្ស ហទយមំសបេសឹ និស្សាយ បវត្តមានស្ស លោហិតស្ស វណ្ណទស្សនេន “ឥទានិ ឥមស្ស ចិត្តំ សោមនស្សសហគត”ន្តិ វា “ទោមនស្សសហគត”ន្តិ វា “ឧបេក្ខាសហគត”ន្តិ វា នយគ្គាហវសេនបិ វវត្ថបេត្វា បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ “ឥមស្ស ចិត្តំ ជានាមី”តិ បរិកម្មំ កាតព្ពំ។ កាលសតម្បិ កាលសហស្សម្បិ បុនប្បុនំ បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ តថេវ បដិបជ្ជិតព្ពំ។ តស្សេវំ ទិព្ពចក្ខុនា ហទយលោហិតវណ្ណទស្សនាទិវិធិនា បដិបជ្ជន្តស្ស ឥទានិ ចេតោបរិយញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជិស្សតីតិ យំ តទា បវត្តតីតិ វវត្ថាបិតំ ចិត្តំ, តំ អារម្មណំ កត្វា មនោទ្វារាវជ្ជនំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មឹ និរុទ្ធេ ចត្តារិ, បញ្ច វា ជវនានិ ជវន្តិ។ តេសំ បុរិមានិ តីណិ, ចត្តារិ វា បរិកម្មាទិសមញ្ញានិ កាមាវចរានិ, ចតុត្ថំ, បញ្ចមំ វា អប្បនាចិត្តំ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានិកំ។ តត្ថ យំ អន្តេន អប្បនាចិត្តេន សទ្ធឹ ឧប្បន្នំ ញាណំ, ឥទំ **ចេតោបរិយញ្ញាណំ**។ តញ្ហិ យត្ថានេន បរិកម្មំ កតំ, តំ បរស្ស ចិត្តំ បច្ចក្ខតោ បដិវិជ្ឈន្តំ វិភាវេន្តមេវ ហុត្វា បវត្តតិ រូបំ វិយ ច ទិព្ពចក្ខុញ្ញាណំ, សទ្ទំ វិយ ច ទិព្ពសោតញ្ញាណំ។ តតោ បរំ បន កាមាវចរចិត្តេហិ សរាគាទិវត្ថាបនំ ហោតិ នីលាទិវត្ថាបនំ វិយ។ ឯវមធិគតស្ស បន ចេតោបរិយញ្ញាណស្ស ថាមគមនវិធានម្បិ អធិគមនវិធានសទិសមេវាតិ តំ ទស្សេតុំ “**តស្មា តេន…បេ…. ថាមគតំ កាតព្ព**”ន្តិ វុត្តំ។

ឯវំ ថាមគតេ ហីតិអាទិ ថាមគតានិសំសទស្សនំ។ **សព្ពម្បិ កាមាវចរចិត្ត**ន្តិ ចតុបណ្ណាសវិធម្បិ កាមាវចរចិត្តំ។ “**សព្ពម្បី**”តិ បទំ “រូបាវចរារូបាវចរចិត្ត”ន្តិ ឯត្ថាបិ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។ តេន បញ្ចទសវិធម្បិ រូបាវចរចិត្តំ, ទ្វាទសវិធម្បិ អរូបាវចរចិត្តន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **បជានាតី**តិ សរាគាទិបការេហិ ជានាតិ, បច្ចក្ខតោ បដិវិជ្ឈតីតិ អធិប្បាយោ។ បុថុជ្ជនវសេនាយំ អភិញ្ញាកថាតិ លោកុត្តរំ ចិត្តំ ឥធ អនុទ្ធដំ។ តម្បិ ហិ ឧបរិមោ, សទិសោ វា អរិយោ ហេដ្ឋិមស្ស, សទិសស្ស ច ចិត្តម្បិ បជានាតិ ឯវ។ តេនាហ “**អនុត្តរំ វា ចិត្ត**”ន្តិអាទិ។ **សង្កមន្តោ**តិ ញាណេន ឧបសង្កមន្តោ។ ឯកច្ចញ្ហិ ចិត្តំ ញត្វា បរិកម្មេន វិនា តទញ្ញំ ចិត្តំ ជានន្តោ “**ចិត្តា ចិត្តំ សង្កមន្តោ**”តិ វុត្តោ។ តេនាហ “**វិនាបិ ហទយរូបទស្សនេនា**”តិ។ ហទយរូបទស្សនាទិវិធានំ ហិ អាទិកម្មិកវសេន វុត្តំ។ តេនាហ “**វុត្តម្បិ ចេត**”ន្តិអាទិ។ **យត្ថ កត្ថចី**តិ បញ្ចវោការភវេ, ចតុវោការភវេបិ វា។ ន កតោ អភិញ្ញានុយោគសង្ខាតោ អភិនិវេសោ ឯតេនាតិ **អកតាភិនិវេសោ**, តស្ស, អាទិកម្មិកស្សាតិ អត្ថោ។ **អយំ កថា**តិ “អាលោកំ វឌ្ឍេត្វា”តិអាទិនា វុត្តបរិកម្មកថា។

អវសេសន្តិ វុត្តាវសេសំ។ ឯវំ អវិភាគេន វុត្តំ វិភាគតោ ទស្សេតុំ “**ចតុភូមកំ កុសលាព្យាកតំ ចិត្តំ វីតរាគ**”ន្តិ អាហ។ តញ្ហិ យោនិសោមនសិការប្បច្ចយតំហេតុកតាហិ រាគេន សម្បយោគាសង្កាភាវតោ “វីតរាគ”ន្តិ វត្តព្ពតំ លភតិ។ សេសាកុសលចិត្តានំ រាគេន សម្បយោគាភាវតោ នត្វេវ សរាគតា, តំនិមិត្តកតាយ បន សិយា តំសហិតតាលេសោតិ នត្វេវ វីតរាគតាបីតិ ទុកវិនិមុត្តតាវ យុត្តាតិ វុត្តំ “**ឥមស្មឹ ទុកេ សង្គហំ ន គច្ឆន្តី**”តិ។ យទិ ឯវំ បទេសិកំ ចេតោបរិយញ្ញាណំ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ, ទុកន្តរបរិយាបន្នត្តា តេសំ។ យេ បន “បដិបក្ខភាវេ អសតិបិ សម្បយោគាភាវោ ឯវេត្ថ បមាណំ ឯកច្ចអព្យាកតានំ វិយា”តិ សេសាកុសលចិត្តានម្បិ វីតរាគតំ បដិជានន្តិ , តេ សន្ធាយាហ “**កេចិ បន ថេរា តានិបិ សង្គណ្ហន្តី**”តិ។ សទោសទុកេបិ ឥមិនាវ នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

បាដិបុគ្គលិកនយេនាតិ អាវេណិកនយេន, តទញ្ញាកុសលចិត្តេសុ វិយ លោភទោសេហិ អមិស្សិតស្ស មោហស្សេវ សព្ភាវតោតិ អត្ថោ។ អកុសលមូលសង្ខាតេសុ សហ មោហេនេវាតិ **សមោហំ** បឋមនយេ, ទុតិយនយេ បន សហេវ មោហេនាតិ **សមោហ**ន្តិ ឯវំ ឧត្តរបុរិមបទាវធារណតោ ទ្វីសុ នយេសុ ភេទោ វេទិតព្ពោ។ អត្តនា សម្បយុត្តំ ថិនមិទ្ធំ អនុវត្តនវសេន គតំ បវត្តំ **ថិនមិទ្ធានុគតំ** បញ្ចវិធំ សសង្ខារិកាកុសលចិត្តំ **សំខិត្តំ**, អារម្មណេ សង្កោចនវសេន បវត្តនតោ។ វុត្តនយេន **ឧទ្ធច្ចានុគតំ** វេទិតព្ពំ, តំ បន ឧទ្ធច្ចសហគតំ ចិត្តំ, យត្ថ វា ឧទ្ធច្ចំ បច្ចយវិសេសេន ថាមជាតំ ហុត្វា បវត្តតិ។ កិលេសវិក្ខម្ភនសមត្ថតាយ, វិបុលផលតាយ, ទីឃសន្តានតាយ ច មហន្តភាវំ គតំ, មហន្តេហិ វា ឧឡារច្ឆន្ទវីរិយចិត្តបញ្ញេហិ គតំ បដិបន្នន្តិ **មហគ្គតំ។ អវសេស**ន្តិ បរិត្តអប្បមាណំ។ អត្តានំ ឧត្តរិតុំ សមត្ថេហិ សហ ឧត្តរេហីតិ **សឧត្តរំ**។ ឧត្តិណ្ណន្តិ ឧត្តរំ, លោកេ អបរិយាបន្នភាវេន លោកតោ ឧត្តរន្តិ **លោកុត្តរំ**។ តតោ ឯវ នត្ថិ ឯតស្ស ឧត្តរន្តិ **អនុត្តរំ**។ ឧបនិជ្ឈានលក្ខណប្បត្តេន សមាធិនា សម្មទេវ អាហិតន្តិ **សមាហិតំ។ តទង្គវិមុត្តិប្បត្តំ** កាមាវចរកុសលចិត្តំ។ **វិក្ខម្ភនវិមុត្តិប្បត្តំ** មហគ្គតចិត្តំ។ **សមុច្ឆេទវិមុត្តិប្បត្តំ** មគ្គចិត្តំ។ **បដិប្បស្សទ្ធិវិមុត្តិប្បត្តំ** ផលចិត្តំ។ **និស្សរណវិមុត្តិប្បត្ត**ម្បិ តទុភយមេវ។ កាមំ កានិចិ បច្ចវេក្ខណចិត្តាទីនិ និព្ពានារម្មណានិ ហោន្តិ, និស្សរណវិមុត្តិប្បត្តានិ បន ន ហោន្តិ តាទិសកិច្ចាយោគតោ។ **បាឡិយំ** អាគតសរាគាទិភេទវសេន ចេវ តេសំ អន្តរភេទវសេន ច **សព្ពប្បការម្បិ**។

ចេតោបរិយញ្ញាណកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណកថាវណ្ណនា

៤០២. បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរតិ, តស្ស វា អនុស្សរណំ **បុព្ពេនិវាសានុស្សតិ**, តំ និស្សយាទិបច្ចយភូតំ បដិច្ច ឧប្បជ្ជនតោ “បុព្ពេនិវាសានុស្សតិម្ហិ យំ ញាណំ, តទត្ថាយា”តិ សង្ខេបេន វុត្តមត្ថំ វិវរន្តោ បុព្ពេនិវាសំ តាវ ទស្សេត្វា តត្ថ សតិញាណានិ ទស្សេតុំ **“បុព្ពេនិវាសោ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ “បុព្ពេ”តិ ឥទំ បទំ “ឯកម្បិ ជាតិ”ន្តិអាទិវចនតោ អតីតភវវិសយំ ឥធាធិប្បេតន្តិ អាហ **“អតីតជាតីសូ”**តិ និវាស-សទ្ទោ កម្មសាធនោ, ខន្ធវិនិមុត្តោ ច និវសិតធម្មោ នត្ថីតិ អាហ **“និវុត្ថក្ខន្ធា”**តិ។ និវុត្ថតា ចេត្ថ សសន្តានេ បវត្តតា, តថាភូតា ច តេ អនុ អនុ ភូតា ជាតា បវត្តា តត្ថ ឧប្បជ្ជិត្វា វិគតាវ ហោន្តីតិ អាហ **“និវុត្ថាតិ អជ្ឈាវុត្ថា អនុភូតា អត្តនោ សន្តានេ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធា”**តិ។ ឯវំ សសន្តតិបរិយាបន្នធម្មវសេន និវាស-សទ្ទស្ស អត្ថំ វត្វា ឥទានិ អវិសេសេន វត្តុំ “និវុត្ថធម្មា វា និវុត្ថា”តិ វត្វា តំ វិវរិតុំ **“គោចរនិវាសេនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ គោចរភូតាបិ ហិ គោចរាសេវនាយ អាសេវិតា អារម្មណករណវសេន អនុភូតា និវុត្ថា នាម ហោន្តីតិ។ តេ បន ទុវិធា សបរវិញ្ញាណគោចរតាយាតិ ឧភយេបិ តេ ទស្សេតុំ **“អត្តនោ”**តិអាទិ វុត្តំ។

តត្ថ “អត្តនោ វិញ្ញាណេន វិញ្ញាតា”តិ វត្វា “បរិច្ឆិន្នា”តិ វចនំ យេ តេ គោចរនិវាសេន និវុត្ថធម្មា, តេ ន កេវលំ វិញ្ញាណេន វិញ្ញាណមត្តា, អថ ខោ យថា បុព្ពេ ជាតិនាមគោត្តវណ្ណលិង្គាហារាទិវិសេសេហិ បរិច្ឆេទការិកាយ បញ្ញាយ បរិច្ឆិជ្ជ គហិតា, តថេវេតំ ញាណំ បរិច្ឆិជ្ជ គណ្ហាតីតិ ឥមស្ស អត្ថស្ស ទីបនត្ថំ វុត្តំ។ បរវិញ្ញាណវិញ្ញាតាបិ វា និវុត្ថាតិ សម្ពន្ធោ។ ន កេវលំ អត្តនោវ វិញ្ញាណេន, អថ ខោ បរេសំ វិញ្ញាណេន វិញ្ញាតាបិ វាតិ អត្ថោ។ ឥធាបិ “បរិច្ឆិន្នា”តិ បទំ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ “បរេសម្បិ វា វិញ្ញាណេន វិញ្ញាតា បរិច្ឆិន្នា”តិ។ តស្ស ច គហណេ បយោជនំ វុត្តនយេនេវ វត្តព្ពំ។ តេ ច ខោ យស្មា អតីតាសុ ឯវ ជាតីសុ អញ្ញេហិ វិញ្ញាតា បរិច្ឆិន្នា, តេ ច បរិនិព្ពុតាបិ ហោន្តិ។ យេ ហិ តេ វិញ្ញាតា, តេសំ តទា វត្តមានសន្តានានុសារេន តេសម្បិ អតីតេ បវត្តិ ញាយតីតិ សិខាប្បត្តំ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស វិសយភូតំ បុព្ពេនិវាសំ ទស្សេតុំ **“ឆិន្នវដុមកានុស្សរណាទីសូ”**តិ វុត្តំ។ ឆិន្នវដុមកា សម្មាសម្ពុទ្ធា, តេសំ អនុស្សរណា **ឆិន្នវដុមកានុស្សរណំ។ អាទិ-**សទ្ទេន បច្ចេកសម្ពុទ្ធពុទ្ធសាវកានុស្សរណានិ គយ្ហន្តីតិ វទន្តិ។ ឆិន្នវដុមកា បន សព្ពេវ អនុបាទិសេសាយ និព្ពានធាតុយា បរិនិព្ពុតា។ តេសំ អនុស្សរណំ នាម តេសំ បដិបត្តិយា អនុស្សរណំ, សា បន បដិបត្តិ សង្ខេបតោ ឆទ្វារម្មណគ្គហណលក្ខណាតិ តានិ ឥធ បរវិញ្ញាណវិញ្ញាតគ្គហណេន គហិតានិ, តេ បនេតេ សម្មាសម្ពុទ្ធានំយេវ វិសយា, ន អញ្ញេសន្តិ អាហ **“តេ ពុទ្ធានំយេវ លព្ភន្តី”**តិ។ ន ហិ អតីតេ ពុទ្ធា ភគវន្តោ ឯវំ វិបស្សឹសុ, ឯវំ មគ្គំ ភាវេសុំ, ឯវំ ផលនិព្ពានានិ សច្ឆាកំសុ, ឯវំ វេនេយ្យេ វិនេសុន្តិ ឯត្ថ សព្ពទា អញ្ញេសំ ញាណស្ស គតិ អត្ថីតិ។ យាយ សតិយា បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរតិ, សា បុព្ពេនិវាសានុស្សតីតិ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។

អនេកវិធន្តិ នានាភវយោនិគតិវិញ្ញាណដ្ឋិតិសត្តាវាសាទិវសេន ពហុវិធំ។ **បការេហី**តិ នាមគោត្តាទិអាការេហិ សទ្ធឹ, សហយោគេ ចេតំ ករណវចនំ។ **បវត្តិតំ** ទេសនាវសេន។ តេនាហ **“សំវណ្ណិត”**ន្តិ, វិត្ថារិតន្តិ អត្ថោ។ **“និវាស”**ន្តិ អន្តោគធភេទសាមញ្ញវចនមេតន្តិ តេ ភេទេ ព្យាបនិច្ឆាវសេន សង្គហេត្វា ទស្សេន្តោ **“តត្ថ តត្ថ និវុត្ថសន្តាន”**ន្តិ អាហ។ សាវកស្សេវេតំ អនុស្សរណំ, ន សត្ថុនោតិ វុត្តំ **“ខន្ធបដិបាដិវសេន ចុតិបដិសន្ធិវសេន វា”**តិ។ **ខន្ធបដិបាដិ** ខន្ធានំ អនុក្កមោ។ សា ច ខោ ចុតិតោ បដ្ឋាយ ឧប្បដិបាដិវសេន។ កេចិ បនេត្ថ “ឥរិយាបថបដិបាដិ ខន្ធបដិបាដី”តិ វទន្តិ។ **អនុគន្ធា អនុគន្ធា**តិ ញាណគតិយា អនុគន្ធា អនុគន្ធា។ **តិត្ថិយា**តិ អញ្ញតិត្ថិយា, តេ បន កម្មវាទិនោ កិរិយវាទិនោ តាបសាទយោ។ ឋបេត្វា អគ្គសាវកមហាសាវកេ ឥតរេ សត្ថុ សាវកា **បកតិសាវកា**។

យស្មា តិត្ថិយានំ ព្រហ្មជាលាទីសុ ចត្តាលីសាយ ឯវ សំវដ្ដវិវដ្ដានំ អនុស្សរណំ អាគតំ, តស្មា “ន តតោ បរ”ន្តិ វត្វា តំ ការណំ វទន្តោ **“ទុព្ពលបញ្ញត្តា”**តិអាទិមាហ, តេន វិបស្សនាភិយោគោ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស វិសេសការណន្តិ ទស្សេតិ។ **ពលវបញ្ញត្តា**តិ ឯត្ថ នាមរូបបរិច្ឆេទាទិយេវ បញ្ញាយ ពលវការណំ ទដ្ឋព្ពំ។ តព្ភេត្ថ នេសំ សាធារណការណំ។ **ឯត្តកោ**តិ កប្បានំ លក្ខំ, តទធិកំ ឯកំ, ទ្វេ ច អសង្ខ្យេយ្យានីតិ កាលវសេន ឯវំ បរិមាណោ យថាក្កមំ តេសំ មហាសាវកអគ្គសាវកបច្ចេកពុទ្ធានំ បុញ្ញញាណាភិនីហារោ សាវកបច្ចេកពោធិបារមិតា សមិតា។ យទិ ពោធិសម្ភារសម្ភរណកាលបរិច្ឆិន្នោ តេសំ តេសំ អរិយានំ អភិញ្ញាញាណវិភាគោ, ឯវំ សន្តេ ពុទ្ធានម្បិ វិសយបរិច្ឆេទតា អាបន្នាតិ អាហ **“ពុទ្ធានំ បន បរិច្ឆេទោ នាម នត្ថី”**តិ។ “យាវតកំ ញេយ្យំ, តាវតកំ ញាណ”ន្តិ (មហានិ. ១៥៦; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥) វចនតោ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស វិយ ពុទ្ធានំ អភិញ្ញាញាណានម្បិ វិសយេ បរិច្ឆេទោ នាម នត្ថិ។ តត្ថ យំ យំ ញាតុំ ឥច្ឆន្តិ, តំ តំ ជានន្តិ ឯវ។ អថ វា សតិបិ កាលបរិច្ឆេទេ ការណូបាយកោសល្លបរិគ្គហាទិនា សាតិសយត្តា មហាពោធិសម្ភារានំ បញ្ញាបារមិតាយ បវត្តិអានុភាវស្ស បរិច្ឆេទោ នាម នត្ថិ, កុតោ តន្និព្ពត្តានំ អភិញ្ញាញាណានន្តិ អាហ **“ពុទ្ធានំ**

បន បរិច្ឆេទោ នាម នត្ថី”តិ។ អតីតេ ឯត្តកានិ កប្បានំ អសង្ខ្យេយ្យានីតិ ឯវំ កាលបរិច្ឆេទោ នាម នត្ថិ, អនាគតេ អនាគតំសញ្ញាណស្ស វិយ។

ឯវំ ឆន្នំ ជនានំ បុព្ពេនិវាសានុស្សរណំ កាលវិភាគតោ ទស្សេត្វា ឥទានិ អារម្មណគ្គហណតោ អានុភាវវិសេសតោ, បវត្តិអាការតោ ច ទស្សេតុំ **“តិត្ថិយា ចា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **ចុតិបដិសន្ធិវសេនា**តិ អត្តនោ, បរស្ស វា តស្មិំ តស្មិំ អត្តភាវេ ចុតិំ ទិស្វា អន្តរា កិញ្ចិ អនាមសិត្វា បដិសន្ធិយា ឯវំ គហណវសេន។ វុត្តមេវត្ថំ ព្យតិរេកតោ, អន្វយតោ ច វិភាវេតុំ **“តេសញ្ហី”**តិអាទិ វុត្តំ។ បកតិសាវកា ចុតិបដិសន្ធិវសេនបិ សង្កមន្តីតិ អយមត្ថោ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន “ពលវបញ្ញត្តា”តិ ហេតុនា វិភាវេតព្ពោ, ចុតិបដិសន្ធិវសេន សង្កមនំ វេមជ្ឈទស្សនេ បយោជនាភាវតោ។ ញាណពលទស្សនត្ថំ បនេត្ថ វុត្តំ។

តំ តំ បាកដមេវាតិ យថា នាម សរទសមយេ ឋិតមជ្ឈន្ហិកវេលាយំ ចតុរតនិកេ គេហេ ចក្ខុមតោ បុរិសស្ស រូបគតំ សុបាកដមេវ ហោតីតិ លោកសិទ្ធមេតំ, សិយា បន តស្ស សុខុមតរតិរោហិតាទិភេទស្ស រូបគតស្ស អគោចរតា។ នត្វេវ ពុទ្ធានំ ញាតុំ ឥច្ឆិតស្ស ញេយ្យស្ស អគោចរតា, អថ ខោ តំ ញាណាលោកេន ឱភាសិតំ ហត្ថតលេ អាមលកំ វិយ សុបាកដំ សុវិភូតមេវ ហោតិ តថា ញេយ្យាវរណស្ស សុបហីនត្តា។ **បេយ្យាលបាឡឹ វិយ សង្ខិបិត្វា**តិ យថា បេយ្យាលបាឡឹ បឋន្តា “បឋមំ ឈានំ…បេ…. បញ្ចមំ ឈាន”ន្តិ អាទិបរិយោសានមេវ គណ្ហន្តា សង្ខិបិត្វា សជ្ឈាយន្តិ, ន អនុបទំ, ឯវំ អនេកាបិ កប្បកោដិយោ សង្ខិបិត្វា។ **យំ យំ ឥច្ឆន្តី**តិ យស្មិំ កប្បេ, យស្មិំ ភវេ យំ យំ ជានិតុំ ឥច្ឆន្តិ, តត្ថ តត្ថេវ ញាតុំ ឥច្ឆិតេ ឯវំ ញាណេន **ឱក្កមន្តា។ សីហោក្កន្តវសេន** សីហគតិបតនវសេន ញាណគតិយា **គច្ឆន្តិ**។ សតធា ភិន្នស្ស វាឡស្ស កោដិយា កោដិបដិបាទនវសេន **កតវាលវេធបរិចយស្ស។ សរភង្គសទិសស្សា**តិ សរភង្គពោធិសត្តសទិសស្ស (ជា. ២.១៧.៥០ អាទយោ)។ លក្ខដ្ឋានស្ស អប្បត្តវសេន **ន សជ្ជតិ**។ អតិក្កមនបស្សគមនវសេន **ន វិរជ្ឈតិ**។

ខជ្ជុបនកប្បភាសទិសំ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតីតិ ញាណស្ស អតិវិយ អប្បានុភាវតាយ ខជ្ជោតោភាសសមំ ហុត្វា បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ ឧបដ្ឋាតិ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ **ទីបប្បភាសទិស**ន្តិ បាកតិកទីបាលោកសទិសំ។ **ឧក្កាបភា** មហាឧម្ហុកាលោកោ។ **ឱសធិតារកប្បភា**តិ ឧស្សន្នា បភា ឯតាយ ធីយតីតិ ឱសធិ, ឱសធីនំ វា អនុពលប្បទាយិកត្តា ឱសធីតិ ឯវំ លទ្ធនាមាយ តារកាយ បភា។ **សរទសូរិយមណ្ឌលសទិសំ** សវិសយេ សព្ពសោ អន្ធការវិធមនតោ។

យដ្ឋិកោដិគមនំ វិយ ខន្ធបដិបាដិយា អមុញ្ចនតោ។ កុន្ទទីនំ អតិក្កមនាយ ឯកេនេវ រុក្ខទណ្ឌេន កតសង្កមោ **ទណ្ឌកសេតុ**។ ចតូហិ, បញ្ចហិ វា ជនេហិ គន្តុំ សក្កុណេយ្យោ ផលកេ អត្ថរិត្វា អាណិយោ កោដ្ដេត្វា កតសង្កមោ **ជង្ឃសេតុ**។ ជង្ឃសត្ថស្ស គមនយោគ្គោ សង្កមោ ជង្ឃសេតុ ជង្ឃមគ្គោ វិយ។ សកដស្ស គមនយោគ្គោ សង្កមោ **សកដសេតុ** សកដមគ្គោ វិយ។ មហតា ជង្ឃសត្ថេន គន្តព្ពមគ្គោ **មហាជង្ឃមគ្គោ**។ ពហូហិ វីសាយ វា តឹសាយ វា សកដេហិ ឯកជ្ឈំ គន្តព្ពមគ្គោ **មហាសកដមគ្គោ**។

ឥមស្មិំ បន អធិការេតិ “ចិត្តំ បញ្ញញ្ច ភាវយ”ន្តិ (សំ. និ. ១.២៣, ១៩២; បេដកោ. ២២; មិ. ប. ២.១.៩) ចិត្តសីសេន សាវកស្ស និទ្ទិដ្ឋសមាធិភាវនាធិការេ។

៤០៣. តស្មាតិ យស្មា សាវកានំ បុព្ពេនិវាសានុស្សរណំ ឥជ្ឈតិ ប្បេតំ, តស្មា។ **ឯវ**ន្តិ យថា តេ អនុស្សរន្តិ, ឯវំ អនុស្សរិតុកាមេន។ ហេដ្ឋា តីសុ ឈានេសុ យថារហំ បីតិសុខេហិ កាយចិត្តានំ សម្បីននាយ **“ចត្តារិ ឈានានិ សមាបជ្ជិត្វា**”តិ វុត្តំ, អញ្ញថា បាទកជ្ឈានមេវ សមាបជ្ជិតព្ពំ សិយា។ យាយ និសជ្ជាយ និសិន្នស្ស អនុស្សរណារម្ភោ, សា ឥធ **សព្ពបច្ឆិមា និសជ្ជា។ តតោ អាសនបញ្ញាបន**ន្តិ តតោ និសជ្ជាយ បុរិមកំ អាសនបញ្ញាបនំ អាវជ្ជិតព្ពន្តិ សម្ពន្ធោ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ ។ **ភោជនកាលោ**តិអាទីសុ កាលសីសេន តស្មិំ តស្មិំ កាលេ កតកិច្ចមាហ។ **ចេតិយង្គណពោធិយង្គណវន្ទនកាលោ**តិ ចេតិយង្គណពោធិយង្គណេសុ ចេតិយពោធីនំ វន្ទនកាលោ។ **សកលំ រត្តិន្ទិវ**ន្តិ អច្ចន្តសំយោគេ ឧបយោគវចនំ។

កិញ្ចិ កិច្ចំ។ **ឯត្តកេនា**តិ បាទកជ្ឈានសមាបជ្ជនេន។ បាទកជ្ឈានញ្ហិ សត្ថកស្ស វិយ និសានសិលា សតិបញ្ញានម្បិ និសិតភាវាវហំ។ យំ តស្ស, តា តំ សមាបជ្ជនេន បរមនេបក្កប្បត្តា ហោន្តិ។ តេនាហ **“ទីបេ ជលិតេ វិយ បាកដំ ហោតី**”តិ, អន្ធការដ្ឋានេតិ អធិប្បាយោ។ **បុរិមភវេ**តិ ឥមស្ស ភវស្ស អនន្តរេ បុរិមស្មិំ ភវេ។ **បវត្តិតនាមរូប**ន្តិ អត្តនោ បច្ចយេហិ បវត្តិតនាមរូបំ។ តញ្ច ខោ បឋមំ រូបំ អាវជ្ជិត្វា នាមំ អាវជ្ជិតព្ពំ។ បឋមំ នាមំ អាវជ្ជិត្វា បច្ឆា រូបន្តិ អបរេ។ **បហោតី**តិ សក្កោតិ។ **បណ្ឌិតោ** នាម ឥមិស្សា អភិញ្ញាភាវនាយ កតាធិការោ។

“**អញ្ញំ ឧប្បន្ន**”ន្តិ ឥទំ អញ្ញស្មា កម្មភវា អញ្ញោ ឧបបត្តិភវោ ឧប្បន្នោតិ កត្វា វុត្តំ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នន្តរភាវតោ។ អញ្ញថា ឯកភវេបិ អញ្ញមញ្ញមេវ នាមរូបំ ឧប្បជ្ជតិ, និរុទ្ធញ្ច អប្បដិសន្ធិកំ។ តេនេវាហ –

> “យេ និរុទ្ធា មរន្តស្ស, តិដ្ឋមានស្ស វា ឥធ;
> សព្ពេបិ សទិសា ខន្ធា, គតា អប្បដិសន្ធិកា”តិ។ (មហានិ. ៣៩);

តំ ឋានន្តិ តំ និក្ខេបដ្ឋានំ។ **អាហុន្ទរិក**ន្តិ សមន្តតោ, ឧបរិ ច ឃនសញ្ឆន្នំ សម្ពាធដ្ឋានំ។ **អន្ធតមមិវា**តិ អន្ធការតិមិសា វិយ។

កូដាគារកណ្ណិកត្ថាយាតិ កូដាគារស្ស កូដត្ថាយ។ កូដាគារស្ស កណ្ណិកា វិយ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ, មហារុក្ខោ វិយ បុរិមភវេ ចុតិក្ខណេ បវត្តនាមរូបំ, សាខាបលាសា វិយ តេន សម្ពន្ធំ ឥមស្មិំ ភវេ បដិសន្ធិចិត្តំ, ផរសុធារា វិយ បរិកម្មភាវនា , កម្មារសាលា វិយ បាទកជ្ឈានន្តិ ឯវំ ឧបមាសំសន្ទនំ វេទិតព្ពំ។ **កដ្ឋផាលកោបមាបិ** “យថា នាម ពលវា បុរិសោ ឱទនបចនាទិអត្ថំ មហន្តំ ទារុំ ផាលេន្តោ តស្ស តចផេគ្គុមត្តផាលនេ ផរសុធារាយ វិបន្នាយ មហន្តំ ទារុំ ផាលេតុំ អសក្កោន្តោ ធុរនិក្ខេបំ អកត្វា”តិអាទិនា វុត្តនយានុសារេន វេទិតព្ពា។ តថា **កេសោហារកូបមា**។

បុព្ពេនិវាសញាណំ នាម ន ហោតិ អតីតាសុ ជាតីសុ និវុត្ថជម្មារម្មណត្តាភាវា។ **ឥ**ន្តិ បច្ឆិមនិសជ្ជតោ បភុតិ យាវ បដិសន្ធិ បវត្តំ ញាណំ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស បរិកម្មភាវេន បវត្តសមាធិនា សម្បយុត្តញាណំ **បរិកម្មសមាធិញាណំ។ តំ រូបាវចរំ សន្ធាយ ន យុជ្ជតី**តិ តំ គេសំ វចនំ អតីតំសញាណំ ចេ, រូបាវចរំ អធិប្បេតំ ន យុជ្ជតិ បរិកម្មសមាធិញាណស្ស កាមាវចរភាវតោ។ ន ហិ អនន្តរចុតិចិត្តស្ស ឱរតោ បវត្តិក្ខន្ធេ អារព្ភ រូបាវចរំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតីតិ បាឡិយំ, អដ្ឋកថាយំ វា អាគតំ អត្ថិ។ យេសំ ជវនានំ បុរិមានីតិ យោជនា។ យទា បន អប្បនាចិត្តំ ហោតិ, តទាស្សាតិ សម្ពន្ធោ។ **ឥទំ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ នាមា**តិ កាមំ អនន្តរស្ស ភវស្ស ចុតិក្ខណេ បវត្តិតនាមរូបំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តញាណំ ទស្សិតំ, តំ បន និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ ញាណសាមញ្ញស្ស ជោតិតភាវតោ។ យថេវ ហិ តតោ នាមរូបតោ បភុតិ សព្ពេ អតីតា ខន្ធា, ខន្ធបដិពទ្ធា ច សព្ពោ បុព្ពេនិវាសោ, ឯវំ តស្ស បដិវិជ្ឈនវសេន បវត្តញាណំ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ។ តេនាហ “**តេន ញាណេន សម្បយុត្តាយ សតិយា អនេកវិហិតំ បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរតី**”តិ។

៤០៤. ឯកម្បិ ជាតិន្តិ ឯកម្បិ ភវំ។ សោ ហិ ឯកកម្មនិព្ពត្តោ អាទាននិក្ខេបបរិច្ឆិន្នោ អន្តោគធធម្មប្បភេទោ ខន្ធប្បពន្ធោ ឥធ ជាតីតិ អធិប្បេតោ។ តេនាហ “**ឯកម្បិ...បេ.... ខន្ធសន្តាន**”ន្តិ។ **បរិហាយមានោ**តិ ខីយមានោ វិនស្សមានោ។ **កប្បោ**តិ អសង្ខេយ្យកប្បោ។ សោ បន អត្ថតោ កាលោ, តទា បវត្តមានសង្ខារវសេនស្ស បរិហានិ វេទិតព្ពា។ **វឌ្ឍមានោ វិវដ្ដកប្បោ**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ យោ បន “កាលំ ខេបេតី”តិ, “កាលោ ឃសតិ ភូតានិ, សព្ពានេវ សហត្តនា”តិ (ជា. ១.២.១៩០) ច អាទីសុ កាលស្សាបិ ខយោ វុច្ចតិ, សោ ឥធ នាធិប្បេតោ អនិដ្ឋប្បសង្គតោ។ សំវដ្ដនំ វិនស្សនំ សំវដ្ដោ, សំវដ្ដតោ ឧទ្ធំ តថា ឋាយី **សំវដ្ដដ្ឋាយី។ តំមូលកត្តា**តិ តំបុព្ពកត្តា។ វិវដ្ដនំ និព្ពត្តនំ, វឌ្ឍនំ វា **វិវដ្ដោ**។

តេជោសំវដ្ដោ អាបោសំវដ្ដោ វាយោសំវដ្ដោតិ ឯវំ សំវដ្ដសីមានុក្កមេន សំវដ្ដេសុ វត្តព្ពេសុ តថា អវត្វា “**អាបោសំវដ្ដោ តេជោសំវដ្ដោ វាយោសំវដ្ដោ**”តិ វចនំ សំវដ្ដកមហាភូតទេសនានុបុព្ពិយាតិ កេចិ។ សំវដ្ដានុបុព្ពិយាតិ អបរេ។ អាបេន សំវដ្ដោ **អាបោសំវដ្ដោ។ សំវដ្ដសីមា**តិ សំវដ្ដមរិយាទា។

សំវដ្ដតីតិ វិនស្សតិ។ **សទា**តិ សព្ពកាលំ, តីសុបិ សំវដ្ដកាលេសូតិ អត្ថោ។

“ឯកំ ពុទ្ធខេត្ត”ន្តិ ឥធ យំ សន្ធាយ វុត្តំ, តំ និយមេត្វា ទស្សេតុំ “**ពុទ្ធខេត្តំ នាម តិវិធ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ យត្ថកេ ឋានេ តថាគតស្ស បដិសន្ធិញាណានុភាវោ បុញ្ញផលសមុត្តេជិតោ សរសេនេវ បថវី វិជម្ភតិ, តំ សព្ពម្បិ ពុទ្ធង្កុរស្ស និព្ពត្តនខេត្តំ នាមាតិ អាហ “**ជាតិខេត្តំ ទសសហស្សចក្កវាឡបរិយន្ត**”ន្តិ។ **អានុភាវោ វត្តតី**តិ ឥធ ឥទ្ធិមា ចេតោវសិប្បត្តោ អាណាខេត្តបរិយាបន្នេ យត្ថ កត្ថចិ ចក្កវាឡេ ឋត្វា អត្តនោ អត្ថាយ បរិត្តំ កត្វា តត្តេវ អញ្ញំ ចក្កវាឡំ គតោបិ កតបរិត្តោ ឯវ ហោតិ។ អថ វា តត្ថ ឯកចក្កវាឡេ ឋត្វា សព្ពសត្តានំ អត្ថាយ បរិត្តេ កតេ អាណាខេត្តេ សព្ពសត្តានំ អភិសម្ពុណាត្វេវ បរិត្តានុភាវោ តត្ថ ទេវតាហិ បរិត្តាណាយ សម្បដិច្ឆិតព្ពតោ។ យំ វិសយខេត្តំ សន្ធាយ ឯកស្មិំយេវ ខណេ សរេន អភិវិញ្ញាបនំ, អត្តនោ រូបទស្សនញ្ច បដិជាននេន្តេន ភគវតា “យាវតា វា បន អាកង្ខេយ្យា”តិ (អ. និ. ៣.៨១) វុត្តំ។ **យត្ថា**តិ យស្មិំ អនន្តាបរិមាណេ វិសយ

ខេត្តេ។ **យំ យំ តថាគតោ អាកង្ខតិ, តំ តំ ជានាតិ** អាកង្ខាមត្តបដិពទ្ធវុត្តិតាយ ពុទ្ធញាណស្ស។ **សណ្ឋហន្ត**ន្តិ វិវដ្ដមានំ ជាយមានំ។

៤០៥. គោខាយិតកមត្តេសូតិ គោហិ ខាទិតព្ពប្បមាណេសុ។ **យ**ន្តិ យស្មិំ សមយេ។ បុប្ផផលូបជីវិនិយោ ច ទេវតា ព្រហ្មលោកេ និព្ពត្តន្តីតិ សម្ពន្ធោ។

ឯតេសន្តិ “វស្សូបជីវិនោ”តិអាទិនា វុត្តសត្តានំ។ **តត្ថា**តិ ព្រហ្មលោកេ។ សោ ច ខោ បរិត្តាភាទិព្រហ្មលោកោ វេទិតព្ពោ។ “បដិលទ្ធជ្ឈានវសេនា”តិ វត្វា ឈានប្បដិលាភស្ស សម្ភវំ ទស្សេតុំ “**តទា ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ លោកំ ព្យូហេន្តិ សម្បិណ្ឌេន្តីតិ **លោកព្យូហា**។ តេ កិរ ទិស្វា មនុស្សា តត្ថ តត្ថ ឋិតាបិ និសិន្នាបិ សំវេគជាតា, សម្ភមប្បត្តា ច ហុត្វា តេសំ អាសន្នេ ឋានេ សន្និបតន្តិ។ សិខាពន្ធស្ស មុត្តតាយ **មុត្តសិរា**។ ឥតោ ចិតោ ច វិធូយមានកេសតាយ **វិកិណ្ណកេសា**។ លោកវិនាសភយេន សោកវន្តចិត្តតាយ **អតិវិយ វិរូបវេសធារិនោ។ មារិសា**តិ ទេវានំ បិយសមុទាចារោ។ កថំ បនេតេ កប្បវុដ្ឋានំ ជានន្តីតិ? ធម្មតាយ សញ្ចោទិតាតិ អាចរិយា។ តាទិសនិមិត្តទស្សនេនាតិ ឯកេ។ ព្រហ្មទេវតាហិ ឧយ្យោជិតាតិ អបរេ។

មេត្តាទីនីតិ មេត្តាមនសិការាទីនិ កាមាវចរបុញ្ញានិ។ **ទេវលោកេ**តិ កាមទេវលោកេ។ ទេវានំ កិរ សុខសម្ផស្សវាតគ្គហណបរិចយេន វាយោកសិណេ ឈានានិ សុខេនេវ ឥជ្ឈន្តិ។ តេន វុត្តំ “**វាយោកសិណេ បរិកម្មំ កត្វា ឈានំ បដិលភន្តី**”តិ។ **តទញ្ញេ បនា**តិ អាបាយិកេ សន្ធាយាហ។ **តត្ថា**តិ ទេវលោកេ។

ទុតិយោ សូរិយោតិ ទុតិយំ សូរិយមណ្ឌលំ។ **សត្តសូរិយ**ន្តិ សត្តសូរិយបាតុភាវសុត្តំ។ **បកតិសូរិយេ**តិ កប្បវុដ្ឋានកាលតោ បុព្ពេ ឧប្បន្នសូរិយវិមានេ។ កប្បវុដ្ឋានកាលេ បន យថា អញ្ញេ កាមាវចរទេវា, ឯវំ សូរិយទេវបុត្តោបិ ឈានំ និព្ពត្តេត្វា ព្រហ្មលោកំ ឧបបជ្ជតិ, សូរិយមណ្ឌលំ បន បភស្សរតរញ្ចេវ តេជវន្តតរញ្ច ហុត្វា បវត្តតិ។ តំ អន្តរធាយិត្វា អញ្ញមេវ ឧប្បជ្ជតីតិ អបរេ។ គង្គា យមុនា សរភូ អចិរវតី មហីតិ ឥមា **បញ្ចមហានទិយោ**។

បភវាតិ ឧប្បត្តិដ្ឋានភូតា។ **ហំសបាតនោ**តិ មន្ទាកិនិមាហ។

ន សណ្ឋាតីតិ ន តិដ្ឋតិ។

បរិយាទិន្នសិនេហន្តិ បរិក្ខីណសិនេហំ។ យាយ អាបោធាតុយា តត្ថ តត្ថ បថវីធាតុ អាពន្ធត្តា សម្បិណ្ឌិតា ហុត្វា តិដ្ឋតិ, សា ឆសូរិយបាតុភាវេន បរិក្ខយំ គច្ឆតិ។ **យថា ចិទ**ន្តិ យថា ច ឥទំ ចក្កវាឡំ។ **ឯវំ កោដិសតសហស្សចក្កវាឡានិបី**តិ វិបត្តិមហាមេឃុប្បត្តិតោ បដ្ឋាយ ឥធ វុត្តំ សព្ពំ កប្បវុដ្ឋានំ, តំ តត្ថ អតិទិសតិ។

បលុជ្ជិត្វាតិ ឆិជ្ជិត្វា។ **សង្ខារគត**ន្តិ ភូតុបាទាយប្បភេទំ សង្ខារជាតំ។ **សព្ពសង្ខារបរិក្ខយា**តិ ឈាបេតព្ពសង្ខារបរិក្ខយា។ សយម្បិ សង្ខារគតំ សមានំ ឥន្ធនាភាវតោ ឆារិកម្បិ អសេសេត្វា និទ្ទហិត្វា វូបសមតីតិ អាហ “**សប្បិ...បេ.... និព្ពាយតី**”តិ។

៤០៦. ទីឃស្ស អទ្ធុនោតិ សំវដ្ដដ្ឋាយិអសង្ខ្យេយ្យកប្បសង្ខាតស្ស ទីឃស្ស កាលស្ស អច្ចយេន ។ **តាលក្ខន្ធាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន សាកសាលាទិរុក្ខេ សង្គណ្ហាតិ។ **ឃនំ ករោតី**តិ វិសរិតុំ អទត្វា បិណ្ឌិតំ ករោតិ។ តេនាហ “**បរិវដុម**”ន្តិ, វដ្ដភាវេន បរិច្ឆិន្នំ។ **ត**ន្តិ ឧទកំ។ **អស្សា**តិ វាតស្ស។ **វិវរំ ទេតី**តិ យថា ឃនំ ករោតិ សម្បិណ្ឌេតិ, ឯវំ តត្ថ អន្តរំ ទេតិ។ **បរិក្ខយមាន**ន្តិ បុព្ពេ យាវ ព្រហ្មលោកា ឯកោឃភូតេន វាតេន បរិសោសិយមានតាយ បរិក្ខយំ គច្ឆន្តំ។ ព្រហ្មលោកោ បាតុភវតីតិ យោជនា។ **ព្រហ្មលោកោ**តិ ច បឋមជ្ឈានភូមិមាហ។ **ឧបរិ ចតុកាមាវចរទេវលោកដ្ឋានេ**តិ យាមទេវលោកាទីនំ ចតុន្នំ បតិដ្ឋានដ្ឋានេ។ ចាតុមហារាជិកតាវតឹសភវនានំ បន បតិដ្ឋានដ្ឋានានិ បឋវីសម្ពន្ធតាយ ន តាវ បាតុភវន្តិ។

វុន្ទន្តីតិ យថា ហេដ្ឋា ន ភស្សតិ, ឯវំ និរោធេន្តិ។

“**បឋមតរាភិនិព្ពត្តា**”តិ ឥទំ អាយុក្ខយស្ស សម្ភវទស្សនំ, តេន ទ្វិន្នំ, ចតុន្នំ, អដ្ឋន្នំ វា កប្បានំ អាទិម្ហិ និព្ពត្តាតិ ទស្សេតិ។ **តតោ**តិ អាភស្សរព្រហ្មលោកតោ។ បរិត្តាភអប្បមាណាភាបិ ហិ អាភស្សរគ្គហណេនេវ សង្គហំ គច្ឆន្តិ។ “**តេ ហោន្តិ សយំបភា អន្តលិក្ខចរា**”តិ ឥទំ ឧបចារជ្ឈានបុញ្ញស្ស មហានុភាវតាយ វុត្តំ។ **អាលុប្បការក**ន្តិ អាលោបំ កត្វា កត្វាតិ វទន្តិ, អាលុប្បនំ វិលោបំ កត្វាតិ អត្ថោ។

ហដ្ឋតុដ្ឋាតិ អតិវិយ ហដ្ឋា ឧប្បិលាវិតចិត្តា។ **នាមំ ករោន្តី**តិ គថា វោហរន្តិ។

សិនេរុចក្កវាឡហិមវន្តបព្វតាតិ ឯត្ថ ទីបសមុទ្ទាបីតិ វត្តព្វំ។ តថា ហិ វក្ខតិ "និន្នុនិន្នដ្ឋានេ សមុទ្ទា, សមសមដ្ឋានេ ទីបា"តិ។ **ថូបថូបា**តិ ឧន្នតុន្នតា។

អតិមញ្ញន្តីតិ អតិក្កមិត្វា មញ្ញន្តិ, ហីឡេន្តីតិ អត្ថោ។ **តេនេវ នយេនា**តិ "ឯកច្ចេ វណ្ណវន្តោ ហោន្តី"តិអាទិនា (ទី. និ. ៣.១២៣) វុត្តេន នយេនេវ។ **បទាលតា**តិ ឯវំនាមិកា លតាជាតិ។ តស្សា កិរ បារាសវ ជាតិ គឡោចីតិ វទន្តិ។ អកដ្ឋេ ឯវ ភូមិប្បទេសេ បច្ចនកោ **អកដ្ឋបាកោ។ អកណោ**តិ កុណ្ឌករហិតោ។

សុមនសង្ខាតជាតិបុប្ផសទិសោ **សុមនជាតិបុប្ផសទិសោ**។ យោ យោ រសោ ឯតស្សាតិ យំយំរសោ, ឱទនោ, តំ **យំយំរសំ**, យាទិសរសវន្តន្តិ អត្ថោ។ រសបថវី, ភូមិបប្បដកោ, បទាលតា ច បរិភុត្តា សុធាហារោ វិយ ឧទ្ទំ វិនោទេត្វា រសហរណីហិ រសមេវ ព្រូហេន្តា តិដ្ឋន្តិ, ន វត្ថុនោ សុខុមភាវេន និស្សន្ទា, សុខុមភាវេនេវ គហណិន្ធន មេវ ច ហោន្តិ។ ឱទនោ បន បរិភុត្តោ រសំ វឌ្ឍេន្តោបិ វត្ថុនោ ឱឡារិកភាវេន និស្សន្ទំ វិស្សជ្ជេន្តោ បស្សាវំ, កសដញ្ច ឧប្បាទេតីតិ អាហ "**តតោ បភុតិ មុត្តករីសំ សញ្ជាយតី**"តិ។ បុរិមត្តភាវេសុ បវត្ត ឧបចារជ្ឈានានុភាវេន យាវ សត្តសន្តានេ កាមរាគវិក្ខម្ភនវេគោ ន សមិតោ, ន តាវ ពលវកាមរាគូបនិស្សយានិ ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយានិ បាតុរហេសុំ។ យទា បនស្ស វិច្ឆិន្នតាយ ពលវកាមរាគោ លទ្ធាវសរោ អហោសិ, តទា តទុបនិស្សយានិ តានិ សត្តានំ អត្តភាវេសុ សញ្ជាយីសុ។ តេន វុត្តំ "**បុរិសស្ស…បេ. … បាតុភវតី**"តិ។ តេនេវាហ "**តត្រ សុទ**"ន្តិអាទិ។

អលសជាតិកស្សាតិ សជ្ឈកមេវ តណ្ឌុលំ អគ្គហេត្វា បរទិវសស្សត្ថាយ គហណេន អលសបកតិកស្ស។

អនុត្ថុនន្តីតិ អនុសោចន្តិ។ **សម្មន្ទេយ្យាមា**តិ សមនុជានេយ្យាម។ **នោ**តិ អម្ហេសុ។ **សម្មា**តិ សម្មទេវ យថារហំ។ **ខីយិតព្ពន្តិ** ខីយនារហំ និន្ទនីយំ។ **គរហិតព្ព**ន្តិ ហីឡេតព្ពំ។

អយមេវ ភគវា បដិពលោ បគ្គហនិគ្គហំ កាតុន្តិ យោជនា។ **រញ្ជេតី**តិ សង្គហវត្ថូហិ សម្មទេវ រមេតិ បីណេតិ។

វិវដ្ដដ្ឋាយីអសង្ខ្យេយ្យំ ចតុសដ្ឋិអន្តរកប្បសង្គហំ។ វីសតិអន្តរកប្បសង្គហន្តិ កេចិ។ សេសាសង្ខេយ្យានិ កាលតោ តេន សមប្បមាណានេវ។

៤០៧. **មហាធារាហី**តិ តាលសាលក្ខន្ធប្បមាណាហិ មហតីហិ ខារុទកធារាហិ។ **សមន្តតោ**តិ សព្ពសោ។ **បថវិតោ**តិ បថវិយា ហេដ្ឋិមន្តតោ បភុតិ។ តេន ហិ ខារុទកេន ផុដ្ឋផុដ្ឋា បថវិបព្ពតាទយោ ឧទកេ បក្ខិត្តលោណសក្ខរា វិយ វិលីយន្តេវ, តស្មា បថវីសន្ធារុទកេន សទ្ធឹ ឯកូទកមេវ តំ ហោតីតិ កេចិ។ អបរេ "បថវីសន្ធារកំ ឧទកក្ខន្ធញ្ច ឧទកសន្ធារកំ វាយុក្ខន្ធញ្ច អនវសេសតោ វិនាសេត្វា សព្ពត្ថ សយមេវ ឯកោឃភូតំ តិដ្ឋតី"តិ វទន្តិ, តំ យុត្តំ។ **តយោបិ ព្រហ្មលោកេ**តិ បរិត្តាភអប្បមាណាភអាភស្សរព្រហ្មលោកេ, តយិទំ "អយំ បន វិសេសោ"តិ អារទ្ធត្តា វុត្តំ, អញ្ញថា "ឆបិ ព្រហ្មលោកេ"តិ វត្តព្វំ សិយា។ **សុភកិណ្ហេ**តិ ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសេន តតិយជ្ឈានភូមិយា ឧបលក្ខណំ។ បរិត្តាសុភអប្បមាណាសុភោបិ ហិ អាហច្ច ឧទកំ តិដ្ឋតិ។ ហេដ្ឋា "អាភស្សរេ អាហច្ច តិដ្ឋតី"តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **តន្តិ** តំ កប្បវិនាសកឧទកំ។ **ឧទកានុគត**ន្តិ ឧទកេន អនុគតំ ផុដ្ឋំ។ **អភិភវិត្វា**តិ វិលីយាបេត្វា។

ឥទមេកំ អសង្ខ្យេយ្យន្តិ ឥទំ សំវដ្ដសង្ខាតំ កប្បស្ស ឯកំ អសង្ខ្យេយ្យំ។

៤០៨. ចូលរជេ អបគតេ ឯវ បថវីនិស្សិតំ សណ្ហរជំ អបគច្ឆតីតិ វុត្តំ "**តតោ សណ្ហរជ**"ន្តិ។ សមុដ្ឋាបេតីតិ សម្ពន្ធោ។ "**វិសមដ្ឋានេ បិតមហារុក្ខេ**"តិ ឥទំ បឋមំ សមុដ្ឋាបេតព្ពតំ សន្ធាយ វុត្តំ។

ចក្កវាឡបព្ពតម្បិ សិនេរុបព្ពតម្បីតិ មហាបថវិយា វិបរិវត្តនេនេវ វិបរិវត្តិតំ ចក្កវាឡបព្ពតម្បិ សិនេរុបព្ពតម្បិ វាតោ ឧក្ខិបិត្វា អាកាសេ ខិបតិ។ **តេ** ចក្កវាឡបព្ពតាទយោ។ **អភិហន្ត្វា**តិ ឃដ្ដេត្វា។ **អញ្ញមញ្ញ**ន្តិ ឯកិស្សា លោកធាតុយា ចក្កវាឡហិមវន្តសិនេរុំ អញ្ញិស្សា លោកធាតុយា ចក្កវាឡាទីហីតិ ឯវំ អញ្ញមញ្ញំ សមាគមវសេន ឃដ្ដេត្វា។ **សព្ពសង្ខារគត**ន្តិ បថវីសន្ធារកឧទកំ, តំសន្ធារកវាតន្តិ សព្ពំ សង្ខារគតំ វិនាសេត្វា សយម្បិ វិនស្សតិ អវដ្ឋានស្ស ការណាភាវតោ។

៤០៩. យទិបិ សង្ខារានំ អហេតុកោ សរសនិរោធោ វិនាសកាភាវតោ, សន្តាននិរោធោ បន ហេតុវិរហិតោ នត្ថិ យថា តំ សត្តកាយេសូតិ។ ភាជនលោកស្សាបិ សហេតុកេន វិនាសេន ភវិតព្ពន្តិ ហេតុំ បុច្ឆតិ “**កឹ ការណា ឯវំ លោកោ វិនស្សតី**”តិ។ ឥតរោ យថា តត្ថ និព្ពត្តនកសត្តានំ បុញ្ញពលេន បឋមំ លោកោ វិវដ្ដតិ, ឯវំ តេសំ បាបពលេន សំវដ្ដតីតិ ទស្សេន្តោ “**អកុសលមូលការណា**”តិ អាហ។ យថា ហិ រាគទោសមោហានំ អធិកភាវេន យថាក្កមំ រោគន្តរកប្បោ, សត្ថន្តរកប្បោ, ទុព្ភិក្ខន្តរកប្បោតិ ឥមេ តិវិធា អន្តរកប្បា វិវដ្ដដ្ឋាយិម្ហិ អសង្ខ្យេយ្យកប្បេ ជាយន្តិ, ឯវមេតេ យថាវុត្តា តយោ សំវដ្ដា រាគាទីនំ អធិកភាវេនេវ ហោន្តីតិ ទស្សេន្តោ “**អកុសលមូលេសុ ហី**”តិអាទិមាហ។ **ឧស្សន្នតរេ**តិ អតិវិយ ឧស្សន្នេ។ ទោសេ ឧស្សន្នតរេ អធិកតរទោសេន វិយ តិក្ខតរេន ខារុទកេន វិនាសោ យុត្តោតិ វុត្តំ “**ទោសេ ឧស្សន្នតរេ ឧទកេន វិនស្សតី**”តិ។ បាកដសត្តុសទិសស្ស ទោសស្ស អគ្គិសទិសតា, អបាកដសត្តុសទិសស្ស រាគស្ស ខារុទកសទិសតា ច យុត្តាតិ អធិប្បាយេន “**ទោសេ ឧស្សន្នតរេ អគ្គិនា, រាគេ ឧស្សន្នតរេ ឧទកេនា**”តិ កេចិវាទស្ស អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។ រាគោ សត្តានំ ពហុលំ បវត្តតីតិ រាគវសេន ពហុសោ លោកវិនាសោ។

៤១០. ឯវំ បសង្គេន សំវដ្ដាទិកេ បកាសេត្វា ឥទានិ យថាធិកតំ នេសំ អនុស្សរណាការំ ទស្សេតុំ “**បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរន្តោបី**”តិអាទិ អារទ្ធំ។

“**អមុត្រាសិំ សំវដ្ដកប្បេ**”តិ ឥទំ សំវដ្ដកប្បស្ស អាទិតោ **បាឡិយំ** (ទី. និ. ១.២៤៤) គហិតត្តា វុត្តំ។ តត្ថាបិ ហិ ឥមស្ស កតិបយំ កាលំ ភវាទីសុ សំសរណំ ឧបលព្ភតីតិ។ សំវដ្ដកប្បេ វា វដ្ដមានេសុ ភវាទីសុ ឥមស្ស ឧបបត្តិ អហោសិ, តំទស្សនមេតំ ទដ្ឋព្ពំ។ អថ វា **អមុត្រាសិំ សំវដ្ដកប្បេ**តិ ឯត្ថ **វា**-សទ្ទោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោ ទដ្ឋព្ពោ, តេន ច អនិយមត្ថេន ឥតរាសង្ខ្យេយ្យានម្បិ សង្គហោ សិទ្ធោ ហោតិ។ **ភវេ វា**តិអាទីសុ កាមាទិភវេ វា អណ្ឌជាទិ**យោនិយា វា** ទេវាទិ **គតិយា វា** នានត្តកាយនានត្តសញ្ញីអាទិ**វិញ្ញាណដ្ឋិតិយា វា សត្តាវាសេ វា** ខត្តិយាទិ **សត្តនិកាយេ វា**។ **អាសិ**ន្តិ អហោសិំ។ **វណ្ណសម្បត្តិំ វា**តិ **វា**-សទ្ទេន វណ្ណវិបត្តិំ វាតិ ទស្សេតិ។

សាលិមំសោទនាហារោ វា គិហិកាលេ។ **បវត្តផលភោជនោ វា** តាបសាទិកាលេ។ **សាមិសា** គេហស្សិតា សោមនស្សាទយោ។ **និរាមិសា** នេក្ខម្មស្សិតា។ **អាទិ**-សទ្ទេន វិវេកជសមាធិជសុខាទីនំ សង្គហោ។

“អមុត្រាសិ”ន្តិអាទិនា សព្ពំ យាវទិច្ឆកំ អនុស្សរណំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អញ្ញថា អត្ថំ ទស្សេតុំ “**អបិចា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អមុត្រាសិ**ន្តិ សាមញ្ញនិទ្ទេសោយំ, ព្យាបនិច្ឆាលោបោ វា, អមុត្រ អមុត្រាសិន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **អនុបុព្ពេន អារោហន្តស្ស យាវទិច្ឆកំ អនុស្សរណ**ន្តិ ឯត្ថ **អារោហន្តស្សា**តិ បដិលោមតោ ញាណេន បុព្ពេនិវាសំ អារោហន្តស្ស។ **បច្ចវេក្ខណ**ន្តិ អនុស្សរិតានុស្សរិតស្ស បច្ចវេក្ខណំ, ន អនុស្សរណំ។ **ឥតី**តិ វុត្តត្ថនិទស្សនំ។ តញ្ច ខោ យថារហតោ, ន យថានុបុព្ពតោតិ ទស្សេន្តោ “**នាមគោត្តវសេនា**”តិអាទិមាហ។ **វណ្ណាទីហី**តិ វណ្ណាហារវេទយិតាយុបរិច្ឆេទេហិ។ **ឱទាតោតី**តិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, បការត្ថោ វា, តេន ឯវមាទិ ឯវំបការ**នានត្តតោ**តិ ទស្សិតំ ហោតិ។

បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចុតូបបាតញាណកថាវណ្ណនា

៤១១. **ចុតិយា**តិ ចវនេ។ **ឧបបាតេ**តិ ឧបបជ្ជនេ។ សមីបត្ថេ ចេតំ ភុម្មវចនំ, ចុតិក្ខណសាមន្តា, ឧបបត្តិក្ខណសាមន្តា ចាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តថា ហិ វក្ខតិ “យេ បន អាសន្នចុតិកា”តិអាទិ (វិសុទ្ធិ. ២.៤១១)។ ទិព្ពចក្ខុញាណេនេវ សត្តានំ ចុតិ ច ឧបបត្តិ ច ញាយតីតិ អាហ “**ទិព្ពចក្ខុញាណន្តិ វុត្តំ ហោតី**”តិ។ **ទិព្ពសទិសត្តា**តិអាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ អយំ បន វិសេសោ – តត្ថ “សោតធាតូ”តិ បទំ អបេក្ខិត្វា ឥត្ថិលិង្គវសេន វុត្តំ, ឥធ នបុំសកលិង្គវសេន វត្តព្ពំ។ តត្ថ ច អាលោកបរិគ្គហេន បយោជនំ នត្ថិ, ឥធ អត្ថីតិ វុត្តំ “**អាលោកបរិគ្គហេន មហាជុតិកត្តាបិ ទិព្ព**”ន្តិ, កសិណាលោកានុគ្គហេន បត្តព្ពត្តា, សយំ ញាណាលោកផរណភាវេន ច មហាជុតិកភាវតោតិ អត្ថោ។ មហាជុតិកម្បិ ហិ “ទិព្ព”ន្តិ វុច្ចតិ “ទិព្ពមិទំ ព្យម្ហ”ន្តិអាទីសុ។ **មហាគតិកត្តា**តិ មហានីយគមនត្តា, វិម្ហយនីយបវត្តិកត្តាតិ អត្ថោ។ វិម្ហយនីយា ហិស្ស បវត្តិ តិរោកុដ្ឌាទិគតរូបទស្សនតោ។ “ទិព្ពសទិសត្តា”តិ ច ហីនូបមាទស្សនំ ទេវតានំ ទិព្ពចក្ខុតោបិ ឥមស្ស មហានុភាវត្តា។ តេន ទិព្ពចក្ខុលាភាយ យោគិនោ បរិកម្មករណំ តប្បដិបក្ខាភិភវស្ស អត្ថតោ តស្ស វិជយិច្ឆា នាម ហោតិ, ទិព្ពចក្ខុលាភី ច ឥទ្ធិមា ទេវតានំ វចនគ្គហណក្ខមនជម្មទានវសេន មហាមោគ្គល្លានត្ថេរាទយោ វិយ ទានគ្គហណលក្ខណេ, វោហារេ ច បវត្តេយ្យាតិ ឯវំ វិហារវិជយិច្ឆាវោហារជុតិគតិសង្ខាតានំ អត្ថានំ វសេន

ឥមស្ស អភិញ្ញាញាណស្ស ទិព្ពចក្ខុភាវសិទ្ធិតោ ។ សទ្ទវិទូ ច តេសុ ឯវ អត្ថេសុ ទិវុ-សទ្ទំ ឥច្ឆន្តីតិ វុត្តំ **“តំ សព្ពំ សទ្ទសត្ថានុសារេន វេទិតព្ព”**ន្តិ។

ទស្សនដ្ឋេនាតិ រូបទស្សនភាវេន។ ចក្ខុនា ហិ សត្តា រូបំ បស្សន្តិ។ យថា មំសចក្ខុ វិញ្ញាណាធិដ្ឋិតំ សមវិសមំ អាចិក្ខន្តំ វិយ បវត្តតិ, ន តថា ឥទំ។ ឥទំ បន សយមេវ តតោ សាតិសយំ ចក្ខុកិច្ចការីតិ អាហ **“ចក្ខុកិច្ចករណេន ចក្ខុមិវាតិបិ ចក្ខុ”**ន្តិ។ “ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិហេតុត្តា”តិ សង្ខេបតោ វុត្តមត្ថំ វិវរិតុំ **“យោ ហី”**តិអាទិ វុត្តំ។ **ឧច្ឆេទទិដ្ឋិំ គណ្ហាតិ** បរតោ ឧបបត្តិយា អទស្សនតោ ឯត្តោវាយំ សត្តោ ឧច្ឆិន្នោ, ឯវមិតរេបីតិ។ **នវសត្តបាតុភាវទិដ្ឋិំ គណ្ហាតិ** លាភី អធិច្ចសមុប្បត្តិកោ វិយ។ **ពុទ្ធបុត្តា បស្សន្តិយេវា**តិ ឧត្តរបទាវធារណំ, ន បុរិមបទាវធារណំ។ ឯវំ ហិ **ជយទ្ទិសជាតកា**ទីហិ អវិរោធោ សិទ្ធោ ហោតិ។

មនុស្សានំ ឥទន្តិ មានុសកំ, មនុស្សានំ គោចរភូតំ រូបារម្មណំ។ តទញ្ញស្ស បន ទិព្ពតិរោហិតាតិសុខុមាទិភេទស្ស រូបស្ស ទស្សនតោ **អតិក្កន្តមានុសកំ**។ ឯវរូបញ្ច មនុស្សូបចារំ អតិក្កន្តំ នាម ហោតីតិ អាហ **“មនុស្សូបចារំ អតិក្កមិត្វា រូបទស្សនេនា”**តិ។ ឯវំ វិសយមុខេន ទស្សេត្វា ឥទានិ វិសយីមុខេន ទស្សេតុំ **“មានុសកំ វា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថាបិ មំសចក្ខាតិក្កមោ តស្ស កិច្ចាតិក្កមេនេវ ទដ្ឋព្ពោ។

ទិព្ពចក្ខុនាតិ ទិព្ពចក្ខុញាណេនបិ។ **ទដ្ឋុំ ន សក្កា** ខណស្ស អតិឥត្តរតាយ អតិសុខុមតាយ កេសញ្ចិ រូបស្ស។ អបិច ទិព្ពចក្ខុស្ស បច្ចុប្បន្នំ រូបារម្មណំ, តញ្ច បុរេជាតបច្ចយភូតំ, ន ច អាវជ្ជនបរិកម្មេហិ វិនា មហគ្គតស្ស បវត្តិ អត្ថិ, នាបិ ឧប្បជ្ជមានមេវ រូបំ អារម្មណបច្ចយោ ភវិតុំ សក្កោតិ, ភិជ្ជមានំ វា។ តស្មា “ចុតូបបាតក្ខណេ រូបំ ទិព្ពចក្ខុនា ទដ្ឋុំ ន សក្កា”តិ សុវុត្តមេតំ។ យទិ ទិព្ពចក្ខុញាណំ រូបារម្មណមេវ, អថ កស្មា “សត្តេ បស្សតី”តិ វុត្តន្តិ? យេភុយ្យេន សត្តសន្តានគតរូបទស្សនតោ ឯវំ វុត្តំ។ សត្តគហណស្ស វា ការណភាវតោ វោហារវសេន វុត្តន្តិបិ កេចិ។ តេ ចវមានាតិ អធិប្បេតាតិ សម្ពន្ធោ។ **ឯវរូបេ**តិ ន ចុតូបបាតក្ខណសមង្គិនោតិ អធិប្បាយោ។

មោហូបនិស្សយំ នាម កម្មំ និហីនំ និហីនផលំ ហោតីតិ អាហ **“មោហនិស្សន្ទយុត្តត្តា”**តិ។ **តព្ពិបរីតេ**តិ តស្ស ហីឡិតាទិភាវស្ស វិបរីតេ , អហីឡិតេ អនោហីឡិតេ អនោញ្ញាតេ អនវញ្ញាតេ ចិត្តីកតេតិ អត្ថោ។ **សុវណ្ណេ**តិ សុន្ទរវណ្ណេ។ **ទុព្ពណ្ណេ**តិ អសុន្ទរវណ្ណេ។ សា បនាយំ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណតា យថាក្កមំ កម្មស្ស អទោសទោសូបនិស្សយតាយ ហោតីតិ អាហ **“អទោសនិស្សន្ទយុត្តត្តា”**តិអាទិ។ សុន្ទរំ គតឹ គតា សុគតាតិ អាហ **“សុគតិគតេ”**តិ, សុគតឹ ឧបបន្នេតិ អត្ថោ។ អលោភជ្ឈាសយា សត្តា វទញ្ញូ វិគតមច្ឆេរា អលោភូបនិស្សយេន កម្មុនា សុភគា សមិទ្ធា ហោន្តីតិ អាហ **“អលោភនិស្សន្ទយុត្តត្តា វា អឌ្ឍេ មហទ្ធនេ”**តិ។ ទុក្ខំ គតឹ គតា ទុគ្គតាតិ អាហ **“ទុគ្គតិគតេ”**តិ។ លោភជ្ឈាសយា សត្តា លុទ្ធា មច្ឆរិនោ លោភូបនិស្សយេន កម្មុនា ទុគ្គតា ទុរូបេតា ហោន្តីតិ អាហ **“លោភនិស្សន្ទយុត្តត្តា វា ទលិទ្ទេ អប្បន្នបានេ”**តិ។

ឧបចិតន្តិ ផលាវហភាវេន កតំ។ យថា កតំ ហិ កម្មំ ផលទានសមត្ថំ ហោតិ, តថា កតំ ឧបចិតំ។ **ចវមានេតិអាទីហិ ទិព្ពចក្ខុកិច្ចំ វុត្ត**ន្តិ វិសយមុខេន វិសយីព្យាបារមាហ។ **បុរិមេហី**តិ វា “ទិព្ពេន ចក្ខុនា”តិអាទីនិ បទានិ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អាទីហី**តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោ ។ តស្មា “ទិព្ពេន...បេ.... បស្សតី”តិ ឥមេហិ, “ចវមានេ”តិអាទីហិ ច ទិព្ពចក្ខុកិច្ចំ វុត្តន្តិ អត្ថោ។

ឥមិនា បន បទេនាតិ “យថាកម្មូបគេ សត្តេ បជានាតី”តិ ឥមិនា វាក្យេន។ **ឥធ ភិក្ខូ**តិ ឥមស្មឹ សាសនេ ភិក្ខុ, ទិព្ពចក្ខុញាណលាភីតិ អធិប្បាយោ។ **សោ** ច ទិព្ពចក្ខុញាណលាភី នេរយិកេ ច សត្តេ បច្ចក្ខតោ ទិស្វា ឋិតោ។ **ឯវំ មនសិ ករោតី**តិ តេសំ នេរយិកានំ និរយសំវត្តនិយស្ស កម្មស្ស ញាតុកាមតាវសេន បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ បរិកម្មវសេន មនសិ ករោតិ។ **កឹ នុ ខោ**តិអាទិ មនសិការវិធិទស្សនំ។ ឯវំ បន បរិកម្មំ កត្វា បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋិតស្ស តំ កម្មំ អារម្មណំ កត្វា អាវជ្ជនំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មឹ និរុទ្ធេ ចត្តារិ, បញ្ច វា ជវនានិ ជវន្តីតិអាទិ សព្ពំ វុត្តនយមេវ។ **“វិសុំ បរិកម្មំ នាម នត្ថី”**តិ ឥទំ បន ទិព្ពចក្ខុញាណេន វិនា យថាកម្មូបគញាណស្ស វិសុំ បរិកម្មំ នត្ថីតិ អធិប្បាយេន វុត្តំ។ ឯវញ្ចេតំ ឥច្ឆិតព្ពំ, អញ្ញថា យថាកម្មូបគញាណស្ស មហគ្គតភាវោ ឯវ ន សិយា។ ទេវានំ ទស្សនេបិ ឯសេវ នយោ។ នេរយិកទេវគ្គហណំ ចេត្ថ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ អាកង្ខមានោ ហិ ទិព្ពចក្ខុលាភី អញ្ញគតិកេសុបិ ឯវំ បដិបជ្ជតិយេវ។ តថា ហិ វក្ខតិ “អបាយគ្គហណេន តិរច្ឆានយោនឹ ទីបេតី”តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៤១១), “សុគតិគ្គហណេន មនុស្សគតិបិ សង្គយ្ហតី”តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៤១១) ច។ តំ និរយសំវត្តនិយំ កម្មំ អារម្មណំ ឯតស្សាតិ **តំកម្មារម្មណំ។ ផារុសកវនាទីសូ**តិ **អាទិ-**សទ្ទេន ចិត្តលតាវនាទីនំ សង្គហោ។

យថា ចិមស្សាតិ យថា ច ឥមស្ស យថាកម្មូបគញាណស្ស វិសុំ បរិកម្មំ នត្ថិ, ឯវំ អនាគតំសញាណស្សាបីតិ វិសុំ បរិកម្មាភាវំ និទស្សេតិ។ តត្ថ ការណមាហ “**ទិព្ពចក្ខុបាទកានេវ ហិ ឥមានី**”តិ។ តត្រាយមធិប្បាយោ – យថា ទិព្ពចក្ខុលាភី និរយាទិអភិមុខំ អាលោកំ វឌ្ឍេត្វា, នេរយិកាទិកេ សត្តេ ទិស្វា តេហិ បុព្ពេ អាយូហិតំ និរយសំវត្តនិយាទិកំ កម្មំ តាទិសេន សមាទានេន, តជ្ជេន ច មនសិការេន បរិច្ឆតេ ចិត្តេ យាថាវតោ ជានាតិ, ឯវំ យស្ស យស្ស សត្តស្ស សមនន្តរា អនាគតំ អត្តភាវំ ញាតុកាមោ តំ តំ ឱទិស្ស អាលោកំ វឌ្ឍេត្វា តេន តេន អតីតេ, ឯតរហិ វា អាយូហិតំ តស្ស និព្ពត្តកំ កម្មំ យថាកម្មូបគញាណេន ទិស្វា តេន និព្ពត្តេតព្ពំ អនាគតំ អត្តភាវំ ញាតុកាមោ តាទិសេន សមាទានេន, តជ្ជេន ច មនសិការេន បរិច្ឆតេ ចិត្តេ យាថាវតោ ជានាតិ។ ឯសេវ នយោ តតោ បរេសុបិ អត្តភាវេសុ។ ឯតំ **អនាគតំសញាណំ** នាម។ យស្មា ឯតំ ទ្វយំ ទិព្ពចក្ខុញាណេ សតិយេវ សិជ្ឈតិ, នាសតិ។ តេន វុត្តំ “**ឥមានិ ទិព្ពចក្ខុនា សហេវ ឥជ្ឈន្តី**”តិ។

កាយេន ទុដ្ឋុ ចរិតំ, កាយតោ វា ឧប្បន្នំ កិលេសបូតិកត្តា ទុដ្ឋំ ចរិតំ កាយទុច្ចរិតន្តិ ឯវំ យោជេតព្ពោ។ **កាយោ**តិ ចេត្ថ ចោបនកាយោ អធិប្បេតោ។ កាយវិញ្ញត្តិវសេន បវត្តំ អកុសលំ កាយកម្មំ **កាយទុច្ចរិត**ន្តិ។ **ឥតរេសូ**តិ វចីមនោទុច្ចរិតេសុ។ យស្មិំ សន្តានេ កម្មំ កតូបចិតំ, អសតិស្ស អន្តរុបច្ឆេទេ វិបាការហភាវស្ស អវិគច្ឆនតោ សោ តេន សហិតោយេវាតិ វត្តព្ពោតិ អាហ “**សមន្នាគតាតិ សមង្គីភូតា**”តិ។ “**អនត្ថកាមា ហុត្វា**”តិ ឯតេន មាតាបិតរោ វិយ បុត្តានំ, អាចរិយុបជ្ឈាយា វិយ ច និស្សិតកានំ អត្ថកាមា ហុត្វា គរហកា ឧបវាទកា ន ហោន្តីតិ ទស្សេតិ។ **គុណបរិធំសនេនា**តិ វិជ្ជមានានំ គុណានំ វិទ្ធំសនេន, វិនាសនេនាតិ អត្ថោ។ ននុ ច អន្តិមវត្ថុនាបិ ឧបវាទោ គុណបរិធំសនមេវាតិ? សច្ចមេតំ។ គុណាតិ បនេត្ថ ឈានាទិវិសេសា ឧត្តរិមនុស្សធម្មា អធិប្បេតាតិ សីលបរិធំសនំ វិសុំ គហិតំ។ តេនាហ “**នត្ថិ ឥមេសំ សមណធម្មោ**”តិអាទិ។ **សមណធម្មោ**តិ ច សីលសំយមំ សន្ធាយ វទតិ។ **ជានំ វា**តិ យំ ឧបវទតិ, តស្ស អរិយភាវំ ជានន្តោ វា។ **អជានំ វា**តិ អជានន្តោ វា។ ជាននំ អជាននំ ចេត្ថ អប្បមាណំ, អរិយភាវោ ឯវ បមាណំ។ តេនាហ “**ឧភយថាបិ អរិយូបវាទោវ ហោតី**”តិ។ “អរិយោ”តិ បន អជានតោ អទុដ្ឋចិត្តស្សេវ តត្ថ អរិយគុណាភាវំ បវេទេន្តស្ស គុណបរិធំសនំ ន ហោតីតិ តស្ស អរិយូបវាទោ នត្ថីតិ វទន្តិ។ **សតេកិច្ឆំ បន ហោតិ** ខមាបនេន, ន អនន្តរិយំ វិយ អតេកិច្ឆំ។

វុឌ្ឍតីតិ គុទតិ, ទុក្ខំ វេទនំ ឧប្បាទេតីតិ អត្ថោ។ **ត**ន្តិ តំ ថេរំ, **តំ** វា កិរិយំ។ ជានន្តោ ឯវ ថេរោ “អត្ថិ តេ, អាវុសោ, បតិដ្ឋា”តិ បុច្ឆិ។ ឥតរោបិ សច្ចាភិសមយោ សាសនេ បតិដ្ឋាតិ អាហ “**សោតាបន្នោ អហ**”ន្តិ។ ថេរោ តំ ករុណាយមានោ “**ខីណាសវោ តយា ឧបវទិតោ**”តិ អត្តានំ អាវិកាសិ។

សចេ នវកតរា ហោន្តិ តស្មិំ វិហារេ ភិក្ខូ។ **សម្មុខា អខមាបេន្តេបី**តិ បុរតោ ខមាបនេ អសម្ភវន្តេបិ។ “អខមន្តេ”តិ វា បាឋោ។ តំ សោតាបន្នស្ស វសេន វេទិតព្ពំ។

បរិនិព្ពុតមញ្ចដ្ឋានន្តិ បូជាករណដ្ឋានំ សន្ធាយាហ។

សមាទាតព្ពដ្ឋេន សមាទានានិ, កម្មានិ សមាទានានិ យេសំ, តេ កម្មសមាទានា, មិច្ឆាទិដ្ឋិវសេន កម្មសមាទានា, ហេតុអត្ថំ វា អន្តោគធំ កត្វា មិច្ឆាទិដ្ឋិវសេន បរេ កម្មេសុ សមាទាបកា **មិច្ឆាទិដ្ឋិកម្មសមាទានា**។ តយិមមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**មិច្ឆាទិដ្ឋិវសេនា**”តិអាទិមាហ។ **សីលសម្បន្នោ**តិអាទិ បរិបក្កិន្ទ្រិយស្ស មគ្គសមង្គិនោ វសេន វុត្តំ។ អគ្គមគ្គដ្ឋេ បន វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ **អញ្ញ**ន្តិ អរហត្តំ។ **ឯវំសម្បទ**ន្តិ យថា តំ អវស្សម្ភាវី, ឯវមិទម្បីតិ អត្ថោ។ **តំ វាចំ អប្បហាយា**តិអាទីសុ អរិយូបវាទំ សន្ធាយ “បុន ឯវរូបិំ វាចំ ន វក្ខាមី”តិ វទន្តោ វាចំ បជហតិ នាម, “បុន ឯវរូបំ ចិត្តំ ន ឧប្បាទេស្សាមី”តិ ចិន្តេន្តោ ចិត្តំ បជហតិ នាម, “បុន ឯវរូបិំ ទិដ្ឋិំ ន គណ្ហិស្សាមី”តិ បជហន្តោ ទិដ្ឋិំ បជហតិ នាម, តថា អករោន្តោ នេវ បជហតិ, ន បដិនិស្សជ្ជតិ។ **យថាភតំ និក្ខិត្តោ, ឯវំ និរយេ**តិ យថា និរយបាលេហិ អាហរិត្វា និរយេ ឋបិតោ, ឯវំ និរយេ ឋបិតោយេវាតិ អត្ថោ។ មិច្ឆាទិដ្ឋិវសេន អកត្តព្ពំ នាម បាបំ នត្ថិ, យតោ សំសារខាណុភាវោបិ នាម ហោតីតិ អាហ “**មិច្ឆាទិដ្ឋិបរមានិ, ភិក្ខវេ, វជ្ជានី**”តិ។

“ឧច្ឆិន្នភវនេត្តិកោ, ភិក្ខវេ, តថាគតស្ស កាយោ តិដ្ឋតិ, អយញ្ចេវ កាយោ, ពហិទ្ធា ច នាមរូប”ន្តិ (ទី. និ. ១.១៤៧) ឯវមាទីសុ វិយ ឥធ កាយ-សទ្ទោ ខន្ធបញ្ចកវិសយោតិ អាហ “**កាយស្ស ភេទាតិ ឧបាទិន្នក្ខន្ធបរិច្ចាគា**”តិ។ អវីតរាគស្ស មរណតោ បរំ នាម ភវន្តរុបាទានមេវាតិ អាហ “**បរំ មរណាតិ តទនន្តរំ អភិនិព្ពត្តិក្ខន្ធគ្គហណេ**”តិ។ យេន តិដ្ឋតិ, តស្ស ឧបច្ឆេទេនេវ កាយោ ភិជ្ជតីតិ អាហ “**កាយស្ស ភេទាតិ ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស ឧបច្ឆេទា**”តិ។

ឯតិ ឥមស្មា សុខន្តិ អយោ, បុញ្ញន្តិ អាហ “**បុញ្ញសម្ភតា អយា**”តិ។ អយន្តិ ឯតស្មា សុខានីតិ អាយោ, បុញ្ញកម្មាទិសុខសាធនំ។ តេនាហ “**សុខានំ វា អាយស្ស អភាវា**”តិ។ ឥយតិ អស្សាទិយតីតិ អយោ, អស្សាទោតិ អាហ “**អស្សាទសញ្ញិតោ អយោ**”តិ។

នាគរាជាទីនន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន សុបណ្ណាទីនំ សង្គហោ។ **អសុរសទិស**ន្តិ បេតាសុរសទិសំ។ **សោ**តិ អសុរកាយោ។ **សព្ពសមុស្សយេហី**តិ សព្ពេហិ សម្បត្តិសមុស្សយេហិ។ **វុត្តវិបរិយាយេនា**តិ “សុដ្ឋុ ចរិតំ, សោភនំ វា ចរិតំ អនវជ្ជត្តា”តិអាទិនា “កាយទុច្ចរិតេនា”តិអាទីនំ បទានំ វុត្តស្ស អត្ថស្ស វិបរិយាយេន។

និគមនវចនំ វុត្តស្សេវត្ថស្ស បុន វចនន្តិ កត្វា។ **អយមេត្ថ សង្ខេបត្ថោ**តិ “ទិព្ពេន ចក្ខុនា...បេ.... បស្សតី”តិ ឯត្ថ អយំ យថាវុត្តោ សង្ខេបត្ថោ។

៤១២. **កសិណារម្មណ**ន្តិ អដ្ឋន្នម្បិ កសិណានំ វសេន កសិណារម្មណំ។ **សព្ពាការេនា**តិ “ចុទ្ទសវិធេន ចិត្តបរិទមនេន អដ្ឋង្គសមន្នាគមេន ភូមិបាទបទមូលសម្បាទនេនា”តិ ឥមិនា សព្ពប្បការេន។ **អភិនីហារក្ខមំ** ទិព្ពចក្ខុញាណាភិមុខំ បេសនារហំ បេសនយោគ្គំ **កត្វា។ អាសន្នំ កាតព្ព**ន្តិ ទិព្ពចក្ខុញាណុប្បត្តិយា សមីបភូតំ កាតព្ពំ។ តត្ថ ឧបចារជ្ឈានំ បគុណតរំ កត្វា អារម្មណញ្ច វឌ្ឍេតព្ពំ។ តេនាហ “**ឧបចារជ្ឈានគោចរំ កត្វា វឌ្ឍេត្វា ឋបេតព្ព**”ន្តិ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ វឌ្ឍិតេ កសិណារម្មណេ។ **អប្បនា**តិ ឈានវសេន អប្បនា។ ន ហិ អកតបរិកម្មស្ស អភិញ្ញាវសេន អប្បនា ឥជ្ឈតិ។ តេនាហ “**បាទកជ្ឈាននិស្សយំ ហោតី**”តិ, បាទកជ្ឈានារម្មណំ ហោតីតិ អត្ថោ។ **ន បរិកម្មនិស្សយ**ន្តិ បរិកម្មស្ស តំ កសិណារម្មណំ អបស្សយោ ន ហោតិ។ តថា សតិ រូបទស្សនំ ន សិយា។ **ឥមេសូ**តិ យថាវុត្តេសុ តេជោកសិណាទីសុ តីសុ កសិណេសុ។ **ឧប្បាទេត្វា**តិ ឧបចារជ្ឈានុប្បាទនេន ឧប្បាទេត្វា។ ឧបចារជ្ឈានបវត្តិយា ហិ សទ្ធិំ បដិភាគនិមិត្តុប្បត្តិ។ **តត្ថា**តិ កសិណនិទ្ទេសេ។

អន្តោយេវ រូបគតំ បស្សិតព្ពំ ន ពហិទ្ធា វិក្ខេបាបត្តិហេតុភាវតោ។ **បរិកម្មស្ស វារោ អតិក្កមតី**តិ ឥទ បរិកម្មំ នាម យថាវុត្តកសិណារម្មណំ ឧបចារជ្ឈានំ, តំ រូបគតំ បស្សតោ ន បវត្តតិ។ កសិណាលោកវសេន ច រូបគតទស្សនំ, កសិណាលោកោ ច បរិកម្មវសេនាតិ តទុភយម្បិ បរិកម្មស្ស អប្បវត្តិយា ន ហោតិ។ តេនាហ “**តតោ អាលោកោ អន្តរធាយតិ, តស្មិំ អន្តរហិតេ រូបគតម្បិ ន ទិស្សតី**”តិ។ រូបគតំ បស្សតោ បរិកម្មស្ស វារោ អតិក្កមតិ, បរិកម្មមតិក្កន្តស្ស កសិណារម្មណំ ញាណំ ន ហោតីតិ រូបគតំ ន ទិស្សតិ, កថំ បន បដិបជ្ជិតព្ពន្តិ អាហ “**អថានេនា**”តិអាទិ។ **ឯវំ អនុក្កមេនា**តិ បុនប្បុនំ បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា តតោ តតោ វុដ្ឋាយ អភិណ្ហំ អាលោកស្ស ផរណវសេន អាលោកោ ថាមគតោ ហោតិ ចិរដ្ឋាយី។ តថា ច សតិ តត្ថ សុចិរម្បិ រូបគតំ បស្សតេវ។ តេន វុត្តំ “**ឯត្ថ អាលោកោ...បេ.... ហោតី**”តិ។

ស្វាយមត្ថោ តិណុក្កូបមាយ វិភាវេតព្ពោតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**រត្តិំ តិណុក្កាយា**”តិអាទិ។ តត្ថ **បុនប្បុនំ បវេសន**ន្តិ បុនប្បុនំ បាទកជ្ឈានសមាបជ្ជនំ។ **ថាមគតាលោកស្ស យថាបរិច្ឆេទេន ឋាន**ន្តិ យត្តកំ ឋានំ បរិច្ឆិន្ទិត្វា កសិណំ វឌ្ឍិតំ, ថាមគតស្ស អាលោកស្ស តត្តកំ ផរិត្វា អវដ្ឋានំ។

អនាបាថគតន្តិ អាបាថគមនយោគ្យស្ស វសេន វុត្តំ។ អន្តោកុច្ឆិគតាទិ បន តទភាវតោ តេន វិសេសិតព្ពមេវ។ **តទេវា**តិ ទិព្ពចក្ខុមេវ ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតេសុ រូបមារព្ភ បវត្តចិត្តេសុ។ **រូបទស្សនសមត្ថ**ន្តិ រូបំ សភាវតោ វិភាវនសមត្ថំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ វិយ។ **បុព្ពភាគចិត្តានី**តិ អាវជ្ជនបរិកម្មសង្ខាតានិ បុព្ពភាគចិត្តានិ។ តានិ ហិ អារម្មណំ ករោន្តានិបិ ន យាថាវតោ តំ វិភាវេត្វា បវត្តន្តិ អាវជ្ជនសម្បដិច្ឆនចិត្តានិ វិយ។

តំ បនេតំ ទិព្ពចក្ខុ។ **បរិបន្ថោ**តិ អន្តរាយិកោ។ **ឈានវិព្ភន្តកោ**តិ ឈានុម្មត្តកោ ឈានភាវនាមុខេន ឧម្មាទប្បត្តោ។ **អប្បមត្តេន ភវិតព្ព**ន្តិ “ទិព្ពចក្ខុ មយា អធិគត”ន្តិ សន្តោសំ អនាបជ្ជិត្វា វិបស្សនានុយោគវសេន វា សច្ចាភិសមយវសេន វា អប្បមត្តេន ភវិតព្ពំ។

“ឯវំ បស្សិតុកាមេនា”តិអាទិនា ទិព្ពចក្ខុស្ស នានាវជ្ជនបរិកម្មញ្ចេវ ទិព្ពចក្ខុញាណញ្ច ទស្សិតំ, ន តស្ស ឧប្បត្តិក្កមោតិ តំ ទស្សេតុំ “**តត្រាយ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តំ ហេដ្ឋា វុត្តនយត្តា សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ចុតូបបាតញាណកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា

៤១៣. **ឥតី**តិ ឯវំ វុត្តប្បការេនាតិ អត្ថោ។ តេន “សោ ឯវំ សមាហិតេ ចិត្តេ”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៤៤-២៤៥; ម. និ. ១.៣៨៤, ៤៣១-៤៣៣; បារា. ១២-១៤) យថាទស្សិតបាឡិគតឹ, តស្សា អត្ថវិវរណនយញ្ច បច្ចាមសតិ។ សច្ចេសុ វិយ អរិយសច្ចានិ ខន្ធេសុ ឧបាទានក្ខន្ធា អន្តោគធា។ តទុភយេ ច សភាវតោ, សមុទយតោ, អត្ថង្គមតោ, អស្សាទតោ, អាទីនវតោ, និស្សរណតោ ច យថាភូតំ សយម្ភុញាណេន អវេទិ អញ្ញាសិ បដិវិជ្ឈិ បវេទេសិ វាតិ សាតិសយេន បញ្ចក្ខន្ធាវពោធេន ភគវា ថោមេតព្ពោតិ អាហ “**បញ្ចក្ខន្ធវិទូ**”តិ។ ញត្វា វិញ្ញេយ្យាតិ សម្ពន្ធោ។ **តាសូ**តិ បញ្ចសុ អភិញ្ញាសុ។ តគ្គហណេនេវ ច បរិភណ្ឌញាណានំ គហិតត្តា “បញ្ចា”តិ វុត្តំ។ តេនាហ “**ឯតាសុ ហី**”តិអាទិ។

តត្ថ **បរិភណ្ឌញាណានី**តិ បរិវារញាណានិ។ យថា ហិ សិនេរុស្ស បរិវារដ្ឋានានិ យានិ តំសិទ្ធិយា សិទ្ធានិ មេខលដ្ឋានានិ បរិភណ្ឌានីតិ វុច្ចន្តិ, ឯវំ ឥមានិបិ ទិព្ពចក្ខុសិទ្ធិយា សិទ្ធានិ តស្ស បរិភណ្ឌានីតិ វុត្តានិ។ **ឥធាគតានី**តិ ឯត្ថ **ឥធា**តិ យថាទស្សិតានិ សុត្តបទានិ សន្ធាយ វុត្តំ។ តតោ អញ្ញេសុ បន សាមញ្ញផលាទីសុ មនោមយញាណម្បិ វិសុំ អភិញ្ញាញាណភាវេន អាគតំ។

“**តេសូ**”តិ ឥទំ បច្ចាមសនំ កឹ តិកានំ, ឧទាហុ អារម្មណានន្តិ? កិញ្ចេត្ថ យទិ តិកានំ, តទយុត្តំ។ ន ហិ តិកេសុ អភិញ្ញាញាណានិ បវត្តន្តិ។ អថ អារម្មណានំ, តម្បិ អយុត្តំ។ ន ហិ អញ្ញំ ឧទ្ទិសិត្វា អញ្ញស្ស បច្ចាមសនំ យុត្តន្តិ។ យថា ឥច្ឆតិ, តថា ភវតុ តាវ តិកានំ, ននុ វុត្តំ “ន ហិ តិកេសុ អភិញ្ញាញាណានិ បវត្តន្តី”តិ? នាយំ វិរោធោ តិកវោហារេន អារម្មណានំយេវ គយ្ហមានត្តា។ អថ វា បន ហោតុ អារម្មណានំ, ននុ វុត្តំ “ន ហិ អញ្ញំ ឧទ្ទិសិត្វា អញ្ញស្ស បច្ចាមសនំ យុត្ត”ន្តិ? អយម្បិ ន ទោសោ យថាវុត្តការណេនេវាតិ។

៤១៤. អសតិបិ វត្ថុភេទេ ភូមិកាលសន្តានភេទវសេន ភិន្នេសុ **សត្តសុ អារម្មណេសុ**។ តិកវសេន ហេសភេទោ គហិតោ។ ឥទ្ធិវិធញាណស្ស មគ្គារម្មណតាយ អភាវតោ ឥធ មគ្គារម្មណតិកោ ន លព្ភតិ។ **តន្តិ** ឥទ្ធិវិធញាណំ។ **កាយំ ចិត្តសន្និស្សិតំ កត្វា**តិអាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ **ឧបយោគលទ្ធ**ន្តិ លទ្ធឧបយោគវចនំ។ ទុតិយាវិភត្តិវសេន វុត្តំ “**កាយំ បរិណាមេតី**”តិ។ តេនាហ “**រូបកាយារម្មណតោ**”តិ, រូបកាយស្ស វណ្ណារម្មណតោតិ អត្ថោ។

តទេវ ចិត្តន្តិ យទេវ កាយវសេន ចិត្តបរិណាមនេ វុត្តំ បាទកជ្ឈានចិត្តំ, តទេវ។ រាមគាមេ ចេតិយំ ឋបេត្វា សេសេសុ សត្តសុ ចេតិយេសុ ធាតុយោ ឥទ្ធិយា អាហរិត្វា រាជគហេ ភូមិឃរមណ្ឌបេ កតំ **មហាធាតុនិធានំ**។ “**ឥមេ គន្ធា**”តិអាទិនា បច្ចុប្បន្នេ គន្ធាទិកេ គហេត្វាបិ អសុស្សនាទិវិសេសយុត្តំ អនាគតមេវ នេសំ រូបំ អធិដ្ឋានចិត្តស្ស អារម្មណំ ហោតិ អនាគតាធិដ្ឋានត្តា។ **វត្តនិយសេនាសនំ** នាម វិញ្ឈាដវិយំ វិហារោ។ **ទធិរស**ន្តិ ទធិមណ្ឌោ, តំ អធិដ្ឋហន្តស្ស អនាគតំ ទធិវណ្ណំ អារម្មណំ ហោតិ។ **បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ហោតិ** បច្ចុប្បន្នស្ស រូបកាយស្ស អារម្មណករណតោ។

សកាយចិត្តានន្តិ អត្តនោ កាយស្ស, ចិត្តស្ស ច។

៤១៥. **សទ្ទោ ច បរិត្តោ** សព្ពស្ស រូបស្ស កាមាវចរភាវតោ។ **វិជ្ជមានមេវា**តិ វត្តមានំយេវ។

៤១៦. **សោតាបន្នស្ស ចិត្ត**ន្តិ សោតាបន្នស្ស អាវេណិកំ ចិត្តំ។ **សកទាគាមិស្សា**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **យាវ អរហតោ នេតព្ព**ន្តិ “សកទាគាមី អនាគាមិនោ ចិត្តំ ន ជានាតិ, អនាគាមី អរហតោ”តិ ឯវំ នេតព្ពំ។ **សព្ពេស**ន្តិ សព្ពេសំ អរិយានំ ជានាតិ, កោ បន វាទោ អនរិយានំ។ អញ្ញោបិ ច ឧបរិមោ អនាគាមិអាទិ ហេដ្ឋិមស្ស សកទាគាមិអាទិកស្ស ចិត្តំ ជានាតីតិ សម្ពន្ធោ។

អតីតស្ស, អនាគតស្ស ច បរស្ស ចិត្តស្ស ជាននំ សម្ភវតិ, បច្ចុប្បន្នស្ស បន ន សម្ភវតីតិ អធិប្បាយេន បុច្ឆតិ “**កថំ បច្ចុប្បន្នំ អារម្មណំ ហោតី**”តិ។ ឥតរោ យត្ថ សម្ភវតិ, តំទស្សនត្ថំ បច្ចុប្បន្នំ តាវ វិភជិត្វា ទស្សេន្តោ “**បច្ចុប្បន្នំ នាម តិវិធ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឧប្បាទដ្ឋិតិភង្គប្បត្ត**ន្តិ ឧប្បាទំ, ឋិតឹ, ភង្គញ្ច បត្តំ, ខណត្តយបរិយាបន្នន្តិ អត្ថោ។ **ឯត្ថន្តរេ ឯកទ្វេសន្តតិវារា វេទិតព្ពា**តិ ឯត្ថន្តរេ បវត្តា រូបសន្តតិវារា ឯកទ្វេសន្តតិវារា នាមាតិ វេទិតព្ពាតិ អត្ថោ។ អាលោកដ្ឋានតោ ឱវរកំ បវិដ្ឋស្ស បគេវ តត្ថ និសិន្នស្ស វិយ យាវ រូបគតំ បាកដំ ហោតិ។ តត្ថ ឧបឌ្ឍវេលា អវិភូតវារា, ឧបឌ្ឍវេលា វិភូតវារា, តទុភយំ គហេត្វា “**ទ្វេសន្តតិវារា**”តិ វុត្តំ។ តយិទំ ន សព្ពសាធារណំ, ឯកច្ចស្ស សីឃម្បិ បាកដំ ហោតីតិ “ឯកទ្វេសន្តតិវារា”តិ ឯកគ្គហណម្បិ កតំ, អតិបរិត្តសភាវឧតុអាទិសមុដ្ឋានា វា ឯកទ្វេសន្តតិវារា វេទិតព្ពា។

តីរេ អក្កន្តឧទកលេខា នាម កាលុស្សិយំ គតា តីរសមីបេ ឧទករាជិ។ **យាវ ន វិប្បសីទតីតិ** កាលុស្សិយវិគមេន យាវ វិប្បសន្នា ន ហោតិ។ កេចិ បន “អតិន្តេ តីរេ អល្លបាទេន អក្កន្តេ យាវ បាទេ ឧទកលេខា ន វិប្បសីទតិ, ន សំសីទតិ, ន វូបសម្មតី”តិ ឯវមេត្ថ អត្ថំ វទន្តិ។ តេ បនេតេ កិរិយាភេទេន វុត្តា កាលវិសេសា, ន អញ្ញមញ្ញំ សមសមា, ឩនាធិកភាគវន្តោវ ទដ្ឋព្ពា។ **ទ្វេ តយោ ជវនវារា** កាមាវចរជវនវសេន វេទិតព្ពា, ន ឥតរជវនវសេន។ ន ហិ តេ បរិមិតកាលា, អនន្តរា បវត្តភវង្គាទយោបិ តទន្តោគធាវ ទដ្ឋព្ពា។ **តទុភយ**ន្តិ រូបារូបសន្តតិទ្វយំ។

ឯកភវបរិច្ឆិន្នន្តិ បដិសន្ធិចុតិបរិច្ឆិន្នំ។ ឯកភវបរិយាបន្នំ ធម្មជាតំ ឯតរហីតិ វត្តព្ពំ **អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ នាម**។ **មនោ**តិ សសម្បយុត្តំ វិញ្ញាណមាហ។ **ធម្មា**តិ អារម្មណធម្មា។ **មនោ**តិ វា មនាយតនំ។ **ធម្មា**តិ វេទនាទយោ អរូបក្ខន្ធា។ **ឧភយមេតំ បច្ចុប្បន្ន**ន្តិ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ ហោន្តំ ឯតំ ឧភយំ ហោតីតិ អត្ថោ។ **វិញ្ញាណ**ន្តិ និកន្តិវិញ្ញាណំ។ តញ្ហិ តស្មិំ បច្ចុប្បន្នេ ឆន្ទរាគវសេន បដិពទ្ធំ ហោតិ។ **អភិនន្ទតី**តិ តណ្ហាទិដ្ឋាភិនន្ទនាហិ អភិនន្ទតិ។ តថាភូតោ ច វត្ថុបរិញ្ញាយ អភាវតោ តេសុ បច្ចុប្បន្នេសុ ធម្មេសុ **សំហីរតិ** តណ្ហាទិដ្ឋីហិ អាកឌ្ឍីយតិ។ ឯត្ថ ច ទ្វាទសាយតនានំ “ឯតំ បច្ចុប្បន្ន”ន្តិ (ម. និ. ៣.២៨៤) អាគតត្តា តត្ថ បវត្តោ ឆន្ទរាគោ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នារម្មណោ, ន ខណបច្ចុប្បន្នារម្មណោតិ វិញ្ញាយតីតិ ទស្សេន្តោ **“យំ សន្ធាយ ភទ្ទេករត្តសុត្តេ…បេ…. សំហីរតីតិ វុត្ត”**ន្តិ អាហ។ “បច្ចុប្បន្នញ្ច យោ ធម្មំ, តត្ថ តត្ថ វិបស្សតី”តិ (ម. និ. ៣.២៧២, ២៨៥) ឯត្ថាបិ វិបស្សនាចិត្តំ ខណបច្ចុប្បន្នំ, វិបស្សិតព្ពធម្មា អទ្ធាបច្ចុប្បន្នាតិ គហេតព្ពំ។ អញ្ញថា វិបស្សនាវ ន សម្ភវេយ្យ។ “ខណបច្ចុប្បន្នំ បាឡិយំ អាគត”ន្តិ ន វុត្តំ តស្ស វសេន អារម្មណករណស្ស អដ្ឋកថាយំ អនាគតត្តា។

កេចីតិ អភយគិរិវាសិនោ។ **ឯកក្ខណេ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតី**តិ ឥទ្ធិចិត្តស្ស ឧប្បត្តិសមកាលមេវ បរចិត្តស្សបិ ឧប្បត្តិសម្ភវតោតិ យុត្តិទស្សនំ។ **យថា អាកាសេ**តិអាទិ សទិសូទាហរណំ។ **តំ បន តេសំ វចនំ អយុត្តំ**។ កស្មា? មគ្គផលវីថិតោ អញ្ញត្ថ អនិដ្ឋេ ឋានេ អាវជ្ជនជវនានំ នានារម្មណភាវប្បត្តិទោសតោតិ យុត្តិវចនំ។

យទិ ឯវំ កថំ ចេតោបរិយញាណំ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ហោតីតិ អាហ **“សន្តតិបច្ចុប្បន្នំ បនា”**តិអាទិ ។ **អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ បន ជវនវារេន ទីបេតព្ពំ**, ន សកលេន បច្ចុប្បន្នទ្ធុនាតិ អធិប្បាយោ។

តត្រាយំ ទីបនាតិអាទិ ជវនវារស្ស អទ្ធាបច្ចុប្បន្នភាវទីបនមុខេន ឥទ្ធិចិត្តស្ស បវត្តិអាការទីបនំ។ **ឥតរានី**តិ អាវជ្ជនបរិកម្មចិត្តានិ។ ឯត្ថ ច “កេចី”តិ យទិបិ អភយគិរិវាសិនោ អធិប្បេតា, តេ បន ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណំ ន ឥច្ឆន្តីតិ “ឋិតិក្ខណេ វា បដិវិជ្ឈតី”តិ ន វត្តព្ពំ សិយា។ តថា យេ “ឥទ្ធិមស្ស ច បរស្ស ច ឯកក្ខណេ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតី”តិ វទន្តិ, តេសំ “ឋិតិក្ខណេ វា ភង្គក្ខណេ វា បដិវិជ្ឈតី”តិ វចនំ ន សមេតិ។ ន ហិ តស្មិំ ខណទ្វយេ ឧប្បជ្ជមានំ បរចិត្តេន សហ ឯកក្ខណេ ឧប្បជ្ជតិ នាមាតិ។ ឋិតិភង្គក្ខណេសុ ច ឧប្បជ្ជមានំ ឯកទេសំ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ, ឯកទេសំ អតីតារម្មណំ អាបជ្ជតិ។ យញ្ច វុត្តំ “បរស្ស ចិត្តំ ជានិស្សាមីតិ រាសិវសេន មហាជនស្ស ចិត្តេ អាវជ្ជិតេ”តិ, ឯត្ថ ច មហាជនោ អត្ថតោ បរេ អនេកបុគ្គលាតិ “បរេសំ ចិត្តំ ជានិស្សាមី”តិ អាវជ្ជនប្បវត្តិ វត្តព្ពា សិយា។ អថាបិ បរស្សាតិ មហាជនស្សាតិ អត្ថោ សម្ភវេយ្យ, តថាបិ តស្ស ឯកបុគ្គលស្សេវ វា ចិត្តរាសី អាវជ្ជិត្វា ឯកស្ស បដិវិជ្ឈនំ អយុត្តំ។ ន ហិ រាសិអាវជ្ជនំ ឯកទេសាវជ្ជនំ ហោតីតិ, តស្មា តេហិ “មហាជនស្ស ចិត្តេ អាវជ្ជិតេ”តិអាទិ ន វត្តព្ពំ។

យំ បន តេ វទន្តិ “យស្មា ឥទ្ធិមស្ស ច បរស្ស ច ឯកក្ខណេ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតី”តិ។ តត្ថាយំ អធិប្បាយោ យុត្តោ សិយា, ចេតោបរិយញាណលាភី បរស្ស ចិត្តំ ញាតុកាមោ បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ អតីតាទិវិភាគំ អកត្វា ចិត្តសាមញ្ញេន “ឥមស្ស ចិត្តំ ជានាមិ, ឥមស្ស ចិត្តំ ជានាមី”តិ បរិកម្មំ កត្វា បុន បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ សាមញ្ញេនេវ ចិត្តំ អាវជ្ជិត្វា តិណ្ណំ, ចតុន្នំ វា បរិកម្មានំ អនន្តរា ចេតោបរិយញាណេន បរចិត្តំ បដិវិជ្ឈតិ វិភាវេតិ រូបំ វិយ ទិព្ពចក្ខុនា។ តតោ បរំ បន កាមាវចរចិត្តេហិ សរាគាទិវវត្ថានំ ហោតិ នីលាទិវវត្ថានំ វិយ។ តត្ថ ទិព្ពចក្ខុនា ទិដ្ឋហទយវត្ថុរូបស្ស សត្តស្ស អភិមុខីភូតស្ស ចិត្តសាមញ្ញេន ចិត្តំ អាវជ្ជយមានំ អាវជ្ជនំ អភិមុខីភូតំ វិជ្ជមានំ ចិត្តំ អារម្មណំ កត្វា ចិត្តំ អាវជ្ជេតិ។ បរិកម្មានិ ច តំ តំ វិជ្ជមានំ ចិត្តំ ចិត្តសាមញ្ញេនេវ អារម្មណំ កត្វា ចិត្តជាននបរិកម្មានិ ហុត្វា បវត្តន្តិ។ ចេតោបរិយញាណំ បន វិជ្ជមានំ ចិត្តំ បដិវិជ្ឈន្តំ វិភាវេន្តំ តេន សហ ឯកក្ខណេ ឯវ ឧប្បជ្ជតិ។

តត្ថ យស្មា សន្តានស្ស សន្តានគ្គហណតោ ឯកត្តវសេន អាវជ្ជនាទីនិ “ចិត្ត”ន្តេវ បវត្តានិ។ តញ្ច ចិត្តមេវ, យំ ចេតោបរិយញាណេន វិភាវិតំ។ តស្មា សមានាការប្បវត្តិតោ ន អនិដ្ឋេ មគ្គផលវីថិតោ អញ្ញស្មិំ ឋានេ នានារម្មណតា អាវជ្ជនជវនានំ ហោតិ។ បច្ចុប្បន្នារម្មណញ្ច បរិកម្មំ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្ស ចេតោបរិយញាណស្ស អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោតិ សិទ្ធំ ហោតិ។ អតីតត្តិកោ ច ឯវំ ឧបបន្នោ ហោតិ។ អញ្ញថា សន្តតិបច្ចុប្បន្នេ,

អទ្ធាបច្ចុប្បន្នេ ច “បច្ចុប្បន្ន”ន្តិ ឥធ វុច្ចមានេ អតីតានាគតានញ្ច បច្ចុប្បន្នតា អាបជ្ជេយ្យ។ តថា ច សតិ “បច្ចុប្បន្នោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ វត្តព្ពំ សិយា, ន ច តំ វុត្តំ។ “អតីតោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ។ បុរិមា បុរិមា អតីតា ខន្ធា បច្ឆិមានំ បច្ឆិមានំ បច្ចុប្បន្នានំ ខន្ធានំ អនន្តរ ...បេ.... អនុលោមំ គោត្រភុស្សា”តិអាទិ វចនតោ (បដ្ឋា. ២.១៨.៥) ន អទ្ធាសន្តតិបច្ចុប្បន្នេស្វេវ ច អនន្តរាតីតា ចត្តារោ ខន្ធា អតីតាតិ វិញ្ញាយន្តិ។ ន ច **អភិធម្មមាតិកាយំ** (ធ. ស. តិកមាតិកា ១៨-១៩) អាគតស្ស បច្ចុប្បន្នបទស្ស អទ្ធាសន្តតិបច្ចុប្បន្នបទត្ថតា កត្ថចិ បាឡិយំ វុត្តា។ តស្មា តេហិ ឥទ្ធិមស្ស ច បរស្ស ច ឯកក្ខណេ ចិត្តប្បវត្តិយា ចេតោបរិយញាណស្ស បច្ចុប្បន្នារម្មណតា វុត្តា។ យទា បន “យំ ឥមស្ស ចិត្តំ បវត្តំ, តំ ជានាមិ។ យំ ភវិស្សតិ, តំ ជានាមី”តិ វា អាភោគំ កត្វា បាទកជ្ឈានសមាបជ្ជនាទីនិ ករោតិ, តទា អាវជ្ជនបរិកម្មានិ, ចេតោបរិយញាណញ្ច អតីតានាគតារម្មណានេវ ហោន្តិ អាវជ្ជនេនេវ វិភាគស្ស កតត្តា។

យេ បន “ឥទ្ធិមា បរស្ស ចិត្តំ ជានិតុកាមោ អាវជ្ជេតិ, អាវជ្ជនំ ខណបច្ចុប្បន្នំ អារម្មណំ កត្វា តេនេវ សហ និរុជ្ឈតិ។ តតោ ចត្តារិ, បញ្ច វា ជវនានិ, យេសំ បច្ឆិមំ ឥទ្ធិចិត្តំ, សេសានិ កាមាវចរានិ, តេសំ សព្ពេសម្បិ តទេវ និរុទ្ធំ ចិត្តំ អារម្មណំ ហោតិ, ន ច តានិ នានារម្មណានិ ហោន្តិ អទ្ធាវសេន បច្ចុប្បន្នារម្មណត្តា”តិ ឥទំ វចនំ និស្សាយ “អាវជ្ជនជវនានំ បច្ចុប្បន្នាតីតារម្មណភាវេបិ នានារម្មណតាភាវោ វិយ ឯកទ្វិតិចតុបញ្ច ចិត្តក្ខណានាគតេសុបិ ចិត្តេសុ អាវជ្ជិតេសុ អាវជ្ជនជវនានំ យថាសម្ភវំ អនាគតបច្ចុប្បន្នាតីតារម្មណភាវេបិ នានារម្មណតា ន សិយា។ តេន ចតុបញ្ចចិត្តក្ខណានាគតេ អាវជ្ជិតេ អនាគតារម្មណបរិកម្មានន្តរំ ខណបច្ចុប្បន្នារម្មណំ ចេតោបរិយញាណំ សិទ្ធ”ន្តិ វទន្តិ។ តេសំ វាទោ “អនាគតារម្មណោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្ស ធម្មស្ស អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ, បច្ចុប្បន្នារម្មណោ ធម្មោ អតីតារម្មណស្ស ធម្មស្ស អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ឥមេសំ បញ្ហានំ អនុទ្ធដត្តា, គណនាយ ច “អាសេវនេ តីណី”តិ (បដ្ឋា. ២.១៩.៣៩) វុត្តត្តា ន សិជ្ឈតិ។ ន ហិ កុសលកិរិយាមហគ្គតំ អនាសេវនំ អត្ថីតិ។ ឯតស្ស ច វាទស្ស និស្សយភាវោ អាវជ្ជនជវនានំ ខណបច្ចុប្បន្ននិរុទ្ធារម្មណតាវចនស្ស ន សិជ្ឈតិ, “យំ បវត្តំ, បវត្តិស្សតិ ចា”តិ វិសេសំ អកត្វា គហណេ អាវជ្ជនស្ស អនាគតគ្គហណាភាវំ, តទភាវា ជវនានម្បិ វត្តមានគ្គហណាភាវញ្ច សន្ធាយេវ តស្ស វុត្តត្តា។ តទា ហិ ភវង្គចលនានន្តរំ អភិមុខីភូតមេវ ចិត្តំ អារព្ភ អាវជ្ជនា បវត្តតីតិ ជាននចិត្តស្សបិ វត្តមានារម្មណភាវេ អាវជ្ជនជាននចិត្តានំ សហដ្ឋានទោសាបត្តិយា, រាសិឯកទេសាវជ្ជនបដិវេធេ សម្បត្តសម្បត្តាវជ្ជនជាននេ ច អនិដ្ឋេ ឋានេ អាវជ្ជនជវនានំ នានារម្មណភាវទោសាបត្តិយា ច យំ វុត្តំ “ខណបច្ចុប្បន្នំ ចិត្តំ ចេតោបរិយញាណស្ស អារម្មណំ ហោតី”តិ, តំ អយុត្តន្តិ បដិក្ខិបិត្វា យថាវុត្តទោសាបត្តឹ, កាលវសេន ច អទ្ធាសន្តតិបច្ចុប្បន្នារម្មណត្តា នានារម្មណតាភាវំ ទិស្វា អាវជ្ជនជវនានំ វត្តមានតំ និរុទ្ធារម្មណភាវោ វុត្តោតិ។ តម្បិ វចនំ បុរិមវាទិនោ នានុជានេយ្យុំ។ តស្មឹ ហិ សតិ “អាវជ្ជនា កុសលាន”ន្តិអាទីសុ (បដ្ឋា ១.១.៤១៧) វិយ អញ្ញបទសង្គហិតស្ស អនន្តរបច្ចយវិធានតោ “បច្ចុប្បន្នារម្មណអាវជ្ជនា អតីតារម្មណានំ ខន្ធានំ អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ច វត្តព្ពំ សិយា, ន ច វុត្តន្តិ។

កស្មា បនេវំ ចេតោបរិយញាណស្ស បច្ចុប្បន្នារម្មណតា វិចារិតា, ននុ “អតីតោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស, អនាគតោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៨.២) ឯតេសំ វិភង្គេសុ “អតីតា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស ចេតោបរិយញាណស្ស បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស យថាកម្មូបគញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ, អនាគតា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស ចេតោបរិយញាណស្ស អនាគតំសញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ, ឧប្បន្នត្តិកេ ច “អនុប្បន្នា ខន្ធា ឧប្បាទិនោ ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស ចេតោបរិយញាណស្ស អនាគតំសញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៧.៣) ចេតោបរិយញាណគ្គហណំ កត្វា “បច្ចុប្បន្នោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្សា”តិ (បដ្ឋា. ២.១៨.៣) ឯតស្ស វិភង្គេ “បច្ចុប្បន្នា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៨.៣), ឧប្បន្នត្តិកេ ច “ឧប្បន្នា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៧.២) ឯត្តកស្សេវ វុត្តត្តា បច្ចុប្បន្នេ ចិត្តេ ចេតោបរិយញាណំ នប្បវត្តតីតិ វិញ្ញាយតិ។ យទិ ហិ បវត្តេយ្យ, បុរិមេសុ វិយ ឥតរេសុ ច ចេតោបរិយញាណគ្គហណំ កត្តព្ពំ សិយាតិ? សច្ចំ កត្តព្ពំ, នយទស្សនវសេន បន តំ សំខិត្តន្តិ អញ្ញាយ បាឡិយា វិញ្ញាយតិ។

“អតីតារម្មណោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ, អនាគតារម្មណោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្ស, បច្ចុប្បន្នារម្មណោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្សា”តិ (បដ្ឋា. ២.១៩.២០-២២) ឯតេសំ ហិ វិភង្គេសុ “ចេតោបរិយញាណេន អតីតារម្មណបច្ចុប្បន្នចិត្តសមង្គិស្ស ចិត្តំ ជានាតិ, អតីតារម្មណា បច្ចុប្បន្នា ខន្ធា ចេតោបរិយញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ, ចេតោបរិយញាណេន អនាគតារម្មណបច្ចុប្បន្នចិត្តសមង្គិស្ស ចិត្តំ ជានាតិ, អនាគតារម្មណា បច្ចុប្បន្នា ខន្ធា ចេតោបរិយញាណស្ស

អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ, ចេតោបរិយញាណេន បច្ចុប្បន្នារម្មណបច្ចុប្បន្នចិត្តសមង្គិស្ស ចិត្តំ ជានាតិ, បច្ចុប្បន្នារម្មណា បច្ចុប្បន្នា ខន្ធា ចេតោបរិយញាណស្ស អាវជ្ជនាយ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១៩.២០-២២) ចេតោបរិយញាណស្ស បច្ចុប្បន្នារម្មណេ បវត្តិ វុត្តាតិ។ តេនេវាយំ វិចារណា កតាតិ វេទិតព្ពា។

៤១៧. **តេស**ន្តិ តេសុ ទ្វីសុ ញាណេសូតិ និទ្ធារណេ សាមិវចនំ។ **ចិត្តមេវ អារម្មណំ** ចេតោបរិយញាណត្តាតិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ “**អញ្ញំ ខន្ធំ វា ខន្ធប្បដិពទ្ធំ វា ន ជានាតី**”តិ។ តត្ថ **ខន្ធប្បដិពទ្ធំ** នាមគោត្តាទិ។ យទិ ឯវំ កថំ មគ្គារម្មណន្តិ អាហ “**មគ្គសម្បយុត្តចិត្តារម្មណត្តា បន បរិយាយតោ មគ្គារម្មណន្តិ វុត្ត**”ន្តិ។ **ចេតនាមត្តមេវ អារម្មណំ**, តថា ហិ តំ “យថាកម្មូបគញាណ”ន្តិ វុច្ចតីតិ អធិប្បាយោ។ **ខន្ធប្បដិពទ្ធេសូ**តិ ឯត្ថ និព្ពានម្បិ ខន្ធប្បដិពទ្ធមេវ។ ខន្ធេហិ វិសយីកតត្តាតិ វទន្តិ។ តថា ហិ វុត្តំ **អដ្ឋសាលិនិយំ** “អតីតេ ពុទ្ធា មគ្គំ ភាវយិំសុ, ផលំ សច្ឆាកំសុ, អនុបាទិសេសាយ និព្ពានធាតុយា បរិនិព្ពាយិំសូតិ ឆិន្នវដុមកានុស្សរណវសេន មគ្គផលនិព្ពានបច្ចវេក្ខណតោបិ អប្បមាណារម្មណ”ន្តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១៤២១)។ តត្ថ មគ្គផលបច្ចវេក្ខណានិ តាវ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណេន មគ្គផលេសុ ញាណេសុ បវត្តន្តិ។ និព្ពានបច្ចវេក្ខណញ្ច និព្ពានារម្មណេសុ អប្បមាណធម្មេសុ ញាណេសូតិ មគ្គាទិបច្ចវេក្ខណានិ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស អប្បមាណារម្មណតំ សាធេន្តីតិ វេទិតព្ពានិ។ “អប្បមាណា ខន្ធា បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តច្ចេវ (បដ្ឋា. ៩.១២.៥៨) ហិ វុត្តំ, ន វុត្តំ “និព្ពាន”ន្តិ។ តស្មា បុព្ពេនិវាសញាណេន ឯវ មគ្គផលបច្ចវេក្ខណកិច្ចេ វុច្ចមានេបិ និព្ពានបច្ចវេក្ខណតា ន សក្កា វត្តុំ។ អដ្ឋកថាយំ បន និព្ពានារម្មណតា និទស្សិតា។

កុសលា ខន្ធាតិ ឥទ្ធិវិធបុព្ពេនិវាសានាគតំសញាណាបេក្ខោ ពហុវចននិទ្ទេសោ, ន ចេតោបរិយ យថាកម្មូបគញាណាបេក្ខាតិ តេសំ ចតុក្ខន្ធារម្មណភាវស្ស អសាធកោតិ ចេ? ន, អញ្ញត្ថ “អវិតក្កវិចារមត្តា ខន្ធា ច វិចារោ ច ចេតោបរិយញាណស្ស បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស អនាគតំសញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.៦.៧២), “សវិតក្កសវិចារា ខន្ធា ច វិតក្កោ ច ចេតោបរិយញាណស្ស បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស អនាគតំសញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.៦.៧៣) ច វុត្តត្តា ចេតោបរិយញាណាបេក្ខាបិ ពហុវចននិទ្ទេសោតិ ឥមស្ស អត្ថស្ស សិទ្ធិតោ។ ឯវម្បិ យថាកម្មូបគញាណស្ស “អវិតក្កវិចារមត្តា ខន្ធា ច វិចារោ ចា”តិអាទីសុ អវុត្តត្តា ចតុក្ខន្ធារម្មណតា ន សិជ្ឈតីតិ? ន, តត្ថ អវចនស្ស អញ្ញការណត្តា។ យថាកម្មូបគញាណេន ហិ កម្មសំសដ្ឋា ចត្តារោ ខន្ធា កម្មមុខេន គយ្ហតិ។ តញ្ហិ យថា ចេតោបរិយញាណំ បុរិមបរិកម្មវសេន អវិតក្កាទិវិភាគំ, សរាគាទិវិភាគញ្ច ចិត្តំ វិភាវេតិ, ន ឯវំ វិភាគំ វិភាវេតិ។ កម្មវសេនេវ បន សមុទាយំ វិភាវេតិ, តស្មា “អវិតក្កវិចារមត្តា ខន្ធា ច វិចារោ ចា”តិអាទិកេ វិភាគករណេ តំ ន វុត្តំ, ន ចតុក្ខន្ធានារម្មណតោតិ។ ឥទំ បនស្ស អការណន្តិ កេចិ។ តត្ថាបិ “បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស យថាកម្មូបគញាណស្ស អនាគតំសញាណស្សា”តិ បឋន្តិ ឯវ។ ន ហិ តំ កុសលាកុសលវិភាគំ វិយ សវិតក្កាទិវិភាគំ កម្មំ វិភាវេតុំ អសមត្ថំ។ ទុច្ចរិតសុចរិតវិភាវនម្បិ ហិ លោភាទិអលោភាទិសម្បយោគវិភាគវិសេសវិភាវនំ ហោតីតិ។

“បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ នាមគោត្តានុស្សរណកាលេ ន វត្តព្ពារម្មណ”ន្តិ ឯត្តកមេវ អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ។ នាមគោត្តំ បន ខន្ធូបនិពន្ធោ សម្មុតិសិទ្ធោ ព្យញ្ជនត្ថោ, ន ព្យញ្ជនន្តិ។ **អយមេត្ថ អម្ហាកំ ខន្តី**តិ អាចរិយស្សាយំ អត្តនោ មតិ។ យំ បន វុត្តំ “ន ព្យញ្ជន”ន្តិ, តស្ស សមត្ថនំ **“ព្យញ្ជនញ្ហី**”តិអាទិ។

៤១៩. **កាមាវចរេ និព្ពត្តិស្សតី**តិ និព្ពត្តិក្ខន្ធជាននមាហ។

៤២០. **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ អជ្ឈត្តារម្មណត្តិកវសេន អភិញ្ញាញាណានំ, អារម្មណវិចារេ។ “អជ្ឈត្តារម្មណញ្ចេវ ពហិទ្ធារម្មណញ្ចា”តិ ឯកជ្ឈំ គហេត្វា យំ វុត្តំ បោរាណដ្ឋកថាយំ, តំ “កាលេន…បេ…. ហោតិយេវា”តិ ឥមិនា អធិប្បាយេន វុត្តន្តិ អត្ថោ។ ន ហិ អជ្ឈត្តពហិទ្ធា នាម វិសុំ ឯកំ អត្ថិ, នាបិ តំ ឯកជ្ឈំ អារម្មណំ ករិយតីតិ។ យទិ ឯវំ តិកោ ឯវ ន បូរតិ បទទ្វយាសង្គហិតស្ស តតិយស្ស អត្ថន្តរស្ស អភាវតោ, ន, បការភេទវិសយត្តា តិកនិទ្ទេសស្ស។ តថា ហិ អដ្ឋកថាយំ “តេ ឯវ តិប្បការេបិ ធម្មេ”តិ វុត្តំ។ តេ ឯវ អជ្ឈត្តាទិវសេន តិវិធេបិ ធម្មេតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ហិ “តេ ឯវ ធម្មេ”តិ អវត្វា “តិប្បការេ”តិ វចនំ បការភេទនិពន្ធនា អយំ តិកទេសនាតិ ទស្សនត្ថំ។ យថា ហិ កុសលត្តិកាទីនំ ទេសនា យថារហំ ធម្មានំ ជាតិសម្បយោគប្បហានសិក្ខាភូមិអារម្មណប្បភេទនិយមកាលាទិភេទនិពន្ធនា, ន ឯវមយំ ជាតិអាទិភេទនិពន្ធនា, នាបិ សនិទស្សនត្តិកហេតុទុកាទិទេសនា វិយ សភាវាទិភេទនិពន្ធនា, អថ ខោ បការភេទនិពន្ធនា។ បញ្ចេវ ហិ ខន្ធា សសន្តតិបរិយាបន្នតំ ឧបាទាយ “អជ្ឈត្តា”តិ វុត្តា, បរសន្តតិបរិយាបន្នតំ ឧបាទាយ “ពហិទ្ធា”តិ, តទុភយំ ឧបាទាយ “អជ្ឈត្តពហិទ្ធា”តិ។ តេនាហ “អនិន្ទ្រិយពទ្ធរូបញ្ច និព្ពានញ្ច ឋបេត្វា សព្ពេ ធម្មា សិយា អជ្ឈត្តា, សិយា

ពហិទ្ធា, សិយា អជ្ឈត្តពហិទ្ធា”តិ (ធ. ស. ១៤៣៥)។ ននុ ចេត្ថ អត្ថន្តរាភាវតោ, បការន្តរស្ស ច អនាមដ្ឋត្តា តតិយោ រាសិ នត្ថីតិ? នយិទមេវំ។ យទិបិ ហិ បឋមបទេន អសង្គហិតសង្គណ្ហនវសេន ទុតិយបទស្ស បវត្តត្តា សព្ពេបិ សភាវធម្មា បទទ្វយេនេវ បរិគ្គហិតា, តេហិ បន វិសុំ វិសុំ គហិតធម្មេ ឯកជ្ឈំ គហណវសេន តតិយបទំ វុត្តន្តិ អត្ថេវ តតិយោ រាសិ។ ន ហិ សមុទាយោ អវយវោ ហោតិ, ភិន្នវត្ថុកេ បន ធម្មេ អធិដ្ឋានភេទំ អមុញ្ចិត្វា ឯកជ្ឈំ គហណំ ន សម្ភវតីតិ កាលេន អជ្ឈត្តំ, កាលេន ពហិទ្ធា ជាននកាលេតិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

អភិញ្ញានិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ តេរសមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

១៤. ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

បញ្ញាកថាវណ្ណនា

៤២១. សព្ពាការេនាតិ ឧបចារាការេ, អប្បនាការេ, វសីភាវាការេ, វិតក្កាទិសមតិក្កមាការេ, រូបាទីហិ វិវជ្ជនាការេ, ចុទ្ទសធា ចិត្តស្ស បរិទមនាការេ, បញ្ចវិធអានិសំសាធិគមាការេតិ ឯវមាទិនា សព្ពេន ភាវនាការេន។

តទនន្តរាតិ “ចិត្តំ បញ្ញ”ន្តិ ឯវំ ទេសនាក្កមេន, បដិបត្តិក្កមេន ច តស្ស សមាធិស្ស អនន្តរា។ បញ្ញាភាវេតព្ពា សមាធិភាវនាយ សមន្នាគតេន ភិក្ខុនាតិ សម្ពន្ធោ។ “បញ្ញញ្ច ភាវយ”ន្តិ ឯវំ **អតិសង្ខេបទេសិតត្តា,** គាថាវណ្ណនាយំ វា “សមាធិសិលាយំ សុនិសិតំ វិបស្សនាបញ្ញាសត្ថ”ន្តិ ឯវំ អតិវិយ សង្ខេបេន ភាសិតត្តា អយំ សា បញ្ញាតិ សភាវតោ **វិញ្ញាតុម្បិ តាវ ន សុករា**។ ភាវនាវិធានស្ស បន អទស្សិតត្តា បគេវ ភាវេតុំ ន សុករាតិ សម្ពន្ធោ។ បុច្ឆនដ្ឋេន បញ្ហោ, កម្មំ កិរិយា ករណំ, បញ្ហោវ កម្មំ **បញ្ហាកម្មំ,** បុច្ឆនបយោគោតិ អត្ថោ។

កា បញ្ញាតិ សរូបបុច្ឆា។ **កេនដ្ឋេន បញ្ញា**តិ កេន អត្ថេន បញ្ញាតិ វុច្ចតិ, “បញ្ញា”តិ បទំ កំ អភិធេយ្យត្ថំ និស្សាយ បវត្តន្តិ អត្ថោ។ សា បនាយំ បញ្ញា សភាវតោ, កិច្ចតោ, ឧបដ្ឋានាការតោ, អាសន្នការណតោ ច កថំ ជានិតព្ពាតិ អាហ “**កានស្សា លក្ខណរសបច្ចុបដ្ឋានបទដ្ឋានានី**”តិ។ **កតិវិធា**តិ បភេទបុច្ឆា។ កស្មា បនេត្ថ សំកិលេសវោទានបុច្ឆា ន គហិតាតិ? វុច្ចតេ – លោកុត្តរាយ តាវ បញ្ញាយ នត្ថេវ សំកិលេសោ។ អសតិ ច តស្មិំ កុតោ វោទានបុច្ឆាតិ តទុភយំ ន គហិតំ។ លោកិយាយ បន តានិ ភាវនាវិធានេ ឯវ អន្តោគធានីតិ កត្វា វិសុំ ន គហិតានិ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិអន្តោគធត្តា , សមាធិភាវនាយំ វា វុត្តនយានុសារេន វេទិតព្ពានីតិ ន គហិតានិ។ បដិបត្តិ នាម ទិដ្ឋានិសំសេ ឯវ ហោតីតិ អាហ “**បញ្ញាភាវនាយ កោ អានិសំសោ**”តិ។

៤២២. តត្រាតិ តស្មិំ, តស្ស វា បញ្ហាកម្មស្ស។ **វិស្សជ្ជន**ន្តិ វិវរណំ។ បុច្ឆិតោ ហិ អត្ថោ អវិភាវិតត្តា និគូឡ្ហោ មុដ្ឋិយំ កតោ វិយ តិដ្ឋតិ, តស្ស វិវរណំ វិស្សជ្ជនំ វិភូតភាវករណតោ។ **កា បញ្ញា**តិ កាមញ្ចាយំ សរូបបុច្ឆា, វិភាគវន្តានំ បន សភាវវិភាវនំ វិភាគទស្សនមុខេនេវ ហោតីតិ វិភាគោ តាវ អនវសេសតោ ទស្សេតព្ពោ។ តំ ទស្សនេន ច អយមាទីនវោតិ ទស្សេតុំ “**បញ្ញា ពហុវិធា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ពហុវិធា**តិ កុសលាទិវសេន អនេកវិធា។ **នានប្បការា**តិ អត្ថជាបិកាទិភេទេន, សុតមយញាណាទិភេទេន ច នានាវិធា។ **តំ សព្ព**ន្តិ តំ អនវសេសំ បញ្ញាវិភាគំ។ **ន សាធេយ្យា**តិ វិបស្សនាភាវនាយ សទ្ធិំ មគ្គភាវនា ឥធ អធិប្បេតត្ថោ។ តាយ ហិ តណ្ហាជដាវិជដនំ, តញ្ច ន សាធេយ្យ។ អនវសេសតោ ហិ បញ្ញាបភេទេ វិស្សជ្ជិយមានេ “ឯកវិធេន ញាណវត្ថុ”តិអាទិកោ (វិភ. ៧៥១) សព្ពោ ញាណវត្ថុ វិភង្គេ, សុត្តន្តេសុ ច តត្ថ តត្ថ អាគតោ បញ្ញាបភេទោ។ សកលោបិ វា អភិធម្មនយោ អាហរិត្វា វិស្សជ្ជេតព្ពោ ភវេយ្យ, តថា ច សតិ យ្វាយំ ឥធ បញ្ញាភាវនាវិធិ អធិប្បេតោ, តស្ស វិស្សជ្ជនាយ ឱកាសោវ ន ភវេយ្យ។ កិញ្ច យ្វាយំ ឋានាឋានកម្មន្តរវិបាកន្តរាទិវិសយេ បញ្ញាយ បវត្តិភេទោ, សោបិ យថារហំ សទ្ធិំ ផលាផលភេទេន វិភជិត្វា វិស្សជ្ជេតព្ពោ សិយា។ សោ ច បន វិស្សជ្ជិយមានោ អញ្ញទត្ថុ វិក្ខេបាយ សំវត្តេយ្យ, យថា តំ អវិសយេ។ តេនាហ “**ឧត្តរិ ច វិក្ខេបាយ សំវត្តេយ្យា**”តិ។ **កុសលចិត្តសម្បយុត្តំ វិបស្សនាញាណ**ន្តិ ឯត្ថ **កុសល**-គ្គហណេន ទុវិធម្បិ អព្យាកតំ និវត្តេតិ, តថា “អត្ថិ សំកិលិដ្ឋបញ្ញា”តិ ឯវំ បវត្តំ មិច្ឆាវាទំ បដិសេធេតិ។ **វិបស្សនាញាណ**-គ្គហណេន សេសកុសលបញ្ញា។

៤២៣. សញ្ជាននវិជាននាការវិសិដ្ឋន្តិ សញ្ជាននាការវិជាននាការេហិ សាតិសយំ។ យតោ **នានប្បការតោ ជាននំ** ជាននភាវោ វិសយគ្គហណាការោ។ សោ ហិ នេសំ សមានោ, ន សញ្ជាននាទិអាការោ។ **បីតកន្តិ**តិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, តេន “លោហិតកំ ឱទាតំ ទីឃំ រស្ស”ន្តិអាទិកេ សញ្ញាយ គហេតព្ពាការេ សង្គណ្ហាតិ។ **សញ្ជាននមត្តមេវា**តិ ឯត្ថ **សញ្ជាននំ** នាម “នីលំ បីត”ន្តិអាទិកំ អារម្មណេ វិជ្ជមានំ វា អវិជ្ជមានំ វា សញ្ញានិមិត្តំ កត្វា ជាននំ។ តថា ហេសា បុន សញ្ជាននបច្ចយនិមិត្តករណរសា។ **មត្ត**-សទ្ទេន វិសេសនិវត្តិអត្ថេន វិជាននបជាននាការេ និវត្តេតិ, **ឯវ**-សទ្ទេន កទាចិបិ ឥមិស្សា តេ វិសេសា នត្ថេវាតិ អវធារេតិ។ តេនាហ “**អនិច្ចំ ទុក្ខ**”ន្តិអាទិ ។ តត្ថ វិញ្ញាណកិច្ចម្បិ កាតុំ អសក្កោន្តី សញ្ញា កុតោ បញ្ញាកិច្ចំ ករេយ្យាតិ “**លក្ខណបដិវេធំ បាបេតុំ ន សក្កោតិ**”ច្ចេវ វុត្តំ, ន វុត្តំ “មគ្គបាតុភាវ”ន្តិ។ អារម្មណេ បវត្តមានំ វិញ្ញាណំ ន តត្ថ សញ្ញា វិយ នីលបីតាទិកស្ស សញ្ជាននវសេនេវ បវត្តតិ, អថ ខោ តត្ថ អញ្ញម្បិ វិសេសំ ជានន្តមេវ បវត្តតីតិ អាហ “**វិញ្ញាណ**”ន្តិអាទិ។ កថំ បន វិញ្ញាណំ លក្ខណបដិវេធំ បាបេតីតិ? បញ្ញាយ ទស្សិតមគ្គេន។ លក្ខណារម្មណិកវិបស្សនាយ ហិ អនេកវារំ លក្ខណានិ បដិវិជ្ឈិត្វា បដិវិជ្ឈិត្វា បវត្តមានាយ បគុណភាវតោ បរិចយវសេន ញាណវិប្បយុត្តចិត្តេនបិ វិបស្សនា សម្ភវតិ, យថា តំ បគុណស្ស គន្ថស្ស សជ្ឈាយនេ

ញាយាគតាបិ វារា ន វិញ្ញាយន្តិ។ **លក្ខណបដិវេធន្តិ** ច លក្ខណានំ អារម្មណករណមត្តំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន បដិវិជ្ឈនំ។ **ឧស្សក្កិត្វា**តិ ឧទយព្ពយញាណបដិបាដិយា អារូហិត្វា។ **មគ្គបាតុភាវំ បាបេតុំ ន សក្កោតិ** អសម្មោហសភាវត្តា។ **វុត្តនយវសេនា**តិ វិញ្ញាណេ វុត្តនយវសេន អារម្មណញ្ច ជានាតិ, លក្ខណបដិវេធញ្ច បាបេតិ។ អត្តនោ បន អនញ្ញសាធារណេន អានុភាវេន **ឧស្សក្កិត្វា មគ្គបាតុភាវញ្ច បាបេតិ**។

ឥទានិ យថាវុត្តមត្ថំ ឧបមាយ បតិដ្ឋាបេតុំ **"យថា ហី"**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អជាតពុទ្ធី**តិ អសញ្ជាតព្យវហារពុទ្ធិ។ **ឧបភោគបរិភោគ**ន្តិ ឧបភោគបរិភោគារហំ, ឧបភោគបរិភោគវត្ថូនំ បដិលាភយោគ្យន្តិ អត្ថោ។ **ឆេកោ**តិ មហាសារោ។ **កូដោ**តិ កហាបណបតិរូបកោ តម្ពកំសាទិមយោ។ **អទ្ធសារោ**តិ ឧបឌ្ឍគ្ឃនកោ។ **ឥតិ-**សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, តេន បាទសារ សមសារបរោបាទសារាទីនំ សង្គហោ។ **តេ បការេ**តិ ឥន្ទផាលាជាតិបុប្ផាទិប្បការេ ចេវ ឆេកាទិប្បការេ ច។

សញ្ញា ហីតិអាទិ ឧបមាសំសន្ទនំ។ **សញ្ញា** វិភាគំ អកត្វា បិណ្ឌវសេនេវ អារម្មណស្ស គហណតោ ទារកស្ស កហាបណទស្សនសទិសី វុត្តា។ តថា ហិ សា "យថាឧបដ្ឋិតវិសយបទដ្ឋានា" វុច្ចតិ។ **វិញ្ញាណំ** អារម្មណេ ឯកច្ចវិសេសគហណសមត្ថតាយ គាមិកបុរិសស្ស កហាបណទស្សនសទិសំ វុត្តំ។ **បញ្ញា** អារម្មណេ អនវសេសវិសេសាវពោធតោ ហេរញ្ញិកស្ស កហាបណទស្សនសទិសី វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **"នានប្បការតោ ជានន"**ន្តិ ឥមិនា ញេយ្យធម្មា បច្ចេកំ នានប្បការាតិ តេសំ យាថាវតោ អវពោធោ បញ្ញាតិ ទស្សេតិ។ តថា ហិ វុត្តំ "សព្ពេ ធម្មា សព្ពាការេន ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណមុខេ អាបាថមាគច្ឆន្តី"តិ (មហានិ. ១៥៦; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៥)។

យត្ថាតិ យស្មិំ ចិត្តុប្បាទេ។ **ន តត្ថ ឯកំសេន ហោតី**តិ តស្មិំ ចិត្តុប្បាទេ បញ្ញា ឯកន្តេន ន ហោតិ។ ន ហិ ទុហេតុកអហេតុកចិត្តុប្បាទេសុ បញ្ញា ឧប្បជ្ជតិ។ **អវិនិព្ភុត្តា**តិ អវិយុត្តា។ **តេហី**តិ សញ្ញាវិញ្ញាណេហិ។ យថា ហិ សុខំ បីតិយា ន និយមតោ អវិយុត្តំ, ឯវំ សញ្ញាវិញ្ញាណានិ បញ្ញាយ ន និយមតោ អវិយុត្តានិ។ យថា បន បីតិ សុខេន និយមតោ អវិយុត្តា, ឯវំ បញ្ញា សញ្ញាវិញ្ញាណេហិ និយមតោ អវិយុត្តា។ តស្មា ឯវំ អវិនិព្ភុត្តេសុ ឥមេសុ តីសុ ធម្មេសុ តេសំ វិនិព្ភោគោ ទុក្ករោតិ តិណ្ណំ ជនានំ កហាបណទស្សនំ និទស្សិតន្តិ។ តេសំ ទុវិញ្ញេយ្យនានត្តតំយេវ វចនន្តរេនបិ ទស្សេតុំ **"តេនាហា"**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ រូបធម្មេសុបិ តាវ នានានទីនំ ឧទកស្ស, នានាតេលស្ស វា ឯកស្មិំ ភាជនេ បក្ខិបិត្វា មថិតស្ស "ឥទំ អសុកាយ នទិយា ឧទកំ, ឥទំ អសុកតេល"ន្តិ និទ្ធារេត្វា សរូបតោ ទស្សនំ ទុក្ករំ, កិមង្គំ បន អរូបធម្មេសូតិ ទស្សេន្តោ **"យំ អរូបីនំ ចិត្តចេតសិកាន"**ន្តិអាទិមាហ។

៤២៤. ធម្មានំ សកោ ភាវោ, សមានោ ច ភាវោ **ធម្មសភាវោ**។ តត្ថ បឋមេន កក្ខឡផុសនាទិសលក្ខណំ គហិតំ, ទុតិយេន អនិច្ចទុក្ខតាទិសាមញ្ញលក្ខណំ។ តទុភយស្ស ច យាថាវតោ បដិវិជ្ឈនលក្ខណា បញ្ញាតិ អាហ **"ធម្មសភាវបដិវេធលក្ខណា បញ្ញា"**តិ។ យដបដាទិបដិច្ឆាទកស្ស ពាហិរន្ធការស្ស ទីបាលោកាទិ វិយ យថាវុត្តធម្មសភាវបដិច្ឆាទកស្ស **មោហន្ធការស្ស វិទ្ធំសនរសា**។ ឧប្បជ្ជមានោ ឯវ ហិ បញ្ញាលោកោ ហទយន្ធការំ វិធមេន្តោ ឯវំ ឧប្បជ្ជតិ, តតោ ឯវ ធម្មសភាវេសុ អសម្មុយ្ហនាការេន បច្ចុបតិដ្ឋតីតិ **អសម្មោហបច្ចុបដ្ឋានា**។ ការណភូតា វា សយំ ផលភូតំ អសម្មោហំ បច្ចុបដ្ឋាបេតីតិ ឯវម្បិ **អសម្មោហបច្ចុបដ្ឋានា**។ វិបស្សនាបញ្ញាយ ឥធ អធិប្បេតត្តា **"សមាធិ តស្សា បទដ្ឋាន"**ន្តិ វុត្តំ។ តថា ហិ "សមាហិតោ យថាភូតំ បជានាតី"តិ សុត្តបទំ និពន្ធនភាវេន អាគតំ (សំ. និ. ៣.៥, ៩៩; សំ. និ. ៥.១០៧១; នេត្តិ. ៤០; មិ. ប. ២.១.១៤)។

បញ្ញាបភេទកថាវណ្ណនា

៤២៥. ធម្មសភាវបដិវេធោ នាម បញ្ញាយ អាវេណិកោ សភាវោ, ន តេនស្សា កោចិ វិភាគោ លព្ភតីតិ អាហ **"ធម្មសភាវបដិវេធលក្ខណេន តាវ ឯកវិធា"**តិ។ លុជ្ជនបលុជ្ជនដ្ឋេន **លោកោ** វុច្ចតិ វដ្ដំ, តប្បរិយាបន្នតាយ លោកេ និយុត្តា, តត្ថ វា វិទិតាតិ **លោកិយា**។ តត្ថ អបរិយាបន្នតាយ លោកតោ ឧត្តរា ឧត្តិណ្ណាតិ **លោកុត្តរា**។ លោកុត្តរាបិ ហិ មគ្គសម្បយុត្តា ភាវេតព្ពា។ វិបស្សនាបរិយាយោបិ តស្សា លព្ភតេវាតិ លោកុត្តរ-គ្គហណំ ន វិរុជ្ឈតិ។ អត្តានំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តេហិ សហ អាសវេហីតិ **សាសវា**, អារម្មណករណវសេនបិ នត្ថិ ឯតិស្សា អាសវាតិ **អនាសវា។ អាទិ**-សទ្ទេន អាសវវិប្បយុត្តសាសវទុកាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **នាមរូបវវត្ថានវសេនា**តិ នាមវវត្ថានវសេន, រូបវវត្ថានវសេន ច។ បឋមំ និព្ពានទស្សនតោ ទស្សនញ្ច, និស្សយភាវតោ សម្បយុត្តា ធម្មា ភវន្តិ ឯត្ថ, សយម្បិ វា ភវតិ ឧប្បជ្ជតិ ន និព្ពានំ វិយ អបាតុភាវន្តិ ភូមិ ចាតិ **ទស្សនភូមិ,** បឋមមគ្គោ។ សេសមគ្គត្តយំ បន យស្មា បឋមមគ្គេន ទិដ្ឋស្មិំយេវ ធម្មេ ភាវនាវសេន ឧប្បជ្ជតិ, ន អទិដ្ឋបុព្ពំ កិញ្ចិ បស្សតិ, តស្មា ភាវនា ច យថាវុត្តេនត្ថេន ភូមិ ចាតិ **ភាវនាភូមិ**។ តត្ថ បញ្ញា ទស្សនភូមិភាវនាភូមិវសេន ទុវិធាតិ វុត្តា។ សុតាទិនិរបេក្ខាយ ចិន្តាយ និព្ពត្តា **ចិន្តាមយា**។ ឯវំ **សុតមយា, ភាវនាមយា** ច។ មយសទ្ទោ

បច្ចេកំ សម្ពន្ធិតព្វោ។ អាយេ វឌ្ឍិយំ កោសល្លំ **អាយកោសល្លំ,** អបាយេ អវឌ្ឍិយំ កោសល្លំ **អបាយកោសល្លំ,** ឧបាយេ តស្ស តស្ស អត្ថស្ស និព្ពត្តិការណេ កោសល្លំ **ឧបាយកោសល្ល**ន្តិ វិសុំ វិសុំ កោសល្លបទំ សម្ពន្ធិតព្វំ។ អជ្ឈត្តំ អភិនិវេសោ បដិបជ្ជនំ ឯតិស្សាតិ **អជ្ឈត្តាភិនិវេសា**។ ឯវំ **ពហិទ្ធាភិនិវេសា, ឧភយាភិនិវេសា** ច វេទិតព្វា។

៤២៦. លោកិយមគ្គសម្បយុត្តាតិ លោកិយកុសលចិត្តុប្បាទេសុ មគ្គសម្បយុត្តា, វិសេសតោ ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិអាទិវិសុទ្ធិចតុក្កសង្គហិតមគ្គសម្បយុត្តា។ សមុទាយេសុ បវត្តា សមញ្ញា តទេកទេសេសុបិ វត្តតីតិ អាហ “**មគ្គសម្បយុត្តា**”តិ, បច្ចេកម្បិ វា សម្មាទិដ្ឋិអាទីនំ មគ្គសមញ្ញាតិ កត្វា ឯវំ វុត្តំ។

ធម្មនានត្តាភាវេបិ បទត្ថនានត្តមត្តេន ទុក្ករវចនំ ហោតីតិ វុត្តំ “**អត្ថតោ បនេសា លោកិយលោកុត្តរវា**”តិ។ អាសវវិប្បយុត្តសាសវទុកាទីសុបិ វិប្បយុត្តតាទិគ្គហណមេវ វិសេសោ, អត្ថតោ លោកិយលោកុត្តរាវ បញ្ញាតិ អាហ “**ឯសេវ នយោ**”តិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ឱឃនីយឱឃវិប្បយុត្តឱឃនីយាទិទុកានំ សង្គហោ ទដ្ឋព្វោ។ បឋមជ្ឈានិកានិ ចត្តារិ មគ្គចិត្តានិ, តថា ទុតិយាទិជ្ឈានិកានិ ចាតិ ឯវំ សោឡសសុ មគ្គចិត្តេសុ។ វិបស្សនាបញ្ញាយ តេជ អធិប្បេតត្តា មហគ្គតបញ្ញា ន គហិតា។

៤២៧. អត្តនោ ចិន្តាវសេនាតិ តស្ស តស្ស អនវជ្ជស្ស អត្ថស្ស សាធនេ បរោបទេសេន វិនា អត្តនោ ឧបាយចិន្តាវសេនេវ។ **សុតវសេនា**តិ យថាសុតស្ស បរោបទេសស្ស វសេន។ **យថា តថា វា**តិ បរតោ ឧបទេសំ សុត្វា វា អសុត្វា វា សយមេវ ភាវនំ អនុយុញ្ជន្តស្ស។ “**អប្បនាប្បត្តា**”តិ ឥទំ សិខាប្បត្តភាវនាមយំ ទស្សេតុំ វុត្តំ, ន បន “អប្បនាប្បត្តាវ ភាវនាមយា”តិ។

យោគវិហិតេសូតិ បញ្ញាវិហិតេសុ បញ្ញាបរិណាមិតេសុ ឧបាយសម្បាទិតេសុ។ **កម្មាយតនេសូ**តិ ឯត្ថ កម្មមេវ កម្មាយតនំ, កម្មញ្ច តំ អាយតនញ្ច អាជីវានន្តិ វា កម្មាយតនំ។ ឯស នយោ **សិប្បាយតនេសុបិ**។ តត្ថ ទុវិធំ កម្មំ ហីនញ្ច វឌ្ឍកីកម្មាទិ, ឧក្កដ្ឋញ្ច កសិវាណិជាទិ។ សិប្បម្បិ ទុវិធំ ហីនញ្ច នឡការសិប្បាទិ, ឧក្កដ្ឋញ្ច មុទ្ទាគណនាទិ។ វិជ្ជាវ **វិជ្ជាដ្ឋានំ**។ តំ ធម្មិកមេវ នាគមណ្ឌលបរិត្តផុធមនកមន្តសទិសំ វេទិតព្វំ។ តានិ បនេតានិ ឯកច្ចេ បណ្ឌិតា ពោធិសត្តសទិសា មនុស្សានំ ផាសុវិហារំ អាកង្ខន្តា នេវ អញ្ញេហិ ករិយមានានិ បស្សន្តិ, ន វា កតានិ ឧគ្គណ្ហន្តិ, ន កថេន្តានំ សុណន្តិ។ អថ ខោ អត្តនោ ធម្មតាយ ចិន្តាយ ករោន្តិ, បញ្ញវន្តេហិ អត្តនោ ធម្មតាយ ចិន្តាយ កតានិបិ អញ្ញេហិ ឧគ្គណ្ហិត្វា ករោន្តេហិ កតសទិសានេវ ហោន្តិ។

កម្មស្សកតន្តិ “ឥទំ កម្មំ សត្តានំ សកំ, ឥទំ នោ សក”ន្តិ ឯវំ ជាននញាណំ។ **សច្ចានុលោមិក**ន្តិ វិបស្សនាញាណំ។ តំ ហិ សច្ចបដិវេធស្ស អនុលោមនតោ “សច្ចានុលោមិក”ន្តិ វុច្ចតិ។ តទានិស្ស បវត្តនាការំ ទស្សេតុំ “**រូបំ អនិច្ចន្តិ វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **វា**-សទ្ទេន អនិយមត្ថេន ទុក្ខានត្តលក្ខណានិបិ គហិតានេវាតិ ទដ្ឋព្វំ នានន្តរិយកភាវតោ។ យំ ហិ អនិច្ចំ, តំ ទុក្ខំ។ យំ ទុក្ខំ, តទនត្តាតិ។ **យំ ឯវរូបិ**ន្តិ យំ ឯវំ ហេដ្ឋា និទ្ទិដ្ឋសភាវំ។ **អនុលោមិកំ ខន្តិ**ន្តិអាទីនិ បញ្ញាវេវចនានិ។ សា ហិ ហេដ្ឋា វុត្តានំ កម្មាយតនាទីនំ អបច្ចនីកទស្សនេន អនុលោមនតោ, តថា សត្តានំ ហិតចរិយាយ មគ្គសច្ចស្ស, បរមត្ថសច្ចស្ស, និព្ពានស្ស ច អវិលោមនតោ អនុលោមេតីតិ **អនុលោមិកា**។ សព្ពានិបិ ឯតានិ ការណានិ ខមតិ ទដ្ឋុំ សក្កោតីតិ **ខន្តិ**។ បស្សតីតិ **ទិដ្ឋិ**។ រោចេតីតិ **រុចិ**។ មុនាតីតិ **មុតិ**។ បេក្ខតីតិ **បេក្ខា**។ តេ ច កម្មាយតនាទយោ ធម្មា ឯតាយ និជ្ឈាយមានា និជ្ឈានំ ខមន្តីតិ **ធម្មនិជ្ឈានខន្តិ។ បរតោ អសុត្វា បដិលភតីតិ** អញ្ញស្ស ឧបទេសវចនំ អសុត្វា សយមេវ ចិន្តេន្តោ បដិលភតិ។ **អយំ វុច្ចតី**តិ អយំ ចិន្តាមយា បញ្ញា នាម វុច្ចតិ។ សា បនេសា អភិញ្ញាតានំ ពោធិសត្តានមេវ ឧប្បជ្ជតិ។ តត្ថាបិ សច្ចានុលោមិកញាណំ ទ្វិន្នំយេវ ពោធិសត្តានំ អន្តិមភវិកានំ, សេសបញ្ញា សព្ពេសម្បិ បូរិតបារមីនំ មហាបញ្ញានំ ឧប្បជ្ជតិ។ **បរតោ សុត្វា បដិលភតី**តិ កម្មាយតនាទីនិ បរេន ករិយមានានិ វា កតានិ វា ទិស្វាបិ បរស្ស កថយមានស្ស វចនំ សុត្វាបិ អាចរិយសន្តិកេ ឧគ្គហេត្វាបិ បដិលទ្ធា សព្ពា បរតោ សុត្វាវ បដិលទ្ធា នាមាតិ វេទិតព្វា។ **សមាបន្នស្សា**តិ សមាបត្តិសមង្គិស្ស, និទស្សនមត្តញ្ចេតំ។ វិបស្សនាមគ្គបញ្ញា តេជ “ភាវនាមយា បញ្ញា”តិ អធិប្បេតា។

សាតិ “បរិត្តារម្មណា មហគ្គតារម្មណា”តិ (វិភ. ៧៥៣) វុត្តបញ្ញា។ **លោកិយវិបស្សនា**តិ លោកិយវិបស្សនាបញ្ញា។ **សា លោកុត្តរវិបស្សនា**តិ យា និព្ពានំ អារព្ភ បវត្តា អប្បមាណារម្មណា បញ្ញា វុត្តា, សា លោកុត្តរវិបស្សនាតិ មគ្គបញ្ញំ សន្ធាយាហ។ សា ហិ សង្ខារានំ អនិច្ចតាទី អគណ្ហន្តីបិ វិបស្សនាកិច្ចបារិបូរិយា, និព្ពានស្ស វា តថលក្ខណំ វិសេសតោ បស្សតីតិ វិបស្សនាតិ វុច្ចតិ។ គោត្រភុញាណំ បន កិញ្ចាបិ អប្បមាណារម្មណំ, មគ្គស្ស បន អាវជ្ជនដ្ឋានិយត្តា ន វិបស្សនាវោហារំ លភតិ។

អយន្តិ ឯតាយ សម្បត្តិយោតិ **អាយោ**, វុទ្ធិ។ **តត្ថ កោសល្លន្តិ** តស្មិំ អនត្ថហានិអត្ថុប្បត្តិលក្ខណេ អាយេ កោសល្លំ កុសលតា និបុណតា។

តំ បន ឯកន្តិកំ អាយកោសល្លំ បាឡិវសេនេវ ទស្សេតុំ **"ឥមេ ធម្មេ"**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ឥទំ វុច្ចតីតិ** យា ឥមេសំ អកុសលធម្មានំ អនុប្បត្តិបហានេសុ, កុសលធម្មានញ្ច ឧប្បត្តិដ្ឋិតីសុ បញ្ញា, ឥទំ **អាយកោសល្លំ** នាមាតិ វុច្ចតិ។

វុទ្ធិលក្ខណា អាយតោ អបេតត្តា **អបាយោ**, អវុទ្ធិ។ **តត្ថ កោសល្លន្តិ** តស្មិំ អត្ថហានិអនត្ថុប្បត្តិលក្ខណេ អបាយេ កោសល្លំ កុសលតា **អបាយកោសល្លំ**។ តម្បិ បាឡិវសេនេវ ទស្សេតុំ **"ឥមេ ធម្មេ"**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ឥទំ វុច្ចតីតិ** យា ឥមេសំ កុសលធម្មានំ អនុប្បជ្ជននិរុជ្ឈនេសុ, អកុសលធម្មានំ វា ឧប្បត្តិដ្ឋិតីសុ បញ្ញា, ឥទំ អបាយកោសល្លំ នាមាតិ វុច្ចតិ។ អាយកោសល្លំ តាវ បញ្ញា ហោតុ, អបាយកោសល្លំ កថំ បញ្ញា នាម ជាតាតិ? ឯវំ មញ្ញតិ "អបាយុប្បាទនសមត្ថតា អបាយកោសល្លំ នាម សិយា"តិ, តំ បន តស្ស មតិមត្តំ។ កស្មា? បញ្ញវា ឯវ ហិ "មយ្ហំ ឯវំ មនសិ ករោតោ អនុប្បន្នា កុសលា ធម្មា នុប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បន្នា និរុជ្ឈន្តិ។ អនុប្បន្នា អកុសលា ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បន្នា បវឌ្ឍន្តី"តិ បជានាតិ, សោ ឯវំ ញត្វា អនុប្បន្នេ អកុសលេ ន ឧប្បាទេតិ, ឧប្បន្នេ បជហតិ។ អនុប្បន្នេ កុសលេ ឧប្បាទេតិ, ឧប្បន្នេ ភាវនាបារិបូរិំ បាបេតិ។ ឯវំ អបាយកោសល្លម្បិ បញ្ញា ឯវាតិ។

សព្ពត្ថាតិ សព្ពេសុ។ **តេសំ តេសំ ធម្មានន្តិ** សត្តានំ តំតំហិតសុខធម្មានំ។ **តង្ខណប្បវត្តន្តិ** អច្ចាយិកេ កិច្ចេ វា ភយេ វា ឧប្បន្នេ តស្ស តិកិច្ឆនត្ថំ តស្មិំយេវ ខណេ បវត្តំ។ ឋានេន ឧប្បត្តិ ឯតស្ស អត្ថីតិ **ឋានុប្បត្តិកំ**, ឋានសោ ឯវ ឧប្បជ្ជនកំ។ **តត្រុបាយាតិ** តត្រ តត្រ ករណីយេ ឧបាយភូតា។

គហេត្វាតិ "ឥទំ រូបំ, ឯត្តកំ រូប"ន្តិអាទិនា បរិគ្គណ្ហនវសេន គហេត្វា។ **ឧភយំ គហេត្វាតិ** "អជ្ឈត្តំ ពហិទ្ធា"តិ ឧភយំ អនុបុព្ពតោ បរិគ្គហេត្វា។ អថ វា "យំ កិញ្ចិ សមុទយធម្មំ, សព្ពំ តំ និរោធធម្ម"ន្តិ ឯកប្បហារេនេវ សព្ពេបិ បញ្ចក្ខន្ធេ អវិភាគេន បរិគ្គហេត្វា។ អយំ បន តិក្ខវិបស្សកស្ស មហាបុញ្ញស្ស ភិក្ខុនោ វិបស្សនាភិនិវេសោ។

៤២៨. ទុក្ខសច្ចំ អារព្ភាតិ ទុក្ខសច្ចំ អារម្មណំ កត្វា, តប្បដិច្ឆាទកសម្មោហវិធំសនវសេន ច **បវត្តំ ញាណំ ទុក្ខេ ញាណំ**។ **ទុក្ខសមុទយំ អារព្ភាតិ** ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ តថា សេសបទទ្វយេបិ។ បច្ចវេក្ខណញាណំ ហិ ចតុសច្ចំ អារព្ភ បវត្តញាណំ នាម, តតិយំ បន មគ្គញាណំ, ឥតរសច្ចានិ វិបស្សនាញាណន្តិ បាកដមេវ។

"អត្ថាទីសុ បភេទគតានិ ញាណានី"តិ សង្ខេបេន វុត្តមត្ថំ បាឡិវសេនេវ វិវរិតុំ **"វុត្តញ្ហេត"**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អត្ថេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទាតិ** យំ អត្ថប្បភេទស្ស សល្លក្ខណវិភាវនវវត្ថានករណសមត្ថំ អត្ថេ បភេទគតំ ញាណំ, អយំ អត្ថបដិសម្ភិទា នាម។ សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ។ ធម្មប្បភេទស្ស ហិ សល្លក្ខណវិភាវនវវត្ថានករណសមត្ថំ ធម្មេ បភេទគតំ ញាណំ **ធម្មបដិសម្ភិទា**។ និរុត្តិប្បភេទស្ស សល្លក្ខណវិភាវនវវត្ថានករណសមត្ថំ និរុត្តាភិលាបេ បភេទគតំ ញាណំ **និរុត្តិបដិសម្ភិទា**។ បដិភានប្បភេទស្ស សល្លក្ខណវិភាវនវវត្ថានករណសមត្ថំ បដិភានេ បភេទគតំ ញាណំ **បដិភានបដិសម្ភិទា**។ និរុត្តិបដិភានប្បភេទា តព្ពិសយានំ អត្ថាទីនំ បច្ចុប្បន្នតាទិភេទេហិ ភិន្ទិត្វា វេទិតព្ពា។

និព្ពានម្បិ សម្បាបកហេតុអនុសារេន អរិយតិ, អធិគម្មតីតិ អត្ថោ។ **"យំ កិញ្ចិ បច្ចយសម្ភូត"**ន្តិ ឯតេន សច្ចហេតុធម្មបច្ចយាការវារេសុ អាគតានិ ទុក្ខាទីនិ គហិតានិ។ សច្ចបច្ចយាការវារេសុ និព្ពានំ, បរិយត្តិវារេ ភាសិតត្ថោ, អភិធម្មភាជនីយេ វិបាកោ, កិរិយា ចាតិ ឯវំ បាឡិយំ វុត្តានំ ឯវ វសេន បញ្ច អត្ថា វេទិតព្ពា។ **ទហតីតិ** វិទហតិ, និព្ពត្តកហេតុអាទីនំ សាធារណមេតំ និព្ពចនំ។ តទត្ថំ បន វិភាវេតុំ **"បវត្តេតិ វា សម្បាបុណិតុំ វា ទេតី"**តិ វុត្តំ។ តេសុ បុរិមោ អត្ថោ មគ្គវជ្ជេសុ ទដ្ឋព្ពោ។ ភាសិតម្បិ ហិ អវពោធនវសេន អត្ថំ បវត្តេតិ, មគ្គោ បន និព្ពានំ បាបេតីតិ តស្មិំ បច្ឆិមោ អត្ថោ។ និព្ពានំ ហិ បត្តព្ពោ អត្ថោ, ភាសិតត្ថោ ញាបេតព្ពោ អត្ថោ, ឥតរោ និព្ពត្តេតព្ពោ អត្ថោតិ ឯវំ តិវិធោ ហោតិ។

"យោ កោចិ ផលនិព្ពត្តកោ ហេតូ"តិ ឯតេន សច្ចហេតុធម្មបច្ចយាការវារេសុ អាគតានិ សមុទយាទីនិ គហិតានិ, សច្ចបច្ចយាការវារេសុ មគ្គោ, បរិយត្តិវារេ ភាសិតំ, អភិធម្មភាជនីយេ កុសលាកុសលន្តិ ឯវំ បាឡិយំ វុត្តានំ ឯវ វសេន បញ្ច ធម្មា វេទិតព្ពា។ តត្ថ មគ្គោ សម្បាបកោ, ភាសិតំ ញាបកោ, ឥតរំ និព្ពត្តកោតិ ឯវំ តិវិធោ ហេតុ វេទិតព្ពោ។ ឯត្ថ ច កិរិយានំ អវិបាកតាយ ធម្មភាវោ ន វុត្តោ។ យទិ ឯវំ វិបាកា ន ហោន្តីតិ អត្ថភាវោបិ ន វត្តព្ពោ? ន, បច្ចុប្បន្នភាវតោ។ ឯវំ សតិ កុសលាកុសលានម្បិ អត្ថភាវោ អាបជ្ជតីតិ ចេ?

នាយំ ទោសោ អប្បដិសិទ្ធត្តា។ វិបាកស្ស បន បធានហេតុតាយ បាកដភាវតោ ធម្មភាវោ ឯវ តេសំ វុត្តោ។ កិរិយានំ បច្ចយភាវតោ ធម្មភាវោ អាបជ្ជតីតិ ចេ? នាយំ ទោសោ អប្បដិសិទ្ធត្តា។ កម្មផលសម្ពន្ធស្ស បន ហេតុភាវស្សាភាវតោ ធម្មភាវោ ន វុត្តោ។ អបិច "អយំ ឥមស្ស បច្ចយោ, អយំ បច្ចយុប្បន្នោ"តិ ឯតំ ភេទមកត្វា កេវលំ កុសលាកុសលេ, វិបាកកិរិយាធម្មេ ច បច្ចវេក្ខន្តស្ស ធម្មត្ថបដិសម្ភិទា ហោន្តីតិ តេសំ អត្ថធម្មតា ន វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អយមេវ ហិ អត្ថោតិ យ្វាយំ អត្ថធម្មានំ បញ្ចធា វិភជនវសេន អត្ថោ វុត្តោ, អយមេវ អភិធម្មេ វិភជិត្វា ទស្សិតោតិ សម្ពន្ធោ។

"ធម្មនិរុត្តាភិលាបេ"តិ ឯត្ថ ធម្ម-សទ្ទោ សភាវវាចកោតិ កត្វា អាហ "**សភាវនិរុត្តី**"តិ, អវិបរីតនិរុត្តីតិ អត្ថោ។ តេនាហ "**អព្យភិចារី វោហារោ**"តិ, តស្ស តស្ស អត្ថស្ស ពោធនេ បដិនិយតសម្ពន្ធោ សទ្ទវោហារោតិ អត្ថោ។ **តទភិលាបេ**តិ តស្ស សភាវនិរុត្តិសញ្ញិតស្ស អព្យភិចារិវោហារស្ស អភិលាបនេ។ សា បនាយំ សភាវនិរុត្តិ មាគធភាសា។ អត្ថតោ នាមបញ្ញត្តីតិ អាចរិយា។ អបរេ បន យទិ សភាវនិរុត្តិ បញ្ញត្តិសភាវា, ឯវំ សតិ បញ្ញត្តិ អភិលបិតព្ពា, ន វចនន្តិ អាបជ្ជតិ។ ន ច វចនតោ អញ្ញំ អភិលបិតព្ពំ ឧច្ចារេតព្ពំ អត្ថិ។ អថ ផស្សាទិវចនេហិ ពោធេតព្ពំ អភិលបិតព្ពំ, ឯវញ្ច សតិ អត្ថធម្មានម្បិ ពោធេតព្ពត្តា តេសម្បិ និរុត្តិភាវោ អាបជ្ជតិ។ ផស្សោតិ ច សភាវនិរុត្តិ, ផស្សំ ផស្សាតិ ន សភាវនិរុត្តីតិ ទស្សិតោវាយមត្ថោ។ ន ច អវចនំ ឯវំបការំ អត្ថិ។ តស្មា វចនភូតាយ ឯវ តស្សា សភាវនិរុត្តិយា អភិលាបេ ឧច្ចារណេតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

តំ សភាវនិរុត្តិសទ្ទំ អារម្មណំ កត្វា បច្ចវេក្ខន្តស្ស តស្មឹ សភាវនិរុត្តាភិលាបេ បភេទគតំ ញាណំ **និរុត្តិបដិសម្ភិទា**, "ឯវមយំ និរុត្តិបដិសម្ភិទា សទ្ទារម្មណា នាម ជាតា, ន បញ្ញត្តិអារម្មណា"តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៧១៨) ច អដ្ឋកថាយំ វុត្តត្តា និរុត្តិសទ្ទារម្មណាយ សោតវិញ្ញាណវីថិយា បរតោ មនោទ្វារេ និរុត្តិបដិសម្ភិទា បវត្តតីតិ វទន្តិ។ "និរុត្តិបដិសម្ភិទា បច្ចុប្បន្នារម្មណា"តិ (វិភ. ៧៤៩) ច វចនសទ្ទំ គហេត្វា បច្ឆា ជាននំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ។ ឯវំ បន អញ្ញស្មឹ បច្ចុប្បន្នារម្មណេ អញ្ញំ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ វុត្តន្តិ អាបជ្ជតិ។ យថា បន ទិព្ពសោតញាណំ មនុស្សាទិសទ្ទភេទនិច្ឆយស្ស បច្ចយភូតំ តំតំសទ្ទវិភាវកំ, ឯវំ សភាវាសភាវនិរុត្តិនិច្ឆយស្ស បច្ចយភូតំ បច្ចុប្បន្នសភាវនិរុត្តិសទ្ទារម្មណំ តំវិភាវកំ ញាណំ និរុត្តិបដិសម្ភិទាតិ វុច្ចមានេ ន កោចិ បាឡិវិរោធោ។ "តំ សភាវនិរុត្តិសទ្ទំ អារម្មណំ កត្វា បច្ចវេក្ខន្តស្សា"តិ ច "បច្ចុប្បន្នសទ្ទារម្មណំ បច្ចវេក្ខណំ បវត្តេន្តស្សា"តិ ន ន សក្កា វត្តុំ។ តញ្ហិ ញាណំ សភាវនិរុត្តឹ វិភាវេន្តមេវ តំតំសទ្ទបច្ចវេក្ខណានន្តរំ តំតំបភេទនិច្ឆយហេតុភាវតោ និរុត្តឹ ភិន្ទន្តំ បដិវិជ្ឈន្តមេវ ឧប្បជ្ជតីតិ បភេទគតម្បិ ហោតីតិ។

សព្ពត្ថ ញាណន្តិ សព្ពស្មឹ វិសយេ ញាណំ, សព្ពម្បិ ញាណន្តិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ "**ញាណារម្មណំ ញាណ**"ន្តិ។ **សព្ពត្ថា**តិ វា សព្ពេសុ អត្ថាទីសុ, តីសុ, ចតូសុបិ វា បវត្តត្តា, កុសលកិរិយាភូតាយ បដិភានបដិសម្ភិទាយ ធម្មត្ថភាវតោ តីសុ ឯវ វា បវត្តត្តា "សព្ពត្ថ ញាណ"ន្តិ វុត្តំ។ តេនាហ "**យថាវុត្តេសុ វា**"តិអាទិ។ តត្ថ **សគោចរកិច្ចាទិវសេនា**តិ សគោចរស្ស, កិច្ចាទិកស្ស ច វសេន "ឥទំ ញាណំ ឥទំ នាម អារម្មណំ កត្វា បវត្តំ ឥមិនា នាម កិច្ចេនា"តិ ជាននំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន លក្ខណបច្ចុបដ្ឋានបទដ្ឋានភូមិអាទីនំ សង្គហោ។ តេនេវាហ "ឥមានិ ញាណានិ ឥទមត្ថជោតកានី"តិអាទិ។

៤២៨. បភេទំ គច្ឆន្តីតិ អនេកភេទភិន្នេសុ អារម្មណេសុ តេសំ យាថាវតោ តំតំបភេទាវពោធនសមត្ថតំ ឧបគច្ឆន្តិ។

មហាសាវកានញ្ច អសេក្ខភូមិយំ បភេទំ គតាតិ សាមញ្ញវិធិនា ទស្សិតមត្ថំ អបវាទេន និវត្តេតុំ **អានន្ទត្ថេរ**-គ្គហណំ កតំ។

ឯតា បដិសម្ភិទា។ សេក្ខភូមិយំ បភេទគមនំ អប្បវិសយំ, អសេក្ខភូមិយំ ពហុវិសយន្តិ អាហ "**អធិគមោ នាម អរហត្តប្បត្តី**"តិ, សាតិសយំ វា អធិគមំ សន្ធាយ ឯវំ វុត្តំ។ សេក្ខេន បត្តានម្បិ ហិ ឥមាសំ អរហត្តប្បត្តិយា វិសទភាវាធិគមោតិ ។ បុព្ពយោគោ វិយ បន អរហត្តប្បត្តិ អរហតោបិ បដិសម្ភិទាវិសទតាយ បច្ចយោ ន ន ហោតីតិ បញ្ចន្នម្បិ យថាយោគំ សេក្ខាសេក្ខបដិសម្ភិទាវិសទតាយ ការណតា យោជេតព្ពា។ អត្ថធម្មាទីនំ អនវសេសសង្គណ្ហនតោ ពុទ្ធវចនវិសយោ ឯវ បរិយត្តិអាទយោ ទស្សិតា។ បាឡិយា សជ្ឈាយោ **បរិយាបុណនំ**, តទត្ថសវនំ **សវនំ**, បរិតោ សព្ពសោ ញាតុំ ឥច្ឆា **បរិបុច្ឆា**តិ អាហ "**បាឡិអដ្ឋកថាទីសុ គណ្ឋិបទអត្ថបទវិនិច្ឆយកថា**"តិ, បទត្ថតោ, អធិប្បាយតោ ច ទុវិញ្ញេយ្យដ្ឋានំ វិត្ថារតោ សន្និដ្ឋានកថាតិ អត្ថោ។ យស្ស ហិ បទស្ស អត្ថោ ទុវិញ្ញេយ្យោ, តំ **គណ្ឋិបទំ**, យស្ស អធិប្បាយោ ទុវិញ្ញេយ្យោ, តំ **អត្ថបទំ**។ **អាទិ**-សទ្ទេន

ខន្ធាទិបដិសំយុត្តេ កថាមគ្គេ សង្គណ្ហាតិ។ ភាវនានុយោគសហិតំ គតំ, បច្ចាគតញ្ច ឯតស្ស អត្ថីតិ គតបច្ចាគតិកោ, តស្ស ភាវោ, តេន **គតបច្ចាគតិកភាវេន**។ វសេនដ្ឋានតោ យាវ គោចរគាមោ, តតោ ច យាវ វសនដ្ឋានំ កម្មដ្ឋានានុយុត្តោតិ អត្ថោ។ **យាវ អនុលោមគោត្រភុសមីប**ន្តិ សង្ខារុបេក្ខាញាណមាហ។ តញ្ហិ តេសំ សមីបប្បវត្តំ។

សត្ថេសូតិ អនវជ្ជេសុ សត្តានំ ហិតសុខាវហេសុ គន្ថេសុ។ តថា **សិប្បាយតនេសូ**តិ ឯត្ថាបិ។ បុព្ពកាលេ ឯកសតរាជូនំ ទេសភាសា **ឯកសតវោហារា**។ ធម្មបទេ (ធ. ប. ១ អាទយោ) យមកវគ្គោ **ឱបម្មវគ្គោ**តិ វទន្តិ, មូលបណ្ណាសេ (ម. និ. ១.៣២៥ អាទយោ; ៤៣៩ អាទយោ) យមកវគ្គោ **ឱបម្មវគ្គោ** ឯវាតិ អបរេ។ **សុតបដិភានពហុលាន**ន្តិ ពហុស្សុតានំ បដិភានវន្តានំ។

សព្ពានីតិ បុព្ពេ វុត្តានិ បញ្ច, បច្ឆា វុត្តានិ អដ្ឋបិ វា។ សេក្ខផលវិមោក្ខបរិយោសានេ ភវា **សេក្ខផលវិមោក្ខន្តិកា**។ ឋានាឋានញាណពលាទីនិ សព្ពពុទ្ធគុណេសុ សកិច្ចតោ បាកដតរានីតិ វុត្តំ **“ទស ពលានិ វិយា”**តិ, អញ្ញេ វា សព្ពញ្ញុតញ្ញាណាទយោបិ សព្ពេ ភគវតោ គុណវិសេសា **អសេក្ខផលវិមោក្ខន្តិកា** ឯវ។

បញ្ញាភូមិ-មូល-សរីរវវត្ថានវណ្ណនា

៤៣០. **ឥមាយ បញ្ញាយា**តិ វិបស្សនាបញ្ញាយ។ **ភូមិ** សល្លក្ខណាទិគ្គហណវសេន បវត្តិដ្ឋានភាវតោ។ **អាទិ-**សទ្ទេន អាហារាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ កស្មា បនេតេ ឯវំ ពហុធម្មា ភូមិភាវេន គយ្ហន្តិ, ននុ ខន្ធាទីសុ ឯកេនាបិ អត្ថសិទ្ធិ ហោតីតិ? ន, តិវិធសត្តានុគ្គហត្ថំ ខន្ធាទិគ្គយគ្គហណំ កតព្ពំ, អញ្ញថា សព្ពសាធារណោ អនុគ្គហោ ន កតោ សិយា។ តិវិធា ហិ សត្តា រូបសម្មូឡ្ហា អរូបសម្មូឡ្ហា ឧភយសម្មូឡ្ហាតិ។ តេសុ យេ អរូបសម្មូឡ្ហា, តទត្ថំ ខន្ធានំ គហណំ អរូបធម្មានំ ចតុធា វិភត្តត្តា។ យេ រូបសម្មូឡ្ហា, តទត្ថំ អាយតនានំ រូបធម្មានំ អឌ្ឍេកាទសធា វិភត្តត្តា។ យេ បន ឧភយសម្មូឡ្ហា, តទត្ថំ ធាតូនំ ឧភយេសម្បិ វិភត្តត្តា។ តថា ឥន្ទ្រិយភេទេន តិក្ខិន្ទ្រិយា មជ្ឈិមិន្ទ្រិយា មុទិន្ទ្រិយា, សំខិត្តរុចី មជ្ឈិមរុចី វិត្ថាររុចីតិ ច តិវិធា សត្តា, តេសម្បិ អត្ថាយ យថាក្កមំ ខន្ធាទិគ្គហណំ កតន្តិ យោជេតព្ពំ។ ឥន្ទ្រិយគ្គហណំ បន កាមំ ឯតេ ធម្មា ឥស្សរា វិយ សហជាតធម្មេសុ ឥស្សរិយំ អាធិបច្ចំ បវត្តេន្តិ, តំ បន នេសំ ធម្មសភាវសិទ្ធំ, ន ឯត្ថ កស្សចិ វសីភាវោ “សុញ្ញា ឯតេ អវសវត្តិនោ”តិ អនត្តលក្ខណស្ស សុខគ្គហណត្ថំ។ តំ បនេតំ ចតុព្ពិធម្បិ បវត្តិនិវត្តិតទុភយហេតុវសេន ទិដ្ឋមេវ ឧបការាវហំ, ន អញ្ញថាតិ សច្ចាទិទ្វយំ គហិតំ។ **អាទិ-**សទ្ទេន គហិតធម្មេសុបិ អយំ នយោ នេតព្ពោ។ **មូលំ** បតិដ្ឋាភាវតោ។ សតិ ហិ សីលវិសុទ្ធិយំ, ចិត្តវិសុទ្ធិយញ្ច អយំ បញ្ញា មូលជាតា ហោតិ, នាសតីតិ។ **សរីរំ** បរិព្រូហេតព្ពតោ។ ឥមិស្សា ហិ បញ្ញាយ សន្តានវសេន បវត្តមានាយ បាទបាណិសីសដ្ឋានិយា ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិអាទិកា ឥមា បញ្ច វិសុទ្ធិយោ អវយវេន សមុទាយូបលក្ខណនយេន “សរីរ”ន្តិ វេទិតព្ពា។

៤៣១. **បញ្ច ខន្ធា**តិ ឯត្ថ **បញ្ចា**តិ គណនបរិច្ឆេទោ, តេន ន តតោ ហេដ្ឋា, ន ឧទ្ធន្តិ ទស្សេតិ។ **ខន្ធា**តិ បរិច្ឆិន្នធម្មនិទស្សនំ។ យស្មា ចេត្ថ ខន្ធ-សទ្ទោ រាសដ្ឋោ “មហាឧទកក្ខន្ធោ”តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.៥១; ៦.៣៧) វិយ, តស្មា អតីតាទិវិភាគភិន្នំ សព្ពំ រូបំ រាសិវសេន ពុទ្ធិយា ឯកជ្ឈំ គហេត្វា “រូបមេវ ខន្ធោ រូបក្ខន្ធោ”តិ សមានាធិករណសមាសោ ទដ្ឋព្ពោ។ “តីហិ ខន្ធេហិ ឥណំ ទស្សាមា”តិអាទីសុ វិយ កោដ្ឋាសដ្ឋេ បន ខន្ធ-សទ្ទេ និព្ពានស្សាបិ ខន្ធន្តរភាវោ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ អតីតាទិវិភាគាភាវតោ។ ន ហិ ឯកស្ស និច្ចស្ស សតោ និព្ពានស្ស អតីតាទិវិភាគោ អត្ថីតិ។ បឋមេនត្ថេន រូបរាសីតិ អត្ថោ, ទុតិយេន រូបកោដ្ឋាសោតិ។ **វេទនាក្ខន្ធោ**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ កស្មា បនេតេ ខន្ធា បញ្ចេវ វុត្តា ឥមិនា ឯវ ច កមេនាតិ? ភាជនភោជនព្យញ្ជនភត្តការកភុញ្ជកវិកប្បទស្សនតោ , យថោឡារិកយថាសំកិលេសូបទេសតោ ចាតិ វេទិតព្ពំ។ វិវាទមូលហេតុភាវំ សំសារហេតុតំ, កម្មហេតុតញ្ច ចិន្តេត្វា វេទនាសញ្ញា សង្ខារក្ខន្ធតោ នីហរិត្វា វិសុំ ខន្ធភាវេន ទេសិតា។

រូបក្ខន្ធកថាវណ្ណនា

៤៣២. **តត្ថា**តិ តេសុ បញ្ចសុ ខន្ធេសុ។ **យំ កិញ្ចី**តិ អនវសេសបរិយាទានំ។ **រុប្បនលក្ខណ**ន្តិ អតិប្បសង្គនិយមនំ។ យំ-សទ្ទេន ហិ សនិបាតេន កឹ-សទ្ទេន ច គហិតេន អនិយមត្ថតាយ អតិប្បសង្គេ អាបន្នេ តំ រុប្បនសទ្ទោ និវត្តេតិ, តេន រូបស្ស អនវសេសបរិគ្គហោ កតោ ហោតិ។ **សីតាទីហី**តិ សីតុណ្ហជិឃច្ឆាបិបាសាទីហិ។ ហេតុអត្ថេ ចេតំ ករណវចនំ។ រុប្បនំ លក្ខណំ ឯតស្សាតិ **រុប្បនលក្ខណំ**។ ធម្មោ ឯវ **ធម្មជាតំ**។ រុប្បនញ្ចេត្ថ សីតាទិវិរោធិបច្ចយសន្និបាតេ វិសទិសុប្បត្តិ។ ននុ ច អរូបធម្មានម្បិ វិរោធិបច្ចយសមាគមេ វិសទិសុប្បត្តិ លព្ភតីតិ? សច្ចំ លព្ភតិ, ន បន វិភូតតរំ។ វិភូតតរំ ហេត្ថ រុប្បនំ អធិប្បេតំ សីតាទិគ្គហណតោ។ យទិ ឯវំ, កថំ ព្រហ្មលោកេ

រូបសមញ្ញា? តត្ថាបិ តំសភាវានតិវត្តនតោ ហោតិយេវ រូបសមញ្ញា, អនុគ្គាហកបច្ចយវសេន វា។ វិរោធិបច្ចយសន្និបាតេ យោ អត្តនោ សន្តានេ ភិន្នេ ភិជ្ជមានស្សេវ វិសទិសុប្បត្តិហេតុភាវោ, តំ រុប្បនន្តិ អញ្ញេ។ ឥមស្មិំ បក្ខេ រូបយតិ វិការំ អាបាទេតីតិ រូបំ, បុរិមបក្ខេ បន រុប្បតីតិ។ សង្ឃដ្ដនេន វិការាបត្តិយំ រុប្បនសទ្ទោ និរុឡ្ហោតិ កេចិ។ ឥមស្មិំ បក្ខេ អរូបធម្មេសុ រូបសមញ្ញាយ បសង្គោ ឯវ នត្ថិ សង្ឃដ្ដនាភាវតោ។ បដិឃាតោ រុប្បនន្តិ អបរេ។ **សព្ពំ តំ ឯកតោ កត្វា**តិ រាសដ្ឋំ ហទយេ ឋបេត្វា វទតិ។

ភូតោបាទាយភេទតោតិ ឯត្ថ តទធីនវុត្តិតាយ ភវតិ ឯត្ថ ឧបាទាយរូបន្តិ **ភូតំ**។ ភូតានិ ឧបាទិយតេវ, ន បន សយំ តេហិ, អញ្ញេហិ វា ឧបាទីយតីតិ **ឧបាទាយំ**។

កាមំ ចតុធាតុវវត្ថានេ វចនត្ថាទិតោបិ ភូតានិ វិភាវិតានេវ, សភាវធម្មានំ បន លក្ខណាទិវិភាវនាតិ កត្វា វុត្តំ “**លក្ខណរសបច្ចុបដ្ឋានានិ ចតុធាតុវវត្ថានេ វុត្តានី**”តិ។ តត្ថ បទដ្ឋានស្ស អវុត្តត្តា អាហ “**បទដ្ឋានតោ បនា**”តិអាទិ។ អវចនញ្ច តស្ស តស្សត្ថស្ស បច្ចយតោតិ ឯត្ថ បការន្តរេន វិភាវិតត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **សព្ពាបី**តិ ចតស្សោបិ ធាតុយោ។ អាបោសង្គហិតាយ តេជោនុបាលិតាយ វាយោវិត្ថម្ភិតាយ ឯវ បថវីធាតុយា បវត្តិ, ន អញ្ញថាតិ សា សេសភូតត្តយបទដ្ឋានា, ឯវមិតរាបីតិ អាហ “**អវសេសធាតុត្តយបទដ្ឋានា**”តិ។

ចតុវីសតិវិធន្តិ គណនបរិច្ឆេទោ ពលរូបាទីនំ បដិសេធនត្ថោ។ តត្ថ យំ វត្តព្ពំ, តំ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។ ចក្ខតីតិ **ចក្ខុ**, វិញ្ញាណាធិដ្ឋិតំ រូបំ អស្សាទេន្តំ វិយ ហោតីតិ អត្ថោ។ **ចក្ខតី**តិ ហិ អយំ **ចក្ខតិ**-សទ្ទោ “មធុំ ចក្ខតិ, ព្យញ្ជនំ ចក្ខតី”តិអាទីសុ វិយ អស្សាទនត្ថោ។ វុត្តញ្ហេតំ “ចក្ខុំ ខោ, មាគណ្ឌិយ, រូបារាមំ រូបរតំ រូបសមុទិត”ន្តិ (ម. និ. ២.២០៩)។ អដ្ឋកថាយម្បិ វុច្ចតិ “រូបេសុ អាវិញ្ឆនរស”ន្តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៤៣៣; ធ. ស. អដ្ឋ. ៦០០)។ សតិបិ សោតាទីនំ សទ្ទារម្មណាទិភាវេ និរុឡ្ហត្តា ទស្សនេ ឯវ ចក្ខុ-សទ្ទោ បវត្តតិ បទុមាទីសុ បង្កជាទិសទ្ទា វិយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អថ វា **ចក្ខតី**តិ វិញ្ញាណាធិដ្ឋិតំ សមវិសមំ អាចិក្ខន្តំ វិយ អភិព្យត្តំ វទន្តំ វិយ ហោតីតិ អត្ថោ។ អដ្ឋកថាយំ បន “វិភាវេតិ ចា”តិ (មហានិ. អដ្ឋ. ១៣; វិភ. អដ្ឋ. ១៥៤) វុត្តំ។ តំ អនេកត្ថត្តា ធាតូនំ វិភាវនត្ថតាបិ ចក្ខតិ-សទ្ទស្ស សម្ភវតីតិ កត្វា វុត្តំ។ សុណាតិ ឯតេន, វិញ្ញាណាធិដ្ឋិតំ សយំ វា សុណាតីតិ **សោតំ**។ ឃាយតិ ឯតេន, សយំ វា ឃាយតីតិ **ឃានំ**។ រសគ្គហណមូលកត្តា អជ្ឈោហរណស្ស ជីវិតនិមិត្តំ អាហាររសោ ជីវិតំ, តស្មិំ និន្នតាយ តំ អវ្ហាយតីតិ **ជិវ្ហា** និរុត្តិនយេន។ កុច្ឆិតានំ សាសវធម្មានំ អាយោ ឧប្បត្តិដ្ឋានន្តិ **កាយោ** អនុត្តរិយហេតុភាវំ អនាគច្ឆន្តេសុ កាមរាគនិទានកម្មជនិតេសុ, កាមរាគស្ស ច វិសេសបច្ចយេសុ ឃានជិវ្ហាកាយេសុ កាយស្ស វិសេសតោ សាសវបច្ចយត្តា។ តេន ហិ ផោដ្ឋព្ពសុខំ អស្សាទេន្តា សត្តា មេថុនម្បិ សេវន្តិ។ កាយិន្ទ្រិយវត្ថុកា វា ចត្តារោ ខន្ធា ពលវកាមាសវាទិហេតុភាវតោ វិសេសេន សាសវាតិ កុច្ឆិតានំ សាសវធម្មានំ អាយោតិ **កាយោ** វុត្តោ។ វណ្ណវិការំ អាបជ្ជមានំ ហទយង្គតភាវំ រូបយតីតិ **រូបំ**, រូបមិវ បកាសំ ករោតិ សវិគ្គហមិវ ទស្សេតីតិ អត្ថោ។ អនេកត្ថត្តា វា ធាតូនំ បកាសនត្ថោ ឯវ រូបសទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ។ សប្បតីតិ **សទ្ទោ**, ឧទាហរីយតិ, សកេហិ វា បច្ចយេហិ សប្បីយតិ សោតវិញ្ញេយ្យភាវំ ឧបនីយតីតិ អត្ថោ។ គន្ធយតីតិ **គន្ធោ**, អត្តនោ វត្ថុំ សូចយតិ អបាកដំ “ឥទំ សុគន្ធំ, ទុគ្គន្ធ”ន្តិ បកាសេតិ , បដិច្ឆន្នំ វា បុប្ផផលាទី “ឥទមេត្ថ អត្ថី”តិ បេសុញ្ញំ ករោន្តំ វិយ ហោតីតិ អត្ថោ។ រសន្តិ តំ សត្តាតិ **រសោ**, អសាទេន្តីតិ អត្ថោ។

ឥត្ថិយាវ ឥន្ទ្រិយំ **ឥត្ថិន្ទ្រិយំ**, តថា **បុរិសិន្ទ្រិយំ**។ ជីវន្តិ តេន សហជាតធម្មាតិ ជីវិតំ, តទេវ ឥន្ទ្រិយំ **ជីវិតិន្ទ្រិយំ**។ ហទយញ្ច តំ វត្ថុ ច, ហទយស្ស វា មនោវិញ្ញាណស្ស វត្ថុ **ហទយវត្ថុ**។ ចោបនកាយភាវតោ កាយោ ច សោ អធិប្បាយវិញ្ញាបនតោ វិញ្ញត្តិ ចាតិ **កាយវិញ្ញត្តិ**។ ចោបនវាចាភាវតោ, អធិប្បាយវិញ្ញាបនតោ ច វចី ច សា វិញ្ញត្តិ ចាតិ **វចីវិញ្ញត្តិ**។ វិគ្គហាភាវតោ ន កស្សតិ, កសិតុំ ឆិន្ទិតុំ ន សក្កា, ន វា កាសតិ ទិព្ពតីតិ អកាសំ, អកាសមេវ អាកាសំ, តទេវ និស្សត្តនិជ្ជីវដ្ឋេន **អាកាសធាតុ។ រូបស្សា**តិ និប្ផន្នរូបស្ស។ លហុភាវោ **លហុតា**។ សយំ អនិប្ផន្នតាយ “រូបស្សា”តិ វិសេសិតំ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ អយំ បន វិសេសោ – កម្មនិ សាធុ កម្មញ្ញំ, តស្ស ភាវោ **កម្មញ្ញតា**។ បឋមំ, ឧបរិ ច ចយោ បវត្តិ **ឧបចយោ**។ បុព្ពាបរវសេន សម្ពន្ធា តតិ បវត្តិ **សន្តតិ**។ អនិច្ចស្ស វិនាសិនោ ភាវោ **អនិច្ចតា**។ កពលំ ករីយតីតិ **កពឡីការោ**។ អាហរតីតិ **អាហារោ**។ ឯវំ តាវ ឧបាទាយរូបំ សទ្ទត្ថតោ វេទិតព្ពំ។

កមតោ បន សព្ពេសំ រូបធម្មានំ និស្សយភាវេន មូលភូតត្តា បឋមំ ភូតរូបានិ ឧទ្ទិដ្ឋានិ។ ឥតរេសុ អជ្ឈត្តិកភាវេន អត្តភាវសមញ្ញាយ មូលភាវតោ ចក្ខាទីនិ បញ្ច អាទិតោ ឧទ្ទិដ្ឋានិ។ តេសំ វិសយីនំ ឥមេ វិសយាតិ ទស្សេតុំ រូបាទីនិ ចត្តារិ ឧទ្ទិដ្ឋានិ។ ផោដ្ឋព្ពំ បន អនុបាទារូបត្តា, ភូតគ្គហណេន គហិតត្តា ច ឥធ ន គហិតំ។ ស្វាយំ អត្តភាវោ ឥមេហិ “ឥត្ថី”តិ វា “បុរិសោ”តិ វា សង្ខំ គច្ឆតីតិ ទស្សនត្ថំ តទនន្តរំ ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយទ្វយំ ឧទ្ទិដ្ឋំ។ “ឥមិនា ជីវតី”តិ វោហារំ លព្ភតីតិ ទស្សនត្ថំ តតោ ជីវិតិន្ទ្រិយំ។ តស្ស ឥមំ និស្សាយ វិញ្ញាណប្បវត្តិយំ អត្តហិតាទិសិទ្ធីតិ ទស្សនត្ថំ ហទយវត្ថុ។ តស្ស ឥមាសំ វសេន សព្ពេ កាយវចីបយោគាតិ

ទស្សនត្ថំ វិញ្ញត្តិទ្វយំ។ ឥមាយ រូបកាយស្ស បរិច្ឆេទោ, អញ្ញសោ ចាតិ ទស្សនត្ថំ អាកាសធាតុ។ ឥមេហិស្ស សុខប្បវត្តិ, ឧប្បត្តិអាទយោ ចាតិ ទស្សនត្ថំ លហុតាទយោ។ សព្ពោ ចាយំ ចតុសន្តតិរូបសន្តានោ ឥមិនា ឧបត្ថម្ភីយតីតិ ទស្សនត្ថំ អន្តេ កពឡីការោ អាហារោ ឧទ្ទិដ្ឋោតិ វេទិតព្ពោ។

៤៣៣. ឥទានិ យថាឧទ្ទិដ្ឋានិ ឧបាទារូបានិ លក្ខណាទិតោ និទ្ទិសិតុំ “**តត្ថ រូបាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណ**”ន្តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **តត្ថា**តិ តេសុ ឧបាទារូបេសុ។ រូបេ, រូបស្ស វា អភិឃាតោ រូបាភិឃាតោ, តំ អរហតីតិ រូបាភិឃាតារហោ, រូបាភិឃាតោ ហោតុ វា មា វា ឯវំសភាវោ ចតុន្នំ ភូតានំ បសាទោ **រូបាភិឃាតារហភូតប្បសាទោ**, ឯវំលក្ខណំ ចក្ខូតិ អត្ថោ។ យស្មា បច្ចយន្តរសហិតោ ឯវ ចក្ខុបសាទោ រូបាភិហននវសេន បវត្តតិ, ន កេវលោ។ តស្មា តំសភាវតាវ បមាណំ, ន រូបាភិឃាតោតិ ទស្សនត្ថំ រូបាភិឃាតារហតា វុត្តា យថា វិបាការហំ កុសលាកុសលន្តិ។ អភិឃាតោ ច វិសយវិសយីនំ អញ្ញមញ្ញំ អភិមុខីភាវោ យោគ្យទេសាវដ្ឋានំ អភិឃាតោ វិយាតិ កត្វា។ សោ រូបេ ចក្ខុស្ស, រូបស្ស វា ចក្ខុម្ហិ ហោតិ។ តេនាហ “យំ ចក្ខុ អនិទស្សនំ សប្បដិឃំ រូបម្ហិ សនិទស្សនម្ហិ សប្បដិឃម្ហិ បដិហញ្ញិ វា”តិ, “យម្ហិ ចក្ខុម្ហិ អនិទស្សនម្ហិ សប្បដិឃម្ហិ រូបំ សនិទស្សនំ សប្បដិឃំ បដិហញ្ញិ វា បដិហញ្ញតិ វា”តិ (ធ. ស. ៥៩៧) ច អាទិ។ បរិបុណ្ណាបរិបុណ្ណាយតនត្តភាវនិព្ពត្តកស្ស កម្មស្ស និទានភូតា កាមតណ្ហា, រូបតណ្ហា ច តទាយតនិកភវបត្ថនាភាវតោ ទដ្ឋុកាមតាទិវោហារំ អរហតីតិ ទុតិយនយោ សព្ពត្ថ វុត្តោ។ តត្ថ ទដ្ឋុកាមតានិទានកម្មំ សមុដ្ឋានំ ឯតេសន្តិ **ទដ្ឋុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានានិ**។ ឯវំវិធានំ ភូតានំ បសាទោ **ទដ្ឋុកាមតា…បេ…. បសាទោ**, ឯវំលក្ខណំ ចក្ខុ។ តស្ស តស្ស ហិ ភវស្ស មូលការណភូតា តណ្ហា តស្មិំ តស្មិំ ភវេ ឧប្បជ្ជនារហាយតនវិសយាបិ នាម ហោតីតិ កាមតណ្ហាទីនំ ទដ្ឋុកាមតាទិវោហារារហតា វុត្តា។

ទដ្ឋុកាមតាតិ ហិ ទដ្ឋុមិច្ឆា, រូបតណ្ហាតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច ទដ្ឋុកាមតាយ, សេសានញ្ច តំតំអត្តភាវនិព្ពត្តកកម្មាយូហនក្ខណតោ សតិ បុរិមនិព្ពត្តិយំ វត្តព្ពំ នត្ថិ, អសតិ បន មគ្គេន អសមុគ្ឃាតិតភាវោយេវ ការណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យតោ មគ្គេន អសមុច្ឆិន្នំ ការណលាភេ សតិ ឧប្បជ្ជិត្វា អត្តនោ ផលស្ស បច្ចយភាវូបគមនតោ វិជ្ជមានមេវាតិ ឧប្បន្នតា អត្ថិតា បរិយាយេហិ វុច្ចតិ “អរិយំ អដ្ឋង្គិកំ មគ្គំ ភាវេន្តោ អរិយំ អដ្ឋង្គិកំ មគ្គំ ពហុលីករោន្តោ ឧប្បន្នុប្បន្នេ បាបកេ អកុសលេ ធម្មេ អន្តរាយេវ អន្តរធាបេតី”តិ (សំ. និ. ៥.១៥៦), “សន្តំ វា អជ្ឈត្តំ កាមច្ឆន្ទំ ‘អត្ថិ មេ អជ្ឈត្តំ កាមច្ឆន្ទោ’តិ បជានាតី”តិ (ទី. និ. ២.៣៨២; ម. និ. ១.១១៥) ច ឯវមាទីសុ។

រូបេសុ បុគ្គលស្ស, វិញ្ញាណស្ស វា **អាវិញ្ឆនរសំ។ អាធារភាវបច្ចុបដ្ឋានំ** និស្សយបច្ចយភាវតោ។ **ទដ្ឋុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានំ** យេសំ ភូតានំ បសាទោ, តេវស្ស អាសន្នការណន្តិ កត្វា។ ឯត្ថ ច តំតំអត្តភាវនិប្ផាទកសាធារណកម្មវសេន បុរិមំ ចក្ខុលក្ខណំ វុត្តំ ការណវិសេសស្ស អនាមដ្ឋត្តា។ “ឯវរូបំ នាម មេ ចក្ខុ ហោតូ”តិ ឯវំ និព្ពត្តិតអាវេណិកកម្មវសេន ទុតិយន្តិ វទន្តិ។ សតិបិ បន បញ្ចន្នំ បសាទភាវសាមញ្ញេ សវិសយាវភាសនសង្ខាតស្ស បសាទព្យាបារស្ស វសេន បុរិមំ វុត្តំ។ បសាទការណស្ស សតិបិ កម្មភាវសាមញ្ញេ, ឯកត្តេ វា អត្តនោ ការណភេទេន ភេទទស្សនវសេន ទុតិយន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ សោតាទីនំ លក្ខណាទីសុ វុត្តនយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

ឯត្ថាហ – ចក្ខាទីនំ ឥន្ទ្រិយានំ កឹ ឯកកម្មុនា ឧប្បត្តិ, ឧទាហុ នានាកម្មុនាតិ? ឧភយថាបីតិ បោរាណា។ តត្ថ នានាកម្មុនា តាវ ឧប្បត្តិយំ ចក្ខាទីនំ វិសេសេ វត្តព្ពំ នត្ថិ ការណស្ស ភិន្នត្តា។ ឯកកម្មុនា បន ឧប្បត្តិយំ កថំ នេសំ វិសេសោតិ? ការណស្ស ភិន្នត្តា ឯវ។ តំតំភវបត្ថនាភូតា ហិ តណ្ហា តំតំភវបរិយាបន្នាយតនាភិលាសតាយ សយំ វិចិត្តរូបា ឧបនិស្សយភាវេន តំតំភវនិព្ពត្តកកម្មស្ស វិចិត្តភេទតំ វិទហតិ។ យតោ តទាហិតវិសេសំ តំ តថារូបសមត្ថតាយោគេនានេករូបាបន្នំ វិយ អនេកំ វិសិដ្ឋសភាវំ ផលំ និព្ពត្តេតិ។ ន ចេត្ថ សមត្ថតា សមត្ថភាវតោ អញ្ញា វេទិតព្ពា ការណវិសេសេន អាហិតវិសេសស្ស វិសិដ្ឋផលនិប្ផាទនយោគ្យតាមត្តតោ។ អយញ្ច ឯកស្សបិ កម្មស្ស អនេកិន្ទ្រិយហេតុតាវិសេសយោគោ យុត្តិតោ, អាគមនតោ ច បរតោ អាគមិស្សតិ។ អបិច ឯកស្សេវ កុសលចិត្តស្ស សោឡសាទិវិបាកចិត្តនិព្ពត្តិហេតុតា វុច្ចតិ។ លោកេបិ ឯកស្សេវ សាលិពីជស្ស បរិបុណ្ណាបរិបុណ្ណតណ្ឌុលអាតណ្ឌុលផលនិព្ពត្តិហេតុតា ទិស្សតេវ, កឹ វា ឯតាយ យុត្តិចិន្តាយ។ យតោ កម្មផលំ ចក្ខាទីនិ, កម្មវិបាកោ ច សព្ពសោ ពុទ្ធានំយេវ ញាណស្ស វិសយោតិ។

៤៣៤. **កេចី**តិ មហាសង្ឃិកេសុ ឯកច្ចេ។ តេសុ ហិ **វសុធម្មោ** ឯវំ វទតិ “ចក្ខុម្ហិ តេជោ អធិកំ, សោតេ វាយុ, ឃានេ បថវី, ជិវ្ហាយ អាបោ, កាយេ សព្ពេបិ សមា”តិ។ ចក្ខាទីសុ តេជាទិអធិកតា នាម តន្និស្សយភូតានំ តទធិកតាយាតិ ទស្សេន្តោ “**តេជាធិកានំ ភូតានំ បសាទោ ចក្ខូ**”តិអាទិមាហ។ **កាយោ សព្ពេស**ន្តិ កោ ឯត្ថ វិសេសោ, ននុ តេជាទិអធិកានញ្ច ភូតានំ បសាទា សព្ពេសំយេវាតិ? សច្ចមេតំ, ឥទំ បន “សព្ពេស”ន្តិ វចនំ

សមានានន្តិ ឥមមត្ថំ ទីបេតិ អនុវត្តមានស្ស ឯកទេសាធិកភាវស្ស និវារណវសេន វុត្តត្តា។ តេជាទីនំ ហិ បច្ចេកំ អធិកភាវេ វិយ ទ្វិន្នំ, តិណ្ណំ វា អធិកភាវេបិ យថាវុត្តាធិកភាវេនេវ ឯកកាទិវសេន លព្ភមានាយ ឱមត្តតាយបិ កាយប្បសាទោ ន ហោតីតិ បាកដោយមត្ថោ។ តស្មា ចតុន្នម្បិ ភូតានំ សមភាវេន កាយប្បសាទោ ហោតីតិ សព្ពសទ្ទោ ឥធ សមភាវទីបកោ ទដ្ឋព្ពោ។ **តេជាទីន**ន្តិ បទីបសង្ខាតស្ស តេជស្ស ឱភាសរូបេន, វាយុស្ស សទ្ទេន, បថវិយា គន្ធេន, ខេឡសង្ខាតស្ស ឧទកស្ស រសេនាតិ បុរិមវាទេ, បច្ឆិមវាទេ ច យថាយោគំ តំតំភូតគុណេហិ អនុគ្គយ្ហភាវតោ, រូបាទីនំ គហណេ ឧបការិតព្ពតោតិ អត្ថោ។ អាលោកាទិសហការីការណសហិតានំយេវ ចក្ខាទីនំ រូបាទិអវភាសនសមត្ថតា, វិវរស្ស ច សោតវិញ្ញាណូបនិស្សយភាវោ គុណោតិ តេសំ លទ្ធិ។ តេជាទីនំ វិយ បន វិវរស្ស ភូតភាវាភាវតោ យថាយោគ-គ្គហណំ។ អថ វា រូបាទយោ វិយ វិវរម្បិ ភូតគុណោតិ បរាធិប្បាយេ តេជស្ស អាលោករូបេន, អាកាសសង្ខាតស្ស វិវរស្ស សទ្ទេន, វាយុស្ស គន្ធេន, ឧទកស្ស រសេន, បថវិយា ផោដ្ឋព្ពេនាតិ ឯវំ យថាយោគំ តំតំភូតគុណេហីតិ យោជនា។

រូបាទីនំ អធិកភាវទស្សនតោតិ អគ្គិម្ហិ រូបស្ស បភស្សរស្ស, វាយុម្ហិ សទ្ទស្ស សភាវេន សុយ្យមានស្ស, បថវិយា សុរភិអាទិនោ គន្ធស្ស, អាបេ ច រសស្ស មធុរស្សាតិ ឥមេសំ វិសេសយុត្តានំ ទស្សនតោ “រូបាទយោ តេសំ គុណា”តិ បឋមវាទី អាហាតិ។ តស្សេវ **“ឥច្ចេយ្យាម”**តិអាទិនា ឧត្តរមាហ។ ឥមិនាវ ឧបាយេន ទុតិយវាទិនោបិ និគ្គហោ ហោតីតិ។ អថ វា រូបាទិវិសេសគុណេហិ តេជអាកាសបថវីអាបវាយូហិ ចក្ខាទីនិ កតានីតិ វទន្តស្ស **កណាទស្ស** វាទំ ឧទ្ធរិត្វា តំ និគ្គហេតុំ **“អថាបិ វទេយ្យុ”**ន្តិអាទិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អាសវេ ឧបលព្ភមានោបិ គន្ធោ បថវិយា អាបោសំយុត្តាយ កប្បាសតោ វិសទិសាយាតិ ន កប្បាសគន្ធស្ស អធិកភាវាបត្តីតិ ចេ? ន, អនភិភូតត្តា។ អាសវេ ហិ ឧទកសំយុត្តា បថវី ឧទកេន អភិភូតា, ន កប្បាសបថវីតិ តស្ស ឯវំ គន្ធេន អធិកេន ភវិតព្ពំ។ ឧណ្ហោទកសំយុត្តោ ច អគ្គិ ឧបលព្ភនីយោ មហន្តោតិ កត្វា តស្ស ផស្សោ វិយ វណ្ណោបិ បភស្សរោ ឧបលព្ភេយ្យាតិ ឧណ្ហោទកេ វណ្ណតោ អគ្គិនា អនភិសម្ពន្ធស្ស សីតោទកស្ស វណ្ណោ បរិហាយេថ។ **តស្មា**តិ ឯតស្ស ឧភយស្ស អភាវា។ តទភាវេន ហិ រូបាទីនំ តេជាទិវិសេសគុណតា និវត្តិតា។ តន្និវត្តនេន “តេជាទីនំ គុណេហិ រូបាទីហិ អនុគ្គយ្ហភាវតោ”តិ ឥទំ ការណំ និវត្តិតន្តិ ឯវំ បរម្បរាយ ឧភយាភាវោ វិសេសបរិកប្បនបហានស្ស ការណំ ហោតីតិ អាហ **“តស្មា បហាយេត”**ន្តិអាទិ។ ឯកកលាបេបិ រូបរសាទយោ វិសទិសា, កោ បន វាទោ នានាកលាបេ ចក្ខាទយោ ភូតវិសេសាភាវេបីតិ ទស្សេតុំ រូបរសាទិនិទស្សនំ វុត្តំ។

យទិ ភូតវិសេសោ នត្ថិ, កឹ បន ចក្ខាទិវិសេសស្ស ការណន្តិ តំ ទស្សេតុំ **“យំ អញ្ញមញ្ញស្សា”**តិអាទិ វុត្តំ។ ឯកម្បិ កម្មំ បញ្ចាយតនិកត្តភាវភវប្បត្តនានិប្ផន្នំ ចក្ខាទិវិសេសហេតុតាយ អញ្ញមញ្ញស្ស អសាធារណន្តិ ច កម្មវិសេសោតិ ច វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ តំ យេន វិសេសេន ចក្ខុស្ស បច្ចយោ, តេនេវ សោតស្ស បច្ចយោ ហោតិ ឥន្ទ្រិយន្តរាភាវប្បត្តិតោ។ “បដិសន្ធិក្ខណេ មហគ្គតា ចេតនា កដត្តារូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.១២.៧៨) វចនេន បដិសន្ធិក្ខណេ វិជ្ជមានានំ សព្ពេសំ កដត្តារូបានំ ឯកា ចេតនា កម្មបច្ចយោ ហោតីតិ វិញ្ញាយតិ។ នានាចេតនាយ ហិ តទា ឥន្ទ្រិយុប្បត្តិយំ សតិ បរិត្តេន ច មហគ្គតេន ច កម្មុនា និព្ពត្តិតំ កដត្តារូបំ អាបជ្ជេយ្យាតិ។ ន ចេកា បដិសន្ធិ អនេកកម្មនិព្ពត្តា ហោតីតិ សិទ្ធមេកេន កម្មេន អនេកិន្ទ្រិយុប្បត្តិ ហោតីតិ។

៤៣៥. អនល្លីនោ និស្សយោ ឯតស្សាតិ **អនល្លីននិស្សយោ,** រូបសទ្ទសង្ខាតោ វិសយោ។ គន្ធរសានំ និស្សយា ឃានជិវ្ហានំ និស្សយេ អល្លីយន្តីតិ តេ និស្សយវសេន អល្លីនា។ ផោដ្ឋព្ពំ សយំ កាយនិស្សយអល្លីនំ ភូតត្តា។ អបរោ នយោ – ចក្ខុសោតានិ អប្បត្តវិសយគ្គាហកានិ សាន្តរេ, អធិកេ ច វិសយេ វិញ្ញាណុប្បត្តិហេតុភាវតោ។ សោតម្បិ សម្បត្តវិសយគ្គាហីតិ កេចិ។ យទិ សោតំ សម្បត្តគ្គាហិ, ចិត្តជោ សទ្ទោ សោតវិញ្ញាណស្ស អារម្មណំ ន សិយា។ ន ហិ ពហិទ្ធា ចិត្តសមុដ្ឋានានំ ឧប្បត្តិ អត្ថិ។ **បាឡិយ**ញ្ច អវិសេសេន សទ្ទារម្មណស្ស សោតវិញ្ញាណារម្មណភាវោ វុត្តោ។ កិញ្ច ទិសាទេសវវត្ថានញ្ច សទ្ទស្ស ន សិយា, អត្តនោ វិសយិបទេសស្ស ឯវ គហេតព្ពតោ គន្ធោ វិយ។ តស្មា យត្ថ ឧប្បន្នោ សទ្ទោ, តត្ថេវ ឋិតោ។ សចេ សោតបថេ អាបាថមាគច្ឆតិ, ននុ ទូរេ ឋិតេហិ រជកាទិសទ្ទា ចិរេន សុយ្យន្តីតិ? ន ទូរាសន្នានំ យថាបាកដេ សទ្ទេ គហណវិសេសតោ។ យថា ហិ ទូរាសន្នានំ វចនសទ្ទេ យថាបាកដេ គហណវិសេសតោ អាការវិសេសានំ អគ្គហណំ, គហណញ្ច ហោតិ, ឯវំ រជកាទិសទ្ទេបិ អាសន្នស្ស អាទិតោ បកុតិយាវ អវសានា កមេន បាកដីភូតេ, ទូរស្ស ច អវសានេ, មជ្ឈេ វា បិណ្ឌវសេន បវត្តិបាកដីភូតេ និច្ចយគ្គហណានំ សោតវិញ្ញាណវីថិយា បរតោ បវត្តានំ វិសេសតោ លហុកំ សុតោ “ចិរេន សុតោ”តិ អធិមានោ ហោតិ។ សោ បន សទ្ទោ យត្ថ ឧប្បន្នោ, តន្និស្សិតោវ អត្តនោ វិជ្ជមានក្ខណេ សោតស្ស អាបាថមាគច្ឆតិ ។ យទិ សទ្ទស្ស ភូតបរម្បរាយ សមន្តតោ បវត្តិ នត្ថិ, កថំ បដិឃោសុប្បត្តីតិ? ទូរេ ឋិតោបិ សទ្ទោ អញ្ញត្ថ បដិឃោសុប្បត្តិយា, ភាជនាទិចលនស្ស ច អយោកន្តោ វិយ អយោចលនស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៤៣៦. បុព្ពេ លក្ខណាទិនា វិភាវិតម្បិ ចក្ខុំ បិតដ្ឋានាទិតោ វិភាវេតុំ “**ចក្ខុ ចេត្ថា**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ ចក្ខុ សាធយមានំ តិដ្ឋតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ច**-ការោ ព្យតិរេកត្ថោ, តេនស្ស វុច្ចមានមេវ វិសេសំ ជោតេតិ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតេសុ យថានិទ្ទិដ្ឋេសុ បញ្ចសុ ឧបាទារូបេសុ។ “**សរីរសណ្ឋានុប្បត្តិទេសេ**”តិ ឯតេន អវសេសំ កណ្ហមណ្ឌលំ បដិក្ខិបតិ។ ស្នេហមិវ **សត្ត អក្ខិបដលានិ ព្យាបេត្វា** បិតាហេវ អត្តនោ និស្សយភូតាហិ **ចតូហិ ធាតូហិ កតូបការំ** តន្និស្សិតេហេវ អាយុវណ្ណាទីហិ អនុបាលិតំ បរិវារិតំ តិសន្តតិរូបសមុដ្ឋាបកេហិ **ឧតុចិត្តាហារេហិ ឧបត្ថម្ភិយមានំ តិដ្ឋតិ**។ សត្តអក្ខិបដលព្យាបនវចនេនេវ ចក្ខុស្ស អនេកកលាបគតភាវំ ទស្សេតិ។ **បមាណតោ ឩកាសិរមត្តន្តិ** ឩកាសិរមត្តេ បទេសេ បវត្តនតោ វុត្តំ។ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស **វត្ថុភាវំ** និស្សយភាវតោ អាវជ្ជនសម្បដិច្ឆនាទីនំ តទារម្មណាវសានានំ **ទ្វារភាវំ** សមាវសរដ្ឋានតោ។ តំ បនេតំ ចក្ខុ អធិដ្ឋានភេទតោ, តត្ថាបិ បច្ចេកំ អនេកកលាបគតភាវតោ អនេកម្បិ សមានំ សាមញ្ញនិទ្ទេសេន អាវជ្ជនាយ ឯកត្តា, ឯកស្មឹ ខណេ ឯកស្សេវ ច កិច្ចករត្តា ឯកំ កត្វា វុត្តំ។ ឯវម្បិ ពហូសុ កថមេកស្សេវ កិច្ចករត្តំ។ យំ តត្ថ វិសទំ ហុត្វា រូបាភិឃាតារហំ, តំ វិញ្ញាណស្ស និស្សយោ ហោតីតិ គហេតព្ពំ។ ផោដ្ឋព្ពវិសេសោ វិយ កាយវិញ្ញាណស្ស អារម្មណភាវេ។

មនុបស្សតីតិ **ម**-ការោ បទសន្ធិករោ, អថ វា **មនូ**តិ មច្ចោ។

អង្គុលិវេធកំ អង្គុលីយកំ។

វិសមជ្ឈាសយតាយ ចក្ខុ វម្មិកឆិទ្ទាភិរតសប្បោ វិយ, ពិលជ្ឈាសយតាយ សោតំ ឧទកពិលាភិរតកុម្ភីលោ វិយ, អាកាសជ្ឈាសយតាយ ឃានំ អជដាកាសាភិរតបក្ខី វិយ, គាមជ្ឈាសយតាយ ជិវ្ហា គាមាភិរតកុក្កុរោ វិយ, ឧបាទិន្នកជ្ឈាសយតាយ កាយោ អាមកសុសានាភិរតសិង្គាលោ វិយ បស្សិតព្ពោតិ ទស្សេន្តោ “**វម្មិ... បេ.... ទដ្ឋព្ពា**”តិ អាហ។ វិសមជ្ឈាសយតា ច ចក្ខុស្ស វិសមជ្ឈាសយំ វិយ ហោតីតិ កត្វា វុត្តា, ចក្ខុមតោ វា បុគ្គលស្ស អជ្ឈាសយវសេន ចក្ខុ វិសមជ្ឈាសយំ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ សព្ពោបិ ច យថាវុត្តោ បបញ្ចោ សោតាទីសុបិ យថារហំ វេទិតព្ពោ។

៤៣៧. ចក្ខុម្ហិ, ចក្ខុស្ស វា បដិហននំ ចក្ខុបដិហននំ, តំ លក្ខណំ ឯតស្សាតិ **ចក្ខុបដិហននលក្ខណំ**។ បដិហននញ្ចេត្ថ យថាវុត្តោ អភិឃាតោវ។ **វិសយភាវោ** អារម្មណបច្ចយតា។ កាមំ សា ឯវ គោចរតា, តថាបិ វិសយគោចរានំ អយំ វិសេសោ – អនញ្ញត្ថភាវោ, តព្ពហុលចារិតា ច ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស។ វិសយភាវេ ចស្ស យំ វត្តព្ពំ, តំ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។ **យត្ថ បន** កាយវិញ្ញត្តិអាទិកេ។

៤៣៨. ឥត្ថិយា ភាវោ, “ឥត្ថី”តិ វា ភវតិ ឯតេន ចិត្តំ, អភិធានញ្ចាតិ ឥត្ថិភាវោ, តំ លក្ខណំ ឯតស្សាតិ **ឥត្ថិភាវលក្ខណំ**។ តតោ ឯវ “ឥត្ថី”តិ តំសហិតំ សន្តានំ បកាសេន្តំ វិយ ហោតីតិ វុត្តំ “**ឥត្ថីតិ បកាសនរសន្តិ**”ន្តិ។ វង្កសតា អវិសទហត្ថបាទាទិតា ច **ឥត្ថិលិង្គំ**។ ថនមំសាវិសទតា, និម្មស្សុទាឋិតា, កេសពន្ធនំ, វត្ថគ្គហណញ្ច “ឥត្ថី”តិ សញ្ជាននស្ស បច្ចយភាវតោ **ឥត្ថិនិមិត្តំ**។ ទហរកាលេបិ សុប្បកមុសលកាទីហិ កីឡា, មត្តិកតក្កេន សុត្តកន្តនាទិ ច **ឥត្ថិកុត្តំ**, ឥត្ថិកិរិយាតិ អត្ថោ។ អវិសទដ្ឋានគមនាទិកោ អាការោ **ឥត្ថាកប្បោ**។ អបរោ នយោ – ឥត្ថីនំ មុត្តករណំ **ឥត្ថិលិង្គំ**។ សរាធិប្បាយា **ឥត្ថិនិមិត្តំ**។ អវិសទដ្ឋានគមនទិសជ្ជាខាទនភោជនាទិកា **ឥត្ថិកុត្តំ**។ ឥត្ថិសណ្ឋានំ **ឥត្ថាកប្បោ**។ ឥមានិ ច ឥត្ថិលិង្គាទីនិ យថាសកំ កម្មាទិនា បច្ចយេន ឧប្បជ្ជមានានិបិ យេភុយ្យេន ឥត្ថិន្ទ្រិយសហិតេ ឯវ សន្តានេ តំតទាការានិ ហុត្វា ឧប្បជ្ជន្តីតិ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ តេសំ ការណន្តិ កត្វា វុត្តំ “**ឥត្ថិលិង្គនិមិត្តកុត្តាកប្បានំ ការណភាវបច្ចុបដ្ឋាន**”ន្តិ។ ឥត្ថិលិង្គាទីសុ ឯវ ច ការណភាវសង្ខាតេន អធិបតិភាវេន តស្ស ឥន្ទ្រិយតា វុត្តា, ឥន្ទ្រិយសហិតេ សន្តានេ ឥត្ថិលិង្គាទិអាការរូបបច្ចយានំ អញ្ញថា អនុប្បាទនតោ, ឥត្ថិគ្គហណស្ស ច តេសំ រូបានំ បច្ចយភាវតោ។

យស្មា បន ភាវទសកេបិ រូបានំ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ ន ជនកំ, នាបិ អនុបាលកំ, ឧបត្ថម្ភកំ វា, ន ច អញ្ញេសំ កលាបរូបានំ, តស្មា តំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ វិយ សកលាបរូបានំ, អាហារោ វិយ វា កលាបន្តររូបានញ្ច “ឥន្ទ្រិយ អត្ថិអវិគតបច្ចយោ”តិ បាឡិយំ ន វុត្តំ។ យស្មា ច បច្ចយន្តរាធីនានិ លិង្គាទីនិ, តស្មា យត្ថស្ស អាធិបច្ចំ, តំ សទិសេសុ មតចិត្តកតរូបេសុបិ តំសណ្ឋានតា ទិស្សតិ។ ឯស នយោ បុរិសិន្ទ្រិយេបិ។ យំ បនេត្ថ វិសទិសំ, តំ វុត្តនយានុសារេន វេទិតព្ពំ ។ តយិទំ ទ្វយំ យស្មា ឯកស្មឹ សន្តានេ សហ ន បវត្តតិ “យស្ស ឥត្ថិន្ទ្រិយំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស បុរិសិន្ទ្រិយំ ឧប្បជ្ជតីតិ? នោ”តិអាទិ (យម. ៣.ឥន្ទ្រិយយមក.១៨៨) វចនតោ, តស្មា ឧភតោព្យញ្ជនកស្សាបិ ឯកស្មឹ ខណេ ឯកមេវ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។ យេ បន “សរីរេកទេសវុត្តិ ភាវរូប”ន្តិ វទន្តិ, តេសម្បិ តំ មិច្ឆាតិ ទស្សេតុំ “**តទុភយម្បិ... បេ.... ព្យាបកមេវា**”តិ វត្វា យទិ ឯវំ កាយប្បសាទេន សង្ករោ សិយាតិ អាសង្កំ និវត្តេន្តោ “**ន ច កាយប្បសាទេនា**”តិអាទិមាហ។ តស្សត្ថោ – យទិបិ សកលសរីរព្យាបិតាយ កាយប្បសាទេន អដ្ឋិតោកាសេ ឋិតន្តិ វត្តព្ពតំ នាបជ្ជតិ, តេន បន ភិន្ននិស្សយត្តា ឋិតោកាសេ ឋិតន្តិបិ

វត្តព្ពតំ នាបជ្ជតីតិ អយមេវចេត្ថ និប្បរិយាយកថា។ “**រូបរសាទយោ វិយា**”តិ ឯតេន សមាននិស្សយេសុបិ នាម **សង្ករោ នត្ថិ** លក្ខណភេទតោ, កិមង្គំ បន ភិន្ននិស្សយសភាវេសូតិ ទស្សេតិ។

៤៣៩. **សហជរូបានុបាលនលក្ខណ**ន្តិ អត្តនា សហជាតរូបានំ អនុបាលនលក្ខណំ។ ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស ឯកន្ត កម្មជត្តា សហជ-គ្គហណេនេវ អនុបាលេតព្ពានម្បិ កម្មជភាវោ សិទ្ធោតិ កម្មជ-គ្គហណំ ន កតំ។ យថាសកំ ខណមត្តដ្ឋាយិនោបិ កម្មជរូបស្ស បវត្តិហេតុភាវេន តំ អនុបាលកំ, តស្មា សហជរូបានុបាលនលក្ខណំ។ ន ហិ កម្មជានំ កម្មំយេវ ឋិតិហេតុ ភវិតុំ អរហតិ អាហារជាទីនំ អាហារាទិ វិយ។ កឹ ការណា? តង្ខណាភាវតោ។ **តេស**ន្តិ សហជរូបានំ។ **បវត្តនំ** យាបនំ។ **ឋបនំ** ឋិតិហេតុតា។ អត្តនា អនុបាលនវសេន យាបេតព្ពានិ បវត្តេតព្ពានិ ភូតានិ ឯតស្ស បទដ្ឋានន្តិ **យាបយិតព្ពភូតបទដ្ឋានំ។ អនុបាលនលក្ខណាទិម្ហី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន បវត្តនរសាទិមេវ សង្គណ្ហាតិ។ **អត្ថិក្ខណេយេវា**តិ អនុបាលេតព្ពានំ អត្ថិក្ខណេយេវ។ អសតិ អនុបាលេតព្ពេ ឧប្បលាទិម្ហិ កឹ ឧទកំ អនុបាលេយ្យ។ យទិ កម្មជានំ ឋិតិហេតុមន្តរេន ឋិតិ ន ហោតិ, ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស កោ ឋិតិហេតូតិ អាហ “**សយ**”ន្តិអាទិ។ យទិ កម្មជានំ ឋានំ ជីវិតិន្ទ្រិយបដិពទ្ធំ, អថ កស្មា សព្ពកាលំ ន ឋបេតីតិ អាហ “**ន ភង្គតោ**”តិអាទិ។ **តស្ស តស្ស** អនុបាលនាទិកស្ស **សាធនតោ**។ តំ សាធនញ្ច ជីវមានតាវិសេសស្ស បច្ចយភាវតោ។ ឥន្ទ្រិយពទ្ធរូបស្ស ហិ មតរូបតោ កម្មជស្ស, តទនុពទ្ធភូតស្ស ច ឧតុសមុដ្ឋានាទិតោ ជីវិតិន្ទ្រិយកតោ វិសេសោ, ន កេវលំ ខណដ្ឋិតិយា ឯវ, បពន្ធានុបច្ឆេទស្សាបិ ជីវិតិន្ទ្រិយំ ការណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ, ឥតរថា អាយុក្ខយតោ មរណំ ន យុជ្ជេយ្យាតិ។

៤៤០. **មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតូនំ និស្សយលក្ខណំ ហទយវត្ថុ**តិ កថមេតំ វិញ្ញាតព្ពន្តិ? អាគមតោ, យុត្តិតោ ច។ “យំ រូបំ និស្សាយ មនោធាតុ ច មនោវិញ្ញាណធាតុ ច បវត្តន្តិ, តំ រូបំ មនោធាតុយា ច មនោវិញ្ញាណធាតុយា ច តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ និស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៨) ឯវមាទិ អាគមោ។ យទិ ឯវំ, កស្មា រូបកណ្ឌេ តំ ន វុត្តន្តិ? តត្ថ អវចនំ អញ្ញការណំ។ កឹ បន តន្តិ? ទេសនាភេទោ។ យថា ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ ឯកន្តតោ ចក្ខាទិនិស្សយានិ, ន ឯវំ មនោវិញ្ញាណំ ឯកន្តេន ហទយវត្ថុនិស្សយំ។ និស្សិតវសេន ច វត្ថុទុកាទិទេសនា បវត្តា “អត្ថិ រូបំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស វត្ថុ, អត្ថិ រូបំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស ន វត្ថូ”តិអាទិនា (ធ. ស. ៥៨៤)។ យម្បិ ឯកន្តតោ ហទយវត្ថុនិស្សយំ, តស្ស វសេន “អត្ថិ រូបំ មនោវិញ្ញាណស្ស វត្ថូ”តិអាទិនា ទុកាទីសុ វុច្ចមានេសុបិ ន តទនុគុណា អារម្មណទុកាទយោ សម្ភវន្តិ។ ន ហិ “អត្ថិ រូបំ មនោវិញ្ញាណស្ស អារម្មណំ, អត្ថិ រូបំ ន មនោវិញ្ញាណស្ស អារម្មណ”ន្តិ សក្កា វត្តុន្តិ វត្ថារម្មណទុកា ភិន្នគតិកា សិយុន្តិ ឯករសា ទេសនា ន ភវេយ្យ។ ឯករសញ្ច ទេសនំ ទេសេតុំ ឥធ សត្ថុ អជ្ឈាសយោ។ តស្មា តត្ថ ហទយវត្ថុ ន វុត្តំ, ន អលព្ភមានត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

យុត្តិ បន ឯវំ វេទិតព្ពា – និប្ផន្នឧបាទាយរូបនិស្សយំ ធាតុទ្វយំ បញ្ចវោការភវេ។ តត្ថ រូបាយតនាទីនំ, ឱជាយ ច ឥន្ទ្រិយពទ្ធតោ ពហិបិ បវត្តិទស្សនតោ ន តំនិស្សយតា យុជ្ជតិ, ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយានម្បិ តទុភយរហិតេបិ សន្តានេ ធាតុទ្វយទស្សនតោ ន តំនិស្សយតា យុជ្ជតិ, ជីវិតិន្ទ្រិយស្សាបិ អញ្ញកិច្ចំ វិជ្ជតីតិ ន តំនិស្សយតា យុជ្ជតិ ឯវាតិ បារិសេសតោ ហទយវត្ថុ, តេសំ និស្សយោតិ វិញ្ញាយតិ។ សក្កា ហិ វត្តុំ និប្ផន្នឧបាទាយរូបនិស្សយំ ធាតុទ្វយំ បញ្ចវោការភវេ រូបបដិពទ្ធវុត្តិភាវតោ។ យំ យញ្ហិ រូបបដិពទ្ធវុត្តិ, តំ តំ និប្ផន្នឧបាទាយរូបនិស្សយំ ទិដ្ឋំ យថា “ចក្ខុវិញ្ញាណធាតូ”តិ។ “បញ្ចវោការភវេ”តិ ច វិសេសនំ មនោវិញ្ញាណធាតុវសេន កតំ។ មនោធាតុ បន ចតុវោការភវេ នត្ថេវ។ ននុ ច ឥន្ទ្រិយនិស្សយតាយបិ សាធនតោ វិរុទ្ធោ ហេតុ អាបជ្ជតីតិ? ន ទិដ្ឋពាធនតោ។ ទិដ្ឋំ ហេតំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស វិយ ធាតុទ្វយស្ស វត្ថុនោ មន្ទតិក្ខាទិអននុវិធានំ។ តថា ហិស្ស បាឡិយំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយតា ន វុត្តា។ តេន តទនុវិធានសង្ខាតា ឥន្ទ្រិយនិស្សយតា ពាធីយតិ។ ហោតុ ធាតុទ្វយនិស្សយោ ហទយវត្ថុ, ឧបាទាយរូបញ្ច, ឯតំ បន កម្មសមុដ្ឋានំ, បដិនិយតកិច្ចំ, ហទយបទេសេ ឋិតមេវាតិ កថំ វិញ្ញាយតីតិ? វុច្ចតេ – វត្ថុរូបភាវតោ **កម្មសមុដ្ឋានំ** ចក្ខុ វិយ, តតោ ឯវ **បដិនិយតកិច្ចំ,** វត្ថុរូបភាវតោតិ ច វិញ្ញាណនិស្សយភាវតោតិ អត្ថោ។ អត្ថី កត្វា មនសិ កត្វា សព្ពចេតសា សមន្នាហរិត្វា កិញ្ចិ ចិន្តេន្តស្ស ហទយស្ស ខិជ្ជនតោ តត្ថេតមវដ្ឋិតន្តិ វិញ្ញាយតិ។ **តាសញ្ញេវ ធាតូន**ន្តិ មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតូនំយេវ ។ និស្សយភាវតោ ឧបរិ អារោបេត្វា វហន្តំ វិយ បច្ចុបតិដ្ឋតីតិ **ឧព្ពហនបច្ចុបដ្ឋានំ**។ សេសំ ហេដ្ឋា វុត្តនយមេវ។

៤៤១. អភិក្កមោ អាទិ យេសំ តេ អភិក្កមាទី។ អាទិ-សទ្ទេន បដិក្កមសមិញ្ជនបសារណឧក្ខេបនអវក្ខេបនាទិកា សព្ពា កិរិយា បរិគ្គយ្ហតិ។ តេសំ អភិក្កមាទីនំ បវត្តកំ ចិត្តំ សមុដ្ឋានំ យស្សា សា **អភិក្កមាទិប្បវត្តកចិត្តសមុដ្ឋានា,** វាយោធាតុ។ តស្សា យំ សហជរូបកាយស្ស ថម្ភនសន្ធារណចលនសង្ខាតំ កិច្ចំ, តស្ស សហការីការណភូតោ អាការវិសេសោ កាយវិញ្ញត្តិ នាមាតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**អភិក្កមាទិ...បេ.... កាយវិញ្ញត្តី**”តិ។

កស្ស បន អាការវិការោតិ? សាមត្ថិយតោ វាយោធាតុអធិកានំ ចិត្តជមហាភូតានំ។ កី តំ សាមត្ថិយំ? ចិត្តជតា, ឧបាទាយរូបតា ច។ អថ វា វាយោធាតុយា អាការវិការោ សហជ...បេ.... បច្ចយោតិ សម្ពន្ធិតព្ពំ។ យទិ ឯវំ វិញ្ញត្តិយា ឧបាទាយរូបភាវោ ន យុជ្ជតិ។ ន ហិ ឧបាទាយរូបំ ឯកភូតសន្និស្សយំ អត្ថិ។ “ចតុន្នំ មហាភូតានំ ឧបាទាយរូប”ន្តិ ហិ វុត្តំ, នាយំ ទោសោ ចតុន្នំ វិការោ ចតូសុ ឯកស្សាបិ ហោតិ ចតុសាធារណធនំ វិយ។ វាយោធាតុអធិកតាយ ច កលាបស្ស “វាយោធាតុយា”តិ វចនំ ន វិរុជ្ឈតិ។ ឯវំ អធិកតា ច សាមត្ថិយតោ, ន បមាណតោ។ អញ្ញថា ហិ អវិនិព្ភោគវុត្តិតា ន យុជ្ជេយ្យ។ វាយោធាតុយា ឯវាតិ កេចិ។ តេសំ មតេន វិញ្ញត្តិយា ឧបាទាយរូបតា ទុរុបបាទា។ ន ហិ ឯកស្ស វិការោ ចតុន្នំ ហោតិ។ សា បនាយំ ហត្ថចលនាទីសុ ផន្ទមានវណ្ណគ្គហណានន្តរមវិញ្ញាយមានន្តរេន មនោទ្វារជវនេន គយ្ហតិ។ ផន្ទមានវណ្ណវិនិមុត្តោ កោចិ វិការោ អត្ថិ។ តស្ស ច តគ្គហណានន្តរំ គហណំ ហោតីតិ កថមេតំ វិញ្ញាយតីតិ អធិប្បាយគ្គហណតោ។ ន ហិ វិញ្ញត្តិវិការរហិតេសុ រុក្ខចលនាទីសុ “ឥទមេស ការេតិ មញ្ញេ”តិ អធិប្បាយគ្គហណំ ទិដ្ឋំ, ហត្ថចលនាទីសុ បន ទិដ្ឋំ។ តស្មា ផន្ទមានវណ្ណវិនិមុត្តោ កោចិ វិការោ អត្ថិ អធិប្បាយស្ស ញាបកោតិ វិញ្ញាយតិ។ ញាបកោ ច ហេតុ ញាបេតព្ពមត្ថំ សយំ គហិតោ ឯវ ញាបេតិ, ន វិជ្ជមានតាមត្តេនាតិ វណ្ណគ្គហណានន្តរំ វិការគ្គហណម្បិ អនុមានតោ វិញ្ញាយតិ។ តថា ហិ វទន្តិ –

> “វិសយត្តមនាបន្នា, សទ្ទា នេវត្ថពោធកា;
> ន សត្តាមត្តតោ អត្ថេ, តេ អញ្ញាតា បកាសកា”តិ។

យទិ វិការគ្គហណមេវ ការណំ អធិប្បាយគ្គហណស្ស, កស្មា អគ្គហិតសង្កេតានំ អធិប្បាយគ្គហណំ ន ហោតីតិ? ន កេវលំ វិការគ្គហណមេវ អធិប្បាយគ្គហណស្ស ការណំ, អថ ខោ បុរិមសិទ្ធសម្ពន្ធគ្គហណញ្ច ឥមស្ស ឧបនិស្សយោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ថម្ភនសន្ធារណចលនានិ វិញ្ញត្តិវិការសហិតាយ វាយោធាតុយា ហោន្តីតិ វុត្តំ។ កឹ សព្ពាវ វាយោធាតូ សព្ពានិ តានិ ករោន្តីតិ? នយិទមេវំ។ សត្តមជវនសម្ភូតា ហិ វាយោធាតុ បុរិមជវនសម្ភូតា វាយោធាតុយោ ឧបថម្ភកបច្ចយេ លភិត្វា ទេសន្តរុប្បត្តិហេតុភាវេន ចលយតិ ចិត្តជរូបំ, ន ឥតរា។ ឥតរា បន សន្ថម្ភនសន្ធារណមត្តំ ករោន្តិយោ តស្សា ឧបការាយ ហោន្តិ។ ទេសន្តរុប្បត្តិ ឯវ ចលនន្តិ និមិត្តេ ច កត្តុភាវោ សមារោបិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អញ្ញថា ធម្មានំ អព្យាបារតា, ខណិកតា ច ន សិយា។ សត្តហិ យុគេហិ អាកឌ្ឍិតព្ពសកដមេត្ថ **អដ្ឋកថាយំ** និទស្សិតំ។ ចិត្តជរូបេ បន ចលន្តេ តំសម្ពន្ធតាយ ឧតុកម្មាហារជរូបម្បិ ចលតិ នទីសោតេ បក្ខិត្តសុក្ខគោមយបិណ្ឌំ វិយ ផន្ទមានវណ្ណគ្គហណានន្តរំ វិញ្ញត្តិគ្គហណស្ស វុត្តត្តា។ កឹ ចលនករា ឯវ វាយោធាតុ វិញ្ញត្តិវិការសហិតាតិ? នយិទមេវំ, តថា ចលយិតុមសក្កុណន្តិយោបិ ថម្ភនសន្ធារណមត្តករា បឋមជវនាទិសម្ភូតាបិ វាយោធាតុយោ វិញ្ញត្តិវិការសហិតា ឯវាតិ គហេតព្ពំ។ យេន ទិសាភាគេនាយំ អភិក្កមាទី បវត្តេតុកាមោ, តទភិមុខវិការសព្ភាវតោ។ អធិប្បាយសហភាវី ហិ វិការោ វិញ្ញត្តិ។ ឯវញ្ច កត្វា មនោទ្វារវជ្ជនស្សាបិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកវចនំ សុដ្ឋុ យុជ្ជតិ។ យថាវុត្តវិការគ្គហណមុខេន តំសមង្គិនោ អធិប្បាយោ វិញ្ញាយតីតិ វុត្តំ “**អធិប្បាយប្បកាសនរសា**”តិ។

កាយវិប្ផន្ទនស្ស ហេតុភូតាយ វាយោធាតុយា វិការភាវតោ បរិយាយេន វិញ្ញត្តិ **កាយវិប្ផន្ទនហេតុភាវបច្ចុបដ្ឋានា** វុត្តា។ **ចិត្តសមុដ្ឋានវាយោធាតុបទដ្ឋានា**តិ ច វាយោធាតុយា កិច្ចាធិកតាយ វុត្តំ។ **កាយវិប្ផន្ទនេន អធិប្បាយវិញ្ញាបនហេតុត្តា**តិ កាយវិប្ផន្ទនេន ករណភូតេន អធិប្បាយស្ស វិញ្ញាបនហេតុភាវតោ កាយវិញ្ញត្តីតិ វុច្ចតីតិ សម្ពន្ធោ។ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ – វិញ្ញាបេតីតិ វិញ្ញត្តិ។ កឹ វិញ្ញាបេតិ? អធិប្បាយំ។ កេន? កាយេន។ កីទិសេន? វិប្ផន្ទមានេនាតិ។ ទុតិយនយេ បន យថាវុត្តេន កាយេន វិញ្ញាយតីតិ **កាយវិញ្ញត្តិ**។ សេសំ វុត្តនយមេវ។

អត្ថាវពោធនសមត្ថោ វចីវិសេសោ **វចីភេទោ**។ តេន វាយុវនប្បតិនទីឃោសាទី និវត្តេតិ។ តស្ស បវត្តកំ ចិត្តំ សមុដ្ឋានំ យស្សា សា **វចីភេទប្បវត្តកចិត្តសមុដ្ឋានា**, បថវីធាតុ។ តស្សា យំ ឧបាទិន្នសង្ខាតស្ស អក្ខរុប្បត្តិដ្ឋានស្ស ឃដ្ដនសញ្ញិតំ កិច្ចំ, តស្ស សហការីការណភូតោ អាការវិសេសោ វចីវិញ្ញត្តិ នាមាតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**វចីភេ...បេ.... វចីវិញ្ញត្តី**”តិ។

ឥទានិ “កស្ស បន អាការវិការោ”តិអាទិ កាយវិញ្ញត្តិយំ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ អយំ បន វិសេសោ – យថា តត្ថ “ផន្ទមានវណ្ណគ្គហណានន្តរ”ន្តិ វុត្តំ, ឯវមិធ “សុយ្យមានសទ្ទសវនានន្តរ”ន្តិ យោជេតព្ពំ។ ឥធ ច ថម្ភនាទីនំ អភាវតោ “សត្តមជវនសម្ភូតា”តិអាទិនយោ ន លព្ភតិ។ ឃដ្ដនេន ហិ សទ្ទី សទ្ទោ ឧប្បជ្ជតិ។ ឃដ្ដនញ្ច បឋមជវនាទីសុបិ លព្ភតេវ។ **ឃដ្ដនំ** បច្ចយវសេន ភូតកលាបានំ អញ្ញមញ្ញំ អាសន្នតរុប្បាទោ។ **ចលនំ** ឯកស្សាបិ ទេសន្តរុប្បាទបរម្បរតាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ យថា ច វាយោធាតុយា ចលនំ កិច្ចំ, ឯវំ បថវីធាតុយា ឃដ្ដនំ។ តេនេវាហ “**បថវីធាតុយា ឧបាទិន្នឃដ្ដនស្ស បច្ចយោ**”តិ។ សេសំ វុត្តនយមេវ។ **យថា**

ហីតិអាទិ កាយវចីវិញ្ញត្តីនំ អនុមានវសេន គហេតព្ពភាវវិភាវនំ។ **យថា ហិ ឧស្សាបេត្វា ពទ្ធគោសីសាទិ**រូបានិ ទិស្វា តទនន្តរប្បវត្តាយ អវិញ្ញាយមានន្តរាយ មនោទ្វារវីថិយា គោសីសាទីនំ ឧទកសហចារិប្បការសញ្ញាណាការំ គហេត្វា ឧទកគ្គហណំ ហោតិ, ឯវំ វិប្ផន្ទមានសមុច្ឆាវិយមានវណ្ណសទ្ទេ គហេត្វា តទនន្តរបវត្តាយ អវិញ្ញាយមានន្តរាយ មនោទ្វារវីថិយា បុរិមសិទ្ធសម្ពន្ធគហណូបនិស្សយសហិតាយ សាធិប្បាយវិការគ្គហណំ ហោតិ។

៤៤២. រូបានិ បរិច្ឆិន្ទតិ, សយំ វា តេហិ បរិច្ឆិជ្ជតិ, រូបានំ វា បរិច្ឆេទមត្តំ រូបបរិច្ឆេទោ, តំ លក្ខណំ ឯតិស្សាតិ **រូបបរិច្ឆេទលក្ខណា**។ អយំ ហិ អាកាសធាតុ តំ តំ រូបកលាបំ បរិច្ឆិន្ទន្តី វិយ ហោតិ។ តេនាហ **"រូបបរិយន្តប្បកាសនរសា"**តិ។ អត្ថតោ បន យស្មា រូបានំ បរិច្ឆេទមត្តំ ហុត្វា គយ្ហតិ, តស្មា វុត្តំ **"រូបមរិយាទបច្ចុបដ្ឋានា"**តិ។ យស្មិំ កលាបេ ភូតានំ បរិច្ឆេទោ, តេហេវ **អសម្ផុដ្ឋភាវបច្ចុបដ្ឋានា**។ វិជ្ជមានេបិ ហិ កលាបន្តរភូតានំ កលាបន្តរភូតេហិ សម្ផុដ្ឋភាវេ តំតំភូតវិវិត្តតា រូបបរិយន្តោ អាកាសោតិ យេសំ សោ បរិច្ឆេទោ, តេហិ សោ អសម្ផុដ្ឋោវ។ អញ្ញថា បរិច្ឆិន្នតា ន សិយា តេសំ ភូតានំ ព្យាបិភាវាបត្តិតោ។ អព្យាបិតា ហិ អសម្ផុដ្ឋតា។ តេនាហ ភគវា "អសម្ផុដ្ឋំ ចតូហិ មហាភូតេហី"តិ (ធ. ស. ៦៣៧, ៧២៤)។ កណ្ណច្ឆិទ្ទមុខវិវរាទិវសេន ច **ឆិទ្ទវិវរភាវបច្ចុបដ្ឋានា វា**។ យេសំ រូបានំ បរិច្ឆេទោ, តស្សេវ តេសំ បរិច្ឆេទភាវេន លព្ភតីតិ វុត្តំ **"បរិច្ឆិន្នរូបបទដ្ឋានា"**តិ។ **"យាយ បរិច្ឆិន្នេសូ"**តិអាទិនា អាកាសធាតុយា តំតំកលាបានំ កលាបន្តរេហិ អសង្ករការណតំ ទស្សេតិ។

៤៤៣. **អទន្ធតា**តិ អគរុតា។ **វិនោទនំ** វិក្ខិបនំ, អបនយនន្តិ អត្ថោ។ **អថទ្ធតា**តិ អកថិនតា។ អត្ថនោ មុទុភាវេនេវ សព្ពកិរិយាសុ **អវិរោធិតា**។ មុទុ ហិ កត្ថចិ ន វិរុជ្ឈតិ។ តីសុបិ ឋានេសុ បដិបក្ខេ **អ**-ការោ ទន្ធតាទិហេតូនំ បដិបក្ខសមុដ្ឋានត្តា លហុតាទីនន្តិ កេចិ។ អបរេ បន "សត្តាបដិសេធេ"តិ វទន្តិ។ សរីរេន កត្តព្ពកិរិយានំ អនុកូលតាសង្ខាតកម្មញ្ញភាវោ លក្ខណំ ឯតិស្សាតិ **សរីរកិរិយានុកូលកម្មញ្ញភាវលក្ខណា**។ អកម្មញ្ញំ ទុព្ពលំ នាម ហោតីតិ កម្មញ្ញតា **អទុព្ពលភាវបច្ចុបដ្ឋានា** វុត្តា។

លហុតាទីនំ អញ្ញមញ្ញាវិជហនេន ទុវិញ្ញេយ្យនានត្តតា វុត្តាតិ តំតំវិការាធិករូបេហិ តំនានត្តប្បកាសនត្ថំ **"ឯវំ សន្តេបី"**តិ វុត្តំ។ **ធាតុក្ខោភោ** វាតបិត្តសេម្ហបកោបោ, រសាទិធាតូនំ វា វិការាវត្ថា។ ទ្វិធា វុត្តោបិ អត្ថតោ បឋវីធាតុអាទីនំ ធាតូនំយេវ វិការោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **បដិបក្ខបច្ចយា** សប្បាយឧតុអាហារវិក្ខិត្តចិត្តតា។ តេ ច តំតំវិការស្ស វិសេសបច្ចយភាវតោ វុត្តា, អវិសេសេន បន សព្ពេ សព្ពេសំ បច្ចយា។ យតោ នេសំ អញ្ញមញ្ញាវិជហនំ, តទ្ទិវឡញ្ជនាទីសុ វិយ វសវត្តនំ **មទ្ទវប្បការោ។ សុបរិមទ្ទិតចម្មសុធន្តសុវណ្ណ**គហណញ្ចេត្ថ មុទុកម្មញ្ញសទិសរូបនិទស្សនមត្តំ, ន តំ តជ អធិប្បេតំ មុទុតាកម្មញ្ញតាសព្ភាវតោ។ ន ហិ អនិន្ទ្រិយពទ្ធរូបសន្តានេ លហុតាទីនិ សម្ភវន្តិ, ឥន្ទ្រិយពទ្ធេបិ រូបភវេ ន សន្តិ ទន្ធត្តករាទិធាតុក្ខោភាភាវតោ។ សតិ ហិ តាទិសេ ធាតុក្ខោភេ តប្បដិបក្ខបច្ចយសមុដ្ឋានាហិ លហុតាទីហិ ភវិតព្ពន្តិ កេចិ, តំ អការណំ។ ន ហិ រូបសមេតព្ពបច្ចនីកាបេក្ខោ តព្ពិរោធិធម្មសមុប្បាទោ, តថា សតិ សហេតុកកិរិយចិត្តុប្បាទេសុ កាយលហុតាទីនំ អភាវោវ សិយា។ កស្មា បន កម្មជរូបេសុ លហុតាទយោ ន ហោន្តីតិ? បច្ចុប្បន្នបច្ចយាបេក្ខត្តា។ អញ្ញថា សព្ពទាភាវីហិ លហុតាទីហិ ភវិតព្ពំ សិយាតិ។

៤៤៤. អាទិ ចយោ, ឰសំ វា ចយោតិ អាចយោ, យថាបច្ចយំ តតោ តតោ អាគតស្ស វិយ ចយោតិ វា អាចយោ, តទុភយំ ឯកជ្ឈំ គហេត្វា អាចយោ លក្ខណំ ឯតស្សាតិ **អាចយលក្ខណោ។ រូបស្ស ឧបចយោ** បឋមុប្បាទោ, វឌ្ឍិ ច "ឧបញ្ញត្តំ ឧបសិត្ត"ន្តិអាទីសុ វិយ ឧប-សទ្ទស្ស បឋមូបរិអត្ថស្ស និទស្សនតោ។ **បុព្ពន្តតោ**តិ បុព្ពកោដ្ឋាសតោ, អនាគតភាវតោតិ អត្ថោ។ ឧប្បជ្ជមានេ រូបធម្មេ ឧប្បាទោ អនាគតក្ខណតោ ឧម្មុជ្ជាបេន្តោ វិយ ហោតីតិ វុត្តំ **"ឧម្មុជ្ជាបនរសោ"**តិ។ តថា សោ "តមេ រូបធម្មា"តិ និយ្យាតេន្តោ វិយ គយ្ហតីតិ អាហ **"និយ្យាតនបច្ចុបដ្ឋានោ"**តិ។ **បរិបុណ្ណភាវបច្ចុបដ្ឋានតា** "ឧបរិចយោ ឧបចយោ"តិ ឥមស្ស អត្ថស្ស វសេន វេទិតព្ពា។ **បវត្តិលក្ខណា**តិ រូបានំ បវត្តនន្តិ លក្ខិតព្ពា។ **អនុប្បពន្ធនរសា**តិ បុព្ពាបរវសេន អនុ អនុ បពន្ធនកិច្ចា។ តតោ ឯវ អនុបច្ឆេទវសេន គហេតព្ពតោ **អនុបច្ឆេទបច្ចុបដ្ឋានា**។

ឧភយម្បីតិ ឧបចយោ សន្តតីតិ ឧភយម្បិ។ **ជាតិរូបស្សេវា**តិ រូបុប្បាទស្សេវ **អធិវចនំ**។ យទិ ឯវំ កស្មា វិភជ្ជ វុត្តាតិ អាហ **"អាការនានត្តតោ"**តិ, ជាតិរូបស្ស បវត្តិអាការភេទតោតិ អត្ថោ។ វេនេយ្យវសេន វិភជ្ជកថនេ ការណំ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។ កថំ បនេតំ វិញ្ញាតព្ពំ, បវត្តិអាការនានត្តតោ ជាតិរូបស្ស ភេទោ, ន សភាវតោតិ ? និទ្ទេសតោតិ ទស្សេន្តោ **"យស្មា បនា"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **យោ អាយតនានន្តិ** យោ អឌ្ឍេកាទសន្នំ រូបាយតនានំ អាទិចយត្តា **"អាចយោ"**តិ វុត្តោ។ **សោ** ឯវ **ឧបចយោ** បឋមុប្បាទភាវតោ ឧប-សទ្ទោ បឋមត្ថោតិ កត្វា។ **យោ** បន តត្ថេវ ឧប្បជ្ជមានានំ ឧបរិ ចយត្តា **ឧបចយោ, សា** ឯវ **សន្តតិ** អនុបពន្ធវសេន ឧប្បត្តិភាវតោ។ អថ វា **យោ អាយតនានំ អាចយោ** បឋមភាវេន ឧបលក្ខិតោ ឧប្បាទោ, សោ បន តត្ថេវ

ឧប្បជ្ជមានានំ ឧបរិ ចយត្តា **ឧបចយោ**, វឌ្ឍីតិ អត្ថោ។ ឧបចយោ វឌ្ឍិភាវេន ឧបលក្ខិតោ ឧប្បាទោ, **សា** ឯវ **សន្តតិ** បពន្ធាការេន ឧប្បត្តិភាវតោ។ តេនាហ **“អឌ្ឍកថាយម្បិ”**តិអាទិ។

តត្ថ **ឯវំ កឹ កថិត**ន្តិ “យោ អាយតនានំ អាចយោ”តិអាទិនា (ធ. ស. ៦៤១) និទ្ទេសេន កឹ អត្ថជាតំ កថិតំ ហោតិ? អាយតនេន អាចយោ កថិតោ។ អាចយុបចយសន្តតិយោ ហិ និព្ពត្តិភាវេន អាចយោ ឯវាតិ អាយតនេហិ អាចយាទីនំ បកាសិតត្តា តេហិ អាចយោ កថិតោ។ អាយតនានំ អាចយាទិវចនេនេវ អាចយសភាវានិ ឧប្បាទធម្មានិ អាយតនានីតិ អាចយេន តំបកតិកំ អាយតនំ កថិតំ។ លក្ខណញ្ហិ ឧប្បាទោ, ន រូប រូបន្តិ។

រូបបរិបាកោ រូបធម្មានំ ជិណ្ណតា។ **ឧបនយនរសា**តិ ភង្គុបនយនកិច្ចា។ **សភាវានបគមេបីតិ** កក្ខឡតាទិសភាវស្ស អវិគមេបិ។ ឋិតិក្ខណេ ហិ ជរា, ន ច តទា ធម្មោ សភាវំ វិជហតិ នាម។ **នវភាវោ** ឧប្បាទាវត្ថា, តស្ស អបគមភាវេន គយ្ហតីតិ អាហ **“នវភាវាបគមបច្ចុបដ្ឋានា”**តិ។ **“អរូបធម្មាន”**ន្តិ ឥទំ តេសំ ជរាយ សុដ្ឋុ បដិច្ឆន្នតាយ វុត្តំ។ រូបធម្មានម្បិ ហិ ខណិកជរា បដិច្ឆន្នា ឯវ, យា អវីចិជរាតិបិ វុច្ចតិ។ **ឯស វិការោ**តិ ខណ្ឌិច្ចាទិវិការមាហ។ សោ ហិ អរូបធម្មេសុ ន លព្ភតិ។ យា អវីចិជរា នាម, តស្សាបិ ឯស វិការោ នត្ថីតិ សម្ពន្ធិតព្ពំ។ នត្ថិ ឯតិស្សា ជរាយ វីចីតិ **អវីចិជរា**, នវភាវតោ ទុវិញ្ញេយ្យន្តរជរាតិ អត្ថោ។

បរិតោ សព្ពសោ “ភិជ្ជន”ន្តិ លក្ខិតព្ពាតិ **បរិភេទលក្ខណា**។ និច្ចំ នាម ធុវំ, រូបំ បន ខណភង្គិតាយ យេន ភង្គេន ន និច្ចន្តិ អនិច្ចំ, សោ អនិច្ចស្ស ភាវោតិ **អនិច្ចតា**។ សា បន យស្មា ឋិតិប្បត្តំ រូបំ វិនាសភាវេន សំសីទន្តី វិយ ហោតីតិ វុត្តំ **“សំសីទនរសា”**តិ។ យស្មា ច សា រូបធម្មានំ ភង្គភាវតោ ខយវយាការេនេវ គយ្ហតិ, តស្មា វុត្តំ **“ខយវយបច្ចុបដ្ឋានា”**តិ។

៤៤៥. ឱជាលក្ខណោតិ ឯត្ថ អង្គមង្គានុសារិនោ រសស្ស សារោ ឧបត្ថម្ភពលករោ ភូតនិស្សិតោ ឯកោ វិសេសោ ឱជា។ កពឡំ ករិយតីតិ **កពឡីការោ**។ អាហរិយតីតិ **អាហារោ**, កពឡំ កត្វា អជ្ឈោហរិយតីតិ អត្ថោ។ ឥទំ បន សវត្ថុកំ ឱជំ ទស្សេតុំ វុត្តំ។ ពាហិរំ អាហារំ បច្ចយំ លភិត្វា ឯវ អជ្ឈត្តិកាហារោ រូបំ ឧប្បាទេតិ, សោ បន រូបំ អាហរតីតិ អាហារោ។ តេនាហ **“រូបាហរណរសោ”**តិ។ តតោ ឯវ ឱជដ្ឋមករូបុប្បាទនេន ឥមស្ស កាយស្ស **ឧបថម្ភនបច្ចុបដ្ឋានោ**។ ឱជាយ រូបាហរណកិច្ចំ ពាហិរាធីនន្តិ អាហ **“អាហរិតព្ពវត្ថុបទដ្ឋានោ”**តិ។

៤៤៦. ពលរូបន្តិអាទីសុ ឥមស្មឹ កាយេ ពលំ នាម អត្ថិ, សម្ភវោ នាម អត្ថិ, រោគោ នាម អត្ថិ, “ជាតិ សញ្ញាតី”តិ (វិភ. ១៩១) វចនតោ ជាតិ នាម អត្ថិ, តេហិបិ ចតូហិ មហាភូតេហិ វិនា អភាវតោ ឧបាទាយរូបេហិ ភវិតព្ពន្តិ អធិប្បាយោ។ **ឯកច្ចាន**ន្តិ អភយគិរិវាសីនំ។ **បដិក្ខិត្ត**ន្តិ ឯត្ថ ឯវំ បដិក្ខេបោ វេទិតព្ពោ – មិទ្ធំ រូបមេវ ន ហោតិ នីវរណេសុ ទេសិតត្តា។ យស្ស ហិ នីវរណេសុ ទេសនា, តំ ន រូបំ យថា កាមច្ឆន្ទោ។ សិយា បនេតំ ទុវិធំ មិទ្ធំ រូបំ, អរូបញ្ចាតិ។ តត្ថ យំ អរូបំ, តំ នីវរណេសុ ទេសិតំ “ន រូប”ន្តិ? តំ ន, វិសេសវចនាភាវតោ។ ន ហិ វិសេសេត្វា មិទ្ធំ នីវរណេសុ ទេសិតំ, តស្មា មិទ្ធស្ស ទុវិធតំ បរិកប្បេត្វាបិ ន សក្កា នីវរណភាវំ និវត្តេតុំ។ សក្កា ហិ វត្តុំ “យំ តំ អរូបតោ អញ្ញំ មិទ្ធំ បរិកប្បិតំ, តម្បិ នីវរណំ មិទ្ធសភាវត្តា ឥតរំ មិទ្ធំ វិយា”តិ។

ភវតុ នីវរណំ, កោ វិរោធោតិ ចេ? នីវរណញ្ច បហាតព្ពំ។ បញ្ច នីវរណេ បហាយ “អទ្ធា មុនីសិ សម្ពុទ្ធោ, នត្ថិ នីវរណា តវា”តិ (សុ. និ. ៥៤៦) វចនតោ។ អប្បហាតព្ពញ្ច រូបំ “កតមេ ធម្មា នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពា? ចតូសុ ភូមីសុ កុសលំ, ចតូសុ ភូមីសុ វិបាកោ, តីសុ ភូមីសុ កិរិយាព្យាកតំ, រូបញ្ច និព្ពានញ្ច។ ឥមេ ធម្មា នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពា”តិ (ធ. ស. ១៤០៧) វចនតោ។ ន ចេត្ថ តទារម្មណកិលេសប្បហានំ អធិប្បេតំ “រូបំ, ភិក្ខវេ, ន តុម្ហាកំ, តំ បជហថា”តិអាទីសុ (សំ. និ. ៣.៣៤) វិយ កាមច្ឆន្ទាទីនំ តថា បហានស្ស អនធិប្បេតត្តា។ តស្មា ន មិទ្ធំ រូបំ។ យទិ មិទ្ធស្ស រូបភាវំ ន សម្បដិច្ឆថ, កថំ ភគវតោ និទ្ទា។ មិទ្ធញ្ហិ “និទ្ទាបចលាយិកា”តិអាទិនា វិភង្គេ វិភត្តត្តា និទ្ទាតិ? ន មិទ្ធំ និទ្ទា, និទ្ទាហេតុភាវតោ បន តំ “និទ្ទា”តិ វិភត្តំ យថា ឥត្ថិលិង្គាទិ។ ឯវម្បិ និទ្ទាហេតុនោ មិទ្ធស្ស អភាវតោ កថំ ភគវតោ និទ្ទាតិ? និទ្ទា ភគវតោ សរីរគិលានិយា, ន មិទ្ធេន។ សា ច នត្ថីតិ ន សក្កា វត្តុំ “បិដ្ឋិ មេ អាគិលាយតិ, តមហំ អាយមិស្សាមី”តិ (ម. និ. ២.២២) វចនតោ។ ន ចេត្ថ ឯវមវធារណំ មិទ្ធមេវ និទ្ទាហេតូតិ, និទ្ទាហេតុ ឯវ មិទ្ធន្តិ ឯវមវធារណា។ តស្មា អញ្ញោបិ អត្ថិ និទ្ទាហេតុ, កោ បន សោតិ? សរីរគិលានិយា។ តេន វុត្តំ “និទ្ទា ភគវតោ សរីរគិលានិយា, ន មិទ្ធេនា”តិ។

និទ្ទា ច ភគវតោ នត្ថីតិ ន សក្កា វត្តុំ “អភិជានាមិ ខោ បនាហំ អគ្គិវេស្សន…បេ…. ទិវា សុបិតា”តិ (ម. និ. ១.៣៨៧) វចនតោ។ ឥតោបិ ន មិទ្ធំ រូបំ សម្បយោគវចនតោ។ វុត្តញ្ហិ “ថិនមិទ្ធនីវរណំ អវិជ្ជានីវរណេន នីវរណញ្ចេវ នីវរណសម្បយុត្តញ្ចា”តិអាទិ (ធ. ស. ១១៧៦)។ ន ចេត្ថ យថាលាភភាវនំ? សក្កា បច្ចេតុំ

“សក្ខរកថលិកម្បិ មច្ឆកុម្ពម្បិ ចរន្តម្បិ តិដ្ឋន្តម្បិ”តិអាទិ (ទី. និ. ១.២៤៩) វិយ អប្បសិទ្ធតាយ រូបភាវស្ស។ សិទ្ធេ ហិ តស្ស រូបភាវេ សម្ភវតោ យថាលាភបច្ចយោ យុជ្ជេយ្យាតិ។ តតោបិ ន រូបំ មិទ្ធំ អារុប្បេសុ ឧប្បជ្ជនតោ។ វុត្តម្បិ ចេតំ “នីវរណំ ធម្មំ បដិច្ច នីវរណោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ នបុរេជាតបច្ចយា”តិ (បដ្ឋា. ៣.៨.៨) ឥមស្ស វិភង្គេ “អារុប្បេ កាមច្ឆន្ទនីវរណំ បដិច្ច ថិនមិទ្ធនីវរណំ ឧទ្ធច្ចនីវរណំ អវិជ្ជានីវរណំ ឧប្បជ្ជតី”តិ វិត្ថារោ។ តស្មា “ន មិទ្ធំ រូប”ន្តិ យំ អដ្ឋកថាសុ បដិក្ខិត្តំ, តំ សុបដិក្ខិត្តមេវ។

ឥតរេសូតិ ពលរូបាទីសុ។ កម្មសមុដ្ឋានស្សាបិ រោគស្ស វិសភាគបច្ចយសមុប្បន្នោ ធាតុក្ខោភោ អាសន្នការណំ, បគេវ ឥតរស្ស។ សោ ច អត្ថតោ រូបធម្មានំ វិការាវត្ថាបិតិភង្គក្ខណេសុ ឯវ សិយាតិ វុត្តំ **“រោគរូបំ ជរតាអនិច្ចតាគហណេន គហិតមេវា”**តិ។ **ឧបចយសន្តតិគហណេន គហិតមេវា**តិ តព្ពិនិមុត្តស្ស រូបុប្បាទស្ស អភាវតោ។ ឧបាទាវត្ថាយ ច អញ្ញា ជាតិ នាម នត្ថេវ។ សម្ភវោ កាមធាតុយំ ឯកច្ចិយសត្តានំ ឥន្ទ្រិយបរិបាកបច្ចយោ អាបោធាតុយា បវត្តិអាការវិសេសោតិ អាហ **“សម្ភវរូបំ អាបោធាតុគ្គហណេន គហិតមេវា”**តិ។ កាយពលំ នាម អត្ថតោ វាយោធាតុយា បវត្តិអាការវិសេសោ តស្សា វិប្ផារភាវតោ។ យតោ នំ “បាណពល”ន្តិ វទន្តិ, តេនាហ **“ពលរូបំ វាយោធាតុគ្គហណេន គហិតមេវា”**តិ។ កស្មា បន នេសំ អយថាក្កមតោ បដិក្ខេបោ កតោតិ? **វិសុំ នត្ថី**តិ កត្វា អនុបលព្ភមានត្តា អនាទរទស្សនត្ថំ, មិទ្ធបដិក្ខេបោ វា មហាបញ្ហោតិ បឋមំ កតោ។ តទនុសារេន បដិលោមនយេន ឥតរេសម្បិ អភាវោ វុត្តោតិ វេទិតព្ពំ។

“ឥតី”តិ ឥទំ **“អដ្ឋវីសតិវិធ”**ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធិតព្ពំ, ឥមិនា វុត្តក្កមេន អដ្ឋវីសតិវិធំ ហោតីតិ។ សោ ច ខោ បាឡិយំ អាគតនយេនេវាតិ អន្ធនតា វេទិតព្ពា។ អនធិកភាវោ បន ទស្សិតោ ឯវ។

៩៩៧. សម្បយុត្តធម្មរាសិ ហិនោតិ ឯតេន បតិដ្ឋហតីហិ **ហេតុ,** មូលដ្ឋេន លោភាទិកោ, អលោភាទិកោ ច, តាទិសោ ហេតុ ន ហោតីតិ **នហេតុ**។ នាស្ស ហេតុ អត្ថីតិ **អហេតុកំ,** សហេតុកបដិយោគិភាវតោ ហេតុនា សហ ន ឧប្បជ្ជតីតិ អត្ថោ។ អហេតុកមេវ ហេតុនា វិប្បយុត្តតាយ **ហេតុវិប្បយុត្តំ**។ ធម្មនានត្ថាភាវេបិ ហិ សទ្ទត្ថនានត្តេន វេនេយ្យវសេន ទុកន្តរទេសនា ហោតីតិ ទុកបទវសេន ចេតំ វុត្តំ។ បច្ចយាធីនវុត្តិតាយ សហ បច្ចយេនាតិ **សប្បច្ចយំ**។ អត្តនោ បច្ចយេហិ លោកេ និយុត្តំ, វិទិតន្តិ វា **លោកិយំ**។ អា ភវគ្គំ, អា គោត្រភុំ វា សវន្តីតិ អាសវា, សហ អាសវេហីតិ **សាសវំ,** អាសវេហិ អាលម្ពិតព្ពន្តិ អត្ថោ។ អាទិសទ្ទេន សំយោជនីយំ ឱឃនីយំ យោគនីយំ នីវរណីយំ សំកិលេសិកំ បរាមដ្ឋំ អចេតសិកំ ចិត្តវិប្បយុត្តំ នរូបាវចរំ នអរូបាវចរំ នអបរិយាបន្នំ អនិយតំ អនិយ្យានិកំ អនិច្ចន្តិ ឯវមាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។

អាហិតោ អហំ មានោ ឯត្ថាតិ អត្តា, អត្តភាវោ។ តំ អត្តានំ អធិកិច្ច ឧទ្ទិស្ស បវត្តា អជ្ឈត្តា , ឥន្ទ្រិយពទ្ធធម្មា, តេសុ ភវំ **អជ្ឈត្តិកំ,** ចក្ខាទិ។ អដ្ឋកថាយំ បន វុត្តនយេន អជ្ឈត្តមេវ **អជ្ឈត្តិកំ** យថា វេនយិកោតិ (អ. និ. ៨.១១; បារា. ៨) ឥមមត្ថំ សន្ធាយ វុត្តំ **“អត្តភាវំ អធិកិច្ច បវត្តត្តា អជ្ឈត្តិក”**ន្តិ។ **សេសំ** តេវីសតិវិធំ។ **“តតោ ពាហិរត្តា”**តិ ឥទំ អជ្ឈត្តិកលក្ខណាភាវតោ វុត្តំ។ **យដ្ឋនវសេនា**តិ វិសយិ, វិសយោ ច ហុត្វា សង្ឃដ្ដនវសេន។ **សេសំ** សោឡសវិធំ។ **វិបរីតត្តា**តិ យដ្ឋនវសេន អគហេតព្ពតោ។ **ទុប្បដិវិជ្ឈសភាវត្តា**តិ សុខុមភាវេន ទុវិញ្ញេយ្យសភាវត្តា។ ញាណស្ស អាសន្នេ ន ហោតីតិ **ទូរេ។ តេវេស** ហទយវត្ថុបរិយោសានានិ។ **សភាវេនេវា**តិ “រូបស្ស បរិច្ឆេទោ, រូបស្ស វិការោ, រូបស្ស ឧបចយោ”តិអាទិនា អគ្គហេត្វា អត្តនោ សភាវេនេវ កក្ខឡត្តាទិនា ញាណេន បរិច្ឆិជ្ជ គហេតព្ពតោ។ **សេសំ** ទសវិធំ។ **តព្ពិបរីតតាយា**តិ សភាវេន អបរិគ្គហិតព្ពតោ។ សោតាទីនម្បិ ចក្ខុនោ វិយ បសន្នសភាវត្តា ឯវ យថាសកំ វិសយគ្គហណបច្ចយតាតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“ចក្ខាទិ...បេ.... បសាទរូប”**ន្តិ។ **វិបរីតត្តា**តិ តព្ពិធុរសភាវត្តា។ **អធិបតិយដ្ឋេនា**តិ ឯត្ថ ចក្ខាទីនំ តាវ បញ្ចន្នំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីសុ អាធិបតេយ្យំ តេសំ បដុមន្ទភាវានុវត្តនតោ, ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយទ្វយស្ស សកិច្ចេ ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស សហជរូបានុបាលនេ។ តទុភយំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ **ឧបាទិន្នត្តា**តិ គហិតត្តា។ កម្មនិព្ពត្តញ្ហិ “មមេតំ ផលំ”ន្តិ កម្មុនា គហិតំ វិយ ហោតិ អបដិក្ខេបតោ។

៩៩៨. **សនិទស្សនកម្មជាទីនំ តិកាន**ន្តិ សនិទស្សនត្តិកស្ស, កម្មជាទិត្តិកានញ្ច។ **ឱឡារិកេ**តិ ទ្វាទសវិធេ ឱឡារិករូបេ។ **រូប**ន្តិ រូបាយតនំ។ ទដ្ឋព្ពភាវសង្ខាតេន សហ និទស្សនេនាតិ សនិទស្សនំ, បដិហននភាវសង្ខាតេន សហ បដិឃេនាតិ សប្បដិឃំ, សនិទស្សនញ្ច តំ សប្បដិឃញ្ចាតិ **សនិទស្សនសប្បដិឃំ**។ តត្ថ យស្ស ទដ្ឋព្ពភាវោ អត្ថិ, តំ **សនិទស្សនំ**។ ចក្ខុវិញ្ញាណគោចរភាវោវ **ទដ្ឋព្ពភាវោ**។ តស្ស រូបាយតនតោ អនញ្ញត្តេបិ អញ្ញេហិ ធម្មេហិ រូបាយតនំ វិសេសេតុំ អញ្ញំ វិយ កត្វា វុត្តំ “សហ និទស្សនេន សនិទស្សន”ន្តិ។ ធម្មភាវសាមញ្ញេន ហិ ឯកីភូតេសុ ធម្មេសុ យោ នានត្តករោ វិសេសោ, សោ អញ្ញោ វិយ កត្វា ឧបចរិតុំ យុត្តោ។ ឯវំ ហិ អត្ថវិសេសាវពោធោ ហោតីតិ។ យោ សយំ, និស្សយវសេន ច សម្បត្តានំ, អសម្បត្តានញ្ច បដិមុខភាវោ អញ្ញមញ្ញំ បតនំ, សោ **បដិហននភាវោ,** យេន ព្យាបារាទិវិការបច្ចយន្តរសហិតេសុ ចក្ខាទីនំ វិសយេសុ

វិការុប្បត្តិ។ **សេសំ** ឯកាទសវិធំ ឱឡារិករូបំ។ តញ្ហិ សនិទស្សនត្តាភាវតោ **អនិទស្សនំ**, វុត្តនយេនេវ **សប្បដិឃំ**។ ឧភយបដិក្ខេបេន **អនិទស្សនអប្បដិឃំ។ កម្មតោ ជាត**ន្តិ ឯត្ថ យំ ឯកន្តកម្មសមុដ្ឋានំ អដ្ឋិន្ទ្រិយានិ, ហទយញ្ចាតិ នវវិធំ រូបំ, យញ្ច នវវិធេ ចតុសមុដ្ឋានេ កម្មសមុដ្ឋានំ នវវិធមេវ រូបន្តិ ឯវំ អដ្ឋារសវិធម្បិ កម្មតោ ឧប្បជ្ជនតោ **កម្មជំ**។ យញ្ហិ ជាតញ្ច យញ្ច ជាយតិ យញ្ច ជាយិស្សតិ, តំ សព្ពម្បិ "កម្មជ"ន្តិ វុច្ចតិ យថា ទុទ្ធន្តិ។ **តទញ្ញបច្ចយជាត**ន្តិ កម្មតោ អញ្ញបច្ចយតោ ជាតំ ឧតុចិត្តាហារជំ។ **នកុតោចិជាត**ន្តិ លក្ខណរូបមាហ។ វិញ្ញត្តិទ្វយំ, សទ្ទោ, អាកាសធាតុ, លហុតាទិត្តយំ ចិត្តសមុដ្ឋានានិ អវិនិព្ភោគរូបានីតិ ឯតំ បញ្ចទសវិធំ រូបំ **ចិត្តជំ**។ អាកាសធាតុ, លហុតាទិត្តយំ, អាហារសមុដ្ឋានានិ អវិនិព្ភោគរូបានីតិ ឯតំ ទ្វាទសវិធំ រូបំ **អាហារជំ**។ ឯត្ថ សទ្ទំ បក្ខិបិត្វា តេរសវិធំ រូបំ ឧតុតោ សមុដ្ឋិតំ **ឧតុជំ**។ សេសំ កម្មជតិកេ វុត្តនយានុសារេនេវ វេទិតព្ពំ។

៤៤៩. ទិដ្ឋាទិចតុក្កវសេន, រូបរូបាទិចតុក្កវសេន, វត្ថាទិចតុក្កវសេនាតិ បាដេក្កំ ចតុក្កសទ្ទោ យោជេតព្ពោ។ យំ រូបាយតនំ អទក្ខិ យំ បស្សតិ យំ ទក្ខិស្សតិ យំ បស្សេយ្យ, តំ សព្ពំ **ទិដ្ឋំ** នាម ទិដ្ឋសភាវានាតិវត្តនតោ យថា ទុទ្ធន្តិ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ **ទស្សនវិសយត្តា**តិ ចក្ខុវិញ្ញាណវិញ្ញេយ្យត្តា។ **សវនវិសយត្តា**តិ សោតវិញ្ញាណវិញ្ញេយ្យត្តា។ **គន្ធរសផោដ្ឋព្ពត្តយ**ន្តិ គន្ធោ រសោ ផោដ្ឋព្ពន្តិ ឯតំ តយំ។ **មុតំ** នាម មុត្វា បត្វា គហេតព្ពតោ។ តេនាហ **"សម្បត្តគ្គាហកឥន្ទ្រិយវិសយត្តា"**តិ។

កិមិទំ ផោដ្ឋព្ពំ នាមាតិ? បថវីតេជោវាយោធាតុត្តយំ។ កស្មា បនេត្ថ អាបោធាតុ អគ្គហិតា, ននុ សីតតា ផុសិត្វា គយ្ហតិ, សា ច អាបោធាតូតិ? សច្ចំ គយ្ហតិ, ន បន សា អាបោធាតុ។ កិញ្ចរហីតិ? តេជោធាតុ ឯវ។ មន្ទេ ហិ ឧណ្ហភាវេ សីតពុទ្ធិ។ ន ហិ សីតំ នាម កោចិ គុណោ អត្ថិ, កេវលំ បន ឧណ្ហភាវស្ស មន្ទតាយ សីតតាភិមានោ។ កថមេតំ វិញ្ញាតព្ពន្តិ ចេ? អនវដ្ឋិតត្តា សីតពុទ្ធិយា យថា បារាបារេ។ តថា ហិ ឃម្មកាលេ អាតបេ ឋិតានំ ឆាយំ បវិដ្ឋានំ សីតពុទ្ធិ ហោតិ, តត្ថេវ បន បថវីគព្ភតោ ឧដ្ឋិតានំ ឧណ្ហពុទ្ធិ។ យទិ ហិ សីតតា អាបោធាតុ សិយា, ឯកស្មិំ កលាបេ ឧណ្ហភាវេន សទ្ធិំ ឧបលព្ភេយ្យ, ន ច ឧបលព្ភតិ។ តស្មា វិញ្ញាយតិ ន អាបោធាតុ សីតតាតិ ។ ឥទញ្ច ភូតានំ អវិនិព្ភោគវុត្តិតំ ឥច្ឆន្តានំ ឧត្តរំ, អនិច្ឆន្តានម្បិ បន ចតុន្នំ ភូតានំ ឯកស្មិំ កលាបេ កិច្ចទស្សនេន សភាគវុត្តិតាយ សាធិតាយ ឧត្តរមេវ។ យេ បន "វាយោធាតុយា លក្ខណំ សីតតា"តិ វទន្តិ, តេសម្បិ ឥទមេវ ឧត្តរំ។ យទិ ហិ វាយោធាតុ សីតតា សិយា, ឯកស្មិំ កលាបេ ឧណ្ហភាវេន សទ្ធិំ សីតតា ឧបលព្ភេយ្យ, ន ច ឧបលព្ភតិ។ តស្មា វិញ្ញាយតិ ន វាយោធាតុ សីតតាតិ។ យេសំ បន ទ្រវតា អាបោធាតុ, សា ច ផុសិត្វា គយ្ហតីតិ ទស្សនំ។ តេ វត្តព្ពា "ទ្រវភាវោបិ ផុសីយតីតិ អាយស្មន្តានំ អធិមានមត្តំ សណ្ឋានំ វិយា"តិ។ វុត្តញ្ចេតំ បុរាតនេហិ –

> "ទ្រវតា សហវុត្តីនិ, តីណិ ភូតានិ សម្ផុសំ;
> 'ទ្រវតំ សម្ផុសាមី'តិ, លោកោយមភិមញ្ញតិ។
>
> "ផុសំ ភូតានិ សណ្ឋានំ, មនសា គណ្ហតេ យថា;
> 'បច្ចក្ខតោ ផុសាមី'តិ, ញាតព្ពា ទ្រវតា តថា"តិ។

សេសន្តិ យថាវុត្តំ រូបាទិសត្តវិធំ រូបំ បបេត្វា អវសិដ្ឋំ ឯកវីសតិវិធំ រូបំ។ **វិញ្ញាណស្សេវា**តិ មនោវិញ្ញាណស្សេវ។ អវធារណេន រូបាយតនាទីនម្បិ មនោវិញ្ញាណវិញ្ញេយ្យត្តេ និយមាភាវតោ ន វិញ្ញាតរូបតាតិ សង្ករាភាវំ ទស្សេតិ។

និប្ផន្នរូបំ បនេត្ថ រូបរូបំ នាមាតិ យទេត្ថ អដ្ឋវីសតិវិធេ រូបេ "និប្ផន្ន"ន្តិ វុត្តំ រូបំ, តទេវ រូបលក្ខណយោគតោ រូបំ។ រុប្បនំ រូបំ, តំ ឯតស្ស អត្ថីតិ យថា អរិសសោតិ, រូបគុណយោគតោ វា យថា នីលគុណយោគតោ នីលំ វត្ថន្តិ។ ស្វាយំ រូបសទ្ទោ រុឡ្ហិយា អតំសភាវេបិ បវត្តតីតិ អបរេន រូបសទ្ទេន វិសេសេត្វា វុត្តំ **"រូបរូប"**ន្តិ យថា តិលតេលំ, ទុក្ខទុក្ខន្តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៥៣៩) ច, រុប្បនសភាវំ រូបន្តិ អត្ថោ។ យទិ ឯវំ, អាកាសធាតុអាទីនំ កថំ រូបភាវោតិ? និប្ផន្នរូបស្ស បរិច្ឆេទវិការលក្ខណភាវតោ តគ្គតិកមេវាតិ "រូប"ន្ត្វេវ វុច្ចតិ។

វសន្តិ ឯត្ថ ចិត្តចេតសិកា បវត្តន្តីតិ **វត្ថុ**, ចិត្តតំសម្បយុត្តានំ អាធារភូតំ រូបំ។ តំ បន ឆព្ពិធំ។ តត្ថ ហទយរូបំ វត្ថុ ឯវ មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតូនំ និស្សយភាវតោ។ **ន ទ្វារំ** អញ្ញនិស្សយានំ ចក្ខាទិ វិយ។ យថា ហិ ចក្ខាទីនិ សម្បដិច្ឆនាទីនំ បវត្តិយា ទ្វារំ ហោន្តិ, ន ឯវំ ហទយវត្ថុ។ តេន វុត្តំ **"យំ បនេត្ថ ហទយរូបំ នាម, តំ វត្ថុ, ន ទ្វារ"**ន្តិ។ **វិញ្ញត្តិទ្វយំ ទ្វារំ** កម្មទ្វារភាវតោ។ តន្និស្សិតស្ស ចិត្តុប្បាទស្ស អភាវតោ **ន វត្ថុ។ បសាទរូបំ វត្ថុ ចេវ** អត្តសន្និស្សិតស្ស ចក្ខុវិញ្ញាណាទិកស្ស, **ទ្វារញ្ច** អញ្ញនិស្សិតស្ស សម្បដិច្ឆនាទិកស្ស។ **សេសំ** ឯកវីសតិវិធំ រូបំ វុត្តវិបរិយាយតោ **នេវ វត្ថុ ន ច ទ្វារំ**។

៤៥០. ឯកតោ ឯវ ជាតំ **ឯកជំ**។ ននុ ច ឯកតោ ឯវ បច្ចយតោ បច្ចយុប្បន្នស្ស ឧប្បត្តិ នត្ថីតិ? សច្ចំ នត្ថិ, រូបជនកបច្ចយេសុ ឯកតោតិ អយមេត្ថ អធិប្បាយោ។ ន ហិ រូបុប្បត្តិ រូបជនកតោ អញ្ញំ បច្ចយំ អបេក្ខតិ។ **ទ្វិជ**ន្តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **ឥមេស**ន្តិ ឥមេសំ បភេទានំ **វសេន។ កម្មជមេវា**តិ កម្មតោ ឯវ ជាតំ។ **ចិត្តជមេវា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **ចិត្តតោ ច ឧតុតោ ច ជាត**ន្តិ កាលេន ចិត្តតោ, កាលេន ឧតុតោតិ ឯវំ ចិត្តតោ ច ឧតុតោ ច ជាតំ ទដ្ឋព្ពំ។ **តំ ទ្វិជំ** ទ្វីហិ ជាតន្តិ។ បរតោ ទ្វីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **សទ្ទាយតនមេវា**តិ ឯត្ថ យំ ចិត្តជំ សទ្ទាយតនំ, តំ សវិញ្ញត្តិកមេវាតិ ឯកេ។ អវិញ្ញត្តិកោបិ អត្ថិ វិតក្កវិប្ផារសទ្ទោតិ បោរាណា។

វិតក្កវិប្ផារសទ្ទោ ន សោតវិញ្ញេយ្យោតិ ហិ ឯវំ បវត្តមហាអដ្ឋកថាវាទំ និស្សាយ ចិត្តសមុដ្ឋានស្ស សទ្ទស្ស វិញ្ញត្តិយា វិនាបិ ឧប្បត្តិ ឥច្ឆិតព្ពា។ ន ហិ វិញ្ញត្តិ “កាយវាចាយ វិញ្ញត្តី”តិ វចនតោ អសោតវិញ្ញេយ្យេន សទ្ទេន សហ ឧប្បជ្ជតិ, ឯវំ សន្តេ ចិត្តជេនាបិ សទ្ទនវកេន ភវិតព្ពំ។ សោ ច វាទោ “សទ្ទោ ច ហោតិ, ន សោតវិញ្ញេយ្យោ ចា”តិ វិរុទ្ធមេវេតន្តិ មញ្ញមានេហិ សង្គហការេហិ បដិក្ខិត្តោ។ អបរេ បន មហាអដ្ឋកថាវាទំ អប្បដិក្ខិបិត្វា តស្ស អធិប្បាយំ វណ្ណេន្តិ។ កថំ? “ជិវ្ហាតាលុចលនាទិកំ វិតក្កសមុដ្ឋិតំ វិញ្ញត្តិសហជមេវ សុខុមសទ្ទំ ទិព្ពសោតេន សុត្វា អាទិសតី”តិ សុត្តេ, បដ្ឋានេ ច ឱឡារិកំ សទ្ទំ សន្ធាយ សោតវិញ្ញាណស្ស អារម្មណបច្ចយភាវោ វុត្តោតិ ឥមិនា អធិប្បាយេន វិតក្កវិប្ផារសទ្ទស្ស អសោតវិញ្ញេយ្យតា វុត្តាតិ។ **តំ** ចតុជំ។ **អវសេស**ន្តិ អវិនិព្ភោគរូបេន សទ្ធឹ អាកាសធាតុមាហ។

លក្ខណរូបំ បន នកុតោចិជាតន្តិ កុតោចិបិ បច្ចយតោ ន ជាតំ, នាបិ សយមេវ ជាតំ បច្ចយេហិ វិនា សយមេវ ជាតស្ស សព្ពេន សព្ពំ អភាវតោ។ កថំ បនេតំ វិញ្ញាតព្ពំ លក្ខណរូបំ ន ជាយតីតិ? លក្ខណាភាវតោ។ ឧប្បត្តិមន្តានំ ហិ រូបាយតនាទីនំ ជាតិអាទីនិ លក្ខណានិ វិជ្ជន្តិ, ន ឯវំ ជាតិអាទីនំ។ តស្មា វិញ្ញាតព្ពមេតំ ជាតិអាទីនិ ន ជាយន្តីតិ។ សិយា បនេតំ “ជាតិអាទីនំ ជាតិអាទីនិ លក្ខណានិ វិជ្ជន្តី”តិ? តំ ន, កស្មា? តថា សតិ អនវដ្ឋានាបត្តិតោ។ យទិ ហិ ជាតិអាទីនិ ជាតិអាទិមន្តានិ សិយុំ, តានិបិ ជាតិអាទិមន្តានិ, តានិបិ ជាតិអាទិមន្តានីតិ អនវដ្ឋានមេវ អាបជ្ជតិ។ តស្មា សុដ្ឋុ វុត្តំ “ជាតិអាទីនិ ន ជាយន្តី”តិ។ តេនាហ **“ន ហិ ឧប្បាទស្ស ឧប្បាទោ អត្ថិ, ឧប្បន្នស្ស ច បរិបាកភេទមត្តំ ឥតរទ្វយ”**ន្តិ, ជរាមរណន្តិ អត្ថោ។

តត្ថ “**ឧប្បាទោ នត្ថី**”តិ ឯតេន ឧប្បាទស្ស ជរាមរណាភាវមាហ។ អសតិ ឧប្បាទេ កុតោ ជរាមរណន្តិ **មត្ត**គ្គហណេន ជរាមរណស្ស ឧប្បាទាភាវម្បិ។ យទិ ឯវំ ជាតិយា កុតោចិ ជាតតាវចនំ កថន្តិ អាហ “**យម្បី**”តិអាទិ។ តត្ថ **កិច្ចានុភាវក្ខណេ ទិដ្ឋត្តា**តិ យេ តេ ចិត្តាទយោ រូបាយតនាទីនំ រូបានំ ជនកបច្ចយា, តេសំ តទុប្បាទនំ បតិ អនុបរតព្យាបារានំ យោ សោ បច្ចយភាវូបលក្ខណីយោ កិច្ចានុភាវក្ខណោ, តទា ជាយមានានំ រូបាយតនាទីនំ ធម្មានំ វិការភាវេន ឧបលព្ភមានតំ សន្ធាយ វេនេយ្យបុគ្គលវសេន ជាតិយា កុតោចិ បច្ចយតោ ជាតត្តំ បាឡិយំ អនុញ្ញាតំ យថា តំ ចិត្តសមុដ្ឋានតាទិ វិញ្ញត្តិអាទីនំ។ អយញ្ហេត្ថ សង្ខេបត្ថោ – យេហិ បច្ចយធម្មេហិ រូបាទយោ ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, តេសំ បច្ចយភាវូបគមនក្ខណេ ឧបលព្ភមានា រូបាទយោ តតោ បុរេ, បច្ឆា ច អនុបលព្ភមានា តតោ ឧប្បជ្ជន្តីតិ វិញ្ញាយន្តិ, ឯវំ ជាតិបិ វេទិតព្ពា។ យទិ ឯវំ និប្បរិយាយតោ ជាតិយា កុតោចិ ជាតតា សិទ្ធា, អថ កស្មា វេនេយ្យបុគ្គលវសេនាតិ វុត្តន្តិ? នយិទមេវំ ជាយមានធម្មវិការភាវេន ឧបលព្ភមានត្តា។ យទិ ហិ ធម្មោ វិយ ឧបលព្ភេយ្យ ជាតិ, និប្បរិយាយេវ តស្សា កុតោចិ ជាតភាវោ, ន ឯវមុបលព្ភតិ, អថ ខោ វិការភាវេន។ តស្មា វុត្តំ “វេនេយ្យបុគ្គលវសេនា”តិ។

តទា កិរ សោតូនំ ឯវំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ “អយំ ជាតិ សព្ពេសំ ធម្មានំ បភវោ, សយញ្ច ន កុតោចិ ជាយតិ យថា តំ បកតិវាទីនំ បកតី”តិ, តំ នេសំ មិច្ឆាគាហំ វិធមេន្តោ សត្ថា “ឧបចយោ សន្តតី”តិ ទ្វិធា ភិន្ទិត្វា កុតោចិ បច្ចយតោ ជាតញ្ច កត្វា ទេសេសិ, ន បន ជរាមរណំ បច្ចយធម្មានំ កិច្ចានុភាវក្ខណេ អទស្សនតោ។ យទិ ឯវំ កថំ “ជរាមរណំ បដិច្ចសមុប្បន្ន”ន្តិ (សំ. និ. ២.២០) វុត្តំ? យស្មា បដិច្ចសមុប្បន្នានំ ធម្មានំ បរិបាកភង្គតាយ តេសុ សន្តេសុ ហោន្តិ, ន អសន្តេសុ។ ន ហិ អជាតំ បរិបច្ចតិ, ភិជ្ជតិ វា, តស្មា តំ ជាតិបច្ចយតំ សន្ធាយ “ជរាមរណំ បដិច្ចសមុប្បន្ន”ន្តិ (សំ. និ. ២.២០) បរិយាយេន សុត្តេសុ វុត្តំ។ យោ បនេត្ថ កាមភវាទីសុ កម្មាទិនា បច្ចយេន យោនិវិភាគតោ បដិសន្ធិយំ, បវត្តិយញ្ច រូបធម្មានំ បវត្តិភេទោ វត្តព្ពោ, សោ បរតោ បដិច្ចសមុប្បាទកថាយំ អាវិ ភវិស្សតីតិ ន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

ឥតិ រូបក្ខន្ធេ វិត្ថារកថាមុខវណ្ណនា។

វិញ្ញាណក្ខន្ធកថាវណ្ណនា

៤៥១. យំ កិញ្ចីតិ អនវសេសបរិយាទានទីបកេន បទទ្វយេន វេទយិតស្ស ពហុភេទតំ ទស្សេន្តោ វុច្ចមានំ រាសដ្ឋំ ឧល្លិង្គេតិ។ វេទយិតំ អារម្មណរសានុភវនំ លក្ខណំ ឯតស្សាតិ **វេទយិតលក្ខណំ។ សព្ពំ តំ** ធម្មជាតន្តិ អធិប្បាយោ, បុព្ពេ វា រូបក្ខន្ធកថាយំ វុត្តំ អធិការតោ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។ **ឯកតោ កត្វា**តិ អតីតាទិភេទភិន្នំ សព្ពំ តំ ពុទ្ធិយា ឯកតោ កត្វា។ ឯវញ្ហិ រាសដ្ឋស្ស សម្ភវោ។ នីលាទិភេទស្ស អារម្មណស្ស សញ្ជាននំ, “នីលំ បីតំ ទីឃំ រស្ស”ន្តិ (ធ. ស. ៦១៥) ច អាទិនា សញ្ញុប្បាទវសេន ជាននំ គហណំ លក្ខណំ ឯតស្សាតិ **សញ្ជាននលក្ខណំ។ អភិសង្ខរណំ** អាយូហនំ ព្យាបារាបត្តិ, អភិសន្ទហនំ វា, ឧភយថាបិ ចេតនាបធានតាយ សង្ខារក្ខន្ធស្ស ឯវំ វុត្តំ “**អភិសង្ខរណលក្ខណ**”ន្តិ។ តថា ហិ **សុត្តន្តភាជនីយេ** សង្ខារក្ខន្ធំ វិភជន្តេន ភគវតា “ចក្ខុសម្ផស្សជា ចេតនា”តិអាទិនា (វិភ. ២១) ចេតនាវ វិភត្តា។ មិនិតព្ពវត្ថុំ នាឡិយា មិនមានោ បុរិសោ វិយ យេន សញ្ជាននាការវិសិដ្ឋេន អាការេន វិសយំ គណ្ហាតិ, តំ អារម្មណូបលទ្ធិសង្ខាតំ វិជាននំ លក្ខណំ ឯតស្សាតិ **វិជាននលក្ខណំ**។ ឥតរេ វេទនាក្ខន្ធាទយោ សុវិញ្ញេយ្យា ហោន្តីតិ វិញ្ញាណេន ឯកុប្បាទាទិភាវតោ, សមានជាតិអាទិវិភាគតោ ច។

អត្តនា “វិជាននលក្ខណ”ន្តិ វុត្តមត្ថំ សុត្តេន សមត្ថេតុំ “**យំ កិញ្ចី**”តិអាទិ វុត្តំ។ យថាបច្ចយំ បវត្តិមត្តមេតំ, យទិទំ សភាវធម្មោតិ ទស្សេតុំ “**វិជាននលក្ខណ**”ន្តិ ភាវសាធនវសេន វុត្តំ។ ធម្មសភាវា វិនិមុត្តោ កោចិ កត្តា នាម នត្ថីតិ តស្សេវ កត្តុភាវំ ទស្សេតុំ “**វិជានាតី**”តិ វុត្តំ។ យំ វិជាននដ្ឋេន វិញ្ញាណំ, តទេវ ចិន្តនាទិអត្ថេន **ចិត្តំ,** មននដ្ឋេន **មនោ**តិ បរិយាយតោបិ នំ ពោធេតិ។ ឯត្តាវតា ច ខន្ធតោ, ភេទតោ, បរិយាយតោ ច វិញ្ញាណំ វិភាវិតំ ហោតិ។

ជាយន្តិ ឯត្ថ វិសទិសាបិ សទិសាការាតិ **ជាតិ**, សមានាការោ។ សា បនាយំ ជាតិ កាមំ អនេកវិធា នានប្បការា, តំ ឥធាធិប្បេតមេវ បន ទស្សេន្តោ “**កុសលំ, អកុសលំ, អព្យាកតញ្ចា**”តិ អាហ។ តត្ថ កុសលដ្ឋេន **កុសលំ**។ កោយំ កុសលដ្ឋោ នាម? អារោគ្យដ្ឋោ អនវជ្ជដ្ឋោ សុខវិបាកដ្ឋោ។ អារោគ្យដ្ឋេនាបិ ហិ កុសលំ វុច្ចតិ “កច្ចិ នុ ភោតោ កុសល”ន្តិអាទីសុ (ជា. ១.១៥.១៤៦; ២.២០.១២៩)។ អនវជ្ជដ្ឋេនាបិ “កតមោ បន, ភន្តេ, កុសលោ កាយសមាចារោ? យោ ខោ, មហារាជ , អនវជ្ជោ កាយសមាចារោ”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.៣៦១)។ សុខវិបាកដ្ឋេនាបិ “កុសលានំ, ភិក្ខវេ, ធម្មានំ សមាទានហេតូ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ៣.៨០)។ កុសលចិត្តញ្ហិ រាគាទីនំ ចេតសិករោគានំ អវជ្ជសភាវានំ បដិបក្ខភាវតោ, សុខវិបាកវិបច្ចនតោ ច អរោគំ, អនវជ្ជំ, សុខវិបាកញ្ចាតិ។

សទ្ទត្ថតោ បន កុច្ឆិតេ បាបធម្មេ សលយតិ ចលយតិ កម្បេតិ វិទ្ធំសេតីតិ **កុសលំ**។ កុច្ឆិតេន វា អាការេន សយន្តីតិ កុសា, បាបធម្មា, តេ កុសេ លុនាតិ ឆិន្ទតីតិ **កុសលំ**។ កុច្ឆិតានំ វា សានតោ តនុករណតោ ញាណំ កុសំ នាម, តេន លាតព្ពំ គហេតព្ពំ បវត្តេតព្ពន្តិ **កុសលំ**។ យថា វា កុសោ ឧភយភាគគតំ ហត្ថបទេសំ លុនាតិ, ឯវមិទំ ឧប្បន្នានុប្បន្នវសេន ឧភយភាគគតំ សំកិលេសបក្ខំ លុនាតិ ឆិន្ទតិ, តស្មា កុសោ វិយ លុនាតីតិ **កុសលំ**។ កុច្ឆិតានំ វា សាវជ្ជធម្មានំ សលនតោ សំវរណតោ **កុសលំ**។ កុសលធម្មវសេន ហិ អកុសលា បវត្តិនិវារណេន, អប្បវត្តិភាវាបាទនេន ច មនច្ឆដ្ឋេសុ ទ្វារេសុ អប្បវត្តិយា សំវុតា បិហិតា ហោន្តិ។ កុច្ឆិតេ វា បាបធម្មេ សលយតិ កម្បេតិ អបនេតីតិ **កុសលំ**។ កុច្ឆិតានំ វា បាណាតិបាតាទីនំ បាបធម្មានំ សានតោ និសានតោ តេជនតោ កុសា, ទោសលោភាទយោ។ ទោសាទីនញ្ហិ វសេន ចេតនាយ តិក្ខភាវប្បត្តិយា បាណាតិបាតាទីនំ មហាសាវជ្ជតា, តេ កុសេ លុនាតិ ឆិន្ទតីតិ **កុសលំ**។ កុច្ឆិតានំ វា សានតោ អន្តករណតោ វិនាសនតោ កុសានិ, បុញ្ញកិរិយវសេន បវត្តានិ សទ្ធាទីនិ ឥន្ទ្រិយានិ, តេហិ លាតព្ពំ បវត្តេតព្ពន្តិ **កុសលំ**។ “កុ” ឥតិ វា ភូមិ វុច្ចតិ, អធិដ្ឋានភាវេន តំសទិសស្ស អត្តនោ និស្សយភូតស្ស រូបារូបប្បពន្ធស្ស សម្បតិ, អាយតិញ្ច អនុទហនេន វិនាសនតោ កុំ សិយន្តីតិ កុសា, រាគាទយោ, តេ វិយ អត្តនោ និស្សយស្ស លវនតោ ឆិន្ទនតោ **កុសលំ**។ បយោគសម្បាទិតា ហិ កុសលធម្មា អច្ចន្តមេវ រូបារូបធម្មេ អប្បវត្តិករណេន សមុច្ឆិន្ទន្តីតិ។

ន កុសលន្តិ **អកុសលំ**, កុសលបដិបក្ខន្តិ អត្ថោ។ ន កុសលន្តិ ហិ កុសលបដិក្ខេបេន អកុសលបទស្ស អវយវភេទេន អត្ថេ វុច្ចមានេ យថា យំ ធម្មជាតំ ន អរោគំ, ន អនវជ្ជំ, ន សុខវិបាកំ, ន ច កោសល្លសម្ភូតំ, តំ អកុសលន្តិ អយមត្ថោ ទស្សិតោ ហោតិ, ឯវំ យំ ន កុច្ឆិតានំ សលនសភាវំ, ន កុសានំ លវនសភាវំ, ន កុសេន កុសេហិ វា បវត្តេតព្ពំ, ន ច កុសោ វិយ លវនកំ, តំ អកុសលំ នាមាតិ អយម្បិ អត្ថោ ទស្សិតោ ហោតិ។ ឯត្ថ ច យស្មា កុសលំ អកុសលស្ស ឧជុវិបច្ចនីកភូតំ, យតោ ចេតសិករោគបដិបក្ខាទិភាវតោ អរោគាទិបរិយាយេនបិ ពោធិតំ, តស្មា អកុសលំ បន កុសលស្ស ឧជុវិបច្ចនីកភូតន្តិ វុត្តំ “កុសលបដិបក្ខន្តិ អត្ថោ”តិ។ តំ បន យថាក្កមំ បហាយកបហាតព្ពភាវេនេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ន ព្យាកតន្តិ **អព្យាកតំ**, កុសលាកុសលភាវេន អកថិតន្តិ អត្ថោ។ តត្ថ **កុសលភាវោ** អនវជ្ជសុខវិបាកដ្ឋោ។ **អកុសលភាវោ** សាវជ្ជទុក្ខវិបាកដ្ឋោ, តទុភយភាវេន អវុត្តន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯតេនេវ អរោគសរោគាទិភាវេន ច អវុត្តតា វណ្ណិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ ឯត្ថ ច “កុសលំ អកុសល”ន្តិ ច វត្វា “អព្យាកត”ន្តិ វុត្តត្តា កុសលា

កុសលភាវេនេវ អវុត្តតា វិញ្ញាយតិ, ន បការន្តរេន។ អវុត្តតា ចេត្ថ ន តថា អវត្តព្ពតាមត្តេន, អថ ខោ តទុភយវិនិមុត្តសភាវតាយ តេសំ ធម្មានន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហេតំ “អវិបាកលក្ខណ”ន្តិ វុច្ចតិ។

៤៥២. ***ភូមិភេទតោ***តិ ភវន្តិ ឯត្ថ ធម្មាតិ ភូមិ, ឋានំ, អវត្ថា ច។ អវត្ថាបិ ហិ អវត្ថាវន្តានំ បវត្តិដ្ឋានំ វិយ គយ្ហតិ, ឯវំ នេសំ សុខគ្គហណំ ហោតីតិ ។ តត្ថ លោកិយា ភូមិ ឋានវសេនេវ វេទិតព្ពា, លោកុត្តរា អវត្ថាវសេន។ លោកិយា វា ឋានាវត្ថាវសេន, លោកុត្តរា អវត្ថាវសេនេវ។ **កាមាវចរ**ន្តិ ឯត្ថ វត្ថុកាមោ កិលេសកាមោតិ ទ្វេ កាមា។ តេសុ **វត្ថុកាមោ** វិសេសតោ បញ្ច កាមគុណា កាមីយន្តីតិ, **កិលេសកាមោ** តណ្ហា កាមេតីតិ។ តេ ទ្វេបិ សហិតា ហុត្វា យត្ថ អវចរន្តិ, តំ **កាមាវចរំ**។ កឹ បន តន្តិ? ឯកាទសវិធោ កាមភវោ។ ឥទំ យេភុយ្យេន តត្ថ អវចរតិ បវត្តតីតិ **កាមាវចរំ** ឯកស្ស អវចរសទ្ទស្ស លោបំ កត្វា។ ឯវំ **រូបារូបាវចរានិ**បិ វេទិតព្ពានិ រូបតណ្ហា រូបំ, អរូបតណ្ហា អរូបន្តិ កត្វា។ អថ វា កាមតណ្ហា កាមោ ឧត្តរបទលោបេន, អវចរតិ ឯត្ថាតិ អវចរំ, កាមស្ស អវចរំ **កាមាវចរំ**។ ឯវំ **រូបាវចរារូបាវចរានិ**បិ វេទិតព្ពានិ។ លោកតោ ឧត្តរតីតិ **លោកុត្តរំ** កុសលស្ស អធិប្បេតត្តា។ ឥតរំ បន លោកតោ ឧត្តិណ្ណន្តិ **លោកុត្តរំ**។

សោមនស្សុបេក្ខាញាណសង្ខារភេទតោតិ ឯត្ថ សោមនស្សុបេក្ខាភេទោ តាវ យុត្តោ តេសំ ភិន្នសភាវត្តា, ញាណសង្ខារភេទោ បន កថន្តិ? នាយំ ទោសោ ញាណសង្ខារកតោ ភេទោញាណសង្ខារភេទោ, សោ ច តេសំ ភាវាភាវកតោតិ កត្វា។ សោភនំ មនោ, សុន្ទរំ វា មនោ ឯតស្សាតិ សុមនោ, សុមនស្ស ភាវោ សោមនស្សំ, មានសិកសុខា វេទនា វុទ្ធិយា, សោមនស្សេន ឧប្បាទតោ បដ្ឋាយ យាវ ភង្គា សហគតំ បវត្តំ សំសដ្ឋំ, សម្បយុត្តន្តិ អត្ថោ។ **សោមនស្សសហគតតា** ចស្ស អារម្មណវសេន វេទិតព្ពា។ ឥដ្ឋារម្មណេ ហិ ចិត្តំ សោមនស្សសហគតំ ហោតិ។ ននុ ច ឥដ្ឋារម្មណំ លោភស្ស វត្ថុ, កថំ តត្ថ កុសលំ ហោតីតិ? នយិទមេកន្តិកំ ឥដ្ឋេបិ អាភោគាទិវសេន កុសលស្ស ឧប្បជ្ជនតោ។ យស្ស ហិ ចតុសម្បត្តិចក្កសមាយោគាទិវសេន យោនិសោវ អាភោគោ ហោតិ, កុសលមេវ ច មយា កត្តព្ពន្តិ កុសលករណេ ចិត្តំ និយមិតំ, អកុសលប្បវត្តិតោ ច និវត្តេត្វា កុសលករណេ ឯវ បរិណាមិតំ, អភិណ្ហករណវសេន ច សមុទាចរិតំ, តស្ស ឥដ្ឋេបិ អារម្មណេ អលោភាទិសម្បយុត្តមេវ ចិត្តំ ហោតិ, ន លោភាទិសម្បយុត្តំ។

ញាណេន សមំ បការេហិ យុត្តន្តិ **ញាណសម្បយុត្តំ**។ ឯកុប្បាទាទយោ ឯវ ចេត្ថ បការាតិ វេទិតព្ពា។ តត្ថ កម្មូបបត្តិឥន្ទ្រិយបរិបាកកិលេសទូរីភាវា ញាណសម្បយុត្តតាយ ការណំ។ យោ ហិ បរេសំ ធម្មំ ទេសេតិ, អនវជ្ជានិ សិប្បាយតនកម្មាយតនវិជ្ជដ្ឋានានិ សិក្ខាបេតីតិ ឯវមាទិកំ បញ្ញាសំវត្តនិយំ ករោតិ, តស្ស កម្មូបនិស្សយវសេន កុសលចិត្តំ ឧប្បជ្ជមានំ ញាណសម្បយុត្តំ ហោតិ។ តថា អព្យាបជ្ជេ លោកេ ឧប្បន្នស្ស ឧបបត្តឹ និស្សាយ ញាណសម្បយុត្តំ ហោតិ។ វុត្តញ្ហេតំ “តស្ស តត្ថ សុខិនោ ធម្មបទា ប្លវន្តិ, ទន្ធោ, ភិក្ខវេ, សតុប្បាទោ, អថ ខោ សោ សត្តោ ខិប្បំយេវ វិសេសភាគី (អ. និ. ៤.១៩១) ហោតី”តិ។ តថា បញ្ញាទសកបត្តស្ស ឥន្ទ្រិយបរិបាកំ និស្សាយ កុសលំ ឧប្បជ្ជមានំ ញាណសម្បយុត្តំ ហោតិ។ យេន បន កិលេសា វិក្ខម្ភិតា, តស្ស កិលេសទូរីភាវំ និស្សាយ ញាណសម្បយុត្តំ ហោតិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ “យោគា វេ ជាយតេ ភូរិ, អយោគា ភូរិសង្ខយោ”តិ (ធ. ប. ២៨២)។ អត្តនោ វា បរស្ស វា សមុស្សាហជនិតំ ចិត្តបយោគសង្ខាតំ សង្ខរណំ សង្ខារោ, សោ ឯតស្ស នត្ថីតិ **អសង្ខារំ**។ តេន បន សហ សង្ខារេន បវត្តតីតិ **សសង្ខារំ**។ ញាណេន វិប្បយុត្តំ វិរហិតន្តិ **ញាណវិប្បយុត្តំ**។ ***វិប្បយោគោ***តិ ចេត្ថ ញាណស្ស អភាវោ អប្បវត្តិយេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឧបេក្ខតីតិ ឧបេក្ខា, វេទយមានាបិ អារម្មណំ អជ្ឈុបេក្ខតិ មជ្ឈត្តតាការសណ្ឋិតត្តាតិ អត្ថោ។ អថ វា ឧបេតា សុខទុក្ខានំ អវិរុទ្ធា ឥក្ខា អនុភវនន្តិ ឧបេក្ខា។ អថ វា ឥដ្ឋេ ច អនិដ្ឋេ ច អារម្មណេ បក្ខបាតាភាវេន ឧបបត្តិតោ យុត្តិតោ ឥក្ខតិ អនុភវតីតិ ឧបេក្ខា, តាយ សហគតន្តិ **ឧបេក្ខាសហគតំ**។ សេសំ សព្ពំ ហេដ្ឋា វុត្តនយមេវ។

ឯវំ អដ្ឋ កាមាវចរកុសលចិត្តានិ ឧទ្ទិសិត្វា ឥទានិ តេសំ បវត្តិអាការំ ទស្សេតុំ “**យទា ហី**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **បដិគ្គាហកាទិសម្បត្តិ**ន្តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន ទេសកាលកល្យាណមិត្តាទិសម្បត្តឹ សង្គណ្ហាតិ។ **អញ្ញំ វា សោមនស្សហេតុ**ន្តិ ឯត្ថ អញ្ញគ្គហណេន សទ្ធាពហុលតា, វិសុទ្ធទិដ្ឋិតា, កុសលកិរិយាយ អានិសំសទស្សាវិតា, សោមនស្សបដិសន្ធិកតា, ឯកាទស បីតិសម្ពោជ្ឈង្គដ្ឋានិយា ធម្មាតិ ឯវមាទីនំ សង្គហោ។ **អាទិនយប្បវត្ត**ន្តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន ន កេវលំ “អត្ថិ យិដ្ឋ”ន្តិអាទីនំ (ម. និ. ១.៤៤១; ២.៩៥) នវន្នំយេវ សម្មាទិដ្ឋិវត្ថូនំ គហណំ, អថ ខោ ធម្មវិចយសម្ពោជ្ឈង្គដ្ឋានិយាទីនម្បិ សង្គហោ វេទិតព្ពោ។ **បុរក្ខត្វា**តិ បុព្ពង្គមំ កត្វា។ តញ្ច ខោ សហជាតបុព្ពង្គមវសេន “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា”តិអាទីសុ (ធ. ប. ១-២) វិយ សម្បយោគស្ស អធិប្បេតត្តា។ **អសំសីទន្តោ**តិ សិលោកមច្ឆរិយាទិវសេន បុញ្ញកិរិយាយំ សំសីទំ សង្កោចំ អនាបជ្ជន្តោ, តេន មុត្តចាគតាទី ទស្សេតិ។ **អនុស្សាហិតោ**តិ កេនចិបិ ន ឧស្សាហិតោ។ សរសតោ ហិ បុញ្ញបដិបត្តិទស្សនមិទំ។ **បរេហី**តិ បរេ បាកដុស្សាហនទស្សនំ។

ទានាទីនីតិ ទានំ សីលំ យាវ ទិដ្ឋិជុកម្មន្តិ ឥមានិ ទានាទីនិ ទស បុញ្ញានិ, **ទានាទីនី**តិ វា ទានសីលភាវនាមយានិ ឥតរេសម្បិ សត្តន្នំ ឯត្ថេវន្តោគធត្តា។ យត្ថ សយំ ឧប្បជ្ជន្តិ, តំ សន្តានំ បុនន្តិ, បុជ្ជំ ភវផលំ និព្ពត្តេន្តីតិ វា បុញ្ញានិ។ **អស្ស** បុញ្ញចេតនាសមង្គិនោ។ **អមុត្តចាគតា** ទេយ្យធម្មេ សាបេក្ខចិត្តតា។ **អាទិ**-សទ្ទេន សីលសមាទានាទីសុ អនធិមុត្តតាទី សង្គណ្ហាតិ។ **តទេវា**តិ សោមនស្សសហគតាទិនា សទិសតាយ វុត្តំ។ សទិសម្បិ ហិ “តទេវា”តិ វោហរីយតិ យថា “សា ឯវ តិត្តិរី, តានិយេវ ឱសធានី”តិ។ **ឥមស្មិញ្ហិ អត្ថេ**តិ លីនស្ស ចិត្តស្ស ឧស្សាហនបយោគសង្ខាតេ អត្ថេ។ **ឯត**ន្តិ “សង្ខារោ”តិ ឯតំ បទំ។ **បុព្ពបយោគស្សា**តិ បុញ្ញកិរិយាយំ សង្កោចេ ជាយមានេ តតោ វិវេចេត្វា សមុស្សាហនវសេន បវត្តស្ស ចិត្តបយោគស្ស, បុព្ពគ្គហណញ្ចេត្ថ តថាបវត្តបុព្ពាភិសង្ខារវសេន សោ សង្ខារោ ហោតីតិ កត្វា វុត្តំ, ន តស្ស សង្ខារស្ស បុព្ពកាលិកត្តា។ “អត្ថិ ទិន្ន”ន្តិអាទិ (ម. និ. ១.៤៤១; ២.៩៥) នយប្បវត្តាយ សម្មាទិដ្ឋិយា អសម្ភវទស្សនត្ថំ **ពាល**-គ្គហណំ។ សំសីទនុស្សាហនាភាវទស្សនត្ថំ **សហសា**-គហណំ។ **សោមនស្សរហិតា ហោន្តិ** បុញ្ញំ ករោន្តាតិ អធិប្បាយោ។ **សោមនស្សហេតូនំ អភាវេ អាគម្មា**តិ ឥទំ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ មជ្ឈត្តារម្មណតថារូបចេតោសង្ខារាទយោបិ ហិ ឧបេក្ខាសហគតតាយ ការណំ ហោន្តិយេវាតិ។

ឯវន្តិអាទិ និគមនំ។ តយិទំ អដ្ឋវិធម្បិ កាមាវចរំ កុសលចិត្តំ រូបារម្មណំ យាវ ធម្មារម្មណន្តិ ឆសុ អារម្មណេសុ យំ វា តំ វា អាលម្ពិត្វា ឧបេក្ខាសហគតាហេតុកកិរិយាមនោវិញ្ញាណធាតានន្តរំ កាយទ្វារាទីហិ តីហិ ទ្វារេហិ កាយកម្មាទិវសេន ឧប្បជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។ តត្ថ ញាណសម្បយុត្តានិ ចត្តារិ យទា តិហេតុកបដិសន្ធឹ ឧប្បាទេន្តិ, តទា សោឡស វិបាកចិត្តានិ ផលន្តិ។ យទា បន ទុហេតុកំ, តទា ទ្វាទស តិហេតុកវជ្ជានិ។ អហេតុកំ បន បដិសន្ធឹ តិហេតុកានិ ន ឧប្បាទេន្តេវ, ទុហេតុកានិ បន ទុហេតុកបដិសន្ធិទានកាលេ ទ្វាទស, អហេតុកបដិសន្ធឹ ទានកាលេ អដ្ឋ ផលន្តិ។ តិហេតុកា បន បដិសន្ធិ ទុហេតុកេហិ ន ហោតិយេវ។ **“អដ្ឋ ផលន្តី”**តិ ចេតំ បដិសន្ធឹ ជនកកម្មវសេន វុត្តំ។ អញ្ញេន បន កម្មុនា “សហេតុកំ ភវង្គំ អហេតុកស្ស ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ៣.១.១០២) វចនតោ សហេតុកម្បិ វិបាកចិត្តំ អហេតុកបដិសន្ធិកស្ស ហោតិយេវ។ ឥមស្មិំ ច បក្ខេ ពលវតា បច្ចយេន ឧប្បន្នំ អសង្ខារំ, ទុព្ពលេន សសង្ខារន្តិ វេទិតព្ពំ។ យេ បន អាគមនតោ ច វិបាកស្ស អសង្ខារសសង្ខារភាវំ ឥច្ឆន្តិ, តេសំ មតេន ទ្វាទស, អដ្ឋ ច ផលន្តីតិ យោជេតព្ពំ។ ឯវំ តិធា ផលំ ទទន្តញ្ចេតំ កាមាវចរសុគតិយំ ឧបបត្តឹ, សុគតិទុគ្គតីសុ ភោគសម្បទញ្ច ករោតិ។ នាគសុបណ្ណាទីនម្បិ ហិ យំ ទេវភោគសម្បត្តិសទិសំ ភោគជាតំ ឧប្បជ្ជតិ, តម្បិ កាមាវចរកុសលស្សេវ ផលំ។ ន ហិ អកុសលស្ស ឥដ្ឋំ ផលំ អត្ថីតិ។

រូបាវចរំ បនាតិ **បន**-សទ្ទោ វិសេសត្ថជោតកោ។ តេន យថា កាមាវចរំ កិលេសានំ តទង្គប្បហានមត្តករំ, ន ឯវមិទំ, ឥទំ បន វិក្ខម្ភនប្បហានករំ។ យថា វា តំ វេទនាញាណសង្ខារភេទតោ អដ្ឋធា ភិជ្ជតិ, ន ឯវមិទំ, ឥទំ បន តតោ អញ្ញថា វាតិ វក្ខមានំ វិសេសំ ជោតេតិ។ តំ បនេតំ សវត្ថុកំ, សាសវំ, វិនីវរណញ្ច រូបាវចរន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **“សវត្ថុកំ ឯវា”**តិ ហិ ឥមិនា អរូបាវចរំ និវត្តេតិ, **“សាសវ”**ន្តិ ឥមិនា បឋមមគ្គចិត្តំ, **“វិនីវរណ”**ន្តិ ឥមិនា បដិឃសហិតទ្វយំ។ កត្ថចិ បញ្ច ឈានង្គានិ, កត្ថចិ ចត្តារិ, កត្ថចិ តីណិ, កត្ថចិ ទ្វេ, កត្ថចិ អបរានិ ទ្វេតិ ឯវំ ឈានង្គយោគភេទតោ បញ្ចវិធន្តិ សង្ខេបតោ វុត្តមត្ថំ វិវរិតុំ **“សេយ្យថិទ”**ន្តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា **ឈានកថាយំ** (វិសុទ្ធិ. ១.៧៩ អាទយោ) វុត្តមេវ។ តយិទំ ភាវនាមយមេវ ហុត្វា វុត្តនយេន បថវីកសិណាទិកំ អាលម្ពិត្វា យថារហំ ញាណសម្បយុត្តកុសលានន្តរំ ឧប្បជ្ជតិ, ហីនាទិភេទភិន្នំ បនេតំ យថាក្កមំ ព្រហ្មបារិសជ្ជាទីសុ សោឡសសុបិ ព្រហ្មលោកេសុ ឧបបត្តិនិប្ផាទកន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

រូបសញ្ញាសមតិក្កមាទិនា សមធិគន្តព្ពំ **អរូបាវចរំ។ ចតុន្នំ អរូបាន**ន្តិ ឧបេក្ខាសមាធិសង្ខាតេហិ ចតូហិ អរូបជ្ឈានេហិ។ករណេ ហិ ឯតំ សាមិវចនំ។ អរូបានំ វា យោ អារម្មណាទិកតោ សម្បយុត្តធម្មេហិ យោគោ យោគភេទោ, តស្ស វសេន។ **វុត្តប្បការេនា**តិ ហេដ្ឋា **អារុប្បកថាយំ** (វិសុទ្ធិ. ១.២៧៥ អាទយោ) វុត្តប្បការេន។ **បឋម**ន្តិ បឋមំ អរូបាវចរកុសលចិត្តំ។ **ទុតិយតតិយចតុត្ថានី**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ តានិមានិ ភាវនាមយានេវ ហុត្វា យថានុបុព្ពំ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសំ, បឋមារុប្បវិញ្ញាណំ, នត្ថិភាវំ, អាកិញ្ចញ្ញាយតនន្តិ ឥមានិ អាលម្ពិត្វា ឧបេក្ខាសហគតញាណសម្បយុត្តកុសលានន្តរំ ឧប្បជ្ជិត្វា ចតូសុ អរូបីព្រហ្មលោកេសុ បដិសន្ធិបវត្តិវិបាកទាយីនិ។ សេសំ បនេត្ថ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ ឆវិសុទ្ធិបរម្បរាយ សមធិគន្តព្ពំ **លោកុត្តរំ**។ តត្ថ វត្តព្ពំ បរតោ អាគមិស្សតិ។ **ចតុមគ្គសម្បយោគតោ**តិ សោតាបត្តិមគ្គោ យាវ អរហត្តមគ្គោតិ ឥមេហិ ចតូហិ អរិយមគ្គេហិ សម្បយោគតោ។ ចតុព្ពិធម្បិ ចេតំ ភាវនាមយមេវ ហុត្វា និព្ពានំ អាលម្ពិត្វា សុញ្ញតោ វិមោក្ខោ, អនិមិត្តោ វិមោក្ខោ, អប្បណិហិតោ វិមោក្ខោតិ នាមេន ឧប្បជ្ជតិ, សត្តភវាទិភវូបបត្តិនិវត្តកន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឯកវីសតិវិធំ ហោតិ** នាតិសង្ខេបវិត្ថារនយេនាតិ អធិប្បាយោ។

៤៥៣. កាមាវចរមេវាតិ ឯត្ថ និកាយន្តរិយា រូបារូបាវចរម្បិ អកុសលំ ឥច្ឆន្តីតិ តេសំ មតិនិសេធនត្ថំ កាមាវចរគ្គហណំ។ មហគ្គតភូមិយំ ឧប្បជ្ជន្តម្បិ តត្ថ រូបធាតុយំ បវត្តិវិបាកំ ទេន្តម្បិ ឯកន្តេន កាមាវចរមេវាតិ ទស្សនត្ថំ អវធារណំ។ យទិ ឯវំ, កស្មា កាមាវចរមេវាតិ? តត្ថ ការណំ វុត្តមេវ។ កថំ វុត្តំ? “កាមតណ្ហា កាមោ ឧត្តរបទលោបតោ, អវចរតិ ឯត្ថាតិ អវចរំ, កាមស្ស អវចរំ កាមាវចរ”ន្តិ។ ឯត្ថ ហិ កាមតណ្ហាវិសយតា “កាមាវចរភាវស្ស ការណំ” វុត្តា យថា រូបារូបតណ្ហាវិសយតា “រូបារូបាវចរភាវស្ស”។ ឯកំសេន ចេតំ ឯវំ ឥច្ឆិតព្ពំ។ អញ្ញថា ព្យាបិលក្ខណំ ន សិយា។ យទិ ហិ អាលម្ពិតព្ពធម្មវសេន ភូមិវវត្ថានំ ករេយ្យ, ឯវំ សតិ អនារម្មណានំ សង្គហោ ន សិយា។ អថ វិបាកទានវសេន, ឯវម្បិ អវិបាកានំ សង្គហោ ន សិយា។ តស្មា អាលម្ពណធម្មវសេន បរិយាបន្នានំ សា កាតព្ពា, អបរិយាបន្នានំ បន លោកតោ ឧត្តិណ្ណតាយ លោកុត្តរតា, ឧត្តរិតរាភាវតោ អនុត្តរតា ច វេទិតព្ពា។

បរិយាបន្នាតិ ច បរិច្ឆេទការិកាយ តណ្ហាយ បរិច្ឆិជ្ជ អាបន្នា, គហិតាតិ អត្ថោ។ ននុ ចេត្ថ កាមតណ្ហា កតមា? កាមាវចរធម្មារម្មណា តណ្ហា, កាមាវចរធម្មា កតមេ? កាមតណ្ហាវិសយាតិ ឥតរេតរសន្និស្សយតា ទោសោតិ? នយិទមេវំ អវីចិអាទិឯកអាទសោកាសនិទ្ទេសតាយ កញ្ចិ តណ្ហំ កាមតណ្ហាភាវេន គហេត្វា តំសភាវាយ តណ្ហាយ វិសយភាវេន កាមាវចរធម្មានំ ឧបលក្ខិតព្ពត្តា។ **និក្ខេបកណ្ឌេ**បិ (ធ. ស. ៩៨៥ អាទយោ) “ឯត្ថាវចរា”តិ វចនំ អវីចិបរនិម្មិតបរិច្ឆិន្នោកាសាយ កាមតណ្ហាយ វិសយភាវំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ គហេតព្ពំ។ តទោកាសតា ច តណ្ហាយ តន្និន្នតាយ វេទិតព្ពា។

មូលតោ តិវិធន្តិ តីណិ អកុសលមូលានិ លោភាទីនិ, តេសំ វសេន តំសហិតម្បិ តិវិធន្តិ អត្ថោ។ តានិ ហិ សុប្បតិដ្ឋិតភាវការណត្តា មូលមិវាតិ មូលានិ, លោភោ មូលំ ឯតស្សាតិ **លោភមូលំ**។ អសាធារណេន និទ្ទេសោ យថា ភេរិសទ្ទោ, យវង្កុរោតិ។ តថា **ទោសមូលំ**។ មោហោ ឯវ មូលំ ឥមស្ស, នាញ្ញន្តិ **មោហមូលំ**។

សោមនស្សុបេក្ខាទិដ្ឋិគតសង្ខារភេទតោតិ សោមនស្សុបេក្ខាភេទតោ ទិដ្ឋិគតភេទតោ សង្ខារភេទតោតិ បច្ចេកំ ភេទសទ្ទោ យោជេតព្ពោ។ យទេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តនយមេវ។ **ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត**ន្តិ ទិដ្ឋិយេវ ទិដ្ឋិគតំ “គូថគតំ, មុត្តគត”ន្តិ (ម. និ. ២.១១៩; អ. និ. ៩.១១) យថា។ អថ វា វិបរិយេសគ្គាហតាយ ទិដ្ឋិយា គតមេវ, ន ឯត្ថ គន្តព្ពវត្ថុ តថា សភាវន្តិ ទិដ្ឋិគតំ។ តយិទំ “ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ”ន្តិ (ម. និ. ២.១៨៧, ២០២, ២០៣, ៤២៧; ៣.២៧-២៨) អភិនិវេសភាវតោ លោភេនេវ សទ្ធឹ បវត្តតិ, ន ទោសេន។

យទាហីតិអាទិ លោភមូលចិត្តានំ បវត្តិអាការទស្សនំ។ **មិច្ឆាទិដ្ឋិ**ន្តិ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិអាទិមិច្ឆាទិដ្ឋឹ។ តាយ ហិ វិបល្លត្ថចិត្តា សត្តា “ឯតាវកោ ជីវវិសយោ យាវ ឥន្ទ្រិយគោចរោ”តិ បរលោកំ បដិក្ខិបិត្វា “នត្ថិ កាមេសុ អាទីនវោ”តិ យថា តថា កាមេសុ បាតព្យតំ អាបជ្ជន្តិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន “ឯស បន្ថោ បគេវ វិហិតោ ទេវយានេ, យេន យន្តិ បុត្តវន្តោ វិសោកា។ តំ បស្សន្តិ បសវោ, បក្ខិនោ ច, តេន តេ មាតរិបិ មិថុនំ ចរន្តី”តិអាទិនា នយេន បុត្តមុខទស្សនំ សគ្គមោក្ខមគ្គោតិ ឯវមាទិកំ មិច្ឆាទិដ្ឋឹ សង្គណ្ហាតិ។

កាមេ វាតិ ឯត្ថ **វា**-សទ្ទោ អនិយមត្ថោ, តេន ព្រាហ្មណានំ សុវណ្ណហរណមេវ អទិន្នាទានេ សាវជ្ជំ, ឥតរំ អនវជ្ជំ។ គរូនំ, គុន្នំ, អត្តនោ, ជីវិតស្ស, វិវាហស្ស ច អត្ថាយ មុសាវាទោ អនវជ្ជោ, ឥតរោ សាវជ្ជោ។ គរុអាទីនំ អត្ថាយ បេសុញ្ញហរណំ អនវជ្ជំ, ឥតរំ សាវជ្ជំ។ ភារតយុទ្ធសីតាហរណាទិកថា បាបវូបសមាយ ហោតីតិ ឯវមាទិកេ មិច្ឆាគាហេ សង្គណ្ហាតិ។ **ទិដ្ឋមង្គលាទីនី**តិ ទិដ្ឋសុតមុតមង្គលានិ។ **សភាវតិក្ខេនា**តិ លោភស្ស, មិច្ឆាភិនិវេសស្ស វា វសេន សរសេនេវ តិខិណេន កុរូរេន។ **មន្ទេនា**តិ ទន្ធេន អតិខិណេន។ តាទិសំ បន អត្តនោ, បរស្ស វា សមុស្សាហនេន បវត្តតីតិ អាហ “**សមុស្សាហិតេនា**”តិ។ **បរភណ្ឌំ វា ហរតី**តិ **វា**-សទ្ទេន តថាបវត្តនកមុសាវាទាទីនម្បិ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **កាមានំ វា** អនុភុយ្យមានានំ។ **វា**-សទ្ទេន បរសន្តកស្ស វា អយថាធិប្បេតតាយ យំ លទ្ធំ, តំ គហេតព្ពន្តិ គហណាទិកំ សង្គណ្ហាតិ។

ទុវិធមេវ ហោតិ សម្បយុត្តធម្មវសេន ភេទាភាវតោ។ យទិ ឯវំ, កស្មា “ទោមនស្សសហគតំ បដិឃសម្បយុត្ត”ន្តិ វុត្តន្តិ? អសាធារណធម្មេហិ តស្ស ចិត្តស្ស ឧបលក្ខណត្ថំ។ **បាណាតិបាតាទីសូ**តិ បាណាតិបាតនាទីសុ។ **អាទិ**-សទ្ទេន អទិន្នាទានមុសាវាទបេសុញ្ញផរុសសម្ផប្បលាបព្យាបាទេ សង្គណ្ហាតិ។ សភាវតិក្ខំ ហុត្វា បវត្តមានំ ចិត្តំ អសង្ខារមេវ ហោតិ, ឥតរំ សសង្ខារន្តិ អធិប្បាយេនាហ “**តិក្ខមន្ទប្បវត្តិកាលេ**”តិ។ មន្ទំ បន ហុត្វា បវត្តមានំ ឯកំសេន សសង្ខារមេវាតិ ន សក្កា វិញ្ញាតុំ។ យំ សសង្ខារេន សប្បយោគេន បវត្តតិ, តំ មន្ទមេវ ហោតីតិ កត្វា តថាវុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

មោហេកហេតុកំ ចិត្តំ មូលន្តរវិរហតោ អតិមូឡ្ហំ, វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចយោគតោ ចញ្ចលញ្ចាតិ **ឧបេក្ខាសហគត**មេវ ហោតិ, ន តស្ស កទាចិបិ សភាវតិក្ខតា អត្ថិ។ អារម្មណេ ហិ សំសប្បនវសេន, វិក្ខិបនវសេន ច បវត្តមានស្ស ចិត្តទ្វយស្ស កីទិសេ កិច្ចេ សភាវតិក្ខតាយ, ឧស្សាហេតព្ពតាយ វា ភវិតព្ពំ, តស្មា ន តត្ថ សង្ខារភេទោ អត្ថិ។ អញ្ញេសុ អកុសលចិត្តេសុ លព្ភមានម្បិ ឧទ្ធច្ចំ វិសេសតោ ឯត្ថេវ ពលវំ, តតោ ឯវ សម្បយុត្តធម្មេសុ បធានំ ហុត្វា បវត្តតីតិ ឥទមេវ ឧទ្ធច្ចេន វិសេសេត្វា វុត្តំ “**ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្ត**”ន្តិ។ តថា ហិ **បាឡិយំ** (ធ. ស. ៤២៧) ឥធ សរូបតោ ឧទ្ធច្ចំ អាគតំ, ឯវំ អសាធារណបធានធម្មវសេន មោហមូលំ “វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តំ, ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្ត”ន្តិ ទុវិធំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អសន្និដ្ឋានំ** សំសយោ។ **វិក្ខេបោ** អវូបសមោ, ភន្តតាតិ អត្ថោ។

តយិទំ ទ្វាទសវិធម្បិ អកុសលចិត្តំ ឆសុ អារម្មណេសុ យំ វា តំ វា អាលម្ពិត្វា ឧបេក្ខាសហគតា ហេតុកកិរិយាមនោវិញ្ញាណធាតានន្តរំ កាយទ្វារាទីហិ តីហិ ទ្វារេហិ កាយកម្មាទិវសេន យថារហំ បាណាតិបាតាទិកម្មបថវសេន ចេវ កម្មវសេន ច ឧប្បជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ ឋបេត្វា ឧទ្ធច្ចសហគតំ សេសំ ឯកាទសវិធម្បិ ចតូសុបិ អបាយេសុ បដិសន្ធឹ ទេតិ, បវត្តិវិបាកំ សុគតិយម្បិ។ ឧទ្ធច្ចសហគតំ បន បវត្តិវិបាកមេវាតិ។ ឯត្ថាហ – កឹ បន ការណំ សព្ពទុព្ពលំ វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តំ បដិសន្ធឹ ទេតិ, អធិមោក្ខសព្ភាវតោ តតោ ពលវន្តម្បិ ឧទ្ធច្ចសហគតំ ន ទេតីតិ? ទស្សនេន បហាតព្ពេសុ អវុត្តត្តា។ ឥទំ ហិ បដិសន្ធឹ ទេន្តំ អបាយេសុ ទទេយ្យ, អបាយគមនីយញ្ច ទស្សនបហាតព្ពន្តិ តត្ថ វុច្ចេយ្យ, ន ច វុត្តំ។ តស្មា បដិសន្ធឹ ន ទេតិ, បវត្តិវិបាកទានំ បនស្ស ន សក្កា បដិក្ខិបិតុំ។ **បដិសម្ភិទាវិភង្គេ** “ឧទ្ធច្ចសហគតេ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា, តស្ស វិបាកេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧៣០ អត្ថតោ សមានំ) វចនតោ។

អបរេ បនាហុ – បុថុជ្ជនស្ស ឧប្បជ្ជមានំ ឧទ្ធច្ចសហគតំ ទស្សនប្បហាតព្ពសហាយសព្ភាវតោ ឧភយវិបាកម្បិ ទេតិ, ន សេក្ខស្ស តទភាវតោតិ។ ឥទមេត្ថ វិចារេតព្ពំ, យស្ស វិបាកទានំ វុត្តំ, កឹ តំ ភាវនាយ បហាតព្ពំ, ឧទាហុ នោតិ? កិញ្ចេត្ថ – យទិ តាវ ភាវនាយ បហាតព្ពំ, បដ្ឋានេ ភាវនាយ បហាតព្ពស្ស នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ វត្តព្ពោ សិយា។ អថ ន ភាវនាយ បហាតព្ពំ, ទស្សនេនបហាតព្ពត្តិកេ “នេវទស្សនេននភាវនាយបហាតព្ព”មិច្ចស្ស វិភង្គេ វត្តព្ពំ សិយា។ យទិ តព្ពិរុទ្ធសភាវតាយ តត្ថ ន វុច្ចេយ្យ, ឯវម្បិ តស្មិំ តិកេ តស្ស នវត្តព្ពតា អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ, កឹ ការណំ? **ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ** (ធ. ស. ៣៦៥ អាទយោ) អាគតានំ ទ្វាទសន្នំ អកុសលចិត្តុប្បាទានំ ទ្វីហិ បទេហិ សង្គហិតត្តា វិភជិត្វា ទស្សេតព្ពស្ស និយោគតោ កស្សចិ ចិត្តុប្បាទស្ស អភាវា, យថា ឧប្បន្នត្តិកេ អតីតាទីនំ នវត្តព្ពតា ន វុត្តា, ឯវមេតស្សាបិ។ អថ វា ភាវនាយ បហាតុំ អសក្កុណេយ្យស្សាបិ តស្ស បុថុជ្ជនេ វត្តមានស្ស ភាវនាយ បហាតព្ពសភាវសាមញ្ញតោ, សាវជ្ជតោ ច ភាវនាយ បហាតព្ពបរិយាយោ វិជ្ជតីតិ នត្ថិ នវត្តព្ពតាបសង្គទោសោ។ និប្បរិយាយេន ច នភាវនាយ បហាតព្ពន្តិ តស្ស វសេន នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោបិ ន វុត្តោ។ ទស្សនបហាតព្ពបច្ចយស្សាបិ ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស សហាយវេកល្លមត្តមេវ ទស្សនេន កតំ, ន កោចិបិ ភាវោ អនុប្បាទធម្មតំ តស្ស អាបាទិតោតិ ឯកន្តេន ភាវនាយ បហាតព្ពតា វុត្តា។ អថ វា អបាយគមនីយភាវាបេក្ខំ ទស្សនប្បហាតព្ពវចនន្តិ តទភាវតោ តំ វិភជនំ វុត្តន្តិ។

៤៥៤. “វិញ្ញាណ”ន្តិ បទំ អបេក្ខិត្វា “**អព្យាកតំ វិបាក**”ន្តិ អាទិកោ នបុំសកនិទ្ទេសោ, តតោ ឯវ អធិកតាព្យាកតាបេក្ខាយ **ទុវិធ**ន្តិ វុត្តំ។ អញ្ញថា រូបនិព្ពានានម្បិ អព្យាកតភាវតោ តំ ចតុព្ពិធន្តិ វត្តព្ពំ សិយា។ វិបាកស្ស កាមាវចរាទិភាវោ កុសលេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ អហេតុកតា សហេតុកតា វិយ សម្បយុត្តហេតុវសេន, ន និព្ពត្តកហេតុវសេន។ វិបាកស្ស ហិ សហេតុកតា សហេតុកកម្មវសេន សិជ្ឈមានាបិ សម្បយុត្តហេតុវសេនេវ វុច្ចតិ, អញ្ញថា អហេតុកានម្បិ សហេតុកតា អាបជ្ជេយ្យាតិ។ កស្មា បន សហេតុកស្ស អហេតុកោ វិបាកោ ហោតីតិ? តត្ថ ការណំ វុត្តមេវ។ កិញ្ច អារម្មណាភិនិបាតមត្តេសុ បញ្ចសុ វិញ្ញាណេសុ យថា អលោភាទិសម្បយោគោ ន សម្ភវតិ, ឯវំ មន្ទតរមន្ទកិច្ចេសុ សម្បដិច្ឆនសន្តីរណេសូតិ ហេតូនំ ឧប្បត្តិយា អសម្ភវតោបិ នេសំ អហេតុកតា ទដ្ឋព្ពា។

មនោវិញ្ញាណតោ ឧប្បជ្ជនវិសិដ្ឋមននកិច្ចានំ អភាវតោ មនោមត្តា ធាតុ **មនោធាតុ**។

ចក្ខុសន្និស្សិតំ ហុត្វា រូបស្ស វិជាននំ លក្ខណំ ឯតស្សាតិ **ចក្ខុសន្និស្សិតរូបវិជាននលក្ខណំ**។ តត្ថ ចក្ខុសន្និស្សិតវចនេន រូបារម្មណំ អញ្ញំ វិញ្ញាណំ និវត្តេតិ។ វិជាននគ្គហណេន ចក្ខុសន្និស្សិតេ ផស្សាទិកេ និវត្តេតិ។ ចក្ខុរូបគ្គហណេន និស្សយតោ, អារម្មណតោ ច វិញ្ញាណំ វិភាវេតិ ឧភយាធីនវុត្តិកត្តា។ យទិ ហិ ចក្ខុ នាម ន សិយា, អន្ធាបិ រូបំ បស្សេយ្យុំ, ន ច បស្សន្តិ។ យទិ ច នីលាទិរូបំ នាម ន សិយា, ទេសាទិនិយមេន ន ភវិតព្ពំ, អត្ថេវ ច និយមោ, ឯកន្តសារម្មណតា ច ចិត្តស្ស វុត្តាតិ “អារម្មណេន វិនា នីលាទិអាភាសំ ចិត្តំ បវត្តតី”តិ ឯវំ

បវត្តោ វាទោ មិច្ឆាវាទោតិ វេទិតព្ពំ។ តេនាហ ភគវា “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណ”ន្តិអាទិ (ម. និ. ១.២០៤, ៤០០; ៣.៤២១, ៤២៥; សំ. និ. ២.៤៤; ៤.៦០; កថា. ៤៦៥)។

កស្មា បនេត្ថ វចនភេទោ កតោតិ? ឯកម្បិ ចក្ខុ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ហោតិ, រូបំ បន អនេកមេវ សំហតន្តិ ឥមស្ស វិសេសស្ស ទស្សនត្ថំ។ កឹ បន ការណំ ឯកម្បិ ចក្ខុ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ហោតិ, រូបំ បន អនេកមេវាតិ? បច្ចយភាវវិសេសតោ។ ចក្ខុ ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស និស្សយបុរេជាតឥន្ទ្រិយវិប្បយុត្តបច្ចយេហិ បច្ចយោ ហោន្តំ អត្ថិភាវេនេវ ហោតិ, តស្មឹ សតិ តស្ស ភាវតោ, អសតិ អភាវតោ។ យតោ តំ អត្ថិអវិគតបច្ចយេហិស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ វុច្ចតិ, តំនិស្សយតា ចស្ស ន ឯកទេសេន អល្លីយនវសេន ឥច្ឆិតព្ពា អរូបភាវតោ, អថ ខោ គរុរាជាទីសុ សិស្សរាជបុរិសាទីនំ វិយ តប្បដិពទ្ធវុត្តិតាយ។ ឥតរេ បន បច្ចយា តេន តេន វិសេសេន វេទិតព្ពា។ ស្វាយំ បច្ចយភាវោ ន ឯកស្មឹ ន សម្ភវតីតិ ឯកម្បិ ចក្ខុ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ “ចក្ខុញ្ច បដិច្ចា”តិ ឯកវចនេន និទ្ទេសោ កតោ។

រូបំ បន យទិបិ ចក្ខុ វិយ បុរេជាតអត្ថិអវិគតបច្ចយេហិ បច្ចយោ ហោតិ បុរេតរំ ហុត្វា វិជ្ជមានក្ខណេយេវ ឧបការកត្តា, តថាបិ អនេកមេវ សំហតំ ហុត្វា បច្ចយោ ហោតិ អារម្មណភាវតោ។ យញ្ហិ បច្ចយធម្មំ សភាវភូតំ, បរិកប្បិតាការមត្តំ វា វិញ្ញាណំ វិភាវេន្តំ បវត្តតិ, តទញ្ញេសញ្ច សតិបិ បច្ចយភាវេ សោ តស្ស សារម្មណសភាវតាយ យំ កិញ្ចិ អនាលម្ពិត្វា បវត្តិតុំ អសមត្ថស្ស ឱលុព្ភ បវត្តិការណតាយ អាលម្ពនីយតោ អារម្មណំ នាម។ តស្ស យស្មា យថា តថា សភាវូបលទ្ធិវសេន អារម្មណបច្ចយលាភោ, តស្មា ចក្ខុវិញ្ញាណំ រូបំ អារព្ភ បវត្តមានំ តស្ស សភាវំ វិភាវេន្តមេវ បវត្តតិ។ សា ចស្ស ឥន្ទ្រិយាធីនវុត្តិកស្ស អារម្មណសភាវូបលទ្ធិ, ន ឯកទ្វិកលាបគតវណ្ណវសេន ហោតិ, នាបិ កតិបយកលាបគតវណ្ណវសេន, អថ ខោ អាភោគានុរូបំ អាបាថគតវណ្ណវសេនាតិ អនេកមេវ រូបំ សំហច្ចការិតាយ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ ទស្សេន្តោ ភគវា “រូបេ ចា”តិ ពហុវចនេន និទ្ទិសិ។

យំ បន “រូបាយតនំ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.២) វុត្តំ, តំ កថន្តិ? តម្បិ យាទិសំ រូបាយតនំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ ហោតិ, តាទិសមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ កីទិសំ បន តន្តិ? សមុទិតន្តិ បាកដោយមត្ថោ។ ឯវញ្ច កត្វា យទេកេ វទន្តិ “អាយតនសល្លក្ខណវសេន ចក្ខុវិញ្ញាណាទយោ សល្លក្ខណារម្មណា, ន ទព្ពសល្លក្ខណវសេនា”តិ, តម្បិ យុត្តមេវ ហោតិ។ ន ចេត្ថ សមុទាយារម្មណតា អាសង្កិតព្ពា សមុទាយាភោគស្សេវាភាវតោ។ សមុទិតា បន វណ្ណធម្មា អារម្មណបច្ចយា ហោន្តិ។ កថំ បន បច្ចេកំ អសមត្ថា សមុទិតា អារម្មណា បច្ចយា ហោន្តិ, ន ហិ បច្ចេកំ ទដ្ឋុំ អសក្កោន្តា អន្ធា សមុទិតា បស្សន្តីតិ? នយិទមេកន្តិកំ វិសុំ វិសុំ អសមត្ថានំ សិវិកាវហនាទីសុ សមត្ថតាយ ទស្សនតោ។ កេសាទីនញ្ច យស្មឹ ឋានេ ឋិតានំ បច្ចេកំ វណ្ណំ គហេតុំ ន សក្កា, តស្មឹយេវ ឋានេ សមុទិតានំ វណ្ណំ គហេតុំ សក្កាតិ ភិយ្យោបិ តេសំ សំហច្ចការិតា បរិព្យត្តា។ ឯតេន ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស បរមាណុរូបំ អារម្មណំ, ឧទាហុ តំសមុទាយោតិអាទិកា ចោទនា បដិក្ខិត្តាតិ វេទិតព្ពា។ “សោតញ្ច បដិច្ច សទ្ទេ ចា”តិអាទីសុបិ (ម. និ. ១.២០៤, ៤០០; ៣.៤២១, ៤២៥, ៤២៦) ឯសេវ នយោ។ ឯវំ ឧភយាធីនវុត្តិកតាយ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស និស្សយតោ, អារម្មណតោ ច វិភាវនំ កតំ, ឯវំ សោតវិញ្ញាណាទីសុបិ យថារហំ វត្តព្ពំ។

រូបមត្តារម្មណរសន្តិ រូបាយតនមត្តស្សេវ អារម្មណករណរសំ។ មត្តសទ្ទេន យថា អារម្មណន្តរំ និវត្តេតិ, ឯវំ រូបាយតនេបិ លព្ភមានេ ឯកច្ចេ វិសេសេ និវត្តេតិ។ ន ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ វណ្ណមត្តតោ អញ្ញំ កិញ្ចិ វិសេសំ តត្ថ គហេតុំ សក្កោតិ។ តេនាហ ភគវា “បញ្ចហិ វិញ្ញាណេហិ ន កិញ្ចិ ធម្មំ បដិវិជានាតិ អញ្ញត្រ អភិនិបាតមត្តា”តិ។ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជមានំ រូបារម្មណេ ឯវ ឧប្បជ្ជនតោ តទភិមុខភាវេន គយ្ហតីតិ វុត្តំ “**រូបាភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋាន**”ន្តិ។ អត្តនោ អនន្តរំ ឧប្បជ្ជមានានំ អរូបធម្មានំ សមនន្តរវិគតា អរូបធម្មា បវត្តិឱកាសទានេន អនន្តរសមនន្តរនត្ថិវិគតបច្ចយេហិ ឧបការកា និស្សយារម្មណធម្មា វិយ អាសន្នការណន្តិ ទស្សេន្តោ អាហ “**រូបារម្មណាយ កិរិយមនោធាតុយា អបគមបទដ្ឋាន**”ន្តិ។ **សោតវិញ្ញាណាទីសុ**បិ វុត្តនយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

ចក្ខុវិញ្ញាណាទិគហិតំ រូបាទិអារម្មណំ តទនន្តរមេវ អបរិបតន្តំ កត្វា សម្បដិច្ឆន្តី គណ្ហន្តី វិយ ហោតីតិ វុត្តំ “**រូបាទិសម្បដិច្ឆនរសា**”តិ។ តថាភាវេន សម្បដិច្ឆនភាវេន បច្ចុបតិដ្ឋតីតិ **តថាភាវបច្ចុបដ្ឋានា**។

ឆសុ អារម្មណេសុ កទាចិ បញ្ចន្នំ, តតោ វា កតិបយានំ វិជាននសភាវាបិ **ឆឡារម្មណវិជាននលក្ខណា** វុត្តា តំសភាវានតិវត្តនតោ, ឆស្វេវ វា ឥតរេសំ អារម្មណានំ អន្តោគធត្តា។ **សន្តីរណាទិកិច្ចា**តិ សន្តីរណតទារម្មណកិច្ចា វា, សន្តីរណតទារម្មណបដិសន្ធិភវង្គចុតិកិច្ចា វាតិ អធិប្បាយោ។ “**ហទយវត្ថុបទដ្ឋានា**”តិ ឥទំ ឥមាសំ ទ្វិន្នំ មនោវិញ្ញាណធាតូនំ ឯកន្តេនេវ ហទយវត្ថុសន្និស្សយតាយ វុត្តំ។ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន បន តំតំអនន្តរាតីតវិញ្ញាណាបគមបទដ្ឋានាតិបិ វត្តុំ វដ្ដតិយេវ។ **តស្សា ភេទោ**តិ តស្សា វិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុយា “ទុវិធា”តិ

វុត្តាយ ទុវិធតាសង្ខាតោ ភេទោ។ **ឯកន្តមិដ្ឋារម្មណេ**តិ ឯកន្តេនេវ ឥដ្ឋេ អារម្មណេ, អតិវិយ ឥដ្ឋារម្មណេតិ អត្ថោ។ **បញ្ចទ្វារេ ចេវ ជវនាវសានេ ចា**តិ ឯត្ថ បញ្ចទ្វារេ សម្បដិច្ឆនវោដ្ឋព្ពនានំ អន្តរាឡំ ឋានំ, ឥតរត្រ ជវនភវង្គានន្តិ ឯវំ **ទ្វិឋានា ហោតិ**។ ឥតរាយបិ សន្តីរណតទារម្មណកាលេ យថាវុត្តមេវ ឋានំ, បដិសន្ធិអាទិកាលេ បន ចុតិភវង្គានំ អន្តរាឡំ បដិសន្ធិយា, បដិសន្ធិអាវជ្ជនានំ តទារម្មណាវជ្ជនានំ ជវនាវជ្ជនានំ វោដ្ឋព្ពនាវជ្ជនានញ្ច អន្តរាឡំ ភវង្គស្ស, តទារម្មណបដិសន្ធីនំ ជវនបដិសន្ធីនំ វា អន្តរាឡំ ចុតិយា ឋានន្តិ វេទិតព្ពំ។

ឆស្វូតិ ឯត្ថ បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ វិភាគោ វេទិតព្ពោ។ កាយស្ស និស្សយភូតានំ នាតិឥដ្ឋផោដ្ឋព្ពភូតានំ បដិឃដ្ដនានិឃំសស្ស ពលវភាវតោ **កាយវិញ្ញាណំ សុខសម្បយុត្តំ**។ ឧបាទារូបានំយេវ ឃដ្ដនា ទុព្ពលាតិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ ឧបេក្ខាសហគតានិ។ តេនាហ **“សេសំ ឧបេក្ខាយុត្ត”**ន្តិ។ **សេសំ** ឆព្ពិធម្បិ។

អលោភាទោសាមោហា ចេវ អលោភាទោសា ច អលោភាទយោ, តេហិ អលោភាទីហិ វិបាកហេតូហិ សម្បយុត្តំ **អលោភាទិវិបាកហេតុសម្បយុត្តំ។ កាមាវចរកុសលំ វិយ សោមនស្សាទិភេទតោ**តិ យថា កាមាវចរំ កុសលំ សោមនស្សុបេក្ខាញាណសង្ខារភេទតោ អដ្ឋវិធំ, ឯវមិទម្បីតិ អដ្ឋវិធតាយ សទិសតំ ទស្សេតិ។ កាមាវចរភាវតោ ហីនាទិតោ, យោនីសុ ឧប្បត្តិតោ ច សទិសមេវ, សម្បយុត្តធម្មតោ បន អារម្មណតោ, បវត្តិអាការតោ ច វិសទិសំ។ តថា ហិ កុសលំ កម្មទ្វារវសេន បវត្តតិ, ន ឥទំ, វិបាកានំ អវិញ្ញត្តិជនកត្តា។ ឧប្បត្តិទ្វារវសេន បន ឥមស្សាបិ អត្ថេវ បវត្តិភេទោ បញ្ចទ្វារមនោទ្វារេសុ មហាវិបាកានំ តទារម្មណវសេន បវត្តិសម្ភវតោ។ យថា បន កុសលំ គតិវសេន បញ្ចវិធំ, វិញ្ញាណដ្ឋិតិវសេន សត្តវិធញ្ច, ន ឯវមិទំ តទេកទេសេ ឯវ ឧប្បជ្ជនតោ។ តត្ថ អារម្មណតោ, ឯកច្ចបវត្តិអាការតោ ច វិសទិសតំ ទស្សេតុំ **“យថា បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **ឆសុ អារម្មណេសូ**តិ បរិត្តាទិអតីតាទិអជ្ឈត្តាទិប្បភេទេសុ ឆសុ អារម្មណេសុ។

អាគមនាទិវសេនាតិ អាគមនបច្ចយវសេន។ តត្ថ ឯកច្ចានំ អាចរិយានំ មតេន មុខេ ចលិតេ អាទាសតលេ មុខនិមិត្តំ ចលនំ វិយ អសង្ខារស្ស កុសលស្ស វិបាកោ អសង្ខារោ, សសង្ខារស្ស កុសលស្ស វិបាកោ សសង្ខារោតិ ឯវំ អាគមនវសេន។ ឯកច្ចានំ បន អាចរិយានំ មតេន ពលវន្តេហិ វិភូតេហិ បច្ចយេហិ កម្មាទីហិ ឧប្បន្នោ អសង្ខារោ, ទុព្ពលេហិ សសង្ខារោតិ ឯវំ បច្ចយវសេន។ **សម្បយុត្តធម្មាន**ន្តិ បាឡិយំ សរូបតោ អាគតសម្បយុត្តធម្មានំ។ តេសំ ហិ វសេន កុសលតោ វិបាកស្ស វិសេសាភាវោ។ **និរុស្សាហ**ន្តិ ឯត្ថ ឧស្សាហោ នាម អនុបច្ឆិន្នាវិជ្ជាតណ្ហាមានសន្តានេ វិបាកុប្បាទនសមត្ថតាសង្ខាតោ ព្យាបារោ, សោ វិបាកេសុ នត្ថីតិ តំ និរុស្សាហំ។ កុសលេសុ បន អភិញ្ញាវសបវត្តេសុបិ អត្ថេវាតិ តំ **សឧស្សាហំ**។

លោភាទីនំ ឯកន្តសាវជ្ជតាយ អយោនិសោមនសិការហេតុកានំ នត្ថិ វិបាកភាវោ, អលោភាទីនម្បិ ឯកន្តអនវជ្ជសភាវានំ ការណស្ស តព្ពិធុរតាយ នត្ថេវ អកុសលវិបាកភាវោតិ អាហ **“អកុសលវិបាកំ អហេតុកមេវា”**តិ។ យថា អតិឥដ្ឋេ, ឥដ្ឋមជ្ឈត្តេ ច អារម្មណេ វេទនាភេទសព្ភាវតោ កុសលវិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុ ទុវិធា ហោតិ សោមនស្សសហគតា, ឧបេក្ខាសហគតាតិ, ន ឯវំ អតិអនិដ្ឋេ, អនិដ្ឋមជ្ឈត្តេ ច អារម្មណេ វេទនាភេទោ អត្ថីតិ អកុសលវិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុ ឯកមេវាតិ **“សត្តវិធ”**ន្តិ វុត្តំ។ សតិ ហិ តត្ថ វេទនាភេទេ អតិអនិដ្ឋេ ទោមនស្សេន ភវិតព្ពំ, ន ច បដិឃេន វិនា ទោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតីតិ។

កាយវិញ្ញាណស្ស ទុក្ខសហគតតា កុសលវិបាកេ វុត្តវិបរិយាយេន វេទិតព្ពា។ **ឧបេក្ខា ហីនា**តិ ឯកន្តនិហីនស្ស អកុសលស្ស វិបាកភាវតោ ឧបេក្ខាបិ សមានា ហីនា ឯវ ទុក្ខសភាវត្តា។ តេនាហ **“ទុក្ខំ វិយ នាតិតិខិណា”**តិ។ យថា ទុក្ខំ អតិវិយ តិខិណំ កដុកំ, ន ឯវមយំ, តថាបិ ទុក្ខសភាវេនេវ បវត្តតិ។ ន ហិ អកុសលស្ស វិបាកោ អទុក្ខោ ហោតិ។ ឧបេក្ខាភាវោ ចស្ស ពលវតា ពាធិយមានស្ស បដិប្បហរិតុំ អសក្កោន្តស្ស ទុព្ពលស្ស បុរិសស្ស តេន ករិយមានពាធាយ ឧបេក្ខនា វិយាតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **ឥតរេសូ**តិ កុសលវិបាកេសុ។

រូបាវចរន្តិ រូបាវចរវិបាកវិញ្ញាណំ។ វិបាកកថា ហេសាតិ។ **កុសលំ វិយា**តិ រូបាវចរកុសលំ វិយ។ ន ហិ រូបាវចរវិបាកោ តទញ្ញកុសលសទិសោ។ អបិច សម្ពន្ធិសទ្ទា ឯតេ, យទិទំ “កុសលំ, វិបាកោ”តិ ច។ តស្មា យថា “មាតរំ បយិរុបាសតី”តិ វុត្តេ អត្តនោ មាតរន្តិ អវុត្តម្បិ សិទ្ធមេវេតំ, ឯវំ ឥធាបីតិ អត្តនោ កុសលំ វិយាតិ អត្ថោ។ កុសលសទិសតា ចេត្ថ ធម្មតោ, អារម្មណតោ ច វេទិតព្ពា។ តថា ហិ យេ ផស្សាទយោ កុសលេ លព្ភន្តិ, តេ វិបាកេបិ លព្ភន្តិ។ យស្មិំ ច អារម្មណេ កុសលំ បវត្តតិ, តត្ថេវ អយំ វិបាកោបិ បវត្តតិ។ យំ បនេត្ថ បញ្ចមជ្ឈានចិត្តំ អភិញ្ញាប្បត្តំ, តស្ស វិបាកោ ឯវ នត្ថិ។ កស្មា នត្ថិ? អសម្ភវតោ, អានិសំសភូតត្តា ច។ តញ្ហិ វិបាកំ ទេន្តំ រូបាវចរមេវ ទទេយ្យ។ ន ហិ អញ្ញភូមិកំ កម្មំ អញ្ញភូមិកំ វិបាកំ ទេតិ។ កម្មនិមិត្តារម្មណតា ច រូបាវចរវិបាកស្ស

វុត្តាតិ ន តំ អញ្ញំ អារព្ភ បវត្តតិ។ បរិត្តារម្មណាទិអារម្មណញ្ច តំ ន ហោតីតិ អយមសម្ភវោ។ ឈានស្ស អានិសំសភូតញ្ច ទានាទីនំ តស្មឹ អត្តភាវេ បច្ចយលាភោ វិយាតិ។

បវត្តិតោ បន វិបាកស្ស, កុសលស្ស ច អត្ថេវ ភេទោតិ តំ ទស្សេតុំ “**កុសលំ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ កុសលំ វិយ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសាទិអារម្មណភេទតោ ចតុព្ពិធំ។ បវត្តិភេទោ វុត្តនយោវ ជវនវសេន, បដិសន្ធិអាទិវសេន ច បវត្តនតោ។

ចតុមគ្គយុត្តចិត្តផលត្តាតិ ចតូហិ អរិយមគ្គេហិ សម្បយុត្តកុសលចិត្តស្ស ផលត្តា, ចតុព្ពិធសាមញ្ញផលសម្បយុត្តភាវតោតិ អត្ថោ។ មគ្គវីថិយំ ទ្វិក្ខត្តុំ, តិក្ខត្តុំ វា ផលសមាបត្តិយំ អបរិច្ឆិន្នបរិមាណំ បវត្តមានម្បិ ទ្វីសុ ឋានេសុ បវត្តិយា “**ទ្វិធា បវត្តតី**”តិ វុត្តំ។ **សព្ពម្បី**តិ តេវីសតិវិធំ កាមាវចរវិបាកំ, បញ្ចវិធំ រូបាវចរវិបាកំ, ចតុព្ពិធំ អរូបាវចរវិបាកំ, ចតុព្ពិធមេវ លោកុត្តរវិបាកន្តិ សព្ពម្បិ វិបាកវិញ្ញាណំ នាតិសង្ខេបវិត្ថារនយេន ឆត្តឹសវិធំ ហោតិ។

ភូមិភេទតោ តិវិធំ លោកុត្តរស្ស អភាវតោ។ លោកុត្តរញ្ហិ កិរិយចិត្តំ នត្ថិ ឯកន្តេន អនន្តរវិបាកទាយិភាវតោ។ វុត្តញ្ហិ “សមាធិមានន្តរិកញ្ញមាហូ”តិ (ខុ. បា. ៦.៥; សុ. និ. ២២៨)។ ហោតុ តាវ សេក្ខានំ ឧប្បជ្ជមានំ អនុត្តរំ កុសលំ បុគ្គលន្តរភាវូបនយនតោ សផលំ, អរហតោ បន ឧប្បជ្ជមានំ បុគ្គលន្តរភាវូបនយនតោ និប្ផលំ, តស្ស កិរិយភាវោ កស្មា ន ឥច្ឆិតោតិ? ឥច្ឆិតព្ពោ សិយា។ យទិ តស្ស បុនប្បុនំ ឧប្បត្តិ សិយា, សកឹយេវ បន លោកុត្តរកុសលំ បវត្តតិ។ យទិ ហិ បុនប្បុនំ បវត្តេយ្យ, មគ្គចិត្តំ អរហតោបិ បវត្តតីតិ លោកុត្តរកិរិយចិត្តំ សិយា, ន ចេតំ អត្ថិ បយោជនាភាវតោ។ តស្មា នត្ថិ លោកុត្តរកិរិយវិញ្ញាណំ។ **កិរិយវិញ្ញាណ**ន្តិ ច កិរិយាមត្តំ វិញ្ញាណំ, កុសលាកុសលំ វិយ កិញ្ចិ វិបាកំ អនុប្បាទេត្វា កិរិយាមត្តមេវ ហុត្វា បវត្តនកវិញ្ញាណន្តិ អត្ថោ។ កស្មា បនេតំ វិបាកំ ន ឧប្បាទេតីតិ? វុច្ចតេ – ឯត្ថ ហិ យទេតំ អាវជ្ជនទ្វយំ, តំ អនុបច្ឆិន្នភវមូលេបិ សន្តានេ បវត្តំ អនាសេវនតាយ ទុព្ពលភាវតោ អពីជសាមត្ថិយំ វិយ បុប្ផំ អផលមេវ ហោតិ។ យំ បន ឧច្ឆិន្នភវមូលាយំ សន្តតិយំ បវត្តំ អដ្ឋារសវិធំ វិញ្ញាណំ, តំ សមុច្ឆិន្នមូលាយ លតាយ បុប្ផំ វិយ ផលទាយិ ន ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។ អញ្ញស្ស អសម្ភវតោ កិរិយហេតុនា នាម អលោភាទិនាវ ភវិតព្ពន្តិ អាហ “**អលោភាទិកិរិយហេតុវិរហិត**”ន្តិ។

ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ បុរេចរា ហុត្វា រូបាទិអារម្មណានំ វិជាននលក្ខណា **ចក្ខុវិញ្ញាណាទិបុរេចររូបាទិវិជាននលក្ខណា**។ អយំ បន មនោវិញ្ញាណតោ ឧប្បន្នាបិ វិសិដ្ឋមននកិច្ចាភាវេន មនោមត្តា ធាតូតិ **មនោធាតុ**។ តថា ហេសា មនោវិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ន ហោតិ។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ, វិត្ថារោ បន **ធាតុនិទ្ទេសេ** (វិសុទ្ធិ. ២.៥១៧) អាគមិស្សតិ។ **អាវជ្ជនរសា**តិ អាភោគរសា, ចិត្តសន្តានស្ស វា បុរិមាការតោ អញ្ញថា ឱណោជនរសា។ **ភវង្គវិច្ឆេទបទដ្ឋានា**តិ ភវង្គសន្តានវិច្ឆេទបទដ្ឋានា។ អបុព្ពារម្មណា សកិទេវ បវត្តមានា សព្ពថា វិសយរសំ អនុភវិតុំ ន សក្កោតីតិ ឥដ្ឋាទីសុ សព្ពត្ថ **ឧបេក្ខាយុត្តាវ ហោតិ**។

សាធារណាតិ សេក្ខាសេក្ខបុថុជ្ជនានំ សាធារណា។ **អសាធារណា**តិ អសេក្ខានំយេវ អាវេណិកា។ **វោដ្ឋព្ពនាវជ្ជនរសា**តិ បញ្ចទ្វារេ សន្តីរណេន គហិតារម្មណំ វវត្ថបេន្តី វិយ បវត្តនតោ វោដ្ឋព្ពនរសា, មនោទ្វារេ បន វុត្តនយេន អាវជ្ជនរសា។ តថាភាវេន បញ្ចទ្វារមនោទ្វារេសុ យថាក្កមំ វោដ្ឋព្ពនាវជ្ជនភាវេន បច្ចុបតិដ្ឋតីតិ **តថាភាវបច្ចុបដ្ឋានា**។ វោដ្ឋព្ពនកាលេ សន្តីរណកិច្ចានំ តិស្សន្នំ អហេតុកវិបាកមនោវិញ្ញាណធាតូនំ អាវជ្ជនកាលេ យស្ស កស្សចិ ភវង្គស្សាតិ ឥមេសំ អញ្ញតរាបគមោ ឯតិស្សា អាសន្នការណន្តិ អាហ “**អហេតុក…បេ…. បទដ្ឋានា**”តិ។

អរហតន្តិ អរហតំយេវ អសាធារណភាវតោ។ **អនុឡារេសូ**តិ អដ្ឋិកសង្ខលិកបេតរូបាទីសុ, អញ្ញេសុ វា អប្បណីតេសុ វត្ថូសុ។ **ហសិតុប្បាទនរសា**តិ ហសិតស្សេវ ឧប្បាទនរសា។ តថា ហិ តំ ចិត្តំ “ហសិតុប្បាទន”ន្ត្វេវ វុច្ចតិ, ន អញ្ញេសំ ហសិតុប្បាទកចិត្តានំ អភាវតោ។ អញ្ញានិបិ ហិ ទ្វាទស សោមនស្សសហគតានិ បរិត្តកុសលាកុសលកិរិយចិត្តានិ យថារហំ បុថុជ្ជនាទីនំ ហសិតុប្បាទកានិ វិជ្ជន្តិ, ឥទំ បន ចិត្តំ វិចារណបញ្ញាវិរហិតំ បរិត្តេសុ អប្បណីតេសុ អារម្មណេសុ អរហន្តានំ សោមនស្សមត្តំ ឧប្បាទេន្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ ភគវតោបិ ឧប្បជ្ជតីតិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ, តំ អតីតំសាទីសុ អប្បដិហតញាណំ វត្វា “ឥមេហិ តីហិ ធម្មេហិ សមន្នាគតស្ស ពុទ្ធស្ស ភគវតោ សព្ពំ កាយកម្មំ ញាណបុព្ពង្គមំ ញាណានុបរិវត្តី”តិ (មហានិ. ៦៩; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥) វចនតោ វិចារេតព្ពន្តិ ឯកេ ។ តត្ថ ហសិតុប្បាទចិត្តេន បវត្តិយមានម្បិ ភគវតោ សិតករណំ បុព្ពេនិវាសានាគតំសសព្ពញ្ញុតញ្ញាណានំ អនុវត្តកត្តា ញាណានុបរិវត្តិយេវាតិ ឯវំ បន ញាណានុបរិវត្តិភាវេ សតិ ន កោចិ បាឡិអដ្ឋកថានំ វិរោធោ។ ឯវញ្ច កត្វា អដ្ឋកថាយំ “តេសំ ញាណានំ ចិណ្ណបរិយន្តេ ឥទំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតី”តិ វុត្តំ។ អវស្សញ្ច ឯតំ ឯវំ ឥច្ឆិតព្ពំ, អញ្ញថា អញ្ញស្សាបិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកស្ស អហេតុកចិត្តស្ស ភគវតោ ឧប្បត្តិ ន

យុជ្ជេយ្យ។ ន ហិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកស្ស តំសមុដ្ឋិតាយ វិញ្ញត្តិយា កាយកម្មាទិភាវំ អាបជ្ជនភាវោ វិពន្ធតីតិ។ **ឯកន្តតោ ហទយវត្ថុបទដ្ឋានា** បញ្ចវោការភវេ ឯវ ឧប្បជ្ជនតោ។

អយមេត្ថ វិសេសោតិ អយំ សេក្ខបុថុជ្ជនានំ ឧប្បត្តិយា វិបាកុប្បាទនសមត្ថតា, អរហតំ ឧប្បត្តិយា តទភាវោតិ ឧភយេសំ សន្តានេ ឧប្បត្តិសមុបលក្ខិតោ ឯត្ថ កុសលកិរិយវិញ្ញាណេសុ វិសេសោ។ ឯវញ្ច កត្វា បច្ចយវេកល្លេន អវិបាកស្សាបិ កុសលាកុសលស្ស កិរិយភាវប្បសង្គោ និវត្តិតោ ហោតិ។ បរតោ **កុសលតោ វិសេសោ**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។

៤៥៥. **សព្ពានិបិ** កុសលាកុសលព្យាកតានិ **ឯកូននវុតិ វិញ្ញាណានិ ហោន្តិ** នាតិសង្ខេបវិត្ថារនយេនាតិ អធិប្បាយោ។ បដិសន្ធិវិញ្ញាណាទីនំ កិច្ចំ នាម ភវន្តរបដិសន្ធានាទិនា អាការេន បវត្តិ ឯវ។ តព្ពិនិមុត្តញ្ច ចិត្តស្ស អញ្ញំ កិច្ចំ នត្ថីតិ អាហ “**ចុទ្ទសហិ អាការេហិ បវត្តន្តិ**”តិ។

អានុភាវេនាតិ សាមត្ថិយេន។ កតូបចិតំ ហិ កម្មំ អវសេសបច្ចយសមវាយេ វិបាកំ ទេន្តំ អត្តនោ អានុភាវំ វិស្សជ្ជន្តំ វិយ ហោតិ។ **ទេវមនុស្សេសូ**តិ ឆសុ កាមាវចរទេវេសុ ចេវ មនុស្សេសុ ច។ **កម្មកម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តានន្តិ** ឯត្ថ **កម្មំ** នាម កតូបចិតំ កាមាវចរកុសលកម្មំ, តញ្ច ខោ វិបាកទានាយ លទ្ធោកាសំ។ តេនាហ “បច្ចុបដ្ឋិត”ន្តិ។ **កម្មនិមិត្តំ** កម្មាយូហនក្ខណេ ចេតនាយ បច្ចយភូតំ ទេយ្យធម្មាទិ។ **គតិនិមិត្តំ** យំ គតឹ ឧបបជ្ជតិ, តប្បរិយាបន្នំ រូបាយតនំ។ **បណ្ឌកាទិភាវ**ន្តិ បណ្ឌកមូគមម្មនាទិភាវំ។ ទុព្ពលស្ស ទ្វិហេតុកកុសលស្ស វិបាកភូតា ឧបេក្ខាសហគតាហេតុមនោវិញ្ញាណធាតុ **ទុព្ពល...បេ.... មនោវិញ្ញាណធាតុ។ នេស**ន្តិ ភាវិតរូបារូបាវចរកុសលានំ សត្តានំ។ **កម្មនិមិត្តមេវា**តិ បថវីកសិណាទិកំ អត្តនោ កម្មារម្មណមេវ។

ឯវំ តាវេត្ថាតិ ឯត្ថ វិញ្ញាណក្ខន្ធនិទ្ទេសេ ឯវំ សង្ខេបតោ សរូបទស្សនមត្តេនេវ ឯកូនវីសតិយា វិបាកវិញ្ញាណានំ បដិសន្ធិវសេន បវត្តិ វេទិតព្ពា។ ភវាលម្ពនាទិវិភាគេន បន យទេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ **បដិច្ចសមុប្បាទកថាយំ** អាគមិស្សតីតិ។

តំ តន្តិ ឯកូនវីសតិយា បដិសន្ធិវិញ្ញាណេសុ យំ យំ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធំ, តំ តំ អនន្តរំ ឧប្បត្តិយា **អនុពន្ធមានំ។ តស្ស តស្សេវា**តិ យស្ស យស្ស កម្មស្ស វិបាកភូតំ បដិសន្ធិវិញ្ញាណំ, តស្ស តស្សេវ។ **តស្មិញ្ញេវា**តិ កម្មាទិកេ ឯវ។ កម្មញ្ចេ បដិសន្ធិវិញ្ញាណស្ស អារម្មណំ, តស្មឹ កម្មេ, អថ កម្មនិមិត្តំ, គតិនិមិត្តញ្ច, តស្មឹ កម្មនិមិត្តេ គតិនិមិត្តេតិ អត្ថោ។ **តាទិសមេវា**តិ យាទិសំ បដិសន្ធិវិញ្ញាណំ ហេតុតោ, សេសសម្បយុត្តធម្មតោ ច តាទិសមេវ។ **សន្តានវិនិវត្តកេ**តិ ភវង្គសន្តានស្ស វិនិវត្តនកេ។ **អញ្ញស្មឹ** អាវជ្ជនសង្ខាតេ **ចិត្តុប្បាទេ**។ កិរិយមយចិត្តេនេវ សុបិនទស្សនំ ហោតីតិ អាហ “**សុបិនំ អបស្សតោ**”តិ។ **អបរិមាណសង្ខ្យម្បិ បវត្តតិយេវ**, តថា ហិទំ ឧបបត្តិភវស្ស អង្គភាវេន បវត្តនតោ “ភវង្គ”ន្តិ វុច្ចតិ។ **តេសញ្ញេវា**តិ បដិសន្ធិភូតានំយេវ។

ឥន្ទ្រិយានីតិ ចក្ខាទីនិ ឥន្ទ្រិយានិ។ **អារម្មណគហណក្ខមានី**តិ រូបាទិអារម្មណំ គហេតុំ សមត្ថានិ។ មាតុកុច្ឆិគតកាលេ វិយ ហិ ពហិនិក្ខន្តកាលេបិ ន តាវ ឥន្ទ្រិយានិ សកិច្ចកានិ ហោន្តិ, អនុក្កមេន បន វិសទភាវំ បត្តកាលេ ឯវ សកិច្ចកានិ ហោន្តិ។ តេនេវាហ “ឥធ បរិបក្កត្តា អាយតនាន”ន្តិ។ **អាបាថគតេ**តិ យោគ្យទេសាវដ្ឋិតេ។ តមេវ យោគ្យទេសាវដ្ឋិតំ **រូបំ បដិច្ច** ឃដ្ដនា បច្ចយំ លទ្ធា។ **ឃដ្ដនា**តិ បដិឃាតោ, យេន ព្យាបារាទិវិសេសបច្ចយន្តរសហិតេ ចក្ខុស្ស វិសយេ វិការុប្បត្តិវិសទិសុប្បត្តិវិសយស្ស ឥដ្ឋានិដ្ឋភាវេន អនុគ្គហោ, ឧបឃាតោ ចាតិ អត្ថោ។ **តតោ**តិ ឃដ្ដនានន្តរំ។ **ឃដ្ដនានុភាវេនា**តិ ឃដ្ដនាពលេន។ **ភវង្គចលន**ន្តិ ភវង្គចិត្តស្ស បកម្បនំ, តថា ទ្វិក្ខត្តុំ បវត្តិយា វិសទិសស្ស ការណភាវូបគមនន្តិ អត្ថោ។ តញ្ហិ ចិត្តសន្តានស្ស បុរិមាវត្ថាយ ភិន្នាវត្ថាហេតុតាយ ចលនំ វិយាតិ “ចលន”ន្តិ វុត្តំ។ វិសយវិសយីភាវសិទ្ធាយ ធម្មតាយ អារម្មណស្ស អភិមុខីភាវេន បសាទស្ស តាវ ឃដ្ដនា ហោតុ, អញ្ញសន្និស្សិតស្ស បន ភវង្គស្ស ចលនំ កថំ ហោតីតិ? តំសម្ពន្ធភាវតោ។ ភេរិតលេ ឋបិតាសុ សក្ខរាសុ ឯកិស្សា សក្ខរាយ ឃដិតាយ តទញ្ញសក្ខរាយំ ឋិតមក្ខិកា ចលនំ ចេត្ថ ឧទាហរណន្តិ។ **តទេវ រូប**ន្តិ តទេវ ភវង្គចលនស្ស បច្ចយភូតំ អាបាថគតំ រូបាយតនំ។ **ភវង្គំ វិច្ឆិន្ទមានា វិយា**តិ ភវង្គសន្តានំ វិច្ឆិន្ទន្តី វិយ។ តទារម្មណុប្បត្តិយា បរតោ ភវង្គស្ស ឧប្បជ្ជនតោ វិសយគ្គហណំ បញ្ចទ្វារជ្ជនំ វត្វា តទនន្តរំ ទស្សនាទីសុ វត្តព្ពេសុ តានិ អវត្វា មនោទ្វារាវជ្ជនស្ស គហណំ ឧទ្ទេសេ ទ្វិន្នំ អាវជ្ជនានំ អាវជ្ជនសាមញ្ញេន គហិតត្តា។

អាវជ្ជនានន្តរន្តិ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនានន្តរំ។ យេ ហទយវត្ថុ វិយ សម្បដិច្ឆនាទិវីថិចិត្តានិបិ នានុជានន្តិ, តេសំ “សម្បដិច្ឆនាយ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា”តិអាទិនា តត្ថ តត្ថ បាឡិ អាគតា។ ន ហិ សក្កា បាឡឹ បដិសេធេតុំ។

“**សចេ មហន្តំ ហោតី**”តិ ឥទំ ជវនបរិយោសានាយ ចិត្តប្បវត្តិយា វុច្ចមានត្តា វុត្តំ។ ចុទ្ទសចិត្តក្ខណាយុកញ្ហិ អារម្មណមិធ “មហន្ត”ន្តិ អធិប្បេតំ, តញ្ច ឧប្បជ្ជិត្វា ទ្វិតិចិត្តក្ខណាតីតំ ហុត្វា អាបាថគមនវសេន វេទិតព្ពំ។

យថាវវត្ថាបិតេតិ វោដ្ឋព្ពនេន វុត្តាការេន កតវវត្ថាបនេ។ អាវជ្ជនាយ, វោដ្ឋព្ពនស្ស ច វុត្តត្តា “អវសេស កាមាវចរកិរិយានន”ន្តិ អវសេសគ្គហណំ កតំ។ **ឆ សត្ត វា**តិ **វា**-សទ្ទេន “បញ្ច វា”តិ ឥទម្បិ វុត្តមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សុត្តមុច្ឆិតាទិកាលេ ហិ បញ្ចបិ ជវនានិ ជវន្តីតិ។

តានិយេវាតិ “អដ្ឋន្នំ វា”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៤៥៥) វុត្តានិ ឯកូនតឹស កាមាវចរជវនានិយេវ។ ឥតោ អញ្ញំ មនោទ្វារាវជ្ជនានន្តរំ ឧប្បជ្ជនកចិត្តំ នាម នត្ថីតិ ទស្សនត្ថំ ឯវការគ្គហណំ។ “**គោត្រភូតោ**”តិ ឥទំ គោត្រភុដ្ឋានិយានំ បរិកម្មវោទានានម្បិ គហណំ, ន គោត្រភុនោ ឯវ។ **ផលចិត្តានី**តិ សមាបត្តិវសេន បវត្តនកផលចិត្តានិ។ **យំ យំ លទ្ធបច្ចយ**ន្តិ យំ យំ ជវនំ រូបាវចរជវនាទិវសេន គោត្រភុអនន្តរំ ឧប្បត្តិយា លទ្ធបច្ចយំ។

អតិមហន្តន្តិ សោឡសចិត្តក្ខណាយុកំ។ តត្ថ ហិ តទារម្មណចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, ន អញ្ញត្ថ។ **វិភូត**ន្តិ សុបាកដំ, តញ្ច កាមាវចរមេវ។ តត្ថ ហិ តទារម្មណស្ស ឧប្បត្តិ។ **កាមាវចរជវនាវសានេ**តិ កាមាវចរជវនស្សេវ អវសានេ។ ន ហិ តំ កាមតណ្ហាហេតុកកម្មនិព្ពត្តំ មហគ្គតានុត្តរជវនំ អនុពន្ធតិ អជនកត្តា, ជនកាសទិសត្តា ច។ យថា គេហតោ ពហិ គន្តុកាមោ តរុណទារកោ ជនកំ, ជនកសទិសំ វា អនុពន្ធតិ, ន អញ្ញំ, ឯវមិទម្បិ ។ តត្ថាបិ ន សព្ពស្មា ជវនា សព្ពំ ជវនេន តទារម្មណស្ស និយមេតព្ពតោ, អារម្មណេន ច វេទនាយ បរិវត្តេតព្ពតោ។ តត្ថាយំ និយមោ – បរិត្តកុសលលោភមោហមូលសោមនស្សសហគតកិរិយជវនានំ អញ្ញតរានន្តរំ អតិមហតិ វិសយេ បញ្ចន្នំ សោមនស្សសហគតានំ អញ្ញតរំ តទារម្មណំ ឧប្បជ្ជតិ, តថា បរិត្តកុសលាកុសលឧបេក្ខាសហគតកិរិយជវនានំ អញ្ញតរានន្តរំ ឧបេក្ខាសហគតានំ ឆន្នំ តទារម្មណានំ អញ្ញតរំ បវត្តតិ។ **ឥដ្ឋារម្មណាទីន**ន្តិ ឥដ្ឋ ឥដ្ឋមជ្ឈត្តអនិដ្ឋារម្មណានំ វសេនាតិ សម្ពន្ធោ។ តយិទំ អារម្មណេន វេទនាបរិវត្តិទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ “**បុរិមកម្មវសេនា**”តិ ឥទំ តទារម្មណវិសេសទស្សនត្ថំ។ ន ហិ បដិសន្ធិជនកមេវ កម្មំ តទារម្មណំ ជនេតិ, អថ ខោ អញ្ញកម្មម្បិ។ តំ បន បដិសន្ធិទាយិនា កម្មេន និព្ពត្តេតព្ពតទារម្មណតោ វិសទិសម្បិ និព្ពត្តេតីតិ។ “**ជវនចិត្តវសេនា**”តិ ឥទំ តទារម្មណនិយមទស្សនត្ថំ។ “ជវនេន តទារម្មណំ និយមេតព្ព”ន្តិ ហិ វុត្តំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន បដិសន្ធិចិត្តំ សង្គណ្ហាតិ។ តញ្ហិ អត្តនោ ឧក្កដ្ឋតរស្ស តទារម្មណស្ស បច្ចយោ ន ហោតិ។ **យោ យោ បច្ចយោ លទ្ធោ ហោតី**តិ យថាវុត្តេសុ ឥដ្ឋារម្មណាទីសុ យោ យោ តទារម្មណស្ស ឧប្បត្តិយា បច្ចយោ សមវេតោ ហោតិ។ **កិញ្ចិ អន្តរ**ន្តិ កិញ្ចិ ខណន្តរំ។ **ឧទកមិវា**តិ បដិសោតំ គច្ឆន្តំ ឧទកមិវ។

ទ្វិក្ខត្តុំ សកឹ វាតិ វចនសិលិដ្ឋវសេន វុត្តំ “អដ្ឋ វា ទស វា”តិអាទីសុ (អ. និ. ៨.១១; បារា. ១១) វិយ។ ទ្វិក្ខត្តុំយេវ បន វណ្ណេន្តិ។ វិបាកចិត្តត្តា, អាវជ្ជនស្ស ច វិទូរត្តា, មូលភវង្គាទិភវង្គសាមញ្ញសញ្ញាវតោ ច ភវង្គស្ស អារម្មណេ បវត្តនារហំ សមានំ តស្ស ជវនស្ស អារម្មណំ អារម្មណំ ឯតស្សាតិ តទារម្មណន្តិ វុច្ចតិ ឯកស្ស អារម្មណសទ្ទស្ស លោបំ កត្វា “កាមាវចរំ, ឱដ្ឋមុខ”ន្តិ ច យថា។ ឯត្ថ ច កេចិ “បដ្ឋានេ ‘កុសលាកុសលេ និរុទ្ធេ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតី’តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤០៦) វិបាកធម្មធម្មានំ ឯវ អនន្តរំ តទារម្មណំ វុត្ត”ន្តិ កិរិយាជវនានន្តរំ ន ឥច្ឆន្តិ។ វិប្ផារវន្តំ ហិ ជវនំ នាវំ វិយ នទីសោតោ ភវង្គំ អនុពន្ធតិ, ន បន ឆឡង្គុបេក្ខាវតោ សន្តវុត្តិ កិរិយជវនំ បណ្ណបុដំ វិយ នទីសោតោតិ។ តយិទំ លព្ភមានស្សាបិ កេនចិ អធិប្បាយេន កត្ថចិ អវចនំ ទិស្សតិ, យថា តំ ធម្មសង្គហេ អកុសលនិទ្ទេសេ លព្ភមានោបិ អធិបតិ ន វុត្តោ។ យញ្ច បណ្ណបុដំ និទស្សិតំ, តម្បិ និទស្សិតព្ពេន ន សមានំ។ នាវាបណ្ណបុដានញ្ហិ នទីសោតស្ស អាវដ្ដនំ, គតិ ច វិសទិសីតិ នាវាយ នទីសោតស្ស អនុពន្ធនំ, បណ្ណបុដស្ស អននុពន្ធនញ្ច យុជ្ជតិ, ឥធ បន កិរិយជវនេតរជវនានំ ភវង្គសោតស្ស អាវដ្ដនំ, គតិ ច សទិសីតិ ឯតស្ស អននុពន្ធនំ, ឥតរស្ស អនុពន្ធនញ្ច ន យុជ្ជតិ។ តស្មា វិចារេតព្ពំ។

ភវង្គមេវាតិ អវធារណំ ភវបរិយោសានស្ស ឥធ ន អធិប្បេតត្តា។ អញ្ញថា តទារម្មណាវសានេ ចុតិបិ ន ហោតិយេវ។ **ទស្សនាទីនី**តិ ទស្សនសវនឃាយនសាយនផុសនានិ។ **ឥតិ**-សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, តេន សម្បដិច្ឆនាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ បដិសន្ធិតោ ភវង្គមេវ, ភវង្គតោ អាវជ្ជនមេវាតិ ឯវំ បវត្ត**ចិត្តនិយមវសេនេវ។ តម្បី**តិ ចុតិចិត្តម្បិ។ បដិសន្ធិភវង្គចិត្តានិ វិយ **ឯកូនវីសតិវិធមេវ ហោតិ** អត្ថតោ ភេទាភាវតោ។

ភវគតិឋិតិនិវាសេសូតិ តីសុ ភវេសុ, បញ្ចសុ គតីសុ, សត្តសុ វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុ, នវសុ សត្តាវាសេសុ ច។ យោ បនេត្ថ អចិត្តកោ, សោ ឥធ ន គហេតព្ពោ វិញ្ញាណកថាភាវតោ។ “ឯត្ថា”តិ ឥទំ “សំសរមានានំ សត្តាន”ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធិតព្ពំ។ ឯត្ថ ឯតេសុ វុត្តនយេន សំសរមានេសុ សត្តេសុ យោ បន អរហត្តំ បាបុណាតិ សម្មាបដិបត្តិមន្វាយាតិ អធិប្បាយោ។ **តស្ស** អរហតោ **និរុទ្ធមេវ ហោតិ** ចិត្តំ អប្បដិសន្ធិកភាវតោ។

ឥតិ វិញ្ញាណក្ខន្ធេ វិត្ថារកថាមុខវណ្ណនា។

វេទនាក្ខន្ធកថាវណ្ណនា

៤៥៦. វេទេន អនុភវនាការេន អយិតំ បវត្តំ វេទយិតំ, វេទយិតន្តិ លក្ខិតព្ពធម្មជាតំ **វេទយិតលក្ខណំ**។ តំ បន អត្ថតោ វេទនា ឯវាតិ អាហ “**វេទយិតលក្ខណំ នាម វេទនាវា**”តិ។ អថ វា វេទយិតំ លក្ខណំ ឯតិស្សាតិ កប្បនាសិទ្ធំ ភេទំ និស្សាយ អញ្ញបទត្ថសមាសវសេនាបិ វេទនាវ វុច្ចតីតិ អាហ “**វេទយិតលក្ខណំ នាម វេទនាវា**”តិ។ **វេទយតិ វេទយតី**តិ ព្យាបនិច្ឆាវសេន វចនំ វេទនាយ សវិសយេ អភិណ្ហប្បវត្តិទស្សនត្ថំ។ សភាវធម្មតោ អញ្ញោ កត្តា នត្ថីតិ ទស្សនត្ថំ កត្តុនិទ្ទេសោ។ **ឥតី**តិ អនិយមតោ ហេតុអត្ថោ។ **ខោ**តិ វចនាលង្ការមត្តំ។ **តស្មា**តិ តស្ស និយមនំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យស្មា យថាបច្ចយំ អារម្មណរសំ អនុភវតិ, តស្មា វេទនាតិ វុច្ចតីតិ។

“**កុសលវិញ្ញាណេន សម្បយុត្តា**”តិ ឥទំ កុសលាយ វេទនាយ ឧបលក្ខណំ ទដ្ឋព្ពំ។ យា កាចិ កុសលា វេទនា, សព្ពា សា កុសលេន វិញ្ញាណេន សម្បយុត្តាតិ, ន បន តស្សា កុសលភាវសំសិទ្ធិទស្សនត្ថំ។ ន ហិ កុសលេន វិញ្ញាណេន សម្បយោគតោ កុសលាយ វេទនាយ កុសលភាវោ, អថ ខោ យោនិសោមនសិការាទិកតោ។ តេនាហ “**ជាតិវសេនា**”តិ។ **អកុសលាទីសុ**បិ ឯសេវ នយោ។ យថា បន ជាតិវសេន កុសលាទិវិញ្ញាណសម្បយុត្តតាយ តិវិធា, ឯវំ យាវ ឯកូននវុតិវិញ្ញាណសម្បយុត្តាតិ ឯកូនននវុតិវិធា វេទិតព្ពា។ **សភាវភេទតោ**តិ សម្បយុត្តភូមិអារម្មណាទិវសេន លព្ភមានំ ភេទំ អគ្គហេត្វា កេវលំ សភាវកតភេទតោ ឯវាតិ អត្ថោ។

“បញ្ចវិធា”តិ វត្វា តំ បញ្ចវិធតំ ទស្សេតុំ “**សុខ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ សុខយតីតិ **សុខំ**, កាយំ, សម្បយុត្តធម្មេ ច លទ្ធស្សាទេ ករោតីតិ អត្ថោ។ សុដ្ឋុ វា ខាទតិ, ខណតិ វា កាយិកំ អាពាធន្តិ **សុខំ**។ សុករំ ឱកាសទានំ ឯតស្សាតិ **សុខ**ន្តិ អបរេ។ ទុក្ខយតីតិ **ទុក្ខំ**, កាយំ, សម្បយុត្តធម្មេ ច វិពាធតីតិ អត្ថោ។ ទុដ្ឋុ វា ខាទតិ, ខណតិ វា កាយិកំ អស្សាទន្តិ **ទុក្ខំ**។ ទុក្ករំ ឱកាសទានំ ឯតស្សាតិ **ទុក្ខ**ន្តិ អបរេ។ **សោមនស្សុបេក្ខានំ** សទ្ទត្ថោ ហេដ្ឋា វុត្តោយេវ។ ទោមនស្សស្ស សោមនស្សេ វុត្តនយានុសារេន វេទិតព្ពំ។ កី បន ការណំ មានសេតរសាតាសាតវសេន សុខំ, ទុក្ខញ្ច វិភជិត្វា វុត្តំ “**សុខំ សោមនស្សំ ទុក្ខំ ទោមនស្ស**”ន្តិ, ឧបេក្ខា បន មានសី, ឥតរា ច ឯកធាវ វុត្តាតិ? ភេទាភាវតោ។ យថា ហិ អនុគ្គហូបឃាតកតាយ សុខទុក្ខានិ អញ្ញថា កាយស្ស អនុគ្គហមុបឃាតញ្ច ករោន្តិ, អញ្ញថា មនសោ, ន ឯវមុបេក្ខា។ តស្មា ភេទាភាវតោ ឯកធាវ ឧបេក្ខា វុត្តាតិ។

តត្ថ យេន សភាវភេទេន វេទនា បញ្ចវិធា, សា បវត្តិដ្ឋានេ ទស្សិតេ សុបាកដា ហោតីតិ បវត្តិដ្ឋានំ តាវ ទស្សេតុំ “**តត្ថា**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ **អកុសលវិបាកេនា**តិ ឯត្ថាបិ “កាយវិញ្ញាណេន សម្បយុត្ត”ន្តិ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។ យថា អធិករណិមត្ថកេ កប្បាសបិចុបិណ្ឌំ ឋបេត្វា អយោកូដេន បហរន្តស្ស បិចុបិណ្ឌំ អតិក្កមិត្វា កូដំ អធិករណិំ គណ្ហាតិ, និឃំសោ ពលវា ហោតិ, ឯវំ បដិឃដ្ដនានិឃំសស្ស ពលវភាវតោ ឥដ្ឋេ, ឥដ្ឋមជ្ឈត្តេ ច អារម្មណេ កាយវិញ្ញាណំ សុខសហគតំ ហោតិ។ អនិដ្ឋេ, អនិដ្ឋមជ្ឈត្តេ ច ទុក្ខសហគតន្តិ អាហ “**កុសល…បេ…ទុក្ខ**”ន្តិ។ កាមាវចរវិបាកវិញ្ញាណានិ បញ្ច កម្មារម្មណវសេន សោមនស្សសហគតានិ ហោន្តិ, រូបាវចរវិបាកានិ ចត្តារិ កម្មវសេន, សេសានិ តេរស កាមាវចរានិ, អដ្ឋ រូបាវចរានិ, ទ្វត្តឹស លោកុត្តរានិ, យថារហំ ចេតោភិសង្ខារារម្មណបាទកាទិវសេន សោមនស្សសហគតានិ ហោន្តីតិ អាហ “**សោមនស្សំ ទ្វាសដ្ឋិយា វិញ្ញាណេហិ សម្បយុត្ត**”ន្តិ។ **ទោមនស្សំ ទ្វីហិ** អកុសលវិញ្ញាណេហិ សម្បយុត្តំ ចេតោភិសង្ខារារម្មណាទិវសេន។

អវសេសបញ្ចបញ្ញាសាយាតិ យថាវុត្តានិ ឆសដ្ឋិ វិញ្ញាណានិ ឋបេត្វា អវសេសាយ បញ្ចបញ្ញាសាយ។ តត្ថ កុសលាកុសលវិបាកានិ ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ និព្ពិកប្បកានិ សុខទុក្ខសម្បយុត្តានិ ភវិតុំ យុត្តានិបិ ទ្វិន្នំ បិចុបិណ្ឌានំ វិយ ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នំ ឧបាទារូបានំ ឃដ្ដនានិឃំសស្ស មន្ទភាវតោ ចក្ខាទិសន្និស្សិតានិ អដ្ឋបិ វិញ្ញាណានិ សព្ពត្ថ ឧបេក្ខាសម្បយុត្តានេវ ហោន្តិ, តថា ពលវបច្ចយតាយ សុខទុក្ខានំ តេសញ្ច តទភាវតោ។ អបុព្ពារម្មណនិស្សយប្បវត្តីនិ អាវជ្ជនសម្បដិច្ឆនវិញ្ញាណានិ, អសទិសានន្តរប្បច្ចយំ កិរិយារម្មស្ស អាទិភូតំ វោដ្ឋព្ពនំ, កាយទុក្ខបធានតាយ អកុសលផលស្ស តទុបនិស្សយភូតំ អកុសលវិបាកបដិសន្ធិអាទិ, ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណប្បវត្តីនិ កាមាវចរកុសលវិបាកវិញ្ញាណានិ ច ឧបេក្ខាសហគតានិយេវ ហោន្តិ។ កម្មវសេន វា វិបាកានុភវនស្ស ឥដ្ឋានិដ្ឋារម្មណេសុ អទុក្ខមសុខភាវោ យុត្តោ។ សតិ ច វិបាកភូតាយ ឧបេក្ខាយ សុខទុក្ខមជ្ឈត្តភាវេ កម្មារម្មណវសេន កុសលវិបាកាយ ឥដ្ឋភាវោ, អកុសលវិបាកាយ អនិដ្ឋភាវោ ច វេទិតព្ពោ។ អវសិដ្ឋានិ បន សត្តតឹស វិញ្ញាណានិ ចេតោភិសង្ខារារម្មណបាទកាទិវសេន ឧបេក្ខាសម្បយុត្តានិ ហោន្តីតិ ឯវំ បញ្ចបញ្ញាសាយ វិញ្ញាណេហិ ឧបេក្ខាយ សម្បយុត្តតា វេទិតព្ពា។

សលក្ខណំ នាម ធម្មានំ អនញ្ញសាធារណោ សភាវោ, អនុភវនញ្ច សព្ពវេទនានំ សាធារណលក្ខណន្តិ តំ បដិនិយតេន អារម្មណេន និយមេត្វា ទស្សេន្តោ អាហ **“ឥដ្ឋផោដ្ឋព្ពានុភវនលក្ខណំ សុខ”**ន្តិ តស្ស ព្យភិចារាភាវតោ។ ភុសំ ព្រូហនំ វឌ្ឍនំ **ឧបព្រូហនំ**។ តយិទំ កាមញ្ច ចេតសិកសុខេបិ លព្ភតិ, តំ បន សវិកប្បកំ ចេតោភិសង្ខារវសេនាបិ ហោតិ។ ឥទន្តុ និព្ពិកប្បកំ សភាវសិទ្ធត្តា តតោ សាតិសយន្តិ អាហ **“សម្បយុត្តានំ ឧបព្រូហនរស”**ន្តិ។ អស្សាទិយតីតិ អស្សាទោ, សុខាវេទនា។ តេនាហ ភគវា “យំ, ភិក្ខវេ, បញ្ចុបាទានក្ខន្ធេ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ សុខំ សោមនស្សំ, អយំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, បញ្ចុបាទានក្ខន្ធេសុ អស្សាទោ”តិ (សំ. និ. ៣.២៦)។ កាយនិស្សិតត្តា កាយេ ភវោ កាយិកោ, សោ ឯវ អស្សាទោ តថា បច្ចុបតិដ្ឋតីតិ **កាយិកអស្សាទបច្ចុបដ្ឋានំ។ កាយិន្ទ្រិយបទដ្ឋានំ** អនញ្ញវត្តុកត្តា។

ទុក្ខស្ស លក្ខណាទីនិ វុត្តនយានុសារេន វេទិតព្ពានិ។

សភាវតោ , បរិកប្បតោ វា ឥដ្ឋស្ស អារម្មណស្ស អនុភវនលក្ខណំ **ឥដ្ឋារម្មណានុភវនលក្ខណំ**។ តេនាហ **“យថា តថា វា ឥដ្ឋាការសម្ភោគរស”**ន្តិ, យថាភូតេន វា អយថាភូតេន វា ឥដ្ឋាការេន អារម្មណស្ស **សំភុញ្ជនរសំ,** បច្ចនុភវនកិច្ចន្តិ អត្ថោ។ **“បស្សទ្ធិបទដ្ឋាន”**ន្តិ ឥទំ “បស្សទ្ធកាយោ សុខំ វេទេតី”តិ (សំ. និ. ៥.៣៧៦; អ. និ. ១១.១២) សុត្តបទំ និស្សាយ វុត្តំ, តំ បន និរាមិសសោមនស្សវសេន វេទិតព្ពំ។

សោមនស្សេ វុត្តវិបរិយាយេន ទោមនស្សស្ស លក្ខណាទីនិ វេទិតព្ពានិ។ ទោមនស្សស្ស កាមធាតុយំ ឧប្បជ្ជនតោ ឯកន្តេន ហទយវត្ថុបទដ្ឋានតា តតោ វិសេសោ។

មជ្ឈត្តស្ស, អារម្មណស្ស មជ្ឈត្តំ វា វេទយិតំ អនុភវនំ លក្ខណំ ឯតិស្សាតិ **មជ្ឈត្តវេទយិតលក្ខណា**។ មជ្ឈត្តានុភវនតោ ឯវ សម្បយុត្តានំ **នាតិឧបព្រូហនមិលាបនរសា។ “សន្តភាវបច្ចុបដ្ឋានា”**តិ ឥទំ អនវជ្ជាយ និរាមិសាយ ឧបេក្ខាយ វសេន វេទិតព្ពំ, ន សព្ពាយ។

ឥតិ វេទនាក្ខន្ធេ វិត្ថារកថាមុខវណ្ណនា។

សញ្ញាក្ខន្ធកថាវណ្ណនា

៤៥៧. សញ្ជាននលក្ខណំ នាម សញ្ញាវាតិអាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ វេទនាក្ខន្ធនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

កាមំ វេទនាយបិ វិប្បយុត្តំ វិញ្ញាណំ នត្ថិ, តស្សា បន សភាវតោ ភិន្នត្តា កាយចិ វេទនាយ សម្បយុត្តម្បិ កាយចិ វិប្បយុត្តំ ហោតិ។ សញ្ញាយ បន ឦទិសំ នត្ថីតិ អាហ **“ន ហិ តំ វិញ្ញាណំ…បេ… សញ្ញាយា”**តិ។

សព្ពាវាតិ ចតុភូមិកាបិ។ អថ វា យថា វេទនា ភិន្នសភាវត្តា ភេទនលក្ខណាទិតោ វុត្តា, ន ឯវមយំ, អយំ បន សព្ពាវ សញ្ជាននលក្ខណា ។ នីលាទិភេទស្ស អារម្មណស្ស សញ្ជាននំ សញ្ញំ កត្វា ជាននំ លក្ខណំ ឯតិស្សាតិ **សញ្ជាននលក្ខណា**។ តថា ហិ សា អភិញ្ញាណេន សញ្ជាននតោ បច្ចាភិញ្ញាណរសាតិ វុច្ចតិ។ និមិត្តេន ហិ បុន សញ្ជាននកិច្ចា **បច្ចាភិញ្ញាណរសា**។ តស្សា វឌ្ឍកិស្ស ទារុម្ហិ អភិញ្ញាណំ កត្វា តេន អភិញ្ញាណេន បច្ចាភិជាននកាលេ បវត្តិ វេទិតព្ពា។ តេនាហ **“តទេវេត”**ន្តិអាទិ។ បុន សញ្ជាននស្ស បច្ចយោ បុនសញ្ជាននបច្ចយោ, តទេវ និមិត្តំ បុន…បេ… និមិត្តំ, តស្ស ករណំ, បុន…បេ… ករណំ, បុនសញ្ជាននបច្ចយភូតំ វា និមិត្តករណំ បុន…បេ… ករណំ, តទស្សា កិច្ចន្តិ **បុនសញ្ជាននបច្ចយនិមិត្តករណរសា**។ បុនសញ្ជាននន្តិមិត្តករណំ និមិត្តការិកាយ, និមិត្តេន សញ្ជាននន្តិយា ច សព្ពាយ សញ្ញាយ សមានំ យោជេតព្ពំ។ **អភិនិវេសករណំ** “ឥទមេវ សច្ច”ន្តិ (ម. និ. ២.១៨៧, ២០២, ២០៣, ៤២៧; ម. និ. ៣.២៧-២៨) សញ្ញាភិនិវេសមត្តេនេវ ទដ្ឋព្ពំ។ **យថាឧបដ្ឋិតវិសយបទដ្ឋានា** អវិកប្បសភាវត្តា។ ញាណសម្បយុត្តា បន សញ្ញា ញាណមេវ អនុវត្តតិ, តស្មា អភិនិវេសការិកា, វិបរីតគ្គាហិកា ច ន ហោតិ។ ឯតេនេវ សមាធិសម្បយុត្តតាយ អចិរដ្ឋានតា ច ន ហោតីតិ វេទិតព្ពា។ ឯវំ រាគទិដ្ឋិមានាទិសម្បយុត្តាយ សញ្ញាយ រាគាទិអនុវត្តិកភាវោតិ។

ឥតិ សញ្ញាក្ខន្ធេ វិត្ថារកថាមុខវណ្ណនា។

សង្ខារក្ខន្ធកថាវណ្ណនា

៤៥៨. រាសិករណលក្ខណាន្តិ សម្បិណ្ឌនលក្ខណំ, តតោ សង្ខារា អាយូហនរសា វុច្ចន្តិ។ ចេតនាបធានតាយ ហិ សង្ខារក្ខន្ធធម្មា ឯវំ វុត្តា។ តេនេវាហ **“កី បន តន្តិ សង្ខារាយេវា”**តិអាទិ។ តត្ថ **សង្ខតមភិសង្ខរោន្តី**តិ យថា

អត្តនោ ផលំ សង្ខតំ សម្ភទេវ និប្ផន្នំ ហោតិ, ឯវំ អភិសង្ខរោន្តីតិ អត្ថោ។ **វិប្ផារបច្ចុបដ្ឋានាតិ** ឯត្ថ **វិប្ផារោ** នាម វិប្ផារវន្តតា, តស្មា សព្យាបារបច្ចុបដ្ឋានាតិ អត្ថោ។

តស្មឹ តស្មឹ ចិត្តេ ឧប្បន្នេ និយមេន ឧប្បជ្ជនតោ **និយតា។ សរូបេន អាគតាតិ** ឯវំ បិដ្ឋិវត្តកេ អកត្វា បាឡិយា សរូបេនេវ អាគតា។ កទាចិទេវ ឧប្បជ្ជនតោ ន និយតាតិ **អនិយតា**។ យទិបិ អនិយតា ឯកជ្ឈំ ន ឧប្បជ្ជន្តិ, តស្មឹ បន ចិត្តេ ឧប្បជ្ជនធម្មតាយ "**ឆត្តឹសា**"តិ វុត្តំ។ តេនាហ "**ឧប្បជ្ជមានាបិ ច ន ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តី**"តិ។

៤៥៩. **ផុសតីតិ** កត្តុនិទ្ទេសោ។ យំ តត្ថ ការណំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ ផុសន្តិ ឯតេនាតិ វា **ផស្សោ**។ សម្បយុត្តធម្មា ហិ អារម្មណេ បវត្តមានា តំ ផុសនលក្ខណេន ផស្សេន ផុសន្តា វិយ ហោន្តិ។ អារម្មណផុសនមត្តំ វា **ផស្សោ**តិ សាធនត្តយម្បិ យុជ្ជតេវ។ សភាវធម្មេសុ កត្តុករណសាធនវចនំ តទាការសមារោបនតោ បរិយាយកថា, ភាវសាធនវចនមេវ និប្បរិយាយកថាតិ វុត្តំ "**ផុសនលក្ខណោ**"តិ។ **អយញ្ហីតិ**អាទិ យថាវុត្តលក្ខណាទិសមត្ថនំ។ យទិ អយំ ធម្មោ ចេតសិកោ, ស្វាយំ អរូបធម្មោ សមានោ កថំ ផុសនលក្ខណោ, សង្ឃដ្ដនរសាទិកោ ច ហោតីតិ អន្តោលីនំ ចោទនំ ហទយេ ឋបេត្វា តស្ស សោធនត្ថំ "**អរូបធម្មោបិ សមានោ**"តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ "**ផុសនាការេនេវ បវត្តតី**"តិ ឥមិនា អរូបស្សាបិ តស្ស ធម្មស្ស អយំ សភាវោតិ ទស្សេតិ។ សា ច តស្ស ផុសនាការប្បវត្តិ អម្ពិលអម្ពបក្កាទី ខាទន្តំ បស្សន្តស្ស បរស្ស ខេឡុប្បត្តិ, បរំ វិពាធិយមានំ ទិស្វា ទយាលុកស្ស សរីរកម្បនំ, រុក្ខសាខគ្គេ ទុដ្ឋិតំ បុរិសំ ទិស្វា ភូមិយំ ឋិតស្ស ភីរុកបុរិសស្ស ជង្ឃចលនំ, បិសាចាទិភាយិតព្ពំ ទិស្វា ឩរុខម្ភោតិ ឯវមាទីសុ បរិព្យត្តា ហោតិ។

ឯកទេសេនាតិ កដ្ឋទ្វយាទិ វិយ អត្តនោ ឯកបស្សេន។ **អនល្លីយមានោបីតិ** អសំសិលិយមានោបិ។ រូបសទ្ទេហិ សហ ផស្សស្ស សាមញ្ញំ អនល្លីយមានសង្ឃដ្ដនមេវ, ន វិសយភាវោ។ យថា រូបសទ្ទា ចក្ខុសោតានិ អនល្លីយមានា ឯវ "ផុសិត"ន្តិអាទិនា វុត្តា, ឯវំ ផស្សស្សាបិ អារម្មណផុសនសង្ឃដ្ដនាទីតិ។ **សង្ឃដ្ដន**ញ្ច ផស្សស្ស ចិត្តារម្មណានំ សន្និបតនភាវោ ឯវ។ តេនាហ "**ចិត្តមារម្មណញ្ច សង្ឃដ្ដេតី**"តិ។ កិច្ចដ្ឋេន រសេន សង្ឃដ្ដនរសតា វុត្តា, វត្ថារម្មណសន្និបាតេន វា សម្បជ្ជតីតិ សង្ឃដ្ដនសម្បត្តិកោ ផស្សោ សង្ឃដ្ដនរសោ វុត្តោ។ យថា "ទ្វេ បាណី វជ្ជេយ្យុ"ន្តិអាទីសុ (មិ. ប. ២.៣.៨) បាណិស្ស បាណិម្ហិ សង្ឃដ្ដនំ តព្ពិសេសភូតា រូបធម្មា, ឯវំ ចិត្តស្ស អារម្មណេ សង្ឃដ្ដនំ តព្ពិសេសភូតោ ឯកោ ចេតសិកធម្មោ ទដ្ឋព្ពោ។ "តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ"តិ (ម. និ. ១.២០៤; ៣.៤២១, ៤២៥, ៤២៦; សំ. និ. ២.៤៣-៤៤; ៤.៦០) វចនតោ ចក្ខុរូបវិញ្ញាណាទីនំ សង្គតិវសេន គហេតព្ពត្តា អាហ "**តិកសន្និបាតសង្ខាតស្សា**"តិអាទិ។ តស្ស ផស្សស្ស ការណភូតោ តទនុរូបោ សមន្នាហារោ **តជ្ជាសមន្នាហារោ**។ ឥន្ទ្រិយស្ស តទភិមុខភាវោ, អាវជ្ជនាយ ច អារម្មណករណំ វិសយស្ស **បរិក្ខតតា** អភិសង្ខតតា, វិញ្ញាណស្ស វិសយភាវករណន្តិ អត្ថោ។ យថា និច្ចម្មា គាវី យំ យំ ឋានំ ឧបគតា, តត្ថ តត្ថ ទុក្ខមេវ បាបុណាតិ, ឯវំ ផស្សេ សតិ វេទនា ឧប្បជ្ជតេវ។ វេទនា ច ទុក្ខសល្លាទិសភាវាតិ វុត្តំ "**វេទនាធិដ្ឋានភាវតោ បន និច្ចម្មគាវី វិយ ទដ្ឋព្ពោ**"តិ។

៤៦០. **អភិសន្ទហតិ** បពន្ធតិ បវត្តេតិ។ **ចេតនាភាវោ** ព្យាបារភាវោ។ **អាយូហនំ** ចេតយនំ ព្លវិយនំ។ **សំវិទហនំ** វិចារណំ។ អាយូហនរសាយ ចេតនាយ បវត្តមានាយ សព្ពេបិ សម្បយុត្តធម្មា យថាសកំ កិច្ចប្បសុតា ហោន្តីតិ សា **សកិច្ចបរកិច្ចសាធិកា** វុត្តា។ ជេដ្ឋសិស្សោ បរេ សជ្ឈាយនេ ឧយ្យោជេន្តោ សយម្បិ សជ្ឈាយតិ។ មហាវឌ្ឍកិម្ហិ វឌ្ឍកិកម្មំ កាតុមារទ្ធេ ឥតរេបិ ករោន្តិយេវ។ **ឧស្សាហនភាវនាតិ** អាទរករណភាវេន។ សា ហិ សយំ អាទរភូតា សម្បយុត្តធម្មេ អាទរយតីតិ។ អាយូហនវសេន ឧស្សាហនំ ទដ្ឋព្ពំ, ន វីរិយុស្សាហវសេន។

៤៦១. **វីរភាវោតិ** យេន វីរោ នាម ហោតិ, សោ ធម្មោតិ អត្ថោ។ វិធិនា ព្លរេតព្ពំ បវត្តេតព្ពន្តិ វា **វីរិយំ**, ឧស្សាហោ, តំតំកិច្ចសមារម្ភោ, បរក្កមោ វា។ **ឧបត្ថម្ភនំ** សម្បយុត្តធម្មានំ កោសជ្ជបក្ខេ បតិតុំ អទត្វា ធារណំ អនុពលប្បទានំ, សម្បគ្គណ្ហនំ វា។ សំសីទនបដិបក្ខោ ធម្មោ អសំសីទនំ, ន សំសីទនាភាវមត្តន្តិ អសំសីទនភាវេន បច្ចុបតិដ្ឋតីតិ វុត្តំ "**អសំសីទនភាវបច្ចុបដ្ឋាន**"ន្តិ។ **សំវេគបទដ្ឋាន**ន្តិ អដ្ឋសំវេគបុព្ពិកាយ (អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.៤១៨) កុសលកិរិយាយ វីរិយារម្ភវត្ថុបទដ្ឋានំ។ "មគ្គោ គន្តព្ពោ ហោតិ, មគ្គោ គតោ, កម្មំ កាតព្ពំ, កម្មំ កតំ, អប្បមត្តកោ អាពាធោ ឧប្បន្នោ, គិលានា វុដ្ឋិតោ ហោតិ, អចិរវុដ្ឋិតោ គេលញ្ញា, គាមំ វា និគមំ វា បិណ្ឌាយ វិចរន្តោ ន លភតិ លូខស្ស វា បណីតស្ស វា ភោជនស្ស យាវទត្ថំ បារិបូរិំ, លភតិ...បេ.... បារិបូរិ"ន្តិ ឯវំ វុត្តានិ ឯតានិ អនុរូបបច្ចវេក្ខណាសហិតានិ អដ្ឋ **វីរិយារម្ភវត្ថូនិ**, តំមូលកានិ វា បច្ចវេក្ខណានិ។

៤៦២. អត្តនា អនុបាលេតព្ពានំ សហជាតធម្មានំ អនុបាលនំ ជីវិតស្ស ព្យាបារោ, តញ្ច នេសំ ជីវនន្តិ តំ តស្ស ការណភាវំ បុរក្ខត្វា វុត្តំ "**ជីវន្តិ តេនា**"តិ។ តម្បិ ចស្ស អត្ថតោ ជីវនមេវាតិ អាហ "**ជីវនមត្តមេវ វា ត**"ន្តិ។

៤៦៣. **អាធិយតី**តិ ឋបេតិ។ **អវិសារោ** អត្តនោ ឯវ អវិសរណសភាវោ។ **អវិក្ខេបោ** សម្បយុត្តានំ ធម្មានំ អវិក្ខិត្តតា។ យេន សម្បយុត្តា អវិក្ខិត្តា ហោន្តិ, សោ ធម្មោ អវិក្ខេបោតិ។ អវូបសមលក្ខណស្ស វិក្ខេបស្ស បដិបក្ខតាយ ចិត្តស្ស ឧបសមនាការេន បច្ចុបតិដ្ឋតីតិ **ឧបសមបច្ចុបដ្ឋានោ។ វិសេសតោ**តិ យេភុយ្យេន។ សុខវិរហិតោបិ ហិ អត្ថិ សមាធីតិ។ **ទីបច្ចិ**និទស្សនេន សន្តានឋិតិភាវំ សមាធិស្ស ទស្សេតិ។

៤៦៤. **សទ្ទហន្តិ ឯតាយា**តិ សទ្ទហនកិរិយាយ បវត្តមានានំ ធម្មានំ តត្ថ អាធិបច្ចភាវេន សទ្ធាយ បច្ចយតំ ទស្សេតិ។ តស្សា ហិ ធម្មានំ តថាបច្ចយភាវេ សតិ បុគ្គលោ សទ្ទហតីតិ វោហារោ ហោតិ។ សទ្ទហនំ សទ្ទេយ្យវត្ថុនោ បត្តិយាយនំ, តំ លក្ខណំ ឯតិស្សាតិ **សទ្ទហនលក្ខណា។ ឱកប្បនលក្ខណា**តិ អនុបវិសិត្វា ឯវមេតន្តិ កប្បនលក្ខណា។ កាលុស្សិយមលំ វិធមេត្វា សម្បយុត្តានំ, បុគ្គលស្សេវ វា បសាទនំ អនាវិលភាវករណំ រសោ ឯតិស្សាតិ **បសាទនរសា។ បក្ខន្ទនំ** អធិមុច្ចនវសេន អារម្មណស្ស អនុបវិសនំ។ អកាលុសភាវោ អកាលុស្សិយំ, អនាវិលភាវោតិ អត្ថោ។ បសាទនីយដ្ឋានេសុ បសាទវិបរីតំ អកុសលំ អស្សទ្ធិយំ, មិច្ឆាធិមុត្តិ ច, តប្បច្ចនីកោវ បសាទភូតោ វត្ថុគតោ និច្ឆយោ **អធិមុត្តិ,** ន យេវាបនកាធិមោក្ខោ។ រតនត្តយំ, កម្មំ, កម្មផលញ្ច **សទ្ទេយ្យវត្ថុ**។ សប្បុរិសសំសេវនសទ្ធម្មស្សវនយោនិសោមនសិការធម្មានុធម្មប្បដិបត្តិយោ **សោតាបត្តិយង្គានិ**។ កុសលធម្មានំ អាទានេ **ហត្ថំ** វិយ, សព្ពសម្បត្តិសម្បទានេ **វិត្តំ** វិយ, អមតកសិផលផលនេ **ពីជំ** វិយ ទដ្ឋព្ពា។

៤៦៥. **សរន្តិ តាយា**តិ សរណកិរិយាយ បវត្តមានានំ ធម្មានំ តត្ថ អាធិបច្ចភាវេន សតិយា បច្ចយតំ ទស្សេតិ។ តស្សា ហិ ធម្មានំ តថាបច្ចយភាវេ សតិ តំសមង្គិបុគ្គលោ សរតីតិ វោហារោ ហោតិ។ ឧទកេ អលាពុ វិយ បិលវិត្វា គន្តុំ អទត្វា បាសាណស្ស វិយ និច្ចលស្ស អារម្មណស្ស ឋបនំ សរណំ អសម្មុដ្ឋតាករណំ **អបិលាបនំ**។ សម្មោសបច្ចនីកំ កិច្ចំ **អសម្មោសោ,** ន សម្មោសាភាវមត្តំ។ “សតារក្ខេន ចេតសា”តិ (អ. និ. ១០.២០) វចនតោ **អារក្ខបច្ចុបដ្ឋានា**។ អញ្ញតោ អាគន្ត្វា ចិត្តវិសយេ អភិមុខោ ភវតិ ឯតាយាតិ **វិសយាភិមុខភាវោ,** សតិ។ សតិយា វត្ថុភូតា កាយាទយោវ **កាយាទិសតិបដ្ឋានានិ,** សតិ ឯវ វា បុរិមា បច្ឆិមាយ បទដ្ឋានំ។

៤៦៦. **កាយទុច្ចរិតាទីហី**តិ ហេតុម្ហិ ករណវចនំ។ **ហិរិយតី**តិ លជ្ជាការេន ជិគុច្ឆតិ។ **តេហិយេវា**តិ កាយទុច្ចរិតាទីហិយេវ។ **ឱត្តប្បតី**តិ ឧព្ពិជ្ជតិ។ ហិរី បាបធម្មេ គូថំ វិយ បស្សន្តី ជិគុច្ឆតីតិ អាហ **“បាបតោ ជិគុច្ឆនលក្ខណា ហិរី”**តិ។ ឱត្តប្បំ តេ ឧណ្ហំ វិយ បស្សន្តំ តតោ ឧត្តសតីតិ វុត្តំ **“ឧត្តាសលក្ខណំ ឱត្តប្ប”**ន្តិ។ **វុត្តប្បការេនា**តិ លជ្ជាការេន, ឧត្តាសាការេន ច។ **អត្តគារវបទដ្ឋានា** ហិរី អជ្ឈត្តសមុដ្ឋានតាយ, អត្តាធិបតិតាយ ច។ **បរគារវបទដ្ឋានំ** ឱត្តប្បំ ពហិទ្ធាសមុដ្ឋានតាយ, លោកាធិបតិតាយ ច។ តមេវត្ថំ បាកដតរំ កាតុំ **“អត្តានំ ហី”**តិអាទិ វុត្តំ។ អជ្ឈត្តសមុដ្ឋានាទិតា ច ហិរិឱត្តប្បានំ តត្ថ តត្ថ បាកដភាវេន វុត្តា, ន បនេតេសំ កទាចិ អញ្ញមញ្ញវិប្បយោគា។ ន ហិ លជ្ជនំ និព្ភយំ, បាបភយំ វា អលជ្ជនំ អត្ថីតិ។ **លោកបាលកា**តិ ឯត្ថ “ទ្វេមេ, ភិក្ខវេ, សុក្កា ធម្មា លោកំ បាលេន្តី”តិ (អ. និ. ២.៩; ឥតិវុ. ៤២) សុត្តបទំ អត្តាធិបតិ, លោកាធិបតិភាវេ ច “សោ អត្តានំយេវ អធិបតឹ ករិត្វា, សោ លោកំយេវ អធិបតឹ ករិត្វា”តិ (អ. និ. ៣.៤០) ច សុត្តបទានិ អាហរិត្វា វត្តព្ពានិ។

៤៦៧. យស្មា លោភបដិបក្ខោ អលោភោតិ យេ ធម្មា តេន សម្បយុត្តា, តំសមង្គិនោ វា សត្តា តេន ន លុព្ភន្តិ, សយំ កទាចិបិ ន លុព្ភតេវ, អត្ថតោ វា អលុព្ភនាការោ ឯវ ច ហោតិ, តស្មា វុត្តំ **“ន លុព្ភន្តី”**តិអាទិ។ **ឯសេវ នយោ**តិ “ន ទុស្សន្តិ តេនា”តិអាទិនា ការកត្តយយោជនំ អតិទិសតិ។ **អគេធោ** អគិជ្ឈនំ អនភិកង្ខនំ។ **អលគ្គភាវោ** អនាសត្តតា។ **អបរិគ្គហោ** កស្សចិ វត្ថុនោ មមត្តវសេន អសង្គហោ។ អនល្លីនោ ភាវោ អធិប្បាយោ ឯតស្សាតិ **អនល្លីនភាវោ**។ ឯវញ្ហិ ឧបមាយ សមេតិ។

៤៦៨. ចណ្ឌិកស្ស ភាវោ ចណ្ឌិក្កំ, កោបោ។ តប្បដិបក្ខោ **អចណ្ឌិក្កំ,** អព្យាបាទោ។ **អវិរោធោ** អវិគ្គហោ។ **អនុកូលមិត្តោ** អនុវត្តកោ។ **វិនយរសោ**តិ វិនយនរសោ។ **សោម្មភាវោ** មេជ្ជនវសេន ហិលាទនីយតា។

៤៦៩. ធម្មានំ យោ យោ សភាវោ យថាសភាវោ, តស្ស តស្ស បដិវិជ្ឈនំ **យថាសភាវបដិវេធោ**។ អក្ខលិតំ អវិរជ្ឈិត្វា បដិវេធោ **អក្ខលិតបដិវេធោ**។ វិសយស្ស ឱភាសនំ តប្បដិច្ឆាទកសម្មោហន្ធការវិធមនំ **វិសយោភាសនំ**។ កត្ថចិបិ វិសយេ អសម្មុយ្ហនាការេនេវ បច្ចុបតិដ្ឋតិ, សម្មោហបដិបក្ខតាយ វា តទភាវំ បច្ចុបដ្ឋបេតីតិ **អសម្មោហបច្ចុបដ្ឋានោ។ សព្ពកុសលានំ មូលភូតា**តិ សព្ពេសំ ចតុភូមកកុសលធម្មានំ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនេន បតិដ្ឋាភូតា, ន តេសំ កុសលភាវសាធនេន។ យទិ ហិ តេសំ កុសលភាវោ កុសលមូលបដិពទ្ធោ សិយា, ឯវំ សតិ តំសមុដ្ឋានរូបេសុ ហេតុបច្ចយតា ន សិយា។ ន ហិ តេ តេសំ កុសលាទិភាវំ សាធេន្តិ, ន ច បច្ចយា ន ហោន្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ “ហេតូ ហេតុសម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១)។ យថា ច កុសលភាវោ, ឯវំ អព្យាកតភាវោបិ អព្យាកតមូលប្បដិពទ្ធោ

សិយា។ តថា សតិ អហេតុកចិត្តានំ អព្យាកតភាវោ ឯវ ន សិយា, អកុសលេសុ ច យត្ថ ឯកំយេវ មូលំ, តស្ស អកុសលភាវោ ន សិយា, ឧភយម្បិ ហោតិយេវ។ តស្មា ន មូលប្បដិពទ្ធោ កុសលាទិភាវោ, អថ ខោ យោនិសោមនសិការាទិបដិពទ្ធោ។ តេសំ បន សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនានិ មូលានីតិ គហេតព្ពំ។

៤៧០. បស្សម្ភនំ ទរថវូបសមោ។ កាយសទ្ទោ សមូហវាចី, សោ ច ខោ វេទនាទិក្ខន្ធត្តយវសេនាតិ អាហ “**កាយោតិ ចេត្ថ វេទនាទយោ តយោ ខន្ធា**”តិ។ តេនេវាហ “តត្ថ កតមា តស្មឹ សមយេ កាយបស្សទ្ធិ ហោតិ? យា តស្មឹ សមយេ វេទនាក្ខន្ធស្ស”តិអាទិ (ធ. ស. ៤០)។ **ទរថោ** សារម្ភោ, ទោមនស្សបច្ចយានំ ឧទ្ធច្ចាធិកានំ កិលេសានំ, តថាបវត្តានំ វា ចតុន្នំ ខន្ធានំ ឯតំ អធិវចនំ។ ទរថនិម្មទ្ទនេន បរិឡាហបរិប្ផន្ទវិរហិតោ សីតិភាវោ **អបរិប្ផន្ទសីតិភាវោ**។ ឧទ្ធច្ចប្បធានា កិលេសា **ឧទ្ធច្ចាទិកិលេសា,** ឧទ្ធច្ចំ វា អាទី កត្វា សព្ពកិលេសេ សង្គណ្ហាតិ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។

គរុភាវោ ទន្ធតា, ថិនមិទ្ធាធិកានំ, តថាបវត្តានំ វា ចតុន្នំ ខន្ធានំ ឯតំ អធិវចនំ។ ទន្ធតាយ បដិបក្ខោ **អទន្ធតា,** ន ទន្ធតាយ អភាវមត្តំ។

ថទ្ធភាវោ **ថម្ភោ,** ទិដ្ឋិមានាធិកានំ, តប្បធានានំ វា ចតុន្នំ ខន្ធានមេតំ នាមំ។ ថទ្ធភាវនិម្មទ្ទនតោ ឯវ កត្ថចិ អារម្មណេ អប្បដិហតាការេន បច្ចុបតិដ្ឋន្តិ, សម្បយុត្តានំ វា តត្ថ អប្បដិឃាតំ បច្ចុបដ្ឋាបេន្តីតិ **អប្បដិឃាតបច្ចុបដ្ឋានា**។

កម្មនិ សាធុ កម្មញ្ញំ, ន កម្មញ្ញំ អកម្មញ្ញំ, តស្ស ភាវោ **អកម្មញ្ញភាវោ,** ទានសីលាទិបុញ្ញកិរិយាយំ អយោគ្យតា។ អត្ថតោ កាមច្ឆន្ទាទិសំកិលេសធម្មា, តប្បធានា វា ចត្តារោ អកុសលក្ខន្ធា។ កម្មញ្ញភាវេនេវ សម្បន្នាការេន អារម្មណស្ស គហណំ **អារម្មណករណសម្បត្តិ**។ វុត្តាវសេសា កាមច្ឆន្ទាទយោ, តទេកដ្ឋា ច សំកិលេសធម្មា **អវសេសនីវរណាទយោ**។ វិនិពន្ធនិម្មទ្ទនេន សុខប្បវត្តិហេតុតាយ **បសាទនីយវត្ថូសុ បសាទាវហា។ សុវណ្ណវិសុទ្ធិ វិយាតិ** យថា សុវណ្ណវិសុទ្ធិ អបគតកាឡកា អលង្ការវិកតិវិនិយោគក្ខមា, ឯវមេយម្បិ សំកិលេសវិគមេន ហិតកិរិយាវិនិយោគក្ខមា។

កាយចិត្តានំ គេលញ្ញំ, អស្សទ្ធិយាទិ, តទេកដ្ឋា ច បាបធម្មា។ គេលញ្ញបដិបក្ខោ អគេលញ្ញំ , តញ្ញាវោ លក្ខណំ ឯតាសន្តិ **អគេលញ្ញភាវលក្ខណា**។ យថាវុត្តគេលញ្ញនិម្មទ្ទនេនេវ នត្ថិ ឯតាសំ អាទីនវោ ទោសោ, ន វា ឯតា អាទីនំ កបណំ វន្តិ បវត្តន្តីតិ និរាទីនវា, តេនាការេន បច្ចុបតិដ្ឋន្តិ, តំ វា សម្បយុត្តេសុ បច្ចុបដ្ឋបេន្តីតិ **និរាទីនវបច្ចុបដ្ឋានា**។

កាយសម្ពន្ធី, ចិត្តសម្ពន្ធី ច ឧជុភាវោតិ លក្ខិតព្ពតាយ **កាយចិត្តអជ្ជវលក្ខណា**។ កាយចិត្តានំ នង្គលសីសចន្ទកោដិគោមុត្តវង្កតាសង្ខាតានំ កុដិលភាវានំ និម្មទ្ទនតោ **កាយចិត្តកុដិលភាវនិម្មទ្ទនរសា**។ តតោ ឯវ សព្ពថាបិ អជិម្ហភាវេន បច្ចុបតិដ្ឋន្តិ, សម្បយុត្តានំ វា អជិម្ហតំ បច្ចុបដ្ឋបេន្តីតិ **អជិម្ហតាបច្ចុបដ្ឋានា**។ “សន្តទោសបដិច្ឆាទនលក្ខណា មាយា, អសន្តគុណសម្ភាវនលក្ខណំ សាឋេយ្យ”ន្តិ ឯវំ វុត្តា តទាការប្បវត្តា អកុសលាខន្ធា, តទេកដ្ឋា ច សំកិលេសធម្មា **មាយាសាឋេយ្យាទិកា**។ ឯត្ថ ច ចិត្តបស្សទ្ធិអាទីហិ ចិត្តមេវ បស្សទ្ធំ, លហុ, មុទុ, កម្មញ្ញំ, បគុណំ, ឧជុ ច ហោតិ។ កាយបស្សទ្ធិអាទីហិ បន រូបកាយោបិ។ តេនេវេត្ថ ភគវតា ធម្មានំ ទុវិធតា វុត្តា, ន សព្ពត្ថ។

៤៧១. ឆន្ទនំ **ឆន្ទោ,** អារម្មណេន អត្ថិកតា។ “ឆន្ទោ កាមោ”តិអាទីសុ (វិភ. ៥៦៤) បន តណ្ហាបិ វុច្ចតិ, “ឆន្ទំ ជនេតិ វាយមតី”តិអាទីសុ (វិភ. ៤៣២) វីរិយម្បីតិ តតោ និវត្តនត្ថំ “**កត្តុកាមតាយេតំ អធិវចន**”ន្តិ វុត្តំ។ **កត្តុកាមតា** វុច្ចតិ ករណិច្ឆា។ ចេតសិកស្ស ច ធម្មស្ស សារម្មណត្តា ករណិច្ឆា នាម អាលម្ពនស្ស អាលម្ពិតុកាមតាមុខេនេវ ហោតីតិ អារម្មណករណិច្ឆាលក្ខណោ ឆន្ទោ **កត្តុកាមតាលក្ខណោ** វុត្តោ។ តេនេវាហ “**អារម្មណបរិយេសនរសោ, អារម្មណេន អត្ថិកតាបច្ចុបដ្ឋានោ**”តិ ច។ យទគ្គេន បនាយំ អត្តនោ អារម្មណបរិយេសនរសោ, តទគ្គេន សម្បយុត្តានម្បិ ហោតិយេវ ឯការម្មណតាយ តេន តេសំ។ តេនេវាហ “**អារម្មណគ្គហណេ ចាយំ ចេតសោ ហត្ថប្បសារណំ វិយ ទដ្ឋព្ពោ**”តិ។ ស្វាយំ កុសលេសុ ឧប្បន្នោ កុសលច្ឆន្ទោតិ វុច្ចតិ យោនិសោមនសិការសមុដ្ឋានត្តា។

៤៧២. អធិមុច្ចនំ អារម្មណេ សន្និដ្ឋានវសេន វេទិតព្ពំ, ន បសាទនវសេន។ យថា តថា វា ហិ អារម្មណេ និច្ឆយនំ អធិមុច្ចនំ អនធិមុច្ចន្តស្ស បាណាតិបាតាទីសុ, ទានាទីសុ វា បវត្តិយា អភាវា, សទ្ធា បន បសាទនីយេសុ បសាទាធិមោក្ខាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ វោដ្ឋព្ពនំ បន យថា សន្តីរិតេ អត្ថេ និច្ឆយនា

ការេន បវត្តិត្វា បរតោ ត្តមានានំ តថា បវត្តិយា បច្ចយោ ហោតិ។ យទិ ឯវំ, វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តេសុ កថន្តិ? តេសម្បិ ឯកំសេនេវ សំសប្បនាការស្ស បច្ចយតាយ ទដ្ឋព្ពំ។ ទារកស្ស វិយ តតោ ចិតោ ច សំសប្បនស្ស "ករិស្សាមិ ន ករិស្សាមី"តិ អនិច្ឆយស្ស បដិបក្ខកិរិយា **អសំសប្បនំ**, យេសុ ចិត្តុប្បាទេសុ អយំ សន្និដ្ឋាន លក្ខណោ អធិមោក្ខោ, តេសំ អារម្មណធម្មោ ឯវ **សន្និដ្ឋេយ្យធម្មោ**។

៤៧៣. **កិរិយា ការោ**តិ ការសទ្ទស្ស ភាវសាធនតមាហ។ **មនម្ហិ ការោ**តិ មនសិ អារម្មណស្ស ករណំ។ យេន ហិ មនោ អារម្មណេ ករីយតិ អារម្មណេនស្ស សំយោជនតោ, តតោ ឯវ តេន អារម្មណម្បិ មនសិ ករីយតីតិ។ **បុរិមមនតោ**តិ ភវង្គមនតោ។ **វិសទិសមនន្តិ** វីថិជវនំ មនំ **ករោតី**តិ មនសិការសាមញ្ញេន វីថិជវនបដិបាទកេ ទស្សេតិ។

សម្បយុត្តធម្មេ អារម្មណាភិមុខំ សារេន្តោ វិយ ហោតីតិ មនសិការោ **សារណលក្ខណោ** វុត្តោ។ សតិយា អសម្មុស្សនវសេន វិសយាភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានតា, មនសិការស្ស បន សំយោជនវសេន អារម្មណាភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានតាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ អារម្មណបដិបាទកស្ស សង្ខារក្ខន្ធបរិយាបន្នតាវចនំ ឥតរមនសិការានំ តទញ្ញក្ខន្ធបរិយាបន្នតាមត្តំ ជោតេតីតិ តថាជោតិតំ តំ វិញ្ញាណក្ខន្ធេ ឋិតាវេត្វា ទស្សេតុំ "**វីថិបដិបាទកោ**"តិអាទិ វុត្តំ។

៤៧៤. **តេសុ ធម្មេសូ**តិ យេសុ ធម្មេសុ សយំ ឧប្បន្នា, តេសុ អត្តនា សម្បយុត្តេសុ ចិត្តចេតសិកធម្មេសុ។ អនារម្មណត្តេបិ ហិ តេសុ សមប្បវត្តេសុ ឧទាសិនភាវតោ "**តត្រមជ្ឈត្តតា**"តិ វុច្ចតិ។ **សមវាហិតលក្ខណា**តិ សមំ អវិសមំ យថាសកកិច្ចេសុ បវត្តនលក្ខណា។ ឧទាសិនភាវេន បវត្តមានាបិ ហេសា សម្បយុត្តធម្មេ យថាសកកិច្ចេសុ បវត្តេតិ, យថា រាជា តុណ្ហី និសិន្នោបិ អត្ថករណេ ធម្មដ្ឋេ យថាសកកិច្ចេសុ អប្បមត្តេ បវត្តេតិ។ អលីនានុទ្ធតបវត្តិបច្ចយតា **ឩនាធិកតានិវារណរសា**, កិច្ចវសេន ចេតំ វុត្តំ។ យទិ ឯវំ, សហជាតាធិបតិនោ កថន្តិ? តម្បិ តស្សា កិច្ចមេវ។ យំ សហជាតធម្មានំ អធិបតិភាវោតិ, តស្សាបិ តថាបវត្តនមេវាតិ នាយំ ទោសោ។ "ឥទំ និហីនកិច្ចំ ហោតុ, ឥទំ អតិរេកតរកិច្ច"ន្តិ ឯវំ បក្ខបាតវសេន វិយ បវត្តិ **បក្ខបាតោ**, តំ ឧបច្ឆិន្ទន្តី វិយ ហោតីតិ អធិប្បាយោ។

"**អនិយតេសុ ឥច្ឆន្តី**"តិ ឥមិនា ចេតសិកន្តរភាវេន ឥច្ឆន្តីតិ ទស្សេតិ។ **អទោសោយេវ មេត្តា**។ តថា ហិ សោយេវ "មេត្តា មេត្តាយនា"តិអាទិនា (ធ. ស. ១០៦២) និទ្ទិដ្ឋោ។ **ឧបេក្ខា**តិ យំ ឧបេក្ខំ មេត្តាយ សទ្ធឹ បរិកប្បេន្តិ, សា **តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខាយេវ**។

៤៧៥. **កាយទុច្ចរិតាទិវត្ថូន**ន្តិ បរបាណបរធនបរឥត្ថិអាទីនំ។ **អមទ្ទនំ** មទ្ទនបដិបក្ខភាវោ។ កាយទុច្ចរិតាទិវត្ថុតោ សង្កោចនកិរិយាបទេសេន កាយទុច្ចរិតាទិតោ ឯវ សង្កោចនកិរិយា វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ វិរតិយោ ទុច្ចរិតវត្ថុនោ **អកិរិយបច្ចុបដ្ឋានា** យុជ្ជន្តិ, អថ ខោ ទុច្ចរិតស្ស, វិរតីនញ្ច សោរច្ចវសេន សង្កោចនំ, អកិរិយានញ្ច ហិរោត្តប្បានំ ជិគុច្ឆនាទិវសេនាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។

៤៧៦. **សង្ខារា**តិ សង្ខារក្ខន្ធធម្មេ សន្ធាយាហ។ តេ ហិ ឥជាធិប្បេតា, អញ្ញថា អដ្ឋតឹសាតិ វត្តព្ពំ សិយា។ យថា ចិត្តំ, ឯវំ តំសម្បយុត្តធម្មាបិ ទុតិយេ សសង្ខារា ឯវាតិ អាហ "**សសង្ខារភាវមត្តមេវ ហេត្ថ វិសេសោ**"តិ។ **អវសេសា** បឋមេ វុត្តធម្មា។

អវសេសា បញ្ចមេន សម្បយោគំ គច្ឆន្តីតិ ឯត្ថ កថំ ករុណាមុទិតាឧបេក្ខាសហគតេ សម្ភវន្តីតិ? បុព្ពភាគភាវតោ។ អប្បនាប្បត្តា ឯវ ហិ ករុណាមុទិតា ឧបេក្ខាសហគតា ន ហោន្តិ, តតោ អញ្ញត្ថ បន ឧបេក្ខាសហគតាបិ ហោន្តីតិ អាចរិយា។

សុវិសុទ្ធស្ស កាយកម្មាទិកស្ស ចិត្តសមាធានវសេន រូបារូបាវចរកុសលប្បវត្តិ, ន កាយកម្មាទីនំ សោធនវសេន, នាបិ ទុច្ចរិតទុរាជីវានំ សមុច្ឆិន្ទនបដិប្បស្សម្ភនវសេនាតិ មហគ្គតចិត្តុប្បាទេសុ វិរតីនំ អសម្ភវោយេវាតិ អាហ "**ឋបេត្វា វិរតិត្តយ**"ន្តិ។ **តតោ**តិ រូបាវចរបឋមេ វុត្តចេតសិកតោ។ **តេយេវា**តិ រូបាវចរបញ្ចមេ វុត្តចេតសិកា ឯវ។ យទិ ឯវំ រូបាវចរតោ កោ វិសេសោតិ អាហ "**អរូបាវចរភាវោយេវ ហិ ឯត្ថ វិសេសោ**"តិ។

បឋមជ្ឈានិកេតិ បឋមជ្ឈានវតិ។ **មគ្គវិញ្ញាណេ**តិ ចតុព្ពិធេបិ មគ្គវិញ្ញាណេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្វាតិ សម្ពន្ធោ។ **ទុតិយជ្ឈានិកាទិភេទេ មគ្គវិញ្ញាណេ**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន តតិយចតុត្ថបញ្ចមជ្ឈានិកានិ សង្គណ្ហាតិ។ "វុត្តនយេនា"តិ វុត្តំ កឹ អវិសេសេនាតិ ចោទនាយនេ តំ ទស្សេន្តោ "**ករុណាមុទិតាន**"ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ មគ្គ

វិញ្ញាណានំ និព្ពានារម្មណត្តា, ករុណាមុទិតានញ្ច សត្តារម្មណត្តា ន តាសំ តត្ថ សម្ភវោ។ មគ្គធម្មេសុ ច បាទកាទិនិយមេន កទាចិ សម្មាសង្កប្បវិរហោ សិយា , ន បន វិរតិវិរហោ កាយទុច្ចរិតាទីនំ សមុច្ឆិន្ទនវសេនេវ អរិយមគ្គស្ស បវត្តនតោតិ **និយតវិរតិតា**។

៤៧៨. **ន ហិរិយតិ** ន លជ្ជតីតិ **អហិរិកោ**, បុគ្គលោ, ចិត្តំ, តំសម្បយុត្តធម្មសមុទាយោ វា។ ''អហិរិក្ក''ន្តិ វត្តព្ពេ ឯកស្ស កការស្ស លោបំ កត្វា **''អហិរិក''**ន្តិ វុត្តំ។ ''ន ឱត្តប្ប''ន្តិ ឱត្តប្បស្ស បដិបក្ខភូតំ ធម្មមាហ។ **អជិគុច្ឆនំ** អហីឡនំ។ **អលជ្ជា** អវិរិឡា។ **តេហេវា**តិ កាយទុច្ចរិតាទីហិ ឯវ។ **អសារជ្ជំ** និព្ភយតា។ **អនុត្តាសោ** អសម្ភមោ។ **វុត្តបដិបក្ខវសេនា**តិ អលជ្ជនាការេន បាបានំ ករណរសំ អហិរិកំ, អនុត្តាសាការេន អនោត្តប្បំ, វុត្តប្បការេនេវ បាបតោ អសង្កោចនបច្ចុបដ្ឋានានិ អត្តនិ, បរេសុ ច អគារវបទដ្ឋានានិ។ គាមសូករស្ស វិយ អសុចិតោ កិលេសាសុចិតោ អជិគុច្ឆនំ អហិរិកេន ហោតិ, សលភស្ស វិយ អគ្គិតោ បាបតោ អនុត្តាសោ អនោត្តប្បេន ហោតីតិ ឯវំ វុត្តប្បដិបក្ខវសេន វិត្ថារោ វេទិតព្ពោ។

៤៧៩. **លុព្ភន្តិ តេនា**តិអាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តនយានុសារេន វេទិតព្ពំ។ **លុព្ភន្តី**តិ អភិគិជ្ឈន្តិ។ **មុយ្ហន្តី**តិ ន ពុជ្ឈន្តិ។ **អារម្មណគ្គហណំ** ''មម ឥទ''ន្តិ តណ្ហាភិនិវេសវសេន អភិនិវិស្ស អារម្មណស្ស អវិស្សជ្ជនំ, ន អារម្មណករណមត្តំ។ **អភិសង្គោ** អភិមុខភាវេន អាសត្តិ។ **អបរិច្ចាគោ** អវិជហនំ, ទុម្មោចនីយតា វា។ **អស្សាទទស្សនំ** អស្សាទទិដ្ឋិ។ ''អស្សាទានុបស្សិនោ ច តណ្ហា បវឌ្ឍតី''តិ (សំ. និ. ២.៥២, ៥៤, ៥៧) ហិ វុត្តំ។

៤៨០. ធម្មសភាវស្ស យាថាវតោ អទស្សនំ **ចិត្តស្ស អន្ធភាវោ។ អញ្ញាណំ** ញាណបដិបក្ខោ។ សម្បដិវិជ្ឈិតុំ អសមត្ថតា **អសម្បដិវេធោ**។ យថា ញាណំ អារម្មណសភាវំ បដិវិជ្ឈិតុំ ន លព្ភតិ, មោហស្ស តថា បវត្តិ **អារម្មណសភាវច្ឆាទនំ**។ អសម្មាបដិបត្តិំ បច្ចុបដ្ឋបេតិ, សម្មាបដិបត្តិយា បដិបក្ខភាវេន គយ្ហតីតិ វា **អសម្មាបដិបត្តិបច្ចុបដ្ឋានោ**។ យស្ស ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស អន្ធករណំ អន្ធការោ, តថា បច្ចុបតិដ្ឋតីតិ **អន្ធការបច្ចុបដ្ឋានោ**។

៤៨១. **មិច្ឆា**តិ ធម្មសភាវស្ស វិបរីតំ, និច្ចាទិតោតិ អត្ថោ។ **អយោនិសោ អភិនិវេសោ** អនុបាយាភិនិវេសោ ឧប្បថាភិនិវេសោ។ ធម្មសភាវំ អតិក្កមិត្វា បរតោ អាមសនំ **បរាមាសោ**។ វិបរីតគ្គាហវសេន ''ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ''ន្តិ (ម. និ. ២.១៨៧, ២០២, ២០៣; ៣.២៧-២៩) អភិនិវិសនំ **មិច្ឆាភិនិវេសោ**។

៤៨២. យស្ស ធម្មស្ស វសេន ឧទ្ធតំ ហោតិ ចិត្តំ, តំសម្បយុត្តធម្មា វា, សោ ធម្មោ **ឧទ្ធច្ចំ។ អវូបសមោ**តិ អសន្និសិន្នអប្បសន្នភាវមាហ។ **អនវដ្ឋានរស**ន្តិ ចលនកិច្ចំ។ **ភន្តត្ត**ន្តិ បរិព្ភមនាការំ។ **ចេតសោ អវូបសមេ**តិ និប្ផាទេតព្ពេ បយោជនេ ភុម្មំ, អវូបសមបច្ចយភូតំ អារម្មណំ វា ''អវូបសមោ''តិ វុត្តំ។ អកុសលធម្មានំ ឯកន្តនិហីនតាយ **''អកុសលភាវេន ច លាមកត្ត''**ន្តិ វុត្តំ។

៤៨៣. ថិនមិទ្ធមេត្ថ អនិយតំ, ន មានាទីតិ ថិនមិទ្ធស្ស អនិយតតា ច ឯត្ថ ទុតិយចិត្តេ បឋមាកុសលតោ វិសេសោ។

អនុស្សាហនាវសីទនភាវេន សំហតភាវោ ថិនំ, តេន យោគតោ ចិត្តំ ថិនំ, តស្ស ភាវោតិ **ថិនតា**។ អសមត្ថតាវិឃាតវសេន អកម្មញ្ញតា មិទ្ធំ។ យស្មា តតោ ឯវ តេន សម្បយុត្តធម្មា មេធិតា វិហតសាមត្ថិយា ហោន្តិ, តស្មា **''មិទ្ធនតា មិទ្ធ''**ន្តិ វុត្តំ។ **អនុស្សាហលក្ខណ**ន្តិ ឧស្សាហបដិបក្ខលក្ខណំ។ វីរិយស្ស អវនោទនំ ខិបនំ **វីរិយាវនោទនំ**។ សម្បយុត្តធម្មានំ សំសីទនាការេន បច្ចុបតិដ្ឋតិ, តេសំ វា សំសីទនំ បច្ចុបដ្ឋបេតីតិ **សំសីទនបច្ចុបដ្ឋានំ។ អកម្មញ្ញតាលក្ខណ**ន្តិ ឯត្ថ កាមំ ថិនម្បិ អកម្មញ្ញសភាវមេវ, តំ បន ចិត្តស្ស, មិទ្ធំ វេទនាទិក្ខន្ធត្តយស្សាតិ អយមេត្ថ វិសេសោ។ តថា ហិ បាឡិយំ ''តត្ថ កតមំ ថិនំ? យា ចិត្តស្ស អកល្លតា អកម្មញ្ញតា។ តត្ថ កតមំ មិទ្ធំ? យា កាយស្ស អកល្លតា អកម្មញ្ញតា''តិ (ធ. ស. ១១៦២-១១៦៣) ច អាទិនា ឥមេសំ និទ្ទេសោ បវត្តោ។ **ឱនហនំ** វិញ្ញាណទ្វារានំ បិទហនំ។ **លីនតា** លីនាការោ អារម្មណគ្គហណេ សង្កោចោ។ យស្មា ថិនេន ចិត្តស្សេវ សំហននំ ហោតិ, មិទ្ធេន បន វេទនាទិក្ខន្ធត្តយស្ស វិយ រូបកាយស្សាបិ, តស្មា តំ បចលាយិកានិទ្ទំ បច្ចុបដ្ឋបេតីតិ **បចលាយិកានិទ្ទាបច្ចុបដ្ឋានំ** វុត្តំ។ **អរតិ** បន្តសេនាសនេសុ, អធិកុសលធម្មេសុ ច អរោចនា។ **វិជម្ភិកា** វិជម្ភនសង្ខាតស្ស កាយទុដ្ឋុល្លស្ស ការណភូតា សំកិលេសប្បវត្តិ។ **អរតិវិជម្ភិកាទីសូ**តិ ច **អាទិ**-សទ្ទេន តន្ទិអាទីនំ គហណំ។ និប្ផាទេតព្ពេ បយោជនេ ចេតំ ភុម្មវចនំ។

អវសេសា សោឡស។ មានោ បនេត្ថ អនិយតោ ហោតិ, តេន សទ្ធិំ សត្តរសេវ ហោន្តិ។ បដ្ឋានេ ហិ ''សំយោជនំ ធម្មំ បដិច្ច សំយោជនោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ ហេតុបច្ចយា''តិ ឯត្ថ ចតុក្ខត្តុំ កាមរាគេន, តិក្ខត្តុំ បដិឃេន ច មានោ វិចិកិច្ឆា ភវរាគោតិ តយោបេតេ សកទាគាមិនោ សំយោជនានំ សំយោជនេហិ ទសវិធា

យោជនាតិ ទស្សិតាយ ទសវិធាយ យោជនាយ “កាមរាគសំយោជនំ បដិច្ច មានសំយោជនំ អវិជ្ជាសំយោជន”ន្តិ (បដ្ឋា. ៣.៤.១) វត្វា “កាមរាគសំយោជនំ បដិច្ច អវិជ្ជាសំយោជន”ន្តិ (បដ្ឋា. ៣.៤.១) តថា “មានសំយោជនំ បដិច្ច ភវរាគសំយោជនំ អវិជ្ជាសំយោជន”ន្តិ (បដ្ឋា ៣.៤.១) វត្វា “ភវរាគសំយោជនំ បដិច្ច អវិជ្ជាសំយោជន”ន្តិ (បដ្ឋា. ៣.៤.១) ច ឯវមាគតាហិ យោជនាហិ មានស្ស អនិយតភាវោ បកាសិតោ។ យទិ ហិ មានោ និយតោ សិយា, កាមរាគស្ស មានរហិតា បវត្តិ ន សិយា, តថា ភវរាគស្ស។ ឯវំ សតិ បដ្ឋានេ ចតុក្ខត្តុំ កាមរាគេន យោជនា ន សិយា, តិក្ខត្តុំយេវ សិយា។ ភវរាគមូលិកា ច ន សិយា។ ឯវញ្ច សំយោជនានំ សំយោជនេហិ អដ្ឋវិធេន យោជនា សិយា, ន ទសវិធេន។ ទសវិធាវ ច ទស្សិតាតិ។ សេយ្យាទិវសេន ឧច្ចតោ នមនំ **ឧន្នតិ**។ ឧន្នមនវសេនេវ **សំបគ្គហរសោ**។ ន វីរិយំ វិយ តំតំកិច្ចសាធនេ អត្តស្សុហនវសេន។ ឱមានស្សាបិ អត្តានំ អវំ កត្វា គហណម្បិ សម្បគ្គហណវសេនេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ កេតុ វុច្ចតិ អច្ចុគ្គតធជោ, ឥធ បន កេតុ វិយាតិ កេតុ, ឧឡារតមាទិភាវោ។ តំ កេតុភាវសង្ខាតំ កេតុំ កាមេតីតិ កេតុកម្យំ, ចិត្តំ។ យស្ស ធម្មស្ស វសេន កេតុកម្យំ, សា **កេតុកម្យតា**។ “អហ”ន្តិ បវត្តនតោ មានស្ស ទិដ្ឋិសទិសី បវត្តីតិ សោ ទិដ្ឋិយា សទ្ធឹ ឯកចិត្តុប្បាទេ ន បវត្តតិ, អត្តសិនេហសន្និស្សយោ ចាតិ អាហ **“ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តលោភបទដ្ឋានោ”**តិ។

ឯត្ថាបិ ចាតិ **ច**-សទ្ទេន ថិនមិទ្ធំ អាកឌ្ឍតិ។

៤៨៥. **ទុស្សន្តី**តិ ព្យាបជ្ជន្តិ។ **ចណ្ឌិក្កំ** កុជ្ឈនំ។ អត្តនោ បវត្តិអាការវសេន, វិរូបសំសប្បនកអនិដ្ឋរូបសមុដ្ឋាបនវសេន ច **វិសប្បនរសោ**។ កាយស្ស វិជ្ឈត្តភាវាបាទនតោ **អត្តនោ និស្សយទហនរសោ**។ ទុស្សនំ អត្តនោ, បរស្ស ច ឧបភោគផលកាលេសុ អនិដ្ឋត្តា **វិសសំសដ្ឋបូតិមុត្តំ វិយ ទដ្ឋព្ពោ**តិ សព្ពេន សព្ពំ អគ្គហេតព្ពតំ ទស្សេតិ។

៤៨៦. យំ បរសម្បត្តីសុ ឥស្សាករណំ, សា ឥស្សាតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“ឥស្សាយនា ឥស្សា”**តិ ។ **ឧសូយនំ** អសហនំ។ **តត្ថេវា**តិ បរសម្បត្តីសុ ឯវ។ អភិរតិបដិបក្ខភូតំ ឥស្សាយ កិច្ចំ, ន អភិរតិយា អភាវមត្តន្តិ អាហ **“អនភិរតិរសា”**តិ។

៤៨៧. មច្ឆរយោគេន “មច្ឆរី”តិ បវត្តមានំ មច្ឆរិសទ្ទំ គហេត្វា អាហ **“មច្ឆរភាវោ មច្ឆរិយ”**ន្តិ។ និរុត្តិនយេន បន មា ឥទំ អច្ឆរិយំ អញ្ញេសំ ហោតុ, មយ្ហមេវ ហោតូតិ មច្ឆរិយន្តិ បោរាណា។ តំ មច្ឆរិយំ វុច្ចមានានិ លក្ខណាទីនិ បរិយាទាយ តិដ្ឋតិ។ **សង្កោចនបច្ចុបដ្ឋាន**ន្តិ អត្តសម្បត្តីនំ បរេហិ អសាធារណភាវករណេន សង្កោចនបច្ចុបដ្ឋានំ។ កដុកាការគតិ **កដុកញ្ចុកតា។ អត្តសម្បត្តិ** អាវាសាទិ។

៤៨៨. **កុកត**ន្តិ ឯត្ថ អកតម្បិ កុកតមេវ។ ឯវញ្ហិ វត្តារោ ហោន្តិ “យំ មយា ន កតំ, តំ កុកត”ន្តិ។ តថា ហិ វក្ខតិ “កតាកតានុសោចនរស”ន្តិ។ ឯវំ កតាកតំ ទុច្ចរិតំ, សុចរិតញ្ច កុកតំ, តំ អារព្ភ វិប្បដិសារវសេន បវត្តំ បន ចិត្តំ តំសហចរិតតាយ ឥធ “កុកត”ន្តិ គហេត្វា **“តស្ស ភាវោ កុក្កុច្ច”**ន្តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ បច្ឆា អនុតាបនំ វិពាធនំ **បច្ឆានុតាបោ**។ យថាបវត្តស្ស កតាកតាការវិសិដ្ឋស្ស ទុច្ចរិតសុចរិតស្ស អនុសោចនវសេន វិរូបំ បដិសរណំ **វិប្បដិសារោ**។ បរាយត្តតាហេតុតាយ **ទាសព្យមិវ ទដ្ឋព្ពំ**។ យថា ហិ ទាសព្យេ សតិ ទាសោ បរាយត្តោ ហោតិ, ឯវំ កុក្កុច្ចេ សតិ តំសមង្គី។ ន ហិ សោ អត្តនោ ធម្មតាយ កុសលេ បវត្តិតុំ សក្កោតិ។ អថ វា កតាកតា កុសលកុសលានុសោចនេ អាយត្តតាយ តទុភយវសេន កុក្កុច្ចេន តំសមង្គី ហោតីតិ តំ ទាសព្យំ វិយ ហោតីតិ។

អនិយតេសុ ឥស្សាទីសុ **ថិនមិទ្ធសម្ពោវេ** ចាតិ **ច**-សទ្ទំ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។

៤៩០. **បវត្តិដ្ឋិតិមត្តោ**តិ ខណដ្ឋិតិមត្តោ។ “និវាតេ ទីបច្ចីនំ ឋិតិ វិយា”តិ ហិ ឯវំ វុត្តចិត្តដ្ឋិតិ វិយ សន្តានដ្ឋិតិយា បច្ចយោ ភវិតុំ អសមត្ថោ និច្ឆយាភាវេន អសណ្ឋហនតោ ចេតសោ បវត្តិបច្ចយមត្តតាយ បវត្តិដ្ឋិតិមត្តោ។ តេនាហ **“ទុព្ពលោ សមាធី”**តិ។ **វិគតា ចិកិច្ឆា**តិ ចិកិច្ឆិតុំ ទុក្ករតាយ វុត្តំ, ន សព្ពថា វិចិកិច្ឆាយ ចិកិច្ឆាភាវតោតិ តទត្ថមត្តំ ទស្សេតិ។ “ឯវំ នុ ខោ, ននុ ខោ”តិអាទិនា សំសប្បនវសេន សេតីតិ **សំសយោ។ កម្បនរសា**តិ នានារម្មណេ ចិត្តស្ស កម្បនកិច្ចា។ ឧទ្ធច្ចញ្ហិ អត្តនា គហិតាការេ ឯវ បត្វា ភមតីតិ ឯការម្មណស្មឹយេវ វិប្ផន្ទនវសេន បវត្តតិ។ វិចិកិច្ឆា បន យទិបិ រូបាទីសុ ឯកស្មឹយេវ អារម្មណេ ឧប្បជ្ជតិ, តថាបិ “ឯវំ នុ ខោ, ននុ ខោ, ឥទំ នុ ខោ, អញ្ញំ នុ ខោ”តិ អញ្ញំ គហេតព្ពាការំ អបេក្ខតីតិ នានារម្មណេ កម្បនំ ហោតីតិ។ អនិច្ឆយំ ទ្វេឡ្ហកំ បច្ចុបដ្ឋបេតីតិ **អនិច្ឆយបច្ចុបដ្ឋានា**។ អនេកំសស្ស អារម្មណេ នានាសភាវស្ស គហណាការេន បច្ចុបតិដ្ឋតីតិ **អនេកំសគាហបច្ចុបដ្ឋានា**។

៤៩១. សត្តារម្មណត្តាតិ សត្តបញ្ញត្តិអារម្មណត្តា។ ននុ ច បញ្ញត្តិអារម្មណាបិ វិបាកា ហោន្តីតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**ឯកន្តបរិត្តារម្មណា ហិ កាមាវចរវិបាកា**”តិ។ **វិរតិយោបិ វិបាកេសុ ន សន្តី**តិ ឯត្ថាបិ ននុ កេសុចិ វិបាកេសុ វិរតិយោបិ សន្តីតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ “**បញ្ច សិក្ខាបទា កុសលាយេវាតិ ហិ វុត្ត**”ន្តិ, តេន លោកិយវិបាកេសុ វិរតិយោ ន សន្តីតិ ទស្សេតិ។

តេសន្តិ រូបាវចរាទិវិបាកវិញ្ញាណានំ។ ជនេតព្ពជនកសម្ពន្ធេ ហិ ឥទំ សាមិវចនំ។

៤៩២. តេតិ តេ អហេតុកកិរិយសង្ខារា។ តត្ថ កុសលវិបាកមនោធាតុសម្បយុត្តេហិ សមានា អហេតុកកិរិយមនោធាតុសម្បយុត្តា, សោមនស្សសហគតសន្តីរណសម្បយុត្តេហិ សមានា ហសិតុប្បាទសម្បយុត្តា, ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណសម្បយុត្តេហិ សមានា វោដ្ឋព្ពនសម្បយុត្តាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តេន “**កុសល…បេ…. សមានា**”តិ វត្វា តតោ លព្ភមានំ វិសេសំ ទស្សេតុំ “**មនោវិញ្ញាណធាតុទ្វយេ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **វីរិយសព្ភាវតោ ពលប្បត្តោ សមាធិ ហោតិ** “វីរិយន្តំ ពល”ន្តិ កត្វា។

សមុច្ឆេទវិរតីហិ ឯវ អរហន្តានំ វិរមនកិច្ចស្ស និដ្ឋិតត្តា កិរិយចិត្តេសុ វិរតិយោ ន សន្តីតិ អាហ “**ឋបេត្វា វិរតិយោ**”តិ។ កាមាវចរសហេតុកកិរិយសង្ខារានំ កាមាវចរកុសលេហិ វិរតិកតោ វិសេសោ អត្ថិ, មហគ្គតេសុ បន តាទិសោបិ នត្ថីតិ អាហ “**សព្ពាការេនបី**”តិ, ធម្មតោ, អារម្មណតោ, បវត្តិអាការតោតិ សព្ពបការេនបីតិ អត្ថោ។

ឥតិ សង្ខារក្ខន្ធេ វិត្ថារកថាមុខវណ្ណនា។

អតីតាទិវិភាគកថាវណ្ណនា

អភិធម្មន្តោគធម្បិ សុត្តន្តភាជនីយំ សុត្តន្តនយោ ឯវ, ឯកន្តអភិធម្មនយោ បន អភិធម្មភាជនីយន្តិ អាហ “**អភិធម្មេ បទភាជនីយនយេនា**”តិ។

៤៩៣. ភគវតា បន ឯវំ ខន្ធា វិត្ថារិតាតិ សម្ពន្ធោ។ តស្មា ឥមាយបិ បាឡិយា វសេន ខន្ធានំ សំវណ្ណនំ ករិស្សាមាតិ អធិប្បាយោ។ **យំ កិញ្ចី**តិ ឯត្ថ **យ**ន្តិ សាមញ្ញេន អនិយមទស្សនំ។ **កិញ្ចី**តិ បការភេទំ អាមសិត្វា អនិយមទស្សនំ។ ឧភយេនាបិ អតីតំ វា…បេ…. សន្តិកេ វា អប្បំ វា ពហុំ វា យាទិសំ វា តាទិសំ វា នប្បំសកនិទ្ទេសារហំ សព្ពំ ព្យាបេត្វា គណ្ហាតីតិ អាហ “**អនវសេសបរិយាទាន**”ន្តិ។ ឯវំ បន អញ្ញេសុបិ នប្បំសកនិទ្ទេសារហេសុ បសង្គំ ទិស្វា តត្ថ អធិប្បេតត្ថំ អតិច្ច បវត្តនតោ អតិប្បសង្គស្ស និយមនត្ថំ រូបន្តិ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ “**រូបន្តិ អតិប្បសង្គនិយមន**”ន្តិ អាហ។ **យំ កិញ្ចី**តិ ច **យំ**-សទ្ទំ ឯកំ បទំ, សនិបាតំ **កិំ**-សទ្ទញ្ច ឯកំ បទន្តិ គហេត្វា អនិយមេកត្ថទីបនតោ “**បទទ្វយេនាបី**”តិ វុត្តំ។ **អស្សា**តិ រូបស្ស។ **អតីតាទិនា វិភាគំ អារភតិ** អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នន្តិអាទិនា។

៤៩៤. អទ្ធាសន្តតិសមយខណវសេនាតិ ឯត្ថ ចុតិបដិសន្ធិបរិច្ឆិន្នេ កាលេ **អទ្ធា**-សទ្ទោ វត្តតីតិ “អហោសឹ នុ ខោ អហមតីតមទ្ធាន”ន្តិអាទិសុត្តវសេន (ម. និ. ១.១៨; សំ. និ. ២.២០) វិញ្ញាយតិ។ តថា ហិ **ភទ្ទេករត្តសុត្តេ**បិ “អតីតំ នាន្វាគមេយ្យា”តិអាទិនា (ម. និ. ៣.២៧២, ២៧៥, ២៧៦, ២៧៧) អទ្ធាវសេនេវ អតីតាទិភាវោ វុត្តោ។ “តយោមេ, ភិក្ខវេ, អទ្ធា, កតមេ តយោ? អតីតោ អទ្ធា អនាគតោ អទ្ធា បច្ចុប្បន្នោ អទ្ធា”តិ (ទី. និ. ៣.៣០៥; ឥតិវុ. ៦៣) បន បរមត្ថតោ បរិច្ឆិជ្ជមានោ អទ្ធា **និរុត្តិបថសុត្ត**វសេន ខណបរិច្ឆិន្នោ វុត្តោ។ តត្ថ ហិ “យំ, ភិក្ខវេ, រូបំ ជាតំ…បេ…. បាតុភូតំ។ អត្ថីតិ តស្ស សង្ខា”តិ (សំ. និ. ៣.៦២) វិជ្ជមានស្ស បច្ចុប្បន្នតា, តតោ បុព្ពេ, បច្ឆា ច អតីតានាគតតា វុត្តា។ តទញ្ញសុត្តេសុ បន យេភុយ្យេន ចុតិបដិសន្ធិបរិច្ឆិន្នោ អតីតាទិកោ អទ្ធា វុត្តោតិ សោ ឯវ ឥធាបិ “អទ្ធាវសេនា”តិ វុត្តោ។

សីតំ សីតស្ស សភាគោ, តថា ឧណ្ហំ ឧណ្ហស្ស។ យំ បន សីតំ, ឧណ្ហំ វា សរីរេ សន្និបតិតំ សន្តានវសេន បវត្តមានំ អន្ទូនំ អនធិកំ ឯកាការំ, តំ ឯកោ ឧតូតិ វុច្ចតីតិ សភាគឧតុនោ អនេកត្តា **ឯក**-គ្គហណំ កតំ, ឯវំ អាហារេបិ។ **ឯកវីថិឯកជវនសមុដ្ឋាន**ន្តិ បញ្ចទ្វារមនោទ្វារវសេន វុត្តំ។ សន្តតិសមយកថា វិបស្សកានំ ឧបការត្ថាយ អដ្ឋកថាសុ កថិតា។ ជនកោ ហេតុ, ឧបត្ថម្ភកោ បច្ចយោ, តេសំ ឧប្បាទនំ, ឧបត្ថម្ភនញ្ច កិច្ចំ។ យថា ពីជស្ស អង្កុរុប្បាទនំ, បថវីអាទីនញ្ច តទុបត្ថម្ភនំ, កម្មស្ស កដត្តារូបវិបាកុប្បាទនំ, អាហារាទីនំ តទុបត្ថម្ភនំ, ឯវំ ឯកេកស្ស កលាបស្ស, ចិត្តុប្បាទស្ស ច ជនកានំ កម្មានន្តរាទិបច្ចយភូតានំ, ឧបត្ថម្ភកានញ្ច សហជាតបុរេជាតបច្ឆាជាតានំ កិច្ចំ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពំ។ ឯវំ ឧតុអាទីនំ សភាគវិសភាគតាសម្ភវតោ តំសមុដ្ឋានានំ

រូបានំ សន្តតិវសេន អតីតាទិវិភាគោ វុត្តោ, កម្មស្ស បន ឯកភវនិព្ពត្តកស្ស សភាគវិសភាគតា នត្ថីតិ តំសមុដ្ឋានានំ រូបានំ សន្តតិវសេន អតីតាទិវិភាគំ អវត្វា ឧបត្ថម្ភកវសេនេវ វុត្តោ។ យទា បន លិង្គបរិវត្តនំ ហោតិ, តទា ពលវតា អកុសលេន បុរិសលិង្គំ អន្តរធាយតិ, ទុព្ពលេន កុសលេន ឥត្ថិលិង្គំ បាតុភវតិ។ ទុព្ពលេន ច អកុសលេន ឥត្ថិលិង្គំ អន្តរធាយតិ, ពលវតា កុសលេន បុរិសលិង្គំ បាតុភវតីតិ កម្មសមុដ្ឋានរូបានម្បិ អត្ថេវ វិសភាគតាតិ តេសម្បិ សន្តតិវសេន អតីតាទិវិភាគោ សម្ភវតិ, សោ បន ន សព្ពកាលិកោតិ ន គហិតោ។

តំតំសមយន្តិ ឯកមុហុត្តាទិកោ សោ សោ សមយោ ឯតស្សាតិ តំតំសមយំ, រូបំ, តំតំសមយវន្តន្តិ អត្ថោ។

តតោ បុព្ពេតិ តតោ ខណត្តយស្ស បរិយាបត្តិតោ បុព្ពេ។ អនុប្បន្នត្តា **អនាគតំ។ បច្ឆា**តិ តតោ បច្ឆា។ ខណត្តយំ អតិក្កន្តត្តា **អតីតំ**។ យស្ស ហេតុកិច្ចំ, បច្ចយកិច្ចញ្ច និដ្ឋិតត្តា អតិក្កន្តំ, តំ **អតីតំ** ឧប្បាទក្ខណេ ហេតុកិច្ចំ, ឧប្បន្នផលត្តា និដ្ឋិតញ្ចាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តីសុបិ ខណេសុ បច្ចយកិច្ចំ។ បថវីអាទីនំ សន្ធារណាទិកំ, ផស្សាទីនំ ផុសនាទិកញ្ច អត្តនោ កិច្ចំ សកិច្ចំ, សកិច្ចស្ស ករណក្ខណោ **សកិច្ចក្ខណោ**, សហ វា កិច្ចេន សកិច្ចំ, យស្មិំ ខណេ សកិច្ចំ រូបំ វា អរូបំ វា ហោតិ, សោ **សកិច្ចក្ខណោ**, តស្មិំ ខណេ បច្ចុប្បន្នំ។ ឯត្ថ ច ខណាទិកថាយំ "**តតោ បុព្ពេ អនាគតំ, បច្ឆា អតីត**"ន្តិ វចនំ អទ្ធាទីសុ វិយ ភេទាភាវតោ និប្បរិយាយំ។ អទ្ធាទិវសេន ហិ អញ្ញេវ ធម្មា អតីតា អញ្ញេ អនាគតា អញ្ញេ បច្ចុប្បន្នា លព្ភន្តិ, ខណាទិវសេន បន នត្ថិ ធម្មតោ ភេទោ, កាលតោ ឯវ ភេទោ។ ឧប្បាទតោ បុព្ពេ អនាគតោ , ខណត្តយេ វត្តមានោ, តតោ បរំ អតីតោតិ និប្បរិយាយា, អទ្ធាបច្ចុប្បន្នាទិ វិយ កេនចិ បរិយាយេន អតីតមនាគតន្តិ ច វត្តព្ពតាភាវតោ។

៤៩៥. ហេដ្ឋា វុត្តំ អជ្ឈត្តិកពាហិរភេទំ សន្ធាយ "**វុត្តនយោ ឯវា**"តិ វត្វា តេន អបរិតុស្សមានេន យទិបិ តត្ថ អជ្ឈត្តមេវ អជ្ឈត្តិកន្តិ សទ្ទត្ថោ លព្ភតិ, តថាបិ អត្ថេវ អជ្ឈត្តអជ្ឈត្តិកសទ្ទានំ, ពហិទ្ធាពាហិរសទ្ទានញ្ច អញ្ញមញ្ញំ អត្ថភេទោ។ តថា ហិ អជ្ឈត្តិកសទ្ទោ សបរសន្តានិកេសុ ចក្ខាទីសុ រូបាទីសុ ពាហិរសទ្ទោ វិយ បវត្តតិ, អជ្ឈត្តសទ្ទោ បន តស្ស តស្ស សត្តស្ស សសន្តានិកេស្វេវ ចក្ខុរូបាទីសុ តតោ អញ្ញេសុ ពហិទ្ធាសទ្ទោ វិយ បវត្តតិ។ តស្មា តមត្ថំ ទស្សេតុំ "**អបិចា**"តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ឥធា**តិ ឥមស្មិំ សុត្តន្តនយេ។ និយកជ្ឈត្តម្បិ ន បុព្ពេ វុត្តអជ្ឈត្តិកមេវ, បរបុគ្គលិកម្បិ ន បុព្ពេ វុត្តពាហិរមេវាតិ អធិប្បាយោ។

៤៩៦. ហីនបណីតភេទោ បរិយាយតោ, និប្បរិយាយតោ ច វេទិតព្ពោតិ សម្ពន្ធោ។ **តទេវ** សុទស្សីនំ រូបំ។ **យត្ថា**តិ យស្មិំ អារម្មណភូតេ។ យំ អារម្មណំ កត្វា អកុសលវិបាកវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, **តំ ហីនំ** អនិដ្ឋភាវតោ។ យំ **កុសលវិបាកំ, តំ បណីតំ** ឥដ្ឋភាវតោ។ យថា ហិ អកុសលវិបាកោ សយំ អនិដ្ឋោ អនិដ្ឋេ ឯវ ឧប្បជ្ជតិ, ន ឥដ្ឋេ, ឯវំ កុសលវិបាកោបិ សយំ ឥដ្ឋោ ឥដ្ឋេ ឯវ ឧប្បជ្ជតិ, ន អនិដ្ឋេ។ តថា ហិ វុត្តំ **អដ្ឋកថាយំ** –

> “អកុសលកម្មជវសេន អនិដ្ឋា បញ្ច កាមគុណា វិភត្តា, កុសលកម្មជំ បន អនិដ្ឋំ នាម នត្ថិ, សព្ពំ ឥដ្ឋមេវ។ កុសលកម្មជវសេន ឥដ្ឋា បញ្ច កាមគុណា វិភត្តា។ កុសលកម្មជញ្ហិ អនិដ្ឋំ នាម នត្ថិ, សព្ពំ ឥដ្ឋមេវា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៦) ច។

តត្ថ មនាបានិបិ កានិចិ ហត្ថិរូបាទីនិ អកុសលកម្មនិព្ពត្តានិ សន្តិ, ន បន តានិ តេសំយេវ ហត្ថិអាទីនំ សុខស្ស ហេតុភាវំ គច្ឆន្តិ។ តស្ស តស្សេវ ហិ សត្តស្ស អត្តនា កតេន កុសលេន និព្ពត្តំ សុខស្ស បច្ចយោ ហោតិ, អកុសលេន និព្ពត្តំ ទុក្ខស្ស។ តស្មា កម្មជានំ ឥដ្ឋានិដ្ឋតា កម្មការកសត្តស្ស វសេន យោជនារហា សិយា។ តត្ថ យំ វុត្តំ “កុសលកម្មជំ អនិដ្ឋំ នាម នត្ថី”តិ, ន ច វុត្តំ “អកុសលកម្មជំ ឥដ្ឋំ នាម នត្ថី”តិ, តេន អកុសលកម្មជម្បិ សោភនំ បរសត្តានំ ឥដ្ឋំ អត្ថីតិ អនុញ្ញាតំ ភវិស្សតិ, កុសលកម្មជំ បន សព្ពេសំ ឥដ្ឋមេវាតិ។

តិរច្ឆានគតានំ បន កេសញ្ចិ មនុស្សរូបំ អមនាបំ, យតោ តេ ទិស្វាវ បលាយន្តិ, មនុស្សា ច ទេវតារូបំ បស្សិត្វា ភាយន្តិ, តេសម្បិ វិបាកវិញ្ញាណំ តំ រូបំ អារព្ភ កុសលវិបាកមេវ ឧប្បជ្ជតិ, តាទិសស្ស បន បុញ្ញស្ស អភាវា ន តេសំ តត្ថ អភិរតិ ហោតិ។ កុសលកម្មជស្ស បន អនិដ្ឋស្ស អភាវោ វិយ អកុសលកម្មជស្ស ច ឥដ្ឋស្ស អភាវោ វត្តព្ពោ។ ហត្ថិអាទីនម្បិ ហិ អកុសលកម្មជំ មនុស្សានំ អកុសលវិបាកស្សេវ អារម្មណំ, កុសលកម្មជំ បន បវត្តេ សមុដ្ឋិតំ កុសលវិបាកស្ស។ ឥដ្ឋារម្មណេន បន វោមិស្សកត្តា អប្បកំ អកុសលកម្មជំ ពហុលំ អកុសលវិបាកុប្បត្តិយា ការណំ ន ភវិស្សតីតិ សក្កា វិញ្ញាតុំ, វិបាកំ បន ន សក្កា វញ្ចេតុន្តិ វិបាកវសេន ឥដ្ឋានិដ្ឋារម្មណវវត្ថានំ សុដ្ឋុ យុជ្ជតិ។ យំ បន វុត្តំ “អនិដ្ឋា បញ្ច កាមគុណា”តិ, តំ រូបាទិភាវសាមញ្ញតោ កាមគុណសទិសតាយ តំសទិសេសុ តព្ពោហារេន វុត្តំ។ ឥដ្ឋានេវ ហិ រូបាទីនិ “កាមគុណា”តិ បាឡិយំ (ម. និ. ១.១៦៤-១៦៥, ១៧៧-១៧៨, ២៨៧; ២.១៥៥, ២៨០; ៣.៥៧, ១៩០; សំ. និ. ៥.៣០) វុត្តានិ។ កាមគុណវិសភាគា វា រូបាទយោ “កាមគុណា”តិ

វុត្តា អសិវេ សិវាតិ វោហារោ វិយ, សព្ពានិ វា តង្ខានិង្ខានិ រូបាទីនិ តណ្ហាវត្ថុភាវតោ កាមគុណា ឯវ។ វុត្តញ្ហិ “រូបា លោកេ បិយរូបំ សាតរូប”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ២.៤០០; ម. និ. ១.១៣៣)។ អតិសយេន បន កមនីយត្តា **សុត្តេសុ** កាមគុណាតិ ឥដ្ឋរូបាទីនិ វុត្តានិ។

វុត្តនយមេវាតិ អភិទេសេន លក្ខណតោ ទូរសន្តិកំ ទស្សិតន្តិ អាហ “**ឱកាសតោបេត្ថ ឧបាទាយុបាទាយ ទូរសន្តិកតា វេទិតព្ពា**”តិ។ តត្ថ កិត្តកតោ បដ្ឋាយ រូបំ ឱកាសវសេន សន្តិកេ នាម, កិត្តកតោ បន បដ្ឋាយ ទូរេ នាម? បកតិកថាយ កថេន្តានំ ទ្វាទស ហត្ថា សវនូបចារោ នាម, តស្ស ឱរតោ សន្តិកេ, បរតោ ទូរេ។ តត្ថ សុខុមរូបំ ទូរេ ហោន្តំ លក្ខណតោបិ ឱកាសតោបិ ទូរេ ហោតិ, សន្តិកេ ហោន្តំ បន ឱកាសតោវ សន្តិកេ ហោតិ, ន លក្ខណតោ។ ឱឡារិករូបំ សន្តិកេ ហោន្តំ លក្ខណតោបិ ឱកាសតោបិ សន្តិកេ ហោតិ, ទូរេ ហោន្តំ ឱកាសតោវ ហោតិ, ន លក្ខណតោ។ “ឧបាទាយុបាទាយា”តិ បន វុត្តត្តា អត្តនោ រូបំ សន្តិកេ នាម, អន្តោកុច្ឆិគតស្សាបិ បរស្ស ទូរេ។ អន្តោកុច្ឆិគតស្ស សន្តិកេ, ពហិ ឋិតស្ស ទូរេតិ ឯវំ អន្តោគព្ភបមុខបរិវេណសង្ឃារាមសីមាគាមខេត្ត ជនបទរជ្ជសមុទ្ទចក្កវាឡេសុ តទន្តោគតពហិគតានំ វសេន ទូរសន្តិកតា វេទិតព្ពា។

៤៩៧. **តទេកជ្ឈន្តិ** តំ ឯកជ្ឈំ ឯកតោ។ **អភិសំយូហិត្វា**តិ សំហរិត្វា, សមូហំ វា កត្វា។ **អភិសង្ខិបិត្វា**តិ សង្ខិបិត្វា សង្ខេបំ កត្វា។ “**សព្ពម្បិ រូបំ...បេ.... ទស្សិតំ ហោតី**”តិ ឥមិនា រូបខន្ធសទ្ទានំ សមានាធិករណ សមាសភាវំ ទស្សេតិ។ តេនេវាហ “**ន ហិ រូបតោ អញ្ញោ រូបក្ខន្ធោ នាម អត្ថី**”តិ។

៤៩៨. រាសិភាវូបគមនេន វេទនាក្ខន្ធាទយោតិ ទស្សិតា ហោន្តីតិ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។

សន្តតិវសេន, ខណាទិវសេន ចាតិ ឯត្ថ អទ្ធាសមយវសេន អតីតាទិវិភាគស្ស អវចនំ សុខាទិវសេន ភិន្នាយ អតីតាទិភាវវចនតោ។ ន ហិ សុខា ឯវ អទ្ធាវសេន, សមយវសេន ច អតីតាទិកា ហោតិ, តថា ទុក្ខា ឯវ, អទុក្ខមសុខា ឯវ ច កាយិកចេតសិកាទិភាវេន ភិន្នា, តេន វេទនាសមុទាយោ អទ្ធាសមយវសេន អតីតាទិភាវេន វត្តព្ពតំ អរហតិ សមុទាយស្ស តេហិ បរិច្ឆិន្ទិតព្ពត្តា, វេទនេកទេសា បន តយ្ហមានា សន្តតិខណេហិ បរិច្ឆេទំ អរហន្តិ តថា បរិច្ឆិន្ទិត្វា គហេតព្ពតោ។ ឯកសន្តតិយំ បន សុខាទីសុ អនេកភេទភិន្នេសុ យោ ភេទោ បរិច្ឆិន្ទិតព្ពភាវេន គហិតោ, តស្ស ឯកប្បការស្ស បាកដស្ស បរិច្ឆេទិកា តំសហិតទ្វារាលម្ពនប្បវត្តា, អវិច្ឆេទេន តទុប្បាទកេកវិថិវិសយសមាយោគប្បវត្តា ច សន្តតិ ភវិតុំ អរហតីតិ តស្សា ភេទន្តរំ អនាមសិត្វា បរិច្ឆេទកភាវេន គហណំ កតំ, លហុបរិវត្តិនោ វា អរូបធម្មា បរិវត្តនេនេវ បរិច្ឆេទេន បរិច្ឆិន្ទនំ អរហន្តីតិ សន្តតិខណវសេនេវ បរិច្ឆេទោ វុត្តោ។ ឯកវិថិវិសយសមាយោគប្បវត្តា ទិវសម្បិ ពុទ្ធរូបំ បស្សន្តស្ស, ធម្មំ សុណន្តស្ស បវត្តសទ្ធាទិសហិតវេទនា **បច្ចុប្បន្នា**។ “**បុព្ពន្តាបរន្តមជ្ឈត្តគតា**”តិ ឯតេន ហេតុបច្ចយកិច្ចវសេន វុត្តនយំ ទស្សេតិ។

៤៩៩. សព្យាបារសឧស្សាហសវិបាកតា កុសលាទីហិ តីហិបិ សាធារណាតិ អសាធារណមេវ ទស្សេតុំ “**សាវជ្ជកិរិយហេតុតោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សាវជ្ជកិរិយហេតុតោ**តិ បាណាតិបាតាទិគារយ្ហកិរិយានិមិត្តតោ។ **កិលេសសន្តាបភាវតោ**តិ កិលេសបរិឡាហេន សទរថភាវតោ ។ វូបសន្តសភាវាយ កុសលាយ វេទនាយ **ឱឡារិកា។ សព្យាបារតោ**តិ សព្ពហតោ។ តេន យថា បវត្តមានាយស្សា វិបាកេន ភវិតព្ពំ, តថា បវត្តី វទន្តោ វិបាកុប្បាទនយោគ្យតមាហ។ **សឧស្សាហតោ**តិ សសត្តិតោ, តេន វិបាកុប្បាទនសមត្ថតំ។ **សវិបាកតោ**តិ វិបាកសព្ភាវតោ, តេន បច្ចយន្តរសមវាយេនស្សា វិបាកនិព្ពត្តនំ។ តីហិបិ បទេហិ វិបាកធម្មតំយេវ ទស្សេតិ។ កាយកម្មាទិព្យាបារសព្ភាវតោ វា **សព្យាបារតោ,** ជវនុស្សាហវសេន **សឧស្សាហតោ,** វិបាកុប្បាទន សមត្ថតាវសេន **សវិបាកតោ**តិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ វិបាកំ អនុប្បាទេន្តីបិ កិរិយា កុសលា វិយ ស ព្យាបារា, សឧស្សាហា ឯវ ច ហោតីតិ តទុភយំ អនាមសិត្វា កិរិយាព្យាកតវារេ “សវិបាកតោ” ឥច្ចេវ វុត្តំ។ **សព្យាពជ្ឈតោ**តិ កិលេសទុក្ខេន សទុក្ខតោ។ **វុត្តវិបរិយាយតោ**តិ អនវជ្ជកិរិយហេតុតោ, កិលេស សន្តាបាភាវតោ, អព្យាពជ្ឈតោ ច វូបសន្តវុត្តីតិ ឯវំ អកុសលាយ វុត្តវិបល្លាសតោ។ **យថាយោគ**ន្តិ យោគានុរូបំ។ តីសុ ការណេសុ យំ យំ យស្សា យស្សា យុជ្ជតិ, តទនុរូបន្តិ អត្ថោ។ កុសលាកុសលវេទនាហិ វិបាកព្យាកតាយ តីហិបិ ការណេហិ **ឱឡារិកា**។ កិរិយាព្យាកតាយ សវិបាកតោ សវិបាកតាវិសិដ្ឋសព្យាបារសឧស្សាហតោ វាតិ។ **វុត្ត បរិយាយេនា**តិ វិបាកព្យាកតា អព្យាបារតោ , អនុស្សាហតោ, អវិបាកតោ ច តាហិ កុសលាកុសលវេទនាហិ សុខុមា។ កិរិយាព្យាកតា អវិបាកតោ, អវិបាកតាវិសិដ្ឋសព្យាបារសឧស្សាហតោ វាតិ ឯវំ កុសលាកុសលាយ វុត្តវិបល្លាសេន។ កម្មវេគក្ខិត្តា ហិ កម្មបដិពិម្ពភូតា ច កាយកម្មាទិព្យាបាររហិតោ និរុស្សាហា វិបាកា។ ស ឧស្សាហា ច កិរិយា អវិបាកធម្មា។ សវិបាកធម្មា ហិ សគព្ភា វិយ ឱឡារិកាតិ។

៥០០. និរស្សាទតោតិ អស្សាទាភាវតោ សុខបដិក្ខេបតោ។ **សវិប្ផារតោ**តិ សបរិប្ផន្ទតោ, អនុបសន្តតោតិ អត្ថោ។ **អភិភវនតោ**តិ អជ្ឈោត្ថរណតោ។ សុខាយ មជ្ឈត្តតា នត្ថិ, ឧបេក្ខាយ សាតតា។ សន្តតាទយោ បន សព្ពត្ថ សុខុបេក្ខាសុ លព្ភន្តីតិ **"យថាយោគ"**ន្តិ វុត្តំ។ **បាកដតោ**តិ សុខិតោ ទុក្ខិតោតិ ទិស្វាបិ ជានិតព្ពត្តា វិភូតភាវតោ។ **សា** អទុក្ខមសុខា វេទនា។

៥០១. អសមាបន្នសមាបន្ន-គ្គហណេន ចេត្ថ ភូមិវសេនាបិ វេទនានំ ឱឡារិកសុខុមតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ **ឥតរា** សមាបន្នស្ស វេទនា។

ឱឃនិយតោតិ ឱឃេហិ អារម្មណំ កត្វា អតិក្កមិតព្ពតោ។ តថា **យោគនិយតោ, គន្ថនិយតោ ចា**តិ ឯត្ថាបិ គន្ថោវ គន្ថនំ, តស្ស ហិតំ អារម្មណភាវេន សម្ពន្ធនតោតិ **គន្ថនិយំ**។ ឯវំ **នីវរណិយំ, ឧបាទានិយញ្ច** វេទិតព្ពំ។ សំកិលេសេ និយុត្តា, សំកិលេសំ វា អរហន្តីតិ **សំកិលេសិកា។ សា** អនាសវា។

៥០២. តត្ថាតិ យថាវុត្តាយ ឱឡារិកសុខុមតាយ។ **សម្ភេទោ**តិ សង្ករោ។ "ឱឡារិកា, សុខុមា"តិ ច វុត្តានម្បិ ជាតិអាទិវសេន បុន សុខុមោឡារិកភាវាបត្តិទោសោ យថា ន ហោតិ, តថា **បរិហរិតព្ពោ**។ ជាតិវសេន សុខុមាយ វេទនាយ សភាវបុគ្គលលោកិយវសេន ឱឡារិកតំ បាឡិវសេន ទស្សេតុំ **"វុត្តញ្ហេត"**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **ឯវំ សុខាទយោបី**តិ ឯត្ថ អកុសលា វេទនា **ជាតិវសេន ឱឡារិកា, សភាវវសេន សុខុមា**។ កុសលជ្ឈានសហគតា សុខា វេទនា ជាតិវសេន ឱឡារិកា, សមាបន្នស្ស វេទនាតិ កត្វា បុគ្គលវសេន សុខុមាតិ ឯវមាទិនា យោជេតព្ពា។ **"ន បរាមសិតព្ពោ"**តិ ឯតេន ជាតិអាទយោ ចត្តារោ កោដ្ឋាសា អញ្ញមញ្ញំ អវោមិស្សកា ឯវ គហេតព្ពា។ ឯវំ សម្ភេទស្ស បរិហារោ, ន អញ្ញថាតិ ទស្សេតិ។ យថា អព្យាកតមុខេន, ឯវំ កុសលាកុសលមុខេនបិ, យថា ច ជាតិមុខេន, ឯវំ សភាវាទិមុខេនបិ ទស្សេតព្ពន្តិ ឥមមត្ថំ **"ឯស នយោ សព្ពត្ថា"**តិ អតិទិសតិ។

ឥទានិ ជាតិអាទិកោដ្ឋាសេសុបិ មិថោ អកុសលាទីនំ ឧបាទាយុបាទាយ ឱឡារិកសុខុមតំ ទស្សេតុំ **"អបិចា"**តិអាទិ អារទ្ធំ។ **"និស្សយទហនតោ"**តិ ឥមិនា ទោសសហគតាយ បាកដំ ក្រូរប្បវត្តិំ ទស្សេតិ។ **និយតា**តិ មិច្ឆត្តនិយាមេន និយតា, អានន្តរិយភាវប្បត្តា កប្បតិដ្ឋនកវិបាកតាយ **កប្បដ្ឋិតិកា** ទេវទត្តាទីនំ វិយ។ **អសង្ខារិកា** សភាវតិខិណតាយ **ឱឡារិកា។ ទិដ្ឋិសម្បយុត្តា** មហាសាវជ្ជតាយ **ឱឡារិកា។ សាបិ** ទិដ្ឋិសម្បយុត្តា **និយតា ឱឡារិកា,** តតោ **កប្បដ្ឋិតិកា,** តតោ **អសង្ខារិកា**តិ តិវិធាបិ ហេដ្ឋា វុត្តនយត្តា ឯកជ្ឈំ វុត្តា វិសុំ វិសុំយេវ យោជេតព្ពា។ តេនាហ **"ឥតរា សុខុមា"**តិ។ **អវិសេសេនា**តិ ទោសសហគតា, លោភសហគតាតិ អភេទេន។ **អកុសលា ពហុវិបាកា** ទោសុស្សន្នតាយ **ឱឡារិកា**។ តថា **កុសលា អប្បវិបាកា**។ មន្ទទោសត្តា អកុសលា **អប្បវិបាកា សុខុមា**។ តថា **កុសលា ពហុវិបាកា**។

ឱឡារិកសុខុមនិកន្តិវត្តភាវតោ កាមាវចរាទីនំ ឱឡារិកសុខុមតា, លោកុត្តរា បន ឯកន្តសុខុមាវ។ តត្ថាបិ ច វិភាគំ បរតោ វក្ខតិ។ **ភាវនាមយាបី**តិ ភាវនាមយាយ ភេទនេន ទានសីលមយានម្បិ ភេទនំ នយតោ ទស្សិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ ភាវនាយ បគុណពលវកាលាទីសុ កទាចិ ញាណវិប្បយុត្តចិត្តេនបិ មនសិការោ ហោតីតិ វុត្តំ **"ភាវនាមយាបិ ទុហេតុកា"**តិ។ **តំតំភូមិវិបាកកិរិយាវេទនាសូ**តិ ឯត្ថ "កាមាវចរវិបាកា ឱឡារិកា, រូបាវចរា សុខុមា"តិអាទិនា យាវ អរហត្តផលា នេតព្ពំ។ "កាមាវចរកិរិយា ឱឡារិកា, រូបាវចរកិរិយា សុខុមា"តិអាទិនា កាមាវចរា ច "ទានាការប្បវត្តា ឱឡារិកា, សីលាការប្បវត្តា សុខុមា"តិអាទិនា យាវ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនា នេតព្ពំ។ យថា ច ជាតិកោដ្ឋាសេ អយំ វិភាគោ, ឯវំ សភាវកោដ្ឋាសាទីសុបីតិ ទស្សេតុំ **"ទុក្ខាទី"**តិអាទិ វុត្តំ។

សព្ពោ ចាយំ វិភាគោ លក្ខណសន្និស្សិតោ វុត្តោតិ កត្វា អាហ **"ឱកាសវសេន ចាបី"**តិអាទិ។ **សុខាបីតិ បិ-**សទ្ទេន អទុក្ខមសុខំ សម្បិណ្ឌេតិ។ **សព្ពត្ថា**តិ សព្ពាសុ ភូមីសុ។ **យថានុរូប**ន្តិ យា យា វេទនា យត្ថ យត្ថ លព្ភតិ, តទនុរូបំ។ **វត្ថុវសេនា**តិ យំ វត្ថុំ អារព្ភ វេទនា បវត្តតិ, តស្ស វសេនាបិ។ **ហីនវត្ថុកា**តិ ហីនំ វត្ថុំ អារម្មណំ កត្វា កង្គុភត្តំ ភុញ្ជន្តស្ស វេទនា ហីនវត្ថុកតាយ **ឱឡារិកា**។ សាលិមំសោទនំ ភុញ្ជន្តស្ស បណីតវត្ថុកតាយ **សុខុមា**តិ។

៥០៣. អាទិនា នយេនាតិ សព្ពំ បាឡិគតី អាមសតិ។ ជាតិអាទិវសេន អសមានកោដ្ឋាសតា **វិសភាគតា**។ ទុក្ខវិបាកតាទិវសេន អសទិសកិច្ចតា **អសំសដ្ឋតា,** ន អសម្បយោគោ។ យទិ សិយា, ទូរវិបរិយាយេន សន្តិកំ ហោតីតិ សំសដ្ឋតា សន្តិកតា អាបជ្ជតិ, ន ច វេទនាយ វេទនាសម្បយោគោ អត្ថិ។ សន្តិកបទវណ្ណនាយ ច "សភាគតោ ច សរិក្ខតោ ចា"តិ វក្ខតីតិ វុត្តនយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អសទិសសភាវតា **អសរិក្ខតា។ សព្ពាវាវសូ**តិ ឱឡារិកសុខុមភេទេ វុត្តនយានុសារេន វត្តព្ពេសុ សព្ពេសុ វារេសុ។ ជាតិអាទិវសេន សមាន

កោដ្ឋាសតា **សភាគតា**, ទុក្ខវិបាកតាទិវសេន បន សទិសសភាវតា **សរិក្ខតា**។ តេនាហ “**អកុសលា បន...បេ. ... សន្តិកេ**”តិ។

ឥតិ វេទនាក្ខន្ធស្ស អតីតាទិវិភាគេ វិត្ថារកថាមុខវណ្ណនា។

កមាទិវិនិច្ឆយកថាវណ្ណនា

៥០៤. **ឯត**ន្តិ ឯវំ អតីតាទិវិភាគេ វិត្ថារកថាមុខំ។ **ញាណភេទត្ថ**ន្តិ នានប្បការំ ញាណប្បភេទត្ថំ។ **កមតោ**តិ ទេសនាក្កមតោ, យេន ការណេនាយំ ទេសនាក្កមោ កតោ, តតោតិ អត្ថោ។ **វិសេសតោ**តិ ភេទតោ, ខន្ធុបាទានក្ខន្ធវិភាគតោតិ អត្ថោ។ **អនូនាធិកតោ**តិ បញ្ចភាវតោ។ **ឧបមាតោ**តិ ឧបមាហិ ឧបមេតព្ពតោ។ **ទដ្ឋព្ពតោ ទ្វិធា**តិ ទ្វីហិ អាការេហិ ញាណេន បស្សិតព្ពតោ។ **បស្សន្តស្សត្ថសិទ្ធិតោ**តិ យថា បស្សន្តស្ស យថាធិប្បេតត្ថនិប្ផត្តិតោ។ **វិភាវិនា**តិ បញ្ញវតា។

ឧប្បត្តិក្កមោតិ យថាបច្ចយំ ឧប្បជ្ជន្តានំ ឧប្បជ្ជនបដិបាដិ។ “ទស្សនេនបហាតព្ពា”តិអាទិនា (ធ. ស. តិកមាតិកា ៨, ៩) បឋមំ បហាតព្ពា បឋមំ វុត្តា, ទុតិយំ បហាតព្ពា ទុតិយំ វុត្តាតិ អយំ **បហានក្កមោ**។ សីលវិសុទ្ធឹ បដិបជ្ជ ចិត្តវិសុទ្ធិ បដិបជ្ជិតព្ពា, តថា តតោ បរាបីតិ អាហ “**សីលវិសុទ្ធិ...បេ.... បដិបត្តិក្កមោ**”តិ, អនុបុព្ពបណីតា ភូមិយោ អនុបុព្ពេន វវត្ថិតាតិ អយំ **ភូមិក្កមោ**។ “ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា”តិអាទិកោ (វិភ. ៣៥៥) ឯកក្ខណេបិ សតិបដ្ឋានាទិសម្ភវតោ **ទេសនាក្កមោ** ច។ ទានកថាទយោ អនុបុព្ពុក្កំសតោ កថិតា, ឧប្បត្តិអាទិវវត្ថានាភាវតោ បន ទានាទីនំ ឥធ ទេសនាក្កមវចនំ។ ឧប្បត្តិអាទិវវត្ថានហេតុកតាយ ហិ “បឋមំ កលលំ ហោតី”តិអាទិកា (សំ. និ. ១.២៣៥; កថា. ៦៩២) ទេសនាបិ សមានា ឧប្បត្តិអាទិកមភាវេនេវ វុត្តា។ យថាវុត្តវវត្ថានាភាវេន បន អនេកេសំ វចនានំ សហបវត្តិយា អសម្ភវតោ យេន កេនចិ បុព្ពាបរិយេន ទេសេតព្ពតាយ តេន តេន អធិប្បាយេន ទេសនាមត្តស្សេវ កមោ **ទេសនាក្កមោ** ទដ្ឋព្ពោ។ **បុព្ពាបរិយវវត្ថានេនា**តិ បឋមំ រូបក្ខន្ធោ, តតោ វេទនាក្ខន្ធោតិ ឯវំ បុព្ពាបរិយវវត្ថានេន អនុប្បត្តិតោ។ **អប្បហាតព្ពតោ**តិ ខន្ធេសុ ឯកច្ចានំ បហាតព្ពតាវ នត្ថិ, កុតោ បហានក្កមោ។ សតិ ហិ សព្ពេសំ បហាតព្ពតាយ បហានក្កមេន នេសំ ទេសនា សិយា។ **អប្បដិបជ្ជនីយតោ**តិ សម្មាបដិបត្តិវសេន ន បដិបជ្ជិតព្ពតោ។ “**ចតុភូមិបរិយាបន្នត្តា**”តិ ឥមិនា វេទនាទីនំ អនិយតភូមិកតំ ទស្សេតិ។ និយតភូមិកានញ្ហិ ភូមិក្កមោ សម្ភវេយ្យ។

អភេទេនាតិ រូបាទីនំ ភេទំ វិភាគំ អកត្វា ឯកជ្ឈំ បិណ្ឌគ្គហណេន។ **អត្តគាហបតិត**ន្តិ អត្តគាហសង្ខាតេ ទិដ្ឋោយេ និបតិតំ។ **សមូហឃនវិនិព្ភោគទស្សនេនា**តិ រូបតោ អរូបំ វិវេចេន្តោ រូបារូបសមូហេ ឃនវិនិព្ភុជនទស្សនេន។ **ចក្ខុអាទីនម្បិ វិសយភូត**ន្តិ ឯកទេសេន សមុទាយភូតំ រូបក្ខន្ធំ វទតិ។ យា ឯត្ថ ឥដ្ឋំ, អនិដ្ឋញ្ច រូបំ សំវេទេតិ, អយំ វេទនាក្ខន្ធោតិ ឥដ្ឋានិដ្ឋរូបសំវេទនិកំ វេទនំ ទេសេសីតិ សម្ពន្ធោ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ ឥដ្ឋមជ្ឈត្តអនិដ្ឋមជ្ឈត្តានម្បិ ឥដ្ឋានិដ្ឋសភាវត្តា ឥដ្ឋានិដ្ឋគ្គហណេនេវ គហណំ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឯវ**ន្តិ យថាវុត្តនយេន។ សញ្ញាយ គហិតាការេ វិសយេ អភិសង្ខារប្បវត្តីតិ អាហ “**សញ្ញាវសេន អភិសង្ខារកេ**”តិ។ យថា វិញ្ញាណស្ស សម្បយុត្តធម្មានំ និស្សយភាវោ បាកដោ, ន តថា វេទនាទីនន្តិ អាហ “**វេទនាទីនំ និស្សយ**”ន្តិ។ “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា (ធ. ប. ១-២), ចិត្តានុបរិវត្តិនោ ធម្មា (ធ. ស. ទុកមាតិកា ៦២), ឆទ្វារាធិបតិ រាជា”តិ (ធ. ប. អដ្ឋ. ២.១៨១ ឯរកបត្តនាគរាជវត្ថុ) វចនតោ **វិញ្ញាណំ** អធិបតិ។

៥០៥. រូបក្ខន្ធេ “**សាសវំ ឧបាទានិយ**”ន្តិ វចនំ អនាសវានំ ធម្មានំ សព្ភាវតោ រូបក្ខន្ធស្ស តំសភាវតានិវត្តនត្ថំ, ន អនាសវរូបនិវត្តនត្ថំ។

អនាសវាវ ខន្ធេសុ វុត្តាតិ ឯត្ថ អដ្ឋានប្បយុត្តោ **ឯវ**-សទ្ទោ, អនាសវា ខន្ធេស្វេវ វុត្តាតិ អត្ថោ។ **ឥធ បន** វិសុទ្ធិមគ្គេ **សព្ពេបេតេ** ខន្ធាបិ ឧបាទានក្ខន្ធាបិ។

៥០៦. សព្ពសង្ខតានំ សភាគេន ឯកជ្ឈំ សង្គហោ **សព្ពសង្ខតសភាគេកសង្គហោ**។ សភាគសភាវេន ហិ សង្គយ្ហមានា សព្ពសង្ខតា បញ្ចក្ខន្ធា ហោន្តិ។ តត្ថ រុប្បនាទិសាមញ្ញេន សមានកោដ្ឋាសា សភាគាតិ វេទិតព្ពា។ តេសុ សង្ខតាភិសង្ខរណកិច្ចំ អាយូហនរសាយ ចេតនាយ ពលវន្តិ សា “សង្ខារក្ខន្ធោ”តិ វុត្តា។ អញ្ញេ ច រុប្បនាទិវិសេសលក្ខណរហិតា ផស្សាទយោ សង្ខតាភិសង្ខរណសាមញ្ញេនាតិ ទដ្ឋព្ពា, ផុសនាទយោ បន សភាវា វិសុំ ខន្ធសទ្ទវចនីយា ន ហោន្តីតិ ធម្មសភាវញ្ញុនា តថាគតេន ផស្សក្ខន្ធាទយោ ន វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ “យេ ហិ កេចិ, ភិក្ខវេ, សមណា វា ព្រាហ្មណា វា សស្សតវាទា សស្សតំ អត្តានញ្ច លោកញ្ច បញ្ញបេន្តិ, សព្ពេ តេ ឥមេ ឯវ បញ្ចុបាទានក្ខន្ធេ និស្សាយ បដិច្ច, ឯតេសំ វា អញ្ញតរ”ន្តិ ឯវមាទិសុត្តានញ្ច វសេន អត្តត្តនិយគាហស្ស ឯតប្បរមតា

ទដ្ឋព្ពា។ ឯតេន ច វេក្ខមានសុត្តវសេន ច ខន្ធេ ឯវ និស្សាយ បរិត្តារម្មណាទិវសេន ន វត្តព្ពា ច ទិដ្ឋិ ឧប្បជ្ជតិ ខន្ធនិព្ពានវជ្ជស្ស សភាវធម្មស្ស អភាវតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **រូប**ន្តិ រុប្បនសភាវំ ធម្មជាតមាហ។ **វេទន**ន្តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ "សីលក្ខន្ធោ សមាធិក្ខន្ធោ"តិអាទិ (ទី. និ. ៣.៣៥៥) វចនតោ អញ្ញេសញ្ច ខន្ធសទ្ទវចនីយានំ សីលក្ខន្ធាទីនំ សព្ភាវតោ ន បញ្ចេវាតិ ចោទនំ និវត្តេតុមាហ "**អញ្ញេសំ តទវរោធតោ**"តិ។

៥០៧. បវត្តិដ្ឋានភូតំ វសនដ្ឋានំ វិយ ហោតីតិ វុត្តំ "**និវាសដ្ឋានតោ**"តិ។ ទុក្ខទុក្ខវិបរិណាមទុក្ខសង្ខារទុក្ខតាវសេន វេទនាយ អាពាធកត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ រាគាទិសម្បយុត្តស្ស វិបរិណាមាទិទុក្ខស្ស ឥត្ថិបុរិសាទិអាការគាហិកា តំតំសង្កប្បមូលភូតា សញ្ញា **សមុដ្ឋានំ**។ បិត្តាទិ វិយ រោគស្ស អាសន្នការណំ **សមុដ្ឋានំ**។ ឧតុភោជនវិសមតាវិសមបរិហារាទិ វិយ មូលការណំ **និទានំ**។ ចិត្តស្ស អង្គភូតា ចេតសិកាតិ វិញ្ញាណំ គិលានូបមំ វុត្តំ។ កុដ្ឋរោគវតោ សិនិយ្ហនំ តស្ស ភិយ្យោភាវាយ វិយ ពាលស្ស បុញ្ញាភិសង្ខារាទិវសេន បវត្តិ វេទនាទុក្ខាវហា អសប្បាយសេវនសទិសី។ **វេទនត្តាយា**តិ វេទនាសភាវត្តំ, វេទនត្តលាភាយាតិ អត្ថោ។ ការណដ្ឋានតាយ, ភោជនាធារតាយ ច **ចារកូបមំ, ភាជនូបម**ញ្ច រូបំ។ សុភសញ្ញាទិវសេន វេទនាការណស្ស ហេតុភាវតោ, វេទនាភោជនស្ស ឆាទាបនតោ ច **អបរាធូបមា, ព្យញ្ជនូបមា** ច សញ្ញា។ វេទនាហេតុតោ **ការណការកូបមោ, បរិវេសកូបមោ** ច សង្ខារក្ខន្ធោ។ ភត្តការោ ឯវ យេភុយ្យេន បរិវិសតីតិ បរិវេសកគ្គហណំ។ វេទនាយ វិពាធិតព្ពតោ, អនុគ្គហេតព្ពតោ ច **អបរាធិកូបមំ, ភុញ្ជកូបម**ញ្ច វិញ្ញាណំ វុត្តំ។

៥០៨. "បញ្ច វធកា បច្ចត្ថិកា ឧក្ខិត្តាសិកាតិ ខោ, ភិក្ខវេ, បញ្ចន្នេតំ ឧបាទានក្ខន្ធានំ អធិវចន"ន្តិ **អាសីវិសូបមេ** (សំ. និ. ៤.២៣៨) វធកាតិ វុត្តា, "ភារោតិ ខោ, ភិក្ខវេ, បញ្ចន្នេតំ ឧបាទានក្ខន្ធានំ អធិវចន"ន្តិ **ភារសុត្តេ** (សំ. និ. ៣.២២) ភារាតិ, "អតីតម្បាហំ អទ្ធានំ ឯវមេវ រូបេន ខជ្ជឹ, សេយ្យថាបិ ឯតរហិ បច្ចុប្បន្នេន រូបេន ខជ្ជាមិ។ អហញ្ចេវ ខោ បន អនាគតំ រូបំ អភិនន្ទេយ្យំ, អនាគតម្បាហំ អទ្ធានំ ឯវមេវ រូបេន ខជ្ជេយ្យំ, សេយ្យថាបិ...បេ.... ខជ្ជាមី"តិអាទិនា (សំ. និ. ៣.៧៩) **ខជ្ជនីយបរិយាយេ** ខាទកាតិ, "សោ អនិច្ចំ រូបំ 'អនិច្ចំ រូប'ន្តិ យថាភូតំ នប្បជានាតី"តិអាទិនា (សំ. និ. ៣.៨៥) **យមកសុត្តេ** អនិច្ចាទិកាតិ។ យទិបិ "តេធ បន សព្ពេបេតេ ឯកជ្ឈំ កត្វា ខន្ធាតិ អធិប្បេតា"តិ វុត្តំ, ពាហុល្លេន បន ឧបាទានក្ខន្ធានំ តទន្តោគធានំ ទដ្ឋព្ពតា វេទិតព្ពា។ វិបស្សនាយ ភូមិវិចារោ ហេសោតិ។

ផេណបិណ្ឌោ វិយាតិអាទីសុ រូបាទីនំ ឯវំ ផេណបិណ្ឌាទិសទិសតា ទដ្ឋព្ពា, យថា ផេណបិណ្ឌោ និស្សារោ បរិទុព្ពលោ អគយ្ហុបគោ; គហិតោបិ កិញ្ចិ អត្ថំ ន សាធេតិ, ឆិទ្ទាវឆិទ្ទោ អនេកសន្ធិសង្ឃដិតោ ពហូនំ បាណកានំ អាវាសោ អនុបុព្ពុបចិតោ សព្ភាវត្តនិបាតី អវស្សំភេទី, ឯវំ រូបម្បិ និច្ចសារាទិវិរហិតោ និស្សារំ ផេគ្គុ វិយ, សុខភញ្ជនីយតោ ទុព្ពលំ, និច្ចន្តិ វា ធុវន្តិ វា អហន្តិ វា មមន្តិ វា ន គហេតព្ពំ, គហិតម្បិ តថា ន ហោតិ, ពហុឆិទ្ទំ អសីតិសតសន្ធិសង្ឃដិតំ អនេកកិមិកុលាវាសំ កលលាទិវសេន អនុបុព្ពុបចិតំ កលលកាលតោ បដ្ឋាយ សព្ពាសុបិ អវត្ថាសុ វិនស្សតិ, អវស្សមេវ ច ភិជ្ជតិ។ **អដ្ឋកថាយំ** (សំ. និ. អដ្ឋ. ២.៣.៩៥; វិភ. អដ្ឋ. ២៦ កមាទិវិនិច្ឆយកថា) បន បរិមទ្ទនាសហនមេវ ឧបម្ពូបមេយ្យសម្ពន្ធោ វុត្តោ។

យថា បុព្ពុឡោ និស្សារោ បរិទុព្ពលោ អគយ្ហុបគោ, គហិតោបិ ន កិញ្ចិ អត្ថំ សាធេតិ, ន ចិរដ្ឋិតិកោ, តថា វេទនាបិ។ យថា ច បុព្ពុឡោ, ឧទកតលំ, ឧទកពិន្ទុំ, ឧទកជល្លិកំ សង្កឌ្ឍិត្វា បុដំ កត្វា គហណវាតញ្ចាតិ ចត្តារិ ការណានិ បដិច្ច ជាយតិ, ឯវំ វេទនាបិ វត្ថុំ, អារម្មណំ, កិលេសជល្លំ, ផស្សសង្ឃដ្ដនញ្ចាតិ ចត្តារិ ការណានិ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ។ យថា ហិ ឧទកតលេ ពិន្ទុនិបាតជនិតោ វាតោ ឧទកជល្លិកសង្ខាតំ ឧទកលសិកំ សង្កឌ្ឍិត្វា បុដំ កត្វា បុព្ពុឡំ នាម ករោតិ, ឯវំ វត្ថុម្ហិ អារម្មណាបាថគមនជនិតោ ផស្សោ អនុបច្ឆិន្នំ កិលេសជល្លំ សហការីបច្ចយភាវេន សង្កឌ្ឍិត្វា វេទនំ នាម ករោតិ។ តទញ្ច កិលេសេហិ មូលការណភូតេហិ, អារម្មណស្សាទនភូតេហិ ច និព្ពត្តំ វដ្ដគតំ វេទនំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទេន វា ចត្តារោ បច្ចយា វុត្តា, ឩនេហិបិ បន ឧប្បជ្ជតេវ។ តេធ មុហុត្តរមណីយតា ឧបមោបមេយ្យសម្ពន្ធោ វុត្តោ។

យថា បន **មរីចិកា** អសារា អគយ្ហុបគា។ ន ហិ តំ គហេត្វា បាតុំ វា ន្ហាយិតុំ វា ភាជនំ វា បូរេតុំ សក្កា, ឯវំ សញ្ញាបិ អសារា អគយ្ហុបគា។ យថា ច មរីចិកា វិប្ផន្ទមានា សញ្ជាតូមិវេគា វិយ ខាយន្តី មហាជនំ វិប្បលម្ភេតិ, ឯវំ សញ្ញាបិ "នីលំ បីតំ ទីឃំ រស្ស"ន្តិអាទិនា អារម្មណេ បវត្តមានា សភាវមត្តេ អដ្ឋត្វា "សុភំ សុខំ និច្ច"ន្តិអាទិមិច្ឆាគាហស្ស ការណភាវេន លោកំ វិប្បលម្ភេតិ។

យថា **កទលិក្ខន្ធោ** អសារោ អគយ្ហុបគោ។ ន ហិ តំ គហេត្វា គោបានសិអាទីនំ អត្ថាយ ឧបនេតុំ សក្កា, ឧបនីតម្បិ តថា ន ហោតិ, ពហុវដ្ដិសមោធានោ ច ហោតិ, ឯវំ សង្ខារក្ខន្ធោបិ អសារោ អគយ្ហុបគោ។ ន ហិ តំ

និច្ចាទិវសេន គហេតុំ សក្កា, គហិតម្បិ តថា ន ហោតិ, ពហុធម្មសមោធានោ ច។ អញ្ញទេវ ហិ ផស្សស្ស លក្ខណំ, អញ្ញំ ចេតនាទីនំ, តេ បន សព្ពេ សមោធានេត្វា សង្ខារក្ខន្ធោតិ វុច្ចតិ។

យថា ច **មាយា** អសារា អគយ្ហុបគា។ ន ហិ តំ គហេត្វា កិញ្ចិ អត្ថំ កិច្ចំ សាធេតុំ សក្កា, ឥត្តរា លហុបច្ចុបដ្ឋានា អមណិអាទិមេវ មណិអាទិរូបេន ទស្សេន្តី មហាជនំ វញ្ចេតិ, ឯវំ វិញ្ញាណម្បិ អសារំ ឥត្តរំ លហុបច្ចុបដ្ឋានំ, តេនេវ ចិត្តេន អាគច្ឆន្តំ វិយ, គច្ឆន្តំ វិយ, ឋិតំ វិយ, និសិន្នំ វិយ ច កត្វា គាហាបេតិ, អញ្ញទេវ ចិត្តំ អាគមនេ, អញ្ញំ គមនាទីសូតិ។ ឯវំ វិញ្ញាណំ មាយាសទិសំ។

បញ្ចបិ ឧបាទានក្ខន្ធា អសុភាទិសភាវា ឯវ សំកិលេសាសុចិវត្ថុភាវាទិតោតិ អសុភាទិតោ ទដ្ឋព្ពា ឯវ, តថាបិ កត្ថចិ កោចិ វិសេសោ សុខគ្គហណីយោ ហោតីតិ អាហ **“វិសេសតោ ចា”**តិអាទិ។ តត្ថ ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា ចតុវិបល្លាសប្បហានករាតិ តេសំ គោចរភាវេន រូបក្ខន្ធាទីសុ អសុភាទិភាវេន ទដ្ឋព្ពតា វុត្តា។

៥០៨. ខន្ធេហិ ន វិហញ្ញតិ បរិវិទិតសភាវត្តា។ វិបស្សកោបិ តេសំ វិបត្តិយំ ន ទុក្ខមាបជ្ជតិ, ខីណាសវេសុ បន វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ តេ ហិ អាយតិម្បិ ខន្ធេហិ ន ពាធីយន្តីតិ។

កពឡីការាហារំ បរិជានាតីតិ “អាហារសមុទយា រូបសមុទយោ”តិ (សំ. និ. ៣.៥៦,៥៧) វចនតោ អជ្ឈត្តិករូបេ ឆន្ទរាគំ បជហន្តោ តស្ស សមុទយភូតេ កពឡីការាហារេបិ ឆន្ទរាគំ បជហតីតិ អត្ថោ។ អយំ **បហានបរិញ្ញា**។ អជ្ឈត្តិករូបំ បន បរិគ្គណ្ហន្តោ តស្ស បច្ចយភូតំ កពឡីការាហារំ បរិគ្គណ្ហាតីតិ **ញាតបរិញ្ញា**។ តស្ស ច ឧទយព្ពយានុបស្សី ហោតីតិ **តីរណបរិញ្ញា** ច យោជេតព្ពា។ ឯវំ បរិញ្ញត្តយេ សិជ្ឈន្តេ ឥមេ វិបល្លាសាទយោ វិធមីយន្តិ ឯវាតិ អាហ **“អសុភេ សុភន្តិ វិបល្លាសំ បជហតី”**តិអាទិ។ តត្ថ កាមរាគភូតំ អភិជ្ឈំ សន្ធាយាហ **“អភិជ្ឈាកាយគន្ថ”**ន្តិ។ អសុភានុបស្សនាយ ហិ កាមរាគប្បហានំ ហោតិ , កាមរាគមុខេន វា សព្ពលោភប្បហានំ វទតិ។ **ន ឧបាទិយតិ** ន គណ្ហតិ ន ឧប្បាទេតិ។

“ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.៣៩; មហាវ. ១; ឧទា. ១; នេត្តិ. ២៤) វុត្តត្តា “វេទនាយ ឆន្ទរាគំ បជហន្តោ តស្សា បច្ចយភូតេ ផស្សាហារេបិ ឆន្ទរាគំ បជហតី”តិអាទិនា អាហារបរិជាននេ វុត្តនយេន ផស្សបរិជាននំ យោជេតព្ពំ។ វេទនាយ ទុក្ខតោ ទស្សនេន តត្ថ **សុខន្តិ វិបល្លាសំ បជហតិ**។ សុខត្ថមេវ ភវបត្ថនា ហោតីតិ វេទនាយ តណ្ហំ បជហន្តោ **ភវោឃំ ឧត្តរតិ**។ តតោ ឯវ **ភវយោគេន វិសំយុជ្ជតិ។ ភវាសវេន ច អនាសវោ ហោតិ,** សព្ពវេទនំ ទុក្ខតោ បស្សន្តោ អត្តនោ បរេន អបុព្ពំ ទុក្ខំ ឧប្បាទិតំ, សុខំ វា វិនាសិតំ ន ចិន្តេតិ, តតោ “អនត្ថំ មេ អចរី”តិអាទិ (ធ. ស. ១២៣៧; វិភ. ៩០៩) អាឃាតវត្ថុប្បហានតោ **ព្យាបាទកាយគន្ថំ ភិន្ទតិ**។ “សុខពហុលេ សុគតិភវេ សុទ្ធី”តិ អគ្គហេត្វា គោសីលគោវតាទីហិ សុទ្ធី បរាមសន្តោ សុខបត្ថនាវសេនេវ បរាមសតីតិ វេទនាយ តណ្ហំ បជហន្តោបិ **សីលព្ពតុបាទានំ ន ឧបាទិយតិ**។

មនោសញ្ចេតនា សង្ខារក្ខន្ធោ, សញ្ញា បន តំសម្បយុត្តាតិ សញ្ញាសង្ខារេ អនត្តតោ បស្សន្តោ មនោសញ្ចេតនាយ ឆន្ទរាគំ បជហតិ, តញ្ច បរិគ្គណ្ហាតិ, តីរេតិ ចាតិ **“សញ្ញំ សង្ខារេ...បេ.... បរិជានាតី”**តិ វុត្តំ។ សញ្ញាសង្ខារេ អនត្តាតិ បស្សន្តោ អត្តទិដ្ឋិមូលកត្តា សព្ពទិដ្ឋីនំ អត្តទិដ្ឋី វិយ សព្ពទិដ្ឋិយោបិ វិធមតីតិ ទស្សេន្តោ **“ទិដ្ឋោឃំ ឧត្តរតិ...បេ.... អត្តវាទុបាទានំ ន ឧបាទិយតី”**តិ អាហ។

វិញ្ញាណំ អនិច្ចតោ បស្សន្តោ អនិច្ចានុបស្សនាមុខេន តិស្សោបិ អនុបស្សនា ឧស្សុក្កន្តោ តីហិបិ បរិញ្ញាហិ **វិញ្ញាណាហារំ បរិជានាតិ**។ វិសេសតោ បនេត្ថ **អនិច្ចេ និច្ចន្តិ វិបល្លាសំ បជហតិ**។ តត្ថ និច្ចគ្គាហពាហុល្លតោ អវិជ្ជាយ វិញ្ញាណេ ឃនគហណំ ហោតីតិ ឃនវិនិព្ភោគំ កត្វា តំ អនិច្ចតោ បស្សន្តោ **អវិជ្ជោឃំ ឧត្តរតិ**។ តតោ ឯវ អវិជ្ជាយោគេន វិសំយុត្តោ **អវិជ្ជាសវេន អនាសវោ ច ហោតិ**។ មោហពលេនេវ សីលព្ពតបរាមសនំ ហោតីតិ តំ បជហន្តោ **“សីលព្ពតបរាមាសកាយគន្ថំ ភិន្ទតិ**។

> “យញ្ច ខោ ឯតំ, ភិក្ខវេ, វុច្ចតិ ចិត្តំ ឥតិបិ, មនោ ឥតិបិ, វិញ្ញាណំ ឥតិបិ, តត្រាស្សុតវា បុថុជ្ជនោ នាលំ និព្ពិន្ទិតុំ, នាលំ វិរជ្ជិតុំ, នាលំ វិមុច្ចិតុំ។ តំ កិស្ស ហេតុ? ទីឃរត្តំ ហេតំ, ភិក្ខវេ, អស្សុតវតោ បុថុជ្ជនស្ស អជ្ឈោសិតំ មមាយិតំ បរាមដ្ឋំ ‘ឯតំ មម, ឯសោហមស្មិ, ឯសោ មេ អត្តា’”តិអាទិ (សំ. និ. ២.៦២) –

វចនតោ យថា វិញ្ញាណំ និច្ចតោ បស្សន្តោ ទិដ្ឋុបាទានំ ឧបាទិយតិ, ឯវំ តំ អនិច្ចតោ បស្សន្តោ **ទិដ្ឋុបាទានំ ន ឧបាទិយតី**តិ។

ឯវំ មហានិសំសន្តិ វុត្តប្បការេន វិបល្លាសាទិសកលសំកិលេសវិធមនុបាយភាវតោ ឯវំ វិបុលុទយំ។ **វធកាទិវសេនា**តិ ឧក្ខិត្តាសិកវធកាទិវសេន។ **បស្សេយ្យា**តិ ញាណទស្សនេន បច្ចក្ខតោ បស្សេយ្យ។

ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ ចុទ្ទសមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

១៥. អាយតនធាតុនិទ្ទេសវណ្ណនា

អាយតនវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៥១០. “ខន្ធាយតនា”តិអាទិនា ហេដ្ឋា ឧទ្ទិដ្ឋានិ បទុទ្ធារវសេន “អាយតនានី”តិ វត្វា គណន បរិច្ឆេទេនាហ **“ទ្វាទសាយតនានី”**តិ។ តត្ថ វត្តព្ពំ បរតោ សយមេវ វក្ខតិ។ **ចក្ខាយតន**ន្តិអាទិ នេសំ សរូប ទស្សនំ។

អត្ថោ នាម សទ្ទត្ថោ, ភាវត្ថោ បន **លក្ខណមេវ**។ សោ បន សទ្ទត្ថោ ទុវិធោ – អសាធារណោ សាធារណោតិ។ តត្ថ អសាធារណោ ចក្ខាទិសទ្ទត្ថោ, សាធារណោ អាយតនសទ្ទត្ថោ ទ្វាទសន្នម្បិ សមានត្តា។

តេសុ អសាធារណំ តាវ ទស្សេន្តោ **“វិសេសតោ តាវា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **វិសេសតោ**តិ វិសេសត្ថតោ, ចក្ខាទិសទ្ទត្ថតោតិ អត្ថោ។ **អស្សាទេតី**តិ ចក្ខតិ-សទ្ទោ “មធុំ ចក្ខតិ, ព្យញ្ជនំ ចក្ខតី”តិ រសសាយនត្ថោ អត្ថីតិ តស្ស វសេន អត្ថំ វទតិ។ “ចក្ខុំ ខោ បន, មាគណ្ឌិយ, រូបារាមំ រូបរតំ រូបសម្មុទិត”ន្តិ (ម. និ. ២.២០៩) វចនតោ ចក្ខុ **រូបំ អស្សាទេតិ**។ សតិបិ សោតាទីនំ សទ្ទារាមតាទិភាវេ យោ “យំ ចក្ខុ ចតុន្នំ មហាភូតានំ ឧបាទាយ បសាទោ”តិអាទិនា (ធ. ស. ៥៩៧) បាឡិយំ, “រូបាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណ”ន្តិអាទិនា (ធ. ស. អដ្ឋ. ៦០០; វិសុទ្ធិ. ២.៤៣៣) អដ្ឋកថាយញ្ច វុត្តោ អត្ថវិសេសោ, តត្ថេវ និរុឡ្ហត្តា ចក្ខុម្ហិ ឯវ ចក្ខុសទ្ទោ បវត្តតិ គវាទីសុ គោសទ្ទាទិ វិយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

វិភាវេតិ ចាតិ សទ្ទលក្ខណសិទ្ធស្ស ចក្ខតិ-សទ្ទស្ស វសេន អត្ថំ វទតិ។ **ចក្ខតី**តិ ហិ អាចិក្ខតិ, អភិព្យត្តំ វទតីតិ អត្ថោ។ នេត្តស្ស ច វទន្តស្ស វិយ សមវិសមវិភាវនមេវ អាចិក្ខនន្តិ កត្វា អាហ **“វិភាវេតិ ចាតិ អត្ថោ”**តិ, អនេកត្ថត្តា វា ធាតូនំ វិភាវនត្ថតា ច ចក្ខតិ-សទ្ទស្ស ទដ្ឋព្ពា។ រត្តទុដ្ឋាទិកាលេសុ កកណ្ដករូបំ វិយ, ឧទុរូបំ វិយ ច វណ្ណវិការំ អាបជ្ជមានំ រូបំ ហទយង្គតភាវំ រូបយតិ រូបមិវ បកាសំ ករោតិ, សវិគ្គហមិវ កត្វា ទស្សេតីតិ អត្ថោ។ វិត្ថារណំ វា រូបសទ្ទស្ស អត្ថោ, វិត្ថារណញ្ច បកាសនមេវាតិ អាហ **“បកាសេតីតិ អត្ថោ”**តិ។ អនេកត្ថត្តា វា ធាតូនំ បកាសនត្ថោ ឯវ រូបសទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ។ វណ្ណវាចកស្ស រូបសទ្ទស្ស រូបយតីតិ និព្ពចនំ, រូបក្ខន្ធវាចកស្ស រុប្បតីតិ អយំ វិសេសោ។ **ឧទាហរីយតី**តិ វុច្ចតីតិ អត្ថេ វចនសទ្ទោ ឯវ គហិតោ សិយា, ន ច វចនសទ្ទោ ឯវេត្ថ សទ្ទោ, អថ ខោ សព្ពោបិ សោតវិញ្ញេយ្យោតិ។ **សប្បតី**តិ សកេហិ បច្ចយេហិ សប្បីយតិ, សោតវិញ្ញេយ្យភាវំ គមីយតីតិ អត្ថោ។

សូចយតីតិ អត្តនោ វត្ថុំ អបាកដំ គន្ធវសេន “ឥទំ សុគន្ធំ, ទុគ្គន្ធ”ន្តិ បកាសេតិ, បដិច្ឆន្នំ វា បុប្ផាទិវត្ថុំ “ឯត្ថ បុប្ផមត្ថិ, ចម្បកាទិផលមត្ថិ, អម្ពាទី”តិ បេសុញ្ញំ ករោន្តំ វិយ ហោតីតិ អត្ថោ។ រសគ្គហណមូលកត្តា អជ្ឈោហរណស្ស ជីវិតហេតុម្ហិ អាហាររសេ និន្នតាយ **ជីវិតំ អវ្ហយតីតិ ជិវ្ហា** និរុត្តិលក្ខណេន។ **កុច្ឆិតានំ សាសវធម្មានំ អាយោ**តិ វិសេសេន **កាយោ** វុត្តោ អនុត្តរិយហេតុភាវំ អនាគច្ឆន្តេសុ កាមរាគនិទានកម្មជនិតេសុ, កាមរាគស្ស ច វិសេសបច្ចយេសុ ឃានជិវ្ហាកាយេសុ កាយស្ស វិសេសតរសាសវបច្ចយត្តា។ តេន ហិ ផោដ្ឋព្ពសុខំ អស្សាទេន្តា សត្តា មេថុនម្បិ សេវន្តិ។ **ឧប្បត្តិទេសោ**តិ ឧប្បត្តិដ្ឋានន្តិ អត្ថោ, កាយិន្ទ្រិយវត្ថុកា វា ចត្តារោ ខន្ធា ពលវកាមាសវាទិហេតុភាវតោ វិសេសេន សាសវាតិ វុត្តាតិ តេសំ ឧប្បត្តិដ្ឋានន្តិ អត្ថោ។

មុនាតីតិ នាឡិយា មិនមានោ វិយ, មហាតុលាយ ធារយមានោ វិយ ច អារម្មណំ វិជានាតីតិ អត្ថោ។ មនតេ ឥតិ វា **មនោ,** តំ តំ អារម្មណំ បរិច្ឆេទវសេន ជានាតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អត្តនោ លក្ខណំ ធារេន្តី**តិ យេ វិសេសលក្ខណេន អាយតនសទ្ទបរា វត្តព្ពា, តេ ចក្ខាទយោ តថា វុត្តាតិ តតោ អញ្ញេ មនោគោចរភូតា ធម្មា សាមញ្ញលក្ខណេនេវ ឯកាយតនភាវំ ឧបនេត្វា វុត្តា។ យថា ហិ ឱឡារិកវត្ថារម្មណមននសង្ខាតេហិ វិសយ វិសយីភាវេហិ បុរិមានិ បាកដានិ, តថា អបាកដា ច អញ្ញេ មនោគោចរា ន អត្តនោ សភាវំ ន ធារេន្តីតិ ឥមស្ស អត្ថស្ស ទីបនត្ថោ ធម្មសទ្ទោ។ ធារិយន្តិ សាមញ្ញរូបេន អវធារិយន្តីតិ វា **ធម្មា**។ យថា ហិ រូបាទយោ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិ អសាធារណតោ ឯវ យថាសកំ សភាវតោ វិញ្ញាយន្តិ , ន ឯវមេតេ, ឯតេ បន អនេកធម្មភាវតោ, សាធារណតោ, សភាវសាមញ្ញតោបិ មនសា វិញ្ញាយន្តីតិ។

៥១១. **សេន សេនា**តិ សកេន សកេន។ **ឧដ្ឋហន្តី**តិ ឧដ្ឋានំ ករោន្តិ។ **វាយមន្តី**តិ ឧស្សហន្តិ, អត្តនោ កិច្ចំ ករោន្តិច្ចេវ អត្ថោ។ ឥមស្មិំ ច អត្ថេ អាយតន្តិ ឯត្ថាតិ អាយតនានីតិ អធិករណត្ថោ អាយតនសទ្ទោ, ទុតិយតតិយេសុ កត្តុអត្ថោ។ **តេ ចា**តិ ចិត្តចេតសិកេ ធម្មេ។ តេ ហិ តំតំទ្វារម្មណេសុ អយន្តិ គច្ឆន្តិ បវត្តន្តីតិ

អាយា។ វិត្ថារេន្តីតិ បុព្ពេ អនុប្បន្នត្តា លីនានិ អបាកដានិ បុព្ពន្តតោ ឧទ្ធំ បត្ថរេន្តិ បាកដានិ ករោន្តិ, ឧប្បាទេន្តីតិ អត្ថោ។ **ឥទញ្ច** សំសារទុក្ខំ។ **ន និវត្តតី**តិ អនុប្បាទនិរោធវសេន ន និវុជ្ឈតិ។ **អាយតនំ អាយតន**ន្តិ អាមេឌិតវចនំ អស្សា សមញ្ញាយ ចក្ខាទីសុ និរុឡ្ហភាវទស្សនត្ថំ។

៥១២. ឯវំ អវយវភេទវសេន អាយតនសទ្ទស្ស អត្ថំ វត្វា ឥទានិ តត្ថ បរិយាយតោបិ ទស្សេតុំ "**អបិចា**"តិអាទិ អារទ្ធំ។ សាធុផលភរិតតាយ, អបរិស្សយតាយ ច **មនោរម្មេ**។

តត្ថ **និវសន្តី**តិ និវសន្តា វិយ ហោន្តិ។ តេនាហ "**តទាយត្តវុត្តិតាយា**"តិ។ យត្ថ សុវណ្ណរតនាទីនិ និវុត្ថានិ វិយ អាកិណ្ណានិ តិដ្ឋន្តិ, សោ បទេសោ តេសំ **អាករោ,** ឯវំ ចិត្តចេតសិកា ចក្ខាទីសូតិ តេ តេសំ អាករោតិ ទស្សេន្តោ អាហ "**ចក្ខាទីសុ ច…បេ… អាករោ**"តិ។ **តន្និស្សិតត្តា**តិ ឯត្ថ មនោ មនោវិញ្ញាណាទីនំ ចិត្តចេតសិកានំ និស្សយបច្ចយោ ន ហោតីតិ តស្ស តេសំ ទ្វារភាវោ និស្សយភាវោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ អហុត្វា ឯវំ បច្ចយសាមគ្គិវសេន ឧប្បជ្ជន្តាបិ ចិត្តចេតសិកា អនេកេ ឯកជ្ឈំ តត្ថ លព្ភមានា សមោសដា វិយ ហោន្តីតិ វុត្តំ "**វត្ថុទ្វារារម្មណវសេន សមោសរណតោ**"តិ។ ន ហិ ធម្មានំ អនាគតទ្ធេ វិជ្ជមានតាលេសោបិ អត្ថិ។ តេនាហ "បុញ្ជោ នត្ថិ អនាគតេ"តិ (មហានិ. ១០)។ **តត្ថេវ ឧប្បត្តិតោ**តិ តេសុ ចក្ខាទីសុ ឯវ ឧប្បត្តិតោ។ ឧប្បត្តិយា បច្ចយភូតេ ចក្ខាទិកេ ឧប្បត្តិដ្ឋានំ វិយ កត្វា ឧបចារវសេន វុត្តំ។ ន ហិ អរូបធម្មានំ និប្បរិយាយតោ ឧប្បត្តិទេសោ នាម អត្ថិ។ យទគ្គេន វា តេ តេសំ និស្សយារម្មណភូតា, តទគ្គេន **សញ្ជាតិទេសោ**។ ន ហិ បច្ចយភាវមន្តរេន រូបធម្មានម្បិ អាធារាធេយ្យភាវោ អត្ថិ។ តេនាហ "**និស្សយារម្មណភាវេនា**"តិ។ ព្យតិរេកបធានតាយ ការណលក្ខណស្ស "**តេសំ អភាវេ អភាវតោ**" តច្ចេវាហ, ន "ភាវេ ភាវតោ"តិ។

យថាវុត្តេនត្ថេនាតិ "ចក្ខតី"តិអាទិនា, "អាយតនតោ អាយានំ តននតោ"តិអាទិនា, "និវាសដ្ឋាន"ន្តិអាទិនា ច វុត្តប្បការេន អត្ថេន។ ធម្មាយតនបរិយាបន្នានំ ធម្មានំ ពហុភាវតោ យេភុយ្យេន ច តេ ពហូ ឯវ ហុត្វា កិច្ចករាតិ "**ធម្មា ច តេ អាយតនញ្ចា**"តិ ពហុវចននិទ្ទេសោ។

៥១៣. តថា តថា លក្ខិតព្ពតោ លក្ខីយតិ ឯតេនាតិ វា **លក្ខណំ,** សភាវោ។

តាវតាវតោតិ តត្តកតោ, តេន អនូនាធិកភាវំ ទស្សេតិ។ តត្ថ ទ្វាទសាយតនវិនិមុត្តស្ស កស្សចិ ធម្មស្ស អភាវា អធិកភាវតោ ចោទនា នត្ថិ, សលក្ខណធារណំ បន សព្ពេសំ សាមញ្ញលក្ខណន្តិ ឩនចោទនា សម្ភវតីតិ តំ ទស្សេន្តោ អាហ "**ចក្ខាទយោបិ ហី**"តិអាទិ។ **ភវង្គមនសង្ខាតោ**តិ ទ្វិក្ខត្តុំ ចលិត្វា បវត្តភវង្គមនសង្ខាតោ។ ចលនវសេន ភវង្គប្បវត្តិយា សតិ ឯវ អាវជ្ជនុប្បត្តិ, ន អញ្ញថាតិ អាវជ្ជនស្សាបិ ការណភូតន្តិ កត្វា វុត្តំ "**ភវង្គមនសង្ខាតោ…បេ… ឧប្បត្តិទ្វារ**"ន្តិ។ **អសាធារណ**ន្តិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អសាធារណំ។ សតិបិ អសាធារណភាវេ ចក្ខាទីនំ ទ្វារភាវេន គហិតត្តា ធម្មាយតនេន អគ្គហណំ ទដ្ឋព្ពំ។ ទ្វារារម្មណភាវេហិ វា អសាធារណតំ សន្ធាយ "អសាធារណ"ន្តិ វុត្តំ។

៥១៤. យេភុយ្យសហុប្បត្តិអាទីហិ ឧប្បត្តិក្កមាទីសុ អយុត្តិ យោជេតព្ពា។ យេភុយ្យេន ហិ ចក្ខាយតនាទីនិ កស្សចិ កទាចិ ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តិ។ តថា ហិ វុត្តំ "កាមធាតុយា ឧបបត្តិក្ខណេ កស្សចិ ឯកាទសាយតនានិ បាតុភវន្តី"តិអាទិ (យម. អដ្ឋ. អាយតនយមក ១៨-២១)។ តស្មា អាយតនានំ ឧប្បត្តិក្កមោ តាវ ន យុជ្ជតិ, ន បហានក្កមោ កុសលាព្យាកតានំ អប្បហាតព្ពតោ, ន បដិបត្តិក្កមោ អកុសលានំ ឯកច្ចអព្យាកតានញ្ច អប្បដិបជ្ជនីយតោ , ន ភូមិក្កមោ អឡោកាទសន្នំ អាយតនានំ ឯកន្តកាមាវចរត្តា, ឥតរេសញ្ច ចតុភូមិបរិយាបន្នត្តា, ឯកច្ចស្ស លោកុត្តរភាវតោ ចាតិ។ "**អជ្ឈត្តិកេសុ ហី**"តិ ឯតេន អជ្ឈត្តិកភាវេន, វិសយិភាវេន ច អជ្ឈត្តិកានំ បឋមំ ទេសេតព្ពតំ ទស្សេតិ, តេសុបិ បឋមំ ទេសេតព្ពេសុ បាកដត្តា បឋមតរំ ចក្ខាយតនំ ទេសិតន្តិ។

តតោ ឃានាយតនាទីនីតិ ឯត្ថ ពហុបការត្តាភាវេន ចក្ខុសោតេហិ បរិមិតរំ អទេសេតព្ពានិ, សហ វត្តុំ អសក្កុណេយ្យត្តា ឯកេន កមេន ទេសេតព្ពានីតិ ឃានាទិក្កមេន ទេសិតានីតិ អធិប្បាយោ ។ អញ្ញថាបិ ហិ ទេសិតេសុ ន ន សក្កា ចោទេតុំ, ន ច សក្កា ពោធេតព្ពានិ ន ទេសេតុន្តិ។ បច្ចុប្បន្នារម្មណត្តា វា ចក្ខាទីនិ បឋមំ វុត្តានិ អារម្មណតោ សុបាកដានីតិ, មនាយតនំ បន កិញ្ចិ បច្ចុន្នារម្មណំ…បេ… កិញ្ចិ យាវ ន វត្តព្ពារម្មណន្តិ បច្ឆា វុត្តំ។ បច្ចុប្បន្នារម្មណេសុបិ ឧបាទារូបារម្មណានិ ចត្តារិ បឋមំ វុត្តានិ, តតោ ភូតរូបារម្មណំ។ ឧបាទារូបារម្មណេសុបិ ទូរតរេ ទូរេ, សីឃតរំ សីឃញ្ច អារម្មណសម្បដិច្ឆនទីបនត្ថំ ចក្ខាទីនំ ទេសនាក្កមោ។ ចក្ខុសោតទ្វយញ្ហិ ទូរគោចរន្តិ បឋមំ វុត្តំ, តត្រាបិ ចក្ខុ ទូរតរគោចរន្តិ សព្ពបឋមំ វុត្តំ។ បស្សន្តោបិ ហិ ទូរតរេ នទីសោតំ, ន តស្ស សោតបដិឃាតសទ្ទំ សុណាតិ។ ឃានជិវ្ហាសុបិ ឃានំ សីឃតរវុត្តីតិ បឋមំ វុត្តំ បុរតោ

បបិតមត្តស្សបិ ភោជនស្ស គន្ធោ គយ្ហតីតិ។ យថាឋានំ វា តេសំ ទេសនាក្កមោ។ ឥមស្មិញ្ហិ សរីរេ សព្ពុបរិ ចក្ខុស្ស អធិដ្ឋានំ, តស្ស អធោ សោតស្ស, តស្ស អធោ ឃានស្ស, តស្ស អធោ ជិវ្ហាយ, តថា កាយស្ស យេភុយ្យតោ, មនោ បន អរូបិភាវតោ សព្ពបច្ឆា វុត្តោ។ តំតំគោចរត្តា តស្ស តស្ស អនន្តរំ ពាហិរាយតនានិ វុត្តានីតិ វុត្តោវាយមត្ថោតិ ឯវម្បិ ឥមេសំ កមោ វេទិតព្ពោ។ គោចរោ វិសយោ ឯតស្សាតិ **គោចរវិសយោ**, មនោ។ កស្ស បន គោចរោ ឯតស្ស វិសយោ? ចក្ខាទីនំ បញ្ចន្នម្បិ។ **វិញ្ញាណុប្បត្តិការណវវត្ថានតោ**តិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ ឧប្បត្តិការណស្ស វវត្ថិតភាវតោ សវិភត្តិភាវតោ។ ឯតេន ចក្ខាទិអនន្តរំ រូបាទិវចនស្ស ច ការណមាហ។

៥១៥. **សង្គហិតត្ថា**តិ គណនសង្គហវសេន សង្គហិតត្ថា។ **ជាតិវសេនា**តិ ចក្ខុភាវសមានតាវសេន។ **បច្ចយភេទោ** កម្មាទិភេទោ។ ទានាទិបាណាតិបាតាទិភេទភិន្នស្ស ហិ កុសលាកុសលកម្មស្ស, តស្ស ច សហការីការណភូតានំ អព្ភន្តរានំ, ពាហិរានញ្ច បច្ចយានំ ភេទេន ចក្ខាយតនំ ភិន្នំ វិសទិសំ ហោតីតិ។ និរយាទិកោ, អបទាទិគតិនានាករណញ្ច **គតិភេទោ** គតីនំ, គតីសុ វា ភេទោតិ កត្វា។ ហត្ថិអស្សាទិកោ, ខត្តិយាទិកោ ច **និកាយភេទោ**។ តំតំសត្តសន្តានភេទោ **បុគ្គលភេទោ**។ យា ចក្ខាទីនំ វត្ថូនំ អនន្តប្បភេទតា វុត្តា, សោ ឯវ ហទយវត្ថុស្ស ភេទោ តាទិសភេទានាតិវត្តនតោ។ តតោ មនាយតនស្ស អនន្តប្បភេទតា យោជេតព្ពា។ យស្មា ឈានវិរហិតំ នាម លោកុត្តរំ នត្ថិ, តស្មា បញ្ចន្នំ ឈានានំ វសេន អដ្ឋ លោកុត្តរចិត្តានិ ចត្តាលីសំ ហោន្តីតិ តានិ ឯកាសីតិយា លោកិយចិត្តេសុ បក្ខិបិត្វា អាហ “**ឯកវីសុត្តរសតប្បភេទញ្ច**”តិ។ **វត្ថូ**តិ ចក្ខាទិវត្ថុ។ តប្បភេទេន វិញ្ញាណំ **អនន្តប្បភេទំ**។ **បដិបទា** ទុក្ខាបដិបទាទិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ឈានាធិបតិភូមិអារម្មណាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ នីលំ នីលស្ស សភាគំ, អញ្ញំ **វិសភាគំ**។ **បច្ចយោ** កម្មាទិ។ តត្ថាបិ កុសលសមុដ្ឋានាទិតា, សីតឧតុសមុដ្ឋានាទិតា ច ភេទោ វេទិតព្ពោ។ **អាទិ**សទ្ទេន គតិនិកាយភេទោ។ **សភាវនានត្តភេទតោ**តិ សុខា ទុក្ខា អទុក្ខមសុខាតិ ឯវមាទិកោ **សភាវភេទោ**។ ចក្ខុសម្ផស្សជា សោតសម្ផស្សជាតិ ឯវមាទិកំ **នានត្តំ**។

៥១៦. “អនាគមនតោ អនិគ្គមនតោ”តិ សង្ខេបេន វុត្តមត្ថំ វិវរិតុំ “**ន ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ បុព្ពន្តាបរន្តេសុ អវិជ្ជមានសរូបត្តា ឧទយតោ បុព្ពេ កុតោចិ នាគច្ឆន្តិ, វយតោ ច ឧទ្ធំ ន កត្ថចិ គច្ឆន្តិ, វិជ្ជមានក្ខណេបិ ឥត្តរកាលតាយ អនិច្ចា ទុក្ខា វិបរិណាមធម្មា។ តេនាហ “**អថ ខោ**”តិអាទិ។ សបរិប្ផន្ទកិរិយាវសេន ឦហនំ ឦហា, ចិន្តនវសេន ព្យាបារនំ ព្យាបារោ, តត្ថ ព្យាបារំ ទស្សេន្តោ អាហ “**ន ហិ ចក្ខុរូបាទីនំ ឯវំ ហោតី**”តិ។ ឦហំ ទស្សេន្តោ “**ន ច តានី**”តិអាទិ។ ឧភយម្បិ បន ឦហា ច ហោតិ ព្យាបារោ ចាតិ ឧប្បដិបាដិវចនំ។ **ធម្មតាវា**តិ សភាវោ ឯវ, ការណសមត្ថតា វា ឦហាព្យាបាររហិតានំ ទ្វារាទិភាវោ **ធម្មតា**។ ឥមស្មិញ្ច អត្ថេ “**យ**”ន្តិ ឯតស្ស យស្មាតិ អត្ថោ។ បុរិមស្មឹ សម្ភវនវិសេសនំ យំ-សទ្ទោ។ “សុញ្ញោ គាមោតិ ខោ, ភិក្ខវេ, ឆន្នេតំ អជ្ឈត្តិកានំ អាយតនានំ អធិវចន”ន្តិ (សំ. និ. ៤.២៣៨) វចនតោ **សុញ្ញគាមោ វិយ ទដ្ឋព្ពានិ**។ អន្ទុបានសហិតន្តិ គហិតេ សុញ្ញគាមេ យំ យទេវ ភាជនំ បរាមសីយតិ, តំ តំ រិត្តកំយេវ បរាមសីយតិ, ឯវំ ធុវាទិភាវេន គហិតានិ យោនិសោ ឧបបរិក្ខិយមានានិ រិត្តកានេវ ឯតានិ ទិស្សន្តីតិ។ តេនាហ “**ធុវសុភសុខត្តភាវវិរហិតត្តា**”តិ។ ចក្ខាទិទ្វារេសុ អភិជ្ឈាទោមនស្សុប្បាទកភាវេន រូបាទីនិ ចក្ខាទីនំ អភិឃាតកានីតិ វុត្តានិ។ អហិសុសុមារបក្ខីកុក្កុរសិង្គាលមក្កដា **ឆ បាណកា**។ វិសមពិលាកាសគាមសុសានវនានិ **តេសំ គោចរា**។ តត្ថ វិសមាទិអជ្ឈាសយេហិ ចក្ខាទីហិ វិសមភាវពិលាកាសគាមសុសានសន្និស្សិតសទិសូបាទិន្នធម្មវនភាវេហិ អភិរមិតត្តា រូបាទីនំ វិសមាទិសទិសតា យោជេតព្ពា។

ឥតិ អាយតនានំ វិត្ថារកថាមុខវណ្ណនា។

ធាតុវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៥១៧. **ចក្ខុស្ស វិញ្ញាណ**ន្តិ ចក្ខុស្ស ការណភូតស្ស វិញ្ញាណំ។ កាមំ រូបាលោកមនសិការាទយោបិ តស្ស វិញ្ញាណស្ស ការណា, តេ បន សាធារណការណំ, ចក្ខុ អសាធារណន្តិ អសាធារណការណេនាយំ និទ្ទេសោ យថា ភេរិសទ្ទោ, យវង្កុរោតិ។ តថា ហិ ចក្ខុ បុគ្គលន្តរាសាធារណំ, នីលាទិសព្ពរូបសាធារណញ្ចាតិ សាមិភាវេន និទ្ទិដ្ឋំ។

វិទហតីតិ ឯវំ ឯវញ្ច តយា បវត្តិតព្ពន្តិ វិនិយុញ្ជមានំ វិយ ឧប្បាទេតីតិ អត្ថោ។ **វិទហតី**តិ ច ធាត្វត្ថោ ឯវ វិសិដ្ឋោ ឧបសគ្គេន ទីបីយតីតិ វិនាបិ ឧបសគ្គេន **ធាតូ**តិ ឯស សទ្ទោ តមត្ថំ វទតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។ កត្តុកម្មភាវករណាធិករណេសុ ច ធាតុសទ្ទសិទ្ធិ ហោតីតិ បញ្ចាបិ តេ អត្ថា វុត្តា។ លោកុត្តរា ធាតុយោ សំសារទុក្ខំ ន វិទហន្តិ, អញ្ញទត្ថុ វិធំសេន្តីតិ កត្វា “**លោកិយា**”តិ វិសេសិតំ។ **វវត្ថិតា**តិ អវត្ថិតា, អញ្ញមញ្ញំ វា អសំកិណ្ណា។ **សុវណ្ណរជតាទិធាតុយោ** សុវណ្ណាទីនំ ពីជភូតា សេលាទយោ។ **យថាសម្ភវ**ន្តិ ឯត្ថ កេចិ “លោកិយលោកុត្តរាសុ ធាតូសុ យោ យោ អត្ថោ សម្ភវតិ, តទនុរូប”ន្តិ អត្ថំ វទន្តិ, តទយុត្តំ “លោកិយា ហិ ធាតុយោ”តិ វិសេសេត្វា

វុត្តត្ថា។ អត្ថវសេន ចេតំ យថាសម្ភវគ្គហណំ កតំ, ន ធាតុវសេន ។ កាមំ បញ្ចបិ អត្ថា ចក្ខាទីនំ សព្ពេសំ ឥច្ឆិតព្ពា, តថាបិ ចក្ខាទីសុ យស្ស យស្ស ធម្មស្ស យទា កត្តុវចនិច្ឆា, ន តទា កម្មភាវោ។ យទា បន កម្មវចនិច្ឆា, ន តទា កត្តុភាវោ។ ឯវំ សេសេសុបីតិ យថាសម្ភវគ្គហណំ។ តេនាហ "**ឥតិ ចក្ខាទីសូ**"តិអាទិ។

៥១៨. អត្តនោ សភាវំ ធារេន្តីតិ ធាតុយោតិ ឯត្ថាបិ ធាតីតិ ធាតូតិ បទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា ធារណត្ថោ ធា-សទ្ទោតិ កត្វា។ កត្តុអត្ថោបិ ចាយំ បុរិមេន អសទិសោ វិធានធារណត្ថានំ ភិន្នសភាវត្តា។ និស្សត្តសភាវមត្តធារណញ្ច ធាតុសទ្ទស្ស បធានោ អត្ថោតិ វិសុំ វុត្តោ។ **ធាតុយោ វិយ ធាតុយោ**តិ ឯត្ថ សីហសទ្ទោ វិយ កេសរិម្ហិ និរុឡ្ហោ បុរិសេ សេលាវយវេសុ និរុឡ្ហោ ធាតុសទ្ទោ ចក្ខាទីសុ ឧបចរិតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ ញាណញ្ច ញេយ្យញ្ច ញាណញេយ្យានិ, តេសំ អវយវា តប្បភេទភូតា ធាតុយោ **ញាណញេយ្យាវយវា**។ តត្ថ **ញាណប្បភេទោ** ធម្មធាតុឯកទេសោ, **ញេយ្យប្បភេទោ** អដ្ឋារសាបីតិ ញាណញេយ្យាវយវមត្តា ធាតុយោ ហោន្តីតិ។ អថ វា ញាណេន ញាតព្ពោ សភាវោ អវិបរីតោ ធាតុសទ្ទេន វុច្ចមានោ **ញាណញេយ្យោ**, ន ទិដ្ឋិអាទីហិ វិបរីតគ្គាហកេហិ ញេយ្យោតិ អត្ថោ, តស្ស ញាណញេយ្យស្ស **អវយវា** ចក្ខាទយោ, វិសភាគលក្ខណាវយវេសុ រសាទីសុ និរុឡ្ហោ ធាតុសទ្ទោ តាទិសេសុ អញ្ញាវយវេសុ ចក្ខាទីសុ ឧបចរិតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ រសាទីសុ វិយ វា ចក្ខាទីសុបិ និរុឡ្ហោ ឯវ។ "**និជ្ជីវមត្តស្សេតំ អធិវចន**"ន្តិ ឯតេន និជ្ជីវមត្តបទត្ថេ ធាតុសទ្ទស្ស និរុឡ្ហតំ ទស្សេតិ។ ឆ ធាតុយោ ឯតស្សាតិ **ឆធាតុរោ**។ យោ លោកេ បុរិសោតិ ធម្មសមុទាយោ វុច្ចតិ, សោ ឆធាតុរោ ឆន្នំ បថវីអាទីនំ និជ្ជីវមត្តានំ សភាវានំ សមុទាយមត្តោ, ន ឯត្ថ ជីវោ វា បុរិសោ វា អត្ថីតិ អត្ថោ។

៥១៩. ចក្ខាទីនំ កមោ បុព្ពេ វុត្តោតិ ឥធេកេកស្មឹ តិកេ តិណ្ណំ ធាតូនំ កមំ ទស្សេន្តោ អាហ "**ហេតុផលានុបុព្ពវត្ថានវសេនា**"តិ។ ហេតុផលានំ អនុបុព្ពវត្ថានំ ហេតុផលភាវោ ឯវំ, មនោធម្មធាតូនញ្ច មនោវិញ្ញាណស្ស ហេតុភាវោ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពោ។ កិរិយមនោធាតុ មនោវិញ្ញាណស្ស ឧបនិស្សយកោដិយា, វិបាកមនោធាតុ វិបាកមនោវិញ្ញាណស្ស អនន្តរាទិនាបិ, ឥតរស្ស សព្ពាបិ ឧបនិស្សយកោដិយា ច, ធម្មធាតុ បន វេទនាទិកា សហជាតា សហជាតាទិនា, អសហជាតា អនន្តរាទិនា, ឧបនិស្សយេន, អារម្មណាទិនា ច មនោវិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ ទ្វារភូតមនោវសេន វា។ ទ្វារភូតមនោបិ ហិ សុត្តេសុ មនោធាតូតិ វុច្ចតីតិ តស្សា វា មនោធាតុយា មនោវិញ្ញាណស្ស ហេតុភាវោ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពោ។ តត្ថ **ហេតូ**តិ បច្ចយោ អធិប្បេតោ, **ផល**ន្តិ បច្ចយុប្បន្នន្តិ អាហ "**ចក្ខុធាតូ**"តិអាទិ។

៥២០. សព្ពាសំ វសេនាតិ យថាវុត្តានំ អាភាធាតុអាទីនំ បញ្ចតឹសាយ ធាតូនំ វសេន។ អបរមត្ថសភាវស្ស បរមត្ថសភាវេសុ ន កទាចិ អន្តោគធតា អត្ថីតិ អាហ "**សភាវតោ វិជ្ជមានាន**"ន្តិ។

ចន្ទាភាសូរិយាភាទិកា វណ្ណនិភា ឯវាតិ អាហ "**រូបធាតុយេវ ហិ អាភាធាតូ**"តិ។ **រូបាទិបដិពទ្ធា**តិ រាគវត្ថុភាវេន គហេតព្ពាការោ សុភនិមិត្តន្តិ កត្វា "រូបាទយោ ឯវា"តិ អវត្វា បដិពទ្ធវចនំ វុត្តំ។ អសតិបិ រាគវត្ថុភាវេ កុសលវិបាការម្មណំ **សុភធាតូ**តិ ទុតិយោ វិកប្បោ វុត្តោ។ **សេសា**តិ មនោវិញ្ញាណធាតុសម្បយុត្តា។ **ធាតុទ្វយនិរោធមត្ត**ន្តិ មនោវិញ្ញាណធាតូនំ និរោធមត្តំ ចតុត្ថារុប្បចិត្តុប្បាទនិរោធភាវតោ។ តទញ្ញវិញ្ញាណនិរោធោ វិយ ហិ វិញ្ញាណធាតុមនោធាតូនំ និរោធោ សមាបត្តិពលសិទ្ធោតិ កត្វា ធាតុទ្វយគ្គហណំ។

"**ធម្មធាតុមត្ត**"ន្តិ ឥទំ កាមធាតុយា ធម្មធាតុបរិយាបន្នត្តា វុត្តំ។ **កាមបដិសំយុត្តោ**តិ កាមរាគសម្បយុត្តោ, អារម្មណករណេន វា កាមគុណោបសំហិតោ។ **យំ ឯតស្មឹ អន្តរេ**តិ យេ ឯតស្មឹ អវីចិបរនិម្មិតវសវត្តិបរិច្ឆិន្នេ ឱកាសេ។ ឱគាឡ្ហា ហុត្វា អធោភាគេ ច ឱកាសេ ចរន្តីតិ **ឯត្ថាវចរា**។ អញ្ញត្ថ ចរន្តាបិ យថាវុត្តេ ឯវ ឋានេ បរិយាបន្នាតិ **ឯត្ថ បរិយាបន្នា**។

នេក្ខម្មធាតុ ធម្មធាតុ ឯវ វិតក្កុបក្ខេ។ **សព្ពេបិ កុសលា ធម្មា**តិ ទានមយបុញ្ញកិរិយតោ, សីលមយបុញ្ញកិរិយតោ, បព្ពជ្ជតោ ច បដ្ឋាយ យាវ អគ្គមគ្គាធិគមា បវត្តា សព្ពេបិ អនវជ្ជធម្មា។ **វិហឹសាធាតុ** ចេតនា, បរវិហេឋនច្ឆន្ទោ វា។ **អវិហឹសា** ករុណា។

ហីនាតិ ហីឡិតា។ **បណីតា**តិ សម្ភាវិតា។ "នាតិហីឡិតា នាតិសម្ភាវិតា មជ្ឈិមា"តិ **ឧភន្តនិទ្ទេសេ** អាគតា ហីនទុកតោ ឯវ នីហរិត្វា **មជ្ឈិមា** ធាតុ វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ **ឧភោបី**តិ ធម្មធាតុមនោវិញ្ញាណធាតុយោ។

វិញ្ញាណធាតុ យទិបិ ឆវិញ្ញាណធាតុវសេន វិភត្តា, តថាបិ វិញ្ញាណធាតុគ្គហណេន តស្ស បុរេចារិកបច្ឆាចារិកត្តា មនោធាតុ គហិតាវ ហោតីតិ អាហ "**វិញ្ញាណធាតុ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិសត្តវិញ្ញាណធាតុ សង្ខេបោយេវា**"តិ។

អនេកេសំ ចក្ខុធាតុអាទីនំ, តាសុ ច ឯកេកិស្សា នានប្បការតាយ នានាធាតូនំ វសេន **អនេកធាតុ នានាធាតុ លោកោ** វុត្តោតិ អាហ “**អដ្ឋារសធាតុប្បភេទមត្តមេវា**”តិ។

៥២១. **ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយមនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតុភេទេនា**តិ ពហូសុ បោត្ថកេសុ លិខិតំ, កេសុចិ “ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយមនោមនោវិញ្ញាណធាតុភេទេនា”តិ។ តត្ថ ន ចក្ខាទីនំ កេវលេន ធាតុសទ្ទេន សម្ពន្ធោ អធិប្បេតោ វិជាននសភាវស្ស បភេទវចនតោ។ វិញ្ញាណធាតុសទ្ទេន ច សម្ពន្ធេ ករិយមានេ ទ្វេ មនោគហណានិ ន កាតព្ពានិ។ ន ហិ ទ្វេ មនោវិញ្ញាណធាតុយោ សន្តិ។ អន្តរា វា មនោធាតុគហណំ អកត្វា “ចក្ខុ...បេ.... កាយមនោវិញ្ញាណធាតុមនោធាតូ”តិ វត្តព្ពំ អតុល្យយោគេ ទ្វន្ទសមាសាភាវតោ។ អយំ បនេត្ថ បាឋោ សិយា “ចក្ខុ...បេ.... កាយវិញ្ញាណមនោមនោវិញ្ញាណធាតុភេទេនា”តិ។ **តស្ស** វិញ្ញាណស្ស យេកុយ្យេន អត្ថវាទិនោ តស្ស ឯកមេកស្ស អត្ថស្ស អទ្វយតំ, និច្ចត្តញ្ច បវេទេន្តីតិ អនេកតានិច្ចតាបកាសនំ តេសំ ជីវសញ្ញាសមូហននាយ ហោតិ។ ខន្ធាយតនទេសនា **សង្ខេបទេសនា**, ឥន្ទ្រិយទេសនា **វិត្ថារទេសនា**, តទុភយំ អបេក្ខិត្វា អយំ **អនតិសង្ខេបវិត្ថារា** ធាតុទេសនា។ អភិធម្មេ វា **សុត្តន្តភាជនីយេ** (វិភ. ១៧២ អាទយោ) វុត្តា ធាតុទេសនា អតិសង្ខេបទេសនា, អាភាធាតុអាទីនំ អនេកធាតុនានាធាតុអន្តានំ វសេន ទេសេតព្ពា អតិវិត្ថារទេសនា, តទុភយំ អបេក្ខិត្វា អយំ អនតិសង្ខេបវិត្ថារា។

អស្ស ភគវតោ។ សទ្ធម្មតេជសា វិហតំ **សទ្ធម្មតេជវិហតំ**។

៥២២. **សង្ខតោ**តិ គណនតោ។ **ជាតិតោ**តិ ចក្ខុភាវសាមញ្ញតោ។ អថ វា **ជាតិតោ**តិ ចក្ខុសភាវតោ។ តេនាហ “**ចក្ខុបសាទោ**”តិ។ **វីសតិ ធម្មាតិ សង្ខំ គច្ឆតិ** វេទនាទីនំ អភិន្ទិត្វា គហណតោ។ **សេសកុសលាកុសលាព្យាកតវិញ្ញាណវសេនា**តិ ឯត្ថ អព្យាកតាបេក្ខាយ សេសគ្គហណំ, កុសលាកុសលំ បន សព្ពសោ អគ្គហិតមេវាតិ។

៥២៣. **តា ច** ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុអាទយោ **បញ្ចបិ**។

បុរិមេហេវាតិ អនន្តរាទីហិ ឯវ។ ជវនមនោវិញ្ញាណធាតុ បន ជវនមនោវិញ្ញាណធាតុយា អាសេវនបច្ចយេនាបិ បច្ចយោ ហោតីតិ វុត្តោវាយមត្ថោ។ **ធម្មធាតូ**តិ បន សហជាតោ វេទនាទិក្ខន្ធោ អធិប្បេតោ។ តេនាហ “**សហជាត...បេ.... បច្ចយោ ហោតី**”តិ។ **អវិគតាទីហី**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន មនោវិញ្ញាណធាតុយា យថារហំ ហេតុអធិបតិកម្មវិបាកាហារិន្ទ្រិយឈានមគ្គបច្ចយភាវោ សង្គយ្ហតិ។ តេនាហ “**ពហុធា បច្ចយោ ហោតី**”តិ។ **ឯកច្ចា ច ធម្មធាតុ** សុខុមរូបនិព្ពានប្បការា, យា ច សម្បយោគានន្តរភាវាទីនំ អភាវេន អារម្មណករណេ យោគ្យា។ បញ្ចទ្វារិកវិបាកវជ្ជនត្ថំ “**ឯកច្ចាយ មនោវិញ្ញាណធាតុយា**”តិ វុត្តំ, មនោទ្វារិកា បន វិបាកាបិ តទារម្មណភូតា ឯកច្ចំ ធម្មធាតុំ អារព្ភ បវត្តតីតិ។ អថ វា “**ឯកច្ចាយ មនោវិញ្ញាណធាតុយា**”តិ ឥទំ សព្ពំ កាមាវចរកុសលំ កាមាវចរកិរិយំ អភិញ្ញាទ្វយំ អារុប្បទ្វយន្តិ ឯវរូបំ មនោវិញ្ញាណធាតុំ សន្ធាយ វុត្តំ, លោកុត្តរមនោវិញ្ញាណធាតុយា បន ឯកច្ចា ធម្មធាតុ អារម្មណបច្ចយោតិ បាកដោយមត្ថោ។ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុអាទីនំ ចក្ខាទីនំ យថាវុត្តបច្ចយធម្មតោ អតិរេកេបិ បច្ចយធម្មេ ទស្សេតុំ “**ន កេវល**”ន្តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **អាលោកាទយោ**តិ អាលោកោ នាម សូរិយាលោកាទិ។ តស្ស សុត្តន្តនយេន ឧបនិស្សយភាវោ វេទិតព្ពោ, ឯវំ សេសានិបិ។

វិវរំ នាម វិសេសតោ សោតពិលំ។ **វាយុ** គន្ធូបសំហរណកវាតោ។ **អាបោ** មុខេ បក្ខិត្តអាហារស្ស តេមនកឧទកំ។ **បថវី** កាយប្បសាទស្ស និស្សយភូតា បថវីធាតុ។ **ភវង្គមនំ** ទ្វិក្ខត្តុំ ចលិតំ ភវង្គចិត្តំ។ សព្ពត្ថ **មនសិការោ** អាវជ្ជនមនសិការោ។

៥២៤. អវិសេសតោ ទដ្ឋព្ពាការស្ស វុច្ចមានត្តា អាហ “**សព្ពា ឯវា**”តិ។ វិសេសតោ វិបស្សនាយ ភូមិវិចារោ ឯសោតិ “**សង្ខតា**”តិ វិសេសិតំ។ **បុព្ពន្តាបរន្តវិវិត្តតោ**តិ ឯត្ថ “**បុព្ពន្តោ**នាម អតីតោ អទ្ធា, **អបរន្តោ** នាម អនាគតោ។ ឧភយត្ថ ច សង្ខតា ធាតុយោ សភាវវិវិត្តា អនុបលព្ភមានសភាវត្តា។ **បុព្ពន្តោ** វា សភាវធម្មស្ស ឧទយោ តតោ បុព្ពេ អវិជ្ជមានត្តា។ **អបរន្តោ** វយោ តតោ បរំ អភាវតោ។ តស្មា **បុព្ពន្តាបរន្តវិវិត្តតោ**តិ បាកាភាវតោ វិទ្ធំសាភាវតោតិ វុត្តំ ហោតិ។

ភេរិតលំ វិយ ចក្ខុធាតុ សទ្ទស្ស វិយ វិញ្ញាណស្ស និស្សយភាវតោ។ អាទាសតលាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **យន្តំ** នាម ឧច្ឆុយន្តំ។ **ចក្កយដ្ឋី**តិ តិលមន្តំ អាហ។ សោ ហិ អចក្កពណ្ណោបិ តំសទិសតាយ ចក្កយដ្ឋីត្វេវ វុច្ចតិ, ចក្កពន្ធមេវ វា សន្ធាយ តថា វុត្តំ។ តមាហិ ច ឧបមាហិ និជ្ជីវាន។ ភេរិតលទណ្ឌាទីនំ សមាយោគេ, និជ្ជីវានំ

សទ្ទាទីនំ វិយ និជ្ជីវានំ ចក្ខុរូបាទីនំ សមាយោគេ និជ្ជីវានំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ បវត្តីតិ ការណផលានំ ធាតុមត្តតំ, ការកវេទកវិរហញ្ច ទស្សេតិ។

បុរេចរានុចរា វិយាតិ និជ្ជីវស្ស កស្សចិ កេចិ និជ្ជីវា បុរេចរានុចរា វិយាតិ អត្ថោ។ មនោធាតុយេវ វា អត្តនោ ខណំ អនតិវត្តន្តី អត្តនោ ខណ អនតិវត្តន្តានំយេវ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អវិជ្ជមានាយបិ បុរេចរានុចរាភិសន្ធិយំ អនន្តរបុព្ពកាលាបរកាលតាយ បុរេចរានុចរា វិយ ទដ្ឋព្ពា។

ឆន្នញ្ហិ វិញ្ញាណធាតូនំ ឯកជ្ឈំ អនេកានន្តរបច្ចយាភាវតោ ឯកជ្ឈំ ឧប្បត្តិអភាវោ វិយ អញ្ញមញ្ញានន្តរបច្ចយតាភាវតោ អនន្តរុប្បត្តិបិ នត្ថិ។ យទិ សិយា, ឆទ្វារម្មណសន្និធានេ មនសិការមន្តរេនាបិ ឆទ្វារម្មណូបលទ្ធិ សិយា, ន ច ហោតិ, តស្មា ទស្សនាទិអនន្តរំ សវនាទីនំ អភាវោ វិយ មនោវិញ្ញាណធាតានន្តរំ ន ទស្សនាទីនិ, ន ច ទស្សនាទិអនន្តរំ មនោវិញ្ញាណធាតុ ហោតិ។ តត្ថ ភវង្គស្ស, ទស្សនាទីនញ្ច ភិន្នារម្មណតាយ មនោវិញ្ញាណធាតានន្តរំ ទស្សនាទីនិ, ទស្សនាទីនំ អនន្តរញ្ច សវនាទីនិ ន ឧប្បជ្ជន្តីតិ យុត្តមេតំ។ ទស្សនាទីនំ, បន សន្តីរមណស្ស ច អភិន្នវិសយតាយ ទស្សនាទិអនន្តរំ ន មនាវិញ្ញាណទាតុ ហោតីតិ អយុត្តន្តិ ? នយិទមេវំ និយតានិយតវិសយានំ ភិន្នវិសយភាវុបបត្តិតោ។ យទិ ច ទស្សនាទិអនន្តរំ កាចិ វិញ្ញាណធាតុ ឧប្បជ្ជេយ្យ, សាបិ ទស្សនាទិទ្វារតាយ ទស្សនាទិវិញ្ញាណធាតុ ឯវ សិយា, ន មនោវិញ្ញាណធាតុ, តតោ ច ទស្សនាទិកិច្ចវិធុរំ ចិន្តនំ មននន្តិ មនោទ្វារប្បវត្តានំ មននកិច្ចាបរិច្ចាគោ វិយ ទស្សនវិញ្ញាណធាតុយា ទស្សនកិច្ចាបរិច្ចាគោ អាបជ្ជតិ។ តថា តទនន្តរស្សាតិ សព្ពាយបិ ទស្សនវិញ្ញាណភាវតោ ច វិញ្ញាណកាយា ន ភវេយ្យុំ។

យថា បន មនោវិញ្ញាណធាតានន្តរំ មនោធាតុ, តតោ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ, ឯវំ ទស្សនវិញ្ញាណធាតានន្តរំ មនោធាតុ, តតោ សោតវិញ្ញាណាទីនិ ហោន្តីតិ ចេ? ន, មនោធាតុយា ទស្សនធាតុភាវប្បសង្គតោ។ យថា ហិ មនសោ និព្ពិសេសាវត្ថា មននមត្តតាយ មនោធាតុ, ឯវំ ទស្សនស្ស និព្ពិសេសាវត្ថា ទស្សនមត្តតាយ ទស្សនធាតុ សិយា។ តញ្ច ចក្ខុវិញ្ញាណំ រូបវិសយន្តិ សទ្ទាទិវិសយាភោគាភាវតោ សវនវិញ្ញាណាទីនំ អសម្ភវោ។ តតោ ច រូបារម្មណបសុតមេវ វិញ្ញាណំ សិយា មនោវិញ្ញាណានំ វិយ ទស្សនវិញ្ញាណាទីនំ សមានវត្ថុភាវប្បសង្គតោ, អញ្ញវត្ថុសន្និស្សិតញ្ច វិញ្ញាណំ ន សិយា, ន ចេតំ យុត្តំ។ តស្មា សុខទុក្ខានំ វិយ ឧបេក្ខា ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ, មនោវិញ្ញាណស្ស ច ព្យវធាយិកា **មនោធាតុ** ទដ្ឋព្ពា, ន ចស្សា ឧបេក្ខាយ វិយ អទុក្ខមសុខតា អទស្សនាទិអមននតា, អត ខោ មននកិច្ចាវិសេសតោ មនោវិញ្ញាណសភាគតា។ មនោ ហិ ហទយវត្ថុម្ហិ វត្តមានោ អញ្ញវត្ថុសន្និស្សិតានំ វិញ្ញាណានំ វិសយំ ទស្សេត្វា និវត្តមានោ អគ្គិ វិយ ឧសុមមត្តេ មននមត្តេ ឋត្វា និវត្តតិ, អញ្ញវត្ថុសន្និស្សិតវិញ្ញាណនិរោធេ ច ឧដ្ឋហន្តោ អគ្គិ វិយ ឧសុមមត្តេ ឧដ្ឋហតិ។ បច្ចយានុរូបបវត្តិកានិ ច មននមត្តានិ មនោវិញ្ញាណធាតុយា អន្តានិ ហោន្តិ។ បដិឃសញ្ញាសហគតានញ្ហិ បញ្ចន្នំ វិញ្ញាណានំ ឥន្ទ្រិយារម្មនបដិឃាតជតាយ អភិនិបាតមត្តកិច្ចំ, មននលក្ខណិន្ទ្រិយសមុប្បន្នស្ស ច មនោវិញ្ញាណស្ស វិសយវិចិន្តនាសម្ភូតតាយ តទនុរូបា ចិន្តនា។ តស្មា អភិនិបាតប្បច្ចយបដិឃដ្ដនានិយំសពលេន ភវង្គលក្ខណំ ចិត្តំ ចលនាវត្ថំ ហុត្វា និវត្តមានំ ចិន្តនាវិសេសវិរហតោ អភិនិបាតានុគុណំ ចិន្តនាវសានំ មននមត្តំ ឧប្បាទេតិ។

ទស្សនាទិបិ អភិនិបាតមត្តំ ទុតិយំ ខណំ អនតិវត្តមានំ អត្តានុគុណំ ចិន្តនាមននសមញ្ញាវិរហតោ ទស្សនាទិអភិនិបាតវិសេសវិចិត្តំ ចិត្តភាវាទិនា សមានំ ចិន្តនាទិមននមត្តំ អញ្ញវត្ថុស្មិំ និព្ពត្តេតិ, តស្មា វត្ថុកិច្ចេហិ តំ មនោវិញ្ញាណកាយសង្គហិតាបិ មនោធាតុ មនោទ្វារនិក្ខមបវេសភូតា អារម្មណន្តរេ ទ្វារន្តរមនសិការតព្ពិសយសម្បដិច្ឆនភាវេន បញ្ចន្នំ វិញ្ញាណធាតូនំ យថាក្កមំ បុរេចរា, អនុចរាតិ ច វុត្តា។ សា បនាយំ សតិបិ វិញ្ញាណភាវេ មនសោ សម្ពូយ វិសិដ្ឋមននកិច្ចាភាវតោ ធាតុភាវសាមញ្ញេន មនោមត្តា ធាតុ **មនោធាតូ**តិ វុច្ចតិ។

យថាវុត្តេនេវ ច ហេតុនា មត្ត-សទ្ទលោបំ កត្វា វិញ្ញាណដ្ឋយោគតោ មនោមត្តំ វិញ្ញាណន្តិ មនោវិញ្ញាណកាយសង្គហោបិ ចស្សា យុជ្ជតិ ឯវ។ អញ្ញវិញ្ញាណេហិ បន ទ្វារម្មណេហិ ច វិសេសនត្ថំ “មនោធាតូ”តិ វុត្តាតិ។ **មនោវិញ្ញាណធាតូ**តិ បន វិញ្ញាណធាតុវិសេសនំ មនោគហណំ។ ធាតុវិសេសនត្តេ ច មនោវិញ្ញាណគ្គហណេ វិញ្ញាណវិសេសនំ ទ្វារភូតមនោទស្សនមេវាតិ ទ្វារសមញ្ញារហត្តា ន មនោធាតូតិ វុច្ចតិ។ តញ្ហិ មនោទ្វារន្តោគធំ, ន ច ទស្សនាទិបុរេចរានុចរន្តិ មនសោ វិញ្ញាណធាតុ, មនសោ វិញ្ញាណន្តិ ច មនោទ្វារសមញ្ញារហំ, សវិសេសញ្ច តស្ស មននកិច្ចំ, វិញ្ញាណកិច្ចញ្ចាតិ មត្តសទ្ទស្ស លោបមន្តរេន “មនោវិញ្ញាណ”ន្តិ, និជ្ជីវភាវវិភាវនត្ថំ “មនោវិញ្ញាណធាតូ”តិ ច វុច្ចតីតិ។

សល្លមិវ សូលមិវ តិវិធទុក្ខតាសមាយោគតោ **ទដ្ឋព្ពោ។ វេទនាសល្លសូលយោគា**តិ វេទនាសង្ខាតសល្លសូលយោគតោ។ **អាតុរា វិយា**តិ តេន អាតុរិភូតា បុគ្គលា វិយ។ អាសាយេវ ទុក្ខំ **អាសាទុក្ខំ,** អាសាវិឃាតំ ទុក្ខំ វា។ សញ្ញា ហិ អសុភាទិកម្បិ សុភាទិតោ សជ្ជានន្តី អាសំ, តស្សា ច វិឃាតំ អាសីសិតសុភាទិអសិទ្ធិយា ជនេតីតិ។ វនមិគោ តិណបុរិសំ បុរិសោតិ គណ្ហន្តោ **អយថាភូចច្ចនិមិត្តគ្គាហកោ,** តថា សញ្ញាបីតិ អាហ "**វនមិគោ វិយា**"តិ។ កម្មបធានា សង្ខារាតិ "**បដិសន្ធិយំ បក្ខិបនតោ**"តិអាទិ វុត្តំ។ **ជាតិទុក្ខានុពន្ធតោ**តិ អត្តនា និព្ពត្តិយមានេន ជាតិទុក្ខេន អនុពន្ធតា។ ភវបច្ចយា ជាតិ ហិ ជាតិទុក្ខន្តិ។ បទុមំ វិយ ទិស្សមានំ ខុរចក្កំ វិយ រូបម្បិ ឥត្ថិអាទិភាវេន ទិស្សមានំ នានាវិធុបទ្ទវំ ជនេតិ។ សព្ពេ អនត្ថា រាគាទយោ, ជាតិអាទយោ ច វិសយភូតា, អនុបសន្តា, សប្បដិភយា ចាតិ។ តប្បដិបក្ខភូតត្តា **អសង្ខតា ធាតុ អមតាទិតោ** ទដ្ឋព្ពា។

វវត្ថានាភាវោ "ឥទមេវ ឥមស្ស អារម្មណ"ន្តិ និយមាភាវោ, តេន យថា អរញ្ញមក្កដោ កេនចិ អនិវារិតោ គហិតំ ឯកំ រុក្ខសាខំ មុញ្ចិត្វា អញ្ញំ គណ្ហាតិ, តម្បិ មុញ្ចិត្វា អញ្ញន្តិ កត្ថចិ អនវដ្ឋិតោ បរិព្ភមតិ, ឯវំ គហិតំ ឯកំ អារម្មណំ មុញ្ចិត្វា អញ្ញំ, តម្បិ មុញ្ចិត្វា អញ្ញន្តិ អនវដ្ឋិតតា, អារម្មណំ អគ្គហេត្វា បវត្តិតុំ អសមត្ថតា ច មក្កដសមានតាតិ ទស្សេតិ។ អដ្ឋិវេធវិទ្ធោបិ ឧប្បថំ អនុគច្ឆន្តោ ទុដ្ឋស្សោ **អស្សខឡុង្កោ។ យត្ថកាមនិបាតិតោ**តិ យត្ថ កត្ថចិ ឥច្ឆិតារម្មណេ និបាតិភាវតោ។ នានាវេសធារី **រង្គនដោ**។

អាយតនទាតុនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ បន្នរសមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

១៦. ឥន្ទ្រិយសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា

ឥន្ទ្រិយវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៥២៥. **ពាវីសតី**តិ គណនបរិច្ឆេទោ។ **ឥន្ទ្រិយានី**តិ បរិច្ឆិន្នធម្មនិទស្សនំ។ **ចក្ខុន្ទ្រិយ**ន្តិអាទិ តេសំ សរូបទស្សនំ។ តត្ថ ចក្ខុទ្វារេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតិ ចក្ខុទ្វារភាវេ តំទ្វារិកេហិ អត្តនោ ឥន្ទភាវំ បរមិស្សរភាវំ ការយតីតិ **ចក្ខុន្ទ្រិយំ**។ តញ្ហិ តេ រូបគ្គហណេ អត្តានំ អនុវត្តេតិ, តេ ច តំ អនុវត្តន្តិ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។ តស្មា សោតឃានជិវ្ហាកាយទ្វារេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ។ **កាយិន្ទ្រិយំ**។ វិជាននលក្ខណេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ **មនិន្ទ្រិយំ**។ ឥត្ថិភាវលក្ខណេ, បុរិសភាវលក្ខណេ, អនុបាលនលក្ខណេ, សុខលក្ខណេ, ទុក្ខលក្ខណេ, សោមនស្សលក្ខណេ, ទោមនស្សលក្ខណេ, ឧបេក្ខាលក្ខណេ, អធិមោក្ខលក្ខណេ, បគ្គហលក្ខណេ, ឧបដ្ឋានលក្ខណេ, អវិក្ខេបលក្ខណេ, ទស្សនលក្ខណេ, អនញ្ញាតំ ញស្សាមីតិ បវត្តេ ជាននលក្ខណេ, ញាតានំ ឯវ ធម្មានំ បុន អាជាននេ អញ្ញាតាវិភាវេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ **អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយំ**។

វិជានិយាតិ វិជានេយ្យ។ **ភូមិតោ ចា**តិ **ច**-សទ្ទោ អវុត្តសម្បិណ្ឌនត្ថោ, តេន តាវត្វំ សង្គណ្ហាតិ, តំ បន តាវត្វំ បរតោ វណ្ណយិស្សាម។ អសម្មសនុបគានម្បិ អត្ថិភាវតោ ទដ្ឋព្ពតា ឥធ ន គហិតា។

បុព្ពភាគេតិ អរិយមគ្គតោ បុព្ពភាគេ។ **អនញ្ញាត**ន្តិ ន អញ្ញាតំ ន អធិគតំ។ និច្ចតាយ នត្ថិ ឯតស្ស មតំ ភង្គោ, ន វា ឯតស្មិំ អធិគតេ មរណន្តិ អមតំ, បជ្ជិតព្ពតោ បទញ្ចាតិ **អមតបទំ** និព្ពានំ។ **"ឯវំ បដិបន្នស្ស ឧប្បជ្ជនតោ"**តិ ឯតេន បុព្ពភាគវសេនេតំ ឥន្ទ្រិយំ ឯវំ វោហរិយតីតិ ទស្សេតិ។ **អាជាននតោ**តិ បឋមមគ្គេន ទិដ្ឋមរិយាទំ អនតិក្កមិត្វាវ ជាននតោ។ យេន តំសមង្គិបុគ្គលោ, តំសម្បយុត្តធម្មា វា អញ្ញាតាវិនោ ហោន្តិ , សោ អញ្ញាតាវិភាវោ បរិនិដ្ឋិតកិច្ចជាននខីណាសវស្ស ភាវភូតោ ហុត្វា ឧប្បត្តិតោ **"ខីណាសវស្ស ឧប្បជ្ជនតោ"**តិ វុត្តំ។

លិង្គេតិ គមេតិ ញាបេតីតិ លិង្គំ, លិង្គីយតិ វា ឯតេនាតិ លិង្គំ។ កឹ លិង្គេតិ, កឹ វា លិង្គីយតីតិ? ឥន្ទំ, ឥន្ទោ វា។ ឥន្ទស្ស លិង្គ ឥន្ទលិង្គំ, ឥន្ទលិង្គស្ស អត្ថោ តំសភាវោ **ឥន្ទលិង្គដ្ឋោ,** ឥន្ទលិង្គមេវ វា ឥន្ទ្រិយសទ្ទស្ស អត្ថោតិ **ឥន្ទលិង្គដ្ឋោ**។ សជ្ជិតំ ឧប្បាទិតន្តិ សិដ្ឋំ, ឥន្ទេន សិដ្ឋំ **ឥន្ទសិដ្ឋំ។ ជុដ្ឋំ** សេវិតំ។ កម្មសង្ខាតស្ស ឥន្ទស្ស លិង្គានិ, តេន ច សិដ្ឋានីតិ កម្មជានេវ យោជេតព្ពានិ, ន អញ្ញានិ, តេ ច ទ្វេ អត្ថា កម្មេ ឯវ យោជេតព្ពា, ឥតរេ ច ភគវតិ ឯវាតិ អាហ **"យថាយោគ"**ន្តិ។ **តេនា**តិ ភគវតោ, កម្មស្ស ច ឥន្ទត្តា។ **ឯត្ថា**តិ ឯតេសុ ឥន្ទ្រិយេសុ។ **ឧល្លិង្គេន្តិ** ញាបេន្តិ បកាសេន្តិ ផលសម្បត្តិវិបត្តីហិ ការណសម្បត្តិវិបត្តិអវពោធតោ។ "សោ តំ និមិត្តំ អាសេវតី"តិអាទីសុ (អ. និ. ៩.៣៥) គោចរករណម្បិ អាសេវនា វុត្តាតិ អាហ **"កានិចិ គោចរាសេវនាយា"**តិ។ តត្ថ សព្ពេសំ គោចរិកាតព្ពត្តេបិ "កានិចី"តិ វចនំ អវិបស្សិតព្ពានំ ពហុលំ មនសិករណេន អនាសេវនីយត្តា។ បច្ចវេក្ខនាមគ្គមេវ ហិ តេសុ ហោតីតិ។ "តស្ស តំ មគ្គំ អាសេវតោ"តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.១៧០) ភាវនា អាសេវនាតិ វុត្តាតិ ភាវេតព្ពានិ សទ្ធាទីនិ សន្ធាយាហ **"កានិចិ ភាវនាសេវនាយា"**តិ។

អាធិបច្ចំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវោ។ អសតិបិ ច ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវេ ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយានំ, អត្តនោ អត្តនោ បច្ចយវសេន បវត្តមានេ តំសហិតសន្តានេ អញ្ញាការេន អប្បវត្តមានេហិ លិង្គាទីហិ អនុវត្តនីយភាវេ អាធិបច្ចំ។ ឥមស្មិំ ច អត្ថេ ឥន្ទន្តិ បរមិស្សរិយំ ករោន្តិច្ចេវ **ឥន្ទ្រិយានិ**។ ចក្ខាទីសុ ទស្សិតេន នយេន អញ្ញេសញ្ច ជីវិតាទីនំ តទនុវត្តីសុ អាធិបច្ចំ យថារហំ យោជេតព្ពំ។

អមោហាយេវ ន វិសុំ ចត្តារោ ធម្មា, តស្មា តស្ស សង្ខារក្ខន្ធកថាយំ វិភាវិតានិ លក្ខណាទីនិ តេសញ្ច វេទិតព្ពានីតិ អធិប្បាយោ។ **សេសានិ តត្ថ** ខន្ធនិទ្ទេសេ លក្ខណាទីហិ **អរូបេនេវ អាគតានិ**។

៥២៦. សត្តានំ អរិយភូមិបដិលាភោ ភគវតោ ទេសនាយ សាធារណំ, បទានញ្ច បយោជនន្តិ អាហ **"អជ្ឈត្តធម្មេ បរិញ្ញាយា"**តិអាទិ។ អញ្ញេសម្បិ ឥន្ទ្រិយានំ អត្តភាវបរិយាបន្នតាយ សតិបិ អត្តភាវបញ្ញាបនាយ មូលភាវតោ ចក្ខាទីនំ សាតិសយា អត្តភាវបរិយាបន្នាតិ វុត្តំ **"អត្តភាវបរិយាបន្នានិ ចក្ខុន្ទិយាទីនី"**តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២១៩)។ **អភិធម្មដ្ឋកថាយំ** ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយានន្តរំ ជីវិតិន្ទ្រិយទេសនាក្កមោ វុត្តោតិ ឥធាបិ **"ឥតោ ជីវិតិន្ទ្រិយ"**ន្តិ វុត្តំ។ តំ ឥន្ទ្រិយយមកទេសនាយ (យម. ៣.ឥន្ទ្រិយយមក.១ អាទយោ) សមេតិ។ **ឥន្ទ្រិយវិភង្គេ** (វិភ. ២១៩ អាទយោ) បន មនិន្ទ្រិយានន្តរំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ វុត្តំ, តំ បុរិមបច្ឆិមានំ អជ្ឈាត្តិកពាហិរានំ អនុបាលកភាវទីបនត្ថំ តេសំ មជ្ឈេ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ **យញ្ច កិញ្ចិ វេទយិតំ, សព្ពំ តំ ទុក្ខំ**។ យាវ ច

ទុវិធត្តភាវានុបាលកស្ស ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស បវត្តិ, តាវ ទុក្ខភូតានំ ឯតេសំ វេទយិតានំ អនិវត្តីតិ ញាបនត្ថំ, តេន ច ចក្ខាទីនំ ទុក្ខានុពន្ធតាយ បរិញ្ញេយ្យតំ ញាបេតិ។ **បដិបត្តិទស្សនត្ថន្តិ** បុព្ពភាគបដិបត្តិទស្សនត្ថំ។ **តស្សេវាតិ** អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយស្សេវ។ **តតោ អនន្តរំ ភាវេតព្ពត្តាតិ** ភាវនាមគ្គសម្បយុត្តំ អញ្ញិន្ទ្រិយំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ទស្សនានន្តរា ហិ ភាវនាតិ។

ភេទោតិ ឥធ សភាវតោ ភេទោ អធិប្បេតោ, ន ភូមិបុគ្គលាទិវសេនាតិ អាហ "**សេសានំ អភេទោ**"តិ។ ននុ ច ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស អនុបាលនលក្ខណំ សភាវោ, តេនស្ស ទុវិធស្សាបិ អភេទោតិ? សច្ចមេតំ, តស្ស បន រូបារូបសភាវកតោ ភេទោ គហិតោ, ន ឯវំ សេសានំ កោចិ ភេទោ អត្ថីតិ តេសំ អភេទោតិ ភេទាភាវោ វុត្តោ។ ននុ ចេត្ថ វេទនា, បញ្ញា ច ភិន្ទិត្វា វុត្តាតិ? ន, យថា ទេសិតេសុ ពាវីសតិយា ឥន្ទ្រិយេសុ ភេទាភេទស្ស អធិប្បេតត្តា។

៥២៧. ចក្ខុន្ទ្រិយាទីនំ សតិបិ បុរេជាតាទិបច្ចយភាវេ ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវេន សាធេតព្ពមេវ កិច្ចំ **កិច្ចន្តិ** វុត្តំ តស្ស អនញ្ញសាធារណត្តា, ឥន្ទ្រិយកថាយ ច អធិកតត្តា។ អត្តនោ តិក្ខមន្ទាទិអាការោ អត្តាការោ, តស្ស អនុវត្តាបនំ **អត្តាការានុវត្តាបនំ**។ តេនាហ "**តិក្ខមន្ទាទិសង្ខាតអត្តាការានុវត្តាបន**"ន្តិ។ អថ វា តិក្ខមន្ទាទិសង្ខាតស្ស ច អត្តាការស្ស ច អនុវត្តាបនំ **តិក្ខ...បេ... វត្តាបនំ**។ វិសុំ អត្តាការគ្គហណេន ចេត្ថ រូបាវភាសនាទិកស្ស សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ ចក្ខុន្ទ្រិយស្ស ហិ រូបាភិហននយោគ្យតាសង្ខាតេ រូបាវភាសនសាមត្ថិយេ អសតិ ន កទាចិបិ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស ទស្សនកិច្ចំ សម្ភវតិ។ ឯស នយោ សោតិន្ទ្រិយាទីសុបិ។ បុព្ពង្គមភាវេន មនិន្ទ្រិយស្ស **វសាវត្តាបនំ** ហោតិ, ន អញ្ញេសំ។ តំសម្បយុត្តានិបិ ហិ ឥន្ទ្រិយានិ តព្ពសេនេវ ហុត្វា អត្តនោ អត្តនោ ឥន្ទ្រិយកិច្ចំ សាធេន្តិ ចេតសិកភាវតោ , ន តេសំ វសេន មនិន្ទ្រិយំ ។ អយញ្ហិស្ស បុព្ពង្គមតា។ សព្ពត្ថ ច ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវេន សាធេតព្ពន្តិ អធិការោ អនុវត្តតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។ សតិបិ អនុប្បាទនេ, អនុបត្ថម្ភនេ ច តប្បច្ចយានំ តប្បវត្តនេ និមិត្តភាវោ **អនុវិធានំ**។

ឆាទេត្វា ផរិត្វា ឧប្បជ្ជមានា សុខទុក្ខវេទនា សហជាតធម្មេ អភិភវិត្វា អជ្ឈោត្ថរិត្វា សយមេវ បាកដា ហោតិ, សហជាតធម្មា ច តស្សា វសេន សុខទុក្ខពាវប្បត្តា វិយ ហោន្តីតិ អាហ "**យថាសកំ ឱឡារិកាការានុបាបន**"ន្តិ។ អសន្តស្ស, អបណីតស្សាបិ អកុសលតព្ពិបាកាទិសម្បយុត្តស្ស យថារហំ **មជ្ឈត្តាការានុបាបនំ** យោជេតព្ពំ។ សមានជាតិយេហិ វា សុខទុក្ខេហិ **សន្តបណីតាការានុបាបនំ** ទដ្ឋព្ពំ។ **បដិបក្ខាភិភវនន្តិ** អស្សទ្ធិយាទិបដិបក្ខាភិភវនំ។ **បសន្នាការាទាតិ** បសន្នបគ្គហិតឧបដ្ឋិតសមាហិតទស្សនាការានុបាបនំ យថាក្កមំ សទ្ធាទីនំ។ **ព្យាបាទាទីតិ អាទិ**-សទ្ទេន ឧទ្ធម្ភាគិយសំយោជនានិ គហិតានិ។ មគ្គសម្បយុត្តស្សេវ ច អញ្ញិន្ទ្រិយស្ស កិច្ចំ ទស្សិតំ។ តេនេវ ច ផលសម្បយុត្តស្ស តំតំសំយោជនប្បដិប្បស្សទ្ធិបហានកិច្ចតា ទស្សិតា ហោតីតិ។ កតសព្ពកិច្ចស្ស អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយំ អញ្ញស្ស កាតព្ពស្ស អភាវា អមតាភិមុខមេវ តព្ភាវបច្ចយោ ច ហោតិ, ន ឥតរានិ វិយ កិច្ចន្តរបសុតំ។ តេនាហ "**អមតាភិមុខភាវបច្ចយតា ចា**"តិ។

៥២៨. ***ភូមិតោ*** វិនិច្ឆយោ ឧត្តានត្ថោ ឯវ។ ឯត្ថាហ – កស្មា បន ឯត្តកេនេវ ឥន្ទ្រិយានិ វុត្តានិ, ឯតានិ ឯវ ច វុត្តានីតិ? អាធិបច្ចដ្ឋវសេន, **អាធិបច្ចំ** នាម ឥស្សរិយន្តិ វុត្តមេវេតំ។ តយិទំ អាធិបច្ចំ អត្តនោ អត្តនោ កិច្ចេ, ផលេ ចាតិ អញ្ញេសម្បិ សភាវធម្មានំ កស្មា ន លព្ភតិ? បច្ចយាធីនវុត្តិកា ហិ បច្ចយុប្បន្នាតិ សិយា ផលហេតុធម្មេសុ អនុវត្តនានុវត្តនីយតាតិ? សច្ចមេតំ, តថាបិ អត្ថិ តេសំ វិសេសោ។ ស្វាយំ "ចក្ខុវិញ្ញាណាទិប្បវត្តិយញ្ហិ ចក្ខាទីនំ សិទ្ធមាធិបច្ច"ន្តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ២១៩) **អដ្ឋកថាយំ** ទស្សិតោយេវ។ អបិច ខន្ធបញ្ចកេ យាយំ សត្តបញ្ញត្តិ, តស្សា វិសេសនិស្សយោ "ឆ អជ្ឈត្តិកានិ អាយតនានី"តិ តានិ តាវ អាធិបច្ចត្ថំ ឧបាទាយ "ចក្ខុន្ទ្រិយំ...បេ....មនិន្ទ្រិយ"ន្តិអាទិតោ (វិភ. ២១៩) វុត្តានិ។ ស្វាយំ អត្តភាវោ ឥមេសំ វសេន "ឥត្ថី បុរិសោ"តិ សមញ្ញំ លភតីតិ ទស្សនត្ថំ ភាវទ្វយំ។ តយិមេ ឧបាទិន្នធម្មា យេន ធម្មេន បវត្តន្តិ, អយំ សោ ធម្មោ តេសំ ឋិតិហេតូតិ ទស្សនត្ថំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ។ ស្វាយំ សត្តសញ្ញិតោ ធម្មបុញ្ជោ បពន្ធវសេន បវត្តមានោ ឥមាហិ វេទនាហិ សំកិលិស្សតីតិ ទស្សនត្ថំ វេទនាបញ្ចកំ។ តតោ វិសុទ្ធិកាមានំ វោទានសម្ភារទស្សនត្ថំ សទ្ធាទិបញ្ចកំ។ សម្ភវោ ទានសម្ភារា ឥមេហិ វិសុជ្ឈន្តិ, វិសុទ្ធិប្បត្តា និដ្ឋិតកិច្ចាវ ហោន្តីតិ ទស្សនត្ថំ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយាទីនិ តីណិ វុត្តានិ។ សព្ពត្ថ "អាធិបច្ចត្ថំ ឧបាទាយា"តិ បទំ យោជេតព្ពំ។ ឯត្តាវតា អធិប្បេតត្ថសិទ្ធីតិ អញ្ញេសំ អគ្គហណំ។

អថ វា បវត្តិនិវត្តីនំ និស្សយាទិទស្សនត្ថម្បិ ឯតានិយេវ វុត្តានិ។ បវត្តិយា ហិ វិសេសតោ មូលនិស្សយភូតានិ ឆ អជ្ឈត្តិកាយតនានិ។ យថាហ "ឆសុ លោកោ សមុប្បន្នោ"តិអាទិ (សុ. និ. ១៧១)។ តស្ស ឧប្បត្តិ ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយេហិ វិសភាគវត្ថុសរាគនិមិត្តេហិ យេភុយ្យេន សត្តកាយស្ស អភិនិព្ពត្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ "តិណ្ណំ ខោ, មហារាជ, សន្និបាតា គព្ភស្ស អវក្កន្តិ ហោតិ មាតា ច ឧតុនី ហោតិ, គន្ធព្ពោ ច បច្ចុបដ្ឋិតោ ហោតិ, មាតាបិតរោ ច សន្និបតិតា ហោន្តី"តិអាទិ (ម. និ. ១.៤០៨; មិ. ប. ៤.១.៦)។ អវដ្ឋានំ ជីវិតិន្ទ្រិយេន តេន អនុបាលេតព្ពតោ។

តេនាហ “អាយុ ឋិតិ យបនា យាបនា”តិអាទិ (ធ. ស. ១៩)។ ឧបភោគោ វេទនាហិ។ វេទនាវសេន ហិ ឥដ្ឋាទិសព្ពវិសយូបភោគោ។ យថាហ “វេទយតិ វេទយតីតិ ខោ, ភិក្ខវេ, តស្មា វេទនាតិ វុច្ចតី”តិ (ម. និ. ១.៤៥០)។ ឯវំ បវត្តិយា និស្សយសមុប្បាទដ្ឋិតិសម្ភោគទស្សនត្ថំ ចក្ខុន្ទ្រិយំ យាវ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយន្តិ ចុទ្ទសិន្ទ្រិយានិ ទេសិតានិ។ យថា ចេតានិ បវត្តិយា, ឯវំ ឥតរានិ និវត្តិយា។ វិវដ្ដសន្និស្សិតេន ហិ និព្ពត្តិតានិ សទ្ធាទីនិ បញ្ចិន្ទ្រិយានិ និវត្តិយា និស្សយោ។ ឧប្បាទោ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយេន តស្ស និវត្តិវសេន បឋមំ ឧប្បជ្ជនតោ។ អវដ្ឋានំ អញ្ញិន្ទ្រិយេន, ឧបភោគោ អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយេន អគ្គផលសមុបភោគតោ។ ខីណាសវាហិ វិសេវិតាយ និព្ពុតិសុខំ បរិភុញ្ជន្តិ។ ឯវម្បិ ឯតានិ ឯវ ឥន្ទ្រិយានិ ទេសិតានិ។ ឯត្តាវតា យថាធិប្បេតត្ថសិទ្ធិតោ អញ្ញេសំ អគ្គហណំ។ ឥមិនាវ នេសំ ទេសនាក្កមោបិ សំវណ្ណិតោតិ វេទិតព្ពោតិ។

ឥន្ទ្រិយនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សច្ចវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៥២៩. អរិយសទ្ទេន វិសេសនំ អកត្វា កេវលំ សច្ចសទ្ទេន ឧទ្ទិដ្ឋានិបិ អរិយសច្ចានិ ឯវាតិ ទស្សេន្តោ “**សច្ចានីតិ ចត្តារិ អរិយសច្ចានី**”តិ អាទ។ សមាញ្ញជោតនា ហិ វិសេសេ អវតិដ្ឋតិ, វិសេសត្ថិនា ច វិសេសោ អនុបយុជ្ជិតព្ពោតិ។ អរិយសច្ចេសុ វា វិចារិតេសុ ឥតរានិបិ អត្ថតោ វិចារិតានេវ ហោន្តីតិ វិបស្សនាយ ច ភូមិភូតានិ, អរិយសច្ចានេវាតិ ច កត្វា “សច្ចានី”តិ ឧទ្ទិត្វាបិ “**ចត្តារិ អរិយសច្ចានី**”តិ វុត្តំ។

សាសនក្កមោតិ អរិយសច្ចានិ វុច្ចន្តិ, អរិយសច្ចទេសនា វា។ សកលញ្ហិ សាសនំ ភគវតោ វចនំ សច្ចវិនិមុត្តំ នត្ថិ បវត្តិនិវត្តិតទុភយហេតុសន្ទស្សនវសេន បវត្តនតោ។ តស្មា សច្ចេសុ កមតិ, សីលសមាធិបញ្ញាសង្ខាតំ វា សាសនំ ឯតេសុ កមតិ, បរិញ្ញាទិកិច្ចសាធនវសេន បវត្តតិ, តស្មា កមតិ ឯត្ថាតិ កមោ, កឹ កមតិ? សាសនំ។ សាសនស្ស កមោ “**សាសនក្កមោ**”តិ សច្ចានិ សាសនប្បវត្តិដ្ឋានានិ វុច្ចន្តិ, តំទេសនា ច តព្ពោហារេនាតិ។

តថាតិ តំសភាវា ទុក្ខាទិសភាវា។ **អវិតថា**តិ អមុសាសភាវា ពាធនាទិភាវេន ភូតសភាវា។ **អនញ្ញថា**តិ អញ្ញាការរហិតា អពាធនាទិអាការវិរិត្តា។ ទុក្ខទុក្ខតាតន្និមិត្តតាហិ អធិដ្ឋិតត្តា **បីឡនដ្ឋោ**។ សមេច្ច សម្ភូយ បច្ចយេហិ កតភាវោ **សង្ខតដ្ឋោ**។ ទុក្ខទុក្ខតាតន្និមិត្តតាហិ បរិទហនំ, កិលេសទាហសមាយោគោ វា **សន្តាបដ្ឋោ**។ ជរាយ, មរណេន ចាតិ ទ្វេធា វិបរិណាមេតព្ពតា **វិបរិណាមដ្ឋោ**។ ឯត្ថ ច បីឡនដ្ឋោ ទុក្ខស្ស សរសេនេវ អាវិភវនាការោ, ឥតរេ យថាក្កមំ សមុទយមគ្គនិរោធទស្សនេហិ អាវិភវនាការាតិ អយំ ចតុន្នម្បិ វិសេសោ។ តត្រត្រាភិនន្ទនវសេន ព្យាបិត្វា ឩហនំ រាសិករណំ ទុក្ខស្ស និព្ពត្តនំ **អាយូហនំ** អាការស្ស ព្យាបនត្ថត្តា។ អាគច្ឆតិ សមុទយតោតិ វា អាយំ, ទុក្ខំ, តស្ស ឩហនំ បវត្តនំ **អាយូហនំ,** អយំ សរសេនេវ អាវិភវនាការោ។ និទទាតិ ទុក្ខន្តិ **និទានំ,** “ឥទំ តំ ទុក្ខ”ន្តិ សម្បជិច្ឆាបេន្តំ វិយ សមុដ្ឋាបេតីតិ អត្ថោ។ អយំ **និទានដ្ឋោ** ទុក្ខទស្សនេន អាវិភវនាការោ។ សំសារទុក្ខេន សំយោជនំ **សំយោគដ្ឋោ** ។ មគ្គាធិគមននិវារណំ **បលិពោធដ្ឋោ**។ ឥមេ ច សំយោគបលិពោធដ្ឋា និរោធមគ្គទស្សនេហិ អាវិភវនាការា។ និស្សរន្តិ សត្តា ឯត្ថ, សយមេវ វា និស្សដំ វិសំយុត្តំ សព្ពសង្ខតេហិ សព្ពូបធិបដិនិស្សគ្គភាវតោតិ **និស្សរនំ**។ អយមស្ស សភាវេន អាវិភវនាការោ, ឥតរេ វិវេកាសង្ខាតាមតដ្ឋា, សមុទយក្ខយអបច្ចយអវិនាសិតា វា សមុទយមគ្គទុក្ខទស្សនេន អាវិភវនាការា។

សំសារតោ និក្ខមនំ **និយ្យានំ**។ អយមស្ស សរសេន អាវិភវនាការោ។ បរិពោធូបច្ឆេទនេន និព្ពានាធិគមោវ និព្ពាននិមិត្តត្តា មគ្គស្ស **ហេតុដ្ឋោ**។ បញ្ញាបធានត្តា ចស្ស និព្ពានទស្សនំ, ចតុសច្ចទស្សនំ វា **ទស្សនដ្ឋោ**។ ចតុសច្ចទស្សនេ, កិលេសទុក្ខសន្តាបវូបសមនេ ច អាធិបច្ចំ ករោន្តិ មគ្គធម្មា សម្បយុត្តធម្មេសូតិ សោ មគ្គស្ស **អាធិបតេយ្យដ្ឋោ**។ វិសេសតោ វា អាលម្ពនាធិបតិភូតា មគ្គធម្មា ហោន្តិ “មគ្គាធិបតិនោ”តិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ១៦) វចនតោតិ សោ តេសំ អាការោ **អាធិបតេយ្យដ្ឋោ**។ ឯតេ ហេតុទស្សនាធិបតេយ្យដ្ឋា សមុទយនិរោធទុក្ខទស្សនេហិ អាវិភវនាការា។ ឯវមាទិ អាហាតិ សម្ពន្ធោ។ **អភិសមយដ្ឋោ**តិ អភិសមេតព្ពដ្ឋោ។ អភិសមយស្ស វា វិសយភូតោ អត្ថោ អភិសមយដ្ឋោ។ អថ វា អភិសមយស្ស បវត្តិអាការោ **អភិសមយដ្ឋោ**។ សោ ចេត្ថ អភិសមេតព្ពេន បីឡនាទិនា ទស្សិតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

៥៣០. កុច្ឆិតំ ខំ **ទុក្ខំ,** តាវយ្ហំ ហុត្វា អសារន្តិ អត្ថោ។

“**សមាគមោ សមេត**”ន្តិអាទីសុ កេវលស្ស **អាគម**សទ្ទស្ស, **ឯត**-សទ្ទស្ស ច បយោគេ សំយោគត្ថស្ស អនុបលព្ភនតោ, **សំ**-សទ្ទស្ស ច សំយោគេ ឧបលព្ភនតោ “**សំយោគំ ទីបេតី**”តិ អាហ អន្វយតោ, ព្យតិរេកតោ

ច តទត្ថជោតកកាសិទ្ធិតោ។ **ឧប្បន្នំ ឧទិត**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **អយ**-សទ្ទោ គតិអត្ថេ សិទ្ធោ ហេតុសទ្ទោវិយ ការណំ ទីបេតិ។ អត្តនោ ផលនិប្ផាទនេន អយតិ បវត្តតិ, ឯតិ វា ឯតស្មា ផលន្តិ **អយោ**តិ, **សំយោគេ ឧប្បត្តិការណំ សមុទយោ**តិ។ ឯត្ថ វិសុំ បយុជ្ជមានាបិ ឧបសគ្គសទ្ទា សធាតុកំ សំយោគត្ថំ, ឧប្បាទត្ថញ្ច ទីបេន្តិ, កិរិយាវិសេសកត្តាតិ វេទិតព្ពា។

"**អភាវោ ឯត្ថ រោធស្សាតិ និរោធោ**"តិ ឯតេន និព្ពានស្ស ទុក្ខវិវិត្តភាវំ ទស្សេតិ។ **សមធិគតេ** តស្មិំ តទធិគមតោ បុគ្គលស្ស រោធាភាវោ បវត្តិសង្ខាតស្ស រោធស្ស បដិបក្ខភូតាយ និវត្តិយា អធិគតត្តាតិ។ ឯតស្មិញ្ច អត្ថេ អភាវោ ឯតស្មិំ រោធស្សាតិ **និរោធោ** ឥច្ចេវ បទសមាសោ។ ទុក្ខាភាវោ បនេត្ថ បុគ្គលស្ស, ន និព្ពានស្សេវ។ អនុប្បាទោ ឯវ និរោធោ **អនុប្បាទនិរោធោ**។ អាយតឹ ភវាទីសុ អប្បវត្តិ, ន បន ភង្គោតិ ភង្គវាចកំ និរោធសទ្ទំ និវត្តេត្វា អនុប្បាទវាចកំ គណ្ហាតិ។ ឯតស្មិំ អត្ថេ ការណេ ផលូបចារំ កត្វា និរោធបច្ចយោ និរោធោតិ វុត្តោ។

បដិបទា ច ហោតិ បុគ្គលស្ស ទុក្ខនិរោធប្បត្តិយា។ ននុ ច សា ឯវ ទុក្ខនិរោធប្បត្តីតិ តស្សា ឯវ សា បដិបទាតិ ន យុជ្ជតីតិ? ន បុគ្គលាធិគមស្ស បត្តិភាវេន, យេហិ សោ អធិគច្ឆតិ, តេសំ ការណភូតានំ បដិបទាភាវេន ច វុត្តត្តា។ សច្ចិ កិរិយាសច្ចិករណជម្មានញ្ហិ អញ្ញត្ថាភាវេបិ បុគ្គលសច្ចិកិរិយាជម្មភាវេហិ នានត្តំ កត្វា និទ្ទេសោ កតោតិ។ អថ វា យំ ទុក្ខនិរោធប្បត្តិយា និដ្ឋានំ ផលំ, សយញ្ច ទុក្ខនិរោធប្បត្តិភូតំ, តស្ស អភិសមយភូតាយ ទុក្ខនិរោធប្បត្តិយា បដិបទតា ទដ្ឋព្ពា។

៥៣១. ពុទ្ធាទយោ អរិយា បដិវិជ្ឈន្តីតិ ឯត្ថ បដិវិទ្ធកាលេ បវត្តំ ពុទ្ធាទិវោហារំ "អគមា រាជគហំ ពុទ្ធោ"តិអាទីសុ (សុ. និ. ៤១០) វិយ ភាវិនិ ភូតេ វិយ ឧបចារេតិ បុរិមកាលេបិ អារោបេត្វា "ពុទ្ធាទយោ"តិ វុត្តំ។ តេ ហិ ពុទ្ធាទយោ ចតូហិ មគ្គេហិ បដិវិជ្ឈន្តីតិ។ **តស្មា អរិយសច្ចានីតិ វុច្ចន្តី**តិ ឯត្ថ អរិយបដិវិជ្ឈិតព្ពានិ សច្ចានិ អរិយសច្ចានីតិ បុរិមបទេ ឧត្តរបទលោបោ អរិយសច្ចានីតិ វុច្ចន្តីតិ អត្ថោ។ តថាគតេន ហិ សយំ អធិគតត្តា, បវេទិតត្តា, តតោ ឯវ ច អញ្ញេហិ អធិគមនីយត្តា តានិ តស្ស ហោន្តីតិ។ **អរិយភាវសិទ្ធិតោបី**តិ ឯត្ថ អរិយសាធកានិ សច្ចានិ អរិយសច្ចានីតិ បុព្ពេ វិយ ឧត្តរបទលោបោ ទដ្ឋព្ពោ។ **អរិយានិ សច្ចានីតិបី**តិ ឯត្ថ អវិតថភាវេន អរណីយត្តា អធិគន្តព្ពត្តា អរិយានិ, អរិយសមញ្ញា វា អវិសំវាទកេ អវិតថេ និរូឡ្ហា ទដ្ឋព្ពា។

៥៣២. ពាធនលក្ខណន្តិ ឯត្ថ ទុក្ខទុក្ខតន្និមិត្តភាវោ, ឧទយវយបដិបីឡិតភាវោ វា ពាធនំ។ ភវាទីសុ ជាតិអាទិវសេន, ចក្ខុរោគាទិវសេន ច អនេកទា ទុក្ខស្ស បវត្តនមេវ បុគ្គលស្ស សន្តាបនំ, តទស្ស កិច្ចំ រសោតិ **សន្តាបនរសំ**។ បវត្តិនិវត្តីសុ សំសារវិមោក្ខេសុ បវត្តិ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **បវត្តិបច្ចុបដ្ឋានំ**។ បភវតិ ឯតស្មា ទុក្ខំ និព្ពត្តតិ, បុរិមភវេន បច្ឆិមភវោ ឃដិតោ សំយុត្តោ ហុត្វា បវត្តតីតិ **បភាវោ**។ "ឯវម្បិ តណ្ហានុសយេ អនូហតេ, និព្ពត្តតិ ទុក្ខមិទំ បុនប្បុន"ន្តិ (ធ. ប. ៣៣៨; នេត្តិ. ៣០) ឯវំ បុនប្បុនំ ឧប្បាទនំ **អនុបច្ឆេទករណំ**។ ភវនិស្សរណនិវារណំ **បលិពោធោ**។ តណ្ហក្ខយាទិភាវេន សព្ពទុក្ខសន្តតា **សន្តិ។ អច្ចុតិរស**ន្តិ អច្ចុតិសម្បត្តិកំ អចវនកិច្ចំ វា។ **កិច្ច**ន្តិ ច ចវនាភាវំ កិច្ចមិវ កត្វា បរិយាយេន វុត្តំ, អចវនញ្ចស្ស សភាវាបរិច្ចជនំ អវិការិតា ទដ្ឋព្ពា។ បញ្ចក្ខន្ធនិមិត្តសុញ្ញតាយ អវិគ្គហំ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **អនិមិត្តបច្ចុបដ្ឋានំ**។ អនុសយសមុច្ឆិន្ទនេន សំសារចារកតោ និគ្គមនូបាយភាវោ **និយ្យានំ**។ សព្ពកិលេសានំ អនុប្បាទនិរោធនំ **កិលេសប្បហានករណំ**។ និមិត្តតោ, បវត្តតោ ច ចិត្តស្ស វុដ្ឋានំ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **វុដ្ឋានបច្ចុបដ្ឋានំ**។

៥៣៣. អសុវណ្ណាទិ សុវណ្ណាទិ វិយ ទិស្សមានំ **មាយា**តិ វត្ថុសព្ពាវា តស្សា វិបរីតតា វុត្តា។ ឧទកំ វិយ ទិស្សមានា បន **មរីចិ** ឧបគតានំ តុច្ឆា។ វត្ថុមត្តម្បិ តស្សា ន ទិស្សតីតិ **វិសំវាទិកា** វុត្តា។ មរីចិមាយាអត្តវិធុរោ ភាវោ **តច្ឆាវិបរីតភូតភាវោ។ អរិយញាណស្សា**តិ អរិយស្ស អវិតថគ្គាហកស្ស ញាណស្ស, តេន បដិវេធញាណំ វិយ បច្ចវេក្ខណញាណម្បិ គហិតំ ហោតិ។ តេសំ គោចរភាវោ បដិវិជ្ឈិតព្ពតា, អារម្មណភាវោ ច ទដ្ឋព្ពោ។ **អគ្គិលក្ខណំ** ឧណ្ហត្តំ។ តញ្ហិ កត្ថចិ កដ្ឋាទិឧបាទានភេទេ វិសំវាទកំ, វិបរីតំ, អភូតំ វាកទាចិបិ ន ហោតិ។ "ជាតិធម្មា ជរាធម្មា, អថោ មរណធម្មិនោ"តិ (អ. និ. ៣.៣៩; ៥.៥៧) ឯវំ វុត្តា ជាតិអាទិកា **លោកបកតិ**។ ឯកច្ចានំ តិរច្ឆានានំ តិរិយំ ទីឃតា, មនុស្សាទីនំ ឧទ្ធំ ទីឃតា, វុទ្ធិនិដ្ឋំ បត្តានំ បុន អវឌ្ឍនន្តិ ឯវមាទិកា ច **លោកបកតី**តិ វទន្តិ។ តច្ឆាវិបរីតភូតភាវេសុ បច្ឆិមោ **តថតា**។ បឋមោ **អវិតថតា,** មជ្ឈិមោ **អនញ្ញតតា**តិ អយមេតេសំ វិសេសោ,

ទុក្ខា អញ្ញំ ន ពាធក ន្តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ តណ្ហាបិ ជាតិ វិយ ទុក្ខនិមិត្តតាយ ពាធិកាតិ? ន, ពាធកប្បភវភាវេន វិសុំ គហិតត្តា។ ឯវម្បិ បវត្តិ, បវត្តិហេតុ ច អសង្ខតោ ពោធិតា ហោន្តិ។ អថ វា ជាតិអាទីនំ វិយ ទុក្ខស្ស អធិដ្ឋានភាវោ, ទុក្ខទុក្ខតា ច ពាធកតា, ន ទុក្ខប្បភវតាតិ នត្ថិ តណ្ហាយ បភវភាវេន វិសុំ គហិតាយ

ពាធកភាវបសង្គោ។ តេនាហ "**ទុក្ខា អញ្ញំ ន ពាធក**"ន្តិ។ **ពាធកត្តនិយាមេនា**តិ ទុក្ខំ ពាធកមេវ, ទុក្ខមេវ ពាធកន្តិ ឯវំ ទ្វិធាបិ ពាធកត្តាវធារណេនាតិ អត្ថោ។ **ពាធកត្តនិយាមេនា**តិ ហិ ពាធកស្ស, ពាធកត្តេ ច និយាមេន។ យតា ពាធកត្តស្ស ទុក្ខេ និយតតា, ឯវំ ទុក្ខស្ស ច ពាធកត្តេ និយតតាតិ។

តំ វិនា នាញ្ញតោតិ សតិបិ អវសេសកិលេសអវសេសាកុសលសាសវកុសលមូលាវសេសសាសវកុសលធម្មានំ ទុក្ខហេតុភាវេ ន តណ្ហាយ វិនា តេសំ ទុក្ខហេតុភាវោ អត្ថិ, តេហិ បន វិនាបិ តណ្ហាយ ទុក្ខហេតុភាវោ អត្ថិ កុសលេហិ វិនា អកុសលេហិ រូបាវចរាទិកុសលេហិ វិនា កាមាវចរាទីហិ ច តណ្ហាយ ទុក្ខនិព្ពត្តកត្តា។ សន្តភាវស្ស, សន្តភាវេ វា និយាមោ សន្តភាវនិយាមោ, តេន **សន្តភាវនិយាមេន។ តច្ឆនិយ្យានភាវត្តា**តិ ទ្វិធាបិ និយាមេន តច្ឆោ និយ្យានភាវោ ឯតស្ស, ន មិច្ឆាមគ្គស្ស វិយ វិបរីតតាយ, ន លោកិយមគ្គស្ស វិយ វា អនេកន្តិកតាយ អតច្ឆោតិ តច្ឆនិយ្យានភាវោ, មគ្គោ, តស្ស ភាវោ តច្ឆនិយ្យានភាវត្តំ, តស្មា តច្ឆនិយ្យានភាវត្តា។ សព្ពត្ថ ទ្វិធាបិ និយាមេន តច្ឆាវិបរីតភូតភាវោ វុត្តោតិ អាហ "**ឥតិ តច្ឆាវិបល្លាសា**"តិអាទិ។

៥៣៤. សច្ចសទ្ទស្ស សម្ភវន្តានំ អត្ថានំ ឧទ្ធរណំ, សម្ភវន្តេ វា អត្ថេ វត្វា អធិប្បេតស្ស អត្ថស្ស ឧទ្ធរណំ និទ្ធារណំ **អត្ថុទ្ធារោ។ វិរតិសច្ចេ**តិ មុសាវាទវិរតិយំ។ ន ហិ អញ្ញវិរតីសុ សច្ចសទ្ទោ និរុឡ្ហោ។ យេ បន "វិរតិសច្ចំ សមាទានវិរតី"តិ វទន្តិ, តេសម្បិ ន សមាទានមត្តំ វិរតិសច្ចំ, អថ ខោ សមាទានាវិសំវាទនំ។ តំ បន បដិញ្ញាសច្ចំ មុសាវាទវិរតិយេវ ហោតិ។ "ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ"ន្តិ (ម. និ. ២.១៨៧, ២០២-២០៣, ៤២៧; ៣.២៧-២៩) បវត្តា ទិដ្ឋិ "សច្ច"ន្តិ អភិនិវិសនវុត្តិយា **ទិដ្ឋិសច្ចំ**។ អមោឃធម្មត្តា និព្ពានំ **បរមត្ថសច្ចំ**។ "អមោសធម្មំ និព្ពានំ, តទរិយា សច្ចតោ វិទូ"តិ (សុ. និ. ៧៦៣) ហិ វុត្តំ, តស្ស បន តំសម្បាបកស្ស ច មគ្គស្ស បជាននា បដិវេធោ អវិវាទការណន្តិ ទ្វយម្បិ "ឯកំ ហិ សច្ចំ ន ទុតិយមត្ថិ, យស្មិំ បជា នោ វិវទេ បជាន"ន្តិ ឥមិស្សា (សុ. និ. ៨៩០; មហានិ. ១១៩) គាថាយ "សច្ច"ន្តិ វុត្តំ។

៥៣៥. "នេតំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចន្តិ អាគច្ឆេយ្យ, នេតំ ឋានំ វិជ្ជតី"តិ ឯតេន ជាតិអាទីនំ ទុក្ខអរិយសច្ចភាវេ អវិបរីតតំ ទស្សេតិ ឯកន្តេនេវ ពាធកភាវតោ។ "អញ្ញំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចន្តិ អាគច្ឆេយ្យ, នេតំ ឋានំ វិជ្ជតី"តិ ឥមិនា ទុក្ខអរិយសច្ចភាវស្ស ជាតិអាទីសុ និយតតំ ទស្សេតិ អនញ្ញត្ថភាវតោ។ សចេបិ កថញ្ចិ កោចិ ឯវំចិត្តោ អាគច្ឆេយ្យ, បញ្ញាបនេ បន សហធម្មេន ញាបនេ អត្តនោ វាទស្ស បតិដ្ឋាបនេ សមត្ថោ នត្ថីតិ ទស្សេតុំ "**អហមេតំ...បេ.... បញ្ញបេស្សាមីតិ អាគច្ឆេយ្យ, នេតំ ឋានំ វិជ្ជតី**"តិ វុត្តំ។ ជាតិអាទីនំ អនញ្ញថតា អញ្ញស្ស ច តតាភូតស្ស អភាវោយេវេត្ថ ឋានាភាវោ។ សចេបិ កោចិ អាគច្ឆេយ្យ អាគច្ឆតុ, ឋានំ បន នត្ថីតិ អយមេត្ថ សុត្តត្ថោ។ ឯស នយោ ទុតិយសុត្តេបិ។ តត្ថ បន អត្តភាវបដិលាភេនេវ សត្តានំ ជាតិអាទីនំ បត្តិ, សម្ពាធិភាវោ ច ហោតីតិ សម្បត្តត្តា, បច្ចក្ខតា ច បឋមតា, យតោ តំ ភគវតា បឋមំ ទេសិតំ, តន្និមិត្តតា ទុតិយតា, តទុបសមតា តតិយតា, តំសម្បាបកតា ចតុត្ថតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

"**ឯតបរមតោ**"តិ ឯតេន ចតូហិ អរិយសច្ចេហិ បវត្តិអាទីនំ អនវសេសបរិយាទានមាហ។ និព្ពត្តិកាមេន បរិជាននាទីហិ អញ្ញំ កិញ្ចិ កិច្ចំ កាតព្ពំ នត្ថិ, ធម្មញាណកិច្ចំ វា ឥតោ អញ្ញំ នត្ថិ, បរិញ្ញេយ្យាទីនិ ច ឯតបរមានេវាតិ ចត្តារិយេវ វុត្តានិ។ តណ្ហាយ អាទីនវទស្សាវីនំ វសេន តណ្ហាវត្ថុអាទីនំ ឯតបរមតាយាតិ វុត្តំ។ តថា អាលយេ បញ្ចកាមគុណសង្ខាតេ, សកលវត្ថុកាមសង្ខាតេ, ភវត្តយសង្ខាតេ វា ទុក្ខេ ទោសទស្សាវីនំ វសេន អាលយាទីនំ ឯតេបរមតាយាតិ វុត្តំ។

៥៣៦. "**ឱឡារិកត្តា**"តិ ឥទំ ជាតិអាទីនំ ទុក្ខភាវស្ស បចុរជនបាកដតាមត្តំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន អរិយេន ញាណេន បដិវិជ្ឈិតព្ពាការំ។ **តន្តិ** ទុក្ខំ។ **អកត**ន្តិ អនិព្ពត្តិតំ, អនិប្ផាទិតការណន្តិ អធិប្បាយោ។ ការណេ ហិ សិទ្ធេ ផលំ សិទ្ធមេវ ហោតិ។ "**នេវ អកតំ អាគច្ឆតី**"តិ ច ឥមិនា អហេតុវាទំ បដិក្ខិបតិ។ "**ន ឥស្សរនិម្មានាទិតោ**"តិ ឯតេន បជាបតិបុរិសបកតិកាលាទិវាទេ បដិក្ខិបតិ។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ បរតោ អាវិភវិស្សតិ។ "**សហេតុកេន ទុក្ខេនា**"តិ ឯតេន ទុក្ខទស្សនេន ជនិតស្ស សំវេគស្ស សំវឌ្ឍនមាហ។ ទុក្ខស្ស ហិ សហេតុកភាវសវសេន ពលវសំវេគោ ជាយតិ យាវាយំ ហេតុ, តាវ ឥទំ ទុក្ខំ អវិច្ឆេទេន បវត្តតីតិ។ **អស្សាសជននត្ថំ និរោធ**ន្តិ សំវេគជាតស្ស អស្សាសំ ជនេតុំ និរោធសច្ចមាហ។ និព្ពិន្ទសំសារទុក្ខស្ស ហិ និរោធកថា វុច្ចមានា អតិវិយ អតិវិយ អស្សាសំ សញ្ជនេតិ។

៥៣៧. យេ តេ ជាតិអាទយោ ធម្មា ភគវតា វុត្តាតិ សម្ពន្ធោ។ កស្មា បនេត្ថ ព្យាធិ ន គហិតោតិ? អនេកន្តភាវតោ។ តថា ហិ សោ កទាចិ, កេសញ្ចិ ច នត្ថិ។ យថាហ "តយោ រោគា បុរេ អាសុំ, ឥច្ឆា អនសនំ ជរា"តិ (សុ. និ. ៣១៣)។ ពាកុលត្ថេរាទីនំ សោ នាហោសិយេវ, ទុក្ខគ្គហណេន វា ព្យាធិ ឯត្ថ ហិតោវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ បរមត្ថតោ ហិ ធាតុក្ខោភបច្ចយំ កាយិកំ ទុក្ខំ ព្យាធីតិ។ ឧបាទានក្ខន្ធបញ្ចកំ ឯកំ កោដ្ឋាសំ កត្វា "**ទ្វាទស

ធម្មា”តិ វុត្តំ។ កាមតណ្ហាភាវសាមញ្ញេន ឯកជ្ឈំ កត្វា “ទុក្ខសមុទយោ អរិយសច្ច”ន្តិ អញ្ញេ អន្តោគធភេទេ អនាមសិត្វា ឯករូបេន គហិតាបិ តណ្ហា សស្សតទិដ្ឋិសហគតា, ឧច្ឆេទទិដ្ឋិសហគតា, ទិដ្ឋិវិរហិតា កេវលំ កាមស្សាទភូតា ចាតិ តិធាវ ភិន្ទិត្វា វុត្តា។ “**អយមេវ អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ**”តិ មគ្គសច្ចភាវេន ឯកជ្ឈំ កត្វា វុត្តាបិ សភាវតោ ភិន្នា ឯវ តេ ធម្មាតិ អាហ “**អដ្ឋ ធម្មា**”តិ។

សច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុក្ខនិទ្ទេសកថាវណ្ណនា

ជាតិនិទ្ទេសវណ្ណនា

ភវេតិ អាទាននិក្ខេបបរិច្ឆិន្នោ ធម្មប្បពន្ធោ ភវោ, តស្មិំ ភវេ។ សោ ហិ ជាយតិ ឯត្ថ យោនិគតិអាទិវិភាគោតិ ជាតីតិ វុច្ចតិ, ជាយន្តិ ឯត្ថ សត្តា សមានទ្វយាតិ **ជាតិ,** និកាយោ។ **សង្ខតលក្ខណេ**តិ យត្ថ កត្ថចិ ឧប្បាទេ។ សោ ហិ ជននដ្ឋេន ជាតិ។ **បដិសន្ធិយ**ន្តិ បដិសន្ធិចិត្តក្ខណេ ។ **សម្បាតិជាតោ**តិ ឯត្ថ ជាតិសទ្ទេន លព្ភមានំ មាតុកុច្ឆិតោ និក្ខមនសង្ខាតំ ជាយនត្ថំ សន្ធាយាហ “**បសូតិយ**”ន្តិ, អភិជាតិយន្តិ អត្ថោ។ ជាយតិ ឯតាយ ខត្តិយាទិសមញ្ញាតិ **ជាតិ,** កុលំ។

៥៣៨. សយន្តិ ឯត្ថាតិ សេយ្យា, មាតុកុច្ឆិសង្ខាតោ គព្ភោ សេយ្យា ឯតេសន្តិ **គព្ភសេយ្យកា,** អណ្ឌជា, ជលាពុជា ច។ **ឥតរេស**ន្តិ សំសេទជានំ, ឱបបាតិកានញ្ច។ **អយម្បិ ចា**តិ “បដិសន្ធិខន្ធេស្វេវា”តិ អនន្តរំ វុត្តកថាបិ, បគេវ “បដិសន្ធិតោ បដ្ឋាយា”តិ វុត្តកថាយំ។ តេនាហ “**តេសំ តេសំ បឋមបាតុភាវោ ជាតី**”តិ។

ឧម្មុជ្ជនវសេន គយ្ហតីតិ **ឧម្មុជ្ជនបច្ចុបដ្ឋានំ**។ វក្ខមានវិភាគំ ទុក្ខវិចិត្តតំ បច្ចុបដ្ឋបេតីតិ **ទុក្ខវិចិត្តតាបច្ចុបដ្ឋានា**។

៥៣៩. “**កស្មា បនា**”តិ វទតោ ចោទកស្សាយមធិប្បាយោ – ឯកន្តទុក្ខេ និរយេ តាវ ជាតិទុក្ខា ហោតុ, អញ្ញាសុបិ វា ទុគ្គតីសុ បាបកម្មសមុដ្ឋានតោ សុខសំវត្តនិយកម្មសមុដ្ឋានាសុ បន សុគតីសុ កថន្តិ។ ឥតរោ “នាយំ ជាតិ សភាវទុក្ខវសេន ទុក្ខាតិ វុត្តា, ន ហិ កាចិ បដិសន្ធិ ទុក្ខវេទនាសម្បយុត្តា អត្ថិ, អថ ខោ ទុក្ខស្ស អធិដ្ឋានភាវតោ”តិ ទស្សេន្តោ “**អនេកេសំ ទុក្ខានំ វត្ថុភាវតោ**”តិអាទិមាហ។ អទុក្ខសភាវម្បិ បរិយាយតោ ទុក្ខន្តិ វុច្ចតីតិ ទុក្ខសភាវំ ទុក្ខសទ្ទេន វិសេសេត្វា វុត្តំ “**ទុក្ខទុក្ខ**”ន្តិ យថា រូបរូបន្តិ។

ទុក្ខុប្បត្តិហេតុតោតិ “អហុ វត មេ, តំ វត នាហោសី”តិ ចេតសិកទុក្ខុប្បត្តិហេតុតោ។

“យទនិច្ចំ, តំ ទុក្ខ”ន្តិ (សំ. និ. ៣.១៥, ៤៥, ៧៦, ៧៧, ៨៥; ២.៤.១, ៤) វចនតោ តេភូមកា សង្ខារា សង្ខារទុក្ខំ, តត្ថ ការណមាហ “**ឧទយព្ពយប្បដិបាឡិតត្តា**”តិ។ យញ្ហិ អភិណ្ហំ បដិបីឡិតំ, តំ ទុក្ខមនតាយ ទុក្ខន្តិ, វិបស្សនាចារស្ស អធិប្បេតត្តា តេភូមកគ្គហណំ។

ទុក្ខទុក្ខន្តិ ទុក្ខទោមស្សុបាយាសេ វទតិ។ “ជាតិបិ ទុក្ខា”តិអាទិនា (វិភ. ១៩០) **ទុក្ខសច្ចវិភង្គេ** អាគតំ។

ភគវតាបីតិ អនាវរណញាណវតា អច្ចរិយាបរិមេយ្យទេសនាកោសល្លវតា ភគវតាបិ។ **ឧបមាវសេន**តិ អង្គារកាសូបមាទិឧបមាវសេន។

៥៤០. **បុណ្ឌរីកាទីសូ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ន មណិកនករជតបវាឡាទិរតនសន្និច្ចយេ, នាបិ អណ្ឌជមេណ្ឌជវាយជាតិកេ សុភមនុញ្ញសយនតលេ, នាបិ រតនមយកុដ្ដិមមនោហរេ បាសាទតលេ, នាបិ សិត្តសម្មដ្ឋកុសុមោបហារវតិ បាសាទូបចារេ, នាបិ មុត្តាជាលសទិសវាលិកាវិកិណ្ណេ វិវិដង្គណេ, នាបិ ហរិតកម្ពលសទិសមុទុសទ្ទលសមោតលេ ភូមិភាគេតិ ឯវមាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **បរមសម្ពាធេ**តិ អតិវិយ សម្ពាធេ។ **តិព្ពន្ធការេ**តិ ពហលន្ធការេ។ បិត្តសេម្ហបុព្ពលោហិតក្ខេឡាទិវិយាទិ **នានាកុណបសម្ពាធេ**។ មាតា យទិ វីសតិវស្សា, អថ តីស, ចត្តាលីសាទិវស្សា, តត្តកំ កាលំ អធោតវច្ចកូបសទិសតាយ **អធិមត្តជេគុច្ឆេ។ បូតិមច្ឆា** ទិ សព្ពំ ន សទិសូបម្មំ តស្ស វាតាទិវសេន ឯកច្ចទុគ្គន្ធាបគមសព្ភាវតោ។ **ទស មាសេ**តិ អច្ចន្តសំយោគេ ឧបយោគវចនំ, យេភុយ្យវសេន វុត្តំ តតោ ភិយ្យោបិ ឯកច្ចានំ តត្ថាវដ្ឋានសម្ភវតោ ។ អត្តនោ អធោមុខំ បបិតសងចិតហត្ថទ្វយស្ស ឧក្កុដិកស្សេវ និសីទតោ **សមិជ្ជនប្បសារណាទិរហិតោ**។

អភិមុខំ កឌ្ឍនំ **អាកឌ្ឍនំ**។ បរិតោ សមន្តតោ កឌ្ឍនំ **បរិកឌ្ឍនំ**។ ហេដ្ឋា ធុននំ **ឱធូននំ**។ និធាយ និធាយ ធូននំ **និទ្ធូននំ**។ អាកឌ្ឍនាទិសទិសញ្ចេត្ថ **"អាកឌ្ឍនាទិ"**តិ វុត្តំ។ តរុណវណសទិសំ អតិវិយ សុខុមាលំ តញ្ហកតំ សរីរំ សីតាទិអប្បកម្បិ ន សហតីតិ សីតនរកូបបន្នតាទិ និទស្សិតំ។ តញ្ហិ តស្ស អតិវិយ សីតំ, អតិវិយ ឧណ្ហញ្ច ហុត្វា ឧបតិដ្ឋតិ។ សរីរំ វាសិយាទីហិ តច្ឆេត្វា ខារាវសេចនករណំ **ខារាបដិច្ឆកំ។ ទុក្ខុប្បត្តិដ្ឋានេ**តិ តញ្ហាសយសញ្ញិតំ តតិយំ អាវដ្ដំ សន្ធាយាហ។

បរិវត្តេត្វាតិ ឧទ្ធំបាទអធោសីសភាវេន បរិវត្តេត្វា។ **ឥទំ វិជាយនមូលកំ ទុក្ខំ,** យេន មរណទុក្ខេន ច អឌ្ឍិតា វេទនាប្បត្តា សត្តា កតិបយមាសមត្តាតិក្កន្តម្បិ បវត្តិំ វិស្សរន្តិ, មហន្ធការំ មហាវិទុគ្គំ បក្ខន្ទា វិយ ហោន្តិ។

វធេន្តស្សាតិ សោចនបរិទេវនសីសបដិហននាទិនា ពាធេន្តស្ស។ ឧប្បិបាសា ហិ អាតបាវដ្ឋានាទិនា ច **អាតាបនំ**។ បញ្ចគ្គិតាបនាទិនា **បរិតាបនំ**។

ឥមស្សាតិ យថាវុត្តស្ស សត្តវិធស្ស។ **សព្ពស្សាបី**តិ គព្ភកាលាទីសុ តាបនមទ្ទនាទិនិរយគ្គិទាហាទិសញ្ចនិតស្ស សកលស្សាបិ។ **វត្ថុមេវ ហោតិ** តទភាវេ អភាវតោ។ តេនេវាហ **"ជាយេថ នោ ចេ"**តិអាទិ។

៥៤១. **វិចិត្តន្តិ** វិវិធំ, អច្ឆរិយំ វា។

ឥតិ ជាតិនិទ្ទេសវណ្ណនា។

ជរានិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៤២. **សង្ខាតលក្ខណ**ន្តិ "បិតស្ស អញ្ញថត្ត"ន្តិ (សំ. និ. ៣.៣៨; អ. និ. ៣.៤៧; កថា. ២១៤) វុត្តំ ខណិកជរំ សន្ធាយាហ។ **ខណ្ឌិច្ចាទិសម្មតោ**តិ ខណ្ឌិច្ចបាលិច្ចវលិត្តចតាទិនា សមញ្ញាតោ។ **សា**តិ ខន្ធបុរាណភាវសញ្ញិតា បាកដជរា។ **ខន្ធបរិបាកោ** ឯកភវបរិយាបន្នានំ ខន្ធានំ បុរាណភាវោ។

ឥតិ ជរានិទ្ទេសវណ្ណនា។

មរណនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៤៣. **សង្ខតលក្ខណ**ន្តិ សង្ខារានំ វយសញ្ញិតំ ខណិកមរណមាហ។ **យំ សន្ធាយា**តិ យំ ខណិកមរណំ សន្ធាយ, "ជីរាមរណំ ទ្វីហិ ខន្ធេហិ សង្គហិត"ន្តិ (ធាតុ. ៧១) ឯត្ថ "មរណ"ន្តិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។ **តន្តិ** ជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទសញ្ញិតំ បាកដមរណំ។ "ចវន"ន្តិ លក្ខិតព្ពតាយ **ចុតិលក្ខណំ។ វិយោគរស**ន្តិ យថាធិគតេហិ សត្តសង្ខារេហិ វិយោជនរសំ។ យថូបបន្នាយ គតិយា វិប្បវាសវសេន គយ្ហតីតិ **គតិវិប្បវាសបច្ចុបដ្ឋានំ**។

បាបស្សាតិ បាបយោគេន បាបស្ស, ឧបចិតបាបកម្មស្សាតិ អត្ថោ។ **បាបកម្មាទិនិមិត្ត**ន្តិ បាបកម្មកម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តសង្ខាតំ មរណកាលេ ឧបដ្ឋិតំ អកុសលវិបាការម្មណំ។ តម្បិ បស្សន្តស្សេវ កស្សចិ អនុភវន្តស្ស វិយ មហាទុក្ខំ ហោតិ។ **ភទ្ទស្សា**តិ ភទ្ទកម្មស្ស, កតកុសលស្សាតិ អត្ថោ។ តស្ស បន កាមំ ឥដ្ឋមេវ អារម្មណំ ឧបដ្ឋាតិ, បិយវិប្បយោគវត្ថុកំ បន មហន្តំ ទុក្ខំ អារម្មណំ ឧបដ្ឋាតិ, បិយវិប្បយោគវត្ថុកំ បន មហន្តំ ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតីតិ អាហ **"អសហន្តស្ស វិយោគំ បិយវត្ថុក"**ន្តិ។ **អវិសេសតោ**តិ បាបស្ស, ភទ្ទស្ស ច សាមញ្ញតោ។ "អវិសេសតោ"តិ វត្វាបិ "សព្ពេស"ន្តិ វចនំ តំ ឥទំ ទុក្ខំ បរិមទ្ទិតសង្ខារានំ ឯកច្ចានំ ខីណាសវានម្បិ ហោតិយេវាតិ ទស្សនត្ថំ។ **វិតុជ្ជមានមម្មាន**ន្តិ សន្ធិពន្ធនាវច្ឆេទកវាយុនា វិជ្ឈិយមានមម្មដ្ឋានានំ។

ឥតិ មរណនិទ្ទេសវណ្ណនា។

សោកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៤៤. **សោ**តិ សោកោ។ **អត្ថតោ ទោមនស្សមេវ ហោតិ** ចេតសិកន្តរាភាវតោ។ ទោមនស្សវិសេសោ បន ហោតិ វិសយវិសេសេ បវត្តិអាការវិសេសសព្ភាវតោតិ តំ វិសេសំ លក្ខណាទិតោ ទស្សេតុំ **"ឯវំ សន្តេបី"**តិអាទិ វុត្តំ។ **អន្តោ និជ្ឈានំ** ចិត្តសន្តាបោ។ **បរិជ្ឈាបនំ** រាគទោសបរិឡាហវិសិដ្ឋំ ទហនំ។ កតាកតកុសលាកុសលវិសយំ វិប្បដិ

សារាការេន បវត្តំ អនុសោចនំ **កុក្កុច្ចំ,** ញាតិព្យសនាទិវិសយំ កេវលំ ចិត្តសន្តាបភូតំ អនុសោចនំ **សោកោ**តិ អនុសោចនបច្ចុបដ្ឋានត្តេបិ អយមេតេសំ វិសេសោ។

វិសបីតំ សល្លំ **វិសសល្លំ**។ សោកវសេន អតិសារាទិ ព្យាធិបិ ហោតិ, សោកពហុលស្ស សរីរំ ន ចិរស្សេវ ជីរតិ, ពលវសោកាភិភូតោ មរណម្បិ បាបុណាតីតិ អាហ "**សមាវហតិ ច ព្យាធិជរាមរណភេទន**"ន្តិ។

ឥតិ សោកនិទ្ទេសវណ្ណនា។

បរិទេវនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៤៥. **វចីបលាបោ**តិ វាចាវិប្បលាបោ, សោ អត្ថតោ សទ្ទោ ឯវ។ **ភិយ្យោ**តិ សោកទុក្ខតោ ឧបរិ។ សោកសមុដ្ឋានោ ហិ **បរិទេវោ**។

ឥតិ បរិទេវនិទ្ទេសវណ្ណនា។

ទុក្ខនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៤៦. ជាតិអាទីនម្បិ យថារហំ ទុក្ខវត្ថុទុក្ខទុក្ខតាហិ សតិបិ ទុក្ខភាវេ កាយស្ស បីឡនវសេន ឥទំ សវិសេសំ ទុក្ខមន្តិ អាហ "**ទុក្ខន្តិ វិសេសតោ វុត្ត**"ន្តិ។

ឥតិ ទុក្ខនិទ្ទេសវណ្ណនា។

ទោមនស្សនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៤៧. **មនោវិឃាតរស**ន្តិ ព្យាបាទសម្បយោគវសេន មនសោ វិហញ្ញនកិច្ចំ។ **ចេតោទុក្ខសមប្បិតា**តិ ចេតសិកទុក្ខសមង្គិនោ។ **អាវដ្ដន្តី**តិ អាមុខំ វដ្ដន្តិ, យំទិសាភិមុខំ បតិតា, តំទិសាភិមុខា ឯវ វដ្ដន្តិ។ **វិវដ្ដន្តី**តិ វិបរិវត្តនវសេន វដ្ដន្តិ។ **ឧទ្ធំបាទំ បបតន្តី**តិ ឧទ្ធំមុខបាទា ហុត្វា បតន្តិ។ **សត្ថំ អាហរន្តី**តិ អត្តនោ សរីរស្ស វិជ្ឈនភេទនវសេន សត្ថំ ឧបនេន្តិ។

ឥតិ ទោមនស្សនិទ្ទេសវណ្ណនា។

ឧបាយាសនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៤៨. **ទោសោយេវា**តិ កាយចិត្តានំ អាយាសនវសេន ទោសស្សេវ បវត្តិអាការោតិ អត្ថោ, យតោ ភុសោ អាយាសោតិ ឧបាយាសោតិ វុច្ចតិ យថា ភុសមាទានំ ឧបាទានន្តិ។ **ឯកោ ធម្មោ**តិ ចុទ្ទសហិ អកុសលចេតសិកេហិ អញ្ញោ ឯកោ ចេតសិកធម្មោ, យំ "វិសាទោ"តិ ច វទន្តិ។ និត្ថុននវសេន សម្បជ្ជនតោ **និត្ថុននរសោ,** កាយេ វា និត្ថុននករណកិច្ចោ។ "សង្ខារទុក្ខភាវតោ"តិ វត្វា សោ បនេត្ថ សាតិសយោតិ ទស្សេន្តោ "**ចិត្តបរិទហនតោ, កាយវិសាទនតោ ចា**"តិ អាហ។

ឯតេ ច សោកបរិទេវុបាយាសា វិញ្ញត្តិយា វិនា, សហ ច យថាបច្ចយំ ទោមនស្សចិត្តប្បាទស្ស បវត្តិអាការវិសេសោតិ ទស្សេតុំ "**ឯត្ថ ចា**"តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **បាកោ វិយា**តិ រជនាទិនោ បចិតព្ពវត្ថុនោ បាកោ វិយ។

ឥតិ ឧបាយាសនិទ្ទេសវណ្ណនា។

អប្បិយសម្បយោគនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៤៩. **សមោធានំ** សមាគមោ។ កាយិកទុក្ខចិត្តវិឃាតាទិអនត្ថានំ អត្ថិភាវស្ស បច្ចុបដ្ឋានោ **អនត្ថភាវបច្ចុបដ្ឋានោ**។

តេសំ អប្បិយានំ កាយិកវាចសិកបយោគសង្ខាតោ ឧបក្កមោ តទុបក្កមោ, តតោ សម្ភូតោ **តទុបក្កមសម្ភូតោ**។

ឥតិ អប្បិយសម្បយោគនិទ្ទេសវណ្ណនា។

បិយវិប្បយោគនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៥០. ឧបទ្ទវភាវេន បច្ចុបតិដ្ឋតីតិ **ព្យសនបច្ចុបដ្ឋានោ**។

ឥតិ បិយវិប្បយោគនិទ្ទេសវណ្ណនា។

ឥច្ឆិតាលាភនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៥១. ឥច្ឆិតាលាភោ នាម យស្ស កស្សចិ អត្តនា ឥច្ឆិតស្ស វត្ថុនោ អលាភោ។ “យម្បិច្ឆំ ន លភតី”តិ ហិ វុត្តំ។ មត្ថកប្បត្តំ បន ឥច្ឆិតាលាភំ ទស្សេតុំ បាឡិយំ “ជាតិធម្មានំ សត្តាន”ន្តិអាទិនា និទ្ទិដ្ឋន្តិ តមេវ ទស្សេតុំ **“អហោ វតា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **ឥច្ឆាវា**តិ ឯត្ថ ឥច្ឆាសហិតោ អលាភោវាតិ ច វទន្តិ។ **តប្បរិយេសនរសា**តិ តេសំ អលព្ភនេយ្យវត្ថូនំ បរិយេសនរសា។ **អប្បត្តិ** អលាភោ។

ឥតិ ឥច្ឆិតាលាភនិទ្ទេសវណ្ណនា។

បញ្ចុបាទានក្ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៥២. **យំ វុត្តមិជា**តិ ឥធ សច្ចនិទ្ទេសេ យំ សរូបតោ វុត្តំ។ **អវុត្តន្តិ** អញ្ញត្ថ **ទុក្ខក្ខន្ធពាលបណ្ឌិតសុត្តា**ទីសុ វុត្តម្បិ ឥធ សរូបតោ អវុត្តំ។ តញ្ច សព្ពំ ឥមេ ឧបាទានក្ខន្ធេ វិនា ន លព្ភតីតិ តត្ថ ខន្ធសន្និស្សយមេវ ទុក្ខំ ខន្ធេ វិពាធតីតិ ទស្សេតុំ **“ឥន្ធនមិវ បាវកោ”**តិ វុត្តំ។ យថា វា លក្ខំ បហរណបហារស្ស វត្ថុ, ឯវំ ខន្ធា សំសារទុក្ខស្ស។ យថា ច គោរូបំ ឌំសមកសាទិវិពាធាយ, យថា ច ខេត្តំ និប្ផន្នសស្សលាយនស្ស, គាមោ ច គាមឃាតកវិពាធាយ, ឯវំ ខន្ធា ជាតិអាទិទុក្ខស្ស វត្ថូតិ ទស្សេតុំ **“លក្ខមិវា”**តិអាទិ វុត្តំ។ យេកុយ្យេន លោកេ វិពាធកា វិពាធេតព្ពាធីនា ន ហោន្តិ, ឥមេ បន វិពាធេតព្ពាធីនា ឯវាតិ ទស្សេតុំ **“តិណលតាទីនី”**តិ វុត្តំ។ កាមំ អនាទិមតិ សំសារេ អាទិ នាម កស្សចិ នត្ថិ, ឯកភវបរិច្ឆិន្នស្ស បន ខន្ធសន្តានស្ស វសេន វុត្តំ **“អាទិទុក្ខំ ជាតី”**តិ។ តេនេវាហ **“បរិយោសានទុក្ខំ មរណ”**ន្តិ។ ន ហេត្ថ សមុច្ឆេទមរណមេវ អធិប្បេតំ។ មរណស្ស អន្តិកេ អាសន្នេ ជាតំ ទុក្ខំ **មារណន្តិកទុក្ខំ**។ **បរិទយ្ហនំ** ចិត្តសន្តាបោ។ **លាលប្បនំ** អតិវិយ វិប្បលាបោ។ **អនត្ថនន** អន្តោ និជ្ឈាយនំ។ **ឯកមេកន្តិ** ជាតិអាទីនំ អន្តរភេទភិន្នានំ, ជាតិអាទីនមេវ វា ឧបាទានក្ខន្ធបញ្ចកានំ វា ឯកមេកំ។ **សង្ខិបិត្វា**តិ សមាសេត្វា, សាមញ្ញនិទ្ទេសេន វា សង្ខេបំ កត្វា។

ឥតិ ទុក្ខនិទ្ទេសកថាវណ្ណនា។

សមុទយនិទ្ទេសកថាវណ្ណនា

៥៥៣. **បុនព្ភវករណំ បុនព្ភវោ** ឧត្តរបទលោបេន, យថា វា អបូបភក្ខនសីលោ អាបូបិកោ, ឯវំ បុនព្ភវករណសីលា, បុនព្ភវំ វា ផលំ អរហតិ, សោ វា ឯតិស្សា បយោជនន្តិ **បោនោភវិកា**។ នន្ទនតោ, រញ្ជនតោ ច នន្ទីរាគភាវំ សព្ពាសុ អវត្ថាសុ អបច្ចក្ខាយ វុត្តិយា **នន្ទីរាគសហគតា**។ តាយ ច សត្តា តត្ថ តត្ថ ភវាទិកេ កិមិកីដបដង្គាទិអត្តភាវេបិ នន្ទន្តិ, រូបាភិនន្ទនាទិភូតាយ រញ្ជន្តិ ចាតិ **តត្រតត្រាភិនន្ទិនី**។ តេនាហ **“នន្ទីរាគេន សហគតា”**តិអាទិ។ តព្ភាវត្ថោ ហិ ឯស សហគតសទ្ទោ។ កាមភវវិភវភេទវសេន បវត្តិយា កាមតណ្ហា, ភវតណ្ហា, វិភវតណ្ហា ច វេទិតព្ពា។ កាមតណ្ហាទិភេទំ អនាមសិត្វា កេវលំ តណ្ហាភាវេនេវ ឯកភាវគ្គហណេន ឯកត្តំ ឧបនេត្វា កស្សចិបិ សត្តស្ស កេនចិ សទិសតាភាវតោ តំតំវិចិត្តភាវជនកកម្មនិប្ផាទនេន អតិវិចិត្តសភាវា សកលស្ស ទុក្ខស្ស ហេតុភាវតោ **ទុក្ខសមុទយោ អរិយសច្ចំ**។

កស្មា បនេត្ថ តណ្ហាវ សមុទយសច្ចំ វុត្តាតិ? វិសេសហេតុភាវតោ។ អវិជ្ជា ហិ ភវេសុ អាទីនវំ បដិច្ឆាទេន្តី, ទិដ្ឋិអាទិឧបាទានញ្ច តត្ថ តត្ថ អភិនិវិសមានំ តណ្ហំ អភិវឌ្ឍេន្តី ទោសាទយោបិ កម្មស្ស ការណំ ហោន្តិ, តណ្ហា បន តំតំភវយោនិគតិវិញ្ញាណដ្ឋិតិសត្តាវាសសត្តនិកាយកុលភោគិស្សរិយាទិវិចិត្តតំ អភិបត្ថេន្តី, កម្មវិចិត្តតាយ ឧបនិស្សយតំ កម្មស្ស ច សហាយភាវំ ឧបគច្ឆន្តី ភវាទិវិចិត្តតំ និយមេតិ, តស្មា ទុក្ខស្ស វិសេសហេតុភាវតោ អញ្ញេសុបិ អវិជ្ជាឧបាទានកម្មាទីសុ សុត្តេ (ទី. និ. ២.៤០០; ម. និ. ១.១៣៣; ៣.៣៧៤) អភិធម្មេ (វិភ. ២០៣) ច អវសេសកិលេសាកុសលមូលាទីសុ វុត្តេសុ ទុក្ខហេតូសុ វិជ្ជមានេសុ តណ្ហាវ សមុទយសច្ចន្តិ វុត្តាតិ វេទិតព្ពំ។

ឥតិ សមុទយនិទ្ទេសកថាវណ្ណនា។

និរោធនិទ្ទេសកថាវណ្ណនា

៥៥៤. តស្សាយេវាតិ យទគ្គេន តណ្ហា សមុទយសច្ចន្តិ វុត្តា, តទគ្គេន តស្សាយេវាតិ អវធារណំ។ សតិ ហិ បធានហេតុនិរោធេ តទញ្ញហេតូ និរុទ្ធាយេវ ហោន្តីតិ ព្យាធិនិមិត្តវូបសមនេន ព្យាធិវូបសមោ វិយ ហេតុនិរោធេន ផលនិរោធោតិ អាហ "**សមុទយនិរោធេន ទុក្ខនិរោធោ**"តិ។ **ន អញ្ញថា**តិ យថាវុត្តស្ស អត្ថស្ស ឯកន្តិកតំ ទស្សេតិ។

អនុបទ្ទវេតិ បាណកវិជ្ឈនសត្ថប្បហារាទិឧបទ្ទវរហិតេ។ តតោ ឯវ **ទឡ្ហេ** ថិរេ។ សាខាទិឆេទនេន **ឆិន្នោបិ។** **តណ្ហានុសយេ**តិ កាមរាគភវរាគានុសយេ។ **អនូហតេ**តិ អសមុបឃាដិតេ។

យថា សីហោ យេនត្តនិ សរោ ខិត្តោ, តត្ថេវ អត្តនោ ពលំ ទស្សេតិ, ន សរេ, តថា ពុទ្ធានំ ការណេ បដិបត្តិ, ន ផលេ។ យថា បន សារមេយ្យា កេនចិ លេឌ្ឌុប្បហារេ ទិន្នេ ភុស្សន្តា លេឌ្ឌុំ ខាទន្តិ, ន បហារទាយកេ ឧដ្ឋហន្តិ, ឯវំ អញ្ញតិត្ថិយា ទុក្ខំ និរោធេតុកាមា កាយច្ឆេទមនុយុញ្ជន្តិ, ន កិលេសនិរោធនន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ "**សីហសមានវុត្តិនោ**"តិអាទិ វុត្តំ។

៥៥៥. វិរជ្ជតិ បលុជ្ជតិ ឆិជ្ជតិ សមុទយោ ឯតេនាតិ ***វិរាគោ វុច្ចតិ មគ្គោ***។ វិរជ្ជនំ បលុជ្ជនំ សមុច្ឆិន្ទនំ ***វិរាគោតិ បហានំ វុច្ចតិ។ តស្មា***តិ យស្មា បហានបរិយាយោ វិរាគសទ្ទោ, និរោធសទ្ទោ ច, តស្មា។ អនុសយសមុគ្ឃាតតោ អសេសោ វិរាគោ អសេសោ និរោធោតិ សម្ពន្ធនីយំ។ ចាគាទិបទានិបិ គហេត្វា វទតិ **សព្ពានេវ ឯតានី**តិ។ យស្មា **និព្ពានំ វុច្ចតិ,** ន ទុក្ខស្ស និរុជ្ឈនមត្តំ, តស្មា តណ្ហាយ អសេសវិរាគនិរោធាទិបទានិបិ និព្ពានវេវចនានីតិ។ វុត្តមេវត្ថំ សមត្ថេតិ "**យស្មា បនា**"តិអាទិ។ យថា វិរាគាទិបទានិ និព្ពានេ យុជ្ជន្តិ, តំទស្សនំ។ តត្ថ **តំ អាគម្មា**តិ តំ និព្ពានំ អារម្មណករណវសេន បត្វា។ **តណ្ហា វិរជ្ជតី**តិ អរិយមគ្គេន អច្ចន្តវិរាគវសេន តណ្ហា វិរជ្ជីយតិ។ **និរុជ្ឈតី**តិ និរោធីយតិ, តេន វិរាគនិរោធសទ្ទានំ អធិករណសាធនតមាហ។ **តទេវា**តិ និព្ពានមេវ។ **ចាគាទយោ ហោន្តី**តិ ចាគាទិហេតុំ ផលវោហារេន វទតិ។ "**កាមគុណាលយេសូ**"តិ បោត្ថកេសុ លិខន្តិ, "កាមគុណាលយាទីសូ"តិ បន បាឋោ។

៥៥៦. តយិទន្តិអាទិ ន បោរាណបាឋោ, **សច្ចត្ថទីបនេ** បន វុត្តនិយាមេន តតោ អានេត្វា បច្ឆា បឋិតំ។ តថា ហិ បុព្ពេ វុត្តានិបិ លក្ខណាទីនិ បុនបិ វុត្តានិ។ សំសារទុក្ខតោ និព្ពិន្ទមានសស្ស អស្សាសំ ករោន្តោ វិយ ហោតីតិ **អស្សាសករណរសំ**។ រាគាទិសព្ពបបញ្ចវូបសមនិមិត្តតាយ និប្បបញ្ចតំ បច្ចុបដ្ឋបេតីតិ **និប្បបញ្ចបច្ចុបដ្ឋានំ**។

៥៥៧. នត្ថេវ និព្ពានន្តិ យទិ សាមញ្ញតោ បដិញ្ញា, អត្តនា អធិប្បេតនិព្ពានស្សបិ អភាវោ អាបជ្ជតិ, តថា សតិ បដិញ្ញាវិរោធោ។ អថ បរាភិមតំ និព្ពានំ បតិ, ឯវំ សតិ ធម្មិអសិទ្ធិ, តតោ ច និស្សយាសិទ្ធោ ហេតុ។ **អនុបលព្ភនីយតោ**តិ កឹ បច្ចក្ខតោ, ឧទាហុ អនុមានតោ? បុរិមស្មឹ បក្ខេ ចក្ខាទីហិ អនេកន្តិកតា, ទុតិយស្មឹ បរំ បតិ អសិទ្ធោ ហេតុ។ តេនាហ "**ន, ឧបាយេន ឧបលព្ភនីយតោ**"តិអាទិ។ តត្ថ យថា ចេតោបរិយញាណលាភិនោ ឯវ អរិយា បរេសំ លោកុត្តរចិត្តំ ជានន្តិ, តត្ថាបិ ច អរហា ឯវ សព្ពេសំ, ន សព្ពេ, ឯវំ និព្ពានម្បិ សីលសមាធិបញ្ញាសង្ខាតសម្មាបដិបត្តិភូតេន ឧបាយេន ឧបលព្ភតីតិ អត្ថវចនំ ចេតំ ទដ្ឋព្ពំ, ន បយោគវចនំ។ តំ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។

៥៥៨. នត្ថីតិ ន វត្តព្ពំ, អរិយេហិ ឧបលព្ភនីយតោតិ អធិប្បាយោ។ សំសារតោ សំវិគ្គមានសា សម្មាបដិបត្តិយា និព្ពានំ អធិគច្ឆន្តីតិ សព្ពសមយសិទ្ធោយំ នយោ។ តត្ថ សាសនិកមេវ និស្សាយ វទតិ "**បដិបត្តិយា វញ្ឈភាវាបជ្ជនតោ**"តិ។ តេនាហ "**អសតិ ហី**"តិអាទិ។ **សម្មាទិដ្ឋិបុរេជវាយា**តិ សម្មាទិដ្ឋិបុព្ពង្គមាយ។ បុព្ពង្គមតា ចស្សា បធានភាវតោ។ តថា ហិ សា បឋមំ ទេសនារុឡ្ហា, ន សព្ពបឋមំ ឧប្បជ្ជនតោ។ **ន ចាយំ** សម្មាបដិបត្តិ វញ្ឈា, **និព្ពានបាបនតោ** និព្ពានស្ស សម្បាបកតោ។ តវ មតេន បន និព្ពានស្សេវ អភាវតោ វញ្ឈភាវោ អាបជ្ជតីតិ យោជនា។ **អភាវបាបកត្តា**តិ សម្មាបដិបត្តិយា កិលេសសមុច្ឆិន្ទនមុខេន ខន្ធានំ អភាវសម្បាបកភាវតោ, ន វញ្ឈភាវាបត្តីតិ ចេ វទេយ្យាសីតិ អត្ថោ។ **ន** ឥតិ បដិក្ខេបោ។ យំ តយា "អភាវបាបកត្តា"តិ វទន្តេន ខន្ធាភាវោ និព្ពានន្តិ បដិញ្ញាតំ, តំ ន។ កស្មា? **អតីតានាគតាភាវេបិ និព្ពានប្បត្តិយា អភាវតោ**។ អតីតានាគតា ហិ ខន្ធា ន សន្តីតិ តស្មឹ អភាវេ និព្ពានំ អធិគតំ នាម សិយា, សោ បន នត្ថីតិ។ ន កេវលំ អតីតានាគតានមេវ, អថ ខោ វត្តមានានម្បីតិ តិយទ្ធគតានំ សព្ពេសំ ខន្ធានំ អភាវោ និព្ពានំ។ ន ហិ

តំ ឯកទេសាភាវោ ភវិតុំ យុត្តន្តិ វត្តមានា ចេ, ន ន សន្តិ, ន សន្តិ ចេ, ន វត្តមានាតិ “វត្តមានា, ន សន្តិ ចា”តិ វិប្បដិសិទ្ធមេតន្តិ អាហ “**ន, តេសំ...បេ.... បជ្ជនតោ**”តិ។

កិញ្ច ភិយ្យោ – យទិ វត្តមានាភាវោ និព្ពានំ, យទា អរិយមគ្គោ វត្តតិ, តទា តស្ស និស្សយភូតា ខន្ធា វត្តមានាតិ កត្វា តទា និព្ពានស្ស អភាវោ សិយា។ តថា ច សតិ មគ្គក្ខណេបិ និព្ពានសច្ឆិកិរិយាយ អភាវោ អាបជ្ជតីតិ ទស្សេន្តោ “**វត្តមាន...បេ.... ទោសតោ**”តិ អាហ។ ន មយំ សព្ពេសំយេវ អវត្តមានតាយ និព្ពានំ វទាម។ កិញ្ចរហីតិ, **តទា** មគ្គក្ខណេ **កិលេសានំ អវត្តមានត្តា,** តស្មា **ន ទោសោ** យថាវុត្តទោសាភាវោតិ? យទិ កិលេសានំ អវត្តមានតាសង្ខាតោ អភាវោ និព្ពានំ, ឯវំ សតិ អរិយមគ្គស្ស និរត្ថកតា អាបជ្ជតិ មគ្គក្ខណតោ បុព្ពេបិ តទភាវសិទ្ធិតោ។ តេនាហ “**អរិយមគ្គស្សា**”តិអាទិ។ **តស្មា អការណមេតន្តិ** យស្មា ន និព្ពានស្ស អនុបលព្ភនីយតា, អភាវមត្តតា, បដិបត្តិយា វញ្ឈភាវោ, អតីតានាគតាភាវេ និព្ពានាធិគមោ ច អាបជ្ជតិ, វត្តមានានំ អភាវោបិ ន សម្ភវតិ , បគេវ កិលេសានំ អវត្តមានតា, អរិយមគ្គស្ស ច និរត្ថកភាវាបត្តិ, តស្មា និព្ពានស្ស អភាវសាធនត្ថំ យទិទំ “អនុបលព្ភនីយតោ, អភាវបាបកត្តា, តទា កិលេសានំ អវត្តមានត្តា”តិ ច ការណំ វុត្តំ, អការណមេតំ, អយុត្តិវសោតិ អត្ថោ។

៥៥៩. អាទិវចនតោតិ **អាទិ**-សទ្ទេន អវសិដ្ឋំ ជម្ពុខាទកសុត្តបទេសំ (សំ. និ. ៤.៣១៤ អាទយោ), អញ្ញម្បិ អសង្ខតាយ ធាតុយា និទ្ទេសបាឡឹ សង្គណ្ហាតិ។ តថា ហិ “និព្ពានំ និព្ពានន្តិ, អាវុសោ សារិបុត្ត, វុច្ចតិ, កតមំ នុ ខោ, អាវុសោ, និព្ពានន្តិ? យោ ខោ, អាវុសោ, រាគក្ខយោ ទោសក្ខយោ មោហក្ខយោ, ឥទំ វុច្ចតិ និព្ពាន”ន្តិ **ជម្ពុខាទកសុត្តេ** (សំ. និ. ៤.៣១៤ អាទយោ), “តត្ថ កតមា អសង្ខតា ធាតុ? រាគក្ខយោ ទោសក្ខយោ មោហក្ខយោ”តិ (វិភ. ១៨៤) **អាយតនវិភង្គេ** វុត្តំ។ តត្រាយមត្ថោ – និព្ពានំ អសង្ខតា ធាតុ អសង្ខតសភាវោ ធម្មោ។ យស្មា តំ អាគម្ម រាគាទយោ ខីយន្តិ, តស្មា រាគក្ខយោ, ទោសក្ខយោ, មោហក្ខយោតិ ច វុច្ចតីតិ។ **អាគម្មា**តិ ច សព្ពសង្ខារេហិ និព្ពិន្ទស្ស វិសង្ខារនិន្នស្ស គោត្រភុនា វិវដ្ដិតមានសស្ស មគ្គេន សច្ឆិករណេនាតិ អត្ថោ។ សច្ឆិកិរិយមានញ្ហិ តំ អធិគន្ត្វា អារម្មណបច្ចយភូតញ្ច បដិច្ច អធិបតិបច្ចយភូតេ ច តស្មឹ បរមស្សាសភាវេន វិនិមុត្តសង្ខារស្ស បរមគតិភាវេន ច បតិដ្ឋានភូតេ បតិដ្ឋាយ ខយសង្ខាតោ មគ្គោ រាគាទយោ ខេបេតីតិ តំសច្ឆិករណាភាវេ រាគាទីនំ អនុប្បត្តិនិរោធគមនាភាវា តំ អាគម្ម រាគាទយោ ខីយន្តីតិ វុច្ចន្តិ។ ឯកំសេន ចេតំ ឯវំ សម្បដិច្ឆិតព្ពំ, ឥតរថា យថារុតវសេន បាឡិយា អត្ថេ គយ្ហមានេ ពហូ ទោសា អាបជ្ជន្តីតិ តេ ទស្សេតុំ “**អរហត្តស្សាបី**”តិអាទិ វុត្តំ។ អរហត្តញ្ហិ អគ្គផលបមុខា ចត្តារោ ខន្ធាតិ ន តស្ស រាគាទិខយមត្តតា យុត្តា។ **តម្បិ ហិ...បេ.... និទ្ទិដ្ឋំ**។ តត្ថ យថា រាគាទីនំ ខីណន្តេ ឧប្បន្នត្តា អរហត្តំ “**រាគក្ខយោ**”តិអាទិនា និទ្ទិដ្ឋន្តិ សុត្តស្ស នេយ្យត្ថត្តា។ ឯវំ និព្ពានំ អាគម្ម រាគាទយោ ខីយន្តីតិ និព្ពានំ “រាគក្ខយោ”តិអាទិនា និទ្ទិដ្ឋន្តិ ឥមស្សាបិ សុត្តស្ស នេយ្យត្ថតា វេទិតព្ពា។ និព្ពានស្ស រាគាទិក្ខយមត្តតាយ ពហូ ទោសា អាបជ្ជន្តីតិ ទស្សេតុំ “**កិញ្ច ភិយ្យោ**”តិអាទិ អារទ្ធំ។

តត្ថ **ឥត្តរកាលាទិប្បត្តិទោសតោ**តិ រាគាទីនំ ខយមត្តតាយ បរិត្តកាលតា, សង្ខតលក្ខណតា, បយោគេន វិនា សរសេនេវ អធិគន្តព្ពតា, រាគាទីហិ អបរិមុត្តតា, អាទិត្តតា, ទុក្ខតា, អនុបសន្តតា, ពហុភាវោ, ឱឡារិកតា, គោត្រភុមគ្គានំ អនារម្មណតាតិ ឯវមាទិទោសាបជ្ជនតោ ។ រាគស្សេវ ខយោ **រាគក្ខយោ,** ន ទោសាទីនំ។ តថា ទោសក្ខយាទយោបីតិ អញ្ញោ រាគក្ខយោ, អញ្ញោ ទោសក្ខយោ, អញ្ញោ មោហក្ខយោតិ តិណ្ណំ អកុសលមូលានំ ខយភូតានិ តីណិ និព្ពានានិ, ចតុន្នំ ឧបាទានានំ ខយេ ចត្តារិ, បញ្ចន្នំ នីវរណានំ ខយេ បញ្ច, ឆន្នំ តណ្ហាកាយានំ ខយេ ឆ, សត្តន្នំ អនុសយានំ ខយេ សត្ត, អដ្ឋន្នំ មិច្ឆត្តានំ ខយេ អដ្ឋ, នវន្នំ តណ្ហាមូលកានំ ខយេ នវ, ទសន្នំ សំយោជនានំ ខយេ ទស, ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្សស្ស ខយេ បាដិយេក្កំ និព្ពានន្តិ ពហូនិ និព្ពានានិ ហោន្តិ។ រាគាទិក្ខយោ នាម អន្ធពាលានម្បិ បាកដោ, អន្តមសោ ទីបិមិគមក្កដាទីនម្បិ សុវិញ្ញេយ្យោតិ ឱឡារិកំ និព្ពានំ ហោតិ។ គោត្រភុក្ខណេ កិលេសក្ខយស្ស អភាវតោ, មគ្គក្ខណេ ច អខីណត្តា, អារម្មណករណស្ស ច អសម្ភវោ ឯវ។ **តស្ស និព្ពានភាវតោ**តិ សព្ពបរិយោសានស្ស រាគាទិក្ខយស្ស និព្ពានភាវតោ។ យតោ ខយតោ បដ្ឋាយ រាគាទីនំ បវត្តិ ន ហោតិ, សោ “អយំ នាមា”តិ និយមេតព្ពោ មគ្គផលញាណានំ អារម្មណភូតោ នត្ថីតិ អាហ “**ន តាទិសស្ស ខយស្ស អភាវតោ**”តិ។

កិញ្ច ភិយ្យោ – យោ បច្ឆិមភវតោ តតិយត្តភាវេយេវ រាគាទីសុ អាទីនវំ ទិស្វា ឈានភាវនាយ តេ វិក្ខម្ភេត្វា អបរិហីនជ្ឈានោ កាលំ កត្វា ព្រហ្មលោកំ ឧបបន្នោ, តត្ថ យាវតាយុកំ ឋត្វា ឥធាគតោបិ កាមេសុ វីតរាគោវ ហុត្វា បព្ពជិត្វា អរហត្តំ បត្តោ, យោ ច បឋមវយេ ឯវ រាគាទិតោ និព្ពិន្នោ តេ ច ឈានេន វិក្ខម្ភេត្វា បច្ឆិមវយេ អរហត្តំ បត្តោ, តេសំ រាគាទីនំ វិក្ខម្ភនតោ បដ្ឋាយ អនុប្បជ្ជនតោ និរោធសទិសតាយ អនុប្បត្តិយេវ និរោធោ។ តេ និព្ពានប្បត្តា នាម សិយុំ, ន ច ហោន្តិ, តស្មា ន តាទិសស្ស ខយស្ស និព្ពានភាវោ។ តស្សាបិ ឥត្តរកាលតាទិទោសសមាយោគោ ឯវាតិ អាហ “**ភាវេបិ ចា**”តិអាទិ ។

យទិ “ខយោ”តិ វចនតោ យតោ ខយតោ បដ្ឋាយ រាគាទីនំ អប្បវត្តិ, តំ ខយមត្តំ និព្ពានំ មញ្ញសិ, ឯវំ សតិ “ខយេ ញាណ”ន្តិអាទីសុ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ១៤២; ១៣៨២) “ខយោ”តិ វុត្តត្តា តទុប្បត្តិតោ បដ្ឋាយ ច រាគាទីនំ អនុប្បត្តីតិ មគ្គស្សាបិ និព្ពានភាវាបត្តីតិ ទស្សេន្តោ “**អរិយមគ្គស្ស ចា**”តិអាទិមាហ។

យថា និរុទ្ធា ន សន្តិ, ឯវំ អនុប្បន្នាបីតិ អភាវសាមញ្ញតោ និរោធសទិសតាយ អនុប្បត្តិ ឯវ និរោធោ **អនុប្បត្តិនិរោធោ**។ អយញ្ហិ មគ្គេន ខេបេតព្ពាការោ, យទិទំ ឧប្បជ្ជនារហស្ស អនុប្បត្តិធម្មតាបាទនន្តិ “ខយោ”តិ ច វុច្ចតីតិ។ តំ ឥតរខយតោ វិសេសេន្តោ “**អនុប្បត្តិនិរោធសង្ខាតស្ស បន ខយស្សា**”តិ អាហ។ អនិប្ផន្នតា បន តស្ស ខយស្ស **បរិយាយេន ឧបនិស្សយត្តា**តិ វុត្តំ។ អនុប្បត្តិនិរោធក្ខយករស្ស ហិ មគ្គស្ស អារម្មណភូតំ និព្ពានំ អត្ថតោ តស្ស ឧបនិស្សយោ វិយាតិ វត្តព្ពតំ លភតិ។ **តទុបចារេនា**តិ អត្ថតោ ផលភូតខយវោហារេន។ ផលូបចារេន ហិ ការណំ វោហរីយតិ យថា “អាយុ ឃតំ, សេម្ហោ គុឡោ”តិ ច។

អស្សាតិ និព្ពានស្ស។ “ឥទម្បិ ខោ ឋានំ សុទុទ្ទស”ន្តិអាទិនា (ទី. និ. ២.៦៤, ៦៦-៦៧; ម. និ. ២.៣៣៧; សំ. និ. ១.១៧២; មហាវ. ៧-៨) បច្ចវេក្ខតោ ភគវតោ អប្បោស្សុក្កភាវាវហនតោ។ “តញ្ហិ តេ, មាគណ្ឌិយ, អរិយំ ចក្ខុំ នត្ថិ, យេន ត្វំ អរិយេន ចក្ខុនា អារោគ្យំ ជានេយ្យាសិ, និព្ពានំ បស្សេយ្យាសី”តិ (ម. និ. ២.២១៨) វចនតោ អរិយេន ចក្ខុនា បស្សិតព្ពំ។

៥៦០. យទិ និព្ពានំ នាម សភាវធម្មោ អត្ថិ សត្តសន្តានបរិយាបន្នោ ច, អថ កស្មា ចតុមហាបថេ សភាវិយ សព្ពសាធារណា ន លព្ភតីតិ អាហ “**មគ្គសមង្គិនា បត្តព្ពតោ អសាធារណា**”ន្តិ។ “អសុកស្ស សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស កាលេ ឧប្បន្ន”ន្តិ ឯវំ បុរិមាយ កោដិយា អភាវតោ **អប្បភវំ។ មគ្គភាវេ**តិ អរិយមគ្គស្ស អត្ថិភាវេ។ **ភាវតោ** វិជ្ជមានតោ លទ្ធព្ពតោ។

អណុអាទីនន្តិ អណុបកតិកាលបុរិសាទីនំ។ **និច្ចភាវាបត្តី**តិ សស្សតភាវសិទ្ធិ។ កូដដ្ឋនិច្ចតា ហិ ឥធាធិប្បេតា។ **ហេតុនោ អភាវា**តិ ឧបបត្តិយា សាធនហេតុនោ អភាវា។ **និច្ចា តេ** អណុអាទយោ។ **និព្ពានស្ស និច្ចត្តា**តិ អបេក្ខធម្មត្តាតិ ហេតុលក្ខណានុបបត្តិ។ “**អណុអាទីនំ អសិទ្ធត្តា**”តិ ឯតេន “និច្ចា អណុអាទយោ”តិ បដិញ្ញាយ ធម្មិអសិទ្ធិ, តតោ ច និស្សយាសិទ្ធោ ហេតូតិ ទស្សេតិ។

៥៦១. យថាវុត្តយុត្តិសព្ភាវតោតិ “អប្បភវត្តា”តិ អត្តនា វុត្តំ ហេតុំ សន្ធាយាហ។ អប្បភវតា ចស្ស អបច្ចយតាយ ទដ្ឋព្ពា, តាយ តស្ស បុរិមាយ កោដិយា អភាវោ។ “**រូបសភាវាតិក្កមតោ**”តិ ឯតេន យថា រូបធម្មានំ រុប្បនសភាវោ, បដិឃាតវន្តតាយ កលាបសោ វុត្តិយា បទេសសម្ពន្ធោ ច សភាវោ, ឯវំ និព្ពានស្ស កត្ថចិ បដិឃាតោ, សប្បទេសតា ច នត្ថីតិ ទស្សេតិ។ ន ហិ និព្ពានំ “អសុកទិសាយ, អសុកទេសេ”តិ វា និទ្ទិសីយតិ, យតោ តំ អប្បតិដ្ឋមេវាតិ។

“**អសិថិល ...បេ.... គមនីយតោ**”តិ ឯតេន និព្ពានស្ស អរិយានំ បច្ចក្ខសិទ្ធតំ ទស្សេតិ។ “**សព្ពញ្ញុវចនតោ**”តិ ឯតេន តទញ្ញេសំ អនុមានសិទ្ធតំ, តទុភយេន “អនុបលព្ភនីយតោ”តិ បនស្ស ហេតុនោ អសិទ្ធតំ ទស្សេតិ។ **បរមត្ថេន នាវិជ្ជមានំ** វិជ្ជមានមេវាតិ យថាវុទ្ធមត្ថំ និគមេត្វា តទត្ថសាធនំ អាគមំ ទស្សេន្តោ “**វុត្តញ្ហេត**”ន្តិ-. អាទិមាហ។

តត្ថ អជាតំ អភូតំ អកតំ អសង្ខតន្តិ (ឧទា. ៧៣; នេត្តិ. ៩១) ចត្តារិបិ បទានិ អញ្ញមញ្ញវេវចនានិ។ អថ វា វេទនាទយោ វិយ ហេតុបច្ចយសមវាយសង្ខាតាយ ការណសាមគ្គិយា ន ជាតំ ន និព្ពត្តន្តិ **អជាតំ**។ ការណេន វិនា, សយមេវ ច ន ភូតំ ន បាតុភូតំ ន ឧប្បន្នន្តិ **អភូតំ**។ ឯវំ អជាតត្តា, អភូតត្តា ច យេន កេនចិ ការណេន ន កតន្តិ **អកតំ**។ ជាតភូតកតភាវោ ច នាម រូបាទីនំ សង្ខតធម្មានំ ហោតិ, ន អសង្ខតភាវស្ស និព្ពានស្សាតិ ទស្សនត្ថំ “**អសង្ខត**”ន្តិ វុត្តំ។ បដិលោមតោ វា សមេច្ច សម្ភុយ្យ បច្ចយេហិ កតន្តិ សង្ខតំ, តថា ន សង្ខតំ សង្ខតលក្ខណរហិតន្តិ ច **អសង្ខត**ន្តិ ឯវំ អនេកេហិ ការណេហិ និព្ពត្តិតភាវេ បដិសិទ្ធេ “បកតិវាទីនំ បកតិ វិយ សិយា នុ ខោ ឯកេនេវ ការណេន ឯតំ កត”ន្តិ អាសង្កាយំ កេនចិ ន កតន្តិ ទស្សនត្ថំ “**អកត**”ន្តិ វុត្តំ។ ឯវំ អបច្ចយម្បិ សមានំ “សយមេវ នុ ខោ ឥទំ ភូតំ បាតុភូត”ន្តិ អាសង្កាយំ តំ និវត្តនត្ថំ “**អភូត**”ន្តិ វុត្តំ។ អយញ្ចេតស្ស អសង្ខតាកតាភូតភាវោ សព្ពេន សព្ពំ អជាតិធម្មត្តាតិ ទស្សេតុំ “**អជាត**”ន្តិ វុត្តំ។

ឯវមេត្ថ សត្ថា បរមត្ថតោ និព្ពានស្ស អត្ថិភាវំ បវេទេសិ។ បវេទេន្តោ ច “អហំ ធម្មិស្សរោ ធម្មស្សាមី”តិ ន អត្តនោ អាណាមត្តេន បវេទេសិ, អបិច ខោ បន បទបរមេ អនុកម្បមានោ យុត្តិតោបិ បវេទេសិ។ យថាហ –

“នោ ចេតំ, ភិក្ខវេ, អភវិស្ស អជាតំ អភូតំ អកតំ អសង្ខតំ, នយិធ ជាតស្ស ភូតស្ស កតស្ស សង្ខតស្ស និស្សរណំ បញ្ញាយេថ។ យស្មា ច ខោ, ភិក្ខវេ, អត្ថិ អជាតំ អភូតំ អកតំ អសង្ខតំ, តស្មា ជាតស្ស ភូតស្ស កតស្ស សង្ខតស្ស និស្សរណំ បញ្ញាយតី”តិ (ឧទា. ៧៣; នេត្តិ. ៤១)។

តស្សត្ថោ – ភិក្ខវេ, យទិ អជាតាទិសភាវា អសង្ខតា ធាតុ ន អភវិស្ស ន សិយា, ឥធ លោកេ ជាតាទិសភាវស្ស រូបាទិក្ខន្ធបញ្ចកសង្ខាតស្ស សង្ខតស្ស និស្សរណំ អនវសេសវូបសមោ ន បញ្ញាយេយ្យ ន ឧបលព្ភេយ្យ ន សម្ភវេយ្យ។ និព្ពានញ្ហិ អារម្មណំ កត្វា បវត្តមានា សម្មាទិដ្ឋិអាទយោ អរិយមគ្គធម្មា អនវសេសំ សំកិលេសេ សមុច្ឆិន្ទន្តិ, តេនេត្ថ សព្ពស្សាបិ វដ្ដទុក្ខស្ស អបគមោ និស្សរណំ បញ្ញាយតិ។ ឯវំ ព្យតិរេកវសេន និព្ពានស្ស អត្ថិភាវំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អន្វយវសេនបិ តំ ទស្សេត្វា និគមេតុំ **“យស្មា ច ខោ”**តិអាទិ វុត្តំ។ តស្សត្ថោ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។

ឯត្ថ ច យស្មា “អប្បច្ចយា ធម្មា អសង្ខតា ធម្មា (ធ. ស. ទុកមាតិកា ៧-៨)។ អត្ថិ, ភិក្ខវេ, តទាយតនំ, យត្ថ នេវ បថវី (ឧទា. ៧១)។ ឥទម្បិ ខោ ឋានំ សុទុទ្ទសំ, យទិទំ សព្ពសង្ខារសមថោ សព្ពូបធិបដិនិស្សគ្គោ (ទី. និ. ២.៦៤, ៦៧; ម. និ. ២.៣៣៧; សំ. និ. ២.១៧២; មហាវ. ៧-៨)។ អសង្ខតញ្ច វោ, ភិក្ខវេ, ធម្មំ ទេសេស្សាមិ អសង្ខតគាមិនិញ្ច បដិបទ”ន្តិអាទីហិ (សំ. និ. ៤.៣៦៦) អនេកេហិ សុត្តបទេហិ “អត្ថិ, ភិក្ខវេ, អជាត”ន្តិ (ឧទា. ៧៣; នេត្តិ. ៤១) ឥមិនា ច សុត្តបទេន និព្ពានធាតុយា បរមត្ថតោ សព្ភាវោ សព្ពលោកំ អនុកម្បមានេន សម្មាសម្ពុទ្ធេន បកាសិតោ, តស្មា យទិបិ កត្ថ អបច្ចក្ខការីនម្បិ សាសនេ អភិប្បសន្នានំ វិញ្ញូនំ សំសយោ នត្ថិយេវ។ យេ បន បរនេយ្យពុទ្ធិនោ បុគ្គលា, តេសំ វិមតិវិនោទនត្ថំ អយមេត្ថ អធិប្បាយនិទ្ធារណមុខេន យុត្តិវិចារណា។

យថា បរិញ្ញេយ្យតាយ សឧត្តរានំ កាមានំ, រូបានញ្ច បដិបក្ខភូតំ តព្ពិធុរសភាវំ និស្សរណំ បញ្ញាយតិ, ឯវំ សភាវានំ សព្ពេសម្បិ សង្ខតធម្មានំ បដិបក្ខភូតេន តព្ពិធុរសភាវេន និស្សរណេន ភវិតព្ពំ។ យញ្ច តំ និស្សរណំ, សា អសង្ខតា ធាតុ។ កិញ្ច ភិយ្យោ – សង្ខតធម្មារម្មណវិបស្សនាញាណំ, អបិច អនុលោមញាណំ កិលេសេ តទង្គវសេន បជហតិ, ន សមុច្ឆេទវសេន បជហិតុំ សក្កោតិ។ តថា សម្មុតិសច្ចារម្មណំ បឋមជ្ឈានាទីសុ ញាណំ វិក្ខម្ភនវសេនេវ កិលេសេ បជហតិ, ន សមុច្ឆេទវសេន។ ឥតិ សង្ខតធម្មារម្មណស្ស, សម្មុតិសច្ចារម្មណស្ស ច ញាណស្ស កិលេសានំ សមុច្ឆេទប្បហានេ អសមត្ថភាវតោ តេសំ សមុច្ឆេទប្បហានករស្ស អរិយមគ្គញាណស្ស តទុភយវិបរីតសភាវេន អារម្មណេន ភវិតព្ពំ, សា អសង្ខតា ធាតុ។

តថា “អត្ថិ, ភិក្ខវេ, អជាតំ អភូតំ អកតំ អសង្ខត”ន្តិ (ឧទា. ៧៣; នេត្តិ. ៤១) ឯវមាទិ និព្ពានស្ស បរមត្ថតោ អត្ថិភាវជោតកវចនំ អវិបរីតត្ថំ ភគវតា ភាសិតត្តា។ យញ្ហិ ភគវតា ភាសិតំ, តំ អវិបរីតត្ថំ យថា តំ “សព្ពេ សង្ខារា អនិច្ចា, សព្ពេ សង្ខារា ទុក្ខា, សព្ពេ ធម្មា អនត្តា”តិ (ម. និ. ១.៣៥៣, ៣៥៦; ធ. ប. ២៧៧-២៧៩; ថេរគា. ៦៧៦-៦៧៨; នេត្តិ. ៥), តថា និព្ពានសទ្ទោ កត្ថចិ វិសយេ យថាភូតបរមត្ថវិសយោ ឧបចារវុត្តិសព្ភាវតោ។ សេយ្យថាបិ សីហសទ្ទោតិ ឯវមាទីហិ នយេហិ យុត្តិតោបិ អសង្ខតាយ ធាតុយា បរមត្ថតោ អត្ថិភាវោ វេទិតព្ពោ។

អបរោ នយោ – យទិ បន និព្ពានំ អភាវមត្តមេវ សិយា, តស្ស “គម្ភីរោ ទុទ្ទសោ ទុរនុពោធោ សន្តោ បណីតោ អតក្កាវចរោ និបុណោ បណ្ឌិតវេទនីយោ”តិ (ទី. និ. ២.៦៤, ៦៧; ម. និ. ២.៣៣៧; សំ. និ. ១.១៧២; មហាវ. ៧-៨) គម្ភីរាទិតា, “អសង្ខតញ្ច វោ, ភិក្ខវេ, ធម្មំ ទេសេស្សាមី”តិអាទិនា (សំ. និ. ៤.៣៦៦) អសង្ខតាទិតា, “អព្យាកតា ធម្មា អបច្ចយាធម្មា”តិអាទិនា អព្យាកតធម្មាទិតា ច ន វត្តព្ពា សិយា។ ន ហិ អភាវស្ស កោចិ សភាវោ អត្ថិ, យេន សោ គម្ភីរសង្ខតាទិអាការតោ វិញ្ញាយេយ្យ។ អភាវោ ហិ អភាវោ ឯវ, កុតោ តស្ស គម្ភីរសង្ខាតាទិភាវសម្ពន្ធោ។ កិញ្ចាយមភាវោ សព្ពេសំ កិលេសានំ សព្ពសត្តសន្តានគតានំ ឯកោ វា ភវេយ្យ អនេកោ វា។ យទិ ឯកោ, ឯកេនេវ មគ្គេន សព្ពកិលេសាភាវោ កតោ, សច្ឆិកតោ ចាតិ អញ្ញស្ស, អញ្ញេសញ្ច មគ្គានំ និរត្ថកតាតិ ន សិយា មគ្គពហុតា, ឯកជ្ឈញ្ច សព្ពសត្តានំ និព្ពានាធិគមោ អាបជ្ជតិ។ សិយា បនេវំ ឯកោ ឯវ សោ និព្ពានសញ្ញិតោ កិលេសាភាវោ, សោ បន ន មគ្គេហិ កាតព្ពោ, អថ ខោ សច្ឆិកាតព្ពោតិ។ ឯវំ សតិ វិសេសតោ មគ្គស្ស និរត្ថកតា អាបជ្ជតិ, កិលេសានំ អប្បហានតោតិ ឯកោបិ មគ្គោ ន សិយា។ អសតិ ច កិលេសប្បហានេ ទុក្ខស្ស អនុបច្ឆេទនតោ កិលេសាភាវសច្ឆិកិរិយា កិមត្ថិយា សិយា, អថ បន មគ្គានំ សន្តានគតសំយោជនត្តយប្បហានាទិបដិនិយតកិច្ចតាយ ចតូសុ មគ្គេសុ បាដិយេក្កំ កិលេសាភាវោ។ ឯវំ សតិ សភាវបភេទេន វិនា ន ពហុភាវោតិ សោ កិលេសក្ខយបរិយាយេន វុត្តោ សភាវធម្មោ ឯវ សិយា។

យេសំ អភាវោ, តប្បភេទេន អភាវេ ភេទោបចារោតិ ចេ? យេសំ អភាវោ, តេសំ សសភាវតាយ តស្ស សភាវោបចារោបិ សិយា។ តថា ច តេ សំកិលេសសង្ខតតាទិតោ កិលេសសង្ខតតាទិឧបចារាបិ សិយុំ។ នោ ចេ តេ ឥច្ឆិតា, តប្បភេទេន ភេទោបចារោបិ ន ឥច្ឆិតព្ពោ។ ន ច បហោតិ ឧបចរិតោ ពហុភាវោ អត្ថតោ ពហុភាវាយ។ ន ហិ ជលំ អនលន្តិ ឧបចរិតំ ទហតិ, បចតិ វា។ ឯកត្តបញ្ហម្បិ ចាយមភាវោ អសភាវតាយ ន សហតីតិ ន សក្កា វត្តុំ នត្ថិភាវសាមញ្ញតោ អភេទវោហារោ យុត្តរូបោតិ។ ឯកត្តេ ច បុព្ពេ វុត្តា ឯវ ទោសា, ពហុភាវេ បន សតិ វុត្តនយេនេវ សិទ្ធា សភាវធម្មតា។ សភាវធម្មត្តេបិ ច ពហុភាវោ វិយ ភាវំ ភាវោបិ ពហុភាវំ ន ព្យភិចរេយ្យាតិ និព្ពានស្ស ពហុភាវបសង្គោ សិយាតិ ចេ? ន ពហុភាវស្សេវ អភាវប្បសង្គតោ។ យទិ ហិ យថា កក្ខឡតា ភាវំ, ឯវំ ភាវោបិ កក្ខឡតំ ន ព្យភិចរេយ្យ។ ឯវំ សតិ សព្ពេសំ ភាវានំ បថវីភាវាបត្តិតោ កុតោ ភាវស្ស ពហុភាវោ, តស្មា លោកវោហារានំ វិចិត្តតាយ យទិបិ ពហុតា ភាវាបេក្ខា, ភាវតា បន ន ពហុតាបេក្ខាតិ ន ភាវស្ស សតោ និព្ពានស្ស ពហុភាវោ “ឯកា និដ្ឋា ន បុថុ និដ្ឋា”តិ វចនតោ។ ឯកស្មឹយេវ ច ទស្សនភាវនាទ្វយំ សម្ភវតិ។

បរិនិព្ពុតានំ បច្ចេកំ និព្ពានភាវេ សត្តសន្តាននិយតំ នាម និព្ពានំ សិយា។ តថា ច សតិ សង្ខតតាទិទោសានតិវត្តិយេវ, កិលេសប្បហានំ វា មគ្គកិច្ចំ កិលេសានំ អភាវោ។ តស្ស ច ឯកត្តេ ន មគ្គពហុតា កិច្ចន្តរស្ស កត្តព្ពស្ស អភាវតោ។ មគ្គពហុភាវោ ច មគ្គេហិ សច្ឆិកាតព្ពេ ឯកស្មឹ ធម្មេ ឥន្ទ្រិយានំ អបាដវបាដវបាដវតរបាដវតមភាវេន សច្ឆិកិរិយាវិសេសេន កិលេសានំ បហានភេទេន ហោតីតិ និព្ពានស្ស សភាវធម្មត្តេ ឯវ សិយា។ អភាវោបិ ច កិលេសានំ មគ្គេន សកិច្ចកតាយ កាតព្ពោ ឯវ សិយា, ន សច្ឆិកាតព្ពោ។ កោ ហិ សភាវោ អភាវស្ស? យោ សច្ឆិកាតព្ពោ សិយា, សោ ចេ និព្ពានំ ឯកេនេវ មគ្គេន សព្ពកិលេសានំ អភាវោ ឯកោ អភិន្នោ កាតព្ពោ អាបន្នោ។ អញ្ញថា មគ្គវសេន ចតុព្ពិធភាវេ និព្ពានស្ស ចតុព្ពិធភាវប្បសង្គោ, និព្ពានវិសេសប្បសង្គោ ច អាបជ្ជេយ្យាតិ មគ្គកិច្ចស្ស ឯកត្តេន មគ្គពហុតា សិយា។ ពហុភាវេ បន តេសំ សោ វុត្តនយេន ឯកស្មឹ ធម្មេ សច្ឆិកិរិយាវិសេសតោតិ សិទ្ធា និព្ពានស្ស សភាវធម្មតា។ ខយាធិគន្តព្ពតាយ បនេតំ “ខយោ”តិ វុត្តំ។ “ខយេ ញាណ”ន្តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ១៤២; ១៣៨២) ហិ វចនតោ អរិយមគ្គោ ខយោ នាម។ តេន ចេតំ អធិគន្តព្ពំ សច្ឆិកាតព្ពំ, តស្មា “ខយោ”តិ វុត្តន្តិ។

ឥតិ និរោធនិទ្ទេសកថាវណ្ណនា។

មគ្គនិទ្ទេសកថាវណ្ណនា

៥៦២. អដ្ឋ ធម្មាតិ “កតមំ ទុក្ខនិរោធគាមិនី បដិបទា អរិយសច្ច”ន្តិ អារភិត្វា “សម្មាទិដ្ឋី”តិអាទិនា **បាឡិយំ** (វិភ. ២០៥) ទុក្ខនិរោធគាមិនិបដិបទានិទ្ទេសេ អាគតា, តមេវ ច បាឡឹ អានេត្វា ឧទ្ទេសវសេន ឥធ ច វុត្តា សម្មាទិដ្ឋិអាទយោ អដ្ឋ ធម្មា អត្ថតោ បកាសិតា, ន មគ្គសច្ចនិទ្ទេសវសេនាតិ អធិប្បាយោ។ យទិ អត្ថតោ បកាសិតា, កិមត្ថិយំ បន ឥធ កថនន្តិ អាហ **“ឥធ បនា”**តិអាទិ។ តត្ថ **“ឯកក្ខណេ បវត្តមានាន”**ន្តិ ឥទំ លោកិយកុសលចិត្តុប្បាទេសុ វិរតិយោ នានាក្ខណិកា ឯវ ហោន្តីតិ កត្វា វុត្តំ។ សេសមគ្គធម្មា បន តត្ថាបិ ឯកជ្ឈំ ឧប្បជ្ជន្តិយេវ។ ***វិសេសាវពោធនត្ថ***ន្តិ បដិបក្ខសមុគ្ឃាតាទិបវត្តិអាការវិសេសស្ស អវពោធនត្ថំ។ វិត្ថារតោ មគ្គកថា បរតោ អាវិ ភវិស្សតីតិ អាហ **“សង្ខេបតោ”**តិ។ **ចតុសច្ចបដិវេធាយ បដិបន្នស្សា**តិ យថា ចតុសច្ចាភិសមយោ ហោតិ, ឯវំ សព្ពសោ បុព្ពភាគបដិបត្តិយា បរិបូរណវសេន បដិបន្នស្ស។ អរិយមគ្គសង្ខាតស្ស យោគស្ស សព្ភាវតោ **យោគិនោ**។ កាមំ អវិជ្ជានុសយសមុគ្ឃាតេ តទេកដ្ឋកិលេសានំ លេសោបិ នាវសិស្សតិ, វិជ្ជាយ បន អវិជ្ជា ឧជុវិបច្ចនីកធម្មោតិ ទស្សនត្ថំ **“អវិជ្ជានុសយសមុគ្ឃាតក”**ន្តិ វុត្តំ។ បរតោ មិច្ឆាសង្កប្បាទិគ្គហណេបិ ឯសេវ នយោ។ **ធាតុប្បកាសនរសា**តិ បរមត្ថបកាសនរសា, ចតុសច្ចវិភាវនកិច្ចាតិ អត្ថោ។ មគ្គធម្មានំ បដិបក្ខវិធមនាការោ សាតិសយំ បាកដោ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតីតិ អវិជ្ជានុសយសមុគ្ឃាតកតំ សម្មាទិដ្ឋិយា វត្វាបិ **អវិជ្ជន្ធការវិទ្ធំសនបច្ចុបដ្ឋានតា** វុត្តា។

តថា សម្បន្នទិដ្ឋិនោតិ យថា អវិជ្ជានុសយសមុគ្ឃាតោ ហោតិ, តថា មគ្គសម្មាទិដ្ឋិយា សម្បន្នទិដ្ឋិនោ។ ឯវញ្ហិ ចតុសច្ចបដិវេធាយ បដិបន្នស្ស យោគិនោតិ ឥមមត្ថំ តថា-សទ្ទោ ឧបសំហរតិ។ និព្ពានារម្មណតា បន តំសម្បយុត្តវចនេនេវ ពោធិតា។ **មិច្ឆាសង្កប្បនិឃាតក**ន្តិ កាមសង្កប្បាទិមិច្ឆាសង្កប្បសមុច្ឆេទកំ។ **អប្បនារសោ**តិ និព្ពានារម្មណេ មគ្គចិត្តស្ស សមុប្បាទវសេន បវត្តនតោ អប្បនាកិច្ចោ។

តថា បស្សតោ វិតក្កយតោ ចាតិ វុត្តប្បការាយ សម្មាទិដ្ឋិយា បស្សតោ, និព្ពានារម្មណេ ច សម្មាសង្កប្បេន ចិត្តំ អភិនិរោបយតោ។ **វចីទុច្ចរិតសមុគ្ឃាតិកា**តិ ចតុព្ពិធស្សបិ វចីទុច្ចរិតស្ស សមុច្ឆេទិកា។ មុសាវាទាទីនំ វិសំវាទនាទិកិច្ចតាយ លូខានំ អបរិគ្គាហកានំ បដិបក្ខភាវតោ សិនិទ្ធភាវេន សម្បយុត្តធម្មានំ

បរិគ្គាហកសភាវា សម្មាវាចាតិ អាហ “**សា បរិគ្គហលក្ខណា**”តិ។ កាយិកកិរិយា កិញ្ចិ កត្តព្ពំ សមុដ្ឋាបេតិ, សយញ្ច សមុដ្ឋហនំ ឃដនំ ហោតីតិ សម្មាកម្មន្តសង្ខាតា វិរតិបិ សមុដ្ឋានសភាវា វុត្តា។ សម្បយុត្តធម្មានំ វា ឧក្ខិបនំ **សមុដ្ឋាបនំ** កាយិកកិរិយាយ ភារុក្ខិបនំ វិយ។

អស្សាតិ យោគិនោ។ តស្មិំ សតិ វិសុជ្ឈនតោ **វិសុទ្ធិភូតា**។ ជីវមានស្ស សត្តស្ស, សម្បយុត្តធម្មានំ វា សុទ្ធិ **វោទានំ**, អាជីវស្សេវ វា ជីវិតិន្ទ្រិយវុត្តិយា ។ ញាយាជីវស្ស អពុទ្ធបដិកុដ្ឋាយ សម្មាជីវិកាយ បវត្តិហេតុតាយ **ញាយាជីវបវត្តិរសោ**។ ឥមស្ស ហិ បវត្តិតោ បដ្ឋាយ មិច្ឆាជីវោ ន បវត្តតីតិ។

សព្ពាកុសលវិទ្ធំសកោបិ សម្មាវាយាមោ ឧជុបដិបក្ខទស្សនវសេន **កោសជ្ជសមុច្ឆេទកោ** វុត្តោ។ សំកិលេសបក្ខតោបិ តស្ស បគ្គណ្ហនំ **បគ្គហោ**។ កាយាទីសុ សុភាទិអាការុបធារណវសេន បវត្តា សុភសញ្ញាទិបុព្ពង្គមា អកុសលក្ខន្ធា មិច្ឆាសតិ, តស្សា វិទ្ធំសនោ **មិច្ឆាសតិវិនិទ្ធុននោ**។ **អសម្មោសោ**តិ សម្មោសវិទ្ធំសនតោ តប្បដិបក្ខោ។ អារម្មណស្ស យថាសភាវសល្លក្ខណំ **ឧបដ្ឋានំ**។ “អារក្ខបច្ចុបដ្ឋានា”តិ, “សតារក្ខេន ចេតសា”តិ (ទី. និ. ៣.៣៤៨) ច វចនតោ វិសេសតោ សតិ កុសលចិត្តស្ស អារក្ខាតិ អាហ “**សតិយា សំរក្ខិយមានចិត្តស្សា**”តិ។

៥៦៣. **សច្ចញាណស្សា**តិ សច្ចានិ អារព្ភ បវត្តនកញាណស្ស, ន បដិវេធញាណំ វិយ សកិទេវ ពុជ្ឈតិ, អថ ខោ បុនប្បុនំ ឧប្បជ្ជនតោ អនុ អនុ ពោធោ អនុពោធោ, អនុស្សវាការបរិវិតក្កទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តិអនុគតោ វា ពោធោ អនុពោធោ, តទេវ ញាណន្តិ **អនុពោធញាណំ**។ ន ហិ តំ បច្ចក្ខតោ ពុជ្ឈតិ, អនុស្សវាទិវសេន បនកប្បនមុខេន ពុជ្ឈតិ។ **កិច្ចតោ**តិ បរិជាននាទិតោ។ តំកិច្ចករណេនេវ ហិ បរិញ្ញេយ្យាទីនិ វិយ តានិបិ តស្ស បាកដានិ ហោន្តិ។ វិវដ្ដានុបស្សនាយ ហិ សង្ខារេហិ បតិលីយមានមានសស្ស ឧប្បជ្ជមានំ មគ្គញាណំ វិសង្ខារំ ទុក្ខនិស្សរណំ អារម្មណំ កត្វា ទុក្ខំ បរិច្ឆិន្ទតិ, ទុក្ខគតញ្ច តណ្ហំ បជហតិ, និរោធញ្ច សច្ឆិករោតិ ផុសតិ។ អាទិច្ចោ វិយ បភាយ សម្មាសង្កប្បាទីហិ សហ សមុប្បន្នំ តំ មគ្គំ ភាវេតិ, ន ច សង្ខារេ អមុញ្ចិត្វា បវត្តមានេន ញាណេន ឯតំ សព្ពំ កាតុំ សក្កា និមិត្តបវត្តេហិ អវុដ្ឋិតត្តា។ តស្មា ឯតានិ កិច្ចានិ ករោន្តំ តំ ញាណំ ទុក្ខាទីនិ វិភាវេតិ តត្ថ សម្មោហនិវត្តនេនាតិ “**ចត្តារិបិ សច្ចានិ បដិវិជ្ឈតី**”តិ វុត្តំ, ឯកបដិវេធេនាតិ អធិប្បាយោ។

ទុក្ខសមុទយម្បិ សោ បស្សតីតិ កាលន្តរទស្សនំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ចេ? ន, “យោ នុ ខោ, អាវុសោ, ទុក្ខំ បស្សតិ, ទុក្ខសមុទយម្បិ សោ បស្សតី”តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.១១០០) ឯកទស្សិនោ អញ្ញត្តយទស្សិតាវិចារណាយំ តំសាធនត្ថំ អាយស្មតា **គវម្បតិ**ត្ថេរេន ឥមស្ស **សុត្តស្ស** អានីតត្តា, បច្ចេកញ្ច សច្ចេសុ ទិស្សមានេសុ អញ្ញត្តយទស្សនស្ស យោជិតត្តា។ អញ្ញថា អនុបុព្ពាភិសមយេ បុរិមទិដ្ឋស្ស បច្ឆា អទស្សនតោ សមុទយាទិទស្សិនោ ទុក្ខាទិទស្សិតា ន យោជេតព្ពា សិយា។ យោជិតា ច សា “យោ ទុក្ខសមុទយំ បស្សតិ, ទុក្ខម្បិ សោ បស្សតី”តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.១១០០)។ **លោកិយំ** សច្ចញាណំ។ **តត្ថ** លោកិយញាណេ។ បរិយុដ្ឋានសង្ខាតោ អភិភវោ **បរិយុដ្ឋានាភិភវោ**, តស្ស វសេន។ សុទ្ធសង្ខារបុញ្ជមត្តទស្សនតោ សក្កាយទិដ្ឋិបរិយុដ្ឋានំ និវត្តេតិ។ “លោកសមុទយំ ខោ, កច្ចាន, យថាភូតំ សម្មប្បញ្ញាយ បស្សតោ យា លោកេ នត្ថិតា, សា ន ហោតី”តិ (សំ. និ. ២.១៥) វចនតោ សមុទយទស្សនំ ហេតុផលបពន្ធាវិច្ឆេទទស្សនតោ បរិយុដ្ឋានាភិភវវសេន បវត្តមានំ ឧច្ឆេទទិដ្ឋឹ និវត្តេតិ។ “លោកនិរោធំ ខោ...បេ.... បស្សតោ យា លោកេ អត្ថិតា, សា ន ហោតី”តិ (សំ. និ. ២.១៥) វចនតោ និរោធទស្សនំ ហេតុនិរោធា ផលនិរោធទស្សនតោ សស្សតទិដ្ឋឹ និវត្តេតិ។ អត្តការស្ស បច្ចក្ខទស្សនតោ មគ្គទស្សនំ “នត្ថិ អត្តការេ, នត្ថិ បរការេ, នត្ថិ បុរិសការេ”តិអាទិកំ (ទី. និ. ១.១៦៨) អកិរិយទិដ្ឋឹ បជហតិ។ “នត្ថិ ហេតុ, នត្ថិ បច្ចយោ សត្តានំ សំកិលេសាយ, អហេតូ អប្បច្ចយា សត្តា សំកិលិស្សន្តិ, នត្ថិ ហេតុ...បេ.... វិសុទ្ធិយា, អហេតូ អប្បច្ចយា សត្តា វិសុជ្ឈន្តី”តិអាទិកា (ទី. និ. ១.១៦៨; ម. និ. ២.១០១, ២២៧; សំ. និ. ៣.២១២) អហេតុកទិដ្ឋិ ច ឥធ អកិរិយាទិដ្ឋិគ្គហណេនេវ គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ សាបិ ហិ វិសុទ្ធិមគ្គទស្សនេន បហីយតីតិ។ ទុក្ខេ ញាណំ សមុទយផលស្ស ទុក្ខស្ស អន្ធវាទិភាវំ បស្សតីតិ **ផលេ វិប្បដិបត្តឹ** និវត្តេតិ។

ឥស្សរោ លោកំ បវត្តេតិ សណ្ឋេតិ និវត្តេតិ សំហរតីតិ **ឥស្សរការណិនោ** វទន្តិ។ បធានតោ លោកោ អាវិភវតិ, តត្ថេវ ច បតិលីយតីតិ **បធានការណិនោ**។

> “កាលោ ករោតិ ភូតានិ, កាលោ សំហរតី បជា;
> កាលោ សុត្តេ ជាគរតិ, កាលោ ហិ ទុរតិក្កមោ”តិ។ –

កាលវាទិនោ។ កណ្ដកស្ស តិខិណភាវោ វិយ, កបិដ្ឋផលាទីនំ បរិមណ្ឌលតា វិយ, មិគបក្ខិសរីសបាទីនំ វិចិត្តតា វិយ ច សភាវេនេវ លោកោ សម្ភោតិ, វិភោតិ ចាតិ **សភាវវាទិនោ**។ **អាទិ**-សទ្ទេន អណូហិ លោកោ បវត្តតិ, សព្ពំ

បុព្ពេកតហេតុ, លោកោ និយតោ អច្ឆេជ្ជសុត្តាវុតាភេជ្ជមណិសទិសោ, ន ឯត្ថ កស្សចិ បុរិសការោតិ **និយតិវាទិនោ**។

> “យទិច្ឆាយ បវត្តន្តិ, យទិច្ឆាយ និវត្តរេ;
> យទិច្ឆាយ សុខំ ទុក្ខំ, តស្មា យាទិច្ឆកី បជា”តិ។ –

យទិច្ឆាវាទិនោ, យេ **អធិច្ចសមុប្បត្តិវាទិនោ**តិ ច វុច្ចន្តិ។ ឯវមាទិអការណវាទសង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ វាមុទក អាឡារាទីនំ វិយ, អរូបលោកេ និគណ្ឋានំ វិយ ច លោកថូបិកាយំ អបវគ្គោ មោក្ខោតិ គហណំ **អបវគ្គគាហោ**។ **អាទិ**-សទ្ទេន បធានស្ស អប្បវត្តិ, គុណវិយុត្តស្ស អត្តនោ សកត្តនិ អវដ្ឋានំ, ព្រហ្មុនា សលោកតា, សមីបតា, សំយោគោ, ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទាតិ ឯវមាទីនំ គហណំ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯត្ថ ច **បធានស្ស អប្បវត្តិ** មហតាទិភាវេន អបរិណាមោ, អនភិព្យត្តិ វា។ “អហមញ្ញោ, បកតិ អញ្ញា”តិ ឯវំ បវត្តបកតិបុរិសន្តរជាននេន អត្តសុខ ទុក្ខមោហេសុ អវិភាគគ្គហណេ កិរ និវត្តិតេ វុត្តនយេន បធានំ នប្បវត្តតិ, សោ វិមោក្ខោតិ កាបិលា។ **គុណវិយុត្តស្សា**តិ ពុទ្ធិសុខទុក្ខឥច្ឆាទោសប្បយត្តធម្មាធម្មសង្ខារេហិ នវហិ អត្តគុណេហិ វិយុត្តស្សាតិ កណាទមតានុសារិនោ។ **សលោកតា** ព្រហ្មុនា សមានលោកតា។ **សមីបតា** តស្ស សមីបប្បវត្តិតា។ **សំយោគោ** តេន ឯកីភាវូបគមនំ។ “ឥន្ទ្រិយតប្បនបុត្តមុខទស្សនាទីហិ វិនា អបវគ្គោ នត្ថី”តិ គហេត្វា តថា បវត្តនំ **កាមសុខល្លិកានុយោគោ**។ អនសនកេសលុញ្ចនាទិតបចរិយាយ នគ្គសីលគោសីលកុក្កុរសីលាទីហិ ច អត្ត បរិតាបនេន មោក្ខោ ហោតីតិ **អត្តកិលមថោ**។

ស្វាយំ សព្ពោ មិច្ឆាគាហោ សច្ចញាណេ សតិ បតិដ្ឋំ ន លភតីតិ វុត្តមេវត្ថំ សង្គណ្ហន្តោ **“លោកេ លោកប្បភវេ**”តិ គាថមាហាតិ។

ញាណកិច្ចតោ វិនិច្ឆយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥៦៤. **សេសា សព្ពធម្មា**តិ សេសា ឯកាសីតិ លោកិយធម្មា។ អជ្ឈត្តិកពាហិរេសុ ទ្វាទសសុ អាយតនេសុ កាមភវាទិភេទតណ្ហាវសេន ទ្វាទសតិកា **ឆត្តឹស តណ្ហាវិចរិតានិ,** ឧទ្ទេសវត្ថុវិភង្គេ វា អាគតនយេន កាលវិភាគំ អនាមសិត្វា វុត្តានិ។ តទាមសនេ ហិ អដ្ឋសតំ ហោន្តិ។ **អសម្មិស្ស**ន្តិ ឯកកត្តា កេនចិ អសម្មិស្សំ, កុតោ តទន្តោគធប្បភេទោតិ អធិប្បាយោ។ វីមំសិទ្ធិបាទាទីនំ ពោធិបក្ខិយានំ សតិបិ កិច្ចនានត្តេ អត្ថតោ ឯកត្តា សម្មាទិដ្ឋិយា សង្គហោតិ សម្មាទិដ្ឋិមុខេន តទន្តោគធតា វុត្តា។

តយោ នេក្ខម្មវិតក្កាទយោតិ លោកិយក្ខណេ អលោភមេត្តាករុណាសម្បយោគវសេន ភិន្នា, មគ្គក្ខណេ លោភព្យាបាទវិហឹសាសមុច្ឆេទនវសេន តយោតិ ឯកោបិ វុត្តោ។ ឯស នយោ **សម្មាវាចា**ទីសុ។ អប្បិច្ឆតាសន្តុដ្ឋិតានំ បន ភាវេ សម្មាអាជីវសម្ភវតោ តេន តេសំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ ភវន្តរេបិ ជីវិតហេតុបិ អរិយេហិ អវីតិក្កមនីយត្តា **អរិយកន្តានំ** សម្មាវាចាទិសីលានំ គហណេន យេន សទ្ធាហត្ថេន តានិ គហេតព្ពានិ, សោ សទ្ធាហត្ថោ គហិតោ ឯវ ហោតីតិ តតោ អនញ្ញានិ សទ្ធិន្ទ្រិយសទ្ធាពលានិ តត្ថ អន្តោគធានិ វុត្តានិ។ ឆន្ទោ បន សទ្ធានុគុណោតិ កត្វា ឆន្ទិទ្ធិបាទស្សាបិ តទន្តោគធតា វុត្តា។ **តេសំ អត្ថិតាយា**តិ សទ្ធិន្ទ្រិយសទ្ធាពលឆន្ទិទ្ធិបាទានំ អត្ថិតាយ សីលស្ស អត្ថិភាវតោ តិវិធេនាបិ សីលេន តេ តយោបិ គហិតាតិ តត្ថ អន្តោគធា។ **ចិត្តសមាធី**តិ ចិត្តិទ្ធិបាទំ វទតិ។ “ចិត្តំ បញ្ញញ្ច ភាវយ”ន្តិ (សំ. និ. ១.២៣, ១៩២; បេដកោ. ២២; មិ. ប. ២.១.៩) ហិ ចិត្តមុខេន សមាធិ វុត្តោតិ សមាធិមុខេន ចិត្តម្បិ វត្តព្ពតំ អរហតិ។ ចិត្តិទ្ធិបាទភាវេនាយ បន សមាធិបិ អធិមត្តោ ហោតីតិ វីមំសិទ្ធិបាទាទិវចនំ វិយ ចិត្តិទ្ធិបាទោតិ អវត្វា ឥធ “ចិត្តសមាធី”តិ វុត្តំ។ “បីតិមនស្ស កាយោ បស្សម្ភតិ, បស្សទ្ធកាយោ សុខំ វេទេតិ, សុខិនោ ចិត្តំ សមាធិយតី”តិ (ទី. និ. ១.៤៦៦; ៣.៣៥៩; សំ. និ. ៥.៣៧៦; អ. និ. ៣.៩៦; ១១.១២) វចនតោ សមាធិឧបការា **បីតិបស្សទ្ធិយោ,** តស្មា សមាធិគ្គហណេន គហិតា។ ឧបេក្ខា បន សមាធិឧបការកតោ, តំសទិសកិច្ចតោ ច។ តស្មា សមាធិសីសេន ឯតេសំ អន្តោគធតា ទដ្ឋព្ពា។

អន្តោគធានំ បភេទវិនិច្ឆយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥៦៥. **ភារោ វិយ ទុក្ខសច្ចំ** វិឃាតកត្តា, សំហរណីយវសេន វិហន្តភាវតោតិ អត្ថោ។ **ភារាទានមិវ** តត្ថ តត្ថ ភវេ ឧប្បជ្ជនកវិឃាតស្ស ហេតុភាវតោ។ **ភារនិក្ខេបនមិវ** បវត្តិទុក្ខវូបសមភាវតោ ។ **រោគោ វិយ, ទុព្ភិក្ខមិវ** ច ពាធកត្តា។ **រោគនិទានំ វិយ, ទុព្ពុដ្ឋិ វិយ** ច បភវលក្ខណត្តា។ **ទុព្ពុដ្ឋី**តិ ច អវស្សនំ វា អតិវស្សនំ វា។ **រោគវូបសមោ វិយ, សុភិក្ខមិវ** ច សន្តិលក្ខណត្តា, សុខភាវតោ។ “និព្ពានំ បរមំ សុខ”ន្តិ (ធ. ប. ២០៣-២០៤) ហិ វុត្តំ។ **ភេសជ្ជមិវ, សុវុដ្ឋិ វិយ** ច ទុក្ខស្ស ហេតុបច្ឆេទតោ, តស្ស ច អបគមូបាយភាវតោ។ និយ្យានលក្ខណញ្ហិ មគ្គសច្ចំ។

អនិដ្ឋភាវតោ, សាសង្កសប្បដិភយតោ ច ទុក្ខំ វេរីវិសរុក្ខភយឱរិមតីរូបមំ។ **វេរំ** ព្យាបាទោ, បច្ចត្ថិកភាវោ វា។ **វេរសមុដ្ឋាតោ** វេរូបសមោ មេត្តា។ **វេរសមុដ្ឋាតុបាយោ** សង្គហវត្ថូនិ។

ឧបមាតោ វិនិច្ឆយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥៦៦. ឯស នយោ សមុទយាទីសូតិ អត្ថិ ចេត្ថ សមុទយោ, ន អរិយសច្ចំ, អត្ថិ អរិយសច្ចំ, ន សមុទយោ, អត្ថិ សមុទយោ ចេវ អរិយសច្ចញ្ច, អត្ថិ នេវ សមុទយោ ន អរិយសច្ចន្តិ។ សេសសច្ចទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។ **ន អរិយសច្ចំ** បរិញ្ញេយ្យបហាតព្ពាសង្ខតនិយ្យានភាវាភាវតោ។ **ឥតរំ បន អរិយសច្ចទ្វយ**ន្តិ សមុទយមគ្គសច្ចទ្វយមាហ។ **សិយា ទុក្ខំ** សង្ខារទុក្ខតាយ។ តេនាហ **“អនិច្ចតោ”**តិ។ **តថត្ថេនា**តិ តថសភាវេន, បរិញ្ញេយ្យភាវេនាតិ អត្ថោ។ ឯតេន តំ អរិយសច្ចទ្វយំ “សិយា ទុក្ខំ, ន អរិយសច្ចំ, សិយា អរិយសច្ចំ, ន ទុក្ខ”ន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ។ អរិយសច្ចសទ្ទបរា ហិ ទុក្ខាទិសទ្ទា បរិញ្ញេយ្យាទិភាវំ វទន្តិ។ តេនេវ អរិយសច្ចសទ្ទានបេក្ខំ ទុក្ខសទ្ទំ សន្ធាយ មគ្គសម្បយុត្តសាមញ្ញផលធម្មានំ អាទិបទសង្គហោ វុត្តោ, អរិយសច្ចសទ្ទាបេក្ខំ បន សន្ធាយ ចតុត្ថបទសង្គហោ។

សព្ពាការេនាតិ សព្ពប្បការេន។ យថា មគ្គសម្បយុត្តធម្មាទយោ ឯកង្គវិកលា, ឯវំ អហុត្វា សព្ពង្គយោគេន ទុក្ខតាយ ចេវ អរិយសច្ចតាយ ចាតិ អត្ថោ។ “ឧបាទានក្ខន្ធបញ្ចក”ន្តិ វុត្តេ តណ្ហាយបិ សង្គហោ សិយាតិ តំ និវត្តនត្ថំ **“អញ្ញត្រ តណ្ហាយា”**តិ វុត្តំ តស្សា វិសុំ អរិយសច្ចភាវតោ។ សមុទយាទីសុ អវសេសកិលេសាទយោ បភវដ្ឋេន សមុទយោ, ន អរិយសច្ចំ សុត្តន្តសំវណ្ណនា អយន្តិ កត្វា ។ និរោធោ អរិយសច្ចំ, ន សមុទយោ។ ឥតរំ បន អរិយសច្ចទ្វយំ សិយា សមុទយោ អត្តនោ ផលស្ស បច្ចយដ្ឋេន, ន បន យស្ស បហានាយ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ តថត្ថេន, សព្ពាការេន បន តណ្ហាសមុទយោ ចេវ អរិយសច្ចញ្ច។ មគ្គសម្បយុត្តធម្មា, សាមញ្ញផលានិ ច យស្ស បហានាយ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ តថត្ថេន នេវ សមុទយោ, ន អរិយសច្ចំ។ សង្ខារនិរោធោ, និរោធសមាបត្តិ ច និរោធោ, ន អរិយសច្ចំ។ សមុទយោ អរិយសច្ចំ, ន និរោធោ។ ឥតរំ បន អរិយសច្ចទ្វយំ សិយា និរោធោ ខណនិរោធសព្ភាវតោ, ន បន យស្ស សច្ឆិកិរិយាយ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ តថត្ថេន។ សព្ពាការេន បន អសង្ខតា ធាតុ និរោធោ ចេវ អរិយសច្ចញ្ច។ សេសំ វុត្តនយមេវ។ អរិយមគ្គតោ អញ្ញានិ មគ្គានិ មគ្គោ, ន អរិយសច្ចំ។ និរោធោ អរិយសច្ចំ, ន មគ្គោ។ ឥតរំ បន សច្ចទ្វយំ សិយា មគ្គោ ភវគាមិនិបដិបទាភាវតោ, ន បន យស្ស ភាវនាយ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ តថត្ថេន, សព្ពាការេន បន និរោធគាមិនិបដិបទា មគ្គោ ចេវ អរិយសច្ចញ្ច។ សេសំ វុត្តនយមេវ។

ចតុក្កតោ វិនិច្ឆយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥៦៧. សុញ្ញានីតិ វេទកាទីហិ ពាហិរកបរិកប្បិតេហីតិ អធិប្បាយោ។ ទុក្ខញ្ហិ វេទនីយម្បិ សន្តំ វេទករហិតំ, កេវលំ បន តស្មិំ អត្តនោ បច្ចយេហិ បវត្តមានេ ទុក្ខំ វេទេតីតិ វោហារមត្តំ ហោតិ។ ឯស នយោ ឥតរេសុបិ។

“ទុក្ខមេវា”តិ អវធារណេន និវត្តិតមត្ថំ ទស្សេតុំ **“ន កោចិ ទុក្ខិតោ”**តិ វុត្តំ។ **កិរិយាវ វិជ្ជតី**តិ សមុទយសច្ចំ សន្ធាយ វទតិ។ បុរិមសច្ចទ្វយស្ស វិបាកវដ្ដកម្មវដ្ដសង្គហតោ ការកស្ស វា ទុក្ខសច្ចសភាវមាហ។ កាតព្ពាបិ ហិ កិរិយា ការករហិតា កេវលំ អត្តនោ បច្ចយេហិ តាយ បវត្តមានាយ ទុក្ខសញ្ញិតេ ធម្មប្បពន្ធេ កិរិយំ ករោតីតិ វោហារមត្តំ ហោតិ។ និព្ពុតគមកេសុបិ ឯសេវ នយោ។ “មគ្គោ អត្ថី”តិ វត្តព្ពេ **“មគ្គមត្ថី”**តិ ឱការស្ស អភាវោ កតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **គមកោ**តិ និព្ពុតី គន្តា។

កិលេសាសុចិបគ្ឃរណដ្ឋេន សាសវតា **អសុភតា**តិ កត្វា អនាសវត្តា និរោធមគ្គា សុភា ឯវ។ ទុក្ខាទីនំ បរិយាយេន សមុទយាទិភាវោ ច អត្ថិ , ន បន និរោធភាវោ, និរោធស្ស វា ន ទុក្ខាទិភាវោតិ និរោធាវសេសត្តយានំ ន អញ្ញមញ្ញសមង្គិតាតិ អាហ **“និរោធសុញ្ញានិ វា”**តិអាទិ។

សមុទយេ ទុក្ខស្សាភាវតោតិ បោនោភវិកាយ តណ្ហាយ បុនព្ភវស្ស អភាវតោ។ យថា វា បកតិវាទីនំ វិការាអវិកាវិភាវតោ, បុព្ពេ បតិបលីនា ច បកតិភាវេនេវ តិដ្ឋន្តិ, ន ឯវំ សមុទយសម្បយុត្តម្បិ ទុក្ខំ សមុទយភាវេន តិដ្ឋតីតិ អាហ “សមុទយេ ទុក្ខស្សាភាវតោ”តិ ។ មគ្គេ ច និរោធស្ស អភាវតោតិ សម្ពន្ធោ។ យថា អវិកត្តេហិ វិការេហិ មហាហង្ការតម្មត្តវិសេសិន្ទ្រិយភូតវិសេសេហិ បកតិភាវេនេវ ឋិតេហិ បកតិ សគព្ភា ឥច្ឆិតា បកតិវាទីហិ, ឯវំ ន ផលេន សគព្ភោ ហេតូតិ អត្ថោ។ **“ទុក្ខសមុទយានំ និរោធមគ្គានញ្ច អសមវាយា”**តិ ឯតំ វិវរន្តោ អាហ **“ន ហេតុសមវេតំ ហេតុផល”**ន្តិអាទិ។ តត្ថ “ឥធ តន្តូសុ បដោ, កបាលេសុ ឃដោ, ពីរណេសុ កដោ ទ្វីសុ អណូសុ ទ្វិអណុក”ន្តិអាទិនា ឥធ វុទ្ធិវោហារជនកោ អវិសុំ សិទ្ធានំ សម្ពន្ធោ សមវាយោ, តេន សមវាយេន

ការណេសុ ទ្វីសុ អណ្ឌសុ ទ្វិអណុកំ ផលំ សមវេតំ ឯកីភូតមិវ សម្ភូតំ, តីសុ អណ្ឌសុ តិអណុកន្តិ ឯវំ មហាបថវិមហាឧទកមហាអគ្គិមហាវាតក្ខន្ធបរិយន្តំ ផលំ អត្តនោ ការណេសុ សមវេតន្តិ **សមវាយវាទិនោ** វទន្តិ។ ឯវំ បន វទន្តេហិ អបរិមាណេសុ ការណេសុ មហាបរិមាណំ ឯកំ ផលំ សមវេតំ អត្តនោ អន្តោគធេហិ ការណេហិ សគព្ភំ អសុញ្ញន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវមិធ សមវាយាភាវា ផលេ ហេតុ នត្ថីតិ ហេតុសុញ្ញំ ផលន្តិ អត្ថោ។

សុញ្ញតោ វិនិច្ឆយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ មគ្គនិទ្ទេសកថាវណ្ណនា។

ឯកវិធាទិវិនិច្ឆយកថាវណ្ណនា

៥៦៨. បវត្តិភាវតោតិ សំសារស្ស បវត្តិភាវតោ។ **ចតុអាហារភេទតោ**តិ ចតុអាហារប្បច្ចយវិសេសតោ។ ឯតេន ចត្តារោ កពឡីការាទិអាហារវិសេសេ, អជ្ឈោហរណីយវត្ថុ, សឡាយតន, អវិជ្ជា, អភិសង្ខារសង្ខាតេ តប្បច្ចយភូតធម្មវិសេសេ ច សង្គណ្ហាតិ , ឱជដ្ឋមករូប, វេទនា, បដិសន្ធិវិញ្ញាណ, នាមរូបសង្ខាតេ តន្និព្ពត្តធម្មវិសេសេ ច។

បវត្តកភាវតោ បវត្តិទុក្ខស្ស។ **រូបាភិនន្ទនាទិភេទោ** រូបក្ខន្ធាទិអភិនន្ទនភេទោ, រូបារម្មណាទិវសេនាបីតិ វទន្តិ។ រូបតណ្ហាទីនំ បច្ចេកំ អនេកភេទត្តា **ឆ តណ្ហាកាយា**, តេសំ **ភេទតោ**។

ឧបាទានេហិ ឧបាទីយតីតិ ឧបាទិ, ឧបាទានក្ខន្ធបញ្ចកំ។ តន្និស្សរណភូតំ និព្ពានំ, តស្ស វូបសមោ តំ សន្តីតិ កត្វា តស្ស យាវ បច្ឆិមំ ចិត្តំ, តាវ សេសតំ, តតោ បរំ អនវសេសតញ្ច ឧបាទាយ **សឧបាទិសេសនិព្ពានធាតុ, និរុបាទិសេសនិព្ពានធាតូ**តិ ទ្វិធា វោហរីយតិ។ យថា ចាយំ ភេទោ វោហារតោ, ឯវមិតរេបីតិ តេ កតិបយេ ទស្សេតុំ "**តិវិធោ**"តិអាទិ វុត្តំ។ អញ្ញថា ឯកស្ស សតោ និព្ពានស្ស កុតោ ភេទោតិ។

សមថវិបស្សនាភេទតោតិ ឯត្ថ សម្មាទិដ្ឋិសម្មាសង្កប្បា វិបស្សនា, ឥតរេ សមថាតិ វទន្តិ។ សីលម្បិ ហិ សមថស្ស ឧបការកត្តា សមថគ្គហណេន គយ្ហតីតិ តេសំ អធិប្បាយោ។ អថ វា យានទ្វយស្ស វសេន លទ្ធោ មគ្គោ សមថោ វិបស្សនាតិ អាគមនវសេន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **អយ**ន្តិ អរិយមគ្គោ។ **សប្បទេសត្តា**តិ សីលក្ខន្ធាទីនំ ឯកទេសត្តាតិ អត្ថោ។ ឯកទេសោ ហិ បទិស្សតិ អវយវភាវេន អបទិសីយតីតិ បទេសោ, អត្តនោ សមុទាយំ បតិ សហ បទេសេនាតិ **សប្បទេសោ**តិ វុច្ចតិ យថា "សនិទស្សនា ធម្មា"តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ៩), សីលក្ខន្ធាទយោ ច សព្ពលោកិយលោកុត្តរសីលាទិសង្គាហកា, អរិយមគ្គោ លោកុត្តរោ ឯវាតិ តទេកទេសោ ហោតិ។

សជាតិតោតិ សមានជាតិតោ, វចីទុច្ចរិតវិរតិអាទិភេទេសុ សមានាយ សីលជាតិយាតិ អត្ថោ។

ឱនតសហាយោ វិយ វាយាមោ បគ្គហកិច្ចសាមញ្ញតោ។ **អំសកូដំ ទត្វា ឋិតសហាយោ វិយ សតិ** អបិលាបនវសេន និច្ចលភាវករណសាមញ្ញតោ។ **សជាតិតោ**តិ សវិតក្កសវិចារាទិភេទេសុ សមានាយ សមាធិជាតិយាតិ អត្ថោ។ **កិរិយតោ**តិ សមាធិអនុរូបកិរិយតោ។ តតោ ឯវ ហិ "ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា សមាធិនិមិត្តា, ចត្តារោ សម្មប្បធានា សមាធិបរិក្ខារា"តិ (ម. និ. ១.៤៦២) សតិវាយាមានំ សមាធិស្ស និមិត្តបរិក្ខារភាវោ វុត្តោ។

អាកោដេន្តេន វិយាតិ "អនិច្ចំ អនិច្ច"ន្តិអាទិនា បញ្ញាកិច្ចសទិសេន កិច្ចេន សមន្តតោ កោដេន្តេន វិយ, "អនិច្ចំ ខយដ្ឋេន, ទុក្ខំ ភយដ្ឋេនា"តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.៤៨) **បរិវត្តេន្តេន** វិយ ច អាទាយ ឧហិត្វា ទិន្នមេវ បញ្ញា បដិវិជ្ឈតិ។ ទ្វិន្នំ សមានកាលត្តេបិ បច្ចយភាវេន សម្មាសង្កប្បស្ស បុរិមកាលស្ស វិយ និទ្ទេសោ កតោ។ **សជាតិតោ**តិ "ទុក្ខេ ញាណ"ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ៥.៨) សមានាយ បញ្ញាជាតិយា។ **កិរិយតោ**តិ ឯត្ថ បញ្ញាសទិសំ កិច្ចំ "កិរិយា"តិ វុត្តំ, បុព្ពេ បន សមាធិឧបការកំ តទនុរូបកិច្ចន្តិ អយមេត្ថ វិសេសោ។

"សព្ពំ , ភិក្ខវេ, អភិញ្ញេយ្យ"ន្តិ (សំ. និ. ៤.៤៦) វចនតោ ចត្តារិបិ អភិមុខំ បច្ចក្ខតោ ញាតព្ពានិ, អភិវិសិដ្ឋេន វា ញាណេន ញាតព្ពានីតិ **អភិញ្ញេយ្យានិ**។

៥៦៩. អញ្ញមញ្ញំ សភាគានីតិ អញ្ញមញ្ញសមានភាគានិ, សទិសរូបានីតិ អត្ថោ។

ទុរភិសម្ភវតរន្តិ អភិសម្ភវិតុំ សាធេតុំ អសក្កុណេយ្យតរំ, សត្តិវិឃាតេន ទុរធិគមន្តិ អត្ថោ។ **អសន**ន្តិ កណ្ឌំ។ **អតិបាតេយ្យា**តិ ខិបេយ្យ។ **កោដិយា**តិ កណ្ឌស្ស កោដិយា វាលគ្គេន។ **កោដិ**ន្តិ វាលស្សេវ កោដិំ។ **បដិវិជ្ឈេយ្យា**តិ បដិមុខភាវេន វិជ្ឈេយ្យ។

ពាធកបភវសន្តិនិយ្យានលក្ខណេហិ វវត្ថានំ **សលក្ខណវវត្ថានំ។ ទុរវគាហត្តេន គម្ភីរត្តា**តិ ឱឡារិកា ទុក្ខសមុទយា។ តិរច្ឆានគតានម្បិ ហិ ទុក្ខំ, អាហារាទីសុ ច អភិលាសោ បាកដោ។ បីឡនាទិអាយូហនាទិវសេន បន "ឥទំ ទុក្ខំ, ឥទមស្ស ការណ"ន្តិ យាថាវតោ ឱគាហិតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា **គម្ភីរា**។ សណ្ហសុខុមធម្មត្តា និរោធមគ្គាសភាវតោ ឯវ **គម្ភីរត្តេន ទុរវគាហា**។ តេនេវ ឧប្បន្នេ មគ្គេ នត្ថិ និរោធមគ្គានំ អនវគាហោតិ។ និព្ពានម្បិ មគ្គេន អធិគន្តព្ពត្តា តស្ស ផលន្តិ អបទិសីយតីតិ អាហ **"ផលាបទេសតោ"**តិ។ វុត្តញ្ហេតំ "ទុក្ខនិរោធេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា"តិ (វិភ. ៧១៩)។ មគ្គោបិ និរោធស្ស សម្បាបកភាវតោ "ហេតូ"តិ អបទិសីយតីតិ អាហ **"ហេតុអបទេសតោ"**តិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ "ទុក្ខនិរោធគាមិនិយា បដិបទាយ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា"តិ (វិភ. ៧១៩)។

ឥតិ ឯវំ បការេហីតិ ឥតិ វិជញ្ញាតិ សម្ពន្ធោ។ តត្ថ ឥតិសទ្ទេន វិធាននក្កមំ ទស្សេតិ។ **ឯវំ បការេហី**តិ ឯវំ-សទ្ទេន វិធានេនការណភូតេន ឯវ។

សភាគវិសភាគតោវិនិច្ឆយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥន្ទ្រិយសច្ចនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ សោឡសមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

១៧. បញ្ញាភូមិនិទ្ទេសវណ្ណនា

បដិច្ចសមុប្បាទកថាវណ្ណនា

៥៧០. ឥមិស្សា បញ្ញាយាតិ ឥមិស្សា យថាធិគតាយ វិបស្សនាយ។ **ភូមិភូតេសូ**តិ បវត្តិដ្ឋានភូតេសុ។ កាមញ្ចាយំ បដិច្ចសមុប្បាទបដិច្ចសមុប្បន្នសមញ្ញា បិតាបុត្តសមញ្ញា វិយ អបេក្ខាសិទ្ធា, ហេតុផលធម្មេសុ បន យថាក្កមំ វត្តិតាវាតិ **"បដិច្ចសមុប្បាទោ ចេវា"**តិអាទិនា វិភជ្ជ វុត្តំ។ **អាទិសទ្ទេនា**តិ "បដិច្ចសមុប្បាទាទិភេទា"តិ ឯត្ថ វុត្តអាទិសទ្ទេន។ **អវសេសា ហោន្តិ**, សំវណ្ណនាវសេនាតិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ **"តេសំ វណ្ណនាក្កមោ អនុប្បត្តោ"**តិ។

អវិជ្ជាទយោ ធម្មា បដិច្ចសមុប្បាទោ, ន សមុប្បត្តិមត្តំ។ ស្វាយមត្ថោ ឥមិនា សុត្តបទេន វេទិតព្វោតិ ទស្សេន្តោ **"វុត្តញ្ចេត"**ន្តិអាទី វត្វា បដិច្ចសមុប្បន្នេ បន ទស្សេតុំ **"ជរាមរណាទយោ បនា"**តិអាទិ អារទ្ធំ។ កស្មា បនេត្ថ អនុលោមតោ បដិច្ចសមុប្បាទធម្មា ទស្សិតា, បដិលោមតោ បដិច្ចសមុប្បន្នា ធម្មាតិ? យតោ តេ បច្ចយតោ ឧប្បន្នា, តស្ស សមនន្តរទស្សនត្ថំ។

ន និច្ចំ ន សស្សតន្តិ **អនិច្ចំ**។ សមេច្ច សម្ភុយ បច្ចយេហិ កតន្តិ **សង្ខតំ**។ បដិច្ច បច្ចយារហំ បច្ចយំ និស្សាយ សហិតមេវ ឧប្បន្នន្តិ **បដិច្ចសមុប្បន្នំ**។ ខយនសភាវំ **ខយធម្មំ**។ វយនសភាវំ **វយធម្មំ**។ វិរជ្ជនសភាវំ បលុជ្ជនសភាវំ **វិរាគធម្មំ**។ និរុជ្ឈនសភាវំ **និរោធធម្មំ**។ សេសំ យទេត្ថ វត្តព្វំ, តំ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។

៥៧១. ឯត្ថាតិ ឯតេសុ យថាវុត្តេសុ សុត្តបទេសុ។ **សង្ខេបោ**តិ អត្ថសង្ខេបោ។

ជាតិបច្ចយាតិ ជាតិសង្ខាតា បច្ចយា។ ហេតុម្ហិ និស្សក្កវចនំ។ **ឋិតាវ សា ធាតូ**តិ យាយំ ជរាមរណស្ស ឥទប្បច្ចយតា "ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ"ន្តិ, ឯសា ធាតុ ឯស សភាវោ។ សា តថាគតានំ ឧប្បាទតោ បុព្ពេ, ឧទ្ធញ្ច អវិញ្ញាយមានោ, មជ្ឈេ ច វិញ្ញាយមានោ, ន តថាគតេហិ ឧប្បាទិតោ, អថ ខោ សម្ភវន្តស្ស ជរាមរណស្ស សព្ពកាលំ ជាតិបច្ចយតោ សម្ភវោតិ ឋិតា ឯវ។ កេវលំ បន សយម្ភុញាណេន អភិសម្ពុជ្ឈនតោ, "អយំ ធម្មោ តថាគតេន អធិគតោ"តិ បវេទនតោ ច តថាគតោ "ធម្មស្សាមី"តិ វុច្ចតិ ន អបុព្ពស្ស ឧប្បាទនតោ។ តេន វុត្តំ "ឋិតាវ សា ធាតូ"តិ។ សា ឯវ **ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ**ន្តិ ឯត្ថ វិបល្លាសាភាវតោ ឯវ អវពុជ្ឈមានស្ស ឯតស្ស សភាវស្ស, ហេតុនោ វា តថេវ ភាវតោ ឋិតតាតិ **ធម្មដ្ឋិតតា**។ ជាតិ វា ជរាមរណស្ស ឧប្បាទដ្ឋិតិ បវត្តអាយូហន សំយោគបលិពោធសមុទយហេតុបច្ចយដ្ឋិតីតិ តទុប្បាទាទិភាវេនស្សា ឋិតតា **"ធម្មដ្ឋិតតា"**តិ ផលំ បតិសាមត្ថិយតោ ហេតុមេវ វទតិ។

អថ វា ធារិយតិ បច្ចយេហីតិ ធម្មោ, តិដ្ឋតិ តត្ថ តទាយត្តវុត្តិតាយ ផលន្តិ ឋិតិ, ធម្មស្ស ឋិតិ **ធម្មដ្ឋិតិ។ ធម្មោ**តិ វា ការណំ, បច្ចយោតិ អត្ថោ។ ធម្មស្ស ឋិតិសភាវោ, ធម្មតោ ច អញ្ញោ សភាវោ នត្ថីតិ **ធម្មដ្ឋិតិ,** បច្ចយោ។ តេនាហ "បច្ចយបរិគ្គហេ បញ្ញា ធម្មដ្ឋិតិញាណ"ន្តិ (បដិ. ម. ១.៤៥)។ ធម្មដ្ឋិតិ ឯវ **ធម្មដ្ឋិតតា**។ សា ឯវ ធាតុ "ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ"ន្តិ ឥមស្ស សភាវស្ស, ហេតុនោ វា អព្ពថត្តាភាវតោ "ន ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ"ន្តិ វិញ្ញាយមានស្ស តព្ពាវាភាវតោ និយាមតា វវត្ថិតភាវោតិ **ធម្មនិយាមតា**។ ផលស្ស វា ជរាមរណស្ស ជាតិយា សតិ សម្ភវោ ធម្មេ ហេតុម្ហិ ឋិតតាតិ **ធម្មដ្ឋិតតា**។ អសតិ អសម្ភវោ ធម្មេ និយតតាតិ **ធម្មនិយាមតា**តិ ឯវំ ផលេន ហេតុំ វិភាវេតិ។ **តំ** "ឋិតាវ សា ធាតូ"តិអាទិនា (សំ. និ. ២.២០) វុត្តំ ឥទប្បច្ចយតំ **អភិសម្ពុជ្ឈតិ** បច្ចក្ខករណេន អភិមុខំ ពុជ្ឈតិ យាថាវតោ បដិវិជ្ឈតិ។ **អភិសមេតី**តិ តស្ស វេវចនំ។ អាទិតោ កថេន្តោ **អាចិក្ខតិ,** ឧទ្ទិសតីតិ អត្ថោ។ តមេវ ឧទ្ទេសំ បរិយោសាបេន្តោ **ទេសេតិ**។ យថាឧទ្ទិដ្ឋមត្ថំ និទ្ទិសនវសេន បការេហិ ញាបេន្តា **បញ្ញបេតិ**។ បការេហិយេវ បតិដ្ឋបេន្តោ **បដ្ឋបេតិ**។ យថានិទ្ទិដ្ឋមត្ថំ បដិនិទ្ទិសនវសេន **វិវរតិ វិភជតិ,** វិវដញ្ហិ វិភត្តញ្ច អត្ថំ ហេតុធារណទស្សនេហិ បាកដំ ករោន្តោ **ឧត្តានីករោតិ**។ ឧត្តានីករោន្តោ តថាបច្ចក្ខភូតំ កត្វា និគមនវសេន **បស្សថាតិ ចាហ**។

៥៧២. បច្ចយលក្ខណោតិ បច្ចយភាវលក្ខណោ, បច្ចយោតិ វា លក្ខិតព្វោ។ បវត្តិទុក្ខស្ស អនុពន្ធាបន កិច្ចតាយ **ទុក្ខានុពន្ធនរសោ**។ និព្ពានគាមិមគ្គស្ស ឧប្បថភាវតោ **កុម្មគ្គបច្ចុបដ្ឋានោ**។

សោ បនាយំ បដិច្ចសមុប្បាទោ។ យាវត្តកេហិ បច្ចយេហិ យំ ផលំ ឧប្បជ្ជនារហំ, អវិកលេហេវ តេហិ តស្ស ឧប្បត្តិ, តទញ្ញេន ច តស្ស បយោជនំ នត្ថីតិ អាហ **"អន្ធុនាធិកេហេវា"**តិ។ យថា តំ ចក្ខុរូបាលោក

មនសិការេហិ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស, ឯតេន តំតំផលនិប្ផាទនេន តស្សា បច្ចយសាមគ្គិយា តប្បរតា **តថតា**តិ ទស្សេតិ។ **សាមគ្គិ**ន្តិ សមោធានំ, សមវាយន្តិ អត្ថោ។ **អសម្ភវាភាវតោ**តិ អនុប្បជ្ជនស្ស អភាវតោ។ បច្ចយសាមគ្គិយញ្ហិ សតិ អនុប្បជ្ជនេ តស្សា វិតថតា សិយា។ **អញ្ញធម្មប្បច្ចយេហី**តិ អញ្ញស្ស ផលធម្មស្ស បច្ចយេហិ។ **អញ្ញធម្មានុប្បត្តិតោ**តិ តតោ អញ្ញស្ស ផលធម្មស្ស អនុប្បជ្ជនតោ។ ន ហិ កទាចិ ចក្ខុរូបាលោកមនសិការេហិ សោតវិញ្ញាណស្ស សម្ភវោ អត្ថិ, យទិ សិយា, តស្សា សាមគ្គិយា អញ្ញថតា នាម សិយា, ន ចេតំ អត្ថីតិ “**អនញ្ញថតា**”តិ វុត្តំ។ **បច្ចយតោ**តិ បច្ចយភាវតោ។ **បច្ចយសមូហតោ**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។

៥៧៣. ឥទប្បច្ចយា ឯវ ឥទប្បច្ចយតាតិ **តា**-សទ្ទេន បទំ វឌ្ឍិតំ, ន កិញ្ចិ អត្ថន្តរំ យថា ទេវោ ឯវ ទេវតាតិ។ **ឥទប្បច្ចយានំ វា សមូហោ ឥទប្បច្ចយតា**តិ សមូហត្ថំ **តា**-សទ្ទមាហ យថា “ជនានំ សមូហោ ជនតា”តិ។ ននុ ច “អត្ថិ ឥទប្បច្ចយា ជរាមរណន្តិ ឥតិ បុដ្ឋេន សតា, អានន្ទ, អត្ថីតិស្ស វចនីយំ។ កឹ បច្ចយា ជរាមរណន្តិ ឥតិ ចេ វទេយ្យ, ជាតិបច្ចយា ជរាមរណន្តិ ឥច្ចស្ស វចនីយ”ន្តិ (ទី. និ. ២.៩៦) ជាតិសទ្ទបច្ចយសទ្ទសមានាធិករណេន កឹ-សទ្ទេន ឥទំសទ្ទស្ស សមានាធិករណតាទស្សនតោ ឥទប្បច្ចយសទ្ទស្ស កម្មធារយសមាសោ ទិស្សតិ, ន ហេត្ថ “ឥមស្ស បច្ចយា ឥទប្បច្ចយា”តិ ជរាមរណស្ស, អញ្ញស្ស វា បច្ចយតោ ជរាមរណសម្ភវបុច្ឆា សម្ភវតិ វិទិតភាវតោ, អសម្ភវតោ ច, ជរាមរណស្ស បន បច្ចយបុច្ឆា សម្ភវតិ។ បច្ចយ-សទ្ទេន ច សមានាធិករណតាយ ឥទំ-សទ្ទស្ស ឥមស្មា បច្ចយាតិ បច្ចយបុច្ឆា យុជ្ជតិ។ សា ច សមានាធិករណតា ពាហិរត្ថសមាសេបិ លព្ភតិ។ តតោ ច អញ្ញបទត្ថវចនិច្ឆាភាវេ កម្មធារយសមាសោ លព្ភតិ។

សាមិវចនសមាសេ បន សមានាធិករណតា នត្ថីតិ ន កថញ្ចិ កម្មធារយសមាសសម្ភវោតិ? នយិទមេវំ វចនិច្ឆន្តរភាវតោ។ បដិច្ចសមុប្បាទវចនិច្ឆា ហេសា “ឥទប្បច្ចយតា បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ ឯត្ថ។ “អត្ថិ ឥទប្បច្ចយា ជរាមរណ”ន្តិ ឯត្ថ បន ជរាមរណស្ស បច្ចយមត្តបរិបុច្ឆា, តស្មា យថា ឥទំ-សទ្ទស្ស បដិច្ចសមុប្បាទវិសេសនតា, បុច្ឆិតព្ពបច្ចយវិសេសនតា ច ហោតិ, តថា សមាសវិកប្បោ ឯត្ថ, តត្ថ ច កាតព្ពោតិ ន សមាសន្តរទស្សនំ សាមិវចនសមាសពាធកំ។ កស្មា បនេត្ថាបិ កម្មធារយសមាសោ ន ឥច្ឆិតោតិ? ហេតុប្បភវានំ ហេតុ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ ឥមស្សត្ថស្ស កម្មធារយសមាសេ អសម្ភវតោ, “ឥមស្ស អត្ថនោ បច្ចយានុរូបស្ស អនុរូបោ បច្ចយោ ឥទប្បច្ចយោ”តិ ឥមស្ស ច អត្ថស្ស ឥច្ឆិតត្តា។ យោ បនេត្ថ ឥទំ-សទ្ទេន គហិតោ អត្ថោ, សោ “អត្ថិ ឥទប្បច្ចយា ជរាមរណ”ន្តិ ឯត្ថ ជរាមរណគ្គហណេនេវ គហិតោតិ ឥទំ-សទ្ទោ បដិច្ចសមុប្បន្នតោ អភស្សិត្វា អញ្ញាសម្ភវតោ បច្ចយេ អវតិដ្ឋតិ, តស្មា តត្ថ កម្មធារយសមាសោ។ ឯត្ថ បន ឥទំ-សទ្ទស្ស តតោ បរិច្ចជនការណំ នត្ថីតិ សាមិវចនសមាសោ ឯវ។ ឯវម្បិ ន ឥទប្បច្ចយោ ឯវ ឥទប្បច្ចយភាវោ ភវិតុំ យុត្តោតិ ឥទប្បច្ចយតាយ បដិច្ចសមុប្បាទតានុបបត្តីតិ? នាយំ ទោសោ អត្ថន្តរាភាវតោតិ វុត្តោវាយមត្ថោ។

អថ វា បន ហោតុ ឥទប្បច្ចយភាវោ ឥទប្បច្ចយតាតិ។ **ភាវោ**តិ ចេត្ថ អវិនាភាវិផលំ បតិ ហេតុនោ សត្តំ។ តថា ហិ ឥទប្បច្ចយ-សទ្ទោ ជាតិអាទីសុ និរុឡ្ហោ។ តញ្ច ឥទប្បច្ចយសត្តំ ឥទប្បច្ចយតោ អញ្ញំ នត្ថិ។ យទិ អញ្ញំ សិយា, តំ អវិជ្ជមានំ សិយា។ ន ហិ សតា អញ្ញំ វិជ្ជមានំ ហោតិ។ អថ សត្តំ សំ នាម, យស្ស សតោ ភាវោ, តំ អសំ នាម សិយា។ ន ហិ តំ សត្តំ សភាវំ សត្វតោ អញ្ញត្ថា, តស្មា សតោ ភាវោ សត្វន្តិ និទ្ទេសោ ន យុជ្ជតិ។ ន ច សំ-សម្ពន្ធេន អសំ សំ នាម ហោតិ, បគេវ សំ-សម្ពន្ធេន។ អសតិ ច សទិតិគ្គហណំ វិបរីតគ្គាហោតិ ន គហណតោ សំសិទ្ធិ។ សទិសកប្បនាយញ្ច មាណវកស្ស សីហភាវោ វិយ ន អសតោ សំ-សភាវតា។ យស្មា បន ឥទប្បច្ចយភាវោ យថាវុត្តំ សត្តំ, ន អសត្តំ។ នាបិ យស្ស តំ សត្តំ, តទសំ, តស្មា ឥទប្បច្ចយភាវោ ឥទប្បច្ចយសរូបំ សភាវន្តរេហិ វិនិវត្តភាវទស្សនត្ថំ ឥមស្សាយន្តិ វិសេសេត្វា ឥទប្បច្ចយតាតិ វុត្តន្តិ ន ឥទប្បច្ចយតាយ បដិច្ចសមុប្បាទភាវាសម្ភវោ។

បដិច្ច សមុប្បជ្ជតិ ឯតស្មាតិ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ តស្សាបិ ហេតុអត្ថភាវតោ ជាតិអាទិបទានំ ឯវមេវ ហេតុភាវវាចកតាយ ហេតុបធានតា យោជេតព្ពា ហេតុប្បភវានំ ហេតុ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ កត្វា ។ តថា ហិ “ទសពលសមន្នាគតោ, ភិក្ខវេ, តថាគតោ ចតូហិ វេសារជ្ជេហិ សមន្នាគតោ អាសភំ ឋានំ បដិជានាតិ, បរិសាសុ សីហនាទំ នទតិ, ព្រហ្មចក្កំ បវត្តេតិ, ឥមស្មឹ សតិ ឥទំ ហោតិ យាវ ‘ឯវមេតស្ស កេវលស្ស ទុក្ខក្ខន្ធស្ស និរោធោ ហោតី’”តិ (សំ. និ. ២.២១-២២) អនេន **សីហនាទសុត្តេន** បកាសិតោ ឯវមត្ថោ។ “កឹ វាទី បនាយស្មតោ សត្ថា កិមក្ខាយី”តិ បុដ្ឋេន អាយស្មតា **អស្សជិ**ត្ថេរេន –

“យេ ធម្មា ហេតុប្បភវា, តេសំ ហេតុំ តថាគតោ អាហ;
តេសញ្ច យោ និរោធោ, ឯវំវាទី មហាសមណោ”តិ។ (មហាវ. ៦០; អប. ថេរ ១.១.២៨៦) –

វុត្តោ។ តេន វិញ្ញាយតិ ហេតុប្បភវានំ ហេតុ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ។ សេសមេត្ថ វត្តព្ពំ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។

៥៧៤. បដិច្ចាតិ តំ តំ ការណំ និស្សាយ។ **សម្មា**តិ អវិបរីតំ អនិច្ចតោ អនិច្ចស្ស ឧប្បាទោតិ កត្វា។ និច្ចតោ ហិ ការណតោ ផលស្ស ឧប្បាទោ វិបរីតោ។ តេនាហ **“តិត្ថិយ…បេ…. និរបេក្ខោ”**តិ។ “ឧប្បាទោ បញ្ញាយតី”តិ (សំ. និ. ៣.៣៨; អ. និ. ៣.៤៧; កថា. ២១៤) ឯវំ វុត្តសង្ខតលក្ខណតោ អញ្ញោ “បច្ចយតោ ខណតោ”តិ ឯត្ថ វុត្តបច្ចយលក្ខណោ ឯកោ អាការោ ឧប្បាទោតិ តេសំ អធិប្បាយោ។ យំ សន្ធាយ តេ “ជាតិ អាទីនំ ហេតភាវោ ជាតិអាទយោ”តិ វទន្តិ, តំ តេសំ មតិមត្តំ, និព្ពត្តិលក្ខណវិនិមុត្តស្ស តាទិសស្ស កស្សចិ អភាវតោ។ តេនាហ **“តំ ន យុជ្ជតី”**តិអាទិ។ **គម្ភីរនយាសម្ភវតោ**តិ គម្ភីរានំ នយានញ្ច អសម្ភវតោ។ **សទ្ទភេទតោ**តិ សទ្ទវិនាសតោ សទ្ទាយោគតោ។ **សុត្តំ នត្ថិ** “បដិច្ចសមុប្បាទំ វោ, ភិក្ខវេ, ទេសេស្សាមី”តិអាទិ សុត្តបទេហិ (សំ. និ. ២.១, ២០) ឧប្បាទមត្តស្ស អប្បកាសិតត្តា។ អយមេវ ហិ អត្ថោ ហេដ្ឋា ទស្សិតោ ឥទានិបិ ទស្សីយតិ។ **តំ** ឧប្បាទមត្តំ។ **វិហរាមិ** តស្មិំ បឋមាភិសម្ពុទ្ធកាលេតិ អធិប្បាយោ។ **វិហរាមី**តិ វា កាលវិបល្លាសេន វុត្តំ, វិហាសិន្តិ អត្ថោ។ **តត្រា**តិ តស្មិំ បទេសវិហារេ។ **បច្ចយាការទស្សនេនា**តិ យេនាការេន បច្ចយធម្មោ បច្ចយុប្បន្នស្ស បច្ចយោ ហោតិ, សោ បច្ចយាការោ បច្ចយភាវោ, តស្ស ទស្សនេន។ ឥធ បន វេទនានំ បច្ចយភាវោ អធិប្បេតោ។ តេនាហ **“មិច្ឆាទិដ្ឋិបច្ចយាបិ វេទយិត”**ន្តិអាទិ។ វេទនានំយេវ ហិ បច្ចយំ បស្សន្តេន វុត្តវិហារោ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស ឯកទេសមេវ បស្សតោ វិហារោតិ កត្វា បទេសវិហារោ ជាតោ, អនន្តនយស មន្តបដ្ឋានមនសិការោ បឋមាភិសម្ពុទ្ធវិហារោ។ តញ្ហិ និប្បទេសតោ បច្ចយាការទស្សនន្តិ ឯកេ។ **បទេសវិហារ សុត្តវិរោធោ អាបជ្ជតិ** តស្ស វេទនានំ បច្ចយធម្មមនសិការវិភាវនតោ។

លោកោ សមុទេតិ ឯតស្មាតិ **លោកសមុទយោ**, អវិជ្ជាទិកោ បច្ចយគណោ, ន លោកសមុទយមត្តំ។ តេនាហ **“អនុលោមបដិច្ចសមុប្បាទោ”**តិ។ **នត្ថិតា**តិ សព្ពសោ អភាវោ, នរន្វយវិនាសោ ឧច្ឆេទោតិ អត្ថោ។ នត្ថិតាសហចរណតោ បន ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ នត្ថិតាតិ អធិប្បេតា។ **បច្ចយានុបរមោ** បច្ចយានំ អវិច្ឆេទោ។ យថា ហិ អតីតហេតុបញ្ចកសន្និស្សយេន ឯតរហិផលបញ្ចកំ វិយ ហេតុបញ្ចកម្បិ ហោតិ, ឯវំ ឯតរហិហេតុ បញ្ចកសន្និស្សយេន អាយតិផលបញ្ចកម្បិ ភវិស្សតិ។ តេនាហ **“បច្ចយានុបរមេ ផលានុបរមតោ”**តិ។

តំ គម្ភីរត្តំ **ឧប្បាទមត្តេ នត្ថិ** អសភាវធម្មត្តា។ ឯកត្តនយាទយោ នយា សភាវធម្មេសុ លព្ភមានតោ ឧប្បាទមត្តេ កថញ្ចិបិ ន លព្ភេយ្យុន្តិ អាហ **“នយចតុក្កំ ឧប្បាទមត្តេ នត្ថី”**តិ។

៥៧៥. សមានេ កត្តរីតិ ឯកស្មិំយេវ កត្តរិ ឧប្បជ្ជនកិរិយាយ យោ កត្តា, តស្មិំយេវ បច្ចយនកិរិយាយ ច កត្តុភូតេតិ អត្ថោ។ យថា “ន្ហត្វា ភុញ្ជតិ, ភុត្វា សយតី”តិ។ **“បុព្ពកាលេ”**តិ ឥទញ្ច ត្វាសទ្ទន្តានំ បទានំ យេភុយ្យេន បុរិមកាលកិរិយាយ ទីបនតោ វុត្តំ, ន ឥធ បដិច្ចសទ្ទស្ស បុរិមកាលត្ថត្តា។ ឯវញ្ហិ “ចក្ខុំ បដិច្ចា”តិ និទស្សនវចនំ និទស្សិតព្ពេន សំសន្ទេយ្យ។ អថ វា កាមញ្ចេត្ថ ឧភិន្នំ កិរិយានំ សមកាលតា ឧប្បជ្ជនកិរិយាយ បុព្ពេ បច្ចយនកិរិយាយ អសម្ភវតោ, តថាបិ ផលកិរិយាយ ហេតុកិរិយា បុរិមកាលោ វិយ វោហរិតុំ យុត្តា។ ឯវមេត្ថ ហេតុផលវវត្ថានំ សុបាកដំ ហោតីតិ ឧបចារសិទ្ធំ បុរិមកាលំ គហេត្វា វុត្តំ **“បុព្ពកាលេ”**តិ។ **អត្ថសិទ្ធិករោ**តិ វាក្យត្ថបដិវិញ្ញត្តិករោ។ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ ហិ ឯត្ថ វាក្យត្ថាវពោធោ ឥធ អត្ថសិទ្ធីតិ អធិប្បេតោ។ **បយុជ្ជមានោ** បដិច្ចសទ្ទោ ឧប្បាទសទ្ទេន វុច្ចមានស្ស សមានស្ស “កត្តុ អភាវតោ”តិ បទំ អានេត្វា យោជេតព្ពំ។ អយញ្ចេត្ថ អត្ថោ “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណ”ន្តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២០៤, ៤០០; ៣.៤២១, ៤២៥-៤២៦; សំ. និ. ២.៤៣-៤៤; ២.៤.៦០; កថា. ៤៦៥) បច្ចយនកិរិយាយ, ឧប្បជ្ជនកិរិយាយ ច វិញ្ញាណមេវ កត្តាតិ សមានកត្តុកតា លព្ភតិ។

“បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ ឯត្ថ បន ឧប្បាទសទ្ទស្ស ភាវសាធនតាយ កិរិយាវ វុត្តាតិ សមានកត្តុលក្ខណោ សទ្ទប្បយោគោ ន សម្ភវតីតិ។ តេនាហ **“សទ្ទភេទំ គច្ឆតី”**តិ, អបសទ្ទប្បយោគោ ហោតីតិ អត្ថោ។ ន ចេត្ថ បារវរយោគោ (បាណិនី ៣.៤.២០) “អប្បត្វា នទី បព្ពតោ, អតិក្កម្ម បព្ពតំ នទី”តិអាទីសុ វិយ, នាបិ លក្ខណ ហេតុអាទិបយោគោ “សីហំ ទិស្វា ភយំ ហោតិ, ឃតំ បិវិត្វា ពលំ ជាយតេ, ‘ធ’ន្តិ កត្វា ទណ្ឌោ បតិតោ”តិអាទីសុ វិយ។ នេវេត្ថ សទ្ទភេទោ។ ន ហិ ហត្ថតលេ អាមលកំ វិយ សព្ពញ្ញេយ្យំ បច្ចក្ខំ កត្វា ឋិតានំ មហេសីនំ វចនេ អក្ខរចិន្តកានំ វិប្បលាបោ អវសរំ លភតិ។ លភតុ, វាក្យត្ថេន សទ្ទសិទ្ធិតោ “ន្ហត្វា គមនំ, ភុត្វា សយន”ន្តិអាទីសុ វិយាតិ។ ឯវម្បិ ន ច កិញ្ចិ អត្ថំ សាធេតិ។ យទិបិ បច្ចេកំ បទត្ថោ លព្ភតិ, វាក្យត្ថោ បន ន យុជ្ជតិ, តស្មា ទសទាឡិមាទិវាក្យានិ វិយ អសម្ពន្ធត្ថតាយ និរត្ថកំ ហោតីតិ អធិប្បាយោ។

នាមបទេ វុត្តេ អប្បយុត្តានិបិ “អត្ថិ, ហោតិ, វិជ្ជតី”តិ ឯវរូបានិ កិរិយាបទានិ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពានីតិ ញាយំ សន្ធាយាហ **“ហោតិសទ្ទេន សទ្ធិំ យោជយិស្សាមា”**តិ។ **ឥមេសូ**តិ យថាវុត្តេសុ ទេសនាបដិញ្ញាបុច្ឆា

និគមនវសេន វុត្តេសុ បដិច្ចសមុប្បាទបទេសុ។ និទស្សនមត្តញ្ចេតំ, អញ្ញេសុបិ “បដិច្ចសមុប្បាទមេវ សាធុកំ យោនិសោ មនសិ ករោតិ។ យទិទំ ឥទប្បច្ចយតា បដិច្ចសមុប្បាទោ (ទី. និ. ២.៦៧; ម. និ. ២.៣៣៧; ស. និ. ១.១៧២; មហាវ. ៧)។ គម្ភីរោ ចាយំ, អានន្ទ, បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ (ទី. និ. ២.៩៥; សំ. និ. ២.៦០) ឯវមាទីសុបិ ឯកេនបិ សទ្ធឹ ហោតិ-សទ្ទោ សម្ពន្ធំ ន គច្ឆតិ។ **យោគំ ន គច្ឆតិ** តថា សម្ពន្ធវសេន អវុត្តត្តា។ “**ន ច ឧប្បាទោ ហោតី**”តិ ឥទំ អសភាវធម្មត្តា ឧប្បាទស្ស និព្ពត្តិលក្ខណាយោគំ សន្ធាយ វុត្តំ។ យថា ហិ វិនាសស្ស វិនាសោ នត្ថិ, ឯវំ ឧប្បាទស្ស វិនាសោ វិយ ឧប្បាទោបិ នត្ថិ។ យទិ សិយា, យេន ឧប្បាទេន ឧប្បាទោ ឧប្បាទវា, សោបិ ឧប្បាទវាតិ អនវដ្ឋានមេវ អាបជ្ជេយ្យាតិ វុត្តោវាយមត្ថោ។ តេនាហ “**សចេ ហេយ្យា**”តិអាទិ។ យទិ ឯវំ, កថំ សមុទយោ ហោតីតិ? នាយំ ទោសោ និព្ពត្តិយា អនធិប្បេតត្តា។ ឯវំ ទុក្ខក្ខន្ធស្ស សមុទយោ បាតុភាវោ សម្ភវតីតិ អយញ្ចេត្ថ អត្ថោ, ឥធ បន បដិច្ចសមុប្បាទោ ហោតីតិ តស្ស អត្ថិភាវចោទនាតិ កត្វា ហោតិ, ជាយតីតិ និព្ពត្តិចោទនា កតា សិយាតិ អធិប្បាយេន វុត្តំ “**ន ឧប្បាទោ ហោតី**”តិ។

៥៧៦. ឥមេសំ សង្ខារាទីនំ បច្ចយា ឥទប្បច្ចយា, អវិជ្ជាទយោ, តេសំ ភាវោ **ឥទប្បច្ចយតា** ។ កោ បន សោ ភាវោតិ អាហ “**ភាវោ ច នាមា**”តិអាទិ។ តស្សត្ថោ – យេនាការេន អវិជ្ជាទយោ សង្ខារាទិបាតុភាវហេតូ ហោន្តិ, តស្មិំ អវិជ្ជាទីនំ បវត្តិអាការវិសេសេ វិការេ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ អយំ សមញ្ញាតិ។ **តេសំ** វាទីនំ **តំ** មញ្ញនំ។ **ហេតុវចនតោ**តិ ហេតុភាវវចនតោ។

៥៧៧. **ឯត្ថា**តិ បដិច្ចសមុប្បាទបទេ។ សមុប្បាទបធានវចនវិញ្ញេយ្យោ សសត្តិកោ ហេតុ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ អវិបរីតំ អត្ថំ អជានន្តានំ អញ្ញត្ថ សមុប្បាទសទ្ទស្ស ភាវសាធនស្ស ទស្សនតោ តថា ឥធាបិ **ព្យញ្ជនច្ឆាយាយ ឧប្បាទោយេវាយំ** វុត្តោ, ន ហេតូតិ យា **សញ្ញា ឧប្បជ្ជតិ, សា ឥមស្ស** បដិច្ចសមុប្បាទបទស្ស ឯវំ ឥទានិ វុច្ចមានាការេន អត្ថំ គហេត្វា វូបសមេតព្ពា វិនោទេតព្ពា។

ទ្វេធាតិ គាថាយ អយំ សង្ខេបត្ថោ – យស្មា អត្តនោ បច្ចយវសេន បវត្តោ បច្ចយុប្បន្នធម្មសមូហោ បច្ចេតព្ពតោ បដិច្ចោ ច សោ សហ ឧប្បជ្ជនតោ សមុប្បាទោ ច, បដិច្ច វា ការណសាមគ្គី អបច្ចក្ខាយ សហ ឧប្បជ្ជនតោ ឯវាតិ ច ឯវំ ទ្វេធា “បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ ឥទំ វចនំ ឥច្ឆិតព្ពំ, តស្មា តស្ស បច្ចយធម្មោបិ ផលូបចារេន បដិច្ចសមុប្បាទោ ឥច្ចេវ វុត្តោតិ។

បច្ចយតាយាតិ បច្ចយសមូហតោ។ **បវត្តោ**តិ និព្ពត្តោ។ **ធម្មសមូហោ**តិ បច្ចយុប្បន្នធម្មបុញ្ជោ។ **បតីយមានោ**តិ ញាណគតិយា អភិមុខំ ឧបេយមានោ, អភិសមិយមានោតិ អត្ថោ។ **ហិតាយ សុខាយ ចា**តិ លោកុត្តរហិតាយ, លោកុត្តរសុខាយ ច។ **សហ ឧប្បជ្ជតិ** ឯកេកស្ស កទាចិបិ ឧប្បត្តិយា អភាវតោ។ **សម្មា ឧប្បជ្ជតិ** អហេតុតោ, វិសមហេតុតោ ច អនុប្បជ្ជនតោ។ **សហ ឧប្បជ្ជតី**តិ ឯកជ្ឈំ ឧប្បជ្ជតិ អន្តមសោ អដ្ឋន្នំ ធម្មានំ ឧប្បជ្ជនតោ។ **ន បច្ចក្ខាយា**តិ អបដិក្ខិបិត្វា, អត្តនោ បច្ចយភូតធម្មសមុទាយេន កេនចិ ន វិនាតិ អត្ថោ។ **តស្សា**តិ យ្វាយំ “បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ វុត្តោ បច្ចយុប្បន្នធម្មសមូហោ, តស្ស អយំ អវិជ្ជាទិកោ ហេតុសមូហោ។ “**តប្បច្ចយត្តា**”តិ ឯតេន បដិច្ចសមុប្បាទបច្ចយេ បដិច្ច សមុប្បាទសមញ្ញាតិ ទស្សេតិ។ តេនាហ “**យថា លោកេ**”តិអាទិ។ យថា ហិ លោកេ “បិត្តំ មថិតំ, សូរា ទធិ, តិបុសំ ជរោ, សេម្ហោ គុឡោ, អាយុ ឃត”ន្តិ ច បច្ចយោ ផលវោហារេន វុច្ចតិ, ឯវំ ផលូបចារេន បដិច្ចសមុប្បាទោ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

៥៧៨. បដិច្ច-សទ្ទេ បដិ-សទ្ទោ អភិមុខត្ថោ, ឥច្ច-សទ្ទោ គមត្ថោតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**បដិមុខមិតោ**”តិ។ កស្ស បន បដិមុខំ, កេន វា ឥតោ, កោ វា ឥតោតិ ចោទនត្តយេ បច្ឆិមំ វិស្សជ្ជេន្តោ “**ហេតុសមូហោ**”តិ អាហ។ តស្មិញ្ហិ វិស្សជ្ជេ ហេតុសមូហោ នាម បច្ចយសាមគ្គីតិ តត្ថ អញ្ញមញ្ញស្ស បដិមុខំ, អញ្ញមញ្ញេនេវ ច ឥតោតិ វិស្សជ្ជនាវាយមត្ថោ ហោតីតិ។ **សហិតេ**តិ សមុទិតេ អវិនិព្ភុត្តេ។ **សោ**តិ ហេតុសមូហោ។ សមុប្បាទោ ឥតិ វុត្តោតិ យោជនា។

បាតុភាវាយាតិ ឧប្បាទាយ។ កាមំ **បាឡិយំ** “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិ (សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១; មហាវ. ១; នេត្តិ. ២៤; វិភ. ២២៥) អវិជ្ជាវ បច្ចយភាវេន វុត្តា, តថាបិ ន អវិជ្ជា ឯកាវ បច្ចយោ ហោតិ, អថ ខោ សហជាតធម្មវត្ថុអារម្មណាទយោ, យោនិសោមនសិការាទយោ, តណ្ហុបាទានាទយោ ច ធម្មា យថារហំ សង្ខារុប្បាទនេ អវិជ្ជាយ សហការីការណំ ហោន្តិយេវ។ ឯវំ សង្ខារាទយោបិ វិញ្ញាណាទីនន្តិ អាហ “**អវិជ្ជាទិឯកេកហេតុសីសេន និទ្ទិដ្ឋោ ហេតុសមូហោ**”តិ។ **សាធារណផលនិប្ផាទកដ្ឋេនា**តិ តំសមូហបរិយាបន្នានំ ហេតុធម្មានំ សាធារណស្ស ផលស្ស និព្ពត្តកភាវេន។ **អវេកល្លដ្ឋេនា**តិ អនូនភាវេន។ តស្មិញ្ហិ ហេតុសមូហេ ឯកច្ចាសាធារណញ្ចេតំ ផលំ, ឯកច្ចេហេវ ច និព្ពត្តេតព្ពំ សិយា, សព្ពេសំ តេសំ បច្ចយធម្មានំ អញ្ញមញ្ញាបេក្ខា នត្ថីតិ បដិមុខគមនាភាវតោ បដិច្ចត្តោ ន បរិបូរេយ្យាតិ។ **សាមគ្គិអង្គាន**ន្តិ បច្ចយសាមគ្គិយា អង្គភូតានំ, សមូហិនន្តិ អត្ថោ ។ និទ្ធារណេ

ចេតំ សាមិវចនំ។ ផលធម្មានំ សហិតតា នាម វិសុំ អភាវោ, ន ហេតុធម្មានំ វិយ អញ្ញមញ្ញាបេក្ខាតិ អាហ **“អញ្ញមញ្ញំ អវិនិព្ភោគវុត្តិធម្មេ”**តិ អវិនិព្ភោគគ្គហណញ្ចេត្ថ រូបធម្មានម្បិ សង្គណ្ហនត្ថំ។ អញ្ញថា សម្បយុត្តធម្មេតិ វុច្ចេយ្យ។

៥៧៩. **បច្ចយតា**តិ អយំ អវិជ្ជាទិកោ បច្ចយសមូហោ។ **អញ្ញោញ្ញ**ន្តិ អញ្ញមញ្ញំ។ **បដិច្ចា**តិ និស្សាយ សហការីការណំ លទ្ធា។ **សម**ន្តិ អវិសមំ អវេកល្លេន។ **សហា**តិ ឯកជ្ឈំ។ **ធម្មេ**តិ អត្តនោ បច្ចយុប្បន្នធម្មេ។ យស្មា ឧប្បាទេតិ, **តតោបិ** តស្មាបិ។ ឯវំ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ មុនិនា ភគវតា ភាសិតាតិ យោជនា។ **ន អបដិច្ច** បដិច្ចេវាតិ អវធារណត្ថំ ទស្សេន្តោ គាថាយំ ឯវ-ការោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោតិ ទស្សេតិ។

ឯកេកទេសន្តិ ផលសមុទាយស្ស ឯកទេសេកទេសំ, ភាគសោតិ អត្ថោ។ **បុព្ពាបរភាវេនា**តិ បដិបាដិយា ។ សព្ពមេតំ រូបារូបកលាបុប្បាទនំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អត្ថានុសារវោហារកុសលេនា**តិ បរមត្ថធម្មានុគត វោហារនិបុណេន។

៥៨០. បុរិមេន បទេនាតិ យោជនា។ **សស្សតាទីន**ន្តិ សស្សតភាវាទីនំ, សស្សតវាទាទីនំ វា។ សស្សតសហចរិតា ហិ វាទាបិ សស្សតាទយោតិ វុច្ចន្តិ យថា “ទុក្ខទេសនា ទុក្ខ”ន្តិ។ **ឧច្ឆេទាទី**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **វិឃាតោ** វិនាសោ, បហានន្តិ អត្ថោ។ **ញាយោ**តិ អន្តទ្វយវិរហិតា មជ្ឈិមា បដិបត្តិ។

បវត្តិធម្មានន្តិ បវត្តិភូតានំ ធម្មានំ, កិលេសវដ្ដាទីនន្តិ អត្ថោ។ “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិអាទិនយប្បវត្តោ (ទី. និ. ១.៣១) **សស្សតវាទោ**។ “នត្ថិ ហេតុ, នត្ថិ បច្ចយោ សត្តានំ សំកិលេសាយា”តិអាទិនយប្បវត្តោ (ទី. និ. ១.១៦៨; ម. និ. ២.១០១, ២២៧; សំ. និ. ៣.២១២) **អហេតុវាទោ**។ បកតិ អណុកាលាទិវសេន លោកោ បវត្តតីតិ ឯវំ បវត្តោ **វិសមហេតុវាទោ**។ ឥស្សរបុរិសបជាបតិវាទា **វសវត្តិវាទា**។ អហេតុវាទគ្គហណេនេវ ចេត្ថ សភាវនិយតិ យទិច្ឆាវាទានម្បិ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ កេចិ បន “ចក្ខុ ឯវ ចក្ខុស្ស ការណ”ន្តិ ឯវមាទិកោ **វិសមហេតុវាទោ**។ ឥស្សរាទិវាទោ អហេតុវាទន្តោគធោ។ សភាវេនេវ ធម្មា បវត្តន្តីតិ វាទោ **“វសវត្តិវាទោ”**តិ វទន្តិ។ កី ហិ បច្ចយសាមគ្គិយា បយោជនន្តិ អធិប្បាយោ។ សមុប្បាទបទេន បរិទីបិតោ ហោតីតិ យោជនា។ បរិទីបនស្ស បន អវិបរីតការណំ ទស្សេតុំ **“បច្ចយសាមគ្គិយំ ធម្មានំ ឧប្បត្តិតោ”**តិ វុត្តំ។ **វិហតា**តិ អព្ភាហតា។ **“បុរិមបុរិមបច្ចយវសេនា”**តិ ឥមិនា អវិច្ឆេទវសេន បវត្តមានំ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិនិវត្តកំ ហេតុផលបពន្ធំ ទស្សេតិ។ តេនាហ **“កុតោ ឧច្ឆេទោ”**តិ។ ឧច្ឆេទាភាវកថនេនេវ ចេត្ថ ឧច្ឆេទវាទស្សាបិ អភាវំ ទស្សេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

តស្សា តស្សា បច្ចយសាមគ្គិយាតិ តស្មឹ តស្មឹ ហេតុបច្ចយសមវាយេ។ **សន្តតី អវិច្ឆិន្និត្វា**តិ ហេតុផលបពន្ធសង្ខាតស្ស សន្តានស្ស អវិច្ឆិន្ទនេន។ **តេសំ តេសំ** បច្ចយុប្បន្នធម្មានំ សម្ភវតោ ឧប្បជ្ជនតោ សស្សតុច្ឆេទសង្ខាតំ អន្តទ្វយំ អនុបគ្គម្ម យថាសកំ បច្ចយេហិ អនុរូបផលុប្បត្តិ ឥធ មជ្ឈិមបដិបទាតិ អធិប្បេតា។ កម្មវដ្ដស្ស, វិបាកវដ្ដស្ស ច ភិន្នសភាវត្តា, ភិន្នកាលត្តា ច **សោ ករោតិ សោ បដិសំវេទេតីតិ វាទប្បហានំ**។ កុសលាកុសលក្ខន្ធប្បវត្តិយញ្ហិ ការកវោហារោ, វិបាកក្ខន្ធបវត្តិយំ វេទកវោហារោតិ។ យស្មឹ សន្តានេ កម្មំ និព្ពត្តំ, តត្ថេវ តស្ស ផលស្ស និព្ពត្តនតោ **អញ្ញោ ករោតិ អញ្ញោ បដិសំវេទេតីតិ វាទប្បហានំ**។ ន ហិ កតស្ស វិនាសោ, អកតស្ស វា អព្ភាគមោ អត្ថិ។ “ឥត្ថី, បុរិសោ”តិ វោហារេន ជនបទនិរុត្តិ។ តត្ថ យស្មា បណ្ឌិតាបិ លោកេ “បញ្ចក្ខន្ធេ អានេតុ, នាមរូបំ អាគច្ឆតូ”តិ អវត្វា ឥត្ថី, បុរិសោត្វេវ វោហរន្តិ, តស្មា “ឥត្ថី ឯវាយំ, បុរិសោ ឯវាយន្តិ អបរិញ្ញាតវត្ថុកានំ ហោតិ អភិនិវេសោ។ វិទ្ធសុនោ បន បដិច្ចសមុប្បាទំ ជានន្តស្ស តថា តថា បវត្តមានេ ធម្មេ ឧបាទាយ បញ្ញត្តិមត្តតោ តត្ថ បរមត្ថតោ ន អភិនិវេសោតិ អាហ **“ជនបទនិរុត្តិយា អនភិនិវេសោ”**តិ។ **សមញ្ញាយា**តិ លោកសមញ្ញាយ។ **អនតិធាវន**ន្តិ អនតិក្កមនំ។ “សត្តោ”តិ ហិ វុត្តេ “កោ ឯត្ថ សត្តោ, កឹ រូបំ, ឧទាហុ វេទនាទយោ”តិ វិភាគំ អកត្វា លោកសមញ្ញាវសេនេវ លោកិយេហិ វិយ លោកិយោ អត្ថោ សមញ្ញំ អវិលង្ឃន្តេន វោហរិតព្ពោ។

អបរោ នយោ – បច្ចេតុមរហតីតិ បដិច្ចោ។ យោ ហិ នំ បច្ចេតិ អភិសមេតិ, តស្ស អច្ចន្តមេវ ទុក្ខវូបសមាយ សំវត្តតិ។ សម្មា, សហ ច ឧប្បាទេតីតិ សមុប្បាទោ។ បច្ចយធម្មោ ហិ អត្តនោ ផលំ ឧប្បាទេន្តោ សម្បុណ្ណមេវ ឧប្បាទេតិ, ន វិកលំ។ យេ ច ធម្មេ ឧប្បាទេតិ, តេ សព្ពេ សហេវ ឧប្បាទេតិ, ន ឯកេកំ។ ឥតិ បដិច្ចោ ច សោ សមុប្បាទោ ចាតិ **បដិច្ចសមុប្បាទោ**។ អថ វា បដិច្ច បដិមុខំ ឥត្វា ការណសាមគ្គី អប្បដិក្ខិបិត្វា សហិតេ ឧប្បាទេតីតិ **បដិច្ចសមុប្បាទោ**។ បដិមុខគមនញ្ច បច្ចយស្ស ការណសាមគ្គិយា អង្គភាវេន ផលស្ស ឧប្បាទនមេវ។ **អប្បដិក្ខិបិត្វា**តិ ច ន វិនា តាយ ការណសាមគ្គិយា, អង្គភាវំ អគន្ត្វា សយមេវ ន ឧប្បាទេតីតិ

អត្ថោ។ ឯតេន ការណពហុតា ទស្សិតា, **“សហិតេ”**តិ ឥមិនា បច្ចយុប្បន្នធម្មពហុតា។ ឧភយេនាបិ “ឯកំ ន ឯកតោ”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៦១៧) បរតោ វុច្ចមានោ សាសននយោ ទីបិតោ ហោតិ។

អថ វា បដិច្ច បច្ចេតព្ពំ បច្ចយំ បដិគន្ត្វា ន វិនា តេន សម្ពន្ធស្ស ឧប្បាទោ **បដិច្ចសមុប្បាទោ** (ឧទា. អដ្ឋ. ១)។ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ ចេត្ថ សមុប្បាទប្បធានវចនវិញ្ញេយ្យោ សសត្តិកោ ហេតូតិ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ “បដិច្ចា”តិ វុត្តេ កឹ បដិច្ចាតិ វត្តព្ពន្តិ អាហ **“បច្ចេតព្ព”**ន្តិ។ សោ ច បច្ចយធម្មោតិ កត្វា វុត្តំ **“បច្ចយ”**ន្តិ។ ឥទានិ បដិច្ចសទ្ទស្ស អត្ថមាហ **“បដិគន្ត្វា”**តិ។ ការណស្ស សភាវេន តប្បដិលាភគតិយា បត្វា។ កថំ ន វិនា តេន? សតិ ឯវ តស្មឹ, តស្ស ច ផលស្ស ឧប្បាទតោ ឯវ, ន អញ្ញថា។ អសតិ, និរោធតោ ចាតិ អយំ បច្ចយដ្ឋិតិ បដិច្ចសទ្ទស្ស អត្ថោ។ តេនាយំ បដិច្ចសទ្ទោ យថា “ឥមស្មឹ សតិ ឥមស្សុប្បាទោ”តិ ឯតេ សទ្ទា ភុម្មនិស្សក្កវចនជោតនីយេន ឥទំ-សទ្ទវចនីយស្ស ហេតុមតោ ហេតុអាយត្តភាវេន ភាវុប្បាទុត្តរកិរិយាបេក្ខេន យាយស្ស តទាយត្តតា, តាយ សមត្ថតាយ ហេតុំ វទន្តិ, ឯវំ គន្ត្វា-សទ្ទន្តរវចនីយេន តំវិញ្ញេយ្យស្សេវ បច្ចយនកិរិយាកត្តុហេតុមតោ ហេតុបច្ចយនេន ហេតុអាយត្តភាវេន សមុប្បាទុត្តរកិរិយាបេក្ខេន យាយស្ស តទាយត្តតា, តាយ សមត្ថតាយ ហេតុមាហ។ ឯវញ្ច កត្វា “អវិជ្ជា បដិច្ច, សង្ខារា បដិច្ចសមុប្បន្នា”តិអាទិ (បដិ. ម. ១.៤៦) សង្ខារបិដកេ វុត្តំ។ **សមត្ថតា** ចេត្ថ និទានាទិភាវោ។ សោ ច តទវិនាភាវិផលំ បតិ សត្វមេវ។ **សម្ពន្ធស្សា**តិ ច សំយោជនានុរូបភាវសេន ជាតិអាទិនា សម្ពន្ធស្ស ជរាមរណាទិបច្ចយុប្បន្នស្ស។ **ឧប្បាទោ**តិ ឧប្បជ្ជនំ។ យទិ ឯវំ កថំ បដិច្ចសទ្ទប្បយោគោ, ននុ សមានកត្តុកានំ បុព្ពកាលេ ត្វាទិសោ សទ្ទប្បយោគោតិ? “ភុត្វា គច្ឆតិ, កសិត្វា វបតី”តិអាទីសុ សច្ចមេតំ, តំ បន យេភុយ្យវសេន ទដ្ឋព្ពំ សមានាបរកាលេ, អសមានកត្តុកេ ច ទស្សនតោ។ សមានកាលេ តាវ –

> “អន្ធការំ និហន្ត្វាន, ឧទិតាយំ ទិវាករោ;
> វណ្ណបញ្ញាវភាសេហិ, ឱភាសេត្វា សមុគ្គតោ”តិ។ –

ឧទាហរណំ។ កេចិ បន “មុខំ ព្យាទាយ សយតិ, អក្ខីនិ បរិវត្តេត្វា បស្សតី”តិ ឧទាហរន្តិ។ អបរេ “និសជ្ជ អធីតេ, បត្វា កថេតី”តិ។

តត្ថ ព្យាទានបរិវត្តនុត្តរកាលភាវិសយនទស្សនកិរិយាបេក្ខា បុព្ពុត្តរកាលតា អត្ថិ, សា ច ភេទានុបលក្ខណា កេហិចិ ន លក្ខីយតិ។ “និសជ្ជ អធីតេ, បត្វា កថេតី”តិ ច សមានកាលតាយបិ អជ្ឈេនកថនេហិ បុព្ពេបិ និសជ្ជដ្ឋានានិ ហោន្តីតិ សក្កា បុព្ពុត្តរកាលតា សម្ភាវេតុំ, តស្មា បុរិមានិយេវ ឧទាហរណានិ យុត្តានិ។ ឧទយសមកាលមេវ ហិ តន្និវត្តនិយនិវត្តនន្តិ។ អបរកាលេ “ទ្វារមាវរិត្វា បវិសតិ, អាវរិត្វា និក្ខមតី”តិ។ កេចិ បន “ឧក្កុច្ច បតិតោ ទណ្ឌោ”តិ ឧទាហរន្តិ។ អភិឃាតភូតសហជាតាយ បន អភិឃាតជសទ្ទស្ស សមានកាលតា ឯត្ថ លព្ភតិ, តស្មា ឥធាបិ បុរិមានិយេវ ឧទាហរណានិ យុត្តានិ។ បុរិមតាវចនិច្ឆាវសេនេវ បន លក្ខណហេតុកិរិយានំ លក្ខណហេតុភាវវចនិច្ឆាតិ លក្ខណភាវតោ បុរិមកាលោ ឥច្ចេវ “និហន្ត្វា”តិ សទ្ទសិទ្ធិ ឥច្ឆិតា, ឯវញ្ច បច្ចយនកិរិយា សមុប្បជ្ជនកិរិយាយ បុរិមិកាវាតិ បដិច្ច-សទ្ទសិទ្ធិ។ តត្ថ យុត្តំ បច្ចក្ខតោ កត្តុទស្សនតោ។ ឥធ បន តទភាវតោ ន យុត្តន្តិ ចេ? នាយំ ទោសោ។ ឥធាបិ អនុមានតោ សិទ្ធោ។ ជរាមរណាទិកោ កត្តា អត្ថេវ “ញត្វា កិរិយតោ វយ”ន្តិ ឯវមាទិបយោគទស្សនតោ អវស្សំ អនុមិយមានេន កត្តុនា ត្វាទិសោ សទ្ទបយោគោ ឥច្ឆិតព្ពោ។ អសមានេ បន កត្តរិ “បិសាចំ ទិស្វា ភយំ ហោតិ, បញ្ញាយ ចស្ស ទិស្វា អាសវា បរិក្ខីណា ហោន្តី”តិ (ម. និ. ១.២៧១; ២.១៨២; បុ. ប. ២០៤) ឯវមាទិ វេទិតព្ពំ។ យថា ច តត្ថ បិសាចទស្សនាទិបុរិសព្យាបារោ, ឯវមិធាបិ បច្ចយនំ បច្ចយព្យាបារោ អត្តនោ ផលុប្បាទនំ, តញ្ច សត្វំ សមុប្បាទោវាតិ “បច្ចយេ សតិ, បច្ចយស្ស ឧប្បាទា”តិ បច្ចយនស្ស សមុប្បាទហេតុតាយ គមកោ សមានស្ស កត្តុ អភាវេបិ បដិច្ច-សទ្ទោ សិទ្ធោតិ វេទិតព្ពោ។ យទិ បដិច្ចសម្ពន្ធស្ស ឧប្បាទោ បដិច្ចសមុប្បាទោ, កថំ បច្ចយោ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ? ហេដ្ឋា វិចារិតោវាយមត្ថោ។ អបិច យោយំ សមុប្បាទ-សទ្ទវិភាវិតានំ បច្ចយុប្បន្នានំ បដិច្ចសទ្ទវិភាវិតោ សសត្តិកោ ហេតុ អធិប្បេតោ, តស្ស សមុប្បាទាភិមុខតាយ បធានវចនវិញ្ញេយ្យសភាវត្តា តថា វុត្តោតិ។

កឹ បន ការណំ សមុប្បាទបធានេន វចនេន សមុប្បាទស្ស ហេតុ វេទិតព្ពោ, ន បន សហេតុកោ សមុប្បាទោ ឯវាតិ? វុច្ចតេ – ទិដ្ឋស្ស ទុក្ខស្ស យោ បច្ចយោ បច្ចយនិទ្ទេសេន តស្ស វិភាវិតត្តា។ កថំ? យថាហ –

> “ឥធ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ បរិវីមំសមានោ បរិវីមំសតិ ‘យំ ខោ ឥទំ អនេកវិធំ នានប្បការកំ ទុក្ខំ លោកេ ឧប្បជ្ជតិ ជរាមរណំ, ឥទំ នុ ខោ ទុក្ខំ កឹ និទានំ កឹ សមុទយំ កឹ ជាតិកំ កឹ បភវំ, កិស្មឹ សតិ ជរាមរណំ

ហោតិ, កិស្មិំ អសតិ ជរាមរណំ ន ហោតី’តិ។ សោ បរិវីមំសមានោ ឯវំ បជានាតិ ‘យំ ខោ ឥទំ…បេ…. ឥទំ ខោ ទុក្ខំ ជាតិនិទាន’’’មិច្ចាទិនា (សំ. និ. ២.៥១) –

ទិដ្ឋស្ស ទុក្ខស្ស និទានំ **បរិវីមំសសុត្តេ** វុត្តំ។ តំ បជាននញ្ច និទានម្បិ វិញ្ញាតព្ពន្តិ។ យថា ចាហ –

“បុព្ពេ មេ, ភិក្ខវេ, សម្ពោធា អនភិសម្ពុទ្ធស្ស ពោធិសត្តស្សេវ សតោ ឯតទហោសិ ‘កិច្ឆំ វតាយំ លោកោ អាបន្នោ ជាយតិ ច ជីយតិ ច មីយតិ ច ចវតិ ច ឧបបជ្ជតិ ច, អថ ច បនិមស្ស ទុក្ខស្ស និស្សរណំ នប្បជានាតិ ជរាមរណស្ស។ កុទាស្សុ នាម ឥមស្ស ទុក្ខស្ស និស្សរណំ បញ្ញាយិស្សតិ ជរាមរណស្សា’តិ…បេ…. តស្ស មយ្ហំ, ភិក្ខវេ, យោនិសោ មនសិការា អហុ បញ្ញាយ អភិសមយោ ‘ជាតិយា ខោ សតិ ជរាមរណំ ហោតិ, ជាតិបច្ចយា ជរាមរណ’’’ន្តិ (សំ. និ. ២.១០) –

អាទិនា ទិដ្ឋស្ស ទុក្ខស្ស បច្ចយវីមំសាភិសមយា វុត្តា។ បច្ចយោ ហិ ញាតព្ពោ។ តទភិសមយាយត្តញ្ច ទុក្ខនិស្សរណបជាននន្តិ យោ ច ញាតព្ពោ, សោ បវេទេតព្ពោតិ បដិច្ចសមុប្បាទសទ្ទោ យំ យទិទំ សមុប្បាទសទ្ទវិភាវិតំ ទិដ្ឋំ ទុក្ខំ, តំ បច្ចយំ បដិច្ចេវ, ន អញ្ញថាតិ ឯវំ បច្ចយវិភាវនត្ថំ វុច្ចតិ។ ភវតិ ហិ ញាតុំ, បវេទេតុញ្ច ឥច្ឆិតភាវេន បធានស្សាបិ កេនចិ វិសេសេន ញាតព្ពតាយ អប្បធានភាវេន និទ្ទេសោ យថា “កោ សោតាបន្នោ, យស្ស តីណិ សំយោជនានិ បហីនានិ។ កោ ទេវទត្តោ, យស្ស ឧច្ចតរានិ គេហានី”តិ, ឯវមិធាបិ បច្ចយបច្ចយនបវេទនដ្ឋេន និទ្ទេសេ សត្តិវិសេសេន អត្តនោ ផលេន បច្ចនីយតាយ ញាតព្ពភាវេន “បដិច្ច”តិ បរិយាយេន បច្ចយោ វុត្តោ។

យោ ចាយំ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិអាទិកោ និទ្ទេសោ, សោ ច សកលស្ស ទុក្ខក្ខន្ធស្ស មូលតោ បដ្ឋាយ បច្ចយានំ បវេទនាយ និទ្ទិដ្ឋោតិ បរិយោសានេបិ “ឯវមេតស្ស កេវលស្ស ទុក្ខក្ខន្ធស្ស សមុទយោ ហោតី”តិ ឯវំ-សទ្ទេន សមុគ្ឃាតំ ទុក្ខំ ទស្សេត្វា តស្ស យថាវុត្តេ បច្ចយេ តំសមុទយាភិមុខេ កត្វា និគមិតា បច្ចយា។ **បដិបទាសុត្តេបិ** (សំ. និ. ២.៣) “អវិជ្ជាបច្ចយា…បេ…. សមុទយោ ហោតី”តិ វត្វា “អយំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, មិច្ឆាបដិបទា”តិ វុត្តំ។ ន ច បដិច្ចសមុប្បន្នភាវេន គហិតំ ទុក្ខំ មិច្ឆាបដិបទំ, អថ ខោ ទុក្ខសមុទយភូតា បច្ចយាតិ។ យថា ច “បញ្ចង្គិកោ សម្មាសមាធិ (ទី. និ. ៣.៣៣៥), បញ្ចញាណិកោ សម្មាសមាធី”តិ (ទី. និ. ៣.៣៥៥) អង្គញាណបដិវេទនត្ថត្តា ទេសនាយ សម្មាសមាធិបធានេហិ សទ្ទេហិ អង្គញាណបដិវេទនំ កតំ, ឯវមិធាបិ សមុប្បាទបធានេន សទ្ទេន បច្ចយបដិវេទនំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។

៥៨១. យា បនាយំ តន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ **និក្ខិត្តា**តិ ឋបិតា, ទេសិតាតិ អត្ថោ។ យថាធិប្បេតស្ស អត្ថស្ស តននតោ តន្តិ, គន្ថោ។ “កឹ វាទី, ភន្តេ, សម្មាសម្ពុទ្ធោ”តិ បុច្ឆិតេន “វិភជ្ជវាទី, មហារាជា”តិ (បារា. អដ្ឋ. ១.តតិយសង្គីតិកថា; កថា. អដ្ឋ. និទានកថា) មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរេន វុត្តត្តា សម្មាសម្ពុទ្ធសាវកា វិភជ្ជវាទិនោ។ តេ ហិ សត្ថារា វេនយិកាទិភាវំ វិភជ្ជ វុត្តំ អនុវទន្តិ, សោមនស្សាទីនំ, ចីវរាទីនញ្ច សេវិតព្ពាសេវិតព្ពភាវំ។ សស្សតុច្ឆេទវាទេ វា វិភជ្ជ វទន្តិ។ “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិអាទីនំ (ទី. និ. ១.៣១) ឋបនីយានំ ឋបនតោ, រាគាទិក្ខយស្ស សស្សតស្ស, រាគាទិកាយទុច្ចរិតាទិឧច្ឆេទស្ស ច វចនតោ, ន បន ឯកំសព្យាករណីយាទិកេ តយោ បញ្ហេ អបនេត្វា វិភជ្ជព្យាករណីយមេវ វទន្តិ។ វិភជ្ជវាទីនំ មណ្ឌលំ សមូហោ **វិភជ្ជវាទិមណ្ឌលំ**។ វិភជ្ជវាទិនោ វា ភគវតោ បរិសា **វិភជ្ជវាទិមណ្ឌល**ន្តិបិ វទន្តិ, វិភជ្ជ វា សស្សតុច្ឆេទេ ឧភោ អន្តេ អនុបគម្ម មជ្ឈិមបដិបទាភូតស្ស បដិច្ចសមុប្បាទស្ស ទេសនតោ ភគវា, តទនុវាទតោ តស្ស សាវកា ច **វិភជ្ជវាទិនោ**តិ។ សេសំ បុរិមសទិសំ។

ឱតរិត្វាតិ ឱគាហេត្វា, វិភជ្ជវាទី ហុត្វាតិ អត្ថោ។ ន ហិ សយំ អវិភជ្ជវាទី សមានោ វិភជ្ជវាទីនំ អន្តរេ ឋានមត្តេន វិភជ្ជវាទិមណ្ឌលំ ឱតិណ្ណោ នាម ហោតិ។ អាចរិយេហិ អវុត្តវិបរីតត្ថទីបនេន តេ **នអព្ភាចិក្ខន្តេន**។ អវិជ្ជា បុញ្ញានេញ្ជាភិសង្ខារានម្បិ ហេតុ បច្ចយោ ហោតីតិ វទន្តោ, កថាវត្ថុម្ហិ បដិក្ខិត្តេ បុគ្គលវាទាទិកេ ច វទន្តោ សកសមយំ វោក្កមតិ នាម, តថា **អវោក្កមន្តេន។ បរសមយំ** ទោសារោបនព្យាបារវិរហេន **អនាយូហន្តេន**។ “ឥទម្បិ សុត្តំ គហេតព្ព”ន្តិ បរសមយំ អសម្បិណ្ឌេន្តេនាតិ កេចិ វទន្តិ។ “តថាហំ ភគវតា ធម្មំ ទេសិតំ អាជានាមិ, យថា តទេវិទំ វិញ្ញាណំ សន្ធាវតិ សំសរតិ អនញ្ញ”ន្តិអាទីនិ (ម. និ. ១.៣៩៦) វទន្តោ សុត្តំ បដិពាហតិ នាម, តថា **អបដិពាហន្តេន**។ “តថាហំ ភគវតា ធម្មំ ទេសិតំ អាជានាមិ, យថា យេមេ អន្តរាយិកា ធម្មា វុត្តា ភគវតា, តេ បដិសេវតោ នាលំ អន្តរាយាយ (ម. និ. ១.២៣៤; បាចិ. ៤១៧, ៤១៨), សុបិនន្តេ កតោ វីតិក្កមោ អាបត្តិករោ ហោតី”តិ ច ឯវមាទី វទន្តោ វិនយំ បដិលោមេតិ នាម, តព្ពិបរិយាយេន តំ **អនុលោមេន្តេន**។ បដិលោមេន្តោ ហិ កម្មន្តរំ ភិន្ទន្តោ, ធម្មតញ្ច វិលោមេន្តោ កុតោ កិលេសវិនយំ អនុលោមេតិ។ **សុត្តេ** (ទី. និ. ២.១៨៧ អាទយោ; អ. និ. ៤.១៨០) វុត្តេ ចត្តារោ មហាបទេសេ, **អដ្ឋកថាយ**ញ្ច

វុត្តេ សុត្តសុត្តានុលោមអាចរិយវាទអត្តនោមតិមហាបទេសេ **ឱលោកេន្តេន**។ តទោលោកនេន ហិ សុត្តេ, វិនយេ ច សន្តិដ្ឋតិ នាតិធាវតិ។

ធម្មន្តិ បដិច្ចសមុប្បាទបាឡិំ។ **អត្ថ**ន្តិ តទត្ថំ។ ហេតុ, ហេតុផលានិ វា អយមេត្ថ ហេតុ **ធម្មោ**, តទមេត្ថ ហេតុផលំ **អត្ថោ**តិ។ **ធម្ម**ន្តិ វា ធម្មតំ។ យថា ឯកេ “ឧប្បាទា វា តថាគតានំ អនុប្បាទា វា តថាគតានំ ឋិតាវ សា ធាតូ”តិ (សំ. និ. ២.២០) សុត្តបទស្ស អត្ថំ មិច្ឆា គាហេន្តា “និច្ចោ បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ បច្ចយាការធម្មំ មិច្ឆា ទីបេន្តិ, ឯវំ អទីបេត្វា ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ អត្តនោ ផលំ បតិ ការណស្ស វត្តិតសភាវំ ទីបេន្តេន។ យថា ច ឯកេ “អនិរោធំ អនុប្បាទ”ន្តិអាទិនា បដិច្ចសមុប្បាទស្ស អត្ថំ មិច្ឆា គាហេន្តិ, ឯវំ គាហេ អកត្វា វុត្តនយេនេវ អវិបរីតំ **អត្ថំ សង្គាហេន្តេន**។ “ទុក្ខាទីសុ អញ្ញាណំ អវិជ្ជា”តិ វុត្តមត្ថំ បរិវត្តេត្វា បុន “បុព្ពន្តេ អញ្ញាណ”ន្តិអាទីហិ (ធ. ស. ១០៦៧) **អបរេហិបិ បរិយាយេហិ និទ្ទិសន្តេន** ។ “សង្ខារា តមិនា បរិយាយេន ភវោតិ វុច្ចន្តិ, តណ្ហា តមិនា បរិយាយេន ឧបាទាន”ន្តិអាទិនា និទ្ទិសន្តេនាតិ ច វទន្តិ។ **បកតិយា**តិ យថាវុត្តវិធានំ អនាមសិត្វា កេវលមេវ។

សច្ចន្តិ ចតុសច្ចំ។ **សត្តោ**តិ សត្តសុញ្ញតាតិ វទន្តិ, សត្តសុញ្ញេសុ បន សង្ខារេសុ សត្តវោហារោ, សត្តត្តកិច្ចសិទ្ធិ ច។ **បច្ចយាការមេវ ចា**តិ បច្ចយាការោ ឯវ ច, **ម**-ការោ បទសន្ធិករោ។ បច្ចយធម្មានំ អត្តនោយេវ ផលស្ស បច្ចយភាវោ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ អត្ថោ។

តស្មាតិ វុត្តនយេន អត្ថវណ្ណនាយ កាតព្ពត្តា, ទុក្ករត្តា ច **បតិដ្ឋំ នាធិគច្ឆាមី**តិ យត្ថ ឋិតស្ស វណ្ណនា សុករា ហោតិ, តស្សា បតិដ្ឋាភូតំ តំ នយំ អត្តនោយេវ ញាណពលេន នាធិគច្ឆាមីតិ អត្ថោ។ និស្សយំ បន អាចិក្ខន្តោ “**សាសនំ បនិទ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សាសន**ន្តិ បាឡិធម្មមាហ, បដិច្ចសមុប្បាទមេវ វា។ សោ ហិ អនុលោម បដិលោមាទិនានាទេសនានយបដិមណ្ឌិតោ អព្ពោច្ឆិន្នោ អជ្ជាបិ បវត្តតីតិ និស្សយោ ហោតិ។ តទដ្ឋកថាសង្ខាតោ ច **បុព្ពាចរិយមគ្គោ**។ “តំ សុណាថ សមាហិតា”តិ អាទរជននេ, ឧស្សាហនេ ច កី បយោជនន្តិ ចេ, តំ ទស្សេន្តោ អាហ **“វុត្តញ្ហេត”**ន្តិអាទិ។ **អដ្ឋិ កត្វា**តិ អត្ថំ កត្វា។ យថា វា ន នស្សតិ, ឯវំ អដ្ឋិគតំ វិយ ករោន្តោ អដ្ឋឹ កត្វា។ បុព្ពកាលតោ អបរកាលេ ភវំ **បុព្ពាបរិយំ។ វិសេស**ន្តិ បឋមារម្ភតោ បភុតិ ខណេ ខណេ ញាណវិសេសំ, កិលេសក្ខយវិសេសញ្ច លភតីតិ អត្ថោ។

៥៨២. ទេសនាភេទតោតិ ទេសនាវិសេសតោ។ អត្ថតោ, លក្ខណាទិតោ, ឯកវិធាទិតោ ច **អត្ថលក្ខណេកវិធាទិតោ** ។ **អង្គានញ្ច វវត្ថានា**តិ អវិជ្ជាទីនំ ទ្វាទសន្នំ អង្គានំ វវត្ថានទស្សនតោ។

កម្មវិបាកកិលេសវដ្តានំ មូលការណត្តា, អាទិតោ វុត្តត្តា ច អវិជ្ជា បដិច្ចសមុប្បាទស្ស មូលំ។ តត្ថ វល្លិយា មូលេ ទិដ្ឋេ តតោ បភុតិ វល្លិហរណំ វិយ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស មូលេ ទិដ្ឋេ តតោ បភុតិ បដិច្ចសមុប្បាទទេសនាតិ ឧបមាសំសន្ទនា ន កាតព្ពា។ ន ហិ ភគវតោ តទមេវ ទិដ្ឋំ, តទំ អទិដ្ឋន្តិ វិភជនីយំ អត្ថិ សព្ពស្ស ទិដ្ឋត្តា។ មូលតោ បភុតិ បន វល្លិហរណំ វិយ មូលតោ បភុតិ បដិច្ចសមុប្បាទទេសនា កតាតិ តទមេត្ថ សាមញ្ញំ អធិប្បេតំ, ពោធនេយ្យជ្ឈាសយវសេន វា ពោធេតព្ពភាវេន មូលាទិទស្សនសាមញ្ញំ យោជេតព្ពំ។

តស្សាតិ –

> “ស ខោ សោ, ភិក្ខវេ, កុមារោ វុទ្ធិមន្វាយ ឥន្ទ្រិយានំ បរិបាកមន្វាយ បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមប្បិតោ…បេ… រជនីយេហិ។ សោ ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា បិយរូបេ រូបេ សារជ្ជតិ, អប្បិយរូបេ រូបេ ព្យាបជ្ជតិ, អនុបដ្ឋិតកាយសតិ ច វិហរតិ បរិត្តចេតសោ, តញ្ច ចេតោវិមុត្តឹ បញ្ញាវិមុត្តឹ យថាភូតំ នប្បជានាតិ, យត្ថស្ស តេ បាបកា អកុសលា ធម្មា អបរិសេសា និរុជ្ឈន្តិ។ សោ ឯវំ អនុរោធវិរោធំ សមាបន្នោ យំ កិញ្ចិ វេទនំ វេទេតិ សុខំ វា ទុក្ខំ វា អទុក្ខមសុខំ វា, សោ តំ វេទនំ អភិនន្ទតិ អភិវទតិ, អជ្ឈោសាយ តិដ្ឋតី”តិ (ម. និ. ១.៤០៨) –

ឯវំ វុត្តស្ស។ ឯវំ សោតទ្វារាទីសុបិ។ តស្ស **អភិនន្ទតោ**តិ សប្បីតិកតណ្ហាយ អភិមុខភាវេន នន្ទតោ។ **អភិវទតោ**តិ “អហោ សុខំ, អហោ សុខ”ន្តិ វចីភេទករណបវត្តាយ ពលវតណ្ហាយ “អហំ, មមា”តិ អភិវទតោ។ តតោ ពលវតិយា មោចេតុំ អសក្កុណេយ្យតាយ **អជ្ឈោសាយ តិដ្ឋតោ**។ តតោបិ ពលវតី បន ឧបាទានភូតា តណ្ហា **នន្ទី**។ ឯត្ថ ច អភិនន្ទនាទិនា តណ្ហា វុត្តា, នន្ទិវចនេន តប្បច្ចយំ ឧបាទានំ ចតុព្ពិធម្បិ នន្ទិតាតទវិប្បយោគតាហិ, តណ្ហាទិដ្ឋាភិនន្ទនភាវេហិ ចាតិ វេទិតព្ពំ។

ជាតិបច្ចយា ជរាមរណន្តិអាទិកញ្ច តត្ថេវ **មហាតណ្ហាសង្ខយសុត្តេ** វុត្តំ។

វិបាកវដ្ដភូតេ បដិសន្ធិបវត្តិផស្សាទិកេ កម្មសមុដ្ឋានញ្ច ឱជំ សន្ធាយ **“ចត្តារោ អាហារា តណ្ហានិទានា”**តិអាទិ វុត្តំ។ វដ្ដូបថម្ភកា បន ឥតរេបិ អាហារា តណ្ហាបភវេ តស្មិំ អវិជ្ជមានេ ន វិជ្ជន្តីតិ **“តណ្ហានិទានា”**តិ វត្តុំ វដ្ដន្តិ។

៥៨៣. តតោ តតោតិ ចតុព្ពិធាសុ ទេសនាសុ តតោ តតោ ទេសនតោ។ **ញាយប្បដិវេធាយ សំវត្តតី**តិ **ញាយោ**តិ មគ្គោ, សោ ឯវ វា បដិច្ចសមុប្បាទោ “អរិយោ ចស្ស ញាយោ បញ្ញាយ សុទិដ្ឋោ ហោតី”តិ (សំ. និ. ២.៤១; ៥.១០២៤) វចនតោ។ សយមេវ ហិ សោ សមន្តភទ្ទកត្តា តថា តថា បដិវិជ្ឈិតព្ពត្តា តាយ តាយ ទេសនាយ អត្តនោ បដិវេធាយ សំវត្តតិ។ **ចតុព្ពិធគម្ភីរភាវប្បត្តិយា**តិ ធម្មត្ថទេសនាបដិវេធគម្ភីរេសុ បតិដ្ឋាធិគមនេន បតិដ្ឋិតត្តាតិ អត្ថោ។

សមន្តភទ្ទកតា, ទេសនាវិលាសប្បត្តិ ច ចតុន្នម្បិ ទេសនានំ សមានំ ការណន្តិ វិសេសការណំ វត្តុកាមោ អាហ **“វិសេសតោ”**តិ។ **អស្សា**តិ អស្ស ភគវតោ ទេសនា, **អស្ស** វា បដិច្ចសមុប្បាទស្ស ទេសនាតិ យោជេតព្ពំ។ **បវត្តិការណវិភាគោ** អវិភត្តសភាវា អវិជ្ជាទយោវ, ការណន្តិ វា គហិតានំ បកតិអាទីនំ, អវិជ្ជាទីនញ្ច អការណតា, ការណតា ច។ តត្ថ សម្មូឡ្ហា កេចិ អការណំ ការណន្តិ គណ្ហន្តិ, កេចិ ន កិញ្ចិ ការណំ ពុជ្ឈន្តីតិ តេសំ យថាសកេហិ អនុរូបេហិ ការណេហិ សង្ខារាទិ**បវត្តិសន្ទស្សនត្ថំ,** សំសារប្បវត្តិសន្ទស្សនត្ថន្តិ អត្ថោ។ បវត្តិអាទីនវបដិច្ឆាទិកា អវិជ្ជា អាទិ, តតោ សង្ខារា ឧប្បជ្ជន្តិ, តតោ វិញ្ញាណន្តិ ឯវំ បវត្តិយា **ឧប្បត្តិក្កមសន្ទស្សនត្ថំ,** គព្ភសេយ្យកាទិវសេន វា តត្ថ តត្ថ ភវេ អត្តភាវស្ស ឧប្បជ្ជនានុបុព្ពិសន្ទស្សនត្ថញ្ច អនុលោមទេសនា បវត្តាតិ។ ឥតរាសំ តទត្ថតាសម្ភវេបិ ន តាសំ តទត្ថមេវ បវត្តិ អត្ថន្តរសព្ភាវតោ។ អយំ បន តទត្ថា ឯវាតិ ឯតិស្សា តទត្ថតា វុត្តា។

អនុវិលោកយតោ យោ សម្មោធិតោ បុព្ពភាគេ តំតំបច្ចយុប្បន្នាវពោធសង្ខាតោ បុព្ពភាគបដិវេធោ បវត្តោ, តទនុសារេន តទនុគមេន ជរាមរណាទិកស្ស ជាតិអាទិការណំ យំ អធិគតំ, តស្ស សន្ទស្សនត្ថំ អយំ បដិលោមទេសនា បវត្តា។ អនុវិលោកយតោ បដិលោមទេសនា បវត្តាតិ វា សម្ពន្ធោ។ ទេសេន្តោបិ ហិ ភគវា កិច្ឆាបន្នំ លោកំ អនុវិលោកេត្វា បុព្ពភាគ...បេ.... សន្ទស្សនត្ថំ ទេសេសីតិ។ អាហារតណ្ហាទយោ បច្ចុប្បន្នទ្ធា, សង្ខារាវិជ្ជា អតីតទ្ធាតិ ឥមិនា អធិប្បាយេនាហ **“យាវ អតីតំ អទ្ធានំ អតិហរិត្វា”**តិ។ អាហារា វា តណ្ហាយ បភាវេតព្ពា អនាគតោ អទ្ធា, តណ្ហាទយោ បច្ចុប្បន្នោ , សង្ខារាវិជ្ជា អតីតោតិ។ បច្ចក្ខំ បន ផលំ ទស្សេត្វា តន្និទានទស្សនវសេន ផលការណបរម្បរទស្សនំ យុជ្ជតីតិ អាហារា បុរិមតណ្ហាយ ឧប្បាទិតា បច្ចុប្បន្នោ អទ្ធា, តណ្ហាទយោ អតីតោ, សង្ខារាវិជ្ជា តតោបិ អតីតតរោ សំសារស្ស អនាទិភាវទស្សនត្ថំ វុត្តោតិ។ **យាវ អតីតទ្ធាន**ន្តិ យាវ អតីតតរំ អទ្ធានន្តិ អត្ថោ យុត្តោតិ។ អាយតិំ បុនព្ភវាភិនិព្ពត្តិអាហារកា វា ចត្តារោ អាហារា “អាហារេតីតាហំ ន វទាមិ...បេ.... ឯវំ បន មំ អវទន្តំ យោ ឯវំ បុច្ឆេយ្យ ‘កិស្ស នុ ខោ, ភន្តេ, វិញ្ញាណាហារោ’តិ, ឯស កល្លោ បញ្ហោ, តត្រ កល្លំ វេយ្យាករណំ, វិញ្ញាណាហារោ អាយតិំ បុនព្ភវាភិនិព្ពត្តិយា”តិ (សំ. និ. ២.១២) វចនតោ, តំសម្បយុត្តត្តា ផស្សចេតនានំ, តប្បវត្តិហេតុត្តា ច កពឡីការាហារស្ស។ តេន ហិ ឧបត្ថម្ភិតរូបកាយស្ស, តញ្ច ឥច្ឆន្តស្ស កាមវិញ្ញាណាយូហនំ ហោតិ។ ភោជនញ្ហិ សទ្ធាទីនំ, រាគាទីនញ្ច ឧបនិស្សយោតិ វុត្តំ។ តស្មា តេ កម្មវដ្ដសង្គហិតា អាហារា បច្ចុប្បន្នោ អទ្ធាតិ ឥមស្មិំ បរិយាយេ បុរិមោយេវ អត្ថោ យុត្តោ។

អតីតទ្ធតោ បភុតិ “ឥតិ ខោ, ភិក្ខវេ, អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិអាទិនា (សំ. និ. ២.២) អតីតេ, តតោ បរញ្ច ហេតុផលបដិបាដិំ បច្ចក្ខភូតានំ អាហារានំ និទានទស្សនវសេន អារោហិត្វា និវត្តនេន វិនា អពុជ្ឈន្តានំ តំសន្ទស្សនត្ថំ សា អយំ ទេសនា បវត្តាតិ អត្ថោ។ **អនាគតទ្ធហេតុសមុដ្ឋានតោ បភុតី**តិ អនាគតស្ស ភវស្ស ហេតុភូតានំ ធម្មានំ ឧប្បត្តិតោ បដ្ឋាយ។ **អនាគតទ្ធសន្ទស្សនត្ថ**ន្តិ អនាគតទ្ធុនោ អប្បដិវិជ្ឈន្តានំ អបស្សន្តានំ បច្ចក្ខំ បច្ចុប្បន្នំ ហេតុំ ទស្សេត្វា ហេតុផលបរម្បរាយ តស្ស សន្ទស្សនត្ថន្តិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច អាទិតោ បដ្ឋាយ យាវ បរិយោសានា, បរិយោសានតោ ច បដ្ឋាយ យាវ អាទិ បវត្តា ទេសនា ទ្វាទសង្គា, តតោ ឯវ តិសន្ធិចតុសង្ខេបា។ មជ្ឈតោ បដ្ឋាយ យាវ អាទិ បវត្តា ទេសនា អដ្ឋង្គា ទ្វិសន្ធិ តិសង្ខេបា។ មជ្ឈតោ បន បដ្ឋាយ យាវ បរិយោសានា បវត្តា ទេសនា ឆឡង្គា ទ្វិសន្ធិ តិសង្ខេបា។ “សំយោជនិយេសុ, ភិក្ខវេ, ធម្មេសុ អស្សាទានុបស្សិនោ វិហរតោ តណ្ហា បវឌ្ឍតិ, តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទាន”ន្តិអាទិនា (សំ. និ. ២.៥៣, ៥៧) មជ្ឈតោ បដ្ឋាយ យាវ បរិយោសានា បវត្តា ទេសនា ឯកសន្ធិ ទ្វិសង្ខេបា។ ឯវំ អយំ អនេកង្គា ឯវ បដិច្ចសមុប្បាទទេសនា អាគតា។ ឯកង្គវសេនាបិ ច បដិច្ចសមុប្បាទទេសនា លព្ភតេវ។ យថាហ –

“តត្រ, ភិក្ខវេ, សុតវា អរិយសាវកោ បដិច្ចសមុប្បាទំយេវ សាធុកំ យោនិសោ មនសិ ករោតិ ‘ឥតិ ឥមស្មឹ សតិ ឥទំ ហោតិ, ឥមស្សុប្បាទា ឥទំ ឧប្បជ្ជតិ។ ឥមស្មឹ អសតិ ឥទំ ន ហោតិ, ឥមស្ស និរោធា ឥទំ និរុជ្ឈតី’តិ។ សុខវេទនិយំ, ភិក្ខវេ, ផស្សំ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ សុខវេទនា”តិ (សំ. និ. ២.៦២) –

អាទិ។ ឯត្ថ ហិ “ផស្សបច្ចយា”តិ ឯត្តកោ ឯវ បដិច្ចសមុប្បាទោ វុត្តោ។ តេនេតំ វិញ្ញាយតិ “ឯកង្គ បដិច្ចសមុប្បាទោ”តិ។

តត្ថ **ឥមស្មឹ សតិ ឥទំ ហោតី**តិ ឥមស្មឹ អវិជ្ជាទិកេ បច្ចយេ សតិ ឥទំ សង្ខារាទិកំ ផលំ ហោតិ។ **ឥមស្សុប្បាទា ឥទំ ឧប្បជ្ជតី**តិ ឥមស្ស អវិជ្ជាទិកស្ស បច្ចយស្ស ឧប្បាទា ឥទំ សង្ខារាទិកំ ផលំ ឧប្បជ្ជតីតិ អត្ថោ។ **ឥមស្មឹ អសតិ ឥទំ ន ហោតិ, ឥមស្ស និរោធា ឥទំ និរុជ្ឈតី**តិ អវិជ្ជាទីនំ អភាវេ សង្ខារាទីនំ អភាវស្ស, អវិជ្ជាទីនំ និរោធា សង្ខារាទីនំ និរោធស្ស ច វចនេន បុរិមស្មឹ បច្ចយលក្ខណេ និយមោ ទស្សិតោ ហោតិ “ឥមស្មឹ សតិ ឯវ, ន អសតិ, ឥមស្ស ឧប្បាទា ឯវ, ន និរោធា”តិ។ តេនេតំ លក្ខណំ អន្តោគធនិយមំ ឥធ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

និរោធោតិ ច អវិជ្ជាទីនំ វិរាគាធិគមេន អាយតឹ អនុប្បាទោ អប្បវត្តិ។ តថា ហិ វុត្តំ “អវិជ្ជាយត្វេវ អសេសវិរាគនិរោធា”តិអាទិ (មហាវ. ១; ឧទា. ៣)។ និរោធវិរោធី ច ឧប្បាទោ, យេន សោ ឧប្បាទវិរោធិភាវេន វុត្តោ “ឥមស្ស និរោធា ឥទំ និរុជ្ឈតី”តិ, តេនេតំ ទស្សេតិ “អនិរោធោ ឧប្បាទោ នាម, សោ ចេត្ថ អត្ថិភាវោតិបិ វុច្ចតី”តិ។ “ឥមស្មឹ សតិ ឥទំ ហោតី”តិ ឥទមេវ ហិ លក្ខណំ បរិយាយន្តរេន “ឥមស្សុប្បាទា ឥទំ ឧប្បជ្ជតី”តិ វទន្តេន បរេន បុរិមំ វិសេសិតំ ហោតិ, តស្មា ន ធរមានតំយេវ សន្ធាយ “ឥមស្មឹ សតី”តិ វុត្តំ, អថ ខោ មគ្គេន អនិរុទ្ធភាវញ្ចាតិ វិញ្ញាយតិ។ យស្មា ច “ឥមស្មឹ អសតិ ឥទំ ន ហោតិ, ឥមស្ស និរោធា ឥទំ និរុជ្ឈតី”តិ (ឧទា. ២) ទ្វិធាបិ ឧទ្ទិដ្ឋលក្ខណស្ស និរោធស្ស និទ្ទេសំ វទន្តេន “អវិជ្ជាយត្វេវ អសេសវិរាគនិរោធា សង្ខារនិរោធោ”តិអាទិនា (មហាវ. ១; ឧទា. ៣) និរោធោ ឯវ វុត្តោ, តស្មា នត្ថិភាវោបិ និរោធោ ឯវាតិ នត្ថិភាវវិរុទ្ធោ អត្ថិភាវោ អនិរោធោតិ ទស្សិតំ ហោតិ។ តេន អនិរោធសង្ខាតេន អត្ថិភាវេន ឧប្បាទំ វិសេសេតិ។ តតោ ន ឥធ អត្តលាភមត្តំ ឧប្បាទោតិ អធិប្បេតោ, អថ ខោ អនិរោធសង្ខាតោ អត្ថិភាវោ ចាតិ អយមត្ថោ វិភាវិតោតិ ឯវមេតំ លក្ខណទ្វយវចនំ អញ្ញមញ្ញំ វិសេសនវិសេសិតព្ពភាវេន សាត្ថកន្តិ វេទិតព្ពំ។

កោ បនាយំ អនិរោធោ នាម, យោ អត្ថិភាវោ, ឧប្បាទោតិ ច វុច្ចតីតិ? អប្បហីនភាវោ, អនិព្ពត្តិតផលតាប្បហីនារហតាហិ ផលុប្បាទនារហតា ច។ យេ តេហិ បហាតព្ពា អកុសលា ធម្មា, តេសំ អរិយមគ្គេន អសមុគ្ឃាតិតភាវោ, យេ បន ន បហាតព្ពា កុសលាព្យាកតា ធម្មា, យានិ តេសុ សំយោជនានិ អខីណាសវានំ, តេសំ អបរិក្ខីណតា ច។ អសមុគ្ឃាតិតានុសយតាយ ហិ សសំយោជនាខន្ធប្បវត្តិ បដិច្ចសមុប្បាទោ។ តថា ហិ វុត្តំ –

“យាយ ច, ភិក្ខវេ, អវិជ្ជាយ និវុតស្ស ពាលស្ស, យាយ ច តណ្ហាយ សម្បយុត្តស្ស អយំ កាយោ សមុទាគតោ, សា ចេវ អវិជ្ជា ពាលស្ស អប្បហីនា, សា ច តណ្ហា អបរិក្ខីណា។ តំ កិស្ស ហេតុ? ន, ភិក្ខវេ, ពាលោ អចរិ ព្រហ្មចរិយំ សម្មា ទុក្ខក្ខយាយ, តស្មា ពាលោ កាយស្ស ភេទា កាយូបគោ ហោតិ, សោ កាយូបគោ សមានោ ន បរិមុច្ចតិ ជាតិយា ជរាមរណេនា”តិ (សំ. និ. ២.១៩) –

អាទិ។ ខីណសំយោជនានំ បន អវិជ្ជាយ អភាវតោ សង្ខារានំ, តណ្ហុបាទានានំ អភាវតោ ឧបាទានភវានំ ន សម្ភវោតិ វដ្ដស្ស ឧបច្ឆេទោ បញ្ញាយតិ។ តេនេវាហ –

“ឆន្នំត្វេវ, ផគ្គុន, ផស្សាយតនានំ អសេសវិរាគនិរោធា ផស្សនិរោធោ, ផស្សនិរោធា វេទនានិរោធោ”តិ (សំ. និ. ២.១២) –

អាទិ។ ន ហិ អគ្គមគ្គាធិគមតោ ឧទ្ធំ យាវ បរិនិព្ពានា សឡាយតនាទីនំ អប្បវត្តិ, អថ ខោ នត្ថិតា, និរោធសទ្ទវចនីយតា, ខីណសំយោជនតាតិ និរោធោ វុត្តោ។ អបិច ចិរកតម្បិ កម្មំ អនិព្ពត្តិតផលតាយ, អប្បហីនារហតាយ ច ផលារហំ សន្តំ ឯវ នាម ហោតិ, ន និព្ពត្តិតផលំ, នាបិ បហីនារហន្តិ ផលុប្បត្តិបច្ចយានំ អវិជ្ជាសង្ខារាទីនំ វុត្តនយេន ផលារហភាវោ អនិរោធោតិ វេទិតព្ពំ។ ឯវំ អនិរុទ្ធភាវេនេវ ហិ យេន វិនា ផលំ ន សម្ភវតិ, តំ ការណំ អតីតាទិបិ “ឥមស្មឹ សតី”តិ ឥមិនា វចនេន វុត្តំ។ តតោ ឯវ ច អវុសិតព្រហ្មចរិយស្ស អប្បវត្តិធម្មតំ អនាបន្នោ បច្ចយុប្បាទោ កាលភេទំ អនាមសិត្វា អនិវត្តិតាយ ឯវ “ឥមស្សុប្បាទា”តិ វុត្តោ។ អថ វា អវសេសបច្ចយសមវាយេ អវិជ្ជមានស្សាបិ វិជ្ជមានស្ស វិយ បគេវ វិជ្ជមានស្ស យា ផលុប្បត្តិអភិមុខតា, សា “ឥ

មស្សុប្បាទា”តិ វុត្តំ។ តទា ហិ តតោ ផលំ ឧប្បជ្ជតីតិ តទវត្ថំ ការណំ ផលស្ស ឧប្បាទនភាវេន ឧបដ្ឋិតំ ឧប្បតិតំ នាម ហោតិ, ន វិជ្ជមានម្បិ អតទវត្ថន្តិ តទវត្ថតា ឧប្បាទោតិ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ “**សតី**”តិ ឥមិនា វិជ្ជមានតាមត្តេន បច្ចយភាវំ វទន្តោ អព្យាបារតំ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស ទស្សេតិ។ **ឧប្បាទា**តិ ឧប្បត្តិធម្មតំ, អសព្ពកាលភាវិតំ, ផលុប្បត្តិអភិមុខតញ្ច ទីបេន្តោ អនិច្ចតំ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស ទស្សេតិ។ “សតិ, ន អសតិ, ឧប្បាទា, ន និរោធា”តិ បន ហេតុអត្ថេហិ ភុម្មនិស្សក្កវចនេហិ សមត្ថិតំ និទាន សមុទយជាតិបភវភាវំ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស ទស្សេតិ។ ហេតុអត្ថតា ចេត្ថ ភុម្មវចនេ យស្ស ភាវេន តទវិនាភាវិផលស្ស ភាវោ លក្ខីយតិ, តត្ថ បវត្តិយា វេទិតព្ពា, យថា អធនានំ ធនេ អននុប្បទីយមានេ ទាលិទ្ទិយំ វេបុល្លមគមាសិ (ទី. និ. ៣.៩១), និព្ពុន្ទេ សស្សេ សុភិក្ខំ ជាយតីតិ ច។ និស្សក្កវចនស្សាបិ ហេតុអត្ថតា ផលស្ស បភវេ បកតិយញ្ច បវត្តិយា, យថា “កលលា ហោតិ អព្ពុទំ, អព្ពុទា ជាយតេ បេសី”តិ (សំ. និ. ១.២៣៥; កថា. ៦៩២), “ហិមវតា គង្គា បភវតិ, សិង្គតោ សរោ ជាយតី”តិ ច។ អវិជ្ជាទិភាវេន ច តទវិនាភាវិ សង្ខារាទិភាវោ លក្ខីយតិ, អវិជ្ជាទីហិ ច សង្ខារាទយោ បភវន្តិ, បករីយន្តិ ចាតិ តេសំ បភវោ, បកតិ ច, តស្មា តទត្ថទីបនត្ថំ “ឥមស្មិំ សតិ ឥមស្សុប្បាទា”តិ ហេតុអត្ថា ភុម្មនិស្សក្កនិទ្ទេសា កតា។

យស្មា ចេត្ថ “ឥមស្មិំ សតិ ឥទំ ហោតិ, ឥមស្សុប្បាទា ឥទំ ឧប្បជ្ជតី”តិ សង្ខេបេន ឧទ្ទិដ្ឋស្ស បដិច្ចសមុប្បាទស្ស “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិអាទិកោ និទ្ទេសោ, តស្មា យថាវុត្តោ អត្ថិភាវោ, ឧប្បាទោ ច តេសំ តេសំ បច្ចយុប្បន្នធម្មានំ បច្ចយភាវោតិ វិញ្ញាយតិ។ ន ហិ អនិរុទ្ធតាសង្ខាតំ អត្ថិភាវំ, ឧប្បាទញ្ច អនិវត្ត សភាវតាសង្ខាតំ, ឧទយាវត្ថតាសង្ខាតំ វា “សតិយេវ, ន អសតិ, ឧប្បាទា ឯវ, ន និរោធា”តិ អន្តោគធ និយមេហិ វចនេហិ បកាសិតំ មុញ្ចិត្វា អញ្ញោ បច្ចយភាវោ នាម អត្ថិ, តស្មា យថាវុត្តោ អត្ថិភាវោ, ឧប្បាទោ ច បច្ចយភាវោតិ វេទិតព្ពោ។ យេបិ ហិ បដ្ឋានេ អាគតា ហេតុអាទយោ ចតុវីសតិ បច្ចយា, តេបិ ឯតស្សេវ បច្ចយភាវស្ស វិសេសាតិ វេទិតព្ពា។ តថា ឃ្វាយំ មូលហេតុនិទានសម្ភវបភវាទិបរិយាយេហិ , ឧប្បាទដ្ឋិតិ ប វត្តដ្ឋិតិ និមិត្តដ្ឋិតិ អាយូហនដ្ឋិតិ សំយោគដ្ឋិតិ បលិពោធដ្ឋិតីតិអាទិបរិយាយេហិ ច បកាសិតោ ការណត្ថោ, សោបិ ឯត្ថេវ អន្តោគធោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

៥៨៤. មូលការណសទ្ទំ អបេក្ខិត្វា **ន អការណ**ន្តិ នបុំសកនិទ្ទេសោ, អការណាតិ អត្ថោ។ អការណំ យទិ សិយា, សុត្តំ បដិពាហិតំ សិយាតិ ទស្សេន្តោ “**អាសវសមុទយា**”តិ សុត្តំ អាហរតិ។ **បរិយាយោ** ការណំ។ **វដ្ដកថាយ សីសភាវោ** វដ្ដហេតុនោ កម្មស្សាបិ ហេតុភាវោ។ តត្ថ ភវតណ្ហាយបិ ហេតុភូតា អវិជ្ជា, តាយ បដិច្ឆាទិតាទីនវេ ភវេ តណ្ហាយ ឧប្បជ្ជនតោ អវិជ្ជា វិសេសេន សីសភូតាតិ “**មូលការណ**”ន្តិ វុត្តា។

បុរិមាយ កោដិយា អបញ្ញាយមានាយ ឧប្បាទវិរហតោ និច្ចតំ គណ្ហេយ្យាតិ អាហ “**ឯវំ ចេតំ, ភិក្ខវេ, វុច្ចតី**”តិអាទិ។ តេន ឥតោ បុព្ពេ ឧប្បន្នបុព្ពតា នត្ថីតិ អបញ្ញាយនតោ បុរិមកោដិអបញ្ញាយនំ វុត្តន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ។

៥៨៥. អវិជ្ជាតណ្ហាហេតុក្កមេន ផលេសុ វត្តព្ពេសុ “**សុគតិទុគ្គតិគាមិនោ**”តិ វចនំ សទ្ទលក្ខណាវិរោធនត្ថំ។ បូជិតស្ស ហិ ទ្វន្ទេ បុព្ពនិបាតោ។ សរវា កិរ មំសស្ស អដ្ឋិនា អលគ្គនត្ថំ បុនប្បុនំ តាបេត្វា កោដ្ដេត្វា ឧណ្ហោទកំ បាយេត្វា វិរិត្តំ សូនំ អដ្ឋិតោ មុត្តមំសំ គាវិំ មារេន្តិ។ តេនាហ “**អគ្គិសន្តាបា**”តិអាទិ។ តត្ថ យថា វជ្ឈគាវី ច អ វិជ្ជាភិភូតតាយ យថាវុត្តំ ឧណ្ហោទកបានំ អារភតិ, ឯវំ បុថុជ្ជនោ យថាវុត្តំ ទុគ្គតិគាមិកម្មំ។ យថា បន សា ឧណ្ហោទកបានេ អាទីនវំ ទិស្វា តណ្ហាវសេន សីតុទកបានំ អារភតិ, ឯវំ បុថុជ្ជនោ អវិជ្ជាយ នាតិពលវភាវតោ ទុគ្គតិគាមិកម្មេ អាទីនវំ ទិស្វា តណ្ហាវសេន សុគតិគាមិកម្មំ អារភតិ។ ទុក្ខេ ហិ អវិជ្ជំ តណ្ហា អនុវត្តតិ, សុខេ តណ្ហំ អវិជ្ជាតិ។

៥៨៦. **តត្ថចិ** សុត្តេ។ **ឯកធម្មមូលិកំ ទេសន**ន្តិ អវិជ្ជាតណ្ហាសុ ឯកោយេវ ធម្មោ មូលំ ឯតិស្សាតិ ឯកធម្ម មូលិកា, តំ, តត្ថ ឯកំ ឯវ ធម្មំ មូលំ កត្វា បដិច្ចសមុប្បាទទេសនំ ទេសេតីតិ អត្ថោ។ ឧបនិសីទតិ ផលំ ឯត្ថាតិ ឧបនិសា, ការណំ, អវិជ្ជា ឧបនិសា ឯតេសន្តិ **អវិជ្ជូបនិសា។ អស្សាទានុបស្សិនោ**តិ ឧបាទានិយេសុ តេភូមកធម្មេសុ វិសយភូតេសុ អស្សាទេតព្ពតោ អស្សាទសញ្ញិតំ សុខសោមនស្សំ អនុបស្សនសីលស្ស។ អប្បហីនាវិជ្ជតាយ ពាលលក្ខណយោគេន **ពាលស្ស។ ឯវ**ន្តិ អវិជ្ជានិវុតត្តា, តណ្ហាសំយុត្តត្តា ច។ **អយំ កាយោ**តិ អយំ មមញ្ចេវ តុម្ហាកញ្ច បច្ចក្ខភូតោ សវិញ្ញាណកកាយោ ខន្ធបញ្ចកំ។ “សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ”តិ (មហាវ. ១; ឧទា. ១) វចនតោ ផស្សការណញ្ចេតំ វុច្ចតីតិ អាយតនច្ឆក្កំ វា។ **សមុទាគតោ**តិ ឧប្បន្នោ។ **ពហិទ្ធា ច នាម រូប**ន្តិ ពហិទ្ធា សវិញ្ញាណកកាយោ ខន្ធបញ្ចកំ, សឡាយតនានិ វា។ **ឥត្ថេត**ន្តិ ឥត្ថំ ឯតំ។ អត្តនោ ច បរេសញ្ច បញ្ចក្ខន្ធា ទ្វាទសាយតនានិ ទ្វារាលម្ពនភាវេន វវត្ថិតានិ **ទ្វយំ** នាមាតិ អត្ថោ។ **ទ្វយំ បដិច្ច ផស្សោ**តិ អញ្ញត្ថ

ចក្ខុរូបាទីនិ ទ្វយានិ បដិច្ច ចក្ខុសម្ផស្សាទយោ វុត្តា, ឥធ បន អជ្ឈត្តិកពាហិរានិ អាយតនានិ, មហាទ្វយំ នាម កិរេតន្តិ វុត្តំ។ អយមេត្ថ អធិប្បាយោ – អញ្ញត្ថ “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ”តិអាទិនា (ម. និ. ១.២០៤, ៤០០; ៣.៤២១, ៤២៥, ៤២៦; សំ. និ. ២.៤៤; ៤.៦០; កថា. ៤៦៥) ចក្ខុ ចេវ រូបា ច...បេ.... មនោ ចេវ ធម្មា ចាតិ វុត្តានិ ទ្វយានិ បដិច្ច ចក្ខុសម្ផស្សាទយោ វុត្តា។ ឥធ បន “អយញ្ចេវ កាយោ”តិ ចក្ខាទិនិស្សយេ សេសធម្មេ ចក្ខាទិនិស្សិតេ ឯវ កត្វា វុត្តំ ចក្ខាទិកាយំ ឯកត្តេន “អជ្ឈត្តិកាយតន”ន្តិ គហេត្វា, “ពហិទ្ធា ច នាមរូប”ន្តិ វុត្តំ រូបាទិអារម្មណំ ឯកត្តេនេវ “ពាហិរាយតន”ន្តិ តានិ អជ្ឈត្តិកពាហិរានិ អាយតនានិ បដិច្ច ផស្សោ វុត្តោ, តស្មា មហាទ្វយមេតន្តិ។

ឯវញ្ច កត្វា អត្តនោ ច បរស្ស ច បញ្ចហិ ខន្ធេហិ, ឆហិ អាយតនេហិ ចាតិ អយមត្ថោ ទីបេតព្ពោវាតិ វុត្តំ។ “អយំ កាយោ”តិ ហិ វុត្តានិ សនិស្សយានិ ចក្ខាទីនិ អត្តនោ បញ្ចក្ខន្ធា, “ពហិទ្ធា នាមរូប”ន្តិ វុត្តានិ រូបាទីនិ បរេសំ។ តថា អយំ កាយោ អត្តនោ ឆ អជ្ឈត្តិកានិ អាយតនានិ, ពហិទ្ធា នាមរូបំ បរេសំ ពាហិរានីតិ។ អញ្ញថា អជ្ឈត្តិកាយតនមត្តេ ឯវ “អយំ កាយោ”តិ វុត្តេន អជ្ឈត្តិកាយតនានេវ អត្តនោ បញ្ចក្ខន្ធា ហោន្តីតិ អត្តនោ ច បរេសញ្ច បញ្ចហិ ខន្ធេហិ ទីបនា ន សម្ភវេយ្យាតិ។ **សឡេវាយតនានី**តិ សឡេវ ផស្សការណានិ, យេហិ ការណភូតេហិ អាយតនេហិ ឧប្បន្នេន ផស្សេន ផុដ្ឋោ ពាលោ សុខទុក្ខំ បដិសំវេទេតិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន “ឯតេសំ វា អញ្ញតរេន។ អវិជ្ជានីវរណស្ស, ភិក្ខវេ, បណ្ឌិតស្ស តណ្ហាយ សម្បយុត្តស្សា”តិអាទិ (សំ. និ. ២.១៩) យោជេតព្ពំ។ ឥមស្មិញ្ហិ សុត្តេ សង្ខារេ អវិជ្ជាតណ្ហានិស្សិតេ ឯវ កត្វា កាយគ្គហណេន វិញ្ញាណនាមរូបសឡាយតនានិ គហេត្វា តស្មិំ កាយេ សឡាយតនានំ ផស្សំ តំនិស្សិតមេវ កត្វា វេទនាយ វិសេសបច្ចយភាវំ ទស្សេន្តេន ភគវតា ពាលបណ្ឌិតានំ អតីតទ្ធាវិជ្ជាតណ្ហាមូលកោ វេទនាន្តោ បដិច្ចសមុប្បាទោ ទស្សិតោ។ បុន ច ពាលបណ្ឌិតានំ វិសេសំ ទស្សេន្តេន –

> “យាយ ច, ភិក្ខវេ, អវិជ្ជាយ និវុតស្ស ពាលស្ស, យាយ ច តណ្ហាយ សម្បយុត្តស្ស អយំ កាយោ សមុទាគតោ, សា ចេវ អវិជ្ជា ពាលស្ស អប្បហីនា, សា ច តណ្ហា អបរិក្ខីណា។ តំ កិស្ស ហេតុ? ន, ភិក្ខវេ, ពាលោ អចរិ ព្រហ្មចរិយំ សម្មា ទុក្ខក្ខយាយ។ តស្មា ពាលោ កាយស្ស ភេទា កាយូបគោ ហោតិ, សោ កាយូបគោ សមានោ ន បរិមុច្ចតិ ជាតិយា...បេ.... ទុក្ខស្មាតិ វទាមី”តិ (សំ. និ. ២.១៩) –

វេទនាបភវំ សាវិជ្ជំ តណ្ហំ ទស្សេត្វា, ឧបាទានភវេ ច តន្និស្សិតេ កត្វា “កាយូបគោ ហោតី”តិអាទិនា ជាតិអាទិកេ ទស្សេន្តេន បច្ចុប្បន្នហេតុសមុដ្ឋានតោ បភុតិ ឧភយមូលវសេន បដិច្ចសមុប្បាទោ វុត្តោ, តព្ពិបរិយាយេន ច បណ្ឌិតស្ស បច្ចុប្បន្នហេតុបរិក្ខយតោ បភុតិ ឧភយមូលកោ បដិលោមបដិច្ចសមុប្បាទោតិ។

៥៨៧. **បូរេតុ**ន្តិ វឌ្ឍេតុំ, ឧបចិនិតុន្តិ អត្ថោ។ ទុគ្គតិគាមិកម្មស្ស វិសេសបច្ចយត្តា អវិជ្ជា **“អវិន្ទិយំ វិន្ទតី”**តិ វុត្តា, តថា វិសេសបច្ចយោ វិន្ទិយស្ស ន ហោតីតិ **“វិន្ទិយំ ន វិន្ទតី”**តិ ច។ អត្ថនិស្សិតានិ កត្វា ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ បវត្តនំ ឧប្បាទនំ **អាយតនំ**។ សម្មោហភាវេនេវ អនភិសមយភូតត្តា **អវិទិតំ** អញ្ញាតំ **ករោតិ**។ **អន្តវិរហិតេ ជវាបេតី**តិ វណ្ណាគមវិបរិយាយវិការវិនាសធាតុអត្ថវិសេសយោគេហិ បញ្ចវិធស្ស និរុត្តិលក្ខណស្ស វសេន អ-ការ វិ-ការ ជ-ការេ គហេត្វា អញ្ញេសំ វណ្ណានំ លោបំ, ជ-ការស្ស ច ទុតិយស្សាគមំ កត្វា **“អវិជ្ជា”**តិ វុត្តំ។ ព្យញ្ជនត្ថំ វត្វា សភាវត្ថំ ទស្សេតុំ **“អបិចា”**តិអាទិ វុត្តំ។ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ វត្ថារម្មណានិ “ឥទំ វត្ថុ, ឥទំ អារម្មណ”ន្តិ អវិជ្ជាយ ញាតុំ ន សក្កាតិ អវិជ្ជា តប្បដិច្ឆាទិកា វុត្តា។ វត្ថារម្មណសភាវឆាទនតោ ឯវ អវិជ្ជាទីនំ បដិច្ចសមុប្បាទភាវស្ស, ជរាមរណាទីនំ បដិច្ចសមុប្បន្នភាវស្ស ច ឆាទនតោ បដិច្ចសមុប្បាទបដិច្ចសមុប្បន្នច្ឆាទនំ វេទិតព្ពំ។

អបច្ចក្ខិត្វាតិ បច្ចក្ខានំ អកត្វា អបដិក្ខិបិត្វា។ **ឧបការកដ្ឋោ បច្ចយដ្ឋោ** យថា បិណ្ឌបាតាទិ សរីរស្ស។

សង្ខតមភិសង្ខរោន្តីតិ យថា សង្ខតំ ហោតិ, ឯវំ អភិសង្ខរោន្តិ។ សង្ខារសទ្ទគ្គហណេន អាគតា សង្ខារា **សង្ខារសទ្ទេន អាគតសង្ខារា**។ យទិបិ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារាបិ សង្ខារសទ្ទេន អាគតា, តេ បន ឥមិស្សា ទេសនាយ បធានាតិ វិសុំ វុត្តា, តស្មា **“ទុវិធា”**តិ ឯត្ថ សង្ខារសទ្ទេន អាគតសង្ខារេសុ អភិសង្ខរណកសង្ខារំ វជ្ជេត្វា តទញ្ញេ សង្ខារសទ្ទេន អាគតសង្ខារា យោជេតព្ពា។ **សង្ខារសទ្ទេន អាគតសង្ខារា**តិ វា សមុទាយោ វុត្តោ។ តទេកទេសា ច ឥធ វណ្ណេតព្ពភាវេន គហិតា អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, តស្មា វណ្ណេតព្ពសព្ពសង្គាហកវសេន ទុវិធតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ “បឋមំ និរុជ្ឈតិ វចីសង្ខារោ”តិអាទិនា (ម. និ. ១.៤៦៤) វិតក្កវិចារអស្សាសបស្សាសសញ្ញាវេទនាវចីសង្ខារាទយោ វុត្តា, ន អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារេសុ វុត្តា កាយសញ្ចេតនាទយោ។

សង្ខតសង្ខារា នាម យថាសកំ បច្ចយេហិ សង្ខតត្តា។ សតិបិ បច្ចយនិព្ពត្តានំ សព្ពេសម្បិ សង្ខតភាវេ “មមេតំ ផល”ន្តិ តត្ថាភិមុខេន វិយ កម្មុនា និព្ពត្តិតត្តា តេភូមកវិបាកកដត្តារូបេសុ សាតិសយោ សង្ខតភាវោតិ អធិប្បាយេន **អដ្ឋកថាយំ** (វិសុទ្ធិ. ២.៥៨៧) កម្មនិព្ពត្តានំ អភិសង្ខតសង្ខារតា វុត្តា។ **បាឡិយំ** បន តថា អាគតដ្ឋានស្ស អភាវតោ **“តេបិ ...បេ.... ឯត្ថេវ សង្គហំ គច្ឆន្តី”**តិ វុត្តំ។ **អនិច្ចា វត សង្ខារា**តិ វុត្តា ឧភុអាទិសមុដ្ឋានាបិ សព្ពធម្មា។ **អភិសង្ខរណកសង្ខារោតិ វុច្ចតិ** អត្តនោ ផលស្ស អភិសង្ខរណតោ។ កាយបយោគសមុដ្ឋាបនវីរិយំ **កាយិកវីរិយំ។ អភិសង្ខារស្សា**តិ បយោគវេគស្ស។

វាចំ សង្ខរោតីតិ **វចីសង្ខារោ**។ កាយេន សង្ខរីយតីតិ **កាយសង្ខារោ**។ ចិត្តេន សង្ខរីយតិ, ចិត្តំ វា សង្ខរោតីតិ **ចិត្តសង្ខារោ**។ សង្ខេបតោ បន សព្ពេបិ យថារហំ សង្ខរោន្តិ, សង្ខរីយន្តីតិ ច សង្ខារាតិ វេទិតព្ពា។ **វុត្ត**ន្តិ សង្ខារដ្ឋបច្ចយដ្ឋាទិមាហ។

នមតីតិ ឯកន្តសារម្មណតាយ អារម្មណាភិមុខំ នមតិ។ **បរិតស្សតី**តិ បិបាសតិ, តណ្ហាបរិតាបតាយ វា វិចលតិ។ **ឧបាទិយតី**តិ ទឡ្ហំ អាទិយតិ។ **ភវតី**តិ ឧបបត្តិភវំ សន្ធាយាហ។ **ភាវយតី**តិ កម្មភវំ។ ចុតិ ខន្ធានំ មរណន្តិ **“មរន្តិ ឯតេនា”**តិ វុត្តំ។ ទុក្ខា វេទនា ឧប្បាទទុក្ខា, ឋិតិទុក្ខាតិ ច កត្វា **“ទ្វេធា ខណតី”**តិ វុត្តំ។ **អាយាសោ** បរិស្សមោ វិសាទោ។

និទ្ទិដ្ឋនយទស្សនន្តិ យថានិទ្ទិដ្ឋវិធិសន្ទស្សនំ។ **កេវល**-សទ្ទោ អសម្មិស្សវាចកោ ច ហោតិ “កេវលា សាលយោ”តិអាទីសុ, និរវសេសវាចកោ ច “កេវលា អង្គមគធា”តិអាទីសុ, តស្មា ទ្វិធាបិ អត្ថំ វទតិ។ តត្ថ **អសម្មិស្សស្សា**តិ សុខរហិតស្ស។ ន ហិ ឯត្ថ កិញ្ចិ ឧប្បាទវយរហិតំ អត្ថិ។ **សកលស្សា**តិ សព្ពភវាទិគតស្ស, សព្ពកាលិកស្ស ច។

៥៨៨. “លក្ខណេកវិធាទិតោ”តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទោ បច្ចេកំ បរិសមាបេតព្ពោតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“លក្ខណាទិតោ”**តិ។ សម្បយុត្តេ, តំសមង្គិបុគ្គលេ វា សម្មោហយតីតិ **សម្មោហនរសា**។ អារម្មណសភាវស្ស ឆាទនំ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **ឆាទនបច្ចុបដ្ឋានា**។ “អាសវសមុទយា អវិជ្ជាសមុទយោ”តិ (ម. និ. ១.១០៣) វចនតោ **អាសវបទដ្ឋានា**។ បដិសន្ធិជននត្ថំ អាយូហន្តិ ព្យាបារំ ករោន្តីតិ **អាយូហនរសា**។ រាសិករណំ វា **អាយូហនំ**។ ចេតនាសភាវត្តា ចេតនា ហុត្វា គយ្ហតីតិ **ចេតនាបច្ចុបដ្ឋានា**។ នាមរូបស្ស បុរេចារិកភាវេន បវត្តតីតិ **បុព្ពង្គមរសំ**។ បុរិមភវេន សទ្ធិំ ឃដនំ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **បដិសន្ធិបច្ចុបដ្ឋានំ**។ វិញ្ញាណេន សហ, អញ្ញមញ្ញំ សម្បយុជ្ជតីតិ **សម្បយោគរសំ**។ សមំ បការេហិ យោគោ **សម្បយោគោ**។ វិសុំ អភាវោ **អវិនិព្ភោគោ**។ រូបំ សម្បយោគាភាវតោ វិកិរតីតិ **វិកិរណរសំ**។ តតោ ឯវ ហិ បិសិយមានា តណ្ឌុលាទយោ វិកិរន្តិ, ចុណ្ណីភូតា វិទ្ធំសន្តិ, នាមស្ស កទាចិ កុសលាទិភាវោបិ អត្ថីតិ តតោ វិសេសនត្ថំ **“អព្យាកតបច្ចុបដ្ឋាន”**ន្តិ វុត្តំ។ “អចេតនោ អព្យាកតោ”តិ (វិសុទ្ធិ. ១.៣១១; វិភ. អដ្ឋ. ១៧៣) ឯត្ថ វិយ អនារម្មណតា វា អព្យាកតតា ទដ្ឋព្ពា។ **អាយតនលក្ខណ**ន្តិ យដ្ឋនលក្ខណំ, អាយានំ តននលក្ខណំ វា។ ទស្សនស្ស យថាសកំ វិសយគ្គហណស្ស ករណតោ **ទស្សនរសំ**។ “ទស្សនាទិរស”ន្តិ បន **សម្មោហវិនោទនិយំ** វុត្តំ។ **វត្ថុទ្វារភាវបច្ចុបដ្ឋានំ** យថារហំ វិញ្ញាណមនោវិញ្ញាណធាតូនន្តិ អធិប្បាយោ។ វត្ថុគ្គហណញ្ចេត្ថ ចក្ខាទិបញ្ចកាបេក្ខំ។ អកុសលវិបាកុបេក្ខាយ អនិដ្ឋភាវតោ ទុក្ខេន, ឥតរាយ ឥដ្ឋភាវតោ សុខេន សង្គហិតត្តា **“សុខទុក្ខបច្ចុបដ្ឋានា”**តិ វុត្តំ។ ទុក្ខសមុទយត្តា **ហេតុលក្ខណា តណ្ហា**។ “តត្រតត្រាភិនន្ទិនី”តិ (ម. និ. ១.៩១, ៤៦០; សំ. និ. ៥.១០៨១; វិភ. ២០៣; មហាវ. ១៤) វចនតោ **អភិនន្ទនរសា**។ ចិត្តស្ស, បុគ្គលស្ស វា រូបាទីសុ អតិត្តភាវោ ហុត្វា គយ្ហតីតិ **អតិត្តភាវបច្ចុបដ្ឋានា។ អមុញ្ចនរសំ** តណ្ហាទិដ្ឋាភិនិវេសវសេន។ តណ្ហាទឡ្ហត្តំ ហុត្វា កាមុបាទានំ, សេសានិ ទិដ្ឋិ ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តីតិ **តណ្ហាទឡ្ហត្តទិដ្ឋិបច្ចុបដ្ឋានំ**។ កម្មុបបត្តិភវវសេន ភវស្ស លក្ខណាទយោ យោជេតព្ពា។

៥៨៩. **មោហាទិភាវតោ**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន អននុពោធាទីនំ សង្គហោ។ ទុក្ខាទីសុ អញ្ញាណវសេន **អប្បដិបត្តិ**, អសុភាទីសុ សុភាទិវិបល្លាសវសេន **មិច្ឆាបដិបត្តិ**។ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តវសេន វា **អប្បដិបត្តិ,** ទិដ្ឋិសម្បយុត្តវសេន **មិច្ឆាបដិបត្តិ។ ទ្វារារម្មណតោ**តិ ទ្វារតោ, អារម្មណតោ ច ឆសុ ទ្វារេសុ, ឆសុ អារម្មណេសុ ច បវត្តនតោ។ អយំ បន វិភាគោ ន អវិជ្ជាយ ឯវ, អញ្ញេសុបិ បដិច្ចសមុប្បាទង្គេសុ អរូបធម្មានំ លព្ភតីតិ អាហ **“សព្ពេសុបី”**តិ។

វិបាកធម្មធម្មាទិភាវតោតិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន នេវសេក្ខានាសេក្ខសំយោជនិយាទិភាវេ សង្គណ្ហាតិ។ **ចតុយោនិសំវត្តនតោ**តិ ចតុយោនិបរិយាបន្នត្តភាវនិព្ពត្តនតោ។

លោកិយវិភាគាទិភាវតោតិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន អព្យាកតសប្បច្ចយសង្ខតាទិភាវេ សង្គណ្ហាតិ។ **សហេតុកាហេតុកាទិតោ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន សសង្ខារាសង្ខារាទិភេទេ សង្គណ្ហាតិ។

កាមំ នាមរូបំ បច្ចុប្បន្នទ្វយសេន វុច្ចតិ, តថាបិ យថា បច្ចុប្បន្នំ, ឯវំ អតីតានាគតម្បីតិ អទ្ធទ្វយបរិយាបន្នស្សាបិ នយតោ គហេតព្ពត្តា វុត្តំ “**អតីតាទិតោ តិវិធ**”ន្តិ។

សញ្ញាតិសមោសរណដ្ឋានតោតិ វិញ្ញាណតំសម្បយុត្តធម្មានំ ឧប្បត្តិបវត្តិទេសភាវតោ។ “**ភូតប្បសាទវិញ្ញាណតោ**”តិ បាឋោ យុត្តោ។ “វិញ្ញាណាទិតោ”តិ បន បឋន្តិ។ ឯកសេសនយេន ពាហិរាយតនស្សាបិ សង្គហេ សតិ អាទិ-សទ្ទេន តស្ស សង្គហិតតា ទដ្ឋព្ពា។ **នោភយគោចរ**ន្តិ មនាយតនមាហ។ ន ហិ អរូបធម្មានំ ទេសវសេន អាសន្នតា, ទូរតា វា អត្ថិ អវិគ្គហត្តា, តស្មា មនាយតនស្ស គោចរោ មនាយតនំ សម្បត្តោ, អសម្បត្តោ វាតិ ន វុច្ចតិ។ **ផស្សាទីនម្បី**តិ ឯត្ថ ផស្សោ តាវ ផុសនសភាវតោ, លោកិយសាសវាទិភាវតោ ច ឯកវិធោ។ បដិឃសម្ផស្សអធិវចនសម្ផស្សភេទតោ, សហេតុកាទិភាវតោ ច ទុវិធោ។ ភវត្តយបរិយាបន្នតោ, វេទនាត្តយសម្បយោគតោ , អហេតុកទុហេតុកតិហេតុកតោ ច តិវិធោ។ យោនិគតិវសេន ចតុព្ពិធោ, បញ្ចវិធោ ច។

វេទនា អនុភវនលក្ខណតោ, លោកិយសាសវាទិភាវតោ ច ឯកវិធា។ បញ្ចទ្វារិកមនោទ្វារិកភេទតោ ទុវិធា។ សុខាទិភេទតោ តិវិធា។ យោនិគតិវសេន ចតុព្ពិធា, បញ្ចវិធា ច។ ឆឡារម្មណភេទតោ ឆព្ពិធា។

តណ្ហា លោភស្ស សមុទយភាវតោ ឯកវិធា។ ទុវិធា ទិដ្ឋិសម្បយុត្តវិប្បយុត្តភាវតោ។ តិវិធា កាមភវវិភវតណ្ហាភេទតោ។ ចតុព្ពិធា ចតុមគ្គបហេយ្យតោ។ បញ្ចវិធា រូបាភិនន្ទនាទិភាវតោ។ ឆព្ពិធា ឆតណ្ហាកាយភេទតោ។

ឧបាទានំ ឯកវិធំ ទឡ្ហគ្គាហភាវតោ។ ទុវិធំ តណ្ហាទិដ្ឋិភេទតោ។ តិវិធំ ភវត្តយូបនិស្សយភាវតោ។ ចតុព្ពិធំ កាមុបាទានាទិភេទតោ។ បញ្ចវិធំ បញ្ចគតិសំវត្តនតោ។

ភវោ ឯកវិធោ លោកិយសាសវាទិភាវតោ។ ទុវិធោ កម្មូបបត្តិភេទតោ។ តិវិធោ កាមភវាទិភេទតោ។ ចតុព្ពិធោ ចតុរុបាទានបច្ចយតោ។ បញ្ចវិធោ បញ្ចគតិសំវត្តនតោ។ ឆព្ពិធោ កាមកម្មភវាទិភេទតោ។ សត្តវិធោ សត្តវិញ្ញាណដ្ឋិតិសង្គហតោ។ អដ្ឋវិធោ ចតុរុបាទានបច្ចយកម្មភវាទិភេទតោ។ នវវិធោ កាមភវាទិភេទតោ។

ជាតិ ឯកវិធា តត្ថ តត្ថ ភវេ បឋមាភិនិព្ពត្តិភាវតោ។ ទុវិធា រូបក្ខន្ធសង្ខារក្ខន្ធសង្គហតោ។ តិវិធា ភវត្តយបរិយាបន្នតោ។ យោនិគតិវសេន ចតុព្ពិធា, បញ្ចវិធា ច។ ឥមិនា នយេន ជរាមរណាទីនម្បិ ឯកវិធាទិភាវោ វេទិតព្ពោ។

៥៨០. សោកាទីនម្បិ គហិតត្តា អង្គពហុត្តប្បសង្គេ “ទ្វាទសេវា”តិ អង្គវវត្ថានំ វេទិតព្ពំ។ ន ហិ សោកាទយោ អង្គភាវេន វុត្តា, ផលេន បន ការណំ អវិជ្ជំ មូលង្គំ ទស្សេតុំ តេ វុត្តា។ ជរាមរណព្ភាហតស្ស ហិ ពាលស្ស តេ សម្ភវន្តីតិ សោកាទីនំ ជរាមរណការណតា វុត្តា, ន បន “កាយិកាយ ទុក្ខាយ វេទនាយ ផុដ្ឋោ”តិ ច សុត្តេ ជរាមរណនិមិត្តញ្ច ទុក្ខំ សង្គហិតន្តិ តំ តន្និមិត្តានំ ជរាមរណព្ភាហតស្ស សម្ភវេ សាធកភាវេន វុត្តំ។ យស្មា បន ជរាមរណេនេវ សោកាទីនំ ឯកសង្ខេបោ កតោ, តស្មា តេសំ ជាតិបច្ចយតា យុជ្ជតិ។ ជរាមរណបច្ចយភាវេ ហិ អវិជ្ជាយ ឯកសង្ខេបោ កាតព្ពោ សិយា។ ជាតិបច្ចយា បន ជរាមរណំ , សោកាទយោ ច សម្ភវន្តីតិ តត្ថ ជរាមរណំ ឯកន្តិកំ អង្គភាវេន គហិតំ។ សោកាទយោ បន រូបភវាទីសុ អភាវតោ អនេកន្តិកា កេវលំ បាកដេន ផលេន អវិជ្ជានិទស្សនត្ថំ គហិតា។ តេន អនាគតេ ជាតិយា សតិ តតោ បរាយ បដិសន្ធិយា ហេតុហេតុភូតា អវិជ្ជា ទស្សិតាតិ ភវចក្កស្ស អវិច្ឆេទោ ទស្សិតោ ហោតីតិ។ សុត្តញ្ច សោកាទីនំ អវិជ្ជា ការណន្តិ ឯតស្សេវ អត្ថស្ស សាធកំ ទដ្ឋព្ពំ, ន សោកាទីនំ ពាលស្ស ជរាមរណនិមិត្តតាមត្តស្ស។ “អស្សុតវា បុថុជ្ជនោ”តិ ហិ វចនេន អវិជ្ជា សោកាទីនំ ការណន្តិ ទស្សិតា, ន ច ជរាមរណនិមិត្តមេវ ទុក្ខំ ទុក្ខន្តិ។

អបរោ នយោ ជរាមរណម្បិ បច្ចយោ, អញ្ញថា ទ្វាទសង្គានិ ន បរិបូរេន្តិ។ កស្ស បន សោ បច្ចយោ? សោកាទីនំ។ យទិ ឯវំ កស្មា “ជរាមរណបច្ចយា សោកាទយោ សម្ភវន្តី”តិ អវត្វា “ជាតិបច្ចយា ជរាមរណំ, សោកាទយោ ច សម្ភវន្តី”តិ វុត្តន្តិ? យស្មា តទញ្ញេនបិ ទុក្ខធម្មេន ផុដ្ឋស្ស តេ សម្ភវន្តិ, តស្មា អប្បហីនសំយោជនស្សាបិ តេសំ តប្បច្ចយតា ន ឯកំសិកាតិ ជាតិបច្ចយតាវ វុត្តា។ អថ វា ជរាមរណគ្គហណេន

ឧបបត្តិភវោ សង្គហិតោ។ ឧបាទិន្នក្ខន្ធបរិបាកោ ហិ អាយុនោ សំហានិ, ឥន្ទ្រិយានំ បរិបាកោ ច ជរា, តេសញ្ច ភេទោ មរណន្តិ។ សតិ ច ឧបបត្តិភវេ តត្ថ កតុបចិតំ, បោរាណំ វា កម្មំ **កម្មភវោ,** កម្មាទិឧបដ្ឋានេ ចុតិអនន្តរំ បដិសន្ធី ជនេតីតិ **ឧបបត្តិភវោ** ជាតិយា បច្ចយោ, តស្មា ជរាមរណម្បិ ជាតិយា បច្ចយតាយ បដិច្ចសមុប្បាទោ។ យស្មា បន “ភវបច្ចយា ជាតី”តិ ឯត្ថេវ ឧបបត្តិភវស្ស ជាតិយា បច្ចយតា សង្គហិតា, តស្មា វុត្តបរិយាយសង្គហតោ ច “ជរាមរណបច្ចយា ជាតី”តិ ន វុត្តំ។ ឯវំ ជរាមរណស្សាបិ បច្ចយភាវសិទ្ធិតោ បដិច្ចសមុប្បាទតាតិ ទ្វាទសង្គតា វវត្ថិតាតិ វេទិតព្ពា។ តេនាហ **“ទ្វាទសេវា”**តិអាទិ។ **អយំ តាវា**តិ “ទេសនាភេទតោ”តិអាទិនា វុត្តំ អត្ថសំវណ្ណនំ សន្ធាយាហ។

អវិជ្ជាបច្ចយាសង្ខារបទកថាវណ្ណនា

៥៨១. អយំ បនាតិ ឥទានិ វក្ខមានំ។ “កតមា ច, ភិក្ខវេ, អវិជ្ជា ទុក្ខេ អញ្ញាណ”ន្តិអាទិនា (ម. និ. ១.១០៣) សុត្តន្តេសុ ចតុដ្ឋានិកា អវិជ្ជា វុត្តាតិ **“សុត្តន្តបរិយាយេនា”**តិ វុត្តំ។ **និក្ខេបកណ្ឌេ** (ធ. ស. ១១០៦) បន សុត្តន្តេសុ ចតូសុ ឋានេសុ កថិតាយ ឯវ អវិជ្ជាយ អដ្ឋសុ ឋានេសុ កិច្ចជាតិតោ កថិតត្តា តទត្ថវណ្ណនាវសេន វិភាវនំ កាតុំ **“អភិធម្មបរិយាយេនា”**តិ អារភិត្វា **“វុត្តញ្ហេត”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ អហាបេត្វា វិភជិតព្ពំ។ វិភជនញ្ហិ អភិធម្មបរិយាយោ។ “អដ្ឋសុ ឋានេសុ អញ្ញាណ”ន្តិ អានេត្វា តំ សម្ពន្ធិតព្ពំ។ **សេសដ្ឋានេសូ**តិ ទុក្ខសមុទយេសុ, បុព្ពន្តាទីសុ ច។ **អារម្មណវសេនា**តិ អារម្មណករណវសេនាបិ។ **ឥធា**តិ ឥមស្មឹ “ទុក្ខេ អញ្ញាណ”ន្តិអាទិកេ បាឋេ។ **សា**តិ អវិជ្ជា។ **ឧប្បន្នា**តិ អសម្ពូហតុប្បន្នា, បគេវ បច្ចុប្បន្នា។ “បដិច្ឆាទេត្វា”តិ ឯត្ថ វុត្តំ បដិច្ឆាទនាការំ ទស្សេតុំ **“យាថាវសរសលក្ខណំ បដិវិជ្ឈិតុំ ន ទេតី”**តិ វុត្តំ។ រសិតព្ពោ បដិវិជ្ឈិតព្ពោ សភាវោ រសោ, អត្តនោ រសោ សរសោ, យាថាវោ យថាភូតោ សរសោ យាថាវសរសោ, យោ “បីឡនដ្ឋោ”តិអាទិនា (បដិ. ម. ២.៨) វុត្តោ ទុក្ខសច្ចប្បភេទា ឯវ ច បុព្ពន្តាទយោ, សោ ឯវ លក្ខិតព្ពត្តា **យាថាវសរសលក្ខណំ**។ តំ **បដិវិជ្ឈិតុំ** បច្ចក្ខតោ ជានិតុំ **ន ទេតិ**។

តទុភយន្តិ បុព្ពន្តញ្ចេវ អបរន្តញ្ច អតីតំ, អនាគតញ្ច ខន្ធបញ្ចកំ។ បុព្ពន្តាបរន្តភាគវន្តតាយ វា បច្ចុប្បន្នទ្ធភូតោ មជ្ឈន្តោ បុព្ពន្តាបរន្តោ។ **អយំ អវិជ្ជា ឥមេ សង្ខារា**តិ ឥទប្បច្ចយតាបដិច្ចសមុប្បន្នធម្មេសុ បច្ចក្ខតោ ជាននាការទស្សនំ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតេសុ ទុក្ខាទីសុ។ យទិបិ អវិជ្ជា ទុក្ខាទីសុ អារម្មណករណវសេនបិ បវត្តតិ, យថា បន និរោធមគ្គេ អារម្មណំ កាតុំ អសក្កោន្តី តេ ជានិតុកាមស្ស តប្បដិច្ឆាទនវសេន, អនិរោធមគ្គេសុ និរោធមគ្គគ្គហណការណភាវេន ច បវត្តមានា តេ យាថាវតោ បដិវិជ្ឈិតុំ ន ទេតិ, ឯវំ ទុក្ខាទីសុបីតិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ វុត្តំ “បដិច្ឆាទនវសេនេវ ឥធាធិប្បេតា”តិ។ ទុក្ខាទិវិសយោ អន្ធតមករោ, លោភាទីនញ្ច អន្ធតមករានំ បច្ចយភូតោ អទស្សនាការោ **អញ្ញាណំ**។

៥៨២. បុញ្ញាទយោតិ បុញ្ញាភិសង្ខារាទយោ។ តត្ថ បុនាតិ អត្តនោ សន្តានំ អបុញ្ញផលតោ, ទុក្ខសំកិលេសតោ ច សោធេតីតិ បុញ្ញំ។ ហិតសុខជ្ឈាសយេន បុញ្ញំ ករោតីតិ តន្និប្ផាទនេន ការកស្ស អជ្ឈាសយំ បូរេតិ, បុជ្ជភវំ និព្ពត្តេតីតិ វា បុញ្ញំ។ ឥតិ បូរកោ, បុជ្ជនិព្ពត្តកោ ច និរុត្តិនយេន បុញ្ញន្តិ វេទិតព្ពោ។ បុញ្ញញ្ច សោ អត្តនោ ផលស្ស អភិសង្ខរណដ្ឋេន អភិសង្ខារោ ចាតិ **បុញ្ញាភិសង្ខារោ**។ បុញ្ញបដិបក្ខតោ អបុញ្ញន្តិ វុត្តវិបរិយាយេន **អបុញ្ញាភិសង្ខារោ** វេទិតព្ពោ។ សមាធិបច្ចនីកានំ អតិទូរតាយ ន ឥញ្ជតិ, អនិញ្ជញ្ច ភវំ អភិសង្ខរោតីតិ **អានេញ្ជាភិសង្ខារោ**។ កាយេន បវត្តិតោ, កាយតោ វា បវត្តោ, កាយស្ស វា សង្ខារោតិ **កាយសង្ខារោ**។ វចីចិត្តសង្ខារេសុបិ ឯសេវ នយោ។ តត្ថ បឋមត្តិកោ **បរិវីមំសនសុត្តា**ទិវសេន គហិតោ។ តត្ថ ហិ “បុញ្ញំ ចេ សង្ខារំ អភិសង្ខរោតិ, បុញ្ញូបគំ ហោតិ វិញ្ញាណ”ន្តិអាទិនា (សំ. និ. ២.៥១) អាគតំ។ ទុតិយត្តិកោ **វិភង្គសុត្ត**វសេន។ តត្ថ ហិ “តយោមេ, ភិក្ខវេ, សង្ខារា។ កតមេ តយោ? កាយសង្ខារោ វចីសង្ខារោ ចិត្តសង្ខារោ”តិ (សំ. និ. ២.២៨) វុត្តំ។

វិត្ថារតោ បនាតិអាទិ បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំ សរូបតោ, បភេទតោ ច វិភាវនំ។ **ភាវនាវសេនេវ បវត្តា,** ន ទានសីលវសេនាតិ តត្ថ លព្ភមានំ បុញ្ញកិរិយវត្ថុំ ទស្សេតិ។ ឯវញ្ច កត្វា អរូបាវចរចេតនាបិ **“ភាវនាវសេនេវ បវត្តា”**តិ វុត្តា។ យេ បន “ភាវនាវសេនេវា”តិ អវធារណេន អភិញ្ញាចេតនំ និវត្តេតីតិ វទន្តិ, តទយុត្តំ តាសម្បិ អវិជ្ជាបច្ចយតាយ វិយ បុញ្ញាភិសង្ខារភាវស្ស ច ឥច្ឆិតត្តា។ អញ្ញថា អភិញ្ញាចិត្តុប្បាទស្ស បុញ្ញកិរិយវត្ថូសុ អសង្គហោ ឯវ សិយា, ន ច យុត្តំ “កុសលញ្ច បុញ្ញកិរិយវត្ថុញ្ច ន ហោតី”តិ។ **បាណាតិបាតាទី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន នតទវសិដ្ឋអកុសលកម្មបថានំយេវ គហណំ, អថ ខោ អនវសេសអកុសលកម្មស្សាបិ គហណំ ទដ្ឋព្ពំ។

ឥតរេសុ បនាតិ កាយសង្ខារាទីសុ។ បុញ្ញាភិសង្ខារាទយោ បវត្តមានា ឥមេហិ ទ្វារេហិ បវត្តន្តីតិ **ទ្វារតោ បវត្តិទស្សនត្ថំ**។ “សមវីសតិ ចេតនា”តិ កស្មា វុត្តំ, យទិ កាយវចីវិញ្ញត្តិយោ សមុដ្ឋាបេន្តិយោ កុសលាកុសល

ចេតនា កាយសង្ខារោ, វចីសង្ខារោតិ ច វុច្ចន្តិ, ឯវំ សន្តេ អភិញ្ញាចេតនាយបិ កុសលាយ តថា បវត្តាយ វចីសង្ខារភាវោ វត្តព្ពោតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**អភិញ្ញាចេតនា**”តិអាទិ។ **ឯត្ថា**តិ កាយវចីសង្ខារគ្គហណេ, កាយវចីសញ្ចេតនាគ្គហណេ វា។ **ន គហិតា**តិ អដ្ឋកថាយំ ន គហិតា “អភិញ្ញាចេតនា វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ន ហោតី”តិ។ កស្មា បន ន ហោតិ, ននុ សាបិ កុសលា, វិបាកធម្មា ចាតិ? សច្ចមេតំ, អនុបច្ឆិន្នតណ្ហាវិជ្ជមានេ បន សន្តានេ សព្យាបារប្បវត្តិយា តស្សា កុសលតា, វិបាកធម្មតា ច វុត្តា, ន វិបាកុប្បាទនេន។ សា បន វិបាកំ ឧប្បាទេន្តី រូបាវចរមេវ ឧប្បាទេយ្យ។ ន ហិ អញ្ញភូមិកំ កម្មំ អញ្ញភូមិកំ វិបាកំ ឧប្បាទេតីតិ។ អត្តនា សទិសារម្មណំ តិដ្ឋានិកមេវ ច ឧប្បាទេយ្យ **ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ** រូបាវចរវិបាកស្ស កម្មសទិសារម្មណស្សេវ វុត្តត្តា។ ន ច រូបាវចរវិបាកោ បរិត្តាទិអារម្មណោ អត្ថិ, អភិញ្ញាចេតនា ច បរិត្តាទិអារម្មណាវ ហោតិ។ តស្មា វិបាកំ ន ឧប្បាទេតីតិ វិញ្ញាយតិ។ កសិណេសុ ច ឧប្បាទិតស្ស ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិស្ស អានិសំសភូតា អភិញ្ញា។ យថាហ “សោ ឯវំ សមាហិតេ ចិត្តេ”តិអាទិ (ទី. និ. ១.២៤៤-២៤៥; ម. និ. ១.៣៨៤-៣៨៦, ៤៣១-៤៣៣; បារា. ១២)។ តស្មា សមាធិផលសទិសា សា, ន ច ផលំ ទេតិ។ ទានសីលានិសំសភូតោ តស្មិំ ភវេ បច្ចយលាភោ វិយាតិ សាបិ វិបាកំ ន ឧប្បាទេតីតិ។

“**យថា ច អភិញ្ញាចេតនា, ឯវំ ឧទ្ធច្ចចេតនាបិ ន ហោតី**”តិ ឥទំ ឧទ្ធច្ចសហគតធម្មេ វិសុំ ឧទ្ធរិត្វា “តេសំ វិបាកេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧២៥) វុត្តត្តា វិចារេតព្ពំ។ សា បន វិចារណា ហេដ្ឋា ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនាយំ អកុសលកថាយំ វិចារិតា ឯវាតិ តត្ថ វិចារិតនយេនេវ វេទិតព្ពា។ អបិចេត្ថ យទេកេ វិភជ្ជ វទន្តិ, ទស្សនភាវនានំ អភាវេបិ យេសំ បុថុជ្ជនានំ, សេក្ខានញ្ច ទស្សនភាវនាហិ ភវិតព្ពំ, តេសំ តទុប្បត្តិកាលេ តេហិ បហាតុំ សក្កុណេយ្យា អកុសលា ទស្សនេន បហាតព្ពា, ភាវនាយ បហាតព្ពាតិ ច វុច្ចន្តិ។ បុថុជ្ជនានំ បន ភាវនាយ អភាវា ភាវនាយ បហាតព្ពចិន្តា នត្ថិ។ តេន តេសំ បវត្តមានា ទស្សនេន បហាតុំ អសក្កុណេយ្យាបិ ភាវនាយ បហាតព្ពាតិ ន វុច្ចន្តិ។ យទិ វុច្ចេយ្យុំ, ទស្សនេនបហាតព្ពា ភាវនាយបហាតព្ពានំ កេសញ្ចិ កេនចិ កទាចិ អារម្មណអារម្មណាធិបតិឧបនិស្សយបច្ចយេហិ បច្ចយោ ភវេយ្យុំ? ន ច បដ្ឋានេ ទស្សនេនបហាតព្ពា ភាវនាយបហាតព្ពានំ កេនចិ បច្ចយេន បច្ចយោតិ វុត្តា។ សេក្ខានំ បន វិជ្ជមានា ភាវនាយ បហាតុំ សក្កុណេយ្យាតិ ភាវនាយ បហាតព្ពា។ តេនេវ សេក្ខានំ ទស្សនេន បហាតព្ពា, ចត្តត្តា វន្តត្តា មុត្តត្តា បហីនត្តា បដិនិស្សដ្ឋត្តា ឧក្ខេដិតត្តា សមុក្ខេដិតត្តា អស្សាទិតព្ពា, អភិនន្ទិតព្ពា ច ន ហោន្តិ។ បហីនតាយ ឯវ សោមនស្សហេតុភូតា, អវិក្ខេបហេតុភូតា ច ន ទោមនស្សំ, ឧទ្ធច្ចញ្ច ឧប្បាទេន្តីតិ ន តេ តេសំ អារម្មណអារម្មណាធិបតិភាវំ, បកតូបនិស្សយភាវញ្ច គច្ឆន្តិ។ ន ហិ បហីនេ ឧបនិស្សាយ អរិយោ រាគាទិកិលេសេ ឧប្បាទេតិ។

វុត្តញ្ចេតំ “សោតាបត្តិមគ្គេន យេ កិលេសា បហីនា, តេ កិលេសេ ន បុនេតិ ន បច្ចេតិ ន បច្ចាគច្ឆតិ… បេ… អរហត្តមគ្គេន…បេ… បច្ចាគច្ឆតី”តិ (មហានិ. ៨០; ចូឡនិ. មេត្តគូមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ២៧)។ ន ច បុថុជ្ជនានំ ទស្សនេន បហាតុំ សក្កុណេយ្យា, ឥតរេសំ ន កេនចិ បច្ចយេន បច្ចយោ ហោន្តីតិ ន សក្កា វត្តុំ “ទិដ្ឋិំ អស្សាទេតិ អភិនន្ទតិ, តំ អារព្ភ រាគោ ឧប្បជ្ជតិ, ទិដ្ឋិ, វិចិកិច្ឆា, ឧទ្ធច្ចំ ឧប្បជ្ជតិ។ វិចិកិច្ឆំ អារព្ភ វិចិកិច្ឆា , ទិដ្ឋិ, ឧទ្ធច្ចំ ឧប្បជ្ជតី”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤០៧) ទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆានំ ឧទ្ធច្ចារម្មណបច្ចយភាវស្ស វុត្តត្តា។ ឯត្ថ ហិ **ឧទ្ធច្ច**ន្តិ ឧទ្ធច្ចសហគតចិត្តុប្បាទំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ឯវញ្ច កត្វា អធិបតិបច្ចយនិទ្ទេសេ “ទិដ្ឋិំ គរុំ កត្វា អស្សាទេតិ អភិនន្ទតិ, តំ គរុំ កត្វា រាគោ ឧប្បជ្ជតិ, ទិដ្ឋិ ឧប្បជ្ជតី”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៥) ឯត្តកមេវ វុត្តំ, ន វុត្តំ “ឧទ្ធច្ចំ ឧប្បជ្ជតី”តិ។ តស្មា ទស្សនភាវនាហិ បហាតព្ពានំ អតីតាទិភាវេន ន វត្តព្ពត្តេបិ យាទិសានំ តាហិ អនុប្បត្តិធម្មតា អាបាទេតព្ពា, តេសុ បុថុជ្ជនេសុ វត្តមានា ទស្សនំ អបេក្ខិត្វា តេន បហាតុំ សក្កុណេយ្យា ទស្សនេន បហាតព្ពា, សេក្ខេសុ វត្តមានា ភាវនំ អបេក្ខិត្វា តាយ បហាតុំ សក្កុណេយ្យា ភាវនាយ បហាតព្ពា។

តេសុ ភាវនាយ បហាតព្ពា សហាយវិរហា វិបាកំ ន ជនយន្តីតិ ភាវនាយ បហាតព្ពចេតនាយ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ ន វុត្តោ, អបេក្ខិតព្ពទស្សនភាវនារហិតានំ បន បុថុជ្ជនេសុ ឧប្បជ្ជមានានំ សកភណ្ឌេ ឆន្ទរាគាទីនំ, ឧទ្ធច្ចសហគតចិត្តុប្បាទស្ស ច សំយោជនត្តយតទេកដ្ឋកិលេសានំ អនុបច្ឆិន្នតាយ អបរិក្ខីណសហាយានំ វិបាកុប្បាទនំ ន សក្កា បដិសេធិតុន្តិ ឧទ្ធច្ចសហគតធម្មានំ វិបាកោ វិភង្គេ វុត្តោ។ យទិ ឯវំ, អបេក្ខិតព្ពទស្សនភាវនារហិតានំ អកុសលានំ នេវទស្សនេន-នភាវនាយបហាតព្ពតាយ នវត្តព្ពតា អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ, អប្បហាតព្ពានំ “នេវទស្សនេន-នភាវនាយ បហាតព្ពា”តិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ៩) វុត្តត្តា, អប្បហាតព្ពវិរុទ្ធសភាវត្តា ច អកុសលានំ។

ឯវម្បិ តេ ឥមស្មិំ តិកេ “នវត្តព្ពា”តិ វត្តព្ពា អាបជ្ជន្តីតិ? នាបជ្ជន្តិ, ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ ទស្សិតានំ ទ្វាទស អកុសលចិត្តុប្បាទានំ ទ្វីហិ បទេហិ សង្គហិតត្តា។ យថា ហិ ធម្មវសេន សព្ពេ សង្ខតធម្មា សង្គហិតាតិ ឧប្បន្នត្តិកេ កាលវសេន អសង្គហិតាបិ អតីតា “នវត្តព្ពា”តិ ន វុត្តា ចិត្តុប្បាទរូបភាវេន គហិតេសុ នវត្តព្ពស្ស

អភាវា, ឯវមិធាបិ ចិត្តុប្បាទភាវេន គហិតេសុ នវត្តព្ពស្ស អសង្គហិតស្ស អភាវា នវត្តព្ពតា នវុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ យត្ថ ហិ ចិត្តុប្បាទោ កោចិ និយោគតោ នវត្តព្ពោ អត្ថិ, តត្ថ តេសំ ចតុត្ថោ កោដ្ឋាសោ អត្ថីតិ យថាវុត្តបទេសុ វិយ តត្ថាបិ ភិន្ទិត្វា ភជាបេតព្ពចិត្តុប្បាទេ ភិន្ទិត្វា ភជាបេតិ "សិយា នវត្តព្ពា បរិត្តារម្មណា"តិអាទិនា (ធ. ស. ១៤២២)។ តទភាវា ឧប្បន្នត្តិកេ, ឥធ ច តថា ន វុត្តា។

អថ វា យថា សប្បដិឃេហិ សមានសភាវត្តា រូបធាតុយំ តយោ មហាភូតា សប្បដិឃាតិ វុត្តា។ យថាហ "អសញ្ញសត្តានំ អនិទស្សនសប្បដិឃំ ឯកំ មហាភូតំ បដិច្ច ទ្វេ មហាភូតា, ទ្វេ មហាភូតេ បដិច្ច ឯកំ មហាភូត"ន្តិ , ឯវំ បុថុជ្ជនានំ បវត្តមានា ភាវនាយ បហាតព្ពសមានសភាវា ភាវនាយ បហាតព្ពាតិ វុច្ចេយ្យុន្តិ? នត្ថិ នវត្តព្ពតាបសង្គោ។ ឯវញ្ច សតិ បុថុជ្ជនានំ បវត្តមានាបិ ភាវនាយ បហាតព្ពា សកភណ្ឌេ ឆន្ទរាគាទយោ បរភណ្ឌេ ឆន្ទរាគាទីនំ ឧបនិស្សយបច្ចយោ, រាគោ ច រាគទិដ្ឋីនំ អធិបតិបច្ចយោតិ អយមត្ថោ លទ្ធោ ហោតិ។ យថា បន អផោដ្ឋព្ពត្តា រូបធាតុយំ តយោ មហាភូតា ន បរមត្ថតោ សប្បដិឃា, ឯវំ អបេក្ខិតព្ពភាវនារហិតា បុថុជ្ជនេសុ វត្តមានា សកភណ្ឌេ ឆន្ទរាគាទយោ ន បរមត្ថតោ ភាវនាយ បហាតព្ពាតិ ភាវនាយ បហាតព្ពានំ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយតា ន វុត្តា។ ន ច ទស្សនេនបហាតព្ពា ភាវនាយបហាតព្ពានំ កេនចិ បច្ចយេន បច្ចយោតិ វុត្តា។ យេ ហិ ទស្សនេន បហាតព្ពបច្ចយា កិលេសា, ន តេ ទស្សនតោ ឧទ្ធំ បវត្តន្តិ។ ទស្សនេន បហាតព្ពបច្ចយស្សបិ បន ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស សហាយវេកល្លមត្តមេវ ទស្សនេន កតំ, ន តស្ស កោចិ ភាវោ ទស្សនេន អនុប្បត្តិធម្មតំ អាបាទិតោតិ តស្ស ឯកន្តភាវនាយបហាតព្ពតា វុត្តា។ តស្មា តស្ស តាទិសស្សេវ សតិ សហាយេ វិបាកុប្បាទនវចនំ, អសតិ ច វិបាកានុប្បាទនវចនំ ន វិរុជ្ឈតីតិ។

តយិទំ សព្ពំ តេសំ អាចរិយានំ អហោបុរិសិកាមត្តន្តិ អបរេ។ កស្មា? ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស ឯកន្តេន ភាវនាយ បហាតព្ពត្តា។ ឯវញ្ហិ វុត្តំ ភគវតា "កតមេ ធម្មា ភាវនាយ បហាតព្ពា? ឧទ្ធច្ចសហគតោ ចិត្តុប្បាទោ"តិ (ធ. ស. ១៤០៦)។ យទិ ហិ តំ ឥច្ឆិតំ សិយា, យថា អតីតារម្មណត្តិកេ "និយោគា អនាគតារម្មណា នត្ថី"តិ (ធ. ស. ១៤៣៣) វត្វា វិភជ្ជ វុត្តំ, ឯវមិធាបិ "និយោគា ភាវនាយ បហាតព្ពា នត្ថី"តិ វត្វា "ឧទ្ធច្ចសហគតោ សិយា ភាវនាយ បហាតព្ពោ, សិយា ន វត្តព្ពោ"តិ វទេយ្យ។ យា ច តំ សមត្ថេន្តេន "យទិ វុច្ចេយ្យុ"ន្តិអាទិនា យុត្តិ វុត្តា, សាបិ អយុត្តិ។ កស្មា? យស្មា ទស្សនេន បហាតព្ពារម្មណានំ រាគទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆាឧទ្ធច្ចានំ ទស្សនេន បហាតព្ពភាវោ ឯវ ឥច្ឆិតោតិ។ យំ បន ឧទ្ធច្ចគ្គហណេន **បាឡិយំ** ឧទ្ធច្ចសហគតោ ចិត្តុប្បាទោ វុត្តោតិ វត្វា តំ សាធេតុំ អធិបតិបច្ចយនិទ្ទេសេ ឧទ្ធច្ចស្ស អនុទ្ធរណំ និពន្ធនំ វុត្តំ, តម្បិ អនិពន្ធនំ បដ្ឋានេ សាវសេសបាឋទស្សនតោ។ តថា ហិ "អតីតោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស, អនាគតោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ"តិ (បដ្ឋា. ២.១៨.២) ឯតេសំ វិភង្គេ ចេតោបរិយញាណគ្គហណំ កត្វា "បច្ចុប្បន្នោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្សា"តិ ឯតស្ស **វិភង្គេ** លព្ភមានម្បិ ន ឧទ្ធដំ។

ភាវនាយ បហាតព្ពស្ស វិបាកទានំ បតិ ទស្សនេន បហាតព្ពស្ស សហាយភាវូបគមនំ វិចារេតព្ពំ។ កី អវិជ្ជាទិ វិយ ទានសីលាទីនំ ឧប្បត្តិយាយេវ វិបាកទានសាមត្ថិយា ឋានវសេន ទស្សនេនបហាតព្ពំ ភាវនាយបហាតព្ពស្ស សហាយភាវំ ឧបគច្ឆតិ, ឧទាហុ កិលេសា វិយ កម្មស្ស បដិសន្ធិទានំ បតីតិ? កិញ្ចេត្ថ – យទិ តាវ បុរិមោ បក្ខោ បហីនទស្សនប្បហាតព្ពត្តា សេក្ខសន្តានេ បវត្តិនោ ភាវនាបហាតព្ពស្ស កិរិយភាវោ អាបជ្ជតិ បហីនាវិជ្ជាតណ្ហាមានេ សន្តានេ បវត្តទានាទិ វិយ។ អថ ទុតិយោ, តស្សាបិ ទស្សនេនបហាតព្ពតា អាបជ្ជតិ អបាយគមនីយសភាវានតិវត្តនតោ, តស្មា ហេដ្ឋា វិចារិតនយេនេវ ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស វិបាកទានំ បតិ បាឡិយា, អដ្ឋកថាយ ច អវិរុជ្ឈនវសេនេត្ថ អត្ថវិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

សាបីតិ ឧទ្ធច្ចចេតនាបិ។ **វិញ្ញាណស្ស បច្ចយភាវេ**តិ សម្បុណ្ណស្ស វិបាកវិញ្ញាណស្ស បច្ចយភាវេ។ យទិ អបនេតព្ពា, កស្មា "សមវីសតិ ចេតនា"តិ វុត្តន្តិ តស្ស ការណំ ទស្សេន្តោ អាហ "**អវិជ្ជាបច្ចយា បន សព្ពាបេតា ហោន្តី**"តិ។ អភិញ្ញាចេតនាយបិ បច្ចយភាវំ ទស្សេតិ។ យទិ ឯវំ អភិញ្ញាចេតនាយ សហ ឯកវីសតីតិ វត្តព្ពំ, ន, តថា អវចនស្ស វុត្តការណត្តា។ តំ បន ឥតរាវចនស្សាបិ ការណន្តិ សមានរូបាយ ឯកិស្សា អវចនេ យំ ការណំ អបេក្ខិត្វា ឯកា ន វុត្តា, តេន ការណេន វុត្តាយបិ អវត្តព្ពតំ ទស្សេតិ។ **អយំ តិកោ**តិ កាយសង្ខារត្តិកោ។ **បុរិមត្តិក**ន្តិ បុញ្ញាភិសង្ខារត្តិកំ។ **បរិវត្តី**តិ កថំ បរិវត្តិ។ បុញ្ញាភិសង្ខារោ ហិ អដ្ឋកាមាវចរចេតនាបភេទោ កាយទុច្ចរិតតោ វិរមន្តស្ស សិយា កាយសង្ខារោ, វចីទុច្ចរិតតោ វិរមន្តស្ស សិយា វចីសង្ខារោ, មនោទ្វារេ បន ឧប្បន្នា តេរសបិ ចេតនា បុញ្ញាភិសង្ខារោ ច ហោតិ ចិត្តសង្ខារោ ច។ អបុញ្ញាភិសង្ខារោបិ កាយទុច្ចរិតវសេន បវត្តិយំ សិយា កាយសង្ខារោ, វចីទុច្ចរិតវសេន បវត្តិយំ សិយា វចីសង្ខារោ, ទ្វេ ទ្វារានិ មុញ្ចិត្វា មនោទ្វារេ បវត្តិយំ សិយា ចិត្តសង្ខារោ, អានេញ្ជាភិសង្ខារោ ចាតិ ឯវំ ទុតិយត្តិកោ បុរិមត្តិកមេវ បរិវត្តិ។ តេន វុត្តំ "**អត្ថតោ បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំយេវ វសេន អវិជ្ជាយ បច្ចយភាវោ វេទិតព្ពោ**"តិ។

៥៩៣. អវិជ្ជាភាវេ ភាវតោតិ អវិជ្ជាយ អត្ថិភាវេ សង្ខារានំ ភាវតោ។ ន ហិ អវិជ្ជាយ អសតិ កទាចិ សង្ខារា សម្ភវន្តិ។ តទានិ តំ អវិជ្ជាយ ភាវំ ទស្សេន្តោ **"អញ្ញាណំ អប្បហីនំ ហោតី"**តិ អាហ។ តេន មគ្គេន អនិរោធោ តថ អវិជ្ជាយ អត្ថិភាវោ, ន ធរមានតា ឯវាតិ ទស្សេតិ។ ស្វាយមត្ថោ ហេដ្ឋា វិភាវិតោយេវ។ **"អវិជ្ជាសង្ខាត"**ន្តិ ច ឥមិនា ញាណាភាវាទី និវត្តេតិ។ អយញ្ហិ **អ**-ការោ "អហេតុកា ធម្មា (ធ. ស. ទុកមាតិកា ២) អភិក្ខុកោ អាវាសោ"តិអាទីសុ (ចូឡវ. ៧៦) តំយោគនិវត្តិយំ ទិស្សតិ។ អភាវោ ហេត្ថ ទីបិតោ។ "អប្បច្ចយា ធម្មា"តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ៧) តំសម្ពន្ធិតានិវត្តិយំ។ បច្ចយុប្បន្នញ្ហិ បច្ចយសម្ពន្ធីតិ អប្បច្ចយុប្បន្នត្តាតិ តំសម្ពន្ធិតា ឯត្ថ ជោតីយតិ។ "អនិទស្សនា ធម្មា"តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ៩) តំសភាវនិវត្តិយំ។ និទស្សនញ្ហិ ទដ្ឋព្ពតា។ អថ ចក្ខុវិញ្ញាណំ និទស្សនំ ន បស្សតីតិ តគ្គហេតព្ពតានិវត្តិយំ។ តថា "អនាសវា ធម្មា"តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ១៥)។ "អប្បដិឃា ធម្មា (ធ. ស. ទុកមាតិកា ១០), អនារម្មណា ធម្មា"តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ៥៥) តំកិច្ចនិវត្តិយំ។ "អរូបិនោ ធម្មា (ធ. ស. តិកមាតិកា ១១), អចេតសិកា ធម្មា"តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ៥៧) តព្ភាវនិវត្តិយំ។ តទញ្ញថា ហិ ឯត្ថ បកាសីយតិ។ "អមនុស្សោ"តិ (ទី. និ. ២.៣២១) តព្ភាវមត្តនិវត្តិយំ។ មនុស្សត្តមត្តំ នត្ថិ, អញ្ញំ សមានន្តិ សទិសតា ហេត្ថ សូចីយតិ។ "អស្សមណោ សមណបដិញ្ញោ (អ. និ. ៣.១៣, ២៧; បុ. ប. ៩១, ១២៤), អបុត្តោ"តិ តថា សម្ភាវនីយគុណនិវត្តិយំ។ គរហា ហិ ឯត្ថ ញាយតិ។ "កច្ចិ ភោតោ អនាមយំ (ជា. ១.១៥.១៤៦; ២.២០.១២៩), អនុទរា កញ្ញា"តិ តទនប្បភាវនិវត្តិយំ។ "អនុប្បន្នា ធម្មា"តិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ១៧) តំសទិសភាវនិវត្តិយំ។ អតីតានញ្ហិ ឧប្បន្នបុព្ពត្តា, ឧប្បាទិធម្មានញ្ច បច្ចយេកទេសនិព្ពត្តិយា អារទ្ធុប្បាទភាវា, កាលវិនិមុត្តស្ស ច វិជ្ជមានត្តា ឧប្បន្នានុកូលតា, បគេវ បច្ចុប្បន្នានន្តិ តព្ពិធុរភាវោ ឯត្ថ វិញ្ញាយតិ។ "អសេក្ខា ធម្មា"តិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ១១) តទបរិយោសាននិវត្តិយំ។ តន្និដ្ឋានញ្ចេត្ថ បកាសីយតិ។ ឥមេសំ បន អត្ថានំ អសម្ភវតោ បារិសេសេន យថា កុសលបដិបក្ខា ធម្មា អកុសលា, ឯវំ វិជ្ជាបដិបក្ខា អវិជ្ជាតិ កត្វា ញាណបដិបក្ខោ ធម្មោ អញ្ញាណន្តិ វេទិតព្ពំ។

សុខសញ្ញាយ គហេត្វា ទុក្ខទុក្ខវិបរិណាមទុក្ខសង្ខារទុក្ខតាហិ វិញ្ញូហិ ទុក្ខន្ត្វេវ គហេតព្ពំ សំសារទុក្ខំ សុខន្តិ សញ្ញាយ អភិនិវិសិត្វា, ឯតេន តត្ថ តណ្ហាបវត្តិំ ទស្សេតិ។ **អារភតី**តិ និព្ពត្តេតិ។ **តណ្ហាបរិក្ខារេ**តិ តណ្ហាយ "សុខំ សុភ"ន្តិអាទិនា សង្ខតេ បរិក្ខតេ, អលង្កតេតិ អត្ថោ។ តណ្ហា ហិ ទុក្ខស្ស សមុទយោតិ អជានន្តោ ពាលោ "អហោ វតាហំ កាយស្ស ភេទា បរំ មរណា ខត្តិយមហាសាលានំ សហព្យតំ ឧបបជ្ជេយ្យ"ន្តិអាទិនា (ម. និ. ១.៤៤២) បរិតស្សន្តោ កាយសង្ខារេ បរិក្ខរោតិ។ **តណ្ហាបរិក្ខារេ**តិ វា តណ្ហាយ បរិវារភូតេ។ តណ្ហាវត្ថុំ ហិ ចក្ខាទី, រូបាទិញ្ច អភិសង្ខរិត្វា តំសមង្គីនំ ទេន្តា សង្ខរា តណ្ហាយ ឧបនេន្តា តស្សា បរិវារា វិយ ហោន្តីតិ។ **គតិវិសេសេ** ព្រហ្មលោកាទិកេ។ អនេកសតបសុពទ្ធភីសនោ វាជបេយ្យាទិកោ **យញ្ញោ**។ អមរណត្ថាតិ គហិតា ទុក្ករកិរិយា **អមរតបោ**។ អមរោ វា ទេវោ វា ភវេយ្យំ, ទេវញ្ញតរោ វាតិ បវត្តិតា វតចរិយា **អមរតបោ**។ ទុក្ខត្តា វា មរោ មារកោ តបោ **អមរតបោ**។ ទិដ្ឋេ អទិដ្ឋសទ្ទោ វិយ មរេ អមរសទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ។

ជាតិអាទិបបាតទុក្ខជននតោ មរុប្បបាតសទិសតា បុញ្ញាភិសង្ខារស្ស វុត្តា។ **"មហាបរិឡាហជនិក"**ន្តិ ឥមិនា អនុទហនដ្ឋេន តិណុក្កាសទិសតំ បុញ្ញផលស្ស ទស្សេតិ។ **អប្បស្សាទតញ្ច**តិ **ច**-សទ្ទេន អធិកុដ្ឋនវិនិវិជ្ឈនអង្គបច្ចង្គបលិភញ្ជនាទី សង្គណ្ហាតិ។ **តប្បច្ចយ**ន្តិ តស្ស វិបរិណាមទុក្ខសភាវស្ស សុគតិផលស្ស បច្ចយភូតំ។ រមណីយភាវេន ច អស្សាទភាវេន ច គយ្ហមានំ បុញ្ញផលំ ទីបសិខាមធុលិត្តសត្ថធារាសទិសំ។ តទត្ថោ ច បុញ្ញាភិសង្ខារោ តំនិបាតលេហនសទិសោ វុត្តោ។ "សុខោ ឥមិស្សា បរិព្ពាជិកាយ តរុណាយ មុទុកាយ លោមសាយ ពាហាយ សម្ផស្សោ"តិអាទិនា (ម. និ. ១.៤៦៩) សុខសញ្ញាយ អសុភភាវស្ស អសល្លក្ខណេនេវ ឯកច្ចកាមបរិភោគោតិ ពាលោ វិយ គូថកីឡនំ, កិលេសាភិភូតតាយ កោធារតិអភិភូតោ អសរសោ មរិតុកាមោ វិយ វិសខាទនំ សម្បតិ កិរិយាខណេ, អាយតិំ ផលក្ខណេ ច ជិគុច្ឆនីយំ, ទុក្ខញ្ច អបុញ្ញាភិសង្ខារំ អារភតិ។ លោភសហគតស្ស វា គូថកីឡនសទិសតា, ទោសសហគតស្ស វិសខាទនសទិសតា យោជេតព្ពា។ សភយស្សាបិ បិសាចនគរស្ស កាមគុណសមិទ្ធិយា សុខវិបល្លាសហេតុភាវោ វិយ អារុប្បវិបាកានំ និរន្តរតាយ, អនុបលក្ខិយមានឧប្បាទវយានំ ទីឃសន្តានតាយ អគយ្ហមានវិបរិណាមានំ សង្ខារវិបរិណាមទុក្ខភូតានម្បិ និច្ចាទិវិបល្លាសហេតុភាវោតិ, តេសំ បិសាចនគរសទិសតា, តទភិមុខគមនសទិសតា ច អានេញ្ជាភិសង្ខារស្ស យោជេតព្ពា។

អវិជ្ជាភាវតោវ សង្ខារភាវោ, ន អភាវតោតិ សង្ខារានំ អវិជ្ជាបច្ចយភាវេ សង្ខេបេន អន្វយតោ, ព្យតិរេកតោ ច វុត្តមត្ថំ សុត្តេន សមត្ថេតុំ **"វុត្តម្បិ ចេត"**ន្តិអាទិនា សុត្តបទំ អាភតំ ។ តត្ថ **អវិទ្វា**តិ អវិទ្វសុ។ **អវិជ្ជាគតោ**តិ អវិជ្ជាយ សមន្នាគតោ, អប្បហីនាវិជ្ជោតិ អធិប្បាយោ។

បដ្ឋានបច្ចយកថាវណ្ណនា

៥៩៤. **តាវា**តិ វត្តព្ពន្តរាបេក្ខោ និបាតោ, តេន “អវិជ្ជា សង្ខារានំ បច្ចយោ”តិ ឥទំ តាវ សិទ្ធំ, ឥទំ បន អបរំ វត្តព្ពន្តិ ទស្សេតិ។ “ឥទំ បន វត្តព្ព”ន្តិ យមត្ថំ សន្ធាយ វុត្តំ, តំ ទស្សេតុំ បច្ចយធម្មា នាម យេសំ បច្ចយា ហោន្តិ, យថា វា បច្ចយា ហោន្តិ, តទុភយេសំ ពហុភាវតោ អនេកធាវ បច្ចយា ហោន្តីតិ អវិជ្ជាយបិ តំ អាសង្កន្តោ បុច្ឆិ “**កតមេសំ សង្ខារានំ កថំ បច្ចយោ ហោតី**”តិ, បុញ្ញាភិសង្ខារាទយោ ពហូ សង្ខារា វុត្តា។ អវិជ្ជា ច តេសំ បច្ចយោ ហោតិ, ន សព្ពេសំ ឯកធាវ ហោតិ, តស្មា ឥមេសំ សង្ខារានំ ឯវំ បច្ចយោ ហោតីតិ ឥទំ វត្តព្ពន្តិ អត្ថោ។ **តត្រា**តិ តស្មិំ បច្ចយភាវេ។ យទិបិ “កតមេសំ សង្ខារាន”ន្តិអាទិនា អសាធារណតោ បុច្ឆា អារទ្ធា, ឯកទេសេន បន សមុទាយោបលក្ខណមេតន្តិ ទ្វាទសន្នំ បដិច្ចសមុប្បាទង្គានំ យថាសកំ បច្ចយុប្បន្នានំ បច្ចយភាវោ វត្តព្ពោតិ តំ ទស្សេតុំ, អវិជ្ជាយ វា បច្ចយភាវេ បុច្ឆិតេ តប្បសង្គេន សព្ពេសម្បិ បច្ចយធម្មានំ បច្ចយភាវំ វិសជ្ជេតុកាមោ បច្ចយេ តាវ បាឡិនយេនេវ ទស្សេតុំ “**ភគវតា ហី**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ ច ភគវតា ចតុវីសតិ បច្ចយា វុត្តាតិ សម្ពន្ធោ។ តេសំ វសេន អវិជ្ជាទីនំ បច្ចយភាវោ វេទិតព្ពោតិ អធិប្បាយោ។

“ហេតុ ច សោ បច្ចយោ ចា”តិ ឥមិនា វចនេន ហេតុនោ, អធិបតិបច្ចយាទិភូតស្ស ច គហណំ សិយាតិ តំ និវារេន្តោ អាហ “**ហេតុ ហុត្វា បច្ចយោ**”តិ។ ឯវម្បិ សោ ឯវ ទោសោ អាបជ្ជតីតិ បុន អាហ “**ហេតុភាវេន បច្ចយោតិ វុត្តំ ហោតី**”តិ។ តេន ន ឥធ ហេតុសទ្ទេន ធម្មគ្គហណំ កតំ, អថ ខោ ធម្មស្ស សត្តិវិសេសោ គហិតោតិ ទស្សេតិ។ តស្ស ហិ បច្ចយសទ្ទស្ស ច សមានាធិករណតំ សន្ធាយ “ហេតុ ច សោ បច្ចយោ ច, ហេតុ ហុត្វា បច្ចយោ”តិ ច វុត្តំ។ ឯវញ្ច កត្វា បរតោ បាឡិយំ “ហេតូ ហេតុ...បេ.... ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.១) តេន តេន ហេតុភាវាទិឧបការេន តស្ស តស្ស ធម្មស្ស ឧបការកត្តំ វុត្តំ។ **អភិធម្មដ្ឋកថាយំ** បន “យោ ហិ ធម្មោ យំ ធម្មំ អប្បច្ចក្ខាយ តិដ្ឋតិ វា ឧប្បជ្ជតិ វា, សោ តស្ស បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. អដ្ឋ. បច្ចយុទ្ទេសវណ្ណនា), “មូលដ្ឋេន ឧបការកោ ធម្មោ ហេតុបច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. អដ្ឋ. បច្ចយុទ្ទេសវណ្ណនា) ច ឯវមាទិនា ធម្មបដ្ឋាននិទ្ទេសេន ធម្មតោ អញ្ញា ធម្មសត្តិ នាម នត្ថីតិ ធម្មេហេវ ធម្មសត្តិវិភាវនំ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥធាបិ វា “ហេតុ ច សោ បច្ចយោ ចា”តិ ធម្មេនេវ ធម្មសត្តិំ ទស្សេតិ។ ន ហិ “ហេតុបច្ចយោ”តិអាទិកោ ឧទ្ទេសោ កុសលាទិឧទ្ទេសោ វិយ ធម្មប្បធានោ, អថ ខោ ធម្មានំ ឧបការកភាវប្បធានោតិ។

“**ឯសេវ នយោ**”តិ ឥមិនា តព្ភាវេន បច្ចយភាវំ អារម្មណាទីសុ អតិទិសតិ “អារម្មណញ្ច តំ បច្ចយោ ចាតិ អារម្មណបច្ចយោ, អារម្មណំ ហុត្វា បច្ចយោ, អារម្មណភាវេន បច្ចយោតិ អត្ថោ”តិ, ន កម្មធារយមត្តំ។

៥៩៥. **វចនាវយវោ**តិ សាធនាវយវំ សន្ធាយាហ។ វចនសភាវញ្ហិ សាធនំ បរេសំ អវិទិតត្ថញាបនតោ លោកេ សាធនន្តិ បាកដំ បញ្ញាតំ។ តថា ហិ នំ អវយវលក្ខណំ, វចនសភាវញ្ច សាធនំ, អវយវបក្ខាទីនិ វចនានិ សាធនន្តិ ច ញាយវាទិនោ វទន្តិ។ **បដិញ្ញា, ហេតូតិអាទីសូ**តិ បដិញ្ញា, ហេតុ, ឧទាហរណ, ឧបនយ, និគមនានិ។ ឧទាហរណសាធម្មិយា សាធ្យសាធនំ **ហេតុ**។ វិរូបោ ហេតូតិ ច ឯវមាទីសុ ការណំ យំ កិញ្ចិ ការណលក្ខណំ, សម្បាបកលក្ខណម្បិ វា។ **អាទិ**-សទ្ទេន តស្សាបិ សង្គហេតព្ពតាយ, ញាបកលក្ខណំ បន វចនាវយវគ្គហណេន គហិតំ។ កាមំ មូលម្បិ ការណលក្ខណំ ការណមេវ, ការណន្តិ បនេត្ថ បច្ចយហេតុ គហិតោ។ មូលន្តិ ហេតុហេតូតិ ការណវិសេសវិសយត្តា មូលស្ស វិសុំ គហណំ។ **ឯតី**តិ ឯតស្ស អត្ថវចនំ វត្តតីតិ, តញ្ច ឧប្បត្តិដ្ឋិតីនំ សាធារណវចនំ។ តេនេវាហ “**តិដ្ឋតិ វា ឧប្បជ្ជតិ វា**”តិ។ ឯកច្ចោ ហិ បច្ចយោ ឋិតិយា ឯវ ឧបការកោ ហោតិ យថា បច្ឆាជាតបច្ចយោ, ឯកច្ចោ ឧប្បត្តិយា ឯវ យថា អនន្តរាទិកោ, ឯកច្ចោ ឧភយស្ស យថា ហេតុអាទយោ។

ឧបការកលក្ខណោតិ ច ធម្មេន ធម្មសត្តិ ឧបការំ ទស្សេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ហិនោតីតិ បតិដ្ឋាតិ ឯត្ថាតិ **ហេតុ**, អនេកត្ថត្តា ធាតុសទ្ទានំ ហិ-សទ្ទោ មូលសទ្ទោ វិយ បតិដ្ឋត្ថោ វេទិតព្ពោ។ ហិនោតីតិ វា ឯតេន កម្មនិទាន ភូតេន ឧទ្ធំ ឱជំ អភិហរន្តេន មូលេន វិយ បាទបោ តប្បច្ចយំ ផលំ គច្ឆតិ បវត្តតិ វុទ្ធិំ វិរុឡ្ហិំ អាបជ្ជតីតិ **ហេតុ**។ អត្តនោ ផលំ ករោតីតិ **ការណំ**។ និទទាតិ ទស្សេន្តំ វិយ ហោតីតិ **និទានំ**។ សម្ភវតិ តំ ឯតស្មាតិ **សម្ភវោ**។ បភវតិ ឯតស្មាតិ **បភវោ**តិ បច្ចយហេតុសទ្ទេហិ ឥតរេសម្បិ សមានត្ថតា វេទិតព្ពា។ ឯវំ សន្តេបិ ការណវិសេសវិសយោ ហេតុសទ្ទោ, ការណសាមញ្ញវិសយោ បច្ចយសទ្ទោតិ ទស្សេន្តោ “**មូលដ្ឋេនា**”តិអាទិមាហ។ ហេតុអត្ថោ, បច្ចយដ្ឋោ ច ហេដ្ឋា បបញ្ចវសេន វុត្តោតិ តំ សង្ខិប្បំ ទស្សេន្តោ អាហ “**សង្ខេបតោ...បេ.... ហេតុបច្ចយោ**”តិ។

យថា សាលិវីហិពីជាទីនិ តំតំឱសធីនំ សាលិវីហិអាទិភាវស្ស សាធកានិ, មណិអាទិប្បភាវត្ថូនិ ច នីលាទិវណ្ណានិ នីលាទិប្បភាសាធកានិ, ឯវំ ហេតុបច្ចយោ យថារហំ អត្តនា សម្បយុត្តធម្មានំ កុសលាទិភាវស្ស សាធកោតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ “**សោ សាលិអាទីន**”ន្តិអាទិនា។ **អាចរិយាន**ន្តិ ច រេវតាចរិយំ សន្ធាយាហ។ **ឯវំ សន្តេ**តិ ហេតុបច្ចយោ យទិ កុសលាទិភាវសាធកោ, ឯវំ សតិ។ **ន សម្បជ្ជតិ** ន សិជ្ឈតិ។ យថា កុសលាកុសល

ហេតុ តំសមុដ្ឋានរូបស្ស កុសលាកុសលភាវាយ ន បរិយត្តោ, ឯវំ អព្យាកតោបិ ហេតុ តំសមុដ្ឋានរូបស្ស អព្យាកតភាវាយ។ សភាវេនេវ ហិ តំ អព្យាកតន្តិ អាហ “**ន ហិ សោ តេសំ កុសលាទិភាវំ សាធេតី**”តិ។ ហេតុបច្ចយោ ច តេសំ ហោតិយេវាតិ អាហ “**ន ច បច្ចយោ ន ហោតី**”តិ។ ឥទានិ តមត្ថំ បាឡិយា សមត្ថេតុំ “**វុត្តញ្ហេត**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **វិនា ឯតេនា**តិ ឯតេន ហេតុនា អព្យាកតភាវសាធកេន វិនា អហេតុកត្តា, អព្យាកតភាវោ សិទ្ធោ សភាវេនេវាតិ អធិប្បាយោ។

“យោនិសោ, ភិក្ខវេ, មនសិ ករោតោ អនុប្បន្នា ចេវ កុសលា ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បន្នា ច កុសលា ធម្មា អភិវឌ្ឍន្តី”តិអាទិ (អ. និ. ១.៦៧) វចនេហិ កុសលភាវស្ស យោនិសោមនសិការប្បដិពទ្ធតា សិទ្ធាតិ អាហ “**យោនិសោមនសិការប្បដិពទ្ធោ កុសលភាវោ**”តិ។ ឯតេនេវ អកុសលអព្យាកតភាវាបិ កុសលភាវោ វិយ ន ហេតុបដិពទ្ធាតិ ទស្សិតំ ហោតិ។ យំ បនេកេ មញ្ញេយ្យុំ “អហេតុកហេតុស្ស អកុសលភាវោ វិយ សហេតុកហេតូនម្បិ សភាវតោវ កុសលាទិភាវោ, អញ្ញេសំ តំសម្បយុត្តានំ ហេតុបដិពទ្ធោ”តិ, តស្ស ឧត្តរំ វត្តុំ “**យទិ ចា**”តិអាទិមាហ។ **អលោភោ កុសលោ វា សិយា អព្យាកតោ វា**តិ យទិ អលោភោ សភាវតោ កុសលោ, សោ កុសលសភាវត្តា អព្យាកតោ ន សិយា។ អថ អព្យាកតោ តំសភាវត្តា កុសលោ ន សិយា អលោភសភាវស្ស អទោសត្តាភាវោ វិយ។ យស្មា បន ឧភយថាបិ ហោតិ, តស្មា យថា ឧភយថា ហោន្តេសុ សទ្ធាទីសុ សម្បយុត្តេសុ ហេតុបដិពទ្ធំ កុសលាទិភាវំ បរិយេសេថ, ន សភាវតោ, ឯវំ ហេតូសុបិ កុសលាទិតា អញ្ញបដិពទ្ធា បរិយេសិតព្ពា, ន សភាវតោតិ យំ វុត្តំ “សម្បយុត្តហេតូសុ សភាវតោវ កុសលាទិភាវោ”តិ, តំ ន យុជ្ជតិ។ សា បន បរិយេសិយមានា យោនិសោមនសិការាទិបដិពទ្ធា ហោតីតិ ហេតូសុ វិយ សម្បយុត្តេសុបិ យោនិសោមនសិការាទិបដិពទ្ធោ កុសលាទិភាវោ, ន ហេតុបដិពទ្ធោតិ សិទ្ធំ ហោតីតិ អធិប្បាយោ។

វិរុឡ្ហមូលា វិយាតិ ឯតេន មូលានិ វិយ មូលានីតិ ទស្សេតិ។ តេនេវាហ “**សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនេនា**”តិ។ ស្វាយំ “កុសលោ ធម្មោ កុសលស្ស, កុសលោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស, កុសលោ ធម្មោ កុសលាព្យាកតស្ស, អកុសលោ ធម្មោ អកុសលស្ស, អកុសលោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស, អកុសលោ ធម្មោ អកុសលាព្យាកតស្ស, អព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្សា”តិ ឯវំ សត្តធា **បញ្ហាវារេ** និទ្ទិដ្ឋោ។ យំ បន វុត្តំ ហេតុកិច្ចំ ទស្សេន្តេន “ហេតូ ហេតុសម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ, តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១), តត្ថ បឋមោ ហេតុសទ្ទោ បច្ចត្តនិទ្ទិដ្ឋោ បច្ចយធម្មនិទ្ទេសោ, តេនស្ស ហេតុភាវេន ឧបការកតា ហេតុបច្ចយតាតិ ទស្សេតិ។ ទុតិយោ បច្ចយុប្បន្នវិសេសនំ, តេន ន យេសំ កេសញ្ចិ សម្បយុត្តកានំ ហេតូ ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ, អថ ខោ ហេតុនា សម្បយុត្តានមេវាតិ ទស្សេតិ។ ននុ ច សម្បយុត្តសទ្ទស្ស សាបេក្ខត្តា ទុតិយេ ហេតុសទ្ទេ អវិជ្ជមានេបិ អញ្ញស្ស អបេក្ខិតព្ពស្ស អនិទ្ទិដ្ឋត្តា ហេតូ អត្តនាវ សម្បយុត្តកានំ ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោតិ អយមត្ថោ វិញ្ញាយតីតិ? នាយមេកន្តោ។ ហេតុសទ្ទោ ហិ បច្ចត្តនិទ្ទិដ្ឋោ “ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ឯត្ថេវ ព្យាវដោ យទា គយ្ហតិ, ន តទា សម្បយុត្តវិសេសនំ ហោតីតិ សម្បយុត្តអវិសិដ្ឋា យេ កេចិ គហិតា ភវេយ្យុន្តិ។ ននុ ច យថា “អរូបិនោ អាហារា សម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ, អរូបិនោ ឥន្ទ្រិយា សម្បយុត្តកានំ ធម្មាន”ន្តិ ច វុត្តេ ទុតិយេន អាហារគ្គហណេន, ឥន្ទ្រិយគ្គហណេន ច វិនាបិ អាហារិន្ទ្រិយសម្បយុត្តកាវ គយ្ហន្តិ, ឯវមិធាបិ សិយាតិ? ន, អាហារិន្ទ្រិយាសម្បយុត្តស្ស វជ្ជេតព្ពស្ស អភាវតោ។ វជ្ជេតព្ពាភាវតោ ហិ តត្ថ ទុតិយេ អាហារិន្ទ្រិយគ្គហណេ អសតិបិ តំសម្បយុត្តកាវ គយ្ហន្តីតិ តំ ន កតំ, ឥធ បន វជ្ជេតព្ពំ អត្ថីតិ កត្តព្ពំ ទុតិយំ ហេតុគ្គហណំ។ ឯវម្បិ “ហេតូ ហេតុសម្បយុត្តកាន”ន្តិ ឯត្ថ ហេតុសម្បយុត្តកានំ សោ ឯវ សម្បយុត្តកហេតូតិ វិសេសនស្ស អកតត្តា យោ កោចិ ហេតុ យស្ស កស្សចិ ហេតុសម្បយុត្តស្ស ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោតិ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ, បច្ចត្តនិទ្ទិដ្ឋស្សេវ ហេតុនោ បុន សម្បយុត្តវិសេសនភាវេន វុត្តត្តា។ ឯតទត្ថមេវ ហិ វិនាបិ ទុតិយេន ហេតុសទ្ទេន ហេតុសម្បយុត្តភាវេ សិទ្ធេបិ តស្ស គហណំ កតំ។

អថ វា អសតិ ទុតិយេ ហេតុសទ្ទេ ហេតុសម្បយុត្តកានំ ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ, ន បន ហេតូនន្តិ ឯវម្បិ គហណំ សិយាតិ តន្និវារណត្ថំ សោ វុត្តោ។ តេន ហេតុសម្បយុត្តភាវំ យេ លភន្តិ, តេសំ សព្ពេសំ ហេតូនំ, អញ្ញេសម្បិ ហេតូ ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោតិ ទស្សិតំ ហោតិ។ យស្មា បន ហេតុឈានមគ្គា បតិដ្ឋាមគ្គាទិភាវេន អញ្ញធម្មនិរបេក្ខា, ន អាហារិន្ទ្រិយា វិយ សាបេក្ខា ឯវ, តស្មា ឯតេស្វេវ ទុតិយំ ហេតាទិគ្គហណំ កតំ។ អាហារិន្ទ្រិយា បន អាហរិតព្ពឥ្លសិតព្ពាបេក្ខា ឯវ, តស្មា តេ វិនាបិ ទុតិយេន អាហារិន្ទ្រិយគ្គហណេន អត្តនា ឯវ អាហរិតព្ពេ, ឥ្លសិតព្ពេ ច អាហារិន្ទ្រិយភូតេ, អញ្ញេ ច សម្បយុត្តកេ បរិច្ឆិន្ទន្តីតិ តំ តត្ថ ន កតំ។ ឥធ ច ទុតិយេន ហេតុគ្គហណេន បច្ចយុប្បន្នានំ ហេតុនា, បច្ចយភូតេនេវ ច សម្បយុត្តានំ ហេតូនំ, អញ្ញេសញ្ច បរិច្ឆិន្នត្តា បុន វិសេសេន កិច្ចំ នត្ថីតិ បញ្ហាវារេ “កុសលា ហេតូ សម្បយុត្តកានំ ខន្ធាន”ន្តិអាទីសុ ទុតិយំ ហេតុគ្គហណំ ន កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

៥៩៦. **អារម្មណភាវេនា**តិ វិសយភាវេន, អាលម្ពិតព្ពភាវេនាតិ អត្ថោ។ **អារភិត្វាបីតិ បិ**-សទ្ទេន ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ – រូបាយតនាទិមត្តេ យស្មិំ កិស្មិញ្ចិ ឯកស្មិំ អដ្ឋត្វា "យំ យំ ធម្មំ អារព្ភា"តិ (បដ្ឋា ១.១.២) អនិយមេន សព្ពរូបាយតនានំ...បេ.... សព្ពធម្មាយតនានញ្ច អារម្មណបច្ចយភាវស្ស វុត្តត្តា រូបាទិភេទេន ឆព្ពិធេសុ សង្ខតាសង្ខតបញ្ញត្តិធម្មេសុ ន កោចិ ធម្មោ អារម្មណបច្ចយោ ន ហោតីតិ។ ស្វាយំ អារម្មណបច្ចយភាវោ ហេដ្ឋា វិភាវិតោ ឯវ។ **អាលម្ពិត្វា**តិ គហេត្វា។ ឯកន្តសារម្មណភាវតោ អនារព្ភ បវត្តិ ឯវ នត្ថីតិ អាហ "**អារព្ភេវា**"តិ។ ស្វាយំ "កុសលោ ធម្មោ កុសលស្ស, កុសលោ ធម្មោ អកុសលស្ស, កុសលោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស, អកុសលោ ធម្មោ អកុសលស្ស, កុសលស្ស, អព្យាកតស្ស, អព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស, កុសលស្ស, អកុសលស្សា"តិ ឯវំ នវប្បការោ វេទិតព្ពោ។

៥៩៧. **ជេដ្ឋកដ្ឋេនា**តិ បមុខភាវេន។ អត្តាធីនានញ្ហិ បតិភូតោ ធម្មោ អធិបតិ។ សោ តេសំ បមុខភាវេន បវត្តតិ។ "ឆន្ទវតោ កឹ នាម ន សិជ្ឈតី"តិអាទិកំ បុរិមាភិសង្ខារូបនិស្សយំ លភិត្វា ឧប្បជ្ជមានេ ចិត្តប្បាទេ ឆន្ទាទយោ ធុរភូតា ជេដ្ឋកភូតា សម្បយុត្តធម្មេ សាធយមានា វសេ វត្តយមានា ហុត្វា បវត្តន្តិ, សម្បយុត្តធម្មា ច តេសំ វសេន វត្តន្តិ ហីនាទិភាវេន តទនុវត្តនតោ, តេន តេ អធិបតិបច្ចយា ហោន្តិ។ គរុកាតព្ពម្បិ អារម្មណំ តន្និន្នបោណបព្ភារានំ អស្សាទនបច្ចវេក្ខណមគ្គផលានំ អត្តនោ វសេ វត្តយមានំ វិយ បច្ចយោ ហោតិ។ តស្មា អយំ អត្តាធីនានំ បតិភាវេន ឧបការកត្តា អធិបតិបច្ចយោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **ឆន្ទាធិបតី**តិ ឆន្ទសង្ខាតោ អធិបតិ, ឆន្ទំ ធុរំ ឆន្ទំ ជេដ្ឋកំ កត្វា ចិត្តប្បវត្តិកាលេ ឧប្បន្នស្ស កត្តុកម្យតាឆន្ទស្សេតំ នាមំ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។ កស្មា បន យថា ហេតុបច្ចយនិទ្ទេសេ "ហេតូ ហេតុសម្បយុត្តកានំ"ន្តិ (បដ្ឋា. ១.១.១) វុត្តំ, ឯវមិធ "អធិបតី អធិបតិសម្បយុត្តកានំ"ន្តិ អវត្វា "ឆន្ទាធិបតិ ឆន្ទសម្បយុត្តកានំ"ន្តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៣) នយេន វុត្តន្តិ? ឯកក្ខណេ អភាវតោ។ ហេតវោ ហិ ទ្វេ តយោបិ ឯកក្ខណេ ហេតុបច្ចយា ហោន្តិ, មូលដ្ឋេន ឧបការកភាវស្ស អវិជហនតោ។ អធិបតិ បន ជេដ្ឋកដ្ឋេន ឧបការកោ, ន ច ឯកក្ខណេ ពហូ ជេដ្ឋកា ហោន្តិ។ តស្មា ឯកតោ ឧប្បន្នានម្បិ តេសំ ឯកក្ខណេ អធិបតិបច្ចយភាវោ នត្ថីតិ "អធិបតី អធិបតិសម្បយុត្តកានំ"ន្តិ អវត្វា "ឆន្ទាធិបតិ ឆន្ទសម្បយុត្តកានំ"ន្តិអាទិនា នយេន វុត្តំ។

យំ យំ ធម្មន្តិ យំ យំ អារម្មណធម្មំ។ **គរុំ កត្វា**តិ គរុការចិត្តីការវសេន វា អស្សាទនវសេន វា គរុការិកំ លទ្ធព្ពំ អវិជហិតព្ពំ អនវញ្ញាតំ កត្វា។ **តេ តេ ធម្មា**តិ តេ តេ គរុកាតព្ពា ធម្មា។ **តេសំ តេស**ន្តិ តំតំគរុការកធម្មានំ។ **អធិបតិបច្ចយេនា**តិ អារម្មណាធិបតិបច្ចយេន។ ស្វាយំ "កុសលោ ធម្មោ កុសលស្ស សហជាតារម្មណេហិ, អកុសលស្ស អារម្មណេនេវ, អព្យាកតស្ស សហជាតារម្មណេហិ, កុសលាព្យាកតស្ស សហជាតេនេវាតិ កុសលមូលា ចត្តារោ, អកុសលោ ធម្មោ អកុសលស្ស សហជាតារម្មណេហិ, អព្យាកតស្ស សហជាតេនេវ, តថា អកុសលាព្យាកតស្សាតិ អកុសលមូលា តយោ, អព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស សហជាតារម្មណេហិ, កុសលស្ស អារម្មណេនេវ, តថា អកុសលស្សាតិ អព្យាកតមូលា តយោ"តិ សង្ខេបតោ ទសប្បការោ អធិបតិបច្ចយោ។ ឯត្ថ ច សត្តធា សហជាតាធិបតិ, សត្តធា អារម្មណាធិបតិ វេទិតព្ពោ។

៥៩៨. អន្តរាយតីតិ អន្តរំ, ព្យវធាយកន្តិ អត្ថោ។ នាស្ស អន្តរំ វិជ្ជតីតិ អនន្តរោ, អនន្តរោ ច សោ បច្ចយោ ចាតិ **អនន្តរបច្ចយោ**។ "អត្ថានន្តរតា អនន្តរបច្ចយោ, កាលានន្តរតា សមនន្តរបច្ចយោ"តិអាទិនា ពហុធា បបញ្ចយន្តិ, អសារំ គន្ថវិត្ថារំ ករោន្តិ។ យថា បវត្តិខិកាសទានវិសេសភាវេន នត្ថិវិគតបច្ចយា វុត្តា, ន ឯវំ អនន្តរសមនន្តរបច្ចយា, ឯតេ បន ចិត្តនិយមហេតុភាវេន វុត្តាតិ តំ ចិត្តនិយមហេតុភាវំ ទស្សេតុំ "**យោ ហិ ឯសា**"តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **មនោវិញ្ញាណធាតុតិអាទិ ចិត្តនិយមោ**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន សន្ធិរណានន្តរា វោដ្ឋព្ពនំ, ចុតិអនន្តរា បដិសន្ធីតិ យស្ស យស្ស ចិត្តស្ស អនន្តរា យំ យំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស តស្ស តទនន្តរុប្បាទនិយមោ តំតំសហការិបច្ចយវិសិដ្ឋស្ស បុរិមបុរិមចិត្តស្សេវ វសេន ឥជ្ឈតីតិ ទស្សេតិ។

អត្ថានន្តរតាយាតិ អត្ថេន កេនចិ ធម្មេន អនន្តរតាយ។ **កាលានន្តរតាយា**តិ កាលភេទេន អនន្តរតាយ ។ **អាចរិយាន**ន្តិ ឥជាបិ **វេវតាចរិយ**មេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ កាលានន្តរតាយ សមនន្តរបច្ចយភាវេ, តស្មិំ វា យថាវុត្តវិរោធេ។ **ភាវនាពលេន បន វារិតត្តា**តិ ឯត្ថ យថា រុក្ខស្ស វេធេ ទិន្នេ បុប្ផិតុំ សមត្ថស្សេវ បុប្ផនំ ន ហោតិ, វេធេ បន អបនីតេ តាយ ឯវ សមត្ថតាយ បុប្ផនំ ហោតិ, ឯវមិធាបិ ភាវនាពលេន វារិតត្តា សមុដ្ឋាបនសមត្ថស្សេវ អសមុដ្ឋាបនំ, តស្មិញ្ច អបគតេ តាយ ឯវ សមត្ថតាយ សមុដ្ឋាបនំ ហោតីតិ អធិប្បាយោ។ តម្បិ វចនំ **កាលានន្តរតា នត្ថិ** សត្តាហាទិនា កាលេន អន្តរិតភាវតោ។ **ឯតទេវ** "កាលន្តរិតតា អត្ថិ" តច្ចេវ **វទាម**។ ននុ ច កាលោ នាម កោចិ បរមត្ថតោ នត្ថីតិ វទេយ្យាតិ អាសង្កន្តោ អាហ "**កាលានន្តរ...បេ.... លទ្ធី**"តិ។

ព្យញ្ជនមត្តតោវេត្ថ នានាករណំ បច្ចេតព្ពំ, ន អត្ថតោតិ ឧបចយសន្តតិអធិវចននិរុត្តិបទានំ វិយ សទ្ទត្ថមត្តតោ នានាករណំ, ន វចនីយត្ថតោតិ អធិប្បាយោ។ តេនេវ សទ្ទត្ថវិសេសំ ទស្សេតុំ **“កថ”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ បុរិមបច្ឆិមានំ និរោធុប្បាទន្តរាភាវតោ និរន្តរុប្បាទនសមត្ថតា អនន្តរបច្ចយភាវោ។ រូបកលាបានំ វិយ សណ្ឋានាភាវតោ, បច្ចយបច្ចយុប្បន្នានំ សហាវដ្ឋានាភាវតោ ច “ឥទមិតោ ហេដ្ឋា, ឧទ្ធំ, តិរិយ”ន្តិ វិភាគាភាវា អត្តនា ឯកត្តមិវ ឧបនេត្វា សុដ្ឋុ អនន្តរភាវេន ឧប្បាទនសមត្ថតា សមនន្តរបច្ចយតា។ **ឧប្បាទនសមត្ថតា**តិ ច អព្យាបារត្តា ធម្មានំ យស្មឹ យទាការេ និរុទ្ធេ, វត្តមានេ វា សតិ តំតំវិសេសវន្តោ ធម្មា ហោន្តិ, តស្ស សោវ អាការោ វុច្ចតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។ ធម្មានំ បវត្តិមត្តមេវ ច ឧបាទាយ កាលវោហារោតិ និរោធា វុដ្ឋហន្តស្ស នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនផលសមាបត្តីនំ អសញ្ញភវា ចវន្តស្ស, បុរិមចុតិបច្ឆិមបដិសន្ធីនញ្ច និរោធុប្បាទនិរន្តរតាយ កាលន្តរតា នត្ថិ។ ន ហិ តេសំ អន្តរា អរូបធម្មប្បវត្តិ អត្ថិ, យំ ឧបាទាយ កាលន្តរតា វុច្ចេយ្យ, ន ច រូបធម្មប្បវត្តិ អរូបធម្មប្បវត្តិយា អន្តរំ ករោតិ អញ្ញសន្តានត្តា។ រូបារូបសន្តតិយោ ហិ ទ្វេ អញ្ញមញ្ញំ វិសទិសសភាវត្តា អញ្ញមញ្ញូបការភាវេន បវត្តមានាបិ វិសុំយេវ ហោន្តិ។ ឯកសន្តតិយញ្ច បុរិមបច្ឆិមានំ មជ្ឈេ បវត្តមានំ តំសន្តតិបរិយាបន្នតាយ អន្តរការកំ ហោតិ។ តាទិសញ្ច កិញ្ចិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនផលសមាបត្តីនំ មជ្ឈេ នត្ថិ, ន ច អភាវោ អន្តរការកោ ហោតិ អភាវត្តា ឯវ។ តស្មា ជវនានន្តរស្ស ជវនស្ស វិយ, ភវង្គានន្តរស្ស ភវង្គស្ស វិយ ច និរន្តរតា សុដ្ឋុ អនន្តរតា ហោតីតិ តថា ឧប្បាទនសមត្ថតា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនចុតីនម្បិ ទដ្ឋព្ពា។ ឧប្បត្តិយា បច្ចយភាវោ ចេត្ថ អនន្តរបច្ចយាទីនំ បាកដោតិ ឧប្បាទនសមត្ថតាវ វុត្តា ។ បច្ចុប្បន្នានំ បន ធម្មានំ បុព្ពន្តាបរន្តបរិច្ឆេទេន គហិតានំ ឧប្បជ្ជតីតិ វចនំ អលភន្តានំ “អតីតោ ធម្មោ បច្ចុប្បន្នស្ស ធម្មស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ២.១៨.៤) អនន្តរាទិបច្ចយភាវោ វុត្តោតិ ន សោ ឧប្បត្តិយា ឯវាតិ វិញ្ញាយតិ។ ន ហិ កុសលាទិគ្គហណំ វិយ បច្ចុប្បន្នគ្គហណំ អបរិច្ឆេទំ។ យតោ ឧប្បត្តិមត្តសមង្គិនោ ឯវ គហណំ សិយា។ តេនេវ ច អតីតត្តិកេ បដិច្ចវារាទយោ ន សន្តីតិ។ តស្ស “កុសលោ ធម្មោ កុសលស្ស, កុសលោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស, អកុសលោ ធម្មោ អកុសលស្ស, អកុសលោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស, អព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស, អព្យាកតោ ធម្មោ កុសលស្ស, អព្យាកតោ ធម្មោ អកុសលស្សា”តិ សត្តធា ភេទោ វេទិតព្ពោ។

៥៩៩. ឧប្បជ្ជមានោវ សហ ឧប្បាទនភាវេនាតិ ឯត្ថាបិ ឧប្បត្តិយា បច្ចយភាវេន បាកដេន ឋិតិយាបិ បច្ចយភាវំ និទស្សេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ, អញ្ញថា បទីបនិទស្សនំ ន យុជ្ជេយ្យ។ បទីបោ ហិ បកាសស្ស ឋិតិយាបិ បច្ចយោ, ន ឧប្បត្តិយា ឯវ។ បច្ចយុប្បន្នានំ សហជាតភាវេន ឧបការកតា សហជាតបច្ចយតា។ **ឱក្កន្តិក្ខណេ**តិ បដិសន្ធិក្ខណេ។ តស្មឹ ហិ ខណេ នាមរូបំ ឱក្កន្តំ វិយ បរលោកតោ អាគន្ត្វា ឥធ មាតុកុច្ឆិអាទី បវិសន្តំ វិយ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា សោ ខណោ ឱក្កន្តិក្ខណោតិ វុច្ចតិ។ ឯត្ថ ច **រូប**ន្តិ ហទយវត្ថុយេវ អធិប្បេតំ។ តញ្ហិ នាមស្ស, នាមញ្ច តស្ស សហជាតបច្ចយោ ហោតិ។ **ចិត្តចេតសិកា**តិ បវត្តិយំ ចត្តារោ ខន្ធា បដិសន្ធិក្ខណេ ចិត្តសមុដ្ឋានានំ អភាវតោ។ **រូបិនោ ធម្មា**តិ ហទយវត្ថុំ សន្ធាយាហ។ តត្ថ យទិបិ បុព្ពេ “ឱក្កន្តិក្ខណេ នាមរូប”ន្តិ វុត្តំ, តថាបិ តេន ខណន្តរេ សហជាតបច្ចយភាវោ រូបធម្មានំ ន និវារិតោតិ តន្និវារណត្ថមិទំ វុត្តន្តិ គហេតព្ពំ។ **កិញ្ចិ កាលេ**តិ កេចិ កិស្មិញ្ចិ កាលេតិ អត្ថោ, តេន រូបិនោ ធម្មា កេចិ វត្ថុភូតា កិស្មិញ្ចិ បដិសន្ធិកាលេតិ អញ្ញេសំ រូបធម្មានំ, វត្ថុនោ ច បវត្តិយំ អរូបធម្មានំ សហជាតបច្ចយភាវំ បុព្ពេ អនិវារិតំ និវារេតិ។ ឯវញ្ច កត្វា “កិញ្ចិ កាល”ន្តិ វា “កិស្មិញ្ចិ កាលេ”តិ វា វត្តព្ពេ តថា អវត្វា វិភត្តិវិបល្លាសំ កត្វា វុត្តំ។ តេន **កិញ្ចី**តិ ឧបយោគេកវចនំ។ **“រូបិនោ ធម្មា”**តិ ឯតេន សម្ពន្ធេ បច្ចត្តពហុវចនំ ជាយតិ។ **“កាលេ”**តិ ឯតេន សម្ពន្ធេ ភុម្មេកវចនន្តិ ទីបិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ បុរិមេន ច “ឯកោ ខន្ធោ, វត្ថុ ច តិណ្ណន្នំ ខន្ធាន”ន្តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៩) អាទិវចនេន នាមសហិតំ ឯវ វត្ថុ នាមស្ស បច្ចយោតិ វត្តព្ពេ អាបន្នេ ឥតរេន កេវលស្ស ច តថាវត្តព្ពតំ ទស្សេតិ។ ស្វាយំ សហជាតបច្ចយោ “កុសលោ ធម្មោ កុសលស្ស, អព្យាកតស្ស, កុសលាព្យាកតស្ស, អកុសលោ ធម្មោ អកុសលស្ស , អព្យាកតស្ស, អកុសលាព្យាកតស្ស, អព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស, កុសលាព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស, អកុសលាព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្សា”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៩) នវវិធោ វេទិតព្ពោ។

៦០០. អត្តនោ ឧបការកស្ស ឧបការកតា អញ្ញមញ្ញបច្ចយតា។ តថា ហិស្ស តិទណ្ឌំ និទស្សិតំ។ ឧបការកតា ច អញ្ញមញ្ញតាវសេនេវ ទដ្ឋព្ពា, ន សហជាតតាទិវសេន។ សហជាតាទិបច្ចយោ ហោន្តោយេវ ហិ កោចិ អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ ន ហោតិ, ន ច សហជាតាទិបច្ចយធម្មេហិ វិនា ឥមស្ស បវត្តិ អត្ថិ។ តថា ហិ សហជាតាទិបច្ចយោ ច ហោន្តោយេវ ហិ កោចិ អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ ហោតិ។ យទិ ច អត្តនោ ឧបការកស្ស ឧបការកតាមត្តំ អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ សិយា, បុរេជាតបច្ឆាជាតភាវេន ឧបការស្ស ឧបការកា វត្ថុខន្ធា អញ្ញមញ្ញបច្ចយា សិយុំ, ន ច តំ ឥច្ឆិតំ។ តេន វុត្តំ “ឧបការកតា ច អញ្ញមញ្ញវសេនេវ ទដ្ឋព្ពា”តិ។ អយញ្ច ឧប្បត្តិយា, ឋិតិយា ច ឧបការកោតិ វេទិតព្ពោ។ អយំ បន “កុសលោ ធម្មោ កុសលស្ស, អកុសលោ ធម្មោ អកុសលស្ស, អព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្សា”តិ តិវិធោ វេទិតព្ពោ។

៦០១. តរុអាទីនំ បថវី វិយ អធិដ្ឋានាការេន បថវីធាតុ សេសធាតូនំ, ចក្ខាទយោ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ ឧបការកា ចិត្តកម្មស្ស បដាទយោ វិយ និស្សយាការេន ខន្ធាទយោ តំតំនិស្សយានំ ខន្ធាទីនំ។ បថវីធាតុយំ បតិដ្ឋាយ ឯវ ហិ សេសធាតុយោ ឧបាទារូបានិ វិយ យថាសកំ កិច្ចំ ករោន្តិ។

អធិដ្ឋានាការេនាតិ អាធារាការេន។ អាធារាការោ ចេត្ថ តេសំ សាតិសយំ តទធីនវុត្តិតាយ វេទិតព្ពោ។ យតោ ភូតានិ អនិទ្ទិសិតព្ពដ្ឋានានិ វុច្ចន្តិ, ឯវញ្ច កត្វា ចក្ខាទីនម្បិ អធិដ្ឋានាការេន ឧបការកតា សុដ្ឋុ យុជ្ជតិ។ ន ហិ យថាវុត្តំ តទធីនវុត្តិតាវិសេសំ មុញ្ចិត្វា អញ្ញោ ចក្ខាទីសុ អទេសកានំ អរូបធម្មានំ អធិដ្ឋានាការោ សម្ភវតិ។ យទិបិ យំ យំ ធម្មំ បដិច្ច យេ យេ ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តិ, តេសំ សព្ពេសំ តទធីនវុត្តិភាវោ។ យេន បន បច្ចយភាវវិសេសេន ចក្ខាទីនំ បដុមន្ទភាវេសុ ចក្ខុវិញ្ញាណាទយោ តទនុវិធានាការេនេវ បវត្តន្តិ, ស្វាយមិធ តេសំ តទធីនវុត្តិតាសិទ្ធោ វិសេសោតិ។ ឯវញ្ហិ បច្ចយភាវសាមញ្ញេ សតិបិ អារម្មណបច្ចយតោ និស្សយបច្ចយស្ស វិសេសោ វិភាវិតោ ហោតិ។ ស្វាយំ នយោ ហេដ្ឋា បកាសិតោវ។ **ឆដ្ឋោ បនា**តិ ឯត្ថ “រូបិនោ ធម្មា អរូបីនំ ធម្មានំ កិស្មិញ្ចិ កាលេ”តិ ឥទំ ន លព្ភតិ។ យំ បនេត្ថ លព្ភតិ “រូបិនោ ធម្មា កេចី”តិ, តត្ថ តេ ឯវ ធម្មេ ទស្សេតុំ **“ចក្ខាយតន”**ន្តិអាទិ និទ្ទិដ្ឋំ។ **យំ រូប**ន្តិ ហទយវត្ថុំ សន្ធាយ វុត្តំ។ អយំ បន និស្សយបច្ចយោ តោរសវិធោ។ កថំ? សហជាតតោ កុសលមូលា តយោ, តថា អកុសលមូលា, អព្យាកតមូលេសុ បន បុរេជាតំ លព្ភតិ។ អព្យាកតញ្ហិ អព្យាកតស្ស សហជាតម្បិ បច្ចយោ ហោតិ, បុរេជាតម្បិ កុសលស្ស បុរេជាតមេវ, តថា អកុសលស្ស, កុសលាព្យាកតំ សហជាតបុរេជាតតោ កុសលស្ស, សហជាតតោ ឯវ អព្យាកតស្ស, តថា អកុសលាព្យាកត”ន្តិ ឯវំ តេរស។

៦០២. **តទធីនវុត្តិតាយ អត្តនោ ផលេន និស្សិតោ**តិ យំ កិញ្ចិ ការណំ និស្សយោតិ វត្វា តត្ថ យោ ភុសោ និស្សយោ, តំ **ឧបនិស្សយោ**តិ និទ្ទារេតិ។ **ពលវការណភាវេន ឧបការកោ**តិ អារម្មណភាវវសេន អនន្តរំ អនុរូបចិត្តុប្បាទនសមត្ថតាវសេន, កេវលញ្ច ពលវន្តំ ការណំ ហុត្វា ឧបការកោ។ តេនាហ **“សោ”**តិអាទិ។

តត្ថ **ទានំ ទត្វា**តិ ទេយ្យធម្មំ ចជិត្វា។ យាយ វា ចេតនាយ សោ ទិយ្យតិ, សា ចេតនា ទានំ។ **ទត្វា**តិ តំ ចេតនំ បរិយោទបេត្វា វិសុទ្ធំ កត្វា។ **សីលំ សមាទិយិត្វា**តិ បញ្ចង្គទសង្គាទិវសេន និច្ចសីលំ គណ្ហិត្វា។ ឥមិនា សមាទានវិរតិយេវ ទស្សិតា, សម្បត្តវិរតិសមុច្ឆេទវិរតិយោ បន លោកេ “សីល”ន្តិ អបាកដត្តា ន វុត្តា។ កិញ្ចាបិ ន វុត្តា, អារម្មណបច្ចយោ បន ហោន្តិយេវ។ តត្ថ សមុច្ឆេទវិរតិ សេក្ខានំយេវ កុសលស្ស អារម្មណំ ហោតិ, ន ឥតរេសំ។ **ឧបោសថកម្ម**ន្តិ “បាណំ ន ហនេ, ន ចាទិន្នមាទិយេ”តិ (សុ. និ. ៤០២) ឯវំ វុត្តំ ឧបោសថសីលំ។ **តំ គរុំ កត្វា បច្ចវេក្ខតី**តិ តំ យថាវុត្តំ កុសលំ សេក្ខោបិ បុថុជ្ជនោបិ បច្ចវេក្ខតិ, អរហាបិ តំ បច្ចវេក្ខតេវ។ អរហតោបិ ហិ បុព្ពេ កតំ កុសលំ កុសលមេវ។ យេន បន ចិត្តេន បច្ចវេក្ខតិ, តំ កិរិយចិត្តំ នាម ហោតិ។ តស្មា “កុសលោ កុសលស្សា”តិ ឥមស្មឹ អធិការេ ន លព្ភតិ។ **បុព្ពេ សុចិណ្ណានី**តិ “ទត្វា កត្វា”តិ ហិ អាសន្នកតានិ វុត្តានិ, ឥមិនា ន អាសន្នកតានីតិ វេទិតព្ពានិ, ទានាទីហិ វា សេសានិ កាមាវចរកុសលានិ ទស្សេតុំ ឥទំ វុត្តំ។ **ឈានា វុដ្ឋហិត្វា**តិ ឈានំ សមាបន្នោ ឈានតោ វុដ្ឋហិត្វា។ “ឈានំ វុដ្ឋហិត្វា”តិបិ បាឡិ។ **សេក្ខា គោត្រភុ**ន្តិ សោតាបន្នំ សន្ធាយ វុត្តំ។ សោ ហិ គោត្រភុំ បច្ចវេក្ខតិ។ **“វោទាន”**ន្តិ ឥទំ បន សកទាគាមិអនាគាមិនោ សន្ធាយ វុត្តំ។ តេសញ្ហិ តំ ចិត្តំ វោទានំ នាម ហោតិ។ **សេក្ខា**តិ សោតាបន្នសកទាគាមិអនាគាមិនោ ។ **មគ្គា វុដ្ឋហិត្វា**តិ មគ្គផលភវង្គាតិក្កមវសេន អត្តនា បដិលទ្ធមគ្គា វុដ្ឋហិត្វា, សុទ្ធមគ្គតោយេវ បន វុដ្ឋាយ បច្ចវេក្ខណំ នាម នត្ថិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន “កុសលំ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វិបស្សន្តី”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤០៤) ឯវមាទី សង្គណ្ហាតិ។ យទិបិ នានត្តំ អកត្វាវ វិភត្តោ, តថាបិ ឥទម្បិ អារម្មណាធិបតិអារម្មណូបនិស្សយានំ វិសេសោតិ ទស្សេតុំ **“តត្ថា”**តិអាទិ វុត្តំ។

នេសំ ចិត្តចេតសិកានំ អនន្តរបច្ចយអនន្តរូបនិស្សយានំ និក្ខេបវិសេសោ អត្ថិ។ យស្មា បុរិមោ អព្យាកតធម្មវសេន បវត្តោ, ឥតរោ កុសលាទិវសេនបីតិ សោបិ និក្ខេបវិសេសោ **អត្ថតោ ឯកីភាវមេវ គច្ឆតិ** សព្ពេសុបិ ចិត្តុប្បាទេសុ តទុភយស្ស ឥច្ឆិតព្ពត្តា។ **ឯវំ សន្តេបី**តិអាទិ អនន្តរអនន្តរូបនិស្សយានំ វិសេសទស្សនំ។ **យថា ហី**តិអាទិ អនន្តរូបនិស្សយស្ស សម្ភវទស្សនំ។

បកតោតិ ឯត្ថ **ប**-ការោ ឧបសគ្គោ, សោ អត្តនោ ផលស្ស ឧប្បាទនសមត្ថភាវេន សុដ្ឋុកតតំ ទីបេតិ។ តថា ច កតំ អត្តនោ សន្តានេ កតំ ហោតីតិ អាហ **“អត្តនោ សន្តានេ”**តិអាទិ។ ករណញ្ច ទុវិធំ និប្ផាទនំ, ឧបសេវនញ្ចាតិ តំ ទស្សេតុំ **“និប្ផាទិតោ វា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **និប្ផាទនំ** ហេតុបច្ចយសមោធានេន ផលស្ស និព្ពត្តនំ។ **ឧបសេវនំ** បន កាយេ អល្លីយាបនវសេន ឧបយោគូបសេវនំ, វិជាននសញ្ជាននាទីនំ វសេន អារម្មណូបសេវនញ្ច។ តេនេវ អនាគតានម្បិ ឧតុសម្បទាទីនំ អារម្មណូបសេវនេន ឧបសេវិតានំ បកតូបនិស្សយតា វុត្តា ហោតិ, បគេវ អតីតបច្ចុប្បន្នានំ។ បច្ចុប្បន្នស្សាបិ ហិ “បច្ចុប្បន្នំ ឧតុភោជនំ

សេនាសនំ ឧបនិស្សាយ ឈានំ ឧប្បាទេតី”តិអាទិវចនតោ (បដ្ឋា. ២.១៨.៨) បកតូបនិស្សយភាវោ លព្ភតីតិ។ **បកតិយា ឯវា**តិ បច្ចយន្តរសង្ខររហិតេន អត្តនោ សភាវេនេវ។ **ឧបនិស្សយោ**តិ ពលវការណំ កត្វា។ **អនេកប្បការតោ បភេទោ វេទិតព្ពោ** បញ្ហាវារេ អាគតនយេន។ បច្ចយវារេ បន –

> “បុរិមា បុរិមា កុសលា ធម្មា បច្ឆិមានំ បច្ឆិមានំ កុសលានំ ធម្មានំ ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ, បុរិមា បុរិមា កុសលា ធម្មា បច្ឆិមានំ បច្ឆិមានំ អកុសលានំ ធម្មានំ កេសញ្ចិ, កុសលា អព្យាកតានំ, អកុសលា អកុសលានំ, កុសលានំ កេសញ្ចិ, អកុសលា អព្យាកតានំ, អព្យាកតា អព្យាកតានំ, អព្យាកតា កុសលានំ, អព្យាកតា អកុសលានំ , បុគ្គលោបិ, សេនាសនម្បិ ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៩)។

តត្ថ យេ បុរិមា យេសំ បច្ឆិមានំ អនន្តរូបនិស្សយោ ហោន្តិ, តេ តេសំ សព្ពេសម្បិ ឯកន្តេនេវ ហោន្តិ, ន កេសញ្ចិ កទាចិ។ តស្មា យេសុ បទេសុ អនន្តរូបនិស្សយោ លព្ភតិ, តេសុ “កេសញ្ចី”តិ ន សក្កា វត្តុន្តិ ន វុត្តំ។ យេ បន បុរិមា យេសំ បច្ឆិមានំ អារម្មណូបនិស្សយោ វា បកតូបនិស្សយោ វា ហោន្តិ, តេ តេសំ, ន សព្ពេសំ ឯកន្តេន ហោន្តិ។ យេសំ ឧប្បត្តិវិពន្ធកា បច្ចយា ពលវន្តោ ហោន្តិ, តេសំ ន ភវន្តិ, ឥតរេសំ ភវន្តិ។ តស្មា យេសុ បទេសុ អនន្តរបច្ចយោ ន លព្ភតិ, តេសុ “កេសញ្ចី”តិ វុត្តំ។ សិទ្ធានំ បច្ចយធម្មានំ យេហិ បច្ចយុប្បន្នេហិ ភវិតព្ពំ, តេសំ “កេសញ្ចី”តិ អយមេត្ថ អត្ថោ។

កសិណបណ្ណត្តិយា អារម្មណូបនិស្សយតាភាវតោ ឯកច្ចាយ បញ្ញត្តិយា សទ្ធិំ សព្ពោ ធម្មោ អារម្មណូបនិស្សយោ, អនន្តរាតីតោ ចិត្តចេតសិករាសិ អនន្តរូបនិស្សយោ, កុសលាកុសលវិបាកកិរិយារូបវសេន បញ្ចវិធោ បកតូបនិស្សយោតិ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។ វិត្ថារោ បន **បដ្ឋានដ្ឋកថាយំ** វេទិតព្ពោ។

៦០៣. **បឋមតរ**ន្តិ បច្ចយុប្បន្នតោ បុរេតរំ។ អយញ្ហិ បុរេជាតបច្ចយោ រូបធម្មវសេនេវ លព្ភតិ។ បច្ចយុប្បន្នោ ច អរូបធម្មាយេវ។ តេនាហ **“វត្តមានភាវេន ឧបការកោ”**តិ។ និស្សយារម្មណាការាទីហិ វិសិដ្ឋា បុរេជាតភាវេន វិនា ឧបការកភាវំ អគច្ឆន្តានំ វត្ថារម្មណានំ បុរេជាតាការេន ឧបការកតា បុរេជាតបច្ចយតា។ ឯវំ វត្ថារម្មណវសេន ទុវិធេ បុរេជាតបច្ចយេ **“ចក្ខាយតន”**ន្តិអាទិ វត្ថុវសេន វុត្តំ, **“រូបារម្មណ”**ន្តិអាទិ អារម្មណវសេន។

យំ រូបន្តិ ហទយវត្ថុំ សន្ធាយាហ។ តត្ថ **“កិញ្ចិ កាលេ”**តិ បវត្តិកាលវសេន វុត្តំ។ **“កិញ្ចិ កាលេន”** ឥតិ បដិសន្ធិកាលវសេន។ យានិ អារម្មណបុរេជាតេន វិនា ន វត្តន្តិ, តេសំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អារម្មណបុរេជាតទស្សនេន មនោទ្វារេបិ យំ យំ អារម្មណបុរេជាតេន វត្តតិ, តស្ស តស្ស អារម្មណបច្ចយភូតំ សព្ពំ រូបរូបំ អារម្មណបុរេជាតន្តិ ទស្សិតមេវ ហោតិ។ តថា ហិ វុត្តំ **បញ្ហាវារេ** “អារម្មណបុរេជាតំ សេក្ខា វា បុថុជ្ជនា វា ចក្ខុំ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វិបស្សន្តី”តិអាទិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៤)។ “អព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស ធម្មស្ស បុរេជាតបច្ចយេន បច្ចយោ, អព្យាកតោ ធម្មោ កុសលស្ស ធម្មស្ស បុរេជាតបច្ចយេន បច្ចយោ, អព្យាកតោ ធម្មោ អកុសលស្ស ធម្មស្ស បុរេជាតបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៤) អព្យាកតមូលកា តយោវ វារា។ តេ ច បច្ចេកំ វត្ថុបុរេជាតំ, អារម្មណបុរេជាតន្តិ ទ្វិធា វិភត្តា។

៦០៤. បច្ចយុប្បន្នធម្មស្ស បុរេតរំ សិទ្ធភាវេ សតិ បច្ចយធម្មស្ស បច្ឆាជាតតាតិ វុត្តំ **“បុរេជាតាន”**ន្តិ។ អយញ្ច នយោ រូបធម្មេសុ ឯវ លព្ភតិ, ន អរូបធម្មេសូតិ វុត្តំ **“រូបធម្មាន”**ន្តិ។ យទិ បច្ចយុប្បន្នធម្មា បុរេតរមេវ ជាតា, កថំ បច្ចយភាវោតិ អាហ **“ឧបថម្ភកត្តេនា”**តិ។ បច្ឆាជាតេន ហិ វិនា សន្តានាវិច្ឆេទហេតុភាវំ អគច្ឆន្តានំ ធម្មានំ យេ បច្ឆាជាតាការេន ឧបការកា, តេសំ សា វិប្បយុត្តាការាទីហិ វិសិដ្ឋា ឧបការកតា បច្ឆាជាតបច្ចយតា។ ឯវំ សព្ពបច្ចយានំ បច្ចយន្តរាការវិសិដ្ឋា ឧបការកតា យោជេតព្ពា។ **“គិជ្ឈបោតកសរីរានំ អាហារាសាចេតនា វិយា”**តិ ឯតេន មនោសញ្ចេតនាហារវសេន បវត្តមានេហិ អរូបធម្មេហិ រូបកាយស្ស ឧបត្ថម្ភិតភាវំ ទស្សេតិ។ តេនេវ “អាហារាសា វិយា”តិ អវត្វា ចេតនាគ្គហណំ កតំ។ **កាយស្សា**តិ ចតុសមុដ្ឋានិកភូតុបាទាយរូបសង្ខាតស្ស រូបកាយស្ស។ សង្ខេបតោ បបេត្វា រូបធម្មេ អវិសិដ្ឋោ អរូបក្ខន្ធោ បច្ឆាជាតបច្ចយោ។ សោ ជាតិវសេន កុសលោ, អកុសលោ, វិបាកោ, កិរិយាតិ ចតុព្ពិធោតិ វេទិតព្ពំ។

៦០៥. កុសលាទិភាវេន អត្តនា សទិសស្ស បយោគេន ករណីយស្ស បុនប្បុនំ ករណំ បវត្តនំ **អាសេវនដ្ឋោ,** អត្តសទិសសភាវតាបាទនំ វាសនំ វា។ **បុរិមបុរិមាភិយោគោ វិយា**តិ ឧគ្គហណសវនធារណាទិបុរិមាបុរិមាសេវនា វិយ។ តីសុ បន ឯតេសុ **បុរិមា បុរិមា**តិ សមនន្តរាតីតា ទដ្ឋព្ពា។ កស្មា បនេត្ថ អនន្តរបច្ចយេ វិយ “បុរិមា បុរិមា កុសលា ធម្មា បច្ឆិមានំ បច្ឆិមានំ អព្យាកតាន”ន្តិអាទិនា ភិន្នជាតិយេហិ សទ្ធិំ និទ្ទេសោ ន កតោតិ?

អត្តនោ គតឹ គាហេតុំ អសមត្ថត្តា។ ភិន្នជាតិកា ហិ ភិន្នជាតិកានំ អាសេវនគុណេន បគុណពលវភាវំ សម្បាទេន្តា អត្តនោវ កុសលាទិភាវសង្ខាតំ គតឹ គាហេតុំ ន សក្កុណន្តិ។ តស្មា តេហិ សទ្ធឹ និទ្ទេសំ អកត្វា យេ យេសំ វាសនាសង្ខាតេន អាសេវនគុណេន បគុណពលវភាវវិសិដ្ឋំ អត្តនោ កុសលាទិភាវសង្ខាតំ គតឹ គាហេតុំ សមត្ថា, តេសំ តេហិ សមានជាតិកេហេវ សទ្ធឹ និទ្ទេសោ កតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

អថ វិបាកាព្យាកតំ កស្មា ន គហិតំ? អាសេវនាភាវតោ។ វិបាកាព្យាកតញ្ហិ កម្មវសេន វិបាកភាវប្បត្តំ កម្មបរិណាមិតំ ហុត្វា បវត្តមានំ និរុស្សាហំ ទុព្ពលំ សន្តំ អាសេវនគុណេន អត្តនោ សភាវំ គាហេត្វា បរិភាវេត្វា នេវ អញ្ញំ វិបាកំ បវត្តេតិ, ន ច បុរិមវិបាកានុភាវំ គហេត្វា ឧប្បជ្ជតិ, អថ ខោ កម្មវេគក្ខិត្តំ បតិតំ វិយ ហុត្វា ឧប្បជ្ជតិ។ តស្មា សព្ពថាបិ វិបាកេ អាសេវនា នត្ថីតិ ន គហិតំ។ កុសលាកុសលកិរិយានន្តរំ ឧប្បជ្ជមានម្បិ សកម្មបដិពទ្ធវុត្តិតាយ អាសេវនគុណំ ន គណ្ហាតីតិ កុសលាទយោបិ តស្ស អាសេវនបច្ចយោ ន ហោន្តិ។ នានាជាតិកត្តាបិ ចេតេ តស្ស អាសេវនាធានំ ន ករោន្តេវ។ ភូមិតោ, បន អារម្មណតោ វា នានាជាតិកតា នាម នត្ថីតិ បរិត្តកុសលកិរិយា មហគ្គតកុសលកិរិយានំ, សង្ខារារម្មណញ្ច កុសលំ និព្ពានារម្មណស្ស អាសេវនបច្ចយោ ហោតិយេវ។ ស្វាយំ “កុសលោ ធម្មោ កុសលស្ស, អកុសលោ ធម្មោ អកុសលស្ស, អព្យាកតោ ធម្មោ អព្យាកតស្ស អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៦) តិធាវ វុត្តោ។ អព្យាកតគ្គហណេន អាវជ្ជនវជ្ជិតា កិរិយធម្មា គហិតា។

៦០៦. ចិត្តបយោគោ ចិត្តកិរិយា, អាយូហនន្តិ អត្ថោ។ យថា ហិ កាយវចីបយោគោ វិញ្ញត្តិ, ឯវំ ចិត្តបយោគោ ចេតនា។ តេន ហិ សា ឧប្បន្នកិរិយតាវិសិដ្ឋេ សន្តានេ សេសបច្ចយសមាគមេ បវត្តមានានំ វិបាកកដត្តារូបានម្បិ តេនេវ សន្តានវិសេសេន កិរិយាភាវេន ឧបការិកា ហោតិ។ តស្ស ហិ កិរិយាភាវស្ស បវត្តត្តា តេសំ បវត្តិ, ន អញ្ញថា។ សហជាតានំ បន អាយូហនកិរិយាភាវេន បវត្តមានា ឧបការិកាតិ កឹ វត្តព្ពំ។ **កម្ម**ន្តិ ច ចេតនាកម្មមេវ អធិប្បេតំ។ ន ហិ ចេតនាសម្បយុត្តំ កម្មំ អភិជ្ឈាទិ កម្មបច្ចយោ ហោតិ។ សតិបិ វិបាកធម្មភាវេ ចេតនាវជ្ជានំ អតំសភាវត្តា វិបាកាបិ ចេតនា សហជាតកម្មបច្ចយោ ហោតិយេវ, ស្វាយំ កម្មបច្ចយោ ជាតិវសេន ចតុព្ពិធោតិ សព្ពំ វត្តព្ពំ។

៦០៧. “និរុស្សាហសន្តភាវេនា”តិ ឯតេន សឧស្សាហេហិ វិបាកធម្មធម្មេហិ កុសលាកុសលេហិ សារម្មណាទិភាវេន សទិសានម្បិ អសទិសំ វិបាកភាវំ ទស្សេតិ។ សោ ហិ វិបាកានំ បយោគេន អសាធេតព្ពតាយ បយោគេន, អញ្ញថា វា សេសបច្ចយេសុ សិទ្ធេសុ កម្មស្ស កដត្តា ឯវ សិជ្ឈនតោ និរុស្សាហោ សន្តភាវោ ហោតិ, ន កិលេសវូបសន្តភាវោ។ តថាសន្តភាវតោ ឯវ ហិ ភវង្គាទយោ ទុវិញ្ញេយ្យា។ បញ្ចទ្វារេបិ ហិ ជវនប្បវត្តិយា រូបាទីនំ គហិតតា វិញ្ញាយតិ, អភិនិបាតសម្បដិច្ឆនសន្តីរណមត្តា បន វិបាកា ទុវិញ្ញេយ្យា ឯវ។ **និរុស្សាហសន្តភាវាយា**តិ និរុស្សាហសន្តភាវត្តាយ។ ឯតេន តប្បច្ចយវន្តានំ អវិបាកានម្បិ រូបធម្មានំ វិបាកានុកូលំ បវត្តឹ ទស្សេតិ។ **បវត្តេ**តិអាទិ បញ្ហាវារនយំ គហេត្វា វុត្តំ។ បដិច្ចវារេ បន “វិបាកា ចត្តារោ ខន្ធា អរូបិនោ អញ្ញមញ្ញំ វិបាកបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.១៤) អាគតា។ ឯត្ថ ច យេសំ ឯកន្តេន វិបាកោ វិបាកបច្ចយោ ហោតិ, តេសំ វសេន នយទស្សនំ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ អារុប្បេ កាមរូបភូមីសុ វិយ វិបាកោ រូបស្ស បច្ចយោ ហោតិ។

៦០៨. សតិបិ ជនកភាវេ ឧបត្ថម្ភកត្តំ អាហារានំ បធានកិច្ចន្តិ អាហ **“រូបារូបានំ ឧបត្ថម្ភកត្តេនា”**តិ។ ឧបត្ថម្ភកត្តញ្ហិ សតិបិ ជនកត្តេ អរូបីនំ អាហារានំ, អាហារជរូបសមុដ្ឋាបករូបាហារស្ស ច ហោតិ។ អសតិបិ ចតុសមុដ្ឋានិករូបូបត្ថម្ភករូបាហារស្ស, អសតិ បន ឧបត្ថម្ភកត្តេ អាហារានំ ជនកត្តំ នត្ថីតិ ឧបត្ថម្ភកត្តំ បធានំ។ អថ វា ជនយមានោបិ អាហារោ អវិច្ឆេទវសេន ឧបត្ថម្ភេន្តោ ជនេតីតិ ឧបត្ថម្ភនភាវោ ឯវ អាហារភាវោតិ **“ឧបត្ថម្ភកត្តេនា”**តិ វុត្តំ។ កេចិ បន “រូបាហារោ អត្តនា ជនិតស្ស អាហារបច្ចយោ ន ហោតិ, អញ្ញេន ជនិតស្ស ហោតិ, តស្មា **‘ឧបត្ថម្ភកត្តេនា’**តិ វុត្ត”ន្តិ វទន្តិ។ តំ “អាហារោ រូបស្ស បច្ចយោ ហោន្តោ អាហារបច្ចយោ ន ហោតីតិ វិរុទ្ធមេត”ន្តិ អបរេ នានុជានន្តិ។ រូបាហារោ ចេត្ថ រូបធម្មានំ ឯវ អាហារបច្ចយោ ហោតិ។ អរូបាហារា បន រូបធម្មានម្បិ អាហារបច្ចយោ ហោន្តិ។ តញ្ច ខោ ន កេវលំ ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានមេវ, អថ ខោ កទាចិ កដត្តារូបានម្បីតិ ទស្សេតុំ **“បញ្ហាវារេ បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។

៦០៩. អធិបតិយដ្ឋេនាតិ ឯត្ថ ន អធិបតិបច្ចយធម្មានំ វិយ បវត្តិនិវារកេ អភិភវិត្វា បវត្តនេន គរុភាវោ អធិបតិយដ្ឋោ, អថ ខោ ទស្សនាទិកិច្ចេសុ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិ, ជីវនេ កម្មជរូបេហិ អរូបធម្មេហិ ច ជីវន្តេហិ, មននេ សម្បយុត្តធម្មេហិ, សុខិតាទិភាវេ សុខិតាទីហិ, អធិមោក្ខបគ្គហុបដ្ឋានាវិក្ខេបបជាននេសុ, “អនញ្ញាតញ្ញស្សាមី”តិ បវត្តិយំ អាជាននេ, អញ្ញាតាវិភាវេ ច សទ្ធាទិសហជាតេហីតិ ឯវំ តំតំកិច្ចេសុ ចក្ខាទិបច្ចយេហិ ធម្មេហិ ចក្ខាទីនំ អនុវត្តនីយតា។ តេសុ ហិ កិច្ចេសុ ចក្ខាទីនំ ឥស្សរិយំ, តប្បច្ចយានញ្ច តទនុវត្តនេន តត្ថ

បវត្តិ។ កស្មា បនេត្ថ ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយទ្វយំ ន គហិតំ, ននុ ចេតម្បិ លិង្គាទីហិ អនុវត្តីយតីតិ? សច្ចំ អនុវត្តីយតិ, ន បន បច្ចយភាវតោ។ យថា ហិ ជីវិតាហារា យេសំ បច្ចយា ហោន្តិ, តេសំ អនុបាលកឧបត្ថម្ភកា , អត្ថិអវិគតបច្ចយភូតា ច ហោន្តិ, ន ឯវំ ឥត្ថិបុរិសភាវា លិង្គាទីនំ កេនចិ បការេន ឧបការកា ហោន្តិ។ យតោ បច្ចយា សិយុំ, កេវលំ បន យថាសកេហិ ឯវ បច្ចយេហិ បវត្តមានានំ លិង្គាទីនំ យថា ឥត្ថិអាទិគ្គហណស្ស បច្ចយភាវោ ហោតិ, តតោ អញ្ញេនាការេន តំសហិតសន្តានេ អប្បវត្តិតោ លិង្គាទីហិ អនុវត្តនីយតា, ឥន្ទ្រិយតា ច តេសំ វុច្ចតិ។ តស្មា ន តេសំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវោ វុត្តោ។ **ចក្ខាទយោ អរូបធម្មានំយេវា**តិ ឯត្ថ សុខិន្ទ្រិយ ទុក្ខិន្ទ្រិយានិបិ ចក្ខាទិគ្គហណេន គហិតានីតិ ទដ្ឋព្ពានិ។

៦១០. លក្ខណារម្មណូបនិជ្ឈានភូតានំ វិតក្កាទីនំ វិតក្កនាទិវសេន អារម្មណំ ឧបគន្ត្វា និជ្ឈានំ បេក្ខនំ, ចិន្តនំ វា វិតក្កាទីនំយេវ អាវេណិកោ ព្យាបារោ **ឧបនិជ្ឈាយនដ្ឋោ**។ “បបេត្វា ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណេ សុខទុក្ខ វេទនាទ្វយ”ន្តិ វត្វាបិ **“សត្ត ឈានង្គានី”**តិ វចនេន អឈានង្គានំ ឧបេក្ខាចិត្តេកគ្គតានំ និវត្តនំ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យទិ ឯវំ “សត្ត ឈានង្គានី”តិ ឯតេនេវ សិទ្ធេ **“បបេត្វា សុខទុក្ខវេទនាទ្វយ”**ន្តិ កស្មា វុត្តំ? វេទនាភេទេសុ បញ្ចសុ សុខទុក្ខទ្វយស្ស ឯកន្តេន អឈានង្គភាវទស្សនត្ថំ ឈានង្គដ្ឋានេ និទ្ទិដ្ឋត្តា, សតិបិ វា ឈានង្គវោហារេ វេទនាភេទទ្វយស្ស ឯកន្តេន ឈានបច្ចយត្តាភាវទស្សនត្ថំ។ ឧបេក្ខាចិត្តេកគ្គតានំ បន យទិបិ ឈានបច្ចយត្តាភាវោ អត្ថិ, នឈានបច្ចយភាវោ បន នត្ថីតិ **សព្ពានិបិ សត្ត ឈានង្គានី**តិ ឯត្ថ គហណំ កតំ។ តត្ថ **“សព្ពានិបី”**តិ វចនំ សព្ពកុសលាទិភេទសង្គណ្ហនត្ថំ, ន បន សព្ពចិត្តុប្បាទគតសង្គណ្ហនត្ថន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យេសំ បន “បបេត្វា ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណេ វេទនាត្តយ”ន្តិ បាឋោ, តេសំ យថាវុត្តោ វិចារោ ចិត្តេកគ្គតាវសេនេវ វេទិតព្ពោ។

៦១១. **យតោ តតោ វា**តិ សម្មា វា មិច្ឆា វាតិ អត្ថោ។ **បញ្ចវារេ បនា**តិអាទិ យទិបិ បច្ចយនិទ្ទេសេ តំ សមុដ្ឋានគ្គហណេន សោ អត្ថោ ញាបិតោ ឯវ, បញ្ហាវារេ បន សរូបេនេវ គហិតោតិ ទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ **ឯតេ បន ទ្វេបិ…បេ…. ន លព្ភន្តិ** “យថាសង្ខ្យ”ន្តិ វចនសេសោ វេទិតព្ពោ។ **បដ្ឋានដ្ឋកថាយំ** បន “ទ្វេបិ ឈានមគ្គបច្ចយា អហេតុកចិត្តេសុ ន លព្ភន្តី”តិ វុត្តំ។ តេនស្ស កថមវិរោធោតិ? អធិប្បាយវសេន ។ អយញ្ហិ តត្ថ អធិប្បាយោ – អហេតុកចិត្តេសុ ឯវ ឈានមគ្គបច្ចយា ន លព្ភន្តិ, ន សហេតុកចិត្តេសូតិ សហេតុកចិត្តេសុ អលាភាភាវទស្សនត្ថំ វុត្តំ, ន អហេតុកចិត្តេសុ លាភាភាវទស្សនត្ថន្តិ។ ឯវញ្ហិ អត្ថេ គយ្ហមានេ អហេតុកចិត្តេសុ កត្ថចិ កស្សចិ លាភោ ន និវារិតោតិ វិញ្ញាយតិ។ តេន សវិតក្កាហេតុកចិត្តេសុ ឈានបច្ចយស្ស សម្ភវោ អនុញ្ញាតោ ហោតិ។ តត្ថ ហិ យេន អលាភេន ធម្មសង្គណិយំ មនោធាតុអាទីនំ សង្គហសុញ្ញតវារេសុ ឈានំ ន ឧទ្ធដំ, តំ អលាភំ សន្ធាយ ឈានបច្ចយស្សបិ អហេតុកចិត្តេសុ អលាភោ វុត្តោ។ យថា ហិ សហេតុកចិត្តុប្បាទេសុ វិតក្កាទីនំ សហជាតេ សង្កឌ្ឍិត្វា ឯកត្តគតភាវករណំ ឧបនិជ្ឈាយនព្យាបារោ ពលវា, ន តថា អហេតុកចិត្តុប្បាទេសូតិ។ ឥធ បន ទុព្ពលម្បិ ឧបនិជ្ឈាយនំ យទិ កិញ្ចិមត្តម្បិ អត្ថិ, ន តេន ឧបការកតា ន ហោតីតិ សវិតក្កាហេតុកចិត្តេសុបិ ឈានបច្ចយំ អនុជាននេ្តន **“ឯតេ បន ទ្វេបិ ឈានមគ្គបច្ចយា ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណាហេតុកចិត្តេសុ ន លព្ភន្តី”**តិ (បដ្ឋា. អដ្ឋ. បច្ចយុទ្ទេសវណ្ណនា) វុត្តំ។ បច្ចយកថា នាម សមន្តបដ្ឋាននិស្សិតា, ន ធម្មសង្គណីនិស្សិតាតិ។

៦១២. សមំ អវិសមំ, សម្មា, សហ វា បការេហិ យុត្តតាយ ឯកីភាវូបគមេន វិយ ឧបការកតា សម្បយុត្តបច្ចយតា។ កា បន សា បការេហិ យុត្តតាតិ អាហ **“ឯកវត្ថុកឯការម្មណឯកុប្បាទេកនិរោធសង្ខាតេនា”**តិ។ តត្ថ យេ ឯកវត្ថុកា, តេ សម្បយុត្តាតិ ឯត្តកេ វុច្ចមានេ អវិនិព្ភោគរូបេសុ ឯកំ មហាភូតំ សេសមហាភូតុបាទារូបានំ និស្សយបច្ចយោ ហោតិ, តេន តានិ ឯកវត្ថុកានិ, ចក្ខាទិនិស្សយភូតានិ វា ភូតានិ ឯកំ វត្ថុ ឯតេសុ និស្សិតន្តិ ឯកវត្ថុកានីតិ កប្បេន្តស្ស តេសំ សម្បយុត្តតាបត្តិ សិយាតិ តន្និវារណត្ថំ ឯការម្មណគ្គហណំ។ យេ ឯកវត្ថុកា, ឯការម្មណា ច, តេ សម្បយុត្តាតិ ឯវម្បិ ចុតិអាសន្នានំ សម្បដិច្ឆនសន្តីរណាទីនំ សម្បយុត្តតា អាបជ្ជេយ្យាតិ ឯកុប្បាទគ្គហណំ។ យេ ឯកវត្ថុកេការម្មណេកុប្បាទា, តេ សម្បយុត្តាតិ កឹ បន នានានិរោធាបិ ឯវំតិវិធលក្ខណា ហោន្តិ, ឧទាហុ ឯកនិរោធា ឯវាតិ វិចារណាយំ ឯកនិរោធា ឯវ ឯវំលក្ខណា ហោន្តីតិ ទស្សនត្ថំ “ឯកនិរោធា”តិ វុត្តំ។

បដិលោមតោ វា ឯកនិរោធា សម្បយុត្តាតិ វុច្ចមានេ ឯកស្មឹ ខណេ និរុជ្ឈមានានំ រូបារូបធម្មានំ សម្បយុត្តតា អាបជ្ជេយ្យាតិ “ឯកុប្បាទា”តិ វុត្តំ។ ឯវម្បិ អវិនិព្ភោគរូបានំ អត្ថិ ឯកុប្បាទេកនិរោធតាតិ តេសម្បិ សម្បយុត្តតា អាបជ្ជេយ្យាតិ តន្និវារណត្ថំ ឯការម្មណគ្គហណំ។ យេ ឯការម្មណា ហុត្វា ឯកុប្បាទេកនិរោធា, តេ សម្បយុត្តាតិ អយញ្ច នយោ ឯកវត្ថុកេសុ ឯវ លព្ភតិ, ន នានាវត្ថុកេសូតិ ទស្សនត្ថំ ឯកវត្ថុកគ្គហណំ។ យេ ឯកវត្ថុកេការម្មណេកុប្បាទេកនិរោធា, តេ សម្បយុត្តាតិ បញ្ចវោការភវាបេក្ខាយ ចេតំ ឯកវត្ថុកគ្គហណំ។ អារុប្បេ បន វត្ថុយេវ នត្ថីតិ កុតោ ឯកវត្ថុកគ្គហណស្ស អវសរោ។

៦១៣. អញ្ញមញ្ញំ សម្ពន្ធតាយ យុត្តានម្បិ សមានានំ វិប្បយុត្តភាវេន វិសំសដ្ឋតាយ នានត្តូបគមេន ឧបការកតា វិប្បយុត្តបច្ចយតា។ អយញ្ច វិប្បយុត្តតា ន សម្បយុត្តបច្ចយតាយ វិយ អញ្ញមញ្ញំ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នធម្មវសេន គហេតព្ពា, អថ ខោ វិសុំយេវ។ តត្ថ ហិ អរូបធម្មានំ សមានជាតិយតាយ សមធុរំ, ឥធ រូបារូបធម្មានំ វិជាតិយតាយ វិធុរំ។ តេន វុត្តំ "យុត្តានម្បិ...បេ.... វិប្បយុត្តបច្ចយតា"តិ។ ន ហិ វត្ថុ សហជាតបច្ឆាជាតវសេន អយុត្តានំ រូបាទីនំ អារម្មណាទិភាវេន ឧបការកានំ វិប្បយុត្តានម្បិ វិប្បយុត្តបច្ចយតា អត្ថិ។ យថា ហិ "វត្ថុ ខន្ធានំ វិប្បយុត្តបច្ចយេន បច្ចយោ, សហជាតា កុសលា ខន្ធា ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានំ, បច្ឆាជាតា កុសលា ខន្ធា បុរេជាតស្ស ឥមស្ស កាយស្ស វិប្បយុត្តបច្ចយេន បច្ចយោ"តិអាទិវចនតោ (បដ្ឋា. ១.១.៤៣៤) វត្ថុនា, សហជាតបច្ឆាជាតវសេន ច យុត្តានំ អត្ថិ វិប្បយុត្តបច្ចយភាវោ, ន ឯវំ អយុត្តានំ អត្ថីតិ។ យទិ ឯវំ រូបានំ រូបេហិ កស្មា វិប្បយុត្តបច្ចយោ ន វុត្តោតិ? រូបានំ រូបេហិ សតិបិ អវិនិព្ភោគេ សម្បយោគោ វិយ វិប្បយោគោ (ធាតុ. ៣) នត្ថីតិ ន តេសំ វិប្បយុត្តបច្ចយតា។ វុត្តញ្ហិ "ចតូហិ សម្បយោគោ, ចតូហិ វិប្បយោគោ"តិ។ សម្បយុជ្ជមានានញ្ហិ អរូបានំ រូបេហិ, រូបានញ្ច តេហិ សិយា សម្បយោគាសង្កាតិ តេសំ អញ្ញមញ្ញំ វិប្បយុត្តបច្ចយតា វុត្តា។ រូបានំ បន រូបេហិ សម្បយោគោ នត្ថីតិ ន តេសំ វិប្បយុត្តបច្ចយតា វុត្តា។

រូបិនោ ធម្មា អរូបីនំ ធម្មានំ, អរូបិនោបិ រូបីនន្តិ ឯត្ថ អរូបគ្គហណំ ចតុន្នំ ខន្ធានំ វសេន វេទិតព្ពំ។ អរូបធម្មេសុ ហិ ចត្តារោ ឯវ ខន្ធា សហជាតបុរេជាតានំ រូបធម្មានំ វិប្បយុត្តបច្ចយា ហោន្តិ។ និព្ពានំ បន យថា អរូបធម្មានំ សម្បយុត្តបច្ចយោ ន ហោតិ, ឯវំ រូបធម្មានំ វិប្បយុត្តបច្ចយោ ន ហោតិ។ "ចតូហិ សម្បយោគោ, ចតូហិ វិប្បយោគោ"តិ (ធាតុ. ៣) ហិ វុត្តំ។ តស្មា អរូបធម្មេសុ ចតុន្នំ ខន្ធានមេវ វិប្បយុត្តបច្ចយតា។ វុត្តញ្ច **បញ្ហាវារេ** "សហជាតា កុសលា ខន្ធា ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានំ វិប្បយុត្តបច្ចយេន បច្ចយោ"តិអាទិ (បដ្ឋា. ១.១.៤៣៤)។ **រូបិនោ ធម្មា**តិ ចេតំ ហទយវត្ថុនោ ចេវ ចក្ខាទីនញ្ច វសេន វេទិតព្ពំ។ រូបធម្មេសុ ហិ ឆ វត្ថូនិយេវ អរូបក្ខន្ធានំ វិប្បយុត្តបច្ចយោ។ រូបាយតនាទយោ បន អារម្មណធម្មា កិញ្ចាបិ វិប្បយុត្តធម្មា, វិប្បយុត្តបច្ចយោ បន ន ហោន្តិ។ កិំ ការណា? សម្បយោគាសង្កាភាវតោ។ អរូបក្ខន្ធា ហិ ចក្ខាទីនំ វត្ថូនំ អព្ភន្តរតោ និក្ខមន្តា វិយ ឧប្បជ្ជន្តីតិ សិយា តត្ថ អាសង្កា "កឹ នុ ខោ ឥមេ ឥមេហិ សម្បយុត្តា, ឧទាហុ វិប្បយុត្តា"តិ? អារម្មណធម្មា បន វត្ថុសន្និស្សយេន ឧប្បជ្ជមានានំ អារម្មណមត្តំ ហោន្តីតិ នត្ថិ តេសុ សម្បយោគាសង្កាតិ ន តេ វិប្បយុត្តា។ សម្បយោគាសង្កាសព្ភាវតោ វត្ថូនិយេវ វិប្បយុត្តបច្ចយា ហោន្តិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ **បញ្ហាវារេ** "វត្ថុ កុសលានំ ខន្ធានំ វិប្បយុត្តបច្ចយេន បច្ចយោ, វត្ថុ អកុសលានំ ខន្ធានំ, ចក្ខាយតនំ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុយា"តិអាទិ។ ស្វាយំ វិប្បយុត្តបច្ចយោ "សហជាតបច្ឆាជាតតោ កុសលេន អព្យាកតំ, តថា អកុសលេន អព្យាកតំ, សហជាតបុរេជាតបច្ឆាជាតតោ អព្យាកតេន អព្យាកតំ, វត្ថុបុរេជាតតោ អព្យាកតេន កុសលំ, តថា អកុសលន្តិ កុសលមូលមេកំ, អកុសលមូលមេកំ, អព្យាកតមូលានិ តីណី"តិ បញ្ចវិធោ វេទិតព្ពោ។

៦១៤. **បច្ចុប្បន្នលក្ខណេនា**តិ បច្ចុប្បន្នសភាវេន។ តេន "អត្ថិ មេ បាបកម្មំ កតំ, អត្ថិ បុគ្គលោ អត្តហិតាយ បដិបន្នោ"តិ (បុ. ប. ចតុក្កឧទ្ទេស ២៤) ច ឯវមាទីសុ វុត្តំ និព្ពត្តិតូបលព្ភមានតាលក្ខណំ អត្ថិភាវំ និវារេតិ។ សតិបិ ជនកត្តេ ឧបត្ថម្ភកត្តប្បធានា អត្ថិភាវេន ឧបការកតាតិ អាហ "**ឧបត្ថម្ភកត្តេនា**"តិ។ ឥទញ្ច ឧបត្ថម្ភកត្តំ វត្ថារម្មណសហជាតាទីនំ សាធារណំ អត្ថិភាវេន ឧបការកត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ "សត្តធា មាតិកា និក្ខិត្តា"តិ វុត្តមត្ថំ បាឡិយា ឯវ ទស្សេតុំ "**យថាហា**"តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ "**ចត្តារោ ខន្ធា អរូបិនោ**"តិអាទិនា សហជាតវសេន អត្ថិបច្ចយោទស្សិតោ , "**ចក្ខាយតន**"ន្តិអាទិនា បុរេជាតវសេន, "**យំ រូបំ និស្សាយា**"តិអាទិនា សហជាតបុរេជាតវសេន។ ឯវមយំ បាឡោ សហជាតបុរេជាតអត្ថិបច្ចយវសេនេវ អាគតោ។

អញ្ញត្ថ បន គតោ អញ្ញថាបិ អាគតោតិ ទស្សេតុំ "**បញ្ហាវារេ បនា**"តិអាទិមាហ។ តំ តេន បច្ឆាជាតាហារិន្ទ្រិយវសេនាបិ អត្ថិបច្ចយត្តំ វិភាវេតិ។ បុរិមបាឋេ បន សាវសេសា ទេសនា កតាតិ វេទិតព្ពំ។ សតិ ច យេសំ បច្ចយា ហោន្តិ, តេហិ ឯកតោ, បុរេតរំ, បច្ឆា ច ឧប្បន្នភាវេ សហជាតាទិបច្ចយត្តាភាវតោ អាហារោ, ឥន្ទ្រិយញ្ច សហជាតាទិភេទំ ន លភន្តិ, តទភាវោ ច តេសំ ធម្មសភាវវសេន ទដ្ឋព្ពោ។ ស្វាយំ អត្ថិបច្ចយោ "សហជាតតោ កុសលេន កុសលំ, សហជាតបច្ឆាជាតតោ កុសលេន អព្យាកតំ, សហជាតតោ ឯវ កុសលេន កុសលាព្យាកតន្តិ កុសលមូលា តយោ, តថា អកុសលមូលា។ សហជាតបុរេជាតបច្ឆាជាតាហារិន្ទ្រិយតោ បន អព្យាកតេន អព្យាកតំ, វត្ថារម្មណបុរេជាតតោ អព្យាកតេន កុសលំ, តថា អកុសលំ។ សហជាតបុរេជាតតោ កុសលញ្ច អព្យាកតញ្ច កុសលស្ស, សហជាតបុរេជាតបច្ឆាជាតាហារិន្ទ្រិយតោ កុសលញ្ច អព្យាកតញ្ច អព្យាកតស្ស, សហជាតបុរេជាតតោ អកុសលញ្ច អព្យាកតញ្ច អកុសលស្ស, សហជាតបុរេជាតបច្ឆាជាតាហារិន្ទ្រិយតោ អកុសលញ្ច អព្យាកតញ្ច អព្យាកតស្សា"តិ ឯវំ តេរសវិធោ។ សង្ខេបេន កុសលាកុសលវិបាកកិរិយរូបវសេន បញ្ចវិធោ អត្ថិបច្ចយោ, ន និព្ពានំ។ យោ ហិ អត្ថិភាវាភាវេន អនុបការកោ អត្ថិភាវំ លភិត្វា ឧបការកោ ហោតិ, សោ អត្ថិបច្ចយោ ហោតិ។ និព្ពានញ្ច និព្ពានារម្មណានំ ន អត្តនោ អត្ថិភាវាភាវេន

អនុបការកំ ហុត្វា អត្ថិភាវលាភេន ឧបការកំ ហោតីតិ, ឧប្បាទាទិយុត្តានំ វា នត្ថិភាវោបការកតាវិរុទ្ធោ ឧបការកភាវោ អត្ថិបច្ចយតាតិ, ន និព្ពានំ អត្ថិបច្ចយោ ហោតិ។

៦១៥. អារម្មណេ ផុសនាទិវសេន បវត្តមានានំ ផស្សាទីនំ អនេកេសំ សហភាវោ នត្ថីតិ ឯកស្មឹ ផស្សាទិសមុទាយេ សតិ ទុតិយោ ន ហោតិ, អសតិ បន ហោតីតិ តេន នត្ថិភាវេន ឧបការកតា **នត្ថិបច្ចយតា**។ សតិបិ បុរិមតរចិត្តានំ នត្ថិភាវេ ន តេន តានិ នត្ថិភាវេន ឧបការកានិ, អនន្តរមេវ បន អត្តនោ អត្ថិភាវេន បវត្តិឱកាសំ អលភមានំ នត្ថិភាវេន ឱកាសំ ទទមានំ វិយ ឧបការកំ ហោតីតិ “**បវត្តិឱកាសទានេន ឧបការកា**”តិ អាហ។ **បដុប្បន្នានន្តិ** បច្ចុប្បន្នានំ។

“**តេ ឯវា**”តិ ឯតេន នត្ថិវិគតបច្ចយានំ ធម្មតោ វិសេសាភាវមាហ។ ឯវំ សន្តេបិ អភាវមត្តេន ឧបការកតា ឱកាសទានំ នត្ថិបច្ចយតា, សភាវវិគមេន អប្បវត្តមានានំ សភាវវិគមេន ឧបការកតា វិគតបច្ចយតា។ **នត្ថិតា** ច និរោធានន្តរា សុញ្ញតា, **វិគតតា** និរោធប្បត្តតាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។

អត្ថិបច្ចយធម្មា ឯវ ចាតិ **ច**-សទ្ទោ សម្បិណ្ឌនត្ថោ។ តេន ន កេវលំ នត្ថិវិគតបច្ចយា ឯវ ធម្មតោ អវិសិដ្ឋា, អថ ខោ អត្ថិអវិគតបច្ចយាបីតិ ឥមមត្ថំ ទីបេតិ។ យទិបិមេ បច្ចយា ធម្មតោ អវិសិដ្ឋា, តថាបិ អត្ថិតាយ សសភាវតាយ ឧបការកតា អត្ថិបច្ចយតា, សភាវវិគមេន និរោធស្ស អប្បត្តិយា ឧបការកតា អវិគតបច្ចយតាតិ បច្ចយភាវវិសេសោ ធម្មាវិសេសេបិ វេទិតព្ពោ។ ធម្មានញ្ហិ សមត្ថតាវិសេសំ សព្ពំ យាថាវតោ អភិសម្ពុជ្ឈិត្វា ភគវតា ចតុវីសតិបច្ចយវិសេសា វុត្តាតិ ធម្មស្សាមិម្ហិ សទ្ធាយ “ឯវំ វិសេសា ឯតេ ធម្មា”តិ សុតមយញាណំ ឧប្បាទេត្វា ចិន្តាភាវនាមយេហិ តទភិសមយាយ យោគោ ករណីយោ។

ឯត្ថ ច អារម្មណអនន្តរសមនន្តរឧបនិស្សយបុរេជាតអាសេវនសម្បយុត្តនត្ថិវិគតបច្ចយា អរូបធម្មានំយេវ, បច្ឆាជាតបច្ចយោ រូបធម្មានំយេវ, ឥតរេ ចុទ្ទស រូបារូបធម្មានំ។

ហេតុអនន្តរសមនន្តរាសេវនបច្ឆាជាតកម្មវិបាកឈានមគ្គសម្បយុត្តនត្ថិវិគតបច្ចយា អរូបធម្មា ឯវ, បុរេជាតបច្ចយោ រូបមេវ, ឧភយំ អារម្មណូបនិស្សយេ ឋបេត្វា សេសា, តេ ទ្វេ បញ្ញត្តិសភាវាបិ ហោន្តិ។

អនន្តរសមនន្តរាសេវននត្ថិវិគតបច្ចយា អតីតា ឯវ។ អារម្មណារម្មណាធិបតិអារម្មណូបនិស្សយា តិកាលិកា, កាលវិនិមុត្តា ច។ កម្មបច្ចយោ អតីតបច្ចុប្បន្នវសេន ទ្វិកាលិកោ។ សេសា បញ្ចទស បច្ចុប្បន្នាវ។

តថា អនន្តរសមនន្តរអនន្តរូបនិស្សយបកតូបនិស្សយាសេវនបច្ចយា, នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយោ, នត្ថិវិគតបច្ចយា ចាតិ ឥមេ បច្ចយា ជនកា ឯវ, ន ឧបត្ថម្ភកា។ បច្ឆាជាតបច្ចយោ ឧបត្ថម្ភកោ ឯវ, ន ជនកោ ។ សេសា ជនកា ច ឧបត្ថម្ភកា ចាតិ អយម្បិ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។

អវិជ្ជាបច្ចយាសង្ខារបទវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៦១៦. **បច្ចយេសូ**តិ និទ្ធារណេ ភុម្មំ។ **ទុវិធា** ទ្វិប្បការេន។ **អនេកធា**តិ សត្តរសធា អារម្មណបច្ចយាទិវសេន។

អភិញ្ញាចិត្តេនាតិ ចេតោបរិយបុព្ពេនិវាសអនាគតំសញាណសង្ខាតាហិ អភិញ្ញាហិ សហគតចិត្តេន។ **សមោហចិត្តជាននកាលេ**តិ បរេសំ, អត្តនោ ច សមោហស្ស ចិត្តស្ស ជាននកាលេ។ អវិជ្ជាបុព្ពង្គមា អកុសលប្បវត្តិយោ យា កាចិ វិបត្តិយោ, សព្ពា តា មោហមូលិកាតិ ច អវិជ្ជាយ អាទីនវទស្សនេន **អវិជ្ជាសមតិក្កមត្ថាយ** វិវដ្ដាភិបត្ថនាយាតិ អត្ថោ។ **ទិន្នម្បិ តេសំ** បុញ្ញាភិសង្ខារានំ។ **អវិជ្ជាសម្មូឡ្ហត្តា**តិ ភវាទីនវប្បដិច្ឆាទិកាយ អវិជ្ជាយ សម្មូឡ្ហត្តា។ **តានេវ បុញ្ញានី**តិ តានេវ យថាវុត្តានិ កាមាវចររូបាវចរបុញ្ញានិ។ ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។

រាគាទីនន្តិ រាគទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចទោមនស្សានំ។ អវិជ្ជាសម្បយុត្តត្តា រាគាទីនំ រាគាទិអស្សាទនកាលេសុ អវិជ្ជំ អារព្ភ ឧប្បត្តិ វេទិតព្ពា។ គរុំ កត្វា អស្សាទនំ រាគទិដ្ឋិសម្បយុត្តាយ ឯវ អវិជ្ជាយ យោជេតព្ពំ។ អស្សាទនញ្ច រាគោ, តទវិយុត្តា ច ទិដ្ឋីតិ អស្សាទនវចនេនេវ យថាវុត្តំ អវិជ្ជំ គរុំ ករោន្តី ទិដ្ឋិ ច វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ រាគាទីហិ ច បាឡិយំ សរូបតោ វុត្តេហិ តំសម្បយុត្តសង្ខារស្ស អវិជ្ជារម្មណាទិតំ ទស្សេតិ។ **អនាទីនវទស្សាវិនោ**តិ បាណាតិបាតាទីសុ ន អាទីនវទស្សិនោ។ អវិជ្ជាយ អនារម្មណស្ស, បឋមជវនស្ស ច អារម្មណាធិបតិអនន្តរាទិបច្ចយវចនេសុ អវុត្តស្ស, វុត្តស្ស ច សព្ពស្ស សង្គណ្ហនត្ថំ “**យំ កិញ្ចី**”តិ អាហ។

វុត្តនយេនាតិ សមតិក្កមភវបត្ថនាវសេន បុញ្ញាភិសង្ខារេ វុត្តនយេន។

៦១៧. កឹ បនាយន្តិអាទិនា ចោទកស្ស អយមធិប្បាយោ – “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា សម្ភវន្តី”តិ ឯត្ថ សម្ភវន្តិ ឯវាតិ អវធារណំ ន យុជ្ជតិ, អវសេសបច្ចយសមវាយាភាវេ សង្ខារានំ សម្ភវាភាវតោ។ តថា សង្ខារា ឯវាតិ អវធារណម្បិ ន យុជ្ជតិ។ កស្មា? អញ្ញេសញ្ច បច្ចយុប្បន្នធម្មានំ សម្ភវស្ស តតោ ឥច្ឆិតព្ពត្តា។ វាក្យស្ស អវធារណផលត្តា អវិជ្ជាបច្ចយា ឯវ សង្ខារា សម្ភវន្តីតិ អវធារណេ គយ្ហមានេបិ អយំ ទោសោ។ កស្មា? យស្មា លោភាទិកម្មនិទានឧបាទានវត្ថារម្មណមនសិការាទយោ អញ្ញេបិ បច្ចយា លព្ភន្តិយេវាតិ។ តត្ថ **ឯកា**តិ អសហាយា, ការណន្តរនិរបេក្ខាតិ អត្ថោ។ **អញ្ញេបិ បច្ចយា** សហការិការណភូតា។ ទោសមេត្ថ វត្តុកាមោ ចោទកោ បុច្ឆតីតិ ញត្វា អាចរិយោ អាហ “**កឹ បនេត្ថា**”តិ។ ឯត្ថ អវិជ្ជាយ បច្ចយន្តរេន រហិតភាវេ ច សហិតភាវេ ច កឹ បន វត្តព្ពំ, អសមត្ថា តេ ចោទនា, អវសិដ្ឋញ្ច តាវ កថេហីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឯកការណវាទោ អាបជ្ជតី**តិ ទោសប្បសង្គោ វុត្តោ។ អនិដ្ឋោ ហិ ឯកការណវាទោ សព្ពត្ថ សព្ពកាលំ សម្ភវាបត្តិតោ, ឯកសទិសសភាវាបត្តិតោ ច។

យស្មា ឯកំ ន ឯកតោតិអាទីសុ តីសុ បការេសុ អវិជ្ជមានេសុ បារិសេសេន អនេកតោ អនេកមេវាតិ ឯតស្មិំ ចតុត្ថេ ឯវ បការេ វិជ្ជមានេ ឯកហេតុផលទីបនេ អត្ថោ អត្ថិ, តស្មា ន នុបបជ្ជតិ ឧបបជ្ជតិយេវ។ ឯកំ ផលំ ឯកតោ នត្ថិ, អនេកម្បិ ឯកតោ នត្ថិ។ អនេកតោបិ ឯកំ ផលំ នោ អត្ថីតិ សម្ពន្ធោ។

ឯកេកហេតុផលទីបនន្តិ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិ ឯកហេតុទីបនំ, “សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណ”ន្តិ ឯកផលទីបនន្តិ ឯវំ តត្ថ តត្ថ ឯកេកហេតុផលទីបនំ កតំ។

វេនេយ្យានំ អនុរូបតោតិ វេនេយ្យានំ អជ្ឈាសយស្ស អនុរូបតោ។ ឯកស្សេវ ហេតុនោ, ផលស្ស ច ទីបនា សត្ថុ ទេសនាវិលាសតោ វា វេនេយ្យបុគ្គលានំ អជ្ឈាសយតោ វា។ តទុភយស្ស បនេត្ថ ការណំ តត្ថ តត្ថ ទេសេតព្ពស្ស អត្ថស្ស បធានតា, បាកដតា, អសាធារណតា ច។ ទេសនាវិលាសប្បត្តា ច ពុទ្ធា ភគវន្តោ តេ ទេសេតព្ពេ អត្ថេ ពហូសុបិ បរិយាយេសុ លព្ភមានេសុ យថារុចិតំ គហេត្វា ធម្មំ ទេសេន្តិ, សា **ទេសនាវិលាសានុរូបតា**។ តត្ថ បន យេន បរិយាយេន យេ វេនេយ្យា ពុជ្ឈន្តិ, តេនេវ តេសំ ពោធនំ, សា **វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបតា**។

យថាផស្សំ វេទនាវវត្ថានតោតិ “សុខវេទនីយំ, ភិក្ខវេ, ផស្សំ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ សុខា វេទនា”តិអាទិនា (សំ. និ. ៤.១២៩), “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ, ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិអាទិនា (ម. និ. ១.២០៤, ៤០០; ៣.៤២១, ៤២៥, ៤២៦; សំ. និ. ២.៤៣-៤៤; ២.៤.៦០; កថា. ៤៦៥, ៤៦៧) ច សុខវេទនីយផស្សាទិចក្ខុសម្ផស្សាទិអនុរូបេន សុខវេទនាទិចក្ខុសម្ផស្សជាវេទនាទីនំ វវត្ថានតោ។ សមានេសុបិ ហិ ចក្ខុរូបាទីសុ ផស្សវសេន សុខាទិវិបរិយាយាភាវតោ, សមានេសុ រូបមនសិការាទីសុ ចក្ខាទិសង្ឃដ្ដនវសេន ចក្ខុសម្ផស្សជាទិវិបរិយាយាភាវតោ, អញ្ញបច្ចយសាមញ្ញេបិ ចក្ខុសម្ផស្សវសេន សុខាទិចក្ខុសម្ផស្សជាទីនំ ឱឡារិកសុខុមាទិសង្ករាភាវតោ ចាតិ អត្ថោ។ យថាវុត្តផស្សស្ស សុខាទីនំ អវិបរីតោ បច្ចយភាវោ ឯវ **យថាវេទនំ ផស្សវវត្ថានំ**។ ការណផលវិសេសេន វា ផលការណវិសេសនិច្ឆយោ ហោតីតិ ឧភយត្ថាបិ និច្ឆយោ បវត្ថានន្តិ វុត្តោ។

កម្មាទយោតិ កម្មអាហារឧតុអាទយោ អបាកដា សេម្ហបដិការេន រោគវូបសមនតោ។ សេម្ហស្ស មន្ទភាវាទិនា ច សេម្ហំយេវ បាកដំ ការណំ។ អយមិធ អវិជ្ជា សង្ខារានំ ហេតុភាវេន ទីបិតាតិ សម្ពន្ធោ។ **អស្សាទានុបស្សិនោ តណ្ហា បវឌ្ឍតីតិ វចនតោ**តិ “សំយោជនិយេសុ, ភិក្ខវេ, ធម្មេសុ អស្សាទានុបស្សិនោ តណ្ហា បវឌ្ឍតិ, តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទានំ, ឧបាទានបច្ចយា ភវោ”តិ (សំ. និ. ២.៥៣) ឥមិនា សុត្តេន តណ្ហាយ សង្ខារការណភាវស្ស វុត្តត្តាតិ អត្ថោ។ បុន តស្សាបិ អវិជ្ជាយ ការណន្តិ ទស្សនត្ថំ “**អវិជ្ជាសមុទយា អាសវសមុទយោតិ ច វចនតោ**”តិ អាហ ។ តណ្ហា វា ចតុរុបាទានភូតា កាមាសវាទិជ្ជាសវា ច សង្ខារស្ស ការណន្តិ បាកដា អវិជ្ជាហេតុកាតិ សុត្តទ្វយេនាបិ អវិជ្ជាយ បាកដំ សង្ខារានំ ការណភាវមេវ ទស្សេតិ។ “អស្សាទានុបស្សិនោ”តិ (សំ. និ. ២.៥៣) ហិ វចនេន ភវាទីនវប្បដិច្ឆាទនកិច្ចា អវិជ្ជា តណ្ហាយ ការណន្តិ ទស្សិតា ហោតិ។ យស្មា អវិទ្វា, តស្មា បុញ្ញាភិសង្ខារាទិកេ អភិសង្ខរោតីតិ អវិជ្ជាយ សង្ខារការណភាវស្ស បាកដត្តា អវិទ្វសុភាវោវ សង្ខារការណភាវេន វុត្តោ។ ខីណាសវស្ស សង្ខារាភាវតោ, អសាធារណត្តា ច បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំ សាធារណការណានិ វត្ថារម្មណាទីនីតិ បុញ្ញភវាទីនវប្បដិច្ឆាទិកា អវិជ្ជា បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំ អសាធារណំ ការណន្តិ វា អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯតេនេវ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណ”ន្តិ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១; មហាវ. ១; នេត្តិ. ២៤) ឯត្ថ បន បធានត្តា, បាកដត្តា, អសាធារណត្តាតិ ឯកេកហេតុផលទីបនបរិហារវចនេន សព្ពត្ថ “ផស្សបច្ចយា

វេទនា, វេទនាបច្ចយា តណ្ហា’’តិអាទីសុ ពោធនេយ្យជ្ឈាសយវសេន ធម្មស្ស ពោធនសង្ខាតំ បយោជនំ វេទិតព្ពំ។

៦១៨. “**ឯកន្តានិដ្ឋផលាយា**’’តិ ឯតេន វិរុទ្ធភាវំ, “**សាវជ្ជាយា**’’តិ ឯតេន វិជាតិយភាវំ អវិជ្ជាយ ជោតេតិ។ បុញ្ញានេញ្ជាភិសង្ខារា ហិ ឥដ្ឋវិបាកតាយ, អនវជ្ជសភាវតាយ ច តស្សា វិរុទ្ធា, វិជាតិយា ចាតិ។ **កថំ ន យុជ្ជិស្សតី**តិអាទិ សមាធានំ, តេន យ្វាយំ ឯកន្តានិដ្ឋផលតាទិហេតុបទេសោ, តស្ស អនេកន្តិកតំ ទស្សេតិ។ អយំ ហេត្ថ អធិប្បាយោ – យាយំ តយា ចោទនា “ឯវំ សន្តេបី’’តិអាទិនា កតា, សា យុត្តា វិបាកំ បតិ។ ន ហិ អនិដ្ឋវេបក្កំ ការណំ ឥដ្ឋំ ផលតិ, ឥដ្ឋវេបក្កំ វា អនិដ្ឋំ។ យស្មា បនេត្ថ បច្ចយុប្បន្នធម្មានំ បច្ចយភាវលក្ខណ ធម្មានំ ធម្មតា អធិប្បេតា, តត្រ ចាយំ និយមោ នត្ថិ វិចិត្តរូបត្តា តស្សាតិ។ តេនាហ “**វិរុទ្ធោ ចា**’’តិអាទិ។

តត្ថ **ធម្មាន**ន្តិ សភាវធម្មានំ។ **ឋាន**ន្តិ អវដ្ឋានំ។ តស្មា **ឋានវិរុទ្ធោ**តិ អត្ថិតាវិរុទ្ធោ។ កេចិ បន “បដិសន្ធិអាទីនិឋានានី’’តិ វទន្តិ។ ឯវំ សតិ “បុរិមចិត្តំ បច្ឆិមចិត្តស្ស ឋានវិរុទ្ធោ បច្ចយោ’’តិ នយិទំ ឯកន្តិកំ សិយា។ ភវង្គម្បិ ហិ ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយោ, ជវនំ ជវនស្ស, ន ច សិប្បាទីនំ បដិសន្ធិអាទិដ្ឋានំ អត្ថិ, តស្មា ន តំ ឥធ អធិប្បេតំ។ **កម្មំ រូបស្ស** នមនរុប្បនវិរោធា, សារម្មណានារម្មណាទិវិរោធា **ច សភាវវិរុទ្ធោ បច្ចយោ ។ ខីរាទីនិ ទធិអាទីនំ** មធុរម្ពិលរសាទិសភាវវិរោធា។ អវិជាននកិច្ចោ **អាលោកោ** វិជាននកិច្ចស្ស **វិញ្ញាណស្ស**។ អមទនកិច្ចា ច **គុឡាទយោ** មទនកិច្ចស្ស **អាសវស្ស**។

គោលោមាវិលោមាទីតិអាទីសុ គោលោមាវិលោមានិ ទុព្ពាយ, **អវី**តិ ច រត្តា ឯឡកា វេទិតព្ពា។ **វិសាណំ** សរស្ស។ **ទធិតិលបិដ្ឋ**គុឡានិ ភូតិណកស្ស។ សេវាលំ តណ្ឌុលេយ្យកស្ស, ខរវឡវា អស្សតរស្សាតិ ឯវមាទិ **អាទិ**-សទ្ទេន សង្គហិតោ។ យស្មា វិបាកា ឯវ ន, តស្មា ទុក្ខវិបាកាយបិ អវិជ្ជាយ អទុក្ខវិបាកានំ បុញ្ញានេញ្ជាភិសង្ខារានំ បច្ចយត្តំ ន ន យុជ្ជតីតិ អត្ថោ។

តទវិបាកត្តេបិ សាវជ្ជតាយ តទវិរុទ្ធានំ, តំសទិសានញ្ច អបុញ្ញាភិសង្ខារានមេវ បច្ចយោ, ន ឥតរេសន្តិ ឯតស្ស បសង្គស្ស និវារណត្ថំ “វិរុទ្ធោ ចាវិរុទ្ធោ ច, សទិសាសទិសោ តថា។ ធម្មានំ បច្ចយោ សិទ្ធោ’’តិ វុត្តំ។ តស្មា តមត្ថំ បាកដំ ករោន្តោ “**ឥតិ អយំ អវិជ្ជា**’’តិអាទិមាហ។

៦១៩. **សព្ពត្ថ ខន្ធានំ ភេទោ មរណន្តិ ចុតី អគ្គណ្ហន្តោ**តិ ឥធ ចុតិ នាម តត្ថ តត្ថ ភវាទីសុ រូបាទីនំ ខន្ធានំ មរណសញ្ញិតោ ចរិមោ ភេទោតិ យាថាវតោ អជានន្តោ។ **សត្តស្ស** សតោ វិជ្ជមានស្សេវ។ **ទេហន្តរសង្កមនំ** អញ្ញេន កាយេន សមាគមោ។

សព្ពត្ថ ខន្ធានំ បាតុភាវោតិ តត្ថ តត្ថ ភវាទីសុ ខន្ធានំ បឋមាភិនិព្ពត្តិ។ **នវសរីរបាតុភាវោ**តិ ឥធ ជិណ្ណស្ស សរីរស្ស និក្ខេបេ បរលោកបរិយាបន្នស្ស នវកាយស្ស ឧប្បាទោ។ យថេកេ វទន្តិ –

> “វត្ថានិ ជិណ្ណានិ យថា បហាយ,
> នវានិ គណ្ហាតិ នរោ បរានិ;
> និក្ខិប្ប ទេហំ ឥធ ជិណ្ណមេវំ,
> គណ្ហាតិ អត្តាភិនវំ សុខេសី’’តិ។

អយំ សត្តោតិ អយមត្តា, យោ សាមី, និវាសី, ការកោ, វេទកោ ចាតិ អធិប្បេតោ។ **សត្តោ មរតិ, សត្តោ ឧបបជ្ជតី**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ តីសុបិ ឋានេសុ **អាទិ**-សទ្ទេន ឥស្សរកុត្តព្រហ្មកុត្តាទិវិកប្បនំ សង្គណ្ហាតិ។

សភាវលក្ខណន្តិ’រុប្បនានុភវនាទី, កក្ខឡផុសនាទិសភាវមេវ វា។ **សាមញ្ញលក្ខណ**ន្តិ អនិច្ចតាទី។ **សង្ខារេ អត្តតោ អត្តនិយតោ**តិ រូបាទីសុ ឯកច្ចំ អត្តតោ, តទញ្ញំ អត្តនិយតោ។

អត្ថា ជានាតិ វាតិ វិកប្បេតិ កាបិលាទយោ វិយ។ **ន ជានាតិ វា**តិ កាណាទាជីវិកាទយោ វិយ។ កាណាទោបិ ហិ អត្តា សភាវេន ន ជានាតិ។ យទា ពុទ្ធិគុណេន សំយុជ្ជតិ, តទា ជានាតីតិ ឥច្ឆតិ។ **សោ ឯវ ករោតិ ច ការេតិ ចា**តិ យោ បរត្ថ សុខទុក្ខំ អនុភវតិ, សោ ឯវ បុញ្ញាបុញ្ញំ សយំ ករោតិ, អញ្ញញ្ច ការេតិ, ន អញ្ញោតិ អធិប្បាយោ ។ **សណ្ឋបេន្តា**តិ ទ្វិអណុកាទិឧប្បាទនវសេន, ឥច្ឆាវសេន ច សម្បាទេន្តា។ **សោ**តិ អត្តសញ្ញិតោ សត្តោ។ **ឥន្ទ្រិយសម្បន្នោ**តិ ចក្ខាទីហិ ឥន្ទ្រិយេហិ សមន្នាគតោ, តេន សឡាយតនប្បវត្តិំ ទស្សេតិ។ សព្ពញ្ចេតំ យថាបច្ចយំ បវត្តមានានំ អវិជ្ជាទីនំ កិច្ចំ អត្តនោ ព្យាបារំ កត្វា ទិដ្ឋិគតិកោ វិមុយ្ហតីតិ ទស្សនវសេន វុត្តំ។

អច្ចេជ្ជសុត្តាវុតាភេជ្ជមណីនំ វិយ បុព្ពាបរិយវវត្ថានំ និយតិ, និយតិយា, និយតិ ឯវ វា សង្គតិ សមាគមោ និយតិសង្គតិ, តាយ ភាវេសុ បរិណតា មនុស្សទេវវិហង្គាទិភាវំ បត្តា **និយតិសង្គតិភាវបរិណតា**។ និយតិយា, សង្គតិយា, ភាវសង្ខាតេន សភាវេន ច បរិណតា នានប្បការតំ បត្តា **និយតិសង្គតិភាវបរិណតា**តិ ច អត្ថំ វទន្តិ។

ឯតេហិ ច វិកប្បនេហិ អវិជ្ជា អកុសលំ ចិត្តំ កត្វា សត្តេ បុញ្ញាទីសុ សង្ខារេសុ យត្ថ កត្ថចិ បវត្តេតីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ អាហ "**សោ អវិជ្ជាយ អន្ធីកតោ**"តិអាទិ។ **បដិបជ្ជតី**តិ ឧបសង្កមតិ។

អបរិណាយកោតិ អរហត្តមគ្គសម្បដិបាទកកល្យាណមិត្តរហិតោ, អរហត្តមគ្គញាណាវសានំ វា ញាណំ សមវិសមំ ទស្សេត្វា សត្តេ និព្ពានំ នយតីតិ បរិណាយកំ, តេន រហិតោ អបរិណាយកោ។ **ធម្មំ ញត្វា**តិ សប្បាដិហីរសបស្សយេន ចតុសច្ចប្បកាសកំ សុត្តាទិធម្មំ ញត្វា, មគ្គញាណេនេវ វា សព្ពធម្មបវរំ និព្ពានធម្មំ ញត្វា។ តំ ជាននាយត្តំ បន សេសសច្ចត្តយាភិសមយំ សមានកាលម្បិ តំ បុរិមកាលំ វិយ កត្វា វុត្តំ។ **ឧបសន្តោ ចរិស្សតី**តិ អគ្គមគ្គាធិគមេន សព្ពសោ អវិជ្ជូបសមា ឧបសន្តោ សឧបាទិសេសនិព្ពានធាតុយំ ឋិតោ យាវ អនុបាទិសេសនិព្ពានធាតុបត្តិ, តាវ សត្តានំ ហិតចរិយាយ អត្តភាវំ បវត្តេន្តោ ចរិស្សតិ, ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារេហិ វិហរិស្សតីតិ អត្ថោ។

សង្ខារបច្ចយាវិញ្ញាណបទវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៦២០. យថាវុត្តសង្ខារបច្ចយា ឧប្បជ្ជមានំ តំ កម្មនិព្ពត្តមេវ ភវិតុំ អរហតីតិ "**ពាត្តឹស លោកិយវិបាកវិញ្ញាណានិ សង្គហិតានី**"តិ អាហ។ **ធាតុកថាយំ** បន វិប្បយុត្តេន សង្គហិតាសង្គហិតបទនិទ្ទេសេ "សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណេន យេ ធម្មា, សឡាយតនបច្ចយា ផស្សេន យេ ធម្មា, ផស្សបច្ចយា វេទនាយ យេ ធម្មា វិប្បយុត្តា, តេ ធម្មា កតិហិ ខន្ធេហិ…បេ…. សង្គហិតា? តេ ធម្មា អសង្ខតំ ខន្ធតោ ឋបេត្វា ឯកេន ខន្ធេន, ឯកាទសហិ អាយតនេហិ, ឯកាទសហិ ធាតូហិ សង្គហិតា។ កតិហិ អសង្គហិតា? ចតូហិ ខន្ធេហិ, ឯកេនាយតនេន, សត្តហិ ធាតូហិ អសង្គហិតា"តិ (ធាតុ. ៤៦៦) វចនតោ សព្ពវិញ្ញាណផស្សវេទនាបរិគ្គហោ កតោ។ យទិ ហិ ឯត្ថ វិញ្ញាណផស្សវេទនា សប្បទេសា សិយុំ, "វិបាកា ធម្មា"តិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ៣) ឥមស្ស វិយ វិសជ្ជនំ សិយា។ តស្មា តត្ថ អភិធម្មភាជនីយវសេន សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណាទយោ គហិតាតិ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារោ ច អភិធម្មភាជនីយេ (វិភ. ២៤៣) ចតុភូមកកុសលសង្ខារោ, អកុសលសង្ខារោ ច វុត្តោតិ ឯសោ ឯវ ធាតុកថាយំ គហិតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ ភវោ បន **ធាតុកថាយំ** កម្មុបបត្តិភវវិសេសទស្សនត្ថំ ន អភិធម្មភាជនីយវសេន គហិតោ, ឯវញ្ច កត្វា តត្ថ "ឧបាទានបច្ចយា ភវោ"តិ អនុទ្ធរិត្វា "កម្មភវោ"តិអាទិនា (ធាតុ. ៦៦) នយេន ភវោ ឧទ្ធដោ។

លោកិយវិបាកមនោវិញ្ញាណមេវ សន្ធាយាហ "**ពាវីសតិវិធំ ហោតី**"តិ។ **ឆហិ វិញ្ញាណេហី**តិ យថាអធិកតេហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិ ឆហិ វិញ្ញាណេហិ។ កស្មា បនេត្ថ លោកិយវិបាកវិញ្ញាណស្សេវ គហណំ កតន្តិ អាហ "**លោកុត្តរានិ បន វដ្ដកថាយ ន យុជ្ជន្តី**"តិ។ យទិ ឯវំ កស្មា ធាតុកថាយំ "សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណេន យេ ធម្មា វិប្បយុត្តា"តិអាទីសុ (ធាតុ. ៣៦២) លោកុត្តរវិបាកានម្បិ គហណំ កតន្តិ? តំ យថាធម្មសាសនត្តា អភិធម្មទេសនាយ **វិបាកត្តិកេ** (ធ. ស. តិកមាតិកា ៣) វិយ អនវសេសវិបាកធម្មសង្គណ្ហនវសេន វុត្តំ។ សុត្តន្តទេសនា បន យថានុលោមទេសនាតិ តត្ថ បវត្តិនិវត្តិយោ អសង្ករតោ ទស្សេតព្ពា។ តស្មា តទត្ថសំវណ្ណនាតិ កត្វា បវត្តិកថាយំ លោកិយវិបាកវិញ្ញាណានិយេវ គហិតានិ។ តេនេវាហ "**វដ្ដកថាយ ន យុជ្ជន្តីតិ ន គហិតានី**"តិ។

យថា កតំ កម្មំ ផលទានេ សមត្ថំ ហោតិ, តថា កតំ "ឧបចិត"ន្តិ វុច្ចតីតិ វិបាកទានយោគ្យមេវ សង្ខារំ គណ្ហន្តោ "**ឧបចិតកម្មាភាវេ**"តិ អាហ។ ហេតុ នាម ព្យតិរេកប្បធានន្តិ **អភាវ**-គ្គហណំ, តេន កម្មេ សតិ ភាវតោ, អសតិ អភាវតោតិ អយមេត្ថ អធិប្បាយោ ។ យថា បនស្ស វិញ្ញាណស្ស សង្ខារបច្ចយតា ន សិទ្ធា, ន ឯវំ វិបាកភាវោ។ សោ បន សិទ្ធោតិ កត្វា អាហ "**វិបាកំហេត**"ន្តិ។ តេន វិញ្ញាណស្ស វិបាកភាវេន សង្ខារបច្ចយត្តំ សាធេតិ។ តស្ស បន សាធនត្ថំ "ឧបចិតកម្មាភាវេ វិបាកាភាវតោ"តិ វុត្តន្តិ តំ វិវរន្តោ "**វិបាកញ្ហ**"តិអាទិមាហ។ **យទិ ឧប្បជ្ជេយ្យា**តិ យទិ កម្មនិរបេក្ខោ វិបាកោ ឧប្បជ្ជេយ្យ។ **សព្ពេសំ** សត្តានំ ព្រហ្មត្តំ ឧបគតានំ ឃានាទិវិញ្ញាណានិ មហាវិបាកវិញ្ញាណានីតិ តស្ស តស្ស វិបាកស្ស អនោកាសេ ឋិតានម្បិ។ **វិបាកានី**តិ វិញ្ញាណាបេក្ខាយ នបុំសកនិទ្ទេសោ, សព្ពវិបាកវិញ្ញាណានីតិ អត្ថោ។

សង្ខារា ពហូ ឯកូនតឹសចេតនាភេទតោ, វិញ្ញាណានិ ច ពហូនិ ពាត្តឹសវិធត្តា, ន ច សព្ពតោ សព្ពានីតិ អាហ "**កតរសង្ខារបច្ចយា កតរវិញ្ញាណន្តិ ចេ**"តិ។ "**វិញ្ញាណ**"ន្តិ ច ឥទំ វិញ្ញាណសាមញ្ញំ គហេត្វា វុត្តំ។ កាមំ **ខន្ធ**

និទ្ទេសេបិ (វិសុទ្ធិ. ២.៤៥១ អាទយោ) ឥមានិ វិញ្ញាណានិ និទ្ទិដ្ឋានិ, តំ បន អតិសំខិត្តំ, ន ច តត្ថ នេសំ សង្ខារបច្ចយតា វិភាវិតាតិ តំ បវត្តិយំ, បដិសន្ធិយញ្ច ភវាទីសុ បវត្តនាការវសេន វិត្ថារតោ ទស្សេតុំ “**កាមាវចរបុញ្ញាភិសង្ខារបច្ចយា**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ **មនោវិញ្ញាណេ**តិ និទ្ធារណេ ភុម្មំ។ **មហាវិបាកានី**តិ វិញ្ញាណាបេក្ខាយ នបុំសកនិទ្ទេសោ។ **មហាវិបាកា**តិ បន បាឋេ មនោវិញ្ញាណធាតុយោតិ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។

៦២១. យំសង្ខារបច្ចយាតិ យស្ស យស្ស សង្ខារស្ស បច្ចយភាវេន។ **យំ វិញ្ញាណ**ន្តិ “យំ យំ វិញ្ញាណ”ន្តិ ឯវំ ឧភយត្ថ អាមេឌិតលោបោ ទដ្ឋព្ពោ។ “**ហោតី**”តិ ឥមិនា ការណភាវេ វិញ្ញាណស្ស សព្ភាវមត្តំ បវេទិតំ, ន បវត្តិវិសេសោតិ តំ ទស្សេន្តោ “**ឯវំ បវត្តិ វេទិតព្ពា**”តិ អាហ ។ ព្រហ្មានម្បិ អនិដ្ឋរូបាទិអាបាថគមនេ អកុសលវិបាកចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ កទាចិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ “**ឥមានិ តេរស...បេ.... បវត្តន្តី**”តិ វុត្តំ។ តត្ថ បញ្ចន្នំ ខន្ធានំ វោការោ វិត្ថារោ ឯត្ថាតិ បញ្ចវោការោ, សោ ឯវ ភវោ, ឯតស្មឹ **បញ្ចវោការភវេ**។ ហោតិ ហិ ភិន្នាធិករណានម្បិ អញ្ញបទត្ថសមាសោ យថា “ឧរសិលោមោ”តិ។ អថ វា យថាបច្ចយំ បវត្តមានេហិ បញ្ចហិ ខន្ធេហិ វោករីយតីតិ បញ្ចវោការោ, សោ ឯវ ភវោតិ សព្ពំ បុព្ពេ វិយ។

“បវត្តិយញ្ចេវ បវត្តន្តី”តិ សង្ខេបតោ វុត្តមត្ថំ វិវរិតុំ “**កថ**”ន្តិអាទិ អារទ្ធំ។

“**យេភុយ្យេន លោភសម្បយុត្តជវនាវសានេ**”តិ ឥទំ បដិឃវិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសម្បយុត្តានន្តរំ សោមនស្សសហគតស្ស អនុប្បជ្ជនតោតិ កេចិ, តំ ន គហេតព្ពំ។ “ចក្ខុំ អស្សាទេតិ អភិនន្ទតិ, តំ អារព្ភ រាគោ ឧប្បជ្ជតិ, ទិដ្ឋិ ឧប្បជ្ជតិ...បេ.... វិចិកិច្ឆា ឧប្បជ្ជតិ, ឧទ្ធច្ចំ ឧប្បជ្ជតិ, អកុសលេ និរុទ្ធេ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតី”តិ វចនតោ។ ឥដ្ឋំ ចេ អារម្មណំ, សោមនស្សតទារម្មណំ ន ន ឧប្បជ្ជតីតិ។ ជវនេន តទារម្មណនិយមេ សោមនស្សសហគតានន្តរំ សោមនស្សសហគតានេវ សន្ធាយ វុត្តន្តិ អបរេ, តំ វិចារេតព្ពំ ឧបេក្ខាសហគតកុសលាកុសលជវនានន្តរម្បិ សោមនស្សតទារម្មណស្ស ឥច្ឆិតព្ពត្តា។ ឧបេក្ខាសហគតកិរិយាជវនានន្តរមេវ ហិ សោមនស្សតទារម្មណំ ន ឥច្ឆន្តិ។

យស្មា បន តិហេតុកជវនាវសានេ ច កទាចិ អហេតុកំ តទារម្មណំ ហោតិ, តស្មា “**យេភុយ្យេនា**”តិ វុត្តំ។ យស្មា ឯកចិត្តក្ខណាយុកំ ជវនារម្មណំ ហោតិ, តទា តត្ថ ឯកមេវ តទារម្មណំ ហោតីតិ កត្វា “**សកឹ វា**”តិ វុត្តន្តិ កេចិ។ អបរេ បន តទារម្មណំ នាម ជវនារម្មណានុភវនកិច្ចំ, តំ ឯកចិត្តក្ខណិកេ តថា អាសន្នភេទេ អារម្មណេ នុប្បជ្ជតិ។ តស្មា “**សកឹ វា**”តិ ឥទំ ទិរត្តតិរត្តាទិ វិយ វចនសិលិដ្ឋតាវសេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ, ទ្វិក្ខត្តុមេវ បន ឧប្បជ្ជតីតិ។ “ទិរត្តតិរត្ត”ន្តិ (បាចិ. ៥០) ឯត្ថ ហិ វា-សទ្ទស្ស អភាវា វចនសិលិដ្ឋតាមត្តេន ទិរត្តគ្គហណំ កតន្តិ យុជ្ជតិ។ “និរន្តរំ តិរត្តទស្សនត្ថំ វា”តិ ឥធ បន វា-សទ្ទោ វិកប្បត្ថោ វុត្តោតិ សកឹ ឯវ ច កទាចិ បវត្តី សន្ធាយ “**សកឹ វា**”តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនេវ ហិ **សម្មោហវិនោទនិយំ** សកឹ តទារម្មណប្បវត្តិយា វិចារេតព្ពតំ ទស្សេន្តេន “ចិត្តប្បវត្តិគណនាយំ បន សព្ពទ្វារេសុ តទារម្មណេ ទ្វេ ឯវ ចិត្តវារា អាគតា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) វុត្តំ។

តត្ថ **ចិត្តប្បវត្តិគណនាយ**ន្តិ វិបាកកថាយំ ពលវរូបាទិអារម្មណេ វុត្តំ ចិត្តប្បវត្តិគណនំ សន្ធាយាហ។ តត្ថ ហិ ទ្វេវ តទារម្មណុប្បត្តិវារា វុត្តា ។ តទេវ ហិ សន្ធាយ ឥធាបិ វុត្តំ “**អភិធម្មដ្ឋកថាយំ បន តទារម្មណេ ទ្វេ ចិត្តវារា អាគតា**”តិ។ អភិធម្មដ្ឋកថាយំ អនិយតារម្មណដ្ឋានកិច្ចា ហុត្វា បវត្តន្តីតិ (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) ទ្វារំ អនាមសិត្វា ឯវំ វុត្តំ, តំ អនន្តរំ បរតោ វុត្តសហេតុកវិបាកវិញ្ញាណានំ សទិសសំវណ្ណនំ កាតុកាមតាធិប្បាយេន វុត្តំ។ អហេតុកទ្វយាទីនញ្ហិ ភវង្គភូតានំ សយមេវ ទ្វារត្តា, ចុតិបដិសន្ធិភូតានញ្ច ភវង្គសង្ខាតេន, អញ្ញេន ច ទ្វារេន អនុប្បត្តិតោ និយតំ, អនិយតំ វា ទ្វារំ ឯតេសន្តិ ន សក្កា វត្តុន្តិ។

អហេតុកទ្វយស្ស បន សន្តីរណតទារម្មណភូតស្ស ទ្វារំ លព្ភតិ, តញ្ច អនិយតន្តិ តម្បិ គណ្ហន្តោ “**អនិយតទ្វារារម្មណដ្ឋានកិច្ចា ហុត្វា បវត្តន្តី**”តិ អាហ។ តេនេវ ចេត្ថ មហាវិបាកានម្បិ តទារម្មណភូតានំ ទ្វារំ លព្ភតីតិ តត្ថាបិ ទ្វារគ្គហណំ កតំ។

ឯកស្ស សត្តស្ស បវត្តោ រូបាវចរវិបាកោ បឋវីកសិណាទីសុ យស្មឹ អារម្មណេ បវត្តោ, តតោ អញ្ញស្មឹ តស្ស បវត្តិ នត្ថីតិ រូបាវចរានំ និយតារម្មណតា វុត្តា។ **ឥតរានិ** អារុប្បវិបាកវិញ្ញាណានិ។ និយតំ អវត្ថុកានីតិ **និយតាវត្ថុកានិ**។ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសាទីសុយេវ អារម្មណេសុ បវត្តនតោ **និយតារម្មណានិ។ តត្រា**តិ បវត្តិយំ។ **អស្សា**តិ ពាត្តឹសវិធស្ស វិបាកវិញ្ញាណស្ស។ **តេ តេ សង្ខារា**តិ យថាវុត្តា បុញ្ញាភិសង្ខារាទិសង្ខារា។ **កម្មបច្ចយេនា**តិ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយេន។ **ឧបនិស្សយបច្ចយេនា**តិ បកតូបនិស្សយបច្ចយេន។

៦២២. ឯវំ បវត្តិយំ វិញ្ញាណប្បវត្តិំ ទស្សេត្វា បដិសន្ធិយំ ទស្សេតុំ “**យំ បន វុត្ត**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អនុរូបាយ បដិសន្ធិយា**តិ អនុរូបេន បដិសន្ធិកិច្ចេន។ តំ បន អនុរូបតំ សយមេវ វក្ខតិ។ ភវន្តរេន ភវន្តរស្ស សន្ធានំ ឥធ បដិសន្ធីតិ តំ អចិត្តកម្បិ អត្ថេវាតិ កត្វា “កតិ បដិសន្ធិយោ”តិ បុច្ឆំ កត្វាបិ “**កតិ បដិសន្ធិចិត្តានិ**”តិ បុច្ឆា កតា។ “**កេន កត្ថ**”តិ កេន ចិត្តេន កស្មិំ ភវេ។

តត្ថាតិ តេសុ ឯកូនវីសតិយា បដិសន្ធិចិត្តេសុ។ កុសលវិបាកាយ អហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុយាតិ សម្ពន្ធោ។ នត្ថិ ទេវេសុ អហេតុកា បដិសន្ធីតិ “**មនុស្សលោកេ**”តិ វិសេសនំ។ **នបុំសកាទីន**ន្តិ **អាទិ**សទ្ទេន មម្មាទីនំ សង្គហោ។ កេចិ បន ឯកច្ចេ អហេតុកបដិសន្ធិកា អវិកលិន្ទ្រិយា ហុត្វា ថោកំ វិចារណបកតិកាបិ ហោន្តិយេវ, តស្មា តាទិសានម្បិ ឥធ អាទិសទ្ទេន សង្គហោតិ វទន្តិ។ **សង្ខេបតោ**តិ សមាសតោ, អសុកាយ បដិសន្ធិយា អសុកំ អារម្មណន្តិ វិភាគំ អកត្វាតិ អត្ថោ។

សេសានន្តិ រូបាវចរា បញ្ច, បឋមតតិយារុប្បា ទ្វេតិ ឥមាសំ វុត្តាវសេសានំ សត្តន្នំ បដិសន្ធីនំ។ **បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ចុតិចិត្តំ នាម នត្ថិ** បដិសន្ធិអារម្មណេ ឯវ បវត្តនតោ។ **ទ្វីសុ អារម្មណេសូ**តិ អតីតន វត្តព្ពវសេន ទ្វីសុ អារម្មណេសុ។

៦២៣. **តានី**តិ បុព្ពេ កតានិ កម្មានិ។ **អស្សា**តិ អាសន្នមរណស្ស បុគ្គលស្ស។ **ឱលម្ពន្តី**តិ សាយន្ហេ មហន្តានំ បព្ពតកូដានំ ឆាយា វិយ ភូមិយំ តស្ស ចិត្តេ អវលម្ពន្តិ ឧបតិដ្ឋន្តិ។ **តស្មិំ និរុទ្ធេ**តិ តស្មិំ ចុតិចិត្តេ និរុទ្ធមត្តេ តស្ស និរោធសមនន្តរមេវ។ **តទេវា**តិ តំយេវ យថាវុត្តជវនវីថិយា អារម្មណភូតំ។ អវិជ្ជាតណ្ហាទីសុ កិលេសេសុ អនុបច្ឆិន្នេស្វេវ កម្មាទិនោ ឧបដ្ឋានំ, តញ្ច អារព្ភ ចិត្តសន្តានស្ស ភវន្តរនិន្នបោណបព្ភារតា ហោតីតិ អាហ “**អនុបច្ឆិន្នកិលេសពលវិនាមិត**”ន្តិ។ សន្តានេ ហិ វិនាមិតេ តទេកទេសភូតំ បដិសន្ធិចិត្តម្បិ វិនាមិតមេវ ហោតិ, ន ច ឯកទេសវិនាមិតភាវេន វិនា សន្តានស្ស វិនាមិតតា អត្ថីតិ។ សព្ពត្ថ បន ទុគ្គតិបដិសន្ធិនិន្នាយ ចុតិយា បុរិមជវនានិ អកុសលានិ, ឥតរាយ ច កុសលានីតិ និច្ឆិនន្តិ។ “និមិត្តស្សាទគធិតំ វា, ភិក្ខវេ, វិញ្ញាណំ តិដ្ឋមានំ តិដ្ឋតិ, អនុព្យញ្ជនស្សាទគធិតំ វា, តស្មិំ ចេ សមយេ កាលំ ករោតិ, ឋានមេតំ វិជ្ជតិ, យំ ទ្វិន្នំ គតីនំ អញ្ញតរំ គតិំ ឧបបជ្ជេយ្យ និរយំ វា តិរច្ឆានយោនិំ វា”តិ (សំ. និ. ៤.២៣៥) ហិ វុត្តំ, តស្មា អកុសលំ ទុគ្គតិយំ, កុសលញ្ច សុគតិយំ បដិសន្ធិយា ឧបនិស្សយោ ហោតីតិ។ អរហតោ បន សព្ពសោ កិលេសានំ ឧបច្ឆិន្នត្តា បដិប្បស្សទ្ធសព្ពភវុស្សុក្កតាយ កម្មាទិនិមិត្តំ ន ឧបដ្ឋហតិ, តតោ វិជ្ជមានម្បិ កម្មំ អលទ្ធសហាយត្តា បដិសន្ធិំ ន ជនេតិ។

វុត្តប្បការកម្មវសេនាតិ បាបកម្មវសេន, តទុបដ្ឋាបិតន្តិ អធិប្បាយោ។ “**នរកាទីសុ អគ្គិជាលវណ្ណាទិក**”ន្តិ ឥទំ តំសទិសតាវសេន វុត្តំ។ ន ហិ សោ ឯវ និរយគ្គិវណ្ណាទិ តទា តស្ស អាបាថំ អាគច្ឆតិ។ តត្ថ **អគ្គិជាលវណ្ណាទិក**ន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន វេត្តរណីសិម្ពលិអសិបត្តវនាទិវណ្ណំ សង្គណ្ហាតិ។ **នរកាទីសូ**តិ បន **អាទិ**-សទ្ទេន បេតតិរច្ឆានានំ និពទ្ធសញ្ចរណដ្ឋានបរិយាបន្នវណ្ណំ។ **មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆតី**តិ កម្មពលេន ឧបដ្ឋាបិតវណ្ណាយតនំ សុបិនំ បស្សន្តស្ស វិយ, ទិព្ពចក្ខុស្ស វិយ ច មនោទ្វារេ ឯវ គោចរភាវំ គច្ឆតិ។ ឯកំ អាវជ្ជនំ, បញ្ច ជវនានិ, ទ្វេ តទារម្មណានីតិ តីណិ វីថិចិត្តានិ។

រាគាទិហេតុភូតំ ហីនមារម្មណន្តិ អកុសលវិបាកស្ស អារម្មណំ ភវិតុំ យុត្តំ អនិដ្ឋមារម្មណមាហ។ តម្បិ ហិ សង្កប្បវសេន រាគស្សាបិ ហេតុ ហោតីតិ។ អកុសលវិបាកជនកកម្មសហជាតានំ វា តំសទិសាសន្នចុតិជវនចេតនាសហជាតានញ្ច រាគាទីនំ ហេតុភាវោ ឯវ ហីនតា។ តញ្ហិ បច្ឆានុតាបជនកកម្មានមារម្មណំ កម្មវសេន អនិដ្ឋំ អកុសលវិបាកស្ស អារម្មណំ ភវេយ្យ។ អញ្ញថា ច ឥដ្ឋារម្មណេ បវត្តស្ស អកុសលកម្មស្ស វិបាកោ អកុសលកម្មនិមិត្តារម្មណោ ន ភវេយ្យ។ ន ហិ អកុសលវិបាកោ ឥដ្ឋារម្មណោ ភវិតុំ អរហតីតិ។

បញ្ចទ្វារេ ច អាបាថំ អាគច្ឆន្តំ បច្ចុប្បន្នំ កម្មនិមិត្តំ អាសន្នកតកម្មារម្មណសន្តតិយំ ឧប្បន្នំ, តំសទិសញ្ច ទដ្ឋព្ពំ។ អញ្ញថា តទេវ បដិសន្ធិអារម្មណូបដ្ឋាបកំ, តទេវ ច បដិសន្ធិជនកំ ភវេយ្យ។ ន ច បដិសន្ធិយា ឧបចារភូតានិ វិយ, ឯតស្មិំ តយា បវត្តិតព្ពន្តិ បដិសន្ធិយា អារម្មណំ អនុប្បាទេន្តានិ វិយ ច បវត្តានិ ចុតិអាសន្នានិ ជវនានិ បដិសន្ធិជនកានិ ភវេយ្យុំ។ “កតត្តា ឧបចិតត្តា”តិ (ធ. ស. ៤៣១) ហិ វុត្តំ។ តទា ច តំ សមានវីថិយំ វិយ បវត្តមានានិ កថំ កតូបចិតានិ សិយុំ? តទា ន អស្សាទិតានិ។ ន ច លោកិយានិ លោកុត្តរានិ វិយ សមានវីថិផលានិ ហោន្តិ។ “បុព្ពេ វាស្ស តំ កតំ ហោតិ បាបកម្មំ ទុក្ខវេទនីយំ, បច្ឆា វាស្ស តំ កតំ ហោតិ បាបកម្មំ ទុក្ខវេទនីយំ, មរណកាលេ វាស្ស ហោតិ មិច្ឆាទិដ្ឋិ សមត្តា ហោតិ សមាទិន្នា។ តេន សោ កាយស្ស ភេទា បរំ មរណា អបាយំ ទុគ្គតិំ វិនិបាតំ និរយំ ឧបបជ្ជតី”តិអាទិនា (ម. និ. ៣.៣០៣) សុត្តេ មរណកាលេ សមត្តាយ សមាទិន្នាយ មិច្ឆាទិដ្ឋិយា, សម្មាទិដ្ឋិយា ច សហជាតចេតនាយ បដិសន្ធិទានំ វុត្តំ, ន ច

ទុព្ពលេហិ បញ្ចទ្វារិកជវនេហិ មិច្ឆាទិដ្ឋិ, សម្មាទិដ្ឋិ វា សមត្ថា ហោតិ សមាទិន្នា។ តថា ហិ វុត្តំ **សម្មោហវិនោទនិយំ** “សព្ពម្បិ ហេតំ កុសលាកុសលធម្មបដិវិជាននាទិចវនបរិយោសានំ កិច្ចំ មនោទ្វារិកចិត្តេនេវ ហោតិ, ន បញ្ចទ្វារិកេនាតិ សព្ពស្សបេតស្ស កិច្ចស្ស ករណេ សហជវនកានិ វីថិចិត្តានិ បដិក្ខិត្តានី”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៧៦៦)។

តត្ថ ហិ **ន កិញ្ចិ ធម្មំ បដិវិជានាតី**តិ “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា”តិ (ធ. ប. ១-២) ឯវំ វុត្តំ ឯកម្បិ កុសលំ វា អកុសលំ វា ន បដិវិជានាតីតិ ច វុត្តំ។ យេសំ បដិវិភាវនប្បវត្តិយា សុខំ វា ទុក្ខំ វា អន្វេតិ, តេសំ សា បវត្តិ បញ្ចទ្វារេ បដិក្ខិត្តា។ កុសលាកុសលកម្មសមាទានញ្ច តាទិសមេវាតិ។ តទារម្មណានន្តរំ បន ចវនំ, តទនន្តរា ច ឧបបត្តិ មនោទ្វារិកា ឯវ ហោតិ, ន សហជវនកវីថិចិត្តបរិយាបន្នាតិ ឥមិនា អធិប្បាយេន ឥធ បញ្ចទ្វារិកតទារម្មណានន្តរា ចុតិ, តទនន្តរា បដិសន្ធិ ច វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពា។ តត្ថ អវសេសបញ្ចចិត្តក្ខណាយុកេ រូបាទិម្ហិ ឧប្បន្នំ បដិសន្ធឹ សន្ធាយ “បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ឧបបត្តិចិត្តំ បច្ចុប្បន្នារម្មណស្ស ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ, អវសេសឯកចិត្តក្ខណាយុកេ ច ឧប្បន្នំ បដិសន្ធឹ សន្ធាយ “បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ឧបបត្តិចិត្តំ អតីតារម្មណស្ស ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ច វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

៦២៤. **កណ្ហបក្ខេ សុក្កបក្ខំ ឋបេត្វា**តិ ឯត្ថ យថា បុព្ពេ “បាបកម្មំ វា កម្មនិមិត្តំ វា”តិ វុត្តេ កណ្ហបក្ខេ “អនវជ្ជកម្មំ វា កម្មនិមិត្តំ វា”តិ សុក្កបក្ខោ វុត្តោ, ឯវំ “ទុគ្គតិបរិយាបន្នំ បដិសន្ធិចិត្តំ, នរកាទីសុ អគ្គិជាលវណ្ណាទិកំ ទុគ្គតិនិមិត្ត”ន្តិ ច វុត្តេ កណ្ហបក្ខេ “សុគតិបរិយាបន្នំ បដិសន្ធិចិត្តំ, មនុស្សលោកេ រត្តកម្ពលសទិសមាតុកុច្ឆិវណ្ណសង្ខាតំ, ទេវលោកេ វា ឧយ្យានវិមានកប្បរុក្ខាទិវណ្ណសង្ខាតំ សុគតិនិមិត្ត”ន្តិ ឯវំ សុក្កបក្ខំ ឋបេត្វា សេសំ សព្ពំ បុរិមនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ **អតីតបច្ចុប្បន្នារម្មណាយា**តិ កម្មកម្មនិមិត្តវសេន អតីតារម្មណាយ, មាតុកុច្ឆិវណ្ណាទិសុគតិនិមិត្តវសេន បច្ចុប្បន្នារម្មណាយ។

៦២៥. **តញ្ច ខោ**តិ យទេតំ “អនវជ្ជកម្មំ វា កម្មនិមិត្តំ វា”តិ អនិយមនំ កតំ, តញ្ច ខោ។ **កម្មនិមិត្តមេវ អាបាថមាគច្ឆតិ** ឯកន្តតោ អត្តនោ កម្មារម្មណតាយ មហគ្គតវិបាកស្ស។ **សុទ្ធាយ វា**តិ មហគ្គតកម្មនិមិត្តារម្មណាយ **ជវនវីថិយា**, តទារម្មណរហិតាយាតិ អត្ថោ, សា បន ជវនវីថិ មហគ្គតវិបាកស្ស ឧបចារេ វិយ ទដ្ឋព្ពា។ កេចិ បន តញ្ច វីថឹ មហគ្គតាវសានំ វទន្តិ។ **“នវត្តព្ពារម្មណា វា”**តិ ឥទំ រូបាវចរបដិសន្ធឹ, អារុប្បេសុ ច បឋមំ, តតិយញ្ច សន្ធាយ វុត្តំ។ ទុតិយចតុត្ថា បន អតីតារម្មណវចនេនេវ គហិតា។

មាតុកុច្ឆិវណ្ណសង្ខាតន្តិអាទិនា វណ្ណោ ឯវ គតិនិមិត្តភាវេន អាគតោ។ តត្ថ សទ្ទោ តាវ អនុបាទិន្នភាវេន សុគតិបរិយាបន្នតាយ គតិនិមិត្តភាវេន អដ្ឋកថាសុ នាគតោតិ យុត្តមេតំ, គន្ធាទីនំ បន អនាគមនេ ការណំ វីមំសិតព្ពំ។

អយំ តាត តវត្ថាយ ពុទ្ធបូជា ករីយតីតិអាទីសុ បុព្ពចេតនាវសេន បុញ្ញំ ហោតិ។ សព្ពន្តិមជវនេ វត្ត មានស្សាបីតិ វទន្តិ។

៦២៦. **“ឯតេនានុសារេន អារុប្បចុតិយាបិ អនន្តរា បដិសន្ធិ វេទិតព្ពា”**តិ ឥទំ កស្មា វុត្តំ, ននុ “បឋវីកសិណជ្ឈានាទិវសេន បដិលទ្ធមហគ្គតស្ស សុគតិយំ ឋិតស្សា”តិ ឯវមាទិកេ ឯវ នយេ អយម្បិ បដិសន្ធិ អវរុទ្ធាតិ? ន, តត្ថ រូបាវចរចុតិអនន្តរាយ ឯវ បដិសន្ធិយា វុត្តត្តា។ តត្ថ ហិ “បឋវីកសិណាទិកំ វា និមិត្តំ មហគ្គតចិត្តំ វា មនោទ្វារេ អាបាថំ អាគច្ឆតិ, ចក្ខុសោតានំ វា”តិអាទិនា តេន វចនេន រូបាវចរចុតិយា ឯវ អនន្តរា បដិសន្ធិ វុត្តាតិ វិញ្ញាយតិ។ អថាបិ យថាសម្ភវយោជនាយ អយម្បិ បដិសន្ធិ តត្ថេវ អវរុទ្ធា, អរូបាវចរចុតិអនន្តរា បន រូបាវចរបដិសន្ធិ នត្ថិ។ អរូបាវចរេ ច ឧបរូបរិ ចុតិយា អនន្តរា ហេដ្ឋិមា ហេដ្ឋិមា បដិសន្ធិ នត្ថីតិ ចតុត្ថារុប្បចុតិយា នវត្តព្ពារម្មណបដិសន្ធិ នត្ថិ។ តេន តតោ តត្ថេវ អតីតារម្មណា, កាមាវចរេ ច អតីតបច្ចុប្បន្នារម្មណា បដិសន្ធិ។ ឥតរាហិ ច យថាសម្ភវំ អតីតនវត្តព្ពារម្មណា អារុប្បបដិសន្ធិ, អតីតបច្ចុប្បន្នារម្មណា ច កាមាវចរបដិសន្ធិ យោជេតព្ពាតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស ទស្សនត្ថំ វិសុំ ឧទ្ធរណំ កតំ។

៦២៧. ឯវំ អារម្មណវសេន ឯកវិធាយ កាមាវចរសុគតិចុតិយា ទុវិធា ទុគ្គតិបដិសន្ធិ, ទុគ្គតិចុតិយា ទុវិធា សុគតិបដិសន្ធិ, កាមាវចរសុគតិចុតិយា ទ្វិឯកទ្វិប្បការានំ កាមរូបារូបានំ វសេន បញ្ចវិធា សុគតិបដិសន្ធិ , រូបាវចរចុតិយា តថេវ បញ្ចវិធា, ទុវិធាយ អារុប្បចុតិយា បច្ចេកំ ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នំ កាមារុប្បានំ វសេន អដ្ឋវិធា ច បដិសន្ធិ ទស្សិតា។ ទុគ្គតិចុតិយា បន ឯកវិធាយ ទុគ្គតិបដិសន្ធិ ទុវិធា ន ទស្សិតា, តំ ទស្សេតុំ **“ទុគ្គតិយំ ឋិតស្ស បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ យថា វុត្តា បន –

ទ្វេ ទ្វេ បញ្ចាថ បញ្ចង្គ, ទ្វេ ភវាលម្ពភេទតោ;
ចុតិយា តាទិសាយេតា, ចតុវីសតិ សន្ធិយោ។ (វិភ. មូលដី. ២២៧);

៦២៨. “កាមាវចរស្ស កុសលស្ស កម្មស្ស កតត្តា”តិអាទិនា (ធ. ស. ៤៣១) នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ ហេដ្ឋា ទស្សិតប្បការោតិ ឧបនិស្សយភាវមេវ ទស្សេន្តោ **“វុត្តញ្ចេត”**ន្តិអាទិមាហ។

និស្សយបច្ចយភូតេន រូបេន សហបវត្តិយេវេត្ថ វិញ្ញាណស្ស តេន **មិស្សិតា,** តទភាវោ **អមិស្សិតា**។ យវន្តិ ឯត្ថ សត្តា ឯកជាតិសមន្វយេន អញ្ញមញ្ញមិស្សិតា ហោន្តីតិ **យោនិយោ**។ សុចរិតទុច្ចរិតវសេន គន្តព្ពា បាបុណិតព្ពាតិ **គតិយោ**។ តិដ្ឋតិ ឯត្ថាតិ ឋិតិ, វិញ្ញាណស្ស ឋិតិ **វិញ្ញាណដ្ឋិតិ**។ នានត្តកាយនានត្តសញ្ញីតិអាទិ អាវាសោ ឯវ សត្តេហិ អាវសិតព្ពតោ **សត្តាវាសោ**។ អសញ្ញសត្តាវាសស្ស ឥធ អសម្ភវតោ **“សត្តាវាសវសេន អដ្ឋវិធំ ហោតី”**តិ វុត្តំ។

៦២៩. **អញ្ញត្រ ជាតិបណ្ឌកបដិសន្ធិយា**តិ ឯត្ថ បឋមកប្បិកបដិសន្ធិយាបីតិ វត្តព្ពំ។ សាបិ ហិ ភាវេន វិនាវ ឧប្បជ្ជតីតិ។

ឱមតោតិ អវមតោ, អវកំសតោតិ អត្ថោ។ **អាទិនា**តិ “មិស្សំ អមិស្ស”ន្តិ ឯតស្មិំ ទុកេ អាទិម្ហិ វុត្តេន មិស្សវិញ្ញាណេន។ **ឱមតោ ទ្វេ វា តយោ វា ទសកា ឧប្បជ្ជន្តី**តិ គព្ភសេយ្យកានំ វសេន វុត្តំ។ អញ្ញត្ថ បន អនេកេ កលាបា សហ ឧប្បជ្ជន្តិ។ ព្រហ្មត្តភាវេបិ ហិ អនេកគាវុតប្បមាណេន អនេកេ កលាបា សហ ឧប្បជ្ជន្តីតិ តីសតោ អធិកានេវ រូបានិ ហោន្តិ។ តទហុជាតឯឡកស្ស លោមំ **ជាតិឧណ្ណា**តិ កេចិ។ ហិមវន្តប្បទេសេ ជាតិមន្តឯឡកលោមំ **ជាតិឧណ្ណា**តិ អបរេ។ គព្ភំ ផាលេត្វា គហិតឯឡកលោមំ **ជាតិឧណ្ណា**តិ អញ្ញេ។ ឥមាសុ គតីសុ ឥមា យោនិយោ សម្ភវន្តិ, ឥមាសុ ន សម្ភវន្តីតិ ឯវំ **យោនីនំ គតិវសេន សម្ភវភេទោ**។

៦៣០. **ភុម្មវជ្ជេសូ**តិ ភុម្មទេវានំ វជ្ជនំ យោនិវិភាគំ បតិ តេសំ មនុស្សសទិសត្តា។ **យោនិយោ តិស្សោ បុរិមិកា ន ហោន្តី**តិ យោនិត្តយបដិក្ខេបេន បច្ឆិមា យោនិ អនុញ្ញាតាតិ អត្ថតោ អាបន្នមេវ ហោតិ។ **គតិត្តយេ**តិ មនុស្សបេតតិរច្ឆានសញ្ញិតេ គតិត្តយេ។ តញ្ហិ ឯត្ថ បុព្ពេ អនាមដ្ឋំ។

ច-សទ្ទោ អវុត្តសមុច្ចយត្ថោតិ ទស្សេតុំ **“ច-សទ្ទេនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ កស្មា បន និជ្ឈាមតណ្ហិកបេតេសុ បុរិមិកា តិស្សោ យោនិយោ ន សន្តីតិ? អសម្ភវតោ។ តាសញ្ហិ និច្ចាតុរភាវតោ កាមសេវា នត្ថីតិ ន តា អណ្ឌជាទយោ ហោន្តិ។ កុច្ឆិយំ តាសំ គព្ភោ នាវតិដ្ឋតិ ជាលសព្ភាវតោតិ កេចិ។ អគ្គិជាលាយ សន្តប្បមានសរីរា ឯតា និព្ពត្តន្តីតិ អល្លង្គានេសុ, បុប្ផាទីសុ ច សម្ភវាភាវតោ សំសេទជតាបិ តាសំ នត្ថេវាតិ វទន្តិ។ តេនាហ **“ឱបបាតិកា ឯវ ហិ តេ ហោន្តី”**តិ។

រូបីព្រហ្មេសុ តាវ ឱបបាតិកយោនិកេសូតិ ឱបបាតិកយោនិកេហិ រូបីព្រហ្មេ និទ្ធារេតិ។ **រូបីព្រហ្មេសូ**តិ ហិ អធិករណេ ភុម្មំ, ឱបបាតិកេសូតិ និទ្ធារណេ។ តេន “ឱបបាតិកយោនិកេសូ”តិ សាមញ្ញតោ វុត្តរាសិតោ “រូបីព្រហ្មេសូ”តិ វិសេសេន តទេកទេសំ និទ្ធារេតិ។ **ចក្ខុសោតវត្ថុទសកានំ, ជីវិតនវកស្ស ចា**តិ ឯត្ថ កេចិ “ចក្ខុសោតវត្ថុសត្តកានំ, ជីវិតឆក្កស្ស ចាតិ ចតុន្នំ កលាបានំ វសេន រូបភវេ បដិសន្ធិវិញ្ញាណេន សហ សត្តវីសតិ រូបានិ ឧប្បជ្ជន្តិ, តត្ថ គន្ធរសាហារានំ បដិក្ខិត្តត្តា”តិ ការណំ វត្វា តំ សមត្ថេន្តា “បាឡិយញ្ហិ ‘រូបធាតុយា ឧបបត្តិក្ខណេ ឋបេត្វា អញ្ញសត្តានំ ទេវានំ បញ្ចាយតនានិ បាតុភវន្តិ, បញ្ច ធាតុយោ បាតុភវន្តី’តិ (វិភ. ១០១៥-១០១៦) វុត្តំ, តថា ‘រូបធាតុយា ឆ អាយតនានិ, នវ ធាតុយោ’តិ សព្ពសង្គហកវសេន តត្ថ វិជ្ជមានាយតនធាតុយោ ទស្សេតុំ វុត្តំ។ កថាវត្ថុម្ហិ ច ឃានាយតនាទីនំ វិយ គន្ធាយតនាទីនញ្ច តត្ថ ភាវោ បដិក្ខិត្តោ ‘អត្ថិ តត្ថ ឃានាយតនន្តិ? អាមន្តា។ អត្ថិ តត្ថ គន្ធាយតនន្តិ? ន ហេវំ វត្តព្ពេ’តិអាទិនា (កថា. ៥២០)។ ន ច អផោដ្ឋព្ពាយតនានំ បថវីធាតុអាទីនំ វិយ អគន្ធរសាយតនានំ គន្ធរសានំ តត្ថ ភាវោ សក្កា វត្តុំ, ផុសិតុំ សក្កុណេយ្យតាវិនិមុត្តស្ស បថវីអាទិសភាវស្ស វិយ គន្ធរសាយតនភាវវិនិមុត្តស្ស គន្ធរសសភាវស្ស អភាវា។ យទិ ច ឃានសម្ផស្សាទីនំ ការណភាវោ នត្ថីតិ ‘អាយតនានី’តិ តេ ន វុច្ចេយ្យុំ, ធាតុសទ្ទោ បន និស្សត្តនិជ្ជីវវាចកោតិ ‘គន្ធធាតុ រសធាតូ’តិ អវចនេ ការណំ នត្ថិ, ធម្មភាវោ ច តេសំ ឯកន្តេន ឥច្ឆិតព្ពោ សភាវធារណាទិលក្ខណតោ អញ្ញស្ស អភាវា។ ធម្មានញ្ច អាយតនភាវោ ឯកន្តិកោ **យមកេ** វុត្តោ ‘ធម្មោ អាយតនន្តិ? អាមន្តា’តិ (យម. ១.អាយតនយមក.១៣)។ តស្មា តេសំ គន្ធរសាយតនភាវាភាវេបិ កោចិ អាយតនភាវោ វត្តព្ពោ។ យទិ ច ផោដ្ឋព្ពភាវតោ អញ្ញោ បថវីអាទិភាវោ វិយ គន្ធរសភាវតោ អញ្ញោ តេសំ កោចិ សភាវោ សិយា, តេសំ ធម្មាយតនសង្គហោ។ គន្ធរសភាវេ បន អាយតនភាវេ ច សតិ ‘គន្ធោ ច សោ អាយតនញ្ច គន្ធាយតនំ, រសោ ច សោ អាយតនញ្ច រសាយតន’ន្តិ ឥទមាបន្នមេវាតិ គន្ធរសាយតនភាវោ ច

ន សក្កា និវារេតុំ។ ‘តយោ អាហារា’តិ ច វចនតោ កពឡីការាហារស្ស តត្ថ អភាវោ វិញ្ញាយតិ។ តស្មា យថា បាឡិយា អវិរោធោ ហោតិ, តថា រូបគណនា កាតព្ពា។ ឯវញ្ហិ ធម្មតា ន វិលោមិតា ហោតី”តិ វទន្តិ។

ឯត្ថ វុច្ចតេ – រូបាវចរសត្តានំ ឃានជិវ្ហាយតនាភាវតោ វិជ្ជមានាបិ គន្ធរសា អាយតនកិច្ចំ ន ករោន្តីតិ តេ អនាមសិត្វា បាឡិយំ “បញ្ចាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ (វិភ. ១០១៥), “ឆ អាយតនានី”តិ (វិភ. ៩៩២) ច អាទិ វុត្តំ, “តយោ អាហារា”តិ ច អជ្ឈោហរិតព្ពស្ស អាហារស្ស អភាវេន ឱជដ្ឋមករូបសមុដ្ឋាបនសង្ខាតស្ស អាហារកិច្ចស្ស អករណតោ, ន សព្ពេន សព្ពំ គន្ធរសានំ, ឱជាយ ច អភាវតោ។ ឥតិ វិសយិនោ, កិច្ចស្ស ច អភាវេន វិសយោ, កិច្ចវា ច ធម្មោ ន វុត្តោ។ យស្មិញ្ហិ ភវេ វិសយី នត្ថិ, តស្មីំ តំហេតុកោ និប្បរិយាយេន វិសយស្ស អាយតនភាវោ នត្ថីតិ វិជ្ជមានស្សាបិ អវចនំ យថា តត្ថេវ រូបភវេ បថវីតេជោវាយោធាតូនំ ផោដ្ឋព្ពាយតនភាវេន។ យស្ស បន យត្ថ វចនំ, តស្ស តត្ថ វិសយីសព្ភាវហេតុកោ និប្បរិយាយេន អាយតនភាវោ វុត្តោ យថា តត្ថេវ រូបាយតនស្ស។

យទិ វិសយីសព្ភាវហេតុកោ វិសយស្ស និប្បរិយាយេន អាយតនភាវោ, កថមសញ្ញសត្តានំ ទ្វេ អាយតនានិ បាតុភវន្តីតិ, អសញ្ញសត្តានញ្ហិ ចក្ខាយតនំ នត្ថិ, អចក្ខាយតនភាវេន ច នេសំ រូបាយតនំ អញ្ញេសំ អវិសយោតិ? នាយំ វិរោធោ។ យេន អធិប្បាយេន រូបធាតុយំ សញ្ញីនំ គន្ធាយតនាទីនំ អវចនំ, តេន រូបាយតនស្សាបិ អវចនន្តិ អសញ្ញីនំ ឯកំ អាយតនំ វត្តព្ពំ។ យថាសកញ្ហិ ឥន្ទ្រិយគោចរភាវាបេក្ខាយ យេសំ និប្បរិយាយេន អាយតនភាវោ អត្ថិ, តេសុ និទ្ទិសិយមានេសុ តទភាវតោ រូបធាតុយំ សញ្ញីនំ គន្ធាទិកេ វិសុំ អាយតនភាវេន អវត្វា ធម្មសភាវានតិវត្តនតោ, មនោវិញ្ញាណស្ស ច វិសយភាវូបគមនតោ ធម្មាយតនន្តោគធេ កត្វា “បញ្ចាយតនានី”តិ **បាឡិយំ** (វិភ. ១០១៥) វុត្តំ។ ឯតទត្ថញ្ហិ “ធម្មាយតន”ន្តិ សាមញ្ញតោ នាមករណំ, បិដ្ឋិវដ្ដកានិ វា តានិ កត្វា “បញ្ចាយតនានី”តិ វុត្តំ។

យេន ច បន អធិប្បាយេន អសញ្ញីនំ រូបាយតនំ វុត្តំ, តេន សញ្ញីនម្បិ គន្ធាទីនំ វិសុំ គហណំ កាតព្ពន្តិ ឥមស្ស នយស្ស ទស្សនត្ថំ “អសញ្ញសត្តានំ ទេវានំ ទ្វេ អាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ (វិភ. ១០១៧) វុត្តំ។ អសតិបិ ហិ តត្ថ អត្តនោ ឥន្ទ្រិយេ រូបស្ស វណ្ណាយតនសភាវាតិក្កមោ នត្ថេវាតិ តំ រូបាយតនន្ត្វេវ វុច្ចតិ។ ឥមិនា ច នយទស្សនេន គន្ធាទីនិ តីណិ បក្ខិបិត្វា សញ្ញីនំ អដ្ឋ អាយតនានិ, អសញ្ញីនំ បញ្ចាតិ អយមត្ថោ ទស្សិតោ ហោតិ។ ឯវញ្ចេតំ សម្បដិច្ឆិតព្ពំ, អញ្ញថា រូបលោកេ ផុសិតុំ អសក្កុណេយ្យតាយ បថវីអាទីនំ ព្រហ្មានំ វចីឃោសោ ឯវ ន សិយា។ ន ហិ បដិឃដ្ដនានិឃំសមន្តរេន សទ្ទប្បវត្តិ អត្ថិ, ន ច ផុសនសភាវានំ កត្ថចិ អផុសនភាវតា សក្កា វិញ្ញាតុំ, ផោដ្ឋព្ពាយតនសង្ខាតស្ស ច ភូតត្តយស្ស អភាវេ រូបភវេ រូបាយតនាទីនម្បិ សម្ភវោ ឯវ ន សិយា។ តស្មា ផុសិតុំ សក្កុណេយ្យតាយបិ បថវីអាទីនំ តត្ថ កាយិន្ទ្រិយាភាវេន តេសំ ផោដ្ឋព្ពភាវោ ន វុត្តោ។ ឯវញ្ច កត្វា រូបធាតុយំ តេសំ សប្បដិឃវចនញ្ច សមត្ថិតំ ហោតិ។ វុត្តញ្ហិ “អសញ្ញសត្តានំ អនិទស្សនសប្បដិឃំ ឯកំ មហាភូតំ បដិច្ច ទ្វេ មហាភូតា”តិអាទិ (បដ្ឋា. ២.២២.២០)។

បដិឃោ ច នាម ភូតត្តយស្ស កាយប្បសាទំ បតិ តន្និស្សយភូតឃដ្ដនាទ្វារេន អភិមុខភាវោ, ឥធ បន តំសភាវតា។ សោ ច ផុសិតុំ អសក្កុណេយ្យសភាវស្ស ឃដ្ដនាយ អភាវតោ នត្ថិ។ យទិ តត្ថ អសតិបិ វិសយិនិ រូបាយតនំ គហេត្វា “ទ្វេ អាយតនានី”តិ វុត្តំ, អថ កស្មា គន្ធាយតនាទីនិ គហេត្វា “បញ្ចាយតនានី”តិ ន វុត្តន្តិ? នយទស្សនវសេន ទេសនា បវត្តាតិ វុត្តោវាយមត្ថោ។ អថ វា តត្ថ រូបាយតនស្សេវ វចនំ កទាចិ អញ្ញភូមិកានំ បសាទស្ស វិសយភាវំ សន្ធាយ, ន បន ឥតរេសំ អភាវតោ, នាបិ បរិយាយេនបិ អាយតនភាវាភាវតោ។ អសញ្ញីនញ្ហិ រូបាយតនំ សមានតលវាសីនំ វេហប្ផលានំ, ឧបរិភូមិកានញ្ច សុទ្ធាវាសានំ បសាទស្ស វិសយភាវំ គច្ឆតិ, ន បន គន្ធរសាតិ តេសំយេវ តត្ថ អវចនំ យុត្តំ។ **កថាវត្ថុម្ហិ** ច និប្បរិយាយេន គន្ធាយតនាទីនំ អត្ថិភាវំ បដិជានន្តំ សន្ធាយ បដិសេធោ កតោ។

យទិបិ ចេតំ វចនំ តត្ថ គន្ធាយតនាទីនំ អភាវវិភាវនំ ន ហោតិ, អត្ថិភាវទីបនម្បិ បន អញ្ញវចនំ នត្ថេវាតិ? នយិទមេវំ, អដ្ឋកថាសុ តត្ថ នេសំ អត្ថិភាវស្ស និទ្ធារេត្វា វុត្តត្តា។ យញ្ហិ អដ្ឋកថាវចនំ បាឡិយា ន វិរុជ្ឈតិ, តំ បាឡិ វិយ បមាណភូតំ អគរហិតាយ អាចរិយបរម្បរាយ យាវជ្ជតនា អាគតត្តា។ តត្ថ សិយា – យំ បាឡិយា ន វិរុជ្ឈតិ អដ្ឋកថាវចនំ, តំ បមាណំ, ឥទំ បន វិរុជ្ឈតីតិ? នយិទមេវំ, យថា ន វិរុជ្ឈតិ, តថា បដិបាទិតត្តា។ ចក្ខាទីនំ អាយតនានំ, តន្និស្សយានញ្ច វិញ្ញាណានំ សត្តសុញ្ញតាសន្ទស្សនត្ថំ ភគវតោ ធាតុទេសនាតិ អាយតនភាវេន វុត្តានំយេវ ធាតុភាវទីបនតោ ធាតុភាវស្សាបិ តេសំ អវចនំ យុជ្ជតិ ឯវ។ តស្មា យថា បាឡិយា អវិរោធោ ហោតិ, តថា ចក្ខុទសកាទិវសេន ឥធ រូបគណនា កតាតិ ន ឯត្ថ ធម្មតាវិលោមនាសង្កាយ ឱកាសោតិ វេទិតព្ពំ។

អញ្ញេសុ សំសេទជឱបបាតិកយោនិកេសូតិ រូបីព្រហ្មេ បន ឋបេត្វា អញ្ញេសុ ឱបបាតិកេសុ, សំសេទជេសុ ចាតិ ឯវមេត្ថ សម្ពន្ធោ វេទិតព្វោ។ ឱបបាតិកវិសេសនញ្ចេត្ថ អញ្ញគ្គហណំ, ន សំសេទជវិសេសនំ អសម្ភវតោ។ សតិ ហិ សម្ភវេ, ព្យភិចារេ ច វិសេសនវិសេសិតព្ពតា ហោតិ។ កាមាវចរទេវេសុ សព្ពកាលំ បដិសន្ធិបវត្តីសុ យថាវុត្តាយ សន្តតិយា រូបានំ លព្ភនតោ វុត្តំ **“តានិ ច និច្ចំ ទេវេសូ”**តិ។ ន ហិ តេ កទាចិបិ វិកលិន្ទ្រិយា, អភាវកា ច ហោន្តីតិ។ ចក្ខុ នេសំ ទសន្នំ បូរណោតិ កត្វា **ចក្ខុទសកោ** នាម, អសាធារណេន វា ចក្ខុនា លក្ខិតោ ទសកោ **ចក្ខុទសកោ។ ឯវំ សេសា**តិ យថា ចក្ខុទសកោ វុត្តោ, ឯវំ សេសាបិ ទសកា យោជេត្វា វេទិតព្វា។ “សំសេទជូបបាតយោនីសុ , អវកំសតោ តីសា”តិ សង្ខេបេន វុត្តមត្ថំ វិវរន្តោ **“អវកំសតោ បនា”**តិអាទិមាហ, តំ បនេតំ បាឡិយា ន សមេតិ។ ន ហិ បាឡិយំ កាមាវចរានំ សំសេទជោបបាតិកានំ អឃានកានំ ឧបបត្តិ វុត្តា។ **ធម្មហទយវិភង្គេ** ហិ “កាមធាតុយា ឧបបត្តិក្ខណេ កស្សចិ ឯកាទសាយតនានិ បាតុភវន្តិ, កស្សចិ ទសាយតនានិ, កស្សចិ អបរានិ ទសាយតនានិ, កស្សចិ នវាយតនានិ, កស្សចិ សត្តាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ វុត្តំ, ន វុត្តំ “អដ្ឋាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ (វិភ. ១០០៧)។ យទិ ហិ អឃានកស្សាបិ ឧបបត្តិ សិយា, តិក្ខត្តុំ “ទសាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ វត្តព្ពំ សិយា, តិក្ខត្តុញ្ច “នវាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ, ន ច តំ វុត្តំ។

តត្ថ **ឧបបត្តិក្ខណេ**តិ បដិសន្ធិក្ខណេ។ **ឯកាទសា**តិ បរិបុណ្ណាយតនស្ស សទ្ទាយតនវជ្ជានិ ឯកាទសអាយតនានិ។ **កស្សចិ ទសាយតនានី**តិ អន្ធស្ស ចក្ខាយតនវជ្ជានិ។ **អបរានិ ទសាយតនានី**តិ ពធិរស្ស សោតាយតនវជ្ជានិ។ **នវាយតនានី**តិ អន្ធពធិរស្ស ចក្ខុសោតាយតនវជ្ជានិ។ **សត្តាយតនានី**តិ គព្ភសេយ្យកស្ស រូបគន្ធរសកាយផោដ្ឋព្ពមនោធម្មាយតនវសេន វុត្តំ។ យទិ ចក្ខុសោតឃានវិកលោបិ ឧប្បជ្ជេយ្យ, តស្ស អដ្ឋាយតនានិ សិយុំ, ន ច វុត្តំ “អដ្ឋាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ។ តស្មា នត្ថេវ ចក្ខុសោតឃានវិកលោ។ សតិ ច អឃានកូបបត្តិយំ បុនបិ “កស្សចិ អបរានិបិ ទសាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ វត្តព្ពំ សិយា។ តថា ច សតិ យថា អន្ធពធិរស្ស វសេន “កស្សចិ នវាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ ឯកវារំ វុត្តំ, ឯវំ អន្ធាឃានកស្ស, ពធិរាឃានកស្ស ច វសេន “កស្សចិ អបរានិ នវាយតនានិ, កស្សចិ អបរានិបិ នវាយតនានិ បាតុភវន្តី”តិ វត្តព្ពំ សិយាតិ អត្ថោ។ ឯវំ ធាតុបាតុភាវាទិបញ្ហានិបិ វត្តព្ពានីតិ វទន្តិ។ ឯត្ថ ច យថា “សត្តតិ ឧក្កំសតោថ រូបានី”តិ បទំ “សំសេទជូបបាតយោនីសូ”តិ ឯត្ថ យោនិទ្វយវសេន យោជីយតិ, ន ឯវំ “អវកំសតោ តីសា”តិ ឥទំ។ ឥទំ បន សំសេទជយោនិវសេនេវ យោជេតព្ពំ។ ឯកយោគនិទ្ទិដ្ឋស្សាបិ ឯកទេសោ សម្ពន្ធំ លភតីតិ សំសេទជស្ស ជច្ចន្ធពធិរអឃានកនបុំសកស្ស ជិវ្ហាកាយវត្ថុទសកានំ វសេន តីស រូបានិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ វុត្តំ, ន ឱបបាតិកស្សាតិ អយមេត្ថ អដ្ឋកថាយមធិប្បាយោ។

យេ បន “ឱបបាតិកស្ស ជច្ចន្ធពធិរអឃានកនបុំសកស្ស ជិវ្ហាកាយវត្ថុទសកានំ វសេន តីស រូបានិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ មហាអដ្ឋកថាយំ វុត្ត”ន្តិ វទន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ។ សោ ហិ បមាទបាឋោ។ ឯវញ្ច កត្វា **អាយតនយមកវណ្ណនាយំ** “កាមធាតុយំ បន អឃានកោ ឱបបាតិកោ នត្ថិ។ យទិ ភវេយ្យ, ‘កស្សចិ អដ្ឋាយតនានិ បាតុភវន្តី’តិ វទេយ្យា”តិ (យម. អដ្ឋ. អាយតនយមក ១៨-២១) វុត្តំ។ អបរេ បនាហុ “កស្សចិ ឯកាទសាយតនានិ បាតុភវន្តីតិ យាវ ‘កស្សចិ នវាយតនានី’តិ បាឡិ ឱបបាតិកេ សន្ធាយ វុត្តា។ តស្មា បុព្ពេនាបរំ អដ្ឋកថាយំ អវិរោធោ សិទ្ធោ។ តថា ច យថាវុត្តបាឡិយា អយមត្ថវណ្ណនា អញ្ញទត្ថុ សំសន្ទតិ សមេតិយេវា”តិ។ យំ បនេកេ វទន្តិ “ឱបបាតិកគ្គហណេន សំសេទជាបិ សង្គយ្ហន្តិ។ តថា ហិ **ធម្មហទយវិភង្គេ** ‘កាមធាតុយា ឧបបត្តិក្ខណេ កស្សចិ ឯកាទសាយតនានិ បាតុភវន្តី’តិអាទីនំ (វិភ. ១០០៧) **និទ្ទេសេ** ‘ឱបបាតិកានំ បេតាន’ន្តិអាទិនា (វិភ. ១០០៩) ឱបបាតិកគ្គហណមេវ កតំ, ន សំសេទជគ្គហណ”ន្តិ, តំ បរិបុណ្ណាយតនានំយេវ សំសេទជានំ ឱបបាតិកេសុ សង្គហណវសេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ វុត្តំ **អដ្ឋកថាយំ** “សំសេទជយោនិកា បរិបុណ្ណាយតនាបរិបុណ្ណាយតនភាវេន ឱបបាតិកសង្គហំ កត្វា វុត្តា”តិ, បធានាយ វា យោនិយា សព្ពំ បរិបុណ្ណាយតនយោនី ទស្សេតុំ “ឱបបាតិកានន្តិ វុត្ត”ន្តិ ច, ឥធ បន យោនិទ្វយំ សរូបេនេវ បកាសេតុំ, សំសេទជយោនិវសេនេវ ច អវកំសតោ រូបបវត្តី ទស្សេតុំ ឱបបាតិកយោនិយា ឥតរំ អសង្គហេត្វា “សំសេទជូបបាតយោនីសូ”តិ វុត្តំ។ តំ សព្ពំ វីមំសិត្វា គហេតព្ពំ។

ឧក្កំសាវកំសានំ បន អន្តរេតិ “សត្តតិ, តីសា”តិ ឯវំ វុត្តានំ រូបស្ស ឧក្កំសាវកំសបរិច្ឆេទានំ មជ្ឈេ។ **អនុរូបតោ វិកប្បោ វេទិតព្វោ**តិ អបាយេសុ អន្ធស្ស ឆ ចក្ខុទសកាភាវតោ, តថា ពធិរស្ស សោតទសកាភាវតោ, អន្ធពធិរស្ស បន បញ្ច ចក្ខុសោតទសកាភាវតោតិ ឯវមាទិនា នយេន វេទិតព្វោ។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ វុត្តមេវាតិ។

៦៣១. ចុតិបដិសន្ធីនំ ខន្ធាទីហិ អញ្ញមញ្ញសមានតា **អភេទោ**។ អសមានតា **ភេទោ**។

អារម្មណតោបិ អភិន្នាតិ ចតូសុ អារុប្បេសុ តតោ តតោ ចវិត្វា តត្ថ តត្ថេវ ឧបបជ្ជន្តស្ស វសេន វុត្តំ។ តថេវ បន ហេដ្ឋា, រូបភវេ វា ឧបបត្តិ នត្ថិ។ អរូបភូមិតោ ចវិត្វា ហេដ្ឋា ឧបបត្តិ នាម កាមភវេ ឯវ, តត្ថាបិ តិហេតុកបដិសន្ធិ ឯវ។ រូបភវតោ បន ចុតោ ទុហេតុកោបិ ហោតីតិ វទន្តិ។ **អមហគ្គតពហិទ្ធារម្មណាយ** ចុតិយា អនន្តរា **មហគ្គតអជ្ឈត្តារម្មណា** ទុតិយចតុត្ថារុប្បបដិសន្ធិ។ ឯវំ នយមត្តស្ស ទស្សិតត្តា វុត្តំ, អវុត្តញ្ច សព្ពំ សង្គហេត្វា អាហ “**អយំ តាវ អរូបភូមីសុ យេវ នយោ**”តិ។ រូបារូបាវចរានំ ឧបចារស្ស ពលវតាយ តតោ ចវិត្វា ទុគ្គតិយំ ឧបបត្តិ នត្ថីតិ “**ឯកច្ចសុគតិចុតិយា**”តិ អាហ។ **ឯកច្ចទុគ្គតិបដិសន្ធី**តិ ឯត្ថ ឯកច្ចគ្គហណស្ស បយោជនំ មគ្គិតព្ពំ។ អយំ បនេត្ថ អធិប្បាយោ សិយា – នានត្តកាយនានត្តសញ្ញីសុ វុត្តា ឯកច្ចេ ច វិនិបាតិកា តិហេតុកាទិបដិសន្ធិកា, តេសំ បដិសន្ធី វិនិបាតិកភាវេន “ទុគ្គតិបដិសន្ធី”តិ គហេត្វា សព្ពសុគតិចុតិយា ច សា បដិសន្ធិ ហោតិ, ន ឯកច្ចសុគតិចុតិយា ឯវាតិ តន្និវត្តនត្ថំ ឯកច្ចទុគ្គតិគ្គហណំ កតំ។ អបាយបដិសន្ធិ ឯវ ហិ ឯកច្ចសុគតិចុតិយា ហោតិ, ន សព្ពសុគតិចុតិយាតិ។ អថ វា ទុគ្គតិបដិសន្ធិ ទុវិធា ឯកច្ចសុគតិចុតិយា អនន្តរា, ទុគ្គតិចុតិយា ចាតិ។ តត្ថ បច្ឆិមំ វជ្ជេត្វា បុរិមំយេវ គហេតុំ វុត្តំ “**ឯកច្ចទុគ្គតិបដិសន្ធី**”តិ។ **អហេតុកចុតិយា សហេតុកបដិសន្ធី**តិ ទុហេតុកា ច តិហេតុកា ច យោជេតព្ពា។ មណ្ឌូកទេវបុត្តាទីនំ វិយ ហិ អហេតុកចុតិយា តិហេតុកបដិសន្ធិបិ ហោតីតិ។

តស្ស តស្ស វិបរីតតោ ច យថាយោគំ យោជេតព្ពាន្តិ “ឯកច្ចសុគតិចុតិយា ឯកច្ចទុគ្គតិបដិសន្ធី”តិអាទីសុ ភេទវិសេសេសុ “ឯកច្ចទុគ្គតិចុតិយា ឯកច្ចទុគ្គតិបដិសន្ធី”តិអាទិនា យំ យំ យុជ្ជតិ, តំ តំ យោជេតព្ពន្តិ អត្ថោ។ យុជ្ជមានមត្តាបេក្ខនវសេន នបុំសកនិទ្ទេសោ កតោ។ **យោជេតព្ពា**ន្តិ វា ភាវត្ថតា ទដ្ឋព្ពា។ “អមហគ្គតពហិទ្ធារម្មណាយ មហគ្គតអជ្ឈត្តារម្មណា”តិអាទីសុ បន វិបរីតយោជនា ន កាតព្ពា។ ន ហិ មហគ្គតអជ្ឈត្តារម្មណាយ ចុតិយា អរូបភូមីសុ អមហគ្គតពហិទ្ធារម្មណា បដិសន្ធិ អត្ថិ។ “ចតុក្ខន្ធាយ អារុប្បចុតិយា អនន្តរា បញ្ចក្ខន្ធា កាមាវចរបដិសន្ធី”តិ ឯតស្ស វិបរិយាយោ សយមេវ យោជិតោ។ “អតីតារម្មណាយ ចុតិយា បច្ចុប្បន្នារម្មណា បដិសន្ធី”តិ ឯតស្ស ច វិបរិយាយោ នត្ថិ ឯវ។ ភេទវិសេសោ ឯវ ច ឯវំ វិត្ថារេន ទស្សិតោ, អភេទវិសេសោ បន ឯកេកស្មឹ ភេទេ តត្ថ តត្ថេវ ចុតិបដិសន្ធិយោជនាវសេន វេទិតព្ពោ “បញ្ចក្ខន្ធាយ កាមាវចរចុតិយា បញ្ចក្ខន្ធា កាមាវចរា…បេ.… អវិតក្កអវិចារាយ អវិតក្កាវិចារា”តិ។ ចតុក្ខន្ធាយ បន ចតុក្ខន្ធា សយមេវ យោជិតា។ ឯតេនេវ នយេន សក្កា វិញ្ញាតុន្តិ បញ្ចក្ខន្ធាទីសុ អភេទវិសេសោ ន ទស្សិតោតិ។

៦៣២. **ឥតី**តិ ឯវំ វុត្តប្បការេន។ ឯតំ វិញ្ញាណំ អវិជ្ជាទិសហការិការណសហិតស្ស សង្ខារស្ស វសេន **លទ្ធប្បច្ចយំ**។ ពាហិរកកប្បិតស្ស អធិបតិជនកស្ស អភាវតោ **រូបារូបធម្មមត្តំ**។ តេនាហ “**ន សត្តោ ន ជីវោ**”តិ។ **ឧបេតីតិ វុច្ចតិ** តថាវោហារមត្តំ, អត្ថតោ បន បច្ចយសាមគ្គិយា ភវន្តរភាវេន ឧប្បជ្ជនមត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ “**តស្ស ចា**”តិអាទិ។ **តតោ ហេតុំ វិនា**តិ តត្ថ ហេតុំ វិនា។ **មនុស្សចុតិបដិសន្ធិក្កមេនា**តិ មនុស្សចុតិតោ មនុស្សបដិសន្ធិក្កមេន។ ឯវញ្ហិ បាកដគ្គហណំ ឧភយវិសេសនំ ហោតិ។ បាកដតា ចេត្ថ តទាសន្នក្ខន្ធវសេន វេទិតព្ពា “ចវមានេ ឧបបជ្ជមានេ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៤៧) វិយ។ **មនុស្សចុតិបដិសន្ធិក្កមេនា**តិ វា មនុស្សចុតិតោ យស្ស កស្សចិ បដិសន្ធិក្កមេន។ តថា ហិ វក្ខតិ “និស្សយំ អស្សាទយមានំ វា អនាស្សាទយមានំ វា”តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៦៣២)។

សរសេនាតិ សភាវេន, បរិក្ខីណាយុសង្ខារតាយាតិ អត្ថោ។ **ឧបក្កមេនា**តិ អត្តនា, បរេន វា កតេន សីសច្ឆេទនាទិឧបក្កមេន។ សព្ពេសំ អង្គបច្ចង្គសន្ធីនំ ពន្ធនានិ **សព្ពង្គបច្ចង្គសន្ធិពន្ធនានិ**, តេសំ **ឆេទកានំ**។ **សន្និបាត**ន្តិ បតនំ បវត្តិ។ ហទយប្បទេសោបិ អនុក្កមេន សុស្សិត្វា អប្បាវសេសោ ហោតិ, បគេវ កាយោតិ អាហ “**កមេន ឧបសុស្សមានេ សរីរេ**”តិ។ តេនេវាហ “តង្ខណាវសេសហទយវត្ថុសន្និស្សិត”ន្តិ។ “**និរុទ្ធេសុ ចក្ខាទីសូ**”តិ ឥទំ តព្ពសេយ្យកានំ អាយតនានំ អនុបុព្ពុប្បត្តិ វិយ និរោធោបិ អនុបុព្ពតោ ហោតីតិ អធិប្បាយេន វុត្តំ, អតិមន្ទភាវូបគមនតំ វា សន្ធាយ “**និរុទ្ធេសូ**”តិ វុត្តំ, ន អនវសេសនិរោធំ។ បញ្ចទ្វារិកវិញ្ញាណានន្តរម្បិ ហិ បុព្ពេ ចុតិ ទស្សិតា។ **យមកេ** ច “យស្ស ចក្ខាយតនំ និរុជ្ឈតិ, តស្ស មនាយតនំ និរុជ្ឈតីតិ? អាមន្តា។ យស្ស វា បន មនាយតនំ និរុជ្ឈតិ, តស្ស ចក្ខាយតនំ និរុជ្ឈតីតិ? សចិត្តកានំ អចក្ខុកានំ ចវន្តានំ តេសំ មនាយតនំ និរុជ្ឈតិ, នោ ច តេសំ ចក្ខាយតនំ និរុជ្ឈតិ។ សចក្ខុកានំ ចវន្តានំ តេសំ មនាយតនញ្ច និរុជ្ឈតិ, ចក្ខាយតនញ្ច និរុជ្ឈតី”តិអាទិនា (យម. ១.អាយតនយមក.១២០) ចក្ខាយតនាទីនំ ចុតិចិត្តេន សហ និរោធោ វុត្តោតិ។

ហទយវត្ថុមត្តេតិ ហទយវត្ថុបទេសមត្តេ។ ន ហិ ហទយវត្ថុំ និស្សាយ កាយិន្ទ្រិយំ បវត្តតិ។ ហទយវត្ថុបិ តទា អាតបេ បក្ខិត្តហរិតតាលបណ្ណំ វិយ អប្បាវសេសំ ហោតីតិ “**តង្ខណាវសេសហទយវត្ថុសន្និស្សិត**”ន្តិ វុត្តន្តិ វទន្តិ។ ឥតរវត្ថូនំ បន សកិច្ចាសមត្ថតាយ កេវលំ ហទយវត្ថុសន្និស្សិតមេវ, តទា វិញ្ញាណំ ហោតីតិ វុត្តំ “**តង្ខណាវសេសហទយវត្ថុសន្និស្សិត**”ន្តិ។ មាតុឃាតាទិ, មហគ្គតមញ្ញំ វា តាទិសំ **គរុកំ** នាម។ **សមាសេវិតំ**

អភិណ្ហសោ កតំ។ **អាសន្នំ** មរណកាលេ កតំ, យទា តទា វា កតម្បិ បរិព្យត្តំ ហុត្វា អនុស្សរិតំ។ **បុព្ពកតំ** អបរាបរិយាយវេទនីយំ។ លទ្ធោ អវសេសោ អវិជ្ជាទិកោ វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ឯតេនាតិ **លទ្ធាវសេសបច្ចយោ,** សង្ខារោ។ ឯតេន វិបច្ចិតុំ កតោកាសំ យថូបចិតំ កុសលាកុសលចេតនមាហ។ **កម្មនិមិត្តំ** នាម យំ វត្ថុំ អារម្មណំ កត្វា អាយូហនកាលេ កម្មំ អាយូហតិ, តំ។ អតីតេ កប្បកោដិសតសហស្សមត្ថកេបិ ហិ កម្មេ កតេ វិបច្ចនកាលេ អាគន្ត្វា កម្មំ វា កម្មនិមិត្តំ វា ឧបតិដ្ឋតិ។ **គតិនិមិត្តំ** នាម និព្ពត្តនកឱកាសេ ឯកោ វណ្ណោ។ សោ ច និរយេ និព្ពត្តនារហស្ស "អគ្គិជាលវណ្ណាទិកោ"តិអាទិនា ហេដ្ឋា វុត្តោយេវ។ **អវិជ្ជាបដិច្ឆាទិតាទីនវេ តស្មឹ** កម្មាទិវិសយេ បដិសន្ធិវិញ្ញាណស្ស អារម្មណភាវេន ឧប្បត្តិដ្ឋានភូតេ។

តណ្ហាយ អប្បហីនត្តា ឯវំ, បុរិមុប្បន្នាយ ច សន្តតិយា តថាបរិណតត្តា បដិសន្ធិដ្ឋានាភិមុខំ វិញ្ញាណំ និន្នបោណបព្ភារំ ហុត្វា បវត្តតីតិ អាហ **"តណ្ហា នាមេតី"**តិ។ **សហជាតសង្ខារា**តិ ចុតិអាសន្នជវនវិញ្ញាណសហជាតា ចេតនា, សព្ពេបិ វា ផស្សាទយោ។ តស្មឹ បដិសន្ធិដ្ឋានេ កម្មាទិវិសយេ វិញ្ញាណំ **ខិបន្តិ**។ ខិបន្តា វិយ តស្មឹ វិសយេ បដិសន្ធិវសេន វិញ្ញាណបតិដ្ឋានស្ស ហេតុភាវេន បវត្តន្តីតិ អត្ថោ។ **តន្តិ** តំ វិញ្ញាណំ។ ចុតិបដិសន្ធិតទាសន្នវិញ្ញាណានំ **សន្តតិវសេន** វិញ្ញាណន្តិ ឧបនីតេកត្តំ ។ **តណ្ហាយ នាមិយមានំ...បេ.... បវត្តតី**តិ នមនខិបនបុរិមនិស្សយជហនអបរនិស្សយស្សាទននិស្សយរហិតបវត្តនានិ សន្តតិវសេន តស្សេវេកស្ស វិញ្ញាណស្ស ហោន្តិ, ន អញ្ញស្សាតិ ទស្សេតិ។ **សន្តតិវសេនា**តិ ច វទន្តោ "តទេវិទំ វិញ្ញាណំ សន្ធាវតិ សំសរតិ អនញ្ញ"ន្តិ (ម. និ. ១.៣៩៦) ឥមញ្ច មិច្ឆាគាហំ បដិក្ខិបតិ។ សតិ ហិ នានត្តនយេ សន្តតិវសេន ឯកត្តនយោ ហោតីតិ។ ឯត្ថ ច ឱរិមតីររុក្ខវិនិពទ្ធរជ្ជុ វិយ បុរិមភវត្តភាវវិនិពទ្ធំ កម្មាទិអារម្មណំ ទដ្ឋព្ពំ, បុរិសោ វិយ វិញ្ញាណំ, តស្ស មាតិកាតិក្កមនិច្ឆា វិយ តណ្ហា, អតិក្កមនបយោគោ វិយ ខិបនកសង្ខារា, យថា ច សោ បុរិសោ បរតីរេ បតិដ្ឋហមានោ បរតីររុក្ខវិនិពទ្ធំ កិញ្ចិ អស្សាទយមានោ វា អនស្សាទយមានោ វា កេវលំ បថវិយំ សកពលបយោគេហេវ បតិដ្ឋាតិ, ឯវមិទម្បិ ភវន្តរត្តភាវវិនិពទ្ធំ ហទយវត្ថុសង្ខាតំ និស្សយំ បញ្ចវោការភវេ អស្សាទយមានំ, ចតុវោការភវេ អនស្សាទយមានំ វា កេវលំ អារម្មណសម្បយុត្តកម្មេហេវ បវត្តតិ។ តត្ថ **អស្សាទយមាន**ន្តិ បាបុណន្តំ, បដិលភមានន្តិ អត្ថោ។

ភវន្តរាទិបដិសន្ធានតោតិ ភវន្តរស្ស អញ្ញភវស្ស អាទិបដិសន្ធានភាវតោ។ ភវន្តរាទយោ វា ភវយោនិគតិវិញ្ញាណដ្ឋិតិសត្តាវាសន្តរានិ, តេសំ បដិសន្ធានតោតិ អត្ថោ។ តទេតំ វិញ្ញាណំ នាបិ ឥធាគតំ ឥមស្មិំយេវ ភវេ ឧប្បន្នត្តា។ **កម្មន្តិ** បដិសន្ធិជនកំ កម្មំ។ **សង្ខារា**តិ ចុតិអាសន្នជវនវិញ្ញាណសហគតា ខិបនកសង្ខារា។ **នតី**តិ នមនវសេន បវត្តតណ្ហា។ **វិសយោ** កម្មាទិ។

៦៣៣. សទ្ទបដិឃោសាទីនំ សតិបិ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នភាវេ សន្តានពន្ធោ ន បាកដោតិ តេសំ ឯកត្តនានត្តភាវំ អនាមសិត្វា អនាគមនាតីតហេតុសមុប្បាទមេវ ទស្សេន្តោ **"ឯត្ថ ចា"**តិអាទិមាហ។ **សទ្ទាទិហេតុកា**តិ ឯត្ថ **បដិឃោសោ** សទ្ទហេតុកោ។ **បទីបោ** បទីបន្តរាទិហេតុកោ។ **មុទ្ទា** លញ្ឆនហេតុកា។ **ឆាយា** អាទាសាទិអភិមុខមុខាទិហេតុកា។ **ហោន្តិ អញ្ញត្រ អគន្ត្វា**តិ សទ្ទាទិបច្ចយទេសំ អនុបគន្ត្វា សទ្ទាទិហេតុកា ហោន្តិ តតោ បុព្ពេ អភាវា។ ឯវំ ឥទម្បិ បដិសន្ធិវិញ្ញាណំ ន ហេតុទេសំ គន្ត្វា តំហេតុកំ ហោតិ តតោ បុព្ពេ អភាវា។ តស្មា ន ឥទំ ហេតុទេសតោ បុរិមភវតោ ឥធាគតំ បដិឃោសាទយោ វិយ សទ្ទាទិទេសតោ, នាបិ តត្ថ ហេតុនា វិនា ឧប្បន្នំ សទ្ទាទីហិ វិនា បដិឃោសាទយោ វិយាតិ អត្ថោ។ អថ វា **ហោន្តិ អញ្ញត្រ អគន្ត្វា**តិ បុព្ពេ បច្ចយទេសេ សន្និហិតា ហុត្វា តតោ អញ្ញត្រ គន្ត្វា តប្បច្ចយា ន ហោន្តិ ឧប្បត្តិតោ បុព្ពេ អភាវា, នាបិ សទ្ទាទិបច្ចយា ន ហោន្តិ, ឯវំ ឥទម្បីតិ វុត្តនយេនេវ យោជេតព្ពំ។

នត្ថិ ឯកតា ឯកសន្តានេកត្តេបិ អញ្ញស្សេវ វិញ្ញាណស្ស បាតុភាវនតោ។ **នាបិ នានតា** សន្តានពន្ធតោ បទីបោ វិយ។ ខណិកាយ ហិ បទីបជាលាយ សន្តានេកត្តំ ឧបាទាយ សោ ឯវាតិ វុច្ចតិ, អត្ថកិច្ចញ្ច សាធេតិ, ឯវមិធាបិ ទដ្ឋព្ពំ។ **"យទិ ហី"**តិអាទិនា សន្តានពន្ធេ ឯកន្តំ ឯកតាយ, នានតាយ ច អត្ថហេតព្ពតំ, គហណេ ច ទោសំ ទស្សេតិ។ **ឯស នយោ**តិ អតិទេសេន ពីជង្កុរាទីសុ សព្ពហេតុហេតុសមុប្បន្នេសុ យថាសម្ភវំ យោជនា កាតព្ពាតិ ទស្សេតិ។ ឥធាបិ ហិ ហេតុហេតុសមុប្បន្នវិញ្ញាណានំ ឯកន្តមេកត្តេ សតិ ន មនុស្សគតិតោ ទេវគតិសម្ភូតា សិយា។ ឯកន្តនានត្តេ ន កម្មវតោ ផលំ សិយា, តតោ "រត្តស្ស ពីជំ រត្តស្ស ផល"ន្តិអាទិកស្ស វិយ "ភូតបុព្ពាហំ, ភន្តេ, រោហិតស្សោ នាម ឥសិ អហោសិ"ន្តិអាទិកស្ស (សំ. និ. ១.១០៧) វោហារស្ស លោបោ សិយា, តស្មា ឯត្ថ សន្តានពន្ធេសុ ហេតុហេតុសមុប្បន្នេសុ ន ឯកន្តមេកតា វា នានតា វា ឧបគន្តព្ពា ន គហេតព្ពា។ ឯត្ថ ច ឯកន្តឯកតាបដិសេធេន "សយំកតំ សុខំ ទុក្ខ"ន្តិ (វិភ. មូលដី. ២២៧) ឥមំ ទិដ្ឋឹ និវារេតិ, ឯកន្តនានតាបដិសេធេន "បរំកតំ សុខំ ទុក្ខ"ន្តិ (វិភ. មូលដី. ២២៧), ហេតុហេតុសមុប្បន្នតាវចនេន "អធិច្ចសមុប្បន្ន"ន្តិ (វិភ. មូលដី. ២២៧) ឥមំ ទិដ្ឋឹ និវារេតិ។

៦៣៤. **តត្ថា**តិ ផលុប្បត្តិដ្ឋានេ។ **អញ្ញស្សា**តិ យេន តំ កម្មំ កតំ, តតោ អញ្ញស្ស។ **អញ្ញតោ**តិ យំ តំ កម្មំ និព្ពត្តិតំ, តតោ អញ្ញតោ។ “ធម្មមត្តំ ភវន្តរមុបេតី”តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៦៣២; វិភ. អដ្ឋ. ២២៧; មហានិ. អដ្ឋ. ២៧; បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.១.១០៥) វុត្តត្តា ផលស្ស **ឧបភុញ្ជកេ ច អសតិ កស្ស តំ ផលំ សិយា**តិ អនុយុញ្ជតិ។ **តត្រា**តិ តស្មិំ យថាវុត្តេ អនុយោគេ។

តត្ថាតិ ឯកសន្តានេ។ យស្មិំ ធម្មបុញ្ជេ កម្មំ និព្ពត្តំ, តស្សេវ សន្តានេតិ អត្ថោ។ **ឯតស្ស អត្ថស្សា**តិ ហេតុផលានំ អត្ថតោ អញ្ញត្តេបិ តេនេវ ហេតុផលភាវេន សម្ពន្ធត្តា តំ ផលំ “អញ្ញស្ស, អញ្ញតោ”តិ វា ន វត្តព្ពន្តិ ឯតស្ស អត្ថស្ស។ ចតុមធុរអលត្តករសាទិភាវនា អម្ពមាតុលុង្គាទិពីជានំ **អភិសង្ខារោ**។ ឯត្ថ ច អភិសង្ខតំ ពីជំ វិយ កម្មវា សត្តោ, អភិសង្ខារោ វិយ កម្មំ, ពីជស្ស អង្កុរាទិប្បពន្ធោ វិយ សត្តស្ស បដិសន្ធិវិញ្ញាណាទិប្បពន្ធោ។ តត្ថុប្បន្នស្ស មធុរស្ស រត្តកេសរស្ស វា ផលស្ស វា តស្សេវ ពីជស្ស, តតោ ឯវ ច អភិសង្ខារតោ ភាវោ វិយ កម្មការកស្សេវ សត្តស្ស, តំកម្មតោ ឯវ ច ផលស្ស ភាវោ វេទិតព្ពោ។ ពាលសរីរេ កតំ វិជ្ជាបរិយាបុណនំ, សិប្បសិក្ខនំ, ឱសធប្បយោគោ ច ន វុឌ្ឍសរីរំ គច្ឆន្តិ។ អថ ច តន្និមិត្តំ វិជ្ជាបាដវំ សិប្បជាននំ, អនាមយតា ច វុឌ្ឍសរីរេ ហោន្តិ, ន ច តានិ អញ្ញស្ស ហោន្តិ តំសន្តតិបរិយាបន្នេ ឯវ វុឌ្ឍសរីរេ ឧប្បជ្ជនតោ, ន ច យថាបយុត្តេន វិជ្ជាបរិយាបុណនាទិនា វិនា តានិ អញ្ញតោ ហោន្តិ តទភាវេ អភាវតោ, ឯវំ តជាបិ សន្តានេ យំ ផលំ, ឯតំ នាញ្ញស្ស។ ន ច អញ្ញតោតិ យោជេតព្ពំ។ ឯតេន ច សង្ខារាភាវេ ផលាភាវមេវ ទស្សេតិ, ន អញ្ញបច្ចយនិវារណំ ករោតិ។

យម្បិ វុត្តំ, តត្ថ វទាមាតិ វចនសេសោ។ តត្ថ វា ឧបភុញ្ជកេ អសតិ សិទ្ធា ភុញ្ជកសម្មុតីតិ សម្ពន្ធោ។ ផលតីតិ សម្មុតិ **ផលតិសម្មុតិ**។

រុក្ខសង្ខាតានំ ធម្មានន្តិ រុក្ខបណ្ណត្តិយា ឧបាទានភូតានំ ភូតុបាទាយធម្មានំ។ **តស្មា**តិ យស្មា យថា ខន្ធសន្តានេ កុសលាកុសលចេតនុប្បត្តិយំ “បុញ្ញំ ករោតិ, បាបំ ករោតី”តិ កត្តុវោហារោ, ឯវំ តស្ស ផលុប្បត្តិយំ “សុខំ អនុភវតិ, ទុក្ខំ អនុភវតី”តិ ឧបភុញ្ជកវោហារោ, តស្មា ន ឯត្ថ ខន្ធវិនិមុត្តេន អញ្ញេន ឧបភុញ្ជកេន នាម កោចិ អត្ថោ អត្ថីតិ។

៦៣៥. **ឯវំ សន្តេបី**តិ អសង្កន្តិបាតុភាវេ តត្ថ ច យថាវុត្តទោសបរិហរណេ សតិ, សិទ្ធេតិ អត្ថោ។ **បវត្តិក្ខណេយេវា**តិ សង្ខារានំ បវត្តមានក្ខណេ ឯវ។ **បវត្តិតោ បុព្ពេ**តិ កម្មាយូហនក្ខណតោ បុព្ពេ, អវិជ្ជមានតាយ សមានត្តា ឯវំ វុត្តំ។ **បច្ឆា ចា**តិ វិបច្ចនប្បត្តិតោ បច្ឆា ច។

អវិបក្កវិបាកា កតត្តា ចេ បច្ចយា, វិបក្កវិបាកានម្បិ កតត្តំ សមានន្តិ តេសម្បិ ផលាវហតា សិយាតិ អាសង្កានិវត្តនត្ថំ អាហ **“ន ច និច្ចំ ផលាវហា”**តិ។

“ន វិជ្ជមានត្តា អវិជ្ជមានត្តា វា”តិ ឯតេន វិជ្ជមានត្តំ, អវិជ្ជមានត្តញ្ច និស្សាយ វុត្តទោសេ បរិហរតិ។ តស្សា បាដិភោគកិរិយាយ, ភណ្ឌកីណនកិរិយាយ, ឥណគ្គហណកិរិយាយ វា ករណមត្តំ **តំកិរិយាករណមត្តំ,** តទេវ **តទត្ថនិយ្យាតនេ** បដិភណ្ឌទានេ, ឥណទានេ ច បច្ចយោ ហោតិ, អផលិតនិយ្យាតនាទិផលន្តិ អត្ថោ។

៦៣៦. **សម្មោហវិឃាតត្ថ**ន្តិ ពាត្តិសាយ វិញ្ញាណេសុ យថាវុត្តសង្ខារានំ បដិសន្ធិយំ, បវត្តិយញ្ច បច្ចយភាវេ វិភជ្ជ អវិភាវិតេ បវត្តនកសម្មោហស្ស អបនយនត្ថំ។

បុញ្ញាភិសង្ខារេតិ និទ្ទារណេ ភុម្មំ។ **អវិសេសេនា**តិ “តិហេតុកោ តិហេតុកស្សា”តិអាទិកំ ភេទំ អកត្វា សាមញ្ញតោ, បិណ្ឌវសេនាតិ អត្ថោ។ សព្ពត្ថ ឧបនិស្សយបច្ចយោ ពលវកម្មស្ស វសេន យោជេតព្ពោ។ “ទុព្ពលញ្ហិ កម្មំ ឧបនិស្សយបច្ចយោ ន ហោតី”តិ **បដ្ឋានសំវណ្ណនាយ** ទស្សិតមេតំ។ **រូបាវចរបញ្ចកុសលចេតនាភេទោ**តិ “បបេត្វា អភិញ្ញាប្បត្ត”ន្តិ វិសេសេត្វា វត្តព្ពំ, ន វា វត្តព្ពំ វិបាកស្ស បច្ចយភាវកថាយ អវិបាកាវហស្ស បសង្គាភាវតោ។ អភិញ្ញាចេតនាយ ហិ អវិបាកតា ហេដ្ឋា វិភាវិតា ឯវ។ **អវិសេសេន បនា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ បញ្ចន្នំ វិបាកវិញ្ញាណានន្តិ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។

បញ្ចន្នន្តិ ចក្ខុសោតវិញ្ញាណានំ, សម្បដិច្ឆនមនោធាតុយា, ទ្វិន្នំ សន្តីរណមនោវិញ្ញាណធាតូនញ្ចាតិ ឯតេសំ បញ្ចន្នំ។ **តថេវា**តិ ទ្វេធា ឯវ។ កថំ បន ឥដ្ឋារម្មណេយេវ បវត្តនកានិ កុសលវិបាកវិញ្ញាណានិ ទុគ្គតិយំ បវត្តន្តីតិ អាហ **“និរយេ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរស្សា”**តិអាទិ។ ថេរោ ហិ តត្ថ ឥទ្ធិយា វស្សំ និម្មិនិត្វា កតិបយំ វេលំ និរយគ្គិំ វូបសមេត្វា តេសំ ធម្មំ ទេសេតិ។

ស្វេវ កាមាវចរោ បុញ្ញាភិសង្ខារោ។ **អវិសេសេន បន បុញ្ញាភិសង្ខារោ**តិ កាមាវចរំ, រូបាវចរញ្ចាតិ ទុវិធម្បិ បុញ្ញាភិសង្ខារំ ឯកជ្ឈំ សង្គណ្ហាតិ។

ទ្វាទសាកុសលចេតនាភេទោតិ ឯត្ថ ឧទ្ធច្ចសហគតចេតនាយ គហណេ ការណំ ន ទិស្សតិ, វិចារេតព្ពមេតំ។ ឯកស្ស វិញ្ញាណស្ស តថេវ បច្ចយោ បដិសន្ធិយំ, នោ បវត្តេតិ ឯកស្សេវ បច្ចយភាវនិយមោ បដិសន្ធិយំ, នោ បវត្តេ។ បវត្តេ ហិ សត្តន្នម្បិ បច្ចយោតិ អធិប្បាយោ។

រូបភវេ ចតុន្នន្តិ អកុសលវិបាកានំ ចក្ខុសោតវិញ្ញាណសម្បដិច្ឆនសន្តីរណានំ។ តានិ បន ឯកន្តតោ អនិដ្ឋារម្មណានិ, រូបភវេ ច កថំ អនិដ្ឋារម្មណសមាយោគោតិ អាហ **"សោ ច ខោ"**តិអាទិ។ **"តថា កាមាវចរទេវលោកេបិ អនិដ្ឋរូបាទយោ នត្ថី"**តិ ឥទំ យេភុយ្យវសេន វុត្តំ។ ពហុលញ្ហិ តេសំ ឥដ្ឋា ឯវ រូបាទយោ ឧបដ្ឋហន្តិ, កទាចិ អនិដ្ឋំ។ ទេវានញ្ហិ កេសញ្ចិទេវ បុព្ពនិមិត្តបាតុភាវកាលាទីសុ មិលាតមាលាទិអនិដ្ឋារម្មណសមាយោគោ ហោតីតិ។

៦៣៧. យត្ថ វិត្ថារប្បកាសនំ កតំ, តតោ ភវតោ បដ្ឋាយ មុខមត្តប្បកាសនំ កាតុកាមោ អាហ **"អាទិតោ បដ្ឋាយា"**តិ។ តេនេវ "ទ្វីសុ ភវេសូ"តិអាទិ វុត្តំ។ មនុស្សាបិ កេចិ អណ្ឌជា, សំសេទជា ច ហោន្តីតិ ឥទបេក្ខាយ **"ចតូសុ យោនីសូ"**តិ វុត្តំ។ ឯកត្តកាយឯកត្តសញ្ញិតាសាមញ្ញេន ចតុត្ថឈានភូមិកាបិ អសញ្ញារុប្បវជ្ជា ចតុត្ថីយេវ វិញ្ញាណដ្ឋិតី ភជន្តិ។ **ឯស** បុញ្ញាភិសង្ខារោ។ **វុត្តនយេនេវា**តិ "នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយេន ចេវ ឧបនិស្សយបច្ចយេន ចា"តិ វុត្តនយេនេវ។ **យថាសម្ភវ**ន្តិ ឯកវីសតិកាមាវចររូបាវចរកុសលវិបាកេសុ ចុទ្ទសន្នំ បដិសន្ធិយំ, បវត្តេ ច, សត្តន្នំ បវត្តេ ឯវាតិ អយំ យថាសម្ភវោ។

តាទិសេយេវាតិ នានត្តកាយឯកត្តសញ្ញីសង្ខាតេយេវ។

ចតុន្នំ វិញ្ញាណានន្តិ ភវាទយោ អបេក្ខិត្វា វុត្តំ។ ចតូសុ អន្តោគធានំ បន តិណ្ណំ វិញ្ញាណានំ តីសុ វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុ បច្ចយភាវោ យោជេតព្ពោ។ អវិញ្ញាណកេ សត្តាវាសេ សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណេ អលព្ភមានេបិ តស្ស សង្ខារហេតុកត្តំ លព្ភតេវ។ តថា ហិ តត្ថ បុញ្ញាភិសង្ខារោ កដត្តារូបានំ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយេន បច្ចយោ ហោតិ។ ឯតស្មិញ្ច មុខមត្តប្បកាសនេ បុញ្ញាភិសង្ខារាទីនំ ទុគ្គតិអាទីសុ បវត្តិយំ កុសលវិបាកាទិវិញ្ញាណានំ បច្ចយភាវោ ភវេសុ វុត្តនយេនេវ វិញ្ញាយតីតិ ន វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

វិញ្ញាណបច្ចយានាមរូបបទវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៦៣៨. ***វិភាគា នាមរូបាន***ន្តិ នាមស្ស, រូបស្ស ច បភេទតោ។

តត្ថ នាមស្ស តាវ បភេទំ ទស្សេន្តេន កាមំ វិញ្ញាណម្បិ នាមមេវ, បច្ចយបច្ចយុប្បន្នេ បន អសង្ករតោ ទស្សេតុំ **"អារម្មណាភិមុខំ នមនតោ វេទនាទយោ តយោ ខន្ធា"**តិ វុត្តំ។ និព្ពានស្ស បនេត្ថ បវត្តិកថាយំ អប្បច្ចយត្តា, នមនដ្ឋាភាវតោ ច បសង្គោ ឯវ នត្ថិ។ នាមនដ្ឋេន ហិ តំ នាមំ, ន នមនដ្ឋេន។ **តេសំ** នាមរូបានំ សុខាទិវសេន, បថវីអាទិវសេន ច ***វិភាគោ***។

ឯកំ សត្តាវាសន្តិ អសញ្ញសត្តាវាសំ។ បុរិមេសុ ចតូសុ, អសញ្ញសត្តាវាសេ ចាតិ **បញ្ចសុ**។

គព្ភសេយ្យគ្គហណេន ជលាពុជា គហិតាតិ **"អណ្ឌជានញ្ច"**តិ វុត្តំ។ អណ្ឌជានញ្ច អភាវកានន្តិ យោជេតព្ពំ។ **សន្តតិសីសានី**តិ កលាបសន្តានមូលានិ។ យទិបិ វិការរូបានិ បដិសន្ធិក្ខណេ ន សន្តិ, លក្ខណបរិច្ឆេទរូបានិ បន សន្តីតិ តានិ បរមត្ថតោ អបរិនិប្ផន្នានីតិ វជ្ជេន្តោ អាហ **"រូបរូបតោ"**តិ។ ផស្សាទិកេ សង្ខារក្ខន្ធភាវេន ឯកត្តំ នេត្វា **"តេវីសតិ ធម្មា"**តិ វុត្តំ។ **អបនេត្វា**តិ កលាបន្តរគតេ បថវីអាទិកេ សមានលក្ខណតាយ អគ្គហេត្វា។

តេសន្តិ ព្រហ្មកាយិកាទីនំ។ **វិត្ថារេនា**តិ ចតូសុបិ សន្តតិសីសេសុ រូបានំ អសង្ខិបនេន។

កាមភវេ បន យស្មា សេសឱបបាតិកានន្តិ ឯត្ថ កិញ្ចាបិ កាមភវេ ឱបបាតិកា វុត្តា ន សន្តិ, យេន សេសគ្គហណំ សាត្ថកំ ភវេយ្យ, អណ្ឌជគព្ភសេយ្យកេហិ បន ឱបបាតិកសំសេទជា សេសា ហោន្តីតិ សេសគ្គហណំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។ អថ វា ព្រហ្មកាយិកាទិកេហិ ឱបបាតិកេហិ វុត្តេហិ សេសេ សន្ធាយ **"សេសឱបបាតិកាន"**ន្តិ អាហ។ តេ បន អរូបិនោបិ សន្តីតិ **"កាមភវេ"**តិ វុត្តំ។ អបរិបុណ្ណាយតនានំ បន នាមរូបំ យថាសម្ភវំ រូបមិស្សក វិញ្ញាណនិទ្ទេសេ វុត្តនយេន សក្កា ធម្មគណនតោ វិញ្ញាតុន្តិ ន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

បដិសន្ធិចិត្តេន សហ បវត្តឧតុតោតិ បដិសន្ធិចិត្តេន សហ ឧប្បន្នរូបេសុ តេជោធាតុតោ។ ហទយវត្ថុនោ តង្ខណុប្បន្នត្តា បដិសន្ធិចិត្តស្ស **វត្ថុទុព្ពលតា**។ តេសំ អជ្ឈោហរិតាហារេន អនុគតេ សរីរេ អាហារសមុដ្ឋានំ សុទ្ធដ្ឋកន្តិ សម្ពន្ធោ។ **នរោ**តិ តេនេវ មាតុកុច្ឆិគតភាវេន តិរោភូតោ។ អវកំសតោ ទ្វេ អដ្ឋកានេវ ឧតុចិត្តសមុដ្ឋានានិ ហោន្តីតិ សសទ្ទកាលំ សន្ធាយ “**ឧក្កំសតោ ទ្វិន្នំ នវកាន**”ន្តិ វុត្តំ។ **បុព្ពេ**តិ យំ បុព្ពេ សន្តតិទ្វយាទិកំ សត្តកបរិយោសានំ រូបំ គណ វុត្តំ, តំ ឯកេកស្ស ចិត្តស្ស តីសុ តីសុ ខណេសុ ឧប្បជ្ជមានមេវ វុត្តន្តិ កត្វា អាហ “**បុព្ពេ...បេ.... សត្តតិវិធ**”ន្តិ។ **ទុវិធម្បិ តន្តិ** ឧតុសមុដ្ឋានំ, ចិត្តសមុដ្ឋានញ្ចាតិ ទុវិធម្បិ តំ សទ្ទំ។

សណ្ឋាតុន្តិ អទ្ធនិយភាវេន ឋាតុំ, អត្តនោ បន ខណមត្តំ តិដ្ឋតេវ។ **ចតុទ្ទិសា វវត្ថាបិតា**តិ អញ្ញមញ្ញំ សំសដ្ឋសីសា មូលេន ចតូសុ ទិសាសុ វវត្ថាបិតា។ អញ្ញមញ្ញំ អាលិង្គេត្វា ឋិតា **ភិន្នវាហនិកា វិយ** ច។

៦៣៩. **បញ្ចវោការភវេ ច បវត្តិយ**ន្តិ រូបាជនកកម្មជបញ្ចវិញ្ញាណប្បវត្តិកាលំ, សហជាតវិញ្ញាណបច្ចយញ្ច សន្ធាយាហ។ តទា ហិ តតោ នាមមេវ ហោតីតិ។ កម្មវិញ្ញាណបច្ចយា បន តទាបិ ឧភយំ ហោតីតិ សក្កា វត្តុំ, បច្ឆាជាតវិញ្ញាណបច្ចយា ច រូបំ ឧបត្ថទ្ធំ ហោតីតិ។ **អសញ្ញេសូ**តិអាទិ កម្មវិញ្ញាណបច្ចយំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **បញ្ចវោការភវេ ច បវត្តិយ**ន្តិ ភវង្គាទិជនកកម្មតោ អញ្ញេន រូបុប្បត្តិកាលំ, និរោធសមាបត្តិកាលំ, ភវង្គាទិឧប្បត្តិកាលតោ អញ្ញកាលញ្ច សន្ធាយ វុត្តន្តិ យុត្តំ។ ភវង្គាទិឧប្បត្តិកាលេ ហិ តំជនកេន កម្មុនា ឧប្បជ្ជមានំ រូបំ, សោ ច វិបាកោ កម្មវិញ្ញាណបច្ចយោ ហោតីតិ សក្កា វត្តុំ។ សហជាតវិញ្ញាណបច្ចយានបេក្ខម្បិ ហិ បវត្តិយំ កម្មេន បវត្តមានំ រូបំ, នាមញ្ច ន កម្មវិញ្ញាណានបេក្ខំ ហោតីតិ។ **សព្ពត្ថា**តិ បដិសន្ធិយំ, បវត្តេ ច។ សហជាតវិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបំ, កម្មវិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបញ្ច យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពំ។ **នាមញ្ច រូបញ្ច នាមរូបញ្ចា**តិ ឯត្ថ នាមរូបសទ្ទោ អត្តនោ ឯកទេសេន នាមសទ្ទេន នាមសទ្ទស្ស សរូបោ, រូបសទ្ទេន ច រូបសទ្ទស្ស, តស្មា សរូបានំ ឯកសេសោតិ **ឯកទេសសរូបេកសេសោ**, នាមរូបសទ្ទស្ស ឋានំ ឥតរេសញ្ច នាមរូបសទ្ទានំ អទស្សនន្តិ អត្ថោ។

វិបាកតោ អញ្ញំ **អវិបាកំ**។ យតោ ទ្វិធា មតំ, តតោ យុត្តមេវ ឥទន្តិ យោជេតព្ពំ។

កុសលាទិចិត្តក្ខណេតិ **អាទិ**-សទ្ទេន អកុសលកិរិយចិត្តក្ខណេ វិយ វិបាកចិត្តក្ខណេបិ វិបាកាជនកកម្មសមុដ្ឋានំ សង្គហិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ វិបាកចិត្តក្ខណេ បន អភិសង្ខារវិញ្ញាណបច្ចយា បុព្ពេ វុត្តនយេន ឧភយញ្ច លព្ភតីតិ តាទិសវិបាកចិត្តក្ខណវជ្ជនត្ថំ “**កុសលាទិចិត្តក្ខណេ**”តិ វុត្តំ។

៦៤០. **សុត្តន្តិកបរិយាយតោ**តិ បដ្ឋានេ រូបានំ ឧបនិស្សយបច្ចយស្ស អវុត្តត្តា វុត្តំ។ សុត្តន្តេ បន យស្មឹ សតិ យំ ហោតិ, អសតិ ច ន ហោតិ, សោ តស្ស ឧបនិស្សយោ និទានំ ហេតុ បភវោតិ កត្វា “វិញ្ញាណូបនិសំ នាមរូប”ន្តិ រូបស្ស ច វិញ្ញាណូបនិស្សយតា វុត្តា។ វនបត្ថបរិយាយេ ច វនបត្ថគាមនិគមនគរជនបទបុគ្គលូបនិស្សយោ ឥរិយាបថវិហារោ, តតោ ច ចីវរាទីនំ ជីវិតបរិក្ខារានំ កសិរេន, អប្បកសិរេន ច សមុទាគមនំ វុត្តំ, ន ច វនបត្ថាទយោ អារម្មណូបនិស្សយាទិភាវំ ឥរិយាបថានំ, ចីវរាទិសមុទាគមនស្ស ច ភជន្តិ។ តស្មា វិនា អភាវោ ឯវ សុត្តន្តិកបរិយាយតោ ឧបនិស្សយភាវោ ទដ្ឋព្ពោ។ នាមស្ស អភិសង្ខារវិញ្ញាណំ កម្មារម្មណបដិសន្ធិអាទិកាលេ អារម្មណបច្ចយោវ ហោតីតិ វត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ រូបស្សេវ សុត្តន្តិកបរិយាយតោ ឯកធាវ បច្ចយភាវោ វុត្តោ។ សសំសយស្ស ហិ រូបស្សេតំ បច្ចយោ ហោតីតិ វុត្តេ នាមស្ស ហោតីតិ វត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ។

បវត្តស្ស បាកដត្តា អបាកដំ បដិសន្ធឹ គហេត្វា បុច្ឆតិ “**កថំ បនេត**”ន្តិអាទិនា។ សុត្តតោ នាមំ, យុត្តិតោ រូបំ វិញ្ញាណបច្ចយា ហោតីតិ ជានិតព្ពំ។

យុត្តិតោ សាធេត្វា សុត្តេន តំ ទឡ្ហំ ករោន្តោ “**កម្មសមុដ្ឋានស្សាបិ ហី**”តិអាទិមាហ។ **ចិត្តសមុដ្ឋានស្សេវា**តិ ចិត្តសមុដ្ឋានស្ស វិយ។ ឯត្ថ ច “វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូប”ន្តិ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១, ៣៩; មហាវ. ១; ឧទា. ១) ភាសមានេន ភគវតា យស្មា ឧបបរិក្ខមានានំ បណ្ឌិតានំ បរមត្ថតោ នាមរូបមត្តមេវ បវត្តមានំ ទិស្សតិ, ន សត្តោ, ន ជីវោ, តស្មា កេនចិ អប្បដិវត្តិយំ អនុត្តរំ ធម្មចក្កំ បវត្តិតំ ហោតិ។ សុញ្ញតប្បកាសនញ្ហិ ធម្មចក្កប្បវត្តនន្តិ។ អថ វា នាមរូបមត្តតាវចនេន បវត្តិយា ទុក្ខសច្ចមត្តតា វុត្តា។ ទុក្ខសច្ចប្បកាសនេន ច តស្ស សមុទយោ, តស្ស ច និរោធោ, និរោធគាមិនិបដិបទា ច បកាសិតា ឯវ ហោតិ។ អហេតុកស្ស ទុក្ខស្ស, ហេតុនិរោធា អនិរុជ្ឈនកស្ស ច អភាវា, និរោធស្ស ច ឧបាយេន វិនា អនធិគន្តព្ពត្តាតិ ចតុសច្ចប្បកាសនំ ធម្មចក្កប្បវត្តនំ និទ្ទារេតព្ពំ។

នាមរូបបច្ចយាសឡាយតនបទវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៦៤១. តន្តិ នាមរូបំ។ **តស្សាតិ** សឡាយតនស្ស។ **តាទិសស្សេវាតិ** កតេកសេសស្សេវ។

តថាបិ **នាមន្តិ** ខន្ធត្តយស្សេវ គហណេ ការណំ វុត្តនយមេវ។ **និយមតោតិ** ឥទញ្ច ចតុន្នំ ភូតានំ, ឆន្នំ វត្ថូនំ, ជីវិតស្ស ច យថាសម្ភវំ សហជាតនិស្សយបុរេជាតឥន្ទ្រិយាទិនា សឡាយតនស្ស បវត្តមានស្ស ឯកន្តេន បច្ចយភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ រូបាយតនាទីនំ បន សហជាតនិស្សយានុបាលនភាវោ នត្ថីតិ អគ្គហណំ វេទិតព្ពំ។ អារម្មណារម្មណបុរេជាតាទិភាវោ ច តេសំ ន សសន្តតិបរិយាបន្នានមេវ, ន ច ចក្ខាទីនំ វិយ ឯកប្បហារេនេវាតិ អនិយមតោ បច្ចយភាវោ។ **និយមតោ...បេ.... ជីវិតិន្ទ្រិយន្តិ ឯវន្តិ** ឯត្ថ **ឯវំ**-សទ្ទេន វា រូបាយតនាទីនម្បិ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **ឆដ្ឋាយតនញ្ច សឡាយតនញ្ច សឡាយតនន្តិ** ឯត្ថ យទិបិ ឆដ្ឋាយតនសឡាយតនសទ្ទានំ សទ្ទតោ សរូបតា នត្ថិ, អត្ថតោ បន សឡាយតនេកទេសោវ ឆដ្ឋាយតនន្តិ ឯកទេសសរូបតា អត្ថីតិ ឯកទេសសរូបេកសេសោ កតោតិ វេទិតព្ពោ។ អត្ថតោបិ ហិ សរូបានំ ឯកទេស សរូបេកសេសំ ឥច្ឆន្តិ “វង្កោ ច កុដិលោ ច កុដិលា”តិ។ តស្មា អត្ថតោ ឯកទេសសរូបានញ្ច ឯកសេសេន ភវិតព្ពន្តិ។

អថ វា ឆដ្ឋាយតនញ្ច មនាយតនញ្ច ឆដ្ឋាយតនន្តិ វា មនាយតនន្តិ វា ឆដ្ឋាយតនញ្ច ឆដ្ឋាយតនញ្ច ឆដ្ឋាយតនន្តិ វា មនាយតនញ្ច មនាយតនញ្ច មនាយតនន្តិ វា ឯកសេសំ កត្វា ចក្ខាទីហិ សទ្ធិំ “សឡាយតន”ន្តិ វុត្តន្តិ តមេវ ឯកសេសំ នាមមត្តបច្ចយស្ស, នាមរូបបច្ចយស្ស ច មនាយតនស្ស វសេន កតំ អត្ថតោ ទស្សេន្តោ អាហ **“ឆដ្ឋាយតនញ្ច សឡាយតនញ្ច សឡាយតនន្តិ ឯវំ កតេកសេសស្សា”**តិ។ យថាវុត្តោបិ ហិ ឯកសេសោ អត្ថតោ ឆដ្ឋាយតនញ្ច សឡាយតនញ្ចាតិ ឯវំ កតោ នាម ហោតីតិ។ សព្ពត្ថ ច ឯកសេសេ កតេ ឯកវចននិទ្ទេសោ កតេកសេសានំ សឡាយតនាទិសទ្ទវចនីយតាសាមញ្ញវសេន កតោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

“ន អញ្ញថា”តិ ឯតេន តស្ស តស្ស នាមស្ស, រូបស្ស ច អភាវេ តំ តំ អាយតនំ ន ហោតីតិ ព្យតិរេកំ វិភាវេតិ។

យន្តិ យំ យំ នាមំ, រូបញ្ច។ **យស្សាតិ** យស្ស យស្ស អាយតនស្ស។ **យថាតិ** សហជាតាទិនា យេន យេន បការេន។ **នេយ្យន្តិ** ញេយ្យំ។

តស្ស វសេនាតិ តស្ស ហេតុអាទិបច្ចយស្ស វសេន។ **ឧក្កំសាវកំសោតិ** ឯត្ថ សត្តធា បច្ចយភាវតោ ឧក្កំសោ អដ្ឋធា បច្ចយភាវោ, តតោ នវធា, តតោ ទសធាតិ អយំ ឧក្កំសោ។ អវកំសោ បន ទសធា បច្ចយភាវតោ នវធា បច្ចយភាវោ, តតោ អដ្ឋធា, តតោ សត្តធាតិ ឯវំ វេទិតព្ពោ, ន បន សត្តធា បច្ចយភាវតោ ឯវ ទ្វេបិ ឧក្កំសាវកំសា យោជេតព្ពា, តតោ អវកំសាភាវតោតិ។

វិបាកំ នាមន្តិ សម្ពន្ធោ។ **វុត្តនយេនេវាតិ** សហជាតាទិវសេន, សត្តធា, ហេតុអាទិវសេន ច។ **ឥតរន្តិ** អវិបាកំ នាមំ។

“ហទយវត្ថុនោ សហាយំ ហុត្វា”តិ ឯតេន អរូបេ វិយ អសហាយំ នាមំ ន ហោតិ, ហទយវត្ថុ ច នាមេន សហ ឆដ្ឋាយតនស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ ឯត្តកមេវ ទស្សេតិ, ន បន យថា ហទយវត្ថុ បច្ចយោ ហោតិ, តថា នាមម្បីតិ អយមត្ថោ អធិប្បេតោ។ វត្ថុ ហិ នាមស្ស វិប្បយុត្តបច្ចយោ ហោតិ, ន នាមំ។ នាមញ្ច វិបាកហេតាទិបច្ចយោ ហោតិ, ន វត្ថូតិ។ បវត្តេ អរូបធម្មា កម្មជរូបស្ស ឋិតិប្បត្តស្សេវ បច្ចយា ហោន្តិ, ន ឧប្បជ្ជមានស្សាតិ វិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតា ច បច្ឆាជាតវិប្បយុត្តាទយោ ឯវ ចក្ខាទីនំ យោជេតព្ពា។

“តត្ថេវា”តិ ឥមិនា “បវត្តេ”តិ ឥទំ បច្ចាមដ្ឋន្តិ អាហ **“តត្ថេវ ហិ បវត្តេ”**តិ។ “បញ្ចវោការភវេ”តិ បន ឥទំ “បញ្ចន្ន”ន្តិ ឥមិនា ទីបិតមេវាតិ។ បវត្តិយំ ចក្ខាយតនាទិកស្ស នាមំ វិបាកបច្ចយោ ន ហោតិ, អត្តនា ជនិត រូបស្សេវ ហោតិ។ បដិសន្ធិយំ បន កម្មសមុដ្ឋានំ ចិត្តសមុដ្ឋានសទិសំ, តស្មា វត្ថុនោបិ វិបាកបច្ចយោ ហោតិយេវ។

រូបតោតិ រូបេសុ។ **យំ យំ អាយតនំ ឧប្បជ្ជតីតិ** បដិសន្ធិយំ អណ្ឌជជលាពុជានំ បញ្ចសុ អាយតនេសុ កាយាយតនមេវ ឧប្បជ្ជតិ។ ឥតរេសំ យថារហំ ឥតរានិបិ។

អវសេសមនាយតនស្សាតិ ឯត្ថ “បញ្ចក្ខន្ធភវេ បនា”តិ ឯតស្ស អនុវត្តមានត្តា បញ្ចវោការភវេ ឯវ បវត្ត មានំ បញ្ចវិញ្ញាណេហិ អវសេសំ មនាយតនំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ នាមរូបស្ស សហជាតាទិសាធារណបច្ចយភាវោ,

សម្បយុត្តាទិអសាធារណបច្ចយភាវោ ច យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពោ។ “រូបបច្ចយា បញ្ចាយតនានី”តិ អយម្បិ នយោ លព្ភតិ និរោធសមាបន្នានំ វសេន, សោ បន អបច្ចុរភាវតោ យេភុយ្យេន ច បដិសន្ធិយំ បច្ចយភូតស្សេវ នាមរូបស្ស បវត្តិយំ បច្ចយភាវោ វិភាវិតោតិ ន ទស្សិតោតិ វេទិតព្ពំ។

សឡាយតនបច្ចយាផស្សបទវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៦៤២. ពាវីសតិយា លោកិយវិបាកវិញ្ញាណេហិ សម្បយុត្តា **ពាវីសតិលោកិយវិញ្ញាណសម្បយុត្តា**។ តតោ ឯវ **ពាវីសតិ**។

តត្ថាតិ តស្មិំ សឡាយតនេ, តេសុ ឆសុ អាយតនេសូតិ អត្ថោ។ **អជ្ឈត្តន្តិ** សសន្តតិបរិយាបន្នមេវ គណ្ហាតិ។ តញ្ហិ សសន្តតិបរិយាបន្នកម្មនិព្ពត្តំ តាទិសស្ស ផស្សស្ស បច្ចយោ ហោតិ។ រូបាទីនិ, បន ពហិទ្ធា អនុបាទិន្នានិ ច ផស្សស្ស អារម្មណំ ហោន្តិ, ន តានិ ចក្ខាទីនិ វិយ សសន្តតិបរិយាបន្នកម្មកិលេសនិមិត្តប្បវត្តិភាវេន ផស្សស្ស បច្ចយា ហោន្តីតិ បឋមាចរិយវាទេ ន គហិតានិ, ទុតិយាចរិយវាទេ បន យថា តថា វា បច្ចយភាវេ សតិ ន សក្កា វជ្ជេតុន្តិ គហិតានិ។

តត្ថាតិ សឡាយតនបច្ចយា ផស្សបទេ។ យេ តាវ អាចរិយា មហាវិហារវាសិនោវ យថា វិញ្ញាណំ, ឯវំ នាមរូបំ, សឡាយតនំ, ផស្សំ, វេទនញ្ច បច្ចយំ, បច្ចយុប្បន្នញ្ច សសន្តតិបរិយាបន្នំ ទីបេន្តា វិបាកមេវ ឥច្ឆន្តិ។ “ឆដ្ឋាយតនបច្ចយា ផស្សោ”តិ **អភិធម្មភាជនីយ**បាឡិ (វិភ. ២៤៣) អារុប្បំ សន្ធាយ វុត្តាតិ **“ឆដ្ឋាយតនបច្ចយា ផស្សោតិ បាឡិអនុសារតោ”**តិ វុត្តំ។

សព្ពេ ផស្សា ន សម្ភោន្តីតិ យោជនា។ យទិ សឡាយតនេហិ ឯកោ ផស្សោ សម្ភវេយ្យ, “សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ”តិ ឯកស្ស វចនំ យុជ្ជេយ្យ , អថាបិ ឯកម្ហា អាយតនា សព្ពេ ផស្សា សម្ភវេយ្យុំ, តថាបិ សឡាយតនេហិ សព្ពផស្សសម្ភវតោ អាយតនភេទេន ផស្សភេទោ នត្ថីតិ តទភេទវសេន ឯកស្ស វចនំ យុជ្ជេយ្យ, តថា បន អសម្ភវតោ ន យុត្តន្តិ ចោទេតិ **“ន សឡាយតនេហី”**តិអាទិនា ។ អញ្ញស្សាបិ វា អសម្ភវន្តស្ស វិធានស្ស ពោធនត្ថមេតំ វុត្តំ **“នាបិ ឯកម្ហា អាយតនា សព្ពេ ផស្សា”**តិ។ “ន សឡាយតនេហិ ឯកោ ផស្សោ សម្ភោតី”តិ ឥទមេវ បន ឯកផស្សវចនស្សាយុត្តត្តទីបកំ ការណន្តិ វេទិតព្ពំ។ និទស្សនវសេន វា ឯតំ វុត្តំ។ នាបិ ឯកម្ហា អាយតនា សព្ពេ ផស្សា សម្ភោន្តិ, ឯវំ ន សឡាយតនេហិ ឯកោ ផស្សោ សម្ភោតិ។ តស្មា ឯកស្ស វចនំ អយុត្តន្តិ។ បរិហារំ បន អនេកាយតនេហិ ឯកផស្សស្ស សម្ភវតោតិ ទស្សេន្តោ **“តត្រិទំ វិស្សជ្ជន”**ន្តិអាទិមាហ។ **អវសេសសម្បយុត្តធម្មាយតនា** ផស្សវជ្ជិតា តំសម្បយុត្តចេតសិកា ធម្មា។

ឯកោបិ អនេកាយតនប្បភវោ **ឯកោបនេកាយតនប្បភវោ**។

ឆធា បច្ចយត្តេ បញ្ច វិភាវយេ, ឯកំ នវធា បច្ចយត្តេ, ពាហិរានិ ឆ អាយតនានិ អារម្មណាទិនា យថាសម្ភវំ បច្ចយត្តេ វិភាវយេតិ សម្ពន្ធោ។

អនេកភេទស្សាតិ កុសលវិបាកាទិបញ្ចទ្វារាទិវសេន អនេកវិធស្ស ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណសម្បយុត្តវជ្ជស្ស វិបាកផស្សស្ស។ **តានិ ចា**តិ រូបាយតនាទីនិ។ “មនោ ច នេសំ គោចរវិសយំ បច្ចនុភោតី”តិ (ម. និ. ១.៤៥៥) ហិ វុត្តំ។ **តថា ចា**តិ បច្ចុប្បន្នានិ រូបាទីនិ បច្ចុប្បន្នញ្ច ធម្មាយតនបរិយាបន្នំ រូបរូបំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អារម្មណបច្ចយមត្តេនា**តិ តំ សព្ពំ អបច្ចុប្បន្នំ, អញ្ញញ្ច ធម្មាយតនំ សន្ធាយ វុត្តំ។

ផស្សបច្ចយាវេទនាបទវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៦៤៣. **ទ្វារតោ សឡេវា**តិ បភវសាមញ្ញតោ ឯកវិធាបិ ឧប្បត្តិទ្វារតោ ឆ ឯវ ហោន្តីតិ ឆឡេវ វេទនា វុត្តា។

ចិត្តភេទេន ឯកូននវុតិវិធាបិ ឥធាធិប្បេតា ឯវ ទស្សេតុំ **“វេទនាសុ បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ “សេសាន”ន្តិ ឯត្ថ សម្បដិច្ឆនសម្បយុត្តាយ ចក្ខុសម្ផស្សាទយោ បញ្ច យទិបិ អនន្តរាទីហិ បច្ចយា ហោន្តិ, អនន្តរាទីនំ បន ឧបនិស្សយេ អន្តោគធត្តា សន្តីរណតទារម្មណានញ្ច សាធារណស្ស តស្ស វសេន **“ឯកធា”**តិ វុត្តំ។ ឯកេកស្មិំ ទ្វារេ ហិ ចក្ខុទ្វារាទីសុ ឧប្បន្នចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិ សហជាតា ផស្សា សកសកវីថីសុ សម្បដិច្ឆនាទីហិ សម្បយុត្តវេទនានំ, មនោទ្វារេ តទារម្មណវសេនេវ បវត្តានំ តេភូមកវិបាកវេទនានម្បិ សហជាតមនោសម្ផស្សសង្ខាតោ សោ ផស្សោ អដ្ឋធា បច្ចយោ ហោតីតិ យោជេតព្ពំ។

រូបារូបាវចរវិបាកវេទនា បដិសន្ធិអាទិវសេនេវ បវត្តន្តិ, កាមាវចរាបិ ឯកច្ចាតិ “**តេភូមកវិបាកវេទនានម្បិ**”តិ វុត្តំ។ តាសម្បិ ហិ សហជាតមនោសម្ផស្សោ អឌ្ឍជាវ បច្ចយោ ហោតិ។ បច្ចយំ អនុបាទិន្នម្បិ កេចិ ឥច្ឆន្តីតិ “**យា បនា**”តិអាទិនា មនោទ្វារជវនសម្បយុត្តផស្សស្ស បច្ចយភាវោ វុត្តោ។ តញ្ច មុខមត្តទស្សនំ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯតេន នយេន សព្ពស្ស អនន្តរស្ស, អនានន្តរស្ស ច ផស្សស្ស តស្សា តស្សា វិបាកវេទនាយ ឧបនិស្សយតា យោជេតព្ពាតិ។

វេទនាបច្ចយាតណ្ហាបទវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៦៤៤. **ឥធា**តិ ឥមស្មឹ លោកេ, ឥមស្មឹ វា សាសនេ ឆ តណ្ហា ទីបិតា។ **ឥធា**តិ វា ឥមស្មឹ វេទនាបច្ចយាតណ្ហាបទេ។ **តត្ថា**តិ តាសុ ឆសុ តណ្ហាសុ។

ឯកេកាយ សស្សតទិដ្ឋិសហគតាយ, ឧច្ឆេទទិដ្ឋិសហគតាយ ច តណ្ហាយ តទភិនន្ទនានុគុណោ រូបាទីសុ បវត្តិអាការោ, កេវលំ កាមស្សាទវសេន បវត្តិយា វិសិដ្ឋាការត្តា វុត្តប្បវត្តិអាការតោ តណ្ហាយ តិវិធតា។

មមត្តេនាតិ សម្បិយាយនេន, អស្សាទនតណ្ហាយ ឥច្ចេវ វុត្តំ ហោតិ។ តត្ថ បុត្តោ វិយ វេទនា ទដ្ឋព្ពា, ខីរទយោ វិយ វេទនាយ បច្ចយភូតា រូបាទយោ, ខីរទិទាយិកា ធាតិ វិយ រូបាទិឆឡារម្មណទាយកា ចិត្តការាទយោ ឆ។ តត្ថ សុខសម្ផស្សវត្ថទាយកោ តន្តវាយោ, វេជ្ជោ រសាយតនោជាវសេន, តទុបត្ថម្ភិតជីវិតវសេន ច ធម្មារម្មណស្ស ទាយកោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ **សព្ពាបេសា** អឌ្ឍសតប្បភេទាបិ។

អារម្មណបច្ចយោ ឧប្បជ្ជមានាយ អារម្មណមត្តមេវ ហោតិ, ន ឧបនិស្សយោ វិយ ឧប្បាទកោតិ ឧប្បាទកស្ស ឧបនិស្សយស្សេវ វសេន “**ឯកធាវា**”តិ វុត្តំ។ ឧបនិស្សយេន វា អារម្មណូបនិស្សយោ សង្គហិតោ។ តេន ច អារម្មណភាវេន តំសភាគោ អញ្ញោបិ អារម្មណបច្ចយភាវោ ទីបិតោ ហោតីតិ ឧបនិស្សយវសេនេវ បច្ចយភាវោ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

“**យស្មា វា**”តិអាទិនា ន កេវលំ វិបាកសុខវេទនា ឯវ, តិស្សោបិ បន វេទនា វិបាកា វិសេសេន តណ្ហាយ ឧបនិស្សយបច្ចយោ, អវិសេសេន ឥតរា ចាតិ ទស្សេតិ។ **ឧបេក្ខា បន សន្តត្តា, សុខមិច្ចេវ ភាសិតា**តិ តស្មា សាបិ ភិយ្យោ ឥច្ឆនវសេន តណ្ហាយ ឧបនិស្សយោតិ អធិប្បាយោ។ ឧបេក្ខា បន អកុសលវិបាកភូតា អនិដ្ឋត្តា ទុក្ខេ អវរោធេតព្ពា, ឥតរា ឥដ្ឋត្តា សុខេតិ សា ទុក្ខំ វិយ, សុខំ វិយ ច ឧបនិស្សយបច្ចយោ ហោតីតិ សក្កា វត្តុំ។ “វេទនាបច្ចយា តណ្ហា”តិ វចនេន សព្ពស្ស វេទនាវតោ បច្ចយស្ស អត្ថិតាយ តណ្ហុប្បត្តិប្បសង្គេ តន្និវារណត្ថមាហ “**វេទនាបច្ចយា ចាបី**”តិអាទិ។

ននុ “អនុសយសហាយា វេទនា តណ្ហាយ បច្ចយោ”តិ វចនស្ស អភាវា អតិប្បសង្គនិវត្តិ ន សក្កា កាតុន្តិ? ន, វដ្ដកថាយ បវត្តត្តា។ វដ្ដស្ស ច អនុសយវិរហេ អភាវតោ អនុសយសហិតាវ បច្ចយោតិ អត្ថតោ វុត្តមេវេតំ ហោតីតិ។ អថ វា “អវិជ្ជាបច្ចយា”តិ អនុវត្តមានត្តា អនុសយសហិតាវ បច្ចយោតិ វិញ្ញាយតិ។ **វេទនាបច្ចយា តណ្ហា**តិ ចេត្ថ វេទនាបច្ចយា ឯវ តណ្ហា, ន វេទនាយ វិនាតិ អយំ និយមោ ឥច្ឆិតោ, ន វេទនាបច្ចយា តណ្ហា ហោតិយេវាតិ, តស្មា អតិប្បសង្គោ ឯត្ថ នត្ថិ ឯវាតិ។

វុសីមតោតិ វុសិតវតោ, វុសិតព្រហ្មចរិយវាសស្សាតិ អត្ថោ។ វុស្សតីតិ វា វុសីតិ មគ្គោ វុច្ចតិ, សោ ឯតស្ស វុត្ថោ អត្ថីតិ **វុសីមា**, ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសេន អរហា។ អគ្គផលំ វា បរិនិដ្ឋិតវាសត្តា “វុសី”តិ វុច្ចតិ, តំ ឯតស្ស អត្ថីតិ **វុសីមា**។

តណ្ហាបច្ចយាឧបាទានបទវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៦៤៥. **អត្ថវិភាគោ** អត្ថស្ស វិភជនា។ **វត្ថុសង្ខាតំ កាមន្តិ** កាមគុណសញ្ញិតំ រូបាទិអារម្មណមាហ។ **ឧបាទិយតី**តិ កាមវសេន គណ្ហាតិ, ទឡ្ហំ អស្សាទេតីតិ អត្ថោ។ **កាមំ ឧបាទិយតី**តិ ឯត្ថ កម្មសាធនោ កាមសទ្ទោ, **កាមោ ច សោ**តិ ឯត្ថ កត្តុសាធនោ កិលេសកាមស្ស អធិប្បេតត្តា។ ឧបាទានសទ្ទោ បន ឧភយត្ថាបិ កត្តុសាធនោវ។ **ទឡ្ហត្ថោ** ភុសត្ថោ។ យថា ភុសោ អាយាសោ ឧបាយាសោ, ភុសំ កុដ្ឋំ ឧបកុដ្ឋំ, ឯវំ ឥធាបីតិ អាហ “**ឧបាយាសឧបកុដ្ឋាទីសុ វិយា**”តិ។ **បុរិមទិដ្ឋឹ ឧត្តរទិដ្ឋិ ឧបាទិយតី**តិ បុរិមទិដ្ឋឹ សស្សតភាវេន គណ្ហន្តី ឧបាទិយតិ, បុរិមទិដ្ឋិអាការេន វា ឧត្តរទិដ្ឋិ ឧប្បជ្ជមានា តេនេវ បុរិមទិដ្ឋឹ ទឡ្ហំ ករោន្តី តំ ឧបាទិយតីតិ វុត្តា។ អថ វា **បុរិមទិដ្ឋឹ ឧត្តរទិដ្ឋិ ឧបាទិយតី**តិ “សស្សតោ អត្តា”តិ (ទី. និ. ១.៣១) ឥទំ បុរិមទិដ្ឋឹ ឧបាទិយមានំ ឧត្តរទិដ្ឋឹ និទស្សេតុំ វុត្តំ។ យថា ហិ ឯសា ទឡ្ហីករណវសេន បុរិមំ ឧត្តរា ឧបាទិយតិ, ឯវំ “នត្ថិ ទិន្ន”ន្តិអាទិកា

បីតិ (ម. និ. ១.៤៤៥; ២.៩៤; ៣.៩១, ១១៦, ១៣៦; ធ. ស. ១២២១; វិភ. ៩៣៨)។ **អត្ត**គ្គហណំ បន អត្តវាទុបាទានន្តិ ន ឥទំ ទិដ្ឋុបាទានទស្សនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **លោកោ ចា**តិ វា អត្តគ្គហណវិនិមុត្តំ គហណំ ទិដ្ឋុបាទានភូតំ ឥធ បុរិមទិដ្ឋិឧត្តរទិដ្ឋិវចនេហិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

សីលព្ពតំ ឧបាទិយតីតិ ឯត្ថ អសុទ្ធិមគ្គេ គោសីលាទិសមាទានវសេន សីលំ, អវីតិក្កមនវសេន វតំ។ ឧភយថាបិ វា សីលំ, តបោកម្មភាវេន គហិតតាយ វតំ, គវាទិបកតិភាវនា។ អត្តនោ វា គវាទិភាវាធិដ្ឋានំ សីលំ, "គច្ឆន្តោ ភក្ខេតិ, តិដ្ឋន្តោ មុត្តេតី"តិអាទិនា គវាទិកិរិយាករណំ វតំ។ តំតំអកិច្ចសម្មតតោ វា និវត្តិ សីលំ, តំសមាទានវតោ វេសភោជនកិច្ចករណាទិវិសេសបដិបត្តិ វតំ, តំ សីលព្ពតំ អសុទ្ធិមគ្គំ "សុទ្ធិមគ្គោ"តិ បរាមសន្តោ តថា អភិនិវិសន្តោ ឧបាទិយតិ, តំ គាហំ ទឡ្ហំ គណ្ហាតីតិ អត្ថោ។ សីលព្ពតសហចរិតំ បរាមាសំ សីលព្ពតន្តិ គហេត្វា អាហ "**សីលព្ពតញ្ច តំ ឧបាទានញ្ចា**"តិ។ **គោសីលគោវតាទីនី**តិ ច តថាភូតំ ទិដ្ឋិំ វទតិ។ តេនេវាហ "**សយមេវ ឧបាទានានី**"តិ។ **អភិនិវេសតោ**តិ អភិនិវេសភាវតោ, អភិនិវិសនតោ វា។ **អត្តវាទុបាទាន**ន្តិ "អត្តា"តិ វាទស្ស បញ្ញាបនស្ស, គហណស្ស ច ការណភូតា ទិដ្ឋីតិ អត្ថោ។ **អត្តវាទមត្តមេវា**តិ អត្តស្ស អភាវា "អត្តា"តិ ឥទំ វចនមត្តមេវ។ **ឧបាទិយន្តី**តិ ទឡ្ហំ គណ្ហន្តិ។ កថំ? "អត្តា"តិ។ "អត្តា"តិ ហិ អភិនិវិសន្តា វចនមត្តមេវ ទឡ្ហំ កត្វា គណ្ហន្តីតិ អត្ថោតិ។ ឯវំ "អត្តវាទមត្តមេវ ឧបាទិយន្តី"តិ វុត្តំ ។ **អត្តវាទមត្ត**ន្តិ វា វាចាវត្ថុមត្តមេវាហ។ វាចាវត្ថុមត្តមេវ ហិ "អត្តា"តិ ឧបាទិយន្តិ អត្តស្ស អភាវាតិ។

"ធម្មសង្ខេបវិត្ថារេ បន កាមុបាទានំ សង្ខេបតោ តណ្ហាទឡ្ហត្តំ, សេសុបាទានត្តយំ ទិដ្ឋិមត្តមេវ, វិត្ថារតោ បនា"តិ ឯវំ ធម្មសង្ខេបវិត្ថារសមុទាយតោ តទវយវភូតំ សង្ខេបំ, វិត្ថារញ្ច និទ្ធារេតីតិ។ **ធម្មសង្ខេបវិត្ថារេ**តិ និទ្ធារណេ ភុម្មំ ទដ្ឋព្ពំ។ **កាមេសូ**តិ បញ្ចសុ កាមគុណេសុ ។ **កាមច្ឆន្ទោ**តិ កាមសង្ខាតោ ឆន្ទោ, ន កត្តុកម្យតាឆន្ទោ, ន ច ធម្មច្ឆន្ទោ។ កាមនវសេន, រញ្ជនវសេន ច កាមោយេវ រាគោ **កាមរាគោ,** ឯវំ សព្ពត្ថ កាមត្ថំ វិទិត្វា កាមោ ឯវ នន្ទនដ្ឋេន **កាមនន្ទី,** តណ្ហាយនដ្ឋេន កាមោយេវ **កាមតណ្ហា,** សិនេហនដ្ឋេន កាមោ ឯវ **កាមស្នេហោ,** បរិទយ្ហនដ្ឋេន **កាមបរិឡាហោ,** មុច្ឆនដ្ឋេន **កាមមុច្ឆា,** គិលិត្វា បរិនិដ្ឋាបនដ្ឋេន **កាមជ្ឈោសានំ** វេទិតព្ពំ។ **អប្បត្តវិសយបត្ថនា តណ្ហា** អារម្មណេ បរិតស្សនភាវតោ, **សម្បត្តវិសយគ្គហណំ ឧបាទានំ** អារម្មណេ ទឡ្ហគ្គាហភាវតោ។ **អប្បិច្ឆតាបដិបក្ខា តណ្ហា** វិសយាភិមុខភាវតោ, **សន្តុដ្ឋិបដិបក្ខា ឧបាទានំ** តណ្ហាទឡ្ហត្តំ ហុត្វា អត្រិច្ឆតាភាវតោ។ **បរិយេសនទុក្ខមូលា តណ្ហា** អប្បត្តវិសយបត្ថនាភាវតោ, **អារក្ខទុក្ខមូលំ ឧបាទានំ** សម្បត្តវិសយគ្គហណភាវតោ។

នត្ថិ ទិន្នន្តិអាទីសុ **ទិន្ន**ន្តិ ទានមាហ, តំ អផលត្តា រូបំ វិយ ទានំ នាម ន ហោតីតិ បដិក្ខិបតិ។ **យិដ្ឋំ** វុច្ចតិ មហាវិជិតយញ្ញសទិសោ មហាយាគោ។ **ហុត**ន្តិ អាហុនបាហុនមង្គលកិរិយា។ តត្ថ អាមន្តេត្វា ហវនំ ទានំ **អាហុនំ,** បាហុនទានំ អតិថីនំ អតិថិកិរិយា **បាហុនំ,** អាវាហាទីសុ មង្គលត្ថំ ទានំ **មង្គលកិរិយា,** ទស កុសលកម្មបថា **សុកតកម្មានិ** នាម, ទស អកុសលកម្មបថា **ទុក្កដកម្មានិ** នាម, **ផលំ វិបាកោ**តិ និស្សន្ទាទិផលញ្ចេវ និប្បរិយាយវិបាកោ ច នត្ថីតិ យោជនា។ យថា ចេត្ថ, ឯវំ "នត្ថិ ទិន្ន"ន្តិអាទីសុបិ ផលវិបាកបដិក្ខេបោវ ទដ្ឋព្ពោ។ **នត្ថិ អយំ លោកោ**តិ បរលោកេ ឋិតោ ឥមំ លោកំ "នត្ថី"តិ គណ្ហាតិ។ ឥមំ ហិ លោកំ អវេក្ខិត្វា បរលោកោ, បរញ្ច លោកំ អវេក្ខិត្វា អយំ លោកោ ហោតិ គន្តព្ពតោ, អាគន្តព្ពតោ ចាតិ បរលោកតោ ឥធាគមនស្ស អភាវា តត្ថេវ ឧច្ឆិជ្ជនតោ ចិត្តេន បរលោកេ ឋិតោ ឥមំ លោកំ "នត្ថី"តិ គណ្ហាតីតិ អត្ថោ។ ន ហិ អយំ ទិដ្ឋិ បរលោកេ ឋិតស្សេវ ហោតីតិ។ **នត្ថិ បរលោកោ**តិ ឥធលោកេ ឋិតោ បរលោកំ "នត្ថី"តិ គណ្ហាតិ។ ឥធាបិ វុត្តនយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អយំ វា ឯត្ថ អត្ថោ – សំសរណប្បទេសោ ឥធលោកោ, បរលោកោ ច នាម កោចិ នត្ថិ សំសរណស្ស អភាវា តត្ថ តត្ថេវ ឧច្ឆិជ្ជនតោតិ។

បុរិមភវតោ បច្ឆិមភវេ ឧបបតនំ ឧបបាតោ, សោ យេសំ សីលំ, តេ **ឱបបាតិកា**។ តេ បន ចវនកឧបបជ្ជនកសត្តា នត្ថីតិ ទស្សេន្តោ អាហ "**នត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកា**"តិ។ **នត្ថិ លោកេ សមណ...បេ.... បវេទេន្តី**តិ អនុលោមបដិបទំ បដិបន្នត្តា សម្មគ្គតា សម្មាបដិបន្នា ធម្មិកសមណព្រាហ្មណា លោកស្មិំ នត្ថិ, យេ ឥមញ្ច លោកំ, បរញ្ច លោកំ អត្តនា ឯវ អភិវិសិដ្ឋេន ញាណេន បច្ចក្ខតោ ញត្វា បវេទនសមត្ថា សព្ពញ្ញុពុទ្ធា នាម នត្ថីតិ ទស្សេតិ។ **រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតី**តិអាទីសុ វត្តព្ពំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។

បកតិអណុអាទីនំ សស្សតគ្គាហបុព្ពង្គមោ, សរីរស្ស ឧច្ឆេទគ្គាហបុព្ពង្គមោ ច តេសំ គាហានំ សាមិភូតោ កោចិ សស្សតោ, ឧច្ឆិជ្ជមានោ វា អត្តា អត្ថីតិ អត្តគ្គាហោ កទាចិ ហោតីតិ "**យេភុយ្យេនា**"តិ វុត្តំ។ ស្វាយំ អត្តគ្គាហោ អត្ថតោ ខន្ធារម្មណោ ឯវ ទដ្ឋព្ពោ។ យេភុយ្យេន បឋមំ អត្តវាទុបាទានន្តិអាទិនាវ សម្ពន្ធោ។ យទិបិ ភវរាគជវនវីថិ បឋមំ បវត្តតិ គហិតបដិសន្ធិកស្ស ភវនិកន្តិយា បវត្តិតព្ពត្តា, សោ បន ភវរាគោ តណ្ហាទឡ្ហត្តំ ន ហោតីតិ មញ្ញមានោ ន កាមុបាទានស្ស បឋមុប្បត្តិមាហ។

តណ្ហា កាមុបាទានន្តិ បន វិភាគស្ស អករណេ សព្ពាបិ តណ្ហា **កាមុបាទានំ,** ករណេបិ វា កាមរាគតោ អញ្ញាបិ តណ្ហា ទឡ្ហភាវំ បត្តា **កាមុបាទាន**ន្តិ តស្ស អរហត្តមគ្គវជ្ឈតា វុត្តា។

ឧប្បត្តិដ្ឋានភូតា ចិត្តុប្បាទា **វិសយោ**។ បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា **អាលយោ**។ តត្ថ រមតីតិ **អាលយរាមា,** បជា។ តេនេវ សា អាលយរាមតា សសន្តានេ, បរសន្តានេ ច បាកដា ហោតិ។ **កាមាន**ន្តិ វត្ថុកាមានំ។ "សុខទុក្ខំ កម្មុនា ហោតី"តិ អគ្គហេត្វា **កោតូហលមង្គលាទិពហុលោ ហោតិ។ សា** កោតូហលមង្គលាទិពហុលតា។ **អស្ស** កាមុបាទានវតោ។ **ត**ន្តិ ទិដ្ឋុបាទានំ, អនត្តនិ ធម្មមត្តេ "អត្តា"តិ មិច្ឆាភិនិវេសស្ស សុខុមតរធម្មុបាទានតាយ សុខុមតា វុត្តា។ ឧបនិស្សយវចនេន អារម្មណានន្តរបកតូបនិស្សយា វុត្តាតិ អនន្តរបច្ចយាទីនម្បិ សង្គហោ កតោ ហោតិ។

ឧបាទានបច្ចយាភវបទវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៦៤៦. អត្ថតោតិ វចនត្ថតោ។ **ធម្មតោ**តិ សភាវធម្មតោ។ **សាត្ថតោ**តិ សាត្ថកតោ, បុព្ពេ វុត្តស្សបិ បុនវចនស្ស សប្បយោជនតោ។ **ភេទសង្គហា**តិ ភេទតោ សង្គហតោ, វិភាគតោ ចេវ វិភត្តស្ស សង្ខិបនតោ ចាតិ អត្ថោ។ **យំ យស្ស បច្ចយោ**តិ យំ យំ ឧបាទានំ យស្ស យស្ស ភវស្ស បច្ចយោ ហោតិ, តតោ ចាតិ អត្ថោ។

ភវតីតិ ភវោតិ ផលវោហារេន កម្មភវោ វុត្តោ។ ឧបបត្តិភវនិព្ពចនមេវ ហិ ទ្វយស្សបិ សាធារណំ កត្វា វុត្តំ, ភវតិ ឯតស្មា ឧបបត្តិភវោតិ វា។ ទុតិយោ បន កម្មភវោ សត្តស្ស បុនព្ភវភាវេន សវិសេសំ ភវតីតិ **ភវោ**។ តតោ ឯវ ន សព្ពស្ស ភវន្តរស្ស, តំហេតុនោ វា ភវភាវប្បសង្គោ។ **ទុវិធេនា**តិ ទ្វីហិ អាការេហិ បវត្តិតោតិ អត្ថោ។ **ទុវិធេនា**តិ វា បច្ចត្តត្ថេ ករណវចនំ, ទុវិធោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អត្ថី**តិ សំវិជ្ជតិ។

៦៤៧. អត្តនោ បច្ចយេហិ ករិយតីតិ កម្មំ, អត្តនោ ផលំ ករោតីតិ កម្មន្តិ កេចិ, "កម្ម"ន្តិ ឯវំ វត្តព្ពា **កម្មសង្ខាតា។ បរិត្តភូមកោ**តិ កាមភូមកោ។ **មហាភូមកោ**តិ មហគ្គតភូមកោ។ **សព្ពន្តិ** អនវសេសំ។ ភវំ គច្ឆតិ, គមេតិ ចាតិ ***ភវគាមិ***។ គច្ឆតីតិ ច និប្ផាទនសមត្ថតាវសេន, អត្តនោ បវត្តិកាលេ ភវាភិមុខំ ហុត្វា បវត្តតីតិ អត្ថោ, និព្ពត្តនមេវ វា គមនំ អធិប្បេតំ។ "***ភវគាមី***"តិ ច ឯតេន កម្មក្ខយករំ កម្មំ និវត្តេតិ។ អយញ្ហិ វដ្ដកថា, តញ្ច វិវដ្ដនិស្សិតន្តិ។ **អបុញ្ញាភិសង្ខារោតិ ទ្វាទស ចេតនា**តិ ឧទ្ធច្ចសហគតចេតនាយបិ គហណំ "អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា"តិ ឯត្ថ វិយ វេទិតព្ពំ។ "ភវបច្ចយា ជាតី"តិ ឯត្ថ បន "សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណ"ន្តិ (ម. និ. ៣.១២៦; មហាវ. ១; សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១; នេត្តិ. ២៤) ឯត្ថ វិយ សាបិ អបនេតព្ពា។ **មន្ទពហុវិបាកតា**តិ អប្បមហាវិបាកតា។

"**សព្ពម្បិ ភវគាមិកម្មន្តិ ឥមិនា ចេតនាសម្បយុត្តា អភិជ្ឈាទយោ វុត្តា**"តិ ឯតេន អាចយគាមិតាយ តេសំ កម្មសង្ខាតតា វុត្តាតិ កម្មភវបរិយាបន្នតំ បរិយាយេន វទតិ, និប្បរិយាយេន បន ចេតនាវ កម្មភវោ។ វុត្តញ្ហិ "កម្មភវោ តីហិ ខន្ធេហិ ឯកេនាយតនេន ឯកាយ ធាតុយា សម្បយុត្តោ, ឯកេន ខន្ធេន ឯកេនាយតនេន ឯកាយ ធាតុយា កេហិចិ សម្បយុត្តោ"តិ (ធាតុ. ២៤៤)។ ឧបបត្តិភវោ តីហិបិ តិកេហិ វុត្តោ ឧបាទិន្នក្ខន្ធោវ។ យថាហ "ឧបបត្តិភវោ... កាមភវោ... សញ្ញាភវោ... បញ្ចវោការភវោ បញ្ចហិ ខន្ធេហិ ឯកាទសហាយតនេហិ សត្តរសហិ ធាតូហិ សង្គហិតោ"តិអាទិ (ធាតុ. ៦៧)។ យទិ ហិ អនុបាទិន្នកានម្បិ គហណំ សិយា, "ទ្វាទសហិ អាយតនេហិ អដ្ឋារសហិ ធាតូហី"តិ វត្តព្ពំ សិយាតិ។ កាមតណ្ហាយ កាមេតព្ពតោ កាមនិស្សយតាយ ភោគា វិយ, កាមសហចរិតតាយ "កុន្តា បចរន្តី"តិ វិយ, កាមារម្មណតាយ "សុខំ រូប"ន្តិ វិយ, កាមបច្ចយដ្ឋានតាយ "សុខោ សគ្គោ"តិ វិយ កាមាតិ អវីចិបរនិម្មិតវសវត្តិបរិច្ឆិន្នា ឧបាទិន្នក្ខន្ធា វុច្ចន្តិ ។ រូបាវិរាគតោ យំ និស្សិតា, តទុបចារេន "មញ្ចា ឃោសន្តី"តិ វិយ, "ផន្ទនទេវតា"តិ វិយ ច "រូប"ន្តិ វុច្ចន្តិ ព្រហ្មកាយិកាកនិដ្ឋបរិច្ឆិន្នា ឧបាទិន្នក្ខន្ធា។

រូបមេវ ភវោ **រូបភវោ,** តថា អរូបន្តិ អាកាសានញ្ចាយតនភវគ្គបរិច្ឆិន្នា ចត្តារោ ឧបាទិន្នក្ខន្ធា វុច្ចន្តិ។ អរូបមេវ ភវោ **អរូបភវោ**។ កាមោ ឯវ ភវោតិ កាមភវោ, សោ បន យស្មា យថាវុត្តេនត្ថេន "កាមោ"តិ វត្តព្ពោ ហោតិ, តស្មា "**កាមសង្ខាតោ ភវោ**"តិ វុត្តំ។ កាមាវចរសញ្ញិតោ វា ភវោ "**កាមសង្ខាតោ ភវោ**"តិ វុត្តោ។ តថា រូបារូបភវោតិ អាហ "**ឯស នយោ រូបារូបភវេសូ**"តិ។ **សញ្ញាវតំ ភវោ**តិ ឯត្ថ វន្ត-សទ្ទស្ស លោបោ ទដ្ឋព្ពោ។ តស្ស វា អត្ថេ អការំ កត្វា "សញ្ញភវោ"តិបិ បាឋោ។ តេនាហ "**សញ្ញាវា**"តិអាទិ។ **វោកិណ្ណោ**តិ ឯតេន វោការសទ្ទស្ស កម្មសាធនតមាហ។ វោកិរីយតិ បសារីយតិ វិត្ថារីយតីតិ វោការោ, វោកិរណំ វា វោការោ, សោ ឯកស្សេវ ខន្ធស្ស វសេន បវត្តត្តា "**ឯកោ វោការោ**"តិ វុត្តោ, បសដុប្បត្តីតិ អត្ថោ។

៦៤៨. កិញ្ចាបិ ភវនិទ្ទេសេ “សព្ពម្បិ ភវគាមិកម្មំ កម្មភវោ”តិ (វិភ. ២៣៤) ឥមិនា ចេតនាសម្បយុត្ត ធម្មាបិ វុត្តា។ **បុញ្ញាភិសង្ខារាទយោវា**តិ បន អវធារណំ បច្ចយធម្មវិសេសេបិ អត្ថប្បភេទេន សង្ខារភ វគ្គហណេសុ អត្ថេវ វិសេសោតិ ទស្សនត្ថំ កតំ។ តេនាហ **“ឯវំ សន្តេបី”**តិអាទិ។ សង្ខារភវានំ ធម្មភេទតោ ន សង្ខារា ឯវ បុន វុត្តាតិ **“សាត្ថកមេវិទំ បុនវចន”**ន្តិ ឯតំ អយុត្តន្តិ ចេ? ន, ភវេកទេសភាវេន សង្ខារានំ ភវោតិ បុន វុត្តត្តា។ បរេន វា ធម្មវិសេសំ អគ្គហេត្វា បុនវចនំ ចោទិតន្តិ ចោទកាភិលាសវសេន **“សាត្ថកមេវិទំ បុនវចន”**ន្តិ វុត្តំ។

៦៤៩. កាមភវាទិនិព្ពត្តកស្ស កម្មស្ស កាមភវាទិភាវោ ផលវោហារេន អដ្ឋកថាយំ វុត្តោ។ សហជាត វិញ្ញាណស្សាបិ បច្ចយភូតំ អវិជ្ជាហេតុកំ សង្ខារគ្គហណេន យំ កិញ្ចិ កម្មំ បុព្ពេ វុត្តំ, ឥធ បន “សព្ពម្បិ ភវគាមិ កម្ម”ន្តិ (វិភ. ២៣៤) វចនតោ ភវស្ស និព្ពត្តកំ ឧបាទានហេតុកំ វិបច្ចនាយ កតោកាសមេវ ភវោតិ អធិប្បេតោ។ យំ កាមុបាទានបច្ចយា រូបភវនិព្ពត្តកំ, អរូបភវនិព្ពត្តកញ្ច កម្មំ ករិយតិ, សោ កម្មភវោ, តទភិនិព្ពត្តា ខន្ធា ឧបបត្តិភវោតិ ឥមមត្ថំ **“ឯស នយោ រូបារូបភវេសូ”**តិ អតិទិសតិ។ **ទ្វេ កាមភវា**តិ កាម កម្មភវោ, កាមូបបត្តិភវោតិ ទ្វេ កាមភវា។ ឯវំ **“ទ្វេ រូបភវា, ទ្វេ អរូបភវា”**តិ ឯត្ថាបិ។ អន្តោគធេ ហិ វិសុំ អគ្គហេត្វា អព្ភន្តរគតេ ឯវ កត្វា កាមភវាទិកេ កម្មូបបត្តិភវវសេន ទុគុណេ កត្វា អាហ **“ឆ ភវា”**តិ។

អវិសេសេនាតិ ឧបាទានវសេន ភេទំ អកត្វា។ ឧបាទានភេទាករណេនេវ ច ទ្វាទសប្បភេទស្ស សង្គហវសេន សង្គហោ **“ឆ ភវា”**តិ វុត្តំ។ **អនុបគម្មា**តិ អនិស្សាយ, អនាមសិត្វាតិ អត្ថោ។

៦៥០. គោសីលេន, កុក្កុរសីលេន ច សមត្តេន សមាទិន្នេន គុន្នំ, កុក្កុរានញ្ច សហព្យតា វុត្តាតិ “សីលព្ពតុ បាទានវតោ ឈានភាវនា ន ឥជ្ឈតី”តិ មញ្ញមានា តេន រូបារូបភវា ន ហោន្តីតិ កេចិ វទន្តិ។ វក្ខមានេន បន បការេន បច្ចយភាវតោ **“តំ ន គហេតព្ព”**ន្តិ អាហ។ អសុទ្ធិមគ្គេ ច សុទ្ធិមគ្គបរាមសនំ សីលព្ពតុបាទានន្តិ សុទ្ធិ មគ្គបរាមសនេន រូបារូបាវចរជ្ឈានានំ និព្ពត្តនំ ន ន យុជ្ជតីតិ។

អនុស្សវវសេនាតិ “សេតវចយជ្ជំ អាលភតេ ភូតិកាមោ”តិ អាទិន្ទអនុស្សវវសេន, យថា ឥមេ មនុស្ស លោកេ កាមា សមិទ្ធា, ឯវំ ទេវលោកេ ឥតោ សមិទ្ធតរាតិ ទិដ្ឋានុសារេន វា។ បុរាណភារតសីតាហរណបសុពន្ធ វិធិអាទិសវនំ **អស្សទ្ធម្មស្សវនំ។ អាទិ**-សទ្ទេន អសប្បុរិស្សូបនិស្សយំ បុព្ពេ ច អកតបុញ្ញតំ, អត្តមិច្ឆាបណិធិញ្ច សង្គណ្ហាតិ។ **កាយទុច្ចរិតាទីនិបី**តិ អត្ថនោ អធិប្បេតានំ កាមានំ អនុបាយភូតានិបិ កាយទុច្ចរិតាទីនិ **ករោតិ**, ចិរសត្ថាទិអត្ថំ យុទ្ធាទិវសេនាតិ អធិប្បាយោ។ **សន្និដ្ឋិកេ វា បន** រជ្ជសេនាបតិដ្ឋានាទិសង្គហេ **កាមេ។ តទន្តោគធា ឯវា**តិ តស្មិំ ទុច្ចរិតនិព្ពត្តេ, សុចរិតនិព្ពត្តេ ច កាមភវេ អន្តោគធា ឯវាតិ អត្ថោ។ **អន្តោគធា**តិ ច សញ្ញាភវបញ្ចវោការភវានំ ឯកទេសេន អន្តោគធត្តា វុត្តំ។ ន ហិ តេ និរវសេសា កាមភវេ អន្តោគធាតិ។

សប្បភេទស្សាតិ សុគតិទុគ្គតិមនុស្សាទិប្បភេទវតោ។

កាមាវចរសម្បត្តិភវេ បឋមទុតិយឧច្ឆេទវាទវសេន, រូបភវេ តតិយឧច្ឆេទវាទវសេន, អរូបភវេ សេស ឧច្ឆេទវាទវសេន អយមត្តា សុឧច្ឆិន្នោ ហោតីតិ តទុបគំ កម្មំ ករោតីតិ អាហ **“អយំ អត្តា នាមា”**តិអាទិ។ តត្ថ **សុឧច្ឆិន្នោ**តិ សកលវដ្ដទុក្ខសមុច្ឆេទេន សុដ្ឋុ ឧច្ឆិន្នោ, អបុនព្ភវុប្បត្តិកោ ហោតីតិ អត្ថោ។

“កាមាវចរសម្បត្តិភវេ”តិ ឥទំ បឋមទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទវសេន វុត្តំ, សេសំ ឥតរទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទវសេន។ តត្ថ កិញ្ចាបិ **បាឡិយំ** (ទី. និ. ១.៩៣ អាទយោ) រូបាវចរជ្ឈានវសេនេវ ឧបរិ ចត្តារោ ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទា អាគតា, ទិដ្ឋិគតិកោ បន យំ កិញ្ចិ គហេត្វា យថា តថា អភិនិវិសតីតិ អរូបភវគ្គហណំ, អរូបជ្ឈានម្បិ វា ចតុត្ថជ្ឈានសង្គហតោ អរូបភវគ្គហណំ, សន្តសុខតាយ វា តំសមង្គិនោ សុខិតភាវសាមញ្ញតោ។ **វិគតបរិឡាហោ**តិ យថាភិលាសិតវិសយូបហារេន, បហានេន ច រូបសន្តកាមរាគបរិឡាហោ, ទិដ្ឋេវ ធម្មេ និព្ពានប្បត្តោតិ អត្ថោ។

សុទ្ធិមគ្គបរាមសនវសេន បវត្តិតំ យំ កិញ្ចិ លោកិយំ សីលំ, ឈានញ្ច សីលព្ពតមិច្ចេវ ឥធាធិប្បេតន្តិ អាហ **“ឥទំ សីលព្ពតំ នាមា”**តិអាទិ។ កមេន អវត្វា សីលព្ពតុបាទានស្ស អន្តេ ភវបច្ចយតាវចនំ អត្តវាទុបាទានំ វិយ អភិណ្ហំ អសមុទាចារតោ, អត្តវាទុបាទាននិមិត្តត្តា ច។

កម្មភវេតិ និទ្ធារណេ ភុម្មំ។ **ហេតុបច្ចយប្បភេទេហី**តិ ឯត្ថ មគ្គបច្ចយោ ច វត្តព្ពោ។ ទិដ្ឋុបាទានាទីនិ ហិ សហជាតកម្មភវស្ស មគ្គបច្ចយា ហោន្តីតិ, តស្មា តានិ សហជាតាទីសុ ហេតុបច្ចយំ អបនីយ មគ្គបច្ចយំ បក្ខិបិ

ត្វា សត្តធា បច្ចយា ហោន្តីតិ វេទិតព្ពានិ។ សព្ពានិ បន អនន្តរសមនន្តរអនន្តរូប និស្សយនត្ថិវិគតាសេវនបច្ចយេហិ បច្ចយា ហោន្តិ។ នានន្តរស្ស ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយា ហោន្តិ។ កទាចិ អារម្មណបច្ចយាទិនាបិ, តំ បន ឧបនិស្សយបច្ចយេនេវ សង្គហេត្វា វុត្តំ "**វិប្បយុត្តស្ស បន ឧបនិស្សយបច្ចយេនេវា**"តិ។

ភវបច្ចយាជាតិអាទិបទវិត្ថារកថាវណ្ណនា

៦៥១. **ជាតីតិអាទីសូ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន "ជាតិបច្ចយា ជរាមរណំ សោកបរិទេវទុក្ខទោមនស្សុបាយាសា សម្ភវន្តី"តិ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១; មហាវ. ១; ឧទា. ១; នេត្តិ. ២៤) សព្ពំ សង្គណ្ហាតិ។ តេនាហ "**ជាតិ អាទីន**"ន្តិអាទិ។ ឧបបត្តិភវុប្បត្តិយេវ ជាតីតិ អាហ "**ន ឧបបត្តិភវោ**"តិ។ ជាយមានស្ស បន ជាតិ ជាតីតិ ឧបបត្តិភវោបិ អសតិ អភាវា ជាតិយា បច្ចយោតិ សក្កា វត្តុំ។ ជាយមានរូបបទដ្ឋានតាបិ ហិ រូបជាតិយា វុត្តា "ឧបចិតរូបបទដ្ឋានោ ឧបចយោ, អនុប្បពន្ធរូបបទដ្ឋានា សន្តតី"តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៦៤១)។

ជាតានំ ខន្ធានំ ឧញ្ញាតតា, អភិមតតា ច **ហីនបណីតតា**។ អនិដ្ឋញ្ហិ ហីនំ, ឥដ្ឋំ បណីតំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន សុវណ្ណទុព្ពណ្ណហីនុត្តមាទី សង្គណ្ហាតិ។ **យមកានម្បិ សត**ន្តិ យមកភាវេន និព្ពត្តានម្បិ សមានានំ។ **សោ ច** សត្តានំ វិសេសោ។ ភិន្នសន្តានិកស្ស វិសេសការណស្ស សព្ពេន សព្ពំ អភាវតោ "**អជ្ឈត្តសន្តានេ**"តិ វុត្តំ។ **អញ្ញស្ស ការណស្ស អភាវតោ**តិ អត្តសន្តានគតតោ អញ្ញស្ស វិសេសការណស្ស អនុបលព្ភមានត្តា, សតិ ច តស្មិំ សព្ពទា សព្ពេសំ អភាវតោតិ បសង្គស្ស ទុន្និវារណតោ ការណេ អវិសិដ្ឋេ ផលវិសេសស្ស អយុជ្ជមានកត្តា។ តេនាហ "**កម្មភវហេតុកោវា**"តិ។

តេន តេនាតិ ញាតិព្យសនាទិនា ជរាមរណតោ អញ្ញេន ទុក្ខធម្មេន។ ជរាមរណនិមិត្តញ្ហិ ឧប្បន្នា សោកាទយោ ជរាមរណាភិសម្ពន្ធា, តទញ្ញេ អនភិសម្ពន្ធា។ **ឧបនិស្សយកោដិយា**តិ ឧបនិស្សយំសេន, ឧបនិស្សយលេសេនាតិ អត្ថោ។ យោ ហិ បដ្ឋានេ អនាគតោ សតិ ភាវា, អសតិ ច អភាវា សុត្តន្តបរិយាយេន ឧបនិស្សយោ, សោ "ឧបនិស្សយកោដី"តិ វុច្ចតិ។ បច្ចយមហាបទេសោ កិរេសោ, យទិទំ ឧបនិស្សយោតិ។

ភវចក្កកថាវណ្ណនា

៦៥២. ន កេវលំ សោកាទីនំយេវ ជាតិ បច្ចយោ ហោតិ, សោកាទីនំ បន បច្ចយត្តា អវិជ្ជាយបិ បច្ចយោ ឯវាតិ ទស្សេតុំ "**យស្មា បនា**"តិអាទិ អារទ្ធំ។ **ឯត្តា**តិ បដិច្ចសមុប្បាទទេសនាយំ។ **អវិទិតាទិ មិទ**ន្តិ **ម**-ការោ បទសន្ធិករោ។ **សតត**ន្តិ សព្ពកាលំ យាវ អគ្គមគ្គាធិគមា។ **សមិត**ន្តិ សង្គតំ, អព្ពោច្ឆិន្នន្តិ អត្ថោ។

តេសូតិ សោកាទីសុ។ **សិទ្ធេសូ**តិ លព្ភមានេសុ។ **សិទ្ធា ហោតិ អវិជ្ជា** អវិនាភាវតោ។

កាមយានស្សាតិ កាមយមានស្ស, កាមោ វា យានំ ឯតស្សាតិ **កាមយានោ,** តស្ស កាមវសេន យាយមានស្សាតិ អត្ថោ។ **ឆន្ទជាតស្សា**តិ ជាតតណ្ហាឆន្ទស្ស។ **បរិហាយន្តី**តិ វិគច្ឆន្តិ។ **រុប្បតី**តិ សោកាទិនា កុប្បតិ។

បរិយុដ្ឋានតាយ តិដ្ឋនសីលោ **បរិយុដ្ឋានដ្ឋាយី**។ "បរិយុដ្ឋដ្ឋាយិនោ"តិ វា បាឋោ។ តត្ថ បរិយុដ្ឋាតីតិ បរិយុដ្ឋំ, ទិដ្ឋិបរិយុដ្ឋានំ, តេន តិដ្ឋតីតិ បរិយុដ្ឋដ្ឋាយីតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

បញ្ច បុព្ពនិមិត្តានីតិ "មាលា មិលាយន្តិ, វត្ថានិ កិលិស្សន្តិ, កច្ឆេហិ សេទា មុច្ចន្តិ, កាយេ វេវណ្ណិយំ ឱក្កមតិ, ទេវោ ទេវាសនេ នាភិរមតី"តិ (ឥតិវុ. ៨៣) វុត្តានិ បញ្ច មរណបុព្ពនិមិត្តានីតិ អត្ថោ។ តានិ ហិ ទិស្វា កម្មនិព្ពត្តក្ខន្ធសង្ខាតេ ឧបបត្តិភវេ ភវច្ឆន្ទពលេន ទេវានំ ពលវសោកោ ឧប្បជ្ជតីតិ។

ពាលោតិ អវិទ្វា។ តេន អវិជ្ជាយ ការណភាវំ ទស្សេតិ។ **តិវិធំ ទុក្ខ**ន្តិ តស្សារុប្បកថាសវនេ, កម្មការណាទស្សនេ, មរណកាលកម្មោបដ្ឋាននិទានំ សោកាទិទុក្ខំ។

អាសវេ សាធេន្តីតិ អាសវេ គមេន្តិ ពោធេន្តីតិ អត្ថោ។

ឯវំ សតីតិ ឯវំ ភវចក្កស្ស អវិទិតាទិតាយ អនាទិភាវេ សតិ។ **អាទិមត្តកថន**ន្តិ អវិជ្ជាវសេន អាទិសញ្ញាវកថនំ។ អាទិ ឯតស្ស អត្ថីតិ ហិ អាទិមំ, ភវចក្កំ។ តស្ស ភាវោ អាទិមត្តំ, តស្ស កថនំ អាទិមត្តកថនំ។ វិសេសនិវត្តិអត្ថោ វា មត្តសទ្ទោ, សតិ អនាទិភាវេ អវិជ្ជា អាទិមុទ្ធិ, មជ្ឈេ, បរិយោសានេ ច

សព្ពត្ថ សិយាតិ អាទិមត្តាយ អវិជ្ជាយ កថនំ វិរុជ្ឈតីតិ អត្ថោ។ “អវិជ្ជា បធានា”តិ វត្វា តស្សា បធានភាវំ ទស្សេតុំ “**អវិជ្ជាគ្គហណេនា**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **អវិជ្ជាគ្គហណេនា**តិ អវិជ្ជាយ ឧប្បាទនេន, អប្បហានេន វា, អត្តនោ សន្តានេ សន្និហិតភាវករណេនាតិ អត្ថោ។ **កម្មាទីនី**តិ កម្មវិបាកវដ្ដានិ។ **បលិពោធេន្តី**តិ នានាទុក្ខបរិព្យេឡ្ហេ សំសារចារកេ និរោធេន្តិ។ **តេហី**តិ កិលេសកម្មវិបាកវដ្ដេហិ។ វដ្ដស្ស ការណភាវេន បធានត្តា “**បធានធម្មោ**”តិ អវិជ្ជា កថិតា។

តតោ អវិជ្ជាទិតោ។ **ព្រាហ្មទិនា**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន បជាបតិស្សរបុរិសាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។ វទតីតិ **វទោ**, តំ តំ ហិតាហិតំ បវត្តាតិ អត្ថោ។ វេទេតិ, វេទិយតីតិ វា **វេទេយ្យោ**, សុខាទី អនុភវតិ, សព្ពវិសយេ វា ជានាតិ, “សុខិតោ ទុក្ខិតោ”តិអាទិនា អត្តនា, បរេហិ ច ជានាតិ, ញាយតិ ចាតិ អត្ថោ។ **ព្រាហ្មទិនា វា អត្តនា វា**តិ **វា**-សទ្ទោ **ច**-សទ្ទត្ថោ។ តេនាហ “**ការកវេទករហិត**”ន្តិ ច-សទ្ទត្ថសមាសំ។

ទ្វាទសវិធសុញ្ញតាសុញ្ញន្តិ អវិជ្ជាទីនំ ទ្វាទសន្នំ សុញ្ញសភាវានំ សុញ្ញតាយ សុញ្ញំ ទ្វាទសវិធសុញ្ញតាសុញ្ញំ, ធុវភាវាទិសុញ្ញតាយ វា ចតុព្ពិធម្បិ សុញ្ញតំ ឯកំ កត្វា ទ្វាទសង្គគតត្តា ទ្វាទសវិធាតិ តាយ ទ្វាទសសុញ្ញតាយ សុញ្ញន្តិ អត្ថោ។

៦៥៣. **បុព្ពន្តាហរណតោ**តិ បុព្ពន្តតោ អតីតកោដ្ឋាសតោ បច្ចុប្បន្នវិបាកស្ស អាហរណតោ។ វេទនាវសានំ បរិច្ឆិន្នំ ឯកំ ភវចក្កំ ហោតិ។ ភវចក្កេកទេសោបិ ហិ ភវចក្កន្តិ វុច្ចតិ។ វេទនា វា តណ្ហាសហាយាយ អវិជ្ជាយ បច្ចយោ ហោតីតិ វេទនាតោ អវិជ្ជា, អវិជ្ជាតោ សង្ខារាតិ សម្ពជ្ឈនតោ វេទនាវសានំ ភវចក្កំ បរិបុណ្ណមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អវិជ្ជាគ្គហណេន វា តណ្ហុបាទានានិ គទវិនាភាវតោ។ សង្ខារគ្គហណេន ភវោ, វិញ្ញាណាទិគ្គហណេន ជាតិជរាមរណានិ, សោកាទយោ ច គហិតាតិ ឯវម្បិ វេទនាវសានំ ភវចក្កន្តិ យុត្តមេវេតំ។ ឯវំ តណ្ហាមូលកេ ច យោជេតព្ពំ។ ទ្វិន្នម្បិ ហិ អញ្ញមញ្ញានុប្បវេសោ ហោតីតិ។ អវិជ្ជា ធម្មសភាវំ បដិច្ឆាទេត្វា វិបរីតាភិនិវេសំ ការេន្តី ទិដ្ឋិចរិតេ សំសារេ នយតិ, តេសំ វា សំសារំ សង្ខារាទិបវត្តិំ នយតិ បវត្តេតីតិ **សំសារនាយិកា** វុត្តា។ តណ្ហាយ តណ្ហាចរិតានំ សំសារនាយិកាភាវេ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។

បឋមំ ភវចក្កំ។ **ផលុប្បត្តិយា**តិ កត្តុអត្ថេ ករណវចនំ, ករណត្ថេ ឯវ វា។ វិញ្ញាណាទិបច្ចុប្បន្នផលុប្បត្តិ ហិ តថ ទិដ្ឋា, អទិដ្ឋានំ បុរិមភវេ អត្តនោ ហេតូនំ អវិជ្ជាសង្ខារានំ ផលំ អនុប្បាទេត្វា អនុបច្ឆិជ្ជនំ បកាសេតិ, បកាសនស្ស វា ករណំ ហោតីតិ។ អថ វា បុរិមភវចក្កំ ទុតិយេន សម្ពន្ធំ វុត្តន្តិ វេទនាសង្ខាតស្ស ផលស្ស ឧប្បត្តិយា តណ្ហាទីនំ ហេតូនំ អនុបច្ឆេទំ បកាសេតិ, តស្មា ផលុប្បត្តិយា ការណភូតាយ បឋមស្ស ភវចក្កស្ស ហេតូនំ អនុបច្ឆេទប្បកាសនតោតិ អត្ថោ។ សង្ខារាទីនមេវ វា ផលានំ ឧប្បត្តិយា អវិជ្ជាទីនំ ហេតូនំ ផលំ អជនេត្វា អនុបច្ឆេទមេវ, វិញ្ញាណាទិហេតូនំ វា សង្ខារាទីនំ អនុប្បពន្ធមេវ បកាសេតិ បឋមំ ភវចក្កំ, ន ទុតិយំ វិយ បរិយោសានម្បីតិ “**ផលុប្បត្តិយា ហេតូនំ អនុបច្ឆេទប្បកាសនតោ**”តិ វុត្តំ។ **អនុបុព្ពបវត្តិទីបនតោតិ** “សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណំ, វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូប”ន្តិអាទិនា (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១) ធម្មានំ អនុបុព្ពតោ បវត្តិយា ទីបនតោ។ “វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូប”ន្តិ ហិ ឯត្ថ អបរិបុណ្ណាយតនំ កលលរូបំ វត្វា តតោ ឧទ្ធំ “នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន”ន្តិ សឡាយតនប្បវត្តិ វុត្តា។ **សហុប្បត្តិទីបនតោ**តិ “ឧបាទានបច្ចយា ភវោ, ភវបច្ចយា ជាតី”តិ វា ឧបបត្តិក្ខន្ធានំ ឯកជ្ឈំ ឧប្បត្តិយា ទីបនតោ។ ន ហិ ឯត្ថ បឋមេ វិយ ភវចក្កេ អាយតនានំ កមេន ឧប្បត្តិ វុត្តា។

៦៥៤. ហេតុអាទិបុព្ពកា តយោ សន្ធី ឯតស្សាតិ **ហេតុផលហេតុបុព្ពកតិសន្ធិ**, ភវចក្កំ។ ហេតុផលហេតុផលវសេន ចតុប្បភេទោ អង្គានំ សង្គហោ ឯតស្សាតិ **ចតុភេទសង្គហំ**។ សរូបតោ អវុត្តាបិ តស្មិំ តស្មិំ សង្គហេ អាកិរិយន្តិ អវិជ្ជាសង្ខារាទិគ្គហណេហិ បកាសីយន្តីតិ **អាការា**។ អតីតហេតុអាទីនំ វា បការា **អាការា**។ កិលេសកម្មវិបាកា វិបាកកិលេសកម្មេហិ សម្ពន្ធា ហុត្វា បុនប្បុនំ បរិវត្តន្តីតិ តេសុ វដ្ដនាមំ អារោបេត្វា “**តិវដ្ដ**”ន្តិ វុត្តំ, វដ្ដេកទេសត្តា វា “វដ្ដានី”តិ វុត្តានិ។

សន្ធីនំ អាទិបរិយោសានវវត្ថិតាតិ សន្ធីនំ បុព្ពាបរវវត្ថិតាតិ អត្ថោ។

បរិតស្សតីតិ តំ តំ វត្ថុំ បរិគ្គហករណវសេន តស្សតិ, តណ្ហាយតីតិ អត្ថោ។ **ឧបាទិយតី**តិ ទឡ្ហគាហំ គណ្ហាតិ។ **បុរិមកម្មភវស្មិ**ន្តិ បុរិមកម្មភវេ សតិ។

តស្ស ច សព្ពាវេ ករិយមានតា ឯវាតិ អាហ “**កម្មភវេ ករិយមានេតិ អត្ថោ**”តិ។ **ទុក្ខាទីសុ មោហោ**តិ ទុក្ខាទីនំ អាទីនវបដិច្ឆាទកោ អប្បហីនោ មោហោ។ **អាយូហនា**តិ សម្បិណ្ឌនកា ទានាទិកិរិយាយ បវត្តនកា។

ឯកំ អាវជ្ជនំ ឯតេសន្តិ ឯកាវជ្ជនា, តេសុ **ឯកាវជ្ជនេសុ។ សត្តមេ** ចេតនា **ភវោ។ “យា កាចិ វា បន ចេតនា ភវោ, សម្បយុត្តា អាយូហនា សង្ខារា**”តិ ឥទំ យថាទស្សិតាយ ធម្មដ្ឋិតិញាណភាជនីយេ វុត្តាយ បដិសម្ភិទាបាឡិយា (បដិ. ម. ១.៤៥) វសេន វុត្តំ។ តត្ថ ហិ “ចេតនា ភវោ”តិ អាគតា។ ភវនិទ្ទេសេ បន “**សាត្ថតោ**”តិ ឯត្ថ “ចេតនាវ សង្ខារា, ភវោ បន ចេតនាសម្បយុត្តាបី”តិ **វិភង្គបាឡិ**វសេន ទស្សិតំ។ “តត្ថ កតមោ បុញ្ញាភិសង្ខារោ? កុសលា ចេតនា កាមាវចរា”តិអាទិនា ហិ សង្ខារានំ ចេតនាភាវោ **វិភង្គបាឡិយំ** (វិភ. ២២៦) វុត្តោ។ តត្ថ **បដិសម្ភិទាបាឡិយំ** “ចេតនាសម្បយុត្តា វិបាកធម្មត្តា សវិបាកេន អាយូហនសង្ខាតេន សង្ខតាភិសង្ខរណកិច្ចេន សង្ខារា”តិ វុត្តា។ **វិភង្គបាឡិយំ** “សព្ពម្បិ ភវគាមិកម្មំ កម្មភវោ”តិ (វិភ. ២៣៤) ភវស្ស បច្ចយភាវេន ភវគាមិភាវតោ, កម្មសំសទ្ទសហាយតាយ កម្មភាវតោ ច ឧបបត្តិភវំ ភាវេន្តីតិ “ភវោ”តិ វុត្តា។ ឧបបត្តិភវភាវនាកិច្ចំ បន ចេតនាយ សាតិសយន្តិ បដិសម្ភិទាបាឡិយា ចេតនា “ភវោ”តិ វុត្តា។ ភវាភិសង្ខរណកិច្ចំ ចេតនាយ សាតិសយន្តិ វិភង្គបាឡិយំ “កុសលា ចេតនា”តិអាទិនា (វិភ. ២២៦) ចេតនា “សង្ខារា”តិ វុត្តា។ តស្មា តេន តេន បរិយាយេន ឧភយំ ឧភយត្ថ វត្តុំ យុត្តន្តិ នត្ថេត្ថ វិរោធោ។ **តស្ស ផលេ ឧបបត្តិភវេ និកាមនា**តិ “តស្ស សុតំ ហោតិ ‘ចាតុមហារាជិកា ទេវា ទីឃាយុកា វណ្ណវន្តោ សុខពហុលា’តិ”អាទិសុតានុសារេន ភាវិនិ ឧបបត្តិភវេ អភិកង្ខនា។ **គហណ**ន្តិ កាមុបាទានំ កិច្ចេនាហ។ **បរាមសន**ន្តិ ឥតរានិ។ **អាយូហនាវសានេ**តិ ឥីសុបិ អត្ថវិកប្បេសុ វុត្តស្ស អាយូហនស្ស អវសានេ។

ឥធាតិ ឥមស្មិំ បច្ចុប្បន្នភវេ។ ភវន្តរស្ស អតីតភវស្ស ឥមិនា បច្ចុប្បន្នភវេន បដិសន្ធានំ **ភវន្តរបដិសន្ធានំ,** ភវន្តរភាវេន វា បដិសន្ធានំ **ភវន្តរបដិសន្ធានំ,** តស្ស វសេន។ យំ បដិសន្ធីតិ វុច្ចតិ, តំ វិញ្ញាណន្តិ សម្ពន្ធោ។ តថា ហិ វិញ្ញាណំ “បដិសន្ធានបច្ចុបដ្ឋាន”ន្តិ វុច្ចតិ។ **គព្ភេ**តិ មាតុកុច្ឆិយំ, គព្ភាវត្ថាយំ វា។

ទ្វីសុ អត្ថវិកប្បេសុ វុត្តេ អាយូហនសង្ខារេ “**តស្ស បុព្ពភាគា**”តិ អាហ, តតិយេ អត្ថវិកប្បេ វុត្តេ “**តំសម្បយុត្តា**”តិ។ តំសម្បយុត្តា អវិជ្ជា គហិតាវ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ ទហរស្ស ចិត្តប្បវត្តិ ភវង្គពហុលា យេភុយ្យេន ភវន្តរជនកកម្មាយូហនសមត្ថា ន ហោតីតិ “**ឥធ បដិបក្កត្តា អាយតនានំ**”ន្តិ វុត្តំ។ “**កម្មករណកាលេ សម្មោហោ ទស្សិតោ**”តិ ឯតេន កម្មស្ស បច្ចយភូតំ សម្មោហំ ទស្សេតិ, ន កម្មសម្បយុត្តមេវ។

“តត្ថ បុរិមភវស្មិំ បញ្ច កម្មសម្ភារា, ឯតរហិ បញ្ច វិបាកធម្មា, ឯតរហិ បញ្ច កម្មសម្ភារា, អនាគតេ បញ្ច វិបាកធម្មាតិ ទស ធម្មា កម្មំ, ទស ធម្មា វិបាកោ, ឥតិ ទ្វីសុ ឋានេសុ កម្មំ, កម្មវដ្ដំ, ទ្វីសុ ឋានេសុ វិបាកោ, វិបាកវដ្ដន្តិ កម្មសង្ខេបោ ច វិបាកសង្ខេបោ ច, កម្មភវោ ច វិបាកភវោ ច កម្មវដ្ដញ្ច វិបាកវដ្ដញ្ច, កម្មបវត្តញ្ច វិបាកបវត្តញ្ច, កម្មសន្តតិ ច វិបាកសន្តតិ ច, កិរិយា ចេវ កិរិយាផលញ្ចាតិ –

“ឯវំ សមុប្បន្នមិទំ សហេតុកំ,
ទុក្ខំ អនិច្ចំ ចលមិត្តរទ្ធុវំ;
ធម្មេហិ ធម្មា បភវន្តិ ហេតុសោ,
ន ហេត្ថ អត្តាវ បរោវ វិជ្ជតិ។

“ធម្មា ធម្មេ សញ្ជនេន្តិ, ហេតុសម្ភារបច្ចយា;
ហេតូនញ្ច និរោធាយ, ធម្មោ ពុទ្ធេន ទេសិតោ។

“ហេតូសុ ឧបរុទ្ធេសុ, ឆិន្នំ វដ្ដំ ន វដ្ដតិ;
ឯវំ ទុក្ខន្តកិរិយាយ, ព្រហ្មចរិយិធ វិជ្ជតិ;
សត្តេ ច នុបលព្ភន្តេ, នេវុច្ឆេទោ ន សស្សត”ន្តិ។ (វិភ. អដ្ឋ. ២៤២);

តត្ថ កម្មានេវ វិបាកំ សម្ភរន្តិ វឌ្ឍេន្តីតិ **កម្មសម្ភារា,** កម្មំ វា សង្ខារភវា, តទុបការកានិ អវិជ្ជាតណ្ហុបាទានានិ **កម្មសម្ភារា**។ បដិសន្ធិទាយកោ វា ភវោ កម្មំ, តទុបការកា យថាវុត្តា អាយូហនសង្ខារា, អវិជ្ជាទយោ ច **កម្មសម្ភារា**តិ កម្មញ្ច កម្មសម្ភារា ច **កម្មសម្ភារា**តិ ឯកសេសវសេន កម្មសម្ភារគ្គហណំ វេទិតព្ពំ។ **ទស ធម្មា កម្ម**ន្តិ អវិជ្ជាទយោបិ កម្មសហាយតាយ កម្មសរិក្ខកា, តទូបការា ចាតិ “កម្ម”ន្តិ វុត្តា។ សង្ខិប្បន្តិ ឯត្ថ អវិជ្ជាទយោ, វិញ្ញាណាទយោ ចាតិ **សង្ខេបោ,** កម្មំ, វិបាកោ ច។ “កម្មំ វិបាកោ”តិ ឯវំ សង្ខិបីយតីតិ វា **សង្ខេបោ,** អវិជ្ជាទយោ, វិញ្ញាណាទយោ ច។ សង្ខេបភាវសាមញ្ញេន បន ឯកវចនំ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ, សង្ខេបសទ្ទោ វា ភាគាធិវចនន្តិ កម្មភាគោ **កម្មសង្ខេបោ**។

ឯវំ សមុប្បន្នន្តិ កម្មតោបិ វិបាកោ។ តត្ថាបិ “អវិជ្ជាតោ សង្ខារា”តិ ឯវំ សមុប្បន្នំ, តិសន្ធិអាទិវសេន វា សមុប្បន្នំ ឥទំ ភវចក្កន្តិ អត្ថោ។ **ឥត្តរ**ន្តិ គមនធម្មំ, វិនស្សធម្មន្តិ អត្ថោ។ តេន ឧប្បាទវយវន្តតាទីបកេន **អនិច្ច**សទ្ទេន, វិការាបត្តិទីបកេន **ចល**សទ្ទេន ច អទីបិតំ កាលន្តរដ្ឋាយិតាភាវំ វិភាវេតិ។ **អទ្ធុវ**ន្តិ ឯតេន ថិរភាវាភាវនិស្សារតំ។ ហេតុ ឯវ សម្ភារា **ហេតុសម្ភារា**។ “ឋានសោ ហេតុសោ”តិ (កថា. ៣៥៥; បដិ. ម. ១.៤៤) ឯត្ថ ឯវំ វុត្តំ វា ឋានំ, អញ្ញម្បិ តស្ស តស្ស សាធារណំ ការណំ **សម្ភារោ**, អសាធារណំ **ហេតុ។ ឯវ**ន្តិ ឯវំ ហេតុតោ ធម្មមត្តសម្ភវេ, ហេតុនិរោធា ច វដ្ដច្ឆេទេ ធម្មេ ច តំនិរោធាយ ទេសិតេ សតីតិ អត្ថោ។ ព្រហ្មចរិយំ ឥធ **ព្រហ្មចរិយិធ សត្តោ ចា**តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទោ “ឯវំ ព្រហ្មចរិយញ្ច វិជ្ជតិ, សស្សតុច្ឆេទា ច ន ហោន្តី”តិ សមុច្ចយត្ថោ។ ឯវញ្ហិ ហេតុអាយត្តេ ធម្មមត្តសម្ភវេ សត្តោ នុបលព្ភតិ, តស្មិញ្ច ឧបលព្ភន្តេ សស្សតោ, ឧច្ឆេទោ វា សិយាតិ នុបលព្ភន្តេ តស្មឹ នេវ ឧច្ឆេទោ ន សស្សតន្តិ វុត្តំ ហោតិ។

៦៥៥. **សច្ចប្បភវតោ**តិ សច្ចតោ, សច្ចានំ វា បភវតោ ច។

កុសលាកុសលំ កម្មន្តិ វដ្ដកថាយ វត្តមានត្តា សាសវន្តិ វិញ្ញាយតិ។ **អវិសេសេនា**តិ “ចេតនា ចេតនាសម្បយុត្តកា”តិ វិសេសំ អកត្វា, សព្ពម្បិ តំ កុសលាកុសលំ កម្មំ សមុទយសច្ចន្តិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។ “តណ្ហា ច…បេ.… អវសេសា ច សាសវា កុសលា ធម្មា”តិ (វិភ. ២០៨-២១០) ហិ ចេតនាចេតនាសម្បយុត្តវិសេសំ អកត្វា វុត្តន្តិ, អរិយសច្ចវិសេសំ វា អកត្វា សមុទយសច្ចន្តិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។ **សច្ចវិភង្គេ** ហិ សព្ពេបិ កិលេសា សព្ពម្បិ ភវគាមិកម្មំ “សមុទយសច្ច”ន្តិ វុត្តំ។ ទុតិយសច្ចំ បភវោ ឯតស្សាតិ **ទុតិយសច្ចបភវំ**។ ឧបាទានបច្ចយា ភវោតិ ឧបបត្តិភវស្ស, កម្មភវស្ស ច អធិប្បេតត្តា វុត្តំ “**បឋមទុតិយសច្ចទ្វយ**”ន្តិ។

៦៥៦. **វត្ថូសូ**តិ អារម្មណេសុ, ទុក្ខាទីសុ វា បដិច្ឆាទេតព្ពេសុ វត្ថូសុ។ **សម្មោហេតី**តិ ធម្មសភាវំ ជានិតុំ បដិវិជ្ឈិតុំ អទេន្តី តស្ស បដិច្ឆាទនវសេន សម្មោហេតិ។ **វត្ថុ**ន្តិ ឥធ អារម្មណំ អធិប្បេតំ។ **អញ្ញមញ្ញូបត្ថម្ភេតិ** អញ្ញមញ្ញសន្និស្សយេន វិនា ឋាតុំ អសក្កោន្តា ទ្វេ នឡកលាបា វិយ។ **សវិសយេ**តិ យថាសកំ វិសយេ រូបាយតនាទិកេ។ ជាយមានានំ ខន្ធានំ វិការភាវេន លព្ភមានា ជាតិ តេ ជនេន្តី វិយ ហោតីតិ វុត្តំ “**ខន្ធេ ច ជនេតី**”តិ។ តេនាហ “**តេសំ អភិនិព្ពត្តិភាវេន បវត្តត្តា**”តិ។ **បាកភេទភាវញ្ច អធិតិដ្ឋតី**តិ ឯត្ថាបិ “ខន្ធេ ជនេតី”តិ ឯត្ថ វុត្តនយេនេវ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ បាកភេទវសេន វត្តតិច្ចេវ អត្ថោ ។ បច្ចតីតិ បាកោ, ភិជ្ជតីតិ ភេទោ, បាកោ ច ភេទោ ច **បាកភេទំ**, តស្ស ភាវំ បច្ចនំ, ភិជ្ជនញ្ចាតិ អត្ថោ។ **សោកាទីនំ អធិដ្ឋានត្តា**តិ តេសំ ការណត្តា, តេហិ សិទ្ធាយ អវិជ្ជាយ សហិតេហិ សង្ខារេហិ បច្ចយោ ច ហោតិ ភវន្តរបាតុភាវាយាតិ អធិប្បាយោ។ ចុតិចិត្តំ វា បដិសន្ធិវិញ្ញាណស្ស អនន្តរបច្ចយោ ហោតីតិ “**បច្ចយោ ច ហោតិ ភវន្តរបាតុភាវាយា**”តិ វុត្តំ។ តំ បន ចុតិចិត្តំ អវិជ្ជាសង្ខាររហិតំ ភវន្តរស្ស បច្ចយោ ន ហោតីតិ សសហាយត្តទស្សនត្ថមាហ “**សោកាទីនំ អធិដ្ឋានត្តា**”តិ។ **ទ្វេធា**តិ អត្តនោ អត្តនោ សរសេន, ធម្មន្តរបច្ចយភាវេន ចាតិ ទ្វេធា ទ្វេធា។ ព្យាបនិច្ឆាលោបេន ហិ និទ្ទេសោ។

៦៥៧. “**អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា**”តិ ឯតេន សង្ខារានំ បច្ចយុប្បន្នតាទស្សនេន “កោ នុ ខោ អភិសង្ខរោតីតិ ឯស នោ កល្លោ បញ្ហោ”តិ ទស្សេតិ, តេនេតំ ការកទស្សននិវារណំ។ អត្តា ភវតោ ភវន្តរំ សង្កមតីតិ ទស្សនំ **អត្តសង្កន្តិទស្សនំ**, តំ សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណុប្បត្តិវចនេន និវារិតំ ហោតិ។ បញ្ចន្នំ ខន្ធានំ អភេទតោ ឯកោ អត្តាតិ គហណំ **ឃនសញ្ញា**, តំ យមកតាលកន្ទំ ភិន្ទន្តេន វិយ “វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបមត្តមេត”ន្តិ វចនេន និវារិតំ ហោតិ។ “**ឯវមាទិទស្សននិវារណ**”ន្តិ ឯតេន “សោចតិ បរិទេវតិ ទុក្ខិតោ”តិអាទិទស្សននិវារណមាហ។ សោកាទយោបិ ហិ បច្ចយាយត្តា អវសវត្តិនោតិ “ជាតិបច្ចយា ជរាមរណំ សោក…បេ.… សម្ភវន្តី”តិ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១) ឯតេន វុត្តមេវាតិ។ **មិច្ឆាទស្សននិវារណតោបី**តិ ការកទស្សនាទិនានាវិធមិច្ឆាភិនិវេសនិវារណតោបិ។

៦៥៨. “**សលក្ខណសាមញ្ញលក្ខណវសេនា**”តិ ឯតេន សព្ពប្បការេន ធម្មានំ យាថាវតោ អទស្សនមាហ តទុភយវិនិមុត្តស្ស ធម្មេសុ បរមត្ថតោ បស្សិតព្ពភាវស្ស អភាវតោ។ **ឧបក្ខលនំ វិយ** ទុក្ខុប្បត្តិហេតុតោ។ **បតនំ វិយ** ភវន្តរបាតតោ។ **គណ្ឌបាតុភាវោ វិយ** ទុក្ខតាសូលយោគតោ, កិលេសាសុចិបគ្ឃរណតោ ច។ **គណ្ឌភេទបីឡកា វិយា**តិ ភេទនត្ថំ បច្ចមានេ គណ្ឌេ តស្ស ឧបរិ ជាយមានា ខុទ្ទកបីឡកា វិយ, គណ្ឌស្ស វា អនេកធាភេទេ បីឡកា វិយ។ **ឃដ្ដនំ វិយ** សង្ឃដ្ដនរសតាយ ផស្សោ។ **ឃដ្ដនទុក្ខំ វិយា**តិ ឃដ្ដនតោ ជាតំ ទុក្ខំ វិយ តិវិធទុក្ខតាវសេន តិស្សន្នម្បិ វេទនានំ ទុក្ខភាវតោ។ **បដិការាភិលាសោ វិយា**តិ សមុទាយស្ស ឯកទេសនិទស្សនភាវេនាហ។ **អសប្បាយគ្គហណំ វិយ** ពហុវិធានត្ថុប្បត្តិនិមិត្តតោ។ **អសប្បាយលេបនំ វិយ** ទុក្ខហេតុនោ សសន្តានេ សន្និធាបនតោ។ **គណ្ឌវិការបាតុភាវោ វិយ** អត្តភាវគណ្ឌស្ស និព្ពត្តិវិការភាវតោ , តន្និមិត្តញ្ចស្ស សូនភាវាទិសម្ភវតោ។ សូនតាសរាគបុព្ពគ្គហណាទយោ ហិ **គណ្ឌវិការា**។ សរសតោ គណ្ឌស្ស ភិជ្ជនំ បាកេន វិនា

ន ហោតីតិ ភេទគ្គហណេនេវស្ស បាកោបិ គហិតោតិ កត្វា អាហ “**គណ្ឌភេទោ វិយ ជរាមរណ**”ន្តិ។ គណ្ឌស្ស វា វិសទិសាបត្តិ, ភិជ្ជនញ្ច **គណ្ឌភេទោ,** តត្ថ វិសទិសាបត្តិ បាកោតិ វេទិតព្ពំ។

ឧបមាហិ ភវចក្កំ វិញ្ញាបេន្តេន ឯកាធិដ្ឋានេហិ ឧបមាវិសេសេហិ តំ វិញ្ញាបេត្វា ឥទានិ នានាធិដ្ឋានេហិ វិញ្ញាបេតុំ “**យស្មា វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ បដលាភិភូតចក្ខុកោ រូបានិ ន បស្សតិ, កិញ្ចិ បស្សន្តោបិ វិបរីតំ បស្សតិ, ឯវំ អវិជ្ជាភិភូតោ ទុក្ខាទីនិ ន បដិបជ្ជតិ ន បស្សតិ, មិច្ឆា វា បដិបជ្ជតីតិ **បដលំ វិយ អវិជ្ជា។ កោសការកិមិ វិយ** អត្តនាវ កតត្តា, វដ្ដស្ស អត្តនោ ឯវ បរិព្ភមនការណត្តា ច **កោសប្បទេសា វិយ សង្ខារា**។ សង្ខារបរិគ្គហំ វិនា បតិដ្ឋំ អលភមានំ **វិញ្ញាណំ** បរិណាយកបរិគ្គហំ វិនា បតិដ្ឋំ អលភមានោ **រាជកុមារោ វិយា**តិ បរិគ្គហេន វិនា បតិដ្ឋាលាភោ ឯត្ថ ឧបមោបមេយ្យសាមញ្ញំ។ **ឧបបត្តិនិមិត្ត**ន្តិ កម្មាទិអារម្មណមាហ។ **បរិកប្បនតោ**តិ អារម្មណករណតោ, សម្បយុត្តេន វា វិតក្កេន វិតក្កនតោ។ ទេវមនុស្សមិគវិហង្គាទិវិវិធប្បការតាយ **មាយា វិយ នាមរូបំ**។ បតិដ្ឋាវិសេសេន វុទ្ធិវិសេសាបត្តិតោ **វនប្បគុម្ពោ វិយ សឡាយតនំ**។ អាយតនានំ វិសយិវិសយភូតានំ អញ្ញមញ្ញាភិមុខភាវោ **អាយតនឃដ្ដនំ**។ តតោ អាយតនឃដ្ដនតោ ទ្វយសង្ឃដ្ដនុប្បត្តិតោ, វេទនាទុក្ខហេតុតោ ច **អគ្គិ វិយ ផស្សោ**។ សបរិឡាហតោ **ទាហោ វិយ វេទនា**។ ឧបរូបរិ តណ្ហាបវឌ្ឍនតោ លោណូទកបានំ វិយ វិសយានុភវនំ។ អារម្មណេ បាតុកម្យតាភាវតោ **បិបាសា វិយ តណ្ហា។ តទស្សុបាទាន**ន្តិ តំ អភិលាសករណំ តណ្ហាទិដ្ឋាភិនន្ទនំ អស្ស តំសមង្គិនោ បុគ្គលស្ស, តទស្ស វា ភវេយ្យ ឧបាទានំ។ ព្យសនាវហតាយ អជាននតោ ភវុបាទានំ មច្ឆស្ស ពឡិសុបាទានំ វិយ។ ឯត្ថ ច សង្ខារាទីនំ កោសប្បទេសបរិណាយកាទីហិ ទ្វីហិ ទ្វីហិ សទិសតាយ ទ្វេ ទ្វេ ឧបមា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។

៦៥៨. កោចិ អគម្ភីរោ ឯវ គម្ភីរោ វិយ ខាយតិ បុរាណតិណបណ្ណាទិភរិតោ បព្ពតសង្ខេបេ ជលាសយោ វិយ, ន ឯវមយំ។ អយំ បន គម្ភីរោវ ហុត្វា ឱភាសតិ បកាសតិ ទិស្សតីតិ **គម្ភីរាវភាសោ។ យថារហ**ន្តិ អត្ថាទិវសេន យថានុរូបំ។

ជាតិតោ ជរាមរណំ ន ន ហោតិ, ហោតិ ឯវាតិ អវធារណេ សិទ្ធេ “សិយា នុ ខោ ជរាមរណំ ជាតិតោ, អញ្ញតោបី”តិ អាសង្កាយំ តទាសង្កានិវត្តនត្ថំ “**ន ច ជាតី វិនា អញ្ញតោ ហោតី**”តិ វុត្តំ។ តត្ថ អញ្ញគ្គហណំ ជាតិយា បដិយោគីវិសយំ, ន អញ្ញមត្តវិសយំ “ជាតី វិនា”តិ វចនតោ។ តេនស្ស នាញ្ញំ ជាតិយា សហការីការណភូតំ និវត្តិតំ ហោតិ។ ឯស នយោ ឥតោ បរេសុបិ។ **ឥត្ថ**ន្តិ ឥទំ បការំ, ឥមិនា បការេនាតិ អត្ថោ។ **ជាតិបច្ចយសម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ**តិ ជាតិបច្ចយសម្ភូតំ ហុត្វា សហិតស្ស អត្តនោ បច្ចយានុរូបស្ស ឧទ្ធំ ឧទ្ធំ អាគតភាវោ, អនុប្បវត្តដ្ឋោតិ អត្ថោ។ អថ វា សម្ភូតដ្ឋោ ច សមុទាគតដ្ឋោ ច **សម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ**។ “ន ជាតិតោ ជរាមរណំ ន ហោតិ, ន ច ជាតី វិនា អញ្ញតោ ហោតី”តិ ហិ ជាតិបច្ចយសម្ភូតដ្ឋោ វុត្តោ។ **ឥត្ថញ្ច ជាតិតោ សមុទាគច្ឆតី**តិ ជាតិបច្ចយសមុទាគតដ្ឋោ, យា យា ជាតិ យថា យថា បច្ចយោ ហោតិ, តទនុរូបបាតុភាវោតិ អត្ថោ។

តត្ថ “ន ជាតិតោ ជរាមរណំ ន ហោតី”តិ ឥមិនា ជរាមរណស្ស ជាតិបច្ចយតាយ អវិតថតំ ទស្សេតិ, “ន ជាតី វិនា អញ្ញតោ ជរាមរណំ ហោតី”តិ ឥមិនា អនញ្ញថតំ, “ឥត្ថញ្ច ជាតិតោ សមុទាគច្ឆតី”តិ ឥមិនា តថតំ។ តេន ច យថា បច្ចយធម្មា អត្តនោ បច្ចយុប្បន្នានំ បច្ចយភាវេ, តថា អវិតថា អនញ្ញថា, ឯវំ បច្ចយុប្បន្នធម្មាបិ តព្ភាវេតិ ទស្សេតិ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ “ហេតុផលេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”តិ ឯតេន វចនេន អត្ថស្ស ហេតុផលភាវោ កថំ ញាតព្ពោតិ? “អត្ថបដិសម្ភិទា”តិ ឯតស្ស សមាសបទស្ស អវយវបទត្ថំ ទស្សេន្តេន “ហេតុផលេ ញាណ”ន្តិ វុត្តត្តា។ “អត្ថេ បដិសម្ភិទា អត្ថបដិសម្ភិទា”តិ ឯត្ថ ហិ “អត្ថេ”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ទស្សេន្តេន “ហេតុផលេ”តិ វុត្តំ, “បដិសម្ភិទា”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ទស្សេន្តេន “ញាណ”ន្តិ, តស្មា ហេតុផលអត្ថសទ្ទា ឯកត្ថា, ញាណបដិសម្ភិទា ចាតិ ឥមមត្ថំ វទន្តេន សាធិតោ អត្ថស្ស ហេតុផលភាវោ។

យេនាការេនាតិ យេន បវត្តិអាការេន។ សភាវធម្មា ហិ បច្ចយវិសេសសិទ្ធេន បវត្តិអាការេន វិសិដ្ឋាការា ហោន្តិ។ តេនាហ “សព្ពេ ធម្មា សព្ពាការេន ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណមុខេ អាបាថមាគច្ឆន្តី”តិ (មហានិ. ១៥៦; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៥)។ **យទវត្ថា**តិ យាយ អវត្ថាយ អវត្តិតា។ អវត្ថាវិសេសវន្តោ ហិ ធម្មា តេន តេន អវត្ថាវិសេសេន តំ តំ អត្ថកិច្ចំ សាធេតុំ សមត្ថា ហោន្តិ។ ស្វាយំ បវត្តិអាការោ, អវត្ថាវិសេសោ ច អវិជ្ជាយបិ អនុបចិតកុសលសម្ភារេហិ ទុរវពោធតោ ឯវ ញាណេន អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋោ ចាតិ អាហ “**តស្ស...បេ. ... គម្ភីរោ**”តិ។ **តស្ស** អាការស្ស, អវត្ថាយ ច។ **ហេតុម្ហិ ញាណ**ន្តិ ឯត្ថ ហេតុនោ ធម្មបរិយាយតា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពា។

អស្សាទាតិ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស។ **តេន តេន ការណេនា**តិ តេន តេន វេនេយ្យានំ ពុជ្ឈនានុគុណតាសង្ខាតេន ការណេន។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ ទេសនប្បការេ។ **អនុលោមបដិលោមតោ**តិ នយិធ បច្ចយុប្បាទា បច្ចយុប្បន្នុប្បាទសង្ខាតំ អនុលោមំ, បច្ចយនិរោធា បច្ចយុប្បន្ននិរោធសង្ខាតញ្ច បដិលោមមាហ។ អាទិតោ បន អន្តគមនមនុលោមំ, អន្តតោ ច អាទិគមនំ បដិលោមមាហ។ អាទិតោ បដ្ឋាយ អនុលោមទេសនាយ, អន្តតោ បដ្ឋាយ បដិលោមទេសនាយ ច **តិសន្ធិចតុសង្ខេបំ**។ “ឥមេ ចត្តារោ អាហារា កិំនិទានា”តិអាទិកាយ (សំ. និ. ២.១១) វេមជ្ឈតោ បដ្ឋាយ បដិលោមទេសនាយ, “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ, ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិអាទិកាយ (ម. និ. ១.២០៤, ៤០០; ម. និ. ៣.៤២១, ៤២៥-៤២៦; សំ. និ. ២.៤៣-៤៥; ២.៤.៦០; កថា. ៤៦៥, ៤៦៧) អនុលោមទេសនាយ ច **ទ្វិសន្ធិតិសង្ខេបំ**។ “សំយោជនីយេសុ, ភិក្ខវេ, ធម្មេសុ អស្សាទានុបស្សិនោ វិហរតោ តណ្ហា បវឌ្ឍតិ, តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទាន”ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.៥៣, ៥៧) **ឯកសន្ធិទ្វិសង្ខេបំ**។ កត្ថចិ ឯកង្គោបិ ច បដិច្ចសមុប្បាទោ ទេសិតោ, សោ “តត្រ, ភិក្ខវេ, សុតវា អរិយសាវកោ”តិអាទិនា (សំ. និ. ២.៦២) ទស្សិតោ ឯវ។

អវិជ្ជាទីនំ សភាវោ បដិវិជ្ឈីយតីតិ **បដិវេធោ**។ វុត្តំ ហេតំ **អដ្ឋកថាយំ** “តេសំ តេសំ វា តត្ថ តត្ថ វុត្តធម្មានំ បដិវិជ្ឈិតព្ពោ សលក្ខណសង្ខាតោ អវិបរីតសភាវោ បដិវេធោ”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. និទានកថា)។ ជាននលក្ខណស្ស ញាណស្ស បដិបក្ខភូតោ អវិជ្ជាយ **អញ្ញាណង្គោ**។ អារម្មណស្ស បច្ចក្ខករណេន ទស្សនភូតស្ស បដិបក្ខភូតោ **អទស្សនង្គោ**។ យេន បនេសា ទុក្ខាទីនំ យាថាវសរសំ បដិវិជ្ឈិតុំ ន ទេតិ, ឆាទេត្វា បរិយោនន្ធិត្វា តិដ្ឋតិ, សោ តស្សា **សច្ចាសម្បដិវេធង្គោ**។ អបុញ្ញាភិសង្ខារេកទេសោ **សរាគោ**, អញ្ញោ **វិរាគោ**។ រាគស្ស វា អបដិបក្ខភាវតោ រាគបវឌ្ឍកោ អបុញ្ញាភិសង្ខារោ សព្ពោបិ **សរាគោ**, ឥតរោ តប្បដិបក្ខភាវតោ **វិរាគោ**។ “ទីឃរត្តំ ហេតំ, ភិក្ខវេ, អស្សុតវតោ បុថុជ្ជនស្ស អជ្ឈោសិតំ មមាយិតំ បរាមដ្ឋំ ‘ឯតំ មម, ឯសោហមស្មិ, ឯសោ មេ អត្តា’”តិ (សំ. និ. ២.៦២) អត្តបរាមាសស្ស វិញ្ញាណំ វិសេសតោ វត្ថុ វុត្តន្តិ វិញ្ញាណស្ស **សុញ្ញតង្គោ** គម្ភីរោ។ អត្តា វិជានាតិ សំសរតីតិ សព្យាបារតាសង្កន្តិ អភិនិវេសពលវតាយ **អព្យាបារង្គអសង្កន្តិបដិសន្ធិបាតុភាវង្គា** ច គម្ភីរា។ **នាមរូបស្ស** បដិសន្ធិក្ខណេ **ឯកុប្បាទោ**, បវត្តិយំ វិសុំ វិសុំ យថារហំ **ឯកុប្បាទោ**, នាមស្ស រូបេន, រូបស្ស ច នាមេន អសម្បយោគតោ **វិនិព្ភោគោ**, នាមស្ស នាមេន, រូបស្ស ច រូបេន, ឯកច្ចស្ស ឯកច្ចេន **អវិនិព្ភោគោ** យោជេតព្ពោ។ ឯកុប្បាទេកនិរោធេ ហិ អវិនិព្ភោគេ អធិប្បេតេ សោ រូបស្ស ច ឯកកលាបវុត្តិនោ លព្ភតិ។ អថ វា ឯកចតុវោការភវេសុ នាមរូបានំ អសហវត្តនតោ អញ្ញមញ្ញវិនិព្ភោគោ, បញ្ចវោការភវេ សហវត្តនតោ អវិនិព្ភោគោ ច វេទិតព្ពោ។

អធិបតិយង្គោ នាម ឥធ ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវោ។ “លោកោបេសោ ទ្វារាបេសា ខេត្តម្បេត”ន្តិ (ធ. ស. ៥៩៨-៥៩៩) វុត្តា **លោកាទិអត្ថា** ចក្ខាទីសុ បញ្ចសុ យោជេតព្ពា។ មនាយតនស្សាបិ លុជ្ជនតោ, មនោសម្ផស្សាទីនំ ទ្វារខេត្តភាវតោ ច ឯតេ អត្ថា សម្ភវន្តិ ឯវ។ អាបាថគតានំ រូបាទីនំ បកាសនយោគ្យតាលក្ខណំ ឱភាសនំ ចក្ខាទីនំ **វិសយិភាវោ**, មនាយតនស្ស វិជាននំ។ **សង្ឃដ្ដនង្គោ** វិសេសតោ ចក្ខុសម្ផស្សាទីនំ បញ្ចន្នំ, ឥតរេ ឆន្នម្បិ យោជេតព្ពា។ ផុសនញ្ច ផស្សស្ស សភាវោ, សង្ឃដ្ដនំ រសោ, ឥតរេ ឧបដ្ឋានាការា។ **អារម្មណរសានុភវនង្គោ** រសវសេន វុត្តោ, **វេទយិតង្គោ** លក្ខណវសេន។ សុខទុក្ខមជ្ឈត្តភាវា យថាក្កមំ តិស្សន្នំ វេទនានំ សភាវវសេន វុត្តា។ អត្តា វេទយតីតិ អភិនិវេសស្ស ពលវតាយ **និជ្ជីវង្គោ** វេទនាយ គម្ភីរោ។ និជ្ជីវាយ វា វេទនាយ វេទយិតំ និជ្ជីវវេទយិតំ, និជ្ជីវវេទយិតមេវ អង្គោ **និជ្ជីវវេទយិតង្គោ**។ សប្បីតិកតណ្ហាយ **អភិនន្ទិតង្គោ**, ពលវតរតណ្ហាយ គិលិត្វា បរិនិដ្ឋាបនំ **អជ្ឈោសានង្គោ**។ ឥតរោ សាធារណវសេន វេទិតព្ពោ។ **អាទានគ្គហណាភិនិវេសង្គា** ចតុន្នម្បិ ឧបាទានានំ សមានា, **បរាមាសង្គោ** វុត្តោ ទិដ្ឋុបាទានាទីនមេវ, តថា **ទុរតិក្កមង្គោ**។ “ទិដ្ឋិកន្តារោ”តិ (ធ. ស. ៣៩២) ហិ វចនតោ ទិដ្ឋីនំ ទុរតិក្កមតា, ទឡ្ហគ្គហណត្តា វា ចតុន្នម្បិ **ទុរតិក្កមង្គោ** យោជេតព្ពោ។ ទុរតិក្កមតាយបិ ហិ តណ្ហាយ **សមុទ្ទង្គោ** វុត្តោ។ **យោនិគតិឋិតិនិវាសេសុខិបន**ន្តិ សមាសេ ភុម្មវចនស្ស អលោបោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវញ្ហិ តេន អាយូហនាភិសង្ខរណបទានំ សមាសោ ហោតិ។ ជរាមរណង្គំ មរណប្បធានន្តិ មរណង្គា ឯវ **ខយាទយោ** គម្ភីរាតិ ទស្សិតា។ នវនវានញ្ហិ ខយេន ខណ្ឌិច្ចាទិបរិបក្កប្បវត្តិ ជរាតិ, ខយង្គោ វា ជរាយ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ នវភាវាបគមោ ហិ ខយោតិ វត្តុំ យុត្តោតិ។ **វិបរិណាមង្គោ** ទ្វិន្នម្បិ។ សន្តតិវសេន វា ជរាយ ខយវយភាវោ, សម្មុតិខណិកវសេន មរណស្ស ភេទវិបរិណាមតា យោជេតព្ពា។

៦៦០. **អត្ថនយា**តិ អត្ថានំ នយា, អវិជ្ជាទិអត្ថេហិ ឯកត្តាទី សកេន ភាវេន នយន្តិ គមេន្តីតិ ឯកត្តាទយោ, តេសំ នយាតិ វុត្តា។ នីយន្តីតិ ហិ នយាតិ។ អត្ថា ឯវ វា ឯកត្តាទិភាវេន នីយមានា ញាយមានា **អត្ថនយា**តិ វុត្តា។ នីយន្តិ ឯតេហីតិ វា នយា, ឯកត្តាទីហិ ច អត្ថា “ឯក”ន្តិអាទិនា នីយន្តិ, តស្មា ឯកត្តាទយោ អត្ថានំ នយាតិ **អត្ថនយា**។

អង្កុរាទិភាវេនាតិ អង្កុរបត្តនាឡខន្ធសាខាបល្លវបលាសាទិភាវេន បវត្តមានេ អវយវេ ឯកជ្ឈំ គហេត្វា សន្តានានុបច្ឆេទេន ពីជំ រុក្ខភាវំ បត្តំ រុក្ខភាវេន បវត្តំ តញ្ច ឯកត្តេន វុច្ចតីតិ **សន្តានានុបច្ឆេទោ** យថា ឯកត្តំ, ឯវំ តថាបិ អវិជ្ជាសង្ខារាទិហេតុហេតុសមុប្បន្នានំ សន្តានានុបច្ឆេទោ ឯកសន្តតិបតិតតា **ឯកត្តនយោ**តិ ទស្សេតិ។ “**ហេតុផលសម្ពន្ធេនា**”តិ ឯតេន សន្តានានុបច្ឆេទំ វិភាវេតិ។ សតិបិ ហិ ហេតុផលានំ បរមត្ថតោ ភេទេ ហេតុភាវេន, ផលភាវេន ច តេសំ សម្ពន្ធភាវោយេវេត្ថ **សន្តានានុបច្ឆេទោ,** យតោ យស្មិំ សន្តានេ កម្មំ និព្ពត្តំ, តត្ថេវ ផលុប្បត្តីតិ កតស្ស វិនាសោ, អកតស្ស អព្ភាគមោ ច នត្ថីតិ។ **ឯកត្តគ្គហណតោ**តិ ហេតុផលានំ ភេទំ អនុបធារេត្វា ហេតុំ, ផលញ្ច អភិន្នំ កត្វា ឧភិន្នំ ឯកភាវស្ស អភេទស្ស គហណេន។ “តទេវ វិញ្ញាណំ សន្ធាវតិ សំសរតី”តិអាទិនា **សស្សតទិដ្ឋិំ ឧបាទិយតិ**។

លក្ខណវវត្ថានន្តិ សភាវវវត្ថានំ ហេតុនោ, ផលស្ស ច ភិន្នសភាវតាវពោធោ។ **ភិន្នសន្តានស្សេវា**តិ សម្ពន្ធរហិតស្ស នានត្តស្ស គហណតោ អញ្ញោ មតោ, អញ្ញោ ជាតោ, តស្មា “សត្តន្តរេ ឧច្ឆិន្នោ, សត្តន្តរេ ឧប្បន្នោ”តិ គណ្ហន្តោ **ឧច្ឆេទទិដ្ឋិំ ឧបាទិយតិ**។

អម្ហេហិ ឧប្បាទេតព្ពន្តិ អានេត្វា សម្ពន្ធោ។ **ព្យាបារាភាវោ** អនភិសន្ធិតាយ អព្យាវដតា។ **សម្មា បស្សន្តោ**តិ “និរីហា និជ្ជីវា ធម្មមត្តា”តិ បស្សន្តោ។ សភាវោ ឯវ និយមោ **សភាវនិយមោ** “សសម្ភារគ្គិនោ ឧទ្ធមុខតា, សសម្ភារវាយុនោ តិរិយគមន”ន្តិ ឯវមាទិ វិយ។ តេន សិទ្ធោ យថាសកំ បច្ចយុប្បន្នស្ស **ហេតុភាវោ**។ “កស្សចិ កត្តុនោ អភាវា ន កាចិ កិរិយា ផលបពន្ធិនី”តិ **អកិរិយទិដ្ឋិំ ឧបាទិយតិ**។

“ខីរតោ ទធិ, ន ឧទកតោ, តិលតោ តេលំ, ន វាលិកតោ”តិ សព្ពតោ សព្ពសម្ភវាភាវទស្សនេន **អហេតុកទិដ្ឋិំ** ហេតុអនុរូបមេវ ផលំ បស្សន្តោ **អកិរិយទិដ្ឋិំ បជហតិ។ យតោ កុតោចី**តិ យទិ អញ្ញស្មា អញ្ញស្ស ឧប្បត្តិ សិយា, វាលិកតោ តេលស្ស, ឧច្ឆុតោ ខីរស្ស កស្មា ឧប្បត្តិ ន សិយា, តស្មា ន កោចិ កស្សចិ ហេតុ អត្ថីតិ **អហេតុកទិដ្ឋិំ,** អវិជ្ជមានេបិ ហេតុម្ហិ និយតតាយ តិលគាវីសុក្កសោណិតាទីហិ តេលខីរសរីរាទីនិ បវត្តន្តីតិ **និយតិវាទញ្ច ឧបាទិយតី**តិ វិញ្ញាតព្ពំ យថារហំ។

៦៦១. កស្មា? យស្មា ឥទញ្ហិ ភវចក្កំ អបទាលេត្វា សំសារភយមតីតោ ន កោចិ សុបិនន្តរេបិ អត្ថីតិ សម្ពន្ធោ។ **អគាធំ** អប្បតិដ្ឋំ **ទុរតិយានំ** ទុរតិក្កមំ។ **អសនិវិចក្កមិវា**តិ អសនិមណ្ឌលមិវ។ តញ្ហិ និម្មថនមេវ, នានិម្មថនំ បវត្តតិ, ឯវំ ភវចក្កម្បិ ឯកន្តទុក្ខុប្បាទនតោវ “**និច្ចនិម្មថន**”ន្តិ វុត្តំ។

ញាណាសិនា អបទាលេត្វា សំសារភយមតីតោ នត្ថីតិ ឯតស្ស សាធកសុត្តំ ទស្សេន្តោ “**វុត្តម្បិ ចេត**”ន្តិអាទិមាហ។ តន្តូនំ អាកុលកំ តន្តាកុលកំ, តន្តាកុលកមិវ ជាតា **តន្តាកុលកជាតា,** កិលេសកម្មវិបាកេហិ អតិវិយ ជដិតាតិ អត្ថោ។ កុលិយា សកុណិយា នីឌំ កុលិកំ, តំ វិយ ជាតា **កុលិកុណ្ឌិកជាតា**។ មុញ្ជំ វិយ, បព្ពជា វិយ ច ភូតា ជាតា **មុញ្ជបព្ពជភូតា**។ តទុភយំ កិរ តិណំ អាកុលំ ជដិតំ ហុត្វា វឌ្ឍតិ។ វឌ្ឍិយា អភាវតោ **អបាយំ,** ទុក្ខគតិភាវតោ **ទុគ្គតិំ,** សុខសមុស្សយតោ វិនិបតិតត្តា **វិនិបាតញ្ច,** ចតុព្ពិធំ អបាយំ “ខន្ធានញ្ច បដិបាដី”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៦១៩; ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៩៥ អាបសាទនាវណ្ណនា; សំ. និ. អដ្ឋ. ២.២.៦០; អ. និ. អដ្ឋ. ២.៤.១៩៩; វិភ. អដ្ឋ. ២២៦ សង្ខារបទនិទ្ទេស; ធ. ស. អដ្ឋ. និទានកថា; សុ. និ. អដ្ឋ. ២.៥២៣; ឧទា. អដ្ឋ. ៣៩; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ១៤, ៥៨; ថេរគា. អដ្ឋ. ១.៦៧, ៩៩; បដិ. ម. អដ្ឋ. ២.១.១១៧; ចូឡនិ. អដ្ឋ. ៦; ពុ. វំ. អដ្ឋ. ២.៥៨) វុត្តំ **សំសារញ្ច នាតិវត្តតិ**។ សំសារោ ឯវ វា សព្ពោ ឥធ វឌ្ឍិអបគមាទិអត្ថេហិ អបាយាទិនាមកោ វុត្តោ កេវលំ ទុក្ខក្ខន្ធភាវតោ។

បញ្ញាភូមិនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ សត្តរសមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

១៨. ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិនិទ្ទេសវណ្ណនា

នាមរូបបរិគ្គហកថាវណ្ណនា

៦៦២. យា វិសុទ្ធិយោ សម្បាទេតព្ពាតិ សម្ពន្ធោ។ **ឥមេសុ** យថាវិចារិតេសុ ខន្ធាទីសុ វិបស្សនាយ **ភូមិភូតេសុ ធម្មេសុ**។ គន្ថស្ស ឧគ្គណ្ហនំ វាចុគ្គតករណំ **ឧគ្គហោ**, បរិតោ សព្ពថាបិ អត្ថស្ស ញាតុមិច្ឆា **បរិបុច្ឆា**, សវនុបបរិក្ខាទិវសេន តទត្ថស្ស មនសិការវិធិ, តទុភយវសេន យស្មា តត្ថបិ ញាណំ ស្វាសេវិតំ ហោតិ, តស្មា វុត្តំ “**ឧគ្គហបរិបុច្ឆាវសេន ញាណបរិចយំ កត្វា**”តិ, ខន្ធាទីសុ សុតមយំ ញាណំ ឧប្បាទេត្វាតិ អត្ថោ។ **វិត្ថារិតមេវ**, តស្មា តត្ថ វិត្ថារិតនយានុសារេន សីលវិសុទ្ធិ សម្បាទេតព្ពាតិ អធិប្បាយោ។ ឧបចារសមាធិបិ អប្បនាសមាធិ វិយ វិបស្សនាយ អធិដ្ឋានភាវតោ ចិត្តវិសុទ្ធិយេវាតិ អាហ “**សឧបចារា**”តិ។ **វេទិតព្ពា**តិ អត្តនោ សន្តានេ និព្ពត្តនវសេនេវ វេទិតព្ពា។ ឯវញ្ហិ តា បច្ចក្ខតោ វិទិតា នាម ហោន្តិ, តស្មា វេទិតព្ពា សម្បាទេតព្ពាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **វេទិតព្ពា**តិ វា សមាបត្តិសុខាធិគមវសេន អនុភវិតព្ពាតិ អត្ថោ។ ន ហិ កេវលេន ជាននមត្តេន ចិត្តវិសុទ្ធិយំ បតិដ្ឋិតោ នាម ហោតិ, ន ច តត្ថ អបតិដ្ឋាយ ឧបរិវិសុទ្ធី សម្បាទេតុំ សក្កាតិ។

នាមរូបានំ យាថាវទស្សនន្តិ នាមស្ស, រូបស្ស ច វិភជ្ជ យថាភូតសភាវទស្សនំ។ នាមគ្គហណេន ចេតនាទីនំ ចតុន្នំ តេភូមកានំ ខន្ធានំ គហណំ, ន “វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូប”ន្តិ ឯត្ថ វិយ វិញ្ញាណំ វិនា, នាបិ “នាមញ្ច រូបញ្ច”តិ (ទី. និ. ៣.៣០៤, ៣៥២; ធ. ស. ទុកមាតិកា ១០៩) ឯត្ថ វិយ សនិព្ពានេហិ លោកុត្តរក្ខន្ធេហិ សទ្ធិន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

៦៦៣. យាតិ បជ្ជតិ ឯតេនាតិ យានំ, សមថោវ យានំ សមថយានំ, តំ ឯតស្ស អត្ថីតិ សមថយានិកោ។ ឈានេ, ឈានូបចារេ វា បតិដ្ឋាយ វិបស្សនំ អនុយុញ្ជន្តស្សេតំ នាមំ, តេន **សមថយានិកេន** ។ “**បបេត្វា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតន**”ន្តិ ឥទំ ភវគ្គជ្ឈានំ អាទិកម្មិកស្ស ទុប្បរិគ្គហតាយ វុត្តំ។ **លក្ខណរសាទិវសេន បរិគ្គហេតព្ពា** ញាណេន បរិច្ឆិជ្ជ គហេតព្ពា, បរិគ្គហវិធិ បន **ខន្ធនិទ្ទេសេ** (វិសុទ្ធិ. ២.៤២១ អាទយោ) វុត្តា ឯវាតិ អធិប្បាយោ។ អារម្មណាភិមុខនមនំ អារម្មណេន វិនា អប្បវត្តិ, តេន នមនដ្ឋេន, នាមករណដ្ឋេន វា។ វេទនាទយោ ហិ អរូបធម្មា សព្ពទាបិ ច ផស្សាទិនាមកត្តា បថវីអាទយោ វិយ កេសកុម្ភាទិនាមន្តរានាបជ្ជនតោ អត្តនាវ កតនាមតាយ នាមករណដ្ឋេន “**នាម**”ន្តិ វុច្ចន្តិ។ អថ វា អធិវចនសម្ផស្សោ វិយ អធិវចនំ នាមំ អន្តរេន អនុបចិតសម្ភារានំ គហណំ ន គច្ឆន្តីតិ នាមាយត្តគ្គហណតាយ វេទនាទយោ “**នាម**”ន្តិ វុច្ចន្តិ, រូបំ បន វិនាបិ នាមសវនំ អត្តនោ រុប្បនសភាវេនេវ គហណំ គច្ឆតិ។ **វវត្ថបេតព្ព**ន្តិ អសង្ករតោ ឋបេតព្ពំ, អញ្ញមញ្ញំ, រូបេន ច អមិស្សិតំ កត្វា ចិត្តេ ឋបេតព្ពន្តិ អត្ថោ។

នាមរូបបរិគ្គហោ ច នាម យាវទេវ តស្ស បដិនិស្សជ្ជនត្ថន្តិ តទនុរូបមេវ និទស្សនំ ទស្សេន្តោ “**យថា នាមា**”តិអាទិមាហ។ **រុប្បនតោ**តិ ឯត្ថ រុប្បនដ្ឋោ “សីតាទិវិរោធិបច្ចយសន្និបាតេ វិសទិសុប្បត្តី”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. មហាដី. ២.៤៣២) **ខន្ធនិទ្ទេសវណ្ណនាយំ** វុត្តោយេវ។ ឯវំ វិសុំ នាមបរិគ្គហំ, រូបបរិគ្គហញ្ច ទស្សេត្វា ឥទានិ ឯកជ្ឈំ នាមរូបបរិគ្គហំ ទស្សេតុំ “**តតោ នមនលក្ខណ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

៦៦៤. ឥតិ អរូបមុខេន វិបស្សនាភិនិវេសំ ទស្សេត្វា ឥទានិ រូបមុខេន តំ ទស្សេន្តោ “**សុទ្ធវិបស្សនាយានិកោ បនា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ សមថយានិកស្ស សមថមុខេន វិបស្សនាភិនិវេសោ, វិបស្សនាយានិកស្ស បន សមថំ អនិស្សាយាតិ អាហ “**សុទ្ធវិបស្សនាយានិកោ**”តិ, សមថភាវនាយ អមិស្សិតវិបស្សនាយានវាតិ អត្ថោ។ **អយមេវ វា សមថយានិកោ**តិ យថាវុត្តោ សមថយានិកោ ឯវ វា។ តេន សមថយានិកស្សាបិ រូបមុខេន វិបស្សនាភិនិវេសោ លព្ភតិ, ន អរូបមុខេនេវាតិ ទស្សេតិ។ **តេសំ តេសំ ធាតុបរិគ្គហមុខាន**ន្តិ “យំ ថទ្ធលក្ខណំ, អយំ បថវីធាតូ”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ១.៣០៨) សង្ខេបមនសិការាទិវសេន វុត្តេសុ តេរសសុ ធាតុបរិគ្គហមុខេសុ។ កម្មសមុដ្ឋានោ នាម កេសោ ចម្មព្ភន្តរគតោ។ **តត្ថេវា**តិ តស្មិំយេវ កម្មសមុដ្ឋានេ កេសេ។ កាយប្បសាទស្ស វិយ ភាវស្សាបិ សកលសរីរព្យាបិតាយ “**ភាវស្ស អត្ថិតាយា**”តិ វុត្តំ។ បុន **តត្ថេវា**តិ តស្មិំយេវ កេសសញ្ញិតេ រូបសមុទាយេ។ **អបរានិបី**តិ បុព្ពេ វុត្តានិ កម្មសមុដ្ឋានានិ វីសតិ, ឥមានិ អាហារសមុដ្ឋានាទីនិ ចតុវីសតិ រូបានីតិ សព្ពានិបិ **ចតុចត្តាលីស**, តញ្ច ខោ តត្ថ លព្ភមានសន្តតិសីសសាមញ្ញេន វេទិតព្ពំ។ “**ចតុចត្តាលីសា**”តិ ច ឥទំ សទ្ទស្ស អនិយតត្តា វុត្តំ។ ន ហិ សព្ពកាលំ ឧតុចិត្តតោ រូបំ ឧប្បជ្ជន្តំ សសទ្ទមេវ ឧប្បជ្ជតីតិ។ **ឯវ**ន្តិ យថា កេសេ, ឯវំ លោមាទីសុ ចតុសមុដ្ឋានិកេសុ។ **ចតុវីសតិកោដ្ឋាសេសូ**តិ ទ្វត្តិំសាយ កោដ្ឋាសេសុ វក្ខមានេ អដ្ឋ កោដ្ឋាសេ អបនេត្វា ចតុវីសតិកោដ្ឋាសេសុ។ សេទាទីនំ អាតបូបតាបាទិនា, ចិត្តវិការេន ច ឧប្បជ្ជនតោ តេ **ឧតុចិត្តសមុដ្ឋានា** វុត្តា។

ទ្វត្តឹសកោដ្ឋាសគតេសុ រូបេសុ បាកដេសុ ជាតេសុ តទញ្ញានិបិ បាកដានិ ហោន្តីតិ តានិបិ ទស្សេតុំ “**អបរេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អបរេ ទស អាការា**តិ តេជោវាយោកោដ្ឋាសវសេន អបរេ ទស អាការា។ **កម្មជេ**តិ ភូតកថនំ, ន វិសេសនំ អសិតាទិបរិបាចកស្ស តេជស្ស អកម្មជស្ស អភាវតោ។ **តថា ចិត្តជេ**តិ ច ឯកន្តចិត្តសមុដ្ឋានត្តា អស្សាសបស្សាសានន្តិ កេចិ, តំ ន, អចិត្តជសន្តានេ បវត្តានំ ឧតុជភាវតោ។ អព្ភន្តរដ្ឋា ឯវ ហិ តេ ចិត្តជា, ន ពហិទ្ធា, តស្មា តត្ថ “**ចិត្តជេ**”តិ ឥទំ វិសេសនមេវ, អយញ្ហ អត្ថោ ហេដ្ឋា អានាបានកថាយំ វុត្តោយេវ។ **សេសេសូ**តិ សន្តប្បនាទិវសេន ចេវ ឧទ្ធង្គមាទិវសេន ច បវត្តេសុ តេជោវាយោកោដ្ឋាសេសុ។

ចក្ខុទសកាទីសុ បធានរូបំ ចក្ខាទយោតិ តេសុ លព្ភមានំ វត្ថុទ្វារភាវំ អវយវកិច្ចំ សមុទាយេ អារោបេត្វា វុត្តំ “**វត្ថុទ្វារវសេន បញ្ច ចក្ខុទសកាទយោ**”តិ។ វត្ថុវសេន ហទយវត្ថុទសកញ្ចាតិ យោជេតព្ពំ, ឯកយោគនិទ្ទិដ្ឋានម្បិ ឯកទេសោ អនុវត្តតីតិ។ **សព្ពានិបី**តិ យថាវុត្តគណនាយំ ចតុន្នវុតិចតុសតាធិកានិ សហស្សរូបរូបានិ។ កោដ្ឋាសាវយវានំ បន តទវយវកលាបានញ្ច ភេទេ គយ្ហមានេ អតិវិយ តតោ ពហុតរោ រូបភេទោ ហោតិ, សោ បន ភេទោ ឥធ អាទិកម្មិកស្ស ទុប្បរិគ្គហោតិ ន គហេតព្ពោ។

កាមំ វត្ថុវសេនាបិ អរូបធម្មា បាកដា ហោន្តិ, ទ្វារវសេន បន បរិគ្គហោ អនាកុលោតិ កត្វា វុត្តំ “**ទ្វារវសេន អរូបធម្មា បាកដា ហោន្តី**”តិ ។ សព្ពសង្គាហិកវសេន “**ឯកាសីតិ លោកិយចិត្តានី**”តិ វុត្តំ, លាភិនោ ឯវ បន មហគ្គតចិត្តានិ សុបាកដានិ ហោន្តិ។ **អវិសេសេនា**តិ សាធារណតោ។ ផស្សាទយោ ហិ សត្ត ចេតសិកា ចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិបិ ឧប្បជ្ជនតោ សព្ពចិត្តុប្បាទសាធារណា។ **សព្ពេបិ តេ**តិ ឯកាសីតិ លោកិយចិត្តានិ, តំសម្បយុត្តផស្សាទយោតិ សព្ពេបិ តេ អរូបធម្មេ។ អារម្មណាទិវិភាគេន បន ចិត្តុប្បាទភេទេ គយ្ហមានេ តតោ ពហុតរោ ឯវ ហោតិ, សោ បន ឥធ នាធិប្បេតោ។

៦៦៥. អស្ស ចក្ខុបសាទស្ស និស្សយភូតា បន ចតស្សោ ធាតុយោតិ សម្ពន្ធោ។ សហជាតរូបានិ តស្ស ចក្ខុបសាទស្ស ឥច្ចេវ សម្ពន្ធោ។ **តត្ថេវា**តិ តស្មីយេវ សសម្ភារចក្ខុបទេសេ។ **អនុបាទិន្នរូបានី**តិ បុព្ពេ វុត្តរូបានំ ឧបាទិន្នរូបត្តា វុត្តំ, អកម្មជរូបានីតិ អត្ថោ។ **សេសានី**តិ បឋមំ ចក្ខុនោ វុត្តត្តា តតោ សេសានិ, តេន បន សទ្ធិំ ចតុបញ្ញាស រូបានិ ហោន្តិ។ ចក្ខុទសកាទីសុ ឯកស្សបិ អគ្គហេតព្ពតោ “**អវសេសានិ តេចត្តាលីស រូបានី**”តិ វុត្តំ។ សទ្ទស្ស អនិយតត្តា តំ អគ្គហេត្វា “តេចត្តាលីស រូបានី”តិ វត្វា បុន ឧតុចិត្តសមុដ្ឋានេ ទ្វេ សទ្ទេ គហេត្វា “**បញ្ចចត្តាលីសា**”តិ កេចិវាទោ ទស្សិតោ។

អវសេសរូបានីតិ “ទស ធាតុយោ”តិ វុត្តេ ទ្វាទស រូបធម្មេ ឋបេត្វា អវសេសានិ ឆ និប្ផន្នរូបានិ។ រូបរូបានេវ ហិ ឥធ បរិគ្គយ្ហន្តិ, ន រូបបរិច្ឆេទវិការលក្ខណានិ។ ចក្ខុសន្និស្សយរូបារម្មណភាវសាមញ្ញេន, ចិត្តភាវសាមញ្ញេន ច កុសលាកុសលវិបាកតាយ ទុវិធម្បិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ចិត្តន្វេវ វុត្តំ។ **ឯវ**ន្តិ ឥមិនា “ចក្ខុំ និស្សាយា”តិអាទិនា វុត្តំ, អវុត្តញ្ច “សោតំ និស្សាយា”តិអាទិកំ សង្គណ្ហាតិ។ **មនោវិញ្ញាណធាតូ**តិ ឯត្ថបិ “ឯកា”តិ បទំ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ “ឯកា មនោវិញ្ញាណធាតូ”តិ។ អឌ្ឍេន ឯកាទស **អឌ្ឍេកាទស**, អឌ្ឍំ វា ឯកាទសមំ ឯតាសន្តិ **អឌ្ឍេកាទស។ អឌ្ឍដ្ឋមា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។

៦៦៦. ចក្ខុធាតុយំ វុត្តនយេនេវាតិ “យំ លោកោ សេតកណ្ហមណ្ឌលវិចិត្ត”ន្តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៦៦៥) វុត្តនយេន។

៦៦៧. ឥធ ភិក្ខុ ឥមស្មិំ សរីរេតិ អជ្ឈត្តំ វិបស្សនាភិនិវេសទស្សនវសេន វុត្តំ។ តេនេវ ហិ ឯកស្សេវ ភាវស្ស គហិតត្តា “**សត្តរស រូបានិ សម្មសនុបគានី**”តិ អាហ។ សម្មសិតុំ សក្កុណេយ្យានិ សម្មសនំ ឧបគច្ឆន្តីតិ **សម្មសនុបគានិ**, សម្មសនីយានីតិ អត្ថោ។ **អាការ**-គ្គហណេន វិញ្ញត្តិទ្វយំ វុត្តំ, **វិការ**-គ្គហណេន លហុតាទិត្តយំ, ឥតរេន អាកាសធាតូតិ វទន្តិ។ **អាការ**-គ្គហណេន បន វិញ្ញត្តិទ្វយេន សទ្ធិំ លក្ខណរូបមាហ។ តម្បិ ហិ រូបានំ ឧប្បជ្ជនាទិអាការមត្តន្តិ។ **អន្តរបរិច្ឆេទោ**តិ តំតំកលាបានំ អសង្ករការណតាយ អន្តរភូតោ បរិច្ឆេទោ ។ យទិ ន សម្មសនុបគានិ, អាការាទិមត្តានិ ច, កថំ រូបានីតិ អាហ “**អបិច ខោ**”តិអាទិ។

៦៦៨. ឯវំ ទ្វាចត្តាលីសាយ កោដ្ឋាសានំ វសេន វិត្ថារតោ រូបបរិគ្គហំ តទនុសារេន វិត្ថារតោ ឯវ នាមបរិគ្គហំ វិភាវេត្វា តតោ សំខិត្តសំខិត្តតរសំខិត្តតមវសេន, អដ្ឋារសធាតុវសេន, ទ្វាទសាយតនវសេន, បញ្ចក្ខន្ធវសេន ច រូបារូបបរិគ្គហំ ទស្សេត្វា អតិសំខិត្តនយេនាបិ ទស្សេតុំ “**យំ កិញ្ចិ រូប**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

យថា ច ធាតុអាទិវសេន, ឯវំ ឥន្ទ្រិយសច្ចបដិច្ចសមុប្បាទវសេនបិ រូបារូបបរិគ្គហោ វេទិតព្ពោ។ កថំ? ឥន្ទ្រិយវសេន តាវ ចក្ខាទីនិ បញ្ច, ឥត្ថិបុរិសិន្ទ្រិយានិ ចាតិ សត្ត ឥន្ទ្រិយានិ រូបំ, មនិន្ទ្រិយំ, បញ្ច វេទនិន្ទ្រិយានិ,

សទ្ធាទីនិ បញ្ច ចាតិ ឯកាទស នាមំ, ជីវិតិន្ទ្រិយំ នាមញ្ច រូបញ្ច, បច្ឆិមានិ តីណិ ឥជ អនធិប្បេតានិ លោកុត្តរត្តា។ ទុក្ខសច្ចំ នាមញ្ច រូបញ្ច, សមុទយសច្ចំ នាមំ, ឥតរានិ ឥជ នាធិប្បេតានិ លោកុត្តរត្តា។ បច្ចយាការេ អាទិតោ តីណិ អង្គានិ នាមំ, ចតុត្ថបញ្ចមានិ នាមញ្ច រូបញ្ច, ឆដ្ឋសត្តមអដ្ឋមនវមានិ នាមំ, ទសមំ នាមញ្ចេវ នាមរូបញ្ច, បច្ឆិមានិ ទ្វេ បច្ចេកំ នាមញ្ច រូបញ្ចាតិ ឯវំ តត្ថ តត្ថ វុត្តនយានុសារេន ឥន្ទ្រិយសច្ចបច្ចយាការវសេនបិ នាមរូបបរិគ្គហោ កាតព្ពោ។ ឯវំ បន នាមរូបបរិគ្គហស្ស វិភាគេន កថនេ បយោជនំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។

៦៦៩. កាមំ វេទនាទីសុ អរូបធម្មេសុ ន ឧត្តរុត្តរា វិយ បុរិមបុរិមា សុខុមា, តថាបិ សង្ឃដ្ដនេន វិការអាបជ្ជនកេ រូបធម្មេ ឧបាទាយ សព្ពេបិ តេ សុខុមា ឯវាតិ អាហ “**សុខុមត្តា អរូបំ ន ឧបដ្ឋាតី**”តិ។ **សម្មសិតព្ពន្តិ** សម្មទេវ លក្ខណាទិតោ វីមំសិតព្ពំ។ **មនសិកាតព្ពន្តិ** តថា ចិត្តេ ឋបេតព្ពំ។ **បរិគ្គហេតព្ពន្តិ** បរិច្ឆេទការិកាយ បញ្ញាយ បរិច្ឆិជ្ជ គហេតព្ពំ។ **វវត្ថបេតព្ពន្តិ** អញ្ញមញ្ញំ អសង្ករតោ វិនិច្ឆិតព្ពំ។ **អស្សាតិ** យោគិនោ ។ **សុវិក្ខាលិតន្តិ** សុវិសោធិតំ។ អាទិកម្មិកស្ស ហិ កម្មដ្ឋានំ បរិគ្គណ្ហន្តស្ស យាវ ធម្មា សុបរិព្យត្តំ ន ឧបតិដ្ឋន្តិ, តាវ តេ តប្បដិច្ឆាទកសម្មោហពលេន អភិភូតា អវិសុទ្ធា នាម ហោន្តិ, អសង្ករតោ ឧបដ្ឋានាភាវតោ អញ្ញមញ្ញញ្ច ជដិតា។ យទា បន សម្មសនាទិវិធិនា តំ វិភូតំ ហោតិ, តទា តេ សុវិក្ខាលិតា, និជ្ជដា ច នាម ហោន្តិ។ តេនាហ “**យថា យថា ហី**”តិអាទិ។ អាទិកម្មិកស្ស អរូបធម្មា យេភុយ្យេន រូបធម្មេ អារព្ភ បវត្តនាការេន គហណំ គច្ឆន្តីតិ កត្វា វុត្តំ “**តទារម្មណា អរូបធម្មា**”តិ។ តេនេវ ហិ ហេដ្ឋា “តស្សេវំ បរិគ្គហិតរូបស្ស ទ្វារវសេន អរូបធម្មា បាកដា ហោន្តី”តិ វុត្តំ, ន វត្ថុវសេនាតិ។

ឥទានិ រូបបរិគ្គហោ អរូបបរិគ្គហស្ស ឧបាយោ, ឧបត្ថម្ភោ ចាតិ យថាវុត្តមត្ថំ ឧបមាហិ បកាសេតុំ “**យថា ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **មុខនិមិត្តន្តិ** មុខស្ស បដិពិម្ពំ។ តត្រិទំ ឧបមាសំសន្ទនំ – ចក្ខុមា បុរិសោ វិយ យោគាវចរោ, តស្ស ចក្ខុ វិយ យោគិនោ កម្មដ្ឋានបរិគ្គាហកញាណំ, អាទាសំ វិយ រូបបរិគ្គហោ, មុខនិមិត្តំ វិយ អរូបបរិគ្គហោ, អាទាសស្ស អបរិសុទ្ធកាលោ វិយ រូបបរិគ្គហស្ស អវិក្ខាលិតកាលោ, តទា មុខនិមិត្តស្ស អបញ្ញាយនំ វិយ រូបបរិគ្គហស្ស អវិសុទ្ធតាយ អរូបធម្មានំ អនុបដ្ឋានំ, អាទាសស្ស បុនប្បុនំ បរិមជ្ជនំ វិយ រូបបរិគ្គហស្ស បុនប្បុនំ វិសោធនំ, សុបរិមជ្ជិតេ អាទាសេ សុព្យត្តំ មុខនិមិត្តស្ស បញ្ញាយនំ វិយ សុវិក្ខាលិតេ និជ្ជដេ រូបបរិគ្គហេ អរូបធម្មានំ សុដ្ឋុ ឧបដ្ឋានន្តិ។ ឥមិនា នយេន **តេលត្ថិកោបមា**ទីសុបិ យថារហំ ឧបមាសំសន្ទនំ វេទិតព្ពំ។ **តិលបិដ្ឋន្តិ** តិលចុណ្ណំ។ **កតកដ្ឋិន្តិ** កតកពីជំ។ **កលលកទ្ទមន្តិ** តនុកទ្ទមំ។

តប្បច្ចនីកកិលេសាតិ តស្ស អរូបធម្មបរិគ្គាហកញាណស្ស វិពន្ធភាវេន បដិបក្ខភូតា សម្មោហាទិកិលេសា។ **ឧច្ឆុ**អាទិឧបមាសុ ឥទំ មុខមត្តស្ស ទស្សនំ – យថា ឧច្ឆុរសំ គហេតុកាមោ ឧច្ឆូនិ ឧច្ឆុយន្តេ បក្ខិបិត្វា ឯកវារំ ទ្វិវារំ យន្តក្កមនមត្តេន ឧច្ឆុរសេ អនិក្ខមន្តេ ន ឧច្ឆូនិ ឆឌ្ឌេត្វា គច្ឆតិ, យថា វា ចោរេ គហេត្វា តេហិ កតកម្មំ ជានិតុកាមោ ទ្វត្តិប្បហារមត្តេន តេសុ តមត្ថំ អកថេន្តេសុ ន តេ មុញ្ចតិ, យថា វា បន គោទម្មកោ គោណំ ទមេតុកាមោ ធុរេ តំ យោជេត្វា ឯកវារំ ទ្វិវារំ តស្មឹ បថេន អគច្ឆន្តេ ន វិស្សជ្ជេតិ, យថា ច ទធឹ មន្ថេត្វា នវនីតំ គហេតុកាមោ ទធិកលសិយំ មន្ថំ បក្ខិបិត្វា សកឹ, ទ្វិក្ខត្តុំ វា មន្ថស្ស ភមនមត្តេន នវនីតេ អនុប្បជ្ជន្តេ ន ទធឹ ឆឌ្ឌេតិ, យថា វា បន មច្ឆេ បចិត្វា ខាទិតុកាមោ ឯកវារំ ទ្វិវារំ អគ្គិទានមត្តេន មច្ឆេសុ អបច្ចន្តេសុ ន តេ ឆឌ្ឌេតិ។ “អថ ខោ នំ បុនប្បុនំ បរិមជ្ជតី”តិ ឯត្ថ វុត្តនយានុសារេន “អថ ខោ នំ ឧច្ឆុយន្តេ បុនប្បុនំ ឧប្បីឡេតី”តិអាទិនា សព្ពត្ថ ឧបមត្ថោ យោជេតព្ពោ។

អរូបធម្មានំ ឧបដ្ឋានាការកថាវណ្ណនា

៦៧០. អាភិវិយន្តិ អភិមុខា ហោន្តិ ឯតេហីតិ អាការា, អរូបធម្មានំ ឧបដ្ឋានស្ស មុខភូតា ផុសនានុភវនវិជាននប្បការាតិ អាហ “**អរូបធម្មា តីហិ អាការេហិ ឧបដ្ឋហន្តី**”តិអាទិ។ អារម្មណេ បវត្តមានេសុ ចិត្តចេតសិកេសុ អសតិបិ បុព្ពាបរិយេ ផុសនលក្ខណោ ផស្សោ, តត្ថ សព្ពបឋមំ អភិនិបតន្តោ វិយ ហោតីតិ វុត្តំ “**បឋមាភិនិបាតោ ផស្សោ**”តិ។ តេនស្ស ផុសនាការេន សុបាកដភាវេន ឧបដ្ឋានំ ទស្សេតិ។ ផស្សេ បន ឧបដ្ឋិតេ យស្មឹ អារម្មណេ សោ ផស្សោ, តស្ស អនុភវនលក្ខណា វេទនា, សញ្ជាននលក្ខណា សញ្ញា, អាយូហនលក្ខណា ចេតនា, បដិវិជាននលក្ខណំ វិញ្ញាណន្តិ ឥមេបិ បាកដា ហោន្តីតិ អាហ “**តំសម្បយុត្តា វេទនា**”តិអាទិ។ ឯវំ សលក្ខណសង្ខេបតោ ចតុធាតុវវត្ថានវសេន ផស្សមុខេន អរូបបរិគ្គហំ ទស្សេត្វា ឥទានិ វិត្ថារតោ ចតុធាតុវវត្ថានវសេន តំ ទស្សេតុំ “**តថា កេសេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **កេសេ បឋវីធាតូតិ** កេសសង្ខាតេ បឋវីកោដ្ឋាសេ បឋវីធាតុ។ លក្ខណវិភត្តិតោ ហិ ធាតុវវត្ថានទស្សនមេតំ។

បុនបិ ទ្វិន្នំ ធាតុវវត្ថានានំ វសេន វេទនាមុខេន អរូបបរិគ្គហំ ទស្សេតុំ “**ឯកស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **តស្ស រសានុភវនកវេទនា**តិ ចក្ខុភាវសង្ខាតស្ស ផោដ្ឋព្ពសភាវស្ស អនុភវនវសេន បវត្តវេទនា។

អបរស្សាតិ ឯត្ថាបិ វុត្តនយេនេវ សម្ពន្ធោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ **អារម្មណបដិវិជាននន្តិ** ចក្ខុតាសង្ខាតផោដ្ឋព្ពារម្មណបដិវិជាននំ។ កាយទ្វារាភិនិហតំ, កេវលំ វា មនោទ្វារិកជវនវិញ្ញាណមាហ។ តញ្ហិ “បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា”តិ បដិវិជានាតិ, ឥតរំ បន កក្ខឡលក្ខណបដិវិជាននមត្តមេវាតិ។

ឯតេនេវ ឧបាយេនាតិ យ្វាយំ សលក្ខណសង្ខេបតោ, សលក្ខណវិភត្តិតោ ច ធាតុវវត្ថានវសេន រូបបរិគ្គហំ ទស្សេត្វា តត្ថ បិតស្ស ផស្សាទិមុខេន អរូបបរិគ្គហណូបាយោ ទស្សិតោ, ឯតេនេវ ឧបាយេន។ **កម្មសមុដ្ឋានកេសេ**តិ ចតុសមុដ្ឋានកេសតោ និទ្ធារិតេ កម្មសមុដ្ឋានកេសេ។ **កក្ខឡលក្ខណាតិអាទិនា នយេនា**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ន កេវលំ “បគ្ឃរណលក្ខណា អាបោធាតូ”តិអាទិនា លក្ខណវិសេសេន សទ្ធិំ ធាតុន្តរានិយេវ, អថ ខោ ឯកសមុដ្ឋានាទិភេទានិ កោដ្ឋាសន្តរានិបីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនេវាហ “**ទ្វាចត្តាលីសាយ ធាតុកោដ្ឋាសេសូ**”តិ។ **សព្ពំ នយភេទំ អនុគន្ត្វា**តិ យ្វាយំ ទ្វាចត្តាលីសាយ ធាតុកោដ្ឋាសេសុ បថវីធាតុអាទីនំ លក្ខណាទិតោ វវត្ថាបនវសេន នានាវិធោ រូបបរិគ្គហនយោ វុត្តោ, តំ សព្ពំ នយភេទំ នយវិសេសំ អនុគន្ត្វា, ចក្ខុធាតុអាទីសុ រូបបរិគ្គហមុខេសុ អរូបបរិគ្គហទស្សនវសេន យោជនា កាតព្ពាតិ អធិប្បាយោ។ តត្រិទំ យោជនាមុខមត្តទស្សនំ – ឯកស្ស តាវ “ចក្ខុធាតុ រូបាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណា, ទដ្ឋុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណា វា”តិអាទិនា (ធ. ស. អដ្ឋ. ៦០០) នយេន ធាតុយោ បរិគ្គណ្ហន្តស្ស “បឋមាភិនិបាតោ ផស្សោ, តំសម្បយុត្តា វេទនា”តិ សព្ពំ យោជេតព្ពំ។ តថា “យថាវុត្តលក្ខណាយ ចក្ខុធាតុយា រសានុភវនកវេទនា វេទនាក្ខន្ធោ”តិអាទិ យោជេតព្ពំ។ តថា “យថាវុត្តលក្ខណា ចក្ខុធាតូ”តិ, “អារម្មណបដិវិជាននំ វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ”តិអាទិនា សព្ពំ យោជេតព្ពំ។ អាយតនាទិវសេន រូបបរិគ្គហមុខេសុបិ ឯសេវ នយោ។

៦៧១. យថា នាម ហេដ្ឋិមឈានំ សុភាវិតំ វសីភាវំ បាបិតមេវ ឧបរិឈានស្ស បាទកំ បទដ្ឋានំ ហោតិ, ន បដិលទ្ធមត្តំ, ឯវំ រូបបរិគ្គហោ សុវិសុទ្ធោ និជ្ជដោ និគ្គុម្ពោ ឯវ អរូបបរិគ្គហស្ស បាទកំ បទដ្ឋានំ ហោតិ, ន អវិសុទ្ធោ, តស្មា រូបារូបស្ស ឯកទេសេបិ អនុបដ្ឋិតេ សោ អវិសុទ្ធោ ឯវ នាម ហោតិ, បគេវ ពហូសុ អនុបដ្ឋិតេសូតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**សចេ ហិ**”តិអាទិ។ **បព្ពតេយ្យា គាវី វិយ** ពាលា អព្យត្តា អខេត្តញ្ញូ។

ឧគ្គេនាតិ ឧគ្គគ្គេន។ **សមុគ្គន្តិ** មញ្ជូសាសទិសំ មហាសមុគ្គំ។ អបរិគ្គហិតកម្មដ្ឋានស្ស អវិភត្តំ វិយ ឧបដ្ឋហន្តម្បិ នាមរូបំ វិភត្តសភាវមេវ, តស្ស ច វិភាគោ កម្មដ្ឋានបរិគ្គហេសុ បាកដោ ហោតីតិ ច ទស្សេតុំ សមុគ្គវិវរណំ, យមកតាលកន្ទផាលនញ្ច និទស្សនភាវេន វុត្តំ។ យមកតាលកន្ទញ្ហិ ភិន្នសន្តានម្បិ អភិន្នំ វិយ ឧបដ្ឋាតិ, ឯវំ រូបារូបធម្មាតិ។ **សព្ពេបិ តេភូមកេ ធម្មេ នាមញ្ច រូបញ្ចាតិ ទ្វេធា វវត្ថបេតី**តិ ឯត្ថ កិញ្ចាបិ សព្ព-សទ្ទោ អនវសេសបរិយាទាយកោ, នាមរូបភាវោ បន អញ្ញមញ្ញាវិធុរោតិ ន តទុភយំ សមុទាយវសេន បរិសមាបយេតព្ពំ, តស្មា “យទេត្ថ នមនលក្ខណំ, តំ នាមំ។ យំ រុប្បនលក្ខណំ, តំ រូប”ន្តិ ឯវំ ទ្វេធា វវត្ថបេតីតិ អត្ថោ។ ឯវំ វវត្ថបេន្តោយេវ ច តទុភយវិនិមុត្តស្ស តេភូមកធម្មេសុ កស្សចិ ធម្មស្ស អភាវតោ “សព្ពេបិ តេភូមកធម្មេ នាមញ្ច រូបញ្ចាតិ ទ្វេធា វវត្ថបេតី”តិ វុច្ចតិ។ “នាមញ្ច រូបញ្ចា”តិ ឯតេនេវ តស្ស ទុវិធភាវេ សិទ្ធេ “ទ្វេធា វវត្ថបេតី”តិ ឥទំ នាមរូបវិនិមុត្តស្ស អញ្ញស្ស អភាវទស្សនត្ថំ។ តេនេវាហ “**នាមរូបមត្តតោ ឧទ្ធ**”ន្តិអាទិ។ “សព្ពេបិ តេភូមកេ ធម្មេ”តិ បន សព្ពគ្គហណញ្ចេត្ថ សម្មសមនុបគស្ស ធម្មស្ស អនវសេសេតព្ពតាយ វុត្តំ។ តញ្ហិ អនវសេសតោ បរិញ្ញេយ្យំ ឯកំសតោ វិរជ្ជិតព្ពំ, តតោ ច ចិត្តំ វិរាជយំ បមោចេតព្ពំ។ តេនាហ ភគវា –

> “សព្ពំ, ភិក្ខវេ, អនភិជានំ អបរិជានំ តត្ថ ចិត្តំ អវិរាជយំ អប្បជហំ អភព្ពោ ទុក្ខក្ខយាយ។ សព្ពញ្ច ខោ, ភិក្ខវេ, អភិជានំ បរិជានំ តត្ថ ចិត្តំ វិរាជយំ បជហំ ភព្ពោ ទុក្ខក្ខយាយា”តិ (សំ. និ. ៤.២៦-២៧)។

យទិ តេភូមកំ ធម្មជាតំ អនវសេសតោ គហិតំ “នាមរូប”ន្តិ, យំ ឥតោ ពាហិរកេហិ បទត្ថភាវេន បរិកប្បិតំ, សេយ្យថិទំ – បកតិអាទិ ទ្រព្យាទិ ជីវាទិ កាយាទិ។ តត្ថ កថំ បដិបជ្ជិតព្ពន្តិ? ឧម្មត្តកវិបល្លាសសទិសេ អសម្ភាសម្ពន្ធបវេទិតេ កា តត្ថ អញ្ញា បដិបត្តិ អញ្ញត្រ អជ្ឈុបេក្ខនតោ។ អថ វា តេបិ នាមរូបន្តោគធភាវាភាវវសេន និច្ឆិតា ឯវាតិ វេទិតព្ពា។ កថំ? បកតិ, មហា, អហំការោ, តម្មត្តានិ, ឥន្ទ្រិយានិ, ភូតានិ, បុរិសោតិ ឯតេ បកតិអាទយោ។ តត្ថ សមភាវេន បវត្តមានានំ សត្តរជតមសង្ខាតានំ សុខទុក្ខមោហានំ សមុទាយោ **បកតិ, បធាន**ន្តិ ច វុច្ចតិ។ សត្តមត្តសម្បវេទនីយោ **មហា**, ពុទ្ធីតិ កេចិ។ សត្តរជាទីសុ អភិមានោ **អហំការោ**, អស្មិមត្តាតិ កេចិ។ សទ្ទផស្សរូបរសគន្ធា **តម្មត្តានិ** អញ្ញមញ្ញាវិសិដ្ឋានំ បថវីអាទីនំ

ឯកុត្តរតោទស្សនតោ ឯកុត្តរានិ តម្មត្តានីតិ វិជ្ឈរាសិឯកលក្ខណេហិ តម្មត្តេហិ ឯកលក្ខណា វិសេសា សជិយន្តិ, សុខុមភាវេន បន នេសំ សម្បវេសនតោ ឯកុត្តរតាតិ កេចិ។ សោតាទីនិ បញ្ច សវនាទិវុត្តិកានិ **ពុទ្ធិន្ទ្រិយានិ**, វចនាទានវិចរណុស្សគ្គានន្ទកិច្ចានិ វាចាទីនិ បញ្ច **កម្មិន្ទ្រិយានិ**។ មនោ អន្តោករណំ, ឥតរំ ពាហិរករណំ។ គន្ធាទីហិ អារទ្ធានិ បថវីឧទកអគ្គិវាយុអាកាសានិ **ភូតានិ**, ចេតនាសភាវោ **បុរិសោ**តិ ឯវំ បកតិអាទីនិ សរូបតោ វេទិតព្ពានិ។

តត្ថ ហិ **បកតិ** តាវ សុខទុក្ខមោហមត្តតាយ នាមំ, សមវិសមភាវាបត្តិតោ អនិច្ចា, ទុក្ខា, សង្ខតា ច អាបន្នា។ **មហា**បិ “តស្មា អលិង្គតោ លិង្គវិសេសាមត្តោ មហា ឧប្បជ្ជតី”តិ វចនតោ, ពុទ្ធិភាវានុជាននតោ ច នាមំ, អនិច្ចំ, សង្ខតមេវ ច អាបន្នំ។ “តស្មា មហតោ ឆ វិសេសា សជិយន្តី”តិ សក្កតេ វចនតោ “អស្មី”តិ គហណនិមិត្តភាវានុជាននេន **អហំការោ** អភិមានោតិ កត្វា នាមំ, តតោ ឯវ អនិច្ចសង្ខតភាវាបត្តិ ចស្ស សិទ្ធា។ ឥតរំ **តម្មត្តបញ្ចកំ** គន្ធរសរូបផស្សសទ្ទភាវានុជាននតោ រូបំ, អរូបន្តិ បន កាបិលានំ មិច្ឆាភិនិវេសមត្តំ។ តេ ហិ សោឡស វិសេសា បញ្ច ភូតានិ, ឯកាទសិន្ទ្រិយានិ ភូតេហិ ភូតវិសេសានីតិ គន្ធាទិតម្មត្តេហិ តន្និស្សយានិ បថវីអាបោតេជោវាយោអាកាសសង្ខាតានិ ភូតានិ ឥច្ឆិតានិ។ “តព្ពិសេសា ច នានាជាតិកា អហំការតោ ច ឥន្ទ្រិយានី”តិ វចនតោ សោតកាយចក្ខុជិវ្ហាឃានវាចាបាណិបាទបាយូបត្ថានិ ចេវ មនោ ចាតិ **ឯកាទសិន្ទ្រិយានិ**។

តត្ថ **មនោ** នាមំ, ឥតរានិ សព្ពានិ រូបំ។ **វាចា**តិ ចេត្ថ អត្ថាវជោតកស្ស អក្ខរសមុទាយស្ស គហណំ។ ឥមេសំ បន ធម្មិនោ ធម្មស្ស អនញ្ញត្តស្ស ឥច្ឆិតត្តា សិទ្ធាវ អនិច្ចតា បរិណាមបក្ខេ, អភិព្យត្តិបក្ខេបិ យទិ តព្ពិសយញាណុប្បាទេន អភិព្យញ្ជនំ សិទ្ធាវ អនិច្ចតា, អថ តតោ បុព្ពេបិ ញាណំ អត្ថេវ។ អក្ខព្យត្តិវាទោ បន សិយាតិ ឥទមេត្ថ ទិសាមត្តំ។ ទ្រព្យគុណកម្មសាមញ្ញវិសេសសមវាយា **ទ្រព្យាទិកា**។ តត្ថ បថវី អាបោ តេជោ វាយុ អាកាសោ កាលោ ទិសា អត្តា មនោតិ នវ **ទ្រព្យានិ**។ សទ្ទ រូប រស គន្ធ ផស្ស សង្ខ្យា បរិមាណានិ បុថុត្ត សំយោគ វិយោគ បរត្វា បរត្ត ពុទ្ធិ សុខ ទុក្ខ ឥច្ឆា ទោស បយត្ត គុរុត្ត ទ្រវត្ត ស្នេហ វេគា សង្ខារា ទិដ្ឋា ចេតិ ឯវមេតេ តេវីសតិ **គុណា**។ ឧក្ខេបនំ អវក្ខេបនមាកុចនំ បសារណំ គមនមិតិ បញ្ច **កម្មានិ**។ អញ្ញមញ្ញវិសិដ្ឋេសុ អវិសិដ្ឋមភិធានំ បច្ចយោ ហោតិ។ សំ-ឥតិ យតោ ទ្រព្យគុណកម្មេសុ សា អត្ថិ ឯវាតិ ឯតំ **មហាសាមញ្ញំ**។ បថវីអាទីសុ អនុវត្តិព្យាវុត្តិពុទ្ធិនិមិត្តំ ទ្រព្យត្វាទិ, តំ យថា ទ្រព្យត្វ គុណត្វ កម្មត្វ យដត្វាទិ, ឯសោ **សាមញ្ញវិសេសោ**។ ឥហ តន្តេសុ បដោ, កបាលេសុ យដោតិ ឥហេតិ យតោ ហេតុហេតុផលានំ សម្ពន្ធោ សមវាយោតិ វុត្តោ, **សមវាយោ**តិ ឯវមេតេ **ទ្រព្យាទិកា**។

តត្ថ បថវី អាប តេជ វាយូ ភូតរូបំ, អាកាសំ តេសំ អភាវមត្តំ, បរិច្ឆេទោ វា, ចន្ទសូរិយាទិបរិវត្តនំ, ធម្មប្បវត្តិញ្ច ឧបាទាយ បញ្ញត្តិមត្តំ **កាលោ**។ តថា **ទិសា, អត្តា** ច។ **មនោ** នាមំ។ **សទ្ទរូបរសគន្ធា** រូបមេវ។ តថា **ផស្សោ** ភូតត្តយសភាវតោ។ **សង្ខ្យា** ឯកាទិកា តំ តំ ឧបាទាយ បញ្ញត្តិមត្តំ។ តថា អវយវសមុទាយេ គុណវិសេសវសេន, សណ្ឋានវិសេសវសេន វា មហន្តំ ទីឃំ, តព្ពិបរិយាយតោ អណុ រស្សន្តិ ភិន្នលក្ខណទេសេសុ **បុថុត្ត**ន្តិ។ ភិន្នទេសជានំ សហភាវេ **សំយោគោ**តិ។ តទបាយេ **វិយោគោ**តិ។ សមានទិសាទេសគតានំ រូបានំ មហទព្ពន្តរានំ វសេន បរមបរន្តិ បញ្ញត្តិមត្តំ។ **ពុទ្ធិសុខទុក្ខឥច្ឆាទោសបយត្តា** នាមមេវ។ **គុរុត្ត ទ្រវត្ត ស្នេហវេគា** រូបធម្មានំ បវត្តិវិសេសតោ គហេតព្ពាការា។ ឥតរោ **សង្ខារោ** ញាណស្ស បវត្តិវិសេសោ។ **អទិដ្ឋោ**បិ ធម្មាធម្មភាវតោ នាមមេវ។ **ឧក្ខេបនំ អវក្ខេបនំ អាកុចនំ បសារណំ គមន**ន្តិ រូបធម្មានំ បវត្តិមត្តំ។ សទិសាសទិសតាយំ សាមញ្ញវិសេសសញ្ញា, អយុត្តសម្ពន្ធេ សមវាយសមញ្ញាតិ ទ្រព្យាទីនម្បិ នាមរូបន្តោគធតា ទដ្ឋព្ពា។

ជីវាជីវពន្ធ បុញ្ញ បាបាសវ សំវរនិជ្ជរវិមោក្ខា **ជីវាទិកា**។ តត្ថ **ជីវោ**តិ អត្តា។ បុគ្គលធម្មាធម្មាកាសកាលេសុ **អជីវសញ្ញា**។ តេសុ សទ្ទផស្សរូបរសគន្ធសណ្ឋានពន្ធភេទសុខុមបរអបរាឃាតប្បភាច្ឆាយោដ្ឋកតមានិ បុគ្គលលក្ខណន្តិ **បុគ្គលោ** រូបំ រូបធម្មានំ បវត្តិអាការមត្តតោ។ **ធម្មាធម្មា** ជីវបុគ្គលានំ គតិដ្ឋិតិមត្តតាយ តទវិសិដ្ឋា ។ **អាកាសកាលា** បញ្ញត្តិមត្តំ។ **ពន្ធោ** “កម្មបុគ្គលន្តរសំយោគោ”តិ វចនតោ តេហិ អនញ្ញោ។ **បុញ្ញបាបានិ** នាមន្តិ បាកដមេវ។ “កម្មបុគ្គលានមាសវោ”តិ វចនតោ បុញ្ញាបុញ្ញសម្ភវេ អាសវសមញ្ញាតិ តតោ អវិសិដ្ឋោ **អាសវោ**។ “អាសវនិរោធោ សំវរោ”តិ វចនតោ បដិបក្ខេន បុញ្ញាបុញ្ញនិរោធោ **សំវរោ**។ “កម្មផលប្បវត្តិយា បកតិយា អប្បវត្តិ និជ្ជរោ”តិ វចនតោ វិបាកនិរោធនិមិត្តំ **និជ្ជរោ។ មោក្ខោ**បិ “សព្ពកម្មវិមោក្ខោ”តិ វចនតោ កម្មបុគ្គលជីវវិយោគោ។ តត្ថ **កម្មបុគ្គលានំ** សទ្ទាទិលក្ខណតាយ រូបមត្តតា បុញ្ញាបុញ្ញមត្តតាយ អរូបតា។ **ជីវោ** ច អរូបមត្តមេវាតិ អយំ ទ្រព្យមោក្ខោ។ ភាវមោក្ខោ បន ជីវស្ស រាគាទិភាវាបរិណាមោ រាគាទយោ នាមមេវាតិ ជីវាទយោបិ នាមរូបន្តោគធា ឯវ។

កាយប្បវត្តិគតិជាតិពន្ធាបវគ្គា **កាយាទិកា**។ តត្ថ បថវីអាបតេជវាយុអត្តសុខទុក្ខេសុ **កាយសមញ្ញា**។ តទវិសិដ្ឋា បវត្តិគតិជាតិពន្ធាបវគ្គា, “ភាវេតិ អត្ថោ, កាយោតិ អនត្ថន្តរ”ន្តិ វចនតោ កាយតោ អញ្ញំ កិញ្ចិ នត្ថិ។ “បវត្តិសញ្ញា កិរិយាសំយោគវិភាគេស្វ”តិ វចនតោ គតិអាទិប្បការេន បវត្តា បថវីអាទយោ ឯវ **បវត្តិ** ឧបចារោ។ “តស្មិំ អនត្ថន្តរ”ន្តិ វចនតោ កាយតោ អនញ្ញា សុរមនុជបេតតិរច្ឆាននរកូបបត្តិយោ **គតិយោ**។ តាសុ បុរិមាបុរិមាវិសិដ្ឋោ គតីសុ ជាតស្ស និច្ចយោបិ បវត្តិមត្តន្តិ តតោ អនញ្ញា កណ្ហនីលរត្តបីតសុក្កអតិសុក្កសង្ខាតា **ជាតិយោ**។ តា ឧត្តរុត្តរវិសិដ្ឋា អញ្ញាណមោហរាគទោសតត្វាសន្ទស្សនប្បាយា **សុក្កជាតិ,** អន្តា អច្ចន្តវិមុត្តា អវគាហិតត្វា ចាតិ **សុក្កជាតិ** ។ “ទោសេសុ ពន្ធសមញ្ញា”តិ វចនតោ អញ្ញាណាទិលក្ខណស្ស **ពន្ធស្ស** ជីវតោ អនញ្ញតា។ អញ្ញាណាទិទោសាភាវតោ អបវគ្គសិទ្ធីតិ **កាយាទយោបិ** នាមរូបមត្តមេវ។

យោបិ តត្ថ តត្ថ “បុរិសោ អត្តា ជីវោ”តិអាទិបរិយាយេហិ វុត្តោ អត្តបទត្ថោ, សោបិ យថារហំ នាមរូបមត្តំ ឧបាទាយ បញ្ញត្តោ, នាមរូបមត្តមេវ វា។ តេន វុត្តំ “តេបិ នាមរូបន្តោគធភាវាភាវវសេន និច្ឆិតា ឯវា”តិ។

សម្ពហុលសុត្តន្តសំសន្ទនាកថាវណ្ណនា

៦៧២. **សោ**តិ សោ វិបស្សនាកម្មិកោ យោគាវចរោ។ **ឯវ**ន្តិ វុត្តប្បការបរាមសនំ។ **យាថាវសរសតោ**តិ យថាភូតសភាវតោ។ នាមរូបំ វវត្ថបេត្វា ឯតមត្ថំ សំសន្ទេត្វា វវត្ថបេតីតិ សម្ពន្ធោ។ **លោកសមញ្ញាយបិ បហានត្ថាយ,** បគេវ “សត្តោ ជីវោ”តិ បវត្តនកមិច្ឆាភិនិវេសស្សាតិ អធិប្បាយោ។ នាមរូបមត្តកាយ អវិនិច្ឆតត្តា, សន្តានាទិឃនភេទស្ស ច អកតត្តា អភិនិវេសេន វិនា សមូហេកត្តគ្គហណវសេន “សត្តោ”តិ បវត្តោ សម្មោហោ **សត្តសម្មោហោ**។ តស្ស វិក្ខម្ភនា **អសម្មោហភូមិ។ សម្ពហុលសុត្តន្តវសេនា**តិ “យថាបី”តិអាទិនា តេជ វុត្តានំ, អវុត្តានញ្ច “រូបញ្ច ហិទំ, មហាលិ, អត្តា អភវិស្ស, នយិទំ រូបំ អាពាធាយ សំវត្តេយ្យា”តិ (សំ. និ. ៣.៥៩; មហាវ. ២០) ឯវមាទិនា សម្ពហុលានំ សុត្តន្តានំ វសេន។ “នាមរូបមត្តមេវា”តិអាទិនា វុត្តមេវត្ថំ សន្ធាយាហ **“ឯតមត្ថ”**ន្តិ។

អង្គសម្ភារាតិ អង្គសម្ភារហេតុ។ តន្និមិត្តំ តំ អមុញ្ចិត្វា សតិ ឯវ តស្មិំ **“សត្តោ”**តិ វោហារោ។

អគារន្ត្វេវាតិ យថា កដ្ឋាទីនិ បដិច្ច ឧបាទាយ តេសំ នាមំ វិស្សជ្ជេត្វា អគារមិច្ចេវ សង្ខំ សមញ្ញំ គច្ឆតិ, ឯវំ អដ្ឋិអាទីនិ បដិច្ច ឧបាទាយ តេសំ នាមំ វិស្សជ្ជេត្វា រូបំ សរីរមិច្ចេវ សង្ខំ គច្ឆតីតិ យោជនា។

ទុក្ខមេវ សម្ភោតីតិ ទុក្ខទុក្ខតាទិភេទំ តិវិធំ ទុក្ខមេវ សម្ភវតិ, យថាបច្ចយំ ឧប្បជ្ជតិ, តទេវ ទុក្ខំ ខណដ្ឋិតិបពន្ធដ្ឋិតិវសេន តិដ្ឋតិ ចេវ ខណនិរោធអាយុក្ខយនិរោធាទិវសេន និរុជ្ឈតិ ចាតិ អត្ថោ។ ឥទានិ ទុក្ខមេវាតិ ឯវការេន និវត្តិតមត្ថំ ទស្សេតុំ **“នាញ្ញត្រា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តស្សត្ថោ – យថាវុត្តំ ទុក្ខំ បបេត្វា តតោ អញ្ញំ កិញ្ចិ ធម្មជាតំ ន សម្ភវតិ, យោ “សត្តោ”តិ វា “ជីវោ”តិ វា វុច្ចេយ្យ, សព្ពេន សព្ពំ អភាវា កុតោ តស្ស និរោធោតិ។

ឧបមាហិនាមរូបវិភាវនាកថាវណ្ណនា

៦៧៣. **ឯកេនាកាយេន សណ្ឋិតេសូ**តិ យេន បការេន អក្ខាទីសុ សន្និវិដ្ឋេសុ រថសមញ្ញា, តេន ឯកេន អាការេន សមវដ្ឋិតេសុ ឯកជ្ឈំ រាសិកតេសុ ។ **ឯវមេវ**ន្តិ សន្និវេសវិសិដ្ឋេ អវយវសមុទាយេ សន្តានវសេន បវត្តមានេ យថា “រថោ គេហំ មុដ្ឋិ វីណា សេនា នគរំ រុក្ខោ”តិ វោហារមត្តំ, បរមត្ថតោ បន រថាទិ នាម កិញ្ចិ នត្ថិ, ឯវមេវ។ **ឧបាទានក្ខន្ធេសូ**តិ ឧបាទានក្ខន្ធសញ្ញិតេសុ រូបារូបធម្មេសុ សមុទិតេសុ សន្តានវសេន បវត្តមានេសុ “សត្តោ ជីវោ”តិ វោហារមត្តំ, បរមត្ថតោ បន សត្តោ វា ជីវោ វា នត្ថីតិ យាថាវតោ ជាននំ។ ឥទំ **យថាភូតទស្សនំ** “ទិដ្ឋិវិសុទ្ធី”តិ វុច្ចតិ។

៦៧៤. **តស្សា**តិ សត្តោតិ គហិតស្ស អត្តនោ។ **វិនាស**ន្តិ និរុទ្ធស្ស វិនាសំ។ **អវិនាស**ន្តិ អវិនស្សនំ, និច្ចតន្តិ អត្ថោ។ ទ្វយវសេនេវ ហិ អត្តវាទិនោ បិតា, សស្សតោ អត្តា, ឧច្ឆិជ្ជតីតិ វា, ឯកច្ចសស្សតវាទោបិ ឯត្ថេវ សមវរុទ្ធោតិ។ **អវិនាសំ អនុជានន្តោ**តិ ពុទ្ធិអាទីនំ ធម្មានំ វិនាសំ ឥច្ឆន្តោបិ “ធម្មី និច្ចោ កូដដ្ឋោ”តិ អត្តនោ វិនាសាភាវំ អនុជានន្តោ។ **សស្សតេ**តិ សស្សតគាហេ។ **បតតិ** កតវិនាសអកតព្ភាគមាទិទោសប្បសង្គតោតិ អធិប្បាយោ។ **ខីរន្វយស្សា**តិ ខីរស្ស អន្វយភូតស្ស, ផលភូតស្សាតិ អត្ថោ។ **តទន្វយស្សា**តិ តស្ស អត្តនោ អន្វយភូតស្ស **អញ្ញស្ស** កស្សចិ **អភាវតោ។ ឱលីយតិ នាមា**តិ “សស្សតោ អត្តា”តិ អភិនិវេសេន ភវាភិរតោ ហុត្វា ភវនិរោធតោ សង្កោចនំ អាបជ្ជន្តោ ភវេយេវ និលីយតិ នាម។ **អតិធាវតិ នាមា**តិ តត្ថ តត្ថេវ ហិ ភវេ អត្តា

ឧច្ឆិជ្ជតីតិ ឧច្ឆេទវាទី “ឧច្ឆិជ្ជតិ អត្តា”តិ គណ្ហន្តោ បរំ មរណា សន្តំ ភវំ “នត្ថី”តិ អតិក្កមន្តោ អតិធាវតិ នាមាតិ វទន្តិ។ កិលេសនិរោធេ បន កម្មស្ស អវិបច្ចនតោ ភវនិរោធេ ឥច្ឆិតព្ពេ តថា អគ្គហេត្វា “តំ តំ ភវវិសេសំ អាគម្ម អត្តា ឧច្ឆិជ្ជតីតិ ឯវំ ភវនិរោធោ ហោតី”តិ គណ្ហន្តោ តំ អតិធាវតិ នាម។

បរិយុដ្ឋិតាតិ អភិភូតា។ **ចក្ខុមន្តោ**តិ យថាភូតទស្សនសង្ខាតេន ញាណចក្ខុនា ចក្ខុមន្តោ។

កាមភវាទិភេទោ ភវោ អារមិតព្ពដ្ឋេន អារាមោ ឯតេសន្តិ **ភវារាមា**។ តស្មិំ ភវេ រតា អភិរតាតិ **ភវរតា**។ ភវេ សម្មោទំ អាបន្នាតិ **ភវសម្មុទិតា**។ តីហិបិ បទេហិ ភវស្សាទគធិតតាវ វុត្តា។ **ចិត្តំ ន បក្ខន្ទតី**តិ ភវស្សាទគធិតត្តា ឯវំ ភវនិរោធាវហេ ធម្មេ ចិត្តំ ន អនុប្បវិសតិ។ **នប្បសីទតី**តិ ន ឱកប្បតិ។ **ន សន្តិដ្ឋតី**តិ ន បតិដ្ឋហតិ។ **នាធិមុច្ចតី**តិ ន អធិមុច្ចតិ។

អដ្ដីយមានាតិ ទុក្ខាបិយមានា។ **ហរាយមានា**តិ លជ្ជមានា។ **ជិគុច្ឆមានា**តិ ហីឡេន្តា។ **វិភវ**ន្តិ ឧច្ឆេទំ។ **អភិនន្ទន្តី**តិ វុត្តអភិនន្ទនាការទស្សនំ “**យតោ កិរ ភោ**”តិអាទិ។

ភូតន្តិ ខន្ធបញ្ចកំ។ តញ្ហិ យថាសកំ បច្ចយេហិ ជាតត្តា, បរមត្ថតោ វិជ្ជមានត្តា ច ភូតន្តិ វុច្ចតិ។ **ភូតតោ**តិ យថាភូតសភាវតោ, សលក្ខណតោ, សាមញ្ញលក្ខណតោ ច។

៦៧៥. ឯវំ សក្កាយាហតោ អវលីយនាតិធាវនទោសេ, យថាភូតទស្សនតោ និព្ពិទាទិគុណេ ច សុត្តវសេនេវ ទស្សេត្វា ឥទានិ នាមរូបមត្តេបិ គមនាទិអត្តកិច្ចសិទ្ធី ទស្សេតុំ “**តស្មា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **តស្មា**តិ យស្មា “អស្មី”តិ វា “អហ”ន្តិ វា គាហស្ស វត្ថុភូតោ សត្តោ នាម នត្ថិ, បរមត្ថតោ នាមរូបមត្តមេវ, តស្មា។ សចេ កោចិ អត្តា នាម នត្ថិ, កថមិធ នាមរូបមត្តេ គមនាទិអត្តកិច្ចសិទ្ធីតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**ទារុយន្ត**”ន្តិអាទិ។ “**ខាយតី**”តិ ឯតេន យថា និជ្ជីវេ ទារុមយយន្តេ អព្ភន្តរេ វត្តមានស្ស ជីវស្ស វសេន សព្ឌហស្ស សព្យាបារស្ស វិយ ឧបដ្ឋានមត្តំ បច្ចយវិសេសតោ, ឯវំ និជ្ជីវេ នាមរូបមត្តេ បច្ចយវិសេសតោ គមនាទិអត្តកិច្ចសិទ្ធីតិ សព្ឌហស្ស សព្យាបារស្ស វិយ ឧបដ្ឋានន្តិ ទស្សេតិ។

សច្ចតោតិ ភូតតោ, បរមត្ថតោតិ អត្ថោ។ សុញ្ញំ ជីវេន យន្តមិវ អភិសង្ខតំ បច្ចយវសេន បវត្តីតិ អធិប្បាយោ។ **ទុក្ខស្ស បុញ្ជោ** និច្ចាតុរតាយ **តិណកដ្ឋសទិសោ** អត្តសុញ្ញតាយាតិ អត្ថោ។ **ឯតំ** នាមរូបំ។

យមកន្តិ យុគឡកំ។ សោ ច ខោ យមកភាវោ អញ្ញមញ្ញសន្និស្សិតភាវេនាតិ អាហ “**ឧភោ អញ្ញោញ្ញនិស្សិតា**”តិ។ តតោ ឯវ ច ឯកស្មិំ ភិជ្ជមានស្មិំ ឧភោ ភិជ្ជន្តិ។ ន ហិ កទាចិ បញ្ចវោការភវេ រូបេ និរុជ្ឈន្តេ អរូបំ អនិរុជ្ឈន្តំ, អរូបេ វា និរុជ្ឈន្តេ រូបំ អនិរុជ្ឈន្តំ អត្ថិ។ ស្វាយំ ភង្គោ **បច្ចយា** បច្ចយនិរោធេនេវ, នាមរូបនិរោធោតិ អត្ថោ។ **បច្ចយា**តិ វា បច្ចយភូតា, អញ្ញមញ្ញស្ស បច្ចយា ហោន្តាបិ ឧភោ ភិជ្ជន្តិយេវាតិ អត្ថោ។

៦៧៦. **ទណ្ឌាភិហត**ន្តិ វិសេសនេន ទណ្ឌំ, ទណ្ឌាភិឃាតស្ស បច្ចយំ បុរិសវាយាមញ្ច ទស្សេតិ, ភេរិយា បន វិសេសិតព្ពតា សទ្ទស្ស អសាធារណការណតាយ។ តេនេវ ហិ “អញ្ញា ភេរី”តិ ភេរិយេវ គហិតា, ន ទណ្ឌាទយោ។ អទិស្សមានរូបតាយ សទ្ទំ នាមដ្ឋានិយំ កត្វា “**ឯវមេវ**”ន្តិអាទិនា ឧបមាសំសន្ទនំ ករោតិ។

ន ចក្ខុតោ ជាយរេតិ ន ចក្ខាយតនតោ និក្ខមនវសេន ជាយន្តិ។ ន ហិ ចក្ខាយតនស្ស បច្ចយភាវូបគមនតោ បុព្ពេ ផស្សបញ្ចមកា លព្ភន្តិ, ន ច បទេសវន្តោ, យេន តេ តតោ និក្ខមេយ្យុំ។ តេនេវាហ “បុញ្ជោ នត្ថិ អនាគតេ”តិ (មហានិ. ១០)។ **ន រូបតោ**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ “**នោ ច ឧភិន្នមន្តរា**”តិ ឥទំ បន តេសំ អរូបធម្មត្តា អប្បទេសតាយ វុត្តំ។ កេវលំ បន យស្មិំ ខណេ បច្ចយសមវាយោ, តទា ឧប្បជ្ជនមត្តមេវាតិ អាហ “**ហេតុំ បដិច្ច បភវន្តិ សង្ខតា**”តិ, ចក្ខុរូបាលោកមនសិការាទិភេទំ ធម្មជាតំ និស្សាយ បច្ចយភូតំ ការណំ លភិត្វា តេហិ សមេច្ច សម្ភូយ កតត្តា សង្ខតា ផស្សាទយោ ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តីតិ អត្ថោ។ តស្សា បន ធម្មានំ ឧប្បត្តិយា បាកដំ រូបធម្មបវត្តឹ ទស្សេន្តោ “**យថាបិ សទ្ទោ បហដាយ ភេរិយា**”តិ អាហ។ ផស្សបញ្ចមគ្គហណញ្ចេត្ថ បាកដអរូបធម្មានំ ទស្សនំ។ សេសគាថាសុបិ ឯសេវ នយោ។

វត្ថុរូបាតិ ហទយវត្ថុតោ។ តន្និស្សយានំ អរូបធម្មានំ ពហុភេទត្តា សាមញ្ញវោហារេន តេ ទស្សេតុំ “**សង្ខតា**”តិ វុត្តំ។

៦៧៧. និត្តេជន្តិ តេជហីនំ អានុភាវរហិតំ។ យថា បន តំ និត្តេជំ, តំ ទស្សេតុំ “**ន ខាទតី**”តិអាទិ វុត្តំ។ ន ហិ អញ្ញថា សទ្ទហនុស្សហនាទីសុ នាមំ “និត្តេជ”ន្តិ សក្កា វត្តុំ, នាបិ រូបំ សន្ធារណាពន្ធនាទីសុ។ តេនេវ ហិ “រូបំ និត្តេជ”ន្តិ វត្វា “**ន ហិ តស្ស ខាទិតុកាមតា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**អថ ខោ**”តិអាទិនា ព្យតិរេកវសេនាបិ នាមរូបានំ និត្តេជតំយេវ វិភាវេតិ។ អញ្ញមញ្ញសន្និស្សយេន ហិ នាមរូបស្ស អត្តកិច្ចសិទ្ធិបិ បច្ចេកំ អសមត្ថតាវិភាវនមេវ។ តថា ហិ នាមរូបស្ស អត្តសុញ្ញតា, និរីហតា, ព្យាបាររិហតា ច សុដ្ឋុតរំ បាកដា ហោន្តិ។

កថំ បន បច្ចេកំ អសមត្ថានំ សមុទិតភាវេ សមត្ថតា ហោតិ? អសាមគ្គិយំ អហេតូនំ សាមគ្គិយម្បិ អហេតុភាវាបត្តិតោ។ ន ហិ បច្ចេកំ ទដ្ឋុំ អសក្កោន្តានំ អន្ធានំ សតម្បិ សហស្សម្បិ សមុទិតំ ទដ្ឋុំ សក្កោតីតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**តមស្ស បនត្ថស្ស**”តិអាទិ។ **តមំ ឧបមំ ឧទាហរន្តិ** អដ្ឋកថាចរិយា ឧបមាយបិ អសិទ្ធស្ស អត្ថស្ស សាធេតព្ពតោ។ តេនេវាហ “ឧបមំ តេ ករិស្សាមិ, ឧបមាយបិធេកច្ចេ វិញ្ញូ បុរិសា ភាសិតស្ស អត្ថំ ជានន្តី”តិ (សំ. និ. ២.៦៧)។ **តុដ្ឋហង្ខោ**តិ យទិបាហំ ចក្ខុករណីយំ កាតុំ ន សក្កោមិ, បាទករណីយំ បន កាតុំ សក្កោមិ, ត្វញ្ច ចក្ខុករណីយំ, តស្មា អម្ហាកំ ឧភិន្នំ សហិតានញ្ច វសេន ឥច្ឆិតទេសសម្បត្តិ សិជ្ឈតីតិ តុដ្ឋហង្ខោ **ជច្ចន្ធោ។ តត្ថ ជច្ចន្ធោ**តិអាទិ ឧបមោបមេយ្យសំសន្ទនំ។ ធម្មានំ អត្តលាភោ បរបដិពទ្ធោតិ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ តតោ បុព្ពេ អវិជ្ជមានត្តា, បដិលទ្ធត្តលាភស្សាបិ បរបដិពទ្ធមេវ អត្ថកិច្ចន្តិ ទស្សេតុំ “**ន សកេន តេជេន ឧប្បជ្ជតិ, ន តាសុ តាសុ កិរិយាសុ បវត្តតី**”តិ វុត្តំ។ **តេសំ នាមរូបានំ អញ្ញមញ្ញំ និស្សាយ ឧប្បត្តិ វា បវត្តិ វា ន ច ន ហោតី**តិ ជច្ចន្ធបីឋសប្បិឧបមាយ សាធិតមត្ថំ និគមេន្តោ “អសាមគ្គិយំ អហេតូនំ សាមគ្គិយម្បិ អហេតុកភាវាបត្តិតោ”តិ យថាវុត្តស្ស ហេតុនោ អនេកន្តិកភាវំ វិភាវេតិ។

បរធម្មវសានុវត្តិនោតិ បរេសំ អត្តតោ អញ្ញេសំ ហេតុបច្ចយសង្ខាតានំ ធម្មានំ វសេន អនុវត្តនសីលា។ **អត្តទុព្ពលា**តិ អត្តនា ទុព្ពលា អសមត្ថា។ **បរបច្ចយតោ**តិ បរេសំ ធម្មានំ បច្ចយភាវតោ។ ឯតេន ជនកបច្ចយំ វទតិ។ តេនេវាហ “**ជាយរេ**”តិ។ **បរអារម្មណតោ**តិ បរេសំ ធម្មានំ អារម្មណភាវតោ។ ឯតេន ឧបត្ថម្ភកបច្ចយំ វទតិ។ បច្ចយគ្គហណំ វា រូបាបេក្ខំ, អារម្មណគ្គហណំ នាមាបេក្ខំ។ “**បរធម្មេហី**”តិ ឥទំ អារម្មណបច្ចយានំ វិសេសនំ។ បុរិមត្ថេន ហិ វុត្តមេវត្ថំ បច្ឆិមត្ថេន បាកដំ ករោតិ។ **បភាវិតា**តិ ឧប្បាទិតា។

នាវាយន្តិកូបមាយបិ នាមរូបានំ អវសវត្តិតំ វិភាវេតុំ “**យថាបី**”តិអាទិនា តិស្សោ គាថា វុត្តា។ **និស្សាយា**តិ បតិដ្ឋាយ។ **យន្តី**តិ គច្ឆន្តិ។ **មនុស្សេ និស្សាយា**តិ នេតុភូតេ និយាមកកម្មការកាទិមនុស្សេ អបស្សាយ។ ន ហិ តេសំ អរណគ្គហណលង្ការសណ្ឋាបនឧទកុស្សិញ្ចនាទិកិរិយាយ វិនា នាវា ឥច្ឆិតទេសំ បាបុណាតិ។ **ឧភោ**តិ អញ្ញមញ្ញំ នាវំ និស្សាយ មនុស្សា, មនុស្សេ និស្សាយ នាវាតិ អត្ថោ។

ឯវន្តិ វុត្តប្បការេន។ **នានានយេហី**តិ បឋមាទីនំ សត្តន្នំ ឈានានំ, តេសំ ឧបចារានញ្ច វសេន ចុទ្ទស អរូបបរិគ្គហមុខានិ, ចតុធាតុវវត្ថានេ វុត្តានំ តេរសន្នំ ធាតុបរិគ្គហមុខានំ ធាតាយតនខន្ធមហាភូតវសេន, ឥជ វុត្តានំ អវុត្តានញ្ច ឥន្ទ្រិយសច្ចបដិច្ចសមុប្បន្នានំ វសេន សមវីសតិ រូបបរិគ្គហមុខានិ, តានិ បច្ចេកំ “ផស្សោ វេទនា ចិត្ត”ន្តិ ឥមេសំ សម្មុខភាវេន ឧបដ្ឋិតានំ តិណ្ណំ អរូបធម្មានំ វសេន តិគុណិតានិ សមសដ្ឋិ, ចុទ្ទស អរូបបរិគ្គហមុខានិ, តានិ ចាតិ ចតុសត្តតិយា នាមរូបបរិគ្គហនយេហិ ចេវ សម្ពហុលសុត្តន្តរថគេហមុដ្ឋិវីណាសេនារុក្ខទារុយន្តនឡកលាបិភេរិជច្ចន្ធបង្គុឡនាវាមនុស្សូបមាហិ ច នាមរូបបមត្តតាវវត្ថាបននយេហិ ច។ **សត្តសញ្ញំ អភិភវិត្វា**តិ អនាទិកាលភាវិតំ ខន្ធបញ្ចកេ អត្តគាហំ វិក្ខម្ភេត្វា។ **នាមរូបានំ យាថាវទស្សន**ន្តិ “ឥទំ នាមំ, ឯត្តកំ នាមំ, ន ឥតោ ភិយ្យោ។ ឥទំ រូបំ, ឯត្តកំ រូបំ, ន ឥតោ ភិយ្យោ”តិ ច តេសំ លក្ខណសល្លក្ខណមុខេន ធម្មមត្តភាវទស្សនំ។ អត្តទិដ្ឋិមលវិសោធនតោ **ទិដ្ឋិវិសុទ្ធី**តិ វេទិតព្ពំ។ **ឯតស្សេវា**តិ នាមរូបស្ស យាថាវទស្សនស្សេវ។

ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ អដ្ឋារសមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

១៩. កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិនិទ្ទេសវណ្ណនា

បច្ចយបរិគ្គហកថាវណ្ណនា

៦៧៨. អនន្តរនិទ្ទិដ្ឋាយ ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិយា វិសយភាវេន ទស្សិតត្តា “**ឯតស្សេវា**”តិ វុត្តំ, ន តទញ្ញតោ វិសេសនត្ថំ តទញ្ញស្សេវ អភាវតោ។ អជ្ឈត្តំ វា ហិ វិបស្សនាភិនិវេសោ ហោតុ ពហិទ្ធា វា, អជ្ឈត្តសិទ្ធិយំ បន លក្ខណតោ សព្ពម្បិ នាមរូបំ អនវសេសតោ បរិគ្គហិតមេវ ហោតីតិ។ **បច្ចយបរិគ្គហេនា**តិ ហេតុម្ហិ ករណវចនំ។ បច្ចយបរិគ្គហហេតុ ហិស្ស អទ្ធត្តយកង្ខាវិតរណំ ហោតីតិ, ករណេ វា ឯតំ ករណវចនំ បច្ចយបរិគ្គហស្ស សាធកតមភាវតោ កង្ខាវិតរណកិរិយាយ។ យទា ហិស្ស សុបរិសុទ្ធោ និជ្ជដោ និគ្គុម្ពោ បច្ចយបរិគ្គហោ សិជ្ឈតិ, តទានេន កង្ខា វិតរីយតីតិ។ **វិតរិត្វា**តិ អតិក្កមិត្វា, វិក្ខម្ភេត្វាតិ អត្ថោ។ តំ បន ញាណំ តថាធិគតំ វសីភាវប្បត្តំ ឈានំ វិយ យោគិនោ សន្តានេ បពន្ធវសេន បវត្តតីតិ កត្វា វុត្តំ “**ឋិតំ ញាណ**”ន្តិ។

តន្តិ កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិំ។ តំ សម្បាទេតុកាមោ អាបជ្ជតីតិ សម្ពន្ធោ។ យាថាវតោ ទិដ្ឋំ នាមរូបំ តិវិធទុក្ខតាយោគតោ រោគោ វិយ។ បច្ចយា ចស្ស រោគសមុដ្ឋានំ វិយ ឧបដ្ឋហន្តីតិ តមមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**យថា នាម…បេ…. បរិយេសតី**”តិ អាហ។ សំសារទុក្ខនិមុត្តស្ស សន្តានស្ស តតោ វិមោចេតុកាមតាវសេន អនុកម្បិតព្ពតា លព្ភតីតិ តមត្ថំ ទស្សេតុំ “**យថា វា បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឯវមេវ បិតេ យទេកេ វទន្តិ “អនុកម្បេតព្ពកុមារកទស្សនេន តស្ស មាតាបិតុអាវជ្ជនំ ឥធ អនុទាហរណំ និរោធេតព្ពតាយ នាមរូបស្ស អនុកម្បិតព្ពតាភាវតោ”តិ, តទបាហតំ ហោតិ។ អវស្សញ្ចេតំ ឯវំ ឥច្ឆិតព្ពំ, អញ្ញថា វេនេយ្យបុគ្គលសន្តានេ សត្ថុ មហាករុណាបវត្តិ ឯវ វិចារេតព្ពា សិយា។ មន្ទពុទ្ធិតាយ **មន្ទំ**។ វុឌ្ឍតរោបិ កោចិ មន្ទពុទ្ធិ ហោតីតិ តតោ វិសេសនត្ថំ “**កុមារ**”ន្តិ វុត្តំ។ យោ កោចិ បឋមវយេ វត្តមានោ “កុមារោ”តិ វុច្ចតីតិ តតោ វិសេសនត្ថំ “**ទហរ**”ន្តិ វុត្តំ។ ឯវម្បិ យោ អាធាវិត្វា បរិធាវិត្វា វិចារណកោ តរុណទារកោ, សោបិ “ទហរោ”តិ វុច្ចតីតិ តតោ និវត្តនត្ថំ “**ឧត្តានសេយ្យក**”ន្តិ វុត្តំ។ ចតូហិបិ បទេហិ ករុណាយិតព្ពតំយេវ ទស្សេតិ។ **អាបជ្ជតី**តិ ករោតិ។

យថា បនស្ស ហេតុបច្ចយបរិយេសនាបត្តិ ហោតិ, តំ ទស្សេតុំ “**សោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ព្យតិរេកមុខេន អត្ថោ សាធិតោ សម្មទេវ សាធិតោ ហោតីតិ អហេតុកភាវំ តាវ បដិក្ខិបន្តោ “**ន តាវិទំ នាមរូបំ អហេតុក**”ន្តិ វត្វា តត្ថ ការណមាហ “**សព្ពត្ថា**”តិអាទិនា។ ហេតុមន្តរេន សតិ សម្ភវេ សព្ពជម្មានំ ហេតុអភាវោ សមានោតិ សព្ពសមានតា សិយា, តថា ច សតិ សោតបទេសាទីសុ, ពហិទ្ធា ច ចក្ខុវិញ្ញាណាទិហេតុអភាវោតិ សព្ពត្ថ, ចក្ខាទីនំ ឧប្បត្តិតោ បុព្ពេ, បរិភេទតោ ឧទ្ធញ្ច ហេតុអភាវោតិ សព្ពទា ច អន្ធាទីនំ អរូបីនំ, អសញ្ញីនញ្ច ហេតុអភាវោតិ សព្ពេសញ្ច ចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិ ភវិតព្ពំ, ហេតុអភាវា វិសេសតោ តញ្ច នត្ថីតិ អាហ “**សព្ពត្ថ សព្ពទា សព្ពេសញ្ច ឯកសទិសភាវាបត្តិតោ**”តិ។ និទស្សនមត្តញ្ចេតំ យទិទំ “ចក្ខុវិញ្ញាណាទីសុ ហី”តិ។ យត្តកា លោកេ វិសេសា, តេហិ សព្ពេសំ, សព្ពកាលញ្ច ភវិតព្ពន្តិ អធិប្បាយោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន វា តេសម្បិ គហណំ កតមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តស្មា អហេតុកភាវេ វិសិដ្ឋតាយ អសម្ភវោ ឯវាតិ សព្ពត្ថ ឯកសទិសភាវាបត្តិតោ, សព្ពទា ឯកសទិសភាវាបត្តិតោ, សព្ពេសំ ឯកសទិសភាវាបត្តិតោតិ បច្ចេកំ សម្ពន្ធោ វេទិតព្ពោ។ ឯវំ អហេតុភាវេ បដិសិទ្ធេ វិសមហេតុវាទី វទេយ្យ “ន ឥទំ អហេតុកំ កិញ្ចរហិ សហេតុកំ, កេន បន ហេតុនា សហេតុកន្តិ? ឥស្សរាទិនា”តិ។

អាទិ-សទ្ទេន បកតិបុរិសបជាបតិកាលាទីនំ គហណំ វេទិតព្ពំ, តំ បដិក្ខិបន្តោ អាហ “**ន ឥស្សរាទិហេតុក**”ន្តិអាទិ។ ន នាមរូបំ ឥស្សរាទិហេតុកំ នាមរូបតោ អញ្ញស្ស អនុបលព្ភមានត្តា ឥស្សរបកតិអាទិនមេវ អភាវតោ។ យទិ បន អសតោ ឥស្សរាទិតោ នាមរូបស្ស ឧប្បត្តិ, ឯវំ សតិ សា ឯវ សព្ពត្ថ សព្ពទា សព្ពេសំ ឯកសទិសតា អាបជ្ជតិ។ អថ នាមរូបមត្តមេវ ឥស្សរាទិហេតុកំ, នាមរូបញ្ច អហុត្វា សម្ភវន្តំ, ហុត្វា ច វិនស្សន្តំ ទិស្សតីតិ ឥស្សរាទីហិបិ តាទិសេហិ ភវិតព្ពំ។ តថា ច តទបិ សប្បច្ចយំ សង្ខតមេវាតិ តស្សាបិ បច្ចយបរិគ្គហោ កាតព្ពោ។ អថ តំ នុប្បជ្ជតិ, អហេតុកតា តស្ស អាបន្នា។ តេនាហ “**អហេតុកភាវាបត្តិតោ**”តិ។

អបិច ន ឥស្សរាទិហេតុកំ នាមរូបំ។ កី ការណំ? កមេន ឧប្បត្តិតោ។ យទិ ហិ ឯវំ និច្ចំ ឥស្សរាទិសញ្ញិតំ កម្មកិលេសិន្ទ្រិយារម្មណាទិនិរបេក្ខការណម្បិ សិយា, សព្ពេសំយេវ ឯកជ្ឈំ ឧប្បត្តិ សិយា, យត្តកេហិ តតោ ឧប្បជ្ជិតព្ពំ។ កស្មា? ការណស្ស សន្និហិតភាវតោ។ យទិ បន តស្ស ឥច្ឆាវសេន តស្ស ឧប្បត្តិ បរិកប្បេយ្យុំ, តាសញ្ច ឥច្ឆានំ ឯកជ្ឈំ ឧប្បត្តិយំ កោ វិពន្ធោ។ អថ អញ្ញម្បិ កិញ្ចិ កម្មកិលេសិន្ទ្រិយារម្មណាទិអបេក្ខិតព្ពំ អត្ថីតិ ចេ? តទេវ ហេតុ ការណំ, កិមញ្ញេន អទិដ្ឋសាមត្ថិយេន បរិកប្បិតេន បយោជនំ? ទិដ្ឋញ្ហិ កម្មាទីនំ សាមត្ថិយំ តទញ្ញបច្ចយសន្និធានេបិ តទភាវេ អភាវតោ។ យថា ហិ រូបាលោកមនសិការសន្និធានេបិ ចក្ខុនោ អភាវេ

ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អភាវំ, ភាវេ ច ភាវំ ទិស្វា ចក្ខុនោ ចក្ខុវិញ្ញាណុប្បាទនសមត្ថតា អត្ថីតិ វិញ្ញាយតិ។ យថា ច ឃ្វាយំ យមកានម្បិ សមានានំ ជនកជននីសុក្កសោណិតាទិពាហិរបច្ចយសមភាវេបិ សត្តានំ ហីនបណីតតាទិវិសេសោ ទិស្សតិ, សោ ច សសន្តានេ តាទិសស្ស អញ្ញស្ស ហេតុនោ អភាវា កម្មកិលេសហេតុកោតិ តស្ស តត្ថ សមត្ថតា អត្ថីតិ វិញ្ញាយតិ, ន ឯវមិស្សរាទិកស្ស។ ការណស្ស ហិ ភាវាភាវេ ផលស្ស ភាវាភាវេហិ ការណស្ស សមត្ថតា វិញ្ញាយេយ្យ។ ន ច សន្និហិតេ តទការណស្ស នាមរូបស្ស ឥស្សរាទិវេកល្លេន កត្ថចិ អនុប្បត្តិ ទិដ្ឋា, តស្មា អការណមិស្សរោ។

អថាបិ សត្តោ ឯវំ ឥស្សរាទិហេតុកោ វុច្ចេយ្យ, សោបិ សត្តប្បការោ សព្ពកាលំ តតោ និព្ពត្តេយ្យ។ ន ហិ សន្និហិតការណស្ស ផលស្ស អនុប្បត្តិ យុត្តា។ និច្ចេ ច សតិ អញ្ញនិរបេក្ខការណេ សត្តស្ស អាទិយេវ ន យុត្តោ, យាវ ឥស្សរាទិកំ ការណំ, តាវ សព្ពស្ស អត្ថិភាវប្បសង្គតោ។ អថាបិ វទេយ្យ “អញ្ញេបិ យថារហំ បច្ចយា ហោន្តិយេវ, ឥស្សរាទិកម្បិ តេសំ សហការីការណំ ហោតី”តិ។ យទេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ យទិ បរោ វទេយ្យ “ឥធ ពុទ្ធិបុព្ពោ ភាវានំ រចនាវិសេសោ ទិដ្ឋោ, យថា តំ ឃដគេហាទីនំ។ អត្ថិ ច អជ្ឈត្តិកពាហិរានំ សរីរបទុមាទីនំ រចនាវិសេសោ, តស្មា តេនាបិ ពុទ្ធិបុព្ពេន ភវិតព្ពំ។ យស្ស ច សោ ពុទ្ធិបុព្ពោ, សោ ឥស្សរាទិកោ, តស្មា តេន នាមរូបសញ្ញិតស្ស លោកស្ស ការណេន ភវិតព្ព”ន្តិ។ តយិទំ អសិទ្ធំ, រចិតា សរីរបទុមាទយោតិ តត្ថេវ ឧប្បន្នត្តា។ ឧប្បន្នស្ស ហិ សន្និវេសវសេន តថា តថា បដ្ឋបនំ “រចនា”តិ វុច្ចតិ។ អនេកន្តិកោ ចាយំ អពុទ្ធិបុព្ពស្សាបិ ទិដ្ឋត្តា។ ទិដ្ឋោ ហិ ទ្វារុអាទីនំ អគ្គិសំយោគេន រចនាវិសេសោ, តថា វិសុស្សន្តានំ បុព្ពចម្មាទីនំ។ យទិ បនាយមិស្សរាទិកោ គវស្សជគទ្រភាទីនំ គវិសាវត្តេ បដិមហុតំ រចេយ្យ, ឧម្មត្តោ វិយ វិក្ខិត្តោ សិយា។ កិញ្ចាយំ លោកំ សជ្ជេន្តោ អត្តត្ថំ វា សជ្ជេយ្យ លោកត្ថំ វា។

តត្ថ ច យទិ បុរិមោ មក្ខោ កតកិច្ចោ ន សិយា លោកេន សាធេតព្ពស្ស អត្ថិភាវតោ។ អថ ទុតិយោ, កស្មា លោកស្ស អហិតទុក្ខាវហំ បាបំ និរយាទី, ជរាមរណាទិញ្ច សជតិ? អថ តទុភយំ អនាមសិត្វា កីឡត្ថំ សជតិ។ កីឡា ច នាម រតិអត្ថា ហោតិ។ វិនា កីឡាយ រតី អជានន្តានំ រតិអត្ថញ្ច កីឡមារភន្តោ រតិយំ ឥស្សរោ អនិស្សរោ សិយា។ អថ បយោជននិរបេក្ខោ, សព្ពកាលំ សជេយ្យ, តស្ស ចាយំ សជនសមត្ថតា អហេតុកា វា សិយា សហេតុកា វា។ អហេតុកា ចេ, សព្ពេសំ សិយា សហេតុកា វា។ អហេតុកា ចេ, សព្ពេសម្បិ សិយា។ អថ សហេតុកា, សោ ចស្ស ហេតុ បរតោ វា សម្ភូតោ សិយា អត្តតោ វា។ តត្ថ បរតោ ចេ សម្ភូតោ, យទស្ស សោ លទ្ធោ, តស្សាយំ វេយ្យាវច្ចករសទិសោ សិយា។ អថ អត្តតោ តទុប្បត្តិតោ បុព្ពេ អយំ កីទិសោ លោកោ ចាតិ សព្ពមិទំ អាលុនវិសិណំ អាកុលព្យាកុលំ គោយូថេន គតមគ្គសទិសផេណបិណ្ឌសមំ អវិមទ្ទក្ខមំ អសារំ។ តិដ្ឋតុ បសង្គោ, យថាធិកតមេវ វណ្ណយិស្សាម។ **តស្មា**តិ យស្មា ឥទំ នាមរូបំ ន អហេតុកំ, នាបិ ឥស្សរាទិវិសមហេតុកំ, តស្មា។ **តេ**តិ ហេតុបច្ចយា។

៦៧៩. ឱឡារិកត្តា, សុបាកដត្តា ច រូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហោ សុករោតិ **“ឥមស្ស តាវ រូបកាយស្សា”**តិអាទិនា បឋមំ តស្ស បច្ចយបរិគ្គហវិធឹ អារភតិ។ តត្ថ យថា នាមរូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហោ អហេតុវិសមហេតុវាទនិវត្តិយា ហោតិ, ឯវំ និព្ពិទាវិរាគាវហភាវេន តត្ថ អភិរតិនិវត្តិយាបិ ឥច្ឆិតព្ពោតិ តំ គព្ភាសេយ្យកវសេន ទស្សេន្តោ និព្ពត្តដ្ឋានស្ស សុចិភាវបដិសេធនមុខេន អសុចិភាវំ វិភាវេតុំ **“អយំ កាយោ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ ឧប្បលាទីនិ អសុចិដ្ឋានេ និព្ពត្តានិបិ សយំ សុចិសម្មតានេវាតិ តំទស្សនត្ថំ អព្ពន្តរគ្គហណំ។ តេនាហ ភគវា –

“យថា សង្ការធានស្មឹ, ឧជ្ឈិតស្មឹ មហាបថេ;
បទុមំ តត្ថ ជាយេថ, សុចិគន្ធំ មនោរម”ន្តិ។ (ធ. ប. ៥៨);

“និព្ពត្តតី”តិ ឥទំ មាតុកុច្ឆិយំ បដិសន្ធិបវត្តីសុ រូបកាយស្ស និព្ពត្តនសាមញ្ញតោ គហេត្វា វុត្តំ, ន បឋមាភិនិព្ពត្តិមត្តំ។ ឯវញ្ច កត្វា អាហារស្ស ឧបត្ថម្ភកបច្ចយតាវចនំ, ឧទរបដលស្ស បច្ឆតោ ករណាទិវចនំ, ទុគ្គន្ធជេគុច្ឆបដិក្កូលតាវចនញ្ច សមត្ថិតំ ហោតិ។ ឯវមវដ្ឋិតេ យទេកច្ចេហិ បិន្តិតោ, បុរតោ ច ករណំ កី សិយា បដិសន្ធិកាលេតិអាទិ វុត្តំ, តំ អបាហតំ ហោតិ។ **“និព្ពត្តកត្តា”**តិ ឥមិនា ពីជំ វិយ អង្កុរស្ស អវិជ្ជាទយោ រូបកាយស្ស អសាធារណការណតាយ **ហេតូ**តិ ទស្សេតិ។ **“ឧបត្ថម្ភកត្តា”**តិ ឥមិនា បន អង្កុរស្ស បថវីសលិលបាវិសិអាទយោ វិយ អាហារោ សាធារណការណតាយ **បច្ចយោ**តិ ទស្សេតិ។

បញ្ច ធម្មា ហេតុបច្ចយាតិ អវិជ្ជាទយោ បញ្ច ធម្មា យថារហំ ហេតុ ច បច្ចយោ ចាតិ អត្ថោ។ ភវេសុ វិជ្ជមានទោសបដិច្ឆាទនបត្ថនា ទឡ្ហគ្គាហភាវេន សង្ខារភវានំ ហេតុភូតា ជនកសហាយតាយ ភវនិកន្តិ តំ សហជាតអាសន្នការណត្តា អភិសង្ខារិកា, អបស្សយភូតា ចាតិ **“មាតា វិយ ទារកស្ស ឧបនិស្សយា”**តិ វុត្តា។

យថា បិតុ ជនិតសុក្កេ បុត្តស្ស ឧប្បត្តីតិ បិតា ជនកោ, ឯវំ **កម្មំ** សត្តស្ស ឧប្បាទកត្តា **ជនកំ** វុត្តំ។ យថា **ធាតិ** ជាតស្ស ទារកស្ស បោសនវសេន សន្ធារិកា, ឯវំ **អាហារោ** ឧប្បន្នស្ស កាយស្សាតិ **សន្ធារកោ** វុត្តោ។

កាមញ្ចេត្ថ អវិជ្ជាទយោ នាមកាយស្សាបិ បច្ចយោ, បការន្តរេន បន តស្ស បាកដំ បច្ចយបរិគ្គហវិធិំ ទស្សេតុំ **"ចក្ខុញ្ច បដិច្ចា"**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ចក្ខុញ្ចា**តិ **ច**-សទ្ទោ សមុច្ចយត្ថោ។ តេន ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អាវជ្ជនាទិអជ្ឈត្តំ សព្ពំ បច្ចយជាតំ សង្គណ្ហាតិ។ **រូបេ ចា**តិ បន **ច**-សទ្ទេន យថា ពហុលំ ពាហិររូបំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អារម្មណបច្ចយោ, ឯវំ អញ្ញម្បិ ពាហិរំ បច្ចយជាតំ សង្គណ្ហាតិ។ **បដិច្ចា**តិ បច្ចយភូតំ លទ្ធាតិ អត្ថោ។ តេន ចក្ខុស្ស និស្សយបុរេជាតឥន្ទ្រិយវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេន, រូបស្ស អារម្មណបុរេជាតអត្ថិអវិគតវសេន, ឥតរេសញ្ច សង្គហិតានំ អនន្តរាទិសហជាតាទិវសេន បច្ចយភាវំ ទស្សេតិ។ វចនភេទេ បន ការណំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ច ផស្សាទីនំ វិយ សហបច្ចយេហិ សោតវិញ្ញាណាទីនំ សង្គហោ វេទិតព្ពោ "តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ"តិអាទិបាឋស្ស (ម. និ. ១.២០៤; ៣.៤២១, ៤២៥-៤២៦; សំ. និ. ២.៤៣-៤៥; កថា. ៤៦៥, ៤៦៧) វិយ "សោតញ្ច បដិច្ចា"តិអាទិបាឋស្ស សង្គហិតត្តា។ ឯវំ សម្ពន្ធនុបគំ សព្ពំ នាមំ សហបច្ចយេន សង្គហិតំ ហោតិ។ តេនាហ **"នាមកាយស្ស បច្ចយបរិគ្គហំ ករោតី"**តិ។

បវត្តិំ ទិស្វាតិ ឯតរហិ បវត្តិំ ទិស្វា។ **ឯវ**ន្តិ ឥមិនា ន កេវលំ សប្បច្ចយតាមត្តមេវ បច្ចាមដ្ឋំ, អថ ខោ យាទិសេហិ បច្ចយេហិ ឯតរហិ បវត្តតិ, តាទិសេហិ អវិជ្ជាទិបច្ចយេហេវ អតីតេបិ បវត្តិត្ថាតិ បច្ចយសទិសតាបិ បច្ចាមដ្ឋាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៦៨០. **បុព្ពន្ត**ន្តិ អតីតំ ខន្ធប្បពន្ធកោដ្ឋាសំ។ **អារព្ភា**តិ ឧទ្ទិស្ស។ **អហោសិំ នុ ខោ, ន នុ ខោ អហោសិ**ន្តិ សស្សតាការំ, អធិច្ចសមុប្បត្តិអាការញ្ច និស្សាយ អតីតេ អត្តនោ វិជ្ជមានតំ, អវិជ្ជមានតញ្ច កង្ខតិ។ **កិំ នុ ខោ អហោសិ**ន្តិ ជាតិលិង្គុបបត្តិយោ និស្សាយ "ខត្តិយោ នុ ខោ អហោសិំ, ព្រាហ្មណាទីសុ គហដ្ឋាទីសុ ទេវាទីសុ អញ្ញតរោ នុ ខោ"តិ កង្ខតិ។ **កថំ នុ ខោ**តិ សណ្ឋានាការំ និស្សាយ "ទីឃោ នុ ខោ អហោសិំ, រស្សឱទាតកាឡប្បមាណិកអប្បមាណិកាទីនម្បិ អញ្ញតរោ"តិ កង្ខតិ។ ឥស្សរនិម្មានាទិំ និស្សាយ "កេន នុ ខោ បការេន អហោសិ"ន្តិ និព្ពត្តាការតោ កង្ខតីតិ ច វទន្តិ។ **កិំ ហុត្វា កិំ អហោសិ**ន្តិ ជាតិអាទីនិ និស្សាយ "ខត្តិយោ ហុត្វា នុ ខោ ព្រាហ្មណោ អហោសិំ...បេ.... ទេវោ ហុត្វា នុ ខោ មនុស្សោ អហោសិ"ន្តិ អត្តនោ អបរាបរុប្បត្តិំ កង្ខតិ។ សព្ពត្ថេវ ច **អទ្ធាន**ន្តិ កាលាធិវចនំ។ **ភវិស្សាមិ នុ ខោ**តិ សស្សតាការំ, ឧច្ឆេទាការញ្ច និស្សាយ អនាគតេ អត្តនោ វិជ្ជមានតំ, អវិជ្ជមានតញ្ច កង្ខតិ។ សេសមេត្ថ វុត្តនយមេវ។ **ឯតរហិ វា បន បច្ចុប្បន្នំ អទ្ធាន**ន្តិ ឥទានិ វា បដិសន្ធិមាទិំ កត្វា ចុតិបរិយន្តំ សព្ពម្បិ វត្តមានកាលំ។ **អជ្ឈត្តំ កថំកថី ហោតី**តិ អត្តនោ ខន្ធេសុ វិចិកិច្ឆោ ហោតិ។ **អហំ នុ ខោស្មី**តិ អត្តនោ អត្ថិភាវំ កង្ខតិ។ អយុត្តំ បនេតន្តិ។ យុត្តំ អយុត្តន្តិ កា ឯត្ថ ចិន្តា។ ឧម្មត្តកោ វិយ ហិ ពាលបុថុជ្ជនោ។ **នោ នុ ខោស្មី**តិ អត្តនោ នត្ថិភាវំ កង្ខតិ។ **កិំ នុ ខោស្មី**តិ ខត្តិយោវ សមានោ អត្តនោ ខត្តិយភាវំ កង្ខតិ។ ឯស នយោ សេសេសុ។ **កថំ នុ ខោស្មី**ន្តិ វុត្តនយមេវ។ កេវលញ្ចេត្ថ "អព្ភន្តរេ ជីវោ នាម អត្ថី"តិ គហេត្វា តស្ស ទីឃាទិភាវំ កង្ខន្តោ "កថំ នុ ខោស្មិ"ន្តិ កង្ខតីតិ វេទិតព្ពោ។ បច្ចុប្បន្នំ បន អត្តនោ សរីរសណ្ឋានំ អជានន្តោ នាម នត្ថិ។ **កុតោ អាគតោ, សោ កុហិំ គាមី ភវិស្សតី**តិ អត្តភាវស្ស អាគតិគតិដ្ឋានំ កង្ខតិ។ **សា សព្ពាបិ បហីយតី**តិ សា យថាវុត្តា សោឡសវិធាបិ វិចិកិច្ឆា វិក្ខម្ភនវសេន បហីយតិ។

៦៨១. កុសលាទិភេទតោ សព្ពប្បការស្សាបិ នាមស្ស សាធារណោ បច្ចយោតិ, តតោ បវត្តិតោ មនសិការាទិកោ កុសលាទិភេទតោ សព្ពប្បការស្សាបិ នាមស្ស អសាធារណោ បច្ចយោតិ ច យោជេតព្ពំ។ **កុសលាទិភេទតោ**តិ កុសលាកុសលវិបាកកិរិយភេទតោ។ តស្សាបិ សោមនស្សសហគតាទិអញ្ញតរភេទវសេន **សព្ពប្បការស្សាបិ**។ យំ ឯកន្តតោ ឆទ្វារិកំ, តម្បិ ឆទ្វារគ្គហណេនេវ គហិតំ យថា ឆដ្ឋារម្មណំ ឆឡារម្មណគ្គហណេនាតិបិ វុត្តំ **"សព្ពប្បការស្សាបី"**តិ។ **តតោ**តិ ចក្ខុរូបាទិតោ។ **មនសិការាទិកោ**តិ យោនិសោមនសិការអយោនិសោមនសិការាទិកោ , កម្មភវង្គាទិកោ ច។ កាមញ្ចេត្ថ ទ្វារច្ឆក្កយោនិសោមនសិការាទិវសេន នាមស្សេវ សាធារណោ, អសាធារណោ ច បច្ចយោ វុត្តោ, តំ បន អវិសេសវសេន វុត្តំ។ វិសេសតោ បន កម្មំ វិបាកនាមស្ស, កម្មសមុដ្ឋានរូបានញ្ច ចិត្តំ ចេតសិកនាមស្ស, ចិត្តសមុដ្ឋានរូបានញ្ច សាធារណោ បច្ចយោ, យថាវុត្តស្សេវ ច នាមស្ស, រូបស្ស ច តទញ្ញនាមរូបាបេក្ខាយ អសាធារណោ បច្ចយោ។ តថា សភាគោ, ឧតុសភាគោ ច អាហារោ តំសមុដ្ឋានរូបានំ សាធារណោ បច្ចយោ, តទញ្ញាបេក្ខាយ អសាធារណោតិ រូបស្សាបិ សាធារណោ, អសាធារណោ ច បច្ចយោ យថារហំ និទ្ធារេតព្ពោ។ បច្ចយបរិគ្គហោ នាម អនធិគតារហត្តេន កាតព្ពោតិ តទបេក្ខាយ **"យោនិសោមនសិការសទ្ធម្មស្សវនាទិកោ កុសលស្សេវា"**តិ វុត្តំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន សប្បុរិសូបនិស្សយស្ស, ចតុន្នម្បិ វា សម្បត្តិចក្កានំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **វិបរីតោ អកុសលស្សា**តិ វចនតោ យថា យោនិសោមនសិការាទិវិបរីតោ អកុសលស្សេវ បច្ចយោ, តថា យោនិសោមនសិការាទិ

កុសលស្សេវ បច្ចយោ ហោតីតិ អត្ថោ។ យស្ស វា កុសលំ សម្ភវតិ, អកុសលំ សម្ភវតិ, កុសលាកុសលានិ វា, តស្សាតិ អត្ថសិទ្ធមេតំ។ **កម្មាទិកោ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន អវិជ្ជាទយោ វិយ គតិកាលាទយោបិ សង្គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ភវង្គាទិកោ**តិ ភវង្គសន្តីរណបរិត្តកិរិយាអហេតុកាទិកោ។ តត្ថ **ភវង្គំ** បញ្ចទ្វារមនោទ្វារាវជ្ជនកិរិយានំ, **សន្តីរណំ** វោដ្ឋព្ពនស្ស, **បរិត្តកិរិយា** យថារហំ បរិត្តមហគ្គតកិរិយានំ, **អរហត្តំ** អាវជ្ជនវជ្ជានំ សព្ពកិរិយានំ បច្ចយោតិ វេទិតព្ពំ។

កម្មន្តិ ចេតនាវ អធិប្បេតា, សា ច ខោ កុសលាកុសលា។ វុត្តញ្ហេតំ “កុសលាកុសលចេតនា វិបាកានំ ខន្ធានំ, កដត្តា ច រូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៧)។ ន ចិត្តំ វិយ សសម្បយុត្តា។ ចិត្តញ្ហេត្ថ សសម្បយុត្តំ អធិប្បេតំ “ហេតូ ហេតុសម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ, តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ”តិអាទិវចនតោ (បដ្ឋា. ១.១.១)។ **តត្ថា**តិ តេសុ កម្មាទីសុ រូបជនកបច្ចយេសុ។ អតីតតោ ឯវ កម្មតោ ផលំ ឧប្បជ្ជតិ, ន វត្តមានតោតិ វុត្តំ **“កម្មំ អតីតមេវ កម្មសមុដ្ឋានស្ស រូបស្ស បច្ចយោ”**តិ។ យទិ ហិ បច្ចុប្បន្នតោ កម្មតោ ផលំ ឧប្បជ្ជេយ្យ, អាយូហនក្ខណេ ឯវ ផលេន ឧប្បជ្ជិតព្ពំ ភវេយ្យ, ន ច តំ ទិដ្ឋមិច្ឆិតំ វា។ ន ហិ លោកេ កុទាចនំ ករិយមានមេវ កម្មំ ផលំ ទេន្តំ ទិដ្ឋំ, តថារូបោ វា អាគមោ អត្ថីតិ។ ននុ ច តទមបិ ន ទិដ្ឋំ, យំ វិនដ្ឋតោ ហេតុតោ ផលំ ឧប្បជ្ជមានំ, មតោ វា កុក្កុដោ វស្សន្តោតិ? សច្ចមទិដ្ឋំ រូបធម្មានំ បពន្ធវិច្ឆេទេ, តទំ បន អរូបំ បពន្ធោបិ អត្ថីតិ ឧបមា ន សំសន្ទតិ។ កម្មតោ ហិ អតីតតោ ឯវ កម្មស្ស កតត្តា, ឧបចិតត្តា ច ផលំ ឧប្បជ្ជតិ។ វុត្តញ្ហេតំ “កាមាវចរស្ស កុសលស្ស កម្មស្ស កតត្តា ឧបចិតត្តា វិបាកំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ឧប្បន្នំ ហោតី”តិអាទិ (ធ. ស. ៤៣១)។ យស្មា អនន្តរាទិបច្ចយលាភតោ ឧប្បាទក្ខណេ ឯវ ចិត្តស្ស ពលវតា, តស្មា តំ ឧប្បជ្ជមានមេវ រូបំ ជនេតីតិ អាហ **“ចិត្តំ ចិត្តសមុដ្ឋានស្ស ឧប្បជ្ជមាន”**ន្តិ។ រូបស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ យស្មា បន រូបស្ស ឋិតិក្ខណេ ពលវតា បច្ឆាជាតាទិបច្ចយលាភតោ, តស្មា វុត្តំ **“ឧតុអាហារា…បេ… ហោន្តី”**តិ, ពាហិរំ ឧតុំ, អាហារញ្ច បច្ចយំ លភិត្វា អត្តនោ ឋិតិក្ខណេ ឧតុអាហារា រូបំ ជនេន្តីតិ អត្ថោ។

ឯវន្តិ “សាធារណាសាធារណវសេនា”តិអាទិនា វុត្តប្បការេន។

៦៨២. **សង្ខារាន**ន្តិ សង្ខតសង្ខារានំ។ **ភង្គ**ន្តិ មរណំ។ **ជរាមរណំ នាម ជាតិយា សតី**តិអាទិ ផលទស្សនានុបុព្ពិយា ហេតុទស្សនក្កមេន នាមរូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហោ សុករោតិ កត្វា ទស្សិតោ។ តត្ថ **ភវេ សតី**តិ កម្មភវេ សតិ។

៦៨៣. **បុព្ពេ វិត្ថារេត្វា ទស្សិតអនុលោមបដិច្ចសមុប្បាទវសេនា**តិ បរិយោសានតោ បដ្ឋាយ បដិលោមនយេន អាទិបាបនវសេន វិត្ថារេត្វា ទស្សិតអនុលោមបដិច្ចសមុប្បាទវសេន។ “អសតិ ជាតិយា នត្ថិ ជរាមរណ”ន្តិអាទិនា (សំ. និ. ២.៤) ហិ បដិលោមវសេន ទស្សិតេ បច្ចយាការេ “យស្ស អភាវា យស្ស អភាវោ, សោ តស្ស បច្ចយោ”តិ ព្យតិរេកតោ, អន្វយតោ ច នាមរូបស្ស បច្ចយបរិគ្គហោ សុករោតិ។

៦៨៤. **បុរិមកម្មភវស្មិំ មោហោ**តិអាទិ វុត្តត្ថមេវ។ កម្មសហាយត្តា កិលេសវដ្ដំ កម្មវដ្ដេ បក្ខិត្វា វុត្តំ **“កម្មវដ្ដវិបាកវដ្ដវសេនា”**តិ។

៦៨៥. ទិដ្ឋធម្មោ វុច្ចតិ បច្ចក្ខភូតោ បច្ចុប្បន្នោ អត្តភាវោ, តត្ថ វេទិតព្ពផលំ កម្មំ **ទិដ្ឋធម្មវេទនីយំ**។ បច្ចុប្បន្នភវតោ អនន្តរំ វេទិតព្ពផលំ កម្មំ **ឧបបជ្ជវេទនីយំ។ អបរាបរិយាយេ**តិ ទិដ្ឋធម្មានន្តរានាគតតោ អញ្ញស្មឹ អត្តភាវបរិយាយេ អត្តភាវបរិវត្តេ។ **អហោសិកម្ម**ន្តិ អហោសិ ឯវ កម្មំ, ន តស្ស វិបាកោ អហោសិ, “អត្ថិ, ភវិស្សតិ វា”តិ ឯវំ វត្តព្ពកម្មំ។ បដិបក្ខេហិ អនភិភូតតាយ, បច្ចយវិសេសេន បដិលទ្ធវិសេសតាយ ច ពលវភាវប្បត្តា តាទិសស្ស បុព្ពាភិសង្ខារស្ស វសេន សាតិសយា ហុត្វា បវត្តា បឋមជវនចេតនា តស្មឹយេវ អត្តភាវេ ផលទាយិនី **ទិដ្ឋធម្មវេទនីយា** នាម។ សា ហិ វុត្តាការេន ពលវតិ ជវនសន្តានេ គុណវិសេសយុត្តេសុ ឧបការាបការវសប្បវត្តិយា, អាសេវនាលាភេន អប្បវិបាកតាយ ច បឋមជវនចេតនា តតរទ្វយំ វិយ បវត្តសន្តានុបរមាបេក្ខំ, ឱកាសលាភាបេក្ខញ្ច កម្មំ ន ហោតីតិ តធេវ បុប្ផមត្តំ វិយ បវត្តិវិបាកមត្តំ ផលំ ទេតិ។ **តថា អសក្កោន្ត**ន្តិ កម្មស្ស វិបាកទានំ នាម ឧបធិបយោគាទិបច្ចយន្តរសមវាយេនេវ ហោតីតិ តទភាវតោ តស្មឹយេវ អត្តភាវេ វិបាកំ ទាតុំ អសក្កោន្តំ។ **អត្ថសាធិកា**តិ ទានាទិបាណាតិបាតាទិអត្ថស្ស និប្ផាទិកា។ កា បន សាតិ អាហ **“សត្តមជវនចេតនា”**តិ។ សា ហិ សន្និដ្ឋាបកចេតនា វុត្តនយេន បដិលទ្ធវិសេសា, បុរិមជវនចេតនាហិ លទ្ធាសេវនា ច សមានា អនន្តរត្តភាវេ វិបាកទាយិនី **ឧបបជ្ជវេទនីយកម្មំ** នាម។ **“សតិ សំសារប្បវត្តិយា”**តិ តមិនា អសតិ សំសារប្បវត្តិយំ អហោសិកម្មបក្ខេ តិដ្ឋតិ វិបច្ចនោកាសស្ស អភាវតោតិ ទីបេតិ។

៦៨៦. **យំ គរុកន្តិ** យំ អកុសលំ មហាសាវជ្ជំ, កុសលំ មហានុភាវំ កម្មំ។ **យំ ពហុលន្តិ** យំ ពហុលំ អភិណ្ហសោ កតំ សមាសេវិតំ។ **មរណកាលេ អនុស្សរិតន្តិ** បរិព្យត្តភាវេន មរណស្ស អាសន្នកាលេ អនុស្សរិតំ។ អាសន្នកាលេ កតេ វត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ ហិ វុត្តំ។ **"បុនប្បុនំ លទ្ធាសេវនន្តិ"** ឥមិនា "យំ ពហុល"ន្តិ វុត្តកម្មតោ វិសេសេតិ។ តថា ទិដ្ឋធម្មវេទនីយំ និវត្តេតិ បដិសន្ធិអាកឌ្ឍនានុជាននតោ។ បដិសន្ធិជនកវសេន ហិ គរុកាទិកម្មចតុក្កំ វុត្តំ។

តត្ថ គរុកំ សព្ពបឋមំ វិបច្ចតិ។ តថា ហិ តំ គរុកន្តិ វុត្តំ។ គរុកេ អសតិ ពហុលីកតំ, តស្មឹ អសតិ អាសន្នំ, តស្មិម្បិ អសតិ "កដត្តា វា បនា"តិ វុត្តំ បុរិមជាតីសុ កតកម្មំ វិបច្ចតិ។ ពហុលាសន្នបុព្ពកតេសុ ច ពលាពលំ វា ជានិតព្ពំ, បាបតោ បាបន្តរំ, កល្យាណញ្ច, កល្យាណតោ ច កល្យាណន្តរំ, បាបញ្ច, ពហុលីកតតោ ច មហតោ ច បុព្ពកតាទិ, អប្បញ្ច។ ពហុលានុស្សរណេន វិប្បដិសារាទិជននតោ បដិបក្ខស្ស អបរិបុណ្ណតាយ អារទ្ធវិបាកស្ស កម្មស្ស, កម្មសេសស្ស វា អបរាបរិយាយេ វេទនីយស្ស អបរិក្ខីណតាយ សន្តតិយា បរិណាមវិសេសតោតិ តេហិ តេហិ ការណេហិ អាហិតពលំ បឋមំ វិបច្ចតិ។ **មហានារទកស្សបជាតកេ** វិទេហរញ្ញោ សេនាបតិ អលាតោ, ពីជកោ ទាសោ, រាជកញ្ញា រុចា ច ឯត្ថ និទស្សនំ។ តថា ហិ វុត្តំ ភគវតា –

"តត្រានន្ទ , យ្វាយំ បុគ្គលោ ឥធ បាណាតិបាតី…បេ.… មិច្ឆាទិដ្ឋិ កាយស្ស ភេទា បរំ មរណា អបាយំ ទុគ្គតឹ វិនិបាតំ និរយំ ឧបបជ្ជតិ។ បុព្ពេ វាស្ស តំ កតំ ហោតិ បាបកម្មំ ទុក្ខវេទនីយំ, បច្ឆា វាស្ស តំ កតំ ហោតិ បាបកម្មំ ទុក្ខវេទនីយំ , មរណកាលេ វាស្ស ហោតិ មិច្ឆាទិដ្ឋិ សមត្តា សមាទិន្នា, តេន សោ កាយស្ស ភេទា បរំ មរណា អបាយំ ទុគ្គតឹ វិនិបាតំ និរយំ ឧបបជ្ជតិ។ យញ្ច ខោ សោ ឥធ បាណាតិបាតី ហោតិ…បេ.… មិច្ឆាទិដ្ឋិ ហោតិ, តស្ស ទិដ្ឋេ វា ធម្មេ វិបាកំ បដិសំវេទេតិ ឧបបជ្ជ វា អបរេ វា បរិយាយេ។

"តត្រានន្ទ, យ្វាយំ បុគ្គលោ ឥធ បាណាតិបាតី…បេ.… មិច្ឆាទិដ្ឋិ កាយស្ស ភេទា បរំ មរណា សុគតឹ សគ្គំ លោកំ ឧបបជ្ជតិ។ បុព្ពេ វាស្ស តំ កតំ ហោតិ កល្យាណកម្មំ សុខវេទនីយំ, បច្ឆា វាស្ស តំ កតំ ហោតិ កល្យាណកម្មំ សុខវេទនីយំ, មរណកាលេ វាស្ស ហោតិ សម្មាទិដ្ឋិ សមត្តា សមាទិន្នា, តេន សោ កាយស្ស ភេទា បរំ មរណា សុគតឹ សគ្គំ លោកំ ឧបបជ្ជតិ។ យញ្ច ខោ សោ ឥធ បាណាតិបាតី ហោតិ…បេ.… មិច្ឆាទិដ្ឋិ ហោតិ, តស្ស ទិដ្ឋេ វា ធម្មេ វិបាកំ បដិសំវេទេតិ ឧបបជ្ជ វា អបរេ វា បរិយាយេ។

"តត្រានន្ទ, យ្វាយំ បុគ្គលោ ឥធ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ…បេ.… សម្មាទិដ្ឋិ កាយស្ស ភេទា បរំ មរណា សុគតឹ សគ្គំ លោកំ ឧបបជ្ជតិ។ បុព្ពេ វាស្ស តំ កតំ ហោតិ កល្យាណកម្មំ សុខវេទនីយំ, បច្ឆា វាស្ស តំ កតំ ហោតិ កល្យាណកម្មំ សុខវេទនីយំ, មរណកាលេ វាស្ស ហោតិ សម្មាទិដ្ឋិ សមត្តា សមាទិន្នា, តេន សោ កាយស្ស ភេទា បរំ មរណា សុគតឹ សគ្គំ លោកំ ឧបបជ្ជតិ។ យញ្ច ខោ សោ ឥធ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ…បេ.… សម្មាទិដ្ឋិ ហោតិ, តស្ស ទិដ្ឋេ វា ធម្មេ វិបាកំ បដិសំវេទេតិ ឧបបជ្ជ វា អបរេ វា បរិយាយេ។

"តត្រានន្ទ, យ្វាយំ បុគ្គលោ ឥធ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ…បេ.… សម្មាទិដ្ឋិ កាយស្ស ភេទា បរំ…បេ.… និរយំ ឧបបជ្ជតិ។ បុព្ពេ វាស្ស តំ កតំ ហោតិ បាបកម្មំ ទុក្ខវេទនីយំ, បច្ឆា វាស្ស តំ កតំ ហោតិ បាបកម្មំ ទុក្ខវេទនីយំ, មរណកាលេ វាស្ស ហោតិ មិច្ឆាទិដ្ឋិ សមត្តា សមាទិន្នា, តេន សោ កាយស្ស ភេទា បរំ មរណា អបាយំ …បេ.… និរយំ ឧបបជ្ជតិ។ យញ្ច ខោ សោ ឥធ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ ហោតិ…បេ.… សម្មាទិដ្ឋិ ហោតិ, តស្ស ទិដ្ឋេ វា ធម្មេ វិបាកំ បដិសំវេទេតិ ឧបបជ្ជ វា អបរេ វា បរិយាយេ"តិ (ម. និ. ៣.៣០៣)។

កឹ ពហុនា យំ តំ តថាគតស្ស មហាកម្មវិភង្គញាណំ, តស្សេវាយំ វិសយោ, យទិទំ តស្ស តស្ស កម្មស្ស តេន តេន ការណេន បុព្ពាបរវិបាកតា សាមត្ថិយំ។

៦៨៧. បដិសន្ធិទានាទិវសេន វិបាកសន្តានស្ស និព្ពត្តកំ ជនកំ។ តេនាហ **"តំ បដិសន្ធិយម្បិ បវត្តេបិ រូបារូបវិបាកក្ខន្ធេ ជនេតី"**តិ។ សុខទុក្ខសន្តានស្ស, នាមរូបប្បពន្ធស្ស វា ចិរតរប្បវត្តិហេតុភូតំ ឧបត្ថម្ភកំ។ តេនាហ **"សុខទុក្ខំ ឧបត្ថម្ភេតិ, អទ្ធានំ បវត្តេតី"**តិ។ ឧបបីឡកំ សុខទុក្ខប្បពន្ធេ បវត្តមានេ សណិកំ សណិកំ តំ ហាបេតិ។ តេនាហ **"សុខទុក្ខំ បីឡេតិ ពាធតិ, អទ្ធានំ បវត្តិតុំ ន ទេតី"**តិ។ **ឃាតេត្វាតិ** ឧបច្ឆិន្ទិត្វា។ កម្មស្ស ឧបច្ឆិន្ទនំ នាម តស្ស វិបាកបដិពាហនមេវាតិ អាហ **"តស្ស វិបាកំ បដិពាហិត្វា"**តិ។ តញ្ច អត្តនោ វិបាកុប្បត្តិយា ឱកាសករណន្តិ វុត្តំ **"អត្តនោ វិបាកស្ស ឱកាសំ ករោតី"**តិ។ វិបច្ចនាយ កតោកាសំ កម្មំ វិបក្ក

មេវ នាម ហោតីតិ អាហ “**ឯវំ បន កម្មេន កតេ ឱកាសេ តំ វិបាកំ ឧប្បន្នំ នាម វុច្ចតី**”តិ។ **ឧបបីឡកំ** អញ្ញស្ស វិបាកំ ឧបច្ឆិន្ទតិ, ន សយំ អត្តនោ វិបាកំ ទេតិ។ **ឧបឃាតកំ** បន ទុព្ពលំ កម្មំ ឧបច្ឆិន្ទិត្វា អត្តនោ វិបាកំ ឧប្បាទេតីតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ ពហ្វាពាធតាទិបច្ចយូបនិបាតេន វិបាកស្ស វិពាធកំ **ឧបបីឡកំ,** តថា វិបាកស្សេវ ឧបច្ឆេទកំ **ឧបឃាតកំ**។ កម្មំ ឧបឃាតេត្វា អត្តនោ វិបាកស្ស ឱកាសករណេន វិបច្ចនេ សតិ ជនកមេវ សិយា, ជនកាទិភាវោ នាម វិបាកំ បតិ ឥច្ឆិតព្ពោ, ន កម្មំ បតីតិ វិបាកស្សេវ ឧបឃាតកតា យុត្តា វិយ ទិស្សតិ, វីមំសិតព្ពំ។

កម្មន្តរន្តិ កម្មវិសេសោ កម្មានំ ពលាពលភេទោ។ **វិបាកន្តរ**ន្តិ វិបាកវិសេសោ, តស្ស ហីន បណីតតាទិភេទោ។ អបរោ នយោ – យស្មិំ កម្មេ កតេ បដិសន្ធិយំ, បវត្តេ ច វិបាកកដត្តារូបានំ ឧប្បត្តិ ហោតិ, តំ **ជនកំ**។ យស្មិំ បន កតេ អញ្ញេន ជនិតស្ស ឥដ្ឋស្ស វា អនិដ្ឋស្ស វា ផលស្ស វិពាធកវិច្ឆេទកបច្ចយានុប្បត្តិយា, ឧបព្រូហនបច្ចយុប្បត្តិយា ច ជនកានុភាវានុរូបំ បរិបោសចិរតរប្បពន្ធា ហោន្តិ, តំ **ឧបត្ថម្ភកំ**។ ជនកេន និព្ពត្តិតំ កុសលផលំ វា អកុសលផលំ វា យេន បច្ចនីកភូតេន រោគធាតុសមតាទិនិមិត្តតាយ ពាធីយតិ, តំ **ឧបបីឡកំ** ។ យេន បន កម្មុនា ជនកសាមត្ថិយវសេន ចិរតរប្បពន្ធារហម្បិ សមានំ ផលំ វិច្ឆេទកបច្ចយុប្បត្តិយា ឧបហញ្ញតិ វិច្ឆិជ្ជតិ, តំ **ឧបឃាតកំ**។ តត្ថ កេចិ ទុតិយស្ស កុសលភាវេ ឥត្ថន្នាមកតស្ស អប្បាពាធទីឃាយុកតាសំវត្តនវសេន, បច្ឆិមានំ ទ្វិន្នំ អកុសលភាវេ ពហ្វាពាធអប្បាយុកតាសំវត្តនវសេន វណ្ណេន្តិ។ ទេវទត្តាទីនំ, បន នាគាទីនំ, ឥតោ អនុបទិន្នេន យាបនកបេតានញ្ច នរកាទីសុ អកុសល វិបាកុបត្ថម្ភនុបបីឡនុបឃាតកានិ ន ន សន្តីតិ ចតុន្នម្បិ អកុសលាកុសលភាវោ ន វិរុជ្ឈតិ។ ពុទ្ធាវេណិកតាយ អសាធារណស្សេវ ញាណស្ស គោចរភាវតោ កម្មន្តរាទិ “**អសាធារណំ សាវកេហី**”តិ វុត្តំ។ **ឯកទេសតោ ជានិតព្ពំ** អនវសេសតោ ជានិតុំ ន សក្កា អវិសយត្តា។ សព្ពេន សព្ពំ អជាននេ បច្ចយបរិគ្គហោ ន បរិបូរតីតិ។

៦៨៨. យថាវុត្តំ កម្មំ វត្តមានវិបាកប្បពន្ធនិមិត្តមេវ អធិប្បេតន្តិ កម្មេកទេសតាយ “**ទ្វាទសវិធំ កម្មំ កម្មវដ្ដេ បក្ខិបិត្វា**”តិ វុត្តំ។ កិលេសវដ្ដម្បិ កម្មសហាយតាយ កម្មវដ្ដបក្ខិកមេវ កត្វា អាហ “**កម្មវដ្ដវិបាកវដ្ដវសេនា**”តិ។ យាទិសតោ បច្ចយតោ បច្ចុប្បន្នេ អទ្ធានេ នាមរូបស្ស បវត្តិ, តាទិសតោ ឯវ ឥតរស្មិម្បិ អទ្ធទ្វយេតិ យថា អតីតានាគតេ នយំ នេតិ, តំ ទស្សេន្តោ “**ឥទ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អនាគតេបិ កម្មវដ្ដវិបាកវដ្ដវសេនេវា**តិ ឯត្ថ វុត្តំ **ឯវ**-សទ្ទំ “ឯតរហិ អតីតេបី”តិ ឯត្ថាបិ អានេត្វា វត្តព្ពំ អទ្ធត្តយេបិ កិរិយាកិរិយផលមត្តតាទស្សនបរត្តា ចោទនាយ។ **ឥតិ កម្មញ្ចេវា**តិអាទិ វុត្តស្សេវត្ថស្ស និគមនវសេន វុត្តំ។ អបរាបរំ វដ្ដនដ្ឋេន **វដ្ដំ**។ តថា បវត្តនដ្ឋេន **បវត្តំ**។ ហេតុផលភាវេន សម្ពន្ធតីតិ **សន្តតិ,** បពន្ធោ។ ករណដ្ឋេន, បច្ចយេហិ ករីយតីតិ វា **កិរិយា**។

កម្មាតិ កម្មតោ។ សម្ភវតិ ឯតស្មាតិ សម្ភវោ, កម្មំ សម្ភវោ ឯតស្សាតិ **កម្មសម្ភវោ,** វិបាកោ។

ការណសាមគ្គិយំ ទានាទីហិ សាធិតកិរិយាយ វត្តមានាយ ការណមត្តេ កត្តុវោហារោតិ អាហ “**នេវ ការណតោ ឧទ្ធំ ការកំ បស្សតី**”តិ។ ករោតីតិ ហិ **ការកំ**។ វិបាកបដិសំវេទកំ ន បស្សតីតិ សម្ពន្ធោ ។ កាមំ ពាលាបិ “ការកោ បដិសំវេទកោ”តិ វទន្តា អត្ថតោ បញ្ញត្តិមត្តមេវ វទន្តិ, តេ បន វិបរីតាភិនិវេសវសេនាបិ វ ទន្តីតិ តំ អប្បមាណន្តិ អាហ “**សមញ្ញមត្តេន បណ្ឌិតា វោហរន្តី**”តិ។

៦៨៩. **ឯវេត**ន្តិ ឯវំវិធំ ឯតំ ទស្សនំ, **សម្មទស្សនំ,** អវិបរីតទស្សនន្តិ អត្ថោ។ **ពីជរុក្ខាទិកានំវា**តិ យថា ពីជតោ រុក្ខោ, រុក្ខតោ បុន ពីជន្តិ អនាទិកាលិកត្តា ពីជរុក្ខសន្តានស្ស បុព្ពកោដិ នត្ថិ, ឯវំ កម្មបច្ចយា វិបាកោ, វិបាកបច្ចយា កម្មន្តិ អនាទិកាលិកត្តា កម្មវិបាកសន្តានស្ស បុព្ពកោដិ ន បញ្ញាយតិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន “កុក្កុដិយា អណ្ឌំ, អណ្ឌតោ កុក្កុដី, បុនបិ កុក្កុដិយា អណ្ឌ”ន្តិ ឯវមាទី សង្គណ្ហាតិ។ **អនាគតេបិ សំសារេ**តិ យថា អតីតេ, ឯវំ អនាគតេបិ អទ្ធានេ “ឧទ្ធានញ្ច បដិបាដី”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៦១៩; ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៩៥ អបសាទនាវណ្ណនា; សំ. និ. អដ្ឋ. ២.២.៦០; អ. និ. អដ្ឋ. ២.៤.១៩៩; ធ. ស. អដ្ឋ. និទានកថា; វិភ. អដ្ឋ. ២២៦ សង្ខារបទនិទ្ទេស; សុ. និ. អដ្ឋ. ២.៥២៣; ឧទា. អដ្ឋ. ៣៩; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ១៤, ៥៨; ថេរគា. អដ្ឋ. ១.៦៧, ៩៩; បដិ. ម. អដ្ឋ. ២.១.១១៧; ចូឡនិ. អដ្ឋ. ៦; ពុ. វំ. អដ្ឋ. ២.៥៨) វុត្តេ សំសារេ សតិ កម្មវិបាកានំ អប្បវត្តំ ន ទិស្សតិ, កម្មវិបាកានំ អប្បវត្តិ ន ទិស្សតិ, បវត្តតិ ឯវាតិ អត្ថោ។

ឯតមត្ថន្តិ “កម្មស្ស ការកោ នត្ថី”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៦៨៩) វុត្តមត្ថំ។ **អសយំវសី**តិ ន សយំវសិនោ, មិច្ឆាភិនិវេសបរវសាតិ អត្ថោ។ **អញ្ញមញ្ញវិរោធិតា**តិ ឥតរីតរវិរោធិតា, ទិដ្ឋិយោ, ទិដ្ឋិយា វា អញ្ញមញ្ញេន វិរោធិតា វិរុទ្ធា។

គម្ភីរញាណគោចរតាយ **គម្ភីរំ**។ តថា **និបុណំ**។ សត្តសុញ្ញតាយ, អញ្ញមញ្ញសភាវសុញ្ញតាយ ច **សុញ្ញំ**។ **បច្ចយ**ន្តិ នាមរូបស្ស បច្ចយំ, តប្បច្ចយបដិវេធេនេវ ច សព្ពំ បដិវិទ្ធំ ហោតីតិ។ **កម្មំ នត្ថិ វិបាកម្ហី**តិអាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។

បច្ចយសុញ្ញំ ផលន្តិ យថាវុត្តមត្ថំ ឧបមាយ វិភាវេតុំ **"យថា ន សូរិយេ"**តិអាទិ វុត្តំ។ **តេស**ន្តិ សូរិយាទីនំ។ **សោ**តិ អគ្គិ។ **សម្ភារេហី**តិ អាតបាទីហិ ការណេហិ។

យទិ ច ហេតុ ច ផលញ្ច អញ្ញមញ្ញរហិតំ, កថំ ហេតុតោ ផលំ និព្ពត្តតីតិ អាហ **"កម្មញ្ច ខោ ឧបាទាយា"**តិ។ ន កេវលំ កម្មផលមេវ សុញ្ញំ កត្តុរហិតំ, សព្ពម្បិ ធម្មជាតំ ការករហិតន្តិ ទស្សេតុំ **"ន ហេត្ថ ទេវោ"**តិ គាថា វុត្តា។ **ហេតុសម្ភារបច្ចយា**តិ ហេតុសមូហនិមិត្តំ, ហេតុបច្ចយនិមិត្តំ វា។

៦៨០. **ចុតិបដិសន្ធិវសេន វិទិតា ហោន្តី**តិ កម្មវដ្ដវិបាកវដ្ដវសេន បច្ចយបរិគ្គហស្ស កតត្តា ចុតិបដិសន្ធិវសេន វិទិតា ហោន្តីតិ វទន្តិ។ វុត្តនយេន បន សប្បច្ចយនាមរូបស្ស ទស្សនេន តីសុ អទ្ធាសុ បហីនវិចិកិច្ឆស្ស អទ្ធត្តយបរិយាបន្នា ធម្មា អតីតបច្ចុប្បន្នានាគតភវេសុ ច ចុតិបដិសន្ធិវសេន វិទិតា ហោន្តិ, ន អនុបទធម្មវសេន តថាបរិគ្គហស្ស អកតត្តា។ **សាស្ស ហោតិ ញាតបរិញ្ញា**តិ យាយ នាមរូបបរិគ្គហំ, តស្ស ច បច្ចយបរិគ្គហំ ករោតិ, សា អស្ស យោគិនោ "ឥទំ នាមំ, ឯត្តកំ នាម"ន្តិអាទិនា, "តស្ស អយំ បច្ចយោ, ឯត្តកោ បច្ចយោ"តិអាទិនា ច បរិច្ឆេទវសេន ញាតវតី បញ្ញាតិ កត្វា ញាតបរិញ្ញា។

ឥទានិ យេន ការណេន អទ្ធត្តយបរិយាបន្នា ធម្មា ចុតិបដិសន្ធិវសេន វិទិតា ហោន្តិ, តំ ទស្សេតុំ **"សោ ឯវំ បជានាតី"**តិអាទិ វុត្តំ។ តេន ធម្មានំ ភវន្តរសង្កមោ នាម ន កទាចិបិ អត្ថិ, តត្ថ តត្ថេវ និរុជ្ឈនតោតិ ទស្សេតិ។ សជ្ឈាយ មន្តោទកបាន មុខមណ្ឌន បទីបសីខូបមាហិ តមេវ ធម្មានំ សង្កមាភាវំ វិភាវេតុំ **"អបិច ខោ"**តិអាទិមាហ។

មនោធាតុអនន្តរន្តិ កិរិយមនោធាតុយា អនន្តរំ លព្ភមានំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ។ **ន ចេវ អាគត**ន្តិ កិរិយមនោធាតុតោ ន ចេវ អាគតំ កិរិយមនោធាតុយំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អភាវតោ។ **នាបិ ន និព្ពត្តំ អនន្តរ**ន្តិ កិរិយមនោធាតុតោ អនាគច្ឆន្តម្បិ បច្ចយសាមគ្គិលាភេន តតោ អនន្តរំ នាបិ ន និព្ពត្តំ, និព្ពត្តមេវ ហោតិ។ យថាយំ បវត្តិយំ ចិត្តប្បវត្តិ, តថេវ បដិសន្ធិម្ហិ វត្តតេ ចិត្តសន្តតិ, ចុតិចិត្តតោ អនាគច្ឆន្តម្បិ បដិសន្ធិចិត្តំ តតោ អនន្តរំ នាបិ ន និព្ពត្តតិ, បច្ចយសាមគ្គិវសេន និព្ពត្តតេវាតិ អត្ថោ។ សន្តតិគហណេន ចេត្ថ កុតោចិ អាគមាភាវមេវ វិភាវេតិ។ ហេតុផលភាវេន ហិ សម្ពន្ធតាតិ ធម្មប្បវត្តិ **សន្តតី**តិ។ តេនាហ **"បុរិមំ ភិជ្ជតេ ចិត្ត"**ន្តិអាទិ។ **បុរិម**ន្តិ ចុតិចិត្តំ។ **ភិជ្ជតេ**តិ និរុជ្ឈតិ។ **បច្ឆិម**ន្តិ បដិសន្ធិចិត្តំ។ **តតោ**តិ ចុតិចិត្តតោ អនន្តរមេវ ជាយតិ។ យត្ថ ហិ ចុតិចិត្តតោ ទូរេបិ កាលន្តរេបិ ឧប្បជ្ជមានំ បដិសន្ធិចិត្តំ អនន្តរមេវ ជាយតីតិ វុច្ចតិ។ តស្មា **តេសំ អន្តរិកា នត្ថិ** តេសំ ចុតិបដិសន្ធិចិត្តានំ ព្យវធាយកំ កិញ្ចិ នត្ថិ។ **វីចិ តេសំ ន វិជ្ជតី**តិ តស្សេវ វេវចនំ។ **ឥតោ**តិ ចុតិចិត្តតោ អនន្តរំ ន ច គច្ឆតិ កិញ្ចិ ចិត្តំ។ តញ្ហិ សសម្បយុត្តធម្មំ តថេវ និរុជ្ឈតិ។ **បដិសន្ធិ ចា**តិ បដិសន្ធិវិញ្ញាណញ្ច អញ្ញមេវ យថាបច្ចយំ **ជាយតិ** និព្ពត្តតីតិ បុនបិ សង្កមាភាវមេវ វិភាវេន្តោ សប្បច្ចយនាមរូបទស្សនំ និគមេតិ។

៦៨១. នាមរូបគ្គហណេន , តស្ស ច បច្ចយធម្មគ្គហណេន អគ្គហិតស្ស តេភូមកធម្មស្ស អភាវតោ **"វិទិតសព្ពធម្មស្សា"**តិ វុត្តំ។ ន ចេត្ថ លោកុត្តរធម្មា អធិគតា។ **ថាមគតំ** ហោតិ អនេកាការវោការបច្ចយបរិគ្គហវិធិនោ អនុដ្ឋិតត្តា។ **សុដ្ឋុតរំ បហីយតិ** តិយទ្ធគតធម្មប្បវត្តិយា វិគតសម្មោហត្តា។ **សា ឯវា**តិ សោឡសវិធា កង្ខា ឯវ។ យស្មា ឯត្ថ "ពុទ្ធោ, ធម្មោ, សង្ឃោ, សិក្ខា"តិ ច កង្ខាយ គោចរភូតា លោកិយា ធម្មា អធិប្បេតា។ ន ហិ លោកុត្តរធម្មេ អារព្ភ កិលេសា បវត្តិតុំ សក្កោន្តិ។ **បុព្ពន្តោ**តិ អតីតា ខន្ធាយតនធាតុយោ។ **អបរន្តោ**តិ អនាគតា។ **បុព្ពន្តាបរន្តោ**តិ តទុភយំ, អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ វា តទុភយភាគយុត្តត្តា។ ឯវំ ពុទ្ធាទិគ្គហណេន, បដិច្ចសមុប្បន្នធម្មគ្គហណេន ច គហិតោ អដ្ឋមោ កង្ខាវិសយោ នាមរូបមត្តំ, ឥទប្បច្ចយតាគ្គហណេន បន តស្ស បច្ចយោ គហិតោ, តស្មា សោឡសវត្ថុកាយ កង្ខាយ បហីនាយ អដ្ឋវត្ថុកា កង្ខា អប្បតិដ្ឋាវ ហោតីតិ អាហ **"ន កេវលញ្ច...បេ.... បហីយតិយេវា"**តិ។

ទិដ្ឋេកដ្ឋត្តា វិចិកិច្ឆាយ យថា ទិដ្ឋិ សមុច្ឆិជ្ជមានា វិចិកិច្ឆាយ សទ្ធិំយេវ សមុច្ឆិជ្ជតិ, ឯវំ វិចិកិច្ឆា វិក្ខម្ភិយមានា ទិដ្ឋិយា សទ្ធិំយេវ វិក្ខម្ភីយតីតិ អាហ **"ទ្វាសដ្ឋិ ទិដ្ឋិគតានិ វិក្ខម្ភន្តី"**តិ។ អត្តាភិនិវេសូបនិស្សយា ហិ "អហោសិំ នុ ខោ អហ"ន្តិអាទិ (ម. និ. ១.១៨; សំ. និ. ២.២០) នយប្បវត្តា សោឡសវត្ថុកា កង្ខា, សា ឯវ ច បុព្ពន្តាទិវត្ថុកភាវេន វុត្តា។ អត្តាភិនិវេសវត្ថុកានិ ច ទ្វាសដ្ឋិ ទិដ្ឋិគតានិ, ពុទ្ធាទិវត្ថុកា ច កង្ខា តទេកដ្ឋាតិ។

ធរិយន្តិ អត្តនោ បច្ចយេហីតិ ធម្មា, តិដ្ឋតិ ឯត្ថ តទាយត្តវុត្តិតាយ ផលន្តិ ឋិតិ, ធម្មានំ ឋិតិ ធម្មដ្ឋិតិ, បច្ចយធម្មោ។ អថ វា ធម្មោតិ ការណំ "ធម្មបដិសម្ភិទា"តិអាទីសុ (វិភ. ៧១៨ អាទយោ) វិយ, ធម្មស្ស ឋិតិ សភាវោ, ធម្មតោ ច អញ្ញោ សភាវោ នត្ថីតិ បច្ចយធម្មានំ បច្ចយភាវោ ធម្មដ្ឋិតិ, ធម្មដ្ឋិតិយំ ញាណំ **ធម្មដ្ឋិតិញាណំ**។ សង្ខារានំ យំ យំ ភូតំ អនិច្ចតាទិ យថាភូតំ, តត្ថ ញាណន្តិ **យថាភូតញាណំ**។ សម្មា បស្សតីតិ **សម្មាទស្សនំ**។

អវិជ្ជា បច្ចយោតិ អវិជ្ជា ហេតុអាទិវសេន សង្ខារានំ យថារហំ បច្ចយោ។ តតោ ឯវ **សង្ខារា បច្ចយសមុប្បន្នា។ ឧភោបេតេ**តិ យស្មា អវិជ្ជាបិ អាសវាទិវសេន បច្ចយសម្ភូតា, តស្មា អវិជ្ជា សង្ខារាតិ ឧភយេបិ ឯតេ ធម្មា បច្ចយសមុប្បន្នា។ **ឥតី**តិ ឯវំ។ **បច្ចយបរិគ្គហេ បញ្ញា**តិ បច្ចយានំ បរិច្ឆិជ្ជ គហណវសេន បវត្តា បញ្ញា។ វុត្តនយេន **ធម្មដ្ឋិតិញាណំ**។

និមិត្តន្តិ សង្ខារនិមិត្តំ, អត្ថតោ បញ្ចក្ខន្ធា។ តេ ហិ ឃនសញ្ញាបវត្តិយា វត្ថុភាវតោ និមិត្តំ, សវិគ្គហភាវេន ឧបដ្ឋានតោ វា។ យស្មា អនិច្ចតា នាម សង្ខារានំ អវិបរីតាការោ។ តត្ថ និច្ចតាយ លេសស្សាបិ អភាវតោ **អនិច្ចតោ** បស្សន្តោ **យថាភូតំ ជានាតិ**។ តញ្ច ញាណំ អវិបរីតគ្គហណតាយ **សម្មាទស្សនំ**។ តំសមង្គិនា ច បច្ចុប្បន្នេសុ វិយ អតីតានាគតេសុបិ នយំ នេន្តេន តេ សុបរិវិទិតា ហោន្តិ។

អនិច្ចតា ច នាម ឧប្បត្តិមតោ, ឧប្បាទោ ច បច្ចយវសេនាតិ អនិច្ចតា សិទ្ធមានា សង្ខារានំ សប្បច្ចយតំ សាធេន្តី យថាវុត្តកង្ខាប្បហានាយ សំវត្តតីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ **"អនិច្ចតោ...បេ.... បហីយតី"**តិ អាហ។ តត្ថ **តទន្វយេនា**តិ បច្ចក្ខតោ ទិដ្ឋស្ស អនុគមនេន។ **ឯត្ថា**តិ យថាទិដ្ឋេសុ ធម្មេសុ។ **ទុក្ខតោ មនសិករោន្តោ**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **បវត្ត**ន្តិ ឧបាទិន្នក្ខន្ធប្បវត្តំ។ តញ្ហិ កិលេសាភិសង្ខារេហិ បវត្តិតត្តា សាតិសយំ ទុក្ខភាវេន ឧបដ្ឋាតិ។ **បវត្ត**ន្តិ ឋាននិសជ្ជាទិវសេន ទុក្ខទុក្ខតាទិវសេន ច សង្ខារប្បវត្តន្តិ អបរេ។ "និមិត្តំ, បវត្ត"ន្តិ ច វុត្តេ អជ្ឈត្តពហិទ្ធាសន្តានសញ្ញិតេ សព្ពស្មិំ សប្បច្ចយេ នាមរូបេ យាថាវតោ បវត្តា ឯការបញ្ញា បរិយាយវសេន "យថាភូតញាណ"ន្តិបិ "សម្មាទស្សន"ន្តិបិ តត្ថ កង្ខាវិក្ខម្ភនេន "កង្ខាវិតរណា"តិបិ វុច្ចតិ។ យថា "វុក្ខោ បាទបោ តរូ"តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ អាហ **"យញ្ច យថាភូតញាណ"**ន្តិអាទិ។

បរមត្ថតោ សាសនេ អស្សាសោ នាម អរិយផលំ, បតិដ្ឋា នាម អរិយមគ្គោ, អយំ បន អនធិគត មគ្គផលោបិ តទធិគមុបាយបដិបត្តិយំ ឋិតត្តា លទ្ធស្សាសោ វិយ, លទ្ធបតិដ្ឋោ វិយ ច ហោតីតិ វុត្តំ **"លទ្ធស្សាសោ លទ្ធបតិដ្ឋោ"**តិ។ អបរិហីនកង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិកោ វិបស្សកោ លោកិយាហិ សីលសមាធិបញ្ញាសម្បទាហិ សមន្នាគតត្តា ឧត្តរិ អប្បដិវិជ្ឈន្តោ សុគតិបរាយណោ ច ហោតីតិ វុត្តំ **"និយតគតិកោ"**តិ។ តតោ ឯវ **ចូឡសោតាបន្នោ នាម ហោតិ**។ សោតាបន្នោ ហិ ខីណាបាយទុគ្គតិវិនិបាតោតិ។

អថ វា **លទ្ធស្សាសោ** ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិសមធិគមេន។ នាមរូបបរិច្ឆេទេន ហិ ខន្ធាទិកេ សភាវសរសតោ សល្លក្ខេត្វា សាសនេ ធម្មបស់ហិតបាមោជ្ជប្បដិលាភេន លទ្ធស្សាសោ ហោតិ។ **លទ្ធបតិដ្ឋោ** កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិសមធិគមេន។ សប្បច្ចយនាមរូបទស្សនេន ហិ បរិមទ្ទិតទិដ្ឋិកណ្ដកោ វិនិទ្ទតអហេតុវិសមហេតុវាទោ យថាសកំ បច្ចយេហេវ ធម្មមត្តំ ជានិត្វា សាសនេ បតិដ្ឋិតសទ្ធោ លទ្ធបតិដ្ឋោ នាម ហោតិ។ នាមរូបវវត្ថានេន ទុក្ខសច្ចំ, ធម្មដ្ឋិតិញាណេន សមុទយសច្ចំ, តស្សេវ អបរភាគេន អនិច្ចតោ មនសិការាទិវិធិនា មគ្គសច្ចញ្ច អភិញ្ញាយ បវត្តិយា ទុក្ខភាវំ ទិស្វា អប្បវត្តេ និរោធេ ឯកំសេនេវ និន្នជ្ឈាសយតាយ លោកិយេនេវ ញាណេន ចតុន្នំ អរិយសច្ចានំ អធិគតត្តា អបាយេសុ អភព្ពុប្បត្តិកោ, សោតាបន្នភូមិយំ ភព្ពុប្បត្តិកោ ច ហោតីតិ វុត្តំ **"និយតគតិកោ"**តិ។ តេនាហ **"ចូឡសោតាបន្នោ នាម ហោតី"**តិ។

តស្មាតិ យស្មា ឯវំ មហានិសំសមេតំ យថាភូតញាណំ, តស្មា។ **សទា**តិ សព្ពកាលំ រត្តិញ្ចេវ ទិវា ច។ **សព្ពសោ**តិ និព្ពត្តកហេតុអាទិបរិគ្គណ្ហនវសេន សព្ពប្បការេន។

កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ ឯកូនវីសតិមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

២០. មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសវណ្ណនា

សម្មសនញាណកថាវណ្ណនា

៦៨២. **ឯវំ មគ្គញ្ច អមគ្គញ្ច ញត្វា ឋិតំ ញាណ**ន្តិ អយំ ឧបក្កិលេសវិនិមុត្តា វីថិបដិបន្នា វិបស្សនាបញ្ញា អរិយមគ្គស្ស បុព្ពភាគមគ្គោ, អយំ ឱភាសាទិភេទោ ទសវិធោ ឧបក្កិលេសោ ន មគ្គោតិ ឯវំ មគ្គញ្ច អមគ្គញ្ច យាថាវតោ វវត្ថបេត្វា ឋិតំ ញាណំ។

អតីតាទិវសេន អនេកភេទភិន្នេ ធម្មេ កលាបតោ សង្ខិបិត្វា សម្មសនំ **កលាបសម្មសនំ**, អយំ កិរ ជម្ពុទីបវាសីនំ អភិលាបោ។ “យំ កិញ្ចិ រូប”ន្តិអាទិនា (ម. និ. ១.៣៦១; ២.១១៣; ៣.៨៦; អ. និ. ៤.១៨១) នយេន ហិ ធម្មានំ វិបស្សនា **នយវិបស្សនា**, អយំ កិរ តម្ពបណ្ណិទីបវាសីនំ អភិលាបោ។ តេនេវាហ “**កលាបសម្មសនសង្ខាតាយ នយវិបស្សនាយា**”តិ។ **តាវ**-សទ្ទោ កមត្ថោ, តេន សម្មសនប្បការានំ ពហុភេទតំ ទីបេតិ។ ពហុភាវតោ ហិ តេសំ បឋមំ នយវិបស្សនាយ យោគារម្ភំ អនុសាសតិ “នយវិបស្សនាយ តាវ យោគោ ករណីយោ”តិ។ **កស្មា**តិ ចោទកវចនំ។ តស្សាយំ អធិប្បាយោ – យទិ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ សម្បាទេតព្ពា, អថ កស្មា “នយវិបស្សនាយ អាទិតោ យោគោ កាតព្ពោ”តិ វុត្តន្តិ។ ឥតរោ តស្សាយំ អធិគមូបាយោតិ ទស្សេន្តោ “**អារទ្ធវិបស្សកស្សា**”តិអាទិមាហ។ តេនេតំ ទស្សេតិ “វិបស្សនាយ សតិ ឧទយព្ពយញាណុប្បាទោ, ឧទយព្ពយញាណេ សតិ ឱភាសាទិឧបក្កិលេសសម្ភវោ, តតោ មគ្គាមគ្គវវត្ថានំ, តស្មា តស្ស អាទិតោវ អារម្ភស្ស សម្ភវោ នត្ថីតិ វិបស្សនា បឋមំ អារទ្ធព្ពា”តិ។ ឯវម្បិ បឋមំ នយវិបស្សនាវ កស្មា អារទ្ធព្ពាតិ អាហ “**វិបស្សនាយ ច កលាបសម្មសនំ អាទី**”តិ។ តញ្ហិ អតីតាទិភេទភិន្នានំ ធម្មានំ សង្ខិបិត្វា វវត្ថានវសេន បវត្តនតោ អាទិកម្មិកស្ស សុករំ សម្មសនន្តិ អាទិភូតំ។

តស្មាតិ អាទិភូតត្តា។ អថ វា **តស្មា**តិ យស្មា អារទ្ធវិបស្សកស្ស…បេ… កលាបសម្មសនំ អាទិ, តស្មា។ **ឯត**ន្តិ កលាបសម្មសនំ។ **អបិចា**តិអាទិ កលាបសម្មសនស្សេវ វិបស្សនាយ អាទិភាវេ ឧបចយហេតុទស្សនំ។ ឧទយព្ពយញាណបរិយោសានា តីរណបរិញ្ញា, អសម្បត្តេ ឯវ ច ឧទយព្ពយញាណេ មគ្គាមគ្គវវត្ថានំ ហោតីតិ អាហ “**តីរណបរិញ្ញាយ វត្តមានាយា**”តិ។ **កលាបសម្មសនេ តាវ យោគោ កាតព្ពោ**តិ ឯត្ថាបិ តស្សេវ បឋមារម្ភការណំ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ យស្មា កលាបសម្មសនំ នាម ឯកវិសុទ្ធិយម្បិ ន អន្តោគធំ, ឯកច្ចេ ច តំ អនាមសិត្វាវ វិបស្សនាចារំ វណ្ណេន្តិ។ ឯវំ សន្តេបិ តំ **សុត្តន្តេសុ** ឯកទេសេន, អនវសេសតោ ច ទស្សិតំ។ **បដិសម្ភិទាយំ** អាទិកម្មិកានំ មនសិការសុករតាយ វិបស្សនាយ អាទិភាវេន ឋបិតំ។ វិបស្សន្តស្ស ច ឱភាសាទីសុ ឧប្បន្នេសុ មគ្គាមគ្គញាណសម្ភវោ, តស្មា “តំ សម្បាទេតុកាមេនា”តិអាទិនា អយំ វិចារោ កតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៦៨៣. **តត្រា**តិ តស្មិំ តីរណបរិញ្ញាយ ញាតបរិញ្ញានន្តរភាវេ, តាសុ វា បរិញ្ញាសុ។ **វិនិច្ឆយោ**តិ សរូបតោ, កិច្ចតោ, ភូមិតោ ច សន្និដ្ឋានំ។ លោកុត្តរាបិ បុរិមស្មិំ សច្ចទ្វយេ មគ្គសម្បយុត្តា តិវិធាបិ បរិញ្ញា កិច្ចវសេន លព្ភតីតិ “**លោកិយបរិញ្ញា**”តិ វិសេសេត្វា វុត្តំ។ សភាវធម្មានំ លក្ខណសល្លក្ខណតោ ញេយ្យអភិមុខា បញ្ញា **អភិញ្ញាបញ្ញា។ ញាតដ្ឋេ**តិ ញាតភាវនិមិត្តំ។ អភិញ្ញេយ្យស្ស ជាននហេតុ “**ញាណ**”ន្តិ វុច្ចតិ។ **បរិញ្ញាបញ្ញា**តិ អនិច្ចាទិលក្ខណានិ បរិច្ឆិជ្ជ ជាននបញ្ញា។ **តីរណដ្ឋេ**តិ សម្មសនភាវហេតុ។ **បហានបញ្ញា**តិ បហាតព្ពស្ស បជហនបញ្ញា។ វេទយិតាទិលក្ខណវិធុរតាយ **រុប្បនលក្ខណំ** បច្ចត្តលក្ខណំ វុត្តំ។ **តេសំយេវ** បច្ចត្តលក្ខណសល្លក្ខណវសេន គហិតធម្មានំយេវ។ យថា បថវីផស្សាទីនំ កក្ខឡផុសនាទិលក្ខណានិ តីសុបិ ខណេសុ សល្លក្ខិតព្ពានិ បដិនិយតរូបតាយ សភាវសិទ្ធានេវ ហុត្វា គយ្ហន្តិ, ន ឯវមនិច្ចតាទិលក្ខណានិ។ តានិ បន ភង្គុទយព្ពយបីឡាវសវត្តនាការមុខេន គហេតព្ពតោ សមារោបិតរូបានិ វិយ គយ្ហន្តីតិ វុត្តំ “**សាមញ្ញលក្ខណំ អារោបេត្វា**”តិ។ លោកិយបរិញ្ញានំយេវ អធិប្បេតត្តា លក្ខណារម្មណិកវិបស្សនាវ “**បហានបរិញ្ញា**”តិ វុត្តា។

សង្ខារបរិច្ឆេទតោតិ នាមរូបវវត្ថានតោ, យា “ទិដ្ឋិវិសុទ្ធី”តិ វុត្តា។ កេចិ បន “ខន្ធាទីនំ វិបស្សនាយ ភូមិភាវតោ សព្ពោបិ ខន្ធាទិវិចារោ សង្ខារបរិច្ឆេទោ”តិ វទន្តិ។ “**បច្ចត្តលក្ខណបដិវេធស្សេវ អាធិបច្ច**”ន្តិ ឥមិនា នាមរូបបច្ចយបរិគ្គហបញ្ញានំ តីរណបហានាសមត្ថតំ ទស្សេតិ ។ តាសម្បិ បន “នមនលក្ខណំ នាមំ, រុប្បនលក្ខណំ រូប”ន្តិ អរូបរូបានំ សាធារណាការសល្លក្ខណវសេន បវត្តិយា ឯកេនាការេន តីរណបរិយាយោ, ទិដ្ឋិកង្ខាវិក្ខម្ភនេន បហានបរិយាយោ លព្ភតីតិ សិយា តីរណបហានេសុបិ អាធិបច្ចន្តិ វទន្តិ។ ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសេន បន យថា ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិយាវ សង្ខារបរិច្ឆេទតា, ឯវំ លក្ខណារម្មណិកវិបស្សនាយ ឯវ តីរណបហានកិច្ចតា វេទិតព្ពា។ ឯវំ ហិ តិស្សោបិ បរិញ្ញា វវត្ថិតា ហោន្តិ, អញ្ញថា សង្ករោ សិយា។ **តីរណបរិញ្ញាយ ភូមិ** តត្ថ បញ្ញាយ អនិច្ចតាទិ

លក្ខណសន្តីរណតោ។ តេនាហ “**ឯតស្មឹ...បេ.... អាធិបច្ច**”ន្តិ។ កាមំ ឧទយព្ពយញាណម្បិ កញ្ចិ មិច្ឆាភិនិវេសំ បជហតិ, តស្ស បន អថាមគតត្តា ន សាតិសយំ បហានន្តិ វុត្តំ “**ភង្គានុបស្សនំ អាទឹ កត្វា ឧបរិ បហានបរិញ្ញាយ ភូមិ**”តិ។ **អនិច្ចតោ អនុបស្សន្តោ**តិ អនិច្ចាការតោ សង្ខារេ អនុបស្សន្តោ សម្មសន្តោ។ **និច្ចសញ្ញ**ន្តិ “តេ និច្ចា សស្សតា”តិ បវត្តំ មិច្ឆាសញ្ញំ។ សញ្ញាសីសេន ទិដ្ឋិចិត្តានម្បិ គហណំ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯសេវ នយោ ឥតោ បរេសុបិ។ **និព្ពិន្ទន្តោ**តិ អនិច្ចានុបស្សនាទិសម្ភូតាយ និព្ពិទានុបស្សនាយ សង្ខារេ និព្ពិជ្ជនវសេន បស្សន្តោ។ **នន្ទិ**ន្តិ សប្បីតិកតណ្ហំ។ **វិរជ្ជន្តោ**តិ វិរាគានុបស្សនាយ វិរជ្ជនវសេន យថា សង្ខារេសុ រាគោ នុប្បជ្ជតិ, ឯវំ អនុបស្សន្តោ។ តថាភូតោ ហិ រាគំ បជហតីតិ វុច្ចតិ។ **និរោធេន្តោ**តិ និរោធានុបស្សនាយ យថា សង្ខារា និរុជ្ឈន្តិយេវ, ន អាយតឹ បុនព្ភវវសេន ឧប្បជ្ជន្តិ, ឯវំ អនុបស្សន្តោ។ តថាភូតោ ហិ សង្ខារានំ សមុទយំ បជហតិ នាម អនុប្បត្តិធម្មតាបាទនតោ។ **បដិនិស្សជ្ជន្តោ**តិ បដិនិស្សគ្គានុបស្សនាយ យថា សង្ខារា ន បុន អាទិយន្តិ, ឯវំ វោស្សជ្ជន្តោ។ តេនាហ “**អាទានំ បជហតី**”តិ, និច្ចាទិវសេន វា គហណំ វិស្សជ្ជេតីតិ អត្ថោ។ **សាធិតត្តា**តិ សម្បាទិតត្តា។ **ឥតរា**តិ តីរណបហានបរិញ្ញា។ ឯវំ បរិញ្ញា និទ្ទិសិត្វា បរិញ្ញាក្កមវសេនបិ កង្ខាវិតរណានន្តរំ “កលាបសម្មសនេ យោគោ កាតព្ពោ”តិ ឃ្វាយមត្ថោ វុត្តោ, តំ និគមវសេន បច្ចាហរន្តោ “**តេន វុត្ត**”ន្តិអាទិមាហ, តំ វុត្តត្ថមេវ។

៦៩៤. **តត្រា**តិ តស្មឹ កលាបសម្មសនេ វិភាវេតព្ពេ, តស្ស វា កលាបសម្មសនស្ស អាទិភាវេ។ **អយំ បាឡី**តិ ទសវិធមានំ បដិសម្ភិទាមគ្គបាឡិមាហ។ តត្ថ **សង្ខិបិត្វា វវត្ថានេ បញ្ញា**តិ អតីតាទិភេទភិន្នេ ធម្មេ ឯកតោ សង្គហេត្វា អនិច្ចាទិវសេន វិនិច្ឆយេ សាធេតព្ពេ តំសាធនីយា បញ្ញា។ សម្មសនេ អនិច្ចតាទិវសេន តីរណេ ញាណន្តិ បវុច្ចតិ, សា កថំ ហោតីតិ អត្ថោ។ **វវត្ថានេ សម្មសនេ**តិ ច និច្ឆាទេតព្ពេ ភុម្មវចនំ។ **យំ កិញ្ចិ រូប**ន្តិអាទីនិ បទានិ ហេដ្ឋា វុត្តត្ថានេវ។ **សព្ពំ រូបំ អនិច្ចតោ វវត្ថបេតី**តិអាទីនិ បន យស្មា បរតោ វណ្ណយិស្សន្តិ, តស្មា តត្ថេវ នេសំ អត្ថំ វិភាវយិស្សាម។

បាឡិវវត្ថានំ បន ឯវំ វេទិតព្ពំ – ឯត្ថ ហិ អាទិកម្មិកានំ វិបស្សនាមនសិការសុខត្ថំ “**យំ កិញ្ចិ រូប**”ន្តិអាទិនា បឋមំ តាវ បញ្ចក្ខន្ធា អតីតាទិវិភាគមុខេន គហិតា, តេ បន ខន្ធា យស្មា ទ្វារារម្មណេហិ សទ្ធឹ ទ្វារប្បវត្តធម្មវសេន វិភាគំ លភន្តិ, តស្មា តទនន្តរំ ទ្វារឆក្កាទិវសេន ទស ឆក្កា គហិតា។ យស្មា បន លក្ខណេសុ អនត្តលក្ខណំ ទុក្ខវិភាគំ, តស្មា តស្ស វិភាវនាយ ឆ ធាតុយោ គហិតា។ តតោ យេសុ កសិណេសុ ឥតោ ពាហិរកានំ អត្តាភិនិវេសោ, តានិ ឥមេសំ ឈានានំ អារម្មណភាវេន ឧបដ្ឋានាការមត្តានីតិ ទស្សនត្ថំ ទស កសិណានិ គហិតានិ។ តតោ ទុក្ខានុបស្សនាយ បរិវារភាវេន បដិក្កូលាការវសេន ទ្វត្តឹស កោដ្ឋាសា គហិតា។ បុព្វេ ខន្ធវសេន សង្ខេបតោ គហិតា ធម្មា នាតិសង្ខេបវិត្ថារនយេន, វិត្ថារនយេន ច មនសិ កាតព្ពាតិ ទស្សនត្ថំ ទ្វាទសាយតនានិ, អដ្ឋារស ធាតុយោ ច គហិតា។ តេសុ ឥមេ ធម្មា សតិបិ សុញ្ញនិរីហអព្យាបារភាវេ ធម្មសភាវតោ អាធិបច្ចវសេន បវត្តន្តីតិ អនត្តលក្ខណវិភាវនត្ថំ ឥន្ទ្រិយានិ គហិតានិ។ ឯវំ អនេកភេទភិន្នាបិ មេ ធម្មា ភូមិត្តយបរិយាបន្នតាយ តិវិធាវ ហោន្តីតិ ទស្សនត្ថំ តិស្សោ ធាតុយោ គហិតា។

ឯត្តាវតា និមិត្តំ ទស្សេត្វា បវត្តំ ទស្សេតុំ កាមភវាទយោ នវ ភវា គហិតា។ ឯត្តកេ អភិញ្ញេយ្យវិសេសេ បវត្តមនសិការកោសល្លេន សណ្ហសុខុមេសុ និព្ពត្តិតមហគ្គតធម្មេសុ មនសិការោ បវត្តេតព្ពោតិ ទស្សនត្ថំ ឈានប្បមញ្ញារុប្បានិ គហិតានិ។ តត្ថ ឈានានិ នាម វុត្តាវសេសារម្មណានិ រូបាវចរជ្ឈានានិ។ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នវិភាគតោ ឥមេ ធម្មា ភិន្ទិត្វា មនសិ កាតព្ពាតិ ទស្សនត្ថំ បដិច្ចសមុប្បាទង្គានិ គហិតានិ។ បច្ចយាការមនសិការោ ហិ លក្ខណត្តយំ សុខេន, សុដ្ឋុតរញ្ច វិភាវេតិ, តស្មា បច្ឆតោ គហិតោ។ ឯវមេតេ សម្មសនីយភាវេន គហិតា ខន្ធាទិវសេន កោដ្ឋាសតោ បញ្ចវីសតិវិធា។ បភេទតោ បន អតីតាទិភេទំ អនាមសិត្វាវ គយ្ហមានា ទ្វីហិ ឩនានិ ទ្វេសតានិ ហោន្តិ។

តត្ថ **អនិច្ចតោ វវត្ថបេតី**តិអាទិកោ បឋមោ លក្ខណវវត្ថាបនវារោ។ **អនិច្ចំ ខយដ្ឋេនា**តិអាទិកោ ទុតិយោ ហេតុវារោ លក្ខណានំ ហេតុកិត្តនតោ។ **អនិច្ចំ សង្ខត**ន្តិអាទិកោ បន ហេតុបតិដ្ឋាបនវារោ បាកដភាវសល្លក្ខណតោ។ **ខយដ្ឋេនា**តិ ហិ ខយសភាវតោ យស្មា រូបំ ខយសភាវំ ឧប្បជ្ជិត្វា ខយំ វយំ ភេទំ គច្ឆតិ, តស្មា អនិច្ចន្តិ អត្ថោ។ **ភយដ្ឋេនា**តិ ភាយិតព្ពភាវតោ យស្មា រូបំ បភង្គុតាយ ភយានកំ, តស្មា ទុក្ខន្តិ។ តេនាហ ភគវា “យទនិច្ចំ, តំ ទុក្ខ”ន្តិ (សំ. និ. ៣០.១៥, ៤៥, ៤៦, ៧៦, ៨៥; ២.៤.១៤; បដិ. ម. ២.១០)។ **អសារកដ្ឋេនា**តិ អសារកភាវតោ, អត្តសារវិរហតោតិ អត្ថោ។ តតិយវារេ បន “រូបំ អនិច្ច”ន្តិ វត្វា តស្ស ហេតុំ បតិដ្ឋាបេតុំ “**សង្ខត**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ យស្មា សមេច្ច សម្ភុយ បច្ចយេហិ កតំ, អនុរូបេ ច បច្ចយេ បដិច្ច, ន វិនា តេហិ សមំ, សម្មា ច ឧប្បន្នំ, តស្មា ខយវយវិរាគនិរោធធម្មន្តិ។ ន ហិ បច្ចយនិព្ពត្តំ អនិរុជ្ឈនកំ នាម អត្ថិ។ តេនាហ ភគវា “យំ តំ រូបំ ជាតំ ភូតំ សង្ខតំ បលោកធម្មំ, តំ វត មា បលុជ្ជីតិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតី”តិ (សំ. និ.

៥.៣៧៩)។ ឯតេន អនិច្ចា បថវីធាតុ បច្ចយនិព្ពត្តត្តា តទញ្ញំ បច្ចយនិព្ពត្តំ វិយាតិ ទស្សេតិ។ ឯស នយោ សេសធម្មេសុបិ។

ឥទានិ អន្វយតោ, ព្យតិរេកតោ ច សង្ខតធម្មានំ អនិច្ចតំ បតិដ្ឋាបេតុំ **“ជាតិបច្ចយា”**តិអាទិ វុត្តំ។ អនិច្ចលក្ខណស្សេវ ចេត្ថ បតិដ្ឋាបនំ តស្មឹ បតិដ្ឋាបិតេ សេសលក្ខណទ្វយស្សាបិ បតិដ្ឋាបនសិទ្ធិតោ។

ឥមិនា បេយ្យាលេន ឥមេ ធម្មរាសយោ សំខិត្តាតិ សម្ពន្ធោ។ **“ទ្វារារម្មណេហិ សទ្ធឹ ទ្វារប្បវត្តា ធម្មា, បញ្ចក្ខន្ធា”**តិ ឥទំ អភិញ្ញេយ្យនិទ្ទេសេ “ចក្ខុំ, ភិក្ខវេ, អភិញ្ញេយ្យ”ន្តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.៣; សំ. និ. ៤.៤៦) ទ្វារារម្មណេហិ សទ្ធឹ ទ្វារប្បវត្តេ ធម្មេ ទស្សេត្វា តេសំ បញ្ចហិ ខន្ធេហិ សង្គហិតតំ ទស្សេតុំ “រូបំ អភិញ្ញេយ្យំ…បេ. … វិញ្ញាណំ អភិញ្ញេយ្យ”ន្តិ អាគតត្តា វុត្តំ។ **បដិសម្ភិទាយំ** (បដិ. ម. ១.៤៨) បន “យំ កិញ្ចិ រូប”ន្តិអាទិនា បឋមំ បញ្ចក្ខន្ធេ ទស្សេត្វា “ចក្ខុ”ន្តិអាទិនា ទ្វារារម្មណេហិ សទ្ធឹ ទ្វារប្បវត្តា ធម្មា ទស្សិតា។ តថាទស្សនេ ការណំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។

កស្មា បនេត្ថ ឥមេ ធម្មរាសយោ សំខិត្តាតិ បាឡិយំ វិត្ថារតោ អាគតត្តាតិ ទស្សេន្តោ **“វុត្តំ ហេត”**ន្តិអាទិមាហ។ តេនេវាហ **“តំ តត្ថ…បេ…. សំខិត្ត”**ន្តិ។ តត្ថ **ត**ន្តិ អភិញ្ញេយ្យំ។ **ឯត្ថា**តិ អភិញ្ញេយ្យនិទ្ទេសេ។ “វិញ្ញាណំ មនោ ធម្មា”តិអាទិនា តត្ថ តត្ថ កោដ្ឋាសេ យេ លោកុត្តរធម្មា អាគតា។ កេចិ បន **“ឯត្ថា**តិ បដិសម្ភិទាយ”ន្តិ វទន្តិ, តំ ន សុន្ទរំ។ សម្មសនុបគា ឯវ ហិ ធម្មា បដិសម្ភិទាយំ គហិតា សម្មសនវារស្ស អធិប្បេតត្តា, ន អភិញ្ញេយ្យនិទ្ទេសេ (បដិ. ម. ១.៣; សំ. និ. ៤.៤៦) វិយ សព្ពេវ អភិញ្ញេយ្យា ធម្មា។ **យេ** រូបារូបធម្មា។ **យស្សា**តិ យោគិនោ។ **តេសុ តេន សម្មសនំ អារភិតព្ពំ** យថាបាកដំ វិបស្សនាភិនិវេសោតិ កត្វា។ បច្ឆា បន អនុបដ្ឋហន្តេបិ ឧបាយេន ឧបដ្ឋហាបេត្វា អនវសេសតោវ សម្មសិតព្ពា។

៦៩៥. “អតីតំ រូបំ អនិច្ច”ន្តិអាទិនា អនិច្ចតោ សម្មសនស្ស អតីតាទិវិភាគា បវត្តិដ្ឋានភូតាតិ អាហ **“ឯកាទសហិ ឱកាសេហី”**តិ។ **វវត្ថាបនំ** នាម សន្និដ្ឋានំ។ អនិច្ចតោ សន្និដ្ឋានញ្ចេត្ថ “អនិច្ច”ន្តិ វិបស្សនាវាតិ អាហ **“អនិច្ចន្តិ សម្មសតី”**តិ។

កថន្តិ សម្មសនាការោ បុច្ឆិតោតិ តំ បរតោ ឥធេវ បាឡិយំ ទុតិយវារេ វុត្តនយេនេវាតិ សង្ខេបេនេវ វិស្សជ្ជេតិ។ ឥទានិ តមត្ថំ បាកដតរំ កាតុំ **“វុត្តញ្ហេត”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ហី**-តិ ហេតុអត្ថេ និបាតោ។ យស្មា “រូបំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ អនិច្ចំ ខយដ្ឋេនា”តិ ឯវំ វុត្តំ, តស្មា ឥមិនា វុត្តនយេន អនិច្ចន្តិ សម្មសតីតិ យោជនា។

ឯវម្បិ សង្ខេបោយេវាតិ វិភជិត្វា ទស្សេតុំ **“ឯសោ”**តិអាទិ វុត្តំ។ **អតីតេ**តិ អតីតេ ភវេ។ អាទិកម្មិកស្ស ហិ ឥទំ សម្មសនវិធានំ, តស្មា ភវវសេន អទ្ធាភេទោ អធិប្បេតោ។ តេនាហ **“នយិមំ ភវំ សម្បត្ត”**ន្តិ”តិ។ ឯត្ថ **ឥតិ-**សទ្ទោ ហេតុអត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យំ អតីតភវេ បរិយាបន្នំ រូបំ, តំ អតីតេយេវ ភវេ ខីណំ, តតោ ន ឥមំ ភវំ សម្បត្តំ, តស្មា អនិច្ចំ ខយដ្ឋេន ខយសភាវត្តាតិ សម្មសតីតិ។ ឯស នយោ **យំ អនាគត**ន្តិអាទីសុបិ។

យំ ពហិទ្ធា, តម្បិ ពហិទ្ធា ឯវ ខីយតិ, ន អជ្ឈត្តភាវំ គច្ឆតីតិ អនិច្ចំ ខយដ្ឋេនាតិ, យំ ឱឡារិកំ, តម្បិ តត្ថេវ ខីយតីតិ អនិច្ចំ ខយដ្ឋេនាតិអាទិនា យោជេតព្ពំ។

ឥទំ សព្ពម្បីតិ ឥទំ អតីតាទិភេទស្ស រូបស្ស សម្មសនតោ សព្ពំ ឯកាទសវិធម្បិ សម្មសនំ ឯកំ សម្មសនំ អនិច្ចតោ សម្មសនន្តិ កត្វា។

តន្តិ តំ ឯកាទសវិធម្បិ រូបំ។ **សប្បដិភយតាយា**តិ ភយានកតាយ។ **ភយាវហំ ហោតី**តិ អប្បហីនវិបល្លាសស្ស “អហំ វិនស្សាមិ, មម សន្តកំ វិនស្សតី”តិ ចិន្តេន្តស្ស ភយជនកំ ហោតិ។ **សីហោបមសុត្តេ ទេវានំ វិយា**តិ សីហោបមសុត្តេ ទេសិយមានេ ទេវានំ វិយ។ តត្ថ ហិ –

> “យទា តថាគតោ លោកេ ឧប្បជ្ជតិ អរហំ សម្មាសម្ពុទ្ធោ…បេ…. សោ ធម្មំ ទេសេតិ ‘ឥតិ រូបំ, ឥតិ រូបស្ស សមុទយោ, ឥតិ រូបស្ស អត្ថង្គមោ។ ឥតិ វេទនា… ឥតិ សញ្ញា… ឥតិ សង្ខារា… ឥតិ វិញ្ញាណំ, ឥតិ វិញ្ញាណស្ស សមុទយោ, ឥតិ វិញ្ញាណស្ស អត្ថង្គមោ’តិ។ យេបិ តេ, ភិក្ខវេ, ទេវា ទីឃាយុកា វណ្ណវន្តោ សុខពហុលា ឧច្ចេសុ វិមានេសុ ចិរដ្ឋិតិកា, តេបិ តថាគតស្ស ធម្មទេសនំ សុត្វា យេភុយ្យេន ភយំ សំវេគំ សន្តាសំ អាបជ្ជន្តិ ‘អនិច្ចាវ កិរ ភោ មយំ សមានា និច្ចម្ហាតិ អមញ្ញិម្ហ, អទ្ធុវា…បេ…. អសស្សតាវ កិរ

ភោ មយំ សមានា សស្សតម្ហាតិ អមញ្ញិម្ហ, មយម្បិ កិរ ភោ អនិច្ចា អទ្ធុវា អសស្សតា សក្កាយបរិយាបន្នា’’’តិ (សំ. និ. ៣.៧៨; អ. និ. ៤.៣៣) –

ឯវំ ទេវានំ ភយុប្បត្តិ អាគតា។

ខន្ធបញ្ចកំ, តទេកទេសោ វា អត្តវាទីហិ ‘‘អត្តា’’តិ បរិកប្បីយតិ, តញ្ច ឯកន្តតោ អនិច្ចំ, ទុក្ខញ្ចាតិ អាហ **‘‘យញ្ហិ អនិច្ចំ, តំ ទុក្ខ’’**ន្តិអាទិ។ តីសុ ទុក្ខតាសុ សង្ខារទុក្ខតាវ ព្យាបិនី, ‘‘យទនិច្ចំ, តំ ទុក្ខ’’ន្តិ ច អធិប្បេតាតិ វុត្តំ **‘‘អនិច្ចតំ វា ឧទយព្ពយបដិបីឡនំ វា’’**តិ។ **អត្តា អភវិស្សា**តិ ‘‘ការកោ វេទកោ សយំវសី’’តិ ឯវំភូតោ អត្តា អភវិស្សាតិ អធិប្បាយោ។ ឯវញ្ហិ សតិ រូបស្ស អាពាធាយ សំវត្តនំ អយុជ្ជមានកំ សិយា។ យថា រូបក្ខន្ធេ អភេទតោ តិវិធំ សម្មសនំ, ភេទតោ តេត្តឹសវិធំ, ឯវំ វេទនាក្ខន្ធាទីសុបីតិ ឥមមត្ថំ **‘‘ឯស នយោ’’**តិ អតិទិសតិ។ តេន ខន្ធវសេន តាវ ភេទតោ បញ្ចសដ្ឋិអធិកា សតំ សម្មសនវារា ទស្សិតា ហោន្តិ។ ឥមិនា នយេន ទ្វារឆក្កាទីសុបិ យថារហំ សម្មសនភេទោ វេទិតព្ពោ។

៦៨៦. **និយមតោ សង្ខតាទិភេទំ ហោតី**តិ ឯកំសេន សង្ខតតាទិវិសេសវន្តំ ហោតិ អសង្ខតាទិសភាវេ អនិច្ចតាយ អសម្ភវតោ។ **អស្សា**តិ អនិច្ចស្ស។ **បរិយាយទស្សនត្ថ**ន្តិ វេវចនទស្សនត្ថំ, តំ បន ‘‘ខយធម្ម’’ន្តិអាទីនំ វសេន វេទិតព្ពំ, ន បុរិមានំ តិណ្ណំ។ ន ហិ តទេវ តស្ស បរិយាយោ ហោតិ, នាបិ សង្ខតបដិច្ចសមុប្បន្នបទានិ ហុត្វា អភាវទីបនតោ បាកភាវទីបនតោ។ បាកភាវទីបនេន បន អនិច្ចតាយ សាធនបក្ខេ តិដ្ឋន្តិ។ តេនេវ ហិ សព្ពេសំ បទានំ បរិយាយតាភាវតោ **‘‘នានាការេហិ វា’’**តិ វិកប្បន្តរំ គហិតំ។ **មនសិការប្បវត្តិទស្សនត្ថ**ន្តិ អនិច្ចតាយ ឧបព្រូហនមនសិការបវត្តិទស្សនត្ថំ។

ចត្តារីសាការអនុបស្សនាកថាវណ្ណនា

៦៨៧. **សោ**តិ យោគាវចរោ។ **តស្សា**តិ យថាវុត្តភេទស្ស អនិច្ចតាទិសម្មសនស្ស។ **ថិរភាវត្ថាយា**តិ ទឡ្ហភាវត្ថាយ អនិច្ចាទិអាការស្ស បុនប្បុនំ មនសិការោ វិយ ពហុលីការភាវតោ។ យំ តំ ភគវតា ឯតស្ស វិភង្គេ អនិច្ចាទិសម្មសនំ វុត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។ **អនុលោមិក**ន្តិ អរិយមគ្គាធិគមស្ស អនុកូលំ។ **ខន្តិ**ន្តិ ញាណខន្តឹ។ ញាណញ្ហិ វិសយសភាវំ ឱគាហេត្វា វត្តនេ ខមតិ សហតីតិ ខន្តីតិ វុច្ចតិ។ **សម្មត្តនិយាម**ន្តិ អរិយមគ្គំ។ សោ ហិ សម្មាទិដ្ឋិអាទិសម្មត្តញ្ចេវ អនិវត្តិធម្មតាយ និយាមោ ចាតិ វុច្ចតិ។ **‘‘អាទិនា នយេនា’’**តិ ឥមិនា ‘‘បញ្ចក្ខន្ធេ ទុក្ខតោ បស្សន្តោ អនុលោមិកំ ខន្តឹ បដិលភតិ, ខន្ធានំ និរោធោ សុខំ និព្ពានន្តិ បស្សន្តោ សម្មត្តនិយាមំ ឱក្កមតី’’តិ (បដិ. ម. ៣.៣៨) ឯវមាទិកោ បាឋសេសោ រោគាទិបដិបក្ខយោជនាវសេន វិត្ថារេតព្ពោ។ **‘‘ខន្ធានំ និរោធោ និច្ចំ និព្ពាន’’**ន្តិ វចនេន សង្ខារានំ ទុក្ខរោគតាទិបដិបក្ខោ និព្ពានស្ស សុខារោគ្យាទិភាវោ ‘‘អាទិនា នយេនា’’តិ ឯត្ថ នយគ្គហណេន ទីបិតោតិ។ អវសេសោ សព្ពោ បាឋោ បកាសិតោ ឯវ ហោតីតិ។

កាមញ្ចេតំ ចត្តារីសាយ អាការេហិ សម្មសនំ អនុលោមញាណេ ភាវេតព្ពវិធានំ។ តេនាហ **‘‘អនុលោមញាណំ វិភជន្តេន...បេ.... វុត្ត’’**ន្តិ, ឥតោ បដ្ឋាយ បន កតបរិចយស្សេវ កិច្ចាវហំ ហោតីតិ ឥធាបិ វុត្តន្តិតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **តស្សាបី**តិ ន កេវលំ កលាបសម្មសនស្សេវ, អថ ខោ យថាទស្សិតស្ស ចត្តាលីសប្បភេទស្ស អនិច្ចាទិសម្មសនស្សបិ។ តញ្ហិ អនុលោមិកខន្តិបដិលាភាយ, សម្មត្តនិយាមោក្កមនាយ ច សំវត្តនតោ ឯកំសតោ ឥច្ឆិតព្ពំ។ វុត្តញ្ហិ –

> ‘‘សោ វត, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ កញ្ចិ សង្ខារំ និច្ចតោ សមនុបស្សន្តោ អនុលោមិកាយ ខន្តិយា សមន្នាគតោ ភវិស្សតីតិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតិ, អនុលោមិកាយ ខន្តិយា អសមន្នាគតោ សម្មត្តនិយាមំ ឱក្កមិស្សតីតិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតិ, សម្មត្តនិយាមំ អនោក្កមមានោ សោតាបត្តិផលំ វា...បេ.... អរហត្តំ វា សច្ឆិករិស្សតីតិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតិ។ សោ វត, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ សព្ពសង្ខារេ អនិច្ចតោ សមនុបស្សន្តោ’’តិ (អ. និ. ៦.៩៨; បដិ. ម. ៣.៣៦) –

អាទិ សុក្កបក្ខោ វិត្ថារេតព្ពោ។ តថា ‘‘សោ វត, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ កញ្ចិ សង្ខារំ សុខតោ, ទុក្ខតោ, កញ្ចិ ធម្មំ អត្តតោ, អនត្តតោ’’តិ (បដិ. ម. ៣.៣៦) វិត្ថារេតព្ពោ។

៦៨៨. ឯកេកំ ខន្ធំ អនិច្ចាទិសម្មសនស្ស វសេន សម្មសតីតិ សម្ពន្ធោ។ តស្ស បន សម្មសនស្ស បញ្ចន្នំ ខន្ធានំ សាធារណតាយ **‘‘ឯកេកំ ខន្ធ’’**ន្តិ វុត្តំ។ **អនច្ចន្តិកតាយា**តិ អច្ចន្តិកតាភាវតោ, អសស្សតតាយាតិ

អត្ថោ។ សស្សតញ្ហិ អច្ចន្តិកំ បរាយ កោដិយា អភាវតោ។ **អាទិអន្តវន្តតាយា**តិ បុព្ពាបរកោដិវន្តតាយ, ឧទយព្ពយធម្មតោតិ អត្ថោ។ អនិច្ចតោ សម្មសតីតិ សម្ពន្ធោ។ ឯស នយោ សព្ពត្ថ។

អនិច្ចតោតិ ច អទ្ធុវតោ។ ឯតញ្ហិ ន និច្ចំ, ខណិកតាយ អសទាភាវិតាយ វា ន ឥច្ចំ ន ឧបគន្តព្ពន្តិ **អនិច្ចំ។ ឧប្បាទវយបដិបីឡនតាយា**តិ ឧប្បាទេន, វយេន ច បតិ បតិ ខណេ ខណេ តំសមង្គិនោ វិពាធនសភាវត្តា, តេហិ វា សយមេវ វិពាធេតព្ពត្តា។ ឧទយព្ពយវន្តោ ហិ ធម្មា អភិណ្ហំ តេហិ បដិបីឡិតា ឯវ ហោន្តិ, យា បីឡនា "សង្ខារទុក្ខតា"តិ វុច្ចតិ។ **ទុក្ខវត្ថុតាយា**តិ តិវិធស្សាបិ ទុក្ខស្ស, សំសារទុក្ខស្ស ច អធិដ្ឋានភាវតោ។ **បច្ចយយាបនីយតាយា**តិ យថារហំ បច្ចយេហិ យាបេតព្ពតាយ។ **រោគមូលតាយា**តិ មូលព្យាធិ វិយ អនុពន្ធព្យាធីនំ មូលភាវតោ, បទទ្វយេនាបិ យាប្យរោគសទិសតោតិ ទស្សេតិ។ យាប្យព្យាធិ ហិ រោគោ ឥតរោ អាពាធោតិ។ **ទុក្ខតាសូលយោគិតាយា**តិ តិវិធទុក្ខតាសង្ខាតេន រុជ្ជនេន យុជ្ជតាយ។ **កិលេសាសុចិបគ្ឃរណតាយា**តិ យថារហមារម្មណវសេន, សមន្នាគមវសេន ច រាគាទិកិលេសាសុចិវិស្សន្ទនតោ។ អហុត្វា សម្ភវតោ ឧប្បត្តិយា **ឧទ្ធុមាតតា**។

អន្តោតុទនតាយាតិ អព្ភន្តរេ តុទនតោ។ ទុក្ខវេទនាទយោ វិយ ហិ ឥមេ សង្ខារា អត្តភាវស្ស អព្ភន្តរគតា ឯវ ឧទយព្ពយវសេន តុទន្តិ។ អរិយមគ្គសណ្ឌាសេន វិនា នីហរិតុំ អសក្កុណេយ្យតាយ **ទុន្នីហរណីយតា** តណ្ហាទិដ្ឋាភិនិវេសទឡ្ហភាវតោ។ **អឃ**ន្តិ បាបំ វិយ អរិយជនេហិ វិគរហិតព្ពំ។ សត្តានំ អនត្ថជននតោ អវឌ្ឍិអាវហំ, បាបស្ស ច វត្ថុភូតំ ខន្ធបញ្ចកន្តិ អាហ "**វិគរហ…បេ…. អឃតោ**"តិ។ **អសេរិភាវជនកតាយា**តិ បរវសតាជននតោ។ យថា គិលានោ អញ្ញេហិ សំវេសនវុដ្ឋាបនាទិនា បរបដិពទ្ធសរីរវុត្តិកោ អសេរី, ឯវមេតេបិ អសេរិភាវជនកា។ **អវសតាយា**តិ អវសវត្តនតោ។ យថា បរោសតន្តោ បុរិសោ បរស្ស វសំ ន គច្ឆតិ, ឯវំ សុភសុខាទិភាវេន វសេ វត្តេតុំ អសក្កុណេយ្យតោ។ **អវិធេយ្យតាយា**តិ "មា ជីរថ, មា មីយថា"តិអាទិនា វិធាតុំ អសក្កុណេយ្យតោ។ **បលុជ្ជនតាយា**តិ ព្យាធិអាទីហិ បការេហិ ឆិជ្ជនតោ វិនស្សនតោ។ តេហិ ឯវ វា អាព្យសនតោ។ ព្យសនត្ថោ ហិ លោកសទ្ទោ, បសទ្ទោ ភុសត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ព្យាធិអាទីហិ ច ខន្ធានំ ព្យសនន្តិ។ ព្យសនាវហភាវេន ឯតីតិ **ឦតិ**, អាគន្តុកានំ អកុសលបក្ខិយានំ ព្យសនហេតូនំ ឯតំ អធិវចនំ។ ខន្ធា ច ឯទិសាតិ អាហ "**អនេកព្យសនាវហតាយ ឦតិតោ**"តិ។

ឧបទ្ទវតីតិ ឧបទ្ទវោ, អនត្ថំ ជនេន្តោ អភិភវតិ អជ្ឈោត្ថរតីតិ អត្ថោ, រាជទណ្ឌាទីនំ ឯតំ អធិវចនំ។ ខន្ធា ច ឯទិសាតិ វុត្តំ "**អវិទិតានំ…បេ…. ឧបទ្ទវតោ**"តិ។ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកភយាវហតោ, អភយបដិបក្ខតោ ច ខន្ធា ភយន្តិ អាហ "**សព្ពភយានំ…បេ…. ភយតោ**"តិ។ ពហិទ្ធា ញាតិព្យសនាទីហិ, អជ្ឈត្តំ រាគាទីហិ អនត្ថេហិ ឧបសជ្ជនដ្ឋេន, ឧបសគ្គសទិសតាយ ច ឧបសគ្គោ។ **ឧបសគ្គោ**តិ ច ទេវតូបសំហារវសេន បវត្តោ ព្យាធិអាទិអនត្ថោ។ សោ អត្តកាមេន មុហុត្តម្បិ ន អជ្ឈុបេក្ខិតព្ពោ ហោតិ។ តេន វុត្តំ "**អនេកេហិ…បេ…. ឧបសគ្គតោ**"តិ។ **ទោសូបសដ្ឋតាយា**តិ អារម្មណតោ, សម្បយោគតោ ច រាគាទិទោសេហិ ឧបេតតាយ។ លោកធម្មលាភាទិហេតុកា អនុនយបដិឃា, តេហិ, ព្យាធិអាទីហិ ច អនវដ្ឋិតតា **បចលិតតា**។

ឧបក្កមេនាតិ អត្តនោ, បរស្ស វា បយោគេន។ **សរសេនា**តិ សភាវេន។ **បភង្គុបគមនសីលតា** ភិទុរតា។ **សព្ពាវត្ថនិបាតិតាយា**តិ រុក្ខផលំ វិយ អតិតរុណកាលតោ បដ្ឋាយ សព្ពាសុ អវត្ថាសុ និបតនសីលតាយ។ អនិបតស្សាបិ សព្ពេន សព្ពំ អសារតាយ **ថិរភាវស្ស អភាវតាយ**។ ថិរញ្ហិ ធុវំ នាម ហោតិ។ តាយិតុំ រក្ខិតុំ អសមត្ថតាយ ន តាយនោតិ អតាយនោ, តព្ភាវោ **អតាយនតា**។ តាណាសីសាយ ឧបគតស្ស **អលព្ភនេយ្យខេមតា**។ ទុក្ខភីតិយា ឧបលីយនាធិប្បាយេន **អល្លីយិតុំ**។ ទុក្ខនិវត្តនំ **លេណកិច្ចំ**។ ជាតិអាទិភយានំ ហឹសនំ វិធមនំ **ភយសារកត្តំ។ យថាបរិកប្បិតេហី**តិ បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានេហិ ពាលេហិ បរិកប្បិតប្បការេហិ។ **រិត្តតាយា**តិ វិរិត្តតាយ, វិរហិតតាយាតិ អត្ថោ។ អន្តោសារាភាវោ **រិត្តតា**។ សា ឯវ ច តុច្ឆតាតិ អាហ "**រិត្តតាយេវ តុច្ឆតោ**"តិ។ **អប្បកត្តា**តិ បរិត្តត្តា, លាមកត្តា វា។ ធុវសារាភាវាទីហិ សទ្ធឹ អត្តសារាភាវំ រិត្តបទេន វត្វា និព្ពត្តិតមត្តសារាភាវមេវ សុញ្ញបទេន ទស្សេតុំ "**សាមិ…បេ…. សុញ្ញតោ**"តិ វុត្តំ។ យថា កេនចិ សាមិអាទិលក្ខណេន អត្តនា សុញ្ញា ឯតេ, ឯវំ សយម្បិ អតំសភាវោតិ អាហ "**សយញ្ច…បេ…. អនត្តតោ**"តិ។ ន អត្តាតិ ហិ អនត្តាតិ។

បវត្តិទុក្ខតាយាតិ ភវបវត្តិទុក្ខភាវតោ។ ភវបវត្តិ ច បញ្ចន្នំ ខន្ធានំ អនិច្ចាទិអាការេន បវត្តនមេវ, សោ ច អាទីនវោ។ យថាហ "យំ, ភិក្ខវេ, បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា អនិច្ចា ទុក្ខា វិបរិណាមធម្មា។ អយំ, ភិក្ខវេ, បញ្ចសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ អាទីនវោ"តិ។ តេនាហ "**ទុក្ខស្ស ច អាទីនវតាយា**"តិ។ **អាទីន**ន្តិ ភាវនបុំសកនិទ្ទេសោ យថា "ឯកមន្ត"ន្តិ (ទី. និ. ១.១៦៥), អតិវិយ កបណន្តិ អត្ថោ។ ភុសត្ថោ ហិ អយំ **អា**-ការោ។ យថា "ទ្វិធា ឆិន្ទកំ វិច្ឆិន្ទក"ន្តិ ឯត្ថ ទ្វិ-សទ្ទស្ស អត្ថេ **វិ**-សទ្ទោ, ឯវមិធាបីតិ អាហ "**ទ្វេធា បរិណាមបកតិតាយ**

វិបរិណាមធម្មតោ”តិ។ វិបរិណាមោ ច វិបរីតសភាវាបត្តិ។ **ទុព្ពលតាយា**តិ សរសភិទុរតាយ ពលាភាវតោ។ ទុព្ពលម្បិ កិញ្ចិ មុទុកម្មញ្ញភាវេន ទុប្បជំសិយា។ ឥមេ បន សុបជំសិយា ឯវាតិ អាហ “**ផេគ្គុ វិយ សុខភញ្ជនីយតាយ ចា**”តិ។ អឃស្ស បាបស្ស ហេតុតា **អឃហេតុតា**។ ខន្ធបដិពទ្ធមេវ ហិ សព្ពំ កិព្ពិសន្តិ។ ឥមេ រូបាទយោ សុខហេតុ, ន ទុក្ខហេតូតិ ជនិតវិស្សាសានំ ហននសីលតាយ, ខន្ធេសុ ហិ “ឯតំ មមា”តិ គាហវសេន សត្តា ព្យសនំ បាបុណន្តិ, វិស្សាសំ វា ហនន្តីតិ **វិស្សាសឃាតិនោ**, តព្ភាវតោ។

វិគតភវតាយាតិ អបគតវឌ្ឍិតាយ។ វិភវតណ្ហា, វិភវទិដ្ឋិ ច វិភវោ ឧត្តរបទលោបេន, តតោ **វិភវតោ**, បិតុសទិសស្ស វា សភាវហេតុនោ **វិភវតោ** វិនាសតោ សម្ភូតតាយ។ អាសវានំ អារម្មណាទិនា បច្ចយភាវោ **អាសវបទដ្ឋានតា**។ ពីជាទិកោ អសាធារណោ **ហេតុ**, ភូតសលិលាទិកោ សាធារណោ **បច្ចយោ**។ ឯស នយោ អជ្ឈត្តេបិ។ តេហិ សមេច្ច សម្ភូយ កតោ **សង្ខតោ**។ **មច្ចុមារស្ស** អធិដ្ឋានភាវេន, **កិលេសមារស្ស** បច្ចយភាវេន សំវឌ្ឍនតោ **អាមិសភូតតា**, ខន្ធាបិ ខន្ធានំ អាមិសភូតា បច្ចយភាវេន សំវឌ្ឍនតោ, តទន្តោគធា **អភិសង្ខារា**។ **ទេវបុត្តមារស្ស** បន “មមេត”ន្តិ អធិមានវសេន អាមិសភាវោតិ ខន្ធាទិមារានម្បិ ឥមេសំ យថារហំ អាមិសភូតតា វត្តព្ពា។ ធម្មសទ្ទោ “ជាតិធម្មាន”ន្តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.៣៧៣; បដិ. ម. ១.៣៣) វិយ បកតិអត្ថោ , “ធម្មបដិសម្ភិទា”តិអាទីសុ (វិភ. ៧១៨ អាទយោ) វិយ ហេតុអត្ថោ ចាតិ អាហ “**ជាតិជរាព្យាធិមរណបកតិតាយ, សោកបរិទេវឧបាយាសហេតុតាយា**”តិ។ **សំកិលេសត្តយ**គ្គហណេន តទេកដ្ឋានំ ទសន្នំ កិលេសវត្ថូនម្បិ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ តទារម្មណាបិ ហិ ធម្មា តទនតិវត្តនតោ សំកិលេសិកា ឯវ។ តថា ខុទ្ទា, តណ្ហា, ជដាទីសុ សរីរស្ស, សំកិលេសស្ស ច សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។

ចត្តារីសាបិ សម្មសនានិ តីសុ អនុបស្សនាសុ អន្តោគធានេវាតិ តទន្តោគធភាវំ ទស្សេតុំ “**ឯត្ថ ហិ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អនិច្ចានុបស្សនានិ** សរូបតោ , បរិយាយតោ ច អនិច្ចភាវវិភាវនតោ។ ឯស នយោ ឥតរេសុបិ។ “**អសារកតោ**”តិ ឥទំ និច្ចសារាភាវវិភាវនំ។

ឯត្តាវតា កលាបតោ ធម្មេ សង្គហេត្វា នយតោ សម្មសនមត្តំ ទស្សិតំ, ន តាវ អនុបទធម្មវិបស្សនា វិហិតាតិ “**សម្មសនារម្ភវិធាន**”ន្តិ។ វុត្តំ។

ឥន្ទ្រិយតិក្ខករណនវកកថាវណ្ណនា

៦៩៩. ឯកច្ចស្ស តិក្ខិន្ទ្រិយស្ស មហាបញ្ញស្ស នយវិបស្សនាវសេនេវ ឧទយព្ពយញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, ឥតរស្ស នុប្បជ្ជតិ។ តំ សន្ធាយ “**យស្ស បន...បេ.... ន សម្បជ្ជតី**”តិ វុត្តំ។ ឧទយព្ពយញាណុប្បត្តិ ហិ ឥធ នយវិបស្សនាយ សម្បជ្ជនន្តិ អធិប្បេតំ។ តេន “នវហាការេហិ ឥន្ទ្រិយានិ តិក្ខានិ ភវន្តិ...បេ.... អន្តរា ច អព្ពោសានេនា”តិ ឯវំ វុត្តានំ នវន្នំ អាការានំ វសេន ឥន្ទ្រិយានិ តិក្ខានិ កត្វា សប្បាយានិ សេវមានេន សម្មសិតព្ពន្តិ សម្ពន្ធោ។

តេនាតិ យោគិនា។ **នវហាការេហី**តិ វក្ខមានេហិ នវហិ អាការេហិ។ **ឥន្ទ្រិយានី**តិ សទ្ធាទីនិ ឥន្ទ្រិយានិ។ **តិក្ខានី**តិ តិខិណានិ វិសទានិ សូរានិ។ **ឧប្បន្នុប្បន្នាន**ន្តិ ខណេ ខណេ ឧប្បន្នានំ ឧប្បន្នានំ។ **សង្ខារាន**ន្តិ វិបស្សិយមានានំ រូបារូបធម្មានំ។ **ខយមេវា**តិ បឋមំ ឧប្បាទំ ទិស្វា តំ មុញ្ចិត្វា ខយមេវ ភង្គមេវ បស្សតិ។ តស្ស តថាខយទស្សនបសុតស្ស វិបស្សនាបញ្ញា តិក្ខា សូរា វហតិ, ឥតរានិ ច ឥន្ទ្រិយានិ។ **តត្ថា**តិ ខយទស្សនេ។ **សក្កច្ចកិរិយាយា**តិ អាទរការិតាយ, យថា ខយទស្សនបរមេនេវ វិបស្សនាញាណំ បវត្តតិ, ឯវំ តំ អាទរជាតោ សម្បាទេតិ។ **សាតច្ចកិរិយាយា**តិ អវិច្ឆេទកិរិយាយ, យថា វិបស្សនាញាណំ ខយទស្សនវសេន និរន្តរមេវ បវត្តតិ, ឯវំ យុត្តប្បយុត្តោ នំ សម្បាទេតិ។ **សប្បាយកិរិយាយា**តិ អនុរូបកិរិយាយ អាវាសាទិសត្តវិធសប្បាយាសេវនកិរិយាយ ។ **និមិត្តគ្គាហេនា**តិ យថា មនសិករោន្តស្ស វិបស្សនាសមាធិ ឧប្បន្នោ, តស្ស អាការស្ស សល្លក្ខណវសេន សមថនិមិត្តគ្គហណេន សម្បាទេតីតិ សម្ពន្ធោ។ **អនុបវត្តនតាយា**តិ អនុរូបតោ បវត្តនេន ភាវនាចិត្តស្ស លីនភាវេ បីតិវីរិយធម្មវិចយសម្ពោជ្ឈង្គានំ ឧទ្ធតភាវេ បស្សទ្ធិសមាធិឧបេក្ខាសម្ពោជ្ឈង្គានំ ព្រូហនេនាតិ អត្ថោ។ **កាយេ ច ជីវិតេ ច អនបេក្ខត**ន្តិ អត្តនោ កាយេ អសុចិភាវេន ពាហិរកអវិញ្ញាណកកុណបេ វិយ ជីវិតេ អហិតាវហបច្ចត្ថិកេ វិយ និរបេក្ខចិត្តំ ឧបដ្ឋបេតិ។ **តត្ថ ច អភិភុយ្យ នេក្ខម្មេនា**តិ តស្មិំ កាយចិត្តេ អនបេក្ខភាវេន ឥន្ទ្រិយានំ តិក្ខភាវាបាទនេន ឧប្បន្នំ ឧប្បន្នំ ទុក្ខំ វីរិយេន អភិភវិត្វា ភាវនំ សម្បាទេតិ។ **អន្តរា**តិ យថាធិប្បេតាយ ភាវនាសិទ្ធិយា អន្តរាវ។ **អព្ពោសានេនា**តិ អសង្កោចនេន។

ឯវំ វុត្តានន្តិ ឯវំ “នវហាការេហិ ឥន្ទ្រិយានិ តិក្ខានិ ភវន្តី”តិអាទិនា អដ្ឋកថាយំ វុត្តានំ។ ឯត្ថ ច យថា នាម សុខុមានំ មុត្តាបវាឡាទីនំ វិជ្ឈនេ សុខុមតរេន វេធនេន ភវិតព្ពំ, ឯវមេវ សណ្ហសុខុមានំ រូបារូបធម្មានំ, បច្ចយស្ស ច បរិគ្គណ្ហនេ តិក្ខេន ញាណេន ភវិតព្ពំ។ តេសំ បន ខយវយទស្សនេ តិក្ខតរេន ភវិតព្ពំ។ តិក្ខតរតា ចស្ស និសានសិលាយំ សណ្ហមដ្ឋតាយ ករណេន វិយ ផរសុធារាយ និសិតភាវាបាទនេន ឥន្ទ្រិយានំ តិក្ខភាវាបាទនេន សាធេតព្ពា។ តញ្ច យេហិ នវហិ អាការេហិ ហោតិ, តេសុ ខណិកានំ សង្ខារានំ ខណេ ខណេ ភិជ្ជនាការទស្សនំ បឋមំ វុត្តំ “ឧប្បន្នុប្បន្នានំ សង្ខារានំ ខយមេវ បស្សតី”តិ។ អសតិ ញាណស្ស តិក្ខតរភាវេ តទភាវតោ សេសិន្ទ្រិយតិក្ខតា តស្ស សម្ភារភាវតោ វុត្តា, អវិនាភាវតោ វា។ សក្កច្ចកិរិយាទិគ្គហណំ បន តស្ស ឧបាយទស្សនំ។ **អសប្បាយានិ** ភោជនាទីនិ អនុបយុជ្ជនាទិវសេន **វជ្ជេត្វា សប្បាយានិ** មគ្គសោ **សេវមានេន**។ រូបារូបធម្មានំ អច្ចន្តវិធុរតាយ ឯកជ្ឈំ អសម្មសិតព្ពត្តា, តថា សម្មសនស្ស ច ឥធ អនធិប្បេតត្តា “**កាលេន រូបំ សម្មសិតព្ពំ, កាលេន អរូប**”ន្តិ វុត្តំ។ តត្ថាបិ ច រូបស្ស ឱឡារិកតាយ សុវិញ្ញេយ្យត្តា បឋមំ សម្មសិតព្ពតា វុត្តា។ **និព្ពត្តិ បស្សិតព្ពា**តិ បឋមំ តាវ អាគមានុសារតោ អនុមានវសេន ទដ្ឋព្ពា។ តតោ បរំ អនុក្កមេន ពលប្បត្តេ ភាវនាញាណេ បច្ចក្ខតោបិ ទិស្សតីតិ។

រូបនិព្ពត្តិបស្សនាការកថាវណ្ណនា

៧០០. **សព្ពេស**ន្តិ កាមាវចរាទិអណ្ឌជាទិភេទភិន្នានំ សព្ពេសំ សត្តានំ។ **បឋមំ កម្មតោ និព្ពត្តតិ** តំមូលកត្តា ឧតុជាទិរូបានំ។ បរតោ បវត្តនកកាយទសកាទិវសេន លព្ភមានំ បពន្ធត្តយំ, សន្តតិសីសំ វា សន្ធាយ “**តិសន្តតិវសេនា**”តិ វុត្តំ។

ទន្ធំ មន្ទំ ចិរេន និរោធោ ឯតស្សាតិ **ទន្ធនិរោធំ** សត្តរសចិត្តក្ខណាយុកត្តា។ តេនាហ “**គរុបរិវត្តី**”តិ។ **តេនា**តិ តស្មា, យស្មា “តតោ សីឃតរំ ខោ, ភិក្ខវេ, អាយុសង្ខារា ខីយន្តី”តិ (សំ. និ. ២.២២៨) វចនតោ រូបធម្មាបិ ឥត្តរកាលា ឯវ, អរូបធម្មា បន តេហិ សាតិសយំ ឥត្តរកាលា, តស្មា អាហ ភគវាតិ អត្ថោ។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វិចារិតមេវ។ **តេហិ សទិសា**តិ ចិត្តស្ស ឧប្បាទភង្គក្ខណេហិ សទិសា។ សព្ពេសម្បិ ហិ សង្ខារានំ ឧប្បាទភង្គក្ខណេសុ វិសទិសតា នត្ថិ, សមានកាលាវ តេ។ **ឋានប្បត្ត**ន្តិ ឋិតិក្ខណប្បត្តំ។ **តេនា**តិ ទុតិយភវង្គចិត្តេន។ វត្ថុរូបំ ឯកស្ស ចិត្តស្ស និស្សយោ ហុត្វា អញ្ញស្ស ន ហោតិ ឋបេត្វា មរណាសន្នំ, តស្មា វុត្តំ “**តេន សទ្ធិ**”ន្តិអាទិ។

ឯវំ បដិសន្ធិតោ បដ្ឋាយ យាវ ចុតិចិត្តស្ស ឧប្បត្តិ, តំ ទស្សេត្វា ឥទានិ និរោធំ ទស្សេតុំ “**បដិសន្ធិចិត្តស្សា**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **ឋានក្ខណេ**តិ បដិសន្ធិចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណេ។ **យាវ បវត្តិ នាម អត្ថី**តិ យាវ សំសារប្បវត្តិ នាម អត្ថិ, យាវ វា ចិត្តស្ស បវត្តិ នាម អត្ថិ។ អសញ្ញូបបត្តិយញ្ហិ នត្ថិ ចិត្តប្បវត្តីតិ។ រូបូបបត្តិយំ សំសេទជាឱបបាតិកសទិសាតិ ឱបបាតិកានំយេវ គហណំ។ **ឱបបាតិកានម្បី**តិ **បិ**-សទ្ទេន វា សំសេទជេ សម្បិណ្ឌេតិ។ **សត្តសន្តតិវសេនា**តិ ចក្ខុទសកាទីនំ សត្តន្នំ សន្តតិសីសានំ វសេន។

៧០១. **តត្ថា**តិ កម្មតោ រូបបវត្តិយំ។ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភូតំយេវ ឥធ កម្មន្តិ អធិប្បេតន្តិ អាហ “**កម្មំ នាម កុសលាកុសលចេតនា**”តិ។ ជីវិតនវកំ ចក្ខុទសកាទិអន្តោគធមេវ កត្វា “**សមសត្តតិរូប**”ន្តិ វុត្តំ។ តំ វា ចក្ខុទសកាទិ វិយ សុខបរិគ្គហំ ន ហោតីតិ។ **តទេវា**តិ យថាវុត្តំ វិបាកក្ខន្ធកដត្តារូបមាហ។ កម្មញ្ហិ កម្មជស្ស ជនកំ, បរិបាចកម្បិ ហោតិ ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស, កម្មជគ្គិនោ ច វសេន អនុរក្ខណសព្ភាវតោ, អាហារាទិបដិលាភហេតុតាយ ឧបត្ថម្ភកនិមិត្តតោ ច។ តេនាហ “**ឧបត្ថម្ភកបច្ចយោបិ ហោតី**”តិ។ ឧបត្ថម្ភកបច្ចយតា ចស្ស ឧបនិស្សយបច្ចយវសេនេវ វេទិតព្ពា។ កម្មំ បច្ចយោ ឯតស្សាតិ កម្មបច្ចយំ, តទេវ ចិត្តំ, តំ សមុដ្ឋានំ ឯតស្សាតិ **កម្មបច្ចយចិត្តសមុដ្ឋានំ**។ វិបាកចេតសិកានម្បិ កម្មបច្ចយចិត្តសមុដ្ឋានតា វត្តព្ពា, ន វា វត្តព្ពា កម្មសមុដ្ឋាន កម្មបច្ចយគ្គហណេន គហិតត្តា។ **ឋានប្បត្តា ឱជា អញ្ញំ ឱជដ្ឋមកំ សមុដ្ឋាបេតិ** អាហារានុគតេ សរីរេតិ គហេតព្ពំ។

តត្រាបីតិ កម្មសមុដ្ឋានាហារសមុដ្ឋានេបិ ឱជដ្ឋមកេ។ **ចតស្សោ វា បញ្ច វា បវត្តិយោ ឃដេតី**តិ សទិសសន្តតិវសេន ចតស្សោ វា បញ្ច វា រូបកលាបប្បវត្តិយោ សន្តានេតិ។ ពាហិរបច្ចយវិសេសេន បន វិសទិសា ពហូបិ បវត្តិយោ ឃដេតីតិ វទន្តិ។ យថា កម្មបច្ចយាហារសមុដ្ឋានេ បវេណិឃដនា, ឯវំ កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានេបីតិ តំ ទស្សេតុំ “**កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ នាមា**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច យថា តត្ថ តត្ថ កោដ្ឋាសេ បរម្បរប្បវត្តិទស្សនេន អកម្មជា ទុតិយាទិបវត្តិយោ អសម្ភេទេន ទស្សិតា, ឯវំ កម្មជាហារសមុដ្ឋានឧតុវសេន, កម្មជឧតុសមុដ្ឋានាហារវសេន, កម្មបច្ចយចិត្តជាហារឧតុសមុដ្ឋានឧតុអាហារវសេន ច សម្ភេទវសេនាបិ រូបប្បវត្តិទស្សេតព្ពាតិ វទន្តិ។ តត្ថ កម្មជតោ បវត្តអាហារ វិសេសបច្ចយលាភេ សតិ យថាវុត្តបរិមាណាហិ បវត្តីហិ ឧទ្ធម្បិ

បវត្តិយោ ន ឃដេន្តីតិ ន សក្កា វត្តុំ។ តថា ហិ “ទស ទ្វាទស វារេ បវត្តិ ឃដេតី”តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៧០៣), “ឯវំ ទីឃម្បិ អទ្ធានំ អនុបាទិន្នបក្ខេ ឋត្វាបិ ឧតុសមុដ្ឋានំ បវត្តតិ ឯវា”តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៧០៤) ច វក្ខតិ។

៧០២. **ជនកាជនកា មតា**តិ បុរិមកា តិកោដ្ឋាសសង្គហិតា ជនកា, បច្ឆិមកោដ្ឋាសិកា “សោឡសា”តិ វុត្តា អជនកាតិ មតា ញាតា។ **កុសលកិរិយតោ**តិ កុសលតោ ច កិរិយតោ ច។ ឥរិយាយ កាយិកកិរិយាយ បវត្តិដ្ឋានតាយ បថភាវតោ **ឥរិយាបថោ**, គមនាទិ, អត្ថតោ តទវត្ថា រូបប្បវត្តិ។ កាមញ្ចេត្ថ រូបវិនិមុត្តោ ឥរិយាបថោ, វិញ្ញត្តិ ច នត្ថិ, តថាបិ ន សព្ពំ រូបសមុដ្ឋាបកចិត្តំ ឥរិយាបថូបត្ថម្ភកំ, វិញ្ញត្តិវិការុប្បាទកញ្ច ហោតិ។ យំ បន ចិត្តំ វិញ្ញត្តិជនកំ, តំ ឯកំសតោ ឥតរស្ស ជនកំ អវិនាភាវតោ, តថា ឥរិយាបថូបត្ថម្ភកំ រូបស្ស។ ឯតស្ស វិសេសស្ស ទស្សនត្ថំ **“រូបំ, ឥរិយាបថំ, វិញ្ញត្តិញ្ច”**តិ សមុច្ចយោ កតោ។ **វិបាកវជ្ជានី**តិ ឯត្ថ វិបាកាភិញ្ញាទ្វយវជ្ជានីតិ វត្តព្ពំ តទញ្ញេសំយេវ សេសគ្គហណេន គហេតព្ពត្តា។ ន វា វត្តព្ពំ សេសគ្គហណេនេវ អភិញ្ញាចិត្តានម្បិ និវត្តេតព្ពតោ។ **ន វិញ្ញត្តិំ ជនយ**ន្តិ មហគ្គតកុសលាទីនំ សន្តភាវេន អវិប្ផារិកភាវតោ។ វិប្ផារិកមេវ ហិ កាមាវចរកុសលាទិវិញ្ញត្តិំ សមុដ្ឋាបេតិ, ឥរិយាបថូបត្ថម្ភកានិ បន ហោន្តិ សតិបិ សន្តភាវេ ឈានវេគេន សឧស្សាហត្តា, យតោ តេសំ ជវនកិច្ចតា។ បញ្ច ភវង្គចិត្តានីតិ សម្ពន្ធោ។ **រូបមេវ ជនយន្តិ, ន ឥរិយាបថំ** និរុស្សាហសន្តភាវេន បរិទុព្ពលភាវតោ។ កិរិយាមយចិត្តេហិ អវិមិស្សភវង្គប្បវត្តិកាលេ ខន្ធាទិសរីរាវយវានំ និច្ចលភាវេនាវដ្ឋានំ។ តថា ហិ អញ្ញោកិណ្ណេ ភវង្គេ បវត្តមានេ អង្គានិ ឱសីទន្តិ បវិដ្ឋានិ វិយ ហោន្តិ។ “ទ្វត្តឹសា”តិ បន អាទិនា វុត្តេសុ ជាគរណចិត្តេសុ វត្តមានេសុ អង្គានិ ឧបត្ថទ្ធានិ យថាបវត្ត ឥរិយាបថភាវេនេវ បវត្តន្តីតិ។ **ទ្វេបញ្ចវិញ្ញាណានិ** សព្ពទុព្ពលតាយ រូបំ ន ជនេន្តិ។ **បដិសន្ធិចិត្តំ** វត្ថុទុព្ពលតាយ។ **ខីណាសវានំ ចុតិចិត្ត**ន្តិ ឯត្ថ –

> “កាមាវចរានំ បច្ឆិមចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ យស្ស ចិត្តស្ស អនន្តរា កាមាវចរានំ បច្ឆិមចិត្តំ ឧប្បជ្ជិស្សតិ, រូបាវចរេ អរូបាវចរេ បច្ឆិមភវិកានំ, យេ ច រូបាវចរំ អរូបាវចរំ ឧបបជ្ជិត្វា បរិនិព្ពាយិស្សន្តិ, តេសំ ចវន្តានំ តេសំ វចីសង្ខារោ និរុជ្ឈិស្សតិ, នោ ច តេសំ កាយសង្ខារោ និរុជ្ឈិស្សតី”តិ (យម. ២.សង្ខារយមក.៨៨) –

បន វចនតោ អញ្ញេសម្បិ ចុតិចិត្តំ រូបំ ន សមុដ្ឋាបេតីតិ វិញ្ញាយតិ។ ន ហិ រូបសមុដ្ឋាបកចិត្តស្ស គព្ភគតាទិវិពន្ធាភាវេ កាយសង្ខារាសមុដ្ឋាបនេ ការណំ អត្ថិ, ន ច យុត្តំ ចុតោ ច ចិត្តសមុដ្ឋានរូបញ្ចស្ស បវត្តតិ, នាបិ “ចុតិចិត្តំ រូបំ សមុដ្ឋាបេតី”តិ បាឡិ អត្ថិ, “ខីណាសវាន”ន្តិ, បន វិសេសនំ អប្បដិសន្ធិកនិរោធេន និរុជ្ឈនតស្ស តេសំ ចុតិចិត្តស្ស រូបសមុដ្ឋាបនំ បាកដន្តិ កត្វា កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **សោឡស ចិត្តានី**តិ បរិច្ឆិជ្ជ គហណំ តេសំ រូបជននេ ឯកំសតោ និយមេតព្ពត្តា, អញ្ញានិ បន ពហូនិ អរូបេ ឧប្បន្នានិ អនោកាសគតត្តា រូបំ ន ជនេន្តិយេវ។ ន ឋិតិក្ខណេ, ភង្គក្ខណេ វា រូបំ ជនេន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ **ឧប្បាទក្ខណេ បន ពលវំ** អនន្តរាទិបច្ចយលាភតោ។

យថា បថវីអាទយោ រូបធម្មា ចិត្តហេតុកា ចិត្តសមុដ្ឋានា, ឯវំ វេទនាទយោបីតិ វុត្តំ **“ចិត្តសមុដ្ឋានំ នាម តយោ អរូបិនោ ខន្ធា, សទ្ទនវក”**ន្តិអាទិ។ តេនេវាហ – “កតមេ ធម្មា ចិត្តសមុដ្ឋានា? វេទនាក្ខន្ធោ សញ្ញាក្ខន្ធោ សង្ខារក្ខន្ធោ កាយវិញ្ញត្តិ វចីវិញ្ញត្តី”តិ (ធ. ស. ១២០១, ១៥៣៥)។ តត្ថ កាយវិញ្ញត្តិអាទីនំ ចិត្តសមុដ្ឋានតា បរិយាយតោ វុត្តាតិ វេទិតព្ពា តេសំ អនិប្ផន្នត្តា។ **“ឯវំ វុត្តំ ចតុសមុដ្ឋានរូប”**ន្តិ ឥមិនា អតំសមុដ្ឋានស្សេវ ចិត្តជរូបស្ស ចិត្តបច្ចយតា ទស្សិតា។ យថា បន កម្មបច្ចយំ ទស្សិតំ , ឯវំ ចិត្តបច្ចយេ គយ្ហមានេ តំសមុដ្ឋានរូបស្ស, សហជាតវេទនាទីនញ្ច ចិត្តបច្ចយតា សិយា។ ចិត្តសមុដ្ឋានចិត្តបច្ចយេ បន អសង្ករតោ ទស្សេតុំ បច្ឆាជាតបច្ចយវសេនេវ ចិត្តបច្ចយំ ឧទ្ធដន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ចិត្តសមុដ្ឋានឧតុអាហារេហិ កម្មសមុដ្ឋានឧតុអាហារា ពលវន្តោ ហោន្តីតិ តេសំ វសេន ចតុបញ្ចបវត្តិយដនំ វុត្តំ, ចិត្តសមុដ្ឋានានំ បន វសេន ទ្វត្តិប្បវត្តិយដនំ តំបាកតិកចិត្តវសេន, មហគ្គតានុត្តរចិត្តវសេន បន ពហុតរាបិ បវត្តិយោ ឥច្ឆិតព្ពា។ តំនិព្ពត្តានំ ចិត្តជរូបានំ ឧឡារបណីតភាវតោ។

៧០៣. **“ឧបាទិន្នំ កម្មជរូបំ បច្ចយំ លភិត្វា”**តិ ឯតេន ពហិទ្ធា អនុបាទិន្នឱជា រូបាហរណកិច្ចំ ន ករោតីតិ ទស្សេតិ។ បច្ចយលាភោ ចស្ស កម្មជភូតសន្និស្សយតាវសេនាតិ អាហ **“តត្ថ បតិដ្ឋាយា”**តិ។ តត្ថ កម្មបច្ចយចិត្តសមុដ្ឋានាទិរូបស្សបិ កម្មមូលកត្តា សិយា កម្មជបរិយាយោតិ តំនិវត្តនត្ថំ “ឧបាទិន្ន”ន្តិ វិសេសេត្វា វុត្តំ។ អាហារបច្ចយស្ស អាហារោ ន កេវលំ ឧបត្ថម្ភកោវ, អថ ខោ ជនកោបីតិ ទស្សេតុំ **“ចតុសមុដ្ឋានរូប”**ន្តិ វុត្តំ។ “ទស ទ្វាទស វារេ”តិ វត្វា កថំ ឥមស្សេវ ទស ទ្វាទស វារេ បវត្តិឃដនាតិ អនុយោគំ សន្ធាយាហ **“ឯកទិវសំ បរិភុត្តាហារោ”**តិអាទិ។ **ទារកស្ស សរីរេ ផរិត្វា**តិ នាភិមូលានុគតាហិ រសហរណីហិ ផរិត្វា, អញ្ញថា ជលាពុអន្តរិកេ កាយេ មក្ខនាវសេន ន សម្មាវិនិយោគោ អាហារស្ស សម្ភវតីតិ។

ឧបាទិន្នកោ អនុបាទិន្នកោតិ ទុវិធេ អាហារេ បុព្ពេ អនុបាទិន្នកោ អាហារបច្ចយអាហារោ ទស្សិតោតិ ឥតរំ ទស្សេតុំ “**កម្មជាហារោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តំ កម្មបច្ចយាហារសមុដ្ឋានេ វុត្តនយមេវ។ តេនាហ “**ចតស្សោ វា បញ្ច វា បវត្តិយោ ឃដេតី**”តិ។ អាហារបច្ចយឧតុនោបិ ឧតុបច្ចយាហារស្ស វិយ ទស ទ្វាទស វារេ បវត្តិឃដនា វេទិតព្ពា។ វុត្តនយត្តា ន ឧទ្ធតន្តិ វទន្តិ។ **សេសាន**ន្តិ កម្មចិត្តឧតុសមុដ្ឋានានំ តិសន្តតិរូបានំ។ កពឡីការាហារោ ហិ អញ្ញាហារសមុដ្ឋិតស្ស, តិសន្តតិរូបានញ្ច ឧបត្ថម្ភកវសេន អត្តនា ឧប្បាទិតស្ស ជនកោ ហុត្វា បច្ចយោ ហោតិ។ ឯវំ អាហារបច្ចយោ ហោន្តោយេវ អត្ថិអវិគតវសេនាបិ បច្ចយោ ហោតិ, និស្សយភាវោ បន បដ្ឋាននយេន នត្ថិ។ អាហារបច្ចយា បវត្តមានានិ រូបានិ អាហារនិស្សយានិ នាម ហោន្តីតិ សុត្តន្តនយេន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ បរតោ ឧតុនោ និស្សយជោតនាយបិ ឯសេវ នយោ។

៧០៤. កម្មសមុដ្ឋានាទិវសេន ចតុព្ពិធាយបិ តេជោធាតុយា រូបុប្បាទនេ សមត្ថភាវតោ “**ឧតុ នាម ចតុសមុដ្ឋានា តេជោធាតូ**”តិ វុត្តំ។ **ឯស ទុវិធោ ហោតី**តិ ឯស ឧតុ តេជោធាតុភាវាវិសេសេបិ តិក្ខមន្ទតាវិសេសេន ឧណ្ហោ, សីតោតិ ទុវិធោ ហោតិ។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វិចារិតមេវ។ យទិបិ ឧតុ ឧបាទិន្នកេន វិនាបិ រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ, ឥន្ទ្រិយពទ្ធេ បន តេន វិនា តស្ស រូបុប្បាទនំ នត្ថីតិ អាហ “**ឧបាទិន្នកំ បច្ចយំ លភិត្វា**”តិ។ តេនាហ “ចតុសមុដ្ឋានោ ឧតូ”តិ។ ឧតុសមុដ្ឋានោយេវ ហិ ឧតុ ឧបាទិន្នកេន វិនា រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ។ **ឧតុបច្ចយំ** នាម ចតុសមុដ្ឋានិកំ រូបំ។ យញ្ហិ ឧតុសមុដ្ឋានំ បន្នរសវិធំ រូបំ, យញ្ច តទញ្ញតិសន្តតិរូបំ, តស្ស សព្ពស្សបិ សភាគោ ឧតុឧបត្ថម្ភកបច្ចយោ ហោតីតិ។ យស្មា វិសភាគោ ឧតុ ហិមាទិ វិយ បទុមាទីនំ វិសទិសរូបុប្បត្តិហេតុភូតំ បុរិមរូបំ វិនាសេន្តំ វិយ ហោតិ, តស្មា សភាគំ, វិសភាគញ្ច ឯកជ្ឈំ គហេត្វា វុត្តំ “**ឧតុ ចតុសមុដ្ឋានិករូបានំ បវត្តិយា ច វិនាសស្ស ច បច្ចយោ ហោតី**”តិ។

ទីឃម្បិ អទ្ធានន្តិ “ទស ទ្វាទស វារេ”តិ អញ្ញស្ស វុត្តបរិច្ឆេទតោ ទីឃម្បិ កាលំ។ ឧតុ ហិ សភាគសន្តតិវសេន លទ្ធបច្ចយំ ចិរតរម្បិ កាលំ សទិសាការំ រូបប្បវត្តិំ សន្តានេតិ ឧបាទិន្នកសន្និស្សយេន វិនា, បគេវ ឥតរថា។ តេនាហ “**អនុបាទិន្នបក្ខេ ឋត្វាបី**”តិ, មំសវិនិមុត្តកេសលោមនខចម្មខិលតិលកាទិវសេន ជីវមានសរីរេ អញ្ញត្ថ មតកឡេវរាទិវសេនាតិ អធិប្បាយោ។ រូបស្ស និព្ពត្តិយា ទិដ្ឋាយ តស្ស ភង្គោបិ ទិដ្ឋោយេវ ហោតិ ឥត្តរកាលត្តា ធម្មប្បវត្តិយាតិ អាហ “**និព្ពត្តិំ បស្សន្តោ កាលេន រូបំ សម្មសតិ នាមា**”តិ។ ន ហិ និព្ពត្តិមត្តទស្សនំ សម្មសនំ នាម ហោតិ, ឧទយព្ពយទស្សនញ្ច អធិកតន្តិ។ ឯស នយោ ឥតោ បរេសុបិ និព្ពត្តិគ្គហណេសុ។

អរូបនិព្ពត្តិបស្សនាការកថាវណ្ណនា

៧០៥. លោកិយចិត្តុប្បាទវសេនេវាតិ អវធារណំ ឥតរស្ស អវិសយត្តា។

និព្ពត្តតិ តំតំភវវសេន។ តទេវ ឯកូនវីសតិប្បភេទំ ចិត្តំ ភវង្គវសេន និព្ពត្តតីតិ សម្ពន្ធោ។ តថា **ចុតិវសេន តទារម្មណវសេនា**តិ ឯត្ថាបិ។ **តត្ថា**តិ តេសុ ឯកូនវីសតិចិត្តុប្បាទេសុ។ **អនន្តរចិត្តតោ បដ្ឋាយា**តិអាទិនាបិ បវត្តិយេវ វុត្តា។

សោ បន បដិសន្ធិចិត្តានំយេវ បវត្តិយំ បវត្តនាការោតិ សុទ្ធប្បវត្តិចិត្តានំ ឧប្បត្តិំ ទស្សេន្តោ “**បវត្តេ បនា**”តិអាទិមាហ។ **អសម្ភិន្នត្តា**តិ អវិនដ្ឋត្តា។ “អសម្ភិន្នត្តា ចក្ខុស្សា”តិអាទិនា សង្ខេបតោ វុត្តមត្ថំ វិវរិតុំ “**ចក្ខុបសាទស្ស ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**ឋិតិប្បត្តមេវា**”តិ ឥមិនា យថា និរុជ្ឈមានំ រូបំ កស្សចិ បច្ចយោ ន ហោតិ, ឯវំ ឧប្បជ្ជមានម្បីតិ ទស្សេតិ។ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជតីតិ សម្ពន្ធោ។ ឯវំ សេសេសុបិ។ កាមាវចរកុសលាកុសលកិរិយចិត្តេសុ ឯកំ វា បញ្ច, សត្ត វា ជវនានិ ហុត្វា ឧប្បជ្ជតីតិ សម្ពន្ធោ។ ឧបេក្ខាសហគតាហេតុកំ ចិត្តំ វាតិ វាសទ្ទំ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។ វោដ្ឋព្ពនញ្ហិ សន្ធាយ ឯវំ វុត្តំ, តំ បន ទុតិយមោឃវារវសេន វេទិតព្ពំ។ **បញ្ច ជវនានិ** សុត្តមុច្ឆិតាទិកាលេ, **សត្ត** បាកតិកកាលេ វេទិតព្ពានិ។ **ជវនារម្មណានុរូប**ន្តិ “តិហេតុកំ ចេ ជវនំ, តិហេតុកំ, ទ្វិហេតុកំ វា”តិអាទិនា, “ឥដ្ឋំ ចេ អារម្មណំ, សោមនស្សសហគត”ន្តិអាទិនា ច ជវនស្ស, អារម្មណស្ស ច អនុរូបំ។ **សេសទ្វារេសូ**តិ សោតទ្វារាទិសេសទ្វារេសុ។

អនុក្កមេនាតិ ឧទយព្ពយញាណាធិគមានុក្កមេន **បញ្ញាភាវនំ សម្បាទេតិ** អរហត្តំ អធិគច្ឆតិ។

រូបសត្តកសម្មសនកថាវណ្ណនា

៧០៦. រូបេសុ មនសិការសត្តកំ **រូបសត្តកំ,** រូបធម្មេសុ សត្តហាការេហិ មនសិ ការោតីតិ អត្ថោ។ ឯវំ អរូបសត្តកម្បិ វេទិតព្ពំ។ **ឥមេហិ អាការេហី**តិ ឥមេហិ អាទាននិក្ខេបនមនសិការាទិប្បការេហិ, ឥមេហិ វា យថាវុត្ត

កោដ្ឋាសេហិ។ **អារោបេត្វា**តិ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា។

អាទាននិក្ខេបនតោតិ ភវស្ស គហណវិស្សជ្ជនតោ, ជាតិតោ, មរណតោ ចាតិ អត្ថោ។ **វយោវុឌ្ឍត្ថគាមិតោ**តិ វយសា វុឌ្ឍស្ស អត្ថគាមិភាវតោ, អត្ថង្គមតោ ឥច្ចេវ អត្ថោ។ **អាហារតោ**តិ អាហារហេតុ , រូបស្ស បច្ចយភូតអាហារតោតិ អត្ថោ។ អយលោហាទិភូមិបាសាណាទិភេទំ វិវិធវណ្ណសណ្ឋានំ កម្មានុភេត្វំ សភាវសិទ្ធំ រូបំ **ធម្មតារូបំ។ សត្ថា**តិ សត្ថជា សត្ថហាការេហិ។ **វិបស្សតី**តិ តំ តំ កោដ្ឋាសំ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា វិបស្សតិ សម្មសតិ។

“ភារាទានំ ទុខំ លោកេ”តិ វចនតោ ខន្ធភារស្ស អាទិតោ គហណន្តិ កត្វា **“អាទានន្តិ បដិសន្ធី”**តិ អាហ។ “សព្ពេវ និក្ខិបិស្សន្តិ, ភូតា លោកេ សមុស្សយ”ន្តិ (ទី. និ. ២.២២០; សំ. និ. ១.១៨៦) បន វចនតោ ខន្ធភារនិក្ខេបោតិ កត្វា **“និក្ខេបនន្តិ ចុតី”**តិ វុត្តំ។ “យោ ចិរំ ជីវតិ, សោ វស្សសត”ន្តិ (ទី. និ. ២.៧; សំ. និ. ១.១៤៥-១៤៦; អ. និ. ៧.៧៤) វចនតោ តតោ ឩនាធិកភាវោ អប្បមាណន្តិ វុត្តំ **“ឯកំ វស្សសតំ បរិច្ឆិន្ទិត្វា”**តិ។ **ឯត្ថន្តរេ សព្ពេ សង្ខារា**តិ ឯតស្មិំ អាទាននិក្ខេបន្តរេ បវត្តា សព្ពេ ភូតុបាទាយរូបប្បភេទា សង្ខារា។ រូបធម្មេសុ ហិ ឥទំ សម្មសនវិធានន្តិ។ “អនិច្ចា”តិ គហិតមត្ថំ យុត្តិតោ ហទយេ បតិដ្ឋាបេតុំ **“កស្មា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ឧប្បាទវយវត្តិតោ**តិ ឧប្បជ្ជនវសេន, និរុជ្ឈនវសេន ច បវត្តនតោ, អហុត្វា សម្ភវតោ ហុត្វា វយូបគមនតោតិ អត្ថោ។ **វិបរិណាមតោ**តិ សន្តានស្ស បុរិមុត្តរវិសេសិសភាវតោតិ វទន្តិ។ តំ វស្សសតបរិច្ឆិន្នេ រូបេ ឥទំ សម្មសនន្តិ អធិប្បាយេនេវ វុត្តំ សិយា, ជរាមរណេន វិបរិណាមេតព្ពតោតិ អត្ថោ។ អសតិបិ ធម្មភេទេ អវត្ថាភេទោ ឥច្ឆិតព្ពោ។ ន ហិ ឧប្បាទាវត្ថា ឯវ ភង្គាវត្ថាតិ យុត្តា។ តថា ហិ វុត្តំ “ជរាយ ចេវ មរណេន ចាតិ ទ្វេធា បរិណាមបកតិតាយា”តិ។ សភាវវិគមោ ឯវ វា ឯត្ថ វិបរិណាមោ។ ខណិកតា **តាវកាលិកតា**។ និច្ចសភាវាភាវោ ឯវ **និច្ចបដិក្ខេបោ**។ អនិច្ចធម្មា ហិ តេនេវ អត្តនោ សភាវេន ជានន្តានំ និច្ចតំ បដិក្ខិបន្តិ នាម។ យតោ ន និច្ចន្តិ អនិច្ចំ, ឧប្បាទក្ខណេ យទវត្ថា សង្ខារា, ន តទវត្ថា ឋិតិក្ខណេតិ អវត្ថន្តរប្បត្តិយា ញាយតិ តេសំ កិលមនាការោតិ អាហ **“ឋិតិយំ ជរាយ កិលមន្តិ”**តិ, ស្វាយមត្ថោ បាកដជរាយ វេទិតព្ពោ។ យេ បន សង្ខារានំ ឋិតឹ ន សម្បដិច្ឆន្តិ, តត្ថ វត្តព្ពំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ ធម្មានំ សភាវោ នាម ទុរតិក្កមោ ជរានន្តរំ ភង្គោតិ អាហ **“ជរំ បត្វា អវស្សំ ភិជ្ជន្តី”**តិ។ **តស្មា**តិ យស្មា ឧប្បាទជរាភង្គវសេន សង្ខារានំ និរន្តរពាធតា, តតោ ច នេសំ ទុស្សហតាយ ទុក្ខមតា, តិស្សន្នំ ទុក្ខតានំ, សំសារទុក្ខស្ស ច អធិដ្ឋានតាយ ទុក្ខវត្ថុតា, តស្មា។ អភិណ្ហ…បេ…. ទុក្ខាតិ យោជនា។

“សុខបដិក្ខេបតោ”តិ ឥទំ វុត្តនយមេវ។ **ឋិតិំ មា បាបុណន្តុ,** ឧប្បជ្ជមានាការេនេវ បវត្តន្តូតិ អធិប្បាយោ។ **“ឧប្បន្នា”**តិ ឥមិនា ឧប្បាទក្ខណសមង្គិតា វុត្តា។ **ឋានប្បត្តា មា ជីរន្តូ**តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ អត្ថតោ ឋិតិ ឯវ ជរាតិ? សច្ចមេតំ, ជរាវសេន បន យោ កិលមថោ, សោ ឥធ ជរាគ្គហណេន គហិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **មា ភិជ្ជន្តូ**តិ និច្ចតំ អាសីសតិ។ កស្សចិ ធម្មិស្សរស្សាបិ ភគវតោ វសវត្តិភាវោ នត្ថិ។ ន ហិ លក្ខណញ្ញថត្តំ កេនចិ កាតុំ សក្កា។ ភាវញ្ញថត្តមេវ ហិ ឥទ្ធិវិសយោ។ **សុញ្ញា** សង្ខារា **តេន** តីសុ ឋានេសុ **វសវត្តនាការេន។ តស្មា**តិ វុត្តការណបរាមសនំ។ **សុញ្ញតោ**តិ និវាសីការកវេទកអធិដ្ឋាយកវិរហេន តតោ សុញ្ញតោ, ន និស្សភាវតោតិ ឯកច្ចបរិកប្បិតសភាវសុញ្ញតោ។ **អស្សាមិកតោ**តិ សាមិភូតស្ស កស្សចិ អភាវតោ។ ឯតេន អនត្តនិយតំ ទស្សេតិ។ **អវសវត្តិតោ**តិ យថាវុត្តវសវត្តិភាវាភាវតោ។ **អត្តបដិក្ខេបតោ**តិ បរបរិកប្បិតស្ស អត្តនោ បដិក្ខិបនតោ។ “សុញ្ញតោ”តិអាទិនា ហិ ធម្មានំ ពាហិរកបរិកប្បិតអត្តវិរហោ វុត្តោ, ឥមិនា បន អតំសភាវតោ អត្តា ន ហោតីតិ។

៧០៧. ឯត្ថ ច “ឧប្បាទវយវត្តិតោ”តិអាទិនា ចតូហិ ការណេហិ អនិច្ចា, “អភិណ្ហសម្បដិបីឡនតោ”តិអាទិនា ចតូហិ ការណេហិ ទុក្ខា, “សុញ្ញតោ”តិអាទិនា ចតូហិ ការណេហិ អនត្តាតិ រូបធម្មេ និរុឡ្ហំ លក្ខណត្តយំ បុព្ពេ អត្តនា អសល្លក្ខិតំ សល្លក្ខេត្វា សម្មសន្តោ តំ តត្ថ អារោបេតីតិ វុច្ចតិ។ តថា បនានេន អាទាននិក្ខេបនវសេន សម្មសិតត្តា អាហ **“រូបេ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា”**តិ។

តត្ថ ច យស្មា អនិច្ចលក្ខណគ្គហណបុព្ពកំ ទុក្ខលក្ខណគ្គហណំ, ទុក្ខលក្ខណគ្គហណបុព្ពកំ វា អនត្តលក្ខណគ្គហណំ។ អនិច្ចលក្ខណញ្ចេត្ថ រូបភេទេន ទស្សិយមានំ យថោឡារិកតោ ទីបេតព្ពន្តិ តំ វស្សសតបរិច្ឆេទេន បឋមំ ទស្សេន្តេន វស្សសតំ ឋិតស្ស “ទស វា វីសតិ វា”តិអាទិនា វិភជិត្វា អនុក្កមេន យាវឧទ្ធរណាទិកោដ្ឋាសវសេន រូបស្ស ភង្គំ ទិស្វា តតោ “អនិច្ចំ ទុក្ខំ អនត្តា”តិ តិលក្ខណារោបនំ វយោវុឌ្ឍត្ថង្គមតោ សម្មសនន្តិ ទស្សេតុំ **“តមេវ វស្សសត”**ន្តិអាទិនា វយវសេន រូបស្ស សម្មសនវិធិ អារទ្ធោ។ តត្ថ យស្មា ឱឡារិកវសេនេវាយំ អាទិតោ រូបភេទោ គយ្ហតិ, តស្មា ន វស្សសតំ សមកោដ្ឋាសវសេន វិភត្តំ, មជ្ឈិមាវត្ថាយ វា តថា រូបត្តា មជ្ឈិមវយេ ឯកំ វស្សំ វឌ្ឍិតំ។

៧០៨. មន្ទតាពាហុល្លេន បវត្តំ វស្សានំ ទសកំ **មន្ទទសកំ**។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។

តទាតិ បឋមេ វស្សទសកេ។ **សោ**តិ បុគ្គលោ។ **ចបលោ**តិ អនវដ្ឋិតកិរិយតាយ តរលោ។ តេន មោមូហភាវតោ វិសេសេតិ។ ន ហេស នវមទសកេ វិយ មោមូហភាវេន មន្ទោ, អថ ខោ ចបលតាយាតិ។ តេនាហ “**កុមារកោ**”តិ។ តតិយេ ទសកេ មំសបារិបូរិយា យថារហំ ឆវិវណ្ណោ វិប្បសីទតីតិ អាហ “**វណ្ណាយតនំ វេបុល្លំ បាបុណាតី**”តិ។ ចតុត្ថេ ទសកេ អដ្ឋីនំ, ន្ហារូនញ្ច ថិរភាវប្បត្តិយា **ពលញ្ច ថាមោ ច វេបុល្លំ បាបុណាតិ**។ បញ្ចមេ ទសកេ យោព្ពនមទស្ស ទូរីភាវេន យេភុយ្យេន កិលេសតនុតាយ បញ្ញា យថារហំ សុវិសទា ហោតិ។ ខិឌ្ឌាយ រតិ **ខិឌ្ឌារតិ**។ កបល្លិកាទិនិស្សយវិសេសេន បទីបស្ស សុទ្ធតាទិ វិយ និស្សយវិសេសេន បញ្ចមឆដ្ឋទសកេសុ បញ្ញាយ ពុទ្ធិហានិយោ វេទិតព្ពា។ **បុរតោ បព្ភារោ ហោតិ** កដិសន្ធិគីវាសន្ធីនំ វសេន វស្សស្សាបិ, បគេវ ទីឃស្ស។ **បព្ភារោ**តិ ច គរុភាវេន បលម្ពកោ។ **មោមូហោ ហោតិ** សតិបញ្ញាវិប្បវាសតោ។ **សយនពាហុល្លោវ ហោតិ** ឋានាទិវសេន សរីរភារំ វហិតុំ អសក្កោន្តោ។

៧០៩. **តិណ្ណំ តិណ្ណំ វស្សាន**ន្តិ យេភុយ្យតាយ វុត្តំ។ ចតុវស្សិកោបិ ហិ ឯកោ កោដ្ឋាសោ ហោតីតិ។ ទ្វិសតំ កោដ្ឋាសេ កត្វា ឯកេកអយនវសេនាតិបិ វេទិតព្ពំ។

វស្សានេ បវត្តរូបន្តិ សម្ពន្ធោ។

តំ បន វស្សានំ ទ្វិធា សមត្តំ, ន បុព្ពេ វិយ ចតុមាសន្តិ អាហ “**ទ្វេមាស**”ន្តិ។ អច្ចន្តសំយោគេ ចេតំ ឧបយោគវចនំ។ សោ បន **វស្សានោ** ឧតុ សាវណបោដ្ឋបាទមាសា, អស្សយុជកត្តិកមាសា **សរទោ,** មិគសិរផុស្ស មាសា **ហេមន្តោ,** មាឃផគ្គុនមាសា **សិសិរោ,** ចិត្តវេសាខមាសា **វសន្តោ,** ជេដ្ឋាសឡ្ហមាសា **គិម្ហោ** ឧតូតិ វេទិតព្ពោ។ **ឆ កោដ្ឋាសេ កត្វា**តិ ទសទសនាដិកាវសេន ឆ កោដ្ឋាសេ កត្វា។

៧១០. អភិមុខំ បុរតោ កមនំ **អភិក្កមោ**។ បដិនិវត្តនវសេន កមនំ **បដិក្កមោ**។ អាមុខំ លោកនំ **អាលោកនំ**។ វិវិធំ ឥតោ ចិតោ ច លោកនំ **វិលោកនំ**។ ហត្ថបាទានំ សង្កុចនំ **សមិញ្ជនំ**។ អាយមនំ **បសារណំ**។

បាទុទ្ធរណកាលេតិ ទុតិយបាទុទ្ធរណកាលេ។ **បាទស្សា**តិ ឧទ្ធដបាទស្ស។ **ឱមត្តា**តិ សត្តិតោ ហីនប្បមាណា។ តេនាហ “**មន្ទា**”តិ។ **ឥតរា**តិ តេជោវាយោធាតុយោ។ យថា បាទស្ស ឧទ្ធរណំ សិជ្ឈតិ, តថា បវត្តចិត្តសមុដ្ឋានរូបេសុ ឯកំសតោ តេជោវាយោធាតូនំ អធិមត្តតា ឥច្ឆិតព្ពា សល្លហុកសភាវតាយ តាសំ។ តតោ ឯវ ច ឥតរាសំ ឱមត្តតា គរុសភាវត្តា។ តំសម្ពន្ធត្តា បន សេសំ តិសមុដ្ឋានរូបំ តគ្គតិកមេវ ហោតិ។ កាយវចីវិញ្ញត្តិបវត្តិយំ វាយោបថវីអធិមត្តតា ឥមស្ស អត្ថស្ស និទស្សនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ បុរតោ ហរណេ, បច្ឆតោ ហរណេ ច ឧទ្ធរណេ វិយ សល្លហុកសភាវរូបប្បវត្តីតិ តាសំយេវ ទ្វិន្នំ ធាតូនំ អធិមត្តតា ឥច្ឆិតព្ពាតិ អាហ “**តថា អតិហរណវីតិហរណេសូ**”តិ។ យថា ឧទ្ធរណាទីសុ សល្លហុកសភាវត្តា បច្ឆិមានំ ទ្វិន្នំ ធាតូនំ កិច្ចំ អធិកំ ហោតិ, ឥតរាសំ ហីនំ, ឯវំ វោស្សជ្ជនាទីសុ តីសុ គរុសភាវត្តា បុរិមានំ ទ្វិន្នំ កិច្ចំ អធិកំ ហោតិ, ឥតរាសំ ហីនន្តិ ទស្សេន្តោ អាហ “**វោស្សជ្ជនេ**”តិអាទិ។

តទុបាទាយរូបានីតិ តា ធាតុយោ និស្សាយ បវត្តឧបាទារូបានិ។ **ឯត្ថេវា**តិ ឧទ្ធរណេយេវ។ តេនាហ “**អតិហរណំ អប្បត្វា**”តិ។ **ឥតី**តិ ឯវំ។ **តត្ថ តត្ថា**តិ តស្មិំ តស្មិំ ឧទ្ធរណាទិកោដ្ឋាសេ។ **បព្ពំ បព្ព**ន្តិអាទិ តេសំ ធម្មានំ កោដ្ឋាសន្តរសង្កមាភាវទស្សនំ។ **តដតដាយន្តា**តិ តដតដាយន្តិ វិយ, តេន នេសំ បវត្តិក្ខណស្ស ឥត្តរតំ ទស្សេតិ។

៧១១. **អស្សា**តិ សម្មសនស្ស។ **ទារុតិណុក្កាទីសូ**តិ ទារុឧក្កាតិណុក្កាទីសុ។ “កឹ អន្ធពាល ឯកយនំ សតតំ សព្ពទាភាវី ឯកន្តិ មញ្ញសី”តិ អធិប្បាយេនាហ “**កិមេត្ថ មនាប**”ន្តិ។ **ឥទម្បី**តិ យទិទំ តេលវដ្ដិក្ខយេន បទីបស្ស អបញ្ញាយនំ វុត្តំ, ឥទម្បិ។ **អង្គុលង្គុលន្តរេ**តិ អង្គុលិយា មិតំ អង្គុលន្តិ អង្គុលប្បមាណេ បទេសេតិ អត្ថោ។ តន្តុនោ អវយវលេសភូតំ បរមសុខុមភាវប្បត្តំ អំសុំ សន្ធាយាហ “**អំសុំ បន មុញ្ចិត្វា**”តិ។

តត្ថាតិអាទិ ឧបមាសំសន្ទនំ។ តត្ថ កាមំ ឧបមេយ្យេ វិយ ឧបមាយំ បាកដោ កាលភេទោ នត្ថិ, ឯកកោដ្ឋាសគតំ បន កោដ្ឋាសន្តរំ ន បាបុណាតីតិ ឯត្តាវតា ឧបមាភាវោ វេទិតព្ពោ។ ឧបមាយម្បិ វា តាវ យាវាតិ កាលស្ស ភេទមត្តា លព្ភតេវាតិ តស្សា គហណេ កាលភេទវសេនាបិ ឧបមា យោជេតព្ពា។

៧១២. បុព្ពេ អាទាននិក្ខេបាទិវសេន ចតុសន្តតិរូបំ សង្ខរិត្វា ទស្សិតំ, ឥទានិ អាហារសមុដ្ឋានាទិវសេន ភិន្ទិត្វា ទស្សេន្តោ “**តទេវ រូបំ វិសង្ខរិត្វា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **វិសង្ខរិត្វា** វិភជិត្វា។ “វិសង្ឃរិត្វា”តិ វា បាឋោ, អយមេវត្ថោ។ **អាហារមយ**ន្តិ អាហារេន និព្ពត្តំ។ **ឃត្ត**ន្តិ មិលាតំ។ **កិលន្ត**ន្តិ ខិន្នំ។ **ធាត**ន្តិ តិត្តំ។ **បីណិត**ន្តិ មំសូបចយសម្បត្តិយា បីណិតំ។ តតោ ឯវ **មុទុ**។ **សិនិទ្ធ**ន្តិ សិនិទ្ធច្ឆវិតាយ សណ្ហំ។ តតោ ឯវ **ផស្សវន្តំ**។

៧១៣. ឧណ្ហកាលេ សមុដ្ឋិតំ រូបន្តិ ឧណ្ហសន្តាបេន សន្តត្តំ រូបំ សន្ធាយាហ។ **សីតឧតុនា**តិ សប្បាយេន សីតឧតុនា។

៧១៤. អាយតនទ្វារវសេនាតិ អាយតនសង្ខាតទ្វារវសេន។ កម្មទ្វារនិវត្តនត្ថំ អាយតនគ្គហណំ។ **កាយទ្វារេ**តិ បសាទកាយទ្វារេ។ **មនោទ្វារំ** នាម សាវជ្ជនំ ភវង្គំ។ តស្ស និស្សយភាវតោ ហទយវត្ថុ សន្ធាយ និស្សិតវោហារេន “**មនោទ្វារេ**”តិ វុត្តំ, យត្ថ មនោទ្វារុប្បត្តិ។

៧១៥. សោមនស្សិតទោមនស្សិតវសេនាតិ សោមនស្សិតទោមនស្សិតបុគ្គលវសេន, សោមនស្សិតទោមនស្សិតកាលវសេន វា។

អយមត្ថោតិ អយំ ឥទានិ វុច្ចមានោ សង្ខារានំ អតិឥត្តរខណតាសង្ខាតោ អត្ថោ។

ជីវិតន្តិ ជីវិតិន្ទ្រិយំ។ **សុខទុក្ខា**តិ សុខទុក្ខវេទនា។ ឧបេក្ខាបិ ហិ សុខទុក្ខាសុ ឯវ អន្តោគធា តដ្ឋានិដ្ឋភាវតោ។ **អត្តភាវោ**តិ ជីវិតវេទនាវិញ្ញាណានិ ឋបេត្វា អវសិដ្ឋធម្មា វុត្តា។ សញ្ញាតិ កេចិ។ **កេវលា**តិ អត្តនា និច្ចភាវេន វា អវោមិស្សា។ **ឯកចិត្តសមាយុត្តា**តិ ឯកេកេន ចិត្តេន សហិតា។ **លហុសោ វត្តតេ ខណោ**តិ វុត្តនយេន ឯកចិត្តក្ខណិកតាយ លហុកោ អតិឥត្តរោ ជីវិតាទីនំ ខណោ វត្តតិ។

ចុល្លាសីតិសហស្សានិ កប្បន្តិ ចតុរាសីតិសហស្សបរិមាណំ កប្បំ, អច្ចន្តសំយោគេ ឯតំ ឧបយោគវចនំ។ **កប្ប**ន្តិ ច សាមញ្ញវសេន ឯកវចនំ។ **មរូ**តិ ទេវា។ **ទ្វីហិ ចិត្តេហិ សមោហិតា**តិ ឯវំ ចិរជីវិនោបិ តេ ទ្វីហិ ចិត្តេហិ សហិតា ហុត្វា ន តិដ្ឋន្តិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – តេសម្បិ សន្តានេ ជីវិតាទីនិ ទ្វីហិ ចិត្តេហិ សហ ន តិដ្ឋន្តិ, ឯកេន ចិត្តេន សហ ឧប្បន្នានិ តេនេវ សហ និរុជ្ឈនតោ យាវ ទុតិយា ន តិដ្ឋន្តីតិ។

យេ និរុទ្ធា មរន្តស្សាតិ ចវន្តស្ស សត្តស្ស ចុតិចិត្តេន សទ្ធឹ និរុទ្ធាតិ វត្តព្ពា យេ ខន្ធា។ **តិដ្ឋមានស្ស វា ឥធា**តិ យេ វា ឥធ បវត្តិយំ តិដ្ឋន្តស្ស ធរន្តស្ស ភង្គប្បត្តិយា និរុទ្ធក្ខន្ធា។ **សព្ពេ**បិ **សទិសា** តេ សព្ពេបិ ឯកសទិសា អត្ថង្គតា **អប្បដិសន្ធិកា** បុន អាគន្ត្វា បដិសន្ធានាភាវេន វិគតា។ យថា ហិ ចុតិក្ខន្ធា ន និព្ពត្តន្តិ, ឯវំ តតោ បុព្ពេបិ ខន្ធា។ តស្មា ឯកចិត្តក្ខណិកំ សត្តានំ ជីវិតន្តិ អធិប្បាយោ។

អនន្តរា ច យេ ភគ្គាតិ យេ សង្ខារា អនន្តរមេវ ភគ្គា និរុទ្ធា។ **យេ ច ភគ្គា អនាគតេ**តិ យេ ច សង្ខារា អនាគតេ ភគ្គា ភញ្ជនសីលា ភិជ្ជិស្សន្តិ។ **តទន្តរា និរុទ្ធាន**ន្តិ តេសំ អតីតានាគតានំ អន្តរា វេមជ្ឈេ បច្ចុប្បន្នតំ បត្វា និរុទ្ធានំ ភគ្គានំ។ **វេសមំ នត្ថិ លក្ខណេ**តិ តេសំ តិវិធានម្បិ ភង្គលក្ខណនិមិត្តំ វិសមតា វិសទិសតា នត្ថិ។

អនិព្ពត្តេន ន ជាតោតិ អនុប្បន្នេន ចិត្តេន ជាតោ ន ហោតិ, អជាតោ នាម ហោតិ។ **បច្ចុប្បន្នេន** វត្តមានេន ចិត្តេន **ជីវតិ** ជីវមានោ នាម ហោតិ។ **ចិត្តភង្គា មតោ លោកោ**តិ ចុតិចិត្តស្ស វិយ សព្ពស្សបិ តស្ស តស្ស ចិត្តស្ស ភង្គប្បត្តិយា អយំ លោកោ បរមត្ថតោ មតោ នាម ហោតិ និរុទ្ធស្ស អប្បដិសន្ធិកត្តា។ ឯវំ សន្តេបិ **បញ្ញត្តិ បរមត្ថិយា** យាយំ តំ តំ សត្តំ សន្និស្សយំ ចិត្តំ ឧបាទាយ “តិស្សោ ជីវតិ, ផុស្សោ ជីវតី”តិ ឯវំ វចនប្បវត្តិយា វិសយភូតា សន្តានបញ្ញត្តិ, សា ឯត្ថ បរមត្ថិយា បរមត្ថភូតា។ តថា ហិ វទន្តិ “នាមគោត្តំ ន ជីរតី”តិ (សំ. និ. ១.៧៦)។

អនិធានគតា ភគ្គាតិ យេ ភគ្គា, ន តេ កត្ថចិ និធានំ គតា, អថ ខោ អភាវមេវ គតា។ **បុញ្ជោ នត្ថិ អនាគតេ** យតោ អាគច្ឆេយ្យុំ វត្តមានភាវំ។ **និព្ពត្តា យេបី**តិ យេ បដិលទ្ធត្តភាវា បច្ចុប្បន្នា, តេបិ **អារគ្គេ សាសបូបមា តិដ្ឋន្តិ**។ យថា នាម សូចិយំ បិតាយំ សាសបោ ខិត្តោ តស្សា សិខំ ផុដ្ឋមត្តោ វិគច្ឆតិ ន តិដ្ឋតិ, ឯវំ សង្ខារា ឧប្បជ្ជិត្វា ភិជ្ជន្តិ, ន តេសំ អវដ្ឋានំ អត្ថីតិ។

ភង្គោ នេសំ បុរក្ខតោតិ តេសំ និព្ពត្តធម្មានំ ភង្គោ នាម បុរតោ ឯវ កតោ, ឯកំសភាវី ន អបសក្កតីតិ អត្ថោ។ **បុរាណេហី**តិ បុរិមកេហិ អតីតេហិ។

អទស្សនតោតិ អបស្សិតព្ពតោ។ **អាយន្តី**តិ អាគច្ឆន្តិ។ “**ឧប្បជ្ជន្តី**”តិ ឥមិនាបិ កុតោចិ រាសិតោ អាគមនាភាវមេវាហ។ **ភគ្គា គច្ឆន្តទស្សនន្តិ** ភគ្គាបិ កត្ថចិ ឧបគមនាភាវតោ សព្ពេន សព្ពំ អទស្សនំ អភាវមេវ គច្ឆន្តិ។ តត្ថ និទស្សនមាហ “**វីណាប្បាទោ...បេ.... វយន្តិ ចា**”តិ។

៧១៦. “**វិវដ្តកប្បតោ បដ្ឋាយ ឧប្បជ្ជនករូប**”ន្តិ ឥមិនា សយមេវ ឧប្បជ្ជនកធម្មតាយ “**ធម្មតារូប**”ន្តិ អន្វត្ថនាមតំ ទស្សេតិ។ អយលោហាទីសុ **អយោ** នាម កាឡលោហំ។ **លោហំ** នាម ជាតិលោហំ វិជាតិលោហំ កិត្តិមលោហំ បិសាចលោហន្តិ ចតុព្ពិធំ។ តត្ថ អយោ រជតំ សុវណ្ណំ តិបុ សីសំ តម្ពលោហំ វេកន្តកលោហន្តិ ឥមានិ សត្ត **ជាតិលោហានិ**។ នាគនាសិកលោហំ **វិជាតិលោហំ**។ កំសលោហំ វដ្តលោហំ ហារកូដន្តិ តីណិ **កិត្តិមលោហានិ**។ មោរក្ខកាទិ **បិសាចលោហំ**។ តត្ថ តម្ពលោហំ វេកន្តកន្តិ ឥមេហិ ទ្វីហិ ជាតិលោហេហិ សទ្ធឹ សេសំ សព្ពម្បិ ឥធ “លោហ”ន្តិ គហិតន្តិ។ **តិបូ**តិ សេតតិបុ។ **សីស**ន្តិ កាឡតិបុ។ **សុវណ្ណំ** អាករុប្បន្នរសវិទ្ធាទិភេទំ។ **មុត្តា** សាមុទ្ទិកមុត្តាទិ។ **មណី**តិ វេឡុរិយលោហិតង្គមសារគល្លានិ ឋបេត្វា អវសេសោ សព្ពោ មណិវិសេសោ។ **វេឡុរិយោ** វំសវណ្ណមណិ។ **សង្ខោ** សាមុទ្ទិកសង្ខោ។ **សិលា**តិ កាឡសិលាបណ្ឌុសិលាទិភេទា សព្ពាបិ រតនសម្មតសិលា។ **បវាឡំ** នាម វដ្តមំ វិទ្ធមំ។ **លោហិតង្គំ** រត្តមណិ។ **មសារគល្លំ** កពរមណិ។ **ភូមិ**អាទយោ បាកដាវ។ **តទស្សា**តិ តំ ធម្មតារូបំ អស្ស យោគិនោ។

តរុណបល្លវវណ្ណន្តិ អម្ពាទីនំ តរុណបល្លវេន សមានវណ្ណំ។ **សភាគរូបសន្តតិ**ន្តិ វណ្ណាទិនា សមានភាគំ រូបសន្តានំ។ **អនុប្បពន្ធាបយមាន**ន្តិ ហេតុផលបរម្បរាយ សម្ពន្ធនវសេន បវត្តន្តិ។

សោតិ យោគី។ **ត**ន្តិ អសោករុក្ខបណ្ណំ។ **បរិគ្គហេត្វា**តិ ញាណេន បរិច្ឆិជ្ជ គហេត្វា។ **ឥមិនា នយេនា**តិ ឥមិនា អសោកបណ្ណេ វុត្តេន នយេន។ **សព្ពម្បិ** អយលោហាទិភេទំ **ធម្មតារូបំ**។ តម្បិ ហិ សីតកាលេ សីតលំ, ឧណ្ហកាលេ សូរិយសន្តាបេន ឧណ្ហតរំ ហោតិ។ តត្ថ សីតភាវេន បវត្តំ រូបំ ឧណ្ហំ ឧណ្ហភាវេន បវត្តំ រូបំ សីតំ ន បាបុណាតិ។ តត្ថ តត្ថេវ តដតដាយន្តំ ភិជ្ជតីតិអាទិនា យោជេតព្ពំ។

អរូបសត្តកសម្មសនកថាវណ្ណនា

៧១៧. **កលាបតោ**តិ អរូបធម្មកលាបតោ។

យស្មា តត្ថ ផស្សបញ្ចមកា ធម្មា សព្ពចិត្តុប្បាទសាធារណា សុបាកដា, សុវិញ្ញេយ្យា ច, តស្មា តេសំ វសេន ទស្សេន្តោ “**កលាបតោតិ ផស្សបញ្ចមកា ធម្មា**”តិ អាហ។ យេ ឥមេ សម្មសនេ ឧប្បន្នា ផស្សបញ្ចមកា ធម្មា, សព្ពេ តេ វិនដ្ឋាតិ សម្ពន្ធោ។

បវត្តំ ចិត្តន្តិ សត្តសុ ឋានេសុ សម្មសនវសេន បវត្តំ ចិត្តំ។ **សម្មសន្តោ**តិ ឯកជ្ឈំ គហេត្វា សម្មសន្តោ។ **តំ យុត្តតរ**ន្តិ តំ អរិយវំសកថាយំ វុត្តំ យុត្តតរំ អាសន្នភាវេន វិភូតតរំ រូបសត្តកេ សម្មសនំ សហ គហេត្វា សម្មសនស្ស វុត្តត្តា។ អបិច រូបសត្តកេ សម្មសនស្ស រូបធម្មេសុ សាតិសយំ ឃនវិនិព្ភោគំ កត្វា បវត្តត្តា តព្ពិសយំ អរូបសម្មសនំ សាតិសយំ អនិច្ចាទិលក្ខណប្បដិវេធាយ សម្បវត្តតីតិ តំ យុត្តតរំ, ន បន អបុព្ពកេសាទិសម្មសនំ កត្វា តព្ពិសយំ បវត្តិតំ។ តថា សតិ កម្មដ្ឋានំ នវំ នវំ ឯវ សិយា, បុព្ពេ គហិតំ សម្មសនវិសយំ ឆឌ្ឌេត្វា អញ្ញស្ស សម្មសនវិសយស្ស គណ្ហនតោ។ **សេសានិបី**តិ យមកតោ សម្មសនាទីនិបិ។ **តេនេវា**តិ អរិយវំសកថានយេនេវ។

៧១៨. **តម្បិ ចិត្ត**ន្តិ អាទាននិក្ខេបតោ សម្មសនវសេន បវត្តចិត្តុប្បាទម្បិ។ ចិត្តសីសេន ហិ និទ្ទេសោ។ ឯស នយោ សព្ពត្ថ។ **យមកតោ សម្មសតិ នាម** នាមរូបធម្មេ អារព្ភ យុគឡវសេន សម្មសនស្ស បវត្តនតោ។ អយញ្ហិ បុព្ពេ រូបសត្តកវសេន សម្មសិត្វា ឋិតោបិ ឥទានិ អាទាននិក្ខេបាទិវសេន សម្មសិត្វាវ តំ សម្មសតិ។ ខណិកតោ សម្មសនាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

៧១៩. **ឯតម្បី**តិ ឯតំ ចតុត្ថសម្មសនចិត្តម្បិ។ **បឋមចិត្ត**ន្តិ អាទាននិក្ខេបាទិវសេន រូបំ សម្មសិតចិត្តំ, យំ រូបបរិគ្គាហកចិត្តន្តិ អធិប្បេតំ។ សម្មសិតសម្មសិតចិត្តសម្មសនេន តេសំ ខណិកភាវស្ស វិភាវនតោ ឥទំ សម្មសនំ “**ខណិកតោ សម្មសន**”ន្តិ វុត្តំ។

៧២០. ឥទមេវ ច សម្មសនំ ទិគុណិតំ អនេកសម្មសនបដិបាដិសម្ភវតោ “**បដិបាដិតោ សម្មសន**”ន្តិ វុត្តំ។ **វដ្ដេយ្យា**តិ សម្ភវេយ្យ។ តថា សតិ បដិបាដិសម្មសនបសុតា ឯវ ភាវនា សិយា, ន មូលកម្មដ្ឋានុបការី, ន ចាយំ

សមាបត្តិចារោ។ យស្មា ច តត្ថកេន រូបធម្មេសុ, អរូបធម្មេសុ ច អនិច្ចាទិលក្ខណានិ សុដ្ឋុ វិភូតានិ ហោន្តិ, តស្មា វុត្តំ “**យាវ ទសមចិត្តសម្មសនា…បេ… ឋបេតព្ពា**”ន្តិ។ **ឋបេតព្ពាន្តិ** ច ន ឯកាទសមំ ទ្វាទសមេន សម្មសិតព្ពន្តិ បដិបាដិតោ សម្មសនស្ស បរិច្ឆេទទស្សនបរំ, ន តតោ សម្មសនតោ ឱរមនទស្សនបរំ, តស្មា បុនបិ រូបំ បរិគ្គហេត្វា យាវ ទសមចិត្តសម្មសនា ភាវនមនុយុញ្ជតេវ។ **វុត្តន្តិ** អរិយវំសកថាយំ វុត្តំ។

៧២១. វិសុំ សម្មសននយោ នាម នត្ថីតិ អនិច្ចាទិមនសិការវិនិមុត្តោ អញ្ញោ វិបស្សនាមនសិការោ នត្ថិ។ វិបស្សនាយ ច ទិដ្ឋិអាទិវិក្ខម្ភនា តជ ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដនាទយោតិ អធិប្បេតា។ វិបស្សនាយ ឯវ ហិ បវត្តិវិសេសេន ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដនាទយោ តជ្ជន្តីតិ ទស្សេន្តោ “**យំ បនេត**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សត្តសញ្ញាតិ** សត្តោ អត្ថីតិ ឧប្បជ្ជនកសញ្ញា។ ទុព្ពលាយ អត្តទិដ្ឋិយា សហគតសញ្ញាតិបិ វទន្តិ។ **សត្តសញ្ញំ ឧគ្ឃាដិតចិត្តេនាតិ** សត្តសញ្ញាយ វិក្ខម្ភនវសេន បវត្តចិត្តេន ទិដ្ឋិ នុប្បជ្ជតិ, សញ្ញាវិបល្លាសហេតុឧប្បជ្ជនកា ចិត្តទិដ្ឋិវិបល្លាសា តទភាវេន ហោន្តីតិ។ **មានោ** នាម យោ ទិដ្ឋុបនិស្សយោ អបាយគមនីយោ, សោ ទិដ្ឋិយា វិក្ខម្ភិតាយ វិក្ខម្ភិតោ ឯវ ហោតិ, ទិដ្ឋិយា សមុច្ឆិន្នាយ សមុច្ឆិជ្ជនតោតិ អាហ “**ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដិត…បេ… មានោ នុប្បជ្ជតី**”តិ។ មានោ វិក្ខម្ភិយ មានោ តណ្ហាយ បវត្តិ និវារេតិ, អភិមតវិសយេសុ ឯវ តណ្ហាយ បវត្តនតោតិ វុត្តំ “**មានសមុគ្ឃាដិត…បេ… តណ្ហា នុប្បជ្ជតី**”តិ។ **តណ្ហាតិ** តជ សុខុមា និកន្តិ អធិប្បេតាតិ អាហ “**តណ្ហាយ…បេ… បរិយាទិន្នា នាម ហោតី**”តិ។

អយំ នយោតិ ឥទានិ វុច្ចមានោ សម្មសនវិធិ។

មម វិបស្សនាតិ តមស្សាបិ អត្តនិយសញ្ញិតាយ វិបស្សនាយ សាមិភូតោ អត្តា បរាមសីយតីតិ ទិដ្ឋិគាហតាតិ តថា “**គណ្ហតោ ហិ ទិដ្ឋិសមុគ្ឃាដនំ នាម ន ហោតី**”តិ វុត្តំ។ កាមញ្ចាយំ ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិកង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិសមធិគមេន វិសុទ្ធទិដ្ឋិកោ, មគ្គេន បន អសមុគ្ឃាដិតត្តា អនោឡារិកាយ ច ទិដ្ឋិយា វសេនេវំ វុត្តំ។

សុដ្ឋូតិ សម្មា។ **មនាបន្តិ** ច កិរិយាវិសេសនំ, មនវឌ្ឍនាការេនាតិ អត្ថោ។ ឧភយេនាបិ វិបស្សនាវិសយំ អធិមានមាហ។ តេន វុត្តំ “**មានសមុគ្ឃាដោ នាម ន ហោតី**”តិ។

វិបស្សិតុំ សក្កោមីតិ តត្ថ សមត្ថតាបទេសេន គុណវិសេសយោគតោ វិបស្សនាយ អស្សាទេតព្ពតាទស្សិយតិ, ចិត្តំ វិបស្សិតុំ សក្កោមិ។ តស្មា វិបស្សន្តោ ឯវ កាលំ វីតិនាមេស្សាមីតិ វិបស្សនំ អស្សាទេន្តស្សាតិ យោជនា។

យស្មា ទិដ្ឋិសមុគ្ឃាដនំ នាមេត្ថ វិសេសតោ អនត្តានុបស្សនាយ ហោតិ, តស្មា តំ ទស្សេន្តេន “**សចេ សង្ខារា**”តិអាទិនា អនត្តានុបស្សនាវិធី វត្វា យស្មា បន អនត្តតោ អនុបស្សន្តេន សង្ខារា អនិច្ចតោបិ ទុក្ខតោបិ អនុបស្សិតព្ពា ឯវ តទុបព្រូហនតោ, តស្មា “**ហុត្វា អភាវដ្ឋេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។

យស្មា មានសមុគ្ឃាដនំ នាម អនិច្ចានុបស្សនាយ ហោតិ។ ខណេ ខណេ ភិជ្ជនកេ សង្ខារេ បស្សន្តស្ស កុតោ មានស្ស អវសរោ។ អនិច្ចសញ្ញា ភាវេតព្ពា អស្មិមានសមុគ្ឃាដាយាតិ ហិ វុត្តំ។

យស្មា និកន្តិបរិយាទានំ នាម ទុក្ខានុបស្សនាយ ហោតិ។ ន ហិ សភាវតោ, ទុក្ខវត្ថុតោ ច ទុក្ខភូតេ សង្ខារេ បស្សន្តស្ស តត្ថ ឦសកម្បិ អភិរតោ ហោតិ។ អស្សាទានុបស្សិនោ ហិ តត្ថ តណ្ហា ឧប្បជ្ជេយ្យ។ សេសំ អនត្តលក្ខណេ វុត្តនយមេវ។ អយំ បនេត្ថ សង្ខេបត្ថោ – វុត្តនយេន បដិបាដិតោ សម្មសនំ បសុតស្ស យោគិនោ យទា អនត្តានុបស្សនា តិក្ខា សូរា វិសទា បវត្តតិ, ឥតរា ទ្វេបិ តទនុគតិកា, តទានេន ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដនំ កតំ ហោតិ។ អត្តទិដ្ឋិមូលិកា ហិ សព្ពា ទិដ្ឋិយោ។ អនត្តានុបស្សនា ច អត្តទិដ្ឋិយា ឧជុបដិបក្ខា។

យទា បន អនិច្ចានុបស្សនា តិក្ខា សូរា វិសទា បវត្តតិ, ឥតរា ទ្វេបិ តទនុគតិកា , តទានេន មានសមុគ្ឃាដនំ កតំ ហោតិ។ សតិ ហិ និច្ចគាហេ មានជប្បនា “ឥទំ និច្ចំ, ឥទំ ធុវ”ន្តិអាទិនា (ម. និ. ១.៥០១) **ពកព្រហ្មនោ** វិយ។ អនិច្ចានុបស្សនា ច និច្ចគាហស្ស ឧជុបដិបក្ខា។

យទា បន ទុក្ខានុបស្សនា តិក្ខា សូរា វិសទា បវត្តតិ, ឥតរា ទ្វេបិ តទនុគតិកា, តទានេន និកន្តិបរិយាទានំ កតំ ហោតិ។ សតិ ហិ សុខសញ្ញាយ តណ្ហាគាហោវ, ទុក្ខានុបស្សនា ច និកន្តិយា ឧជុបដិបក្ខា។ ឯវំ តិស្សន្នំ អនុបស្សនានំ កិច្ចវិសេសវសេន ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដនាទីនិ ហោន្តិ។ តេន វុត្តំ “**ឥតិ អយំ វិបស្សនា អត្តនោ អត្តនោ**

ឋានេយេវ តិដ្ឋតី"តិ។ អនុបស្សនានំ យថារហំ សកកិច្ចករណញ្ហិ សកដ្ឋានេយេវ ឋានំ, តស្មា វិសុំ សម្មសននយោ នត្ថីតិ ន វត្តព្ពន្តិ អធិប្បាយោ។

៧២២. សព្ពាការតោតិ ឥធ វិយ ឯកទេសេន អវត្វា សព្ពាការតោ សរូបតោ, កិច្ចតោ ច អនវសេសតោ វត្តព្ពា។ **ឥធេវា**តិ តីរណបរិញ្ញាយមេវ។ ឯកច្ចានំយេវេត្ថ អនុបស្សនានំ បដិលាភោតិ អាហ "**ឯកទេសំ បដិវិជ្ឈន្តោ**"តិ, តា បន សយមេវ សរូបតោ ទស្សេស្សតិ ។ **តប្បដិបក្ខេ ធម្មេ**តិ យា អនុបស្សនា ឥធ សម្ភវន្តិ, តាសំ បដិបក្ខេ ធម្មេ និច្ចសញ្ញាទិកេ **បជហតិ** វិក្ខម្ភេតិ។

ខយានុបស្សនន្តិ សង្ខារានំ ខណភង្គានុបស្សនំ។ **ភាវេន្តោ**តិ វឌ្ឍេន្តោ។ **ឃនសញ្ញ**ន្តិ សន្តតិសមូហកិច្ចារម្មណានំ វសេន ឯកត្តគ្គហណំ។ **ខយានុបស្សន**ន្តិ ហុត្វា អភាវានុបស្សនន្តិ វទន្តិ។ យាយ បញ្ញាយ ឃនវិនិព្ភោគំ កត្វា "អនិច្ចំ ខយដ្ឋេនា"តិ (បដិ. ម. ១.៤៨) បស្សតិ, សា **ខយានុបស្សនា**។ ភង្គានុបស្សនតោ បដ្ឋាយ តស្សា បារិបូរីតិ ឃនសញ្ញាយ បហានំ ហោតិ, តតោ បុព្ពេ អបរិបុណ្ណតាយ តំ ន ហោតិ។ ឯវមញ្ញត្ថាបីតិ បរិបុណ្ណាបរិបុណ្ណតា បហានតីរណបរិញ្ញាសុ វិបស្សនាបញ្ញាយ ទដ្ឋព្ពា។ បច្ចក្ខតោ, អន្វយតោ ច សង្ខារានំ ភង្គំ ទិស្វា តត្ថេវ ភង្គសង្ខាតេ និរោធេ អធិមុត្តតា **វយានុបស្សនា**, តាយ **អាយូហនំ បជហតិ**។ យទត្ថំ, យាយ ច អាយូហតិ, តស្មិំ បវត្តេ តណ្ហាយ ចស្ស ចិត្តំ ន នមតីតិ។ តេន វុត្តំ "**វយានុបស្សនំ ភាវេន្តោ អាយូហនំ បជហតី**"តិ។ ជាតស្ស ជរាមរណេហិ ទ្វិធា បរិណាមទស្សនំ, រូបសត្តកាទិវសេន វា បរិគ្គហិតស្ស តំតំបរិច្ឆេទតោ បរំ អញ្ញភាវទស្សនំ **វិបរិណាមានុបស្សនា**, តាយ **ធុវសញ្ញំ** ថិរភាវគហណំ **បជហតិ**។

អនិមិត្តានុបស្សនាទយោ អនិច្ចានុបស្សនាទយោ ឯវ។ **និមិត្ត**ន្តិ សន្តតិយំ, សមូហេ ច ឯកត្តសញ្ញាយ គយ្ហមានំ កាលន្តរាវដ្ឋាយិភាវេន, និច្ចភាវេន ច សង្ខារានំ សកិច្ចបរិច្ឆេទតាយ សវិគ្គហំ វិយ ឧបដ្ឋានមត្តំ។ **បណិធិ**ន្តិ សុខបត្ថនំ, រាគាទិបណិធី វា, អត្ថតោ តណ្ហាវសេន សង្ខារេសុ និន្នតំ។ **អភិនិវេស**ន្តិ អត្តាភិនិវេសំ។ ឯតេសញ្ហិ និមិត្តាទីនំ បដិបក្ខភាវេន អនិច្ចានុបស្សនាទយោ អនិមិត្តាទិនាមេហិ វុត្តាតិ អនិច្ចានុបស្សនាទីហិ បហាតព្ពា និច្ចសញ្ញាទយោ វិយ និមិត្តគ្គាហាទយោវ បដិបក្ខាតិ ទដ្ឋព្ពា។ រូបាទិអារម្មណំ ញត្វា តទារម្មណស្ស ចិត្តស្ស ភង្គំ ទិស្វា សង្ខារា ឯវ ភិជ្ជន្តិ, សង្ខារានំ មរណំ, ន អញ្ញោ កោចិ អត្ថីតិ ភង្គវសេន សុញ្ញតំ គហេត្វា បវត្តា វិបស្សនា អធិបញ្ញា ច សា ធម្មេសុ ច វិបស្សនាតិ **អធិបញ្ញាធម្មវិបស្សនា**, តាយ និច្ចសារាទិអាទានវសេន បវត្តំ អភិនិវេសំ សតណ្ហំ ទិដ្ឋឹ បជហតិ។ **យថាភូតញាណទស្សនំ** នាម សប្បច្ចយនាមរូបទស្សនំ។ តេន "អហោសិំ នុ ខោ អហមតីតមទ្ធាន"ន្តិ (ម. និ. ១.១៨; សំ. និ. ២.២០) ឯវមាទិកំ, "ឥស្សរតោ លោកោ សម្ភវតី"តិ ឯវមាទិកញ្ច **សម្មោហាភិនិវេសំ បជហតិ**។ ភយតុបដ្ឋានវសេន ឧប្បន្នំ សព្ពភវាទីសុ អាទីនវទស្សនញាណំ **អាទីនវានុបស្សនា**, តាយ កស្សចិបិ អាលយនិស្សយអទស្សនតោ **អាលយាភិនិវេសំ** តថាបវត្តំ តណ្ហំ **បជហតិ**។ សង្ខារានំ មុញ្ចនស្ស ឧបាយភូតំ បដិសង្ខាញាណំ **បដិសង្ខានុបស្សនា**, តាយ អនិច្ចាទីសុ អប្បដិសង្ខាតត្តា បដិសង្ខានស្ស បដិបក្ខភូតំ អវិជ្ជំ បជហតិ។ សង្ខារុបេក្ខា, អនុលោមញាណញ្ច **វិវដ្ដានុបស្សនា**។ តស្សា ហិ វសេន តស្ស បទុមបលាសេ ឧទកពិន្ទុ វិយ សព្ពសង្ខារេហិ ចិត្តំ បតិលីយតិ បតិកុដតិ, តស្មា តាយ **សំយោគាភិនិវេសំ** កាមសំយោគាទិកិលេសប្បវត្តិំ **បជហតិ**។ អនិច្ចានុបស្សនាទយោ សត្ត អនុបស្សនា ហេដ្ឋា អត្ថតោ វិភត្តាតិ, បរតោ ច សំវណ្ណីយន្តីតិ ឥធ ន វុត្តា។

តាសូតិ អដ្ឋារសសុ មហាវិបស្សនាសុ។ **ឥមិនា**តិ យោគិនា។ **ឥស្មា**តិ អនិច្ចាទិលក្ខណត្តយវសេន សង្ខារានំ ទិដ្ឋត្តា។ តំទស្សនញ្ហិ អនិច្ចាទិអនុបស្សនាតិ។ **បដិវិទ្ធា**តិ បដិលទ្ធា។ យទគ្គេន ហិ ញាណេន សវិសយោ បដិវិទ្ធោ, តទគ្គេន តំ បដិលទ្ធំ នាម ហោតិ។ **ព្យញ្ជនមេវ នានំ** យថា "រុក្ខោ បាទបោ តរូ"តិ។ **តាបិ** អនិមិត្តាបណិហិតសុញ្ញតានុបស្សនា។

សព្ពាបិ វិបស្សនា, តស្មា ឯកទេសេន បដិវិទ្ធា ហោន្តីតិ អធិប្បាយោ។ **កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិយា ឯវ សង្គហិតំ,** តស្មា តំ បគេវ សិទ្ធន្តិ អត្ថោ។ តេនាហ "**ឥទម្បិ ទ្វយំ បដិវិទ្ធមេវ ហោតី**"តិ។ **សេសេសុ** និព្ពិទានុបស្សនាទីសុ ទសសុ។ "**កិញ្ចិ បដិវិទ្ធំ កិញ្ចិ អប្បដិវិទ្ធ**"ន្តិ ឥមិនា តេសំ ឯកទេសបដិវេធមាហ។ អនិច្ចានុបស្សនាយ ហិ សិទ្ធាយ និរោធានុបស្សនា, ខយានុបស្សនា, វយានុបស្សនា, វិបរិណាមានុបស្សនា ច ឯកទេសេន សិទ្ធា នាម ហោន្តិ, ទុក្ខានុបស្សនាយ សិទ្ធាយ និព្ពិទានុបស្សនា, អាទីនវានុបស្សនា ច, អនត្តានុបស្សនាយ សិទ្ធាយ ឥតរាតិ។

ឧទយព្វយញាណកថាវណ្ណនា

៧២៣. បរតោ បដិបទាញាណទស្សនកថាយំ អគ្គាទិវិគមេន អាកាសស្ស វិយ, បង្កមលវិគមេន ឧទកស្ស វិយ, កាឡកាបគមេន សុវណ្ណស្ស វិយ សំកិលេសវិគមេន ញាណស្ស បរិសុទ្ធីតិ អាហ "**និច្ចសញ្ញាទីនំ បហានេន វិសុទ្ធញាណោ**"តិ។ អនេកាការវោការសង្ខារេសុ លក្ខណត្តយសល្លក្ខណសម្មសនស្ស កតត្តា វុត្តំ "**សម្មសនញាណស្ស បារំ គន្ត្វា**"តិ។ តត្ថ **សម្មសនញាណស្សា**តិ នយវិបស្សនាសង្ខាតស្ស កលាបសម្មសនញាណស្ស។ តស្សេវ ហិ ថិរភាវាយ ឥតរេ សម្មសនវិសេសាតិ វទន្តិ។ **សម្មសនញាណស្សា**តិ វា កលាបសម្មសនាទិសម្មសនញាណស្ស។ អនុបទធម្មវិបស្សនាយ សទិសា ហិ សា។ តាយ ហិ ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដនាទិ សម្ភវតីតិ។ វិត្ថារតោ ភាវនាវិធានំ បរតោ វត្តុកាមោ "**សង្ខេបតោ តាវ អារភតី**"តិ អាហ។ សង្ខេបតោ ហិ អារម្ភោ អាទិកម្មិកស្ស សុករោ។ **តត្រា**តិ សង្ខេបេន អារម្ភេ។

កថន្តិ កថេតុកម្យតាបុច្ឆា។ យំ "បច្ចុប្បន្នានំ…បេ…. ឧទយព្ពយានុបស្សនេ ញាណ"ន្តិ វុត្តំ, តំ កថំ ញាតព្ពន្តិ ចេតិ អត្ថោ។ សន្តតិបច្ចុប្បន្នេ, ខណបច្ចុប្បន្នេ វា ធម្មេ ឧទយព្ពយទស្សនាភិនិវេសោ កាតព្ពោ, ន អតីតានាគតេតិ វុត្តំ "**បច្ចុប្បន្នានំ ធម្មាន**"ន្តិ។ ឧទយទស្សនញ្ចេត្ថ យាវទេវ វយទស្សនត្ថន្តិ វយទស្សនស្ស បធានតំ ទស្សេតុំ "**វិបរិណាមានុបស្សនេ បញ្ញា**"តិ វត្វា តំ បន វយទស្សនំ ឧទយទស្សនបុព្ពកន្តិ អាហ "**ឧទយព្ពយានុបស្សនេ ញាណ**"ន្តិ។

ជាតន្តិ និព្ពត្តំ បដិលទ្ធត្តភាវំ។ អយំ ហិ ជាតសទ្ទោ ខណត្តយសមង្គិតំ សន្ធាយ វុត្តោ "យេ ធម្មា ជាតា ភូតា"តិអាទីសុ (ធ. ស. ១០៤៦) វិយ, ន អតីតំ

> "យេ តេ ជាតា ន តេ សន្តិ, យេ ន ជាតា តត្ថេវ តេ;
> លទ្ធត្តភាវា នោ ភគ្គា, តេវ សន្តិ សភាវតោ"តិ។ –

អាទីសុ វិយ, នាបិ ជាតតាមត្តំ "យំ តំ ជាតំ ភូតំ សង្ខត"ន្តិអាទីសុ វិយ។ តេនាហ "**ជាតំ រូបំ បច្ចុប្បន្ន**"ន្តិ (ទី. និ. ២.២០៧; សំ. និ. ៥.៣៧៩), បច្ចុប្បន្នរូបំ នាម ជាតំ ខណត្តយបរិយាបន្នន្តិ អត្ថោ។ តំ បន អាទិតោ ទុប្បរិគ្គហន្តិ សន្តតិបច្ចុប្បន្នវសេន វិបស្សនាភិនិវេសោ កាតព្ពោ។ **តស្សា**តិ រូបស្ស។ បច្ចយលក្ខណបបញ្ចំ អនាមសិត្វា **និព្ពត្តិលក្ខណំ ឧទយោ**តិ និព្ពត្តនសញ្ញិតំ សង្ខតលក្ខណំ ឧទយោ ឧប្បាទោ។ **វិបរិណាមលក្ខណំ វយោ**តិ វិបរិណាមសញ្ញិតំ សង្ខតលក្ខណំ វយោ វិនាសោ។ **អនុបស្សនាញាណ**ន្តិ យា ឧទយស្ស, វយស្ស ច អនុបេក្ខនា, តំ ញាណំ។ កិញ្ចាបិ កលាបសម្មសនាទីសុ ជាតិជរាមរណសីសេន ជាតិជរាមរណវន្តោ ធម្មា វុត្តា, ឥធ បន ឧទយព្ពយញាណនិទ្ទេសេ "ជាតិ បច្ចុប្បន្នា, តស្សា និព្ពត្តិលក្ខណំ ឧទយោ, វិបរិណាមលក្ខណំ វយោ"តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.៤៩) វុច្ចមានេ ជាតិជរាមរណានំ ជាតិជរាមរណវន្តតា, និប្ផន្នតា ច អនុញ្ញាតា វិយ ហោតីតិ តំ បរិហរិតុំ បដិច្ចសមុប្បាទង្គេសុ ភវបរិយោសានាវ ទេសនា កតា។

សោតិ យោគី។ **ឥមិនា បាឡិនយេនា**តិ ឥមាយ "ជាតំ រូបំ បច្ចុប្បន្ន"ន្តិអាទិនា ទស្សិតាយ បាឡិគតិយា។ **ជាតិ**ន្តិ ន បសូតឹ, ន ច បឋមាភិនិព្ពត្តិមត្តំ, អថ ខោ ឧប្បាទំ និព្ពត្តិវិការំ។ ស្វាយំ វិការោ យស្មា សង្ខារានំ អភិនវាវដ្ឋានជរា វិយ នវភាវាបគមោតិ អាហ "**អភិនវាការ**"ន្តិ។ សមនុបស្សតីតិ សម្ពន្ធោ។ **អនុប្បន្នស្ស រាសិ វា និចយោ វា នត្ថិ** យតោ អាគច្ឆេយ្យ ឧប្បជ្ជមានំ អលទ្ធត្តភាវស្ស សព្ពេន សព្ពំ អវិជ្ជមានត្តា។ តេនាហ "**ឧប្បជ្ជមាន…បេ…. នត្ថី**"តិ។ យថា អនាគតេ អទ្ធនិ ឥមេ ធម្មា សព្ពេន សព្ពំ នត្ថិ, ឯវំ អតីតេបិ អទ្ធនីតិ ទស្សេន្តោ "**និរុជ្ឈមានស្សាបី**"តិអាទី វត្វា អវិជ្ជមានានំយេវ រូបារូបធម្មានំ ហេតុបច្ចយសមវាយេ ឧប្បាទោ, ឧប្បជ្ជិត្វា ច សព្ពសោ អភាវូបគមោតិ ឥមមត្ថំ សមុទាយគតំ តទេកទេសភូតាយ ឧបមាយ វិភាវេតុំ "**យថា បនា**"តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **រាសិតោ**តិ រាសិភាវេន សមុស្សិតោ បុញ្ជោ រាសិ។ យថា តថា បិណ្ឌិភូតោ **និចយោ**។ ភូមិយំ និទហិត្វា ឋបិតំ **និធានំ**។ ឧបវីណេតិ ឯតេនាតិ **ឧបវីណំ**, វីណាវាទនំ។

៧២៤. ឯវំ សង្ខេបតោ ឧទយព្ពយមនសិការវិធឹ ទស្សេត្វា ឥទានិ វិត្ថារតោ ទស្សេតុំ "**បុន យានី**"តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អវិជ្ជាសមុទយា**តិ អវិជ្ជាយ ឧប្បាទា, អត្ថិភាវាតិ អត្ថោ។ និរោធវិរោធីហិ ឧប្បាទោ អត្ថិភាវវាចកោបិ ហោតីតិ វុត្តោវាយមត្ថោ។ តស្មា បុរិមភវសិទ្ធាយ អវិជ្ជាយ សតិ ឥមស្មឹ ភវេ រូបស្ស ឧប្បាទោ ហោតីតិ អត្ថោ។ **បច្ចយសមុទយដ្ឋេនា**តិ បច្ចយស្ស ឧប្បន្នភាវេន, អត្ថិភាវតោតិ អត្ថោ។ អវិជ្ជាទីហិ ច តីហិ អតីតកាលិកានិ តេសំ សហការីការណភូតានិ ឧបាទានាទីនិបិ គហិតានេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

បវត្តិបច្ចយេសុ កពឡីការាហារស្ស ពលវតាយ សោ ឯវ គហិតោ "**អាហារសមុទយា**"តិ។ តស្មឹ បន គហិតេ បវត្តិបច្ចយតាសាមញ្ញេន ឧតុចិត្តានិបិ គហិតានេវ ហោន្តីតិ ចតុសមុដ្ឋានិករូបស្ស បច្ចយតោ ឧទយទស្សនំ វិភាវិតមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អវិជ្ជាតណ្ហុបនិស្សយសហិតេនេវ កម្មុនា រូបកាយស្ស និព្ពត្តិ។ អសតិ ច

អវិជ្ជាបនិស្សយាយ ភវនិកន្តិយា ជាតិយា អសម្ភវោ ឯវាតិ។ យថា ច រូបស្ស អវិជ្ជាតណ្ហាបនិស្សយតា, ឯវំ វេទនាទីនម្បិ ទដ្ឋព្ពា។ អាហារោ បន ឧប្បន្នស្ស រូបស្ស បោសកោ, កពឡីការាហារស្ស អធិប្បេតត្តា, កាមធាតាធិដ្ឋានត្តា ច ទេសនាយ។ ឧក្កំសនិទ្ទេសេន វា អាហារគ្គហណំ។ **"និព្ពត្តិលក្ខណ"**ន្តិអាទិនា កាលវសេន ឧទយទស្សនមាហ។ តត្ថ អទ្ធានវសេន បគេវ ឧទយំ បស្សិត្វា ឋិតោ ឥធ សន្តតិវសេន ទិស្វា អនុក្កមេន ខណវសេន បស្សតិ។ **បញ្ច លក្ខណានី**តិ អវិជ្ជា តណ្ហា កម្មំ អាហារោតិ ឥមេសំ បច្ចយានំ អត្ថិតាសង្ខាតលក្ខណានិ ចេវ រូបស្ស និព្ពត្តិលក្ខណញ្ចាតិ ឥមានិ បញ្ច លក្ខណានិ។ តេសំ អត្ថិតា ហិ រូបស្ស ឧទយោ លក្ខីយតិ ឯតេហីតិ លក្ខណានីតិ វុច្ចន្តិ។ និព្ពត្តិ បន សង្ខតលក្ខណមេវាតិ។

អវិជ្ជានិរោធា រូបនិរោធោតិ អគ្គមគ្គញាណេន អវិជ្ជាយ អនុប្បាទនិរោធតោ អនាគតស្ស រូបស្ស អនុប្បាទនិរោធោ ហោតិ បច្ចយាភាវេ អភាវតោ។ **បច្ចយនិរោធដ្ឋេនា**តិ អវិជ្ជាសង្ខាតស្ស អនាគតេ ឧប្បជ្ជនករូបបច្ចយស្ស និរុទ្ធភាវេន។ **តណ្ហានិរោធា កម្មនិរោធា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **អាហារនិរោធា**តិ បវត្តិបច្ចយស្ស កពឡីការាហារស្ស អភាវេ។ **រូបនិរោធោ**តិ តំសមុដ្ឋានរូបស្ស អភាវោ ហោតិ។ សេសំ ហេដ្ឋា វុត្តនយានុសារេន វេទិតព្ពំ។ ***វិបរិណាមលក្ខណ***ន្តិ ភង្គកាលវសេន តេសំ វយទស្សនំ។ តស្មា តំ អទ្ធាវសេន បគេវ បស្សិត្វា ឋិតោ ឥធ សន្តតិវសេន ទិស្វា អនុក្កមេន ខណវសេន បស្សតិ។ **បញ្ច លក្ខណានី**តិ ឥធ អវិជ្ជាទីនំ ចតុន្នំ បច្ចយានំ អនុប្បាទនិរោធោ, រូបស្ស ខណនិរោធោ ចាតិ ឥមានិ បញ្ច លក្ខណានិ។ តេសញ្ហិ អនុប្បាទនិរោធោ, រូបស្ស អច្ចន្តនិរោធោ លក្ខីយតិ ឯតេហីតិ លក្ខណានីតិ វុច្ចន្តិ។

វិបរិណាមោ សង្ខតលក្ខណមេវ។ ឯស នយោ វេទនាក្ខន្ធាទីសុ។ អយំ បន វិសេសោ – "ផុដ្ឋោ វេទេតិ, ផុដ្ឋោ សញ្ជានាតិ, ផុដ្ឋោ ចេតេតី"តិ (សំ. និ. ៤.៩៣), "ផស្សបច្ចយា វេទនា, ចក្ខុសម្ផស្សជា វេទនា, សញ្ញា, ចេតនា"តិ, ច វចនតោ ផស្សោ វេទនា (វិភ. ២៣១) សញ្ញា សង្ខារក្ខន្ធានំ បវត្តិបច្ចយោ, តំនិរោធា ច តេសំ និរោធោ, **មហាបទាន** (ទី. និ. ២.៦០) **មហានិទាន**សុត្តេសុ, **អភិធម្មេ** ច អញ្ញមញ្ញបច្ចយវារេ "នាមរូបបច្ចយា វិញ្ញាណ"ន្តិ (កថា. ៧១៩) វចនតោ នាមរូបំ វិញ្ញាណស្ស បវត្តិបច្ចយោ, តំនិរោធា តស្ស និរោធោតិ វុត្តំ **"ផស្សសមុទយា វេទនាសមុទយោ"**តិអាទិ។

ឯត្ថ ច កេចិ តាវ អាហុ "អរូបក្ខន្ធានំ ឧទយព្ពយទស្សនំ អទ្ធាសន្តតិវសេនេវ, ន ខណវសេនា"តិ។ តេសំ មតេន ខណតោ ឧទយព្ពយទស្សនមេវ ន សិយា។ អបរេ បនាហុ "បច្ចយតោ ឧទយព្ពយទស្សនេ អតីតាទិវិភាគំ អនាមសិត្វា សព្ពសាធារណតោ អវិជ្ជាទិបច្ចយា វេទនាសម្ភវំ លព្ភមានតំ បស្សតិ, ន ឧប្បាទំ។ អវិជ្ជាទិអភាវេ ច តស្សា អសម្ភវំ អលព្ភមានតំ បស្សតិ, ន ភង្គំ។ ខណតោ ឧទយព្ពយទស្សនេ បច្ចុប្បន្នានំ ឧប្បាទំ, ភង្គញ្ច បស្សតី"តិ, តំ យុត្តំ។ សន្តតិវសេន ហិ រូបារូបធម្មេ ឧទយតោ, វយតោ ច មនសិ ករោន្តស្ស អនុក្កមេន ភាវនាយ ពលប្បត្តកាលេ ញាណស្ស តិក្ខវិសទភាវប្បត្តិយា ខណតោ ឧទយព្ពយា ឧបដ្ឋហន្តីតិ។ អយញ្ហិ បឋមំ បច្ចយតោ ឧទយព្ពយំ មនសិ ករោន្តោ អវិជ្ជាទិកេ បច្ចយធម្មេ វិស្សជ្ជេត្វា ឧទយព្ពយវន្តេ ខន្ធេ គហេត្វា តេសំ បច្ចយតោ ឧទយព្ពយទស្សនមុខេន ខណតោបិ ឧទយព្ពយំ មនសិ ករោតិ។

តស្ស យទា ញាណំ តិក្ខំ វិសទំ ហុត្វា បវត្តតិ, តទា រូបារូបធម្មា ខណេ ខណេ ឧប្បជ្ជន្តា, ភិជ្ជន្តា ច ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តិ។ តេន វុត្តំ **"ឯវម្បិ រូបស្ស ឧទយោ"**តិអាទិ។ តត្ថ **ឯវម្បិ រូបស្ស ឧទយោ**តិ ឯវំ វុត្តនយេន អវិជ្ជាសមុទយាបិ។ តណ្ហា…បេ.… កម្ម…បេ.… អាហារសមុទយាបិ រូបស្ស សម្ភវោ។ **ឯវម្បិ រូបស្ស វយោ**តិ ឯវំ វុត្តនយេនេវ អវិជ្ជានិរោធាបិ តណ្ហា…បេ.… អាហារនិរោធាបិ រូបស្ស វយោ អនុប្បាទោតិ **បច្ចយតោ វិត្ថារេន មនសិការំ ករោតិ** ។ **ឯវម្បិ រូបំ ឧទេតី**តិ ឯវំ វុត្តនយេន និព្ពត្តិលក្ខណំ បស្សន្តោបិ កម្មសមុដ្ឋានរូបម្បិ អាហារឧតុចិត្តសមុដ្ឋានរូបម្បិ ឧទេតិ ឧប្បជ្ជតិ និប្បជ្ជតីតិ។ ឯវំ វុត្តនយេនេវ វិបរិណាមលក្ខណំ បស្សន្តោ កម្មសមុដ្ឋានរូបម្បិ អាហារឧតុចិត្តសមុដ្ឋានរូបម្បិ **វេតិ** និរុជ្ឈតីតិ ខណតោ វិត្ថារេន មនសិការំ ករោតីតិ យោជនា។

៧២៥. ឯវំ មនសិ ករោតោ ន យាវ ឧទយព្ពយញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, តាវ ឧទយព្ពយា សុដ្ឋុ បាកដា ន ហោន្តីតិ កត្វា វុត្តំ **"ឥតិ កិរិមេ ធម្មា…បេ.… បដិវេន្តី"**តិ, នយទស្សនវសេន វា ឯវំ វុត្តំ។ បឋមញ្ហិ បច្ចុប្បន្នធម្មានំ ឧទយព្ពយំ ទិស្វា អថ អតីតានាគតេ នយំ នេតិ។ ទុក្ខាទិសច្ចប្បភេទា, អនុលោមាទិបដិច្ចសមុប្បាទប្បភេទា, ឯកត្តាទិនយប្បភេទា, អនិច្ចតាទិលក្ខណប្បភេទា ច **សច្ចបដិច្ចសមុប្បាទនយលក្ខណប្បភេទា**។ បដិច្ចសមុប្បាទគ្គហណេនេវ ចេត្ថ បដិច្ចសមុប្បន្នធម្មានម្បិ គហណំ, តេសម្បិ អត្តនោ ផលំ បតិ បដិច្ចសមុប្បាទភាវតោ។

៧២៦. **យន្តិ** ករណេ បច្ចត្តវចនំ, យេន ញាណេនាតិ អត្ថំ វទន្តិ។ **យន្តិ** វា កិរិយាបរាមសនំ។ **ខន្ធានំ សមុទយំ បស្សតិ, ខន្ធានំ និរោធំ បស្សតី**តិ ឯត្ថ យទេតំ ទស្សនន្តិ អត្ថោ។ **យំ បនា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ ឯត្ថ ច យថា អវិជ្ជាទិសមុទយនិរោធតោ ខន្ធានំ សមុទយនិរោធស្ស អញ្ញត្ថា “អវិជ្ជាសមុទយា រូបសមុទយោ”តិអាទិវចនភេទោ (បដិ. ម. ១.៥០) កតោ, ន ឯវំ និព្ពត្តិវិបរិណាមលក្ខណេហិ ខន្ធានំ ឧទយព្ពយស្ស ភេទោ អត្ថិ អភិន្នាធិករណត្តាតិ “**និព្ពត្តិលក្ខណវិបរិណាមលក្ខណានិ បស្សន្តោ ខន្ធានំ ឧទយព្ពយំ បស្សតី**”តិ វចនភេទំ អកត្វា វុត្តំ។ **ឧប្បត្តិក្ខណេយេវ ហី**តិ **ហិ**-សទ្ទោ ហេតុអត្ថោ។ យស្មា ឧប្បាទក្ខណេយេវ និព្ពត្តិលក្ខណំ, ភង្គក្ខណេយេវ ច វិបរិណាមលក្ខណំ, តស្មា តានិ បស្សន្តោ ខណតោ ខន្ធានំ ឧទយព្ពយេ បស្សតិ នាមាតិ “**យំ បនា**”តិអាទិនា វុត្តមេវត្ថំ បាកដតរំ ករោតិ។

៧២៧. **ឥច្ចស្សេវ**ន្តិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ ហេតុអត្ថោ។ យស្មា “អវិជ្ជា សមុទយា”តិអាទិ បច្ចយតោ ខន្ធានំ ឧទយព្ពយទស្សនំ, “និព្ពត្តិលក្ខណ”ន្តិអាទិ ខណតោ, តស្មាតិ អត្ថោ។ **អស្សា**តិ យោគិនោ។ **ឯវ**ន្តិ វុត្តប្បការបរាមសនំ។ យេ បន “**ឥច្ចស្ស បច្ចយតោ**”តិ បឋន្តិ, តេសំ **ឥតី**តិ វុត្តប្បការបរាមសនំ។ **ជនកាវពោធតោ**តិ ខន្ធានំ ជនកស្ស អវិជ្ជាទិបច្ចយស្ស អវពុជ្ឈនតោ ។ **ជាតិទុក្ខាវពោធតោ**តិ ជាតិសង្ខាតស្ស ទុក្ខស្ស អវពុជ្ឈនតោ។ **ទុក្ខសច្ចំ បាកដំ ហោតិ** ឯកទេសទស្សនេន បព្ពតសមុទ្ទាទិទស្សនកានំ វិយ។ **មរណទុក្ខាវពោធតោ**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ “**បច្ចយានុប្បាទេនា**”តិ ឯតេន បច្ចយានំ អនុប្បាទនិរោធោ ឥធ បច្ចយនិរោធោតិ ទស្សេតិ។ **បច្ចយវត**ន្តិ បច្ចយតោ ឧប្បជ្ជនកានំ។ **យញ្ចស្ស ឧទយព្ពយទស្សន**ន្តិ យំ អស្ស យោគិនោ បច្ចយតោ, ខណតោ ច ឧទយព្ពយានំ ទស្សនំ។ តត្ថ អសម្មោហោ, តប្បជានោ វា វិតក្កាទិធម្មបុញ្ជោ **មគ្គោ វាយំ លោកិកោ**តិ និយ្យានានុលោមតោ លោកិកោ មគ្គោ ឯវាយំ។ **ឥតិ** តស្មា **មគ្គសច្ចំ បាកដំ ហោតិ** សភាវាវពោធតោ។ តេនាហ “**តត្រ សម្មោហវិឃាតតោ**”តិ, តទង្គវសេនាតិ អត្ថោ។ អថ វា យថាវុត្តោ សម្មាទិដ្ឋិសង្ខាតោ មគ្គោ អរិយមគ្គស្ស ឧបាយភូតោ អសម្មោហសភាវោ អត្តានម្បិ បកាសេតិ បទីបោ វិយាតិ មគ្គសច្ចំ បាកដំ ហោតិ។ ស្វាយំ បាកដភាវោ មោហន្ធការវិធមនេនាតិ អាហ “**តត្រ សម្មោហវិឃាតតោ**”តិ។

៧២៨. “អវិជ្ជាបច្ចយា”តិអាទិកោ **អនុលោមោ បដិច្ចសមុប្បាទោ** បវត្តិយា អនុលោមនតោ។ “អវិជ្ជាសមុទយា”តិអាទិនា អវិជ្ជាទីសុ សន្តេសុ ហោតិ អយមត្ថោ វុត្តោតិ អាហ “**ឥមស្មឹ សតិ ឥទំ ហោតីតិ អវពោធតោ**”តិ។ បវត្តិយា វិលោមនតោ “អវិជ្ជាយត្វេវ អសេសវិរាគនិរោធា”តិអាទិកោ **បដិលោមោ បដិច្ចសមុប្បាទោ**។ **តេ ច** សង្ខតា **បដិច្ចសមុប្បន្នា** “ជរាមរណំ, ភិក្ខវេ, អនិច្ចំ សង្ខតំ បដិច្ចសមុប្បន្ន”ន្តិអាទិវចនតោ (សំ. និ. ២.២០)។ បដិច្ចសមុប្បន្នស្ស ច បាកដតា បច្ចយាការបាកដតាយ ឯវ “ឥមស្សេតំ ផល”ន្តិ អវពោធតោ។

៧២៩. បុរិមបុរិមានំ និរោធោ ឧត្តរុត្តរានំ ឧប្បាទានុពន្ធោតិ អយមត្ថោ បច្ចយតោ ឧទយទស្សនេន សិជ្ឈមានោ ឯកត្តនយាធិគមាយ ហោតិ។ យតោ “អញ្ញោ ករោតិ, អញ្ញោ បដិសំវេទយតី”តិអាទិ (សំ. និ. ២.១៧) វោហារសិទ្ធិយា ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយា អនោកាសតា។ តេនាហ “**ហេតុផលសម្ពន្ធេនា**”តិអាទិ។ សង្ខារា ខណេ ខណេ ឧប្បជ្ជន្តីតិ អយមត្ថោ ខណតោ ឧទយទស្សនេន សិជ្ឈមានោ នានត្តនយាធិគមាយ ហោតិ។ យតោ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នានំ សភាវភេទាវពោធតោ “សោ ករោតិ, សោ បដិសំវេទយតី”តិអាទិនយប្បវត្តាយ សស្សតទិដ្ឋិយា អនោកាសតា។ តេនាហ “**ខណតោ ឧទយទស្សនេនា**”តិអាទិ។ **បច្ចយតោ ឧទយព្ពយទស្សនេន** បច្ចយេ សតិ ផលស្ស ភាវោ, អសតិ អភាវោតិ ឥមស្ស អត្ថស្ស សិទ្ធិយា អត្តិតាមត្តេនេវ តេ ធម្មា ការណន្តិ **អព្យាបារនយោ បាកដោ ហោតិ**។ យតោ អត្តទិដ្ឋិយា អនោកាសតា វសវត្តិតាយ អលព្ភនេយ្យតោ ។ តេន វុត្តំ “**ធម្មាន**”ន្តិអាទិ។ **អវសវត្តិភាវោ** បរាយត្តតា, សា ច សប្បច្ចយតាយ វេទិតព្ពា។ **បច្ចយតោ ឧទយទស្សនេន** តេហិ តេហិ បច្ចយេហិ ឥមេ ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បជ្ជមានា ច បច្ចយានុរូបមេវ ឧប្បជ្ជន្តីតិ ហេតុផលស្ស ហេតុអនុរូបតោ សិទ្ធិយា អកិរិយទិដ្ឋិយា អនោកាសតាវាតិ អាហ “**បច្ចយតោ បនា**”តិអាទិ។ សតិ ការណេ កុតោ អកិរិយវាទោ។ ករោតីតិ ហិ **ការណំ**។

៧៣០. បច្ចយតោ ឧទយំ បស្សតោ បច្ចយេ សតិ សភាវេ សតិ ផលស្ស សម្ភវោតិ អត្ថិតាមត្តេន ឧបការកតាតិ សង្ខតានំ និរីហតា, អសតិ ច អភាវោតិ បច្ចយាធីនវុត្តិតា ច វិញ្ញាយមានា អត្តសុញ្ញតំ វិភាវេតីតិ អាហ “**បច្ចយតោ ចស្ស...បេ.... តាវពោធតោ**”តិ។ **អនិច្ចលក្ខណំ បាកដំ ហោតិ** ខណតោ ឧទយព្ពយទស្សនេន សង្ខារានំ ឧទយព្ពយតោ បរិច្ឆិន្នតាយ វិញ្ញាយមានត្តា។ តេនាហ “**ហុត្វា អភាវាវពោធតោ**”តិ។ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈនញ្ហិ **ហុត្វា អភាវោ**។ **បុព្ពន្តាបរន្តវិវេកោ** អតីតានាគតភាវសុញ្ញតា។ ន ហិ សង្ខារា ខណត្តយតោ បុព្ពេ, បច្ឆា ច វិជ្ជន្តិ, តស្មា **បុព្ពន្តាបរន្តវិវេកាវពោធតោ**តិ អាទិអន្តវន្តតាបដិវេធតោតិ អត្ថោ។ **ទុក្ខលក្ខណម្បិ បាកដំ ហោតិ** ឧទយព្ពយទស្សនេនាតិ សម្ពន្ធោ។ ឧប្បជ្ជិត្វា ភិជ្ជន្តា

សង្ខារា ឧប្បាទតោ ឧទ្ធំ ជរាភង្គាវត្ថន្តរុប្បត្តិយា និរន្តរំ វិពាធីយន្តេវ។ សា ច នេសំ វិពាធិយមានតា សម្មា ឧទយព្ពយទស្សនេន វិភូតា ហោតីតិ អាហ “**ទុក្ខ...បេ.... ពោធតោ**”តិ។

សភាវលក្ខណម្បីតិ ឧទយព្ពយទស្សនេន ន កេវលំ អនិច្ចទុក្ខលក្ខណមេវ, អថ ខោ បថវីផស្សាទីនំ កក្ខឡផុសនាទិសញ្ញិតំ សភាវសង្ខាតំ លក្ខណម្បិ បាកភាវវិទ្ធំ សភាវាវច្ឆិន្នំ បាកដំ ហោតិ។ តេនាហ “**ឧទយព្ពយបរិច្ឆិន្នាវពោធតោ**”តិ។ **សភាវលក្ខណេ**តិ សភាវសញ្ញិតេ លក្ខណេ, តំតំធម្មានំ សលក្ខណេ។ **សង្ខតលក្ខណស្ស តាវកាលិកត្តម្បី**តិ ឧប្បាទាទិសង្ខតលក្ខណស្ស ឧប្បាទក្ខណាទិបរិត្តកាលិកតាបិ ខណន្តរានវដ្ឋានតោ តស្ស។ តេនាហ “**ឧទយក្ខណេ**”តិអាទិ។ **ឧទយវយ**មត្តគ្គហណញ្ចេត្ថ ឧទយព្ពយទស្សនវសេនេវ ឥមស្ស ញាណស្ស បវត្តនតោ, ន ឋិតិក្ខណស្ស អភាវា។

៧៣១. ន កេវលញ្ច និច្ចនវា, អថ ខោ បរិត្តកាលដ្ឋាយិនោ។ កថន្តិ អាហ “**សូរិយុគ្គមនេ**”តិអាទិ។ តត្ថ ឧទកេ ទណ្ឌេន កតលេខា **ឧទកេ ទណ្ឌរាជិ។ ឧស្សាវពិន្ទុ**អាទយោ បញ្ច កិច្ចាបិ ឧត្តរុត្តរិ អតិបរិត្តដ្ឋាយិភាវទស្សនត្ថំ និទស្សិតា, តថាបិ តេ ទន្ធនិរោធា ឯវ និទស្សិតា, តតោបិ លហុតរនិរោធត្តា សង្ខារានំ។ តថា ហិ គមនស្សាទានំ ទេវបុត្តានំ ហេដ្ឋុបរិយាយេន បដិមុខំ ធាវន្តានំ សិរសិ បាទេ ច ពន្ធខុរធារា សន្និបាតតោបិ សីឃតរោ រូបធម្មានំ និរោធោ វុត្តោ, បគេវ អរូបធម្មានំ។ ន កេវលំ និច្ចនវា, នាបិ បរិត្តកាលដ្ឋាយិនោវ, អថ ខោ អសារា។ កថន្តិ អាហ “**មាយា**”តិអាទិ។ មាយាទយោ ហិ មណិអាទិវសេន ទិស្សមានា អតំសភាវតាយ **អសារា**។ តត្ថ មន្តោសធភាវិតា ឥន្ទជាលាទិកា **មាយា**។ មិគតណ្ហិកា **មរីចិ**។ សុបិនមេវ **សុបិនន្តំ**។ មណ្ឌលាការេន អាវិជ្ឈិយមានំ អលាតមេវ **អលាតចក្កំ**។ គន្ធព្ពទេវបុត្តានំ កីឡនិច្ឆាវសេន នគរំ វិយ អាកាសេ ឧបដ្ឋានមត្តំ **គន្ធព្ពនគរំ**។

ឯត្តាវតាតិ ឃ្វាយំ “ជាតំ រូបំ បច្ចុប្បន្ន”ន្តិអាទិបាឡិនយានុសារេន (បដិ. ម. ១.៤៩), “យំ កិញ្ចិ រូបំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្ន”ន្តិអាទិបាឡិនយានុសារេន (ម. និ. ១.៣៤៧, ៣៦១; ២.១១៣; ៣.៨៦, ៨៩; បដិ. ម. ១.៤៨) វា យាវ ឧទយព្ពយបដិវេធា ភាវនាវិធិ អារទ្ធោ, ឯត្តាវតា។ កលាបសម្មសនាទិកោបិ ហិ សព្ពោ ភាវនាវិធិ ឧទយព្ពយញាណុប្បាទនស្សេវ, ន បរិសបរិសរីករពន្ធោតិ។ **វយធម្មមេវា**តិ ភិជ្ជនសភាវមេវ។ **វយំ ឧបេតិ** អត្តនោ ធម្មតាយ។ យញ្ហិ ឧបក្កមេន វិនស្សតីតិ វុច្ចតិ, តម្បិ អត្តនោ ធម្មតាយ ឯវ វិនស្សតិ អហេតុកត្តា វិនាសស្ស។ ឧបក្កមហេតុ បន វិសទិសុប្បាទោ ហោតិ។ **ឥមិនា អាការេនា**តិ “យំ កិញ្ចិ សមុទយធម្មំ, សព្ពំ តំ និរោធធម្ម”ន្តិ (សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៦; បដិ. ម. ២.៣០) ហិ វុត្តំ, តស្មា វយំ អនាលម្ពិត្វាបិ “វយធម្មមេវ ឧប្បជ្ជតី”តិ ឧទយស្ស, “ឧប្បន្នញ្ច ឥទំ វយំ ឧបេតី”តិ វយស្ស ច ឥមិនា យថាវុត្តេន បច្ចក្ខករណាការេន។ អធុនា ឧប្បន្នំ, ន តាវ ពលប្បត្តន្តិ អាហ “**តរុណវិបស្សនាញាណ**”ន្តិ។ កលាបសម្មសនាទិវសេន បវត្តំ សម្មសនំ ន និប្បរិយាយេន វិបស្សនាសមញ្ញំ លភតិ, ឧទយព្ពយានុបស្សនាទិវសេន បវត្តមេវ លភតីតិ អាហ “**យស្សាធិគមា អារទ្ធវិបស្សកោតិ សង្ខំ គច្ឆតី**”តិ។

វិបស្សនុបក្កិលេសកថាវណ្ណនា

៧៣២. ឥមាយ ឧទយព្ពយានុបស្សនាសង្ខាតាយ **តរុណវិបស្សនាយ** វសេន, ន អារទ្ធវិបស្សនានំ ភង្គានុបស្សនាទិសង្ខាតាយ តរុណវិបស្សនាយ, នាបិ និព្ពិទានុបស្សនាទិសង្ខាតាយ ពលវវិបស្សនាយ វសេនាតិ អត្ថោ។ ន ហិ តទា វិបស្សនុបក្កិលេសា ឧប្បជ្ជន្តីតិ។ **អារទ្ធវិបស្សកស្សា**តិ ច អារទ្ធវិបស្សកស្សេវាតិ ឯវ-ការោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោ។ តេនាហ “**វិបស្សនុបក្កិលេសា ហី**”តិអាទិ។ ទិដ្ឋិគាហាទិវត្ថុភាវេន វិបស្សនំ ឧបក្កិលេសន្តីតិ **វិបស្សនុបក្កិលេសា។ “អរិយសាវកស្សា**”តិ ឥទំ ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសេន វុត្តំ ពលវវិបស្សនាបត្តស្សាបិ អនុប្បជ្ជនតោ។ **វិប្បដិបន្នកស្សា**តិ សីលវិបត្តិអាទិវសេន យថា តថា វិប្បដិបន្នកស្ស។ តស្ស បន បដិបត្តិយា គរហិតព្ពតំ ទស្សេន្តោ “**វិប្បដិបន្នកស្សា**”តិ អាហ។ **ច**-សទ្ទោ ឧបរិបទទ្វយេបិ យោជេតព្ពោ។ **និក្ខិត្តកម្មដ្ឋានស្សា**តិ វិបស្សនំ អារភិត្វា អន្តរា វោសានំ អាបន្នស្ស។ **កុសីតបុគ្គលស្សា**តិ សីលសម្បន្នស្សេវ កោសជ្ជេន ភាវនំ អននុយុញ្ជន្តស្ស។ អថ វា **វិប្បដិបន្នកស្សា**តិ វិបស្សនាភាវនាសង្ខាតាយ សម្មាបដិបត្តិយា អភាវេន វិគរហិតបដិបត្តិកស្ស។ វិបស្សនាបដិបត្តិយេវ ហិ សសម្ភារា បុព្ពភាគេ សម្មាបដិបត្តិ, តទញ្ញា វិប្បដិបត្តិ, សា ច តត្ថ និក្ខិត្តធុរស្ស ហោតិ។ និក្ខិត្តធុរតា ច កោសជ្ជេនាតិ វុត្តំ “**និក្ខិត្តកម្មដ្ឋានស្ស កុសីតបុគ្គលស្សា**”តិ។ **យុត្តប្បយុត្តស្សា**តិ យោគេន ញាណេន ភាវនមនុយុញ្ជន្តស្ស។ សា បន យុត្តប្បយុត្តតា សមថវសេនាបិ ហោតីតិ អាហ “**អារទ្ធវិបស្សកស្សា**”តិ។ **ឧប្បជ្ជន្តិយេវ** ន នុប្បជ្ជន្តិ អញ្ញថា មគ្គាមគ្គញាណស្សេវ អសម្ភវតោ។

ឱភាសាទីសុ “អរិយធម្មោ”តិ បវត្តំ ឧទ្ធច្ចំ វិក្ខេបោ ធម្មុទ្ធច្ចំ, តេន ធម្មុទ្ធច្ចេន វិបស្សនាវីថិតោ ឧក្កមនេន វិរូបំ គហិតំ បវត្តិតំ មានសំ **ធម្មុទ្ធច្ចវិគ្គហិតមានសំ។ ឱភាសោ ធម្មោ**តិ ការណូបចារេនាហ, ឦទិសំ

ឱភាសំ វិស្សជ្ជេន្តោ មម អរិយមគ្គោតិ អត្ថោ។ ឱភាសំ អាវជ្ជតិ “និព្ពាន”ន្តិ វា “មគ្គោ”តិ វា “ផល”ន្តិ វា។ **និព្ពានន្តិ** គណ្ហន្តោ តត្ថ បវត្តធម្មេ មគ្គផលភាវេន គណ្ហាតិ, ញាណាទិកេ បន មគ្គផលភាវេនេវ គណ្ហាតិ។ **តតោ វិក្ខេបោ ឧទ្ធច្ចន្តិ** តតោ ឱភាសហេតុ យោ វិក្ខេបោ, តំ ឧទ្ធច្ចន្តិ អត្ថោ។ “**ឧទ្ធច្ចេន វិគ្គហិតមានសោ**”តិ សង្ខេបតោ វុត្តមត្ថំ វិវរិតុំ “**អនិច្ចតោ**”តិអាទិ វុត្តំ។

តត្ថ **អនិច្ច...បេ.... នប្បជានាតិ** “មគ្គំ បត្តោស្មី”តិ សញ្ញាយ អនិច្ចតាទិវសេន មនសិការស្សេវ អភាវតោ។ អយញ្ច អត្ថោ –

“យោ ហិ កោចិ, អាវុសោ, ភិក្ខុ វា ភិក្ខុនី វា មម សន្តិកេ អរហត្តប្បត្តិំ ព្យាករោតិ, សព្ពោ សោ ចតូហិ មគ្គេហិ, ឯតេសំ វា អញ្ញតរេន។ កតមេហិ ចតូហិ? ឥធាវុសោ, ភិក្ខុ សមថបុព្ពង្គមំ វិបស្សនំ ភាវេតិ, តស្ស សមថបុព្ពង្គមំ វិបស្សនំ ភាវយតោ មគ្គោ សញ្ជាយតិ, សោ តំ មគ្គំ អាសេវតិ ភាវេតិ ពហុលីករោតិ។ តស្ស តំ មគ្គំ អាសេវតោ...បេ.... ករោតោ សំយោជនានិ បហីយន្តិ អនុសយា ព្យន្តីហោន្តិ។

“បុន ចបរំ, អាវុសោ, ភិក្ខុ វិបស្សនាបុព្ពង្គមំ សមថំ ភាវេតិ...បេ.... សមថវិបស្សនំ យុគនទ្ធំ ភាវេតិ...បេ....។

“បុន ចបរំ, អាវុសោ, ភិក្ខុនោ ធម្មុទ្ធច្ចវិគ្គហិតំ មានសំ ហោតិ, ហោតិ សោ, អាវុសោ, សមយោ យំ តំ ចិត្តំ អជ្ឈត្តមេវ សន្តិដ្ឋតិ សន្និសីទតិ ឯកោទិ ហោតិ សមាធិយតិ, តស្ស មគ្គោ សញ្ជាយតិ...បេ.... អនុសយា ព្យន្តីហោន្តី”តិ (អ. និ. ៤.១៧០) –

ឥមិនា សុត្តបទេនេវ វេទិតព្ពោ។ ឯត្ថ ហិ ចតុត្ថមគ្គវិស្សជ្ជនេ យថាវុត្តមគ្គផលនិព្ពានធម្មា **ធម្មោ**។ តត្ថ **ឧទ្ធច្ចំ** “អធិគតមគ្គាទិកោហមស្មី”តិ អមគ្គាទីសុ វិក្ខេបោ ធម្មុទ្ធច្ចំ, តេន ឧបទ្ទុតំ **វិគ្គហិតមានសំ** ហោតិ។ **និកន្តិ** ឱភាសាទីសុ អបេក្ខា សុខុមរូបា តណ្ហា, សា វិបស្សនាភិរតិអាការេន ឧបដ្ឋហន្តី អធិមានិកេន “ធម្មោ”តិ គយ្ហតីតិ អាហ “**និកន្តិ ‘ធម្មោ’តិ និកន្តិំ អាវជ្ជតី**”តិ។

៧៣៣. **វិបស្សនោភាសោ**តិ វិបស្សនាចិត្តសមុដ្ឋិតំ, សសន្តតិបតិតំ ឧតុសមុដ្ឋានញ្ច ភាសុរំ រូបំ។ តត្ថ **វិបស្សនាចិត្តសមុដ្ឋិតំ** យោគិនោ សរីរដ្ឋមេវ បភស្សរំ ហុត្វា តិដ្ឋតិ, ឥតរំ សរីរំ មុញ្ចិត្វា ញាណានុភាវានុរូបំ សមន្តតោ បត្ថរតិ, តំ តស្សេវ បញ្ញាយតិ, តេន ផុដ្ឋោកាសេ រូបគតម្បិ បស្សតិ, បស្សន្តោ ច ចក្ខុវិញ្ញាណេន បស្សតិ, ឧទាហុ មនោវិញ្ញាណេនាតិ វីមំសិតព្ពន្តិ វទន្តិ។ ទិព្ពចក្ខុលាភិនោ វិយ តំ មនោវិញ្ញាណវិញ្ញេយ្យមេវាតិ វុត្តំ វិយ ទិស្សតីតិ។ **វិបស្សនាវីថិ** នាម បដិបាដិយា បវត្តមានា វិបស្សនាវ។ **ឧក្កន្តា នាម ហោតិ** យោគិនា “មគ្គប្បត្តោម្ហី”តិ អធិមានេន វិស្សដ្ឋត្តា, តស្ស វា យោគិនោ វិបស្សនា តតោ ឯវ វីថិំ ឧក្កន្តា នាម ហោតិ។ **មូលកម្មដ្ឋាន**ន្តិ វិបស្សនមេវាហ។

វេមត្តតាយាតិ អប្បវិបុលតាវសេន វិសទិសតាយ។ **អស្សា**តិ ឱភាសស្ស។ ទ្វីហិ កុដ្ដេហិ បរិច្ឆិន្នំ គេហំ **ទ្វិកុដ្ដគេហំ**។ តស្ស កិរ អព្ភន្តរេបិ ឯកា ភិត្តិ ហោតិ ពហិបិ, ឧភិន្នំ អន្តរេ អនុបរិយាយបថំ ហោតិ, សាយន្ហេ តត្ថ សន្ធិវិតានិ **បញ្ចវណ្ណានិ កុសុមានិ**, វិសទញាណស្ស ឱភាសេន ផរិតដ្ឋានេ រូបគតញ្ច ទិព្ពចក្ខុនោ វិយ **បញ្ញាយន្តិ**។ តេន វុត្តំ “**ភន្តេ មយ្ហ**”ន្តិអាទិ។

ឯវំ ឱភាសស្ស វេមត្តតាយ វត្តុំ ទស្សេត្វា ចិរកាលវិប្បលម្ភនេ វត្ថុំ ទស្សេតុំ “**អយំ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អយំ បន វិបស្សនុបក្កិលេសោ**តិ វក្ខមានប្បការំ សន្ធាយាហ, ន សព្ពំ។ **សោ**តិ សោ សមថវិបស្សនាលាភី អធិមានិកោ។

ទិវាសនេតិ ទិវាដ្ឋានេ និសីទិតព្ពអាសនេ។ បឋមំ “បញ្ហំ បុច្ឆិស្សាមី”តិ ចិន្តិតត្តា វុត្តំ “**បញ្ហំ, ភន្តេ, បុច្ឆិតុំ អាគតោម្ហី**”តិ។

បច្ឆា ឧបាយេន បុថុជ្ជនភាវំ វិញ្ញាបេត្វា កម្មដ្ឋានេ និយោជេស្សាមីតិ ចិន្តិតត្តា វុត្តំ “**អវស្សយោ ភវិស្សាមិច្ចេវាហំ អាគតោ**”តិ, តស្ស ច បធានត្តា សាវធារណំ កត្វា វុត្តំ។ **អយំ ធម្មោ**តិ អយំ អរិយមគ្គានុគតោ បដិសម្ភិទាធម្មោតិ ថេរស្ស អជ្ឈាសយវសេន វទតិ។ **សមាធិ**ន្តិ អភិញ្ញាសមាធិំ។ **អញ្ជិតកណ្ណោ**តិ និច្ចលដ្ឋបិតកណ្ណបុដោ។ **បលាយិតុំ អារទ្ធោ** ភយេន។ តេនាហ “**ថេរោ កិរ ទោសចរិតោ**”តិ។ ទោសចរិតស្ស ហិ

សូរស្សាបិ សហសា ភយំ ឧប្បជ្ជតិ។ តេនស្ស ខីណាសវត្ថេរោ អជ្ឈាសយំ ញត្វា “ឥមិនា ឧបាយេន បុថុជ្ជនភាវំ ជានាបេស្សាមី”តិ ហត្ថិនិម្មាបនាទិមកាសិ។ ទោសចរិតត្តា ហិ ថេរោ ខិប្បំ បដិវិជ្ឈិ។ ខិប្បវិភាគី ហិ ទោសចរិតោ។

៧៣៤. តស្សាតិ ឧទយព្ពយញាណំ មត្ថកំ បាបេន្តស្ស យោគិនោ។ “ឯវម្បិ រូបំ ឧទេតិ, ឯវម្បិ រូបំ វេតី”តិអាទិនា ឧទយព្ពយានុបស្សនមេវេត្ថ តុលនំ, តីរណញ្ច វេទិតព្ពំ។ យថា ទេវានមិន្ទេន ខិត្តំ វជិរំ អមោឃំ, អប្បដិហតញ្ច ហោតិ, ឯវមិទម្បិ ញាណំ និបុណំ ឧទយព្ពយទស្សនេតិ វុត្តំ **“វិស្សដ្ឋឥន្ទវជិរមិវា”**តិអាទិ។ តត្ថ **តិខិណ**ន្តិ អកុណ្ឋំ។ **សូរ**ន្តិ តេជវន្តំ។ **អតិវិសទ**ន្តិ និសិតភាវេន អតិវិយ បដុតរំ ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ តថា ហិនេន យោគី “មគ្គប្បត្តោ ស្មី”តិ មញ្ញតិ។

វិបស្សនាបីតីតិ វិបស្សនាចិត្តសម្បយុត្តា បីតិ។ ខុទ្ទកាទយោ បីតិយោ ហេដ្ឋា វណ្ណិតា ឯវ។ យស្មា ឧទយព្ពយានុបស្សនាយ វីថិបដិបន្នាយ អនុក្កមេន បញ្ច បីតិយោ ឧប្បជ្ជន្តិ, តស្មា វុត្តំ **“អយំ បញ្ច…បេ…. ឧប្បជ្ជតី”**តិ។ មត្ថកប្បត្តេន បន ឧទយព្ពយញាណេន សទ្ធឹ ផរណាបីតិយេវ ហោតិ។ ឧបចារប្បនាក្ខណតោ អញ្ញទាបិ ហិ ផរណាបីតិ ហោតិយេវ។ តេនាហ **“សកលសរីរំ បូរយមានា ឧប្បជ្ជតី”**តិ។

បស្សទ្ធិអាទីនិ ឆ យុគឡកានិ អញ្ញមញ្ញាវិយោគីនីតិ បស្សទ្ធិយា ឧប្បន្នាយ ឥតរាបិ ឧប្បន្នា ឯវ ហោន្តីតិ កិច្ចទស្សនមុខេន តា សព្ពាបិ ទស្សេន្តោ **“កាយចិត្តានំ នេវ ទរថោ, ន គារវ”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ កាយគ្គហណេន រូបកាយស្សាបិ គហណំ វេទិតព្ពំ, ន វេទនាទិក្ខន្ធត្តយស្សេវ។ កាយប្បស្សទ្ធិអាទយោ ហិ រូបកាយស្សាបិ ទរថាទិនិម្មទ្ទិកាតិ។ **កាយចិត្តានិ បស្សទ្ធានិ…បេ…. ឧជុកានិយេវ ហោន្តិ** តេសំ អបស្សទ្ធាទិភាវស្ស ហេតុភូតានំ ឧទ្ធច្ចាទិថិនមិទ្ធាទិទិដ្ឋិមានាទិសេសនីវរណាទិអស្សទ្ធិយាទិមាយាសាថេយ្យាទិសំកិលេសធម្មានំ វិធមនវសេន តទា វិបស្សនាចិត្តប្បាទស្ស បវត្តនតោ។ **តស្មឹ សមយេ**តិ តស្មឹ ឧទយព្ពយញាណុប្បត្តិសមយេ។ មនុស្សានំ អយន្តិ មានុសី, មនុស្សយោគ្គា កាមសុខរតិ, តាទិសេហិ មនុស្សវិសេសេហិ អនុភវិតព្ពតានតិវត្តនតោ ទិព្ពា រតិបិ សង្គហិតា, មានុសីសទិសតាយ កាមសុខភាវេន ទិព្ពា រតិបិ វា, តស្សា អតិក្កន្តតាយ ន មានុសីតិ **អមានុសី**។

សុញ្ញាគារន្តិ យំ កិញ្ចិ វិវិត្តំ សេនាសនំ, វិបស្សនំ ឯវ វា។ សាបិ ហិ និច្ចភាវាទិសុញ្ញតាយ, យោគិនោ សុខសន្និស្សយតាយ ច “សុញ្ញាគារ”ន្តិ វត្តព្ពតំ លភតិ។ ចិត្តស្ស អនុបស្សនករានំ កិលេសានំ វិគមេន **សន្តចិត្តស្ស**។ សំសារេ ភយស្ស ឥក្ខនេន **ភិក្ខុនោ។ សម្មា** ញាយេន រូបារូបធម្មានំ ឧទយព្ពយានុបស្សនាទិវសេន **វិបស្សតោ**។ សម្មសតោ អនារទ្ធវិបស្សនានំ មនុស្សានំ អវិសយតាយ **អមានុសី**។ វិបស្សនាបីតិសុខសញ្ញិតា **រតិ ហោតី**តិ អយមេត្ថ គាថាយ សង្ខេបត្ថោ។ ទុតិយគាថា បន ឧទយព្ពយញាណមេវ សន្ធាយ វុត្តា។ តត្ថ **យតោ យតោ**តិ រូបតោ វា អរូបតោ វា។

វិបស្សនាសុខន្តិ វិបស្សនាចិត្តសម្បយុត្តំ ចេតសិកសុខំ។ យស្មា តំសមុដ្ឋិតេហិ អតិបណីតរូបេហិ សព្ពោ កាយោ បរិផុដោ, បរិព្រូហិតោ ច ហោតិ។ តស្មា វុត្តំ **“សកលសរីរំ អភិសន្ទយមាន”**ន្តិ។

អធិមោក្ខោតិ សទ្ធា, ន យេវាបនកាធិមោក្ខោតិ អធិប្បាយោ។ សា ចេត្ថ ន កម្មផលំ, រតនត្តយំ វា សទ្ទហនវសេន បវត្តា, អថ ខោ កិលេសកាលុស្សិយាបគមេន សម្បយុត្តានំ អតិវិយ បសន្នភាវហេតុភូតា។ តេនាហ **“វិបស្សនាសម្បយុត្តា…បេ…. សទ្ធា ឧប្បជ្ជតី”**តិ។

បរិមុប្បន្នភាវនាពលសំសិទ្ធំ សមប្បវត្តំ វីរិយំ សម្បយុត្តធម្មានំ សំកិលេសបក្ខតោ កោសជ្ជតោ បគ្គណ្ហនតោ **បគ្គហោ**។ តេនាហ **“បគ្គហោតិ វីរិយ”**ន្តិអាទិ។

សុបដ្ឋិតាតិ សភាវសល្លក្ខណេន អារម្មណេ សុដ្ឋុ ឧបដ្ឋិតា។ **សុបតិដ្ឋិតា**តិ បដិបក្ខវិគមេន តេន អចលនីយតាយ សុដ្ឋុ បតិដ្ឋិតា។ តតោ ឯវ និខាតា វិយ **អចលា**។ អចលភាវេនេវ **បព្ពតរាជសទិសា**តិ តីហិបិ បទេហិ សុបតិដ្ឋិតមេវ ទស្សេតិ។ **សោ**តិ យោគាវចរោ។ **យំ យំ ឋាន**ន្តិ យំ យំ អត្ថនោ ឧបតិដ្ឋានដ្ឋានំ រូបំ វា អរូបំ វា។ **ឱក្ខន្ទិត្វា**តិ អនុបវិសិត្វា។ **បក្ខន្ទិត្វា**តិ តស្សេវ វេវចនំ។ ទិព្ពចក្ខុនោ បរិភណ្ឌភូតស្ស យថាកម្មុបគញាណស្ស ឧបដ្ឋហន្តេ បរលោកសញ្ញិតេ សត្តេ សន្ធាយាហ **“ទិព្ពចក្ខុនោ បរលោកោ វិយា”**តិ ន ទិព្ពចក្ខុនោ បរលោកវិសយត្តា។ វណ្ណាយតនវិសយញ្ហិ តន្តិ។ **អស្ស** សតិ **ឧបដ្ឋាតិ** ខាយតិ, ឧបតិដ្ឋតីតិ វា អត្ថោ។ យទគ្គេន ហិ សតិ អារម្មណំ ឱក្ខន្ទិត្វា ឧបតិដ្ឋតិ, តទគ្គេន អារម្មណម្បិស្ស ឱក្ខន្ទិត្វា ឧបតិដ្ឋតីតិ វុច្ចតិ។

វិចិនិតវិសយត្តា សង្ខារានំ វិចិននេ មជ្ឈត្តភាវេន ឋិតា **វិបស្សនុបេក្ខា**។ សា បន អត្ថតោ តថាបវត្តា តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខាវ។ មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តសម្បយុត្តា ចេតនា អាវជ្ជនេ អជ្ឈុបេក្ខនវសេន បវត្តិយា **"អាវជ្ជនុបេក្ខា"**តិ វុត្តា។ ឧទយព្ពយានំ សុដ្ឋុតរំ ឧបដ្ឋានតោ តទនុបស្សនាយំ មជ្ឈត្តភូតា ឥធ **វិបស្សនុបេក្ខា** នាម។ តេ បន ឧទយព្ពយា សព្ពសង្ខារានន្តិ អាហ **"សព្ពសង្ខារេសុ មជ្ឈត្តភូតា"**តិ។ អាវជ្ជនាយ ឥន្ទវជិរតត្តនារាចសទិសតា, សូរតិក្ខភាវោ ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបុរេចរា វិយ តទនុចរញ្ញាណស្ស តថាភាវេន ទដ្ឋព្ពា។

វិបស្សនានិកន្តីតិ វិបស្សនាយ និកាមនា អបេក្ខា។ ឱភាសាទយោ វិបស្សនាយ វិជម្ភនភូតា តស្សា អលង្ការោ វិយ ហោន្តីតិ អាហ **"ឱភាសាទិបដិមណ្ឌិតាយា"**តិ។ **អាលយ**ន្តិ អបេក្ខំ។ **សុខុមា, សន្តាការា**តិ សុខុមាការា, សន្តាការា ច, សា ចស្សា សុខុមសន្តាការតា ភាវនាយ សាតិសយប្បវត្តិយា, យតោ កិលេសភាវោបិស្សា ទុវិញ្ញេយ្យោ ហោតិ។ តេនាហ **"យា និកន្តិ កិលេសោតិ…បេ…. ហោតី"**តិ។

ឯតេសុបីតិ យថាទស្សិតេសុ ញាណាទីសុបិ។ **"អញ្ញតរស្មឹ ឧប្បន្នេ"**តិ ឥទំ ឧប្បន្នេ អញ្ញតរស្មឹ "មគ្គប្បត្តោម្ហី"តិអាទិគ្គហណទស្សនត្ថំ វុត្តំ, ន អញ្ញតរញ្ញតរស្សេវ ឧប្បជ្ជនតោ។ ន វាបិ ហិ ឧបក្កិលេសា ឯកក្ខណេបិ ឧប្បជ្ជន្តិ, បច្ចវេក្ខណា បន វិសុំ វិសុំ ហោតិ។ **"ន វត មេ ឥតោ បុព្ពេ ឯវរូបា និកន្តិ ឧប្បន្នបុព្ពា"**តិ ឥទំ ធម្មសភាវទស្សនវសេន វុត្តំ, ន បន តទា យោគិនោ តថាចិត្តប្បវត្តិវសេន។ ន ហិ សោ តទា តំ "និកន្តី"តិ ជានាតិ, តថា សតិ តព្ពិសយស្ស "មគ្គប្បត្តោម្ហី"តិអាទិគ្គហណស្ស អសម្ភវោ ឯវ។ តស្មា ឯវមស្ស សិយា "ន វត មេ ឯវរូបា ភាវនាភិរតិ ឧប្បន្នបុព្ពា, អទ្ធា មគ្គប្បត្តោម្ហី"តិ។

៧៣៥. ឧបក្កិលេសវត្ថុតាយាតិ និប្បរិយាយតោ ទិដ្ឋិមានតណ្ហា ឥធ ឧបក្កិលេសា តេសំ វត្ថុតាយ ឧប្បត្តិដ្ឋានតាយ។ ន សភាវតោតិ អាហ **"ន អកុសលត្តា"**តិ។ យថា បន ឱភាសាទយោ, ឯវំ និកន្តិបិ ទិដ្ឋិគាហាទីនំ ឋានំ ហោតីតិ វុត្តំ **"ឧបក្កិលេសវត្ថុ ចា"**តិ។ **វត្ថុវសេនេវា**តិ គាហេ អនាមសិត្វា គាហានំ វត្ថុតាវសេនេវ។ អត្តវាទី ហិ "អហំពុទ្ធិនិពន្ធនោ"តិ បរិកប្បិតោ អត្តា ឱភាសស្ស សាមិភូតោ "មមា"តិ សាមិវចនស្ស វិសយភាវេន គហិតោតិ អាហ **"មម ឱភាសោ ឧប្បន្នោតិ គណ្ហតោ ហិ ទិដ្ឋិគាហោ"**តិ។ ឱភាសស្ស មនាបគ្គហណមុខេន តេន អត្តានំ សេយ្យាទិតោ ទហតីតិ វុត្តំ **"មនាបោ វត ឱភាសោ ឧប្បន្នោតិ គណ្ហតោ មានគាហោ"**តិ។ **អស្សាទយតោ**តិ សម្បិយាយតោ។ **តេស**ន្តិ ទិដ្ឋិគាហាទិសញ្ញិតានំ ឧបក្កិលេសានំ វសេន។ **ឱភាសាទីសូ**តិ ឱភាសាទិនិមិត្តំ។ កម្បនំ យថាវទ្ធវិបស្សនាយ អដ្ឋត្វា វិក្ខេបាបត្តិ, សា ច ឱភាសាទីសុ តណ្ហាទិគាហោតិ ទស្សេន្តោ **"ឱភាសាទីសុ កម្បតិ…បេ…. សមនុបស្សតី"**តិ អាហ។

ឱភាសនិមិត្តំ ចិត្តំ វិកម្បតីតិ សម្ពន្ធោ។ ឱភាសេ វា វិសយភូតេ ឧបក្កិលេសេហិ ចិត្តំ វិកម្បតីតិ យោជនា។ តេនាហ **"យេហិ ចិត្តំ បវេធតី"**តិ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។ **ឧបដ្ឋានេ**តិ សតិយំ។ **ឧបេក្ខាយ ចា**តិ វិបស្សនុបេក្ខាយ ច។

មគ្គាមគ្គវវត្ថានកថាវណ្ណនា

៧៣៦. កុសលោ បនាតិអាទីសុ កម្មដ្ឋានកោសល្លយោគេន **កុសលោ**។ បរិបក្កញាណតាយ **បណ្ឌិតោ**។ អាគមព្យត្តិយា **ព្យត្តោ**។ ឧបក្កិលេសតព្ពិសោធនេសុ អាទីនវានិសំសាវពោធយោគតោ **ពុទ្ធិសម្បន្នោ**។ **អយំ ខោ សោ**តិ យោ សោ អាចរិយេន កម្មដ្ឋានទានកាលេ ឧទយព្ពយញាណុប្បត្តិសមយេ ឧប្បជ្ជតីតិ វុត្តោ, អយំ ខោ សោ ឱភាសោ ឧប្បន្នោតិ ឧបក្កិលេសវត្ថុភាវវវត្ថានំ ទស្សេត្វា ឥទានិស្ស វិបស្សនាយ វិសយភាវូបនយនវិធឹ ទស្សេន្តោ **"សោ ខោ បនា"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ បឋមនយេ អនិច្ចលក្ខណវិភាវនមេវ ទស្សិតំ, តស្មឹ សិទ្ធេ ឥតរម្បិ លក្ខណទ្វយំ សិទ្ធមេវ ហោតិ។ ទុតិយនយេ បន ឱភាសាទិកេ និស្សាយ ឧប្បជ្ជនកទិដ្ឋិគាហាទីនំ ឧគ្ឃាដនសមុគ្ឃាដនបរិយាទានវសេន មនសិការវិធឹ ទស្សេតុំ **"សចេ ឱភាសោ អត្តា ភវេយ្យា"**តិអាទិ វុត្តំ។ អរូបសត្តកេ "សចេ សង្ខារា អត្តា ភវេយ្យុ"ន្តិអាទិ (វិសុទ្ធិ. ២.៧២១) សព្ពសង្ខារសង្គណ្ហនវសេន សាមញ្ញតោ វុត្តំ, ឥធ ឱភាសាទិវសេន សង្ខារេ វិភជ្ជ វុត្តំ។ សេសោ មនសិការវិធិ តត្ថ វុត្តនយោវាតិ អាហ **"សព្ពំ អរូបសត្តកេ វុត្តនយេន វិត្ថារេតព្ព"**ន្តិ។

ឱភាសំ "នេតំ មមា"តិ សមនុបស្សន្តោ តណ្ហាគាហតោ ចិត្តំ វិសោធេតិ, "នេសោហមស្មី"តិ សមនុបស្សន្តោ មានគាហតោ, "ន មេសោ អត្តា"តិ សមនុបស្សន្តោ ទិដ្ឋិគាហតោ។ តេនាហ **"ឱភាសំ នេតំ មមា"**តិអាទិ។ ឯស នយោ ញាណាទីសុបិ។

ឥមានិ ទស ឋានានីតិ ឥមានិ យថាវុត្តានិ ឱភាសាទីនិ ទស ឧបក្កិលេសការណានិ។ **បញ្ញា យស្ស បរិច្ចិតា**តិ យស្ស យោគិនោ បញ្ញា ឱភាសាទីសុ អនិច្ចតាទិគ្គហណវសេន បរិចិតវតី បរិគ្គហេត្វា ឧបបរិក្ខិត្វា បិតា។ ធម្មុទ្ធច្ចស្ស សមគ្គភាវជាននេន **ធម្មុទ្ធច្ចកុសលោ ហោតិ**។

វីថិបដិបន្នន្តិ ឧទយព្ពយានុបស្សនាវសេន វិបស្សនាវីថិបដិបន្នំ។

ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិយន្តិ ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិយំ អធិគតាយំ, ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិញាណេន វា ទិដ្ឋិយា វិសោធនេ ទុក្ខសច្ចស្ស វវត្ថានំ កតំ ហោតិ ទុក្ខសច្ចបរិយាបន្នស្ស នាមរូបស្ស វវត្ថានតោ។ នាមរូបស្ស បច្ចយា នាមរូបសមុទយបក្ខិយាតិ អាហ “**កង្ខា…បេ…. សមុទយសច្ចស្ស វវត្ថានំ កត**”ន្តិ។ អភិជម្មនយេន ហិ សព្ពកិលេសា, កម្មញ្ច សមុទយសច្ចំ។ **ឥមិស្ស**ន្តិ ឥមាយំ។ **សម្មា**តិ អវិបរីតំ។ **មគ្គស្សា**តិ អរិយមគ្គស្ស ឧបាយភូតមគ្គស្ស។

មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ វីសតិមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

២១. បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសវណ្ណនា

ឧបក្កិលេសវិមុត្តឧទយព្ពយញាណកថាវណ្ណនា

៧៣៧. វិបស្សនាចារស្ស មត្ថកប្បត្តិយា សង្ខារុបេក្ខាញាណំ **សិខាប្បត្តា វិបស្សនា**។ សិខាប្បត្តិ បនស្ស ឧទយព្ពយញាណាទីនំ អត្ថន្នមានំវសេន ជាតាតិ អាហ “**អដ្ឋន្នំ បន ញាណានំ វសេន សិខាប្បត្តា វិបស្សនា**”តិ។ ឱឡារិកោឡារិកស្ស សច្ចបដិច្ឆាទកមោហតមស្ស វិគមនេន សច្ចប្បដិវេធានុកូលត្តា “**សច្ចានុលោមិកញាណ**”ន្តិ អនុលោមញាណមាហ។ តានិ បន ញាណានិ សរូបតោ ទស្សេតុំ “**អដ្ឋន្នន្តិ ចា**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ ឧទយព្ពយទស្សនេន សង្ខារានំ អនិច្ចលក្ខណំ, តទនុសារេន ឥតរលក្ខណានិ ច វិភាវេន្តីយេវ ឧទយព្ពយានុបស្សនា បវត្តតីតិ កត្វា “**វីថិបដិបន្នវិបស្សនាសង្ខាតំ ឧទយព្ពយានុបស្សនាញាណ**”ន្តិ វុត្តន្តិ កេចិ។ តយិទំ តស្ស សព្ពសោ តីរណបរិញ្ញាភាវមេវ មញ្ញមានេហិ វុត្តំ។ កិញ្ចាបិ ហិ ឧទយព្ពយញាណំ តីរណបរិញ្ញន្តោគធមេវ, ឧទយព្ពយាទីនំ បន ជាននដ្ឋេន, បច្ចក្ខតោ ទស្សនដ្ឋេន ច ញាណទស្សនានិ, ឧទយព្ពយញាណាទីនិ។ តានិយេវ បដិបក្ខតោ វិសុទ្ធត្តា ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ, សា ឯវ អរិយមគ្គោ បដិបជ្ជតិ ឯតាយាតិ បដិបទា ចាតិ **បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធី**តិ វុត្តំ។ តំ បន ឧប្បន្នមត្តំ អប្បគុណំ សន្ធាយ វុត្តំ។ បគុណញ្ហិ និច្ចសញ្ញាទិបហានសិទ្ធិយា បហានបរិញ្ញាយ អធិដ្ឋានភូតំ។ យតោ តទវិគមេន អដ្ឋារសសុ មហាវិបស្សនាសុ ឯកច្ចា អធិគតា ឯវ ហោន្តិ។ ន ហិ ឧទយព្ពយានំ បច្ចក្ខតោ បដិវេធេន វិនា សាមញ្ញាការានំ តីរណមត្តេន សាតិសយំ បដិបក្ខបហានំ សម្ភវតិ។ អសតិ ច បដិបក្ខបហានេ កុតោ ញាណាទីនំ វជិរមិវ អវិហតវេគតា, តិខិណវិសទាទិតា វា។ តស្មា បគុណភាវប្បត្តំ ឧទយព្ពយញាណំ បហានបរិញ្ញាបក្ខិយមេវ ទដ្ឋព្ពំ។ សព្ពសង្ខារានំ ភង្គស្សេវ អនុបស្សនា ភង្គានុបស្សនា, តទេវ ញាណំ **ភង្គានុបស្សនាញាណំ**។ យថាភូតទស្សាវី ភាយតិ ឯតស្មាតិ ភយំ, តេភូមកធម្មា, តេសុ ភយតោ ឧបដ្ឋិតេសុ ភាយិតព្ពាការគាហិញាណំ **ភយតុបដ្ឋានញាណំ**។ មុញ្ចិតុំ ឥច្ឆតីតិ មុញ្ចិតុកម្យំ, ចិត្តំ, បុគ្គលោ វា, តស្ស ភាវោ មុញ្ចិតុកម្យតា , តទេវ ញាណំ **មុញ្ចិតុកម្យតាញាណំ**។ បុន បដិសង្ខានាការេន បវត្តំ ញាណំ **បដិសង្ខានុបស្សនាញាណំ**។ និរបេក្ខតាយ សង្ខារានំ ឧបេក្ខនវសេន បវត្តញាណំ **សង្ខារុបេក្ខាញាណំ។ តស្មា**តិ យស្មា ឧបក្កិលេសវិមុត្តំ ឧទយព្ពយញាណាទិនវវិធញាណំ បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ, តស្មា។

៧៣៨. “**ឧបក្កិលេសវិមុត្ត**”ន្តិ វិសេសនេន វិភាវិតមត្ថំ អនវពុជ្ឈន្តោ ចោទកោ “**បុន ឧទយព្ពយញាណេ យោគោ កិមត្ថិយោ**”តិ បុច្ឆតិ។ តត្ថ **កិមត្ថិយោ**តិ កី បយោជនោ និរត្ថកោ, បគេវ និព្ពត្តិតត្តា បក្ខស្ស បចនំ វិយាតិ អធិប្បាយោ។ អថ វា លក្ខណសល្លក្ខណាទិហេតុបដិបាដិគ្គហណវសេន តមត្ថំ ញាបេតុកាមោ អាចរិយោវ កថេតុកម្យតាវសេន “**កិមត្ថិយោ**”តិ បុច្ឆតិ។ **លក្ខណសល្លក្ខណត្ថោ**តិ អនិច្ចាទិលក្ខណានំ សម្មទេវ ឧបធារណត្ថោ។ តត្ថ ការណំ ទស្សេន្តោ “**ឧទយព្ពយញាណំ ហី**”តិអាទិមាហ។ ននុ ច ឧទយព្ពយញាណំ នាម សង្ខារានំ ឧទយព្ពយមេវ បស្សតិ, ន អនិច្ចាទិលក្ខណត្តយំ, តេន កថំ អនិច្ចតាទិលក្ខណត្តយសល្លក្ខណំ ហោតីតិ? ន ខោ បនេតំ ឯវំ ទដ្ឋព្ពំ “ឧទយព្ពយញាណំ លក្ខណត្តយវិសយំ ហោតី”តិ។ ឧទយព្ពយេ បន បដិវិទ្ធេ អនិច្ចលក្ខណំ បាកដំ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតិ។ តតោ “យទនិច្ចំ, តំ ទុក្ខំ។ យំ ទុក្ខំ, តទនត្តា”តិ (សំ. និ. ៣.១៥; ៤៥, ៧៧; ៤.១, ៤; បដិ. ម. ២.១០) ឥតរលក្ខណម្បិ។ អថ វា ឧទយព្ពយគ្គហណេន ហុត្វា អភាវាការោ, អភិណ្ហសម្បដិបីឡនាការោ, អវសវត្តនាការោ ច វិភូតតរោ ហោតីតិ ការណភាវេន ឧទយព្ពយញាណេ យោគស្ស លក្ខណត្តយសល្លក្ខណត្ថតា វេទិតព្ពា, ន សម្មុខេនេវ។ **ហេដ្ឋា**តិ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិតោ ហេដ្ឋា។ តញ្ហិ ឱភាសាទិឧប្បត្តិហេតុតាយ តិក្ខំ វិសទំ ហុត្វា បវត្តម្បិ ទិដ្ឋិអាទីហិ ឧបក្កិលិដ្ឋត្តា កុណ្ឋំ អវិសទមេវ ជាតំ។ តេនាហ “**ទសហិ…បេ…. នាសក្ខី**”តិ។

៧៣៩. **អមនសិការា**តិ ហេតុម្ហិ និស្សក្កវចនំ។ “**កិស្ស អមនសិការា**”តិ ហិ ឥទំ “កេន បដិច្ឆន្នត្តា”តិ បុច្ឆិតស្ស បដិច្ឆាទកស្ស ហេតុបុច្ឆា។ សន្តតិយា ហិស្ស បដិច្ឆន្នត្តា អនិច្ចលក្ខណំ ន ឧបដ្ឋាតិ, សា ច សន្តតិ ឧទយព្ពយាមនសិការេន បដិច្ឆាទិកា ជាតា។ ឥរិយាបថេហិ បដិច្ឆន្នត្តា ទុក្ខលក្ខណំ ន ឧបដ្ឋាតិ, តេ ច ឥរិយាបថា អភិណ្ហសម្បដិបីឡនាមនសិការេន បដិច្ឆាទកា ជាតា។ ឃនេន បដិច្ឆន្នត្តា អនត្តលក្ខណំ ន ឧបដ្ឋាតិ, តេ ច ឃនា នានាធាតុវិនិព្ភោគាមនសិការេន បដិច្ឆាទកា ជាតាតិ។ ឧទយព្ពយំ បស្សតោ ន ឧទយាវត្ថា វយាវត្ថំ បាបុណាតិ, វយាវត្ថា វា ឧទយាវត្ថំ។ អញ្ញោវ ឧទយក្ខណោ, អញ្ញោវ វយក្ខណោតិ ឯកោបិ ធម្មោ ខណវសេន ភេទតោ ឧបដ្ឋាតិ, បគេវ អតីតាទិកោតិ អាហ “**ឧទយព្ពយំ បន…បេ…. ឧបដ្ឋាតី**”តិ។ តត្ថ **សន្តតិយា វិកោបិតាយា**តិ បុព្ពាបរិយេន បវត្តមានានំ ធម្មានំ អញ្ញោញ្ញភាវសល្លក្ខណេន សន្តតិយា ឧគ្ឃាដិតាយ។ ន ហិ សម្មទេវ ឧទយព្ពយំ សល្លក្ខេន្តស្ស ធម្មា សម្ពន្ធភាវេន ឧបដ្ឋហន្តិ, អថ ខោ អយោសលាកា វិយ អសម្ពន្ធភាវេនាតិ សុដ្ឋុតរំ អនិច្ចលក្ខណំ បាកដំ ហោតិ។

អភិណ្ហសម្បដិបីឡនំ មនសិ កត្វាតិ យថាបរិគ្គហិតឧទយព្វយវសេន សង្ខារានំ និរន្តរំ បដិបីឡិយមានតំ វិពាធិយមានតំ មនសិ ករិត្វា។ **ឥរិយាបថេ ឧគ្ឃាដិតេ**តិ ឥរិយាបថេ លព្ភមានទុក្ខបដិច្ឆាទកភាវេ ឧគ្ឃាដិតេ។ ឯកស្មិញ្ហិ ឥរិយាបថេ ឧប្បន្នស្ស ទុក្ខស្ស វិនោទកំ ឥរិយាបថន្តរំ តស្ស បដិច្ឆាទកំ វិយ ហោតិ, ឯវំ សេសាបីតិ ឥរិយាបថានំ តំតំទុក្ខបដិច្ឆាទកភាវេ យាថាវតោ ញាតេ តេសំ ទុក្ខបដិច្ឆាទកភាវោ ឧគ្ឃាដិតោ នាម ហោតិ សង្ខារានំ និរន្តរំ ទុក្ខាភិតុន្នភាវស្ស បាកដភាវតោ។ តេនាហ “**ទុក្ខលក្ខណំ យាថាវសរសតោ ឧបដ្ឋាតី**”តិ។ **នានាធាតុយោ**តិ នានាវិធា បថវីអាទិធាតុយោ នានាវិធេ សភាវធម្មេ។ **វិនិព្ភុជិត្វា**តិ “អញ្ញា បថវីធាតុ, អញ្ញា អាបោធាតូ”តិអាទិនា, “អញ្ញោ ផស្សោ, អញ្ញា វេទនា”តិអាទិនា ច វិសុំ វិសុំ កត្វា។ **ឃនវិនិព្ភោគេ កតេ**តិ សមូហឃនេ, កិច្ចារម្មណឃនេ ច បភេទិតេ។ យា ហេសា អញ្ញមញ្ញូបត្ថម្ភេសុ សមុទិតេសុ រូបារូបធម្មេសុ ឯកត្តាភិនិវេសវសេន អបរិមទ្ទិតសង្ខារេហិ គយ្ហមានា **សមូហឃនតា**, តថា តេសំ តេសំ ធម្មានំ កិច្ចភេទស្ស សតិបិ បដិនិយតភាវេ ឯកតោ គយ្ហមានា **កិច្ចឃនតា**, តថា សារម្មណធម្មានំ សតិបិ អារម្មណករណភេទេ ឯកតោ គយ្ហមានា **អារម្មណឃនតា** ច, តា ធាតូសុ ញាណេន វិនិព្ភុជិត្វា ទិស្សមានា ហត្ថេន បរិមជ្ជីយមានោ ផេណបិណ្ឌោ វិយ វិលយំ គច្ឆន្តិ, “យថាបច្ចយំ បវត្តមានា សុញ្ញា ឯតេ ធម្មា ធម្មមត្តា”តិ អនត្តលក្ខណំ បាកដតរំ ហោតិ។ តេន វុត្តំ “**នានាធាតុយោ...បេ.... ឧបដ្ឋាតី**”តិ។

៧៤០. ធុវភាវបដិក្ខេបតោ ន និច្ចន្តិ **អនិច្ចំ,** ខន្ធបញ្ចកំ។ យថាហ “រូបំ ខោ, រាធ, អនិច្ចំ, វេទនា... សញ្ញា... សង្ខារា... វិញ្ញាណំ អនិច្ច”ន្តិ (សំ. និ. ៣.១៧២)។ តត្ថ ការណំ វទន្តោ “**ឧប្បាទវយញ្ញថត្តភាវា**”តិ អាហ។ **ឧប្បាទោ** និព្ពត្តិលក្ខណំ, **វយោ** វិបរិណាមលក្ខណំ, **អញ្ញថត្តំ** ជរា, តេសំ សព្ភាវតោតិ អត្ថោ។ **ហុត្វា អភាវតោ**តិ ឧប្បជ្ជិត្វា វិនស្សនតោ។ ឯត្ថ ច បុរិមេន ជាតិជរាមរណសព្ភាវតោ **អនិច្ច**ន្តិ ទស្សេតិ, ទុតិយេន បាកភាវវិទ្ធំសាភាវតោ។ យស្ស ភាវេន ខន្ធបញ្ចកំ “អនិច្ច”ន្តិ វុច្ចតិ, តំ អនិច្ចលក្ខណន្តិ ទស្សេតុំ “**ឧប្បាទវយញ្ញថត្ត**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តេន ហិ តំ “អនិច្ច”ន្តិ លក្ខីយតិ។ **អាការវិការោ**តិ អាការវិកតិ។ អភាវាការោ ហិ វិកតិរូបេន លព្ភតិ, វិរូបត្តា ន ឧប្បាទាការោ។ **អាការវិការោ**តិ វា អាការវិសេសោ។ ហុត្វា អភាវោ ហិ បាកភាវតោ ភិន្នោ វិទ្ធំសាភាវត្តា តត្ថ ច អនិច្ចលក្ខណំ និរុឡ្ហំ។ អនិច្ចាការោ ហិ ទុក្ខានត្តាការេហិ វិយ ឧប្បាទាការតោ ច វិសិដ្ឋោ។ តថា ហិ សទ្ទស្ស វិទ្ធំសាភាវោ សង្ខតភាវេនបិ សាធីយតិ។

សង្ខតភាវោ ច អត្ថតោ ឧប្បាទវន្តតា។ **ឧប្បាទោ** ច បាកភាវសាធិកា ធរមានាវត្ថា។ ឥមិនា នយេន ទុក្ខានត្តលក្ខណានិ វេទិតព្ពានិ។ អបិច យថា និច្ចបដិក្ខេបតោ អនិច្ចន្តិ និច្ចាការបដិក្ខេបតោ យថាវុត្តោ អភាវាការសង្ខាតោ អនិច្ចាការោ **អនិច្ចលក្ខណំ,** ឯវំ សុខបដិក្ខេបតោ ទុក្ខន្តិ សុខាការបដិក្ខេបតោ អភិណ្ហបដិបីឡនាការសង្ខាតោ ទុក្ខាការោ **ទុក្ខលក្ខណំ,** តថា អត្តបដិក្ខេបតោ អនត្តាតិ អត្តាការបដិក្ខេបតោ អវសវត្តនាការសង្ខាតោ អនត្តាការោ **អនត្តលក្ខណ**ន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេ ឃិមេ តយោបិ អាការា អសភាវធម្មត្តា ខន្ធបរិយាបន្នា ន ហោន្តិ។ ខន្ធេហិ វិនា អនុបលព្ភនីយតោ ខន្ធវិនិមុត្តាបិ ន ហោន្តិ។ ខន្ធេ បន ឧបាទាយ វោហារវសេន លព្ភមានា តទាទីនវវិភាវនាយ វិសេសការណភូតា តជ្ជាបញ្ញត្តិវិសេសាតិ វេទិតព្ពា។

តយិទំ សព្ពម្បីតិ យថាវុត្តលក្ខណត្តយញ្ចេវ លក្ខិតព្ពញ្ច ខន្ធបញ្ចកំ។ “**ឧទយព្ពយានុបស្សនាញាណេន យាថាវសរសតោ សល្លក្ខេតី**”តិ ឥទំ តទត្ថេ តព្ពោហារវសេន វុត្តំ។ ឧទយព្ពយញាណត្ថញ្ហិ លក្ខណារម្មណិកវិបស្សនា “ឧទយព្ពយញាណ”ន្តិ កថិតា។ ន ហិ ឧទយព្ពយញាណំ ទុក្ខលក្ខណាទិវិសយំ ។ តព្ពិសយត្តេ វា ឧទយព្ពយញាណមេវ ន សិយា, ឧទយព្ពយញាណំ បន តិក្ខំ, វិសទញ្ច កាតុកាមេន លក្ខណត្តយតីរណមេវ កាតព្ពំ។ បរិកម្មសទិសញ្ចេតំ តស្ស។ ឯស នយោ សេសញាណេសុបីតិ។

ឧបក្កិលេសវិមុត្តឧទយព្ពយញាណំ និដ្ឋិតំ។

ភង្គានុបស្សនាញាណកថាវណ្ណនា

៧៤១. **វហតី**តិ បវត្តតិ។ ញាណស្ស តិក្ខភាវោ ភាវនាយ បគុណភាវេន។ បគុណា ច ភាវនា វិក្ខេបាភាវតោ អារម្មណេ អប្បិតា វិយ បវត្តតីតិ ញាណស្ស តិក្ខភាវេន សង្ខារានំ លហុឧបដ្ឋានតា ទស្សិតា។ **សង្ខារេសុ** បន ឧទយព្ពយវសេន **លហុំ លហុំ ឧបដ្ឋហន្តេសុ** ឧទយទស្សនញ្ច “ឧប្បាទវតោ វិនាសោ”តិ យាវទេវ វយទស្សនត្ថំ តស្ស និព្ពិទាវហត្តាតិ វយេ ឯវស្ស អាភោគសមន្នាហារោ មនសិការោ បវត្តតិ, តេន ឧប្បាទាទី មុញ្ចិត្វា វយមេវារព្ភ ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ តេន វុត្តំ “**ឧប្បាទំ វា**”តិអាទិ។ តត្ថ **ឧប្បាទ**ន្តិ និព្ពត្តិវិការំ។ **ឋិតិ**ន្តិ ឋិតិប្បត្តំ, ជរន្តិ អត្ថោ។ **បវត្ត**ន្តិ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ។ **និមិត្ត**ន្តិ សង្ខារនិមិត្តំ។ យំ សង្ខារានំ សមុទយាទិឃនវសេន, សកិច្ចបរិច្ឆេទតាយ ច សវិគ្គហានំ វិយ ឧបដ្ឋានំ, តំ សង្ខារនិមិត្តំ។ កេចិ បន “**បវត្តំ** នាម សង្ខារានំ អវិច្ឆេទេន បវត្តនំ ឧប្បាទោវ, **និមិត្តំ** នាម ឧប្បន្នានំ វិជ្ជមានតា ឋានបរម្បរា, តស្មា ឧប្បាទមេវ គណ្ហាតិ ចេ, បវត្តំ គណ្ហាតិ

នាម។ ឋិតីយេវ គណ្ហាតិ ចេ, និមិត្តំ គណ្ហាតិ នាមា”តិ វទន្តិ, តំ “**ឧប្បាទំ វា**”តិអាទិវចនេន វិរុជ្ឈតិ។ ន ហិ អសតិ ភេទេ វិកប្បោ យុត្តោ។ **ន សម្បាបុណាតិ** អគ្គហណតោ។ កឹ បន សម្បាបុណាតីតិ អាហ “**ខយ...បេ.... សន្តិដ្ឋតី**”តិ។ តត្ថ **និរោធ**សទ្ទោ អនុប្បាទេបិ ទិស្សតីតិ ភេទសទ្ទេន វិសេសិតំ, **ភេទ**សទ្ទោ វិសេសវាចកោបិ ហោតីតិ វយសទ្ទេន វិសេសិតំ, សោបិ អនិរោធវាចកោបិ អត្ថីតិ ខយសទ្ទេន វិសេសិតំ, ខយវយភេទសង្ខាតេ ខណិកនិរោធេតិ អត្ថោ។ **សតិ សន្តិដ្ឋតី**តិ សតិសីសេន ញាណមាហ។ **ឯតស្មឹ ឋានេ**តិ ឧបក្កិលេសវិនិមុត្តស្ស ឧទយព្ពយញាណស្ស តិក្ខភាវាបត្តិយំ វុត្តនយេន ឧទយម្បិ មុញ្ចិត្វា វយស្សេវ មនសិការកាលេ។

អារម្មណបដិសង្ខាតិ រូបវេទនាទិអារម្មណំ ខយវយវសេនេវ បដិសង្ខាយ។ យការលោបេន ហិ និទ្ទេសោ “សយំ អភិញ្ញា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៨, ៤០៥) វិយ។ យថាវុត្តស្ស វា អារម្មណស្ស ខយវយភេទវសេន បដិសង្ខា **អារម្មណបដិសង្ខា។ ភង្គានុបស្សនេ**តិ យោ តទារម្មណស្ស ចិត្តស្ស ភង្គោ, តស្ស អនុបស្សនេ។ **បញ្ញា**តិ បការតោ ជានានា។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ឥទានេវ សំវណ្ណិយតិ។

៧៤២. យំ កិញ្ចិ អារម្មណន្តិ រូបំ យាវ ជរាមរណន្តិ វិបស្សិតព្ពភាវេន គហិតំ សព្ពំ សង្ខារគតមាហ ។ បដិសង្ខានំ នាម ជាននំ, តញ្ច ភង្គានុបស្សនាយ អធិប្បេតត្តា ភង្គតោ ទស្សនមេវាតិ អាហ “**ជានិត្វា ខយតោ វយតោ ទិស្វាតិ អត្ថោ**”តិ។ តស្ស ញាណស្សាតិ សម្ពន្ធោ។

រូបារម្មណមេវ **រូបារម្មណតា** យថា “ទេវោ ឯវ ទេវតា”តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**រូបារម្មណំ ចិត្ត**”ន្តិ វុត្តំ។ **រូបារម្មណតា**តិ វា ភុម្មត្ថេ បច្ចត្តវចនន្តិ ទស្សេន្តោ “**អថ វា រូបារម្មណភាវេ**”តិ អាហ។ **អបរេន ចិត្តេន ភង្គំ អនុបស្សតី**តិ វិបស្សនាវិសយំ ភង្គានុបស្សនមាហ។ ឯវញ្ហិ ភង្គានុបស្សនា បគុណា ហោតិ, អារម្មណញ្ចស្ស វិភូតតរំ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតិ។ **ញាត**ន្តិ អារម្មណមាហ អនុបស្សនាវសេន ញាតត្តា។ **ញាណ**ន្តិ អនុបស្សនាញាណំ។ **ឧភោបិ វិបស្សតី**តិ តទុភយម្បិ ខយតោ វយតោ វិបស្សតីតិ។ អយំ ហេត្ថ សង្ខេបត្ថោ – រូបស្ស យាវ ជរាមរណស្ស ខយតោ វយតោ ទស្សនំ អារម្មណបដិសង្ខាតំ, ទស្សនកញាណស្ស ខយតោ វយតោ ទស្សនំ អារម្មណបដិសង្ខាយ ភង្គស្ស អនុបស្សនន្តិ ឧភយត្ថ បញ្ញា។ បុរិមំ វា តទភាវេ អភាវតោ បច្ឆិមាយំ បក្ខិបិត្វា បច្ឆិមា ឯវ បញ្ញា វិបស្សនេ ញាណន្តិ។

ឯត្ថាតិ “តស្ស ចិត្តស្ស...បេ.... ភង្គំ អនុបស្សតី”តិ ឯត្ថ។ **អនេកេហិ អាការេហី**តិ អនិច្ចតោ អនុបស្សនាទីហិ អនេកេហិ អាការេហិ។ **អនុ**-សទ្ទោ “ភិយ្យោ”តិ ឯតស្មឹ អត្ថេតិ អាហ “**បុនប្បុនំ បស្សតី**”តិ។

តេធ សង្ខតធម្មោ នាម ជាតិជរាមរណបកតិកោ, តស្ស ជាតិ អាទិកោដិ, ជរា មជ្ឈិមកោដិ, មរណំ ឱសានកោដិ។ តត្ថ កិញ្ចាបិ ឧប្បាទាទិតិវិធម្បិ សង្ខតលក្ខណតាយ អនិច្ចលក្ខណំ, តថាបិ ជាតិជរាសុ ទិដ្ឋាសុ ន តថា អនិច្ចលក្ខណំ បាកដំ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតិ យថា វយក្ខណេតិ អាហ “**ភង្គោ នាម អនិច្ចតាយ បរមា កោដី**”តិ, ឧត្តមា កោដិ បរិយោសានកោដីតិ អត្ថោ។ យថា ហិ ជរាធម្មំ, មរណធម្មមេវ ច ជាយតីតិ **ជាតិ** អនិច្ចតាយ អាទិ កោដិ, តថា ជាតិធម្មំ, មរណធម្មមេវ ច ជីរតីតិ **ជរា** មជ្ឈិមា កោដិ, ជាតិធម្មំ, ជរាធម្មមេវ ច ភិជ្ជតីតិ **ភង្គោ** បរមា កោដីតិ។ **អនិច្ចតោ អនុបស្សតី**តិ ន កលាបតោ សម្មសន្តោ វិយ “អនិច្ចំ ខយដ្ឋេនា”តិ (បដិ. ម. ១.៤៨) អនុមានវសេន, នាបិ អារទ្ធវិបស្សកោ វិយ ឧទយគ្គហណបុព្ពកវយទស្សនវសេន, អថ ខោ ឧទយព្ពយញាណានុភាវេន បច្ចក្ខតោ ឧបដ្ឋិតេសុ ឧទយវយេសុ វុត្តនយេន ឧទយំ មុញ្ចិត្វា ភង្គទស្សនវសេនេវ អនិច្ចតោ អនុបស្សតិ, ឯវំ អនុបស្សតោ បនស្ស និច្ចគាហស្ស លេសោបិ នត្ថីតិ អាហ “**នោ និច្ចតោ**”តិ។ តថា ហេស និច្ចសញ្ញំ បជហតីតិ វុច្ចតិ។ ឯត្ថ ច “អនិច្ចតោ ឯវ អនុបស្សតី”តិ ឯវ-ការោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោតិ តេន និវត្តិតមត្ថំ ទស្សេតុំ “**នោ និច្ចតោ**”តិ វុត្តំ។ ន ចេត្ថ ទុក្ខតោ អនុបស្សនាទិនិវត្តនមាសង្កិតព្ពំ បដិយោគីនិវត្តនបរត្តា, ឯវ-ការស្ស ឧបរិ ទេសនារុឡ្ហត្តា ច តាសំ។ **ទុក្ខតោ អនុបស្សតី**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

អនិច្ចតោ តាវ អនុបស្សនា ភង្គានុបស្សកស្ស យុត្តា “ភង្គោ នាម អនិច្ចតាយ បរមា កោដី”តិ, ទុក្ខាទិតោ បន កថន្តិ អាហ “**អនិច្ចស្ស ទុក្ខត្តា**”តិអាទិ។ ឯតេន យំ អនិច្ចំ, តំ ឯកន្តតោ ទុក្ខំ អនត្តា, តតោ ច ន អភិនន្ទនិយាទិរូបំ។ តស្មា ឧបរិ និព្ពត្តេតព្ពតោ ញាណបរិកម្មត្ថញ្ច ឥតរាសម្បិ ឆន្នំ អនុបស្សនានំ វសេន អនុបស្សតីតិ ទស្សេតិ។ កេចិ បនេត្ថ “**អនិច្ចតោ អនុបស្សតិ, នោ និច្ចតោ**តិអាទិនា វិសុំ ទស្សនកិច្ចំ នត្ថិ, ភង្គទស្សនេនេវ សព្ពំ ទិដ្ឋំ ហោតី”តិ វទន្តិ, តំ ភង្គានុបស្សនាយ មត្ថកប្បត្តិយំ យុត្តំ, តតោ បន បុព្ពភាគេ អនេកាការវោការា អនុបស្សនា ឥច្ឆិតព្ពាវ។ អញ្ញថា “អនិច្ចតោ អនុបស្សតី”តិអាទិកា (បដិ. ម. ១.៥១) បាឡិ, “អនេកេហិ អាការេហិ បុនប្បុនំ បស្សតី”តិ អាគតា តស្សា អដ្ឋកថា ច វិរោធិតា សិយា។ **តទេវ** អនិច្ចតោ ទិដ្ឋមេវ សព្ពសង្ខារគតំ។

ន តំ អភិនន្ទិតព្ពន្តិ តំ សង្ខារគតំ តណ្ហាទិដ្ឋាភិនន្ទនវសេន “ឯតំ មម, ឯសោ មេ អត្តា”តិ ន អភិនន្ទិតព្ពំ។ **ន តត្ថ រញ្ជិតព្ពន្តិ** តត្ថ សង្ខារគតេ រញ្ជនវសេន ន បវត្តិតព្ពំ, កាមរាគោ, ភវរាគោ វា ន បវត្តេតព្ពោតិ អត្ថោ។ **រាគំ និរោធេតីតិ** រាគំ វិក្ខម្ភននិរោធំ បាបេតិ, វិក្ខម្ភេតីតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**លោកិកេនេវ តាវ ញាណេនា**”តិ។ សតិ ច វិក្ខម្ភនេ កថំ សមុទយោតិ អាហ “**នោ សមុទេតិ, សមុទយំ ន ករោតី**”តិ។

ឯវំ វិរត្តោតិ ឯវំ ភង្គានុបស្សនានុសារេន វិរត្តោ។ យថា ទិដ្ឋំ សម្បតិ ឧបដ្ឋិតំ សង្ខារគតំ និរោធេតិ និរោធំ មនសិ ករោតិ, អទិដ្ឋម្បិ អតីតានាគតំ អន្វយញាណវសេន យថា ឥទំ ឯតរហិ, ឯវំ ឥតរេបីតិ អនុមិនន្តោ និរោធេតិ មនសិកតស្សាបិ និរោធំ ករោតិ។ **នោ សមុទេតីតិ** ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ, នោ សមុទយំ មនសិ ករោតីតិ អត្ថោ។

ឯវំ បដិបន្នោតិ ឯវំ វុត្តប្បការេន អនិច្ចានុបស្សនាទិវសេន បដិបន្នោ។ **សទ្ធិំ ខន្ធាភិសង្ខារេហិ កិលេសានំ បរិច្ចជនតោតិ** ខន្ធេហិ, អភិសង្ខារេហិ ច សហ កិលេសានំ បជហនតោ។ កិលេសេ ហិ បជហន្តោ តន្និមិត្តក កម្មំ, តតោ និព្ពត្តនកេ ខន្ធេ ច បជហតិ នាម។ **សង្ខតទោសទស្សនេនាតិ** សង្ខតធម្មេសុ អនិច្ចទុក្ខតាទិ អាទីនវទស្សនេន។ **តព្ពិបរីតេតិ** និច្ចសុខាទិសភាវេ។ **តន្និន្នតាយាតិ** តទធិមុត្តតាយ។ **បដិនិស្សគ្គសទ្ទោ** បរិច្ចាគត្ថោ, បក្ខន្ទនត្ថោ ចាតិ បដិនិស្សគ្គស្ស ទុវិធតា វុត្តា។ តត្ថ **បក្ខន្ទនំ** អធិមុច្ចនំ។ **យថាវុត្តេនាតិ** តទង្គាទិប្បហានប្បការេន, តន្និន្នប្បការេន ច។ **និព្ពត្តនវសេនាតិ** ឧប្បាទនវសេន។ និព្ពត្តេន្តោ ហិ កិលេសេ អាទិយតីតិ តេ អនិព្ពត្តេន្តោ កិលេសេ ន អាទិយតិ នាម។ **អទោសទស្សិតាវសេនាតិ** ទោសានំ អទស្សាវិភាវេន។ សង្ខតារម្មណំ អាទិយតីតិ យោជនា។ អនាទីនវទស្សិតាយ ហិ សង្ខារេ អាទិយតីតិ អាទីនវទស្សិតាយ តេ ន អាទិយតិ ន គណ្ហាតិ។

៧៤៣. **អស្សាតិ** យោគិនោ។ **តេហិ ញាណេហីតិ** អនិច្ចានុបស្សនាទិញាណេហិ។ **តន្តិ** បហានំ។ **និច្ចសញ្ញន្តិ** និច្ចគាហំ, សញ្ញាសីសេន និទ្ទេសោ។ **សុខសញ្ញំ អត្តសញ្ញន្តិ** ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **សប្បីតិកំ តណ្ហន្តិ** សឧប្បិលាវិតំ អភិបត្ថនំ។

៧៤៤. “**វត្ថុសង្កមនា**”តិ ឯត្ថ វិបស្សនាយ បវត្តិដ្ឋានភាវតោ រូបាទិអារម្មណំ “វត្ថូ”តិ អធិប្បេតន្តិ ទស្សេន្តោ “**រូបស្សា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សង្កមនាតិ** វិបស្សនាភាវសាមញ្ញតោ ឯកត្តនយេន វុត្តំ , អញ្ញថា អញ្ញទេវ រូបភង្គវិសយំ ញាណំ, អញ្ញទេវ តទារម្មណចិត្តភង្គវិសយន្តិ កុតោ សង្កមនា។ បញ្ញាវិវដ្ដនាយបិ ឯសេវ នយោ។ **បញ្ញាយាតិ** ឧទយព្ពយទស្សនវសេន បវត្តមានាយ វិបស្សនាបញ្ញាយ។ វយស្សេវ គហណវសេន ឧទយតោ វិនិវដ្ដនា។ តេនាហ “**ឧទយំ បហាយ វយេ សន្តិដ្ឋនា**”តិ។ “**អនន្តរមេវ អាវជ្ជនសមត្ថតា**”តិ ឥមិនា ភង្គានុបស្សនាយ បគុណពលវភាវមាហ។

៧៤៥. **ឧភោតិ** ទិដ្ឋាទិដ្ឋភាវេន ទ្វេបិ អារម្មណានិ។ **ឯកវវត្ថនាតិ** ខណភង្គុរតាយ សមានាតិ វវត្ថាបនា។

សំវិជ្ជមានម្ហីតិ បច្ចក្ខតោ ឧបលព្ភមានេ បច្ចុប្បន្នេ។ **វិសុទ្ធទស្សនោតិ** ភង្គទស្សនស្ស បរិពន្ធវិធមនេន វិសុទ្ធញាណោ, សុវិសុទ្ធភង្គទស្សនោតិ អត្ថោ។ **តទន្វយំ នេតីតិ** តស្ស បច្ចុប្បន្នសង្ខារភង្គទស្សិនោ ញាណស្ស អន្វយំ អនុគតភូតំ ញាណំ បវត្តេតិ។ កត្ថ បន បវត្តេតីតិ អាហ “**អតីតនាគតេ**”តិ, អតីតេ, អនាគតេ ច សង្ខារគតេ។ **សព្ពេបីតិអាទិ** តស្ស បវត្តនាការទស្សនំ។

ភង្គសង្ខាតេ និរោធេ, ន និព្ពានសង្ខាតេតិ អធិប្បាយោ។ **ឯសាតិ** យា អារម្មណទ្វយេន ឧភោ ទិដ្ឋាទិដ្ឋេ ខណភង្គុរតាយ ឯកភាវេន វវត្ថាបនា, ឯសា វយលក្ខណេ វិបរិណាមលក្ខណេ **វិបស្សនា** ភង្គានុបស្សនាតិ អត្ថោ។

៧៤៦. **អារម្មណញ្ច បដិសង្ខាតិអាទិ** ភង្គានុបស្សនាយ ទុប្បដិវិជ្ឈត្តា វុត្តស្សេវត្ថស្ស ទឡ្ហីករណំ។ តយិទំ ភង្គទស្សនំ សង្ខារានំ អវសវត្តនាវពោធនេន អនត្តលក្ខណបដិវេធាយាតិ តំ ទស្សេន្តោ “**សុញ្ញតោ ច ឧបដ្ឋាន**”ន្តិ អាហ។ អារម្មណស្ស ហិ ភង្គារម្មណចិត្តស្ស ច ភង្គមនុបស្សតោ វិសេសតោ សង្ខារា សុញ្ញា ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តិ។ តេនាហ “**តស្សេវ**”ន្តិអាទិ។

ន ចត្ថិ អញ្ញោតិ ឯត្ថ ឥមស្មិំ លោកេ អញ្ញោ ខន្ធវិនិមុត្តោ អត្តា នាម កោចិ នត្ថិ។ **តេសំ ខយំ បស្សតីតិ** តេសំ ធម្មានំ ខណេ ខណេ ឧបដ្ឋហន្តំ ភង្គំ បស្សតិ។ យថាវុត្តាយ អប្បមាទបដិបត្តិយា **អប្បមត្តោ**។ យថា កឹ? **មណីវ វិជ្ឈំ វជិរេន យោនិសោ** យថា នាម កុសលោ បុរិសោ ឧបាយេន មណី វិជ្ឈន្តោ មណិស្ស ឆិទ្ទមេវ បស្សតិ

មនសិ ករោតិ , ន មណិស្ស វណ្ណាទី, ឯវមេវ សង្ខារានំ និរន្តរំ ភង្គមេវ យោនិសោ មនសិ ករោតិ, ន សង្ខារេតិ អធិប្បាយោ។ យថា វា វជិរេន មណី វិជ្ឈន្តស្ស វិទ្ធដ្ឋានំ ន បុន រុហតិ, ឯវំ វជិរសទិសេន ភង្គានុបស្សនាញាណេន ភង្គេ ទិដ្ឋេ ន បុន និច្ចគាហោ រុហតិ, ឯវំ ភង្គមេវ បស្សតីតិ អត្ថោ។

យា ច អារម្មណបដិសង្ខាតិ “រូបារម្មណតា ចិត្តំ ឧប្បជ្ជិត្វា ភិជ្ជតិ, តំ អារម្មណំ បដិសង្ខា”តិ (បដិ. ម. ១.៥១) ឯវមាគតា យា ច អារម្មណបដិសង្ខា, “តស្ស ចិត្តស្ស ភង្គំ អនុបស្សតី”តិ ឯវំ វុត្តា **យា ច ភង្គានុបស្សនា,** “សង្ខារាវ ភិជ្ជន្តិ, តេសំ ភេទោ មរណំ, ន អញ្ញោ កោចិ អត្ថី”តិ ឯវំ វុត្តំ **យញ្ច សុញ្ញតោ ឧបដ្ឋានំ,** អយំ ឯវំ តិធា វុត្តាបិ **អធិបញ្ញាវិបស្សនា នាមា**តិ អត្ថោ។

៧៤៧. អនិច្ចានុបស្សនាទីសូតិ អនិច្ចទុក្ខានត្តានុបស្សនាសុ។ **និព្ពិទាទីសូ**តិ និព្ពិទាវិរាគ និរោធបដិនិស្សគ្គានុបស្សនាសុ ។ **តយោ ឧបដ្ឋានេ**តិ អនិច្ចាទិវសេន តិវិធេ ឧបដ្ឋានេ។ ខយតោ វយតោ ឧបដ្ឋានញ្ហិ អនិច្ចតោ ឧបដ្ឋានំ, ភយតោ ឧបដ្ឋានំ ទុក្ខតោ, សុញ្ញតោ ឧបដ្ឋានំ អនត្តតោតិ។ **ទិដ្ឋីសូ**តិ ទិដ្ឋិនិមិត្តំ **ន វេធតិ**។ តា ហិ អសំហីរតាយ ន ចលតិ។

៧៤៨. ទុព្ពលភាជនស្ស វិយាតិ តិន្ទុអាមមត្តិកាភាជនស្ស វិយ ភេទមេវ បស្សតីតិ សម្ពន្ធោ។ ឯត្ថ ច **ទុព្ពលភាជនូបមា** សរសភិទុរតាទស្សនត្ថំ, **វិប្បកិរិយមានសុខុមរជូបមា** អញ្ញមញ្ញំ អសម្ពន្ធតាទស្សនត្ថំ, **ភិជ្ជិយមានតិលូបមា** ខណេ ខណេ ភិជ្ជនកភាវទស្សនត្ថន្តិ ទដ្ឋព្ពា។ **ភេទមេវា**តិ វិនាសមេវ **បស្សតិ** ឧប្បាទាទីនំ អគ្គហណតោ។ **ឯវមេវា**តិ យថា ឧទកពុព្ពុឡកានិ ឧទកតលាទិបច្ចយំ បដិច្ច ឧប្បន្នានិ ន ចិរដ្ឋិតិកានិ សីឃំ សីឃំ ភិជ្ជន្តិ, ឯវមេវ សព្ពេ រូបារូបធម្មា កម្មាទិបច្ចយំ បដិច្ច ឧប្បន្នា ខណដ្ឋិតិកា សីឃំ សីឃំ ភិជ្ជន្តីតិ ភេទមេវ បស្សតិ។ តុរិតតុរិតញ្ហិ នេសំ ភេទទស្សនត្ថំ **“ភិជ្ជន្តិ ភិជ្ជន្តី”**តិ អាមេឌិតវចនំ។

មរីចិំបិ ឥត្តរកាលិកាវ, និស្សយបពន្ធវសេន បន ចិរតរុបដ្ឋានន្តិ **“យថា បស្សេ មរីចិក”**ន្តិ វុត្តំ, ន អយាថាវុបដ្ឋានតោវ។ **លោក**ន្តិ ខន្ធលោកំ។ **មច្ចុរាជា ន បស្សតិ** អរហត្តាធិគមេន បុនព្ភវាភាវតោ។

៧៤៩. ភវទិដ្ឋិប្បហានន្តិ សស្សតទិដ្ឋិយា វិក្ខម្ភនំ។ ន ហិ និរន្តរំ ភង្គមេវ បស្សតោ សស្សតទិដ្ឋិយា អវសរោ អត្ថិ។ តតោ ឯវ ជីវិតេ និរាលយត្តា **ជីវិតនិកន្តិបរិច្ចាគោ។ សទា**តិ សព្ពកាលំ វត្តិន្ទ្រិវំ។ ភាវនាយ **យុត្តប្បយុត្តតា**។ ឥច្ចាចារានំ ទូរីភាវតោ **វិសុទ្ធាជីវិតា។ ឧស្សុក្កប្បហានំ** កិច្ចាកិច្ចេសុ អព្យាវដតា តិព្ព សំវេគត្តា។ **វិគតភយតា** កុតោចិបិ និព្ភយតា អត្តសិនេហាភាវតោ។ **ខន្តិសោរច្ចបដិលាភោ** អនិច្ចតាយ សុទិដ្ឋត្តា។ បន្តសេនាសនេសុ អធិកុសលេសុ ច អរតិយា, កាមគុណេសុ រតិយា ច សហនតោ អភិភវនតោ **អរតិរតិសហនតា**។

ឥមានិ អដ្ឋគ្គុណមុត្តមានីតិ លិង្គវិបល្លាសេន វុត្តំ។ **ម-**ការោ ច បទសន្ធិករោ, ភវទិដ្ឋិប្បហានាទិកេ ឥមេ អដ្ឋ ឧត្តមានិសំសេតិ អត្ថោ។ **ឥហិ**ន្តិ តត្ថ ភង្គានុបស្សនាយន្តិ អត្ថោ។

ភង្គានុបស្សនាញាណំ និដ្ឋិតំ។

ភយតុបដ្ឋានញាណកថាវណ្ណនា

៧៥០. សព្ពសង្ខារានន្តិ តេភូមកានំ សព្ពសង្ខារានំ។ អធិការវសេន ហិ បទេសសព្ពវិសយោ ឥធ **សព្ព** សទ្ទោ។ **អាសេវន្តស្សា**តិ អាទរវសេន សេវន្តស្ស បវត្តេន្តស្ស។ **ភាវេន្តស្សា**តិ វឌ្ឍេន្តស្ស ព្រូហេន្តស្ស។ **ពាហុលីករោន្តស្សា**តិ បុនប្បុនំ ករោន្តស្ស យុញ្ជន្តស្ស។ **បភេទកា**តិ ខណេ ខណេ ភិជ្ជនវសេន បភេទកា។ អាជីវិកា ព្យាធិអាទិនិមិត្តំ មរិតុកាមស្ស, អមរិតុកាមស្សាបិ សូរស្ស ភាយិតព្ពម្បិ ន ភយតោ ឧបដ្ឋាតីតិ **“សុខេន ជីវិតុកាមស្ស ភីរុកបុរិសស្សា”**តិ វុត្តំ។ យថា ភីរុកជាតិកស្ស សីហាទយោ សន្តាសនិមិត្តំ ភយានកភាវតោ, តថា យោគិនោ ភង្គតោ ទិស្សមានា សង្ខារាតិ អាហ **“សីហ...បេ.... ឧបដ្ឋហន្តី”**តិ។ **បច្ចុប្បន្នា**តិ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នា ឱឡារិកា ទីឃតរបពន្ធា, ខណបច្ចុប្បន្នា សុខុមតរា ឥត្តរកាលា, សន្តតិបច្ចុប្បន្នា មជ្ឈិមា ឥធ អាទិតោ បរិគ្គហេតព្ពា។ ភយតោ ភាយិតព្ពតោ ឧបតិដ្ឋនកេសុ ញាណំ **ភយតុបដ្ឋានញាណំ**។

យថា ឥត្ថិយា បុត្តានំ សីសស្ស ឆិន្នតា ឆិជ្ជមានតា គយ្ហមានា ភយាវហា, ឯវំ យោគិនោ តិយទ្ធគតានំ សង្ខារានំ និរោធា គយ្ហមានាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ **“ឯកិស្សា កិរ ឥត្ថិយា”**តិអាទិ វុត្តំ។

យថា បូតិភូតំ ឱទនាទិ ន សភាវេន តិដ្ឋតិ វិនស្សតិ, ឯវំ យស្សា ឥត្ថិយា វិជាតវិជាតា បុត្តា ន ជីវន្តិ មរន្តិ ឯវ, សា “**បូតិបជា**”តិ វុត្តា។ បូតិបជាគ្គហណញ្ចេត្ថ វិសេសតោ គព្ភគតមរណចិន្តាទស្សនេន យោគិនោ អនាគតសង្ខារនិរោធសន្និដ្ឋានទស្សនត្ថំ។ អតីតបច្ចុប្បន្នសង្ខារនិរោធោ ហិស្ស សុបាកដោ ឯវាតិ ន សោ ឧបមាយ សាធេតព្ពោ។ អន្តិមភវិកស្ស ច យោគិនោ សត្តក្ខត្តុំ បរមាទិភាវិនោ អតីតេ ទុក្ខពហុតាយ, អនាគតទុក្ខបរិត្តតាយ ច ទស្សនត្ថំ ពហុបជាវ ឥត្ថី និទស្សិតា។

តត្ថ យថា តស្សា នវ បុត្តា មតា, ឯវំ អជ្ឈត្តាទិប្បភេទា អតីតា សង្ខារា, វុសិតបុព្ពា វា នវ សត្តាវាសា ទដ្ឋព្ពា, មីយមានបុត្តោ វិយ បច្ចុប្បន្នា សង្ខារា, បវត្តមានោ វា សត្តាវាសោ ទដ្ឋព្ពោ។ អជាតបុត្តោ វិយ អនាគតា សង្ខារា, ភាវី វា សត្តាវាសោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវមេវន្តិ តេ យទេកេ ទសបុត្តមាតរំ អត្តហេតុ នវបុត្តមាតុគ្គហណំ សាត្ថកន្តិ វទន្តិ, តទបាហតំ ហោតិ ។ ទារកានំ មរណស្ស ចិរកាលិកត្តា **មរណានុស្សរណ**ន្តិ វុត្តំ។ គព្ភគតោ អប្បច្ចក្ខតាយ ភាវីបក្ខេយេវ តិដ្ឋតីតិ អធិប្បាយេន កុច្ឆិគតោ អនាគតសង្ខារដ្ឋានិយោ វុត្តោ។ **ឯតស្មិំ ខណេ**តិ ភង្គទស្សនមុខេន សង្ខារានំ ភយានកភាវេន ឧបដ្ឋានក្ខណេ។

៧៥១. ន ភាយតិ ញាណស្ស ភាយនាការេន អប្បវត្តនតោ។ បដិឃចិត្តុប្បាទវសេន ហិ ភាយនំ, ញាណំ បន ភាយិតព្ពវត្ថុំ ភាយិតព្ពន្តិ យាថាវតោ ជានាតិ។ តេនាហ “**អតីតា...បេ.... តីរណមត្តមេវា**”តិ, តិស្សោ អង្គារកាសុយោ អតិតាបេន តិក្ខមជ្ឈមុទុភេទាតិ អធិប្បាយោ។ កាមភវាទីនញ្ហិ តិណ្ណំ ភវានំ និទស្សនភាវេន តាសំ គហណំ, តថា ខទិរាទិសូលត្តយស្ស អប្បណីតាទិភាវតោ។ តេនាហ “**កេវលំ ហី**”តិអាទិ។ **អស្សា**តិ ញាណស្ស។ **ព្យសនាបន្នា**តិ នានាវិធវិបុលានត្ថបតិតា។ **ភយតោ**តិ ភាយិតព្ពតោ។

សង្ខារនិមិត្តន្តិ “សង្ខារានំ សមូហាទិឃនវសេន, សកិច្ចបរិច្ឆេទតាយ ច សវិគ្គហានំ វិយ ឧបដ្ឋាន”ន្តិ វុត្តោ វាយមត្ថោ។ សង្ខារានំ បន តថា ឧបដ្ឋានំ សង្ខារនិមិត្តំ ន ហោតីតិ អាហ “**អតីតា...បេ.... អធិវចន**”ន្តិ។ **មរណមេវា**តិ ភង្គមេវ។ **តេនា**តិ ភង្គទស្សនេន។ ខណេ ខណេ ភង្គមេវ បស្សតោ ហិ និមិត្តសញ្ញិតំ សង្ខារគតំ អនិច្ចតាយ វុត្តនយេន សប្បដិភយំ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតិ។ បវត្តំ នាម កាមំ សព្ពា ភវបវត្តិ, មគ្គកប្បត្តាយ បន ភង្គានុបស្សនាយ សព្ពភវេសុ អភិណ្ហសម្បដិបីឡនស្ស សុដ្ឋុតរំ ឧបដ្ឋានតោ សន្តសុខាភិមតាបិ ភវា ទុក្ខសភាវតាយ ភយតោ ឧបដ្ឋហន្តីតិ ទស្សនត្ថំ “**បវត្តន្តិ រូបារូបភវបវត្តិ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ឧភយ**ន្តិ និមិត្តំ, បវត្តញ្ច។ ទ្វយម្បិ ហិ តំ អត្តសុញ្ញមេវ ហុត្វា ឧបដ្ឋហតីតិ។

ភយតុបដ្ឋានញាណំ និដ្ឋិតំ។

អាទីនវានុបស្សនាញាណកថាវណ្ណនា

៧៥២. តាណន្តិ សង្ខារហេតុកា អនត្ថតោ រក្ខណំ។ **នេវ បញ្ញាយតិ** សព្ពភវាទីនំ សាទីនវតាយ ឯកសទិសត្តា។ **លេណ**ន្តិ តស្ស បរិហរណតាណាយ ឧបលីយនំ។ **គតី**តិ គទត្ថំ គន្តព្ពដ្ឋានំ។ **បដិសរណ**ន្តិ តស្សេវ បដិសរណដ្ឋានំ។ **បត្ថនា**តិ អាសីសនា ន ហោតិ។ ឯតេន “នេតំ មមា”តិ តណ្ហាគាហាភាវមាហ។ **បរាមាសោ**តិ ទិដ្ឋិបរាមាសោ។ តេន “ឯសោ មេ អត្តា”តិ ទិដ្ឋិគាហាភាវមាហ។ តណ្ហាគាហាភាវេនេវ ចេត្ថ “ឯសោហមស្មី”តិ មានគាហាភាវោបិ វុត្តោយេវ ហោតិ, **វា**-សទ្ទគ្គហណេន វា។

តទានិ បត្ថនាទីនមភាវេ ការណំ ទស្សេតុំ “**តយោ ភវា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **តយោ ភវា អង្គារកាសុយោ វិយ** ជាតិអាទិទុក្ខាធិដ្ឋានភាវេន មហាភិតាបតាយ។ **ចត្តារោ មហាភូតា** កដ្ឋមុខបូតិមុខអគ្គិមុខសត្ថមុខសង្ខាតា **ឃោរវិសអាសីវិសា វិយ** កាយស្ស ថទ្ធតាវិស្សន្ទនទាហច្ឆេទទុក្ខវិធានតោ វិសេសតោ, អវិសេសតោ បន អាសយតោ, វិសវិការតោ, អនត្ថទានតោ, ទុរុបចារតោ, ទុរាសទតោ, អកតញ្ញុតោ, អវិសេសការិតោ, អនេកាទីនវូបទ្ទវតោ ច។ “ចត្តារោ អាសីវិសា ឧគ្គតេជា ឃោរវិសាតិ ខោ, ភិក្ខវេ , ចតុន្នេតំ មហាភូតានំ អធិវចន”ន្តិ (សំ. និ. ៤.២៣៨) ហិ វុត្តំ។ **បញ្ចក្ខន្ធា** ឯកក្ខន្ធភេទេ អញ្ញក្ខន្ធានវដ្ឋានតោ។ អញ្ញមញ្ញឃាតនតោ, មរណទុក្ខាវហនតោ ច **ឧក្ខិត្តាសិកវធកា វិយ**។ វុត្តម្បិ ចេតំ “ឧក្ខិត្តាសិកោ វធកោតិ ខោ, ភិក្ខវេ, បញ្ចន្នេតំ ឧបាទានក្ខន្ធានំ អធិវចន”ន្តិ។ **ឆ អជ្ឈត្តិកាយតនានិ** អត្តត្តនិយភាវេន គហិតានិបិ តតោ រិត្តភាវតោ **សុញ្ញគាមោ វិយ** ភោជនាទិគយ្ហូបគមេត្ថ អត្ថីតិ បរិគ្គហសុញ្ញគាមោ វិយ។ តថា ហិ វុត្តំ –

> “សុញ្ញគាមោតិ ខោ, ភិក្ខវេ, ឆន្នេតំ អជ្ឈត្តិកានំ អាយតនានំ អធិវចនំ។ ចក្ខុតោ ចេបិ នំ, ភិក្ខវេ, បណ្ឌិតោ ព្យត្តោ មេធាវី ឧបបរិក្ខេយ្យ, រិត្តកញ្ញេវ ខាយតិ, តុច្ឆកញ្ញេវ ខាយតិ, សុញ្ញកញ្ញេវ ខាយតី”តិ (សំ. និ. ៤.២៣៨) –

អាទិ។ **ឆ ពាហិរាយតនានិ គាមឃាតកចោរា វិយ** សព្ពថាបិ ឃាតកភាវតោ។ តេនេវាហ “ចោរា គាមឃាតកាតិ ខោ, ភិក្ខវេ, ឆន្នេតំ ពាហិរានំ អាយតនានំ អធិវចនំ។ ចក្ខុ, ភិក្ខវេ, ហញ្ញតិ មនាបាមនាបេសុ រូបេសូ”តិអាទិ។ រាគគ្គិអាទីហិ **ឯកាទសហិ អគ្គីហិ**។ វុត្តញ្ហេតំ –

“ចក្ខុ, ភិក្ខវេ, អាទិត្តំ។ កេន អាទិត្តំ? រាគគ្គិនា ទោសគ្គិនា មោហគ្គិនា ជាតិយា ជរាយ មរណេន សោកេហិ បរិទេវេហិ ទុក្ខេហិ ទោមនស្សេហិ ឧបាយាសេហី”តិ (សំ. និ. ៤.២៨) –

អាទិ ។ សង្ខារានំ គណ្ឌាទិសទិសតា ហេដ្ឋា វុត្តាយេវ។ **និរស្សាទា**តិ អស្សាទេតព្ពរហិតា ទុក្ខសភាវត្តា។ **និរសា**តិ សម្បត្តិរហិតា វិបត្តិបរិយោសានត្តា។ សព្ពត្ថ យថា ហេដ្ឋា និរស្សាទា និរសា មហាអាទីនវរាសិភូតា ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តីតិ សម្ពន្ធោ, ឯវំ ឧបរិបិ “សវាឡកមិវ វនគហន”ន្តិអាទីសុ តំ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។

សសទ្ទូលាតិ សព្យគ្ឃា។ **គាហា** កុម្ភិលាទយោ។ **រក្ខសោ** ទករក្ខសោ។ “**និរសំ និរស្សាទ**”ន្តិ ឥមិនា អាទីនវស្ស អព្ភោកិណ្ណតំ ទស្សេតិ។ តថា ហិស្ស យោគិនោ សព្ពេសុ ភវាទីសុ សព្ពេបិ សង្ខារា និស្សត្តតោ និរន្តរំ សប្បដិភយាវ ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តិ។ យញ្ច សប្បដិភយំ, តំ សាទីនវំ។ តេនាហ “**តស្សេវ**”ន្តិអាទិ។

យន្តិ អាទីនវញាណំ។ **ឥទំ វុត្ត**ន្តិ ឥទំ ទសវត្ថុកំ ទ្វាទសវារបដិមណ្ឌិតំ អន្វយព្យតិរេកវសេន តស្សេវ បទភាជនំ **បដិសម្ភិទាយំ** វុត្តំ។

ឧប្បាទោ ភយន្តិ សង្ខារានំ ឧប្បាទោ អខេមដ្ឋេន ភយវត្ថុតាយ ភយំ។ ឧប្បាទមូលកញ្ហិ សព្ពំ តំ សព្ពវត្ថុកន្តិ សព្យសនំ។ **បវត្តំ ភយ**ន្តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ នត្ថិ ឯតស្ស ឧប្បាទោ, ន វា ឯតស្មិំ អធិគតេ សង្ខារានំ អាយតិំ ឧប្បាទោតិ **អនុប្បាទោ**, និព្ពានំ។ តញ្ច សព្ពសោ ភយាភាវតោ បរមស្សាសភូតត្តា និព្ភយដ្ឋេន **ខេម**ន្តិ។ **សន្តិបទេ**តិ សព្ពសង្ខារូបសមភូតេ អមតបទេ។ **អប្បវត្ត**ន្តិអាទីហិបិ បវត្តាទិបដិក្ខេបមុខេន និព្ពានមេវ វទតិ។ បវត្តិយំ អាទីនវំ ទិស្វា តទនន្តរមេវ និវត្តិយំ អានិសំសទស្សនវសេន សីឃំ វិបស្សនំ ឧស្សុក្កាបេន្តានំ វសេន “**ឧប្បាទោ ភយំ, អនុប្បាទោ ខេម**”ន្តិ តតិយវារោ វុត្តោ។ ឯសេវ នយោ ឆដ្ឋវារាទីសុបិ។ ឯត្ថ ច **ឧប្បាទោ** វិសេសោ, **ភយំ** វិសេសិតព្ពំ សាមញ្ញភាវតោតិ សតិបិ ទ្វិន្នំ បទានំ សមានាធិករណភាវេ លិង្គភេទោ គហិតោ។ យថា “ទុក្ខសមុទយោ អរិយសច្ច”ន្តិ (ទី. និ. ៣.៣៥៤; ម. និ. ៣.៣៧៤)។ ឯស នយោ “**គតិ ភយ**”ន្តិអាទីសុបិ។

ឧប្បាទោ សង្ខារាតិ ឯត្ថ បន សព្ពេសំ សង្ខារានំ ឧប្បាទំ សាមញ្ញេន គហេត្វា សង្ខារា ភេទតោ វិហិតា សព្ពត្ថកមេវ តេសំ វិភាគតោ វិបស្សិយមានត្តាតិ វចនភេទោ កតោ។

អាយូហនំ បដិសន្ធី “ទុក្ខ”ន្តិ បស្សតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ញាណំ អាទីនវេ ឥទ**ន្តិ អាទីនវេ វិសយភូតេ ឥទំ បញ្ចវត្ថុកំ ញាណំ វេទិតព្ពំ។ **ញាណំ សន្តិបទេ**តិ សន្តិបទេ និន្នាទិភាវេន បិតំ ឥទំ ញាណន្តិ អត្ថោ។

៧៥៣. កម្មបច្ចយា បច្ចុប្បន្នភវេ ឧប្បជ្ជមានានំ សង្ខារានំ ឧប្បាទោ បាកដតរោ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតីតិ អាហ “**បុរិមកម្មបច្ចយា ឥធ ឧប្បត្តី**”តិ។ បវត្តំ នាម ឥធ បវត្តិយំ ធម្មប្បវត្តីតិ អាហ “**ឧប្បន្នស្ស បវត្តី**”តិ។ **សព្ពម្បី**តិ តិយទ្ធគតំ រូបារូបំ អជ្ឈត្តពហិទ្ធាទិវិភាគំ សព្ពម្បិ។ **កម្ម**ន្តិ ឯតរហិ បវត្តំ កម្មំ។ ឯត្ថ ច ឧប្បាទបវត្តអាយូហនគ្គហណេន បច្ចុប្បន្នទ្ធបរិយាបន្នា សង្ខារា គហិតា, បដិសន្ធិគ្គហណេន អនាគតទ្ធបរិយាបន្នា ឧបាទិត្តា។ ឧប្បាទគ្គហណេន ច អតីតទ្ធបរិយាបន្នា កម្មសង្ខារា ឧល្លិង្គត្តា។ និមិត្តគ្គហណេន បន សព្ពេបិ គហិតា។ **យាយ គតិយា សា បដិសន្ធិ ហោតិ** សា និរយាទិភេទា គតិ សុចរិតទុច្ចរិតវសេន គន្តព្ពត្តា, សា បនត្ថតោ តំតំកម្មនិយមិតា ភវសមញ្ញាហោ វិបាកក្ខន្ធា, កដត្តា ច រូបន្តិ វេទិតព្ពា។ **ខន្ធានំ និព្ពត្តន**ន្តិ សព្ពេសម្បិ ខន្ធានំ និព្ពត្តនំ។ **បាកដា ឯវ** សច្ចវិភង្គេ លក្ខណាទិវសេន និទ្ទិដ្ឋត្តា។ **វត្ថុវសេនា**តិ អារម្មណសង្ខាតបវត្តិដ្ឋានវសេន។ យទិ តេ បញ្ចេវ វត្ថុភាវេន ឥច្ឆិតា, អថ កស្មា សេសា វុត្តាតិ អាហ “**សេសា តេសំ វេវចនវសេនា**”តិ។ តេន វិបស្សកានំ ញាណវិប្ផារស្ស វិសយសំវឌ្ឍនត្ថំ ទេសនា វឌ្ឍិតាតិ ទស្សេតិ។

អន្វយតោ ទស្សិតស្ស អាទីនវញាណស្ស ព្យតិរេកតោ ទស្សនត្ថំ **បដិបក្ខញាណទស្សនំ** “យត្ថ ឧប្បាទោ នត្ថិ, តត្ថ សព្ពេន សព្ពំ ភយម្បិ នត្ថី”តិ។ “**ភយតុបដ្ឋានេន វា**”តិអាទិនា បវត្តិំ ទស្សេត្វា និវត្តិទស្សនំ ពុទ្ធានំ, អនុពុទ្ធានញ្ច អាចិណ្ណមេតំ យថា បុរិមំ សច្ចទ្វយំ ទស្សេត្វា និរោធសច្ចទេសនាតិ ទស្សេតិ។ យថា លោកេ កស្សចិ អាទីនវទស្សនំ និរត្ថកម្បិ ហោតិ, ន តថា ឥទំ, ឥទំ បន សាត្ថកមេវាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**យស្មា**

វា”តិអាទិ វុត្តំ។ **តប្បដិបក្ខនិន្នំ ចិត្តំ ហោតិ** ទាហាភិភូតស្ស សីតនិន្នតា វិយ សុដ្ឋុ ទិដ្ឋាទីនវតោ ឯកំសេន មុញ្ចិតុកម្យតាភាវតោ។

ភយន្តិ ភាយិតព្ពំ។ “**និយមតោ ទុក្ខ**”ន្តិ ឯតេនស្ស ទុក្ខភាវេន ភាយិតព្ពតាតិ ភាយិតព្ពតា ទុក្ខភាវំ ន ព្យភិចរតីតិ ទស្សេតិ។ **វដ្ដាមិសំ** ឧបាទិន្នក្ខន្ធាតិ វទន្តិ។ តិវិធម្បិ វដ្តំ, វដ្ដសន្និស្សិតញ្ច **វដ្ដាមិសំ**។ កិលេសេហិ អាមសិតព្ពតោ **លោកាមិសំ**, បញ្ច កាមគុណា ។ កិលេសា ឯវ **កិលេសាមិសំ។ សង្ខារមត្តមេវា**តិ ឯត្ថ **ឯវ**-សទ្ទេន វិសង្ខារំ និវត្តេតិ។ ន ហិ តត្ថ សាមិសតាលេសោបិ អត្ថីតិ។ **មត្ត**-សទ្ទេន បន អបរិបុណ្ណតំ វិភាវេតិ។ ន ហិ សព្ព សង្ខារគតំ សាមិសន្តិ។ **តស្មា**តិ “ភយ”ន្តិ វុត្តស្ស ទុក្ខាទិភាវេន និយតត្តា។ យទិ យំ ភយំ, តំ ទុក្ខាទិសភាវមេវ, តថា សតិ ភយាទីសុ ឯកេនេវ អត្ថសិទ្ធិ។ កស្មា សព្ពានិ គហិតានីតិ អនុយោគំ មនសិ កត្វា អាហ “**ឯវំ សន្តេបី**”តិអាទិ។ យថា តេសុ ឯវ សង្ខារេសុ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ បវត្តិវសេន អាការនានត្តតោ អនុបស្សនានានត្តំ, ឯវំ ភយាការាទិអាការនានត្តតោ **បវត្តិវសេនេវេត្ថ** ញាណស្ស **នានត្តំ** ។ តត្ថ ភយាការេន បវត្តំ ញាណំ **ភយតុបដ្ឋានញាណំ**, ឥតរាការវសេន បវត្តំ **អាទីនវញាណ**ន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

យស្មា អាទីនវញាណស្ស វិសយភាវេន វុត្តា បន្នរសាបិ អត្ថា ឧប្បាទាទីសុ បញ្ចស្វេវ អន្តោគធា, តត្ថ ច ញាណំ អន្វយព្យតិរេកវសេន បវត្តនតោ ទសវិធំ ហោតិ។ តស្មា អាហ “**ទស ញាណេ បជានាតី**”តិ។ បជាននញ្ច សាតិសយំ វិសយគតសម្មោហវិគមេន អសម្មុយ្ហំ, អត្ថនិបិ អសម្មុយ្ហមេវាតិ អត្ថានម្បិ បជាននំ វិយ ហោតីតិ កត្វា វុត្តំ។ តេនាហ “**បដិវិជ្ឈតិ សច្ឆិករោតី**”តិ។ **ទ្វិន្ន**ន្តិ ទ្វីសុ កុសលសទ្ទយោគេន ហិ ភុម្មត្ថេ សាមិវចនំ យថា “កុសលា នច្ចគីតស្សា”តិ (ជា. ២.២២.៩៤)។ **កុសលតា**តិ ករណេ បច្ចត្តវចនន្តិ អាហ “**ទ្វិន្នំ កុសលតាយា**”តិ។ **ទ្វិន្ន**ន្តិ វា ទ្វិន្នំ ញាណានំ វសេនាតិ អត្ថោ។ បវត្តិយា យាថាវតោ ទិដ្ឋតាយ តប្បដិបក្ខតោ សន្តិបទំ សុវិនិច្ឆិតមេវ ហុត្វា ឧបដ្ឋាតិ។ តេនស្ស ចិត្តំ បរមទិដ្ឋធម្មនិព្ពានាទិមិច្ឆាគាហវសេន ន វិចលតិ។ តត្ថ សុបរិទិដ្ឋាទីនវត្តាតិ អាហ “**នានាទិដ្ឋីសុ ន កម្បតី**”តិអាទិ។ សេសមេត្ថ ឧត្តានត្ថមេវ។

អាទីនវានុបស្សនាញាណំ និដ្ឋិតំ។

និព្ពិទានុបស្សនាញាណកថាវណ្ណនា

៧៥៤. សង្ខារគតេតិ សព្ពស្មឹ តេភូមកេ សង្ខារេ។ **និព្ពិន្ទតី**តិ ញាណនិព្ពិទេន និព្ពេទំ អាបជ្ជតិ។ តថាភូតោ ច តត្ថ ឧក្កណ្ឋន្តោ, អនភិរមន្តោ ច នាម ហោតីតិ វុត្តំ “**ឧក្កណ្ឋតិ នាភិរមតី**”តិ។

តត្ថ អនភិរមណស្ស ឧបមំ ទស្សេតុំ “**សេយ្យថាបី**”តិអាទិ វុត្តំ។ អនោតត្តទហំ បរិក្ខិបិត្វា ឋិតេសុ ទ្វិយោជនសតុព្ពេធេសុ យថាក្កមំ សានុអញ្ជនរជតសុវណ្ណសត្តរតនមយេសុគន្ធមាទនកាឡកេលាសសុទស្សនចិត្តកូដភេទេសុ បញ្ចសុ ហិមវតោ មហាសិខរេសុ បច្ឆិមោ **ចិត្តកូដបព្ពតោ** នាម។ សីហបបាតាទីសុ **សត្តសុ មហាសរេសុ**។

សុវណ្ណបញ្ជរេតិ សុវណ្ណមយេ សីហបញ្ជរេ។ **បក្ខិត្តោ**តិ និរុទ្ធោ។ **តិវិធេ សុគតិភវេ**តិ កាមសុគតិអាទិកេ តិវិធេ សម្បត្តិភវេ។

ហត្ថបាទវាលវត្តិកោសេហិ ភូមិផុសនេហិ សត្តហិ បតិដ្ឋិតោតិ **សត្តបតិដ្ឋោ។ នគរមជ្ឈេ នាភិរមតិ** ទ្វារ បញ្ជរនាឡនាទិអវរោធនភយេន។ **ទិដ្ឋេ**តិ អធិមុត្តិបុព្ពកេន អន្វយទស្សនេន ទិដ្ឋេ។ តេនាហ “**តន្និន្នតប្បោណតប្បព្ភារមានសោ**”តិ។

និព្ពិទានុបស្សនាញាណំ និដ្ឋិតំ។

៧៥៥. តំ បនេតន្តិ និព្ពិទាញាណមាហ។ **ញាណទ្វយេនា**តិ ភយតុបដ្ឋានាទីនវានុបស្សនាញាណទ្វយេន។ យស្មា ភយតោ ទិស្សមានា ឯវ សង្ខារា មហាទីនវា, និព្ពិន្ទិតព្ពា ច ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តិ, តស្មា ឯកម្បិ តំ ញាណំ តថាភាវនាពលប្បត្តិយា អវត្ថាវិសេសយុត្តំ តិវិធកិច្ចសាមត្ថិយវន្តំ ហោតីតិ វុត្តំ “**អត្ថតោ ឯក**”ន្តិ។ តេនាហ “**សព្ពសង្ខារេ**”តិអាទិ។

តយិទំ តាសំ អនុបស្សនានំ មគ្គកប្បត្តិវសេន វុត្តំ, អាទិម្ហិ បន ភិន្នសភាវា ឯវ បវត្តន្តិ។ **ឧប្បាទេសី**តិ បាត្វាកាសិ, វិភាវេសីតិ អត្ថោ។

មុញ្ចិតុកម្យតាញាណកថាវណ្ណនា

៧៥៦. ន សជ្ជតិ ពហ្វាទីនវសោយ ទិដ្ឋត្តា។ **មុញ្ចិតុកាមំ និស្សរិតុកាមំ ហោតិ** អនាទិកាលិកស្ស ខន្ធស្ស បរិញ្ញាយមានត្តា។ **មុញ្ចិតុកាមតា** តតោ អត្តានំ និព្ពេធេតុកាមតា និស្សរិតុកាមតា អបគន្តុកាមតា។ **បញ្ជរបក្ខិត្តោ**តិ បញ្ជរេន សមោរុទ្ធោ។ **ឯវមាទយោ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន អាទិត្តអង្គារឧបសង្គ ទេសព្យាឡសាបទាកុលវនគហនាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។

មុញ្ចិតុកម្យតាញាណំ និដ្ឋិតំ។

បដិសង្ខានុបស្សនាញាណកថាវណ្ណនា

៧៥៧. "សព្ពភវ ...បេ.... មុញ្ចិតុកាមោ"តិ វត្វា បុន **សព្ពស្មា សង្ខារគតា**តិ **សព្ព**គ្គហណំ សាតិសយមុត្តិទស្សនត្ថំ អធិករចនំ អញ្ញមត្ថំ ពោធេតីតិ។ យញ្ហិ សង្ខារេហិ អននុពន្ធស្ស មុញ្ចនំ, តំ សាតិសយំ មុញ្ចនំ។ តំ បន វុច្ចមានាយ បដិសង្ខានុបស្សនាយ ហោតីតិ តំ ទស្សេតុំ **"បុន តេ ឯវំ សង្ខារេ"**តិអាទិ វុត្តំ។ តិលក្ខណំ អារោបេត្វា សង្ខារបរិគ្គណ្ហនំ បុព្ពេបិ កតន្តិ **បុន**គ្គហណំ។ ភវាទិគតស្ស សង្ខារស្ស អបរិតុលិតស្ស អភាវតោ **"តេ"**តិ វុត្តំ។ អនុបស្សនាការស្ស អបុព្ពស្សាបិ អត្ថិតាយ **"ឯវ"**ន្តិ វុត្តំ។ តទានិ វុច្ចមានាការេនាតិ ហិ អត្ថោ។ សង្ខារានំ បរិគ្គណ្ហនំ នាម បរិបុណ្ណលក្ខណវសេនេវ ហោតីតិ **"តិលក្ខណំ អារោបេត្វា"**តិ វុត្តំ។

អនច្ចន្តិកតោតិអាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ បឋមេន **អាទិ**-សទ្ទេន "អាទិអន្តវន្តតោ និច្ចបដិក្ខេបតោ"តិ ឯវមាទីនំ សង្គហោ។

ទុតិយេន "ឧទយព្ពយបដិបីឡនតោ សុខបដិក្ខេបតោ"តិ ឯវមាទីនំ សង្គហោ។

អជញ្ញតោតិ អមនុញ្ញតោ, អសោភនតោ វា។ **ជេគុច្ឆតោ**តិ "ធី"តិ ជិគុច្ឆិតព្ពតោ។ **បដិក្កូលតោ**តិ អភិរុចិយា បដិលោមនេន បដិក្កូលភាវតោ។ ន មណ្ឌនេន ហតា **អមណ្ឌនហតា**, អមណ្ឌនេន សក្កា ឯតេសំ សុភភាវំ ហន្តុន្តិ អត្ថោ។ អមណ្ឌនេន វា តេសំ អសុភតា បាកដា ហោតីតិ **អមណ្ឌនហតា**។ មណ្ឌនេន វា ន ហន្តព្ពសភាវា "អសូរិយបស្សា"តិ វិយ **អមណ្ឌនហតា**។ តតោ អមណ្ឌនហតភាវតោតិ រូបសង្ខារេ សន្ធាយ វទតិ។ **វិរូបតោ**តិ អសុន្ទរតោ។ បដិយសំយោជនវត្ថុតាយ បស្សន្តេ អត្តនិ ពន្ធតីតិ **ពីភច្ឆំ** អតិវិយ វិរូបំ។ យំ ទិដ្ឋមត្តមេវ ទោមនស្សុប្បត្តិនិមិត្តំ ហោតិ។ អជញ្ញជិគុច្ឆនីយតា ហិ គូថំ វិយ បរិច្ចជិតព្ពំ វា **ពីភច្ឆំ**។ តេជ **អាទិ**-សទ្ទេន "អសុចិតោ អមនាបតោ"តិ ឯវមាទីនំ សង្គហោ។

ចតុត្ថេន **អាទិ**-សទ្ទេន "អបរិណាយកតោ អត្តបដិក្ខេបតោ"តិ ឯវមាទីនំ សង្គហោ។

៧៥៨. អយន្តិ យោគាវចរោ។ **មុញ្ចនស្សា**តិ បុន អននុពន្ធនត្ថំ សុមុត្តមុញ្ចនស្ស។ **ឧបាយសម្បាទនត្ថន្តិ** អនិច្ចាទិវសេន សុដ្ឋុ បរិគ្គណ្ហនំ បរិមទ្ទនា ឧបាយោ, តស្ស សាធនត្ថំ។

មច្ឆគហណត្ថំ ឧទកេ តត្ថ តត្ថ ខិបន្តិ ឯតន្តិ **ខិប្បំ**, មច្ឆានំ គហណកូដបំ។ **ឱឌ្ឌាបេសី**តិ ឱសារេសិ, ខិបីតិ អត្ថោ។ **សប្បន្តិ** កណ្ហសប្បំ។ **គហណោ**តិ យថាគហិតំ សប្បំ អឆឌ្ឌេត្វា គហណោ។ **ហត្ថំ និព្ពេឋេត្វា**តិ សប្បេន អត្តនោ ភោគេន វេឋិតំ ហត្ថបទេសំ និព្ពេឋេត្វា មោចេត្វា។ **អាវិញ្ឆិត្វា** អាវេឋិកប្បហាបនេន ភមេត្វា។ **និស្សជ្ជិត្វា**តិ ឆឌ្ឌេត្វា។

តត្ថាតិអាទិ ឧបមាសំសន្ទនំ។ តត្ថ **អាទិតោវា**តិ វិញ្ញុតំ បត្តកាលេ។ **ឃនវិនិព្ភោគំ កត្វា**តិ កម្មដ្ឋានំ គហេត្វា សម្មូហាទិឃនគ្គហណំ ភិន្ទិត្វា។ **សុមុត្តន្តិ** ភាវនបុំសកនិទ្ទេសោ "វិសមំ ចន្ទិមសូរិយា បរិវត្តន្តី"តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.៧០) វិយ។ សង្ខារានំ និច្ចាទិអាការេន ឧបដ្ឋាតុំ អសមត្ថតា អនិច្ចសញ្ញាទិភេទាយ វិបស្សនាយ សាតិសយំ ពលវភាវប្បត្តិយា, សា ច សង្ខារានំ អនិច្ចាទិអាការស្ស សុដ្ឋុតរំ សល្លក្ខណេនាតិ អាហ **"តិលក្ខណារោបនេន...បេ.... បាបេត្វា"**តិ។ យថា ហិ និព្ពុទ្ធករណេ ពលវតរេន បដិមល្លេន តត្ថ តត្ថ មុដ្ឋិប្បហារាទិនា វិមថិតោ ឥតរោ តេន យុជ្ឈិតុំ អសមត្ថតំ បាបិតោ ហោតិ។ ន កេវលំ អសមត្ថតំ បាបិតោវ ហោតិ, អថ ខោ មរណមត្តំ ទុក្ខំ វា មរណំ វា បាបុណាតិ, ឯវមេតេបិ សង្ខារា ឯវំ ទុព្ពលភាវំ បាបិតា ឧបរិញាណានុភាវេន និព្ពិសេវនតំ, សព្ពសោ ភង្គញ្ច បាបុណន្តីតិ។

៧៥៩. ឯត្តាវតាតិ ឯវំ “អនច្ចន្តិកតោ”តិអាទិនា បរោចត្តាលីសាយ អាការេហិ សង្ខារានំ អនិច្ចាទិភាវសល្លក្ខណវសប្បវត្តេន បដិសង្ខានេន។

អនិច្ចតោ មនសិករោតោតិអាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ ភយតុបដ្ឋានកថាយំ (វិសុទ្ធិ. ២.៧៥០) វុត្តនយមេវ។

អយំ បន វិសេសោ – **“បដិសង្ខា”**តិ បទស្ស **“ជានិត្វា”**តិ អត្ថំ វត្វា បដិសង្ខានុប្បជ្ជនកិរិយានំ សមានខណត្តា អសតិបិ បុព្ពាបរកាលត្តេ សទ្ទវោហារមត្តេន ឯវំ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ **“កាម”**ន្តិអាទិមាហ។ តេន “កុសលំ ធម្មំ បដិច្ច កុសលោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ ហេតុបច្ចយា (បដ្ឋា. ១.១.៥៣), និហន្ត្វា តិមិរំ សព្ពំ, ឧគ្គតោយំ ទិវាករោ”តិ ច ឯវមាទីសុ វិយ សមានកាលវសេនាយំ សទ្ទបយោគោតិ។ តថា មនញ្ច ធម្មេ ច បឋមំ បដិច្ច បច្ឆា ន មនោវិញ្ញាណស្ស ឧប្បត្តិ, ឯវមិធាបីតិ ទស្សេតុំ **“មនញ្ច បដិច្ចា”**តិអាទិ វុត្តំ។ ឯទិសោ សទ្ទបយោគោ យេភុយ្យេន លោកេ បុព្ពកាលវសេនេវ ទិស្សតីតិ បុព្ពកាលវសេនេវ ឥធាបិ តំ ទស្សេតុំ **“ឯកត្តនយេន វា…បេ. … វេទិតព្ពា”**ន្តិ អាហ។ តស្សត្ថោ – អបរាបរំ ឧប្បន្នេសុ ញាណេសុ បុរិមស្ស វសេន បដិសង្ខានកិរិយា, តទញ្ញស្ស វសេន ឧប្បជ្ជនកិរិយា ច យោជេតព្ពា, ន ច តានិ ភេទតោ អបេក្ខិតព្ពានិ ឯកសន្តានបតិតតាយ ឯកត្តនយវសេន គហិតត្តាតិ។ **ឥតរស្មិំ បទទ្វយេ**តិ “បវត្តំ បដិសង្ខា, និមិត្តញ្ច បវត្តញ្ច បដិសង្ខា”តិ ឥមស្មិំ បទទ្វយេ។

បដិសង្ខានុបស្សនាញាណំ និដ្ឋិតំ។

សង្ខារុបេក្ខាញាណកថាវណ្ណនា

៧៦០. សង្ខារានំ អនិច្ចទុក្ខាការាទិបរិគ្គណ្ហនវសេន បវត្តម្បិ បដិសង្ខានុបស្សនាញាណំ វិសេសតោ អនត្តាការបរិគ្គណ្ហនបធានន្តិ វុត្តំ **“សព្ពេ សង្ខារា សុញ្ញាតិ បរិគ្គហេត្វា”**តិអាទិ។ តស្មិញ្ហិ សតិ សច្ចសម្បដិវេធោ ឥជ្ឈតិ, ន អសតិ។ តទភាវតោ ហិ អនិច្ចទុក្ខលក្ខណបញ្ញាបកម្បិ **សរភង្គសត្ថារា**ទីនំ សាសនំ អនិយ្យានិកមេវ ជាតំ។ អថ វា តេសំ និច្ចសារាទីហិ រិត្តកំ សន្ធាយ **“សព្ពេ សង្ខារា សុញ្ញាតិ បរិគ្គហេត្វា”**តិ វុត្តំ។ យញ្ហិ យតោ រិត្តកំ, តំ តេន សុញ្ញន្តិ។ សង្ខារានំ អត្តសុញ្ញតាយ ទុវិញ្ញេយ្យភាវតោ អនេកវារំ បដិវិទ្ធាយបិ សុញ្ញតានុបស្សនាយ ទឡ្ហីភាវាបាទនត្ថំ **“បុន សុញ្ញមិទ”**ន្តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ យទគ្គេន សង្ខារា អនត្តតា, តទគ្គេន អនត្តនិយា។ សតិ ហិ អត្តនិ អត្តនិយេន ភវិតព្ពន្តិ វុត្តំ **“សុញ្ញមិទំ អត្តេន វា អត្តនិយេន វា”**តិ។ **ទ្វិកោដិក**ន្តិ ទ្វិអំសិកំ, អត្តានំ នេវ ទិស្វា ញាណចក្ខុនា បច្ចក្ខតោ, អនុមានតោ ច តស្ស អនុបលព្ភនីយតោតិ អធិប្បាយោ។ បរំ អញ្ញំ សត្តំ, សង្ខារំ វា បរិក្ខារភាវេ អត្តនោ សុខទុក្ខសាធនភាវេ ឋិតំ ន ទិស្វាតិ យោជនា។ បុន បរិគ្គណ្ហាតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ សុញ្ញតានុបស្សនាធិការេ។

ក្វចីតិ កត្ថចិ ឋានេ, កាលេ, ធម្មេ វា។ អថ វា **ក្វចី**តិ អជ្ឈត្តំ, ពហិទ្ធា វា។ **អត្តនោ អត្តាន**ន្តិ សកត្តានំ។ “អយំ ខោ ភវំ ព្រហ្មា មហាព្រហ្មា…បេ…. សេដ្ឋោ សជិតា វសី បិតា ភូតភព្យាន”ន្តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៤២) បរេហិ បរិកប្បិតំ អត្តានញ្ច កស្សចិ កិញ្ចនភូតំ ន បស្សតីតិ ទស្សេន្តោ **“កស្សចី”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **បរស្សា**តិ “បរជាតិ, បរោ បុរិសោ”តិ ច ឯវំ គហិតស្ស។ **ន ច មម ក្វចនី**តិ ឯត្ថ **មម**-សទ្ទោ អដ្ឋានេ បយុត្តោតិ អាហ **“មម-សទ្ទំ តាវ ឋបេត្វា”**តិ។ **បរស្ស ចា**តិ អត្តតោ អញ្ញស្ស។ “បរោ បុរិសោ”តិ ឯវំភូតោ អត្តោ មមត្ថាយ ឋិតោ, តស្ស វសេន មយ្ហំ សព្ពំ សិជ្ឈតីតិ ឯវំ ឯកច្ចទិដ្ឋិគតិកបរិកប្បិតវសេន បរំ អត្តានំ តញ្ច អត្តនោ កិញ្ចនភូតំ ន បស្សតីតិ ទស្សេន្តោ **“ន ច ក្វចនី”**តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ ច **នាហំ ក្វចនី**តិ សកអត្តនោ អភាវំ បស្សតិ។ **ន កស្សចិ កិញ្ចនតស្មិ**ន្តិ សកអត្តនោ ឯវំ កស្សចិ អនត្តនិយតំ បស្សតិ។ **ន ច មមា**តិ ឯតំ ទ្វយំ យថាសង្ខ្យំ សម្ពន្ធិតព្ពំ។ **អត្ថី**តិ បច្ចេកំ។ **ន ច ក្វចនិ បរស្ស អត្តា អត្ថី**តិ បរស្ស អត្តនោ អភាវំ បស្សតិ។ **តស្ស បរស្ស អត្តនោ មម កិញ្ចនតា ន ចត្ថី**តិ បរស្ស អត្តនោ អនត្តនិយតំ បស្សតិ។ ឯវំ អជ្ឈត្តំ, ពហិទ្ធា ច ខន្ធានំ អត្តត្តនិយសុញ្ញតា សុទ្ធសង្ខារបុញ្ជតា ចតុកោដិកសុញ្ញតាបរិគ្គណ្ហនេន ទិដ្ឋា ហោតិ។ តេន វុត្តំ **“ឯវមយ”**ន្តិអាទិ។

៧៦១. **“ឆហាការេហី”**តិអាទិនា និទ្ទេសាទីសុ តត្ថ តត្ថ អាគតេ បការេ សុញ្ញតានុបស្សនាយ បរិព្រូហនំ សង្គហេត្វា ទស្សេតិ។ តត្ថ **ឆហាការេហី**តិ ឆហិ គហណាការេហិ, គហេតព្ពាការេហិ វា។ **និច្ចេនា**តិ “និច្ចោ”តិ បរិកប្បិតេន អត្តនា វា អញ្ញេន វា កេនចិ។ **និច្ចេនា**តិ វា និច្ចភាវេន។ ធុវាទយោ “និច្ចោ”តិ គហិតស្សេវ គហេតព្ពាការា។ តព្ពិភាគេន ហិ ឥមស្ស ឆក្កតា។ តត្ថ និច្ចតា នាម កូដដ្ឋតា។ ធុវភាវោ ថិរតា។ សទា ភាវិតា សស្សតតា។ និព្ពិការតា អវិបរិណាមធម្មតា។ **យាវ ជរាមរណា**តិ បេយ្យាលំ អកត្វា បរិយោសានបទមេវ ទស្សេតិ។

៧៦២. ន សារន្តិ **អសារំ,** នត្ថិ ឯតស្ស សារន្តិ **និស្សារំ**។ សារតោ អបគតំ, សារំ វា តតោ អបគតន្តិ **សារាបគតំ**។ កេចិ បនេត្ថ "និច្ចសារសារេន វា សុខសារសារេន វា អត្តសារសារេន វា"តិ បាឡីតិ អធិប្បាយេន "អសារំ និស្សារំ សារាបគត"ន្តិ បទត្តយំ ឯកោ សុញ្ញតាបរិគ្គហាការោ, អញ្ញថា សត្តេវ អាការា សិយុំ, ន អដ្ឋាតិ វទន្តិ។ អបរេ បន "សុភសារសារេនាតិបិ បាឡិយំ អត្ថីតិ 'អសារំ និស្សារំ សារាបគត'ន្តិ ឥទំ បទត្តយំ 'និច្ចសារសារេនា'តិអាទីសុ បច្ចេកំ យោជេតព្ព"ន្តិ វទន្តិ។ **សេតវច្ឆោ**តិ សេតវរុណកោ។ "មិនរុក្ខោ"តិបិ វទន្តិ។ **បាឡិភទ្ទកោ**តិ កឹសុកោ។

៧៦៣. និច្ចសារាទីនំ អភាវតោ **រិត្តតោ បស្សតិ**។ បរិត្តតោ, លាមកត្តា វា **តុច្ឆតោ**។ អត្តសារាភាវេន **សុញ្ញតោ**។ សយំ អនត្តតាយ **អនត្តតោ**។ ឥស្សរិយស្ស អភាវតោ, កេនចិ ឥស្សរិយំ ការេតុំ អសក្កុណេយ្យតាយ ច **អនិស្សរិយតោ**។ ផេណបិណ្ឌេន ភាជនាទី កាតុកាមស្ស វិយ រូបស្ស និច្ចតាទី កាតុកាមស្ស តំ ន សិជ្ឈតិ, សក ឥច្ឆាវសេន វា កាចិ កិរិយា នត្ថីតិ **អកាមការិយតោ**។ "ឯវំ រូបំ ហោតុ, មា ឯវ"ន្តិ **អលព្ភនីយតោ**។ សយំ អញ្ញស្ស វសេ ន វត្តតិ, នាបិ អញ្ញំ អត្តនោ វសេ វត្តេតីតិ **អវសវត្តកតោ**។ យស្មិំ សន្តានេ សយំ តស្ស បរោ វិយ អវិជេយ្យតាយ **បរតោ**។ ការកាទិ វិយ ការណេហិ, ផលេន ច **វិវិត្តតោ**។ ន ហិ ការណេន ផលំ, ផលេន វា ការណំ សគព្ភំ តិដ្ឋតិ។ ឯស នយោ វេទនាទីសុបិ។

៧៦៤. **រូបំ ន សត្តោ**តិអាទីសុ យោ លោកវោហារេន សត្តោ, រូបំ សោ ន ហោតីតិ អយមត្ថោ ឥធ នាធិប្បេតោ តស្សាវុត្តសិទ្ធត្តា។ ន ហិ លោកោ រូបមត្តំ "សត្តោ"តិ វោហរតិ, ពាហិរកបរិកប្បិតោ បន អត្តា "សត្តោ"តិ អធិប្បេតោ។ សោ ហិ តេហិ រូបាទីសុ សត្តវិសត្តតាយ បរេសំ សញ្ញាបនដ្ឋេន "សត្តោ"តិ វុច្ចតិ, រូបំ សោ ន ហោតីតិ អត្ថោ។ សុញ្ញតាបរិគ្គណ្ហនញ្ហេតន្តិ។ ឯស នយោ **ន ជីវោ**តិអាទីសុបិ។ តត្ថ ជីវនដ្ឋេន **ជីវោ**។ នរនដ្ឋេន នេតុភាវេន **នរោ**។ "អហមស្មី"តិ មានុប្បត្តិដ្ឋានតាយ មានោ ឯត្ថ វាតិ បវត្តតីតិ **មានវោ**។ ថិយតិ ឯត្ថ គព្ភោតិ **ឥត្ថី**។ បធានភាវេន បុរិ សេតីតិ **បុរិសោ** ។ អាហិតោ អហំមានោ ឯត្ថាតិ **អត្តា**។ បច្ចត្តំ តស្ស តស្ស អហំការវត្ថុតាយ "អហ"ន្តិ ច ទិដ្ឋិគតិកេហិ អត្តា វុច្ចតិ, រូបំ បន តាទិសំ ន ហោតីតិ សុញ្ញតាបរិគ្គណ្ហនវិធិំ ទស្សេតុំ **"រូបំ ន សត្តោ"**តិអាទិ វុត្តំ។ តស្មា អដ្ឋហិបិ បទេហិ រូបស្ស អត្តសុញ្ញតាវ ទស្សិតា។ ឥតរេហិ ចតូហិ តស្ស កិញ្ចនតាភាវោ។ តត្ថ **ន មមា**តិ មយ្ហំ អត្តនោ សន្តកំ ន ហោតិ, តថា អញ្ញស្ស អត្តនោ សន្តកំ ន ហោតិ, កស្សចិបិ អត្តនោ សន្តកំ ន ហោតិ អត្តនោយេវ អភាវតោ។ **"ន អត្តនិយ"**ន្តិ បទេន បកាសិតោ ឯវត្ថោ បរិយាយន្តរេហិ តីហិបិ បទេហិ បកាសិតោ។ ឯស នយោ វេទនាទីសុបិ។

៧៦៥. ហេដ្ឋា កលាបសម្មសនស្ស ទន្ធភាវាយ វុត្តសម្មសននយាបិ សុញ្ញតានុបស្សនាយ ទន្ធភាវាយ សំវត្តន្តីតិ ទស្សេន្តោ **"តីរណបរិញ្ញាវសេនា"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ ភយស្ស អហឹសនេន **អសរណតោ**។ "សរណ"ន្តិ គហេតុំ អយុត្តតាយ **អសរណីភូតតោ។ "អនស្សាទតោ"**តិ ឥទំ បាឡិយំ នត្ថិ។ សតិ ច តេចត្តាលីស អាការា សិយុំ។ រូបប្បវត្តិយំ សព្ពាទីនវូបលទ្ធិយា **អាទីនវតោ។ "សមុទយតោ អត្ថង្គមតោ"**តិ ឥទំ ទ្វយំ យថា អនិច្ចតោ ទស្សនំ បនាឡិកាយ, និច្ចសារវិរហទីបនេន វា សុញ្ញតាវិភាវនំ ហោតិ, ឯវំ សុញ្ញតាវិភាវនន្តិ កត្វា វុត្តំ។ តថា "យំ ខោ រូបំ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ សុខំ សោមនស្សំ, អយំ រូបស្ស អស្សាទោ"តិ (សំ. និ. ៣.២៦) ទស្សនំ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នតាវិភាវនេន សុញ្ញតាវិភាវនំ។ "យំ រូបំ អនិច្ចំ ទុក្ខំ វិបរិណាមធម្មំ, អយំ រូបស្ស អាទីនវោ"តិ (សំ. និ. ៣.២៦) ច ទស្សនំ និច្ចតាទិសុញ្ញតាភាវនតោ។ តថា "យោ រូបេ ឆន្ទរាគវិនយោ ឆន្ទរាគប្បហានំ, ឥទំ រូបស្ស និស្សរណ"ន្តិ ឯវំ សមុទយាទិទស្សនានំ, ឥតរេសញ្ច យថារហំ សុញ្ញតានុបស្សនានុព្រូហនតា ទដ្ឋព្ពា។ យំ បន អាទីនវតោ ទស្សនំ, បុព្ពេ វត្វាបិ បុន វចនំ អស្សាទបដិក្ខេបតោ ទស្សនំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ សេសំ ហេដ្ឋា វុត្តនយមេវ។ វេទនាទីសុបិ ទ្វាចត្តាលីស អាការា នេតព្ពាតិ អាហ **"វេទនំ…បេ…. វិញ្ញាណំ អនិច្ចតោ…បេ…. និស្សរណតោ បស្សតី"**តិ។

វុត្តម្បិ ច និទ្ទេសេ **ឯតំ** សុញ្ញតាបរិគ្គណ្ហនកថាសន្ទស្សនំ "អសុកាយ បាឡិយា អយំ និទ្ទេសោ"តិ ទស្សនត្ថំ, តស្ស ផលសន្ទស្សនត្ថញ្ច។

៧៦៦. ឯវំ តីរណបរិញ្ញាវសេន បច្ចេកំ ខន្ធេសុ ទ្វាចត្តាលីសាយ អាការេហិ សុញ្ញតំ បរិគ្គហេត្វាបិ តិវិធានុបស្សនាវសេនេវ ភាវនំ អនុយុញ្ជន្តស្ស សង្ខារុបេក្ខាញាណុប្បត្តីតិ ទស្សេន្តោ **"ឯវំ សុញ្ញតោ"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **បរិគ្គណ្ហន្តោ**តិ សម្មសន្តោ។ **ភយញ្ច នន្ទិញ្ច វិប្បហាយា**តិ អជ្ឈុបេក្ខកតាយ សង្ខារានំ វិបត្តិំ និស្សាយ ឧប្បជ្ជនកភយញ្ចេវ តេសំ សម្បត្តិំ និស្សាយ ឧប្បជ្ជនកបីតិញ្ច បជហិត្វា។ អថ វា ភយតុបដ្ឋានវសេន ឧប្បជ្ជនកញាណភយញ្ច សម្មសនវសេន ឧប្បជ្ជនកបីតិសង្ខាតំ នន្ទិញ្ច បហាយ។ ន ហិ សព្ពសោ សុញ្ញតាយ ទិដ្ឋាយ ភយនន្ទីនំ អវសរោ អត្ថិ, អថ ខោ ឧបេក្ខាវ សណ្ឋាតិ។ តេនាហ **"សង្ខារេសុ ឧទាសីនោ ហោតី"**តិ។ តត្ថ

យេន មិច្ឆាគាហេន អនុទាសីនតា សិយា, តទភាវំ ទស្សេន្តោ “**អហន្តិ វា មមន្តិ វា ន គណ្ហាតី**”តិ អាហ។ តទានិស្ស ឧទាសីនតាយ ឧបមំ ទស្សេន្តោ “**វិស្សដ្ឋភរិយោ វិយ បុរិសោ**”តិអាទិមាហ។

តត្ថ អនុទាសីនតាបុព្ពិកា ឧទាសីនតា វុច្ចមានា ឥធ ឱបម្មត្ថំ ផរតីតិ ទស្សេតុំ “**ឥដ្ឋា កន្តា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អតិវិយ នំ មមាយេយ្យ** ឥត្ថីនំ សាបេយ្យកូដេយ្យវង្កេយ្យាទីនំ អជាននតោ។ **មុញ្ចិតុកាមោ ហុត្វា**តិ មុញ្ចិតុកាមោវ ហុត្វា, **តំ វិស្សជ្ជេយ្យ** និរបេក្ខតាយ វសេនេវាតិ អធិប្បាយោ។ **អយំ** យោគាវចរោ។ មុញ្ចិតុកាមតាយ ឧទ្ធំ យាវ សង្ខារុបេក្ខាញាណំ ន ឧប្បជ្ជតិ, តាវ បវត្តា វិបស្សនា បដិសង្ខានុបស្សនា ឯវាតិ អាហ “**បដិសង្ខានុបស្សនាយ សង្ខារេ បរិគ្គណ្ហន្តោ**”តិ។

បតិលីយតីតិ ឯកបស្សេន និលីយតិ និលីនំ វិយ ហោតិ។ **បតិកុដតី**តិ សង្កុចតិ។ **បដិវដ្ដតី**តិ វិវដ្ដតិ។ **ន សម្បសារិយតី**តិ ន វិសរតិ, អភិរតិវសេន ន បក្ខន្ទតីតិ អត្ថោ។

ឥច្ចស្សាតិ ឥតិ ឯវំ អស្ស យោគិនោ។

៧៦៧. តិក្ខវិសទសូរភាវេន សង្ខារេសុ អជ្ឈុបេក្ខនេ សិជ្ឈមានេ **តំ បនេតំ** សង្ខារុបេក្ខាញាណំ អនេកវារំ បវត្តមានំ បរិបាកគមនេន អនុលោមញាណស្ស បច្ចយភាវំ គច្ឆន្តំ **និព្ពានំ សន្តតោ បស្សតិ** នាម។ តថាភូតញ្ច **សព្ពំ សង្ខារប្បវត្តំ វិស្សជ្ជេត្វា និព្ពានមេវ បក្ខន្ទតិ** នាម។ តយិទំ ឥធ ញាណំ អនុលោមគោត្រភុញាណេហិ សទ្ធឹ ឯកត្តំ នេត្វា វុត្តំ ឯកត្តនយវសេន ។ **នោ ចេ និព្ពានំ សន្តតោ បស្សតី**តិ តាវ សង្ខារុបេក្ខាញាណស្ស អបរិបក្កតមេវាហ។ សមុទ្ទំ តរន្តីតិ **សាមុទ្ទិកា**, សំយត្តិកា។ ទិសាជាននកោ កាកោ **ទិសាកាកោ**, លក្ខណមត្តញ្ចេតំ យោ កោចិ តាទិសោ សកុន្តោ វេទិតព្ពោ។ **វិទេស**ន្តិ អទេសំ សមុទ្ទេ អបរិចិតដ្ឋានំ។ **អនុគន្ត្វា**តិ អនុ អនុ គន្ត្វា។

តយិទំ វិបស្សនាញាណំ។ **បិដ្ឋំ វដ្ដយមានំ វិយា**តិ ចូលចូលតោ វិវេចនវសេន និប្ផោដិយមានំ សណ្ហំ សណ្ហំ បិដ្ឋចុណ្ណំ វិយ។ **និព្ពដ្ដិតកប្បាស**ន្តិ និព្ពដ្ដិតពីជំ កប្បាសំ។ **វិហនមានំ វិយា**តិ ធនុកេន វិហញ្ញមានំ វិយ។ ឧបមាទ្វយេនបិ បុនប្បុនំ សម្មសនេន វិបស្សនាញាណស្ស សុខុមតរភាវាបត្តិមាហ។ យថា យថា ហិ វិបស្សនា ភាវនាពលេន តិក្ខា, វិសទា, សូរា ច ហោតិ, តថា តថា សុខុមតរាបិ ហោតីតិ។ **សង្ខារវិចិននេ**តិ បវិចយស្ស សិខាប្បត្តតាយ សង្ខារេសុ វិយ តេសំ វិចិននេបិ ឧទាសីនំ ហុត្វា តិវិធានុបស្សនាវសេន តិដ្ឋតិ បការន្តរស្ស អភាវតោ។ “សត្តធា អដ្ឋារសធា”តិអាទិនា វិភត្តាបិ ហិ អនុបស្សនាបការា អនិច្ចានុបស្សនាទីស្វេវ តីសុ អន្តោគធាតិ មត្ថកប្បត្តា វិបស្សនា តាសំ ឯវ វសេន តិដ្ឋតិ។

៧៦៨. **តត្រា**តិ តស្មឹ វិមោក្ខមុខភាវាបជ្ជនេ, អរិយបុគ្គលវិភាគបច្ចយត្តេ ច។ **ឥទំ** វិបស្សនាញាណំ។ **តិណ្ណំ ឥន្ទ្រិយាន**ន្តិ សទ្ធិន្ទ្រិយសមាធិន្ទ្រិយបញ្ញិន្ទ្រិយានំ។ **អាធិបតេយ្យវសេនា**តិ សម្បយុត្តធម្មានំ អធិបតិភាវវសេន។ អនិច្ចានុបស្សនាពហុលស្ស ហិ សទ្ធិន្ទ្រិយំ ពលវំ ហោតិ, ទុក្ខានុបស្សនាពហុលស្ស សមាធិន្ទ្រិយំ, អនត្តានុបស្សនាពហុលស្ស បញ្ញិន្ទ្រិយន្តិ តិស្សន្នំ អនុបស្សនានំ វសេន ពលវតរភាវំ បត្តានិ ឥមានិ តីណិ ឥន្ទ្រិយានិ វិមោក្ខមុខភាវំ អាបាទេន្តីតិ អាហ “**តិវិធានុបស្សនា...បេ.... អាបជ្ជតិ នាមា**”តិ។ **តិវិធវិមោក្ខមុខភាវ**ន្តិ ឯត្ថ កេ បន តយោ វិមោក្ខា, កានិ វា តីណិ វិមោក្ខមុខានីតិ អន្តោលីនេ អនុយោគេ វិមោក្ខមុខាធីនត្តា វិមោក្ខាធិគមស្ស វិមោក្ខមុខានិ តាវ ទស្សេន្តោ “**តិស្សោ ហិ...បេ.... វុច្ចន្តី**”តិ វត្វា អយញ្ច អត្ថោ បាឡិតោ ឯវ វិញ្ញាយតីតិ ទស្សេន្តោ “**យថាហា**”តិអាទិមាហ។

លោកនិយ្យានាយាតិ លោកតោ និក្ខមនាយ, សត្តលោកស្ស វា វដ្ដទុក្ខតោ និក្ខមនាយ។ **បរិច្ឆេទបរិវដុមតោ**តិ ឧទយព្ពយវសេន បរិច្ឆេទតោ ចេវ បរិវដុមតោ ច។ **សមនុបស្សនតាយា**តិ សម្មទេវ អនុ អនុ បស្សនាយ សំវត្តន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ អនិច្ចានុបស្សនា ហិ សង្ខារេ អាទិតោ ឧទយេន, អន្តតោ វយេន បរិច្ឆិន្នេ បស្សតិ។ អាទិអន្តវន្តតាយ ហិ តេ អនិច្ចាតិ។ **អនិមិត្តាយ ច ធាតុយា**តិ សព្ពសង្ខារនិមិត្តវិរហតោ “អនិមិត្តា”តិ លទ្ធនាមាយ អសង្ខតាយ ធាតុយា។ **ចិត្តសម្បក្ខន្ទនតាយា**តិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា អនុលោមញាណាទិភាវេន សម្មទេវ អធិចិត្តស្ស អនុបវិសនត្ថាយ។ **អប្បណិហិតាយា**តិ រាគបណិធិអាទីនំ អភាវេន “អប្បណិហិតា”តិ លទ្ធនាមាយ។ **សុញ្ញតាយា**តិ អត្តសុញ្ញតាយ “សុញ្ញតា”តិ លទ្ធនាមាយ។

គតិន្តិ និព្ពត្តឹ។ សង្ខារានំ សភាវវិភាវនេន សំវេជិយមានំ ចិត្តំ សម្មាបដិបត្តិយំ សមុត្តេជិតំ នាម ហោតីតិ អាហ “**មនោសមុត្តេជនតាយាតិ ចិត្តសំវេជនតាយា**”តិ។ មមំការេន អត្តនិយសញ្ញិតស្ស វត្ថុនោ សាមិភូតោ អត្តា បឋមំ បរាមសីយតិ, តតោ អត្តនិយន្តិ អាហ “**នាហំ, ន មមាតិ ឯវំ អនត្តតោ សមនុបស្សនតាយា**”តិ។ **តីណិ បទានី**តិ បរិច្ឆេទបរិវដុម, មនោសមុត្តេជន, សមនុបស្សនបទានីតិ វទន្តិ, “សព្ពសង្ខារេ”តិអាទីនិ បន

តីណិ វាក្យានិ តីណិ បទានីតិ វេទិតព្ពានិ។ **តេនេវា**តិ អនិច្ចានុបស្សនាទីនំ វសេន តេសំ តិណ្ណំ បទានំ វុត្តត្តា ឯវ។ **បញ្ហវិស្សជ្ជនេ**តិ “អនិច្ចតោ មនសិ ករោតោ កថំ សង្ខារា ឧបដ្ឋហន្តី”តិ បញ្ហស្ស វិស្សជ្ជនេ។

៧៦៩. ឯវំ វិមោក្ខមុខានិ ទស្សេត្វា ឥទានិ វិមោក្ខេ ទស្សេតុំ **“កតមេ បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **អនិច្ចតោ មនសិ ករោន្តោ**តិ អនិច្ចានុបស្សនំ អនុយុញ្ជន្តោ។ **អធិមោក្ខពហុលោ**តិ សទ្ធិន្ទ្រិយពហុលោ។ យស្ស វិសេសតោ អនិច្ចានុបស្សនា តិក្ខា សូរា ហោតិ, តស្ស សទ្ធិន្ទ្រិយំ អធិមត្តំ ហោតិ។ “អនិច្ចា សង្ខារា”តិ ហិ អាទិតោ សទ្ធាមត្តកេន បដិបជ្ជិត្វា វិបស្សនាយ ឧក្កំសគតាយ គរុបល្លវាទីសុ វិយ មណិកនកាទីសុបិ តេសំ អនិច្ចតំ សាតិសយំ បច្ចក្ខតោ បស្សតោ “សម្មាសម្ពុទ្ធោ វត សោ ភគវា”តិ សត្ថរិ សទ្ធា ពលវតី បវត្តតីតិ សោ អធិមោក្ខពហុលោ, អធិមត្តសទ្ធោ ច ហោតិ។ តស្ស អនិច្ចានុបស្សនាពហុលតាយ អនិច្ចាការតោ វុដ្ឋានំ ហោតីតិ សោ **“អនិមិត្តំ វិមោក្ខំ បដិលភតី”**តិ វុត្តំ។ **បស្សទ្ធិពហុលោ**តិ ទុក្ខានុបស្សនំ អនុយុញ្ជន្តោ “ទុក្ខា សង្ខារា, តប្បដិបក្ខតោ សុខោ និរោធោ”តិ ច មនសិការវសេន និព្ពានស្ស សន្តបណីតសុខភាវំ អធិមុច្ចន្តោ អភិណ្ហំ បីតិបាមោជ្ជសមាយោគតោ បស្សទ្ធិពហុលោ ហោតិ។ តតោ ច អធិមត្តសមាធិន្ទ្រិយបដិលាភេន រាគបណិធិយា ទូរីភាវតោ អប្បណិហិតវិមោក្ខសមធិគមោ ហោតីតិ វុត្តំ **“ទុក្ខតោ...បេ.... បដិលភតី”**តិ។ **វេទពហុលោ**តិ អនត្តានុបស្សនំ អនុយុញ្ជន្តោ អត្តសុញ្ញតាយ និបុណញាណវិសយត្តា ញាណពហុលោ ហោតិ។ តតោ ច អធិមត្តបញ្ញិន្ទ្រិយបដិលាភេន មោហស្ស ទូរីភាវតោ សុញ្ញតវិមោក្ខសមធិគមោ ហោតីតិ អាហ **“អនត្តតោ... បេ.... បដិលភតី”**តិ។

យោ អនិច្ចានុបស្សនាយ និមិត្តវសេន សង្ខារេ បរិគ្គហេត្វា វិបស្សនំ អនុយុញ្ជន្តោ យត្ថ ឥទំ សង្ខារនិមិត្តំ សព្ពសោ នត្ថិ, តំ “អនិមិត្តំ និព្ពាន”ន្តិ អនិមិត្តាការេន អធិមុច្ចន្តោ វុដ្ឋានគាមិនិមគ្គេន ឃដេតិ។ តស្ស មគ្គោ អនិមិត្តតោ និព្ពានំ សច្ឆិករោតីតិ វុច្ចតីតិ អាហ **“អនិមិត្តាការេន និព្ពានំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តោ អរិយមគ្គោ”**តិ។ ស្វាយំ និព្ពានស្ស អនិមិត្តាការោ នេវ មគ្គេន កតោ, ន វិបស្សនាយ, អថ ខោ សភាវសិទ្ធោ។ តទារម្មណតាយ ច មគ្គោ អនិមិត្តោតិ វុច្ចតីតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“អនិមិត្តាយ ធាតុយា ឧប្បន្នត្តា អនិមិត្តោ”**តិ។ យោ ទុក្ខានុបស្សនាវសេន បណិធិយា ទូរីភាវករណេន អប្បណិហិតំ អធិមុច្ចន្តោ , យោ អនត្តានុបស្សនាវសេន អត្តបលទ្ធិយា ទូរីភាវករណេន សុញ្ញតំ អធិមុច្ចន្តោតិ ច អាទិនា យោជេតព្ពំ។ តេនាហ **“ឯតេនេវ នយេនា”**តិអាទិ។

៧៧០. យទិ អរិយមគ្គោ តិវិធម្បិ វិមោក្ខនាមំ លភតិ, អថ កស្មា **អភិធម្មេ** វិមោក្ខទ្វយមេវ អាគតន្តិ ចោទនំ សន្ធាយាហ **“យំ បនា”**តិអាទិ។ តត្ថ **តន្តិ** អភិធម្មេ វិមោក្ខទ្វយវចនំ។ **និប្បរិយាយតោ វិបស្សនាគមនំ សន្ធាយា**តិ ឧជុកមេវ វិបស្សនតោ មគ្គស្ស នាមាគមនំ សន្ធាយ វុត្តំ។ កស្មា? អនិមិត្តវិបស្សនា អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ មគ្គស្ស នាមំ ទាតុំ ន សក្កោតិ។ កាមំ **សុត្តេ** “អនិមិត្តញ្ច ភាវេហិ, មានានុសយមុជ្ជហា”តិ (សុ. និ. ៣៤៤) អនិមិត្តវិបស្សនា កថិតា, សា បន និច្ចនិមិត្តធុវនិមិត្តអត្តនិមិត្តានិ ឧគ្ឃាដេន្តីបិ សយំ និមិត្តធម្មេសុ ឯវ ចរតីតិ សនិមិត្តាវ ហោតីតិ។ អបិច អភិធម្មោ នាម បរមត្ថទេសនា, អនិមិត្តមគ្គស្ស ច បរមត្ថតោ ហេតុវេកល្លមេវ។ អនិច្ចានុបស្សនាវសេន ហិ **អនិមិត្តវិមោក្ខោ** កថិតោ។ តត្ថ ច សទ្ធិន្ទ្រិយំ អធិមត្តំ ហោតិ, តំ អរិយមគ្គេ ឯកង្គម្បិ ន ហោតិ, អមគ្គង្គត្តា អត្តនោ មគ្គស្ស នាមំ ទាតុំ ន សក្កោតិ។ ឥតរេសុ ទុក្ខានុបស្សនាយ វសេន **អប្បណិហិតវិមោក្ខោ**, អនត្តានុបស្សនាយ វសេន **សុញ្ញតវិមោក្ខោ**។

តេសុ អប្បណិហិតវិមោក្ខេន សមាធិន្ទ្រិយំ, សុញ្ញតវិមោក្ខេន បញ្ញិន្ទ្រិយំ អធិមត្តំ ហោតីតិ តានិ អរិយមគ្គស្ស អង្គត្តា អត្តនោ មគ្គស្ស នាមំ ទាតុំ សក្កោន្តិ, ន អនិមិត្តមគ្គោ តទភាវតោតិ កេចិ។ យេ បន វទន្តិ “អនិមិត្តមគ្គោ អាគមនតោ នាមំ អលភន្តោបិ សគុណតោ ច អារម្មណតោ ច នាមំ លភតី”តិ, តេសំ មតេន អប្បណិហិតសុញ្ញតមគ្គាបិ សគុណតោ ឯវ, អារម្មណតោ ឯវ ច នាមំ លភេយ្យុន្តិ? តំ អយុត្តំ។ កស្មា? មគ្គោ ហិ ទ្វីហិ ការណេហិ នាមំ លភតិ សរសតោ ច បច្ចនីកតោ ចាតិ, សភាវតោ ច បដិបក្ខតោ ចាតិ អត្ថោ។ **អប្បណិហិតមគ្គោ** ហិ រាគបណិធិអាទីហិ វិមុត្តោ, **សុញ្ញតមគ្គោ** រាគាទីហិ សុញ្ញោ ឯវាតិ តេ សរសតោ នាមំ លភន្តិ។ តថា **អប្បណិហិតមគ្គោ** បណិធិស្ស បដិបក្ខោ, **សុញ្ញតមគ្គោ** អត្តាភិនិវេសស្ស ឯវាតិ តេ បច្ចនីកតោ នាមំ លភន្តិ, **អនិមិត្តមគ្គោ** បន រាគាទិនិមិត្តានំ, និច្ចនិមិត្តាទីនំ វា អភាវេន សរសតោ ឯវ នាមំ លភតិ, នោ បច្ចនីកតោ។ ន ហិ សោ សង្ខារនិមិត្តារម្មណាយ អនិច្ចានុបស្សនាយ បដិបក្ខោ, សា បនស្ស អនុលោមភាវេ ឋិតាតិ សព្ពថាបិ អភិធម្មបរិយាយេន អនិមិត្តមគ្គោ ន លព្ភតិ។ តេន វុត្តំ **“តំ និប្បរិយាយតោ វិបស្សនាគមនំ សន្ធាយា”**តិ។

យស្មា សុត្តន្តបរិយាយេន អនិមិត្តមគ្គោ លព្ភតិ។ វុដ្ឋានគាមិនី ហិ វិបស្សនា យំ យំ សម្មសន្តី វុដ្ឋានំ គច្ឆតិ, តស្ស តស្ស វសេន អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ មគ្គស្ស នាមំ ទេតិ, តត្ថ អនិច្ចតោ វុដ្ឋហន្តស្ស មគ្គោ

អនិមិត្តោ ហោតិ, ទុក្ខតោ វុដ្ឋហន្តស្ស អប្បណិហិតោ, អនត្តតោ វុដ្ឋហន្តស្ស សុញ្ញតោ, តស្មា សុត្តន្តសំវណ្ណនា ឯសាតិ កត្វា ឥធ តយោបិ វិមោក្ខា ឧទ្ធដា។ យំ បន **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** អភិនិវេសនិមិត្តបណិធិមុញ្ចនំ ឧបាទាយ តិស្សន្នម្បិ អនុបស្សនានំ តទាគមនវសេន តទនន្តរស្ស មគ្គស្ស ច សុញ្ញតវិមោក្ខាទិភាវោ និទ្ទិដ្ឋោ, តស្ស បរិយាយភាវេ វត្តព្វមេវ នត្ថីតិ ទស្សេតុំ **"វិបស្សនាញាណំ ហី"**តិអាទិ វុត្តំ។ វិបស្សនាញាណំ បដិសម្ភិទាមគ្គេ "អប្បណិហិតោ, វិមោក្ខោ"តិ ច កិញ្ចាបិ វុត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។

អនិច្ចានុបស្សនាញាណន្តិ "អនិច្ចា សង្ខារា"តិ អនុបស្សនាវសេន បវត្តញាណំ។ **និច្ចតោ អភិនិវេសំ មុញ្ចតី**តិ "តេ និច្ចា"តិ និច្ចាការតោ បវត្តមិច្ឆាភិនិវេសវិទ្ធំសនវសេន, តទនន្តរំ បន មគ្គញាណំ សមុច្ឆេទវសេន មុញ្ចតិ។ **តេនេវ**តិ តស្មា។ អនិច្ចាភិនិវេសតោ វិត្តតាយ, វិមុត្តតាយ ច **សុញ្ញតោ វិមោក្ខោ**។ សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ។

តន្តិ តិវិធំ វិបស្សនាញាណំ។ តត្ថ យស្ស បរិយាយតោ, យស្ស ច និប្បរិយាយតោ នាមលាភោ, តំ ទស្សេតុំ **"សង្ខារនិមិត្តស្សា"**តិអាទិ វុត្តំ។ **ន និប្បរិយាយេន,** អថ ខោ បរិយាយេនាតិ អត្ថោ។ **តស្មា**តិ និប្បរិយាយកថាភាវតោ។ **វិមោក្ខទ្វយមេវ វុត្តំ** អភិធម្មេតិ អធិប្បាយោ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ វិបស្សនាធិការេ។ "តិវិធវិមោក្ខមុខភាវំ អាបជ្ជិត្វា"តិ ឯតស្មិំ វា ឧទ្ទេសវចនេ។

៧៧១. តេសំ វិភាគាយាតិ តេសំ យថាវុត្តានំ សត្តន្នំ អរិយបុគ្គលានំ សទ្ធានុសារិអាទិភាវេន វិភត្តសភាវតាយ។

៧៧២. សទ្ធិន្ទ្រិយំ បដិលភតីតិ សទ្ធានុសារិភាវិតាការណភូតំ អធិមត្តំ សទ្ធិន្ទ្រិយំ បដិលភតិ។ អធិមោក្ខពហុលតាយ, សទ្ធិន្ទ្រិយាធិមត្តតាយ ច ការណំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ អបិច អយមេត្ថ សង្ខេបត្ថោ – អនិច្ចាការសល្លក្ខណស្ស សទ្ធាភិវុទ្ធិយា ឧបនិស្សយភាវតោ តទនន្តរេ មគ្គេ សទ្ធា តិក្ខតរា ហោតិ, តេន អដ្ឋមកោ **សទ្ធានុសារី** នាម ហោតិ។ **សេសេសុ សត្តសុ ឋានេសូ**តិ បឋមផលតោ បដ្ឋាយ យាវ អគ្គផលា សត្តសុ ឋានេសុ។ "សត្តសុ ឋានេសូ"តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ សេសេសុ ឆសុ ឋានេសុ សទ្ធាវិមុត្តោ, អគ្គផលេ បន សចាយំ អរូបជ្ឈានលាភី, ឧភតោភាគវិមុត្តោ ហោតិ, នោ ចេ អរូបជ្ឈានលាភី, បញ្ញាវិមុត្តោ, ន សទ្ធាវិមុត្តោ។ **អភិធម្មេ** ហិ –

> "កតមោ ច បុគ្គលោ **សទ្ធាវិមុត្តោ**? ឥធេកច្ចោ បុគ្គលោ 'ឥទំ ទុក្ខ'ន្តិ យថាភូតំ បជានាតិ, 'អយំ ទុក្ខសមុទយោ'តិ, 'អយំ ទុក្ខនិរោធោ'តិ, 'អយំ ទុក្ខនិរោធគាមិនី បដិបទា'តិ យថាភូតំ បជានាតិ។ តថាគតប្បវេទិតា ចស្ស ធម្មា បញ្ញាយ ទិដ្ឋា ហោន្តិ, បញ្ញាយ ចស្ស ទិស្វា ឯកច្ចេ អាសវា បរិក្ខីណា ហោន្តិ, នោ ច ខោ យថាទិដ្ឋិប្បត្តស្ស។ អយំ វុច្ចតិ បុគ្គលោ សទ្ធាវិមុត្តោ"តិ (បុ. ប. ២០៨) –

ឯកច្ចាសវបរិក្ខយវចនតោ សទ្ធាវិមុត្តស្ស សេក្ខភាវោ វិញ្ញាយតិ, ន អសេក្ខភាវោ។ អដ្ឋកថាយញ្ច "ទ្វេ ធុរានិ, ទ្វេ អភិនិវេសា, ទ្វេ សីសានី"តិ វចនតោ នត្ថិ អរហតោ សទ្ធាវិមុត្តតាតិ? សច្ចមេតំ និប្បរិយាយតោ។ និប្បរិយាយកថា ហិ អភិធម្មោ, ឥធ បន បរិយាយេន ឯវំ វុត្តំ។ យទិ បរិយាយតោ អរហតោ សទ្ធាវិមុត្តតា, កោ បន សោ បរិយាយោ? សទ្ធាវិមុត្តន្វយតា។ យោ ហិ អគ្គមគ្គក្ខណេ សទ្ធាវិមុត្តោ ហោតិ, សោ អគ្គផលក្ខណេបិ តទន្វយតាយ សទ្ធាវិមុត្តោតិ **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** បរិយាយេន វុត្តោតិ ឥធាបិ តថេវ វុត្តំ។ អថ វា សទ្ធាវិមុត្តសទិសតាយ អរហា សទ្ធាវិមុត្តោ។ កា បនេត្ថ សទិសតា? យថា សទ្ធាវិមុត្តស្ស សេក្ខស្ស កិលេសក្ខយោ កុណ្ឋេន អសិនា កទលិច្ឆេទសទិសោ "នោ ច ខោ យថាទិដ្ឋិប្បត្តស្សា"តិ វចនតោ, ឯវំ តទន្វយស្សាបិ អរហតោតិ អយមេត្ថ សទិសតា។ កឹ បន នេសំ កិលេសបហានេ នានត្តំ អត្ថីតិ? នត្ថិ។ អថ កស្មា សទ្ធាវិមុត្តោ ទិដ្ឋិប្បត្តំ ន បាបុណាតីតិ? អាគមនីយនានត្តេន។ ទិដ្ឋិប្បត្តោ ហិ អាគមនម្ហិ កិលេសេ វិក្ខម្ភេន្តោ អប្បកសិរេន អកិលមន្តោ វិក្ខម្ភេតុំ សក្កោតិ, សទ្ធាវិមុត្តោ កិច្ឆេន កសិរេន វិក្ខម្ភេតុំ សក្កោតិ។ អបិច បញ្ញាយបិ នេសំ វេមត្តតា។ សា ច យាវតិកា លព្ភតេវាតិ វទន្តិ។ ឯវញ្ច កត្វា បឋមមគ្គាទីសុ សតិបិ ឥន្ទ្រិយសមត្តេ សទ្ធាទីនំ តិក្ខតាវចនម្បិ សមត្ថិតំ ហោតិ។

៧៧៣. សោតិ ទុក្ខតោ វុដ្ឋិតោ។ **សព្ពត្ថា**តិ អដ្ឋសុបិ ឋានេសុ។ ននុ ច អដ្ឋកថាយំ "ទ្វេ ធុរានី"តិ និយមិតត្តា បឋមមគ្គក្ខណេ សទ្ធានុសារី វា សិយា, ធម្មានុសារី វា? ឥធ ន សទ្ធានុសារី យុត្តោ, កាយសក្ខិតាបិ អរហតោ នត្ថិ។ **អភិធម្មេ** ហិ –

> "កតមោ ច បុគ្គលោ **កាយសក្ខី**? ឥធេកច្ចោ បុគ្គលោ អដ្ឋ វិមោក្ខេ កាយេន ផុសិត្វា វិហរតិ, បញ្ញាយ ចស្ស ទិស្វា ឯកច្ចេ អាសវា បរិក្ខីណា ហោន្តិ។ អយំ វុច្ចតិ បុគ្គលោ កាយសក្ខី"តិ (បុ. ប. ២០៨)

ឯកច្ចាសវបរិក្ខយវចនតោ កាយសក្ខិនោ សេក្ខភាវោវ វិញ្ញាយតីតិ? សច្ចមេតំ និប្បរិយាយតោ, ឥធ បន បរិយាយេន វុត្តំ។ កោ បន សោ បរិយាយោតិ? កាយសក្ខិសទិសតា។ ឧបចាររូបជ្ឈានសមាធិតោ ហិ សាតិសយំ អរូបសមាធិសម្ផស្សំ លទ្ធា និព្ពត្តីតិ ឯកច្ចាសវបរិក្ខយំ ឧបាទាយ “កាយសក្ខី”តិ វត្តព្ពបុគ្គលេន សាតិសយសមាធិសម្ផស្សតទធិដ្ឋានាសវបរិក្ខយសាមញ្ញំ អបេក្ខិត្វា កាយសក្ខី វិយ **កាយសក្ខី**តិ អរហា **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** វុត្តោតិ ឥធាបិ តមេវ នយំ គហេត្វា អរហតោបិ កាយសក្ខិតា វុត្តា។ សុត្តន្តសំវណ្ណនា ហេសាតិ។ និប្បរិយាយេន បន បឋមផលតោ បដ្ឋាយ ឆសុ ឋានេសុ កាយសក្ខី នាម ហោតិ, សោ ច ខោ អដ្ឋសមាបត្តិលាភី, ន វិបស្សនាយានិកោ សុក្ខវិបស្សកោ, ឧបចារមគ្គលាភី, រូបជ្ឈានមគ្គលាភី វា។ **បស្សទ្ធិពហុលោ**តិ ច បស្សទ្ធិសីសេន សមាធិ វុត្តោតិ សាតិសយសមាធិលាភី សមថយានិកោវ អធិប្បេតោ, សមថយានិកស្សេវ ច កាយសក្ខិភាវោ ហេដ្ឋា វុត្តោ។ **អរូបជ្ឈាន**ន្តិ ចតុព្ពិធំ អរូបជ្ឈានំ។ តត្ថ បន ឯកម្បិ លទ្ធា អរហត្តំ បត្តោ ឧភតោភាគវិមុត្តោ ឯវ ហោតីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**អរូបជ្ឈាន**”មិច្ចេវ វុត្តំ, ន “ចត្តារិ អរូបជ្ឈានានី”តិ។ តេនាយំ ចតុន្នំ អរូបសមាបត្តីនំ, និរោធសមាបត្តិយា ច វសេន បញ្ចវិធោ ហោតិ។ ឯស នយោ កាយសក្ខិម្ហិបិ។ ទ្វីហិ ភាគេហិ ទ្វេ វារេ វិមុត្តោតិ **ឧភតោភាគវិមុត្តោ**។

៧៧៤. បញ្ញវតោ និបុណតរា, គម្ភីរា ច អត្ថា បាកដា ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តីតិ អនត្តតោ មនសិ ករោតោ វេទពហុលតា, បញ្ញិន្ទ្រិយបដិលាភោ ច វុត្តោ។ **ធម្មានុសារី ហោតិ** បញ្ញិន្ទ្រិយស្ស អធិមត្តត្តា។ បញ្ញា ហិ ឥធ “ធម្មោ”តិ អធិប្បេតា “សច្ចំ ធម្មោ ធិតិ ចាគោ”តិអាទីសុ វិយ (ជា. ១.១.៥៧)។

៧៧៥. យស្សា បាឡិយា វសេន ឥធ អរិយបុគ្គលស្ស សទ្ធាវិមុត្តាទិភាវោ វុត្តោ, តំ បាឡឹ ទស្សេតុំ “**វុត្តំ ហេត**”ន្តិអាទិ អារទ្ធំ, តំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

៧៧៦. “សទ្ធិន្ទ្រិយស្ស អធិមត្តត្តា សទ្ធាវិមុត្តោ”តិ ឯវមាទិអត្ថស្ស សាធកំ **អបរម្បិ វុត្តំ។ “សទ្ទហន្តោ វិមុត្តោ**”តិ ឯតេន សព្ពថា អវិមុត្តស្ស សទ្ធាមត្តេន វិមុត្តភាវទស្សនេន សទ្ធាវិមុត្តស្ស សេក្ខភាវមេវ វិភាវេតិ។ **សទ្ធាវិមុត្តោ**តិ វា សទ្ធាយ អធិមុត្តោតិ អត្ថោ។

ផុដ្ឋន្តំ សច្ឆិកតោតិ ផុដ្ឋានំ អនន្តរំ ផុដ្ឋន្តោ, ផុដ្ឋានំ អរូបជ្ឈានានំ អនន្តរោ កាលោតិ អធិប្បាយោ, អច្ចន្តសំយោគេ ចេតំ ឧបយោគវចនំ, ផុដ្ឋានន្តរកាលមេវ សច្ឆិករណូបាយេន សច្ឆិកាតព្ពំ សច្ឆាកាសីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ភាវនបុំសកំ វា ឯតំ យថា “ឯកមន្ត”ន្តិ (បារា. ២)។ យោ ហិ អរូបជ្ឈានេន រូបកាយតោ, នាមកាយេកទេសតោ ច វិក្ខម្ភនវិមោក្ខេន វិមុត្តោ, តេន និរោធសង្ខាតោ វិមោក្ខោ អាលោចិតោ បកាសិតោ វិយ ហោតិ, ន បន កាយេន សច្ឆិកតោ, និរោធំ បន អារម្មណំ កត្វា ឯកច្ចេសុ អាសវេសុ ខេបិតេសុ តេន សោ សច្ឆិកតោវ ហោតិ។ តស្មា សោ សច្ឆិកាតព្ពំ យថាអាលោចិតំ នាមកាយេន សច្ឆាកាសីតិ **កាយសក្ខី**តិ វុច្ចតិ, ន តុ វិមុត្តោ ឯកច្ចានំ អាសវានំ អបរិក្ខីណត្តា។ **ទិដ្ឋន្តំ បត្តោ**តិ ទស្សនសង្ខាតស្ស សោតាបត្តិមគ្គញាណស្ស អនន្តរំ បត្តោតិ វុត្តំ ហោតិ។ បឋមផលតោ បដ្ឋាយ ហិ យាវ អគ្គមគ្គា ទិដ្ឋិប្បត្តោតិ។ “**ទិដ្ឋិយា បត្តោ**”តិ វា បាឋោ, ចតុសច្ចទស្សនសង្ខាតាយ ទិដ្ឋិយា និរោធំ បត្តោតិ អត្ថោ។ ឥមេ ច សទ្ធាវិមុត្តាទយោ តយោ បរមត្ថតោ អបរិយោសិតញាណកិច្ចាតិ តំ នយំ ទស្សេតុំ “**សទ្ទហន្តោ វិមុច្ចតី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ឈានផស្ស**ន្តិ សាតិសយំ ឈានផស្សំ។ តេន អរូបជ្ឈានផស្សោ សង្គហិតោ ហោតិ។

“**ទុក្ខា សង្ខារា**តិ **ញាតំ ហោតី**”តិ ឥមិនា ទុក្ខសច្ចបដិវេធមាហ, “**សុខោ និរោធោ**តិ **ញាតំ ហោតី**”តិ ឥមិនា និរោធសច្ចបដិវេធំ។ តទុភយេន ច សមុទយមគ្គសច្ចបដិវេធំ នានន្តរិយកភាវតោ។ “**ញាតំ ហោតី**”តិ ឥមិនា ទុតិយមគ្គកិច្ចំ, “**ទិដ្ឋំ ហោតី**”តិ ឥមិនា តតិយមគ្គកិច្ចំ, “**វិទិតំ ហោតី**”តិ ឥមិនា ចតុត្ថមគ្គកិច្ចំ, “**សច្ឆិកត**”ន្តិ ឥមិនា បឋមផលកិច្ចំ, “**ផុសិត**”ន្តិ ឥមិនា សេសផលទ្វយកិច្ចំ។ ឥតិ ទិដ្ឋិប្បត្តស្ស មគ្គផលញាណព្យាបារទស្សនានិ ឥមានិ បទានីតិ វទន្តិ។

៧៧៧. **ឥតរេសូ**តិ សទ្ធានុសារិអាទិបទេសុ។ **សទ្ធំ អនុស្សរតី**តិ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋិតំ សទ្ធំ អនុគច្ឆតិ។ យថា សា តិក្ខា សូរា អហោសិ , មគ្គក្ខណេបិ តទនុរូបមេវ បវត្តេតីតិ អត្ថោ។ **សទ្ធាយ វា អនុស្សរតី**តិ សទ្ធាយ ការណភូតាយ សច្ចបដិវេធស្ស អនុរូបំ សរតិ គច្ឆតិ, បដិបជ្ជតីតិ អត្ថោ។ ទ្វីហិបិ អត្ថវិកប្បេហិ សទ្ធាយ អធិមត្តតំយេវ វិភាវេតិ។ **ធម្មានុសារី**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **ឧភតោភាគវិមុត្តោ**តិ ទ្វីហិ ភាគេហិ ទ្វេ វារេ វិមុត្តោ, រូបកាយតោ ច នាមកាយតោ ច វិក្ខម្ភនវសេន, សមុច្ឆេទវសេន ច វិមុត្តោតិ អត្ថោ។ អរូបជ្ឈានេន រូបកាយតោ ច នាមកាយេកទេសតោ ច វិមុត្តោ, អរិយមគ្គេន នាមកាយតោ វិមុត្តោតិ ឧភោហិ ភាគេហិ ទ្វេ

វារេ វិមុត្តត្តា ឧភតោភាគវិមុត្តោ។ **បជាននោ្ត វិមុត្តោ**តិ បឋមជ្ឈានផស្សេន វិនា បរិជាននាទិប្បការេហិ ចត្តារិ អរិយសច្ចានិ ជានន្តោ បដិវិជ្ឈន្តោ តេសំ កិច្ចានំ មគ្គុប្បត្តិយា និដ្ឋិតកិច្ចតាយ វិសេសេន មុត្តោតិ វិមុត្តោ។

អយំ បនេត្ថ និប្បរិយាយតោ សង្ខេបកថា – យស្ស អនិច្ចាការតោ វុដ្ឋានំ ហោតិ, សោ អធិមោក្ខពហុលោ សទ្ធិន្ទ្រិយស្ស តិក្ខភាវេន បឋមមគ្គក្ខណេ **សទ្ធានុសារី** នាម ហោតិ, មជ្ឈេ ឆសុ ឋានេសុ **សទ្ធាវិមុត្តោ**។ អគ្គផលក្ខណេ **បញ្ញាវិមុត្តោ** នាម ហោតិ។ តថា យស្ស ទុក្ខាការតោ វុដ្ឋានំ ហោតិ, តស្ស បស្សទ្ធិពហុលតាយ សមាធិន្ទ្រិយំ អធិមត្តំ ហោតិ ទុក្ខាបដិសាយ សទ្ធាយបិ តិព្ពតរត្តា, ធុរនិយមតោ ច។ សោបិ បឋមមគ្គក្ខណេ **សទ្ធានុសារី** ឯវ ហោតិ, មជ្ឈេ ឆសុ ឋានេសុ **សទ្ធាវិមុត្តោ**, អន្តេ **បញ្ញាវិមុត្តោ** ច ហោតិ។ យស្ស បន អនត្តាការតោ វុដ្ឋានំ ហោតិ, សោ វេទពហុលោ បញ្ញិន្ទ្រិយស្ស តិក្ខភាវេន បឋមមគ្គក្ខណេ **ធម្មានុសារី** ឯវ ហោតិ, មជ្ឈេ ឆសុ ឋានេសុ **ទិដ្ឋិប្បត្តោ**, អន្តេ **បញ្ញាវិមុត្តោ** ឯវ ហោតិ។ ឥមេ បន ន អដ្ឋវិមោក្ខលាភិនោ, អដ្ឋវិមោក្ខលាភី បន បឋមមគ្គក្ខណេ **សទ្ធានុសារី** វា **ធម្មានុសារី** វា សិយា។ មជ្ឈេ ឆសុ ឋានេសុ **កាយសក្ខី**, បរិយោសានេ **ឧភតោភាគវិមុត្តោ**តិ។

សង្ខារុបេក្ខាញាណំ។

៧៧៨. យំ តំ វិមោក្ខមុខភាវំ អាបជ្ជិត្វា សត្តអរិយបុគ្គលវិភាគាយ ច បច្ចយោ ហោតីតិ វុត្តំ, **តំ បនេតំ** សង្ខារុបេក្ខាញាណំ។ **បុរិមេន ញាណទ្វយេនា**តិ មុញ្ចិតុកម្យតាបដិសង្ខានុបស្សនាញាណទ្វយេន **អត្ថតោ ឯកំ,** បវត្តិអាការភេទតោ នានន្តិ អធិប្បាយោ។ យថាវុត្តមត្ថំ អដ្ឋកថាយ, បាឡិយា ច សាធេតុំ **"តេនាហូ"**តិអាទិ វុត្តំ។ មុញ្ចិតុកម្យតាមុញ្ចនុបាយករណញាណានិបិ សង្ខារេសុ ឧទាសីនភាវេនេវ បវត្តនតោ សង្ខារុបេក្ខាសមញ្ញានេវ ហោន្តីតិ វុត្តំ **"ឥទំ សង្ខារុបេក្ខាញាណំ ឯកមេវ តីណិ នាមានិ លភតី"**តិ។ តេន សង្ខារុបេក្ខាវោហារោ មុញ្ចិតុកម្យតាទិញាណសមុទាយវិសយោតិ ទស្សេតិ។

៧៨០. **ឧប្បាទាទីនី**តិ ឧប្បាទបវត្តាទិអបទេសេន វុត្តេ សង្ខារេ។ **បរិច្ចជិតុកាមតា**តិ តប្បដិពទ្ធឆន្ទរាគប្បហានេន វិស្សជ្ជិតុកាមតា។ **បដិសង្ខាន**ន្តិ បុនប្បុនំ តីរណំ។ **មុញ្ចិត្វា**តិ និរាលយភាវាបត្តិយា អបេក្ខាវិស្សជ្ជនវសេន វិស្សជ្ជិត្វា។ **អវសានេ**តិ តថាករណស្ស ឧត្តរកាលំ។ យាវ និព្ពានសម្បក្ខន្ទនា ន ឥជ្ឈតិ, តាវ វិចិននេបិ ឧទាសីនតាយ ញាណស្ស សន្តានវសេន បវត្តី សន្ធាយាហ **"អជ្ឈុបេក្ខនំ សន្តិដ្ឋនា"**តិ។ **ឯវន្តិ** អជ្ឈុបេក្ខនាការសាមញ្ញតោ "មុញ្ចិតុកម្យតា ច សា សន្តិដ្ឋនា ចា"តិ វុត្តាការេន។

៧៨១. **ឥមេ ធម្មា**តិ ឥមេ ញាណសង្ខាតា ធម្មា, ញាណបរិយាយោ វា ឥធ ធម្ម-សទ្ទោ, តស្មា ឥមានិ ញាណានីតិ អត្ថោ។ **ឯកត្ថា**តិ ឯកសភាវា។

៧៨២. **វុដ្ឋានគាមិនី ហោតិ** វុដ្ឋានគមនតោ។ **សង្ខារុបេក្ខាទិញាណត្តយស្សា**តិ សង្ខារុបេក្ខានុលោមគោត្រភុសញ្ញិតស្ស ញាណត្តយស្ស។ កិច្ចវសេន បវត្តិដ្ឋានវសេនបិ លោកិយញាណានំ ឧបរិ ឋិតត្តា វុត្តំ **"ឧត្តមភាវំ បត្តត្តា"**តិ។ **និមិត្តភូតតោ**តិ វិបស្សនាយ អារម្មណភូតតោ ខន្ធបញ្ចកតោ។ តេនាហ **"អភិនិវិដ្ឋវត្ថុតោ"**តិ។ តញ្ហិ វិបស្សនាយ គោចរករណសង្ខាតេន អភិនិវេសេន អភិនិវិដ្ឋវត្ថូន្តិ បវុច្ចតិ។ តំ បនេតំ សសន្តតិបរិយាបន្នម្បិ បរតោ ទិដ្ឋិតាយ "ពហិទ្ធា"តិ វុត្តំ។ តទេវ ហិ "ពហិទ្ធា សព្ពនិមិត្តានី"តិ តត្ថ តត្ថ វុច្ចតិ។ **អជ្ឈត្តបវត្តតោ**តិ សសន្តានេ មិច្ឆាទិដ្ឋិបវត្តនអាទិតោ, តទនុវត្តកកិលេសក្ខន្ធេហិ ច។ តញ្ហិ សសន្តតិយំ កិលេសប្បវត្តភាវតោ, តន្និមិត្តំ អសតិ មគ្គភាវនាយ ឧប្បជ្ជនកឧបាទិន្នក្ខន្ធបវត្តភាវតោ ច តថា វុត្តំ។ វុដ្ឋហនញ្ច នេសំ អារម្មណាករណំ, អាយតឹ អនុប្បត្តិធម្មតាបាទនញ្ច។ **ឃដិយតិ** អត្តនោ អនន្តរមេវ មគ្គសមុប្បត្តិតោ។

៧៨៣. **តត្រា**តិ តស្មឹ "អភិនិវិដ្ឋវត្ថុតោ វុដ្ឋហនតោ"តិ សង្ខេបវចនេ។ អជ្ឈត្តពហិទ្ធា រូបារូបបញ្ចក្ខន្ធលក្ខណត្តយវសេន អយំ **មាតិកា** ឧទ្ទេសោ។ **អជ្ឈត្តំ អភិនិវិសិត្វា**តិ សសន្តតិបរិយាបន្នេសុ ខន្ធេសុ វិបស្សនំ បដ្ឋបេត្វា។ **"អជ្ឈត្តា វុដ្ឋាតី"**តិ ឥទំ វុដ្ឋានគាមិនិយា អជ្ឈត្តធម្មារម្មណត្តា បរិយាយតោ វុត្តំ, និប្បរិយាយតោ បន មគ្គោ សព្ពតោបិ វុដ្ឋាតិ។ **ពហិទ្ធា វុដ្ឋាតី**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **ឯកប្បហារេនា**តិ ឯកជ្ឈំ, តំ បន អជ្ឈត្តាទិវិភាគំ អកត្វា "យំ កិញ្ចិ សមុទយធម្មំ, សព្ពំ តំ និរោធធម្ម"ន្តិ (ទី. និ. ១.២៩៨; សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៦; បដិ. ម. ២.៣០) អវិភាគេន វុដ្ឋានគាមិនិយា បវត្តិវសេន វេទិតព្ពំ, តយិទំ សត្ថុ សម្មុខា ទេសនានុសារេន ញាណំ បេសេន្តស្ស ញាណុត្តរស្ស សម្ភវតីតិ វទន្តិ។

៧៨៤. សុទ្ធអជ្ឈត្តទស្សនមត្តេនេវ មគ្គវុដ្ឋានំ ន ហោតិ មមំការវត្ថុនោបិ បរិញ្ញេយ្យត្តា មគ្គសង្ខាតំ វុដ្ឋានំ, មគ្គេន វា វុដ្ឋានំ **មគ្គវុដ្ឋានំ**។

៧៨៥. រាសី កត្វាតិ ភូតុបាទាយវសេន ទុវិធំ អន្តរភេទវសេន អនេកភេទម្បិ “រុប្បនដ្ឋេន រូប”ន្តិ បិណ្ឌតោ គហេត្វា។ យថា រូបេ វិបស្សនាភិនិវេសោ យេភុយ្យេន វិបស្សនាយានិកស្ស, ឯវំ អរូបេ វិបស្សនាភិនិវេសោ យេភុយ្យេន សមថយានិកស្ស ហោតិ។ **អភិនិវេសោ**តិ ច វិបស្សនាយ បុព្ពភាគេ កត្តព្ពនាម រូបបរិច្ឆេទោ វេទិតព្ពោ។ តស្មា បឋមំ រូបបរិគ្គណ្ហនំ រូបេ អភិនិវេសោ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។

៧៨៦. យំ កិញ្ចិ សមុទយធម្មំ, សព្ពំ តំ និរោធធម្មន្តិ កាមំ ឧទយព្ពយបរិគ្គណ្ហនំ អភិនិវេសោតិ ទស្សិតំ, យថាឧបដ្ឋិតេ បន រូបារូបធម្មេ, តេសញ្ច បច្ចយេ បរិគ្គហេត្វា សង្ខេបេនេវ វិបស្សនាញាណំ ចារេន្តោ ញាណុត្តរោ យថានិសិន្នោវ ញាណបដិបាដិយា ឱប្បមេវ សច្ចានិ បដិវិជ្ឈន្តោ ឯកប្បហារេន បញ្ចហិ ខន្ធេហិ វុដ្ឋាតិ នាម។ អញ្ញថា ឯកេនេវ លោកិយចិត្តេន បញ្ចន្នំ ខន្ធានំ បរិគ្គហបរិជាននាទីនំ អសម្ភវតោ។ ន ហិ សនិទស្សនសប្បដិឃាទី ឯកជ្ឈំ អារម្មណំ កាតុំ សក្កា។ យស្ស បន ឯកវារំ ញាណេន ផស្សិតំ, បុន តំ ផស្សិតព្ពមេវ, តាទិសស្ស វសេន វុត្តន្តិ វទន្តិ។

៧៨៨. ឯត្ថ ច អភិនិវេសោ អការណំ វុដ្ឋានមេវ បមាណំ, តស្មា ហេដ្ឋា វុត្តវិមោក្ខអរិយបុគ្គលវិភាគាបិ វុដ្ឋានវសេន សម្ភវន្តីតិ ទស្សេតុំ **“ឯត្ថ ច យោបី”**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **តយោបិ ជនា**តិ វុដ្ឋានវសេន ភេទេ អសតិបិ អភិនិវេសវសេនេវ លទ្ធំ ភេទំ គហេត្វា វុត្តំ។

៧៨៩. សទ្ធឹ បុរិមបច្ឆិមញាណេហីតិ ភយតុបដ្ឋានាទិបុរិមញាណេហិចេវ គោត្រភុអាទិបច្ឆិមញាណេហិ ច សហ។ **ឧទ្ទាន**ន្តិ ឧទ្ទេសោ។

យត្ថ កត្ថចិ…បេ…. វដ្ដេយ្យុំ តំតំញាណដ្ឋានិយស្ស ឧបមាវត្ថុនោ លព្ភនតោ។ **ឥមស្មឹ បន ឋានេ**តិ ឥមស្មឹ វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនាបទេសេ។ **សព្ពា**ន្តិ សព្ពំ ញាណំ, សព្ពំ វា ញាណកិច្ចំ បាកដំ ហោតិ វេមជ្ឈេ ឋត្វា វិភាវិយមានត្តា។ **វុត្តា** វិសុទ្ធិកថាយំ។

៧៩០. និលីយិត្វាតិ ឧបវិសិត្វា។ **បរាមសិត្វា**តិ វីមំសិត្វា។

គយ្ហុបគំ អទិស្វាតិ គហណយោគ្គំ និច្ចសារាទី អទិស្វា។ ចិត្តស្ស វង្កភាវករានំ មាយាទីនំ សុដ្ឋុ វិក្ខម្ភនេន អនុលោមស្ស ឧជុកសាខាសទិសតា។ និព្ពានាលោចនតោ គោត្រភុញាណស្ស ឧទ្ធំ ឧល្លោកនសទិសតា។ អប្បតិដ្ឋេ និព្ពានេ បតិដ្ឋិតត្តា មគ្គញាណស្ស អាកាសេ ឧប្បតនសទិសតា។

៧៩១. សប្បវិស្សជ្ជនំ វិយ គោត្រភុញាណំ សព្ពសង្ខារគតំ វិស្សជ្ជិត្វា និព្ពានស្ស អាលម្ពនតោ។ **អាគតមគ្គំ ឱលោកេន្តស្ស ឋានំ វិយ មគ្គញាណំ** អសម្មោហបដិវេធវសេន អត្តនោបិ ទស្សនតោ។ **អភយដ្ឋានេ ឋាន**ន្តិ អភយដ្ឋានំ សម្បត្តមាហ, ន តស្ស ជាបុណបដិបត្តិ។

៧៩២. អត្តត្តាទីនំ អនវពុជ្ឈនតោ “អហំ, មមា”តិ គហណស្ស និទ្ទោក្កមនសទិសតា។ **មុញ្ចិតុកម្យតា**ក្កហណេនេវ បដិសង្ខា សន្តិដ្ឋនាបិ គហិតា។ តិស្សន្នម្បិ តាសំ សំសារតោ និក្ខមនាធិមុត្តតាយ និក្ខមនមគ្គោលោកនសទិសតា។ មគ្គេ ទិដ្ឋេ មគ្គបដិបត្តិ វិយ អនុលោមេ សិទ្ធេ មគ្គោ សិទ្ធោ ឯវាតិ អនុលោមស្ស មគ្គទស្សនសទិសតា។ សង្ខារនិមិត្តតោ និក្ខន្តត្តា អាទិត្តឃរតោ **និក្ខមនំ វិយ គោត្រភុញាណំ។ វេគេន គមនំ វិយ មគ្គញាណំ** វិស្សជ្ជេតព្ពគហេតព្ពបទេសេសុ សាធនកិច្ចវិសេសយោគតោ។

៧៩៣. បរតោ ន មមាយិតព្ពតោ ច បស្សិតព្ពានំ ខន្ធានំ **“អហំ, មមា”**តិ គហណស្ស រាជគោណានំ សកគហណសទិសតា វុត្តា។

៧៩៤. សភយេ អភយទស្សនហេតុតាយ ខន្ធានំ “អហំ, មមា”តិ គហណស្ស យក្ខិនិយា សំវាសសទិសតា។ **សុសានវិជហនំ វិយ** សង្ខារសុសានំ វិជហិត្វា និព្ពានារម្មណវសេន បវត្តំ **គោត្រភុ**។

៧៩៥. បុត្តគិទ្ធិនីតិ បុត្តវច្ឆលា។ **ឱត្តប្បមានា**តិ សារជ្ជយមានា។ ឱឡារិកឱឡារិកលោភក្ខន្ធាទិវិក្ខម្ភនេន សង្ខារបរិច្ចជនតោ អនុលោមស្ស តត្ថេវ ទារកោរោបនសទិសតា។

៧៨៦. វុដ្ឋានគាមិនិយា…បេ…. ទស្សនត្ថំ វុត្តា, ន បុរិមាសុ វិយ ភយតុបដ្ឋានាទីសុ ឋិតស្ស ភាយនាទិអាការទស្សនត្ថន្តិ អធិប្បាយោ។ អបរាបរុប្បត្តិតោ, ចិរានុពន្ធតោ, ទុស្សហតោ ច វដ្ដទុក្ខសទិសំ ជិឃច្ឆាទុក្ខន្តិ អាហ **“សំសារវដ្ដជិឃច្ឆាយា”**តិ។ កាយគតាសតិ ឯវ ភោជនំ **កាយគតាសតិភោជនំ**។ សា បនេត្ថ មគ្គសម្បយុត្តា សម្មាសតិ កាយានុបស្សនាទិកិច្ចសាធនវសេន អមតរសបរិភោគតាយ ច **“អមតរសំ កាយគតាសតិភោជន”**ន្តិ វុត្តា។ តេនាហ ភគវា “អមតំ តេ, ភិក្ខវេ, បរិភុញ្ជន្តិ, យេ កាយគតាសតីំ បរិភុញ្ជន្តី”តិអាទិ (អ. និ. ១.៦០០)។

ផលរសាមលកសិង្គីវេរមុគ្គមាសាទិ **អនេកង្គសម្ភារំ**។

កបណាសេវិភាវាទិករណេន តណ្ហាសិនេហស្ស សីតសទិសតា។ **មគ្គតេជ**ន្តិ អរិយមគ្គសង្ខាតំ តេជន្តិ។

រាគគ្គិអាទយោ ឯកាទសគ្គី វូបសមន្តិ ឯត្ថាតិ **ឯកាទសគ្គិវូបសមំ,** និព្ពានំ។

អន្ធការបរេតោតិ ចតុរង្គសមន្នាគតេន អន្ធការេន កិញ្ចិ អត្តត្ថំ វា បរត្ថំ វា កាតុំ អសក្កុណេយ្យភាវេន អភិភូតោ។ ញាណមយោ អាលោកោ ឯតិស្សាតិ **ញាណាលោកា,** មគ្គភាវនា។

អមតភូតំ , អមតភាវសាធកំ វា ឱសធំ **អមតោសធំ,** និព្ពានំ។ ហេដ្ឋា អត្តនា វុត្តមេវ សង្ខារុបេក្ខាព្យាបារំ និគមនវសេន ទស្សេន្តោ **“តេន វុត្ត”**ន្តិអាទិមាហ។

៧៨៧. និរាលយតាយ តណ្ហាវសេន ភវាទីសុ អវិសដជ្ឈាសយោ ហុត្វា តតោ សង្កុចិតចិត្តោ បតិលីនភាវេន ចរតិ បវត្តតីតិ បតិលីនចរោ, តស្ស **បតិលីនចរស្ស**។ សំសារេ ភយស្ស ឥក្ខនតាយ **ភិក្ខុនោ** កាយចិត្តវិវេកសិទ្ធិយា **វិវិត្តមាសនំ ភជមានស្ស។ សាមគ្គិយ**ន្តិ យុត្តំ, បតិរូបន្តិ អត្ថោ។ **ភវនេ**តិ កាមភវាទិកេ តិវិធេបិ ភវេ។ សោ ហិ ឥធ ភវនដ្ឋេន ភវន្តិ វុត្តោ។ **ន ទស្សយេ**តិ អនុប្បជ្ជនវសេន ន ទស្សេយ្យ។ **តស្ស តំ** អទស្សនំ សាមគ្គិយន្តិ ពុទ្ធាទយោ អរិយា **អាហូ**តិ យោជនា។

និយមេត្វាតិ និយតំ ឯកំសិកំ កត្វា។ ពោជ្ឈង្គវិសេសំ, មគ្គង្គវិសេសំ, ឈានង្គវិសេសំ, បដិបទាវិសេសំ, វិមោក្ខវិសេសន្តិ វិសេសសទ្ទោ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោ។ **វិសេស**ន្តិ ឆសត្តភាវោ សត្តដ្ឋភាវោ បញ្ចាទិភាវោតិ ឥមំ យថាក្កមំ ពោជ្ឈង្គាទីនំ អរិយមគ្គេ លព្ភមានភេទំ។ **បាទកជ្ឈាន**ន្តិ មគ្គស្ស អាសន្នវុដ្ឋានគាមិនិយា វិបស្សនាយ បទដ្ឋានភូតំ ឈានំ។ **វិបស្សនាយ អារម្មណភូតា**តិ មគ្គាសន្នាយ ឯវ វុដ្ឋានគាមិនិយា វិបស្សនាយ គោចរភូតា វិបស្សិតា។ **បុគ្គលជ្ឈាសយោ**តិ ឧភិន្នំ ភេទេ សតិ វិបស្សកស្ស អជ្ឈាសយោ។ ឯត្ថ ច បឋមំ **កេចី**តិ វុត្តោ តិបិដកចូឡនាគត្ថេរោ។ ទុតិយំ **កេចី**តិ វុត្តោ មោរវាបីវាសិមហាទត្តត្ថេរោ។ តតិយំ **កេចី**តិ វុត្តោ តិបិដកចូឡាភយត្ថេរោ។

តេសម្បិ វាទេសុ អយំ បុព្ពភាគវុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា និយមេតិយេវាតិ វេទិតព្ពា។ កស្មា? វិបស្សនានិយមេនេវ ហិ បឋមត្ថេរវាទេបិ អបាទកបឋមជ្ឈានបាទកមគ្គា បឋមជ្ឈានិកាវ ហោន្តិ, ឥតរេ ច ទុតិយជ្ឈានិកាទិមគ្គា បាទកជ្ឈានវិបស្សនានិយមេហិ តំតំឈានិកាវ តតោ តតោ ទុតិយាទិបាទកជ្ឈានតោ ឧប្បន្នស្ស សង្ខារុបេក្ខាញាណស្ស បាទកជ្ឈានាតិក្កន្តានំ អង្គានំ អសមាបជ្ជិតុកាមតាវិរាគភាវនាភាវតោ, ឥតរស្ស ច អតព្ភាវតោ។ យថា ហិ មគ្គាសន្នាយ វិបស្សនាយ សោមនស្សសហគតត្តេ មគ្គស្ស បឋមាទិឈានិកតា ច ឧបេក្ខាសហគតត្តេ បញ្ចមជ្ឈានិកតា ឯវ ច ហោតិ, តតោ ច ពោជ្ឈង្គាទីនំ វិសេសោតិ តេសំ និយមនេ អាសន្នការណំ, បធានការណញ្ច វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា, ន ឯវំ បាទកជ្ឈានាទយោ។ យស្មា បន បាទកជ្ឈានេន វិនា វិបស្សនាវ ឥមំ យថាវុត្តវិសេសំ និយមេតុំ ន សក្កោតិ, វុត្តនយេន បន បធានការណំ ហោតិយេវ, តស្មា “វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនាវ និយមេតី”តិ អវត្វា “វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា និយមេតិយេវា”តិ វុត្តំ។ ឯវំ សេសវាទេសុបិ វិបស្សនានិយមោ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពោ។ យថា ហិ បាទកជ្ឈានាតិក្កន្តានំ អង្គានំ អសមាបជ្ជិតុកាមតាវិរាគភាវនាភូតា វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា អធិដ្ឋានភូតេន បាទកជ្ឈានេន អាហិតវិសេសា មគ្គស្ស ពោជ្ឈង្គាទិវិសេសនិយាមិកា ហោតិ, ឯវំ អារម្មណភូតសម្មសិតជ្ឈានាតិក្កន្តានំ អង្គានំ ជិគុច្ឆនាការវិរាគភាវនាភូតា សម្មសិតជ្ឈានេន អាហិតវិសេសា, ឧភយសព្ភាវេ អជ្ឈាសយវសេន តតោ អញ្ញតរេន អាហិតវិសេសា ច វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា មគ្គស្ស ពោជ្ឈង្គាទិវិសេសំ និយមេតីតិ។

៧៨៨. តត្រ តស្មឹ ពោជ្ឈង្គាទិវិសេសនិយមនេ។ អឈានលាភី សុទ្ធវិបស្សនាយានិកោវ សុក្ខវិបស្សកោ។ សោ ហិ ឈានសិនេហេន វិបស្សនាយ អសិនិទ្ធភាវតោ សុក្ខា លូខា វិបស្សនា ឯតស្សាតិ **សុក្ខវិបស្សកោ**តិ វុច្ចតិ។

បកិណ្ណកសង្ខារេតិ បាទកជ្ឈានតោ អញ្ញេ សង្ខារេ។ តេន បាទកជ្ឈានសង្ខារេសុ សម្មសិតេសុ វុត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ ទស្សេតិ។ “**បឋមំ ឈានំ បាទកំ កត្វា**”តិ ហិ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច សុក្ខវិបស្សកាទិគ្គហណំ វិបស្សនានិយមស្ស ឯកន្តិកភាវទស្សនត្ថំ។ ន ហិ វុដ្ឋានគាមិនី វិនា កេវលំ បាទកជ្ឈានាទយោ និយមហេតូ ទិដ្ឋា, វុដ្ឋានគាមិនី បន បាទកជ្ឈានាទីនំ អភាវេបិ សុក្ខវិបស្សកាទីនំ មគ្គស្ស បឋមជ្ឈានិកភាវហេតុ, តស្មា សា ពោជ្ឈង្គាទិវិសេស និយមនេ ឯកន្តិកហេតូតិ។ ឥទានិ យថាវុត្តមត្ថំ បាកដតរំ កាតុំ “**តេសំ ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អយំ វិសេសោ**តិ អយំ ឈានាទីនំ ចតុរង្គិកាទិវិសេសោ, ន បុព្ពេ វិយ វិបស្សនានិយមេនេវ, អថ ខោ បាទកជ្ឈាននិយមេន ចេវ វិបស្សនានិយមេន ច។ **តេសម្បី**តិ បញ្ចកនយេ ទុតិយតតិយចតុត្ថជ្ឈានានិ បាទកានិ កត្វា ឧប្បាទិត មគ្គានម្បិ។ “**អាសន្នបទេសេ**”តិ ឥមិនា វិបស្សកេន អន្តរន្តរា បវិដ្ឋសមាបត្តិយា វសេន អយំ វិសេសោ នត្ថីតិ ទស្សេតិ។

៧៩៩. **តត្រាបិ ចា**តិ ទុតិយត្ថេរវាទេបិ។ តំតំសមាបត្តិសទិសតា តំតំសម្មសិតសង្ខារវិបស្សនានិយមេហិ ហោតិ។ តត្រាបិ ហិ វិបស្សនា តំតំវិរាគាវិរាគភាវនាភាវេន សោមនស្សសហគតា, ឧបេក្ខាសហគតា ច ហុត្វា ឈានង្គាទិនិយមំ មគ្គស្ស ករោតីតិ ឯវំ វិបស្សនានិយមោ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។

៨០០. **តន្តិ** តំតំឈានសទិសភាវំ។ **ស្វាយមត្ថោ** បាទកជ្ឈានសម្មសិតជ្ឈានុបនិស្សយេហិ វិនា អជ្ឈាសយមត្តេន អសិជ្ឈនំ ឧបនិស្សយេន វិនា សង្កប្បមត្តេន សកទាគាមិផលាទីនំ អសិជ្ឈនទីបកេន **នន្ទកោវាទេន ទីបេតព្ពោ**។ តត្ថ ហិ យថា សោតាបន្នាយបិ បរិបុណ្ណសង្កប្បតំ វទន្តេន ភគវតា “យស្ស យស្ស ឧបនិស្សយោ អត្ថិ, តស្ស តស្សេវ អជ្ឈាសយោ និយាមកោ, នាញ្ញស្សា”តិ តេន តេន បរិបុណ្ណសង្កប្បតា ហោតិ, ន តតោ បរំ, សង្កប្បសព្ភាវេ សតិបិ អសិជ្ឈនតោតិ អយមត្ថោ ទីបិតោ, ឯវមិធាបិ យស្ស យស្ស ទុតិយាទិឈានិកស្ស មគ្គស្ស យថាវុត្តោ ឧបនិស្សយោ អត្ថិ, តស្ស តស្សេវ អជ្ឈាសយោ និយាមកោ, នាញ្ញស្ស សតិបិ តស្មិំ អសិជ្ឈនតោ។ ឥមស្មិំ បន វាទេ បាទកសម្មសិតជ្ឈានុបនិស្សយសព្ភាវេ អជ្ឈាសយោ ឯកន្តេន ហោតិ តំតំផលូបនិស្សយសព្ភាវេ តំតំសង្កប្បោ វិយាតិ តទភាវាភាវតោ “អជ្ឈាសយោ និយមេតី”តិ វុត្តំ។ **ឯត្ថាបី**តិ តតិយត្ថេរវាទេបិ។ **វុត្តនយេនេវា**តិ “យតោ យតោ សមាបត្តិតោ វុដ្ឋាយា”តិអាទិនា វុត្តនយេន។ តស្មា “តត្រាបិ ហិ វិបស្សនា”តិអាទិនា ឥធ វុត្តនយេន តទត្ថោ វេទិតព្ពោ។

៨០១. ឯវំ វិបស្សនាយ ពោជ្ឈង្គាទិនិយាមិកតំ ទស្សេត្វា ឥទានិ បដិបទាទិនិយាមិកតំ ទស្សេន្តោ “**សចេ បនាយ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អយ**ន្តិ សង្ខារុបេក្ខា វុត្តា។ សាបិ ហិ កាមំ “ឥមំ វារំ រោចេសុ”ន្តិ ឯត្ថ កលាប សម្មសនាវសានេ ឧទយព្ពយានុបស្សនាយ បវត្តមានាយ ឧប្បន្នស្ស វិបស្សនុបក្កិលេសស្ស តិក្ខត្តុំ វិក្ខម្ភនេន កិច្ឆតាវារំ ទុក្ខាបដិបទាតិ រោចេសុន្តិ វទន្តិ, **អដ្ឋកថាយំ** បន “វិបស្សនាញាណេ តិក្ខេ សូរេ បសន្នេ វហន្តេ ឧប្បន្នំ វិបស្សនានិកន្តិំ ទុក្ខេន កសិរេន កិលមន្តោ បរិយាទិយតី”តិ វុត្តត្តា បុព្ពភាគេ មុញ្ចិតុកម្យតាទិភាវេន បវត្តមានា សង្ខារុបេក្ខា អត្តនោ បដិបក្ខេ កិច្ឆេន កសិរេន វិក្ខម្ភេន្តី ទុក្ខាបដិបទាបក្ខេយេវ តិដ្ឋតីតិ។ តេនាហ “**អាទិតោ កិលេសេ វិក្ខម្ភយមានា**”តិអាទិ។ កេចិ បន “យេន ញាណេន វិបស្សនុបក្កិលេសា វិក្ខម្ភិតា, តេន សទ្ធិំ ឥទំ ញាណំ ឯកត្តនយវសេន ឯកំ កត្វា ‘**អាទិតោ កិលេសេ វិក្ខម្ភយមានា**’តិ វុត្ត”ន្តិ វទន្តិ។ **សប្បយោគេនា**តិ ចិត្តប្បយោគសង្ខាតេន សឧស្សាហនេន។ **សសង្ខារេនា**តិ តស្សេវ វេវចនំ។ ឧភយេនាបិ វិក្ខម្ភនស្ស កិច្ឆសិទ្ធិមេវ វទតិ។ **វិបរិយាយេនា**តិ អទុក្ខេន អប្បយោគេន អសង្ខារេន។ មគ្គសញ្ញិតំ ឥច្ឆិតដ្ឋានំ អនុគន្ត្វា បរិវសតិ វិប្បវសតិ ឯត្ថាតិ បរិវាសោ, វិបស្សនា បរិវាសោ ឯតស្ស អត្ថីតិ **វិបស្សនាបរិវាសោ**, មគ្គបាតុភាវោ, តំ បន សីឃំ កុរុមានា ខិប្បាភិញ្ញា នាម ហោតីតិ វុត្តំ “**សណិក**”ន្តិ។ កុរុមានា អយំ សង្ខារុបេក្ខាតិ យោជនា។ យតោ មគ្គោ អាគច្ឆតិ, តំ អាគមនីយដ្ឋានំ, តស្មិំ **អាគមនីយដ្ឋានេ**។ មគ្គស្ស បភវដ្ឋានេ ឋត្វា នាមំ ទេតីតិ សម្ពន្ធោ។ ទុក្ខាបដិបទាទន្ធាភិញ្ញាទិវិបស្សនានយោ អញ្ញោ, អញ្ញោ ឯវ មគ្គោតិ អាហ “**អត្តនោ អត្តនោ មគ្គស្សា**”តិ។ **តេន** អាគមនតោ លទ្ធនាមេន “ទុក្ខាបដិបទា ទន្ធាភិញ្ញា”តិអាទីនិ ចត្តារិ នាមានិ លភតិ។ ន ហិ មគ្គស្ស សរសតោ ឯទិសំ នាមំ អត្ថិ។

សា បនាយំ វុត្តប្បភេទា **បដិបទា។ នានា ហោតី**តិ វិសុំ វិសុំ ហោតិ។ ឯកស្ស ភិក្ខុនោ **ចតូសុបិ មគ្គេសុ ឯកាវ** ហោតីតិ និយមោ នត្ថិ ចលនតោ។ **អហេសុ**ន្តិ វុត្តំ, អម្ហាកំ ភគវន្តំ សន្ធាយ ហោន្តីតិ បន វត្តព្ពំ។ សព្ពេសម្បិ ហិ សម្មាសម្ពុទ្ធានំ ចត្តារោបិ មគ្គា សុខាបដិបទា ខិប្បាភិញ្ញាវ ហោន្តីតិ។ បដិបទាបសង្គេន អធិបតិម្បិ ទស្សេតុំ “**យថា ចា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អធិបតយោ**តិ ឆន្ទាទិអធិបតយោ។ បុព្ពាភិសង្ខារានុរូបញ្ហិ មគ្គោ បច្ចេកំ ឆន្ទាធិបតេយ្យោ វា ហោតិ វីរិយាទីសុ អញ្ញតរាធិបតេយ្យោ វា, ន កស្សចិ និយមោ អត្ថិ។ តេនាហ “**កស្សចិ ភិក្ខុនោ**”តិអាទិ។

៨០២. បុព្ពេ វុត្តប្បការតោ សាតិសយំ កត្វា អនវសេសតោ មគ្គស្ស នាមលាភេ ការណំ ទស្សេតុំ "**អបិចា**"តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សរសេនា**តិ សភាវេន អត្តនោ បវត្តិវិសេសេន។ **បច្ចនីកេនា**តិ បដិបក្ខវសេន។ **សគុណេនា**តិ អត្តនោ គុណវសេន។

កាមញ្ចេត្ថ យថា អាគមនេន វិនា សគុណេន, អារម្មណេន ច មគ្គស្ស នាមលាភោ អវវត្ថិតោ, ឯវំ បច្ចនីកេន វិនា សរសេនេវ នាមលាភោ, តថាបិ សរសាទយោ បច្ចេកំ នាមលាភស្ស ការណមេវាតិ ទស្សេតុំ "**សរសេន វា**"តិអាទិនា សព្ពត្ថ អនិយមត្ថោ **វា**-សទ្ទោ វុត្តោ។ តេ ច អសង្ករតោ ទស្សេតុំ "**សចេ ហិ**"តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **សម្មសិត្វា**តិ សម្មសនហេតុ។ ហេតុអត្ថោ ហិ អយំ **ត្វា**-សទ្ទោ "យតំ បិវិត្វា ពលំ ហោតិ, សីហំ ទិស្វា ភយំ ហោតី"តិអាទីសុ វិយ, មគ្គកត្តុកាយ វុដ្ឋានកិរិយាយ ឯកន្តិកហេតុភូតា សង្ខារុបេក្ខា ផលូបចារេន "**វុដ្ឋាតី**"តិ វុត្តា។ យស្មា វា សង្ខារុបេក្ខាតិ វុដ្ឋានគាមិនិយា ឯតំ ឧបលក្ខណំ, តទន្តោគធញ្ច គោត្រភុញាណំ និមិត្តតោ វុដ្ឋាតិ, តស្មា វុត្តំ ឯកត្តនយេន "**សម្មសិត្វា វុដ្ឋាតី**"តិ។ **អនិមិត្តវិមោក្ខេន វិមុច្ចតី**តិ អនិមិត្តសញ្ញិតេន វិមុច្ចនេន វិមុច្ចតិ, "មគ្គោ"តិ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។ **វិមុច្ចតី**តិ វា តំសមង្គី អរិយបុគ្គលោ។ សេសទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។ **ឥទំ សរសតោ នាមំ នាមា**តិ ឥទំ និមិត្តាទិវិរហតោ អនិមិត្តំ អប្បណិហិតំ សុញ្ញតន្តិ តិវិធម្បិ មគ្គស្ស សភាវតោ សិទ្ធនាមំ នាម។

ឯសាតិ មគ្គោ។ សោ ច ខោ បុព្ពភាគមគ្គេន សទ្ធឹ ឯកំ កត្វា វុត្តោ ឯកត្តនយេន។ **ឥទំ បច្ចនីកតោ នាមំ នាមា**តិ ឥទំ និច្ចនិមិត្តាទីនំ បណិធិយា, អត្តសញ្ញាយ ច បហានវសេន លទ្ធំ មគ្គស្ស អនិមិត្តាទិនាមត្តយំ បដិបក្ខតោ សិទ្ធនាមំ នាម។

សុញ្ញត្តាតិ វិវិត្តត្តា។ ន ហិ មគ្គេ រាគាទយោ សន្តិ។ **រូបនិមិត្តាទីន**ន្តិ រូបនិមិត្តវេទនានិមិត្តាទីនំ គហេតព្ពានន្តិ អធិប្បាយោ។ **រាគនិមិត្តាទីន**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ សវិគ្គហានំ វិយ ឧបដ្ឋានញ្ចេត្ថ និមិត្តន្តិ អធិប្បេតំ។ **ឥទមស្ស សគុណតោ** នាមន្តិ ឥទំ រាគាទិវិវិត្តត្តា រូបនិមិត្តាទិបណិធិអាទិអភាវវសេន អស្ស មគ្គស្ស សគុណតោ សិទ្ធំ នាមំ។

ស្វាយន្តិ សោ អយំ មគ្គោ។ **សុញ្ញត**ន្តិ សព្ពសង្ខារសុញ្ញតោ, អត្តសុញ្ញតោ ច **សុញ្ញតំ**។ សព្ពសង្ខារនិមិត្តាភាវតោ **អនិមិត្តំ**។ តណ្ហាបណិធិអាទីនំ អភាវេន **អប្បណិហិតំ។ ឥទមស្ស អារម្មណតោ នាម**ន្តិ យថា សុខារម្មណំ រូបំ "សុខ"ន្តិ វុច្ចតិ, ឯវំ សុញ្ញតាទិនាមស្ស និព្ពានស្ស អារម្មណករណតោ ឥទំ អស្ស មគ្គស្ស សុញ្ញតាទិភេទំ អារម្មណតោ សិទ្ធំ នាមំ។

៨០៣. អនត្តានុបស្សនា អត្តសុញ្ញតាយ ទិដ្ឋត្តា សរសតោ **សុញ្ញតា នាម**។ តស្សា សុញ្ញតាវិបស្សនាយ មគ្គោ វិបស្សនាគមនេន **សុញ្ញតោ។ អនិមិត្តា នាម** និច្ចនិមិត្តាទីនំ ឧគ្ឃាដនតោ។ **ឥទំ បន** មគ្គស្ស អនិមិត្តនាមំ **ន អភិធម្មបរិយាយេន លព្ភតិ**។ កឹ ការណំ? អភិធម្មេ សរសំ អនាមសិត្វា បច្ចនីកតោ នាមលាភតោ។ យោ ហិ សគុណារម្មណេហិ នាមលាភោ, សោ សរសប្បធានោ ហោតិ, សរសេនេវ ច នាមលាភេ សព្ពមគ្គានំ សុញ្ញតាទិភាវោតិ វវត្ថានំ ន សិយា។ តស្មា អភិធម្មេ សតិបិ ទ្វីហិបិ ការណេហិ អនិមិត្តនាមលាភេ បច្ចនីកតោវ នាមវវត្ថានករណំ គយ្ហតីតិ តទភាវា ន លព្ភតិ។ អថ វា **ន លព្ភតី**តិ អញ្ញេហិ បេក្ខេហិ សគុណារម្មណេហិ ន លព្ភតិ។ កឹ ការណំ? អភិធម្មេ សរសបច្ចនីកេហិ សហិតេហិ នាមលាភតោ។ បច្ចនីកញ្ហិ វវត្ថានករណំ អនបេក្ខិត្វា កេវលស្ស សរសស្ស នាមហេតុភាវោ អភិធម្មេ នត្ថិ, អវវត្ថានាបត្តិតោ។ តស្មា អត្តាភិនិវេសបណិធិបដិបក្ខវិបស្សនានុលោមា មគ្គា សតិបិ សរសន្តរេ បច្ចនីកសហិតេន សរសេន នាមំ លភន្តិ។ អនិមិត្តមគ្គស្ស បន វិបស្សនា និមិត្តបដិបក្ខា ន ហោតិ, សយំ និមិត្តគ្គហណតោ និមិត្តគ្គហណានិវារណាតិ តទនុលោមោ មគ្គោបិ ន និមិត្តស្ស បដិបក្ខោ។ យទិ សិយា, និមិត្តគតវិបស្សនាយបិ បដិបក្ខោ សិយា, តស្មា វិជ្ជមានោបិ សរសោ វវត្ថានករបច្ចនីកាភាវា អភិធម្មេ អនិមិត្តនាមទាយកោ ន គយ្ហតីតិ។ យទិ ឯវំ, អនិច្ចានុបស្សនានុលោមោ មគ្គោ អភិធម្មេ អសង្គហិតោ សិយាតិ? ន, សុទ្ធិកបដិបទានយេ តស្ស សង្គហិតត្តា។ តស្មា ឯវ ហិ សោ វុត្តោ។ សុត្តន្តេ បន បរិយាយទេសនត្តា សគុណារម្មណមគ្គេនបិ នាមំ គយ្ហតីតិ អាហ "**សុត្តន្តបរិយាយេន លព្ភតី**"តិ។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ អាគមនវសេនបិ មគ្គស្ស អនិមិត្តនាមំ លព្ភតិយេវាតិ ទស្សេតុំ "**តត្រា ហី**"តិអាទិ វុត្តំ។ **អាគមនីយដ្ឋានេ**តិ អាគមនបដិបទាឋានេ។ សេសំ វុត្តនយត្តា ឧត្តានមេវាតិ។

សង្ខារុបេក្ខាញាណំ និដ្ឋិតំ។

អនុលោមញាណកថាវណ្ណនា

៨០៤. **អធិមោក្ខសទ្ធា**តិ បសាទភូតោ វត្ថុគតោ និច្ឆយោ អធិមោក្ខោ។ តស្មា តថាភូតា ភាវនាវិសេសេន កិច្ចតោ អធិមត្តតាយ ពលវតរា និព្ពត្តតិ។ **សុបគ្គហិត**ន្តិ សុដ្ឋុ បគ្គហិតំ។ អសល្លីនំ បដុតរភាវេន បដិបក្ខវិធមនសមត្ថំ វីរិយំ ហោតិ។ **សូបដ្ឋិតា**តិ តិក្ខតរតាយ អារម្មណាភិមុខភាវេន សុដ្ឋុ ឧបដ្ឋិតា សតិ ហោតិ។ **សុសមាហិត**ន្តិ បស្សទ្ធិសុខានំ សាតិសយតាយ សុដ្ឋុ សមាហិតំ អារម្មណេ សម្មទេវ ឋបិតំ អប្បិតំ វិយ ហោតិ។ **តិក្ខតរា**តិ អនុលោមញាណុប្បត្តិយា បច្ចយោ ភវិតុំ សមត្ថភាវេន សាតិសយំ តិក្ខា សូរា។ សង្ខារានំ វិចិននេបិ មជ្ឈត្តភូត**សង្ខារុបេក្ខា** បញ្ញា **ឧប្បជ្ជតិ។ អនិច្ចាតិ វា…បេ…. សម្មសិត្វា ភវង្គំ ឱតរតី**តិ អនិច្ចាទីសុ ឯកេនាការេន សម្មសន្តី សត្តក្ខត្តុំ បវត្តិត្វា ភិជ្ជន្តី ភវង្គំ ឱតិណ្ណា នាម ហោតិ តតោ បរំ ភវង្គស្ស វារោតិ កត្វា។ **សង្ខារុបេក្ខាយ កតនយេនេវា**តិ អនិច្ចាទិនា អាលម្ពនករណនយេនេវ, ន សម្មសិតនយេន។ តេនាហ “**អារម្មណំ កុរុមាន**”ន្តិ។ **អាវជ្ជេត្វា**តិ និវត្តេត្វា ចិត្តស្ស ភវង្គវសេន វត្តិតុំ អទត្វា។ វិសទិសចិត្តបវត្តិសង្ខាតាយ វីចិយា អភាវេន អវីចិកា, ចិត្តសន្តតិ។ កិរិយមនោធាតុយា ហិ ភវង្គេ អាវដ្ដិតេ កិរិយមយចិត្តបវត្តិ វិបាកចិត្តុប្បត្តិយា សវីចិកា សន្តា, ន ឯវំ មនោទ្វារាវជ្ជនេនាតិ វុត្តំ “**អវីចិកំ ចិត្តសន្តតី អនុប្បពន្ធមាន**”ន្តិ។ **តថេវា**តិ យថា អតីតាសុ ទ្វត្តិសជវនវីថីសុ សង្ខារុបេក្ខា “អនិច្ចា”តិ វា “ទុក្ខា”តិ វា “អនត្តា”តិ វា សង្ខារេ អារម្មណមកាសិ, តថេវ។ **បរិកម្មន្តិ វុច្ចតិ** មគ្គស្ស បរិកម្មត្តា បដិសង្ខារកត្តា ។ **ឧបចារន្តិ វុច្ចតិ** មគ្គស្ស អាសន្នត្តា, សមីបចារិកត្តា វា។ អនុលោមត្តំ សយមេវ វទតិ។

អយញ្ហ នយោ កាមំ មគ្គវីថិយំ បឋមជវនស្ស បដិសង្ខរណដ្ឋោ, ទុតិយស្ស តតោ អាសន្នដ្ឋោ, តតិយស្ស ហេដ្ឋិមុបរិមានំ អនុលោមដ្ឋោ ច យុត្តោតិ វុត្តោ, តថាបិ សព្ពេសម្បិ ឥមា សមញ្ញា សម្ភវន្តីតិ ទស្សេតុំ “**អវិសេសេន បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អាសេវន**ន្តិ អាទរេន សេវនំ។ **បុរិមភាគបច្ឆិមភាគាន**ន្តិ ហេដ្ឋិមានំ, ឧបរិមានញ្ច ធម្មកោដ្ឋាសានំ។ **អដ្ឋន្ន**ន្តិ ឧទយព្ពយញាណាទីនំ អដ្ឋន្នំ។ សព្ពាបិ វិបស្សនា លក្ខណត្តយសម្មសនកិច្ចាវ , ឥទម្បិ តថេវាតិ វុត្តំ “**តថកិច្ចតាយា**”តិ។ **ឧបរី**តិ មគ្គេ។ **ពោធិបក្ខិយធម្មានំ** តថកិច្ចតាយ អនុលោមេតិ សម្មោសាទិបដិបក្ខវិធមនតោ។ ឥទានិ អនុលោមញាណស្ស តទុភយកិច្ចានុលោមំ វិត្ថារតោ ទស្សេតុំ “**តញ្ហិ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ អនុលោមញាណំ សច្ចបដិច្ឆាទកមោហក្ខន្ធាទីនំ **សាតិសយំ** វិធមនេន លោកិយញាណេសុ ឧក្កំសបរិយន្តគតំ, តតោ ឯវ ហេដ្ឋា និព្ពត្តិតឧទយព្ពយញាណាទីនម្បិ កិច្ចំ បដិបក្ខទូរីភាវេន អត្ថតោ សាធេន្តមេវ ហុត្វា បវត្តតិ, តថាបវត្តមានញ្ច តេសំ កិច្ចំ អនុលោមេន្តំ វិយ ហោតីតិ អាហ “**ឧទយព្ពយវន្តានំ…បេ…. តថកិច្ចតាយ អនុលោមេតី**”តិ។ តត្ថ “**ភយតោ ឧបដ្ឋិត**”ន្តិ ឥមិនាបិ អារម្មណសីសេន ញាណព្យាបារមេវ វទតិ សប្បដិភយានំ សង្ខារានំ យថាសភាវទស្សនទីបនតោ។ សេសេសុ បន សត្តសុបិ ឋានេសុ ញាណព្យាបារោវ ទស្សិតោ។ យស្មា ឯតំ អនុលោមញាណំ អនិច្ចាទីសុ អញ្ញតរលក្ខណវសេនេវ សង្ខារេ អារព្ភ បវត្តតិ, តស្មា វុត្តំ “**អនិច្ចលក្ខណាទិវសេន សង្ខារេ អារព្ភ បវត្តត្តា**”តិ។ **តាយ បដិបត្តិយា**តិ យា សា អនុលោមញាណស្ស ថូលថូលសច្ចបដិច្ឆាទកសំកិលេសវិក្ខម្ភនបដិបត្តិ, តាយ។ ន ហិ អនុលោមញាណេ តថា អនុប្បន្នេ គោត្រភុញាណំ និព្ពានំ អាលម្ពិតុំ សក្កោតិ, គោត្រភុញាណេ វា អនុប្បន្នេ មគ្គញាណំ ឧប្បជ្ជតីតិ។

វុត្តមត្ថំ ឱបម្មេន បាកដតរំ កាតុំ “**យថា ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ អដ្ឋន្នំ **វោហារិកមហាមត្តានំ អគតិគមនំ បហាយ** តំតំវិនិច្ឆយករណំ វិយ អដ្ឋន្នំ ញាណានំ យថាសកំ បដិបក្ខំ បហាយ សង្ខារេសុ ឧទយព្ពយាទិបដិបត្តិ, រញ្ញោ មជ្ឈត្តភាវោ វិយ អនុលោមញាណស្ស បុរិមបច្ឆិមធម្មកោដ្ឋាសស្ស អនុកូលតា។ **តេនេវា**តិ ហេដ្ឋិមញាណានំ អនុលោមនមុខេន ឧបរិពោធិបក្ខិយានំ អនុលោមនតោយេវ។ **សច្ចានុលោមិកន្តិ វុច្ចតិ** មគ្គសច្ចស្ស អនុលោមិកត្តា។

អនុលោមញាណំ និដ្ឋិតំ។

វុដ្ឋានគាមិនីវិបស្សនាកថាវណ្ណនា

៨០៥. កិញ្ចិ អសង្ខតារម្មណម្បិ ញាណំ វុដ្ឋានគាមិនិយា ឯកសង្គហន្តិ កត្វា “**សង្ខារារម្មណាយា**”តិ វិសេសនំ កតំ។ តញ្ហិ វិសេសតោ វុដ្ឋានំ អរិយមគ្គំ គច្ឆតិ ឧបេតីតិ វុដ្ឋានគាមិនីតិ វត្តព្ពតំ លភតិ។ តេនាហ “**សព្ពេន សព្ព**”ន្តិអាទិ។ **អសម្មោហត្ថ**ន្តិ តត្ថ តត្ថ សុត្តេ បរិយាយន្តរេហិ អាគតាយ សម្មោហាភាវត្ថំ។ **សុត្តសំសន្ទនា**តិ សុត្តានំ តេសំ តេសំ សុត្តបទានំ អនុសន្ទានំ។

យេ លោកិយេ សង្ខារេ អារព្ភ អនុលោមបរិយោសានា វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា បវត្តតិ, តំសន្និស្សិតា តប្បដិពទ្ធា តណ្ហា តេហិ វិនា អប្បវត្តនតោ តម្មយា នាម, តម្មយាវ តម្មយតា, តម្មយា វា តណ្ហាសម្បយុត្តា ខន្ធា, តេសំ ភាវោ តម្មយតា, សា ឯវ តណ្ហា។ តប្បដិបក្ខា វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា **អតម្មយតា**។ តេន វុត្តំ

អដ្ឋកថាយំ “តម្មយតា នាម តណ្ហា, តស្សា បរិយាទិយនតោ វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា អតម្មយតាតិ វុច្ចតី”តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.៣១០)។ **និស្សាយា**តិ តំ អតម្មយតំ និស្សយំ កត្វា, ភាវេត្វាតិ អត្ថោ។ **ឯកត្តា**តិ ឯត្ថ អយំ បាឡិ “អត្ថិ, ភិក្ខវេ, ឧបេក្ខា រូបេសុ…បេ…. ផោដ្ឋព្ពេសុ, អយំ, ភិក្ខវេ, ឧបេក្ខា នានត្តា នានត្តសិតា”តិ (ម. និ. ៣.៣១០), សយម្បិ នានាសភាវា, នានារម្មណនិស្សិតា ចាតិ អត្ថោ។ សា បន សមាធិសម្បយុត្តា វិបស្សនុបេក្ខា វេទិតព្ពា។ “អត្ថិ, ភិក្ខវេ, ឧបេក្ខា អាកាសានញ្ចាយតននិស្សិតា…បេ…. នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតននិស្សិតា, អយំ, ភិក្ខវេ, ឧបេក្ខា ឯកត្តា ឯកត្តសិតា”តិ (ម. និ. ៣.៣១០)។ យា ហិ តំតំអរូបចិត្តុប្បាទបរិយាបន្នា ឧបេក្ខា, សា ឯកសភាវត្តា, ឯការម្មណត្តា ច ឯកត្តា, ឯកត្តសិតា ចាតិ វុច្ចតិ, សា បន តំតំឈានសហគត វេទនុបេក្ខា ច តទារម្មណវិបស្សនុបេក្ខា ចាតិ វទន្តិ។ **តំ បជហថា**តិ តទារម្មណកិលេសបហានេន បជហថ។ តេនាហ **“តំ សមតិក្កមថា”**តិ។

និព្ពិទាតិ វុដ្ឋានគាមិនី។ តត្ថ ហិ សុត្តេ **វិរជ្ជតី**តិ មគ្គកិច្ចមាហ, **វិមុច្ចតី**តិ ផលកិច្ចំ។

សុសិមសុត្តំ និទានវគ្គេ។ តត្ថ **ធម្មដ្ឋិតិញាណំ** វុដ្ឋានគាមិនីតិ **វុត្តា** ធម្មដ្ឋិតិយំ បដិច្ចសមុប្បាទេ អសម្មុយ្ហនវសេន បវត្តនតោ។ **និព្ពានេ ញាណ**ន្តិ មគ្គញាណមាហ។

សញ្ញា ខោ, បោដ្ឋបាទាតិ ឯត្ថ កាមំ “សញ្ញា”តច្ចេវ វុច្ចតិ, បុព្ពេ បន “សញ្ញគ្គំ ផុសតី”តិ វុត្តត្តា អាហ **“សញ្ញគ្គន្តិ វុត្តា”**តិ។

បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធីតិ តទេកទេសភូតា វុដ្ឋានគាមិនី វុត្តា។ សមុទាយេសុ ហិ បវត្តា វោហារា អវយវេសុបិ បវត្តន្តីតិ។ **បារិសុទ្ធិបធានិយង្គ**ន្តិ បារិសុទ្ធិយា បធានការណំ។

តីហិ នាមេហីតិ អនុលោមគោត្រភុវោទានសង្ខាតេហិ តីហិ នាមេហិ។

កិត្តិតាតិ ថោមិតា អរិយមគ្គាធិដ្ឋានតាយ។ មហន្តានំ សីលក្ខន្ធាទីនំ ឯសនដ្ឋេន **មហេសិនា** សម្មាសម្ពុទ្ធេន។ សន្តកិលេសតាយ **សន្តា។ យោគ**ន្តិ ភាវនំ, ភាវនាភិយោគំ វា។

បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ ឯកវីសតិមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

២២. ញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសវណ្ណនា

បឋមមគ្គញាណកថាវណ្ណនា

៨០៦. ឥទានិ ញាណទស្សនវិសុទ្ធិយា និទ្ទេសេ អនុប្បត្តោ សា យស្ស ញាណស្ស អនន្តរំ ឧប្បជ្ជតិ, តំ តាវ ទស្សេន្តោ "**ឥតោ បរំ គោត្រភុញាណំ ហោតី**"តិ អាហ។ **ឥតោ បរ**ន្តិ ឥតោ អនុលោមញាណតោ ឧបរិ។ **តន្តិ** គោត្រភុញាណំ។ **នេវ បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធឹ ភជតិ** អនិច្ចាទិវសេន សង្ខារានំ អគ្គហណតោ។ **ន ញាណទស្សនវិសុទ្ធឹ ភជតិ** សតិបិ និព្ពានារម្មណត្តេ កិលេសានំ អខេបនតោ។ តតោ ឯវេតំ វិញ្ញាណជាតូនំ វិសយំ ឧទ្ទេសន្តំ ទស្សនកិច្ចំ ករោន្តំ កិរិយមនោធាតុ វិយ មគ្គស្ស អាវជ្ជនដ្ឋានិយំ វុច្ចតិ។ **អន្តរា**តិ ឆដ្ឋសត្តមវិសុទ្ធីនំ វេមជ្ឈេ។ **អព្ពោហារិកមេវ ហោតិ** ឧភយវិសុទ្ធិលក្ខណតាភាវតោ។ តថាបិ វុដ្ឋានគាមិនិយា បរិយោសានតាយ វិបស្សនាបក្ខិកំ។ តេនេវស្ស តំសោតបតិតតា។ តេនាហ "**វិបស្សនាសោតេ...បេ.... សង្ខំ គច្ឆតី**"តិ។ ឯតេនស្ស បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិភជនំ ទស្សេតិ។ សោតស្ស អរិយស្សអាទិតោ បជ្ជនំ សោតាបត្តិ, សោ ឯវ មគ្គោ, សោតំ វា អរិយំ អាទិតោ បជ្ជតិ អធិគច្ឆតីតិ សោតាបត្តិ, បឋមកោ។ តស្ស មគ្គោ **សោតាបត្តិមគ្គោ**។ បដិសន្ធិវសេន សកិទេវ ឥមំ មនុស្សលោកំ អាគច្ឆតីតិ សកទាគាមី, តស្ស មគ្គោ **សកទាគាមិមគ្គោ**។ បដិសន្ធិវសេន កាមភវំ ន អាគច្ឆតីតិ អនាគាមី, តស្ស មគ្គោ **អនាគាមិមគ្គោ**។ កិលេសាទីនំ ហននាទិនា អរហំ, អគ្គមគ្គដ្ឋោ។ តស្ស ភាវោ អរហត្តំ, សោ ឯវ មគ្គោតិ **អរហត្តមគ្គោ។ ចតូសុ មគ្គេសុ ញាណំ** ឯកជ្ឈំ គហេត្វា **ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ នាម**។

តេហិ តីហិបីតិ ហេដ្ឋា តិណ្ណំ អនុលោមញាណានំ វុត្តត្តា វុត្តំ, តីសុ វា ទ្វិន្នំ អន្តោគធត្តា។ **តីហិបី**តិ វា វិកប្បន្តរសម្បិណ្ឌនត្ថោ **បិ**-សទ្ទោ, តេន តីហិបិ ទ្វីហិបីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អត្តនោ ពលានុរូបេនា**តិ អត្តនោ អត្តនោ អានុភាវានុកូលំ។ បឋមញ្ហិ អនុលោមញាណំ សព្ពោឡារិកំ, ទុតិយំ តតោ នាតិឱឡារិកំ, តតិយំ តតោ នាតិឱឡារិកំ តមំ អន្តរធាបេតិ។ អថ វា **ពលានុរូបេនា**តិ ហេដ្ឋា សង្ខារុបេក្ខាយ អាហិតពលានុរូបេន ។ បុព្ពាភិសង្ខារវសេន ហិ អនុលោមញាណស្សាបិ មគ្គញាណស្ស វិយ សទ្ធាវិមុត្តទិដ្ឋិប្បត្តានំ បវត្តិអាការសិទ្ធោ អត្ថេវ មុទុតិក្ខតាវិសេសោ។ **បលិពោធតោ ឧបដ្ឋាតិ** បលិពោធភាវបដិច្ឆាទកស្ស តមស្ស អន្តរធាបិតត្តា។ "**អាសេវនន្តេ**"តិ ឥមិនា ទុតិយស្ស វា តតិយស្ស វា អនុលោមញាណស្ស អនន្តរំ គោត្រភុញាណុប្បត្តិ, ន បឋមស្សាតិ ទស្សេតិ តស្ស អនាសេវនត្តា។ ន ហិ អលទ្ធាសេវនំ គោត្រភុញាណំ ឧប្បាទេតុំ សក្កោតិ។ និមិត្តាទិវិរហតោ, តព្ពិធុរតោ ច "**អនិមិត្ត**"ន្តិអាទិនា និព្ពានំ វិសេសិតំ។ **បុថុជ្ជនគោត្ត**ន្តិ អរិយេហិ អសម្មិស្សំ បុថុជ្ជនសមញ្ញំ។ **គោត្ត**ន្តិ ហិ ឯកវំសជានំ សមានា សមញ្ញា, ឯវំ ឥធាបីតិ។ **បុថុជ្ជនសង្ខ**ន្តិ តស្សេវ វេវចនំ, **បុថុជ្ជនភូមិ**ន្តិ បុថុជ្ជនវត្តំ។ ឯកន្តិកតាយ ឯកវារមេវ ច ឧប្បជ្ជនតោ **អបុនរាវដ្តកំ**។

ពហិទ្ធា វុដ្ឋានវិវដ្តនេតិ អសង្ខតធាតុយា ពហិភាវតោ ពហិទ្ធាសញ្ញិតា សង្ខារគតា វុដ្ឋានភូតេ វិវដ្តនេ និប្ផជ្ជមានេ បញ្ញា។ **អភិភុយ្យតី**តិ អភិភវតិ។ **បក្ខន្ទតី**តិ អនុបវិសតិ។ ឯត្ថ ច "**ឧប្បាទំ អភិភុយ្យតី**"តិអាទិនា បុថុជ្ជនគោត្តាភិភវនំ តទតិក្កមនមាហ។ "**អនុប្បាទំ បក្ខន្ទតី**"តិអាទិនា អរិយគោត្តភាវនំ តទុភយភាវតោ។

៨០៧. ឯកាវជ្ជនានំ នានាវីថិតា នត្ថីតិ ន តំនិសេធនាយ ឯកវីថិគ្គហណំ, អថ ខោ នានារម្មណានម្បិ ឯកាវជ្ជនានំ នានាវីថិតា នត្ថីតិ ទស្សនត្ថន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **មហាមាតិក**ន្តិ មហន្តំ ឧទកវាហកំ។ **លង្ឃិត្វា**តិ អនោតរន្តោ ឯវ អតិក្កមិត្វា។ **ឧល្លង្ឃិត្វា**តិ ឧបរិភាគេនេវ លង្ឃិត្វា។ និន្នបោណបព្ភារតា ឧត្តរុត្តរវិសិដ្ឋា និន្នតាវ។

អដ្ឋហិ ញាណេហិ អនុក្កមេន អាហិតវិសេសំ អនុលោមញាណំ និព្ពានារម្មណស្ស ញាណស្ស បច្ចយោ ភវិតុំ សមត្ថំ ជាតន្តិ អាហ "**ឧទយព្ពយានុបស្សនាទិនា វេគេន ជាវិត្វា**"តិ។ រូបំ អនេកសន្តតិសម្ពន្ធតាយ អនេកវដ្តរចិតា រជ្ជុ វិយ ហោតីតិ វុត្តំ "**រូបរជ្ជុំ វា**"តិ។ អត្តភាវស្ស រុក្ខដ្ឋានិយតាយ វុត្តត្តា តំសម្ពន្ធទណ្ឌដ្ឋានិយតា វេទនាទីសុ ឯកស្សេវ យុត្តា, ន វេទនាទិសមុទាយស្សាតិ វុត្តំ "**វេទនាទីសុ អញ្ញតរទណ្ឌំ វា**"តិ។ **អនុលោមាវជ្ជនេនា**តិ អនុលោមស្ស អាវជ្ជនេន។ យេន អាវជ្ជនេន អនុលោមញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, តេន **តំ** អារម្មណំ។ "**បឋមេន អនុលោមចិត្តេន ឧល្លង្ឃិត្វា**"តិ ឥទំ សក្កាយតីរស្ស តស្ស អតិក្កមនារម្ភតាយ វុត្តំ។ "**ទុតិយេន និព្ពាននិន្នបោណបព្ភារមានសោ**"តិ ឥទំ តស្ស សព្ពសង្ខារតោ សាតិសយំ អលគ្គំ ហុត្វា វិសង្ខារេ អល្លីនភាវតោ វុត្តំ។ **និព្ពានេ** អារម្មណករណវសេន **បតតិ** យោគាវចរោ។ **ឯការម្មណេ**តិ ឯកវារំយេវ អាលម្ពិតេ

អារម្មណេ។ តេនាហ "**អលទ្ធាសេវនតាយា**"តិ។ តេន ឯការម្មណេ អាសេវនា ឧបការវតី, ន តថា នានារម្មណេតិ ទស្សេតិ។

៨០៨. **តត្រា**តិ អនុលោមគោត្រភូនំ ឥតរីតរកិច្ចាករណេ។ **នក្ខត្តយោគ**ន្តិ នក្ខត្តេន ចន្ទស្ស យោគំ, នក្ខត្តយោគវិភាវនិយំ វា កាលំ, ទិវសន្តិ អត្ថោ។

តត្ថាតិអាទិ ឧបមាសំសន្ទនំ។

ឯវំ និព្ពត្តាហីតិ អនុលោមញាណានិ វិយ សង្ខារេ អនាលម្ពិត្វា អហំ វិយ និព្ពានារម្មណេ វត្តាហីតិ មគ្គស្ស គោត្រភុនា ទិន្នសញ្ញាមុញ្ចនំ, អនុពន្ធនញ្ច និព្ពានារម្មណករណមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។

៨០៩. **តត្រា**តិ តស្មឹ គោត្រភុនា ទិន្នសញ្ញំ អមុញ្ចិត្វា វិយ តេន គហិតារម្មណេយេវ វត្តិត្វា មគ្គស្ស លោភក្ខន្ធាទិនិព្ពិជ្ឈនេ។ ឧសុំ អសតិ ខិប្បតីតិ **ឥស្សាសោ**, ធនុគ្គហោ។ សរគោចរដ្ឋានំ នាម អដ្ឋឧសភមត្តំ។ តញ្ច ខោ ទូរេ ជាតិនោ មជ្ឈិមបុរិសស្ស វសេន ចតុហត្ថាយ យដ្ឋិយា វីសតិយដ្ឋិ ឧសភំ, តេន **អដ្ឋឧសភមត្តេ បទេសេ** ហត្ថវសេន ចត្តាលីសាធិកឆសតហត្ថេ បទេសេ។ **ផលកសត**ន្តិ អសនសារមយំ ផលកសតំ។ កុម្ភការចក្កសទិសេ **ចក្កយន្តេ**។ **អាវិជ្ឈិត្វា**តិ ភមេត្វា។ ទណ្ឌកយន្តនាយ ឧប្បាទេតព្ពសញ្ញោ **ទណ្ឌកសញ្ញា**។ ផលកសតវិនិវិជ្ឈនស្ស បច្ចយភូតា **ទណ្ឌកសញ្ញា វិយ គោត្រភុញាណំ** លោភក្ខន្ធាទិនិព្ពិជ្ឈនស្ស មគ្គញាណស្ស បច្ចយភាវតោ។ **ឥស្សាសោ វិយ មគ្គញាណំ** និព្ពិជ្ឈិតព្ពនិវិជ្ឈនតោ។

៨១០. អដ្ឋមកវគោ បដ្ឋាយ និព្ពត្តនកំ **អនមតគ្គសំសារវដ្ដទុក្ខសមុទ្ទំ សោសេតិ**។ សទ្ធាធនំ សីលធនំ ហិរិធនំ ឱត្តប្បធនំ សុតធនំ ចាគធនំ បញ្ញាធនន្តិ ឥមេសំ **សត្តន្នំ អរិយធនានំ។ សម្មុខីភាវ**ន្តិ បច្ចក្ខសិទ្ធឹ។ បាណាតិបាតាទិបញ្ចវេរានិ ចេវ បញ្ចវីសតិមហាភយានិ ចាតិ **សព្ពវេរភយានិ។ អញ្ញេសញ្ច** រតនត្តយេ និវិដ្ឋសទ្ធាទីនំ។ សមុទាយេ បវត្តោ សោតាបត្តិមគ្គសទ្ទោ តទេកទេសេបិ បវត្តតីតិ អាហ "**សោតាបត្តិមគ្គេន សម្បយុត្តំ ញាណ**"ន្តិ។

បឋមមគ្គញាណំ និដ្ឋិតំ។

សោតាបន្នបុគ្គលកថាវណ្ណនា

៨១១. **តស្សេវ** សោតាបត្តិមគ្គចិត្តស្ស។ កាមញ្ចេត្ថ នាតិតិក្ខបញ្ញស្ស ទ្វេ, តិក្ខបញ្ញស្ស តីណិ ផលចិត្តានិ ហោន្តិ, អវិសេសតោ បន គហិតស្ស មគ្គស្ស វសេន "**ទ្វេ, តីណិ វា**"តិ វុត្តំ។ **សមាធិមានន្តរិកញ្ញមាហូ**តិ យំ អត្តនោ បវត្តិសមនន្តរំ និយមេនេវ ផលប្បទានតោ អានន្តរិកសមាធីតិ អាហូតិ អត្ថោ។ អនន្តរមេវ បវត្តនកំ ផលំ អនន្តរំ, តត្ថ និយុត្តោ, តំ វា បយោជនំ ឯតស្សាតិ អានន្តរិកោ, មគ្គោ។

អាសេវនន្តេតិ អាសេវនតោ អន្តេ, អាសេវនលាភិនោ អនុលោមញាណស្ស អនន្តរន្តិ អត្ថោ។ លទ្ធាសេវនមេវ អនុលោមំ គោត្រភុំ ឧប្បាទេតិ។ ឧបរិ បន ឆ, សត្ត វា ជវនានិ បវត្តន្តិ, តស្មា ចត្តារិ ផលចិត្តានិ ហោន្តីតិ វទេយ្យាតិ អាហ "**សត្តចិត្តបរមា ច ឯកាវជ្ជនវីថី**"តិ។

តំ បន ន សារតោ បច្ចេតព្ពន្តិ យោជនា។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។

៨១២. **ឯត្តាវតា**តិ បឋមមគ្គានន្តរំ ផលស្ស ឧប្បត្តិមត្តេន។ **ភុសំ បមត្តោបី**តិ ទេវរជ្ជចក្កវត្តិរជ្ជាទិបមាទដ្ឋានំ អាគម្ម ភុសំ បមត្តោបិ។ **យេសំ** យថាវុត្តអាវជ្ជនជវនចិត្តានំ **ឧប្បត្តិយា ឯស** សោតាបន្នោ **បច្ចវេក្ខតិ** នាមាតិ អធិប្បាយោ។

ឯតេនេវ បសង្គេន សេសានំ អរិយានំ បច្ចវេក្ខណានិ ទស្សេតុំ "**យថា ចា**"តិអាទិ វុត្តំ។

ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទោយេវ ចេសោ, យទិទំ បញ្ចន្នំ, ចតុន្នញ្ច បច្ចវេក្ខណានំ ទស្សនន្តិ អត្ថោ។ "**អភាវេនេវា**"តិ ឯតេន បហីនាវសិដ្ឋកិលេសបច្ចវេក្ខណសមត្ថតា កស្សចិ ហោតិ, កស្សចិ ន ហោតីតិ ទស្សេតិ។ លោភោ ឯវ **លោភធម្មោ**។

ទុតិយមគ្គញាណកថាវណ្ណនា

៨១៣. **កាមរាគព្យាបាទានំ តនុភាវាយា**តិ ឯតេសំ កិលេសានំ តនុភាវត្ថំ។ តត្ថ ទ្វីហិ ការណេហិ តនុភាវោ អធិច្ចុប្បត្តិយា, បរិយុដ្ឋានមន្ទតាយ ច។ សកទាគាមិស្ស ហិ វដ្ដានុសារិមហាជនស្ស វិយ កិលេសា អភិណ្ហំ ន ឧប្បជ្ជន្តិ, កទាចិ កទាចិ វិរឡាការា ហុត្វា ឧប្បជ្ជន្តិ។ តថា ឧប្បជ្ជន្តាបិ មទ្ទន្តា ឆាទេន្តា អន្ធការំ ករោន្តា ន ឧប្បជ្ជន្តិ, ទ្វីហិ បន មគ្គេហិ បហីនត្តា មន្ទមន្ទា តនុកាការា ហុត្វា ឧប្បជ្ជន្តិ។ កេចិ បន "សកទាគាមិស្សាបិ កិលេសា ចិរេន ឧប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បជ្ជន្តាបិ ពហលាវ ឧប្បជ្ជន្តិ។ តថា ហិស្ស បុត្តធីតរោ ទិស្សន្តី"តិ, តំ អការណំ វត្ថុបដិសេវនេន វិនាបិ គព្ភគ្គហណសព្ភាវតោ។ តស្មា វុត្តនយេនេវ ទ្វីហិ ការណេហិ តេសំ តនុភាវោ វេទិតព្ពោ។ **ទុតិយាយា**តិ គណនវសេនបិ ទុតិយាយ, ឧប្បត្តិវសេនបិ ទុតិយាយ **ភូមិយា។ បត្តិយា**តិ សាមញ្ញផលស្ស បដិលាភាយ។ តត្ថ ហិ សម្បយុត្តានំ និស្សយភាវតោ តេ ធម្មា ភវន្តិ ឯត្ថាតិ **ភូមិ**។ យស្មា វា សមានេបិ លោកុត្តរភាវេ សយម្បិ ភវតិ ឧប្បជ្ជតិ, ន និព្ពានំ វិយ អបាតុភូតំ, តស្មាបិ **"ភូមី"**តិ វុច្ចតិ។ **យោគំ ករោតី**តិ វិបស្សនាភិយោគំ ករោតិ។ "នវហាការេហិ ឥន្ទ្រិយានិ តិក្ខានិ ភវន្តី"តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៦៩៩) វុត្តនយេនេវ យទគ្គេន ឥន្ទ្រិយានំ តិក្ខតំ សម្បាទេតិ, តទគ្គេន ពលានិ, ពោជ្ឈង្គានិ ច បដុតរភាវំ អាបាទេន្តោ **ឥន្ទ្រិយពលពោជ្ឈង្គានិ សមោធានេត្វា** លក្ខណត្តយតីរណវសេន **ញាណេន បរិមទ្ទតិ**។ តត្ថ អបរាបរំ ញាណំ ចារេន្តោ **បរិវត្តេតិ**។ តេនាហ **"វិបស្សនាវីថិំ ឱគាហតី"**តិ។ **វុត្តនយេនេវា**តិ ឧទយព្ពយញាណាទីនំ ឧប្បាទនេ វុត្តនយេន។ **គោត្រភុអនន្តរ**ន្តិ ឯត្ថ គោត្រភុ វិយ គោត្រភុ។ បឋមមគ្គបុរេចារិកញាណញ្ហិ បុថុជ្ជនគោត្តាភិភវនតោ, អរិយគោត្តភាវនតោ ច និប្បរិយាយតោ គោត្រភូតិ វុច្ចតិ, ឥទំ បន តំសទិសតាយ បរិយាយតោ គោត្រភុ។ ឯកច្ចសំកិលេសវិសុទ្ធិយា , បន អច្ចន្តវិសុទ្ធិយា អារម្មណករណតោ ច វោទានន្តិ វុច្ចតិ។ តេនាហ **បដ្ឋានេ** "អនុលោមំ វោទានស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ"តិ (បដ្ឋា ១.១.៤១៧)។ យស្មា បន **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** ឧប្បាទាទិអភិភវនត្ថំ ឧបាទាយ "អដ្ឋ គោត្រភុធម្មា សមាធិវសេន ឧប្បជ្ជន្តិ, ទស គោត្រភុធម្មា វិបស្សនាវសេន ឧប្បជ្ជន្តី"តិអាទីសុ (បដិ. ម. ១.៦០) គោត្រភុនាមេនេវេតំ អាគតំ, តស្មា ឥធាបិ "គោត្រភុអនន្តរ"ន្តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ទុតិយញាណំ និដ្ឋិតំ។

តតិយមគ្គញាណកថាវណ្ណនា

៨១៤. **សកិទេវា**តិ ឯកវារំយេវ។ **"ឥមំ លោកំ អាគន្ត្វា"**តិ ឥមិនា បញ្ចសុ សកទាគាមីសុ ចត្តារោ វជ្ជេត្វា ឯកោវ គហិតោ។ ឯកច្ចោ ហិ ឥធ សកទាគាមិផលំ បត្វា ឥធេវ លោកេ បរិនិព្ពាតិ, ឯកច្ចោ ឥធ បត្វា ទេវលោកេ បរិនិព្ពាតិ, ឯកច្ចោ ទេវលោកេ បត្វា តត្ថេវ បរិនិព្ពាតិ, ឯកច្ចោ ទេវលោកេ បត្វា ឥធូបបជ្ជិត្វា បរិនិព្ពាតិ។ ឥមេ ចត្តារោបិ ឥធ ន គហិតា។ យោ បន ឥធ បត្វា ទេវលោកេ យាវតាយុកំ វសិត្វា បុន ឥធូបបជ្ជិត្វា បរិនិព្ពាតិ, អយំ ឯកោវ ឥធ គហិតោតិ វេទិតព្ពោ។

កាមរាគព្យាបាទានំ អនវសេសប្បហានាយាតិ តេសំយេវ សកទាគាមិមគ្គេន តនុកតានំ សំយោជនានំ និរវសេសប្បហានាយ។ បដិសន្ធិវសេន កាមភវស្ស អនាគមនតោ **អនាគាមី**។

តតិយញាណំ និដ្ឋិតំ។

ចតុត្ថមគ្គញាណកថាវណ្ណនា

៨១៥. **ឱបបាតិកោ**តិ ឧបបាតយោនិកោ។ ឥមិនាស្ស គព្ភសេយ្យា បដិក្ខិត្តា។ **តត្ថ បរិនិព្ពាយី**តិ តត្ថ សុទ្ធាវាសេ បរិនិព្ពាយិតា។ **អនាវត្តិធម្មោ តស្មា លោកា**តិ បដិសន្ធិគ្គហណវសេន តស្មា លោកា ឥធ អនាវត្តនសភាវោ, ពុទ្ធទស្សនធម្មស្សវនានំ បនត្ថាយ អាគមនំ ហោតិយេវ។

រូបរាគអរូបរាគមានឧទ្ធច្ចអវិជ្ជានំ អនវសេសប្បហានាយាតិ ឯតេសំ បញ្ចន្នំ ឧទ្ធម្ភាគិយសំយោជនានំ និស្សេសប្បជហនត្ថាយ។ តត្ថ រូបភវេ ឆន្ទរាគោ **រូបរាគោ**។ អរូបភវេ ឆន្ទរាគោ **អរូបរាគោ។ មានោ** អរហត្តមគ្គវជ្ឈមានោ។ តថា **ឧទ្ធច្ចាវិជ្ជា**។

ចតុត្ថញាណំ និដ្ឋិតំ។

អរហន្តបុគ្គលកថាវណ្ណនា

៨១៦. មហាខីណាសវោតិ មហានុភាវតានិពន្ធនំ បូជាវចនមេតំ, ន ឧបាទាយវចនំ យថា "មហាមោគ្គល្លានោ"តិ។ ន ហិ ចូឡខីណាសវោ នាម អត្ថិ។ អន្តិមទេហំ ធារេតីតិ **អន្តិមទេហធារី**។ ខន្ធកិលេសាភិសង្ខារភារានំ ឱហិតត្តា ឱរោបិតត្តា **ឱហិតភារោ**។ អនុប្បត្តោ សទត្ថំ សកត្ថន្តិ **អនុប្បត្តសទត្ថោ**។ **សទត្ថោ**តិ ច អរហត្តំ វេទិតព្ពំ។ តញ្ហិ អត្តុបនិពន្ធនដ្ឋេន, អត្តានំ អវិជហនដ្ឋេន, អត្តនោ បរមត្ថដ្ឋេន ច អត្តនោ អត្ថត្តា សកត្ថោតិ វុច្ចតិ។ បរិក្ខីណានិ ទសបិ ភវសំយោជនានិ ឯតស្សាតិ **បរិក្ខីណភវសំយោជនោ**។ ខន្ធាទិអត្ថំ សម្មា អញ្ញាយ វិមុត្តោតិ **សម្មទញ្ញាវិមុត្តោ**។ អគ្គោ ច សោ ទក្ខិណេយ្យោ ច, អគ្គទក្ខិណំ វា អរហតីតិ **អគ្គទក្ខិណេយ្យោ**។

ពោធិបក្ខិយកថាវណ្ណនា

៨១៧. ចតុន្នំ មគ្គញាណានំ វសេន **ចតុញាណាយ។ អានុភាវវិជាននត្ថ**ន្តិ សតិបដ្ឋានបារិបូរិអាទិកស្ស អានុភាវស្ស ពោធនត្ថំ។

បរិបុណ្ណា ពោធិបក្ខិយា ឯតស្សាតិ បរិបុណ្ណពោធិបក្ខិយោ, មគ្គោ។ តស្ស ភាវោ **បរិបុណ្ណពោធិបក្ខិយភាវោ**។ វុឌ្ឋានពលេហិ សម្បយុត្តតាវ **វុឌ្ឋានពលសមាយោគោ, យេ** សំយោជនាទយោ **យេន** បឋមមគ្គាទិនា **បហាតព្ពា**។

៨១៨. ពុជ្ឈនដ្ឋេន វា ពោធោ, មគ្គចិត្តុប្បាទោ។ តស្ស ពុជ្ឈនកិរិយាយ អនុគុណភាវតោ បក្ខេ ភវាតិ **ពោធិបក្ខិយា**។

៨១៩. តេសុ ពោធិបក្ខិយេសុ។ **អារម្មណេសូ**តិ កាយាទិអារម្មណេសុ។ **ឱក្កន្ទិត្វា**តិ អនុបវិសិត្វា។ **បក្ខន្ទិត្វា**តិ តស្សេវ វេវចនំ។ **ឧបដ្ឋានតោ**តិ អសុភាការាទិគ្គហណវសេន ឧបគន្ត្វា អវដ្ឋានតោ។ កាយាទីសុ អសុភាការាទិគ្គហណំ បុព្ពភាគសតិបដ្ឋានវសេន សុភសញ្ញាទិបហានកិច្ចសាធនំ មគ្គសតិបដ្ឋានវសេន វេទិតព្ពំ។ តត្ថ ហិ ឯកាវ សតិ ចតុកិច្ចសាធនវសេន បវត្តតិ។

៨២០. បទហន្តីតិ វាយមន្តិ, កាយចិត្តានិ បគ្គណ្ហន្តិ វា។ អសោភាហេតូនំ សំកិលេសធម្មានំ បជហនេន, សោភាហេតូនញ្ច វោទានធម្មានំ ភាវនេន **សោភនំ,** សុន្ទរន្តិ អត្ថោ។ **សេដ្ឋភាវាវហនតោ**តិ បាសំសតមភាវសាធនតោ។ **បធានភាវការណតោ**តិ ឧត្តមភាវហេតុតោ។

៨២១. បុព្ពេ វុត្តេនាតិ ឥទ្ធិវិធញាណនិទ្ទេសេ (វិសុទ្ធិ. ២.៣៦៩) វុត្តេន។ **ឥជ្ឈនដ្ឋោ** និប្ផជ្ជនដ្ឋោ, បដិលាភសម្បទា វា, យេន វា ឥជ្ឈន្តិ ឥទ្ធា វុទ្ធា ឧក្កំសគតា ហោន្តិ, តំ **ឥជ្ឈនំ**។ សមាធិបធានសង្ខារបមុខា មគ្គធម្មា ឥធ "**ឥទ្ធី**"តិ អធិប្បេតា។ **បុព្ពង្គមដ្ឋោ** អធិបតិបច្ចយភាវោ។ តស្មា សោតាបត្តិមគ្គោ ឥជ្ឈតីតិ **ឥទ្ធិ,** តស្មា សម្បយុត្តា ឆន្ទាទយោ **បុព្ពង្គមដ្ឋេន បាទោ**។ តស្សា ឯវ **ផលភូតាយ** វុឌ្ឋានគាមិនិយា ឆន្ទាទយោ **បុព្ពភាគការណដ្ឋេន បាទោ។ សោ**តិ ឥទ្ធិបាទោ។ **ឥមេ លោកុត្តរាវា**តិ ឥមេ យថាវុត្តា ឆន្ទាទយោ ឧត្តរចូឡភាជនីយេ អាគតនយេន លោកុត្តរា វេទិតព្ពា។ **ឆន្ទាទិអធិបតិវសេន បដិលទ្ធធម្មាបិ** ផស្សាទយោ ឥទ្ធិបាទា ហោន្តីតិ អត្ថោ។ កាមញ្ចេត្ថ ឥទ្ធិបាទោ នោ អធិបតិ, អធិបតិ វា នោ ឥទ្ធិបាទោ នាម នត្ថិ, យថា បន ឯកស្មឹ រជ្ជេ រជ្ជារហេសុ ចតូសុ រាជកុមារេសុ ឯកស្មឹ កាលេ ឯកោវ រជ្ជមនុសាសតិ, ន សព្ពេ, ឯវំ ឯកមេកស្មឹ ចិត្តុប្បាទេ ឯកោវ អធិបតិ, ឥទ្ធិបាទោ ច ហោតីតិ វេទិតព្ពោ។

៨២២. អស្សទ្ធិយំ សទ្ធាបដិបក្ខា អកុសលា ធម្មា, អវត្ថុគតោ បសាទបតិរូបកោ មិច្ឆាធិមោក្ខោ វា។ **កោសជ្ជំ** ថិនមិទ្ធបធានោ អកុសលចិត្តុប្បាទោ។ **បមាទោ** សតិសម្មោសោ តថាបវត្តា អកុសលា ខន្ធា។ **អភិភវនសង្ខាតេន អធិបតិយដ្ឋេនា**តិ អស្សទ្ធិយាទីនំ អភិភវនតោ អភិភវនន្តិ វត្តព្ពេន អធិមោក្ខបគ្គហឧបដ្ឋានអវិក្ខេបបជាននស្ស ឯកលក្ខណេន សម្បយុត្តធម្មេសុ អធិបតិយដ្ឋេន។ **អស្សទ្ធិយាទីហិ ចា**តិ **ច**-សទ្ទោ សមុច្ចយត្ថោ អដ្ឋានប្បយុត្តោ, តស្មា អកម្បិយដ្ឋេន ច សម្បយុត្តធម្មេសុ ថិរភាវេន ច **ពល**ន្តិ ឯវមេត្ថ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។

៨២៣. ពុជ្ឈនកសត្តស្សាតិ ចតុន្នំ អរិយសច្ចានំ បដិវិជ្ឈនកសត្តស្ស។ យោ ហេសោ លោកុត្តរមគ្គក្ខណេ ឧប្បជ្ជមានាយ សតិអាទិធម្មសាមគ្គិយា ករណភូតាយ ពុជ្ឈតិ កិលេសសន្តាននិទ្ទាយ ឧដ្ឋហតិ, ចត្តារិ វា អរិយសច្ចានិ បដិវិជ្ឈតិ, និព្ពានមេវ វា សច្ឆិករោតីតិ ពោធីតិ វុច្ចតិ អរិយសាវកោ, តស្ស ពោធិស្ស ពុជ្ឈនកសត្តស្ស អង្គាតិ **ពោជ្ឈង្គា។ និយ្យានិកដ្ឋេនា**តិ វដ្ដតោ និស្សរណដ្ឋេន។

៨២៤. បុព្ពភាគេ នានាចិត្តេសុ លព្ភន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ **ចុទ្ទសវិធេនា**តិ អានាបាន ឥរិយាបថចតុសម្បជញ្ញបដិក្កូលមនសិការធាតុមនសិការបព្ពានិ, នវ សិវថិកបព្ពានិ ចាតិ ឯវំ ចុទ្ទសវិធេន។ **កាយំ បរិគ្គណ្ហតោ ច កាយានុបស្សនាសតិបដ្ឋានំ** លព្ភតិ, ន វេទនាទយោ បរិគ្គណ្ហតោ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ “សុខំ វេទន”ន្តិអាទិនាតិ វា “សាមិស”ន្តិអាទិនាតិ វា “និរាមិស”ន្តិអាទិនាតិ វា ឯវំ **នវវិធេន**។ សរាគទោសមោហសំខិត្តមហគ្គតសមាហិតសឧត្តរវិមុត្តបទានំ សបដិបក្ខានំ វសេន **សោឡសវិធេន**។ នីវរណុបាទានក្ខន្ធាយតនពោជ្ឈង្គសច្ចបព្ពានំ វសេន **បញ្ចវិធេន។ ឥមស្មិំ អត្តភាវេ**តិ បច្ចុប្បន្នេ អត្តភាវេ។ **អនុប្បន្នបុព្ពន្តិ** អត្តនោ អភូតបុព្ពំ។ **បរស្ស ឧប្បន្នំ អកុសលំ ទិស្វា** តន្និមិត្តញ្ច វជ្ជេតព្ពាការហាទីនីតិ អធិប្បាយោ។ **តស្សា**តិ តាទិសស្ស។ ភវតិ ហិ តំសទិសេបិ តព្ពោហារោ យថា “តានិយេវ ឱសធានី”តិ។ **តស្ស បហានាយា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ ឈានវិបស្សនា ឥតោ អញ្ញស្មិំ អត្តភាវេ ឧប្បន្នបុព្ពាបិ សិយុន្តិ វុត្តំ “**ឥមស្មិំ អត្តភាវេ អនុប្បន្នបុព្ព**”ន្តិ, ឆន្ទិទ្ធិបាទសម្មាវាចានំយេវ គហណំ។ តេសុ វុត្តេសុ សេសិទ្ធិបាទសេសវិរតិយោ អត្ថតោ វុត្តាវ ហោន្តីតិ លក្ខណហារវសេន អយមត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **ឯវំ នានាចិត្តេសុ លព្ភន្តិ** បុព្ពភាគេ ឯតេ សតិបដ្ឋានសម្មប្បធានឥទ្ធិបាទា។ **ចតុន្នំ ញាណាន**ន្តិ ចតុន្នំ អរិយមគ្គញាណានំ។ កាមំ សព្ពេបិ ពោធិបក្ខិយធម្មា មគ្គចិត្តុប្បាទបរិយាបន្នាវ, តថាបិ សាតិសយោ សម្មប្បធានព្យាបារោ មគ្គក្ខណេតិ វុត្តំ “**ផលក្ខណេ ឋបេត្វា ចត្តារោ សម្មប្បធានេ**”តិ។ **អវសេសា តេត្តឹស លព្ភន្តិ**, តេ ច ខោ បរិយាយតោ, ន និប្បរិយាយតោតិ អធិប្បាយោ។

៨២៥. **សេសេសុ បនា**តិ ឥទ្ធិបាទាទីសុ បញ្ចសុ កោដ្ឋាសេសុ។ យថា សតិវីរិយេសុ “សតិបដ្ឋានំ សម្មប្បធាន”ន្តិ សង្ខិបនវសេន ហាបនំ, “កាយានុបស្សនា”តិអាទិវិភាគទស្សនវសេន វឌ្ឍនំ អត្ថិ, ឦទិសំ ហាបនវឌ្ឍនំ នត្ថីតិ អត្ថោ។

៨២៦. ឥទានិ សព្ពេសុ ឯវំ យថារហំ លព្ភមានវិភាគទស្សនត្ថំ “**អបិចា**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **តេសូ**តិ សត្តតឹសាយ ពោធិបក្ខិយធម្មេសុ។ **ឆទ្ធា**តិ ឯកធា ទ្វេធា ចតុធា បញ្ចធា អដ្ឋធា នវធាតិ ឯវំ ឆប្បការេន **តេ ភវន្តិ**។

ឆន្ទិទ្ធិបាទាទិវសេនាតិ ឆន្ទោ ឆន្ទិទ្ធិបាទវសេនេវ, ចិត្តំ ចិត្តិទ្ធិបាទវសេនេវ, បីតិបស្សទ្ធិឧបេក្ខា ពោជ្ឈង្គវសេនេវ, សង្កប្បាទយោ មគ្គវសេនេវាតិ ឯវំ **នវ ឯកវិធាវ ហោន្តិ**។

ចុទ្ទសេវ អសម្ភិន្នាតិ សតិ វីរិយំ ឆន្ទោ ចិត្តំ បញ្ញា សទ្ធា សមាធិ បីតិ បស្សទ្ធិ ឧបេក្ខា សម្មាសង្កប្បោ សម្មាវាចា សម្មាកម្មន្តោ សម្មាអាជីវោតិ ឥមេ អសម្ភិន្នា បទន្តរសម្ភេទេន វិនា អគ្គហិតគ្គហណេន គយ្ហមានា ចុទ្ទសេវ ច សភាវធម្មា។ **ចុទ្ទសា**តិ ច ឧក្កំសបរិច្ឆេទេន វុត្តំ។ តញ្ច ខោ បឋមជ្ឈានិកមគ្គចិត្តុប្បាទវសេន, ទុតិយជ្ឈានិកេ បន សម្មាសង្កប្បាភាវតោ តេរស, តតិយចតុត្ថបញ្ចមជ្ឈានិកេសុ បីតិសម្ពោជ្ឈង្គាភាវតោ ទ្វាទស ហោន្តិ។ “**សត្តតឹសប្បភេទតោ**”តិ ឥទម្បិ ឧក្កំសវសេនេវ វុត្តំ, អវកំសតោ បន វុត្តនយេន ឯកស្មិំ ខណេ ឆត្តឹស, បញ្ចតឹស ហោន្តិ, ចតុន្នំ អធិបតីនំ ឯកជ្ឈំ អនុប្បជ្ជនតោ ឯកស្មិំ ខណេ ឯកស្សេវ ឥទ្ធិបាទស្ស សម្ភវោតិ ទ្វត្តឹស ច ហោន្តីតិ វេទិតព្ពំ។

សត្តតឹសបភេទតោ កថន្តិ អាហ “**សកិច្ចនិប្ផាទនតោ**”តិអាទិ, ឯកច្ចស្ស សភាវតោ ឯកស្សាបិ អត្តនោ អានុភាវានុរូបកាយានុបស្សនាទិតំតំកិច្ចសាធនតោតិ អត្ថោ។ **សរូបេន ច វុត្តិតោ**តិ អភេទស្ស ចិត្តិទ្ធិបាទាទិកស្ស សរូបេនេវ បវត្តនតោ ច។

ឯត្ថាតិ ញាណទស្សនវិសុទ្ធិយំ។ កស្មា បន ពោធិបក្ខិយេសុ ឈានកោដ្ឋាសោ ន គហិតោ, ននុ ឈានរហិតោ អរិយមគ្គោ នត្ថីតិ? សច្ចំ នត្ថិ, តតោ ឯវ ន ខោ បនេតំ ឯវំ ទដ្ឋព្ពំ “ពោធិបក្ខិយេសុ ឈានំ ន គហិត”ន្តិ លក្ខណូបនិជ្ឈានលក្ខណស្ស ឈានស្ស មគ្គគ្គហណេនេវ គហិតត្តា។ តញ្ហិ សន្ធាយ “យស្មិំ សមយេ លោកុត្តរំ ឈានំ ភាវេតី”តិអាទិ (ធ. ស. ២៧៧, ៣៤៣ អាទយោ) វុត្តំ។ អារម្មណូបនិជ្ឈានលក្ខណស្ស បនេត្ថ សម្ភវោ ឯវ នត្ថិ។ អបរោ នយោ – កស្មា បន ពោធិបក្ខិយេសុ ឈានកោដ្ឋាសោ ន គហិតោ, ននុ ឈានរហិតោ អរិយមគ្គោ នត្ថិ, ន ច តំ បដិបទា វិយ ឯកន្តបុព្ពភាគិយំ, នាបិ ឯកច្ចបដិសម្ភិទា វិយ មគ្គនិស្សន្ទោ, អថ ខោ មគ្គចិត្តុប្បាទបរិយាបន្នោ, យតោ “លោកុត្តរំ ឈានំ ភាវេតី”តិ (ធ. ស. ២៧៧, ៣៤៣ អាទយោ) វុត្តំ, មគ្គមគ្គបរិវារធម្មា ច ពោធិបក្ខិយធម្មាតិ? វុច្ចតេ – យំ តាវ វុត្តំ ឈានរហិតោ អរិយមគ្គោ នត្ថី”តិ, តត្ថ ន អរិយមគ្គសម្បយោគមត្តេន ឈានស្ស ពោធិបក្ខិយតា លព្ភតិ អតិប្បសង្គតោ។ អាហារាទីនម្បិ ហិ ពោធិបក្ខិយតា អាបជ្ជេយ្យាតិ។ ឯតេន មគ្គចិត្តុប្បាទបរិយាបន្នតា ពោធិបក្ខិយភាវស្ស អការណន្តិ ទស្សិតំ ហោតិ។

យំ បន វុត្តំ “មគ្គមគ្គបរិវារធម្មា ច ពោធិបក្ខិយា”តិ, តត្ថ បរិវារង្គោ កី សហបវត្តិអត្ថោ, ឧទាហុ បរិក្ខារង្គោតិ? យទិ បុរិមោ បក្ខោ, សោ បគេវ និល្លោចិតោ។ អថ ទុតិយោ, ឥទំ វិចារេតព្ពំ។ កថំ បវត្តមានំ ឈានំ មគ្គស្ស បរិក្ខារោ? យទិ សហជាតាទិបច្ចយភាវេន, ឯវំ សតិ ផស្សាទីនម្បិ មគ្គបរិក្ខារតា អាបជ្ជតិ។ អថ បដិបក្ខវិធំសនេន, ន សព្ពេ ឈានធម្មា បដិបក្ខវិធំសនសមត្ថា។ ន ហិ វិចារោ, វេទនា ច កស្សចិ សំកិលេសធម្មស្ស ឧជុបដិបក្ខភាវេន បវត្តន្តិ។ យំ បន **បេដកេ** “សុខំ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចស្ស, វិចារោ វិចិកិច្ឆាយ បដិបក្ខោ”តិ វុត្តំ, តំ បរិយាយេន វុត្តំ។ ន ហិ សុខំ សយំ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចស្ស បដិបក្ខោ, បដិបក្ខស្ស បន សមាធិស្ស បច្ចយតាយ បដិបក្ខោ។ ន ច វិចារោ បញ្ញា វិយ, អធិមោក្ខោ វិយ វា វិចិកិច្ឆាយ បដិបក្ខោ, បដិបក្ខស្ស បដិរូបតាយ បន បដិបក្ខោ វុត្តោ។ តថា បីតិបិ ន ព្យាបាទស្ស អទោសោ វិយ ឧជុបដិបក្ខោ, អទោសសម្បយោគតោ បន បដិបក្ខោ វុត្តោ។ តេន វុត្តំ “តំ បរិយាយេន វុត្ត”ន្តិ។ វិតក្កសមាធយោ ឯវ បន ឈានធម្មេសុ ឧជុកំ បដិបក្ខវិធំសនសមត្ថាតិ បដិបក្ខវិទ្ធំសនសមត្ថស្ស បរិបុណ្ណស្ស ឈានកោដ្ឋាសស្ស អភាវតោ ន ចស្ស ពោធិបក្ខិយេសុ សង្គហោ កតោ។ យស្មា បន សម្មាសង្កប្បោ, សម្មាសមាធិ ច មគ្គបរិយាបន្នា ឈានធម្មា, តស្មា តេ សន្ធាយ តំសម្បយុត្តតាយ វា ឥតរេបិ គហេត្វា បរិយាយេន វុត្តំ **បាឡិយំ** “យស្មិំ សមយេ លោកុត្តរំ ឈានំ ភាវេតិ និយ្យានិក”ន្តិអាទិ (ធ. ស. ២៧៧)។

វុដ្ឋានពលសមាយោគកថាវណ្ណនា

៨២៧. វុដ្ឋានំ និមិត្តតោ, បវត្តតោ ច វុដ្ឋានំ។ **ពលសមាយោគោ** សមថវិបស្សនាពលេហិ សម្បយុត្តតា។ បរិញ្ញាភិសមយាទិវសេន ទុក្ខាទីសុ វិសេសទស្សនដ្ឋេន មគ្គបញ្ញាបិ វិបស្សនាតិ វុច្ចតីតិ **“លោកិយវិបស្សនា”**តិ វិសេសេត្វា វុត្តំ។ តេនេវាហ “វុដ្ឋានដ្ឋេន សមថវិបស្សនំ យុគនទ្ធំ ភាវេតី”តិ (បដិ. ម. ២.៥)។ និមិត្តារម្មណត្តា នេវនិមិត្តា វុដ្ឋាតិ, បវត្តិ...បេ.... ឆិន្ទនតោ ន បវត្តា វុដ្ឋាតីតិ យោជនា។ តត្ថ និមិត្តតោ វុដ្ឋានំ សង្ខារនិមិត្តំ និស្សជ្ជិត្វា និព្ពានារម្មណករណំ។ បវត្តតោ វុដ្ឋានំ ហេតុនិរោធេន អាយតិំ វិបាកប្បវត្តស្ស អនុប្បវត្តិធម្មតាបាទនំ។ តេនាហ **“សមុទយស្ស អសមុច្ឆិន្ទនតោ បវត្តា ន វុដ្ឋាតី”**តិ។

ទុភតោតិ ឧភតោ, ទ-ការាគមំ កត្វា ឯវំ វុត្តំ។ **ទុភា**តិ វា បទន្តរមេវេតំ ឧភយសទ្ទេន សមានត្ថំ។ **ទស្សនដ្ឋេនា**តិ បរិញ្ញាភិសមយាទិលក្ខណេន ចតុសច្ចទស្សនដ្ឋេន។ **មិច្ឆាទិដ្ឋិយា**តិ ទ្វាសដ្ឋិប្បភេទាយបិ មិច្ឆាទិដ្ឋិយា។ **តទនុវត្តកកិលេសេហី**តិ អបាយគមនីយតាយ តស្សា មិច្ឆាទិដ្ឋិយា អនុវត្តកេហិ វិចិកិច្ឆាទិកិលេសេហិ។ **ខន្ធេហី**តិ ឯត្ថាបិ តទនុវត្តកសទ្ទោ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពោ។ តេ ច មិច្ឆាទិដ្ឋិអាទិបច្ចយា ឧប្បជ្ជនារហា វេទិតព្ពា។ **មិច្ឆាសង្កប្បា**តិអាទីសុបិ តទនុវត្តកកិលេសេហិ ច ខន្ធេហិ ច វុដ្ឋាតិ។ **ពហិទ្ធា ច សព្ពនិមិត្តេហិ វុដ្ឋាតី**តិ បាឡិ សំខិត្តា។ យថា មិច្ឆាទិដ្ឋិមិច្ឆាសង្កប្បា, ឯវំ មិច្ឆាវាចាទយោបិ អបាយគមនីយា ឯវ វេទិតព្ពា។ **មិច្ឆាវាចាកម្មន្តាជីវា** ចេតនាសភាវា។ **មិច្ឆាសតិ** តថាបវត្តា ចត្តារោ ខន្ធា។ ឧបរិមគ្គត្តយេ សម្មាទិដ្ឋិ តំតំមគ្គវជ្ឈា មានតោ វុដ្ឋាតិ។ សោ ហិ “អហមស្មី”តិ បវត្តិយា ទិដ្ឋិដ្ឋានិយោ, មិច្ឆាមគ្គតោ បនេត្ថ វុដ្ឋានំ អនុទ្ធរិត្វា តំតំមគ្គវជ្ឈសំយោជនានុសយេហេវ វុដ្ឋានំ ឧទ្ធដំ។

អណុសហគតាតិ អណុភាវំ គតា បត្តា, តនុភូតាតិ អត្ថោ។

៨២៨. ឯវំ វុដ្ឋានំ ទស្សេត្វា ឥទានិ ពលសមាយោគំ ទស្សេតុំ **“លោកិយានញ្ច”**តិអាទិ វុត្តំ។ **សមថពលំ អធិកំ ហោតិ** សមាធិភាវនាភាវតោ។ **វិបស្សនាពលំ អធិកំ ហោតិ** ញាណុត្តរត្តា វិបស្សនាភាវនាយ។ សមានភាវេន យុគេ នទ្ធា ពទ្ធា វិយ ហោន្តីតិ **យុគនទ្ធា**។ តេនាហ **“អញ្ញមញ្ញំ អនតិវត្តនដ្ឋេនា”**តិ, កិច្ចតោ អន្ធនាធិកភាវេនាតិ អត្ថោ។ តតោ ឯវ **សមាយោគោ**តិ សមបរិច្ឆេទយោគោតិ អត្ថោ។

សមាធិបដិបក្ខទស្សនត្ថំ **“ឧទ្ធច្ចសហគតកិលេសេហី”**តិ វុត្តំ, ឧទ្ធច្ចបធានេហិ កិលេសេហីតិ អធិប្បាយោ។ **អវិក្ខេបោ សមាធី**តិ សមុច្ឆិន្ទនេន វិក្ខេបស្ស ឧជុបដិបក្ខភូតោ សមាធិ។ **និរោធគោចរោ**តិ និព្ពានារម្មណោ។ **វុដ្ឋានដ្ឋេនា**តិ វុដ្ឋានកភាវេន និមិត្តតោ, បវត្តតោ ច វុដ្ឋហមានវសេន។ **ឯករសា**តិ សមានកិច្ចា។

បហាតព្ពធម្មបហានកថាវណ្ណនា

៨២៩. យេ ធម្មាតិ យេ សំកិលេសធម្មា។ សំយោជនាទីសុ សំយោជនដ្ឋេន ពន្ធនដ្ឋេន **សំយោជនានិ**, វិពាធនដ្ឋេន, ឧបតាបនដ្ឋេន វា **កិលេសា**, មិច្ឆាសភាវាតិ **មិច្ឆត្តា**, លោកេ ធម្មា លោកបរិយាបន្នា ធម្មាតិ **លោកធម្មា**, មច្ឆេរស្ស ភាវោ, កម្មំ វាតិ **មច្ឆរិយំ**, វិបរីតដ្ឋេន **វិបល្លាសា**, គន្ថនដ្ឋេន **គន្ថា**, អយុត្តា គតីតិ **អគតិ**, អាសវន្តីតិ **អាសវា**, ឱហនន្តីតិ **ឱឃា**, យោជនដ្ឋេន **យោគា**, នីវរន្តីតិ **នីវរណានិ**, ធម្មសភាវំ អតិក្កម្ម

បរតោ អាមសន្តីតិ **បរាមាសា**, កុសំ អាទិយន្តីតិ **ឧបាទានានិ**, អប្បហីនភាវេន សន្តានេ អនុ អនុ សេន្តីតិ **អនុសយា**, មលិនភាវករណដ្ឋេន **មលា**, អកុសលកម្មានិ ច តានិ សុគតិទុគ្គតីនំ, តត្ថ និព្ពត្តនកសុខទុក្ខានញ្ច បថា ចាតិ **អកុសលកម្មបថា**, ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ ឯត្ថាតិ **ចិត្តុប្បាទោ**, ចិត្តចេតសិករាសិ , អកុសលោ ច សោ ចិត្តុប្បាទោ ចាតិ អកុសលចិត្តុប្បាទោតិ អកុសលសទ្ទំ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។

ឧន្ទេហិ ឧន្ទានន្តិ ឥធលោកក្ខន្ទេហិ បរលោកក្ខន្ទានំ។ **យាវញ្ហិ តេតិ** តេ រូបរាគាទយោ យាវ បវត្តន្តិ ន សមុច្ឆិជ្ជន្តិ, **តាវ ឯតេសំ** ខន្ធផលទុក្ខានំ **អនុបរមោ** អវិច្ឆេទោតិ។ ឯតេន តេសំ សំយោជនត្ថំ វិភាវេតិ។ **ឧទ្ធន្តិ** រូបារូបភវេសុ, តតិយមគ្គុប្បត្តិយា វា ឧទ្ធំ។ ឧទ្ធំ ភជន្តីតិ ឧទ្ធំភាគា, រូបារូបភវា, តេសំ អវិច្ឆេទហេតុតាយ ហិតានិ **ឧទ្ធំភាគិយានិ**។

កិលិស្សន្តិ, កិលេសេន្តិ ចាតិ ទុវិធម្បិ អត្ថំ ទស្សេន្តោ “**សយំ សំកិលិដ្ឋត្តា**”តិអាទិមាហ។

មិច្ឆាវិមុត្តិ “លោកថូបិកាទីសុ មោក្ខោ”តិ បវត្តមិច្ឆាវិមោក្ខោ។ អភិនិវិសនាទិវសេន មិច្ឆា វិបរីតំ ន សម្មា បវត្តនតោ **មិច្ឆាញាណំ** មោហោវ។

លោកប្បវត្តិយាតិ ខន្ធប្បវត្តិយំ សតិ។ **អនុបរមធម្មកត្តា**តិ បុព្ពាបរវសេន អបរាបរំ អវិច្ឆិជ្ជនតោ។ “លាភហេតុកោ លាភោ”តិអាទិនា **ការណោបចារេន**។

អាវាសេ មច្ឆរិយំ, អាវាសហេតុកំ វា មច្ឆរិយំ **អាវាសមច្ឆរិយំ**។

តយោតិ វត្ថុំ អភិន្ទិត្វា វុត្តំ, ភិន្ទិត្វា បន វុច្ចមានេ ទ្វាទស ហោន្តិ។

គន្ថករណំ ការណភាវេន បដិពទ្ធតាករណំ **គន្ថនន្តិ** តំ រូបកាយេបិ លព្ភតីតិ អាហ “**នាមកាយស្ស ចេវ រូបកាយស្ស ចា**”តិ។ តត្ថ ព្យាបាទស្សាបិ អភិសជ្ជនុបនយ្ហវសេន បវត្តនតោ គន្ថនដ្ឋោ វេទិតព្ពោ, យតោ តស្ស បដិឃសំយោជនភាវោ វុត្តោ។

ឆន្ទទោសមោហភយេហីតិ ឆន្ទទោសមោហភយហេតុ។ **តញ្ហី**តិ អកត្តព្ពករណំ, កត្តព្ពាករណញ្ច។

សវនាតិ បវត្តនតោ។ **សវនតោ**តិ កិលេសាសុចិភាវេន វិស្សន្ទនតោ។ បុន **សវនតោ**តិ បសវនតោ។

អាកឌ្ឍនដ្ឋេន , ទុរុត្តរណដ្ឋេន ចាតិ ឯតេន ឱឃា វិយ **ឱឃា**តិ ទស្សេតិ។ អារម្មណេន, ទុក្ខេន ច វិយោគស្ស អប្បទានសង្ខាតេន យោជនដ្ឋេន **យោគា**តិ ទស្សេតិ, សំកិលេសករណដ្ឋេនាតិ អត្ថោ។ **តេសញ្ញេវា**តិ កាមរាគាទីនំយេវ។ តេ ហិ សោតវសេន វត្តមានា សោតោ វិយ សោតបតិតេ សត្តេ អបាយសមុទ្ទំ បាបេន្តិ, សំសារសមុទ្ទតោ ច សីសំ ឧក្ខិបិតុំ ន ទេន្តិ, យថាគហិតញ្ច អារម្មណំ វិស្សជ្ជិតុំ ន ទេន្តិ, យាទិសញ្ច បាបំ កត្វា ទុក្ខុប្បត្តេ បុនបិ តាទិសេន យោជេន្តិ។

ចិត្តស្សាតិ កុសលចិត្តស្ស, វិសេសតោ ឈានចិត្តស្ស។ អាទិតោ វរណំ **អាវរណំ**។ កិលេសវាសនំ នេត្វា វរណំ **នីវរណំ**។ កុដ្ដករវាដាទីហិ វិយ បិទហនំ **បដិច្ឆាទនំ**, តំ បន កុសលាទីនិ សង្កណ្ហិតុំ, បរិញ្ញាតុំ, ញាតុញ្ច អប្បទានវសេន ទដ្ឋព្ពំ។

តស្ស តស្ស ធម្មស្ស សភាវន្តិ កាយាទិកស្ស តស្ស តស្ស ធម្មស្ស អសុភាទិសភាវំ។ **អភូតំ សភាវន្តិ** សុភាទិសភាវំ។

ថាមគតដ្ឋេនាតិ ថាមគតភាវេន។ **ថាមគតន្តិ** ច អនញ្ញសាធារណោ កាមរាគាទីនំ សភាវោ ទដ្ឋព្ពោ។ យេន តេ ឯវ ភគវតា “**អនុសយា**”តិ វុត្តា។ អនុសយនញ្ច មគ្គេន អប្បហីនភាវេន បច្ចយសមវាយេ ឧប្បជ្ជនារហតា។ តេនាហ “**បុនប្បុនំ កាមរាគាទីនំ ឧប្បត្តិហេតុភាវេន អនុសេន្តិយេវា**”តិ។

ទុម្មោចនីយភាវេន បវត្តិំ សន្ធាយាហ “**តេលញ្ជនកលលំ វិយា**”តិ។

៨៣០. សេសាតិ អនបាយគមនីយា។ សុខុមា កាមរាគបដិឃាតិ សម្ពន្ធោ។ **ចតុត្ថញាណវជ្ឈា ឯវា**តិ អវធារណេន បឋមញាណាទិវជ្ឈតា និវត្តីយតិ។ តយិទំ និយមទស្សនំ អញ្ញត្ថាបិ នេតព្ពន្តិ ទស្សេន្តោ

“**បរតោ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “**និយមំ ន ករិស្សាមា**”តិ ឯតេន និយមេ អកតេ ហេដ្ឋិមមគ្គវជ្ឈតាបិ អនុញ្ញាតា ឯវ ហោតីតិ។

លោភ...បេ.... ចតុត្ថញាណវជ្ឈានីតិអាទីសុ បឋមញាណាទីហិ ហតាបាយគមនីយាទិភាវានីតិ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។ អាទិសទ្ទេន ឱឡារិកសុខុមតា គហិតា។

យសេតិ បរិវារេ។

អគតីសុ ឆន្ទាទយោ កិញ្ចាបិ ឧបរិមគ្គវជ្ឈា, តថាបិ តំមូលកស្ស អកត្តព្ពករណស្ស, កត្តព្ពាករណស្ស ច អបាយគមនីយតាយ បឋមមគ្គវជ្ឈា។

កតាកតាកុសលាកុសលវិសយំ យំ វិប្បដិសារភូតំ កុក្កុច្ចំ, តំ តេច **តតិយញាណវជ្ឈំ** វុត្តំ។ យំ បន “កុក្កុច្ចបកតតាយ អាបត្តិមាបជ្ជតី”តិ (បាចិ. អដ្ឋ. ៤៣៨; កង្ខា. អដ្ឋ. និទានវណ្ណនា) វុត្តំ កុក្កុច្ចំ, តំ សន្ធាយ “កុក្កុច្ចវិចិកិច្ឆា សោតាបត្តិមគ្គេន បហីយន្តី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១១៧៦) **អដ្ឋសាលិនិយំ** វុត្តំ។ តស្មា ទ្វិន្នំ វចនានំ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។ អញ្ញេសុបិ ឯទិសេសុ ឋានេសុ អធិប្បាយោ មគ្គិតព្ពោ, ន វិរោធតោ បច្ចេតព្ពោ។ ឱឡារិកានវសេសប្បហានំ វា សន្ធាយ កុក្កុច្ចស្ស បឋមតតិយញាណវជ្ឈតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពំ។ “ភគវតា បដិក្ខិត្តំ អនុវសិត្វា អនុវសិត្វា អាវសថបិណ្ឌំ ភុញ្ជិតុ”ន្តិ, “កុក្កុច្ចាយន្តោ ន បដិគ្គហេសី”តិ (បាចិ. ២០៤) បន អាគតំ កុក្កុច្ចំ, ន នីវរណំ អរហតោ ឧប្បជ្ជនតោ, នីវរណបដិរូបកំ បន “កប្បតិ ន កប្បតី”តិ វីមំសនភូតំ វិនយកុក្កុច្ចំ នាម, តំ តថាបវត្តចិត្តុប្បាទោវ។

កាមរាគបដិឃានុសយា អណុសហគតា **តតិយញាណវជ្ឈា**។ ឱឡារិកានំ បន ទុតិយញាណវជ្ឈតា ហេដ្ឋា វុត្តនយាវ។

ចិត្តុប្បាទគ្គហណេន ចេត្ថ មក្ខបឡាសមាយាសាឋេយ្យបមាទថម្ភសារម្ភាទីនំ សង្គហោ កតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៨៣១. អផលោ វាយាមោតិ ឯត្ថ អតីតានំ តាវ បជហនេ អផលោ ហោតុ វាយាមោ និរុទ្ធត្តា, អនាគតានំ បន កថន្តិ តេសម្បិ វត្តមានំ អវិបរីតមត្ថំ អជានន្តោ នត្ថិតាមត្តំ គហេត្វា ចោទេតិ, តថាបិ “អផលោ”តិ បុព្ពេ បហាតព្ពានំ នត្ថិតាយ ចោទនា កតា, ឥទានិ បហានស្ស។ យទិ ហិ បហានំ អត្ថិ, កថំ បហាតព្ពា សន្តិ? អថ បហាតព្ពា សន្តិ, កថំ បហានំ ហោតិ? បហាតព្ពា ច សន្តិ, បហានញ្ច ហោតីតិ វិប្បដិសិទ្ធមេតំ។ កស្មា? បហាតព្ពេសុ សន្តេសុ បហានស្ស អសម្ភវតោ តទុបគោ វាយាមោ អផលោ អាលោកតមានំ សហាវដ្ឋានេ សតិ អាលោកស្ស អផលតា វិយ។ អថាបិ កថញ្ចិ បហានំ សិយា? **សំកិលេសិកា ច មគ្គភាវនា អាបជ្ជតិ** បហាតព្ពបហាយកានំ សហាវដ្ឋានតោ ។ **វិប្បយុត្តតា វា កិលេសានំ** ចិត្តវិប្បយុត្តសង្ខារវាទីនំ វិប្បយុត្តសង្ខារានំ វិយាតិ អធិប្បាយោ។ តំ បន នេសំ វាទីនំ យថា មតិមត្តំ, ឯវមិធាបីតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**ន ច បច្ចុប្បន្នកិលេសោ ចិត្តវិប្បយុត្តោ នាម អត្ថី**”តិ។ អរូបធម្មា ហិ ឯកវត្ថុកាទិភាវេន វត្តមានា ខណត្តយបរិយាបន្នា បច្ចុប្បន្នា, តេ កថំ ចិត្តេន វិប្បយុត្តា នាម សិយុំ, តស្មា នត្ថេវ វិប្បយុត្តតា កិលេសានំ។ **អាវេណិកា**តិ អសាធារណា, សយមេវ ឧប្បាទិតា បាឡិ អនារូឡ្ហាតិ អធិប្បាយោ។ បាឡិយំយេវ ហិ បដិក្ខិត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ស្វាយំ** បុគ្គលោ។ **ហញ្ចី**តិ យទិ។

វិនិពទ្ធោតិ មានេន បត្ថទ្ធចិត្តោ។ **បរាមដ្ឋោ**តិ មិច្ឆាភិនិវិដ្ឋោ។ **ថាមគតោ**តិ ថាមគតកិលេសោ ចិរភាវគតានុសយោ។ **តេន ហិ នត្ថិ មគ្គភាវនា**តិ យស្មា តីសុបិ កាលេសុ កិលេសានំ បហានំ ន យុជ្ជតិ, តិកាលិកា ច កិលេសា, តស្មា នត្ថិ មគ្គភាវនា, តាយ សាធេតព្ពំ កិច្ចំ នត្ថីតិ អត្ថោ។ “**ន ហិ នត្ថិ មគ្គភាវនា**”តិអាទិនា ចតុក្ខត្តុំ វុត្តស្ស បដិក្ខេបស្ស បដិក្ខេបោ។ ឥទំ វុត្តំ “បាឡិយំយេវ ហី”តិអាទី អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពំ។

ឯវមេវាតិ យថា អជាតផលេ តរុណរុក្ខេ មូលេ ឆិន្នេ អសតិ ឆេទនេ អាយតឹ ឧប្បជ្ជនារហានិ ឆេទនបច្ចយា អនុប្បជ្ជមានានិ វិនដ្ឋានិ នាម ហោន្តិ, ឯវមេវ មគ្គភាវនាយ អសតិ ឧប្បជ្ជនារហា កិលេសា មគ្គភាវនាយ អនុប្បជ្ជមានា “បហីនា”តិ វុច្ចន្តីតិ ឧបមាសំសន្ទនំ វេទិតព្ពំ។ **ឧប្បាទោ**តិ ឧប្បាទសីសេន ឧប្បាទវន្តោ ខន្ធា វុត្តា។ **អនុប្បាទេ**តិ និព្ពានេ។ **អជាតាយេវ ន ជាយន្តិ,** តស្មា បហីនា នាម ហោន្តីតិ “នត្ថិ កិលេសប្បហាន”ន្តិ បរវាទិនា កតោ បដិក្ខេបោ “ន ហី”តិ បដិក្ខិត្តោ។ តេ បន នេវ ឧប្បជ្ជិត្វា វិគតា, នាបិ ភវិស្សន្តិ, ន ច ឧប្បន្នាតិ “អតីតេ កិលេសេ បជហតី”តិអាទិ ន វត្តព្ពន្តិ ទស្សេតិ។ **ហេតុនិរោធា**តិ ទុក្ខហេតូនំ

កិលេសានំ និរោធោ។ **ទុក្ខនិរោធោ**តិ អាយតឹ ឧប្បជ្ជនកទុក្ខស្ស និរោធោ។ ឧប្បាទបវត្តនិមិត្តាយូហនា បច្ចុប្បន្នភវវសេន គហិតា។

៨៣២. **ឯតេនា**តិ "អជាតាយេវ ន ជាយន្តី"តិអាទិវចនេន។ វិបស្សនាយ អារម្មណភូតំ ឧបាទានក្ខន្ធបញ្ចកសង្ខាតំ ភូមិបវត្តិដ្ឋានំ លទ្ធវន្តោ **ភូមិលទ្ធា** យថា "អគ្គិអាហិតោ"តិ, លទ្ធភូមិកាតិ អត្ថោ ។ វត្តមានាទិឧប្បន្នវិធុរតាយ **ភូមិលទ្ធុប្បន្នា ឯវ នាម តេ**តិ វុត្តំ។

៨៣៣. អនុភវិត្វា, ភវិត្វា ច អបគតំ **ភូតាបគតំ**។ អនុភូតភូតា ហិ ភូតតាសាមញ្ញេន ភូតសទ្ទេន វុត្តា។ សាមញ្ញមេវ ហិ ឧបសគ្គេន វិសេសីយតីតិ។ **អនុភូត**សទ្ទោ ច កម្មវចនិច្ឆាយ អភាវតោ អនុភាវកវាចកោ ទដ្ឋព្ពោ។ វិកប្បគាហវសេន រាគាទីហិ, តព្ពិបក្ខេហិ ច អកុសលំ, កុសលញ្ច អារម្មណរសំ អនុភវតិ, ន វិបាកោ កម្មវេគក្ខិត្តត្តា, នាបិ កិរិយា អហេតុកានំ អតិទុព្ពលតាយ, សហេតុកានញ្ច ខីណកិលេសស្ស ឆឡង្គុបេក្ខាវតោ ឧប្បជ្ជមានានំ អតិសន្តវុត្តិត្តា។ ឯត្ថ ច បុរិមនយេ កុសលាកុសលមេវ វុត្តំ អធិប្បាយវសេន "ភូតាបគត"ន្តិ វុត្តំ។ យំ "ឧប្បន្នានំ អកុសលានំ ធម្មានំ បហានាយ ឧប្បន្នានំ កុសលានំ ធម្មានំ ឋិតិយា"តិ (សំ. និ. ៥.៦៥១-៦៦២; វិភ. ៣៩០-៣៩១) ឯត្ថ "ឧប្បន្ន"ន្តិ គហេត្វា តំសទិសានំ បហានំ, វុទ្ធិ ច វុត្តា។ បច្ឆិមនយេ ច-សទ្ទេន កុសលាកុសលញ្ច អាកឌ្ឍិត្វា សព្ពំ សង្ខតំ វុត្តំ ភុត្វាបគតភាវាភិធានាធិប្បាយេន។ វិបច្ចិតុំ ឱកាសករណវសេន ឧប្បត្តិតំ អតីតំ កម្មញ្ច តតោ ឧប្បជ្ជិតុំ អារទ្ធោ វិបាកោ ច អនាគតោ **ឱកាសកតុប្បន្នោ**តិ វុត្តោ ឱកាសោ កតោ ឯតេន, ឱកាសោ កតោ ឯតស្សាតិ ច អត្ថទ្វយវសេន, យំ ឧប្បន្នសទ្ទេន វិនាបិ វិញ្ញាយមានំ ឧប្បន្នំ សន្ធាយ "នាហំ, ភិក្ខវេ, សញ្ចេតនិកានំ កម្មាន"ន្តិអាទិ (អ. និ. ១០.២១៧, ២១៨) វុត្តំ។

តាសុ តាសុ ភូមីសូតិ មនុស្សទេវាទិអត្តភាវសង្ខាតេសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ។ តស្មិំ តស្មិំ សន្តានេ អនុប្បត្តិធម្មតំ អនាបាទិតតាយ **អសមូហតំ**។ អសមូហតត្តាយេវ ហិស្ស នត្ថីតិ នវត្តព្ពតាយ ឧប្បន្នវោហារោ។

៨៣៤. "កា ភូមិ, កោ វា ភូមិលទ្ធោ"តិ អាសង្កំ និវត្តេតុំ **"ឯត្ថ ចា"**តិអាទិ អារទ្ធំ។ **"វិបស្សនាយ អារម្មណភូតា"**តិ ឯតេន ខន្ធានំ អបរិញ្ញាតតំ ទស្សេតិ, ន អារម្មណភាវមត្តំ តេភូមកគ្គហណេនេវ តស្ស សិទ្ធត្តា។ អបរិញ្ញាតា ហិ ខន្ធា កិលេសានំ ភូមីតិ អធិប្បេតា។ **ខន្ធេសុ** វត្តភូតេសុ។ **អារម្មណវសេនា**តិ អារម្មណករណវសេន។ **អតីតានាគតេ**, បគេវ បច្ចុប្បន្នេតិ អធិប្បាយោ។ **តន្តិ** តំ អញ្ញសន្តានគតំ កិលេសជាតំ។ តតោ អញ្ញស្មិំ សន្តានេ អារម្មណករណមត្តេន ភូមិលទ្ធំ នាម យទិ សិយាតិ សម្ពន្ធោ។ **តស្សា**តិ កិលេសជាតស្ស។ **អប្បហេយ្យតោ** បរសន្តតិបតិតត្តា **ន កោចិ ភវមូលំ បជហេយ្យ**។ ភូមិលទ្ធញ្ហិ អនុសយិតំ នាម ហោតីតិ អធិប្បាយោ។ **វត្ថុវសេនា**តិ ឧប្បត្តិដ្ឋានវសេន។ **យត្ថ យត្ថ** ភវេ, សន្តានេ វា។ បរិញ្ញាតានំ អភូមិភាវតោ **"អបរិញ្ញាតា"**តិ វុត្តំ។ **ឧប្បាទតោ បភុតី**តិ តេសំ ខន្ធានំ ឧប្បជ្ជនតោ បដ្ឋាយ។ កិលេសានំ អប្បហីនភាវំ បបេត្វា អញ្ញស្ស ការណស្ស អភាវតោ **តេសុ** ខន្ធេសុ **កិលេសជាតំ អនុសេតិ**, តស្មា **តំ** អនុសយិតំ កិលេសជាតំ, តេនេវ អនុសយនសង្ខាតេន **អប្បហីនដ្ឋេន ភូមិលទ្ធន្តិ វេទិតព្ពំ**។

៨៣៥. តត្ថ ច ភូមិភូតេសុ ខន្ធេសុ ន សព្ពេ សព្ពេសំ វត្ថូ ហោន្តិ, អថ ខោ វិសេសោ អត្ថីតិ តំ ទស្សេន្តោ អាហ **"យស្ស យេសូ"**តិអាទិ។ តត្ថ **យស្សា**តិ យស្ស បុគ្គលស្ស។ **យេសូ**តិ សតិបិ អជ្ឈត្តភាវសាមញ្ញេ យេសុ អតីតាទិកាមាវចរាទិភេទភិន្នេសុ ខន្ធេសុ។ **តេ ឯវ** យថានុសយិតា **ខន្ធា**។ កឹ បនេតេ កិលេសា អារម្មណំ ករោន្តា វិយ បរិច្ឆិជ្ជ បរិច្ឆិជ្ជ អនុសេន្តីតិ? យតោ តេ ឯវ ខន្ធា តេសំ កិលេសានំ វត្ថូតិ វុត្តា, ន ហេវ ខោ អនុសយានំ វត្ថុំ បរិច្ឆិជ្ជ បវត្តិ អត្ថិ។ អតីតាទិកាមាវចរាទិវសេន បន យថាបរិច្ឆិន្នេ វត្ថុស្មិំ យោ កិលេសានំ អប្បហីនដ្ឋោ, សោ បរិច្ឆិជ្ជ បវត្តោ វិយ ហោតីតិ **"អតីតក្ខន្ធេសូ"**តិអាទិ វុត្តំ។ តេន វត្ថុវសេន ភូមិលទ្ធំ ហោតីតិ វត្ថុភេទេន សិយា តស្ស ភេទោតិ ទស្សេតិ។ តថាវត្ថិតភាវតោ ឯវ ហិ "អញ្ញតរោ លោលជាតិកោ តំ រសបថវិំ អង្គុលិយា សាយិ"តិអាទិវចនំ (ទី. និ. ៣.១២០) កាមាវចរក្ខន្ធេសុ អនុសយិតានំ រសតណ្ហាទីនំ រូបារូបាវចរក្ខន្ធេ អតិក្កមិត្វា បុន កាមាវចរក្ខន្ធវត្ថុកតំ វិភាវេតិ។ តេនាហ **"តថា កាមាវចរក្ខន្ធេសូ"**តិអាទិ ។ យថា ចេត្ថ រូបារូបាវចរក្ខន្ធេ អតិក្កមិត្វា បវត្តិ, ឯវំ កាមាវចរក្ខន្ធេ អតិក្កមិត្វា បវត្តិ ហោតីតិ អាហ **"ឯស នយោ រូបារូបាវចរេសូ"**តិ។

បរិយុដ្ឋានាភិភវនវសេន ច កិលេសានំ អនុសយនដ្ឋោ អនុមីយតិ តទភាវេ អភាវតោ។ យស្ស យេ អនុសយា បហីនា, តេសំ វត្ថុ តេន សមតិក្កន្តំ បរិញ្ញាតត្តាតិ កុតោ នេសំ ភូមិសមញ្ញាតិ ទស្សេតុំ វុត្តំ **"សោតាបន្នាទីសុ បនា"**តិអាទិ។ តជ **វដ្ដមូលកិលេសា**តិ អនុសយា អធិប្បេតា, ន អវិជ្ជា, ភវតណ្ហា ច។ **យំ កិញ្ចិ** ចេតនាចេតសិកភេទំ, កាយិកាទិភេទំ វា។ **តតី**តិ ឯវំ, អប្បហីនានុសយត្តាតិ អធិប្បាយោ។ **អស្សា**តិ

បុថុជ្ជនស្ស។ តេ បនេតេ អនុសយា អតីតាទិកាមាវចរាទិវសេន យថាបរិច្ឆិន្នេ តត្ថ តត្ថ វត្ថុស្មិំ អនុសយន្តាបិ តេ តេ បញ្ចាបាទានក្ខន្ធេ អវិភាគេនេវ វត្ថុំ កត្វា អនុសេន្តីតិ ទស្សេន្តោ “**តស្សេវំ វដ្ដមូល**”ន្តិអាទិមាហ។

៨៣៦. ឥទានិ តមត្ថំ អន្វយព្យតិរេកវសេន ឧបមាយ វិភាវេតុំ “**បថវីរសាទិ វិយា**”តិអាទិ វុត្តំ។ រុក្ខគច្ឆលតាទីនំ បច្ចយភូតោ សសម្ភារបថវិយា រសោ **បថវីរសោ។ អាបោរសេ**បិ ឯសេវ នយោ។ **សាខា** នាម ខុទ្ទកសាខា។ **បសាខោ** វិដបោ។ **រុក្ខបវេណិ**ន្តិ រុក្ខបរាបរំ។ **សន្តានយមានេ**តិ អបរាបរំ អនុប្បពន្ធន្តេ។

មណ្ឌូកកណ្ដកោតិ ឯកោ មច្ឆកណ្ដកោតិ វទន្តិ។ **អនុបាទានោ**តិ បហីនចតុរុបាទានោ, រូបាទីសុ វា កិញ្ចិបិ អគណ្ហន្តោ។

៨៣៧. ឥជ **សមុទាចារោ** នាម លទ្ធត្តលាភតាតិ ខណត្តយសមង្គិសមុទាចារុប្បន្នន្តិ អាហ “**វត្តមានុប្បន្នមេវ សមុទាចារុប្បន្ន**”ន្តិ។ **បុព្ពភាគេ អនុប្បជ្ជមានម្បី**តិ តស្មិំ អាបាថគតេ អារម្មណេ អាទិតោ បវត្តជវនវារេសុ អនុប្បជ្ជមានម្បិ។ **អធិគ្គហិតត្តា**តិ អយោនិសោមនសិការេន អភិរុយ្ហ គហិតត្តា, ទឡ្ហំ គហិតត្តាតិ អត្ថោ។ **អបរភាគេ**តិ អបរស្មិំ កាលភាគេ, កាលន្តរេតិ អត្ថោ។ **ឯកន្តេន ឧប្បត្តិតោ**តិ បច្ចយសមវាយេ សតិ តថា អយោនិសោមនសិការស្ស តត្ថ និព្ពត្តត្តា និយមេន ឧប្បជ្ជនតោ។ **កល្យាណិកាមេ**តិ ឯវំនាមកេ គាមេ។ រោហណេ កិរ អភិរូបានំ ឥត្ថីនំ ឧប្បត្តិដ្ឋានភាយ សោ គាមោ តថា វុច្ចតិ។ **ចិត្តសន្តតិមនារុឡ្ហ**ន្តិ បច្ចុប្បន្នតំ បដិសេធេតិ។ “**ឧប្បត្តិនិវារកស្ស ហេតុនោ អភាវា**”តិ ឯតេន បច្ចយេ សតិ បច្ចយសមវាយេ ឧប្បជ្ជនារហតាយ អវិក្ខម្ភិតស្ស ឧប្បន្នតាបរិយាយោតិ ទស្សេតិ។ ននុ ច អសមូហតុប្បន្នម្បិ បច្ចយេ សតិ ឧប្បជ្ជនារហមេវ? សច្ចមេតំ, បហានវិសេសភាវកតោ បន នេសំ ភេទោ។ យថា អវិក្ខម្ភិតាសមូហតភូមិលទ្ធុប្បន្នំ សតិ បច្ចយសមវាយេ ឧប្បជ្ជនារហំ, ឯវំ អារម្មណាធិគ្គហិតុប្បន្នម្បីតិ តិវិធស្សាបិ ភូមិលទ្ធេន ឯកសង្គហតា វុត្តា។

៨៣៨. អកុសលម្បិ ភូតាបគតុប្បន្នំ អតីតត្តា ន បហាតព្ពំ, តថា ឯកច្ចំ ឱកាសកតុប្បន្នំ ឥតរំ អប្បហាតព្ពតោ, សេសទ្វយំ ខណត្តយសមង្គិភាវតោតិ អាហ “**អមគ្គវជ្ឈត្តា**”តិ។ **កេនចី**តិ ចតូសុ មគ្គញាណេសុ កេនចិ។ **តស្សា**តិ យថាវុត្តស្ស ចតុព្ពិធស្សបិ ឧប្បន្នស្ស។ **តំ ឧប្បន្នភាវំ វិនាសយមាន**ន្តិ អនុប្បត្តិធម្មតាបាទនេន ឧប្បជ្ជនារហតំ វិនាសេន្តំ។ បឋមំ លោកិយញាណេន យថាពលំ បហីនមេវ លោកុត្តរញាណំ បជហតីតិ លោកិយគ្គហណំ កតំ។

បរិញ្ញាទិកិច្ចកថាវណ្ណនា

៨៣៩. **សច្ចាភិសមយកាលស្មិ**ន្តិ ចតុន្នំ អរិយសច្ចានំ បដិវិជ្ឈនក្ខណេ។ **វុត្តានី**តិ “ទុក្ខំ បរិញ្ញេយ្យ”ន្តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.១០៩៩), “យោ, ភិក្ខវេ, ទុក្ខំ បស្សតី”តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.១១០០) ច វុត្តានិ។ **យថាសភាវេនា**តិ អវិបរីតសភាវេន។ “ជានិតព្ពានី”តិ វត្វា តេសំ ជាននវិធិំ ឧបមាវសេន អដ្ឋកថាយំ តាវ វុត្តនយេន ទស្សេតុំ “**វុត្តំ ហេត**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

តត្ថ **យថា បទីបោ**តិអាទិ ឯកស្ស ញាណស្ស ឯកក្ខណេ ចត្តារិ កិច្ចានិ កថំ សម្ភវន្តិ។ ន ហិ តាទិសំ កិញ្ចិ លោកេ ទិដ្ឋំ អត្ថិ, ន ច វចនំ លព្ភតីតិ អន្តោលីនចោទនំ មនសិ កត្វា វុត្តំ “**បរិញ្ញាភិសមយេនា**”តិ។ អនវសេសតោ បរិច្ឆិជ្ជ ជាននសង្ខាតេន បដិវិជ្ឈនេន **អភិសមេតិ** អសម្មោហវសេន **បដិវិជ្ឈតិ។ បហានាភិសមយេនា**តិ សមុច្ឆេទប្បហានសង្ខាតេន បដិវិជ្ឈនេន អសម្មោហតោ **អភិសមេតិ។ មគ្គំ ភាវនាភិសមយេនា**តិ មគ្គញាណំ សម្មាសង្កប្បាទិសេសមគ្គំ សហជាតាទិបច្ចយតាវសេន ភាវនាភិសមយេន។ **អភិសមេតិ** បុព្ពភាគភាវនាសម្ភូតេន អរិយមគ្គភាវនាសង្ខាតេន បដិវិជ្ឈនេន អភិសមេតិ អដ្ឋង្គិកំ មគ្គំ អសម្មោហតោ បដិវិជ្ឈតិ។ មគ្គញាណញ្ហិ សម្បយុត្តធម្មេសុ សម្មោហំ វិទ្ធំសេន្តំ អត្តនិបិ សម្មោហំ វិទ្ធំសេតិយេវ។ **និរោធ**ន្តិ និព្ពានំ។ **សច្ឆិកិរិយាភិសមយេនា**តិ បច្ចក្ខករណសង្ខាតេន បដិវិជ្ឈនេន។ **បាបុណាតី**តិ អធិគច្ឆតិ។ ស្វាយំ អធិគមោ ទស្សនបដិវេធោតិ អាហ “**បស្សតិ បដិវិជ្ឈតី**”តិ។

“**និរោធំ...បេ.... បដិវិជ្ឈតី**”តិ ឯតេន និរោធសច្ចមេកំ អារម្មណបដិវេធេន ចត្តារិបិ សច្ចានិ អសម្មោហបដិវេធេន មគ្គញាណំ បដិវិជ្ឈតីតិ ឯវំ យុត្តិវសេន វិភាវិតំ ឯកបដិវេធំ អាគមេនបិ សាធេតុំ “**វុត្តម្បិ ចេត**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ “**សព្ពំ វេទិតព្ព**”ន្តិ ឥមិនា “យោ ទុក្ខសមុទយំ បស្សតិ, សោ ទុក្ខម្បិ បស្សតី”តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.១១០០) អាគតំ សមុទយំ សច្ចាទិមូលកំ យោជនំ សង្គណ្ហាតិ។

ន ចេតំ កាលន្តរទស្សនំ សន្ធាយ វុត្តំ, អថ ខោ ឯកបដិវេធមេវាតិ ទស្សេន្តេន “មគ្គសមង្គិស្ស ញាណំ, ទុក្ខេបេតំ ញាណ”ន្តិអាទិនា (វិភ. ៧៩៤; បដិ. ម. ១.១០៩) អបរំ សុត្តបទំ អានីតំ។ តថា ហិ “យោ នុ ខោ, អាវុសោ, ទុក្ខំ បស្សតិ, ទុក្ខសមុទយម្បិ សោ បស្សតិ...បេ.... បដិបទម្បិ សោ បស្សតី”តិ (សំ. និ. ៥.១១០០) ឯកសច្ចទស្សនសមង្គិនោ អញ្ញសច្ចទស្សនសមង្គិភាវវិចារណាយ តមត្ថំ សាធេតុំ អាយស្មតា **គវម្បតិ**ត្ថេរេន វុត្តំ, បច្ចេកញ្ច សច្ចត្តយទស្សនយោជនា កតា។ អញ្ញថា កមាភិសមយេ បុរិមទិដ្ឋស្ស បុន អទស្សនតោ សមុទយាទី បស្សតោ ទុក្ខាទិទស្សនំ បុន អវត្តព្ពំ សិយា, វុច្ចមានេ ច សព្ពទស្សនំ ទស្សនន្តរបរមន្តិ ទស្សនានុបរមោ ឯវ សិយាតិ។

និស្សយភាវហេតុតាយ ទុក្ខបរិញ្ញាយ វឌ្ឍិយាបនសទិសតា, បដិបក្ខវិទ្ធំសនតាយ សមុទយប្បហានស្ស អន្ធការវិធមនសទិសតា, ញាណាលោកបរិព្រូហនតាយ មគ្គភាវនាយ អាលោកវិទ្ធំសនសទិសតា, តេន តេន មគ្គេន យថា យថា និរោធស្ស សច្ឆិកិរិយា, តថា តថា កិលេសស្នេហបរិយាទានំ ហោតីតិ និរោធសច្ឆិកិរិយាយ ស្នេហបរិយាទានសទិសតា ការណូបចារេន វុត្តា។

៨៤០. **ឱភាសេតី**តិ បកាសេតិ។ **កិលេសបដិប្បស្សទ្ធិ**ន្តិ សព្ពកិលេសទរថបរិឡាហវូបសមភាវតោ កិលេសានំ បដិប្បស្សទ្ធិភូតំ។

៨៤១. **អប្បេតី**តិ បាប្បេតិ។ ទុក្ខបរិញ្ញាយ សក្កាយតីរសមតិក្កមភាវតោ ឱរិមតីរប្បហានសទិសតា, មគ្គភាវនាយ សត្តត្តិំសពោធិបក្ខិយធម្មាវហនតាយ ភណ្ឌវហនសទិសតា។

៨៤២. បវត្តំ ញាណំ អស្សាតិ **បវត្តញាណោ,** មគ្គោ។ **អស្ស** មគ្គស្ស។

តថដ្ឋេនាតិ តថសភាវេន, បីឡនាទិអវិបរីតសភាវេនាតិ អត្ថោ។ **ឯកបដិវេធានី**តិ ឯកជ្ឈំ បដិវិជ្ឈិតព្ពការានិ។

ទុក្ខស្ស បីឡនដ្ឋោតិអាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា **ពុទ្ធានុស្សតិវណ្ណនាយំ** (វិសុទ្ធិ. មហាដី. ១.១៤៤) វុត្តមេវ។ **ឯកសង្គហិតានី**តិ ឯកេនេវ សង្គហិតានិ។ កេន? តថដ្ឋេន, សច្ចដ្ឋេនាតិ អត្ថោ។ **យំ ឯកសង្គហិត**ន្តិអាទិ ញាណស្ស ឯកបដិវេធទស្សនំ។ មគ្គញាណញ្ហិ និរោធមេវ អារម្មណំ ករោន្តម្បិ យោ សោ ទុក្ខាទីសុ តច្ឆាវិបល្លាសភូតភាវសង្ខាតោ សច្ចដ្ឋោ, តប្បដិច្ឆាទកសម្មោហវិទ្ធំសនេន តំ យាថាវតោ បដិវិជ្ឈន្តំ បច្ចក្ខំ ករោន្តមេវ បវត្តតិ។ យតោ អបរភាគេ បីឡនាទយោ សោឡសបិ សច្ចដ្ឋា អរិយស្ស ហត្ថាមលកំ វិយ យាថាវតោ ឧបដ្ឋហន្តិ។

៨៤៣. **អត្ថា**តិ ញាណេន អរណីយតោ អត្ថាតិ លទ្ធសមញ្ញា អាការា។ **អញ្ញសច្ចទស្សនវសេនា**តិ សមុទយាទិសច្ចន្តរទស្សនវសេន។ **អាវិភាវតោ**តិ បកាសភាវតោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យេ អាការា ទុក្ខាទីសុ សភាវវសេន, សច្ចន្តរទស្សនវសេន ច អាវិភវន្តិ, តេ បីឡនាទយោ ចត្តារោយេវាតិ សោឡសេវ វុត្តា, ន អញ្ញេតិ។ អយមត្ថោ ឥធាធិប្បេតោតិ កថមិទំ វិញ្ញាយតីតិ អាហ “**តត្ថ កតមំ ទុក្ខេ ញាណ**”ន្តិអាទិ។ តេនេតំ ទស្សេតិ – យស្មា បាឡិយំ វិសុំ វិសុំ អារម្មណករណវសេនបិ សច្ចញាណំ វុត្តំ កិច្ចនិព្ពត្តិវសេនបិ, តស្មា វិញ្ញាយតិ “សភាវតោ, សច្ចន្តរទស្សនតោ ច សច្ចានំ អាការា អាវិភវន្តី”តិ។

កិច្ចនិព្ពត្តិវសេន ទស្សនំ អាវិភាវតោ ទស្សនសទិសន្តិ តំ អនាមសិត្វា ឥតរមេវ ទស្សេន្តោ “**តត្ថា**”តិអាទិមាហ។ **តត្ថា**តិ តេសុ ទ្វីសុ ទស្សនេសុ។ **អាយូហិត**ន្តិ បិណ្ឌវសេន និព្ពត្តិតំ។ យញ្ហិ កិញ្ចិ បច្ចយុប្បន្នំ នាម, សព្ពំ តំ សមុទិតមេវ និព្ពត្តតីតិ។ **សង្ខត**ន្តិ បច្ចយន្តរេហិ សមេច្ច សម្ភូយ កតំ។ **រាសិកត**ន្តិ បុញ្ជកតំ។ អនេកមេវ ហិ បច្ចយុប្បន្នំ ឯកជ្ឈំ និព្ពត្តមានំ អត្តនោ បច្ចយេហិ រាសិកតំ វិយ ហោតីតិ។ **តស្មា**តិ សមុទយេន អាយូហិតត្តា។ **អស្សា**តិ ទុក្ខសច្ចស្ស។ យស្មិំ សន្តានេ ឧប្បន្នោ , តស្ស **កិលេសសន្តាបហរោ**។ សយម្បិ កិលេសបរិឡាហាភាវតោ **សុសីតលោ។ សន្តាបដ្ឋោ អាវិភវតិ** ឧឡារទស្សនេន តទញ្ញស្ស អនុឡារភាវោ វិយាតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**អាយស្មតោ**”តិអាទិ។ **អវិបរិណាមធម្មស្ស** និច្ចសភាវស្ស **វត្តព្ពមេវ នត្ថិ** បដិបក្ខតោ អាវិភវនាការស្ស សុខសិទ្ធិតោ។

និទានដ្ឋោ អាវិភវតិ ឥទមស្ស និទទាតីតិ។ សំយោគបលិពោធដ្ឋា បដិបក្ខវសេន អាវិភវនាការាតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**វិសំយោគភូតស្សា**”តិអាទិ។ កិលេសទុក្ខេហិ សំយោជនដ្ឋោ **សំយោគដ្ឋោ**។ សំសារចារកេ បលិពុទ្ធនដ្ឋោ **បលិពោធដ្ឋោ**។

កិលេសសង្គណិកាទិវសេន **អវិវេកភូតស្ស។ វិវេកដ្ឋោ** ឧបធិវិវេកតា។ សព្ពសង្ខារវិវិត្តតា អសង្ខតភាវោតិ ឯវំ អច្ឆរិយព្ភុតសភាវោបិ អរិយមគ្គោ សង្ខតោ ឯវ, អយមេវ ច ឯកោ អសង្ខតោតិ និរោធស្ស អសង្ខតភាវោ សុបាកដោ ហោតិ។ **ទុក្ខំ វិសំ** មរណធម្មតោ តស្ស អគទភូតំ **អមតំ និព្ពានំ**។

“មគ្គោ”តិ សម្មាវេគព្ពតំ បត្តោ សុខុមសន្តភាវេន ឧបដ្ឋិតោ និកន្តិភូតោបិ **នាយំ** សមុទយោ **ហេតុ និព្ពានស្ស បត្តិយា។ អយំ** អរិយមគ្គោ **ហេតូ**តិ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនេ វុត្តនយេន មគ្គស្ស **ហេតុដ្ឋោ អាវិភវតិ។ និរោធទស្សនេនា**តិ អតិវិយ និបុណស្ស បរមគម្ភីរស្ស និរោធសច្ចស្ស ទស្សនេន។ តេនាហ “**បរមសុខុមានី**”តិអាទិ។ **ទុក្ខទស្សនេនា**តិ អតិវិយ អាទីនវប្បត្តិយា វិបុលតរាទីនវស្ស ទុក្ខសច្ចស្ស ទស្សនេន។ តប្បដិបក្ខតោ **អាធិបតេយ្យដ្ឋោ**។ តេនាហ “**អនេករោគាតុរ...បេ.... ឧឡារភាវោ វិយា**”តិ។ ឯវមេតេ យថារហំ អន្វយតោ, ព្យតិរេកតោ ច សច្ចេសុ អាវិភវនាការា វិភាវិតា។

ឯកេកស្សាតិ ឯកេកស្ស អត្ថស្ស, បីឡនាយូហនទិស្សរណនិយ្យានដ្ឋេ សន្ធាយាហ។ **តិណ្ណំ តិណ្ណ**ន្តិ សង្ខតាទិអត្ថេ។ **យេ បន** វាទិនោ។ **នានាភិសមយ**ន្តិ នានាញាណេន អភិសមយំ, ចតុន្នំ សច្ចានំ នានាក្ខណេ នានាញាណេន បដិវិជ្ឈនន្តិ អត្ថោ។ យទិ ហិ មគ្គញាណស្ស ចតូសុ សច្ចេសុ នានាភិសមយោ សិយា, ទុក្ខទស្សនាទីហិ បឋមមគ្គាទីហិ បហាតព្ពានំ សំយោជនត្តយាទីនំ ឯកទេសប្បហានំ អាបជ្ជតិ។ តថា ច សតិ ឯកទេសសោតាបត្តិមគ្គដ្ឋតាទិប្បសង្គោ។ តំតំទស្សនានន្តរញ្ច តំតំផលេន ភវិតព្ពន្តិ តំតំបហេយ្យកិលេសបដិប្បស្សទ្ធិភូតានំ ផលានំ មគ្គានំ វិយ ចតុក្កតា សិយា។ តថា ច សតិ ឯកទេសសោតាបន្នតាទិប្បសង្គោ។ កិញ្ច ភិយ្យោ – យទិ មគ្គញាណស្ស នានាភិសមយោ សិយា, អញ្ញេន ញាណេន ទុក្ខំ បស្សតិ។ អញ្ញេន សមុទយំ, អញ្ញេន និរោធំ, អញ្ញេន មគ្គំ, ឯវំ សតិ មគ្គកិច្ចំ អបរិបុណ្ណមេវ សិយា។ មគ្គទស្សនេន ហិ ទ្វយគតិ, តេនេវ វា តស្ស ទស្សនំ, អញ្ញេន វាតិ។ តត្ថ បឋមោ តាវ បក្ខោ ន យុជ្ជតិ អត្តនិ បវត្តិយា អសម្ភវតោ។ ន ហិ តេនេវ អង្គុលគ្គេន តមេវ បរាមសិតុំ សក្កា។ អថ អញ្ញេន អនវដ្ឋានប្បសង្គោ “យេន មគ្គំ បស្សតិ, សោបិ មគ្គោ។ តម្បិ យេន បស្សតិ, សោបិ មគ្គោ”តិ។ តស្មា ឯកាភិសមយតោ យថាវុត្តោ អសម្មោហបដិវេធោវ យុត្តោ។ អបិច បរិច្ឆិន្ទិតព្ពំ, សមុច្ឆិន្ទិតព្ពញ្ច សច្ចទ្វយំ អារព្ភ បវត្តមានស្ស មគ្គញាណស្ស បរិច្ឆិន្ទនសមុច្ឆិន្ទនានិ ន សម្ភវន្តិ តតោ អនិស្សរណតោ។ ន ហិ ទុក្ខបរិញ្ញាសមុទយប្បហានានិ ទុក្ខសមុទយសច្ចារម្មណេន ញាណេន កាតុំ សក្កុណេយ្យានិ។ និព្ពានារម្មណេន បន តត្ថ, ឥតរទ្វយេ ច សម្មោហំ វិទ្ធំសេន្តេន សក្កា កាតុន្តិ ឯកាភិសមយោ ឯវ យុត្តោ។ អយំ បន អត្ថោ បាឡិយំ អាគតោ ឯវាតិ “**តេសំ ឧត្តរំ អភិធម្មេ កថាវត្ថុស្មិំ វុត្តមេវា**”តិ។

បរិញ្ញាទិប្បភេទកថាវណ្ណនា

៨៤៥. **អភិញ្ញាបញ្ញា**តិអាទីនំ អត្ថោ ហេដ្ឋា វុត្តោយេវ។ អបិច សុតមយាយ, ចិន្តាមយាយ, ឯកច្ចភាវនាមយាយ ច អភិវិសិដ្ឋាយ បញ្ញាយ ញាតា **អភិញ្ញាតា។ អារេណិកា ភូមិ** បរិញ្ញន្តរានំ អវិសយភាវតោ។ ន ហិ នាមរូបបរិច្ឆេទបច្ចយបរិគ្គហណវសេន តីរណបរិញ្ញាទីនំ បវត្តិ អត្ថិ។

៨៤៦. អនុលោមញាណម្បិ អនិច្ចាទិវសេនេវ សង្ខារេ អារព្ភ បវត្តតិ, បគេវ បដិសង្ខានុបស្សនាទយោតិ អាហ “**យាវ អនុលោមា អារេណិកា ភូមី**”តិ។ កាមញ្ចេត្ថ តីរណបរិញ្ញាភូមិយំ ញាតប្បហានបរិញ្ញាយោបិ លទ្ធាវសរា, តត្ថ បន យថា តីរណបរិញ្ញា សាតិសយំ កិច្ចការី, ន តថា ឥតរាតិ អាវេណិកគ្គហណំ។

៨៤៧. និប្បរិយាយេន បហានបរិញ្ញា នាម មគ្គញាណន្តិ “**យាវ មគ្គញាណា ភូមី**”តិ វុត្តំ ។ **អយំ ឥធ អធិប្បេតា**តិ ឥធ អភិសមយកាលេ កិច្ចវិចារេ អយំ បហានបរិញ្ញា អធិប្បេតា តទត្ថត្តា សេសបរិញ្ញានំ។ តេនាហ “**យស្មា វា**”តិអាទិ។

តទត្ថាយេវាតិ បហានបរិញ្ញត្ថា ឯវ។ អថ វា **តទត្ថាយេវា**តិ បហានត្ថា ឯវ។ អថ វា **តទត្ថាយេវា**តិ មគ្គត្ថា ឯវ។ ញាតតីរណបរិញ្ញា ហិ យាវទេវ មគ្គាធិគមត្ថាយ បវត្តា។ **និយមតោ ញាតា ចេវ តីរិតា ច ហោន្តិ** ញាតតីរិតភាវេហិ វិនា បហានាភាវតោ, បហានសិទ្ធិយញ្ច ញាតតីរិតភាវសិទ្ធិតោ។ មគ្គញាណញ្ហិ ទុក្ខេ បរិញ្ញាភិសមយវសេន បវត្តមានំ តស្ស សភាវលក្ខណំ វិយ សាមញ្ញលក្ខណម្បិ បដិវិជ្ឈតីតិ វុច្ចតិ តប្បដិច្ឆាទកសម្មោហវិទ្ធំសនតោ។ តេនាហ “**បរិញ្ញត្តយម្បិ...បេ.... វេទិតព្ព**”ន្តិ។

៨៤៨. **បរិញ្ញា វិយា**តិ តិវិធតាសាមញ្ញំ និទស្សេតិ, ន បរិញ្ញាបហាតព្ពតាសាមញ្ញំ វិក្ខម្ភនប្បហានស្ស អបរិញ្ញាកិច្ចភាវតោ។ កាមច្ឆន្ទាទយោ យថា ន ចិត្តំ បរិយុដ្ឋាយ តិដ្ឋន្តិ, ឯវំ បរិយុដ្ឋានស្ស និសេធនំ អប្បវត្តិករណំ វិក្ខម្ភនំ, វិក្ខម្ភនមេវ បហានំ **វិក្ខម្ភនប្បហានំ។ បាកដត្តា**តិ “អយំ អព្យាបន្នចិត្តោ

វិគតថិនមិទ្ធោ”តិអាទិនា (អ. និ. ៤.១៩៨) បរេសម្បិ បាកដត្តា។ “**ន សហសា ចិត្តំ អជ្ឈោត្ថរន្តី**”តិ ឥទំ បដិលទ្ធមគ្គស្ស ឈានស្ស វសេន វុត្តំ, សុភាវិតេ បន បគុណជ្ឈានេ យាវ ចរិមកចិត្តម្បិ ន អជ្ឈោត្ថរន្តេវ។ អថ វា **ឈានស្ស បុព្ពភាគេបី**តិ ឈានាធិគមត្ថាយ បុព្ពភាគបដិបត្តិយា។ **បច្ឆាភាគេបី**តិ ឈានំ លភិត្វា អញ្ញកិច្ចប្បសុតស្សបិ។ **វិតក្កាទយោ**តិ វិតក្កវិចារបីតិសុខរូបសញ្ញាទយោ។ ទុតិយជ្ឈានាទីនំ បដិបក្ខា ទុតិយាទីសុ អប្បិតេសុបយេវ វិក្ខម្ភន្តិ, តតោ តតោ វុដ្ឋិតមត្តស្ស បន បវត្តន្តិ បរិត្តចិត្តវសេនេវ វុដ្ឋហនតោ។

៨៤៩. “**បទីបេន អន្ធការស្ស វិយា**”តិ ឥទំ បដិបក្ខេន បហីនភាវទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ បដិបក្ខោ ហិ បទីបោ អន្ធការស្ស, យដប្បហារោ បន សេវាលស្ស ន បដិបក្ខោ, កេវលំ បវត្តិនិវារណមត្តមេវ ករោតីតិ។ តេន អសតិបិ ឧជុវិបច្ចនីកតាយ ទុតិយជ្ឈានាទីនំ វិតក្កាទីនំ វិក្ខម្ភនស្ស តំ និទស្សនំ សុដ្ឋុតរំ យុជ្ជតិ។ “**វិបស្សនាយ អវយវភូតេនា**”តិ ឥទំ ឥជាធិកតតទង្គប្បហានស្ស ទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ សីលវិសោធនាទិនាបិ ហិ តទង្គប្បហានំ ហោតិយេវាតិ។ **ញាណង្គេនា**តិ ញាណសង្ខាតេន ការណេន។ តទង្គេន តទង្គស្ស បហានំ **តទង្គប្បហានំ**។ សតិ វិជ្ជមានេ ខន្ធបញ្ចកសង្ខាតេ កាយេ, សយំ វា តត្ថ សតិ ទិដ្ឋិ **សក្កាយទិដ្ឋិ**, “រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតី”តិអាទិនា (សំ. និ. ៣.៨១; ៤.៣៤៥) នយេន វុត្តា អត្តានុទិដ្ឋិ។ សោឡសវត្ថុកា, អដ្ឋវត្ថុកា ច កង្ខាវ មលំ **កង្ខាមលំ។ សម្មូហគាហស្សា**តិ “អត្តា អត្តនិយ”ន្តិ ឯវំ បវត្តសម្មូហគហណស្ស បហានំ កលាបសម្មសនេន ឯកាទសសុ ឱកាសេសុ បក្ខិបិត្វា វិកិរណវសេន ខន្ធានំ ទស្សនតោ។ **អស្សាទសញ្ញាយា**តិ បញ្ចក្ខន្ធេ អស្សាទនវសេន បវត្តមិច្ឆាសញ្ញាយ។ **អប្បដិសង្ខានស្សា**តិ បដិសង្ខានបដិបក្ខស្ស មោហស្ស។ **អនុបេក្ខនស្សា**តិ អបេក្ខាយ។ សង្ខារេសុ និច្ចាទិគាហោ **សច្ចបដិលោមគាហោ** មគ្គសច្ចាធិគមស្ស វិលោមនតោ។ សាទីនវេសុ អនាទីនវសញ្ញិតា, អនាទីនវេ ច សាទីនវសញ្ញិតា **សច្ចបដិលោមគាហោ**តិ ច វទន្តិ។

ឯវំ វិសុទ្ធិក្កមេន តទង្គប្បហានំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អដ្ឋារសមហាវិបស្សនាវសេនបិ តំ ទស្សេតុំ “**យំ វា បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ យំ វា បន បហានន្តិ សម្ពន្ធោ។

៨៥០. **វុត្តមេវ** “សព្ពំ សង្ខារគតំ អនិច្ចតោ អនុបស្សតី”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៧៤២)។

សន្តតិសមូហកិច្ចារម្មណានំ វសេន ឃនគ្គហណំ ឃនសញ្ញា, តស្សា **ឃនសញ្ញាយ**។

និរោធេ អធិមុត្តតា, តាយាតិ តិយទ្ធគតានំ សង្ខារានំ និរោធមេវ ទិស្វា តត្ថ អធិមុច្ចនវសេន បវត្តបញ្ញា, តាយ។ **អាយូហនស្សា**តិ អភិសង្ខរណស្ស។

តំ តំ បរិច្ឆេទន្តិ អាទាននិក្ខេបាទិកំ តំ តំ បរិច្ឆេទំ។ **អញ្ញថាបវត្តិទស្សន**ន្តិ វុត្តបរិច្ឆេទតោ បុព្ពេ, បច្ឆា ច អញ្ញាការប្បវត្តិយា ទស្សនំ, អវត្ថាវិសេសប្បវត្តិទស្សនំ វា។ **ធុវសញ្ញាយា**តិ ថិរភាវគ្គហណស្ស។

សារាទានាភិនិវេសស្សាតិ អសារេសុ សារគហណាភិនិវេសស្ស។

សំសយមិច្ឆាញាណានំ វសេន សម្មុយ្ហនំ សម្មោហោ, សោ ឯវ អភិនិវេសោតិ **សម្មោហាភិនិវេសោ**។ សង្ខារេសុ លេណតាណភាវគ្គហណំ **អាលយាភិនិវេសោ**, អត្ថតោ ភវនិកន្តិ។

យថា ចិត្តំ សង្ខារេ មុញ្ចិត្វា វិវដ្ដំ និព្ពានំ បក្ខន្ទតិ, តថា បវត្តនតោ សង្ខារុបេក្ខា ច អនុលោមញ្ច “វិវដ្ដានុបស្សនា”តិ វុត្តំ។ និវិដ្ឋភាវេន ឱគាឡ្ហភាវេន បវត្តសំយោជនាទិកិលេសា ឯវ **កិលេសាភិនិវេសោ។ និព្ពេធភាគិយំ សមាធិ**ន្តិ វិបស្សនាសមាធិមាហ។

៨៥១. **អសនិវិចក្កំ** អសនិមណ្ឌលំ។ **ឯវំ បហាន**ន្តិ អនុប្បត្តិធម្មតាបាទនមាហ។ កម្មកិលេសានំ, សព្ពេសម្បិ វា សង្ខារានំ ខយំ និរោធំ គច្ឆតីតិ **ខយគាមី**, អរិយមគ្គោ។ លោកុត្តរគ្គហណេនេវ សិទ្ធេបិ ខយគាមិគ្គហណំ វណ្ណភណនត្ថំ។ **សមុច្ឆេទប្បហានមេវា**តិ អវធារណំ និប្បរិយាយតំ ឧបាទាយ។ **តទត្ថានេវា**តិ សមុច្ឆេទប្បហានត្ថានេវ។ តេន វិក្ខម្ភនតទង្គប្បហានានំ មគ្គសម្ភារតមាហ តេហិ វិនា អសិជ្ឈនតោ។ អថ វា **តទត្ថានេវា**តិ មគ្គត្ថានេវ។ តេន តទត្ថតាយ តេសំ តំកិច្ចតំ ទស្សេតិ។ តេនាហ “**តស្មា**”តិអាទិ។ តមេវត្ថំ ឧបមាយ ទស្សេតុំ “**បដិរាជានំ វធិត្វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **យម្បិ តតោ បុព្ពេ កត**ន្តិ យំ តតោ រជ្ជប្បត្តិតោ បុព្ពេ កតំ បច្ចន្តសាធនទុគ្គវិទ្ធំសនាទិ។ យថា **ឥទញ្ចិទញ្ច រញ្ញា កតន្តិយេវ វុច្ចតិ**, ឯវំ លោកិយញាណេន សាធិតានិបិ វិក្ខម្ភនតទង្គប្បហានានិ សមុច្ឆេទប្បហានវសេន បវត្តស្ស មគ្គស្ស កិច្ចភាវេន វុច្ចន្តិ, តទត្ថតាយ, តេសំ តំសន្តតិបតិតតាយ ច មគ្គស្សាតិ វេទិតព្ពា។

៨៥២. លោកិយស្ស, លោកិយា វា សច្ឆិកិរិយា **លោកិយសច្ឆិកិរិយា**។ ឯវំ **លោកុត្តរសច្ឆិកិរិយា** វេទិតព្ពា។ **លាភីម្ហី**តិ លាភី អម្ហិ។ តថា **វសីម្ហី**តិ ឯត្ថាបិ។ **បច្ចក្ខតោ ញាណផស្សេនា**តិ បច្ចក្ខតោ អារម្មណករណសង្ខាតេន ញាណផស្សេនេន។ "**បច្ចក្ខតោ**"តិ ច ឥមិនា អនុមានតោ អារម្មណករណំ និវត្តេតិ, "ឰទិសមិទ"ន្តិ បច្ចវេក្ខណវសេន បច្ចក្ខតោ ជាននំ ហេត្ថ "ញាណផស្សោ"តិ អធិប្បេតោ។ **ផស្សិតា**តិ ញាណេន ផុដ្ឋា។

ឈានមគ្គផលានិ វិយ អត្តនោ សន្តានេ អនុប្បាទេត្វាបិ តប្បដិច្ឆាទកសម្មោហវិទ្ធំសនវសេន តថាវិទ្ធំសនបវត្តញាណំ **អបរប្បច្ចយញាណំ**។

បស្សន្តោ បច្ចក្ខតោ ជានន្តោ។ **អមតោគធ**ន្តិ អមតបរិយោសានំ, អមតសង្ខាតន្តិ អត្ថោ។

សោតាបត្តិមគ្គោ បឋមំ និព្ពានទស្សនតោ ទស្សនំ, តេន ទស្សនេន សច្ឆិកិរិយា **ទស្សនសច្ឆិកិរិយា**។ កិញ្ចាបិ គោត្រភុញាណំ តតោ បឋមតរំ និព្ពានំ បស្សតិ, អាលម្ពនករណតោ ទិស្វា កត្តព្ពកិច្ចាករណតោ បន ន ទស្សនន្តិ វុច្ចតិ។ **សា ទុវិធាបី**តិ សា ទស្សនភាវនាវសេន ទុវិធាបិ សច្ឆិកិរិយា។ **ទស្សនភាវនាវសេនា**តិ ទស្សនមគ្គភាវនាមគ្គវសេន។ តេន អមគ្គវសេន បវត្តនិព្ពានស្ស បច្ចវេក្ខណសច្ឆិកិរិយំ និវត្តេតិ។ **និព្ពានស្សា**តិ បន ឥមិនា មគ្គផលេសុ បច្ចវេក្ខណសច្ឆិកិរិយំ។ **ឥមស្ស ញាណស្សា**តិ ឥមស្ស យថាធិគតស្ស លោកុត្តរញាណស្ស។

៨៥៣. **អភិមតា**តិ អធិប្បេតា។ ភាវនា នាម ឧប្បាទនា, សន្តានបរិភាវនា ចាតិ តទុភយំ ទស្សេន្តោ "**លោកិយាន**"ន្តិអាទិមាហ។ យទគ្គេន ហិ លោកិយា កុសលាទយោ ឧប្បាទិតា, វឌ្ឍិតា ច, តទគ្គេនស្ស សីលភាវនា, កាយភាវនា, ចិត្តភាវនា, បញ្ញាភាវនា ច លោកិយា និប្ផាទិតា ហោតិ, តាយ ច សន្តានោបិ បរិភាវិតោតិ។ **តាសុ** លោកិយលោកុត្តរភាវនាសុ **ឥធ** ញាណទស្សនវិសុទ្ធិកថាយំ **លោកុត្តរ**ភាវនា **អធិប្បេតា**, ន ឥតរា តស្សា សម្ភារភាវតោ។ **ចតុព្ពិធម្បេតំ ញាណ**ន្តិ ឯតំ ចតុព្ពិធម្បិ អរិយមគ្គញាណំ លោកុត្តរានិ សម្មាវាចាទិភេទានិ **សីលាទីនិ ឧប្បាទេតិ**។ កថំ? សហជាតាទិបច្ចយតាយ។ **សីលាទីនី**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន សមាធិស្ស គហណំ, ន បញ្ញាយ។ ន ហិ តទេវ តំ ឧប្បាទេតិ, មគ្គចិត្តុប្បាទោ បន ឧប្បាទេតិ។ តទន្តោគធភាវា សម្មាសង្កប្បោ។ សោ ហិ បញ្ញក្ខន្ធសង្គហិតោតិ វទន្តិ។ **សីលាទីនី**តិ វា ផលសីលាទីនម្បិ គហណន្តិ បញ្ញាយបិ គហណំ យុជ្ជតិយេវ។ **សហជាតបច្ចយាទិតាយា**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន អនន្តរបច្ចយាទិតាយបិ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **តេហិ ច សន្តានំ វាសេតី**តិ តេហិ សមុច្ឆិន្ទនបដិបស្សម្ភនវសេន បវត្តេហិ លោកុត្តរេហិ សីលាទីហិ អរិយបុគ្គលោ អត្តនោ សន្តានំ បរិភាវេតិ។ យំ និស្សាយ បរាវុត្តីតិ វទន្តិ។ យថា បរិញ្ញត្តយម្បិ បហានត្តយម្បិ មគ្គញាណស្ស កិច្ចន្តិ វុត្តំ បរិយាយេន, ន ឯវមិធ។ ឥធ បន **លោកុត្តរភាវនាវ អស្ស** មគ្គញាណស្ស **កិច្ចំ**។ ន ហេត្ថ ភាវនាយ បរិយាយោ លព្ភតីតិ អវធារណំ។ តេន លោកិយភាវនំ និវត្តេតិ។

ឯវំ សរូបេនេវ អាគតាយាតិ "ចិត្តំ ភាវយ"ន្តិ សមាធិ វិយ ចិត្តសីសេន អនាគន្ត្វា "បញ្ញំ ភាវយ"ន្តិ ឯវំ សរូបេនេវ អាគតាយ បញ្ញាយ។ **យំ វុត្តំ** ឧទ្ទេសវសេន។ **ឯត្តាវតា តំ វិត្ថារិតំ ហោតិ**។ អយញ្ច បញ្ហោ វិស្សជ្ជិតោ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។

ញាណទស្សនវិសុទ្ធិនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ ពាវីសតិមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

២៣. បញ្ញាភាវនានិសំសនិទ្ទេសវណ្ណនា

អានិសំសបកាសនាវណ្ណនា

៨៥៤. អនេកសតានិសំសា សាវកពោធិអាទិវិបុលោទាគគុណវិសេសាវហត្តា។ **វិត្ថារតោ**តិ នយទស្សនំ អកត្វា “អយម្បិ បញ្ញាភាវនាយ អានិសំសោ, អយម្បី”តិ អនុបទទស្សនវសេន វិត្ថារតោ បកាសេតុំ ន សុករំ អតិពហុភាវតោ។ **អស្សា**តិ បញ្ញាភាវនាយ។ **នានាកិលេសវិទ្ធំសន**ន្តិ សក្កាយទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆាទិវសេន នានាវិធានំ កិលេសជម្មានំ តទង្គាទិវសេន បជហនំ។ **អរិយផលរសានុភវន**ន្តិ សោតាបត្តិផលាទិផលសុខបដិសំវេទនំ។

នានាកិលេសវិទ្ធំសនកថាវណ្ណនា

៨៥៥. “អរិយផលរសានុភវន”ន្តិ ឯតេនេវ កិលេសានំ បដិប្បស្សទ្ធិប្បហានំ ទីបិយតីតិ “**អរិយមគ្គក្ខណេ**”តិ វិសេសវចនំ, តព្ភាវភាវតោ វា។ សិទ្ធេ ហិ សមុច្ឆេទប្បហានេ បដិប្បស្សទ្ធិប្បហានំ សិទ្ធមេវ ហោតីតិ។

ភីមវេគានុបតិតាតិ សកលំ លោកំ ភិន្ទន្តេន វិយ ភីមេន ភយានកេន វេគេន សហសា បតិតា។ **សិលុច្ចយេ**តិ បព្ពតេ សេលបុចុលេ។ **សតេជុជ្ជលមណ្ឌលោ**តិ សរទកាលសមិទ្ធេន អត្តនោ តេជសា សមុជ្ជលទុទ្ទិក្ខមណ្ឌលោ។ វធពន្ធនាទិទុក្ខតិបរិបក្កិលេសាទិជាតិអាទិ**សព្ពានត្ថវិធាយកំ។ សន្ទិដ្ឋិក**ន្តិ បច្ចក្ខភូតំ។ **ជញ្ញា**តិ ជានេយ្យ។ **តថា**តិ តមិស្សំ បញ្ញាភាវនាយំ។

ផលសមាបត្តិកថាវណ្ណនា

៨៥៦. អរិយស្ស មគ្គស្ស ផលំ **អរិយផលំ**, អរិយញ្ច តំ វិសុទ្ធត្តា ផលញ្ចាតិបិ **អរិយផលំ**, តស្ស **រសោ**, បដិប្បស្សទ្ធិវិមុត្តិសុខំ, **អនុភវនំ** និព្ពានារម្មណស្ស តស្ស បដិសេវនំ។ **តត្រា**តិ តេសុ ទ្វីសុ អាការេសុ។ **អស្សា**តិ អរិយផលស្ស។

៨៥៧. សំយោជនេសុ បហីនេសុ សព្ពេបិ កិលេសា បហីនាយេវ ហោន្តីតិ សំយោជនានំយេវ គហណំ។ **សំយោជនប្បហានមត្តមេវ** អរិយមគ្គស្ស **ផលំ នាម**, ន អញ្ញំ កិញ្ចិ អត្ថន្តរំ វិបាកភូតន្តិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ “**ផលំ នាម ន កោចិ អញ្ញោ ធម្មោ អត្ថី**”តិ។ កេ បនេតំ វទន្តីតិ? អន្ធកាទយោ។ តេ ហិ “អរហត្តំ អរហត្តន្តិ, អាវុសោ, វុច្ចតិ...បេ.... មោហក្ខយោ”តិ (សំ. និ. ៤.៣១៥) សុត្តបទស្ស អត្ថំ អញ្ញថា គហេត្វា និប្បរិយាយតោ “អរហត្តំ នាម កិញ្ចិ នត្ថិ, កិលេសប្បហានមេវ តថា វោហរីយតី”តិ វទន្តា សេសផលេបិ បដិក្ខិបន្តិ។ **ឥទំ សុត្តម្បី**តិ បដិសម្ភិទាមគ្គបាឡិមាហ។ បកដ្ឋោ ឧក្កដ្ឋោ យោគោតិ បយោគោ, អរិយមគ្គោ, បយោគនិមិត្តំ ជាតកិលេសានំ បដិប្បស្សទ្ធិ **បយោគបដិប្បស្សទ្ធិ**។ យា បន អរិយមគ្គស្ស ភាវិតត្តា លព្ភមានាបិ យស្សា វិបាកបញ្ញាយ និប្បជ្ជមានាយ និប្បជ្ជតិ, សា បដិប្បស្សទ្ធិយំ និច្ឆាទេតព្ពាយំ បញ្ញាតិ **បដិប្បស្សទ្ធិបញ្ញា**តិ វុត្តា។ **សម្មាទិដ្ឋិ មិច្ឆាទិដ្ឋិយា វុដ្ឋាតី**តិ សម្មាទិដ្ឋិយា ឧជុវិបច្ចនីកទស្សនវសេន វត្វា តទញ្ញតោបិ វុដ្ឋានំ ទស្សេតុំ “**តទនុវត្តកកិលេសេហី**”តិ វុត្តំ, តស្សា មិច្ឆាទិដ្ឋិយា សម្បយោគតោ, ឧបនិស្សយតោ ច អនុវត្តកកិលេសេហិ។ តេន តទេកដ្ឋប្បហានមាហ។ **ខន្ធេហី**តិ តទនុវត្តកក្ខន្ធេហិ, តាយ មិច្ឆាទិដ្ឋិយា សម្បយុត្តក្ខន្ធេហិ ចេវ តប្បច្ចយា អាយតឹ ឧប្បជ្ជនក្ខន្ធេហិ ចាតិ អត្ថោ។ **ពហិទ្ធា ច សព្ពនិមិត្តេហី**តិ យថាវុត្តកិលេសក្ខន្ធេហិ ពហិទ្ធាភូតេហិ វិបស្សនាយ គោចរភូតេហិ សព្ពសង្ខារនិមិត្តេហិ។

ឯវំ មគ្គកិច្ចំ ទស្សេត្វា ឥទានិ តស្ស វសេន ផលំ ទស្សេតុំ “**តម្បយោគបដិប្បស្សទ្ធត្តា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **តម្បយោគបដិប្បស្សទ្ធត្តា**តិ តស្ស អជ្ឈត្តពហិទ្ធា វុដ្ឋានាទិបយោគស្ស បដិប្បស្សទ្ធត្តា។ មគ្គោ ហិ និមិត្តតោ, បវត្តតោ ច វុដ្ឋហន្តោ កិលេសេ បជហតីតិ អត្តនោ ខណេ តំ បយោគំ ករោតិ នាម, ផលក្ខណេ បនស្ស សោ បយោគោ បដិប្បស្សទ្ធោ វូបសន្តោ នាម ហោតិ។ តេន វុត្តំ “តម្បយោគបដិប្បស្សទ្ធត្តា”តិ។ **ឧប្បជ្ជតី**តិ មគ្គានន្តរំ ទ្វិក្ខត្តុំ វា តិក្ខត្តុំ វា ឧប្បជ្ជតិ។ ផលសមាបត្តិកាលេ បន ពហុក្ខត្តុំ, និរោធា វុដ្ឋហន្តស្ស ទ្វិក្ខត្តុំ ឧប្បជ្ជតិ។ សព្ពម្បិ យថាវុត្តបយោគបដិប្បស្សទ្ធិនិមិត្តំ ឧប្បជ្ជនតោ “តម្បយោគបដិប្បស្សទ្ធត្តា ឧប្បជ្ជតី”តិ វុត្តំ។ **មគ្គស្សេតំ ផល**ន្តិ យថាវុត្តា វិបាកា សម្មាទិដ្ឋិ នាម, ឯតំ អរិយមគ្គស្ស ផលន្តិ វេទិតព្ពំ។ **វិត្ថារេតព្ព**ន្តិ “សោតាបត្តិមគ្គក្ខណេ អភិនិរោបនដ្ឋេន សម្មាសង្កប្បោ មិច្ឆាសង្កប្បា”តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.៦៣) សង្កប្បាទិវសេន, សេសមគ្គវសេន ច វិត្ថារតោ វេទិតព្ពំ។

ចត្តារិ ច សាមញ្ញផលានិ, ឥមេ ធម្មា អប្បមាណារម្មណាតិ អប្បមាណារម្មណតាយ មគ្គេហិ និព្ពិសេសតាយ។ តថា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសង្ខាតោ មហគ្គតោ ធម្មោ និរោធតោ វុដ្ឋានវេលាយំ អប្បមាណស្ស ធម្មស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោតិ អរិយផលស្ស អនន្តរបច្ចយតាយ ច ទីបនាតិ **ឯវមាទីនិបិ ឯត្ថ** អរិយផលស្ស សភាវធម្មភាវេន អត្ថិតាយ **សាធកានិ,** ន យថាទស្សិតបដិសម្ភិទាមគ្គបាឡិយេវាតិ អធិប្បាយោ។

៨៥៨. ផលសមាបត្តិយន្តិ ផលបវត្តិសង្ខាតាយ សមាបត្តិយំ។ **អស្សា**តិ អរិយផលស្ស។ សរូបកត្តុការណា ការដ្ឋិតិវុដ្ឋានានន្តរវសេន **ឥទំ បញ្ហាកម្មំ**។

៨៥៩. អរិយផលស្ស និរោធេ អប្បនាតិ អរិយស្ស ផលឈានស្ស និព្ពានេ អារម្មណភូតេ អប្បនាការេន បវត្តិ។

៨៦០. សព្ពេបិ បុថុជ្ជនាតិ ឈានសមាបត្តិលាភិនោបិ បុថុជ្ជនា ន សមាបជ្ជន្តិ, បគេវ ឥតរេ។ **អរិយា សព្ពេបិ** ផលសមាបត្តិំ **សមាបជ្ជន្តី**តិ កាមំ សាមញ្ញជោតនា, សា បន វិសេសនិដ្ឋាយេវ ហោតិ។ **អធិគតត្តា**តិ បន ហេតុកិត្តនំ។ ឧបរិមានម្បិ ហេដ្ឋិមាយ លោកិយសមាបត្តិយា វិយ សមាបជ្ជនំ សាធេន្តំ វិយ ឋិតន្តិ តំ និវត្តេន្តោ “**ឧបរិមា បនា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឧបរិមា**តិ សកទាគាមិអាទយោ។ **ហេដ្ឋិម**ន្តិ សោតាបត្តិផលាទឹ។ **ន សមាបជ្ជន្តិ** សតិបិ អធិគតត្តេ។ កស្មាតិ ចេ? ការណមាហ “**បុគ្គលន្តរភាវូបគមនេន បដិប្បស្សទ្ធត្តា**”តិ។ ឯតេន ឧបរិមោ អរិយោ ហេដ្ឋិមំ ផលសមាបត្តឹ សមាបជ្ជតិ អត្តនា អធិគតត្តា, យថា តំ លោកិយសមាបត្តិន្តិ, ឯវំ បវត្តំ ហេតុំ ព្យភិចារេតិ។ ន ហិ លោកិយជ្ឈានេសុ បុគ្គលន្តរភាវូបគមនំ នាម អត្ថិ វិសេសាភាវតោ។ ឥធ បន អសមុគ្ឃាដិតកម្មកិលេសនិរោធនេន បុថុជ្ជនេហិ វិយ សោតាបន្នស្ស, សោតាបន្នាទីហិ សកទាគាមិអាទីនំ បុគ្គលន្តរភាវូបគមនំ អត្ថិ។ យតោ ហេដ្ឋិមា ហេដ្ឋិមា ផលធម្មា ឧបរូបរិមគ្គធម្មេហិ និវត្តិតា បដិបក្ខេហិ វិយ អភិភូតា អប្បវត្តិធម្មតំយេវ អាបន្នា។ តេនាហ “បដិប្បស្សទ្ធត្តា”តិ។

អបិច កុសលកិរិយបវត្តិ នាម អញ្ញាទិសី, វិបាកបវត្តិ ច អញ្ញាទិសី, អនន្តរផលត្តា ច លោកុត្តរកុសលានំ ហេដ្ឋិមតោ ឧបរិមោ ភវន្តរគតោ វិយ ហោតិ។ តំតំផលវសេនេវ ហិ អរិយានំ សោតាបន្នាទិនាមលាភោ។ តេ សចេ អញ្ញផលសមង្គិនោបិ ហោន្តិ, សោតាបន្នាទិនាមម្បិ តេសំ អវដ្ឋិតំ សិយា, តេន តេន ឈានេន គហិតបដិសន្ធិកោ វិយាតិ តស្ស តស្ស អរិយស្ស តំ តំ ផលំ ភវង្គសទិសន្តិ ន ឧបរិមស្ស ហេដ្ឋិមផលសមង្គិតាយ លេសោបិ សម្ភវតិ, កុតោ តស្ស សមាបជ្ជនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ហេដ្ឋិមា ច ឧបរិម**ន្តិ ហេដ្ឋិមា ច សោតាបន្នាទយោ អរិយា ឧបរិមំ សកទាគាមិផលាទឹ ន សមាបជ្ជន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ តត្ថ ការណមាហ “**អនធិគតត្តា**”តិ។ ន ហិ អនធិគតសមាបត្តិ សមាបជ្ជិតុំ សក្កា។

“**អត្តនោ អត្តនោយេវ បន ផលំ សមាបជ្ជន្តី**”តិ ឥមិនា សព្ពេបិ អរិយា អត្តនោ អត្តនោ ផលសមាបត្តឹ សមាបជ្ជន្តីតិ អត្ថេ អាបន្នេ តត្ថ កេសញ្ចិ មតិភេទំ ទស្សេតុំ “**កេចិ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ឯតេ ហិ សមាធិស្មឹ បរិបូរការិនោ**តិ យស្មា ហិ តេ “ឧបរិមា ទ្វេ”តិ វុត្តា អនាគាមិនោ, អរហន្តោ ច សមាធិស្មឹ បរិបូរការិនោ, ឥតរេ បន សីលេសុ បរិបូរការិនោ, តស្មា ទ្វេ ឯវ ផលសមាបត្តឹ សមាបជ្ជន្តីតិ។ ន ហិ សមាធិបារិបូរិយា វិនា សមាបត្តិវឡញ្ជនំ សម្ភវតីតិ អធិប្បាយោ។ **តន្តិ** “សមាធិស្មឹ បរិបូរការិនោ”តិ តេហិ វុត្តការណំ។ **អការណមេវា**តិ អយុត្តិយេវ។ កស្មាតិ ចេ? អាហ “**បុថុជ្ជនស្សាបី**”តិអាទិ។ តស្សត្ថោ – សព្ពសោ អសមុច្ឆិន្នកិលេសស្ស បុថុជ្ជនស្សាបិ អត្តនា បដិលទ្ធលោកិយសមាបត្តិសមាបជ្ជនំ លព្ភតិ, កិមង្គំ បន សមុច្ឆិន្នេកច្ចកិលេសានំ ហេដ្ឋិមានំ អរិយានំ, តស្មា តេសំ សមាធិស្មឹ អបរិបូរការិតា អត្តនោ ផលសមាបត្តឹ អសមាបជ្ជនស្ស អការណន្តិ។ យុត្តិចិន្តា នាម បាឡិអនារុឡ្ហេ អត្ថេ យុត្តា, អយំ បនត្ថោ បាឡិអារុឡ្ហោតិ ការណាបទេសេ អនាទរករណមុខេន បាឡឹ ទស្សេន្តោ “**កិញ្ចេត្ថា**”តិអាទិមាហ។ **សោតាបត្តិមគ្គបដិលាភត្ថាយា**តិ សោតាបត្តិមគ្គស្ស សមធិគមាយ។ **សោតាបត្តិផលសមាបត្តត្ថាយា**តិ សោតាបត្តិផលសមាបត្តិយា សមាបជ្ជនត្ថំ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។

ឯត្ថ ច “សុញ្ញតវិហារសមាបត្តត្ថាយ អនិមិត្តវិហារសមាបត្តត្ថាយា”តិអាទិនា សរូបតោ ឧទ្ធដត្តា តតោ បុព្ពេ អាគតា មគ្គផលវារា អប្បណិហិតវសេន វុត្តា។ តត្ថ អនត្តានុបស្សនាមុខេន, អនិច្ចានុបស្សនាមុខេន ច បវត្តានំ ផលសមាបត្តីនំ បុរេចរា គោត្រភុធម្មា នវទសភាវេន វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ “សោតាបត្តិផលសមាបត្តត្ថាយា”តិអាទិនា បន ចតូសុបិ ផលេសុ ឯកសទិសំ ទេសនាយ អាគតត្តា សោតាបន្នសកទាគាមិនោបិ អត្តនោ ផលំ សមាបជ្ជន្តីតិ វិញ្ញាយតិ។ មគ្គានន្តរផលវសេន តំ វុត្តន្តិ ច ន សក្កា វត្តុំ វិបស្សនាវសេន ទសន្នំ គោត្រភុធម្មានំ ទស្សនវសេន ទេសនាយ អារទ្ធត្តា, មគ្គវារេនេវ ច តទត្ថសិទ្ធិតោ។

ន ច មគ្គានន្តរំ ផលំ “ផលសមាបត្តី”តិ វុច្ចតិ វិសុំ បរិកម្មាភាវតោ។ តស្មា ផលសមាបត្តិវចនេនេវ សោតាបន្នាទីនម្បិ ផលសមាបត្តិសមាបជ្ជនំ សិទ្ធំ។ តេនាហ “**តស្មា**”តិអាទិ។

៨៦១. បយោជនម្បិ តទត្ថាយ បដិបត្តិយា ការណំ ហោតិ តន្និមិត្តំ បដិបជ្ជនតោតិ “**កស្មា សមាបជ្ជន្តី**”តិ ការណំ បុច្ឆិត្វា “**ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារត្ថ**”ន្តិ បយោជនំ វិស្សជ្ជិតំ។ **កស្មា**តិ វា សម្បទានេ និស្សក្កវចនំ, កិស្សាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារត្ថ**ន្តិ ទិដ្ឋេវ ធម្មេ កិលេសទរថបរិឡាហរូបសមេន សន្តេន សុខវិហារេន វិហរណត្ថំ។ សតិបិ វិបាកភាវេ បរិកម្មេន វិនា អនុប្បជ្ជនតោ ផលសមាបត្តិធម្មានំ តស្ស តស្ស អរិយស្ស រុចិវសេនេវ បវត្តិ, យតោ នេសំ សាធិបតិតាតិ អាហ “**អទ្ធាន…បេ…. សមាបជ្ជន្តី**”តិ។

៨៦២. **ទ្វីហិ អាការេហី**តិ ទ្វីហិ ការណេហិ។ យថា ហិ លោកិយជ្ឈានានំ សមធិគមោ សម្បយោគសមង្គិភាវេន សិជ្ឈមានោ បហានង្គសមតិក្កមមុខេន វុច្ចតិ តថា សមធិគន្តព្ពត្តា, ឯវំ ផលសមាបត្តិបិ និព្ពានមនសិការេន សិជ្ឈមានា តទញ្ញារម្មណាមនសិការមុខេន វុច្ចតិ សព្ពសង្ខារតោ វិនិវដ្ដិតមានសតាវសេន សមិជ្ឈនតោ។ តេនាហ “**និព្ពានតោ**”តិអាទិ។ ឧទយព្ពយញាណាទិញាណបរម្បរវសេន ហិ សព្ពផលចិត្តំ សង្ខារតោ សព្ពសោ និព្ពិន្នវិវត្តចិត្តស្ស តតោ វិនិស្សដនិព្ពានារម្មណំ បវត្តតិ។ ឯវំ បវត្តមានញ្ច តំ **និព្ពានតោ អញ្ញស្ស អារម្មណស្ស អមនសិការា, និព្ពានស្ស ច មនសិការា** បវត្តតីតិ វុច្ចតិ។

អនិមិត្តាយ ចេតោវិមុត្តិយាតិ អនិមិត្តវិមោក្ខទ្វយាយ ផលសមាបត្តិយា, អនិច្ចានុបស្សនាមុខេន វា សមាបជ្ជិតព្ពាយ ផលសមាបត្តិយា។ **សមាបត្តិយា**តិ សមាបជ្ជនត្ថាយ។ **សព្ពនិមិត្តាន**ន្តិ រូបាទិសព្ពសង្ខារនិមិត្តានំ។ **អមនសិការោ**តិ អាទីនវតោ ទិស្វា វិស្សដ្ឋតាយ អនាវជ្ជនំ អសមន្នាហារោ។ **អនិមិត្តាយ ច ធាតុយា មនសិការោ**តិ សព្ពសង្ខារនិមិត្តាភាវតោ អនិមិត្តាយ។ កេហិចិ បច្ចយេហិ ន សង្ខតត្តា ច អសង្ខតាតិ លទ្ធនាមាយ អសង្ខតាយ ធាតុយា ផលសមាបត្តិសហជាតេន មនសិការេន មនសិករណំ, តស្សា វា ធាតុយា ផលសមាបត្តិចិត្តសង្ខាតេ មនសិករណំ។

៨៦៣. **ឧទយព្ពយាទិវសេនា**តិ ឧទយព្ពយភង្គភយតុបដ្ឋានាទិវសេន បវត្តនកានំ នវន្នម្បិ ញាណានំ ព្យាបារំ វទតិ។ តេនាហ “**បវត្តានុបុព្ពវិបស្សនស្សា**”តិ។ **សង្ខារារម្មណគោត្រភុញាណានន្តរ**ន្តិ សង្ខារារម្មណស្ស “វោទាន”ន្តិ លទ្ធនាមស្ស គោត្រភុញាណស្ស អនន្តរំ។ កស្មា បនេត្ថ គោត្រភុញាណំ មគ្គញាណបុរេចារិកំ វិយ និព្ពានារម្មណំ ន ហោតីតិ? ផលធម្មានំ អនិយ្យានិកភាវតោ។ អរិយមគ្គធម្មា ឯវ ហិ និយ្យានិកា។ វុត្តញ្ហេតំ “កតមេ ធម្មា និយ្យានិកា? ចត្តារោ មគ្គា អបរិយាបន្នា”តិ (ធ. ស. ១២៩៥, ១៦០៩)។ តស្មា ឯកន្តេន និយ្យានិកសភាវស្ស ឧភតោវុដ្ឋានភាវេន បវត្តមានស្ស មគ្គញាណស្ស អនន្តរបច្ចយភូតេន ញាណេន និមិត្តតោ វុដ្ឋិតេនេវ ភវិតព្ពន្តិ តស្ស និព្ពានារម្មណតា យុត្តា, ន បន អរិយមគ្គស្ស ភាវិតត្តា តស្ស វិបាកភាវេន បវត្តមានានំ កិលេសានំ អសមុច្ឆិន្ទនតោ អនិយ្យានិកត្តា អវុដ្ឋានសភាវានំ ផលញាណានំ បុរេចារិកញាណស្ស កទាចិបិ និព្ពានារម្មណតា ឧភយត្ថ អនុលោមញាណានំ អតុល្យាការតោ។ អរិយមគ្គវីថិយញ្ហិ អនុលោមញាណានិ អនិព្ពិទ្ធបុព្ពានំ ថូលថូលលោភក្ខន្ធាទីនំ សាតិសយំ បទាលនេន លោកិយញាណេសុ ឧក្កំសបារមិប្បត្តានិ មគ្គញាណានុគុណានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ ផលសមាបត្តិវីថិយំ បន តានិ តេន តេន មគ្គេន តេសំ តេសំ កិលេសានំ សមុច្ឆិន្នត្តា តត្ថ កិលេសវិក្ខម្ភនេ និរុស្សុក្កានិ កេវលំ អរិយានំ ផលសមាបត្តិសុខសមង្គិភាវស្ស បរិកម្មមត្តានិ ហុត្វា ឧប្បជ្ជន្តីតិ ន តេសំ កុតោចិ វុដ្ឋានសម្ភវោ, យតោ នេសំ បរិយោសានញាណំ សង្ខារនិមិត្តវុដ្ឋានតោ និព្ពានារម្មណំ សិយា។

ឯវញ្ច កត្វា “សេក្ខស្ស អត្តនោ ផលសមាបត្តិវឡញ្ជនត្ថាយ ឧទយព្ពយាទិវសេន សង្ខារេ សម្មសន្តស្ស វិបស្សនាញាណានុបុព្ពិយា ផលមេវ ឧប្បជ្ជតិ, ន មគ្គោ”តិ ឥទញ្ច អដ្ឋកថាវចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ។ តេនាហ “**សេក្ខស្សាបិ ផលមេវ ឧប្បជ្ជតិ, ន មគ្គោ**”តិ។ និព្ពានារម្មណេ អប្បនជ្ឈានវសេន យថាបរិច្ឆិន្នកាលំ និរន្តរំ ផលចិត្តស្សេវ បវត្តនំ សមាបជ្ជនំ ផលសមាបត្តីតិ អាហ “**ផលសមាបត្តិវសេន និរោធេ ចិត្តំ អប្បេតី**”តិ។ យទិ អនុបុព្ពវិបស្សនានំ វសេន ផលសមាបត្តិសមាបជ្ជនំ, តេន នីហារេន សេក្ខស្ស ឧបរិមគ្គេនាបិ ភវិតព្ពន្តិ អនុយោគំ សន្ធាយាហ “**ផលសមាបត្តិនិន្នតាយា**”តិអាទិ។ តេន អញ្ញោយេវ វិបស្សនាចារោ អរិយមគ្គាវហោ, អញ្ញោ ផលសមាបត្តិអាវហោតិ ទស្សេតិ, ស្វាយំ វិបស្សនាយ វិភាគោ វុត្តោ ឯវ។ **យេ បនា**តិ អភយគិរិវាសិនោ សន្ធាយាហ។ តេ ហិ មគ្គផលវិបស្សនាយ អាលោឡេត្វា វទន្តិ។ តេនេវ ហិ “**ឯវំ សតី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អរហា បច្ចេកពុទ្ធោ ភវិស្សតិ** យទិ ឥតរត្ថាបិ វិបស្សនា តទត្ថាយ សំវត្តេយ្យាតិ អធិប្បាយោ។ **បាឡិវសេនេវ ច បដិក្ខិត្ត**ន្តិ “ទស គោត្រភុធម្មា វិបស្សនាវសេន ឧប្បជ្ជន្តី”តិ មគ្គត្ថា ផលត្ថា វិបស្សនា វិសុំ កត្វា បវត្តបាឡិវសេនេវ តេសំ វចនំ បដិក្ខិត្តន្តិបិ ន គហេតព្ពំ, អញ្ញថា “ទស គោត្រភុធម្មា”តិ វចនំ វិរុជ្ឈេយ្យាតិ។ **ឥទមេវ បន គហេតព្ព**ន្តិ វុត្តស្សេវត្ថស្ស និគមនំ។ **ផលញ្ចស្សា**តិអាទិ មហគ្គតវិបាកានំ វិយ លោកុត្តរវិបាកានញ្ច

កុសលសរិក្ខតាទស្សនំ។ ឈានតោ សរិក្ខតាទស្សនេនេវ ចេត្ថ ពោជ្ឈង្គមគ្គង្គវសេនាបិ សរិក្ខតា ទស្សិតាយេវាតិ វេទិតព្ពំ។

៨៦៤. **ឋិតិយា**តិ បពន្ធដ្ឋិតិយា។ យថាបរិច្ឆិន្នកាលញ្ហិ សមាបត្តិយា បពន្ធវសេនាវដ្ឋានំ ឥធ **ឋិតី**តិ។ "ចន្ទេ វា សូរិយេ វា ឯត្តកំ ឋានំ គតេ វុដ្ឋហិស្សាមី"តិ កាលវេធិក្កមហណវសេន សមាបជ្ជនំ ចិត្តស្ស អភិសង្ខរណំ **អភិសង្ខារោ**។

៨៦៥. **សព្ពានេវេតានី**តិ រូបនិមិត្តាទិសព្ពានេវ ឯតានិ ឯកតោ កាមំ ន មនសិ ករោតិ អសម្ភវតោ។ **សព្ពសង្គាហិកវសេនា**តិ អនវសេសបរិយាទានវសេន។ សមុទាយសទ្ទា ហិ អវយវេសុបិ បវត្តន្តិ, អវយវព្យតិរេកេន ច សមុទាយោ ន លព្ភតីតិ អវយវគតម្បិ កិច្ចំ សមុទាយវសេន វុត្តំ។ **តស្មា**តិ សព្ពេសំ សង្ខារនិមិត្តានំ ឯកតោ មនសិការាភាវតោ។ យស្មា ភវង្គចិត្តេ ឧប្បន្នេ ផលសមាបត្តិតោ វុដ្ឋិតោ នាម ហោតិ, តស្មា វុត្តំ "**យំ ភវង្គស្សា**"តិអាទិ។ **ភវង្គស្ស អារម្មណំ** នាម កម្មាទិ។ **មនសិ ករោតោ**តិ ភវង្គសហគតេន មនសិការេន មនសិ ករោតោ, តំ វា អារម្មណំ ភវង្គមនសិ ករោតោ។

៨៦៦. **ផលស្ស ផលមេវ វា អនន្តរំ ហោតិ** បុរិមស្ស បុរិមស្ស បច្ឆិមំ បច្ឆិមំ។ **ភវង្គំ វា** សព្ពបច្ឆិមស្ស។ **ផលានន្តរំ** មគ្គវីថិយំ, ផលសមាបត្តិយញ្ច។ "**យេន ផលេន និរោធា វុដ្ឋានំ ហោតី**"តិ ឥទំ ផលុប្បត្តិយា និរោធា វុដ្ឋានភាវតោ វុត្តំ។ **តន្តិ** និរោធាវុដ្ឋានភាវេន វុត្តំ អនាគាមិផលំ វា អគ្គផលំ វា។ **នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនានន្តរ**ន្តិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនស្ស កុសលស្ស, កិរិយស្ស វា អនន្តរំ សតិបិ សត្តាហាតិក្កមេ វិជាតិយេន អន្តរិកត្តា។

បដិប្បស្សទ្ធទរថន្តិ សព្ពសោ បស្សទ្ធកិលេសទរថំ។ **អមតារម្មណ**ន្តិ និព្ពានារម្មណំ។ **សុភ**ន្តិ អសោភនតាយ កិលេសស្សាបិ អភាវតោ សោភនំ។ តណ្ហាសង្ខាតំ លោកាមិសំ វន្តំ ឆឌ្ឌិតំ ឯតេនាតិ **វន្តលោកាមិសំ**។ រូបសន្តកិលេសតាយ, សុសន្តតាយ ច **សន្តំ**។ យេន ធម្មេន យោគតោ សមណោ នាម ហោតិ, តស្ស អរិយមគ្គសង្ខាតស្ស សាមញ្ញស្ស ផលន្តិ **សាមញ្ញផលំ**។

ឱជវន្តេនាតិ សភាវសម្បន្នេន។ **សុចិនា**តិ កិលេសាសុចិវិរហតោ បរិសុទ្ធេន។ **សុខេនា**តិ អនុត្តរសុខេន។ **អភិសន្និត**ន្តិ សព្ពសោ លូខភាវាបគមនេន សិនេហិតំ។ **សាតាតិសាតេនា**តិ មហគ្គតសាតតោ, លោកុត្តរកុសលសាតតោ ច អតិវិយ សាតេន មធុរេន។ មគ្គសុខតោបិ ហិ ផលសុខំ សន្តតរតាយ បណីតតរំ។ **អមតេន** សម្មោទិតំ។ "**មធុំ វិយា**"តិ ឥមិនា សាតាតិសាតតំយេវ វិភាវេតិ។

តស្ស អរិយស្ស ផលស្ស រសភូតំ សារភូតំ តំ សុខំ បញ្ញំ ភាវេត្វា យស្មា បណ្ឌិតោ វិន្ទតិ បដិលភតីតិ យោជនា។

និរោធសមាបត្តិកថាវណ្ណនា

៨៦៧. **តត្រា**តិ តស្មិំ "និរោធសមាបត្តិយា សមាបជ្ជនសមត្ថតា"តិ សំខិត្តវចនេ។ **ឥទំ** សរូបាទិវសេន **បញ្ហាកម្មំ។ កត្ថា**តិ កស្មិំ ភវេ។

៨៦៨. **អនុបុព្ពនិរោធវសេនា**តិ វិបស្សនានុគតា អដ្ឋ សមាបត្តិយោ អារោហន្តេន តំតំបដិបក្ខនិរោធមុខេន តិណ្ណំ សង្ខារានំ អនុបុព្ពតោ និរោធវសេន។ យថាបរិច្ឆិន្នកាលំ យា ចិត្តចេតសិកានំ អប្បវត្តិ, អយំ និរោធសមាបត្តីតិ អត្ថោ។ **កេ សមាបជ្ជន្តិ, កេ ន សមាបជ្ជន្តី**តិ កាមំ សមាបជ្ជនសមត្ថា បធានតាយ បឋមំ បុច្ឆិតា, តព្ពិស្សជ្ជនំ បន គរុភាវតោ បច្ឆា វិស្សជ្ជេតុំ អសមាបជ្ជនកេ តាវ ទស្សេន្តោ "**សព្ពេបិ...បេ.... ន សមាបជ្ជន្តី**"តិ អាហ យថា "វាមំ មុញ្ច, ទក្ខិណំ គណ្ហា"តិ។ តត្ថ "**សព្ពេបី**"តិ ឥទំ បុថុជ្ជនាទីនំ តិណ្ណំ វិសេសនំ។ តេ ហិ អដ្ឋន្នំ សមាបត្តីនំ លាភិនោបិ អលាភិនោ វិយ សមាធិស្មឹ អបរិបូរការិតាយ និរោធំ សមាបជ្ជិតុំ ន សក្កោន្តិ។ កាមច្ឆន្ទាទិសមុច្ឆិន្ទនេន ហិ សមាធិស្មឹ បរិបូរការិតា, ន ឈានាធិគមមត្តេន។ **អនាគាមិនោ, អរហន្តោ**តិ ឯត្ថ សុក្ខវិបស្សកា ច អនាគាមិនោ, សុក្ខវិបស្សកា ច អរហន្តោតិ សុក្ខវិបស្សកសទ្ទោ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោ។ ឧភយេបិ ចេតេ សតិបិ វិបស្សនាពលេ សមាធិពលស្ស អភាវតោ និរោធំ ន សមាបជ្ជន្តិ។ អនុបុព្ពវិហារសម្ភវតញ្ចេវេត្ថ សមាធិពលំ ឥច្ឆិតព្ពំ។ បុរិមកា បន តយោ សតិបិ សមាធិពលេ វិបស្សនាពលស្ស អភាវតោ, អបរិបុណ្ណត្តា ច សមាបជ្ជិតុំ ន សក្កោន្តិ។ អបរិបុណ្ណតា ចស្ស សង្ខារានំ ន សម្មា បរិមទ្ទិតត្តា។ **អដ្ឋ សមាបត្តិ...បេ.... សមាបជ្ជន្តី**"តិ វត្វា តត្ថ ការណំ បាឡិវសេនេវ ទស្សេតុំ "**ទ្វីហិ ពលេហី**"តិអាទិ វុត្តំ។ **តយោ ច សង្ខារាន**ន្តិ ឯត្ថ **តយោ**តិ សាមិអត្ថេ បច្ចត្តវចនំ, តិណ្ណន្តិ អត្ថោ។ **ញាណចរិយាហី**តិ ញាណប្បវត្តីហិ។ **និរោធ**

សមាបត្តិយាតិ និរោធសមាបជ្ជនាយ ញាណំ។ **អយញ្ច សម្បទា**តិ អយំ ពលទ្វយសមន្នាគមាទិកា យថាវុត្ត និរោធសមាបត្តិអាវហា សម្បត្តិ។ **អនាគាមិខីណាសវេ**តិ អនាគាមិនោ ចេវ ខីណាសវេ ច។

៨៦៩. **សមថពល**ន្តិ កាមច្ឆន្ទាទិកេ បច្ចនីកធម្មេ សមេតីតិ សមថោ, សោ ឯវ បដិបក្ខេហិ អកម្បិយដ្ឋេន ពលំ។ អនិច្ចាទិវសេន វិវិធេហិ អាការេហិ បស្សតីតិ វិបស្សនា, សា ឯវ វុត្តនយេន ពលន្តិ **វិបស្សនាពលំ។ នេក្ខម្មវសេនា**តិអាទីសុ កាមច្ឆន្ទវិក្ខម្ភនស្ស នេក្ខម្មសង្កប្បស្ស, អលោភបធានស្ស វា តថាបវត្តកុសលចិត្តុប្បាទស្ស វសេន ចិត្តស្ស ឯកគ្គតាសង្ខាតោ យោ អវិក្ខេបោ, តំ **សមថពលំ**។ ព្យាបាទវិក្ខម្ភនស្ស អព្យាបាទវិតក្កស្ស, អទោសបធានស្ស វា តថាបវត្តកុសលចិត្តុប្បាទស្ស វសេនេវ។ ថិនមិទ្ធវិក្ខម្ភិកាយ វិភូតំ កត្វា មនសិករណេន ឧបដ្ឋិតអាលោកសញ្ញាយ វសេន។ ឧទ្ធច្ចវិក្ខម្ភនស្ស អវិក្ខេបស្ស សមាធានស្ស វសេន។ សកលមិច្ឆាវិតក្កវិក្ខម្ភនស្ស សិខាបត្តអានាបានស្សតិសិទ្ធបដិនិស្សគ្គានុបស្សិអស្សាសបស្សាសានំ វសេន ចិត្តស្ស ឯកគ្គតាសង្ខាតោ យោ អវិក្ខេបោ, តំ **សមថពល**ន្តិ អត្ថយោជនា។

ឯវំ ឧបចារស្ស ឈានស្ស វសេន សមថពលំ ទស្សេត្វា ឥទានិ តំ អដ្ឋន្នំ សមាបត្តីនំ វសេន បដិបក្ខេហិ អនភិភវនីយតាយ ច ពលប្បត្តិវសេន ទស្សេតុំ **"បឋមជ្ឈានេនា"**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **នីវរណេ**តិ នីវរណនិមិត្តំ នីវរណបច្ចយា។ **ន កម្បតិ** ឈានសមង្គិបុគ្គលោ, ឈានសម្បយុត្តសមាធិ វា។ សោ ហិ វិសេសតោ ឥធ "សមថពល"ន្តិ អធិប្បេតោ។ តថា ហិ **កេនដ្ឋេន សមថពល**ន្តិ ពលដ្ឋោ បុច្ឆិតោ។ **ឧទ្ធច្ចេ**តិ ឧទ្ធច្ចនិមិត្តំ។ **ឧទ្ធច្ចសហគតកិលេសេ**តិ ឧទ្ធច្ចេន សម្បយុត្តមោហអហិរិកាទិកិលេសហេតុ។ **ខន្ធេ**តិ ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តចតុក្ខន្ធនិមិត្តំ។ **ន កម្បតី**តិអាទីនិ អញ្ញមញ្ញវេវចនានិ។ **កម្បនំ** វា ឋានាបគមោ។ **ចលនំ** បរិព្ភមនំ។ **វេធនំ** សន្ទាវនំ។ **ឧទ្ធច្ចេ** ន កម្បតិ, ឧទ្ធច្ចសហគតកិលេសេ ន ចលតិ, ឧទ្ធច្ចសហគតក្ខន្ធេ ន វេធតីតិ វា យោជេតព្ពំ។ ឧទ្ធច្ចគ្គហណញ្ចេត្ថ សមថស្ស ឧជុបដិបក្ខតាយ តទភិភវេ ពលប្បត្តិទស្សនត្ថំ។ តេនេតំ អដ្ឋន្នម្បិ សមាបត្តីនំ សាធារណតោ កិច្ចាតិសយទស្សនំ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឥទំ សមថពល**ន្តិ យាយំ នេក្ខម្មាទិវសេន លទ្ធាយ ចិត្តេកគ្គតាយ នីវរណាទីហិ អកម្បនីយតា, តានិ ច អភិភវិត្វា អវដ្ឋានំ, ឥទំ សមថពលំ។

ឥទានិ វិបស្សនាពលំ និទ្ទិសន្តោ យស្មា វិបស្សនា សង្ខេបតោ សត្តហិ អនុបស្សនាហិ សង្គហិតា, តស្មា តតោ តតោ សមាបត្តិតោ វុដ្ឋាយ តាសំ វសេន អនុបស្សនា កាតព្ពា, តត្ថកេនេវ ចេត្ថ អនុបស្សនាកិច្ចំ បរិបុណ្ណំ ហោតីតិ **"អនិច្ចានុបស្សនា វិបស្សនាពលំ...បេ.... បដិនិស្សគ្គានុបស្សនា វិបស្សនាពល"**ន្តិ សរូបតោ ទស្សេត្វា បុន តា ហេដ្ឋា វុត្តនយេន វិសយវិភាគេន ទស្សេតុំ **"រូបេ អនិច្ចានុបស្សនា"**តិអាទិ វុត្តំ។ ឥធាបិ បដិបក្ខេហិ អនភិភវនីយតាវ ពលដ្ឋោតិ ទស្សេតុំ **"កេនដ្ឋេន វិបស្សនាពល"**ន្តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **អវិជ្ជាយា**តិ ទ្វាទសសុ អកុសលចិត្តុប្បាទេសុ អវិជ្ជានិមិត្តំ។ **អវិជ្ជាសហគតកិលេសេ**តិ អវិជ្ជាយ សម្បយុត្តលោភទោសាទិកិលេសវត្ថុនិមិត្តំ។ សេសំ ហេដ្ឋា វុត្តនយត្តា សុវិញ្ញេយ្យមេវ។ អវិជ្ជគ្គហណញ្ចេត្ថ វិបស្សនាយ ឧជុបដិបក្ខតាយ តទភិភវេ ពលប្បត្តិទស្សនត្ថំ។ តេនេតំ សត្តន្នម្បិ អនុបស្សនានំ សាធារណតោ កិច្ចាតិសយទស្សនំ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឥទំ វិបស្សនាពល**ន្តិ យាយំ អនិច្ចានុបស្សនាទិវសេន លទ្ធស្ស វិបស្សនាញាណស្ស និច្ចសញ្ញាទិនិមិត្តំ អកម្បនីយតា, តា ច អភិភវិត្វា អវដ្ឋានំ, ឥទំ វិបស្សនាពលំ។

វិតក្កវិចារា វចីសង្ខារា វាចំ សង្ខរោន្តិ បវត្តេន្តីតិ កត្វា។ តេនាហ "បុព្ពេ ខោ, អាវុសោ វិសាខ, វិតក្កេត្វា វិចារេត្វា បច្ឆា វាចំ ភិន្ទតិ, តស្មា វិតក្កវិចារា វចីសង្ខារោ"តិ (ម. និ. ១.៤៦៣; សំ. និ. ៤.៣៤៨)។ តេ បន ទុតិយជ្ឈានេ វូបសន្តា ហោន្តីតិ អាហ **"ទុតិយជ្ឈានំ...បេ.... បដិប្បស្សទ្ធា ហោន្តី"**តិ។ កាយេន សង្ខរិយន្តីតិ **កាយសង្ខារា**, អស្សាសបស្សាសា។ តថា ហិ វុត្តំ "អស្សាសបស្សាសា ខោ, អាវុសោ វិសាខ, កាយិកា ឯតេ ធម្មា កាយប្បដិពទ្ធា, តស្មា អស្សាសបស្សាសា កាយសង្ខារោ"តិ (ម. និ. ១.៤៦៣; សំ. និ. ៤.៣៤៨)។ តេ បន យស្មា ចតុត្ថជ្ឈានេ វូបសន្តា ហោន្តិ, តស្មា អាហ **"ចតុត្ថជ្ឈានំ...បេ.... បដិប្បស្សទ្ធា ហោន្តី"**តិ។ ចិត្តេន សង្ខរិយន្តីតិ **ចិត្តសង្ខារា**, សញ្ញា វេទនា។ តថា ហិ វុត្តំ "សញ្ញា ច វេទនា ច ចេតសិកា ឯតេ ធម្មា ចិត្តប្បដិពទ្ធា, តស្មា សញ្ញា ច វេទនា ច ចិត្តសង្ខារោ"តិ (សំ. និ. ១.៤៦៣; សំ. និ. ៤.៣៤៨)។ តេ បន យស្មា និរោធំ សមាបន្នស្ស វូបសមន្តិ, តស្មា វុត្តំ **"សញ្ញាវេទយិត...បេ.... បដិប្បស្សទ្ធា ហោន្តី"**តិ។

ញាណចរិយាសុ វិវដ្ដានុបស្សនាគ្គហណេនេវ តស្ស អាទិភូតា សេសានុបស្សនាបិ គហិតាវ ហោន្តិ តទវិនាភាវតោ។ **មគ្គោ ញាណចរិយា, ផលសមាបត្តិ ញាណចរិយា**តិ មគ្គផលសមាបត្តីនំ ញាណចរិយាភាវវចនំ មគ្គផលធម្មានំ ញាណបធានត្តា, ញាណេន វា ឥន្ទ្រិយាធិបតិហេតុមគ្គបច្ចយាទិវសេន សាតិសយបច្ចយភូតេន សេសា មគ្គផលធម្មា ចរិតា បវត្តិតាតិ កត្វា តថា វុត្តំ។ សមាធិចរិយាសុបិ ឯសេវ នយោ ។ **ឥមាហិ សោឡសហី**តិ អដ្ឋន្នំ អនុបស្សនានំ, អដ្ឋន្នញ្ច មគ្គផលញាណានំ វសេន ឥមាហិ សោឡសហិ ញាណបវត្តីហិ។

នវហិ សមាធិចរិយាហីតិ អដ្ឋ សមាបត្តិយោ អដ្ឋ សមាធិចរិយា, តាសំ ឧបចារសមាធិ ឧបចារសមាធិភាវនាសាមញ្ញេន ឯកា សមាធិចរិយាតិ ឯវំ នវហិ សមាធិចរិយាហិ។ តេនាហ “**បឋមជ្ឈានំ សមាធិចរិយា**”តិអាទិ។ **បឋមជ្ឈានបដិលាភត្ថាយ វិតក្កោ ចា**តិអាទិ នានាវជ្ជនុបចារវសេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ, ឧបរិសមាបត្តីនម្បិ ឧបចារស្ស តថេវ វុត្តត្តា។ ន ហិ ឯកាវជ្ជនេ ចតុត្ថជ្ឈានាទិឧបចារេ បីតិអាទយោ សម្ភវន្តិ។ ឯត្ថ ច “បឋមជ្ឈានបដិលាភត្ថាយា”តិអាទិវចនេន ឧបចារសមាធិស្សាបិ បារិបូរី ឥច្ឆិតព្ពាតិ ទស្សេតិ។ កឹ បនេត្ថ សមថពលសមាធិចរិយានំ នានត្តំ, កឹ វា វិបស្សនាពលលោកិយញាណចរិយានំ? យថា សមថពលេបិ “នេក្ខម្មវសេនា”តិអាទិនា ឧបចារសមាធិនា សទ្ធឹ អដ្ឋសុ សមាបត្តីសុ អប្បនាសមាធិយេវ វុត្តោ, តថា សមាធិចរិយាសុ, វិបស្សនាពលលោកិយញាណចរិយាសុ ច វិបស្សនាវ វុត្តាតិ? កិញ្ចាបិ វុត្តា, វិវដ្ដានុបស្សនា បន បុរេចរញាណាទិវិបស្សនាពលេ អវុត្តា ឯវ ញាណចរិយាសុ វុត្តា។ អបិច បដិបក្ខេហិ អកម្បិយដ្ឋោ **ពលដ្ឋោ**, បញ្ចន្នំ វសីភាវានំ វសេន សុចិណ្ណតា **ចរិយដ្ឋោ**, ឯតេនេវ សមថពលសមាធិចរិយានម្បិ នានត្តំ សំវណ្ណិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

វសីភាវតា បញ្ញាតិ ឯត្ថ វសោ ឯតស្ស អត្ថីតិ វសី, តស្ស ភាវោ វសីភាវោ, សា ឯវ វសីភាវតា។ “**វសិយោ**”តិ បន បាឡិយំ ឥត្ថិលិង្គវសេន វុត្តត្តា តាយោ ទស្សេតុំ “**វសីតិ បញ្ច វសិយោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ឈានំ អាវជ្ជន្តស្ស និរន្តរំ ឈានង្គេសុ ចិត្តប្បវត្តនសមត្ថតា **អាវជ្ជនវសី**។ សមាបជ្ជិតុកាមស្ស សីឃំ ឈានំ សមាបជ្ជនសមត្ថតា **សមាបជ្ជនវសី**។ អច្ឆរាមត្តំ វា ទសច្ឆរាមត្តំ វា ខណំ ឈានំ ឋបេតុំ សមត្ថតា **អធិដ្ឋានវសី**។ តថេវ លហុំ វុដ្ឋាតុំ សមត្ថតា **វុដ្ឋានវសី។ បច្ចវេក្ខណវសី** បន អាវជ្ជនវសិយា ឯវ សិជ្ឈតិ។ បច្ចវេក្ខណជវនានេវ ហិ តត្ថ អាវជ្ជនានន្តរានីតិ។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ, វិត្ថារោ បន ហេដ្ឋា អាគតោ ឯវ។ អយញ្ច វសីភាវោ សមាធិចរិយានំ វសេន វុត្តោ។ ញាណចរិយាសុ បន លោកុត្តរានំ ញាណចរិយានំ វសីភាវាបាទនកិច្ចំ នាម នត្ថិ។ បដិបក្ខស្ស សុវិហតត្តា សភាវសិទ្ធោ តត្ថ វសីភាវោ, លោកិយានំ បន បគុណពលវភាវាបាទនេន វសីភាវោ លព្ភតេវ។

៨៧០. ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសោតិ អនវសេសនិទ្ទេសោ។ **ចុទ្ទសហិ ញាណចរិយាហិ ហោតិ** អគ្គមគ្គផលានំ អនធិគតត្តាតិ។ **យទិ ឯវ**ន្តិ យទិ ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសវសេន “សោឡសហិ ញាណចរិយាហី”តិ វុត្តំ, តតោ អវកំសវសេនបិ ឥច្ឆិតព្ពំ, **ឯវំ** សន្តេ **កឹ ន ហោតិ** និរោធសមាបជ្ជនន្តិ អធិប្បាយោ។ បញ្ច កាមគុណា វត្ថុភូតា ឯតស្ស សន្តីតិ **បញ្ចកាមគុណិកោ**, កាមរាគោ។ **អប្បហីនត្តា** អសមុច្ឆិន្នត្តា។ ន ហិ កាមរាគស្ស វិក្ខម្ភនប្បហានមត្តំ និរោធស្ស អធិដ្ឋានំ ភវិតុំ សក្កោតិ។ **តស្មា**តិ សមាធិបារិបន្ថិកស្ស កាមរាគស្ស សុបហីនត្តា។ ឯតេន កាមំ មគ្គផលញាណចរិយា លោកិយញាណសមាធិចរិយា វិយ និរោធសមាបជ្ជនេ សរូបេន ន វិនិយុជ្ជន្តិ តទា អប្បវត្តនតោ, តស្ស តស្ស បន បដិបក្ខស្ស សមុច្ឆិន្ទនេន ពលចរិយានំ វិសេសបច្ចយតាយ និរោធសមាបត្តិយា អធិដ្ឋានំ ហោតីតិ ទស្សេតិ។ **ឯសា**តិ អនាគាមី។ តទញ្ញំ “និរោធា វុដ្ឋហន្តស្សា”តិអាទិវចនំ អនាគាមិនោវ និរោធា វុដ្ឋានំ សន្ធាយ វុត្តំ “នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសល”ន្តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៧) វចនតោ, អញ្ញថា “នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកិរិយា”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៧) វុច្ចេយ្យ។

៨៧១. “បញ្ចវោការភវេ”តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ ចតុវោការភវេបិ អរូបជ្ឈានវសេន យថារហំ អនុបុព្ពសមាបត្តិ លព្ភតីតិ? កាមំ លព្ភតិ, សា បន “អនុបុព្ពសមាបត្តី”តិ ន វុច្ចតិ ឯកទេសភាវតោ។ អដ្ឋសមាបត្តិវសេនេវ ច “អនុបុព្ពសមាបត្តី”តិ វុច្ចតីតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**បឋមជ្ឈានាទីនំ ឧប្បត្តិ នត្ថី**”តិ។ **វត្ថុស្ស អភាវា**តិ ហទយវត្ថុនោ អភាវាតិ វទន្តិ, ករជកាយសង្ខាតស្ស បន វត្ថុនោ អភាវាតិ អត្ថោ។ យទិ ហិ អារុប្បេ និរោធំ សមាបជ្ជេយ្យ, ចិត្តចេតសិកានំ, អញ្ញស្ស ច កស្សចិ អភាវតោ អបណ្ណត្តិកោវ ភវេយ្យ អនុបាទិសេសាយ និព្ពានធាតុយា បរិនិព្ពុតសទិសោ។ កិញ្ចាយំ ឧបាទាយ និរោធំ សមាបន្នោតិ វុច្ចេយ្យ, កឹ វា ឯតាយ វត្ថុចិន្តាយ។ អង្គវេកល្លតោវ នត្ថិ អារុប្បេ និរោធសមាបត្តិសមាបជ្ជនំ។

៨៧២. សង្ខារានំ បវត្តិភេទេតិ សង្ខតធម្មានំ ខណេ ខណេ ឧប្បជ្ជនេ, ភិជ្ជនេ ច, តេសំ វា កុសលាទិភេទភិន្នេ យថារហំ តីហិ ទុក្ខតាហិ ឧបទ្ទុតេ បវត្តិវិភាគេ។ ចិត្តចេតសិកវិគមេហិ រូបធម្មេសុ លព្ភមានាបិ សង្ខារទុក្ខតា អព្ពោហារិកតំ អាបជ្ជតិ។ **ឧក្កណ្ឋិត្វា**តិ និព្ពិន្ទិត្វា។ **និព្ពានំ បត្វា**តិ អនុបាទិសេសនិព្ពានំ បត្វា វិយ។ **សុខ**ន្តិ និទ្ទុក្ខំ។

៨៧៣. សមថវិបស្សនាវសេនាតិ យុគនទ្ធានំ វិយ អញ្ញមញ្ញូបការិតាយ សហិតានំ វសេន។ **ឧស្សក្កិត្វា**តិ ឧក្កំសំ បត្វា យាវ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនា, យាវ ច អនុលោមញាណា អារុហិត្វា។ **និរោធយតោ**តិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ សមាបជ្ជិត្វា តំ និរោធេន្តស្ស។ អញ្ញស្ស កស្សចិបិ ចិត្តស្ស អនុប្បជ្ជនេន **ឯវមស្សា** និរោធសមាបត្តិយា **សមាបជ្ជនំ ហោតិ។ “យោ ហី**”តិអាទិនា “សមថវិបស្សនាវសេនា”តិ វុត្តមេវត្ថំ ព្យតិរេកមុខេន វិវរតិ។ **នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តឹ បត្វា តិដ្ឋតិ** តទុទ្ធំ សុទ្ធសមថវិបស្សនាយ អភាវតោ។ **យោ វិបស្សនាវ**

សេនេវ ឧស្សុក្កតិ សចេ អរិយោ ផលសមាបត្តត្ថិកោ, សោ អត្តនោ **ផលសមាបត្តឹ បត្វា តិដ្ឋតិ**។ អថ បុថុជ្ជនោ, សេខោ វា មគ្គត្ថិកោ តាយ ចេ វិបស្សនាយ មគ្គំ បត្វា ផលេ ឋិតោ, សោបិ ផលសមាបត្តឹ បត្វា តិដ្ឋតិច្ចេវ វុច្ចតិ។ **សោ**តិ ឧភយវសេន បដិបន្នោ។ **តន្តិ** និរោធសមាបត្តឹ។

៨៧៤. យេន ផលទ្វយសមន្នាគមាទិនា និរោធំ សមាបជ្ជិតុំ សមត្ថោ ហោតិ, សោ វិធិ បគេវ វិភាវិតោតិ សមាបជ្ជនាការមេវ ទស្សេន្តោ **“កតភត្តកិច្ចោ”**តិអាទិមាហ។ តញ្ហិ សព្ពាសម្បិ ភាវនានំ សាធារណំ បុព្ពកិច្ចំ។ **តត្ថ សង្ខារេ**តិ តស្មឹ បឋមជ្ឈានេ, បឋមជ្ឈានចិត្តុប្បាទេ វា សង្ខារេ។

“វិបស្សតី”តិ វុត្តំ, កីទិសី បនេត្ថ វិបស្សនា ឥច្ឆិតព្ពាតិ តំ និទ្ធារណត្ថំ **“វិបស្សនា បនេសា”**តិអាទិនា តមេវ វិបស្សនំ តិធា ភិន្ទិត្វា ទស្សេតិ។ **មន្ទា** ចេ វិបស្សនា, ទន្ធាភិញ្ញំ មគ្គំ សាធេតិ។ **តិក្ខា** ចេ, ខិប្បាភិញ្ញន្តិ អយំ មន្ទតិក្ខតាយ វិសេសោ។ លក្ខណប្បត្តា បន វិបស្សនា មគ្គស្ស បច្ចយោ ហោតិយេវាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ អាហ **“សង្ខារ...បេ.... ហោតិយេវា”**តិ។ **តិក្ខាវ វដ្តតិ** សង្ខារារម្មណេបិ សតិ សព្ពសង្ខារេហិ វិវដ្តនាការេនេវ បវត្តនតោ, មគ្គោ វិយ វិសង្ខារគតស្ស ផលស្ស បច្ចយភាវតោ ច។ តេនាហ **“មគ្គភាវនាសទិសា”**តិ។ យស្មា អតិមន្ទា សមថាទិកា សង្ខារានំ និរោធនេ អសមត្ថា សមថនិដ្ឋា ហោតិ, អតិតិក្ខា ញាណាទិកា សាតិសយំ សង្ខារេសុ ទោសទស្សនេ ផលសមាបត្តិនិដ្ឋា ហោតិ, តស្មា វុត្តំ **“នាតិមន្ទនាតិតិក្ខា វដ្តតី”**តិ។ **ឯស** និរោធសមាបជ្ជនកោ។ **តេ សង្ខារេ**តិ តេ បឋមជ្ឈានសង្ខារេ។

“តថេវា”តិ ឥមិនា “នាតិមន្ទាយ នាតិតិក្ខាយា”តិ ឥមមត្ថំ អាកឌ្ឍតិ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ “អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ តត្ថ សង្ខារេ តថេវ វិបស្សតី”តិ វត្តព្ពំ, ហេដ្ឋា វុត្តនយត្តា បន តំ អវត្វា **“ចតុព្ពិធំ បុព្ពកិច្ចំ ករោតិ”**ច្ចេវ វុត្តន្តិ កេចិ, តំ តេសំ មតិមត្តំ។ វិបស្សនាចារតោ ហិ សមាធិចារោ, តស្មា សមាបត្តិតោ វុដ្ឋាយ បុព្ពកិច្ចំ កាតព្ពំ។ តថា ហិ បរតោបិ “អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ ឥមំ បុព្ពកិច្ចំ កត្វា”តិអាទី (វិសុទ្ធិ. ២.៨៧៩) វក្ខតិ, ន បន “តត្ថ សង្ខារេ តថេវ វិបស្សិត្វា”តិ។ **នានាពទ្ធអវិកោបន**ន្តិ អត្តនា អសម្ពទ្ធស្ស បរិក្ខារស្ស អវិនាសនំ។ យថា តំ ន វិនស្សតិ, តថា អធិដ្ឋានំ។ **សង្ឃបដិមានន**ន្តិ សង្ឃស្ស បដិមាននាវជ្ជនំ។ **សត្ថុបក្កោសន**ន្តិ សត្ថុ បក្កោសនាវជ្ជនំ។ **អទ្ធានបរិច្ឆេទ**ន្តិ ជីវិតទ្ធានបរិច្ឆេទំ បុព្ពកិច្ចំ ករោតីតិ សម្ពន្ធោ។

៨៧៥. អធិដ្ឋាតព្ពន្តិ ចិត្តំ ឧប្បាទេតព្ពំ។ តថា ចិត្តុប្បាទនមេវ ហេត្ថ អធិដ្ឋានំ។

ចិត្តជរូបាទីនំ អនុប្បជ្ជនតោ, បច្ឆាជាតបច្ចយាទិឧបត្ថម្ភាភាវតោ ច សត្តាហមេវ តថា សរីរំ បវត្តតិ, តតោ បរំ កិលមតីតិ សត្តាហមេវ បរិច្ឆិន្ទិត្វា និរោធំ សមាបជ្ជន្តីតិ វទន្តិ។

សមាបត្តិវសេនេវាតិ និរោធសមាបត្តិវសេនេវ។ **នំ** អគ្គិអាទិអន្តរាយំ **វក្ខតិ** សមាបន្នកោ អធិដ្ឋានវសេនាតិ អធិប្បាយោ។ **អាយស្មតោ សញ្ជីវស្សា**តិអាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា **ឥទ្ធិកថាយំ** (វិសុទ្ធិ. ២.៣៧៤) វុត្តមេវ។

៨៧៦. ឯតស្សាតិ និរោធំ សមាបជ្ជន្តស្ស, និរោធសមាបជ្ជនស្ស វា។ **តស្មឹ សមយេ**តិ តស្មឹ តស្ស ភិក្ខុនោ ឧបសង្កមនសមយេ វុដ្ឋាតិយេវ។ កាលបរិច្ឆេទសទិសញ្ចេតំ។

ឯវំ គរុកាតិ អគ្គិអាទីហិបិ អនភិភវនីយំ និរោធំ សមាបន្នំ សមាបត្តិតោ វុដ្ឋាបនតោ ឯវំ គរុកា ហិ **សង្ឃស្ស អាណា នាម**, តស្មា អត្តនោ ហិតសុខំ អាកង្ខន្តេន ជីវិតហេតុបិ សង្ឃស្ស អាណា ន អតិក្កមិតព្ពាតិ អធិប្បាយោ។

៨៧៧. ន បក្កោសតិ “សត្ថា តំ, អាវុសោ, អាមន្តេតី”តិ។ “វុដ្ឋហិស្សាមី”តិ អាវជ្ជិតព្ពន្តិ សម្ពន្ធោ។

៨៧៨. ជីវិតទ្ធានស្សាតិ អត្តនោ ជីវិតកាលស្ស ជីវិតប្បវត្តិយា។ អាយុ ឯវ **អាយុសង្ខារា**។ “អាយុឧស្មា វិញ្ញាណានី”តិ ច វទន្តិ, តេ ចស្ស បកតិចិត្តស្សេវ អារម្មណំ ហោន្តិ។ **អន្តោនិរោធេ** មរណំ នត្ថិ ចរិមភវង្គេន មីយនតោ។ **អាវជ្ជិត្វាវ សមាបជ្ជិតព្ពំ** “សហសា មរណំ មា អហោសី”តិ។ សហសា ហិ មរណេ អញ្ញាព្យាករណភិក្ខុ ឱវាទទានសាសនានុភាវទីបនានំ អនិស្សរោ សិយា, អនាគាមិនោ វា អគ្គមគ្គានធិគមោ សិយា។ **អវសេស**ន្តិ នានាពទ្ធអវិកោបនាទិតិវិធម្បិ បុព្ពកិច្ចំ។ **វុត្តំ** អដ្ឋកថាយំ។

៨៧៩. កិញ្ចាបិ “ឯកំ វា ទ្វេ វា”តិ អនិយមេត្វា វិយ វុត្តំ, ទ្វេ វារេ ឯវ បន និយមតោ វទន្តិ។ **ចិត្តវារេ**តិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនចិត្តវារេ។ **និរោធំ ផុសតី**តិ អចិត្តកភាវមេវាហ។ **និរោធស្ស បយោគត្តា**តិ ចិត្តនិរោធាយ បយោគភាវតោ, ពលទ្វយសម្ពរណាទិបយោគស្ស ចិត្តនិរោធត្ថាតិ អត្ថោ។ សមថវិបស្សនាពលសមន្នាគមោ, ញាណសមាធិចរិយាវសីភាវោ ចេត្ថ អញ្ញមញ្ញានតិវត្តនវសេនេវ តថ្ថិតព្ពោតិ អាហ “**ទ្វេ សមថវិបស្សនាធម្មេ យុគនទ្ធេ កត្វា**”តិ។ **អនុបុព្ពនិរោធស្ស បយោគោ**តិ បឋមជ្ឈានាទីនំ, តទនុបស្សនានញ្ច អនុបុព្ពតោ និរោធនស្សាយំ បយោគោ។ **ឥទំ** វុត្តនយេន **អដ្ឋសមាបត្តិអារោហនំ ន នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិយា** សមាបជ្ជនស្ស។ តស្មា ទ្វិន្នំ ចិត្តានំ ឧបរិ ចិត្តានិ ន បវត្តន្តីតិ យោជនា។

បរតោ អចិត្តកោ ភវិតុំ ន សក្កោតីតិ សកលំ យថាបរិច្ឆិន្នកាលំ អចិត្តកោ ភវិតុំ ន សក្កោតិ។ តញ្ច ខោ សង្ឃបដិមាននសត្ថុបក្កោសនអទ្ធានបរិច្ឆេទាវជ្ជនានំ អករណេន, ន នានាពទ្ធអវិកោបនស្ស។ តស្ស ហិ អករណេន កទាចិ កេវលំ តាទិសស្ស បរិក្ខារស្ស អវិនាសោ ន សិយា, ន និរោធសមាបត្តិវិពន្ធោ។ អយញ្ច អត្ថោ **មហានាគត្ថេរវត្ថុនា** វិភាវិតោ ឯវ។ ឯវំ សន្តេ តីហិ អាការេហិ និរោធសមាបត្តិយា វុដ្ឋានំ ហោតីតិ អាបជ្ជតិ, តស្មា តំ ន សារតោ បច្ចេតព្ពំ។ **បដិនិវត្តិត្វា បុន អាកិញ្ចញ្ញាយតនេយេវ បតិដ្ឋាតី**តិ ឥមិនា សមាបត្តិយា វិពន្ធោ ជាតោ ឯវំ ហោតីតិ ទស្សេតិ, អវិពន្ធេនេវ បន យថាបរិច្ឆិន្នកាលវីតិក្កមនេ ផលចិត្តុប្បត្តិយា វុដ្ឋានំ ហោតិ។ ឯវញ្ច កត្វា គម្ភីរកន្ទរោរុឡ្ហតត្តបាសាណក្កន្តបុរិសនិទស្សនម្បិ សមត្ថិតំ ហោតីតិ កេចិ វទន្តិ។ អបរេ បន “បុព្ពកិច្ចស្ស អកតត្តា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ សមាបន្នមត្តោវ ‘បដិនិវត្តិត្វា អាកិញ្ចញ្ញាយតនេ បតិដ្ឋាតី’តិ វុត្តត្តា សង្ឃបដិមាននាទិឯកច្ចបុព្ពកិច្ចាករណេ អង្គវេកល្លតោ និរោធសមាបត្តិសមាបជ្ជនំ ន ឥជ្ឈតេវា”តិ វទន្តិ។ វត្តសទិសញ្ចេតំ និរោធសមាបត្តិយា, យទិទំ បុព្ពកិច្ចករណំ។ តស្មា តត្ថ យំ គរុតរំ, តស្ស អករណំ សមាបជ្ជនំ វិពន្ធតីតិ អបរេ។ វីមំសិត្វា គហេតព្ពំ។ “អាកិញ្ចញ្ញាយតនេ បតិដ្ឋាតី”តិ ច ឥទំ បុន អាកិញ្ចញ្ញាយតនស្ស សមាបជ្ជិតព្ពត្តា វុត្តំ។ សមាបជ្ជិត្វា ហិ វុដ្ឋាយ បុព្ពកិច្ចស្ស កាតព្ពត្តា។

យថា បនាតិអាទិ កតបុព្ពកិច្ចតាសាមញ្ញេន ឧបមាសំសន្ទនំ។

៨៨០. **អស្សា**តិ និរោធសមាបត្តិយា។ “**កាលបរិច្ឆេទវសេនា**”តិអាទិនា ចតូហិ អាការេហិ និរោធសមាបត្តិយា ឋានំ ទស្សេតិ។

៨៨២. **វិវេកនិន្ន**ន្តិ និស្សរណវិវេកនិន្នំ, បគេវ សង្ខារវិមុខតាយ, ផលចិត្តុប្បត្តិយា ចាតិ វេទិតព្ពំ។

៨៨៣. ឧសង្ខារត្តយបដិប្បស្សទ្ធិយា, អវសេសចេតសិកវិញ្ញាណភាវេន រូបធម្មមត្តាវសេសតាយ ច មតនិរោធសមាបន្នានំ អវិសេសំ គហេត្វា បុច្ឆា “**មតស្ស ច សមាបន្នស្ស ច កោ វិសេសោ**”តិ។ កាមំ នេសំ សង្ខារត្តយបដិប្បស្សទ្ធិអាទីហិ អវិសេសោ, រូបធម្មមត្តាវសេសតាយ បន អាយុឧស្មាឥន្ទ្រិយានំ អបគមានបគមនំ វិសេសោតិ ទស្សេតុំ “**យ្វាយ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

៨៨៤. **សភាវតោ**តិ សភាវធម្មតោ, បរមត្ថតោតិ អត្ថោ។ បរមត្ថតោ ហិ វិជ្ជមានានំ សង្ខតាទិភាវេន វត្តព្ពតំ លភតិ, ន អវិជ្ជមានំ។ **សមាបជ្ជន្តស្ស វសេនា**តិ យស្មា សមាបជ្ជន្តស្ស អរិយបុគ្គលស្ស សមថវិបស្សនាធម្មេ យុគនទ្ធេ កត្វា អដ្ឋ សមាបត្តិយោ អារោហន្តស្ស អនុក្កមេន សង្ខារានំ បដិប្បស្សម្ភនបយោគនិព្ពត្តិយា និរោធសមាបត្តិ និប្ផន្នា នាម ហោតិ, តស្មា តំ បយោគនិព្ពត្តិំ ឧបាទាយ “**និប្ផន្នា”តិ វត្តុំ វដ្ដតិ**។

សង្ខាររូបសមតោ, សន្តធម្មសមន្នយតោ ច **សន្តំ**។ អរិយេហិ ឯវ និសេវិតព្ពត្តា **អរិយនិសេវិតំ**។ តិស្សន្នម្បិ ទុក្ខតានំ និព្ពុតភាវតោ **និព្ពានមិតិ សង្ខំ ឧបាគតំ។ អរិយំ បញ្ញា**ន្តិ សុវិសុទ្ធំ មគ្គផលបញ្ញំ។ **ឥមិស្សា បី**តិ និរោធសមាបត្តិយា។ **សមាបត្តិសមត្ថតា**តិ សមាបជ្ជនសមត្ថតា។

អាហុនេយ្យភាវាទិសិទ្ធិកថាវណ្ណនា

៨៨៥. **អាហុនេយ្យភាវាទិសិទ្ធី**តិ អាហុនេយ្យបាហុនេយ្យទក្ខិណេយ្យអញ្ជលិករណីយអនុត្តរបុញ្ញក្ខេត្តភាវសិទ្ធិ។ **អវិសេសេនា**តិ ទស្សនមគ្គបញ្ញាទិវិសេសេន វិនា, **ឯតិស្សា** លោកុត្តរបញ្ញាយ។ អានេត្វា ហុនិតព្ពន្តិ អាហុនំ, ទូរតោបិ អានេត្វា ទាតព្ពទានំ, តំ បដិគ្គហេតុំ យុត្តោតិ **អាហុនេយ្យោ**។ បាហុនំ វុច្ចតិ អាគន្តុកទានំ, តំ បដិគ្គហេតុំ យុត្តោតិ **បាហុនេយ្យោ**។ ទក្ខិណំ អរហតីតិ **ទក្ខិណេយ្យោ**, អញ្ជលិករណំ អញ្ជលិកម្មំ, តំ អរហតីតិ

អញ្ជលិករណីយោ។ អនុត្តរំ ខេត្តំ សត្តានំ បុញ្ញវិរុហនដ្ឋានន្តិ **អនុត្តរំ បុញ្ញក្ខេត្តំ លោកស្សា**តិ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។ វិត្ថារោ បន ហេដ្ឋា វុត្តោយេវ។

៨៨៦. **មន្ទាយ វិបស្សនាយ អាគតោ**តិ អតិក្ខាយ វិបស្សនាយ វសេន បឋមមគ្គបញ្ញំ ភាវេត្វា សោតាបន្នភាវំ អាគតោ។ សទ្ធាទីនំ មុទូនំ ឥន្ទ្រិយានំ វសេន **មុទិន្ទ្រិយោបិ** សមានោ។ **សត្តក្ខត្តុបរមោ**តិ សត្តក្ខត្តុំ បរមា ភវូបបត្តិ អត្តភាវគ្គហណំ, តតោ បរំ អដ្ឋមំ ភវំ នាទិយតីតិ សត្តក្ខត្តុបរមោ។ **សំសរិត្វា**តិ បដិសន្ធិគ្គហណវសេន អបរាបរំ គន្ត្វា។ **ទុក្ខស្សន្តំ ករោតី**តិ វដ្ដទុក្ខស្ស បរិយន្តំ បរិយោសានំ ករោតិ។ អយំ កាលេន ទេវលោកស្ស, កាលេន មនុស្សលោកស្សាតិ មិស្សកស្ស ភវស្ស វសេន “**សត្តសុគតិភវេ សំសរិត្វា**”តិ វុត្តោ។ កុលតោ កុលំ គច្ឆតីតិ **កោលំកោលោ**។ សោតាបត្តិផលសច្ឆិកិរិយតោ បដ្ឋាយ ហិ នីចកុលេ ឧបបត្តិ នាម នត្ថិ, មហាភោគកុលេសុយេវ និព្ពត្តតីតិ អត្ថោ។ **ទ្វេ វា តីណិ វា កុលានី**តិ ទេវមនុស្សវសេន ទ្វេ វា តយោ វា ភវេ។ ឥតិ អយម្បិ មិស្សកភវេនេវ កថិតោ។ ទេសនាមត្តមេវ ចេតំ “ទ្វេ វា តីណិ វា”តិ។ យាវ ឆដ្ឋភវា សំសរន្តោបិ កោលំកោលោវ ហោតិ។ អត្តភាវគ្គហណសង្ខាតំ ឯកំយេវ ខន្ធពីជំ ឯតស្ស អត្ថីតិ **ឯកពីជី**។ “**មានុសកំ ភវ**”ន្តិ ឥទម្បិ ទេសនាមត្តំ។ “ទេវភវំ និព្ពត្តេតី”តិបិ វត្តុំ វដ្ដតិយេវ។ កោ បនេតេសំ ឥមំ បភេទំ និយមេតីតិ? តិណ្ណំ មគ្គានំ វិបស្សនា។ សចេ ហិ ឧបរិ តិណ្ណំ មគ្គានំ វិបស្សនា ពលវតី ហោតិ, ឯកពីជី នាម ហោតិ។ តតោ មន្ទាយ កោលំកោលោ, តតោ មន្ទតរាយ សត្តក្ខត្តុបរមោ។

៨៨៧. បដិសន្ធិវសេន សកឹ អាគច្ឆតីតិ សកទាគាមី។ **សកិទេវា**តិ ឯកវារំយេវ។ “**ឥមំ លោកំ អាគន្ត្វា**”តិ ឥមិនា បញ្ចសុ សកទាគាមីសុ ចត្តារោ វជ្ជេត្វា ឯកោវ គហិតោ។ ឯកច្ចោ ហិ ឥធ សកទាគាមិផលំ បត្វា ឥធេវ បរិនិព្ពាតិ, ឯកច្ចោ ឥធ បត្វា ទេវលោកេ បរិនិព្ពាតិ, ឯកច្ចោ ទេវលោកេ បត្វា តត្ថេវ បរិនិព្ពាតិ, ឯកច្ចោ ទេវលោកេ បត្វា ឥធូបបជ្ជិត្វា បរិនិព្ពាតិ។ ឥមេ ចត្តារោបិ ឥធ ន គហិតា។ យោ បន ឥធ បត្វា ទេវលោកេ យាវតាយុកំ វសិត្វា បុន ឥធូបបជ្ជិត្វា បរិនិព្ពាតិ, អយំ ឥធ គហិតោ។

៨៨៨. បដិសន្ធិវសេន ឥធ អនាគមនតោ **អនាគាមី**។ **ឥន្ទ្រិយវេមត្តតាវសេនា**តិ សទ្ធាទីនំ វិមុត្តិបរិបាចកឥន្ទ្រិយានំ បរោបរិយត្តេន។ **បញ្ចធា ឥធ វិហាយ និដ្ឋោ ហោតី**តិ សោ អនាគាមី អន្តរាបរិនិព្ពាយិអាទិភាវេន បញ្ចបការេន ឥមំ លោកំ បជហិត្វា បរិនិព្ពាយនកោ ហោតិ។ អាយុវេមជ្ឈស្ស អន្តរាយេវ កិលេសបរិនិព្ពានេន បរិនិព្ពាយនតោ **អន្តរាបរិនិព្ពាយី** ។ **ឧបហច្ចា**តិ វា ឧបគន្ត្វា កាលកិរិយំ។ **អប្បយោគេនា**តិ អធិមត្តបយោគេន វិនា អប្បកសិរេនេវ តិក្ខិន្ទ្រិយតាយ សុខេនេវ។ **សប្បយោគេនា**តិ ឯត្ថ វុត្តវិបរិយាយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ ឧទ្ធំ វា ហិ ភាវេន ឧទ្ធមស្ស តណ្ហាសោតំ, វដ្ដសោតំ វាតិ **ឧទ្ធំសោតោ**។ ឧទ្ធំ វា គន្ត្វា បដិលភិតព្ពតោ ឧទ្ធមស្ស មគ្គសោតន្តិ **ឧទ្ធំសោតោ**។ បដិសន្ធិវសេន អកនិដ្ឋភវំ គច្ឆតីតិ **អកនិដ្ឋគាមី**។

យត្ថុបបន្នោតិ អវិហាទីសុ យត្ថ យត្ថ ឧបបន្នោ។ ឥមេសំ បន អនាគាមីនំ បភេទជាននត្ថំ ឧទ្ធំសោតអកនិដ្ឋគាមិចតុក្កំ វេទិតព្ពំ – យោ ហិ អវិហតោ បដ្ឋាយ ចត្តារោ ទេវលោកេ សោធេត្វា អកនិដ្ឋំ គន្ត្វា បរិនិព្ពាតិ, អយំ **ឧទ្ធំសោតោ អកនិដ្ឋគាមី** នាម។ យោ បន ហេដ្ឋា តយោ ទេវលោកេ សោធេត្វា សុទស្សីទេវលោកេ ឋត្វា បរិនិព្ពាតិ, អយំ **ឧទ្ធំសោតោ នអកនិដ្ឋគាមី** នាម។ យោ ឥតោ អកនិដ្ឋមេវ គន្ត្វា បរិនិព្ពាតិ, អយំ **នឧទ្ធំសោតោ អកនិដ្ឋគាមី** នាម។ យោ បន ហេដ្ឋា ចតូសុ ទេវលោកេសុ តត្ថ តត្ថេវ បរិនិព្ពាតិ, អយំ **នឧទ្ធំសោតោ នអកនិដ្ឋគាមី** នាម។ ឯតេ បន អវិហេសុ ឧបបន្នសមនន្តរា អាយុវេមជ្ឈំ អប្បត្វា, បត្វា ច បរិនិព្ពាយនវសេន តយោ អន្តរាបរិនិព្ពាយិនោ, ឯកោ ឧបហច្ចបរិនិព្ពាយី, ឯកោ ឧទ្ធំសោតោតិ បញ្ច។ តេ អសង្ខារសសង្ខារបរិនិព្ពាយិវិភាគេន ទស ហោន្តិ។ តថា អតប្បសុទស្សសុទស្សីសូតិ ចត្តារោ ទសកា ចត្តាលីសំ។ អកនិដ្ឋេ បន ឧទ្ធំសោតោ នត្ថិ។ តយោ អន្តរាបរិនិព្ពាយិនោ, ឯកោ ឧបហច្ចបរិនិព្ពាយីតិ ចត្តារោ។ តេ អសង្ខារសសង្ខារបរិនិព្ពាយិវិភាគេន អដ្ឋាតិ អដ្ឋចត្តាលីសំ អនាគាមិនោ។

សោតាបន្នា បន បដិបទាភេទេន ចត្តារោ សត្តក្ខត្តុបរមា, ចត្តារោ កោលំកោលា, ចត្តារោ ឯកពីជិនោតិ សទ្ធាធុរេន បដិបន្នា ទ្វាទស, តថា បញ្ញាធុរេនាតិ ចតុវីសតិ។

សកទាគាមិនោ សុញ្ញតវិមោក្ខេន វិមុត្តា បដិបទាវសេន ចត្តារោ, តថា អនិមិត្តអប្បណិហិតវិមោក្ខេហីតិ ទ្វាទស។

៨៨៩. តថា អរហន្តោ។ តេ បន ទ្វាទស បញ្ញាវិមុត្តា, ទ្វាទស ឧភតោភាគវិមុត្តា, ទ្វាទស តេវិជ្ជា, ទ្វាទស ឆឡភិញ្ញា, ទ្វាទស បដិសម្ភិទាប្បត្តាតិ សមសដ្ឋិ ហោន្តិ។ ឯវមេតេ សទ្ធឹ បច្ចេកសម្ពុទ្ធសម្មាសម្ពុទ្ធេហិ ឆចត្តាលីសាធិកសតំ អរិយា។ យស្មា តេសំ អរិយភាវសិទ្ធិ អរិយាយ បញ្ញាភាវនាយ, តេន វុត្តំ

“អាហុនេយ្យភាវាទិសិទ្ធិបិ ឥមិស្សា លោកុត្តរបញ្ញាភាវនាយ អានិសំសោ”តិ។ លោកិយវិជ្ជាភិញ្ញាហិ វិនាបិ ឧភតោភាគវិមុត្តតា ហោតីតិ ឧភតោភាគវិមុត្តោ វិសុំ គហិតោ។ **យំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ** យំ ចតុត្ថមគ្គបញ្ញាភាវនំ សន្ធាយ ហេដ្ឋា សង្ខេបតោ គាថាវណ្ណនាយំ វុត្តំ, តំ បន វុត្តាការំ និគមនវសេន ទស្សេតុំ **“មគ្គក្ខណេ”**តិអាទិ វុត្តំ។ កាមំ ចតូសុបិ មគ្គក្ខណេសុ តំ ជដំ វិជដេតិ នាម, ផលក្ខណេសុបិ យថារហំ វិជដិតជដោ, អគ្គផលក្ខណេយេវ បន សព្ពសោ វិជដិតជដោ, តតោ បរំ វិជដេតព្ពាយ ជដាយ អភាវតោ។ តេនេត្ថ ហេដ្ឋា ហេដ្ឋិមមគ្គបញ្ញាភាវនានិសំសស្ស វុត្តត្តាវ ចតុត្ថមគ្គបញ្ញាភាវនាវសេន អត្ថោ វុត្តោ។

រតិន្តិ អភិរតី, អភិរុចិន្តិ អត្ថោ។ **តត្ថាតិ** អរិយាយ បញ្ញាភាវនាយ។

៨៩០. **ឥមិស្សា គាថាយាតិ** ឥមិស្សំ គាថាយំ។ គាថា ហិ អត្ថនោ អត្ថភូតស្ស វិសុទ្ធិមគ្គស្ស អាធារភាវេន វុត្តា, សាមិវចនំ វា ឯតំ អត្ថស្ស តំសម្ពន្ធិភាវតោ។

បញ្ញាភាវនានិសំសនិទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ តេវីសតិមបរិច្ឆេទវណ្ណនា។

និគមនកថាវណ្ណនា

៨៩១. **ឥមិស្សា ទានិ គាថាយាតិ**អាទីនំ គាថានំ អត្ថោ ហេដ្ឋា វុត្តោ ឯវ។ ស្វាយំ “វិសុទ្ធិមគ្គំ ភាសិស្ស”ន្តិ ឯវំ បដិញ្ញាតោ វិសុទ្ធិមគ្គោ ឯត្តាវតា ភាសិតោ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។

៨៩២. **តត្ថាតិ**អាទីសុ អយំ បទសម្ពន្ធេន សទ្ធិំ សង្ខេបត្ថោ – **តេសំ** “សីលេ បតិដ្ឋាយា”តិគាថាយំ វុត្តានំ សីលាទិប្បភេទានំ **អត្ថានំ បញ្ចន្នម្បិ** មហា**និកាយានំ អដ្ឋកថានយេ** អដ្ឋកថាតន្តិយំ តត្ថ តត្ថ **វុត្តោ យោ វិនិច្ឆយោ, យេភុយ្យេន តំ សព្ពំ សមាហរិត្វា** សមានេត្វា និកាយន្តរស្ស និកាយគតវាទទោសសង្ករេហិ **មុត្តោ** សោ **និច្ឆយោ យស្មា បកាសិតោ, តស្មា វិសុទ្ធិកាមេហិ យោគីហិ ឯតស្មិំ វិសុទ្ធិមគ្គេ អាទរោ ករណីយោ**យេវាតិ។

និគមនគាថាយោ

ឯត្តាវតា ច –

សុវិសុទ្ធសមាចារោ, វិសុទ្ធនយមណ្ឌិតំ;
វិសុទ្ធិមគ្គំ លោកស្ស, យទិច្ឆន្តវិសុទ្ធិយា។

អភាសិ ករុណាវេគ-សមុស្សាហិតមានសោ;
មហេសិ វិបុលោទាត-វិសុទ្ធិមតិបាដវោ។

តស្ស អត្ថំ បកាសេតុំ, កថាមគ្គំ បុរាតនំ;
និស្សាយ យា សមារទ្ធា, **អត្ថសំវណ្ណនា** មយា។

អាយាចិតោ សិទ្ធគាម-បរិវេណនិវាសិនា;
ថេរេន **ទាឋនាគេន**, សុទ្ធាចារេន ធីមតា។

សា ឯសា បរមត្ថានំ, តត្ថ តត្ថ យថារហំ;
និធានតោ **បរមត្ថ-មញ្ជូសា** នាម នាមតោ។

សម្បត្តា បរិនិដ្ឋានំ, អនាកុលវិនិច្ឆយា;
អដ្ឋាសីតិប្បមាណាយ, បាឡិយា ភាណវារតោ។

ឥតិ តំ សង្ខរោន្តេន, យំ តំ អធិគតំ មយា;
បុញ្ញំ តស្សានុភាវេន, លោកនាថស្ស សាសនេ។

ឱកាហេត្វា វិសុទ្ធាយ, សីលាទិបដិបត្តិយា;
សព្ពេបិ ទេហិនោ ហោន្តុ, វិមុត្តិរសភាគិនោ។

ចិរំ តិដ្ឋតុ លោកស្មិំ, សម្មាសម្ពុទ្ធសាសនំ;
តស្មិំ សគារវា និច្ចំ, ហោន្តុ សព្ពេបិ បាណិនោ។

សម្មា វស្សតុ កាលេន, ទេវោ រាជា មហីបតិ;
សទ្ធម្មនិរតោ លោកំ, ធម្មេនេវ បសាសតូតិ។

ពទរតិត្ថវិហារវាសិនា អាចរិយធម្មបាលេន កតា

បរមត្ថមញ្ជូសា នាម វិសុទ្ធិមគ្គមហាដីកា សមត្តា។

វិសុទ្ធិមគ្គ-មហាដីកា សមត្តា។